

**X. ULUSLARARASI TÜR K HALKLARI GELENEKSEL SPOR
OYUNLARI SEMPOZYUMU**

**10TH INTERNATIONAL TURKISH FOLKS TRADITIONAL
SPORTS GAMES SYMPOSIUM**

Editör / Editor
Mehmet TÜRKMEN

Kahramanmaraş 2022

**X. ULUSLARARASI TÜRK HALKLARI GELENEKSEL SPOROYUNLARI
SEMPOZYUMU
10TH INTERNATIONAL TURKISH FOLKS TRADITIONALSPOITS GAMES
SYMPOSIUM**

KAHRAMANMARAŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYINLARI, No:131

Editörler / Editors
Mehmet TÜRKMEN

İç Tasarım: Kayrat BELEK

ISBN: 978-625-8414-23-3

BASKI

ŞELÂLE OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 46086

Konya, Haziran 2022

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com.tr

X. Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları tüm yayın hakları Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına ait olup, editörlerini ve yayın evini bağlamaz.

Kapak Resim: Memlûklülerde at üstünde er güreşi. (Prof. Dr. Mehmet Türkmen).

**KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ GELENEKSEL
OYUN VE SPOR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
KAHRAMANMARAŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYINLARI:131
KYRGYZ-TURKİSH MANAS UNİVERSİTY TRADİTIONAL GAME
AND SPORTS RESEARCH ISTITUTE
KAHRAMANMARASH MUNİCİPALİTY**

**X. ULUSLARARASI TÜRK HALKLARININ GELENEKSEL
SPOROYUNLARI**

**10TH INTERNATIONAL TURKISH FOLKS TRADITIONAL
SPORTS GAMES**

**Uluslararası Sempozyumu Bildirileri
International Symposium Papers**

**Editör / Editor
Mehmet TÜRKMEN**

Kahramanmaraş • 2022

SEMPOZYUM KURULLARI / SYMPOSIUM COMMITTEES

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANLARI / HONORARY PRESIDENTS OF THE SYMPOSIUM

Necmettin Bilal ERDOĞAN, President of World Ethnosport Confederation
Hayrettin GÜNGÖR, Mayor of Kahramanmaraş Municipality, Turkey

SEMPOZYUM BAŞKANLARI/ SYMPOSIUM PRESIDENTS

Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN, President of KTU Manas
Prof. Dr. Aminta H. BREAU, President of Bowie State University, USA
Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT, President of Muş Alparslan Univ
Prof. Dr. Asilbek KULMIRZAYEV, Vice President of KTU Manas

ONUR KURULU / HONORARY BOARD

Prof. Dr. Fahrettin ALTUN, Communication Director of Republic of Turkey
Prof. Bahdat AMREYEV, Secretary General of the Turkic Council
Prof. Dr. Bahdat AMREYEV, General Secretary of Turkic Council
Prof. Dr. Dusen KASEİNOV, General Secretary of TURKSOY
Prof. Dr. Birol ÇETİN, President of Turkish History Association
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU, Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI, President of Atatürk University
Prof. Dr. Recep SANCAK, Ondokuz Mayıs University, Vice Rector
Doç. Dr. İbrahim HAKİS, Turkish World Research Foundation
Dr. Hakan KAZANCI, President of Turkish Traditional Sports Federation
Haydar Ali YILDIZ, President of Turkish Archery Foundation
Ömer Faruk ÖZ, President of Ancestry Sport Foundation

DAVETLİ KONUŞMACILAR/ INVITED SPEAKERS

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, UNESCO Representative
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN, Kyrgyz-Turkey Manas University
Prof. Dr. Sadettin Yağmur GÖMEÇ, Ankara Univ - Historian DTFC- TUR
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe University - Folklore - TUR
Prof. Dr. Ayten MEHDİYEVA, Azer. State Pedg. Univ.TTT. AZE
Prof. Dr. Radjana. D. DUGAROVA, Univ. Buryatskom Gos. USA
Prof. Dr. Inga MENDOT, Tuva State University, RUS
Prof. Dr. Yelemes ALIMKHANOV, Al Farabi Kazak National Univ- KAZ
Prof. Dr. Jerono ROTICH, Chair, North Carolina Central Univ., USA
Prof. P. Lavega BURGUÉS, President of European Ass. of TSG, ESP
Prof. Dr. Fikret SOYER, Balkesir University, Sports Science Faculty TUR
Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN, TGSRI, Char. of Sym. Org. Commit. KGZ

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN

DÜZENLEME KURULU/ ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV
Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL
Doç. Dr. Adem KAYA
Yrd. Doç. Dr. Nurdin USEEV
Yrd. Doç. Dr. Kayrat BELEK
Dr. Zeynep NALCIOĞLU
Dr. Ulanbek ALİMOV
Duran DOĞAN (KMBB)
Abdulhalim AKSU (WEC)
Levent AKICI (WEC)
Ömer SOKUR (WEC)
İbrahim ÖZDEMİR (KMBB)
Şahin HOPUR (TGSDF)

BİLİM KURULU/ SCIENTIFIC COMMITTEE

PhD. Oktay ÖZGÜL, KGZ - Head of the Scientific Committee

PhD. Mehmet TÜRKMEN
PhD. A. N. KİM-KİMEN, RUS/Saka
PhD. Adem KAYA, USA
PhD. Abdullah DOĞAN, TUR
PhD. Ahmet YİĞİT, TUR
PhD. Alper KARADAĞ, TUR
PhD. Arina KAZAKBAEVA, KGZ
PhD. Ayça GENÇ, TUR
PhD. Bilal ÇOBAN, TUR
PhD. Bilal DEMİRHAN, TUR
PhD. Devid CURBY, USA
PhD. Fadil MAMUTİ, MKD
PhD. Fatih BEKTAŞ, TUR
PhD F. DJUMANAZAROVA, UZB
PhD. Fikret SOYER, TUR
PhD. F. KARAHÜSEYİNOĞLU, TUR
PhD. Gökhan KALMIŞ, TUR
PhD. Hüseyin KIRIMOĞLU, TUR
PhD. Inga MENDOT, RUS/Tuva

PhD. K. Stefan WALUCH, POL
PhD. L. İÇİNHORLOO, MGL
PhD. M. Akif ZİYAGİL, TUR
PhD. M. Fatih BİLİCİ, KGZ
PhD. Marat SARALAEV, KGZ
PhD. Mark DYRESON, USA
PhD. Mehmet GÜL, TUR
PhD. Melek A. OKUYUCU
PhD. Muhsin HAZAR, TUR
PhD. Murat ELİÖZ, TUR
PhD. Mustafa ŞEKEROĞLU, TUR
PhD. Mutlu TÜRKMEN, TUR
PhD. Mücahit FİŞNE, TUR
PhD. Nadejda TIDIKOVA, RUS/Altay
PhD. Nezahat CEYLAN, TUR
PhD. Nicholas L. HOLT, CAN
PhD. Oktay KAYA, TUR
PhD. Osman İMAMOĞLU, TUR
PhD. Ömer KAYNAR, TUR
PhD. Sabahattin DEVECİOĞLU, TUR
PhD. Saeed SHOKOUFEH, IRI
PhD. Serkan HAZAR, TUR
PhD. Soner HUNKAN, TUR
PhD. Sylvia BAKALOVA, BUL
PhD. Turan TOROS, TUR
PhD. Tülin ATAN, TUR
PhD. Unal TÜRKÇAPAR
PhD. Yavuz GÜNAÇTI, TUR

MAKALE HAKEM KURULU/ ARTICLE REFEREE BOARD

PhD. M.A. ZİYAGİL – Head of the Article Referee Board

PhD. Fikret SOYER
PhD. Yusuf YURDİGÜL
PhD. Serkan HAZAR
PhD. Muhsin HAZAR
PhD. Menderes KABADAYI
PhD. Turan TOROS
PhD. Nezahat CEYLAN
PhD. Kayrat BELEK
PhD. Alper KARADAĞ
PhD. Mehmet İLKİM
PhD. Mehmet GÜL
PhD. Kürşat HAZAR
PhD. Ünal TÜRKÇAPAR
PhD. Nurdin USEEV
PhD. İbrahim ERDAL
PhD. Sertaç ERCİŞ
PhD. Abdullah DOĞAN
PhD. Mehmet ÇEBİ
PhD. Fatih BİLİCİ
PhD. Tekin ÇOLAKOĞLU

GENEL SEKRETERLER GENERAL / SECRETARIES

Asst. Prof. Adem KAYA, +1-704-737-3309,
akaya@bowiestate.edu
Assoc. Prof. Kayrat BELEK, +996 552 08 11 82,
kairat.belek@manas.edu.kg

SEKRETARYA / SECRETARIAT

Assoc. Prof. Nurdin USEEV, nurUseev@gmail.com
PhD student, Cıdızbek OSMONALİEV, +996 552 004 179
PhD Student, Sıymık ARSTANBEKOV, +996 705 176 060
Giulia MANISCALCO, +39 320 267 9156
PhD student, Muhammet Hakan MAYDA, +90 505 593 18 27
PhD student, Onur ÖZTÜRK, +90 533 169 26 55
PhD student, Marat ERGEŞOV, +996 555 184 428

МАЗМУНУ • İÇİNDEKİLER • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

Mehmet TURKMEN: <i>Opening Speech</i>	10
Mustafa ORÇAN: <i>Opening Speech</i>	11
Alpaslan CEYLAN: <i>Opening Speech</i>	12
Fethi Ahmet POLAT: <i>Açılış Konuşması</i>	13
Aminta H. BREAUX: <i>Opening Speech</i>	14
Hayrettin GÜNGÖR: <i>Açılış Konuşması</i>	16
Necmettin Bilal ERDOĞAN: <i>Distinguished Participants of the 10th International Traditional Sports and Games Symposium</i>	17
Öcal OĞUZ: <i>Geleneksel Sporlar ve Oyunlar</i>	19
Mustafa ORÇAN: <i>Modern Dünyada Geleneksel Spor Oyunları ve Toplumsal Kimlikler</i>	22
Jerono P. ROTİCH: <i>Women Empowerment Through TSG</i>	24
Pere LAVEGA-BURGUÉS: <i>Learning İntangible Cultural Heritage at School Through Traditional Games and Sports</i>	27
Radjana Dugar-DePONTE: <i>Participation of Women in Traditional Sports in Buryatia and Mongolia: Past and Present</i>	31
Fikret SOYER: <i>Geleneksel Spor Oyunlarının Pratik ve Teorik Faaliyetinin Milli Kimliğe Katkıları</i>	33
Mehmet TÜRKMEN: <i>Contributions of Traditional Sports Organization to National Consciousness</i>	35
Elemes ALİMKHANOV: <i>Cultural Studies of Ethnosport of Turkic Peoples</i>	36
Saadettin Yağmur GÖMEÇ: <i>Türklerde Eğlence ve Oyun Kültürü</i>	38
Zeynep Safiye BAKİ NALCIOĞLU: <i>Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Bağlamında Geleneksel Sporlar ve Oyunlar</i>	44
Dnda. Stela Maris Ferrarese CAPETTINI: <i>The Palin Mapuche in the School and the Community</i>	55
Ceyhun Vedat UYĞUR: <i>Türk Dünyası Oyun Kültürü İçinde Karakalpak Çocuk Oyunları</i>	60
Aytən Əli qızı MEHDİYEVA: <i>Milli İdman Oyunlarının Azərbaycan Xalqının Tarixində Rolü (Qədim və Orta Əsrlər Dövrü)</i>	70
Mehmet TÜRKMEN, Nurdin USEEV: <i>Örnök Kaya Resimlerinde Kökbörü Oyunu Tasviri</i> ...76	
Mehmet TÜRKMEN, Nurdin USEEV, Adem KAYA: <i>Örnök Kaya Resimlerinde Kayak Tasviri</i>	81
Aslı YURDİGÜL: <i>Televizyon Spor Programları ve Geleneksel Sporlar</i>	90
Aslı YURDİGÜL: <i>Kamu Hizmeti Yayıncılığının Bir Parçası Olarak TRT Spor Yıldız</i>	98
Nedejda N. TYDYKOVA, Pelin AKYOL, Osman İMAMOĞLU: <i>Hint Mitolojisinde Spor ve Güreş</i>	107
Аскарбек З. ТУЛӨБАЕВ: <i>Кыргыз саяккерлеринин салттуу «күлүк таптоо» ыкмасы физиологиялык көз карашта</i>	116
Акматали АЛИМБЕКОВ: <i>Көчмөн кыргыздарда балдарды оюндар аркылуу адеп ахлакка тарбиялоонун салттык тажрыйбалары</i>	123
Sıymık ARSTANBEKOV, Osman İMAMOĞLU, Hasan TAT: <i>Hз. Muhammed'in Güreş Yapması ve Müslümanlara Yansımaları</i>	130
Tamer KARADEMİR, Cengizhan PAKYARDIM: <i>Üniversite Öğrencilerinin Geleneksel Sporlara Yönelik Tutumlarının Aile Tipleri Açısından İncelenmesi</i>	137
Болот А. МУРАТАЛИЕВ, Нурлан Э. МАМАТОВ: <i>Кыргыз элинин улуттук мурастарын жана салттуу спорт оюндарын сүрөөгө алуу тажрыйбасы</i>	143
Инга Э. МЕНДОТ, Элла Э. МЕНДОТ: <i>Почетные звания борцов в национальной борьбе «Хуреш»</i>	147
Arina KAZAKBAEVA, Mehmet DURMAZ, Osman İMAMOĞLU: <i>Eski Çin Halklarında</i>	

<i>Güreş Sporü ve Yansımaları.....</i>	154
İnga Eres-Oolovna MENDOT, Orhan Ahmet ŞENER, Osman İMAMOĞLU: <i>Yunan Mitolojisinde Spor ve Yansımaları.....</i>	160
Ella Eres-Oolovna MENDOT, Osman İMAMOĞLU: <i>Bazı Filozofların Beden Eğitimi, Jimnastik ve Sporla İlgili Görüşleri.....</i>	166
Orhan GÖK, Kürşat HAZAR: <i>Hatay Yöresi Aba Güreşlerine Otantik Açıdan Bakış.....</i>	173
Феруза ДЖУМАНИЯЗОВА: <i>Ўзбек миллий ўйини - “қарабмен” (ланка) хусусида.....</i>	178
Emma Eres-Oolovna MENDOT, Hasan TAT, Osman İMAMOĞLU: <i>Hз. Yakup'un Güreşinin Düşündürdükleri.....</i>	182
Болот БООБЕК УУЛУ: <i>Кыргыздардын салттуу ат чабыш оюну жана андагы саяпкерчилик сынчылык өнөр (элдик оозеки фольклордук булактардын негизинде).....</i>	189
H. Nurgül BEGİÇ, Ayşe SARICAN: <i>Ankara Çamlıdere Aluçdağı Festivali ve Yağlı Güreşleri.....</i>	199
Sitdin AZİZBAEV, Leyla TÜRKMEN, Osman İMAMOĞLU: <i>Mezopotamya'da Spor ve Gilgamış Destanındaki Güreş Üzerine Düşünceler.....</i>	204
Sıymık ARSTANBEKOV, Onur ÖZTÜRK, Osman İMAMOĞLU: <i>Mitolojik Düşünlerin Günümüz Futbol Kulüplerinin Logo ve Sembol Seçimindeki Etkileri.....</i>	211
Ekrem ARIKOĞLU: <i>Kahramanmaraş'ın Helete (Düzbağ) Kasabasınada Oynanan Tura Oyunu.....</i>	217
АБДУЛЛАЕВ М. Т., ИСМАИЛОВ Т. Г., МАЛІАЕВА Г.: <i>Качкынбай Осмоналиевдин «Көчмөндөр кагылышы» китебиндеги «ордо» оюнунун чагылдырышы.....</i>	221
Abdul Waheed MUGHAL, Salim Ur REHMAN, Khisro Kaleem RAZA, Nawab Furqan AHMAD: <i>Conservative Endeavors of Ethno Sports in Government Girls Secondary Schools Of Peshawar, Khyber Pakhtunkhwa.....</i>	225
Аксана И. АБДУРАСУЛОВА: <i>Кыргыз маданиятынын оюн феномени.....</i>	233
Канат ДЖАНУЗАКОВ, Сыймык АРСТАНБЕКОВ: <i>Улуттук кыргыз күрөш түрлөрүнүн педагогикалык мааниси.....</i>	251
Сыймык АРСТАНБЕКОВ, Марат СЕЙИТКАЗИЕВ, Дайыр ЖАМАНГУЛОВ: <i>Түрк элдеринин улуттук күрөш түрлөрүнүн түркүмдүүлүгү.....</i>	258
Yelda KORKUT: <i>Dördüncü Dünya Göçebe Oyunlarının Yeni Medyada Yansımaları.....</i>	262
А. КУБАНЫЧБЕКОВА, Д. О. АБДЫРАХМАНОВА, К. Ч., ДЖАНУЗАКОВ, Ү. ТҮРКЧАПАР, Б. А. АБДЫРАХМАНОВ: <i>Тогуз коргоол оюнунун баиталгыч класстагы балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө тийгизген таасири.....</i>	267
Mehmet İLKİM, Yusuf KURT, Okan SARI: <i>Büyükkızılıcık Köyü Güreşlerinin Özellikleri ve Günümüzde Yapılmama Sebepleri.....</i>	273
Mehmet İLKİM, Nediye GÜNER: <i>Geleneksel Spor Oyunlarından Athl Cirit ve Tura Oyunu.....</i>	276
ТОКСОНБАЕВ Р. Н., ДОРОНБАЕВА Н. О., КАИМОВ Р. К.: <i>Теоретические основы изучения развития быстроты у школьников средствами кыргызских народных подвижных игр на уроках физической культуры.....</i>	281
БОРИСОВЕЦ Д.Р., РАЗМАХОВА С.Ю., БОЛЬШАКОВА О.И.: <i>Этнопедагогика: сравнительный анализ этнических народных подвижных игр народов Центральной Азии и Кавказа.....</i>	286
ДРУЗЬЯНОВ И. И., ЧЕРКАШИНА Е. В., ПРЯНИКОВА Н. Г., ЧЕРКАШИН И. А.: <i>Реализация наследия якутской национальной борьбы хапсагай в учебном процессе студентов вуза.....</i>	290
Ünal TÜRKÇAPAR, Tahmira SABRALİYEVA: <i>Bireysel Spor Yapan Kişilerin Karar Verme Düzeylerinin İncelenmesi (Masa Tenisi Örneği).....</i>	296
Ünal TÜRKÇAPAR: <i>Üniversite Öğrenimi Gören Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin İncelenmesi.....</i>	303
Ünal TÜRKÇAPAR, Hüseyin EROĞLU: <i>Gökbörü Sporü Yapan Bireylerin Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi.....</i>	310
Hüseyin EROĞLU, Ünal TÜRKÇAPAR: <i>Cirit Sporü Yapan Bireylerin Maneviyat Düzeylerinin İncelenmesi.....</i>	316

Yunus BERK, Şaban ÜNVER: <i>Güreş Sporcularının Psikolojik Profili Üzerine Araştırma</i>	324
Denitsa H. MAYDON, Ilkay Yorgancı MALONEY: <i>A Discussion of the Sustainable Development of Paneurhythmy Through Social Media Marketing</i>	330
Elemes ALİMKHANOV, Toktar GUSMANOV: <i>Cultural Potential of the Ethnosport of the Turkic Peoples and its Role in the Pedagogical Process</i>	336
Aleksandra S. SELIVERSTOVA, Zinaida M. KUZNETSOVA, Larisa Yu. KOTKOVA: <i>Influence of Traditional Games Education of Children with Hearing Disabilities</i>	338
Elena A. KUZNETSOVA, Stanislav A. KUZNETSOV, Evgeniy Yu. ARKHIPOV: <i>Legal Bases of Physical Culture and Sports Management</i>	341
Zinaida M. KUZNETSOVA, Liliya F. İSMAGILOVA, Ilsiyyar Sh. MUTAEVA: <i>The Role of Traditional Games in The Formation of the Students' Personality Physical Culture</i>	345
Anton D. ILYIN, Zinaida M. KUZNETSOVA: <i>Sports and Outdoor Games in the Structure of the Educational Process for Physical Training of Cadets of Higher Military Institutions</i>	349
Carlos MALLÉN-LACAMBRA, Pere LAVEGA-BURGUÉS: <i>From the Game to the Sport: The Sportification of Traditional Sporting Games</i>	352
Scott WENDEL, Adem KAYA: <i>Personal Retrospective: Cultural Aspects of Traditional Sports and Games</i>	361
Марат ЭРГЕШОВ: <i>Салттуу ат оюндарынын совет доорундагы кыргыз кинематографиясында чагылдырылышы</i>	366
Ahmet YİĞİT: <i>XVI. Yüzyıl Osmanlı Arşiv Belgelerinde Silah Olarak Ok ve Yay Kullanımı</i>	373
Марат САРАЛАЕВ, Канат АРПАЧИЕВ: <i>Манастын чоролорунун машыгуусунда пайдаланган көнүгүүлөр жана мелдештер жөнүндө</i>	389
Aleksandr S. KUZNETSOV, Irina V. MULYUKOVA: <i>Development of Belt Wrestling in The Republic of Tatarstan and Russia</i>	395
Mehmet KİZYAGİL, Ferhat BÜYÜKKALKAN: <i>Son 5 Yılda Türkiye'de Google ve You Tube Aramalarında Yağlı ve Karakucak Güreşleri ile Atılı Cirit ve Atılı Okçuluğun Popülaritesi</i>	397
Mehmet Akif ZİYAGİL, Ferhat BÜYÜKKALKAN: <i>Türkiye'de 2016-2021 Döneminde Yağlı Güreş ve Matrak Terimlerinin Google ve You Tube'da Arama Oranlarının Karşılaştırılması</i>	402
Ferhat BÜYÜKKALKAN, Mehmet Akif ZİYAGİL: <i>Sosyal Ağ Analizi ile İzleyicilerin Youtube'da "Yağlı Güreş" Etiketli Videolara Karşı İlgi ve Duygu Düzeylerinin Belirlenmesi</i>	407
Ferhat BÜYÜKKALKAN, Mehmet Akif ZİYAGİL: <i>Dünya Etnospor Konfederasyonu Türkiye Resmi Hesabından (@Etnospor) Atılan Twitter Akış Verilerindeki Tweet'lerin Sosyal Ağ Analizi</i>	413
Yusuf YURDIGUL: <i>News About The Ethnosport Confederation in The Turkish Media (Analysis of the Years 2020, 2021)</i>	422
Abdullah DOĞAN, Mehmet GÜL: <i>Kahramanmaraş Bölgesinde Suda Yapılan Geleneksel Güreş Oyunları</i>	427
Abdullah DOĞAN, Adem KAYA: <i>Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Güreşçi: Emine Pehlivan</i>	431
H. Nurgül BEĞİÇ: <i>Abdal Musa Tekkesi ve Tarihi Elmalı Yeşil Yayla Yağlı Pehlivan Güreşleri</i>	435
КОЖОБЕКОВ М. Ч.: <i>Кыргыздардын аскердик өнөрү туурасында</i>	441
Cüneyt KORKUT: <i>Geleneksel Oyunların Tanıtımında Küresel Örgütlerin Rolü: Unesco'tu Örneği</i>	446
Yusuf YURDİGÜL, Cüneyt KORKUT: <i>Türk Sinemasında Güreş</i>	447
Ashlhan ARSLAN: <i>Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Geleneksel Sporlar</i>	453

AÇILIŞ KONUŞMASI / OPENING SPEECH

Dear participants and listeners;

As the architects of almost all of the great civilizations in history, there are many traditional games and sports that have been forgotten, sunk into oblivion and are being performed that have shaped humanity and are products of national cultures. In recent years, efforts to increase the popularity of our traditional sports branches, which have provided the mind and body development of young generations with national elements, give us extraordinary peace of mind. We started with the Contributions of Kahramanmaraş Metropolitan Municipality in 2011. In the last several years, we partnered up World Ethnosport Confederation (WEC) and they have made great contributions to the "International Symposium of the Traditional Sports Games of Turkic Peoples", which will be held for the 9th time this year. In line with the vision and mission of the World Ethnosport Confederation as the organizing committee in these last four symposiums, we have transformed not only the traditional sports games of the Turkish people but also the traditional sports games of all the peoples of the world. In addition, our former university, Ondokuz Mayıs University (OMU) and my current university, Muş Alparslan University (MAU) have made scientific contributions to make these symposiums in the past.

The Turkish Historical Institution (TTK) and the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) have made great financial contributions to our symposium so far. The "Traditional Game and Sports Research and Application Center" (GOSAUM) was established in 2017 at Kyrgyzstan-Turkey Manas University (KTMU) and has been efficiently and continuously working since its establishment in order to make the studies in this field. This Center will continue to contribute to the research of traditional sports and games (TSG) with a scientific approach in the world literature. We have been so proud to host our international symposium every year since the opening of GOSAUM because we believe that it shows aims of our steps toward the research and development of TSG.

As the famous scientist, W. Eberhard said; "The most efficient way to summarize the culture of a society is through traditional sports specific to that society" (1942). Societies enjoy the exhibition of traditional cultural elements and their archetypal cultural codes awaken like sleeping cells. However, globalization impacted many elements of national culture and took its share in traditional sports. The remarkable work of our country on the establishment of a regional and global peace and justice system is closely followed by sister and relative communities in close and distant geographies. We regularly carry out studies to re-establish intensive and warm relations with our siblings and relatives, where we have been separated, moved to distant geographies, and lived under the same roof at certain periods of history in the historical process scattered all over the world. Among our efforts and studies is to increase the popularity of traditional games and sports. Turkey as a nation, we are committed to re-establishment of common values among other Turkic nations and countries with a people-oriented approach.

Traditional cultural elements can be kept alive by a collaborative effort of people and institutions that care about. In this context, we would like to thank N. Bilal ERDOĞAN, the President of the World Ethnosport Confederation, and the institutions and individuals who have contributed materially and morally to the "International Turkic Peoples Traditional Game-Sports Symposium". And I sincerely hope that you would find our 9th symposium productive and useful. Nove. 05, 2021.

Prof. Dr. Mehmet TURKMEN
Chairman of the Symposium Organizing Committee
Muş Alparslan University & Kyrgyz-Turkish Manas University

AÇILIŞ KONUŞMASI / OPENING SPEECH

Man became a man not only during the development of tools, but also in the process of continuous improvement of the human body as the main productive force. Hunting as a form of labor has played a key role in human development. Having acquired qualitatively new skills and movements in the process of work, a person was freed from the unlimited domination of biological laws, and socio-historical models became decisive in his development. With such an explanation it is clear that the origin of sport is fundamentally connected with the development of the productive forces. **Traditional Sports and Games (TSG)** phenomenon is the most important means of cultural transmission. The famous sociologist T. Adorno shows traditional sports and games as “the social capital of the society it belongs to and the most perfect means of recognizing a society and summarizing the culture of that society”.

There is so much to discover in the world of TSG. The terms, concepts, and perspectives presented here, while historically relevant and voluptuous, come mostly from sociology and the cultural sciences, offering many ways to further analyze their role in establishing ties with traditional games and sports, building culture and identity in communities, and promoting social cohesion. This field of sport and culture expresses the values, ceremonies, lifestyles of a certain group and the place of sport in the lifestyle. Like the concept of society, the concept of culture is widely used in a sociological, anthropological and historical study of sports. It encourages the researchers to consider the meaning, symbol, ritual and power relations in play in a particular cultural setting. The social environment in which the individual lived centuries ago creates an ethnic perception framework for the form and content of common memories. For example; Although horseback riding, archery and wrestling are not the most popular sports in today's Turkish world, it has preserved a socio-cultural existence for centuries and is much more than a sport. These three sports are an integrated social value within the culture of all Turkic peoples from Siberia to the Balkans. Various cultural representations directly associated with these three sports are: myths of national power; moral codes regarding Alpine ideals of competition and display, the importance of male power, and notions of compromise in social coding.

Of course, TSG is a physical as well as intellectual and moral construction of the human spirit. Physical culture and sport, as a product of certain historical conditions for the vitality and development of archaic societies, constitute the sum of the historically revealed results of human spiritual activity. Ancient Turks were always less in population compared to their neighboring rivals. This high ideal society wanted to see its young people as moral, brave, strong and agile so that they could stand up to the many. So TSG was not only a fun notion but also a tool for developing vital skills that contributed to the development of youth strength, agility, endurance and courage training due to their competitive nature. There is also the value of the national games, the fact that the spiritual culture of the people is most sincerely manifested, and each mass event becomes an astonishing presentation.

There is certainly a lot to say about TSG. As I conclude my speech here, I would like to thank all of the participants who listen and watch us, the academicians who contributed to the organization of this international symposium, especially Prof. Mehmet Türkmen, the rector and administrators of Manas University, and the Mayor of Kahramanmaraş Metropolitan Municipality and his devoted team for this excellent organization.

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Kyrgyz-Turkish Manas University Vice Rector

AÇILIŞ KONUŞMASI / OPENING SPEECH

Our Ancestors Sports, the product of a deep-rooted tradition that has been passed down from generation to generation for thousands of years, constitute the common lifeblood of the Turkic World. Our aim in Traditional Sports is to introduce our ancestral sports, especially at a national and international level, to make it successful, to increase its reputation and to secure its future success. We are committed to helping our society raise healthier, more active and successful young people by creating opportunities to spread these sports branches. We aim for our Traditional Sports, which is in the common memory of the Turkic World, to reach a successful and respected position in the future, both sportively and culturally, at national and international levels. Successful organizations and competitions to be held in line with this goal will serve the purpose.

It is very important to bring our Ancestors Sports with their historical roots, to create a common "Turkish Sports Culture" on international grounds and to carry the glory of the past to the future. In the Turkic Republics and their relative communities, revealing and processing our common features, historical values and common goals in the sports field, as well as in cultural, social and economic areas, will add great value to both the Turkic World and the whole humanity.

Our Traditional Sports are created by the nature of our culture and through self-management. For instance, abilities such as struggle in K k-b r , nobility and forgiveness in Equestrian Javelin, perseverance and determination in Wrestling, and mind and thinking skills in Mangala are embedded in every corner of our lives. Just as we need to take root in the earth to reach the sky, we should live and make our Traditional Sports alive everywhere, from the land we exist to, to the lands we have reached.

What they call a square is sometimes the two sides of a board, sometimes an arrowhead, sometimes a horse's shoes. We, too, should create our future by carrying our sports, which are passed down from the languages of our ancestors, from generation to generation, to squares, schools and festival grounds. We have implemented a traditional sports curriculum in the Physical Education department in Kyrgyzstan for our youngsters and continue to do so. In this context, I would like to thank Kyrgyzstan, which hosted the 1st, 2nd and 3rd World Nomad Games in 2014, 2016 and 2018 for the recognition of our traditional sports all over the world. Thanks to the symposium we have organized, the scientific aspects of our traditional sports will be examined and a step will be taken to move higher than the position they have been in.

Finally, I would like to thank the Traditional Sports and Games Federation of Turkey and World Ethnosport Confederation for their outstanding effort to provide sports organizations around the world. In addition, I would like to state that as Manas University, we will always be with them in the future studies of our federations and we will be honored by this cooperation.

The Future of a Nation depends on its tradition. Sport is Universal, Success is Traditional.

I wish success to everyone who attended this symposium that we organized for the survival of our traditional sports and hope it to be a productive symposium. 05 November 2021.

Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Kyrgyz-Turkey Manas University Rector
Chairman of the Symposium

ACILIŞ KONUŞMASI / OPENING SPEECH

Modern dünyanın kimlik sahibi toplumlardan kolaylıkla koparıp aldığı mezyetlerin başında milli kültür unsurları gelmektedir. Her gün birini kaybettiği değerleri sebebiyle milli kültüründe kayda değer erimeler yaşayan toplumlar sadece kültürel unsurlarını değil, aynı zamanda kişiliklerini de kaybetmekte ve geleceğe dönük en büyük yatırımları olan genç kuşakları kültürel erozyonun insanı silip süpüren rüsumatına kurban vererek ülkelerinin bağımsızlıklarını riske atmaktadırlar.

Nesiller arasında milli kimliğin ve geleneksel bağlantının korunmasına yardımcı olan sosyal eğlence kültürünün en önemli unsurlarından biri, halklara özgün geleneksel spor oyunlarıdır. Geleneğin en güçlü taşıyıcılarından biri olarak toplumları ayakta tutan spor oyunları, yalnızca fiziksel bir aktivite olarak değil, aynı zamanda fikri ve ahlaki bir eylem olarak da toplumları bir arada tutan özellikler taşımaktadır. Ata-oğul-torun üçlüsü ile sonraki nesillere aktarılan ve içinde mensubu olduğu toplumun acılarını, sevinçlerini, inanışlarını, ümitlerini ve hayallerini taşıyan geleneksel spor oyunları, bir dip dalgası gibi toplumu sevk ve idare eden işlevler içerirler. Bu süreçlerin teoriden pratiğe dökülmüş tezahürleri olarak sahada birbirleriyle güç mücadelesi veren, zekâ savaşına giren gençler yeri ve zamanı geldiğinde ülkelerinin korunması ve müdafasında öncü birlikler olarak görev üstlenirler.

Geleneksel oyunlar toplumların kültürel özelliklerini yansıtan semboller, işaretler ve kodlar da taşır. Oyunlarının karakteri üzerinden bir toplumu kolaylıkla tanıyabiliriz. Bu yönüyle geleneksel oyunlar milli kültür hazinelerinin kuşaklar arasında aktarılması noktasında başat rol oynar. Milletlerin inanç yapılarının tazelenmesine, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım eden geleneksel oyunları toplumu canlı biçimde ayakta tutabilir. Oyunların icrasında kullanılan semboller, kelimeler, jestler ve mimikler gençler arasında kolektif birleşimi sağlayabilir. Diğer taraftan grubu bir arada tutan semboller yoluyla oluşan kutsal bağlılık duygusu grup üyelerindeki ahlaki hisleri de güçlendirir.

10'cusu yapılan uluslararası sempozyumumuza maddi-manevi katkılar sunarak unutulmuş ve unutulmaya yüz-tutmuş geleneksel oyun ve sporlara yeniden bir popülerite kazandıran Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı N. Bilal ERDOĞAN başta olmak üzere; Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Başkanı Sayın Hayrettin GÜNGÖR'e ve onun özveriyle çalışan Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı personeline, değerli meslektaşlarımız Bowie State Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Aminta BREAUX ve North Carolina Central Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Jerono ROTICH Hanımefendilere, Manas Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN'a üniversitemiz adına teşekkürlerimi ve minnettarlığı bildiriyorum. Ayrıca Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Aykut HOCANIN'a, 26 ülkeden sempozyuma iştirak eden değerli akademisyenlerimize, 10 yıldır üst-üste bu sempozyumun düzenlenme kurulu başkanlığını yapan öğretim üyemiz Sayın Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN'e ve nihayet bu etkisi yüksek bilim şölenimize fedakârca destek veren tüm kurum ve kuruluşları ile düzenleme heyetinde ve sekreteryada emek yoğun çalışan kıymetli hocalarımıza teşekkür ederim.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT
Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü

Welcome Speech:
Symposium Presidents
Aminta H. Breaux, Bowie State University, USA

Aminta H. Breaux, Ph.D.
President

Hello and welcome to everyone joining us here at Bowie State University as part of the International Traditional Games and Sports Symposium! I'm Aminta Breaux, the very proud tenth president of BSU – the oldest HBCU in the state of Maryland. We are excited to again serve as the host institution for a truly global event!

I am happy to have so many insightful guests joining us here today and I want to extend my thanks to the International Sports and Games Research Development Center. I must also thank our international speakers joining us here today: Manas University President Alpaslan Ceylan; World Ethnosport Confederation President Bilal Erdogan; Prof. Mehmet Turkmen, director of the Traditional Sport and Games Research and Development Center; and our very own Dr. Adem Kaya, assistant professor of sport management right here at BSU. We are excited to hear from you all today!

In the eight years since the United Nations General Assembly first proclaimed April 6 as the International Day of Sport for Development and Peace, the world has evolved tremendously. COVID-19 has created seismic shifts in how we interact with one another – this includes how we compete in traditional games and sports around the globe. Earlier this year, when we hosted similar event for the International Day of Sport for Development and Peace, we adopted a virtual format. As our athletic seasons were cancelled, we faced great challenges of our own as we maintained connections between our student athletes, their fellow Bulldogs, and the communities built around many of these traditional sports.

The need for maintaining such traditions speaks to the power of building an inclusive society. As globalization continues to play a major role in world development, sports and traditional games can foster peace and build lasting relationships. They can dispel stereotypes, bigotry and discrimination – even in the face of societal division and public health emergencies. Here in the United States, institutions in higher education have always had a close relationship with sports and games. The sports and traditional games at institutions like BSU do more than serve as a competitive outlet. They reinforce our shared identity – a culture of success, dedication and selflessness.

They're a holistic way for all our Bulldogs to further develop their emotional and social health, and contribute to a greater sense of community throughout our university. This sense of community was tested this past year, as we held the first-ever all-virtual Central Intercollegiate Athletic Association Tournament. This event, dubbed the CIAA Virtual Vibe: Tournament Edition, may not have featured in-person tournament games, but it provided a sense of community as we face the perils of uncertainty amidst our ongoing lockdowns and social distancing measures. As we return to the city of Baltimore, Maryland for our upcoming in-person tournament, there is no better time to be reminded of the bonds we share through so many of our national sports and traditional games.

Our university, alongside numerous other institutions, were able to reflect on our academic successes, athletic achievements, the importance of teamwork, and how to better engage on topics related to mental health. This was all driven by the power of sports and tradition.

Our campus has enjoyed fostering partnerships worldwide with global learning

opportunities in nations like Cuba, Germany, Japan and South Africa, and the chance to study abroad in China. Most recently, we expanded our global footprint by welcoming our first foreign exchange student as part of the U.S.

Department of State's Global Undergraduate Exchange Program in Pakistan. All of these relationships allow our young students to gain an all-encompassing view of our world, and the appeal of games and sports within these nations ensures their exposure and perhaps even their survival. Sports offer a universal language, shared throughout all cultures and people, grounded in the virtues of cooperation and respect. This shared language, both spoken and unspoken, is an important part of preserving tradition and identity for new generations. In a time when globalization exerts an influence to the far reaches of indigenous populations, it is up to all of us to ensure these traditions live on. This will no doubt be a challenge for all nations as we continue to grapple with our new normal.

We must continue our efforts to strengthen this universal language and promote traditional sports and games to create stronger bonds between our nations. The panels throughout this symposium will offer plenty of insight into how COVID-19 has reshaped traditional sports and games in the 21st century. I am excited to see all of our attendees participate and gain a better understanding of the intersection between sports, societal change and cultural traditions worldwide.

Again, thank you for taking part in this symposium! Bowie State University is honored to have you join us again! Best wishes to all of you.

AÇILIŞ KONUŞMASI / OPENING SPEECH

Büyükşehir Belediyemiz ve Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi işbirliğiyle bu yıl 10. su olan Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu düzenlenmiştir.

İçinde bulunduğumuz dönemde, modernleşme çağı diye de nitelendirebileceğimiz bu yüzyılda geleneklerimiz, kültür köklerimize ait birçok değerlerimiz neredeyse kaybedilme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu gerçeğini görmekteyiz. Okçuluk, Atlı Binicilik, Güreş gibi geleneksel spor dallarının bu kapsamda altı çizilmesi gerekli ve bu durumdan fazlasıyla etkilenmiş değerlerimizden olduğu şüphesiz hepimizin malumudur. Bütün bu olguların karşısında biryandan da spora karşı yeni merakların var olması ve geleneksel spor dallarının uluslararası organizasyonlarda görülmesi durumun sevindirici bir yanı olmaktadır.

Bu noktada milli kültürümüzde ve geleneksel dallarda kökeni olmayan her şeyin değişen ve gelişen dünya yaşamında veya modernize karşısında kaybolmaya mahkûm olduğunu görmekteyiz. İşte bu sempozyumun amacı da, milli kültür değerimiz olan geleneksel spor dallarının korunması, yaşatılması, gelecek nesillere aktarılması ve bu değerlerimize karşı bireylerde farkındalık oluşturulması; bunun içinde nelerin yapılabileceği konusunu gündeme taşımak ve bu konuda yapılacak ilmi çalışmalara da zemin oluşturmak için gerekli bilgileri ortaya koymaktır.

Dolayısıyla ortak kültür ve tarihimiz olan Türkiye Cumhuriyetlerinde de aslını koruyarak, günümüze ulaşan geleneksel halk sporlarına ait oyunların her yönü ile araştırılıp ortaya çıkartılmasının ortak değerlerimizin geleceğe taşınması yönünden de ayrıca önem taşımaktadır.

Bu kapsamda gerçekleştirdiğimiz ve iki gün süren sempozyum programında bizlere çalışmaları ile destek olan başta değerli katılımcılara ve X . Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyum kitabının hazırlanmasında emeği geçen herkese şükranlarımı sunuyorum; eserin kültür dünyamıza, şehrimize ve ülkemize hayırlı olmasını diliyorum.

Hayrettin GÜNGÖR
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı

DISTINGUISHED PARTICIPANTS OF THE 10TH INTERNATIONAL TRADITIONALSPORTS AND GAMES SYMPOSIUM

The World Ethnosport Confederation (WEC) is an international institution whose main mission is to safeguard, promote, and spread traditional sports and games. As a result of the considerable civilizational shifts and societal changes over the last century, traditional sports and games have become more unheeded and been left unpracticed in many parts of the world. In order to avert their impoverishment and extinction, WEC has been facilitating the protection of ethnosports through a wide spectrum of activities and initiatives by organizing events, conducting projects, and encouraging academic research.

I consider the awareness of the past to be essential for shaping a brighter future. The gradual disappearance of the customs and traditions that are culturally distinctive elements may lead to cultural differences being inescapably smoothed over.

As pointed out in the Declaration of the 3rd Ethnosport Forum preserving traditional sports and games is the first and the most urgent step that needs to be taken into consideration and in this aspect the historical, sociological and academic research with the help of universities to generate and accumulate knowledge regarding traditional sports and games is an essential action.

As WEC, we are committed to assist and encourage the academic research efforts. As a result, we have structured an international academic group called Traditional Sports and Games Research Executives who study and digitalize the existing and forgotten information regarding ethnosports. In addition to that, we have announced the WEC PhD Scholarships for PhD students who are currently conducting their doctoral studies in traditional sports and games.

As a supporting institution of the Symposium, we are very glad to see the efforts and outcomes of the Symposium that conducts scientific examinations and academic studies in traditional sports and games. Within this regard, the symposium is a remarkable event for scientific world that gathers researchers and professional on different subjects. I am certain that evaluating the existing knowledge and producing new findings will be very useful for the ethnosport community around the globe.

If today there is much greater academic awareness of traditional sports and games, there is no question that the previous Symposiums, like this one, have been very important contributor. For that reason, I would like to express my special thanks to the President of the Kyrgyzstan - Turkey Manas University Professor Mr Alparslan Ceylan, and to the Head of the Traditional Sports Games Research and Application Center of the Kyrgyzstan - Turkey Manas University Professor Mr Mehmet Türkmen, and all the other supporting partners and individuals.

I would like renew my sincere congratulations and my best wishes of success to the **10th International Traditional Sports and Games Symposium**.

Necmettin Bilal ERDOGAN
President of the World Ethnosport Confederation

DAVETLİ KONUŞMALAR / INVITED SPEECHS

DAVETLİ KONUŞMA / INVITED SPEECH

GELENEKSEL SPORLAR VE OYUNLAR

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ*

Onuncusu bu yıl Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Enstitüsü, Dünya Etnospor Konfederasyonu, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Bowie State Üniversitesi, Muş Alpaslan Üniversitesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi gibi pek çok kurumun iş birliğiyle düzenlenen “Uluslararası Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu” artık geleneksel spor ve oyunların bilimsel adresi olmuştur. Bu tarz süreklilikler her zaman mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan Prof. Dr. Mehmet Türkmen öncülüğündeki bu devamlılığı kutluyorum. Ayrıca bu alanda üniversite, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşu iş birliğini de önemseydiğimi belirterek bu sempozyumun iyi bir örnek olduğuna dikkat çekmek isterim.

Geleneksel sporların ve oyunların dünyanın gündemine bu derece gelmiş olması da rastlantısal değildir. Bu açıdan da Türk Dünyası'nın geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili faaliyetlerinin bu alandaki mirasların yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından iyi durumda olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda dikkat çekmek istediğim birkaç yön bulunmaktadır.

Bunlardan ilki geleneksel sporların ve oyunların ortak kimlik ve aidiyet duygusu için taşıdığı önemdir. Bu sporlar ve oyunlar katılımın yüksek olduğu, festival havasında gerçekleşen, çok fazla insanın eğlenmesini ve kültürlenmesi sağlayan ve yediden yetmişe herkesin bir şekilde entegre olabileceği faaliyetlerdir. Bu bakımdan da kültürel kimliği ve aidiyeti sürdürme bakımından vazgeçilmezdir. Bunu not etmek ve üzerinde durmak gerekmektedir. Bu konu, kimlik ve aidiyetin sürdürülmesinde geleneksel sporlar ve oyunların yeri adlı bir başlık altında çalışılabilir veya bir toplantının konusu olabilir.

İkinci bir konu, geleneksel sporların ve oyunların her şeyden önce katılım sağlamaya, eşitliğe, sağlığa katkısına ve sinematografik yönlerine yer verilmesidir. Bu açıdan da geleneksel sporların ve oyunların, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri dediğimiz insanlığın 2030 yılında ulaşmayı arzu ettiği kalkınmış bir dünya hedefi için yararlanılabilir alanlar oluşturduğuna dikkat çekilebilir. Bu konuya geleneksel sporların ve oyunların uygulamalı halk bilimi ve kültür endüstrisi alanları için verimli materyallere de sahip olduğu bilgisi de eklenebilir.

Üçüncü bir konu geleneksel sporların ve oyunların gördüğümüz ve bildiğimiz kadarıyla dünyada sözlü kültürleri yeni yeni tanıyan aydınlanma çağı batılı insanının “soylu vahşi” dediği insanların erdemlerine nasıl bir romantizmle yaklaşmışsa bugünkü insanlığın da profesyonel spor dallarının gelişmişliğine rağmen bozulmuş yönlerini de dikkate alarak geleneksel spor ve oyunlara öyle yaklaşması gerekmektedir. Zira “soylu vahşi”nin hile bilmemesi ve erdemli tutumu, doping gibi yarışma etiğine aykırı davranışlara sahip olmama yönleri bu gün bir biçimde geleneksel spor ve oyunlarda karşımıza çıkmaktadır. UNESCO 2005 yılında imzaladığı Sporda Dopinge Karşı Uluslararası Sözleşmesi'yle sporda dopingin önlenmesine yönelik ciddi adımlar atmıştır. Geleneksel spor ve oyunlar bizim geleceğimize matuf adımlar atmamıza da yön verecek ahlak kurallarını da beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak UNESCO'da Sosyal ve Beşerî Bilimler Sektöründe hem dopinge mücadelede hem de geleneksel sporlar ve oyunlar aracılığıyla sosyal ve kültürel iş birliğini desteklemeye dayalı geleneksel spor ve oyunlar programının güçlendirilmesi gerekmektedir.

UNESCO'nun sosyal ve beşerî bilimler sektöründen baktığımızda burada değerlendirilmesi gereken önemli bir diğer konu ise “Herkes İçin Eğitim”, “Herkes İçin İletişim”

programlarına benzer biçimde “Herkes İçin Spor” programının varlığıdır. Herkes için spor, UNESCO’nun amaçladığı ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nde yer verildiği gibi sağlıklı bireyler hedefi, geleneksel spor ve oyunların da desteğiyle gerçekleştirilebilir. Geleneksel spor ve oyunlar, çağımızın temel sağlık sorunlarından biri hâline gelen obezite ve depresyona karşı da güçlü bir çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sporların ve oyunların profesyonellik istememesi, herkese hitap etmesi, büyük harcamalara ihtiyaç duyulmaması gibi kolay erişim sağlayan yönleri, sürdürülebilirliğini de desteklemektedir.

Aynı zamanda da kuşaktan kuşağa aktaramadığımız için koruyamadığımız pek çok kültürel miras gibi geleneksel spor ve oyunlar da UNESCO’nun kültür sözleşmelerinin konusu olmuştur. 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde festivaller, geleneksel sporlar ve oyunlar veya birtakım toplanmalarla icra edilen sporlar kültürel miras olarak tanımlanmış ve Türkiye’den Geleneksel Türk Okçuluğu, Yağlı Güreş Festivali, Moğolistan’dan Naadam Geleneksel Moğol Festivali, Kazakistan’dan Küresi, Kırgızistan’dan Kökbörü gibi örnekler UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kaydedilmiştir. Ayrıca Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına göre hazırlanan uluslararası listelerde yüzden fazla unsurun doğrudan veya dolaylı olarak geleneksel sporlar ve oyunlar konusunu içerdiği görülmektedir.

Bir başka konu ise şu anda dünyanın iklim değişikliği, küresel ısınma, sanayileşme ve bunların çevreye olumsuz etkileri konuşulurken kültürel miras ve geleneksel spor ve oyunlara etkisini de dikkate almak gerekmektedir. Hızlı kentleşme ve buna bağlı olarak kırsalın boşalması, kent içindeki oyun ve spor alanlarındaki daralma ve geleneksel spor ve oyun alanlarında devasa yapıların kurulması, bu sporların ve oyunların kültürel mekânlarını da yok etmektedir. Oysaki geleneksel sporlara ve oyunlara baktığımızda güreş çayırı, bayram yeri, Hıdırlık tepesi gibi başka zamanlarda, başka biçim ve amaçlarda kullanılan çevreci mekânlar karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan geleneksel sporlar ve oyunlar için tasarlanacak alanlarda ve yapılarda çok amaçlı kullanımlara ve kolay dönüştürülebilir özelliklere dikkat edilmelidir. Bu konu da geleneksel sporlar ve oyunların karşılaştığı sorunlar ekseninde ele alınabilecek bir konu başlığı oluşturmaktadır.

Geleneksel sporların ve oyunların yaşatılarak korunmasında üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu yıl onuncusu düzenlenen Uluslararası Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu genelde dünyadaki geleneksel sporların ve oyunların güncel durumu, uygulama örnekleri ve koruma faaliyetleri hakkında bilgi edinmemizi sağlarken özelden Türk Dünyasının bu alanda elde ettiği çok önemli bir başarıyı da yıllardır ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Dünya Etnospor Konfederasyonuna da dikkat çekmek gerekmektedir. Bu konfederasyon Türk Dünyasında güç ve kuvvet bularak dünyayı kapsamakta ve Türk Dünyasının geleneksel sporlarının ve oyunlarının uluslararası alana taşınması için imkân ve zemin yaratmaktadır. Aynı zamanda geleneksel sporların ve oyunların korunması konusunda dünyaya da önemli bir mesaj vermektedir. Bu mesaj çevreci atmosferi, geniş kitlelerin katılımıyla herkes için spor vurgusu gibi konularda UNESCO’nun idealleriyle de bütünleşmektedir.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (THBMER) ve ona bağlı müzeler, toplumla ve dezavantajlı gruplarla çalışarak geleneksel spor ve oyunları yaşatmaya ve farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Aynı üniversite bünyesinde kurulan Geleneksel Sporlar ve Oyunlar Uygulama ve Araştırma Merkezi (GSOMER) de bu bakımdan önemli bir alan oluşturmakta ve eğitim çalışmaları ve bilimsel araştırmaları ile bu sporların ve oyunların korunmasına katkı vermektedir. Dünyada gittikçe artan bir eğilimle genç kuşaklar geleneksel sporlara ve oyunlara yönelmektedir. Bu artan dikkatin içerisinde bu sempozyumun sunduğu bilimsel veriler de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu bilimsel verilerden yararlanacak yönetimsel, sanatsal, kültürel aktörlerin sayıca artması ve bu bilgi birikimini uygulamaya aktarması gerekmektedir.

Bunun için ise disiplinlerarası çalışmalara dikkat çekilmelidir. Beden eğitimi ve spor konusunda çalışan akademisyenler arasından geleneksel spor ve oyunları kültürel bir tutum olarak gören pek çok değerli akademisyen bulunmaktadır. Beden hareketinin aynı zamanda kültür hareketi olarak da bütünleşmesini sağlayacak, kültür çalışanlarıyla beden eğitimi ve spor çalışanlarının entegrasyonunu artıracak ve güçlendirecek yeni bakış açılarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Belki bu konu da bir toplantıya konu başlığı yapılabilir ve uygulamalı halk bilimi yöntemleriyle beden eğitimi ve spor birikimi buluşturularak yeni tasarım ve canlandırmaların önü açılabilir.

Bütün bu yönleriyle geleneksel sporların ve oyunların araştırılmasını ve tartışılmasını sağlayan organizasyonun mimarı, Enstitünün değerli müdürü Sayın Prof. Dr. Mehmet Türkmen hocamızı ve emeği geçen herkesi tebrik ediyorum. Umarım bu sempozyumda dikkat çekilen çeşitli konular üzerine daha ayrıntılı çalışmalar yapılır ve bunun değerliliği ve önemi daha iyi fark edilir.

MODERN DÜNYADA GELENEKSEL SPOR OYUNLARI VE TOPLUMSAL KİMLİKLER

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN*

Bir toplumun yapısını ve toplum karakterini belirleyen önemli unsurların başında, o toplumun yaşam felsefesini oluşturan inanç ve değerleri, buna bağlı olarak gelenek ve görenekleri, aile yapısı, hukuk sistemi, devlet yönetim anlayışı ve biçimi, üretim ve tüketim tarzı, eğitim anlayışı ve sistemi, mimari yapılar ve diğer sanatlar gelmektedir. Bu alanlarla modernleşmeyle birlikte yakın dönemlere kadar fazla anılmayan ve revaçta olmayan bir başka unsur ise spordur. Modern zamanlara gittikçe kaybolan, geleneksel ve tarihi dönemlere gittikçe varlığı görülen bir unsur olarak geleneksel spor oyunları da bir milletin toplumsal yapısını ve karakterini belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyunlar da, toplumun yaşam tarzından beslenir ve neşvünema bulur, var olanın göstergesi ve imgesidir. Yaşam tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkar, kurgulanır, geleneğin ya da kültürün havuzuna bırakılır. Kıtalararası ve bölgesel farklılıkları rahatlıkla oyunlardan okuyabiliriz. Örneğin en bildiğimiz güreş sporunda olduğu gibi. Hemen hemen tüm dünyada güreş vardır, ama hepsinde sonuç aynı olsa da güreş kuralları, giysileri ve güreş türleri ve adları bile birbirinden farklılık arz etmektedir. Japonya'da Sumo Güreşi, Kore'de Ssireum ve Afrika'nın bir bölgesinde Senegal Güreşi oynanırken, Kırım'da Kuşak Küreşi ve Türkiye'de Yağlı Güreş oynanmaktadır. Spor ve eğlence biçimi, sadece kıtalararasında ve bölgelerarasında değil, aynı zamanda aynı millet ve toplum içindeki farklılıkları ve zenginlikleri de temsil etmektedir. Türkiye'de; Antalya'da, Ege ve Trakya ve bölgesinde yağlı güreşler, Kahramanmaraş, Yozgat, Erzurum, Samsun, Artvin gibi illerde karakucak güreşi, Kahramanmaraş'ta şalvar güreşi, daha çok Hatay ve Gaziantep'te aba güreşi, sahil bölgelerinde plaj güreşi gibi. Diğer taraftan farklılıklar kadar spordaki benzerlikler de köken olarak aynı millettten olmanın işaretleri de olabilmektedir. Kahramanmaraş'ta oynanan şalvar güreşinin benzerlerini Tıva, Yakut ve Azerbaycan Türklerinde bu güreşe Uluttuk Güreşi adıyla oynanmakta olduğu görülmektedir. Öz olarak sporun görünen yönünden ve işlevinden ziyade görünmeyen toplumsal ve kültürel etkileri mevcuttur.

Sanayileşmeden ve modernleşmeden sonra, dünya toplumları arasındaki farklılıklar gittikçe kaybolarak tek tipleşmeye başlamıştır. Özgünlükler, orijinallikler ve zenginlikler gün geçtikçe yok olmuş, öyle ki bazen bir oyunu araştırdığınızda oyunun nasıl oynandığı ve kuralları hakkında bile doyurucu bilgi bulmak zordur. Tıpkı kaybolan dünya dilleri gibi. Modernizm standardize edilmiş oyunlar ve organizasyonlar türetmiştir. Bu tüm dünya halklarının ve insanların bir araya gelerek yarış yapmaları için bir açıdan zorunlu sayılabilir, diğer taraftan küresel dünya toplumlarının gittikçe tektipleşmesi gibi oyunların da tektipleşmesine neden olabilmektedir. Farklılıklardır toplumları ve insanları zengin kılan. Dubai, Sidney ve Doha kenti New York, Vancouver ve Şhangay kentlerine benzerse özgün şehirler kadar çekiciliği ne kadar olur? Bunun karşısında, değişime rağmen İstanbul, Semerkant, Kahire, Tebriz, Viyana, Granada, Roma, Budapeşte, Moskova ve Pekin gibi şehirler kendi özgünlüğü içinde insanların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Oyunlarda şehirler gibi toplumun kimliğini temsil eder.

Modernizm ve modernleşme, bir yandan üretirken bir yandan da var olanı da tüketen ya da değiştiren bir değişim sürecini ifade eder. 1986 yılında oynanan modern *Olimpiyat Oyunları* türlerine bakıldığında, genelde bildik türden oyunların oynandığı görülmektedir. Oyunlar standart hale getirilmiştir. R. Robertson, *Olimpiyat Oyunlarını* küreselleşmenin önemli aktörlerinden biri olarak kabul etmektedir. Modernleşmenin ve küreselleşmenin toplumları ve kültürleri aynileştirmesine karşı bazen bir tepki olarak bazen de kendi doğal arayışları içinde özellikle 1990'lardan ve 2000'li yıllardan sonra, hem akademik camiada hem de spor camiasında geleneksel spor oyunları, yarışmaları ve organizasyonlarında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ilk kez 2012 yılında Bışkek'te oynanan ve daha sonra *Türk*

Keneşi toplantısında kabul edilmesiyle 2014 yılında gerçekleştirilen *Uluslararası Dünya Göçebe Oyunları* da (*World Nomad Games*) Olimpiyat Oyunlarını tektiplikten kurtaran ve onu zenginleştiren bir içerikle dünya sporuna hizmet etmeye başlamıştır. Benzer şekilde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi ile onuncusunu yapmakta olduğumuz “*Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları*” bu arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkmış uluslararası akademik önemli organizasyonlardan biridir.

Sosyolojik anlamda ifade edecek olursak, 21. yüzyılda geleneksel sporun dönüşü, aynı zamanda tek tip küreselleşmenin kırıldığı ve farklı kimliklere ait kültürlerin de bir anlamda dönüşü manasına gelmektedir. Küreselleşme sürecinde artık Türk halklarının da topluca dünyaya sunacağı bir değer meydana gelmiştir. Spordaki bu birlikteliğin daha fazlasını üretimde, yatırımlarda, ekonomide, eğitimde ve politikada da görmek istiyoruz.

KT Manas Üniversitesi, erken dönemde geleneksel spor oyunlarına her zaman destek vermiş bir Üniversitedir. Bu bağlamda daha önce kurulan *Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 2021 yılında daha da işlevsel hale getirilip bir enstitüye dönüştürülerek *Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Enstitüsü* olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Başta Müttevelli Heyeti Başkan ve Üyelerine, Rektör ve Rektör Vekilimize ve Enstitü Müdürümüze, Araştırma Merkezinin Enstitüye dönüştürülmesine verdikleri katkılardan dolayı tüm emeği geçenlere teşekkür ederiz. Bundan sonraki işler mahir akademisyenlere düşmektedir.

Ayrıca “*Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu*” nu ilk kez organize eden ve adı gibi bir geleneğe dönüştüren, bu noktaya gelmesinde büyük katkıları olan Enstitü Müdürü Prof. Dr. Mehmet Türkmen hocamıza ve ekibine, Üniversitelerimizin değerli Rektörü ve Rektör Vekilimize, Kahramanmaraş Büyük Şehir Belediyesi Başkanına ve misafirperver organizasyon ekibine, ayrıca yurtiçinden ve yurt dışından katılımcılara ve bizi dinleyen tüm Kahramanmaraşlı hemşerilerime teşekkür ederiz.

Dünyadaki tüm güzel kültür ve değerlerin geleneğe dönüşerek tüm insanlığa hizmet etmesi dileğiyle.

WOMEN EMPOWERMENT THROUGH TSG

Prof. Dr. Jerono P. ROTICH*

It is a great honor for me to have been asked to address this important topic of “WOMEN EMPOWERMENT THROUGH TRADITIONAL SPORTS AND GAMES (TSG).” This opportunity alone is empowerment to all women and myself, so special thanks to the planning committee for including women empowerment as part of the plan and in the future TSG Initiatives. Let me mention few meaningful words. As it is often quoted;

Coming together is a Beginning

Keeping Together is a Progress

Working Together is a success

Therefore, I would be remiss if I didn't take a few seconds to express my sincere gratitude to all the organizers and those who made it possible for the participants and countries that are represented here today. As it has been clearly, articulated in research, and by UNESCO it is evident that, although women continue to be marginalized within the realm of sports and games, among other areas, they have proven to be critical catalysts of change and development if given an opportunity, the skills, resources, and a platform. Eleanor Roosevelt stated, ‘A woman is like a tea bag – you never know how strong she is until she gets in hot water.’

According to Haseena (2015)

- Of the world's one billion poorest people, three-fifths are girls and women.
- Of the 130 million children who are out of school, 70% are girls.
- Women make up only 16% of parliamentarians worldwide.
- Up to 50% of all adult women have experienced violence at the hands of their intimate partners.
- Each year, half a million women die and 18 million more suffer chronic disability from preventable, complications of pregnancy and childbirth.
- Globally, women make up nearly half of the 37.2 million adults (*aged 15–49 living with HIV and AIDS*).

Hassen (2015), also points out that, although Sport is an integral part of the culture of almost every nation, its use to promote gender equity and **empower girls and women** is often overlooked because sport is not universally perceived as a suitable or desirable pursuit for girls and women.

There is a Jewish saying that I love, and it asked this question, **what is truer than the truth? And the answer is, A Story.** I am especially delighted to address this topic because it is the story of my journey.

By participating with you today, I am reminded of my journey and the impact that TSG has played in my life. Like many women, although marginalized within the sport, play and games arena, my mother afforded me the opportunity to engage in traditional sports and games with my neighbors while growing up with my eight brothers in a small village in Rift valley, in Kenya.

As Henry Ward Beecher stated, “We should not judge people by their peak of excellence; but by the distance they have traveled from the point where they started.”

Not too many girls from a small rural village of Keiyo Marakwet County, Kenya who are survivors of domestic violence and sexual assault have made it all the way here and have had this opportunity.

I have.

I am.

As my colleague Dr. Ravi Sahu, from India shared before about “**catching them young**”, my mother's willingness to allow me to participate in traditional games and sports with my brothers and neighbors after school and during none school hours, empowered me to develop

a lifelong interest in Sports, Physical activity, games and Kinesiology which has shaped me into the person I am today.

Although it was not easy (because of my eight brothers made rough, participating at a very early age:

- Motivated and empowered me to participate in sports and games from Primary school to collegiate level
- Motivated and empowered me to pursue a career in coaching and teaching physical education and health
- Afforded me an opportunity to earn an academic scholarship to the USA (was serving as a coach at a girls school and an America noticed my dedication...)
- Motivated and empowered me to pursue a masters in Exercise Science and a PhD in Kinesiology
- Afforded me the opportunity to experience the physiological, biomechanical, psychological, psychosocial, and cognitive benefits of sports, games, and physical activity
- Empowered me to develop resiliency, embrace teamwork, and to learn life, personal and social responsibility skills

As a Professor of Kinesiology at the Illustrious North Carolina Central University, my cognate or area of research has focused on using sports, physical activity, and games catalyst to

- promote health and reduce obesity (under the concept of Exercise is medicine)
- Promote resiliency and to teach life skills, and personal and social responsibility skills
- Promote Teamwork and peace among youth women and other underserved populations.

As Martin Luther King Jr, put it - "If I cannot do great things, I can do small things in a great way"

SO, Colleagues

As I am always reminded, "For of those to whom much is given, much is required"

As the Former President of Malawi, Joyce Banda stated, "The seeds of success in every nation on Earth are best planted in women and children."

Let's plant the seeds of our nations and continent; We can do this if we continue to collectively:

1. Explore and seek opportunities to work in synergy to reduce the barriers encountered by women and girls.
2. Step out of their silos and start working together as Team members, organizations, and regions to share resources and to support and promote women and girls.
3. Seize the opportunities and available resources to train, educate, create awareness and incentivize women and girls
4. Create and bring programs to the women and girls
5. Engage all stakeholders (schools, NGOs, Faith-based organizations, women groups, etc.)
6. Create support groups and mentors
7. Provide professional development opportunities for women, girls, teachers, etc., to promote TSG. As Eli Cohen put it, "without continuous personal development, you are now all that you will ever become."
8. Incorporate Life skills, resiliency, peace, and personal and social responsibility skills into TSG
9. Collaborate with Universities and colleges to provide training, internships, mentors, and professional development.

In closing, Distinguished delegates, if ...a rural girl from a small village in Kenya was empowered by sports and games to stand here today, **It is my prayer that we will ALL PAY**

FORWARD BY EMPOWERING OTHER WOMEN and Girls thru TSG

I Realize that It Is Not Easy,

BUT

Just **try harder** today than you did yesterday,

Be braver today than you were yesterday

DAVETLİ KONUŞMA / INVITED SPEECH

**LEARNING INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AT SCHOOL
THROUGH TRADITIONAL GAMES AND SPORTS**

Prof. Dr. Pere LAVEGA-BURGUÉS*

The political authorities of the vast majority of the world's countries have adopted a new global social contract, so that the 2030 agenda is now at the heart of governments' vision of how to act in the world. Five major dimensions are set out for the 2030 agenda: equality between people, protecting the planet, and ensuring prosperity, peace and cooperation (a necessary dimension for progress on the previous four).

Education is one of the key actors to achieve the goals of the 2030 agenda. UNESCO recently reaffirmed these education priorities and called for investment in quality physical education to support post-COVID-19 recovery.

In order to achieve the 2030 goals for quality education, UNESCO's Global Education Monitoring Report (2016) calls for a break with the classical model of education. It is necessary to generate relevant and meaningful learning that overcomes the traditional dichotomies between cognitive, emotional and ethical aspects.

Among the possible resources available to physical education, traditional games are a tool that offer educators great educational potential. Traditional sports games (TSG), i.e. games of local tradition that offer a great diversity of original rules (unlike sport, whose rules are the same worldwide) (Parlebas, 2001). In order to participate in a game, people must respect the rights and prohibitions contained in the rules, so that the simple fact of playing is based on a first democratic learning process: the acceptance of the rules pact.

According to the theory of motor action (Parlebas, 2001), any game has an organisational pattern or internal logic that makes it distinctive from other practices. It is an identity card that guides the protagonists to solve problems related to the relationship with the other participants (cooperating and/or opposing), with the space (use of different forbidden, privileged sub-areas...), with the material (ball, shuttlecock, rope...) and with the time (in different phases of the game and in the case of games with or without a final score).

These are games of local tradition, governed by a system of rules that allow for different modalities according to the will of the participants. The conditions of play are the product of local customs and habits, so that the rules vary from one locality to another (Ben Chaâbane, 2020). On the other hand, sport corresponds to an institutionalised sporting game, as its rules are codified by a centralising institution (federation) that tries to extend them, if possible, throughout the world. While sport represents normative unification and standardisation, the unity of the TSG is precisely its diversity (Parlebas, 2010).

TSG could provide two major contexts of educational experiences, some associated with a *material environment* (represented by psychomotor games in which the protagonists test themselves, for example, to cover a distance, throwing objects or overcome a height), and others with a *social environment* (corresponding to sociomotor games, in which any intervention is the result of some kind of interpersonal relationship with other people). When it comes to promoting social values, such as gender equality, social inclusion, or intercultural dialogue this criterion is key to the design of educational experiences.

Based on the theory of motor action, several research groups, among which we highlight the motor action research group (GIAM) of the National Institute of Physical Education of Catalonia (INEFC) , have generated numerous empirical evidences that confirm positive effects of the TSG on *relational well-being* (team cohesion, e.g., Andueza and Lavega, 2017; Collard, 2012; Parlebas, 1987 conflicts (Rillo et al., 2021; Sáez de Ocáriz, and Lavega,

* - Professor, INEFC, University of Lleida, Spain. - Coordinator Motor Action Research Group (GIAM). - President of the European Association for Traditional Sports and Games (AEJeST/ ETSGA). - Vice President International Association of Traditional Sports and Games (ITSGA) (plavega@inefc.udl.cat; president@aejest.com)

2013; Sáez de Ocariz, Lavega, and March, 2013; Sáez de Ocariz and Lavega-Burgués, 2020) and *emotional well-being* (intensity of positive emotions) (e.g., Duran et al., 2014; Lagardera and Lavega, 2011; Lavega, 2013; Lavega, Alonso et al., 2014; Sáez de Ocariz and Lavega-Burgués, 2020.). In addition, it has been observed that TSGs favour *relationships and positive emotions of participants in both genders* (Alonso, Lavega, & Reche, 2012; Alcaraz-Muñoz, Alonso, & Yuste Lucas, 2017).

At the same time, as intangible cultural heritage, the TSGs constitute a first-rate educational arsenal to promote a wide variety of original motor experiences associated with *cultural diversity*. Previous studies in *Europe* (e.g., Costes et al., 2021; Etxebeste, 2001; Lavega, 2006; Lavega et al., 2011; Lavega-Burgués and Navarro-Adelantado, 2019; Liponski, 2003; López de Sosoaga, 2006; Maestro, 1996; Luchoro-Parilla et al., 2021; Parlebas, 2001) have observed that the TSGs have regularities of great interest for favouring the improvement of interpersonal relationships. These distinctive features have also been observed in research carried out in other continents such as *Africa* (Bouزيد, 2000; Elloumi, 2000). The rules of these games are associated with a clear predominance of sociomotor games (associated with a wide variety of bodily interactions with the presence of partners and/or opponents) before psychomotor or individual games; a similar proportion of games with or without a final score, i.e. with or without the presence of competition; with or without material. Moreover, these practices have traditionally been played by both genders (male, female and neutral games) and by different ages.

All this allows us to justify in an objective way the great contribution of the TSG to favour a quality physical education for the society of the 21st century. Let's go to promote Learning intangible cultural heritage at school through traditional games and sports

References

- Alonso, J.I., Lavega, P., y Reche, F. (2012). Análisis de la vivencia emocional desde la perspectiva de género en juegos deportivos de cooperación con oposición en alumnos de Bachillerato, en I. Martínez de Aldama, R. Cayero, J. Calleja (Eds.). *Investigación e innovación en el deporte*. (pp. 161-169). Barcelona: Paidotribo.
- Alcaraz-Muñoz, V., Alonso, J.I., Yuste Lucas, J.L. (2017). Play in Positive: Gender and emotions in physical education. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 129, 51-63
- Andueza, J., Lavega, P. (2017). Incidencia de los juegos cooperativos en las relaciones interpersonales. *Movimento*, 23(1), 213-218.
- Ben Chaâbane Z. (2020). Book Review: Contribution à un Lexique Commenté en Science de l'Action Motrice. *Front. Psychol.* 11:609193. doi: 10.3389/fpsyg.2020.609193
- Bouزيد, E. (2000). Etude des jeux sportifs d'adultes et d'enfants de deux périodes de l'histoire tunisienne : la période romaine et l'époque actuelle. En Ministère de la Jeunesse, de l'Enfance et des Sports de la République Tunisienne (Eds.), *Jeux, Sports et sociétés* (pp. 35-54). Actes du colloque Tuniso-français, Tunis : CERDOJES
- Collard, L. (ed.) (2012a). *Sport & Bien-être relationnel*. Paris: Chiron
- Duran, C.; Lavega, P.; Planas, A.; Muñoz, R.; Pubill, G. (2014). Educación física emocional en secundaria. El papel de la sociomotricidad. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 117, 23-32.
- Elloumi, A. (2000). Analyse socio-culturelle des jeux traditionnels tunisiens. en Ministère de la Jeunesse, de l'Enfance et des Sports de la République Tunisienne (Eds.), *Jeux, Sports et sociétés* (pp. 121-144). Actes du colloque TuEiso-français, Tunis: CERDOJES
- Etxebeste, J. (2001). *Les jeux sportifs, éléments de la socialisation traditionnelle des enfants du Pays basque*, 2001. Tesi doctoral. Universitat Paris V-Rene Descartes. U.F.R. de sciences humaines et sociale
- Lagardera, F., Lavega, P. (2011). Educación Física, conductas motrices y emociones. *Ethologie & Praxéologie*, 16, 23-43.
- Lavega, P. (ed.) (2006). *Juegos tradicionales y sociedad en Europa*. Barcelona: Asociación Europea de Juegos y Deportes Tradicionales.

- Lavega, P., March, J., Araujo, P., Jaqueira, A.R., Ribas, J.F., y Marin, E. (2011). A Cross-Cultural experience. Traditional Sporting Games and Emotions in Spain, Portugal and Brazil in H.D. Guohua Zheng,(ed.) *School Physical Education and Students' Quality*. (pp.421-425), Volume XII, Liverpool: World Academic Union.
- Lavega, P. (2013). Cooperative Games, Emotions, and Gender from a Social Perspective, in M. Vaczi (ed). *Playfields: Power, Practice and Passion in Sports* (pp. 155-178). Nevada, Reno: Center for Basque Studies Press.
- Lavega, P. Alonso, J.I., Etxebeste, J., Lagardera, F. y March, J. (2014), Relationship between traditional games and the intensity of emotions experienced by participants, *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 85, 457–467, doi: 10.1080/02701367.2014.961048
- Lavega, P., Prat, Q., Saez de Ocariz, U., Muñoz-Arroyave, V. (2018). Reflection-on-action learning through traditional games. The case of la pelota sentada (sitting ball). *CE Cultura y Educación*. 1-35. doi: <https://doi.org/10.1080/11356405.2017.1421302>
- Lavega-Burgués, P., Luchoro-Parrilla, R.A., Serna, J., Salas-Santandreu, C., Aires-Araujo, P., Rodríguez-Arregi, R., Muñoz-Arroyave, V., Ensenyat, A., Damian-Silva, S., Machado, L., Prat, Q., Sáez de Ocariz, U., Rillo-Albert, A., Martín-Martínez, D., y Pic, M. (2020). Enhancing Multimodal Learning Through Traditional Sporting Games: Marro360°. *Frontiers in Psychology*, 11, 1384. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01384
- Liponski, W. (2003). *World sports Encyclopedia*. Ozgraf (Poland): Oficyna Wydawnicza Atena, UNESCO.
- López de Sosoaga, A. (2006). Juegos infantiles y juegos de adultos ¿dos realidades diferenciadas? En R. Martínez de Santos y J. Etxebeste (Eds.), *Investigaciones en praxiología motriz* (pp.11-20). Vitoria: AVAFIEP y Universidad del País Vasco-
- Maestro, F. (1996). *Del tajo a la replaceta, juegos y divertimentos del Aragón rural*. Zaragoza: ediciones 94.
- Parlebas, P. (1987). Recherche expérimentale sur le jeu sportif: autour de la balle assise [Experimental research on the sports game: Around the game of balle assise (sitting ball)]. *Revue EPS*, 34, 3-7.
- Parlebas, P. (2015). Jeux traditionnels et dynamique relationnelle, In L. Collard, (ed). *Sport & Bien-être relationnel. Un autre aspect de la santé* (pp. 41-86). Paris: Éditions Chiron.
- Parlebas, P. (2001). *Juegos, deporte y sociedad. Léxico de Praxiología motriz*. Barcelona: Paidotribo. 1ª Edició 1981.
- Parlebas, P. (2010). Santé et bien-être relationnel dans les jeux traditionnels en G. Jaouen; P. Lavega, y C. De La Villa (ed). *Jeux traditionnels et santé sociale* (pp.85-102). Aranda de Duero: Asociación
- Rillo-Albert, A., Lavega-Burgués, P., Prat, Q., Costes, A., Muñoz-Arroyave, V., y Sáez de Ocariz, U. (2021). The Transformation of Conflicts into Relational Well-Being in Physical Education: GIAM Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 1071. <https://doi.org/10.3390/ijerph18031071>
- Rosenbaum, P.L., Armstrong, R.W., y King, S.M. (1986). Children's attitudes toward disabled peers: A self-report measure. *Journal of Pediatric Psychology*, 11(4), 517–530. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/11.4.517>
- Sáez de Ocariz, U. y Lavega, P. (2013). Transformar conflictos en educación física en primaria a través del juego. Aplicación del índice de conflictividad. *Cultura Y Educación*, 25(4), 549–560. doi:10.1080/11356405.2013.10783161
- Sáez de Ocariz, U. y Lavega P. (2015). Study of conflicts in games played during primary school physical education classes. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*, 15(57), 29-44.
- Sáez de Ocariz, U., y Lavega-Burgués, P. (2020). Development and validation of two questionnaires to study the perception of conflict in physical education. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6241. doi: doi.org/10.3390/ijerph17176241

UNESCO (2015). Quality physical education policy - UNESCO Biblioteca Digital
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233920>

UNESCO (2017). *Traditional sports and games, challenge for the future: concept note on traditional sports and games*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000252837>

PARTICIPATION OF WOMEN IN TRADITIONAL SPORTS IN BURYATIA AND MONGOLIA: PAST AND PRESENT

Dr. Radjana Dugar-DePONTE*

Promotion of gender equality and empowerment of women through traditional sports and games is one of the most important goals of the International Council of Traditional Sports and Games. During the 4th UNESCO Collective Consultation on TSG in 2018 in Istanbul, increasing research on TSG and gender and improving the presence of TSG in public policies were considered of utmost importance to ensure gender equality.

In modern Buryatia and Mongolia girls and women can participate in horse races and archery – two of the three manly sports played during summer sports festival Naadam. The third game of the three games of men (in Buryat: ‘Eryn gurban naadan’) – traditional wrestling ‘bukhe barildaan’ is still considered an exclusively male sport in Buryatia, despite the fact that since the introduction of women’s freestyle wrestling into Olympic sports in 2004, women's wrestling has been successfully developing in the republic.

Female warriors have been known in nomadic societies since ancient times. Last year archeologists found the remains of two women warriors in Mongolia, whose skeletal remains indicate that they were well practiced in archery and horseback riding. These two women lived during the Xianbei rule (A.D. 147 to 552), a period of political fragmentation and unrest that gave rise to the Ballad of Mulan. During the Xianbei period, "it may have been that women were needed to defend home and country alongside the men," said study researchers Christine Lee and Yahaira Gonzalez, bio-archaeologists at California State University, Los Angeles. Many historians argue that Mulan belonged to a proto-Mongolian Xianbei tribe. In the ballad, Mulan serves in the military so that her father doesn't have to; but at that time, China didn't have military conscription. Moreover, the ballad notes that Mulan was fighting not for the emperor but for the khan. However, Chinese authors were the first to transcribe the ballad, which is probably why it's seen as a story about a Chinese girl.

Legendary images of warrior maidens are found in the folklore of many nomadic peoples. Epic poems and fairy tales of the Buryats, where the warrior maidens play the main role, tell about the younger sister or wife of the hero, who deal with the enemies who killed their older brother or husband. Aguy Gohon, the sister of late Alamzhi mergen, who was insidiously murdered by his uncles, disguised as the brother, goes to a distant western country for her brother’s betrothed, Bulad Khuray, the resurrector. The Khan-father of the bride decides to test his future son-in-law and orders "him" to fight the strongman of the land Gahai. Aguy Gokhon withstands this test with honor. The heroine of the fairy tale "The Girl and the Talking Velvety-Black Horse" ("Heli Mededeg Khelin Hoo Hara Moritoy Basagan") dressed in a man's clothes, takes part in three games of men hosted by a local khan. The girl wins against all the khan's strongmen. Her horse, who turned into an inferior nag, outruns all the Khan's trotters. During the competition in archery, the arrow fired by the girl “went through the eye of gold and silver needles, flew to a large black stone, smashed it into pieces and further pierced the iron so hard that it melted." Thus, the girl wins three times in men's competitions, proving her assumed male gender.

According to a historian Jack Weatherford, "Mongol women rode horses as skillfully

as men, often carried a bow and wore a quiver, and they repeatedly appeared in early reports as fighting alongside men." Botokhoi the Stout, a female ruler of south Siberian Khorī-Tumat tribe, led the uprising of her people against Genghis Khan's troops in 1207.

Khutulun (c. 1260 – c. 1306), was a Mongol noblewoman and wrestler, the most famous daughter of Kaidu, a cousin of Kublai Khan. Her father was "most pleased by her abilities", and she accompanied him on military campaigns. Marco Polo described Khutulun as a superb warrior, one who could ride into enemy ranks and snatch a captive as easily as a hawk snatches a chicken. She assisted her father in many battles, particularly against the Yuan Dynasty of her cousin the Great Khan – Kublai. Khutulun insisted that any man who wished to marry her must defeat her in wrestling. Winning horses from competitions and the wagers of would-be suitors, it is said that she gathered a herd numbering ten thousand.

Queen Mandukhai, who is credited with reuniting warring factions of Mongols in the 15th century, is depicted in literature and legend as inseparable from her bow and arrow.

Historical claims notwithstanding, women were only allowed to re-enter traditional sports festivals in Mongolia and Buryatia, and only as archers, in the mid-20th century, during Soviet rule. Communist ideology promoted gender equality but, at the same time, repressed many old cultural practices as 'backwards', 'superstitious', and 'reactionary.' Today we have an excellent opportunity to rethink women's involvement in traditional sports by embracing inspirational examples set by legendary women warriors of the past. Such historical perspective allows us to avoid falling into a trap of fundamentalism and to reconcile the best practices of the past with the values of the modern world.

GELENEKSEL SPOR OYUNLARININ PRATİK VE TEORİK FAALİYETİNİN MİLLİ KİMLİĞE KATKILARI

Prof. Dr. Fikret SOYER*

Kadim toplumların zinde olması ve gelişmesi için belirli tarihsel koşulların bir ürünü olarak fiziksel kültür ve spor, insanın ruhsal faaliyetinin tarihsel olarak ortaya çıkan sonuçlarının toplamını oluşturur. **Geleneksel Sporlar**, bir toplumun kültürünü özetlemenin en mükemmel aracıdır. Geleneksel Oyunlar ise bir kültürün amblemidir, bu nedenle oyuna dayalı pratiklerin derin bilgisi, bir toplumu tanımak için önemli bir unsurdur. Burada oyuncusunun davranışları, mahalleden topluma sosyal grubun kültürünün normlarına ve değerlerine bağlıdır.

Geleneksel Oyunlar, aynı zamanda hayati beceriler geliştirmek için bir araçtı. Rekabetçi doğaları gereği gençlik gücü, çeviklik, dayanıklılık ve cesaret eğitimi gelişimine katkıda bulundu. Bunun yanı sıra, halk oyunlarının değeri, halkın manevi kültürünün en içten tezahür ettiği ve her bir kitle olayının şartırtıcı bir sunumu haline geldiği gerçeği de vardır. Bu oyunlar fiziki olduğu kadar fikri ve ahlaki bakımdan insanın ruhunu da inşa etmesidir. Oyunları sergilenişinin şekli yönünde Etnik unsurlar, fikri yönünde dini unsurlar bulunmaktadır.

Başta Altay'da yapılmakta **El-Oyun** ve **Dünya Göçmen Oyunları** olmak üzere bu tür Organizasyonlar, Ataların ahlak anlayışına dönüşü sembolize eden yeni ve derin etniksel anlam kazanmaktadır. Örneğin; Altay- Koşağaç'ta 1988 yılından beri yayılmakta **El-Oyun**, Türk ve dünya kültür cereyanının tesirinden uzak düşen Kuzey Doğu Asya bölgesinde Yakutlarla Altay, Sayan dağlarının kuytularında oturan Türk halkları arasında varlıklarını muhafaza edebilmelerinin bir kapısını açmıştır. Bu tür toylar, elbette sadece dinlenmek değil, aynı zamanda ortak geçmişe ve geleceğe sahip tek halk olduğumuzun bilincine varmamızı açısından da çok büyük önem arz etmektedir.

Geleneksel Spor Organizasyona (GSO) gelince: bunlar sadece “ter atma” fırsatı, “doğal” mücadeleci içgüdüleri açığa vurmak veya semboller yoluyla ifade etmek için fırsat değil, aynı zamanda geniş ahlaki ve politik yankının sosyal değerleri etrafında organize olan dikkatli bir şekilde yapılandırılmış kamuya açık organizasyonlardır.

Bununla birlikte, GSO ulus-devlet düzeyinde bir kimlik duygusunu teşvik etme konusunda kesin bir yeteneği vardır. Geleneksel spor oyunları, kültürel bir unsurdur, aynı zamanda kültürel bir temsil işlevi görmektedir.

Türk halklarında Atlı Oyunlar, Okçuluk ve Güreş, kişinin yarışmayı metaforik olarak görmenin yanı sıra genel anlamıyla, farklı bir ışıkta görmesini sağlar. Bunların uyandırdığı duygular statik veya kanun olmaktan uzaktır. Bunların sembol ve imgelerinin yorumları tabii ki farklı şekillerde kullanılabilmiş ve hegemonik süreçlerde ve karşıt emsallerinde araç olarak benimsenebilmişler. Türklerde bu üç spor kadar sembolik ağırlık taşıyan başka bir spor yoktur. Bular, milli gücü anlatan mitlerin meydana getirilmesinde ve ahlak eğitiminde, erdemlilik anlayışında yarışma ve gösterilerde sistematik olarak kullanılmıştır.

Türkiyeli veya Türkistanlı bir sosyal araştırmacı, benim medeniyetimi kıymetlendiren ve kültürümü özdeşleştirebileceğim değerlerin ürünü olarak görünen geleneksel oyun veya sporlar nelerdir? Sorusuna cevap aradığında; önyargısız bir dimağ için karşısına binyıllara uzanan muazzam bir hazineden oluşan uzun bir liste çıkacaktır.

Kısacası geleneksel spor oyunlarının sergilendiği topluluklarda aynı millet olma şuuru güçlenmekte, milli duygular kamçılanarak milli hazza ulaşmakta, aynı ritüellerden haz alan halkları kaynaştırmakta, kolektif hafıza canlanmakta, arketip kültür kodları uyuyan hücreler gibi uyanarak bir şekilde karşımıza çıkabilmektedir.

Geleneksel oyun ve sporlar gibi milli kültür unsurları, onu değerli gören, ona mensubiyet şuuru duyan, önemseyen yaşayan şahıs ve kurumlarla yaşatılabilir. Bu tür uluslararası sempozyum, kongre, panel ve form düzenleyenler, aynı zamanda sosyal bir misyonu

da üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, büyük fedakarlıklarla kesintisiz 10 yıldır bu uluslararası sempozyumun Düzenleme Kurulu Başkanlığını yapan Prof. Dr. Mehmet Türkmen'e, 2011 yılından beri bu sempozyuma öncülük eden ve maddi-manevi yük üstlenen Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'ne ve onun Kültür-Spor Dairesi Başkanı ile fedakâr ekibine şükranlarımı sunarım.

Beni bu salonda dinleyen ve onlain izleyen tüm katılımcılara teşekkür ederim.

INVITED SPEECH / DAVETLİ KONUŞMA

**CONTRIBUTIONS OF TRADITIONAL SPORTS ORGANIZATION TO
NATIONAL CONSCIOUSNESS**

Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN*

Physical culture and sport, as a product of certain historical conditions for the vitality and development of ancient societies, constitute the sum of the historically revealed results of human spiritual activity. Traditional Sports are the most perfect means of summarizing the culture of a society. Traditional Games, on the other hand, are emblems of a culture, so deep knowledge of game-based practices is an essential element in getting to know a society. Here the behavior of the player depends on the norms and values of the culture of the social group from the neighborhood to the society.

Traditional Games were also a tool for developing vital skills. Contributed to the development of youth strength, agility, endurance and courage training due to their competitive nature. There is also the value of folk dances, the fact that the spiritual culture of the people is most sincerely manifested and becomes an astonishing presentation of each mass event. These games are not only physically but also intellectually and morally building the human spirit. Ethnic elements are found in the way the plays are exhibited, and religious elements in the intellectual aspect.

However, traditional sports organizations have a definite ability to foster a sense of national identity at the nation-state level. Traditional sports games are a cultural element, but also serve as a cultural representation. As for the organization of traditional sports games, these are not just opportunities to "break a sweat", to express or to express "natural" fighting instincts through symbols, they are also carefully structured, public organizations organized around social values of broad moral, political and political resonance.

Equestrian Games, Archery and Wrestling in Turkic peoples allow one to see the competition in a different light, in general terms, as well as metaphorically. The emotions they evoke are far from being static or lawful. Interpretations of their symbols and images could of course be used in different ways and adopted as tools in hegemonic processes and their opposite counterparts. There is no other sport that carries as much symbolic weight as these three sports in Turks. These were used systematically in the creation of myths about national power, in moral education, in the understanding of virtue, in competitions and demonstrations.

A social researcher from Turkey or Turkistan, what are the traditional games or sports that value my civilization and appear as the product of values with which I can identify my culture? When you seek an answer to your question; for an unbiased mind, a long list of enormous treasures stretching back thousands of years will appear before him. In short, in communities where traditional sports games are performed, the consciousness of being the same nation is strengthened, national feelings are stimulated and national pleasure is reached. It unites the peoples who take pleasure from the same rituals, the collective memory is revived, and archetypal culture codes can appear before us somehow by waking up like sleeping cells.

National cultural elements such as traditional games and sports can be kept alive by living individuals and institutions who value it, feel the consciousness of belonging to it, and care about it. Organizers of such international symposiums, congresses, panels and forms also undertake a social mission. In this context, to the President of the World Ethnosports Confederation, Mr. N. Bilal Erdoğan, I would like to express my gratitude to Kahramanmaraş Metropolitan Municipality and its Head of Culture-Sports Department and devoted team for leading this symposium and undertaking the material and moral burden since 2011.

I would like to thank all the participants who listened and watched me in this hall.

CULTURAL STUDIES OF ETHNOSPORT OF TURKIC PEOPLES

Prof. Dr. Elemen ALIMKHANOV*

In the order to host the "X. International Traditional Games and Sports (TSG) Symposium on November 5-7, 2021, it is written: that the symposium will serve as a vehicle for collecting scientific data on a given topic, gaining knowledge, assessing existing information, taking into account new perspectives, and presented documents will be printed in order to contribute to the benefits of the scientific world. "

We believe that the study of the cultural heritage of ethnosport of different peoples of the world, including the Turkic-speaking peoples, contributes to a greater understanding of the ethnogenesis of the development of national games and sports, thereby opening up opportunities for understanding the content of each game, while a full study of the inner essence of ethnosport games will contribute to the use of traditional games for pedagogical and educational purposes.

Also, for the purpose of the X-symposium, it is written that "conducting scientific expertise and discussing issues related to the holding of traditional sports games, developing sustainable proposals to improve the quality of our work, and to be competitive in accordance with modern conditions." To address such global and important issues, we believe that there is a need to expand the scope of ethnosport research in different directions, for example, promoting the rapprochement of the cultures of different peoples in the field of ethnosport. We believe that it will be useful to include cultural traditions, customs of the people, rituals, proverbs and sayings, visions of the world in the process of playing, pedagogical and educational values of games in the studies of the presence of cultural traditions in the content of ethnosport.

Culture brings up positive social needs in a person, forms the ideals to which he aspires, improves the inner world of a person, and at the same time they can take all these positive aspects of upbringing during ethnosport games. We believe that understanding culture through ethnosport is an important point, since a person during the game is assessed in terms of his correlation with the values of culture, this is a very important moment in the upbringing of the younger generation.

Culture as a historical and social experience of people is passed from generation to generation in the form of values and ideals through the cultural traditions of the people such as customs, rituals, proverbs and sayings, vision of the world. Culture is inherent in both spiritual and material principles, in our case the fruits of culture are expressed by folk games of ethnosport.

All peoples of the earth have their own traditions and customs. In the everyday life of the Kazakh people and in the content of national games, there are a large number of customs, beliefs and rituals. The value of national art as the guardian of the identity of each nation is very high, and its exemplary educational value is always in demand in society.

The use of traditions, customs, rituals of belief in working with children during the game educates them to preserve the national characteristics and language of the nation, respect and revere both the older and younger generations. The social role of ethnosport is very high in physical culture and sports, it is closely combined with other branches of science such as philosophy, history, sociology, pedagogy, psychology, physiology, biology, cultural studies, etc.

For instance, we would like to represent several examples of the presence of cultural values in the ethnosport of the Kazakh people in the form of traditions, customs, rituals and beliefs.

Many traditions and customs in the content of games are found among the Kazakh-Kyrgyz people, for example, the custom of composing "Tusau kesu".

Traditionally, for carrying out "Tusau kesu", a special white fabric is taken, which

symbolizes a bright road and variegated multi-colored ropes. They are often three-colored: red, white and green. White is considered a symbol of purity, green - health and longevity, and red - prosperity.

During the "Tusau kesu" ritual, the child's legs are tied with the help of these ropes with an eight - a symbol of infinity. A person previously chosen by the family cuts the bonds who is energetic, kind, with the most positive qualities and great life achievements.

One of the traditions of this custom is to organize running competitions among the assembled guests. During the competition, whoever runs the set distance faster wins the right to cut the rope of the "Tusau kesu" custom. It is believed that the further path of the baby will be as successful as that of the person who cut his bonds. The same person, after cutting the threads, leads the child by both handles along the white path, where at the end several objects await him. Usually it is an apple, a book, money and dombra(kazakh traditional instrument). If an apple - then he will always be well-fed, if a book - smart and inquisitive, if money - rich, and if dombra - creative. Since ancient times, the Kazakh people believed: what subject a child chooses, this will be his future fate.

Among the Turkic peoples, there are many different traditions for training and leading the wrestlers to fight. Any kind of national art is characterized by its development and plays its own cultural and spiritual role, including the Kazakh wrestling of the paluans(kazakh wrestlers). The Paluan wrestling art is an area of physical education that has educational value for the younger generation.

Previously, according to tradition, before leading the paluan to fight in order to impress the spectators and the opponent, the paluan wrestler was brought on horseback or on a camel to suppress the will of the opponent, and make a great impression on the gathered people. Sometimes in order to scare away rivals, the wrestlers were kept in chains at the edge of the carpet. In Kazakh wrestling there is a saying "Whoever is a paluan in front of me, I will fight regardless of his age and weight of the opponent. Hence, a saying has been preserved among the people «Power does not recognize its grandfather !».

The customs and traditions associated with equestrian cattle breeding are very common among the Kazakh people. Traditionally horses are cut a mane, as for the stallions' mane it is kept, since there is a superstition among the people that their offspring grows out of the mane, if the mane is cut, then the stallion will not be plentiful as its mane.

Conclusion. In modern conditions, being competitive in all areas of people's life is an important task for all countries of the world.

Traditional games and sports as a culture of the people have great potential in educating the younger generation in the spirit of preserving the original traditions of the people, thereby having great prospects in studying the cultural heritage of ethnosport of different peoples, including Turkic. It contributes to the understanding of the ethnogenesis of the development of national games and sports, thereby opening up opportunities for cultural exchange among peoples. Thus, the study of this topic will reveal the ways and means of conducting scientific examinations and discussions of issues related to the holding of traditional sports games, developing sustainable proposals for improving the quality of work in the field of ethnosport.

TÜRKLERDE EĞLENCE VE OYUN KÜLTÜRÜ Fun And Game Culture in Turks

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ*

Özet

Eğlence ve oyun deyince başta at yarışları, at ile yapılan oyunlar, mesela at cambazlığı, ok atıcılığı, kılıç ve bıçak ile gerçekleştirilen yarışma ve oyunların yanı sıra, güreş, koşu gibi güce ve akla dayalı sporları da unutmamak gerekir. Bilhassa halkın ulu günü, yani Nevruz'da yapılan toplantı ve eğlenceler dillere destan olmaktadır. Bu sırada at ve ok yarışları, güreşler (ayrıca deve, boga gibi hayvan güreşleri), ip cambazlığı, çeşitli halk oyunları sergilenir, insanlar en yeni elbiselerini giyiniyor, sofralarını ev ya da çadırlarındaki her türlü nimetle donatarak, yeni yılın bol ve bereketli geçmesini temenni etmekteydiler. Bu günlerde yapılan atıcılık, binicilik, güreş, ağırlık kaldırma, kök bar, gülle veya kargı savurma vs. spor müsabakaları hem eğlenmek, hem de gençlerin zinde kalmaları için düzenlenirdi ki, bu yarışmaların neticesinde verilen ödüller her genci spor yapmaya teşvik ederd.

Anahtar Kelimeler: *Oyun, Eğlence, Türk Kültürü*

Hiç şüphesiz millet olmanın gereklerinden birisi de toplu biçimde yaşama, acılara ve sevinçlere beraber iştirak etmektir. İşte bu sebepten dünyanın en köklü halklarının başında gelen Türklerin gelenek ve göreneklere incelendiğinde her vesileyle toplandıkları, birtakım hadiselerde ortak tavır sergiledikleri anlaşılır.

Bununla birlikte bu asil millet yas törenlerinde bile toplum dinamizmini hazır tutmuş, miskinlik ve aşırı kaderciliği ikinci plana atmıştır. Tanrı'nın takdiri diye her şeyi oluruna bıraksalardı, bozkırın ağır hayat şartlarında hayatta kalmaları mümkün olmazdı. Bu yüzden düğünde gülüp, ölümden ağlamasını bilen Türk, cenaze törenleri sırasında bile aile hayatının devamı olan evlilik müessesesini yaşatmak için cenaze çadırına ya da evine gelen yiğitlere veya kızlara münasip eş bakmayı ihmal etmemişlerdi. Esasında bugün de halis Türk için değişen birşey yoksa da, günümüzde bir kısım tarikat ya da cemaatların izlerini sürenlerce evlilik kurumu o kadar yozlaştırılıyor ki, düğün meydanları veya salonlarında erkekli-kadınli alayların oturmaları bir kenara bırakılıyor, haremlik-selamlık uygulamalarıyla iki insanın en mutlu günlerini paylaşmaya gelenler kös kös birbirine bakıp, bir-iki Kur'an suresi okunduktan sonra kalkıp gidiyorlar. Elbette herkesin inanç ve tercihinin saygılıyız, ama bazı değerlerin böylesine abartılıp, sulandırılmasının da âlemi yoktur. Atalarımız boşuna "ölüye varan ağlar, düğüne giden oynar" dememiştir.

İşte düğünde gülmeyi, cenazede ağlamayı bilen Türkler, erkek ve kadınların aynı yerde bulunmalarından namuslarının lekelenmeyeceği veya günaha girilmediğinin de farkındaydılar. İnsanımız güya birtakım inançlar adına sürekli kendi kökünden, milli ruhundan ve âdetlerinden uzaklaştırılarak bambaşka bir hale getirilmektedir. Ancak bu asil millet kültürel değerlerinin yok olmasına asla fırsat vermeyecek ve günü geldiğinde özüne dönecektir.

Konu Türklerde eğlence ve oyun olunca tabiki başta at yarışları, at ile yapılan oyunlar, mesela at cambazlığı, ok atıcılığı, kılıç ve bıçak ile gerçekleştirilen yarışma ve oyunların yanı sıra, güreş, koşu gibi güce ve akla dayalı sporlar geliyor. Esasında eski Türklerin bu geleneklerinin hepsi hakkında Çin kaynakları, seyahat notları, arkeolojik kalıntılar ve Divanü Lûgat-it-Türk gibi ansiklopedik eserlerle, sözlüklerin değişik yerlerinde izahlar ve bilgiler mevcuttur. Ayrıca araştırmacılar bunlarla ilgili onlarca kitap, yüzlerce makale kaleme almıştır.

Tarihin en eski çağlarından itibaren bazan kutsal gün, bazan da sıradan zamanlarda milletin moral ve dinamizmini yüksek tutmak amacıyla düzenlenen şölen ve eğlencelerin, bilhassa Selçuklu ve Osmanlı Devleti çağına gelindiğinde her vesile ile yapıldığını, bu özel günlerde hünerlerini sergileyen uzman oyuncu, şarkıcı, tiyatrocu, canbaz ve sairlerin yaygınlaştığını da görüyoruz. Kaynaklar Sultan Alparslan ile Alaaddin Keykubad'ın çevgen ve okçuluk konusunda ustalıklarına değinirken, bu döneme ait bir tıp kitabında bazı sporların faydaları anlatılmaktadır. Ayrıca hem Selçuklu, hem de Osmanlı devirlerinden kalma pek çok spor aleti müzelerde sergilenirken, kitap sayfalarını süsleyen minyatürler de bize önemli ip-uçları veriyor. Bunun gibi mesela eski Çin kaynaklarında, özel günlerde bir sırığın tepesine altın tavuk

veya horoz konduğu, oyuncuların bu sırığa tırmanarak, hayvanın ağızındaki değerli taşı almaya çalıştıklarına değinilirken; Oguz Kagan Destanı'nda, İrkil Koca tarafından Oguz'un torunlarına unvan ve tamgaları verilirken düzenlenen törende: "Sağ ve sol tarafta altı ak çadır hazırlandı. Sağ yanda üzerinde altın bir tavuk bulunan kırk kulaç yüksekliğinde bir direk dikildi. Sol taraftaki direğin üstünde ise gümüş bir tavuk vardı. Büyük oğullar altın tavuğa, küçük oğullar gümüş tavuğa at üzerinde ok attılar" deniyor ki, bu durum Osmanlılar zamanında kabak¹ oyunu diye bilinen yarışma ve eğlencenin kökünün binlerce yıl evveline gittiğini göstermektedir. Ancak oyunun birinde tırmanma becerisi, diğerinde ise nişancılık ön plandadır.

Bu şölen, bayram ve toplantılarda halkın birlik duygusu pekiştirildiği gibi, uzak yerlerdeki akrabaların görüşme imkânı sağlanır, açlar doyurulur, fakirler hakanının veya beyin malından ihtiyacı kadarını alarak, sosyal denge ayakta tutulurdu ki, bu husustaki örneklerle de meşhur Dede Korkut Hikâyelerinde sıkça rastlanılmaktadır. Belki buna bağlı olarak şu tarihi bilgileri de vermekte fayda vardır: Türk devletlerinde idarenin başında bulunan kaganın bir görevi de ülkeyi iktisaden refaha ulaştırmaktır. Milletin karnını doyurmak, üzerini giydirmek, halkı zengin yapmak hakanların vazifesidir. Bu itibarla devleti temsil eden kagan aynı zamanda milletin babasıdır. Savaş ganimetlerinin (ulca) dağıtılmasında da kagan öncelikli olarak askerlerini düşünürdü. Eğer artan olursa kendisine ayırırdı.

Bu durum bir yana bilhassa halkın ulu günü, yani Nevruz'da yapılan toplantı ve eğlenceler dillere destan olmaktadır. Bu sırada at ve ok yarışları, güreşler, çeşitli halk oyunları sergilenir, insanlar en yeni elbiselerini giyinip, sofralarını ev ya da çadırlarındaki her türlü nimetle donatarak, yeni yılın bol ve bereketli geçmesini temenni etmekteydiler. Bu günlerde yapılan atıcılık, binicilik, güreş, ağırlık kaldırma, kök bar, gülle veya kargı savurma vs. spor müsabakaları hem eğlenmek, hem de gençlerin zinde kalmaları için düzenlenirdi ve bu yarışmaların neticesinde verilen ödüller her genci spor yapmaya teşvik ederdi.

Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgat-it-Türk'ünden öğrendiğimize göre, özel mahiyette tertip edilen ok ya da mızrak atışı için ayrılan yere "amaçlık" denmektedir. Bu tür nişangâh veya atış alanları tarih boyunca olmuş ve onların bazılarının isimleri günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Buna bağlı olarak Türklerin en büyük eğlencelerden birisinin avcılık ve atıcılık olduğunu da söylemekte sakınca yoktur. Bunlar bireysel veya topluca yapılabilen faaliyetler arasındadır. Bu konuda da Kaşgarlı'nın eserinde pek çok bilgi bulunmaktadır ki, avcılığın sürekliliğine "sığır avı" dendiğini görüyoruz.

Bilindiği üzere tarihteki Kırgız-Hakaslar eğlenmek için deve ve arslan oyunları ile at ve ip cambazlıklarında çok hünerliyen, kürk hayvanlarının avlanması suretiyle bu kürkleri sattıkları gibi, vergi olarak da kullanmışlardır. Bu uğraşları sırasında Hakasların "sana" dedikleri kayakları onların kar üstünde avlanmalarını oldukça kolaylaştırıyordu ki, Türkler kar üstünde yürümek için gerekli olan aletleri kullanmayı daha 7-8. yüzyıldan beri biliyorlardı. Çince ve Arapça kaynaklar Türklerin ayaklarına geçirdikleri kayak türü nesneyi, koltuk altlarındaki değneklere dayanmak ve bir ayaklarıyla yere sertçe vurmak suretiyle kaydardıklarını söyler. Belki de bu kayak aleti ile daha sonra spor olarak da icra edilen bu işi dünyaya hediye eden millet Türklerdir.

Ayrıca cirit ve cirit oyunuyla beraber at, atıcılık, at yarışıyla ilgili pek çok kelime ve deyim tarihî kaynaklarda görmek mümkündür. Yine bu faaliyetler arasındaki güreş hem müsabaka, hem de eğlence olmak suretiyle, esasında Türklerin en başta gelen ata sporlarından birisidir. Bütün dünyaya bu sporu öğretenler Türkler olmuştur. Belki Osmanlı dönemine kadar karakucak dediğimiz güreş türüne, Osmanlılar çağında bir de yağlı güreşlerin eklendiğini belirtmekte fayda vardır. Her ne kadar Divanü Lûgat-it-Türk'te güreşlerin nasıl yapıldığı anlatılmıyorsa da, bu spordaki bir oyun olan çelme takmaya "çalış" dendiğini öğrenmekteyiz.

Bununla birlikte hem geçmişte, hem de günümüzde oyun tabirinin değişmeden

¹ Kaynaklarda eski Türklerin "Kabak Oyunu" da dedikleri bir eğlence ve yarışma şekli görüyoruz ki, ünlü Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine baktığımızda; Trabzon'daki Kavak Meydanında usta binici paşalar ve askerlerin tatil günlerinde, bir gemi direğinin üzerinde yer alan altın yaldızlı bir topa, dörtmala at koşturarak, ok atıkları ve vuranlara da hediyeler verildiği söylenmektedir. Ayrıca Sultan Şahruh hakkında pek çok bilgi veren Devletşah'ın eserinde; bayram namazından önce, Şahrüh'un nezidine gelen elçiler şerefine okuların bir kabaga nişan aldıklarına değinilmektedir.

kullanılması önemlidir. Kaşgarlı Mahmud'un eserine baktığımız da oyun oynanan mahale "oynagu yer", oynuncağa da "okşağı" dendiğini görmekteyiz. Tabi burada "kugurçak" diye adlandırılan bezden yapılma ve yine bir nev'i oyuncak olan bez bebekleri ya da insan heykelciklerini de anmakta fayda var. Elbette küçük kızlar ve oğlanlar bu tür bebekler, tahtadan atlar, kılıçlar vs. ile oynuyor, salıncaklara biniyorlardı, ama kaynaklarda halkın büyük bir kesiminin iştirakiyle gerçekleşen oyunlar ve eğlencelere dair haberleri de görüyoruz. Mesela bunların en meşhurlarından birisi "tepük/topık" oyunudur. Divanü Lûgat-it-Türk'te bu konuda; "kurşun eritilerek, iğ ağırsağı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar"² şeklinde bir izah vardır. Tepükün muayyen mesafelerde dizilen mızrakların arasından topu geçirmek suretiyle icra edildiği, Orta Asya ve hatta Anadolu'da bile uzun zaman oynandığına dair görüşler vardır.

Tepük denen şey herhalde günümüzdeki bir nev'i futbol, yani ayak topu oyunu idi. Başlangıç tarihini kestirmenin kolay olmadığı ve geçmişini en azından 11. asra kadar götürebildiğimiz futbolvari bir oyunu, Batılıların ya da İngilizlerin dünyaya yaygınlaştırmalarından çok daha önceleri Türk toplumunda görüyoruz. Netice itibarıyla böyle bir oyun ilk defa Türklerin arasında oynanmış, muhtemelen İngilizler de Asya'daki sömürge faaliyetleri esnasında Türk bölgelerinde gördükleri bu oyunu daha daha kurallaştırıp, dünyaya mâl etmişlerdir.

Yine Türklerin at üzerinde ucu hafif kıvrık sopalarla, topu bir hedeften geçirmeyi esas alan bir "çevgen/çögen" oyunu olduğunu herkes bilmektedir. Bütün Türk boylarında ve tarihi çağlarda oynanmıştır. Çevgen oyununu sınırlayan hatlara herhalde "tasal" deniyordu ve bunun Talas kelimesinden geldiğini, bu oyunda topu gerilen ipten geçiren kişiye verilen ipek kumaş ödülünün ise "tangul" diye adlandırıldığını öğreniyoruz. Bazı ilim adamlarının bu oyunun da Türklerdeki avcılıktan ortaya çıktığına dair iddiaları vardır ki, o da; küçük fakat kürkü değerli hayvanların avlanması sırasında, at üstünde iken bunların derilerine zarar vermemek için yuvalarından çıktığı anda başlarına avcının elindeki eğri sopalarla vurduğu ve yine hayvanlar kaçarsa at üstünde kovalamalarına dayandırılmaktadır.

Çevgen/çögene dair izahlar incelendiğinde İngiliz költürlü topluluklar arasında yaygın olan Polo'yu çağrıştırıyor ve araştırmacıların pek çoğu da bunu kabul ediyor.

Belki bu vesile ile çelik-çomaktan da kısaca bahsetmekte fayda vardır. Bu oyun iki grup arasında cereyan eder ki, grupların sayısı da en az iki olmalıdır. Bunun için bir kısa (çomak), bir uzun sopa (çelik) hazırlandığı gibi, yere de kısa sopanın konduğu bir çukur açılır. Sonra 20-30 adım geriden çeliği kim elindeki sopa ile önce vurursa oyuna o takım başlar. Sonra çelik ile çomağın uzağa fırlatılması şeklinde oyun devam eder.

Elbetteki bir takım oyunlar yarışma ve galip gelmek için yapılır. Onun için de Kaşgarlı Mahmud "öçemek" fiilini kullanmaktadır. Bunun yanı sıra at sürme veya bu türlü yarışa ise "yortuş" deniyordu.

Kaynaklara baktığımızda "çengli-mengli" denilen bir çocuk oyunu ile de karşılaşmaktayız. Araplar buna "salıncak" diyorlarmış. Yine bir tür salıncak oyunu da şudur ki, "ipin iki ucu bir ağaca veya direğe bağlanır ve ortasına bir kişi oturur, ayağıyla yeri teperek kâh yükselir, kâh alçalar". Büyük-küçük salıncağa binmek, aslında bütün toplumlarda mevcut bir eğlencedir ve tabiki Türklerde de buna rastlanmaktadır.

Divanü Lûgat-it-Türk'ten öğrendiğimize göre belki bir nev'i misket gibi ceviz oyunu mevcuttur ve bunun için açılan çukura "eteçlik" deniyor. Fakat ne şekilde oynandığına dair bir bilgimiz yok. Herhalde bir cevizi çukurun içine sokmak ya da çukurun içindeki cevizleri uzaktan atışlarla çıkarmak şeklinde oynanmaktaydı.

Tam manasıyla nasıl olduğu açık değilse de bir de "ötüş" denilen çocuk oyunu vardır. Bu konuda Kaşgarlı; "çocuklar halka yaparak otururlar, onlardan biri yanındakini iter ve ona ötüş, ötüş der. Bunun manası yanındakini it demektir", diyor. Belki de bu hâlâ Anadolu'da da oynanan "yağ satarım, bal satarım" oyununa benzemektedir.

² Dans ve oynamak için de "biyemek/büdimek" fiilinin kullanıldığını görmekteyiz.

Kaynaklarda bir çeşit çocuk oyunu ve bu oyunda söylenen “müngüz müngüz” denilen bir eğlenceden de bahsedilmektedir. Buna göre çocuklar bir ırmağın kenarına diz çökerek oturuyorlar. Bacaklarının arasına akıcı yaş kum doldurup, sonra elleriyle buna vuruyorlar. Onlardan ebe olan çocuk “müngüz müngüz” der. Diğerleri de müngüz ne diye sorarlar. Ebe, boynuzlu hayvanları birer birer sayar. Çocuklar onu bu sırada tekrarlar. Ebe olan çocuk arada deve ve eşek gibi boynuzsuz hayvanları da söyler. Çocukların içinden hangisi bunu tekrarlırsa, diğerleri tarafından suya atılır.

Kaşgarlı'nın Divan'ında “Ondört” diye de adlandırılan bir de “Köçürme” oyununa rastlamaktayız. Eserde bu oyun; “yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı yapılır. Fındık ve fındığa benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır” şeklinde tarif edilmektedir.

Eski Türkler herhangi bir davet için “uvut” kelimesini kullanıyorlardı. Bir düğün ya da eğlenceye gidenlere de “bıciş” denilen ipekli bir kumaş veriliyordu. Esasında bu tarihi gelenek günümüzde de sürmektedir. Hâlâ köy ve kasabalarda düğün davetleri mendil veya havlu gibi nesnelerin gönderilmesi ile gerçekleşmektedir ki, Türkler buna “okuntu” derler. Kasabalar ya da şehirlerdeki düğünlerde konvoyla katılan araçlara veya atlara değişik dokumaların bağlanması bundan başka bir şey değildir.

Eski Türkçede düğün yemeğinin adı “küden” idi. Belki de bu “küdegü” yani güvey terimiyle ilgilidir. Ayrıca değişik vesilelerle tertiplenen toplantıların sıklığı bir yana, gece gerçekleşen eğlencelerin sonunda verilen ziyafetlerin “şenbuy” diye adlandırıldığını görüyoruz. Halk arasında sevinmeye ise, bildiğimiz bayram (bedrem) denip, Farsçadan geçmedir.

Esasında bu çalışmanın benzeri araştırmalar bizden önce de yapıldı. Ancak bizim üzerinde durmak istediğimiz mesele, günümüzde gittikçe yozlaşan sosyal hayatın aksine milli eğlence ve oyun kültürümüzü hatırlatmaktır. Maalesef gençlerimiz çağın vebasısı durumundaki bilgisayar oyunlarından başlarını kaldırmadıkları gibi, daha çok ticari ve gelecek kaygısıyla yapılan spor oyunlarına yöneliyorlar. İşte bu yüzden de geleneksel oyun ve eğlencelerimiz unutulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abû Hayyan, Kitâb al-idrâk li-Lisân al-Atrâk, Haz. A.Caferoğlu, İstanbul 1931
Abulgoziy, Şacarayı Türk, Toşkent 1992
Aktaş, A., “Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas İlgili İnanış ve Ritüeller”, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, Hausen 2015
Arslan, A.A., “Bütün Türk İllerinin Müşterek Oyunu Çövgen Avrupa’da Polo Oldu”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı 84, İstanbul 1993
Atsız, Evliya Çelibi Seyahatnamesi’nden Seçmeler, C. I, İstanbul 1971
Buharalı, E., “Mısır Türk Sultanlığı’nda Sünnet Düğünü Törenleri”, Türk Kültürü Araştırmaları, Prof.Dr. Oktay Aslanapa’ya Armağan, 31/1-2, Ankara 1993
Butanayev, V.Ya-Butanayeva, I.I., Hakaskiy İstoriçeskiy Folklor, Abakan 2001
Derleme Sözlüğü, C. I-X, Ankara Ankara 1963-1978
Devletşah, Devletşah Tezkiresi, C. III, Haz., N.Lugal, İstanbul 1977
Dıykanbayeva, M., Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültürünün Yaşayan Kültüre Etkileri, Doktora Tezi, Ankara 2009
Eberhard, W., Çin’in Şimal Komşuları, Çev. N.Uluğtuğ, Ankara 1942
Ebilgazi, Türk Şeciresi, Almatı 1992
Erdoğan, İ., “Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 26, Ankara 2008
Erim, D., Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007
Ersan, M., “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, Tarih İncelemeleri Dergisi, 21/2, İzmir 2006
Esin, E., “Butân-ı Halaç (M. VII.–X. Yüzyıllarda Halaç Kültürünün Sanat Eserlerinde Akisleri)”, Türkiyat Mecmuası, C. 17, İstanbul 1972
Esin, E., Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul 2001

- Genç, R., “Eski Türk Ziyafetleri ve Diş Kırası Adeti”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara 1982
- Gökyay, O.Ş., Dede Korkut Masalları, İstanbul 1943
- Gömeç, S.Y., Kök Türkçe Yazılı Metinlerin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Ankara 1992
- Gömeç, S.Y., “Atsız Bir Kahraman: Tonga Tigin”, Türk Kültürü, 33/390, Ankara 1995
- Gömeç, S.Y., Şamanizm ve Eski Türk Dini, 2. Baskı, Ankara 2011
- Gömeç, S.Y., Türk Kültürünün Ana Hatları, 3. Baskı, Ankara 2014
- Gömeç, S.Y., Türk Destanlarına Giriş, 2. Baskı, Ankara 2015
- İbni-Mühennâ Lûgati, Haz. A.Battal, 2. Baskı, Ankara 1988
- İzgi, Ö., “Kao-Ch’ang (Turfan) Uygurları”, Tarihte Türk Devletleri, C. I, Ankara 1987
- Kara, E.T-Gün, M., “Kutadgu Bilig ve Divânü Lûgati’t-Türk’te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler”, International Journal of Language Academy, 2/4, Oulu 2014
- Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk, C. I-III, Çev. B.Atalay, 2. Baskı, Ankara 1988
- Kırilen, G., Göktürklerden Önce Türkler, Ankara 2015
- Liu, M.T., Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T’u-küe), I. Buch, Wiesbaden 1958
- Marco Polo, Marko Polo Seyahatnamesi, C. I, Çev. F.Dokuman, İstanbul (tarihsiz)
- Nizamü’l-Mülk, Siyaset-nâme, Haz. M.A.Köymen, Ankara 1982
- Sümer, F., Eski Türklerde Şehircilik, İstanbul 1984
- Tang, G.Z., Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devleti’nin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999
- Tarama Sözlüğü, C. I-VI, Ankara 1965-1972
- Tsai, W.S., Li Tê-Yü’nün Mektuplarına Göre Uygurlar (840-900), Doktora Tezi, Taipei 1967
- Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, I, Metin, Haz. R.R.Arat, 2. Baskı, Ankara 1979.

BİLDİRİLER
NOTIFICATIONS

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ BAĞLAMINDA GELENEKSEL SPORLAR VE OYUNLAR**Traditional Sports and Games in Terms of the Convention for the Safeguarding Intangible Cultural Heritage****Zeynep Safiye BAKI NALCIOĞLU*****ÖZET**

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından 2003 yılında kabul edilmiştir. Bu Sözleşme, insanlığın ortak mirasının canlı bir şekilde yaşatılması, kültürel çeşitliliğinin sürdürülmesi, yerel, ulusal ve uluslararası alanda somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda farkındalık yaratılması amaçlarını taşımaktadır. Sözleşme'ye taraf her devlet de bu amaçlarını sürdürebilmek için ulusal envanterleri aracılığıyla somut olmayan kültürel miras unsurlarını kayıt altına almakta ve uluslararası alanda ise Sözleşme'de ve Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde belirtildiği gibi adaylık dosyalarını hazırlayarak Hükümetlerarası Komite'ye değerlendirmeye sunmaktadır. Bu değerlendirme sonrasında ise unsurlar İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi veya Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı adlı listelere kaydedilmektedir. 2020 yılı itibarıyla yüz otuz bir ülkeden beş yüz seksen dört unsurun kayıtlı olduğu bu listelerde, somut olmayan kültürel mirasın Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler alanında yer alan geleneksel sporlarla veya oyunlarla ilgili unsurlar da bulunmaktadır. Listelere spor üst başlığında üç unsur beş ülke tarafından, spor aktivitesi ile ilişkili iki unsur iki ülke tarafından ve spor müsabakası ile ilişkili on yedi unsur on yedi ülke tarafından kaydedilmiştir.³ Adaylık formlarında her ülke unsurun kendisi, unsurun görünürlüğünün ve farkındalığının artırılmasına, diyalog geliştirilmesine katkısı, geçmiş, güncel koruma yaklaşımları ve gelecekteki koruma planları, topluluk katılımının sağlanması hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu çalışmada söz konusu listelerde yer alan geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilişkili unsurlar, adaylık formlarından hareketle incelenecek ve uygulama örnekleri üzerinden koruma yaklaşımları çözümlenecektir. Örneklerin eğitim, turizm, medya gibi alanlarla ilişkisi sorgulanarak bu sporların ve oyunların yeniden canlandırılması ve modernize edilmesi gibi süreçlerde karşılaşılabilecek riskler üzerinde durulacaktır. Son olarak elde edilen veriler, geleneksel sporların ve oyunların sürdürülebilirliğine katkısı bakımından ele alınacak ve bu listelerde yer almayan geleneksel sporların ve oyunların da yaşatılarak korunması için önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Geleneksel Spor, Geleneksel Oyun, Yaşatarak Koruma.

ABSTRACT

The Convention for The Safeguarding Intangible Cultural Heritage was adopted in 2003 by the National Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). This Convention aims to keep alive the common heritage of humanity, to maintain its cultural diversity, and to raise awareness on the safeguarding of intangible cultural heritage at local, national and international levels. Each state party to the Convention records intangible cultural heritage elements through its national inventories in order to pursue these purposes, and in the international arena, it prepares its nomination files as specified in the Convention and the Convention's Operational Directives and submits them to the Intergovernmental Committee for evaluation. After this evaluation, the elements are inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding or The Register of Good Safeguarding Practices. As of 2020, five hundred and eighty-four elements from one hundred thirty-one countries are inscribed in these lists, and there are also elements related to traditional sports or games in the field of social practices, rituals and festive events of intangible cultural heritage. In the lists, three elements in the sports header were inscribed by five countries, two elements related to sports activity were inscribed by two countries, and seventeen elements related to sports competition were inscribed by seventeen countries.⁴ In the nomination forms, each country provides detailed information about the element itself, its contribution to raising the visibility and awareness of the element, developing dialogue, past and current safeguard approaches and future safeguard plans, and ensuring community participation. In this study, the elements related to traditional sports and games in these lists will be examined in the context of nomination forms and safeguard approaches will be analyzed through application examples. The relationship of the examples with fields such as education, tourism and media will be questioned and the risks that may be encountered in the processes such as reviving and modernizing these sports and games will be emphasized. Finally, the data obtained will be discussed in terms of its contribution to the sustainability of traditional sports and games, and suggestions will be made for the safeguard of traditional sports and games that are not included in these lists.

Keywords: UNESCO, The Convention for The Safeguarding Intangible Cultural Heritage, Traditional Sport, Traditional Game, Safeguard.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde UNESCO'nun 32. Genel Konferansında kabul edilmiştir. 2003 Sözleşmesi, insanlığın ortak kültürel mirasının canlı bir şekilde korunması, kültürel çeşitliliğinin sürdürülmesi, yerel, ulusal ve uluslararası

*Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, zeynep.nalcioğlu@hbv.edu.tr.

³ Soküm Listeleri'ndeki unsurlar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://ich.unesco.org/en/lists>.

⁴ For detailed information on the elements in the 2003 Convention Lists, please see: <https://ich.unesco.org/en/lists>.

alandaki somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda farkındalık yaratılması amaçlarını taşımaktadır. Bu bakımdan da UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’de yer alan anıtlar, yapı toplulukları, sitler, doğal alanlar, anıtlar gibi somut miras alanlarıyla birlikte somut olmayan kültürel mirasın da korunması konusunda büyük bir eksikliği doldurmuştur. Günümüzde 2003 Sözleşmesi’ne taraf devlet sayısının yüz seksen olması da bu durumu ispatlar niteliktedir. 2003 Sözleşmesi’ne göre her taraf devlet ulusal envanterleri aracılığıyla somut olmayan kültürel miras unsurlarını kayıt altına almakta ve uluslararası alanda ise Sözleşme’de ve Sözleşme’nin Uygulama Yönergesi’nde belirtildiği gibi adaylık dosyalarını hazırlayarak Hükümetlerarası Komite’ye değerlendirmeye sunmaktadır. Unsurlar Hükümetlerarası Komite değerlendirmesi sonrasında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi veya Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı adlı listelere kaydedilmektedir.

2020 yılı itibarıyla yüz otuz bir ülkeden beş yüz seksen dört unsurun kayıtlı olduğu bu listelere, geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilişkili spor üst başlığında üç unsur beş ülke tarafından, spor aktivitesi ile ilişkili iki unsur iki ülke tarafından ve spor müsabakası ile ilişkili on yedi unsur on yedi ülke tarafından kaydedilmiştir. Bu unsurlara ek olarak eğitsel oyun başlığında bir unsur bir ülke tarafından, binicilik oyunları başlığında altı unsur altı ülke tarafından ve oyunlar başlığında on unsur on üç ülke tarafından kaydedilmiştir. Geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili bazı unsurlar her iki başlıkta da yer almaktadır. Bu örtüşmeler dikkate alındığında listelere geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilişkili yaklaşık otuz farklı unsurun kayıtlı olduğu görülmektedir. Unsurların kaydı için adaylık formlarında her ülke unsurla ilgili uygulama örnekleri, geçmiş, güncel koruma yaklaşımları ve gelecekteki koruma planları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu çalışmada da söz konusu listelerde yer alan geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilişkili unsurlar, adaylık formlarından hareketle incelenecek ve uygulama örnekleri üzerinden koruma yaklaşımları çözümlenecektir. Bunun için öncelikle 2003 Sözleşmesi’nin somut olmayan kültürel miras tanımına ve koruma yaklaşımına yer verilecek ve geleneksel sporların ve oyunların bu kültürel miras kapsamındaki yeri değerlendirilecektir. Daha sonra listelerdeki geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili unsurlardan seçilen örneklerin eğitim, medya, turizm gibi alanlarla ilişkisi sorgulanacaktır. Buna ek olarak listelere kayıtlı geleneksel sporların ve oyunların yeniden canlandırılması ve modernize edilmesi gibi süreçlerde karşılaşılabilecek riskler üzerinde durulacaktır. Son olarak elde edilen veriler, geleneksel sporların ve oyunların sürdürülebilirliğine katkısı bakımından ele alınacak ve bu listelerde yer almayan geleneksel sporların ve oyunların da yaşatılarak korunması için önerilerde bulunulacaktır.

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin 2. maddesinin 1. fıkrasında somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar olarak tanımlanmıştır (2015: 164). Kuşaktan kuşağa aktarılan somut olmayan kültürel mirasın, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratıldığı ve bunun onlara kimlik ve devamlılık duygusu verdiği, böylece de kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca somut olmayan kültürel mirasın özellikle şu beş alanda belirdiğine yer verilmiştir: “a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; b) Gösteri sanatları; c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler; d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar; e) El sanatları geleneği” (2015: 164). Ortak bir kimlik yaratan farklı uygulamaları, bilgi ve beceriyi kapsayan deneyimleri, kültürel aktarımı, sözlü kültür ürünleri, kültürel mekânları ve araç-gereçleri ile geleneksel sporlar ve oyunlar ise somut olmayan kültürel mirasın “Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler” başlığı altında yer almaktadır.

Günümüzde özellikle gençlerin takım sporlarına ve bilgisayar oyunlarına yönelmesi,

farklı kuşakların buluşamaması sebebiyle kültürel aktarımın zayıflaması, hızlı kentleşmenin geleneksel sporların ve oyunların kültürel mekânlarına etkisi ve kültürlerin tektipleşmeye başlaması geleneksel sporların ve oyunların da geleceğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu bakımdan da bu sporların ve oyunların canlı bir şekilde nasıl korunacağı ve gelecek kuşaklara nasıl aktarılacağı sorusu ulusal ve uluslararası alanda tartışmaya açılmıştır. Bu sorunun uluslararası alanda kabul edilir uygulamalarından biri 2003 Sözleşmesi'nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi veya Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı adlı listelerine geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili unsurların kaydı olmuştur. Bu bağlamda da taraf devletler Sözleşme'nin koruma yaklaşımını benimseyen ve uygulamalarını bu kapsamda sürdüren bir anlayış geliştirmiştir. Somut olmayan kültürel mirasın yaşayan niteliğine vurgu yapan Sözleşme'nin 2. maddesinin 3. fıkrasında koruma teriminin somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına geldiği, buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılmasının da dâhil olduğu belirtilmiştir (2005: 164-167). M. Öcal Oğuz da “Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras” başlıklı makalesinde, 2003 Sözleşmesi'nin koruma yaklaşımının obje ve yapıyı değil süreci, aktarımı ve yaşatmayı korumak istediğine dikkat çekmiştir (Oğuz 2013: 11). Selcan Gürçayır da “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma” başlıklı 2003 Sözleşmesi'nin kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilerin ve deneyimin çağımızda kendisine bir çıkış kapısı bulması konusunda uluslararası bir bilinç yaratılması açısından oldukça “manidar” bir Sözleşme olduğunu ifade etmiştir (Gürçayır 2011: 7). Geleneksel sporlar ve oyunlar alanında da taraf devletler hem ulusal envanterleri aracılığıyla hem de uluslararası alanda Sözleşme'nin listelerine kayıtlı unsurları aracılığıyla kendi koruma politikalarını geliştirmektedir.

Taraf devletlerin koruma politikalarının başında geleneksel sporların ve oyunların araştırılması, derlenmesi, belgelenmesi, arşivlenmesi, yayımlanması, dokümantasyon merkezlerinin kurulması veya müzelenmesi gelmektedir. Örneğin 2018 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsilî Listesi'ne Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Kore Cumhuriyeti tarafından kaydedilen “Geleneksel Kore Güreşi (Ssireum/Ssireum)” adlı adaylık başvuru formunda Kore Ulusal Mirası Koruma Ajansı, Kore Folklor Müzesi ve Sosyal Bilimler Akademisine bağlı Folklor Enstitüsü tarafından koruma ve tanıtmaya faaliyetleri kapsamında eski kayıtların, fotoğrafların, ses kayıtlarının ve videolarının toplandığı belirtilmektedir (01361, 2018: 7). 2011 yılında Belçika tarafından Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı'na eklenen, kızma birader oyununa benzer Ludo oyunu ve yirmi üç tür geleneksel oyunu korumayı amaçlayan “Ludoçeşitliliği Geliştirme Programı: Flanders'ta Geleneksel Oyunların Korunması” adlı unsurun formunda ise korumada araştırma ve dokümantasyon merkezlerine dikkat çekilmektedir. 1973'ten beri sistematik araştırmanın ve dokümantasyonun devam ettiği ve hâlâ farklı üniversitelerle iş birliği içinde bu konudaki faaliyetlerin sürdürüldüğüne yer verilmiştir. Buna ek olarak bir sivil toplum kuruluşu olan Sportimonium'da Ludo oyunu ve farklı oynanış biçimleri de dâhil olmak üzere dünyadaki geleneksel oyunlar ve sporlar hakkında her türlü bilginin toplandığı bir dokümantasyon merkezi oluşturulduğu ifade edilmiştir (00513, 2011: 4-5). Diğer yandan araştırma, belgeleme veya arşivleme çalışmalarından elde edilen bilgilerin de kullanıma açılması gerekmektedir. 2011 yılında Temsilî Liste'ye Fransa tarafından kaydedilen “Fransız Geleneginde Binicilik” adlı unsur bağlamındaki faaliyetler de bu kapsamda örnek olarak verilebilir. Unsurun adaylık dosyasında bu konudaki kapsamlı bir kitaplığa kolay erişimi sağlamak için Ulusal Binicilik Okulunun eski kitapları, yayımlanmamış çalışmaları, belgeleri, videoları ve fotoğraf arşivlerini barındıran dokümantasyon merkezini güçlendirdiğine, bunun biniciler için yararlı olan bilgiyi korumak ve yaymak için güçlü bir araç oluşturduğuna değinilmiştir. Ayrıca kitapların dijitalleştirilmesi ve internet sitesinde ücretsiz olarak yayımlanmasının da bilgeye kolay erişimi sağladığı vurgulanmıştır (00440, 2011: 7). Dokümantasyon merkezlerinin, kütüphanelerin veya çevrim içi kütüphanelerin yanı sıra elde

edilen bilgi, belge ve envanterlerin toplu buluşturulduğu bir diğer kurum ise müzeler olmaktadır. Müzeler aynı zamanda geleneksel sporların ve oyunların deneyimlenmesi için de alan yaratmaktadır. Örneğin 2015 yılında Kamboçya, Filipinler, Kore Cumhuriyeti ve Vietnam tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen "Halat Çekme ritüelleri ve oyunlar" kapsamında Güney Kore'de yer alan Dangjin şehrinde unsurla ilgili bilgi ve uygulamalı bir deneyim alanı sağlamak için GijisiJuldariği Müzesinin kurulduğu belirtilmiştir (01080, 2015: 11). Bu bakımdan geleneksel sporların ve oyunların korunmasında araştırma ve belgeleme faaliyetlerinin sürdürülmesi kadar bu bilgilerin hem bu alanda araştırma yapan kişiler için hem de toplum için erişilebilir hâle getirilmesinin ve uygulamaya aktarılmasının da ayrıca önem taşıdığı söylenebilir.

Koruma politikaları bağlamında değerlendirilebilecek uygulamalar arasında geleneksel sporlara ve oyunlara devlet desteğinin sağlanması, bu konuda mevzuat geliştirilmesi, bütçe ve finansman kaynağı oluşturulması da sayılabilir. Örneğin Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne 2013 yılında Azerbaycan tarafından kaydedilen "Çevgan, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Geleneksel Bir Karabağ Binicilik Oyunu" adlı unsurun adaylık başvuru formunda çevgan oyunun günümüzde oyuncu sayısının azalması, kentleşmenin artması ve Karabağ cinsi atların yetiştirilmesi gibi sıkıntılar nedeniyle sürdürülebilir bir oyun olmasının zorlaştığına dikkat çekilmektedir. Azerbaycan Somut Olmayan Kültürel Miras Kaydı'na göre, 2010 yılında Azerbaycan'daki oyuncu sayısının (eğitmenler dâhil) toplam 137 kişi olduğu ancak 2012 yılında ise bu sayının 118 kişiye düştüğü gösterilmektedir (00905, 2013: 5). Bu durum ise unsurun acil şekilde korunması için çeşitli önlemler alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Önerilen koruma önlemlerinde Azerbaycan'ın çevgan oyunun yaşayabilirliğini sağlamak için tehditleri de göz önünde bulundurarak devlet bütçesinden özel fonlar ayırmayı planladığına yer verilmiştir (00905, 2013: 8). Diğer yandan at yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ilişkin bir yasa çıkarıldığı ve Karabağ cinsi atlar için "At Yetiştiriciliği Devlet Programı"nın kabul edildiği belirtilmiştir (00905, 2013: 7). Bu bağlamda bir diğer örnek, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman tarafından ortak dosya olarak 2020 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsilî Listesi'ne kaydedilen "Deve Yarışı, Sosyal Bir Uygulama ve Develerle İlişkili Şenlikli Bir Miras" adlı unsur kapsamında verilebilir. Bu unsur deve yetiştiriciliğini, yarışlara develerin hazırlanmasını, bu alandaki bilgi ve becerileri, göçebe kültürü ve deve yarışlarını içeren şenlikleri kapsamaktadır. Unsurun adaylık dosyasında koruma önlemlerinden biri olarak hazırlanacak yasalara dikkat çekilmiştir. Bu mirasın çeşitli yönleriyle ilgilenecek ve deve yarışları da dâhil olmak üzere mirasın uygulanması, korunması ve sürekliliği ile ilgili Umman Kültürel Mirası Yasası'nın ve Birleşik Arap Emirlikleri Kültürel Miras Yasası'nın aktif hâle getirilmesi için çalışmalar yapılacağına yer verilmektedir (01576, 2020: 12). Bu koruma önlemleri, taraf devletlerin geleneksel sporlar ve oyunlar alanında hem uygulayıcıları hem de uygulamaları yaşatmak için yasalar çıkararak veya bütçe ayırarak korumaya destek olabileceğini göstermektedir.

Geleneksel sporlar ve oyunlar, sporcu ve oyuncuların yetiştirilmesinden aktarımı sağlayan usta-çırak ilişkisine, bu sporlarda ve oyunlarda kullanılan malzemelerden bu malzemelerin üretiminde kullanılan hammaddeye veya bu malzemeleri üreten el sanatları ustalarına, sözlü kültür ürünlerinden kıyafetlerine ve geleneksel mekânlarına uzanan bir yapıdan oluşmaktadır. Bu açıdan koruma önlemleri kapsamında da bu yapıyı oluşturan unsurların hepsi bir bütün olarak düşünülmelidir. 2003 Sözleşmesi'ne taraf devletler de geleneksel sporların ve oyunların geleceği için sporun ve oyunun kendisi kadar bu unsurların korunması konusunda da çözüm üretmek için çalışmaktadır. Örneğin 2010 yılında Temsilî Liste'ye Türkiye tarafından kaydedilen "Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali" adlı adaylık başvuru formunda bu geleneğin, el sanatları alanında da eşit derecede yaratıcı olduğu vurgulanmıştır. Yağlı güreşler için özel olarak hazırlanan kispet ve zembillerin özel teknikler kullanılarak üretildiğine ve dolayısıyla geleneksel zanaat olan kispet ve zembil yapımının yağlı güreşlerin sürdürülebilirliğine bağlı olduğu ifade edilmiştir (00386, 2010: 6). 2016 yılında Temsilî Liste'ye Meksika tarafından kaydedilen "Charrería, Meksika'da Binicilik Geleneği" adlı unsur açısından da eyer ve mahmuz

gibi ekipmanların yerel zanaatkarlar tarafından tasarlanıp üretildiğini ve bunun geleneksel uygulamanın ek bileşenlerini oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu ekipmanların üretilmesi için Halk Eğitim Merkezlerinin kurulması ve zanaatkarlar arasında el sanatları yarışmalarının organizasyonunun düzenlenmesi teşvik edilmiştir (01108, 2016: 9). Geleneksel sporlar ve oyunlar için el sanatlarına bağlı malzemelerin üretilmesi, usta-çırak ilişkisi ve eğitim kadar hammadde temini ile de ilişkilidir. 2019 yılında Temsilî Liste'ye Türkiye tarafından kaydedilen “Geleneksel Türk Okçuluğu” adlı unsurun güncel koruma önlemleri kapsamında bu konuya değinmesi dikkate değerdir. Unsurun adaylık başvuru formunda okçulukta kullanılan malzemelerin üretimi ve ustanın yanı sıra hammaddeye de dikkat çekilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının okçuluk malzemelerinin yapımında kullanılan hammaddelerin sürdürülebilir bir şekilde temin edilmesi amacıyla 2014 yılında Karaman İlinde “Geleneksel Türk Okçuluğu Ormanı” adıyla bir orman oluşturduğuna yer verilmiştir (01367, 2019: 7). Bu bakış açısıyla geleneksel sporların ve oyunların koruma politikalarının çok yönlü düşünülmesi ve bütüncül bir koruma yaklaşımının benimsenmesi gerektiği çıkarımı yapılabilir.

Geleneksel sporların ve oyunların yaşatılarak korunmasında okul içi ve okul dışı eğitimler de özellikle çocukların ve gençlerin bu alanlara yönlendirilmesinde ve bu alanda yetiştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Taraf devletler de koruma uygulamaları kapsamında eğitim faaliyetlerine sıkça yer vermektedir. Örneğin 2019 yılında Temsilî Liste'ye Malezya tarafından kaydedilen mücadeleci bir kendini savunma ve hayatta kalma sanatı olan “Silat” için Malezya Ulusal Silat Federasyonu ve Malezya Eğitim Bakanlığı ile iş birliğinde okul ortak müfredatına "1 Okul 1 Silat" programının uygulamaya koyulduğu belirtilmiştir. Program, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin ortak müfredat etkinliklerinden biri olarak Silat uygulaması yapmalarını sağlamaktadır (01504, 2019: 7). 2017 yılında Kazakistan tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen “Geleneksel Kazak Aşık Oyunu” dosyasında da aşık oyunun beden eğitimi dersinin bir parçası olarak okul müfredatına dâhil edilmesine koruma önlemi olarak yer verilmiştir. Bu önlemin ise çocukların geleneksel sporları profesyonel düzeyde geliştirmeye olan ilgisini artıracığı vurgulanmıştır (01086, 2017: 8). 2019 yılında Endonezya tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen “Pencak Silat Gelenekleri” adlı unsurun başvuru formunda ise Pencak Silat geleneklerinin her düzeydeki akademik okulların müfredatına dâhil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer yandan bunun sadece beden eğitiminin bir parçası olarak değil, aslında sanat ve kültür kategorisi altında ayrı bir ders olarak işlenmesi gerektiğine, bunun öğrencilerin ilgisinin artmasına ve gündelik hayatlarının bir parçası hâline getirmelerine katkı sağlayacağına dikkat çekilmiştir (01391, 2019: 8-9). Bu bakımdan geleneksel sporların ve oyunların, okul içi eğitimde yalnızca beden eğitimi derslerinde değil; halk bilimi, kültürel miras, halk kültürü veya kültürel animasyon tasarımı, tasarım ve uygulama, rekreasyon gibi derslerde de müfredata dâhil edilecek çalışma konularının başında geldiği söylenebilir. Diğer yandan okul dışı eğitim kapsamında eğitim kılavuzları yayımlanmakta veya çevrim içi ortamda da geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili eğitimler sürdürülmektedir. 2016 yılında Temsilî Liste'ye Mısır tarafından kaydedilen “Tahteeb, sopa oyunu” için kentsel toplumlarda, okullarda ve spor kulüplerinde öğretime izin verecek modern bir aktarım yöntemi yapılandırılmıştır. Bu kapsamda 2012 yılında bir Eğitim Kılavuzu yayımlanmış ve 2014'te ise halka açık bir versiyonla üretilmiştir (01189, 2016: 4). 2018 yılında İrlanda tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen “Hurling/Fırlatma” adlı unsur bağlamında ise çevrim içi eğitimler düzenlendiğine yer verilmiştir. Hurling için oluşturulan çevrim içi öğrenme ve geliştirme portalıyla birlikte Dublin'den Dubai'ye gönüllülerin her zaman çevrim içi atölyelere, eğitimlere, kurslara ve videolara erişebildiğine dikkat çekilmiştir (01263, 2018: 7). Bu açıdan okul içi eğitimin yanı sıra okul dışı eğitim kapsamında geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili çevrim içi eğitimlerin, atölye çalışmalarının da koruma yöntemlerinden biri olarak kullanıldığı ve erişilebilirlik yönünden de önem kazandığı görülmektedir.

Eğitim kapsamında değerlendirilmesi gereken diğer koruma politikaları ise sürdürülebilirliğin sağlanması için eğitim merkezlerinin kurulması ve gençler için geleneksel sporlar ve oyunlar eğitmeni branşının meslek hâline getirilmesidir. Örneğin Temsilî Liste'ye

2011 yılında Kore Cumhuriyeti tarafından kaydedilen “Geleneksel Kore Dövüş Sanatı Taekkyeon” için ülke çapında seksen beş eğitim merkezi kurulduğuna dikkat çekilmiştir. Bu merkezlerin taekkyeon uygulayıcılarının ana mekânı olduğuna yer verilmiştir. Diğer yandan eğitim merkezleri sayesinde taekkyeon uygulayıcısı olmayan Kore halkının da bu pratiğine kolayca erişebildiği ifade edilmiştir (00452, 2011: 4). 2019’da Temsilî Liste’ye Türkiye tarafından kaydedilen “Geleneksel Türk okçuluğu” bağlamında da Okmeydanı Spor ve Eğitim Vakfının girişimleriyle unsurun en eski kültür ve eğitim mekânı olan İstanbul Okçular Teknesinin yeniden inşa edilerek hizmete açıldığı, binlerce gencin geleneksel okçuluk alanında eğitildiğine yer verilmektedir (01367, 2019: 7). Ayrıca günümüzde Türkiye’nin pek çok ilinde hem federasyonların hem de sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle Geleneksel Türk Okçuluğu eğitim merkezleri faaliyetlerini sürdürmektedir. Okullarda, eğitim merkezlerinde veya farklı uygulama alanlarında geleneksel sporlar ve oyunlar eğitmenliğinin meslek hâline getirilmesi de gençlerin bu alana yönlendirilebilmesi için ayrıca önem taşımaktadır. Örneğin 2019 yılında Temsilî Liste’ye Fransa, İtalya ve İsviçre tarafından kaydedilen “Alpinizm”, bir spor olmasının yanı sıra yüksek dağ ve çevresi bilgisinden, uygulamanın tarihi ve ilişkili değerlerden ve belirli becerilerden oluşan ortak bir kültür ile karakterize edilen geleneksel bir uygulamadır. Unsurun adaylık başvuru formunda insan ve doğa ilişkisini güçlendiren bu spor için yüksek dağ rehberlerinin becerilerini ve rollerini teşvik etmek amaçlı bir Avrupa programı üzerinde ortaklaşa çalışıldığı belirtilmiştir. Projenin iki bileşeninden biri ise rehberlik eğitimidir. Proje kapsamında teknik ve kültürel anlamda düşünülen yüksek dağ rehberliği mesleğini yerel bölgelerdeki gençlerin edinmesi amaçlanmaktadır (01471, 2019: 10). 2018 yılında İrlanda tarafından Temsilî Liste’ye kaydedilen “Hurling” için ise Devlet Spor Ajansı olan Sport Ireland’ın okullarda koçluk sağlayan gönüllüleri desteklemeyi ve geliştirmeyi amaçlayan tam zamanlı eğitmenleri görevlendirmek için yıllık finansman sağladığına, bunun meslek hâline getirilmesi için çalıştığına yer verilmektedir (01263, 2018: 7). Özellikle gençlerin geleneksel sporlara ve oyunlara yönlendirilmesi, bu kapsamda uygulayıcı ve eğitmen olarak kendilerine yeni alanlar açabilmeleri için taraf devletler projeler yürüterek veya özel bütçeler ayırarak çözüm üretmektedir.

Eğitim merkezlerinde, eğitimlerde, sporcu veya oyuncu yetiştirmede, meslek edindirmede veya düzenlenen atölye, turnuva, festival gibi etkinliklerde toplumun her kesimine ulaşabilme, kültürel çeşitliliği sürdürülebilme, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilme ve dezavantajlı gruplarla çalışabilme de ayrıca önem taşımaktadır. Taraf devletler bu bakış açısını da göz önüne alarak koruma faaliyetlerini sürdürmektedir. Örneğin 2010 yılında Moğolistan tarafından Temsilî Liste’ye kaydedilen “Naadam, Moğol Geleneksel Festivali” her yıl 11-13 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilmekte ve at yarışı, güreş ve okçuluk başta olmak üzere geleneksel sporları ve oyunları kapsamaktadır. Festivalin Moğol ulusunun ve topluluklarının, yalnızca kimliklerini tanımlayarak değil, aynı zamanda diğer uluslara saygıyı ve karşılıklı anlayışı teşvik ederek küreselleşme ve kentleşmenin zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olduğuna yer verilmektedir. Buna ek olarak Naadam’ın hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sosyal uyumu inşa ederken insanların farklılıklarını bir araya getirmek için eşsiz bir fırsat sunduğu vurgulanmaktadır (00395, 2010: 6). Geleneksel sporların ve oyunların toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sürdürülebilmesi için kadınlara özel uygulamalar da yapılmaktadır. 2019 yılında Temsilî Liste’ye Malezya tarafından kaydedilen “Silat” kapsamında “Himpunan Seribu Srikandi” (Bin Srikandi) adlı ülke çapındaki tüm kadın Silat uygulayıcılarını bir araya getirmeyi amaçlayan bir program hayata geçirilmiştir (01504, 2019: 9). Engelliler ve göçmenler gibi dezavantajlı gruplarla iş birliği de hem geleneksel sporların ve oyunların yaşatılmasına katkı vermekte hem de bu grupların toplumsal hayata katılımını güçlendirmektedir. 2017 yılında Kırgızistan tarafından Temsilî Liste’ye kaydedilen “Kökbörü, Geleneksel At Oyunu” unsurunun başvuru formunda doğuştan sağ eli engelli Ruslan Bokonbaev’un kökbörünün yüksek lig oyuncusu olduğu bu kapsamda örnek verilmiştir. Mutasov Maksim ve Abdymominov Azizjon’un da Rus ve Özbek milletlerinin temsilcileri olduğu belirtilmiştir. Geleneksel sporlarda ve oyunlarda bu tür uygulamaların diyalogu, diğer kültürlerle saygıyı, bir bütün olarak

toplumda kişinin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmeye yardımcı olduğu vurgulanmıştır (01294, 2017: 5). 2020 yılında Temsilî Liste'ye Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye tarafından ortak dosya olarak kaydedilen “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Dokuz Kumalak, Dokuz Korgol, Mangala/Göçürme” adlı oyunun başvuru formunda da Dünya Etnospor Konfederasyonu tarafından Braille alfabeli Mangala/Göçürme oyun tahtası yapıldığı ve görme engelliler için turnuva düzenlendiği belirtilmektedir. Ayrıca sosyal faaliyetlerde ve etkinliklerde de oyunun herkes tarafından oynanabilmesi için ücretsiz oyun tahtası ve eğitim kitleri dağıtıldığına değinilmektedir (01597, 2020: 10). Bu uygulamalar göz önüne alındığında geleneksel sporların ve oyunların yaşatılarak korunması, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve toplumun her kesiminin sporlara ve oyunlara eşit erişimi için imkân yaratacak faaliyetlerin sürdürülmesi nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, eşitsizliğin azaltılması gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle de uyumlu uygulamaları ortaya çıkaracaktır. Böylece toplumların refah ve barış içinde yaşaması geleneksel sporlar ve oyunlar aracılığıyla da teşvik edilmiş olacaktır.

Geleneksel sporların ve oyunların koruma politikalarında özel olarak yer verilen bir diğer yön ise, bu sporların ve oyunların görünürlüğünün artırılması ve toplumda bu konuda farkındalık yaratılmasının sağlanmasıdır. Geleneksel sporların ve oyunların medya ile ilişkisi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Dizilerde, filmlerde veya çizgi filmlerde geleneksel sporlara ve oyunlara yer verilmesi, farklı belgesel içeriklerinin üretilmesi, festival, turnuva gibi etkinliklerin yayımlanması veya bilgisayar oyunlarının tasarlanması medya ve geleneksel spor ve oyun ilişkisine işaret etmekte ve bu da korumanın bir bağlamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 2016 yılında Kazakistan tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen Geleneksel Kazak Güreşi “Kuresi”, “Kazakistan Barysy” turnuvası ile ulusal ve uluslararası televizyon kanallarında yayımlanmaya başlamıştır (01085, 2016: 7). Ayrıca Kazak güreşi ile ilgili belgesellerin çekilmesi, devlet ve özel televizyon kanallarında yayımlanması, televizyon reklamı için eğlenceli ve ilginç bir tanıtım karikatürünün oluşturulması, çocuklar için çizgi film yapılması unsurun koruma önlemleri arasında yer almaktadır (01085, 2016: 8). 2019 yılında Temsilî Liste'ye Malezya tarafından kaydedilen “Silat” hakkında “Pendekar Muda” (Genç Savaşçı) olarak bilinen popüler bir televizyon programı yaratıldığı, bu programda Silat uygulayıcılarının becerilerine, sanatlarını sergilemelerine yer verilerek gençlerin katılımını artırmanın amaçlandığı ifade edilmektedir (01504, 2019: 9). Temsilî Liste'ye 2011 yılında Kore Cumhuriyeti tarafından kaydedilen “Geleneksel Kore Dövüş Sanatı Taekkyeon” unsuru açısından ise müzikal performans olan “Jump” örnek verilmekte ve geleneksel dövüş hareketlerinin modern bir performansa dönüştürüldüğü ve yayımlandığı belirtilmektedir (00452, 2011: 7). İran tarafından Temsilî Liste'ye 2017 yılında kaydedilen müzik ve hikâye anlatımı eşliğinde bir binicilik oyunu olan “Chogān” konusunda toplumda farkındalığı artırmak ve tanıtmak için Chogān animasyonlarının ve bilgisayar oyunlarının Animation House, İran Bilgisayar Oyunları Vakfı ve Devlet Televizyonu tarafından üretilmesinin planlandığına dikkat çekilmektedir (01282, 2017: 8-9). Bu kapsamda geleneksel sporların ve oyunların farklı iletişim araçları kullanılarak görünürlüğünün artırılmasının koruma konusunda toplumda farkındalık yaratılmasına katkı sağlayacağı söylenebilir. Ancak özellikle üretilen içeriklerde toplumun demografik özellikleri göz önüne alınmalı, bu çeşitliliği yansıtacak ve ilgi çekecek içerikler planlanmalı ve bu sporların ve oyunların temsilcileri ile doğrudan iş birliği yapılmalıdır.

Turizm ve geleneksel spor ve oyun ilişkisi ise uygulama ve aktarım için kent merkezlerinde kültürel mekânlar yaratma, turist rotası oluşturma veya hediyelik eşya tasarımları ile şekillendirilmektedir. Örneğin 2011 yılında Belçika tarafından Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı'na eklenen “Ludoçeşitliliği Geliştirme Programı: Flanders'ta Geleneksel Oyunların Korunması” kapsamında ziyaretçilerin çeşitli geleneksel oyunlarla tanışabilecekleri ve deneyimleyebilecekleri Sportimonium'un bir parçası olarak Geleneksel Oyunlar Parkı açılmıştır. Benzer bir proje -daha küçük ölçekte - Bokrijk Açık Hava Müzesinde de gerçekleştirilmiştir (00513, 2011: 4-5). Buna ek olarak geleneksel oyunlarla ilgilenen kişilerin bu oyunları yerinde deneyimleyebilecekleri, on dört geleneksel oyundan oluşan bir yerel turist

rotası (uygulayıcılar ve somut olmayan kültürel miras açısından) oluşturulmuştur (00513, 2011: 8). Bir diğer örnek ise 2018 yılında İrlanda tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen "Hurling/Fırlatma" bağlamında verilebilir. Unsurun adaylık başvuru formunda bir miras haritası planına dikkat çekilmekte ve bu miras haritasının oyun, tarih, turizm ve eğitim arasında bir ilişkiyi temsil ettiği belirtilmektedir (01263, 2018: 8). 2019 yılında Endonezya tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen "Pencak Silat Gelenekleri" adlı unsur bağlamında ise Yogyakarta Özel Bölgesi'ndeki Paseduluran Angkringan Silat, ana cazibe merkezinin bir parçası olarak çeşitli Pencak Silat koreografilerinin gerçekleştirileceği yer olarak belirtilmekte ve burada Pencak Silat turizmini yaratmak için çalışmaların yapıldığına yer verilmektedir (01391, 2019: 7). Geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili hediyelik eşya veya ürün tasarımları da bu yönden incelenebilir. 2014 yılında Moğolistan tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen "Moğol Aşık Atışları" adlı unsurun başvuru formunda da "Tourom'da Geleneksel Aşık Atışlarını ve buna bağlı ritüelleri" yeniden canlandırmak ve geliştirmek için yurt içi ve yurt dışı turizm ürünleri yaratmanın korumadaki rolüne yer verilmektedir (00959, 2014: 9). Bu açıdan dünyada somut kültürel mirasları görmeyi amaçlayan turistlerin yanı sıra somut olmayan kültürel miras unsurlarını görmeyi ve deneyimlemeyi amaçlayan turistlerin varlığı da göz önüne alınmalıdır. Geleneksel sporlar ve oyunlar ise kültür turizmi ve spor turizmi gibi turizm türleri ile birlikte değerlendirilmeli ve somut olmayan kültürel miras turistleri olarak adlandırabileceğimiz kültürel katılımı ve deneyimi önceleyen topluluklara da hitap edilebilir planlamalar yapılmalıdır.

Bu bağlamda ise uygulamaların veya uygulama yerlerinin önemsizleştirilmesi, sürecin bir bütün olarak korunamaması, yeniden canlandırılırken veya modernize edilirken bağlamından koparılması, aşırı ticarileştirme, turistifikasyon, özgünlüğünü kaybetmesine neden olma, topluluk katılımını sağlayamama, gösterime dönüşme gibi risk alanları karşımıza çıkmaktadır. Evrim Ölçer Özünel "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millileştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileştirme" başlıklı makalesinde bu alanları Sözleşme'nin miras koruma planlarında net açıklamalara yer vermemesi nedeniyle karanlık yüzler olarak nitelendirmiştir (2017: 352-362). Taraf devletler de geleneksel sporlar ve oyunlarla ilgili unsurların adaylık başvuru formlarında bu alanlara dikkat çekmişler ve bazı çözüm önerileri sunmuşlardır. Örneğin 2010 yılında Hırvatistan tarafından Temsilî Liste'ye kaydedilen, şövalyelerin bir ana cadde boyunca ata bindikleri ve mızraklarını bir ipte asılı duran demir halkaya nişan aldıkları bir turnuva olan "Sinjska Alka" unsuru bağlamında, bu unsurun listeye kaydedilmesinin kendisinin bile bu riskler için bir önlem olduğuna yer verilmiştir. Böylece Sinjska Alka'nın medya ve aşırı ticarileştirilmesi tehlikesinin azaltılmasına da katkıda bulunulacağı, basit bir sahne performansı olmaktan da korunacağı vurgulanmıştır (00357, 2010: 8). 2016 yılında Temsilî Liste'ye Mısır tarafından kaydedilen "Tahteeb, Sopa Oyunu" için teknolojinin imkânları kullanılarak bir oyun üretileceği belirtilirken, unsurun gelecekte -özellikle görünür hâle geldiğinde ve kamuoyunun ilgi odağı olduğunda- yaşayabilirliğini sağlamak için, Tahteeb'in eski ve popüler kökenlerinin sürekli olarak vurgulanması ve halka, taşıyıcılarına ait bir topluluk etkinliği olarak kaldığının hatırlatılması gerektiği belirtilmiştir (01189, 2016: 8). 2019'da Temsilî Liste'ye Fransa, İtalya ve İsviçre tarafından ortak dosya olarak kaydedilen "Alpinizm" adlı unsurun başvuru dosyasında ise uygulamaların ve uygulama yerlerinin önemsizleştirilmesine ilişkin risklerin önlenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Turizmin gelişmesini desteklemek için dağların giderek daha erişilebilir hâle geldiğine değinilerek uygulayıcı ve çevre arasındaki keşif ruhunun, vahşi doğaya dokunmanın ve medyanın dikkatini çekmeden temas arayışının tıpkı alpinizm kültürü gibi yok olduğu vurgulanmıştır. Bu eğilime karşı koymak ve alpinizm ruhunu yaşatmak için mevcut önlemlerin yanı sıra yeni önlemler getirileceği ifade edilmiştir (01471, 2019: 13). Temsilî Liste'ye 2019 yılında Türkiye tarafından kaydedilen "Geleneksel Türk Okçuluğu" adlı unsur açısından aşırı popülerleştirme, aşırı ticarileştirme ve suistimal durumlarının tespiti için, kayıt sonrası sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin koordinasyonunda bir izleme sistemi oluşturulması bu risklere önlem olarak sunulmuştur (01367, 2019: 9). Geleneksel sporların ve

oyunların yaşatılarak korunmasında ve risk alanlarının değerlendirilmesinde 2003 Sözleşmesi'nin listelerine bu sporların ve oyunların kaydedilmesi, sürecin korunması, ticari kaygıdan kaçınılması, yerel uygulayıcılarla iş birliği yapılması, katılımın sağlanması, deneyimin öncelikli hâle getirilmesi ve unsurun güncel durumu için takip sistemi geliştirilmesi gibi çözüm önerileriyle karşılaşılmaktadır.

Sonuç olarak 2003 Sözleşmesi'nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi veya Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı adlı listelerine kayıtlı geleneksel sporlar ve oyunlarla ilgili unsurların yaşatılarak korunması konusunda taraf devletlerin unsur özelinde şekillenen farklı koruma politikaları geliştirdiği söylenebilir. Bu politikalar özellikle geçmiş, güncel koruma yaklaşımlarını ve gelecekteki koruma planlarını içermektedir. Bunların yanı sıra uygulama örnekleri, ülkelerde bu sporların ve oyunların görünürlüğünün artırılmasına ve korunmasına ilişkin farkındalık yaratma faaliyetleri de bazı ortak yönleri ön plana çıkarmakta ve canlı bir şekilde koruma konusunda yol gösterici olmaktadır. Bu ortak yönler araştırma ve belgeleme, devlet desteği ve bütçe planlaması, eğitim, medya ve turizm başlıklarında incelenebilir. Taraf devletlerin geleneksel sporlar ve oyunlarla ilgili koruma uygulamalarının başında bu sporların ve oyunların araştırılması, derlenmesi, belgelenmesi, arşivlenmesi, yayımlanması, dokümantasyon merkezlerinin kurulması veya müzelenmesi ve uygulamaların sonuçlarının erişilebilir hâle getirilmesi gelmektedir. Geleneksel sporlar ve oyunlarla birlikte sporcu ve oyunculara devlet desteğinin sağlanması, bu konuda mevzuat geliştirilmesi, bütçe ve finansman kaynağı oluşturulması ve bütüncül bir koruma yaklaşımının benimsenmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Korumada eğitim ise, geleneksel sporlar ve oyunlar açısından sporcu ve oyuncuların okul içi ve okul dışı eğitiminden çocukların ve gençlerin bu alanlara yönlendirilmesine, eğitim merkezlerinin kurulmasından çevrim içi ortamda da geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilgili eğitimlerin sürdürülmesine ve gençler için bir meslek dalı hâline getirilmesine kadar çeşitlenmektedir. Ayrıca toplumun her kesiminin sporlara ve oyunlara eşit erişimi için imkân yaratılması, kültürel çeşitliliğin korunması gibi yönler geleneksel sporların ve oyunların sağlıklı bireyler hedefinin dışında nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, eşitsizliğin azaltılması gibi hedefleriyle sürdürülebilir kalkınma ilişkisini de ortaya koymaktadır.

Medya, koruma ve geleneksel spor ve oyun ilişkisi ise bu sporların ve oyunların dizilerde, filmlerde veya çizgi filmlerde kendisine yer bulması, farklı belgesel içeriklerinin üretilmesi, etkinliklerin yayımlanması veya bilgisayar oyunlarının tasarlanması gibi uygulamalarla kurulmakta ve geleneksel sporların ve oyunların görünürlüğünün artırılmasına ve toplumda koruma konusunda farkındalık yaratılmasını sağlamaktadır. Bu sporların ve oyunların uygulama ve aktarımı için mekân tasarımları ise erişilebilirlik kadar turizmle de ilişkilendirilmektedir. Geleneksel sporları ve oyunları kapsayan turist rotaları planlanması veya hediyelik eşya tasarımları da geleneksel sporların ve oyunların turizmle ilgili diğer yönlerini oluşturmaktadır. Ancak bütün bu koruma yaklaşımları bağlamında üzerinde durulması gereken bazı risk alanları bulunduğu da unutulmamalıdır. Bunlar arasında geleneksel sporların ve oyunların veya uygulama mekânlarının önemsizleştirilmesi, sürecin bir bütün olarak korunamaması, yeniden canlandırılırken veya modernize edilirken bağlamından koparılması, aşırı ticarileştirme, turistifikasyon, özgünlüğünü kaybetmesine neden olma, gösterime dönüştürme, topluluk katılımını sağlayamama gibi tehlikeler sayılabilir. Bu açıdan son olarak 2003 Sözleşmesi listelerine kayıtlı geleneksel sporlarla ve oyunlarla ilişkili unsurlar için taraf devletlerin bu risk alanlarını da dikkate alan, kültür taşıyıcılarıyla iş birliği içinde ve onların katılımını destekleyen sürdürülebilir koruma politikaları geliştirmeleri gerektiği söylenebilir. Ayrıca bu koruma önlemlerinin listelere şu anda kayıtlı olmayan geleneksel spor ve oyun uygulamaları için de yol gösterici nitelikte olduğu, kültürel çeşitliliğin geleceği ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının canlı bir şekilde yaşatılması için geleneksel sporlar ve oyunlar alanında da korumanın disiplinlerarası ve çok yönlü bakış açıları benimsenerek planlanması gerektiği ifade edilebilir.

Kaynaklar

- “Adaylık Başvuru Formu (00357)”, 2010., <https://ich.unesco.org/doc/src/07496-EN.pdf>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00386)”, 2010., <https://ich.unesco.org/doc/src/07485-EN.pdf>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00395)”, 2010., <https://ich.unesco.org/en/RL/naadam-mongolian-traditional-festival-00395>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00440)”, 2011., <https://ich.unesco.org/en/RL/equitation-in-the-french-tradition-00440>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00452)”, 2011. <https://ich.unesco.org/en/RL/alpinism-01471>. Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00513)”, 2011. <https://ich.unesco.org/en/BSP/programme-of-cultivating-ludodiversity-safeguarding-traditional-games-in-flanders-00513>. Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00905)”, 2013., <https://ich.unesco.org/en/USL/chovqan-a-traditional-karabakh-horse-riding-game-in-the-republic-of-azerbaijan-00905>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (00959)”, 2014, <https://ich.unesco.org/en/RL/mongolian-knuckle-bone-shooting-00959>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01080)”, 2015, <https://ich.unesco.org/en/RL/tugging-rituals-and-games-01080>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01085)”, 2016., <https://ich.unesco.org/en/RL/kuresi-in-kazakhstan-01085>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01086)”, 2017, <https://ich.unesco.org/en/RL/kazakh-traditional-assyk-games-01086>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01108)”, 2016., <https://ich.unesco.org/en/RL/charrera-equestrian-tradition-in-mexico-01108>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01189)”, 2016., <https://ich.unesco.org/en/RL/tahteeb-stick-game-01189>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01263)”, 2018., <https://ich.unesco.org/en/RL/hurling-01263>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01282)”, 2017, <https://ich.unesco.org/en/RL/chogn-a-horse-riding-game-accompanied-by-music-and-storytelling-01282>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01294)”, 2017., <https://ich.unesco.org/en/RL/kok-boru-traditional-horse-game-01294>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01361)”, 2018., <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-korean-wrestling-ssirum-ssireum-01533>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01367)”, 2019. <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-turkish-archery-01367>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01391)”, 2019. <https://ich.unesco.org/en/RL/traditions-of-pencak-silat-01391>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01471)”, 2019. <https://ich.unesco.org/en/RL/alpinism-01471>. Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01504)”, 2019. <https://ich.unesco.org/en/RL/silat-01504>. Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01576)”, 2020. <https://ich.unesco.org/en/RL/camel-racing-a-social-practice-and-a-festive-heritage-associated-with-camels-01576>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Adaylık Başvuru Formu (01597)”, 2020, <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-intelligence-and-strategy-game-togyzqumalmaq-toguz-korgool-mangala-grme-01597>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- “Periyodik Rapor (00918)”, 2015, <https://ich.unesco.org/en/USL/chovqan-a>

traditional-karabakh-horse-riding-game-in-the-republic-of-azerbaijan-00905, Erişim Tarihi: 09.11.2021.

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”. *Milli Folklor*, Fr. Çev.: M. Öcal Oğuz, İng. Çev.: Yeliz Özay, Göz. Geç.: Pulat Tacar, Yıl: 17, Sayı: 65, 2005: 163-171.

Gürçayır, Selcan. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma”, *Milli Folklor*, Yıl: 23, Sayı: 92, 2011, s.: 5-12.

Oğuz, M. Öcal. “Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras”. *Milli Folklor*, Yıl: 25, Sayı: 100, 2013, s.: 5-13.

Ölçer Özünel, Evrim. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millileştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileştirme”, *Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Bursa Sempozyumu*, Bursa, 2017, s. 349-366.

THE PALIN MAPUCHE IN THE SCHOOL AND THE COMMUNITY

Dnda. Stela Maris Ferrarese CAPETTINI*

Introduction

Human playing is related to the sociocultural environment in which each individual is born and develops.

Each child in their culture begins their experiences of relationship with the environment and their families from, among other activities, spontaneously playing with the elements that are around them or with those that are given to them by someone from their environment.

For Winnicott (1979,) "Cultural experience begins with creative living, whose first manifestation is play" (p. 175), which indicates that playing games created spontaneously by infants or taught by their elders is inherent to the whole of humanity and not to a specific culture.

Palin is a traditional mapuche game. Depending on the context in which it is practiced, it can be considered a child's game, social, decision-making or with religious characteristics in young men and adults. Girls practiced it in their childhood and in adulthood in mixed groups, despite this it was more practiced only by men. In the case of its ritual and decision-making practice, it was only practiced by men.

Some researchers and indigenous people give this game the name of "chueca", a name that the spaniards wrongly indicated it by because they confused it with a Castilian game of that name but which is not the same as palin.

In 1982, when the investigation about the games of the Indo-American peoples in the province of Neuquén began, this game was no longer practiced. After his recovery through the stories of mapuche inhabitants of the IX Region of Chile in 1992, he began his teaching in the second cycle of primary schooling at the Don Bosco school in the city of Neuquén in physical education classes since an intercultural proposal with other games of the tehuelche, pehuenche, poya and mapuche indigenous peoples.

Although this game resembles current sports without being it since the term sport is a modern concept. It is a traditional game and the community contributed to the return of its social practice. At present it is occasionally practiced in communities, in some urban groups.

In the province of Chubut, it has been inserted in schools with a Mapuche population since 1997 through a project coordinated by Professor Jorge Forti and with whom I collaborated. Later, it was extended to the Tehuelche-Mapuche mestizo population and other provincial institutions. Among the ranqueles of the Argentine province of the pampa, the return to their practice later took place in community form.

The first person who tried to get palin to be played in Chilean schools was Domingo F. Sarmiento. Between 1830 and 1836 the Argentine pedagogue adapted the existing rules, which were dangerous for the integrity of the children, and urged Chilean teachers to teach this game.

Historical accounts

In a story, Guinnard (1966) points out that "... in the game of chueca each man entirely naked, his body painted in different colors, his hair high and fixed with a band of cloth, is armed with a heavy cane called uñu curved in one of the extremes, and seeks as an adversary one of his fellows willing to make an effort equivalent to his ..." (p. 67). The fact that they were naked and with painted bodies has not been recorded by other travelers. The drawings found in our research show them dressed with covers over the sexes or flukes such as the plate of the game of the palin by Alonso de Ovalle (1846), and that of Claudio Gay (1854).

This account of Guinard who was a prisoner among the pampas -mapuche between 1856 and 1859 can be considered the expression totally naked, perhaps because they only covered their sex to play and the rest of the body was naked.

In 1764 the Bishop of Santiago de Chile Manuel de Alday forbade it considering that it was promiscuous for it to be played in few clothes and by both sexes. It is necessary to locate in

the thought of the time and the difference in the conception of the way of life of both cultures.

Greslebin (1946 in Ferrarese 2007, p. 168) who lived between 1911 and 1924 in fields owned by his parents in the south of the province of San Luis, where some mestizo ranqueles with mapuches worked as laborers, points out that he saw them practice the I play palin as entertainment.

Using chañar sticks of a length of one meter curved at one of its extremities. The ball or pali was built with a stick from the same tree and then retouched with leather, thus preventing the ball from breaking due to blows and alleviating possible bruises on the legs as a result of the rebounds.

He also points out that they played this game almost naked, that is, with a loincloth or fluke.

In his book *An excursion to the Ranqueles Indians*, Mansilla (1980) cites this game placing it among the ranqueles that populated the southern area of the province of Córdoba. "We march and arrive passing by a beach, which is where the Indians, after their great meetings, play chueca ..." (X). Here the game is renamed with the wrong name.

In another story "The young Calfucura tempers his body in the game of uñu" (X) erroneous data of the name of the same game.

In the case of the ranqueles, there are records of the practice used as a seal of a pact. This data is also found among the Chilean mapuche who used to use a palin party to define differences between two groups without reaching a resolution through confrontation with weapons. This is how the story is known in which two mapuche groups decided whether or not to assassinate the bishop of Valdivia, Francisco de Marán, on his journey to Concepción. It happened that he was taken prisoner by a group that wanted his death and was escorted by another group that was in favor of the Spanish government. The game ended with the triumph of the group that did not want his death, and thus they were allowed to continue their journey. Currently some mapuche groups in Chile deny the veracity of the story, but it is recorded by various researchers.

The game is widely played in regions VIII and IX of Chile, its practice is still insipient in some mapuche communities of the Neuquén province, as well as the urban Mapuche of the different cities of this one.

It is well known that the mapuches made big bets in these encounters from animals to clothing, drink and food, etc.

Practiced as a social game, it generated extensive palitun meetings since it was difficult to achieve the established score. Anciently, the winner had to give, in a reasonable time of months, revenge to the other group, tribe or community. In that case, the game was played on the loser's ground. The ball that started that game is the one that did not start the last game the previous time. Socially, as a game among adults, there was an implicit requirement to play the game. Each player made a bet with his opponent in the same position.

The lonko ("head": chief) who organized the event made a circle on a hill, thus locating the place of the game on a plain, if possible. The circle allowed the location of all the assistants who could watch the development of the game without major setbacks. It is the werken ("messenger") who brings the invitation to the lonko of the invited community well in advance for his group to prepare.

On the day the event took place from the early hours of dawn, the guests began to arrive to share that day of community holiday. Each group tried to show that they kept their skills in wuño and in the game.

The game was fierce and sometimes there was a dispute between two opponents for a ball. Such used to be the argument that both adversaries that took the hair to decide who was right.

From that action another playful activity was createdca of the mapuches called lonkotun. In this case it is called lonkotukefi and whoever managed to keep some of the opponent's hair in their hands was the one who was right and followed the game in the hands of

the Pali.

Lonkos generally acted as game judges because at that time there were no judges or referees.

Intentional tripping, pushing or hitting with the *wuño* was prohibited, those who intentionally proceeded in this way were expelled from the game.

As the game developed, when the *pali* came out on the side or lateral, the opponent put it into play by choosing high, medium or rake on the ground -the blow-. If it comes out of the corner it is not a line and the game starts again from the center doing it the one who made the *pali* out for that place. If it is a line, it is taken out of the center. The celebration is to cross the *wuños* at the top as a celebration. The game lasted for several hours.

Once it was finished, a party was held in which the guests and the players were entertained.

Bets were normal, those that were paid once the game was over, and so some lost almost everything they had.

The game mode and its regulations

Paliwe or playing field or playing court must be a clean field, but not necessarily flat. Its design must be 200 steps long by 25 steps wide or 100 by 12. Which translates into meters or the traditional "stride". That makes it 200 m long by 25 m wide or 100 m long by 12 m wide. But we know, from Chilean traveler and Mapuche reports, that there were fields up to 500 m long by 30 m wide.

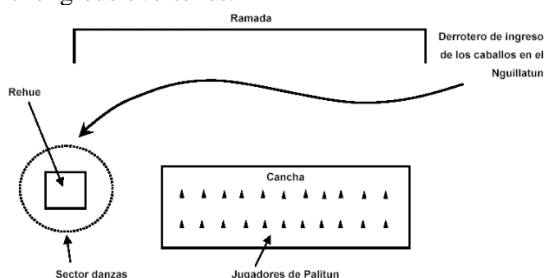
The lateral lines called "*katrül*" or *atajadoras* are made with a trench and small branches are placed inside it. Some call these "*kani*".

The bottom lines are called "*tripal*" or exits, and they are also made with a trench in which, like the "*atajadoras*", small branches are placed. Some call these "*stripe*".

In the middle of the court the *dünül* or *shënëll* is made, which is the hole in which the *pali* (ball) is placed.

In the area of Lake Rosario, province of Chubut, Argentina it is played like this, on the other hand, in some communities a soccer field is used for this practice. There is also the possibility of practicing in the open field without lateral limits. Only final limit to mark the "line" that is the place through which the ball leaves to score a goal.

The court of the *pali* game for practice during a *rogative* or *nguijatun* had in half of the guts or exits a *rehue* was placed, which was used by the *machis* to give positive energy to their group. This location gives it religious overtones.

Scheme drawn by the author 2007

The courts for the social practice of the game did not have the *rehue* and were made on flat ground near a hill so that the game could be seen well by all those attending the meeting. This is the same as the other Mesoamerican indigenous games that we investigated, and whose playing fields were located in religious centers, and others, in civic centers where rulers or merchants lived, who played or had someone to do it for them.

Dunüll is called the hole that is made in the center of the court in which the paddle is buried prior to the start of the match.

Pali or ball is a light wooden ball or it can be a small wood covered with wool and

covered by a leather sewn with ostrich tendons or it can be made from a small bladder filled with grass. It is 4 cm in diameter.

Wuño or Uño is the name given to the curved stick with which the pali is propelled. It is approximately 1.20 meters long and is curved at its lower end. The way to give it the curvature was with hot ash. (Its shape is similar to that of roller hockey). According to Martínez Croveto (1987) in the Toldos city, a sector populated by Ranqueles and mestizo pampas with Mapuches, the fields in that area in the 1960s measured fifty meters long by fifty meters wide. The wuño here is called wiño, whose difference may be due to the pronunciation since they are non-graphic ethnic cultures, which makes it difficult to translate from orality to writing.

Palife denomination that the players receive are 11 in total currently those who play.

The players according to their location on the court are called "dunüllfe" to the two most skilled opponents who, located in the center, start the game. Those who immediately follow him in the formation are called "inadunüllfe". The most runners are located at the ends of the court, they are called "tipa palitun".

Formerly, each team was played with the same number of players. Currently the number of modern sports was adopted - 11 players. Currently in Lumaco, Chile, there is a group that plays with 15 players for each of the opponents.

The formation of the 11 players before starting the game of the paddle is in a row starting from the center with the "dunülfe" located in front of the hole in which the paddle has been buried and the pairs of players in their group that fulfill the same function as a side and another of that. Example: the palitun tipa are located one at each end of that row. The boss or whoever commands the team in the development of the game is called "ñidol".

The players must pass the ball between them and each one fulfills its function of attack, midfield and defense, respectively. The pairs of opposites "kowen" chase each other throughout the game.

Stripe: every time the paddle passes through the end line it will be a stripe for the team that attacks towards it. There are no stripes against.

The match begins at the order of the ñidol that corresponds to do so, after agreement of the parties. The most dexterous palifes, the dunüllfe decide how many blows of wuño they will unearth the pali. Once agreed the first blow of the wuños is made in the air crossing them then on the ground each one hits the side of the dunull. So until you get to scheduled number at which time the digging of the pali begins. When removed, it is transported from one field to the other by means of blows with the wuño, which is forbidden to raise it. It is only allowed to lower a pali that goes through the air with that movement.

The object of the game is to bring the paddle to the finish line or line and convert "a line" for your group.

Scoring System: It is different from the style of other cultures here, subtraction is used. Anciently, 4 free stripes were played. This indicates that the game ended when one of the two teams had 4 lines of difference over the other team. If one team scores a score (goal), they win 1 to 0. If the other team scores 1 score instead of tying 1 to 1, the goal scored by this team is subtracted from the other and they will go 0 to 0.

At the 2 stripes of one of the two teams there is a change of place on the court and pali (in the 1st. Half that of one team is used and in the 2nd. That of the other). Currently there are modifications and it is played 4 lines. The team that reaches them first wins the match.

Start of the game: Each group must bring their own pali. The game will be played using in the first stage, up to the two lines, the pali of one of the groups and then with that of the other. The game starts in the middle of the paliwe with the pali in the dünül or shënëll. It is contested by two opposing players who try to get it out of it for their team.

Procedure: Once the paddle is drawn, it is propelled by means of blows with the wuño towards the final line with the aim of making a line for your team. Each player plays a role in their team and in the paliwe in order to achieve the line that allows them to overcome the other team, hence their names.

If the pali comes out from the side, that is called kani, others call it burned, it is brought into play again from the center of the paliwe. If a line is converted, the game is still restarted from that place.

The pali can be ordered in the air, that is called maiko, and play along. When the game is restarted you can lift the ball not necessarily it should be propelled towards your rake teammates.

Penalized fouls:

Hitting an opponent with the wuño intentionally.

Holding an opponent by the clothing.

Place the wuño as a trip with the curved part of it.

Jump over an opponent.

Pushing an opponent.

Each time one of these fouls is made the game stops to be restarted again from the center.

When a team or group reaches 4 lines and the other team has 0, the match will be considered over. Or else you play that whoever reaches the 4 stripes first wins.

Bibliography

Abate Molina (1782) *Etnografía II Mapuches Juegos de azar y de fuerza*, en *Crónica de una expedición a Chile*, tomo 2 Santiago.

Casamiquela, R. (1989) *Ensayo de un reglamento para el juego infantil de la chueca araucana*. En *Boletín de la Fundación Ameghino N 21*, pág. 16

Ferrarese, S. M. (2007) *Juegos étnicos de América y documentos sobre Educación Física Intercultural*. La autora.

(2007) *Cuadernillo de Educación Física Intercultural*. La autora.

(1997) El allimllim Estudio de algunos juegos ancestrales Mapuche. En *Pentukun*. IEI, UFRO, pág. 47-61.

(1995, octubre) El palitun. Juego mapuche, su rescate ponencia para *VIII Encuentro de estudiosos del Folklore, la Artesanía e Indigenismo de la Patagonia*, Allen provincia de Río Negro

(1990) Los juegos de los pueblos indoamericanos, su rescate. En *Actas de Lengua y Literatura Mapuche Nro. 4*; UFRO. Pp. 177- 186.

Guinnard, A.M. (1966) *Tres años de cautividad entre los patagones*. Eudeba:

Mansilla, L.V. (1980) *Una excursión a los indios ranqueles* C.E.A.L.

Martínez Crovetto, R. (1987) Estudio sobre juegos araucanos pampa en *Etnobiológica N° 8* Universidad del Nordeste.

Poduje M.I. et al (1993) *Narrativa ranquel. Los cuentos del Zorro*. Ministerio de Cultura y Educación de la Nación.

Winnicott, D.W. (1979) *Realidad y juego*. GEDISA.

Zeballos, E. (1964) *Painé y la Dinastía de los Zorros*. Edit. Universitaria.

TÜRK DÜNYASI OYUN KÜLTÜRÜ İÇİNDE KARAKALPAK ÇOCUK OYUNLARI

KARAKALPAK CHILDREN'S GAMES IN THE TURKISH WORLD GAME CULTURE

Ceyhun Vedat UYĞUR*

ÖZET

Bu bildiride Kıpçak Türklerinden olan Karakalpak Türklerinin çocuk folklorik oyunları konu edinilecektir. Çocukların fiziksel, psikolojik, pedagojik gibi pek çok yönünün gelişmesine ve kimlik oluşumuna katkısı olan çocuk oyunları, eğitim öğretimin de vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Hemen her yaşta çocuklara hitap eden farklı kategorilerde çocuk oyunları bulunmaktadır. Genel olarak Karakalpak folklorik çocuk oyunları içinde "hareketli oyunlar" olarak adlandırılan bu oyunların sayısı da az değildir.

Oyunların birçoğu, geçmiş yılların yaşam biçimlerine, hayatta kalma mücadelesine, oyun eğlence anlayışına bağlı ritüellerdir. Avcılık, bu yaşam biçimlerinden biridir. Savaşlar ve hayatta kalma mücadeleleri de hemen her toplumda görülür. Genel olarak Türk, özel olarak da Karakalpak Türkleri arasında oyun hâline dönüşmüş ritüeller, ayinler, incelenmeye ve anlaşılmasına değerdir.

Bildirimiz, söz konusu "hareketli oyunlar"ın 5-6 ve nispeten biraz daha yukarı yaştaki çocukların oyunları arasında yer alan oyunları konu edinmiştir. "Mergen" (avcı) oyunu, "kapan" oyunu, "bağlı" oyunu, "boş yer" oyunu, "evsiz tavşan" oyunu, "patates ekme" oyunu, "ip üstünde atlama" oyunu, "kanaldaki kurt" oyunu, "tavşanlar, bekçi ve avcı" oyunu, "sinyali/işareti işiti" oyunu, "kartal ve civcivler" oyunu gibi onlarca oyun, bu bağlamda sayılabilir. Söz konusu oyunlar kısaca tanıtılacak, yer yer diğer Türk boyları arasında oynanan oyunlarla karşılaştırılacak, oyunların tahlili yapılacaktır. Böylece Türk boyları arasındaki kültürel yakınlık veya benzerlikler, "oyun" bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Karakalpak çocuk oyunları, göçebe oyunları, oyun kültürü, Türk dünyasında oyun.

ABSTRACT

In this paper, children's folkloric plays of Karakalpak Turks, who are Kipchak Turks, will be discussed. Children's games, which contribute to the development of many aspects of children such as physical, psychological and pedagogical, and to the formation of identity, are also an indispensable part of education. There are children's games in different categories that appeal to children of almost all ages. In general, the number of these games, which are called "moving games" among Karakalpak folkloric children's games, is also high.

Many of the games are rituals related to the lifestyles of the past years, the struggle for survival, and the understanding of game entertainment. Hunting is one of these lifestyles. Wars and struggles for survival are also seen in almost every society. Rituals and rites that have become a game among Turks in general and Karakalpak Turks in particular are worth examining and understanding.

Our paper deals with the games that are among the games of the children aged 5-6 and a little older among the said "moving games". "Mergen" (hunter) game, "snatch" game, "tied" game, "empty place" game, "homeless rabbit" game, "potato planter" game, "jump on a rope" game, "wolf in the channel" game, "Dozens of games such as "rabbits, watchman and hunter" game, "hear the signal/hear the signal" game, "eagle and chicks" game can be counted in this context. Talking games will be briefly introduced, they will be compared with the games played among other Turkish tribes, and the games will be analyzed. Thus, cultural affinities or similarities between Turkish tribes will be evaluated in the context of "game".

Keywords: Karakalpak children's games, nomadic games, game culture, game in the Turkish world.

GİRİŞ

Çocukları toplumla kaynaştırmak, çalışkanlık, gayret ve toplum karşısında görevlerini düşündürmek, ruhi eğitim ve terbiye vermek, en önemli işlerden biridir. Çocuk, okula ayak bastıktan sonra onda iş ve çalışmaya karşı bir sevgi, sempati duygusu uyandıracak; sosyalleşme, çalışma ve başladığı işi bitirebilme özelliklerini kazandıracak eğitim şarttır. Bu amaca ulaşmada çocuk oyunlarından faydalanmak, eğitimin en önemli görevlerindedir.

Oyunlar, hayattaki engelleri aşmak ve çeşitli yetenekleri ortaya çıkarmak bağlamında türlü fiziksel hareketleri barındırır. Bundan başka çocuk, çevreyi gözlemler, oradaki farklı nesnelere oyuna dâhil eder, bu yolla hayattaki olaylara belli bir bakış açısı kazanır.

I. Hareketli oyunların ortaya çıkış tarihi

Tarihî bilgilere göre avcılık devrinde "avcılık oyunları", büyük öneme sahipti. Bazı kaynaklarda bunlar, ava çıkmadan önce icra edilirken bazılarında da avdan sonra icra edildiği yazılır. Elbette söz konusu oyunların avdan önce veya sonra olması mümkündür. Avdan önceki oyunlar başlangıçta (ava fiziksel ve ruhi hazırlık) av için araştırma görevini yerine getirme, avı kolay yakalama, ona yakınlaşmayı öğrenme şeklinde olmuştur. Bunun için de hayvan derisinden örtü (nikap, maske vb.) takınıp hayvan görüntüsüne girmeye, onun yürüyüş ve sesini taklit

etmeye çalışılmıştır. Bu hazırlıklar, gençler için bir mektep vazifesi görmüştür.

Avdan sonraki oyunların, ava çıkma işi başarıyla sonuçlandıktan sonra icra edildiğini anlamak zor değildir. Zira avıyla dönmek, ziyafet vermek, bayram yapmak gibi imkânlar yaratılmış olmaktadır.

Orta Asya (Türkistan) coğrafyasının farklı yerlerinde av ve avcılıkla ilgili pek çok taş, kaya, mağara resimlerine rastlanmıştır (Semerkant, Surhanderya, Hojakent vd.). Bu resimler, çocuk oyunlarının en ilkel biçimleri hakkında fikir vermekte, hatta bu oyunların ortaya çıkış ve gelişmesine dair basamaklar hakkında da ipuçları içermektedir. (Xojayev vd. 2014: 5).

Yabani hayvanları avlamak için kişinin hızlı, çevik, zeki, cesur ve gayretli olması şarttır. Bunlar, zamanla fiziksel ritmik hareketlere, “pandomim”e, nihayet oyuna, hatta kahramanlık oyunlarına dönüşmüştür. Hatta bunlardan bir kısmı zamanla müzik sesiyle birleştirilmiştir. Sonraki devirlerde bu tarzdaki etnografik karakterli oyunlar farklı biçimlere de dönüşmüştür. Ayı oyunu, dev oyunu, maymun oyunu, kedi oyunu, at oyunu, semiz sıçan (şişman fare) oyunu, keçi oyunu, kurt oyunu, dayak oyunu, kartal oyunu, it oyunu, tavşan oyunu, tilki oyunu gibi pek çok oyun nesilden nesle aktarılmıştır. (Xojayev vd. 2014: 6).

Sadece av ve avcılıkla ilgili değil, sosyal hayatın ve insan ilişkilerinin de “oyun” halkasına dâhil edildiğini biliyoruz. Halkın çiftçilik, hayvancılık, zanaatlar, bilim dalları, felsefi, estetik, eğitime bakış açıları da oyunlarda tasvir edilir. Kısaca söylemek gerekirse çocuk folklor oyunları baştan sona ruhi, psikolojik öğretilerle doludur. Bu açıdan bakılırsa, çocuk oyunlarını muhtevalarına göre şu gruplara ayırmak mümkündür:

1. Mevsimlik çocuk folklor oyunları: İlkbahar, yaz, güz ve kış mevsimlerinde oynanan oyunlardır.
2. Bayramlarda oynanan çocuk folklor oyunları: Örf âdetler içinde yer alan, çeşitli meclisler ve bayramlarda oynanan oyunlardır.
3. Çalışmak, emekle ilgili çocuk folklor oyunları: *Toprağı tava getirme, sürme oyunu, ekin ekme, kavun-kavun, erik çırpma (kakma), yanşık, hoş-hoş, şurrey-şurey, sığır sağdı, deve çevirmek (döndürmek), at sulamak* vd.
4. Ev, aile ile ilgili çocuk folklor oyunları: *Mihman-mihman, gelin getirmek, gelin-güvey, ana-bala, yemek pişirmek, ev süslemek, kuvurşak (bez bebek) oyunu, ekmek yapmak (pişirmek), beşik süsleme, (çocuğu) beşiğe bağlama (yatırma)* vd.
5. Fiziksel hareketli çocuk folklor oyunları: *Kovalamaca, kes-kes, minder/yorgan örtüldü (körpe jawıldı), ziyrek (çevik; zeki), ğaz-ğaz (kaz-kaz), topu kovala (yakala), ak kemik, top-taş, sinmek, şıkıldak, koşma (jügiriw), zuv-zuv, ak kavak (ağaç) mı gök kavak (mı), eşek bindi, leñki, at oyunu, kız kovaladı (kovalamaca)* vd.
6. Zekâ, mantıkla ilgili çocuk folklor oyunları: *Yanılmaca, bilmece bilme, aytışlar (atışmalar), soru-cevap oyunu, düşün bul oyunu* vd.
7. Hayvanlar ve tabiat olayları ile ilgili çocuk folklor oyunları.
8. Erkin (serbest, bekâr) çocuklar folklor oyunları.
9. Müzik oyunları. (Xojayev vd. 2014: 7)

Elbette en eski (ilk) halk oyunları, o şekliyle bize kadar gelmeden değişikliklere uğramıştır. Her bir oyun, çeşitli sosyal, ekonomik basamaklardan geçtiği için oyunun şekli de muhtevası da değişerek yeni varyantlarla karşımıza çıkmıştır.

Halk oyunlarının en eski örnekleri, bazı tarihî belgeler, bilimsel eserler ve *yadnameler* (hatırat) yoluyla bize kadar gelmiştir. En eski oyunlar mitler, efsane ve rivayetler, kahramanlık destanları, sayılar ve oyunlardan ibarettir.

II. Beşinci ve altıncı sınıf öğrencileri için hareketli oyunlar

5 ve 6. sınıflarda pek çok oyun bulunmaktadır. Bu oyunlar, daha alt sınıftaki oyunlardan hem daha uzun süreli hem de daha hareketli oyunlardır.

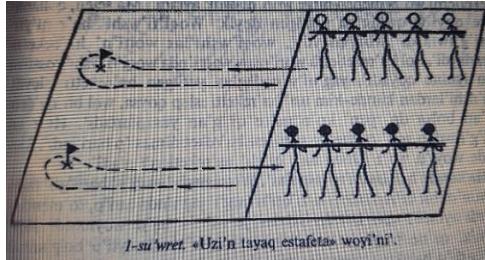
Bu oyunlarda öğrenciler, takım olup oyun oynama eğitimini öğrenirler. Güce ve harekete dayalı oyunlar onları memnun eder ve geliştirir. Bu oyunlar arasında *horoz dövüşü (qorazlar urısı), halat çekme (arqan tartısıw), çift çift olup çekme (jup-jup bolıp tartıw)* sayılabilir. Bu oyunlarda çocuklar gücü kısa bir zaman içinde en doğru şekilde kullanmayı

öğrenirler. (Xojayev vd. 2014: 64)

1. “Uzun sopa bayrak yarışı” oyunu (Uzi'n tayaq estafeta woyi'ni)

Öğrenciler 2-3 takıma (gruba) bölünür ve her grup sıraya dizilip uzun bir sopayı (dayak) eline alır. Sopayı, sağ tarafta duran grup sağ eliyle, sol tarafta duranlar sol elleriyle tutarlar. Her bir grubun önünde 10-15 metre mesafede yerleştirilmiş bayraklar vardır ve her grup kendi önlerine yerleştirilmiş olan bayraklara koşup, etrafında dönüp yerine gelir. Bu hareketleri ilk tamamlayan grup, galip sayılır. Takımların, aralarındaki mesafeye dikkat etmeleri gerekir. Çünkü bayrağı etrafında dönerken, sopaların birbirine değmemesi gerekir. Oyun, 4-5 kez tekrarlanır.

Bu oyun, her oyun gibi rekabet duygusunu, takım olma ve takım hâlinde kazanma duygusunu geliştirmeye hizmet eder.

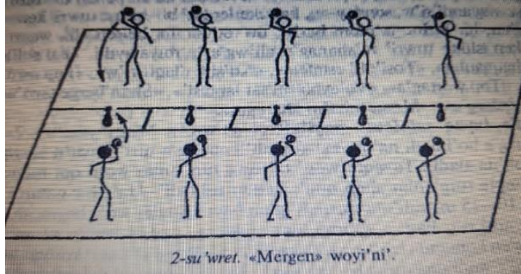

(Resim: 1, Xojayev vd. 2014: 67)

2. “Avcı” oyunu (Mergen woyi'ni)

Öğrenciler iki gruba bölünür ve yüzleri birbirine bakar hâlde dururlar. Ortaya her bir gruptan 6-8 metre mesafede topuz (lobut) konur (dikilir). İşaret verilmesiyle birlikte her bir sıradaki çocuklar sırayla topu, topuza fırlatıp onu vurup düşürmeye çalışır. Hangi takım topuzu daha çok vurup düşürürse o takım galip gelir.

Avcılık, attığını vurma ve kazanma anlayışına dayanan bir oyundur.

(Resim: 2, Xojayev vd. 2014: 67)

3. “Yasak edilen hareket” oyunu (Qadag'an yetilgen ha'reket woyi'ni)

Öğrenciler araları açık vaziyette tek sıra olurlar. Öğretmen, öğrencilere önceden yasaklanan hareketleri açıklar; yasak olmayan hareketleri kendisiyle birlikte yapmalarını söyler. Mesela elleri omza koymayı yasaklayalım. Öğretmen, çeşitli şaşırtıcı hareketleri yapar, öğrenciler de onun hareketlerini tekrarlar. Bu hareketleri yaparken öğretmen aniden elini omzuna koyar, yani yasak olan hareketi yapar. Oyunculardan kim bu yasak hareketleri en çok yaparsa o kişi çıkarılır, cezalandırılır. Bu şekilde oyun, kendi içinde her türlü hareketleri alarak devam eder (Xojayev vd. 2014: 68).

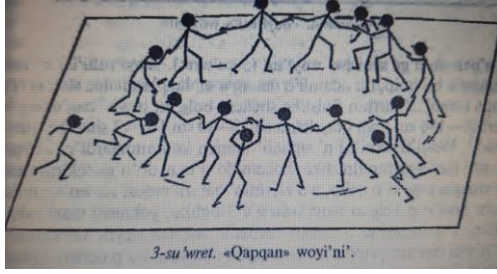
Bu oyun, dikkati ölçen, amacına odaklanmayı öğreten ve bireysel başarıyı ön plana çıkartan bir oyundur.

4. “Kapan” oyunu (Qapqan woyi'ni)

Öğrenciler, birbirinin içine geçmiş iki çember çizer. 6-8 oyuncu iç çemberde durur. Bunlar, “sıçanlar” görevindedirler. 14-15 oyuncu, “kapan” rolünde olup dış çembere dizilirler. İki çemberdekiler de el belde vaziyetinde dururlar; sonra iç çemberdekiler el ele tutuşurlar. Öğretmenin ilk işaretiyle eller belde durur hâlde iç çemberdekiler sağ tarafa yan yan yürürler. Dış çemberdekiler yürümezler ve oyuncular ellerini yukarıya kaldırır. Bu, “kapan”ın

açıldığını bildirir. Bundan faydalanan “sıçanlar”, çemberden dışarıya çıkar; iki kez el çırpılınca kapan yine kapanır. İçeriden çıkanlar, dış çemberdeki oyunculara katılır ve çemberi genişletirler. Oyun, 2-3 oyuncu yakalanmadan kalana kadar devam eder. Yakalanmayan oyuncular, ödüllendirilir. Bütün oyuncuların, ”sıçanlar” rolünü oynaması esastır.

Bu oyun, avcılık dönemlerinin bir hatırasıdır. Av ve avcı arasındaki mücadeleyi esas alır. Avcının avını yakalaması, avın da avcıdan kurtulması temeline dayanır. Dikkat, uyanıklık, çeviklik ve zekânın ön plana çıktığı bir oyundur.

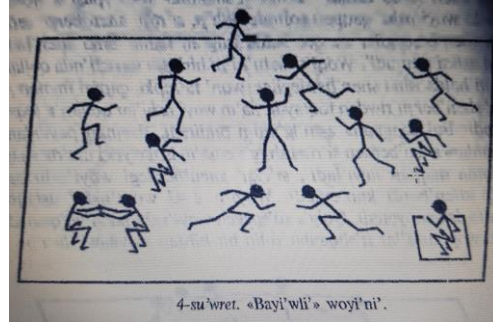
(Resim: 3, Xojayev vd. 2014: 69)

5. “Bayıwlı kuşu” oyunu (Bayıwlı woyi’ni’)

Oyun alanından, “bayıwlı” kuşunun [bayıwlı: Genellikle eski evlere, harabelere toplanıp yuva yapan küçük bir kuş türüdür (Karakalpak Türkçesi Sözlüğü)] yaşadığı yuva ayrılır. Diğer oyuncular ise kelebeğin uçuşunu taklit ederek hareket ederler, serbestçe uçup koşarlar. Öğretmen “tün (gece)” dediğinde hepsi durur; kelebeğin kanat çırpması, çekirgenin kollarına dayanıp durması ve daha başka pozisyonlarda kımıldamadan dururlar. Bu gruptan sonra “bayıwlı” kuşu, yuvasından çıkıp kimin uyuyup uyumadığını kontrol eder. Kim kımıldarsa “bayıwlı” kuşu onun kolundan tutup kendi yuvasına götürür.

15 saniye sonra öğretmen “kün (gündüz)” der; o zaman “bayıwlı” kuşu uçup gider, bütün oyuncular serbestçe ve rahatça yürüyüp koşarlar. “bayıwlı” kuşu kimi kendisiyle beraber alıp gitmişse o oyuncuya ceza puanı verilir.

Hayvanlar arasındaki av-avcı rollerine dayanan; kazanmayı ve hayatta kalmayı sergileyen bir oyundur.

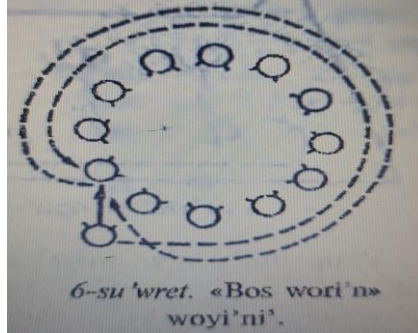

(Resim: 4, Xojayev vd. 2014: 69-70).

6. “Boş yer” oyunu (Bos wori’n woyi’ni’)

Yönetici oyuncudan başka bütün oyuncular bir birinden bir adım / ayak mesafede çember oluştururlar. Yönetici, çember etrafında yürüyerek oyunculardan birini yavaşça dürtür. Yönetici (dürtülen kişi) bir tarafa doğru koşarken, el ile dürtülen oyuncu da ters istikamete doğru koşar ve çabucak kendi yerini, yani boş duran yeri kapmaya çalışır. Çember etrafına koşup gelen ve boş yeri ilk kapan oyuncu, “yönetici” olur. Bütün oyuncular ellerini yukarıya kaldırırlar. Oyun yine devam ettirilir. Koşmayı, ayakta sekmek hareketiyle değiştirmek de mümkündür.

Dikkat, çeviklik ve hızlı olmayı ön plana çıkaran bir oyundur.

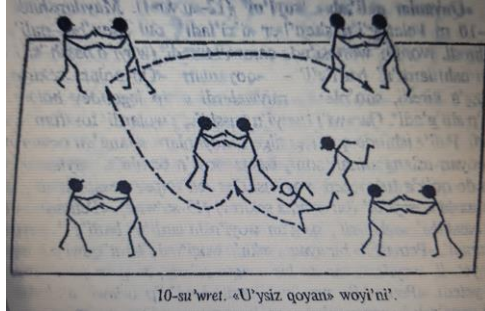
(Resim: 5, Xojayev vd. 2014: 70-71).

7. “Evsiz tavşan” oyunu (U’ysiz qoyan woyi’ni’)

İki yöneticinin dışındaki bütün oyuncular 3-5 kişilik gruplara bölünür. Her bir grup el ele tutuşup çember oluşturur. Çemberler, oyun alanının her tarafında 3-6 adım mesafede durur. Her bir çember, “yuva” olarak düşünülür ve ortasında birinci numaralı oyuncular durup “tavşan” adını alır. Yöneticilerden biri avcı, diğeri “evsiz tavşan” olur.

Öğretmenin işaretiyle birlikte “evsiz tavşan”, avcıdan kaçıp gider ve kendi istediği yuvaya girebilir. Fakat o yerden tavşanın çabucak çıkması gerekir. Avcı da yuvadan çıkan tavşanı izlemeye devam eder. Avcı, tavşanı yakalarsa, bu kişiler yer değiştirirler. Yuvaya girmeden kaçıp gitmeye izin verilmez.

Av, avcı temelinde, hayatta kalma ve başarılı olma mücadelesini anlatan bir oyundur. Hızlılık, çeviklik, zekâ, bu oyunda da galip gelmenin vazgeçilmez unsurlarıdır.

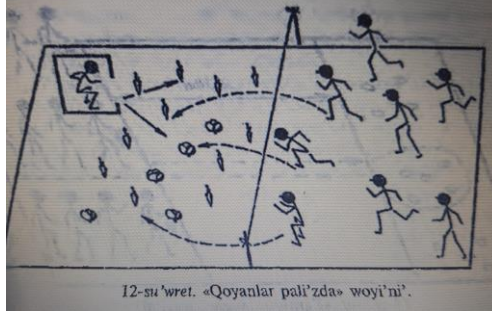

(Resim: 6, Xojayev vd. 2014: 72)

8. “Tavşanlar bahçede” oyunu (Qoyanlar pali'zda woyi'ni’)

Oyun alanında çapı 8-10 metre gelen çemberler çizilir. Bu çember, sebze (yeşillik) tarlası kabul edilir. Onun ortasında bekçi durur (oyun yöneticisi). Diğer oyuncuların hepsi “tavşanlar”dır. Tavşanlar, seke seke tarlaya (bahçeye) girer. Otları, meyveleri koparıp yer gibi yaparlar ve dönüp çıkarlar. Bekçi (oyun yöneticisi), onları aniden yakalamaya çalışır. Yeşillik içinde el değdirilen (dokunulan) tavşanlar, yakalanmış sayılır. 3-4 tavşan yakalandıktan sonra başka oyun yöneticileri seçilir. Bir defa bile yakalanmayan oyuncular, galip sayılır.

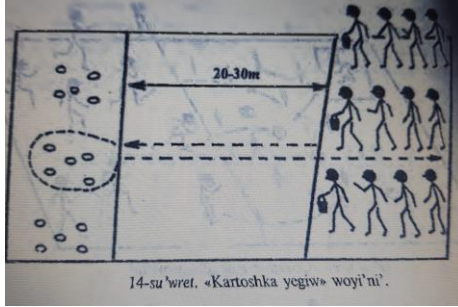
Bir tarafın hayatta kalma, diğer tarafın da varlığına (malına vb.) sahip çıkma mücadelesini sergileyen bir oyundur.

(Resim: 7, Xojayev vd. 2014: 74)

9. “Patates ekme” oyunu (Kartoshka yegiw woyi’ni)

Oyuncular, 3-4 gruba bölünür, bir sıra hâlinde ayrı ayrı sıraya dizilirler (başlama çizgisinin arkasında). Sıradaki ilk oyuncular 5-10 tane patates konulmuş kap (torba vb.) tutarlar. Başlama çizgisinden 20-30 metre uzaklıkta her bir sıra karşısında 5 küçük çember çizilir. Öğretmenin işaretleriyle her bir oyuncu, belirlenen çemberlere koşup her bir kabı (torbayı) sıradaki oyunculara verir, kendisi ise sıranın sonuna gidip durur. Sıradaki oyuncular, aldığı kabı kaldırıp “ekilen” patatesi kazarlar. Patatesi en önce ekip, toplayan sıra, galip sayılır.

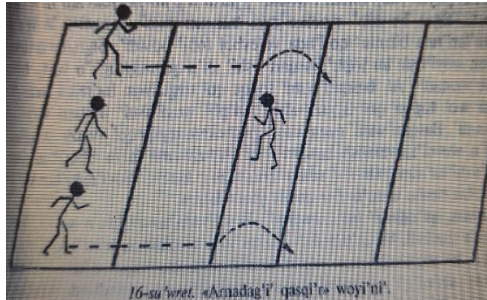

(Resim: 8, Xojayev vd. 2014: 74)

10. “Kanaldaki kurt” oyunu (Arnadag’ qasqi’r woyi’ni)

Salon ortasına birbirinden 60-70 cm. mesafede iki paralel çizgi çizilir; bu, kanal vazifesi görür. Bir veya iki oyun yöneticisi yani “kurt”lar, kanalda dururlar. Diğer oyuncular “keçi” olarak kabul edilir. Keçiler, salonun bir tarafındaki çizgilerde, kendi ağıllarında olur. Salonun karşı tarafına yaylağı temsil eden çizgiler çizilir. Öğretmenin işaretleriyle “keçiler” ağıllarından çıkıp, kanaldan sekip seğırtip yaylağı doğru geçerler. “Kurtlar”, onları yakalamaya çalışır. Her bir koşudan sonra yakalananlar sayılır. Sonra “kurtlar” sayılır. En hızlı öğrenciler ödüllendirilir.

Tabiatta yaşayan canlıların, hayvanların yaşama ve hayatta kalma mücadelesinin gösterildiği bir oyundur.

(Resim: 9, Xojayev vd. 2014: 77)

11. “Kim uzağa fırlatacak” oyunu (Kim uzaqqa i’laqti’radi’ woyi’ni)

Öğrenciler, her birinde 8-10 kişi olan dört gruba bölünür. Duvardan 2-3 metre uzaklığa başlama çizgisi çizilir. Ona paralel olarak 10 metre uzaklıkta, arkasından da peş peşe 1,5-2 metre

mesafede 4-5 çizgi daha çizilir. Elinde top tutan oyuncular (4 kişi) başlama çizgisine gelip topu atmaya hazırlanır. Öğretmenin işaret vermesiyle birlikte öğrenciler, olabildiğince uzaktaki çizgiye topu fırlatmaya çalışırlar. Oyun yöneticileri, topu başkalarından daha uzağa fırlatan oyuncuyu, aynı şekilde uzaktaki çizgiye daha fazla top düşüren takımı belirleyip ödüllendirirler (Xojayev vd. 2014: 78).

Güce dayanan ve topla oynanan bir oyun. Eski dönemlerde top yerine başka bir nesnenin kullanılmış olması düşünülebilir.

12. “Bayrağı bul” oyunu (Bayraqshani’ tap woyi’ni’)

Oyuncular, 4-5 gruba bölünür ve sıraya dizilirler. Gruplarda duran ilk oyuncular kumandan (serdar) olarak kabul edilir ve onlara çeşitli renklerde bayraklar verilir. Her bir takımda ayrı ayrı çemberler oluşturulur; çemberlerin ortasında kumandanlar durur. “Dağıl!” emri verildiğinde bütün oyuncular oyun alanına dağılıp çeşitli hareketleri yaparak oynar. “Dur!” emri gelince herkes durur, gözlerini yumarlar. O vakitte öğretmenin işaretiyle takımın serdarları kendi yerlerini değiştirip bayrakları yukarıya kaldırırılar. “Bayrağı bul!” emri verildiğinde bütün oyuncular gözlerini açıp kendi serdarlarının karşısına dizilirler. İlk olarak sırasını oluşturan takım, galip sayılır. Bundan sonra yeni serdarlar hazırlanıp oyuna devam edilir (Xojayev vd. 2014: 79).

Askerî disiplin, nizam ve dikkati gerektiren bir oyundur.

13. “Usta biniciler” oyunu (Shabandoz sportshi’lar woyi’ni’)

Yere birbirinden 1-2 metre uzaklıkta çember ve kare (veya dikdörtgen) şekli çizilir. Bunların, öğrencilerin sayısına göre 3-4 adet az olması gerek. Oyuncular sol tarafla orta tarafa doğru durmuş vaziyette, çember boyunca sporcu atların yürüyüşünü taklit ederek yürürler. Öğretmen, emir verip durur:

“Atın adımı!” Oyuncular, kollarını dirseklerinden büküp avuçlarını aşağıya çevirip, dizlerini yukarı kaldırıp yürürler. Dizlerin avuca değiştirilmesi şart.

“Dönmek!” Oyuncular arkalarına dönüp bu hareketlerine devam ederler.

“Koşmak!” Oyuncular, ayaklar ucunda birbirinden fazla uzaklaşmadan koşarlar.

“Atın adımı!” Yukarıdaki hareket tekrarlanır.

“Kendi yerine!” Çabucak dağılıp çember veya kare (dikdörtgen) içinde durmaya gayret ederler. Yersiz kalanlar yenilmiş sayılır; onlara ceza verilir. Oyun, bu şekilde devam eder (Xojayev vd. 2014: 80).

Askerî düzen, disiplin, emir-komuta ve dikkatin gösterildiği bir oyundur.

14. “Tavşanlar, bekçi ve avcı” oyunu (Qoyanlar, qarawi’l ha’m an’shi’ woyi’ni’)

Oyun alanının bir tarafına dört kare (tavşan yuvası), karşısına ise yarım çember şeklinde bekçi kulübesi (yeri) çizilir. Çizginin diğer tarafında yeşillikler (sebze vb.) bahçesi ayrılır. Oyun alanının ortasından 25-30 cm. yükseklikte ipten duvar çekilir. Dört gruba bölünen “tavşanlar”, dört köşedeki yuvalarına yerleşir, bekçinin yerindeyse oyunun yöneticileri, bekçi ve avcı bulunur.

Öğretmenin işaret vermesiyle “tavşanlar” yuvalarından çıkıp, duvardan atlayarak yeşilliklere doğru koşar. Öğretmenin işaretiyle şaplak çalar, “ok (kurşun) atar”. Ok (kurşun) atıldıktan sonra bekçi ile avcı birlikte “tavşanlar”ı yuvalarına kadar kovalarlar. Yakalananlar sayıldıktan sonra “tavşanlar” kendi yuvalarına, bekçi ve avcı da kendi yerlerine geçerler. Oyun başkanları değiştirilerek oyuna devam edilir (Xojayev vd. 2014: 80-81).

Av ve avcı anlayışı temelinde kurgulanan bir oyundur.

15. “Kozmonotlar” oyunu (Kosmonavtlar woyi’ni’)

Oyun meydanının birkaç yerine küçük küçük çemberler ve kareler (veya dörtgenler) çizilir. Her bir çember roketi, üçgenler de ondaki yerleri ifade eder. Her bir roketin karşısına aşağıdaki sözler yazılır: **JMJ** (Jer-Mars-Jer), **JVJ** (Jer-Venera/Venus-Jer), **JAJ** (Jer-Ay-Jer). Çocuklar birbirlerinin ellerini tutarlar ve:

Bizi kaldır (uçur) uçan roket,

Gözlediğimiz hep gezegen,

Hangi birini istesek,

Halk güvenini hak etsek.

*Biz göklere uçarız,
Zafer zevkini tadarız,
Oyunda bir sır var, anla,
Gecikene yer de yok.*

Şiiri söyledikten sonra dağılıp roketteki kendi yerlerine çabucak yerleşmeye çalışırlar. Çemberde yer tutanlar seslerini çıkarıp hangi tarafa uçacaklarını söyleyip ellerini yana açıp koşarlar. Gecikenler meydanın ortasına toplanırlar. Öğretmen, sonucu ilan eder. Çok “uçanlar”, galip sayılır.

Uyanıklık, çeviklik, çabukluk özelliklerini ön plana çıkaran ve modern çağın taleplerine uygun olarak kurgulanmış bir oyundur.

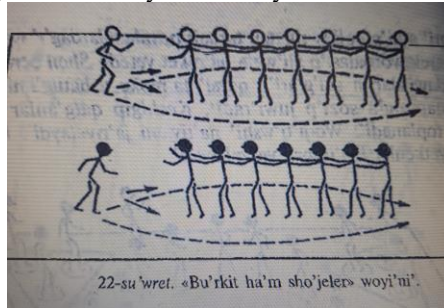
(Resim: 10, Xojayev vd. 2014: 82-83)

16. “Kartal ve civcivler” oyunu (Bu’rkit ha’m sho’jeler woyi’ni’)

İki oyun başkanının biri “kartal”, diğeri “ana tavuk” olarak hazırlanır. “Kartal”ın dışındaki bütün oyuncular “ana tavuk”un arkasında, birbirinin belinden tutup peş peşe vaziyet alırlar. “Kartal”, sıranın en sonunda bulunan civcivi yakalamaya, ona elini değdirmeye çalışır. “Ana tavuk”, ellerini (kanatlarını) iki yana açıp “kartal”ın yoluna çıkıp sağa sola hızlı hızlı hareket eder. “Civcivler”, sırasını bozmadan “ana tavuk”un arkasında “kartal”dan kaçmaya çalışır.

Eğer belirlenen vakitte “kartal”, “civciv”leri yakalayamazsa o zaman “kartal”ın çırpınması (çabalması) boşa gider. Bu durumda onlar yerlerini değiştirirler. Eğitimci, “kartal”ın hilekârlık edip “civciv”lerin sağ veya sol tarafında koşması gerektiğini söyler. Eğer çocuklar oyunu ilk kez oynuyorsa, o zaman eğitimcinin kendisi veya yardımcısından birinin, bir iki kez “kartal” olup oynaması mümkündür. Eğer oyuna 10’dan fazla çocuk katılmışsa bu durumda 2-3 sıra olunması da mümkündür.

Bu oyun, biri avcı diğeri av olan hayvanlar dünyasında var olma mücadelesini anlatır.

(Resim: 11, Xojayev vd. 2014: 82-83-84)

17. “Usta/Nişancı avcı” oyunu (Mergen an’shi’ woyi’ni’)

Öğrenciler dört sıra hâlinde dizilirler. Her bir sıranın önünde 6-8 metre mesafede kaplan, ayı, kurt, tilki veya başka yabani hayvanların resmi çizilir ya da ona benzeyen resimler yapıştırılmış 1x1 metre pano (şit) konur. Her bir sıradaki oyuncu, sırayla bu panoya top fırlatır. Her oyuncunun üç kez top fırlatması gerek. Hangi sıradaki oyuncular yabani hayvana topu daha

fazla isabet ettirirse o sıra, oyunun galibi sayılır. Oyuna başlamadan önce yabancı hayvanlar ve onları insanların niye avladıkları hakkında bilgi verilir (Xojayev vd. 2014: 84).

Av ve avcılıkla ilgili bir oyundur.

18. “Tilki ile ‘karamık’ oyunu” (Tu’iki menen qarami’q woyi’ni’)

Öğrenciler iki gruba bölünür. Birinci grup oyuncuları “karamık”lar (bir tür yabancı bitki), gözlerini yumup, ellerini yanlara açmış hâlde ikinci gruba (takıma) arkaları dönük vaziyette salonun ortasındaki çizgide durur. İkinci grup oyuncuları “tilkiler”, çizginin dışında salonun bir tarafında dururlar.

“Tilkiler”in, salonun arka tarafındaki “karamık” dikenlerine değmeden ve ses çıkarmadan yavaş yavaş geçmesi gerek. “Karamık”a değen tilki, salonun bir kenarında çizilmiş olan çembere, “mağara”sına girer. Daha sonra oyuncular yerlerini değiştirirler. Hangi takımın oyuncuları salonun arka tarafına belli etmeden ve yavaşça geçerse, o takım oyunu kazanmış olur.

Bu oyunda, oyun sonuna kadar “karamıklar”ın gözlerini açmaması gerekir. “Tilkiler”, “karamıklar”ın arasından geçer; kenardan, “karamık” olmayan yerden geçemez. Salonun bir kenarında duran öğrencilerin bayrak kaldırması, salonun diğer tarafına geçmesi için işaret kabul edilir (Xojayev vd. 2014: 85).

Hayvanların, av olmadan, başkalarına fark edilmeden hedefine ulaşmaları anlayışını yansıtan bir oyundur.

19. “Bora/ Boran” oyunu (Boran woyi’ni’)

Öğrenciler dört sıra hâlinde dizilirler. Başlama çizgisinin yaklaşık 10 metre mesafesine her bir grup bir bayrak diker. Bütün oyuncular aynı hareketi yapar ve “rüzgâr (samel) / yel” denince ellerini yukarıya kaldırır, “çakmak” denince otururlar, “yağmur” denince el çırpırlar, “bora/ boran” denince koşarak bayrak tarafına (sağdan sola) dolanıp yine kendi yerlerine gelirler. Bunları doğru ve çabuk biçimde yapan grup oyuncuları, oyunun galibi sayılır. Öğrenciler bayrağı dolanıp geldikten sonra yine çizgi arkasında sıraya dizilirler (Xojayev vd. 2014: 85).

Dikkati, birlikte hareket etmeyi temel alan bir oyundur.

20. “Avcılar” oyunu (An’shi’iar woyi’ni’)

Oyunu oynamak için 2-3 oyun lideri (yöneticisi) olarak “avcılar” seçilir. Her bir oyun liderinin elinde bir top bulunur. Diğer çocuklar, yani “tilkiler”, oyun alanının çeşitli yerlerinde serbest hâlde yürüyüp koşarlar, hareket ederler.

Öğretmenin işaret vermesiyle “tilkiler” durur, avcılar ise durdukları yerlerden “tilki”ye doğru topu atarlar. Eğer top “tilki”ye değerse avcı bir puan alır. Top atma neticesi hesaplandıktan sonra yeni oyuncular seçilir, oyuna devam edilir. Bir kez bile kendisine top değmeyen veya diğerlerine göre daha az değen “tilki”, en iyi oyuncu kabul edilir.

Atılan topu yakalayan “tilki”ye top değmiş sayılır. “Tilkiler”in, kendilerine top değmemesi için durdukları yerlerde serbestçe hareket etmesi mümkündür (Xojayev vd. 2014: 85).

Bu oyun da yine av ve avcı temelinde kurgulanmış bir oyundur.

SONUÇ

1. Bu bildiriye yirmi (20) adet Karakalpak “hareketli oyunları” anlatılmıştır. Söz konusu oyunlar, kendi içinde şu şekilde gruplandırılabilir:
 - a) Av, avcı ve avcılık anlayışını/izlerini yansıtan oyunlar (Avcı oyunu, kapan oyunu, bayırlı kuşu oyunu, evsiz tavşan oyunu, kanaldaki kurt oyunu, tavşanlar-bekçi-avcı oyunu, kartal ve civcivler oyunu, usta nişancı oyunu, tilki ile ‘karamık’ oyunu, avcılar oyunu). Buraya, hayatta kalma mücadelesi veren canlıların anlatıldığı oyunlar (tavşanlar bahçede oyunu) da dâhil edilebilir.
 - b) Tarımla, çiftçilikle ilgili oyunlar (patates ekme oyunu)
 - c) Güç gösterisine dayanan oyunlar (kim uzağa fırlatacak oyunu)
 - d) Askerî disiplin, nizam, dikkat, emir-komuta, esasına dayanan oyunlar (bayrağı bul oyunu, usta biniciler oyunu)
 - e) Takım olma, birlikte hareket etme esasına dayanan oyunlar (uzun sopa bayrak

yarışı, bora/boran oyunu). Bu tip oyunlar, askerî disiplin ve düzen esasına dayanan oyunların alt şubesi olarak da değerlendirilebilir.

- f) Modern çağın taleplerine uygun olan, öğrencilere ufuk ve hedef gösteren oyunlar (kozmonotlar oyunu)
 - g) Özellikle mücadeleyle, rekabete dayanan oyunlarda dikkat, hız, zekâ, uyanıklık, bireysel güç gibi becerilerin ön plana çıkarılması gerektiği mesajını okuyabiliriz.
 - h) Burada zikredilen yirmi adet oyundan on (10) adedi, av, avcı ve avcılıkla ilgilidir. Tabiatın kucağında yaşayan, yaşamı daha çok hayvanlara bağlı olan bir toplumda bu durumun gözlenmesi normaldir. Böyle bir toplumun bireyleri hem hayvanlara hem de düşman unsurlara karşı mücadele etme, hayatta kalma, üstünlük kurma yollarını öğrenmek ve uygulamak zorundadır. Hayatın bir parçası hâline gelen bu “mücadele” biçimi, daha sonra “oyun” olarak tezahür edecektir.
2. Bu bildiri metninde yer almayan daha başka “hareketli oyunlar” da mevcuttur. Bunların içerikleri de daha çok av, avcılık, kişisel güç ve mücadele, birlikte hareket etme disiplini, kişisel becerilerin ön plana çıkarıldığı oyunlarla, topun temel araç olarak kullanıldığı top oyunlarıdır.
 3. Bildirimizde sözü edilen oyunların tamamına yakın kısmı geleneksel sayılabilecek, bireysel olmayan kolektif oyunlardır. Söz konusu oyunlar, “kuşaklararası oyun” kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla yetişkinler ve çocuklar arasında kültür aktarımının da bir aracı durumundadırlar.
 4. Geleneksel Türk (Türkiye) çocuk oyunları arasında av, avcılık, hayvan oyunlarının sayısının az olduğunu müşahede ettik. Bunlar arasında “kıskaç tavuklar”, “kemik oyunu”, “kurt baba kurt kardeş oyunu”, “çalı”, “horoz dövüşü”, (eller yukarı eller aşağı: hayvanla ilgili değil), “çekirge oyunu” gibi oyunlar sayılabilir. Fakat bildirimize konu olan oyunlardan bir kısmının veya benzerinin diğer Türk topluluklarında yaşıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Ne yazık ki elimizdeki kaynaklar yeterli olmadığı için bu tespit ve mukayeseyi yapamadık.

KAYNAKÇA

XO'JAEV F., USMONXO'JAYEV, T.S., “Kuni uzayttirilgan maktablarda jismoniy tarbiya” T. “Medicina”, 1987

XO'JAEV F.vd. Xalq milliy o'yinlari. Tashkent, 1999.

XOJAYEV, R., RAXİMQULOV, K.D., NİGMANOV, BB., Ha'reketli woyı'nlar ha'm wonı' woqı'tı'w metodikasi', Nökis “Bilim”, 2014

Türkiye’de Çocuk Oyunları Araştırmaları, Hazırlayanlar: Bekir ONUR, Neslihan GÜNEY, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü ve Uygulama Merkezi Yayınları no: 2, Ankara 2004

Türkiye’de Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları (Comenius Projesi Kitapçığı), Hazırlayanlar: Mehmet ERÇELİK, Nihan DOĞANOĞLU, Leyla KOÇ, Naim Hazım KÖKLÜSOY, İbrahim ÇETİN, Hüseyin SAYIN, Abdullah ÇAĞLAR, Konya, 2011.

USMONXO'JAYEV, T.S., XO'JAEV F. Harakatli o'yinlar, Tashkent, 1992.

USMONXO'JAYEV, T.S., XO'JAEV F., “1001” o'yin. Tashkent, 1990.

İnternet Kaynakları

<https://gelenekselcocukoyunlari.com/oyun.aspx?id=15&idkat=3> (erişim tarihi: 19.10.2021)

MİLLİ İDMAN OYUNLARININ AZƏRBAYCAN XALQININ TARİXİNDƏ ROLU (QƏDİM VƏ ORTA ƏSRLƏR DÖVRÜ)**The Role of National Sport Games in the History of Azerbaijan People (Ancient Period and Middle Ages)**

Ayten Əli qızı MEHDİYEVƏ*

Xülasə

Azərbaycan zəngin tarixə malik bir ölkədir. Oturaq və köçəri həyat tərzi sürən azərbaycanlılar müəyyən qanunauyğunluqlar əsasında inkişaf etmiş və özünəməxsus mədəniyyət yaratmışlar. Bu zaman milli idman oyunlarımız meydana gəlmiş və inkişaf etmişdir. Azərbaycan milli idman oyunları insanların yalnız fiziki cəhətdən sağlamlığını təmin edən hərəkətlərə üstünlük verməklə kifayətlənməmişdir. Milli idman oyunlarının inkişaf etdirilməsi cəmiyyətin müxtəlif tələblərinin ödənilməsinə yönəlmişdir. Qədim və orta əsrlər dövründə mühüm məsələlərdən biri olan ölkənin müdafiə qabiliyyətinin yüksəldilməsi məsələsinin həlli üçün müdafiə xarakterli tikililərin olması mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Lakin müəyyən əyləncə xarakteri daşıyan güləş, oxatıcılıq, çövkən, üzgüçülük, daşqaldırma, uzaq məsafələrin qət edilməsi və s. yə fərqli keyfiyyətdə zərurət yaranırdı. Uzaq məsafələrin qət edilməsi bacarığı ölkənin hətta ən çətin keçilən əraziləri ilə əlaqə saxlamağa və məlumatları vaxtında çatdırmağa şərait yaradırdı. Hər zaman Azərbaycan xalqının cəsur və pəhləvan övladları öz xalqının problemləri ilə yaxından maraqlanmış və müxtəlif üsyanlara başçılıq etmişlər. Bu isə milli oyunlarımızın yalnız fiziki deyil, eyni zamanda düşündürücü xarakter daşması ilə bağlı olmuşdur. Müasir dövrdə milli idman oyunlarının inkişaf etdirilməsi sahəsində Azərbaycan xalqına xas ənənələr qorunub saxlanılır və inkişaf etdirilir.

Açar sözlər: Azərbaycan, milli oyunlar, dünyagörüşü, idman, orta əsrlər, tarixi mənbələr, dövrləşmə, tarixi əhəmiyyət

Abstract

Azerbaijan is a country of rich history. The settled and nomadic Azerbaijani people developed on the base of certain conformities to natural laws and created the characteristic culture. During this period the national sport games have been created and developed. The national sport games of Azerbaijan were not content with only giving prefer the exercises creating the possibility to defend the health of people. The development of national sport games has been directed to the satisfaction of different claims of society. During the Ancient period and Middle Ages the existence of defensive constructions for to realize the problem of increasing of defensive features of country which was one of the main problems, had the great importance. The wrestling, bow shooting, chovgan, swimming, stoning, getting over the long distances and etc. with some entertainment characteristics were in need with different features. The ability of getting over the long distances gave the possibility to connect also the impassable territories of country and carry the information. The brave sons of Azerbaijan people always were closely interested with the problems of their people and led the different rebellions. It was connected not only with the physical characteristic features of our national sport games, also with thinking one. Now in the sphere of development of national sport games the specific traditions of Azerbaijan people are defended and developed.

Keywords: Azerbaijan, national games, world outlook, sport, the Middle Ages, historical sources, chronology, historical importance

Giriş

Hər bir xalqın dil, tarix və din qədər vacib olan adət - ənənələrinin əhəmiyyətinin böyük olduğunu göstərən tədqiqatçılar onları bəşəriyyəti formalaşdıran, insan düşüncəsi və ideallarını kamilləşdirən zəruri bir amil kimi dəyərləndirmişlər (Türkmen, 2018; 8).

Qədim adət - ənənələrə malik Azərbaycan xalqının zəngin irsi onun milli oyunlarında da öz əksini tapmışdır.

Müxtəlif dövrlərdə xalqımızın yaratdığı milli oyunlar müəyyən qanunauyğunluqlar əsasında inkişaf etmişdir. Onlar həyatın müxtəlif çalarlarını, eyni zamanda əlamətdar hadisələri əks etdirir, mövzu, məzmun və yaranma tarixi nöqteyi-nəzərindən olduqca rəngarəngdir.

Milli oyunlarımızda insanlara humanizm və müsbət keyfiyyətlər (yaxşını qorumaq, insanlara kömək etmək və s.) aşılanırdı. Oyun zamanı insanlar fiziki sağlamlığı təmin edən hərəkətlərə üstünlük verməklə öz işgüzarlığını artırır və sağlamlığının möhkəmlənməsinə nail olurdular.

Milli oyunlarda qazanılan təcrübə həm də ölkənin müdafiə prosesində mühüm əhəmiyyətə malik olurdu.

Milli oyunları xarakterizə edərkən xalqın psixologiyası, dünya görüşü, mədəni səviyyəsi, eyni zamanda tarixi – ictimai inkişafı barədə məlumat əldə etmək mümkündür. Belə ki, ilk baxışda müxtəlif oyunlar (güləş, oxatmaq, çövkən, daşqaldırma və s.) əyləncə xarakteri daşısa da, əslində, milli oyunlar xalqı zəhmətə alışdırmaq, ona humanist və insani keyfiyyətlər

aşılmaq kimi mühüm məqsədə xidmət edirdi.

1. Azərbaycanca milli idman növləri

Azərbaycanda milli idman növləri dedikdə zorxana, güləş, dirədöymə, çalağan çardağı, çarpapaq, çovqan, dədəboyu və s. nəzərdə tutulur. Qeyd olunan idman növlərinin bəziləri Azərbaycanca kənar da tanınır. Belə ki, zorxana oyununu üzrə dünya çempionatının keçirilməsi bunu təsdiq edir.

Milli xalq oyunları və mütəbərrik oyunlar hər bir xalqa xas olan dünyagörüşü, milli özünüdərk, qürur və məğrurluq hislərini nümayiş etdirmək kimi halları özündə əks etdirir. Buna görə milli oyunları öyrənməklə həmin xalqın tarixi barədə zəngin məlumat əldə etmək mümkündür. Oyunlarda Azərbaycan xalqının dünyagörüşü və milli adət-ənənələri qorunub saxlanılır.

Milli oyun növləri Sovet dövründə geniş yayılmamışdır. Müstəqillik illərində Azərbaycanda milli idman növləri inkişaf etmişdir. 1990-cı ildə Milli İdman Növləri Assosiasiyası yaradılmışdır. Assosiasiyada 6 milli idman növü (milli güləş, atüstü milli idman oyunları, nərd, mütəbərrik oyunlar, zorxana və serim güləşi) təmsil olunur. 1992-ci ildən milli idman növləri bədən tərbiyəsi proqramlarına salınmışdır. Zorxana və pəhləvan güləşi üzrə Azərbaycan 2007-ci ildən Beynəlxalq Zorxana İdman Federasiyalarının (BZİF) üzvüdür (Milli idman növləri).

2. Milli idman oyunları və xronoloji çərçivə

Azərbaycan idman tarixi bəşəriyyətin keçdiyi müxtəlif formasional çərçivəsində müəyyənləşir. Formasiyalar dəyişdikcə, bədən tərbiyəsinin də yeni forma, metod, vasitə və növləri meydana gəlirdi. Müəyyən zaman kəsiyində keçid formaları olmuşdur (Əliyev, 2005; 5). Bu prosesin bütün xalqlarda eyni vaxt, forma və miqyasda baş vermədiyini də nəzərə almaq lazımdır. Cəmiyyətdə görkəmli şəxsiyyətlərin rolunu inkar etməməklə yanaşı, bəşəriyyətin mədəniyyət sahəsində qazandığı ən böyük nailiyyətlərin xalqın yaradıcılıq səyləri ilə üzvi surətdə bağlı olmasını diqqətdən kənar qoymaq mümkün deyildir. Fiziki tərbiyədə istifadə olunan müxtəlif hərəkətlərin xalqla bağlı olması onun idmanın inkişafında aparıcı rol oynamasını bir daha sübut edir.

İdmanın bir çox müasir növləri öz mənbəyini tarixi keçmişdən götürür. Güləş, ağırlıq qaldırma, ox atma, qılınc oynatma, üzgüçülük və s. idman növləri əsrlər boyu təkmilləşmiş, qorunub saxlanmış, nəsilədən – nəslə keçərək dövrümüzə gəlib çatmışdır. Bu əsasda xronoloji dövrləşmə müəyyən edilmişdir. Onun əsasını keçmişin ən sadə hərəkət elementlərindən başlayaraq, müasir insanların idman fəaliyyətinin təşkilində istifadə olunan mürəkkəb və elmi cəhətdən əsaslandırılan biliklər təşkil edir. Məhz bu baxımdan idman tarixinin dövrləşdirilməsi cəmiyyətin inkişafındakı formasionala uyğun olaraq qədim dövr, orta əsrlər, yeni və müasir dövr kimi müəyyən edilmişdir (Əliyev, 2005; 7). İdman tarixi araşdırılarkən sosial-iqtisadi formasiya daxilində inkişafın ümumi və xüsusi qanunauyğunluqları, cəmiyyətin maddi durumu və tərəqqisinin əsas səbəbləri və Vətən məfhumuna xüsusi diqqət yetirilməlidir. İdman tarixi üçün əsas şərt obyektivlikdir. Obyektivlik idmanın inkişaf mərhələlərini anlamağa, nəzəriyyə və təcrübədə müşahidə olunan yanlışlıqları aradan qaldırmağa və idmanın gələcək inkişafına şərait yaradır, Vətənə və xalqa sadıq insanlar yetişdirməyə imkan verir.

3. Qədim dövr idman oyunlarının tarixi kökləri

Azərbaycanın tarixi ərazisində yaşayan xalqlar döyüş qabiliyyətləri ilə fərqlənmişdir. Baş verən aramsız müharibələr tarixi azərbaycanlıları müdafiə olunmaq üçün istehkam və qalalar tikməyə vadar edirdi. Qədim döyüş taktikasına əsasən döyüşün taleyini çox zaman əlbəyaxa döyüşlər həll etdiyinə görə döyüşçünün şəxsi igidliyi, cəsaət və fiziki hazırlığı (Acalov, 2007; 111) böyük əhəmiyyətə malik idi. Fiziki hazırlıqda atçılıq idmanı mərkəzi yer tuturdu. Bu Azərbaycan ordularında süvarilərin əsas yer tutması ilə əlaqədar idi. Döyüş arabaları ilə uyğunlaşdırılmış piyada qaçıqlara böyük maraq var idi. İşarə alan çaparlar sürətlə hərəkət edən atlardan yerə tullanırdı, qalan məsafəni isə qaçıqla başa çatdırırdılar. Bu idman növü Atropatın dövründə (e.ə.IV əsr) geniş yayılmışdır. Piyadalar müxtəlif silahlar – nizə, mizraq, düz kaman və s. – dən istifadə etməyi bacarmalı idilər. Bunlar Azərbaycan ərazisində hərbi-fiziki hazırlıqda

təşkilatlanmanın mövcud olduğunu göstərir (Acalov, 2007; 112).

Qədim fiziki tərbiyə sistemi hərbi hazırlığın vəziyyəti və əməliyyatların aparılması taktikası ilə müəyyən olunur. Fiziki inkişafı yanaşı müxtəlif mənəvi cəhətlər, xüsusilə Vətənə sədaqət və s.-nin olması vacib sayılırdı. Bunu xalqımızın mif, nağıl, əfsanə və xalq eposları da sübut edir. Bu dövrdə fiziki hazırlıq prosesində müəyyən mərhələlər olmuşdur. Həmin mərhələlər zəruri olan vərdiş və bacarıqların olmasını tələb edirdi. Müxtəlif təmrinlər ayaqların itiliyinin qaçış təmrinlərilə inkişafı, güləşdən başqa hərbi – fiziki keyfiyyətlərin mənimsənilməsinə xidmət edən fiziki tərbiyənin ovçuluq kimi geniş yayılmış forması da mövcud idi. Qədim dünyada ovçuluq “hərbi işin həqiqi məktəbi” (Ksenofont) kimi dəyərləndirilirdi. “Ovçuluqda elə bir şey yoxdur ki, müharibəyə aid olmasın”. Hakim dairələrin bir çox nümayəndələri çox zaman “süni idman ovçuluğu” parkları salırdılar. Albanlar nizə və kamanla davranmağa uşaq vaxtından böyük əhəmiyyət verirdilər. Onlar beş yaşından iyirmi dörd yaşınadək kamandan ox atmaq, nizə tullamaq, at çapmaq öyrəndilər. Təsadüfi deyil ki, albanlar döyüş vaxtı 60 min piyada, 22 min süvaridən ibarət ordu çıxarmaq iqtidarında idilər. Onların ovçuluq etməyə çox böyük maraq göstərməsi də Strabonun diqqətindən qaçmamışdır (Страбон, 1964; 476). Qaçış təmrinləri geniş yayılmışdı. Təxminən 70 km-dən artıq məsafəni qət edənlər şatır adlanırdılar (Acalov, 2007; 112). Bunlar bədən tərbiyəsinin müxtəlif sahələrlə bağlı olmasını göstərir.

4. İdman oyunları və tarixi mənbələr

Azərbaycanda milli idman oyunları qədim tarixə malikdir. Bu barədə dastan, nağıl, yazılı mənbələr və s. məlumat verir. Güləş, qaçış, tullanma, ağırlıqqaldırma, üzgüçülük, avar çəkmə və digər ilk milli idman oyunlarını göstərmək mümkündür. Tarixi mənbələr müxtəlif xarakterli güləş yarışları barədə məlumat verərkən xalq igidlərinin aslan, buğa, dəvə və s. ilə güclərini sınaqlarını bildirirlər. Oğlanların döyüşlərdə qalib gəlmədikcə, igidlik göstərməyincə ad almadıqları, Oğuz eli qızlarının at çapmaq, qılınc oynatmaq və ox atmaqda məşhur olduqları qədim tarixi mənbələrimizdə qorunub saxlanmışdır.

XX əsrin 30-40-cı illərindən başlayaraq Azərbaycanda ilk dəfə olaraq Böyük Qafqaz dağları silsiləsinin cənub-qərb qurtaracağında yerləşən Qobustanda qayaüstü rəsmlər aşkara çıxmışdır. Bu rəsmlərə əsasən Qobustanın keçmişdə tropik iqlimə və buna uyğun flora və fauna ələminə malik olması diqqəti cəlb edir. Qobustan qayaüstü rəsmləri mövzu baxımından olduqca zəngindir. Daşlardan bir çoxunun üzərində (Böyükdaş dağı, Yazılı təpə) ov səhnələri, öküz və keçi döyüşləri, maralı təqib etmə, yürüş səhnələri və s. təsvir olunmuşdur. İçərisində kamanla silahlanmış və silahsız adamların olduğu çoxlu qayıq rəsmləri aşkar edilmişdir. Bir neçə böyük daş parçasında ayrı – ayrı qruplarla diametri 6-10 sm olan 2-3 sm dərinliyində oyuqlara təsadüf edilmişdir. Güman edilir ki, bunlardan stolüstü oyunlara bənzər, yerli əhali tərəfindən “mə-rə-mərə” və yaxud “pula-pula” adlanan oyunlar üçün istifadə edilmişdir (Yazılı təpə, daş 13). Üç iri daş üzərində dama taxtasının sahəsi kimi qabarıq kvadratlara bölünmüş xırda düzbucaqlar əks etdirilmişdir (Yazılı təpə, daş 25). Bunlar “dama-dama” adlanır və stolüstü dama oyununu xatırladan daha mürəkkəb oyundan ötrü istifadə olunmuşdur (Джафарзаде, 1973; 335-336). Orta əsrlər dövrü üçün nizə və qılıncı silahlanmış süvari rəsmləri (Böyükdaş dağı, daş 13) xarakterikdir. Qobustan qayaüstü rəsmləri Sibir, Mərkəzi Asiya və başqa yerlərdə olan bu tipli mədəniyyət abidələri arasında xüsusi yer tutur və Skandinaviya, Pireney yarımadası və Afrika qayaüstü rəsmlərinə bənzəyir (Джафарзаде, 1973; 339).

5. Orta əsrlərdə Azərbaycanda idman oyunları

Azərbaycanda Orta əsr milli idman oyunlarının öyrənilməsi üçün “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Qabusnamə”, “Oğuznamə”, “Koroğlu” və s. xalq eposları, klassiklərimiz Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Nəsrəddin Tusi və b.-nin əsərlərindən istifadə etmək mümkündür.

Azərbaycanda feodalizm münasibətlərinin yaranması köçəri maldarlığın mövcud olduğu şəraitdə baş verirdi. Köçmələr, heyvanlara qulluq və köçəri həyatın çətinlikləri cəmiyyət qarşısında müəyyən zərurət doğurdu. Qaçış, ox atma, at çapma və s. fiziki təmrinlər yeni nəslin köçəri həyata hazırlanmasına xidmət edirdi. Əvvəllər tələb olunan güc və cəldliklə yanaşı feodalizm dövründə qasid, gözətçi, nəzarətçi və s kimi ikinci dərəcəli məşğuliyyətlər ön plana

çıxır, sonra isə çox inkişaf etməkdə olan maldarlıq nisbətən erkən fiziki hazırlıq tələb edirdi.

Azərbaycan ərazisində feodalizm aramsız müharibələr, Şərqdən müxtəlif qəbilələrin hücumları və oturaq həyata keçid şəraitində inkişaf edirdi. İctimai münasibətlərin dəyişməsi fiziki hazırlığın fərqli formalarının intensiv inkişafına səbəb olurdu (Acalov, 2007; 118).

Orta əsrlərdə Azərbaycanda fiziki mədəniyyət və tərbiyə məsələlərinin inkişafı diqqəti cəlb edir. Nizami Gəncəvi dövründə xalq arasında geniş yayılmış kütləviliyi ilə seçilən ilk meydan tamaşalarından biri Cıdır meydanında keçirilən yarışlar olmuşdur. Bu yarışlar, əsasən, yazın gəlişi və s. münasibətilə təşkil olunurdu. Bu yarışların qalibləri cəmiyyət arasında hörmətli şəxslərə çevrilirdilər (Əliyev, 2005; 56). Bu yarışlara hazırlıq hələ Böyük çillədən (21 dekabr) başlanırdı. Bu münasibətlə xüsusi hazırlıq görüldü (atları qulluq edilir, bəzədilir, nallanır, yəhərüstü xalçalar toxunur, igidlərə xüsusi paltar tikilir və s.). Cıdır yarışları atçapma ilə başlanılır, müxtəlif akrobatik hərəkətlər göstərilir və at oynatmaya keçilirdi. Oxatanlar həm at belində, həm də piyada formada öz məharətlərini nümayiş etdirirdilər. Onların arasında bəzən kişi paltarı geyinmiş qızlara da rast gəlinirdi. Cıdır meydanlarında qılıncoynatma və kəməndəsalma oyunları xüsusi yer tuturdu. Sino oyunu (qılıncoynatma), Yekpa (ayaqdöymə), Mil oyunu, Kəbbadə oyunu (kəmanə) geniş yayılmışdır (Dadaşzadə, 1985; 170). Kəbbadə oyunu zorxanaların yaranmasından əvvəl meydana gəlmişdir. Nizami Gəncəvi göstərirdi ki, Kaman edib kəbbadəni sən, gülüş üçün ox atarsan. Kəbbadə Nizami Gəncəvi dövründə istifadə edilən idman aləti idi. Kəmanədən sonra zorxana iştirakçılarının məşğul olduqları digər bir oyun Yekbakir (daşqaldırma) olmuşdur. Yekbakir (səng) adlanan alət yarım metr eni, 1 sm qalınlığında olan qarıya oxşar dəstəklə taxta olub, 60-200 kq-a qədər ağırlıqda iki parçadan ibarət idi. Bu alətə səngəzur (güc daşı) da deyilirdi. Çərxi və təndövrə oyunu miyandarın çərxi vurmağa başlaması ilə eyni vaxtda başlar, Çərxi cəngəli ilə başa çatardı. Sonda xoş əhval yaratmaq üçün Qaytağı, Koroğlu, Mirzeyi və s. kimi havalar çalınardı. Müəyyən fasilədən sonra zorxana süfrəsində gülüş başlardı (Əliyev, 2005; 59).

Orta əsrlərdə, xüsusilə Səfəvilər dövründə güləşçilər öz məharətlərini yalnız zorxanalarda nümayiş etdirmirdilər. Onlar öz güclərini siyasi, sosial və digər sahələrdə də nümayiş etdirirdilər. Belə ki, 1571-1573-cü illərdə Şah Təhmasibin Təbrizdə vergi yığan məmurlarına qarşı baş vermiş üsyana pəhləvanlar başçılıq etmişlər. Onlardan biri hətta şəhərdə sakitlik yaratmaq üçün məsul şəxs kimi müəyyən edilmişdir. Üç ilə yaxın şəhərin idarə olunmasında iştirak edən Pəhləvan Yarı, Pəhləvan Əvəz və Əla Həsəncan xüsusilə fərqlənmişlər. Bu barədə Həsən bəy Rumlu ətraflı məlumat vermişdir (Azərbaycan tarixi; 237 – 239). Pəhləvanlar Orta əsrlərdə tacirlərin təhlükəsizliyinin qorunması sahəsində də öz töhfələrini verirdilər. Hökmdar sarayları nəzdindəki meydanlarda onlar həm iştirakçı, həm də izləyici kimi yaxından iştirak edirdilər. Hakimiyyət orqanlarının onları himayə etməsi bu dövrdə müxtəlif idman növlərinin dirçəlməsini şərtləndirirdi.

6. Azərbaycanda atüstü oyunlar

Ölkəmizdə ən qədim oyunlardan at üstündə keçirilən oyunları göstərmək mümkündür. Bu oyunlar çox böyük bacarıq tələb edən meydan tamaşaları kimi qəbul edilirdi. At üzərində müxtəlif hərəkətlər və müxtəlif oyunlar nümayiş etdirənlər atcanbazı, əsbəndaz, minici və cüncü adlandırılırdı. At üzərində müxtəlif hərəkətlər icra edən, qaçan atın belinə minən bu minicilər həm də atı çapa-çapa onun qarnı və boğazının altından keçməyi, atın üstündə ayaq və başı üstə durmağı, əyilib yerdən müxtəlif əşyalar qaldırmağı, at üstündə əynini dəyişməyi və s. bacarmalı idi. Onlar at belində qılınç, xəncər, zorxana mili, tüfəng və s. alətlərdən istifadə məharətini də nümayiş etdirməli idi. Atüstü oyunlardan çovqan, cirit, sürpapaq, baharbənd, yaylıq, at belində güləş, cıdır, qızqov, çoban oyunu, qopuq, piyalə və s. geniş yayılmış oyunları göstərmək olar. Orta əsrlərdə formalaşmış və günümüzə qədər adları və qaydaları saxlanmış at oyunları bəzən cıdır tamaşaları adlanırdı. Həmin tamaşalar zamanı atların yemlənməsi, suvarılması, bəzədilməsi və hansı rənglərə üstünlük verilməsi kimi müxtəlif məsələlərə xüsusi diqqət yetirilirdi (Əsgər, 2017; 133-134).

7. Qalaqapı-qo oyunu

Qədimdən müxtəlif yükləri (xüsusilə kişmiş) daşıyan dəvə karvanları Şərqi və Qərbi

ölkələri ilə yalnız əlaqə yaratmır, həm də maddi-mənəvi dəyərləri – adət-ənənələri, milli xalq oyunlarını kimi zəngin bilgilərimizin ənənəvi daşıyıcılarına çevrilirdilər. Dünya xalqlarının diqqətini özünə cəlb edən Milli xalq oyunu Qalaqapının (Qo) əsası Çin və ona yaxın ərazilərdə meydana gəlmiş və Yaponiyada modernləşmə və təkmilləşmə mərhələsi keçmişdir. Qalaqapı (Qo) oyununun daşlarla deyil, ağ və qara kişmişlə oynanılması Azərbaycanda geniş yayılmışdır. Bu səbəbdən həmin oyun “kişmiş oyunu” kimi xalq arasında adlandırılmışdır. Oyun sarvanların “Qara daş, ağ daş – Mənə bir oyundaş...” çağırışı ilə özünə rəqib deyil, oyundaş axtarması ilə başlanırdı. Oyunu qaralar başlayırdı. Digər stolüstü oyunlardan fərqli olaraq, Qalaqapı oyununda qaraların oyuna başlaması ölçüsü 19x19 olan oyun lövhəsində (taxtası) qara daşın səmimiyyət olaraq oyundaşın sol tərəfinə qoyulması ilə nəticələnirdi. Əvəzində ilk olaraq bir neçə qara daşın aqlara verilməsi oyundaşların savaş meydanında gücləri arasında tarazlıq yaradır və növbə aqlara keçirdi. Oyundaşlar növbə ilə lövhədə istənilən boş bəndə (xanaya yox) öz daşını qoyurdular.

Qalaqapı (Qo) oyunu zamanı ilkin mərhələdə peşəkar seçimlərin aparılması vacibdir. Eyni zamanda oyunda peşəkar və həvəskar oyunçuların iştirakı və qarşıdurmasına şərait yaradılırdı. Bu halda güclü tərəf zəifə dədəboyu verirdi. Dədəboyu bəndlərinə 9-a qədər daş düzülür, lakin sifət verilmirdi. Hər bir daşın lövhəyə qoyulması gediş deyil, dov adlanırdı. Hər dəfə dov edən oyundaşlar öz güclərini artırırdılar. Qadağa qoyulmuş dovların edilməsi, digər oyunlarda olduğu kimi, qeyri-mümkün deyildi. Oyun zamanı hər hansı vəziyyətin təkrarı “kov deyil” qaydasına tabe idi. Qarşı tərəf “kov deyil” söyləyərək daşın oyundaş tərəfindən başqa bəndə qoyulmasına nail olurdu. Bu qayda artıq beynəlxalq aləmdə ko qaydası kimi tanınmışdır (Əsgər, 2017; 132-133).

İnsanların həyat tərzi və birgə yaşayış formasını özündə əks etdirən strateji stolüstü oyun olan Qalaqapı oyunu gedişində oyundaşlar arasında həyat balansının gözlənilməsi təmin edilirdi. Bu baxımdan xalq arasında geniş yayılmış “Qalaqapı yaşamağı öyrədir” kəlamı dediklərimizi təsdiq etmiş olur (Milli idman növləri).

8. Azərbaycanda şahmat oyunu

Orta əsrlərdə Azərbaycanda yayılan idman növlərindən biri də şahmat olmuşdur. Bu barədə orta əsr mənbələri ətraflı məlumat vermişdir. Onlardan biri Azərbaycanın tanınmış söz ustası Xaqani Şirvani öz “Töhfətül – İraqeyn” adlı əsərində şahmat oyunu barədə maraqlı fikirlərini bildirmişdir. Bu oyun Azərbaycandan qərbə - Rusiya, Qərbi Avropa ölkələrinə yayılsa da, heç bir şahmat tarixçisi Azərbaycan xalqının məişətində bu oyunun tutduğu mövqə barədə dəqiq məlumat verməmişdir (Əliyev, 2005; 67). Orta əsrlərdə məşhur azərbaycanlı şahmat ustaları Əbdülfərac Leylac, Xacə Əli Təbrizi, Əbdülvahab Təbrizi və b.-nin adlarını qeyd etmək olar. Teymurun sarayında məharətli bir şahmat ustası olan Xacə Əli barədə məlumat verən tarixçi Xandəmir göstərirdi ki, Teymur Əli Təbriziyə demişdir: “Mənim siyasətdə və döyüşdə tayım olmadığı kimi, sən də şahmat mübarizəsində yeganəsən” (Əliyev, 2005; 68).

9. İdman oyunları və müasir Azərbaycan

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında müxtəlif mötəbər idman yarışlarının keçirilməsinin dünyada maraqla izlənilməsi təsadüfi xarakter daşmır. Azərbaycanda ilk Avropa Oyunları (2015), 42-ci Ümumdünya Şahmat Olimpiadası (2016), IV İslam Həmrəyliyi Oyunları (2017), UEFA Avropa Liqasının final qarşılaşması, XV Avropa Gənclər Olimpiya Festivalı (2019) və s. təşkil edilmişdir (Mirzəbəyli, 2019: 1, 2).

Eyni zamanda müxtəlif səviyyələrdə, xüsusilə məktəblərdə intellektual - əyləncəli idman yarışlarının keçirilməsinin əsas məqsədi idmançılarda orqanizmin müxtəlif funksional sistemlərinin inkişafı və formalaşmasında fiziki tərbiyənin mühüm rolunu artırmaq olmuşdur. Bu tədbirlər bir daha sübut edir ki, fiziki hazırlıq son dərəcə vacibdir və müxtəlif idman növləri ilə məşğul olmaq önəmli yerlərdən birini tutur.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasında dövlətin qarşısında duran tarixi vəzifələr – dövlətçilik, iqtisadiyyat və sosial sahələrin inkişafı və möhkəmləndirilməsində idmanın əhəmiyyəti böyükdür. Xalqın sağlamlığının möhkəmləndirilməsi, qorunması və şəxsiyyətin harmonik

inkışafı, insanların Vətənin müdafiəsi və əməyə hazırlanmasında bədən tərbiyəsinin gündəlik həyatımıza daxil edilməsi dövrümüzün aktuallaşan əsas tələblərindən birinə çevrilmişdir (Əliyev, Əliyev, 2005; 3).

Müasir dövrdə cəmiyyətin bütün sahələrinə (yaşayış tərzı, əxlaqı – etik dəyərlər, beynəlmiləl və dövlətlərarası münasibətlər və s.) nüfuz etmiş idman mərdlik, iradəlik, dözümlülük və qəhrəmanlıq məktəbi olmaqla insanları həyata hazırlayır.

İdmanın inkışafı prosesi kütləvi bədən tərbiyəsi hərəkəti xarakteri daşıyır. Bu məsələnin həllində dövlət orqanları və ictimai təşkilatların fəaliyyəti vəhdət təşkil edərək xalqın fiziki hazırlığının təkmilləşməsinə yönəlmişdir.

Azərbaycanda müxtəlif xarakterli idman oyunlarının keçirilməsi yalnız idman hadisəsi olmayıb, tariximiz və mədəniyyətimiz, ümumilikdə ölkəmizin təqdimatı kimi də dəyərləndirilmişdir. İdman oyunları mövzu və motiv olaraq, nüxtəlif tarixi dövrlərdə bir çox incəsənət, o cümlədən təsviri sənət əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Hər zaman sağlamlığımızın keşiyində durmaq, onu qorumaq və möhkəmləndirmək müasir dövrdə idmanın qarşısında duran ən ümdə vəzifədir.

Ədəbiyyat:

Azərbaycan tarixi. C.III (XIII – XVIII əsrlər). Bakı: Elm, 1999. – 584 s.

Acalov E., Əzizova Ş., Əkbərov V. *Bədən tərbiyəsi və idmanın tarixi*. Bakı: Müəllim, 2007. – 194 s.

Dadaşzadə M. *Azərbaycan xalqının orta əsr mənəvi mədəniyyəti*. Bakı: Elm, 1985. – 212 s.

Джафарзаде И.М. *Гобустан. Наскальные изображения*. Баку: Элм, 1973. – 347 с.

Əliyev A., Quliyev D. *Bədən tərbiyəsi və idman tarixi*. Bakı: AzDBTİA, 2005. – 332 s.

Əliyev A., Əliyev V., Qasımov V. *Bədən tərbiyəsinin və idmanın idarə edilməsi və iqtisadiyyəti*. Bakı: “Kamran-V” MMC, 2005. – 228 s.

Əsgər N. *İslam coğrafiyası və Azərbaycanda oyunlar*. Bakı: Elm və təhsil, 2017. – 160 s.

Mirzəbəyli İttifaq. “Azərbaycan idman sahəsində daha bir beynəlxalq uğura imza atdı”//*Xalq qəzeti*. – 2019. – 31 iyul – S.1 – 2.

Milli idman növləri/ https://www.azerbaijans.com/content_667_az.html (Müraciət tarixi: 30.08.2021)

Страбон. *География в 17 книгах*. Пер., статья и комментарии Г.А.Стратановского. М.: Наука, 1964. – 941 с.

TÜRKMEN Mehmet, Geri Serdar. “Ata Sporı Olabilme Kriterleri Üzerine Bir Çalışma”, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları – II. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Bişkek: KTMU 2018, ss. 8 – 12.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
ÖRNÖK KAYA RESİMLERİNDE KÖKBÖRÜ OYUNU TASVİRİ*
 Description Of God-Wolf (Celestial-Wolf) Game in Ornok Rock Pictures

Mehmet TÜRKMEN*, Nurdin USEEV**

Özet

En eskileri İskit-Sakalardan, en yenileri de eski Batı Köktürk Kağanlığı döneminden (583-659) kalan Örnök kaya resimlerinde değişik tasvirler bulunmaktadır. Bunlardan biri hala Türkistan coğrafyasının en popüler geleneksel sporu olan kök-börü oyunu sahnesi olduğunu düşündüğümüz bir figürdür. İki atlı insanın bir oğlağı birbirinden kapmaya çalıştıkları kazan bu sahne, kök-börü oyunundaki kurallara uymaktadır. Kök-börü atlı spor oyununda rakipler arasındaki mücadele objesi olarak daha ziyade keçi karkasının kullanılmasına izin verilmektedir. Bu kaya tasvirinden de keçi karkasının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Takım tabanlı kökbörü oyunun 1999 yılında Kırgızistan tarafından dizayn edilip modern hale getirildi. Klasik kök-börü oyununun ise birçok versiyonu vardır. Yayma kök-börü, çoğaltma tartış, çañ-ulak, Alaman kök-börü, Alaman-ulak, cekeme-ceke (teke-tek) vb. Örnök kaya tasvirinde bulduğumuz kök-börü ise cekeme-ceke tarzıyla örtüşmektedir. Buradaki mücadelenin de “er-adı” olmak için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örnök, kaya resimleri, kökbörü, atlı insan tasviri, oğlak.

Abstract

There are different depictions in the Örnök rock paintings, the oldest of which are from the Scythian-Saka and the newest from the period of the old Western Köktürk Khanate (583-659). One of them is a figure that we think is the stage of God-wolf game, which is still the most popular traditional sport of Turkestan geography. This excavated scene, in which two horsemen try to snatch a kid's carcass from each other, complies with the rules of the celestial-wolf game. In the God-wolf horse sports game, it is allowed to use more goat carcasses as an object of struggle between the opponents. It is understood from this rock description that a goat carcass was used. The team-based root game was designed and modernized by Kyrgyzstan in 1999. There are many versions of the classic celestial-wolf game. Propagation celestial-wolf, propagation discuss, çañ-ulak, Alaman celestial-wolf, Alaman-ulak, cekeme-ceke (one-on-one) etc. The God-wolf we found in the sample rock depiction, on the other hand, overlaps with the cekeme-ceke style. It is understood that the struggle here was made to become a "valiant-name".

Keywords: Ornok, rock paintings, God-wolf game, horseman depiction, kid.

GİRİŞ

Kırgızistan Eski Türk tarihi ve kültürü açısından çok önemli bölgelerden birisidir. Tarihsel literatürde Tanrı Dağları diye bilinen bu topraklar zamanında İskit/Saka, Hun, Göktürk boylarının oturduğu, Batı Türk Kağanlığının, Türgeş Kağanlığının ve Karahanlı devletinin merkezi konumunda olan bölgedir. Dolayısıyla bu topraklarda Eski Türk döneminden kalma şehir kalıntıları, taş baba, kaya üstü tasvir, mezarlık vb. kültür eserleri ve yazıtlar çok bulunmuştur (Useev, 2019: 297).

Kırgızistan'ın Isık-Göl İli Eski Türk tarihi ve kültürü açısından önemli bölgedir. Çünkü bu bölge Eski Türk döneminden kalan birçok kaya resimlerini, şehir kalıntılarını, taş babaları ve Köktürk harfli yazıtları barındıran bir bölgedir.

İnsanlığın yazı öncesi iletişim aracı, bilgi taşıyıcısı görevini yerine getiren kaya resimleri daha çok inanç içerikli olmakla beraber günlük hayatın izlerini de taşımaktadır. Bununla birlikte geleneksel oyun ve sporlar insanlığın ilk tarihinden beri devam eden önemli bir kültür olgusudur. Dolayısıyla kadim kültürlerin, tarihlerin ürünü olan bu iki olgu bir yerde kesişebilir. Bir başka deyişle kaya resimlerinde geleneksel oyun ve sporlarla ilgili tasvirler ve oyun sahneleri yer alabilir. Gerçekten de Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yürütülen “Kırgızistan Kaya Resimlerindeki Geleneksel Oyun ve Sporların Araştırılması” adlı bilimsel proje kapsamında 2021 yılının 9-15 Ağustos tarihleri arasında Isık-Göl İli, Isık-Göl İlçesi'ndeki Örnök köyü yakınlarındaki kaya resimlerinde yaptığımız yüzey araştırması sonucunda birkaç geleneksel oyun ve sporların kaya resmi şeklinde yer aldığını gördük. Bu bildirimizde işte bu geleneksel oyun tasvirlerinden kökbörü ile ilgili tasviri tanıtmaya çalışacağız.

1. Örnök Kaya Resimlerindeki Kökbörü Tasviri

Isık-Göl'ün kuzeyi kaya resimlerinin çok bulunduğu bir bölgedir. Bu bölgedeki kaya resimler Köngöy Ala-Too Dağının eteklerinden başlayıp düzlüğe kadar yayılmaktadır. Kaya resimlerinin büyük bir kısmı Balıççı ve Çolpon-Ata şehirleri arasındaki Toru-Aygır, Çırpıktı,

* Not: Bu bildiri, Kırgızistan Kaya Resimlerindeki Geleneksel Oyun ve Sporların Araştırılması” adlı Bilimsel Araştırma Proje kapsamında 2021 yılının 9-15 Ağustos tarihleri arasında “Örnök” kaya resimlerinde yaptığımız saha çalışmasından üretilmiştir.

** Prof. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek / Kırgızistan, mehmet.turkmen@manas.edu.kg

** Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek / Kırgızistan, nurdin.useev@manas.edu.kg

Çok-Tal, Örnök, Sarı-Oy ve Kara-Oy köyleri yakınlarındadır. Bu kaya resimlerinin en eskileri Saka-USunlara ait ise, en yenileri Eski Türk döneminden kalmaz (Vinnik ve Pomaskina, 1975: 87-102). Örnök kaya resimleri Örnök köyünün kuzey-batı ve kuzey-doğu taraflarında yer alarak dağ eteklerinden yol kenarına kadar uzanmaktadır. 1000 civarındaki taşın daha çok güneş alan, bu yüzden kahverengi renge bürünen yüzüne dövme ve noktalama usulüyle değişik kaya resimleri yapılmıştır. Bu kaya resimleri insan, hayvan (geyik, at, deve, boğa, köpek), güneş tasvirlerinden, av sahnelerinden oluşmaktadır (Akmatov, 2008: 11-12).

Kırgızistan kaya resimlerini içerik açısından, yani barındırdığı tasvirlerin kültür değeri boyutundan ele alan çalışmalar vardır. Örneğin, Yu. S. Hudyakov ile K. Ş. Tabaldiev, Koçkor vadisindeki Kara-Too kaya resimlerindeki yaylı insan tasvirlerini, av sahnelerini bir kültür kaynağı olarak ele almışlardır (Hudyakov ve Tabaldiev, 2019: 142-147). Ç. M. Coldoşev, Kırgızistan'daki kaya resimlerindeki silahları konu edinen çalışmasında petrogliflerdeki yay, mızrak, arkan, atlı süvari *vd.* gibi olguları incelemiştir (Coldoşev, 2005). Gördüğümüz gibi Kırgızistan'daki kaya resimleri hakkında genel ve tematik birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bugüne kadar Kırgızistan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlar ile ilgili sadece iki çalışma yapılmıştır. Bunların birincisi K.Ş. Tabaldiev'e ait olup, adı geçen bilim adamı, Kırgızistan topraklarındaki arkeolojik buluntulardaki geleneksel oyun ve sporlarla ilgili çalışmasında kaya resimlerine de değinmektedir (Tabaldiev, 2015). İkinci çalışma K. Belek'e aittir. Doğrudan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlarla ilgili olan onun çalışmasında Isık-Göl İli'ndeki Tegerek Dağı'nda bulunan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlar ele alınmıştır (Belek, 2019: 119).

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yürütülen “*Kırgızistan Kaya Resimlerindeki Geleneksel Oyun ve Sporların Araştırılması*” adlı bilimsel proje kapsamında 2021 yılının 9-15 Ağustos tarihleri arasında Örnök kaya resimlerinde yaptığımız saha çalışmasında daha önce Baytur Toktosunov adlı öğrencimizin verdiği bilgi sayesinde bir kökbörü sahnesini bulduk.

Bu kökbörü sahnesi bir taşın uzunluğu 65 cm, yüksekliği 38 cm olan ve güneye bakan yüzüne çizilmiştir. Söz konusu sahne dövme usulüyle taşa kazınan iki atlı insan ile ortalarındaki bir oğlak tasvirinden oluşmaktadır [Foto-1-2, Çizim-1; 1a]. Her iki atlı insan tasvirlerinin yüksekliği 20 cm'dir. Ele alınan kökbörü sahnesinde iki insan sol elleriyle at dizginlerini ve sağ elleriyle oğlağı tutarak birbirinden kapmaya ve karşı tarafa koşmaya çalışmaktadır. İnsanların başlarında börke benzer kalpak bulunmaktadır. Atların ayakları tam olarak görünmemekte, birçok çizgiler yer almaktadır. Bize göre böyle bir durum bu atların koşmakta olmasının gösterilmek isteginden kaynaklanmaktadır. Yani atların koşmakta olan ayakları ve ayaklarından kalkan toz, toprak birçok çizgiler aracılığıyla verilmiştir.

İki atlı insanın ortasındaki tuttıkları tasvirin kökbörüde kullanılan bir oğlak tasviri olduğunu görebilmekteyiz [Foto 3]. Bakıldığında yuvarlak cisimin aşağı tarafında üç, üst kısmında iki çizginin çıktığı görülür. Aşağı kısımdaki iç çizimin oğlağın ön ayakları ve başı olduğu tahmin edilebilir. Üst kısımdakiler de arka ayaklardır.

Gördüğümüz gibi bu tasvir tam bir kökbörü oyunu sahnesidir. Yani oğlağı kapmaya çalışan iki atlı insan tasviri yer almaktadır. Aşağıda anlatılacağı gibi kökbörü oyununda atlı insanlar daha çok oğlağı birbirinden kapmaya çalışmaktadırlar.

2. Örnök Kaya Resimlerindeki Kökbörü Sahnesinin Kökbörü Oyunuyla İlişkisi:

Kök-börü oyununda oyunun kendisinden daha fazla rituel anlam bulunmakta ve bunlar Türk kültüründe önem taşımaktadır. Türk halklarının kadim oyunlarından birisi olan 'kök-börü' eskiden beri küçük büyük toylarında daha ziyade keçi-oğlak (ulak) karkası ile oynanmaktadır. Bu karkaslar oyunun ana objesi olmaktadır. Günümüz Türk dünyasına değişik şive veya ağız farklarıyla da olsa ortak olarak sadece 'Kök-börü' (Gray-wolf/ Boz-kurt/ Mavikurt/ Tanrı-kurt) adı ulaşabilmiştir. Bilindiği üzere at üstünde yapılan yarışlar insanda bağımsızlık duygusu yaratmakta ve üstünlük hissini daha çok hissettirmektedir. Bu yüzden de bir güç gösterisi olarak görülmektedirler. Kök-börü oyunu uçsuz bucaksız bozkırlarda gerek seyredenlerde gerekse yarışanlarda derin gurur duygusu yaratan bir yarıştır. Kendine güvenen,

güçlü, becerikli, sağlam ve dolu dizgin giden atlara sahip gençler yarışa katılırlar. Zira bu oyun hiç de istenilmese, arzu edilmese de bazen ölümle sonuçlanabilir. Bu yüzden bu oyun cesaret, babayıgıtlık, mertlik isteyen bir yarıştır (Yabyshtayev, 2011: 202).

‘*Kök/gök*’ kelimesinin karşılığı ‘Mavi’dir. Kök, eski Türkler’de iyi sıfatların yansıması semaviyi de ifade etmektedir. Yani hem cismani göğü hem de direkt Tanrı’yı ifade etmektedir. ‘Börü/Kurt’, Türk mitolojisinin en önemli sembolüdür. Kurt, çok eski çağlarda Türklerin bir Totemi idi. Fakat Göktürk çağında kurt, bir totemden ziyade kutsal bir sembol haline girmişti. Göktürklerin kendi bayraklarının başına bir kurt heykeli koymalarının sebebi de bu idi. Kurt başlı sancaklar, Göktürk devletinin yıkılışından sonra da unutulmamıştı. Erken dönemlerden beri börü, Türk toplumlarında rehber/yol-gösterici, aydınlatıcı, akıl ve cesaret verici, özgürlük ve bağımsızlığın sembolü olarak kabullenilmiştir. Çin kaynakları ‘Türk hakanı’ ile ‘kurt’ kelimesini eş anlamlı kullanmışlardır. Yine Çinlilerin Türk hakanı için ‘*tam kurt karakterli insan*’ ibaresini kullanmalarının yanında Türklere saldıracakları zaman; ‘*yapılması gereken şey, göçmenleri kovmak ve kurtlara saldırmaktır*’ dedikleri bilinmektedir. XX. asrın başlarına kadar Türklerin yerleşik kavimlerle olan mücadeleleri, boz-börü’nün hayat tarzına, aynı şekilde kök börü oyuncularının mücadele tarzları da kurtların ekip halinde avlanma taktiklerine benzetilmektedir (Türkmen, 2020: 33; Yabyshtayev, 2011: 203).

Bu kök-börü tasvirinin bulunduğu Örnök petrogliflerinin Batı Göktürk Kağanlığı dönemine (583-659) ait olduğunu, hemen yanlarında bulunan çok sayıda ‘on ok budun’ damgaları ile daha önce yapılmış çalışmalardan anlayabilmekteyiz (Tabaldyev, 2011: 98, 109). Türk halklarında binicilik, güreş ve okçuluk, bir spor olmanın çok ötesinde anlamlar ifade etmektedir. Bu üç spor aynı zamanda ‘er olma’ ritüellerindedir. Rakibinden daha iyi ata binen veya onu geçen ya da at sırtında mücadele objesini rakibinden alan, rakibinden hedefe daha iyi ok atan, güreşte rakibini yenen kişi erginlenmiş sayılmaktadır ve ‘er-at / er-ad’ (kahramanlık) adını almaktaydı. Örnök ve karşısı Koçkor petrogliflerinde ‘*Er atım Bilge / Kahraman adım Bilge*’, ‘*Er atım Sıgunak / Kahramanlık adım Sıgunak*’, ‘*Kahraman adım Kutlug. Benim kabilem On Ok. Ayrıldım*’ vb. çok sayıda Göktürk yazıtlarına rastlanmaktadır (Tabaldyev, 2011: 104, 109).

Takım tasnifli kök-börü oyunu 1999 yılında resmîleşip sahada her takımdan dört oyuncu ile sınırlandırılmadan önce tüm versiyonlarında katılımcı sayısında bir sınırlama yoktu. İlk ve en eski stili ve hala popüleritesi çok yüksek olanı ‘Yayma kök-börü’ (Çobaltma-tartış / Alaman Kök-börü / Alaman-ulak) olsun, gelin ve sünnet düğünü alaylarının oynadığı ‘Çaň/Çaw-ulak’ olsun, oynanırken yüzlerce ve hatta binlerce katılımcıların olmaktadır (Kalyshev & Asankanov, 2018: 38). Yalnız Kırgızların ‘Cekeme-ceke’ (teke-tek / yeke-yek) dedikleri bir kök-börü türü vardır ki, adından da anlaşılacağı gibi, bu oyunda sadece iki kişi keçi karkasını birbirinden almaya çalışmaktadırlar (Türkmen & Alimov 2020: 603).

İşte tamda bu yeke-yek kök-börü oyunu, Örnök kaya üstü resminde bulduğumuz kökbörü ile örtüştüğünü düşünmekteyiz. Zira sürekle avları veya savaş sahneleri gibi çoklu aktiviteler, petrogliflere resmedilirken aynı şekilde çoklu olarak kayalara kazılmıştır. Oysa bu iki kök-börü oyuncusunun mücadele tasvirinin önünde sadece bir atlı durmaktadır [Çizim-1a]. Bu duran atlının da bizde hakem olduğu kanaati hasıl olmaktadır. Çünkü günümüzde yapılmakta olan ve oldukça popüler olan ‘cekeme-ceke (yeke-yek/ teke-tek) kök-börü’ oyunu işini ciddiye alan hakem(ler) nezaretinde yapılmaktadır (Türkmen & Alimov 2020: 602).

SONUÇ

Kırgızistan’daki kaya resimleri hakkında genel ve tematik birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bugüne kadar Kırgızistan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlar ile ilgili sadece iki çalışma yapılmıştır. Bunların birincisi K.Ş. Tabaldiev’e ait olup, adı geçen bilim adamı, Kırgızistan topraklarındaki arkeolojik buluntulardaki geleneksel oyun ve sporlarla ilgili çalışmada kaya resimlerine de değinmektedir. İkinci çalışma K. Belek’e aittir. Doğrudan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlarla ilgili olan onun çalışmada Isık-Göl İli’ndeki Tegerek Dağı’nda bulunan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlar ele alınmıştır.

Örnök kaya resimlerinde yaptığımız saha çalışmada daha önce Baytur Toktosunov

adlı öğrencimizin verdiği bilgi sayesinde bir kökbörü sahnesini bulduk. İki atlı insanın ortasındaki tuttukları tasvirin kök-börüde kullanılan bir oğlak tasviri olduğunu görebilmekteyiz. Bakıldığında yuvarlak cisimin aşağı tarafında üç, üst kısmında iki çizginin çıktığı görülür. Aşağı kısımdaki iç çizimin oğlağın ön ayakları ve başı olduğu tahmin edilebilir. Üst kısımdakiler de arka ayaklardır. Her iki atlı insan tasvirlerinin yüksekliği 20 cm'dir. Ele alınan kökbörü sahnesinde iki insan sol elleriyle at dizginlerini ve sağ elleriyle oğlağı tutarak birbirinden kapmaya ve karşı tarafa koşmaya çalışmaktadır. İnsanların başlarında börke benzer kalpak bulunmaktadır. Atların ayakları tam olarak görünmemekte, birçok çizgiler yer almaktadır. Bize göre böyle bir durum bu atların koşmakta olmasının gösterilmek isteğinden kaynaklanmaktadır. Yani atların koşmakta olan ayakları ve ayaklarından kalkan toz, toprak birçok çizgiler aracılığıyla verilmiştir.

Birçok versiyonu bulunan kök-börü oyunları içerisinde cekeme-ceke (yeke-yek / teke-tek) denen ve hakem nezaretinde yapılan kök-börü sitili, Örnök'te incelediğimiz kaya tasvirindeki kök-börü tasviriyle örtüşmektedir. Ayrıca Türk halklarında binicilik, güreş ve okculuk, bir spor olmanın çok ötesinde derin kültürel ifadeler etmektedir. Bu üç spor aynı zamanda 'er olma' ritüellerindedir. Rakibinden daha iyi ata binen veya onu geçen ya da at sırtında mücadele objesini rakibinden alan, rakibinden hedefe daha iyi ok atan, güreşte rakibini yenen kişi erginlenmiş sayılmaktadır ve 'er-at / er-ad" (kahramanlık) adını almaktaydı. Bu Örnök kök-börü mücadelesinin de aynı zamanda kahramanlık adı (er-at) alma mücdesi olduğu da söylenebilir.

Kaynaklar

AKMATOV, K. (2008). Petroglifi Ornoka, *Materiyalı i İssledovaniya po Arheologii Kirgizstana*, Cilt III, Bişkek, 11-18.

BELEK, K. (2019). Tenir-Toodogu Añçılık cana Oyun-Zooktordu Çağıldırgan Petroglifter. *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları VIII* (Editörler: C. BUYAR, M. TÜRKMEN, N. USEEV), Kahramanmaraş, s. 117-125.

COLDOŞEV, Ç. M. (2005). İzobrajeniya Voorujeniya v Srednevekovih Petroglifih Kirgizstana. *Materiyalı i İssledovaniya po Arheologii Kirgizstana*, Cilt I, Bişkek, s. 67-75.

HUDYAKOV, Yu. S., Tabaldiev K. Ş., (2019). İzobraşeniya Luçnikov na Petroglifih Kara-Too v Kirgizstane. *Vestnik NGU, Seriya: Istoriya, Filologiya*, Cilt 18, Sayı 7, Arheologiya i Etnografiya, s. 142-147.

KALYSH, AB. & ASANKANOV, A. (2018). Traditional horseracing and sport games of Kazakhs and Kirghız in the 19th and the beginning of 20th centuries", *Journal Of History*. №1 (88), pp. 36-42.

KHAMCHİYEV, KM., BUKANOVA ZhK., KARİMOVA ZhK., ILYASOVA, GT., KİRİLİNSKAYA LV. (2013). Razvitiye natsional'nykh vidov sporta i narodnykh igr: Metodicheskoye posobiye, Astana: TOO «Shikula i K».

TABALDİEV, K. Ş. (2011). *Drevniye pamyatniki tyan'-shanya*, Universitet Tsentral'noy Azii - Bishkek: V.R.S. Company,

TABALDİEV, K. Ş. (2015). "Arheologiyalık izildöölördöğü bayırkı oyundar boyunça maalmattar". *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları*, Bişkek: KTMÜ yay, s. 250-253.

TÜRKMEN, M. (2020). "Türkistan'ın Kadim Bir Atlı Oyunu: Kök-Börü", 2. Bölüm, *Sporda Bilimsel ve Akademik Yaklaşımlar 6*, Editörler: G. Kılıçarslan & M. İlkım, Ankara: Gece Publishing, s. 29-60.

TÜRKMEN M. & ALİMOV U. (2020). "Türkistan'da Popüler Bir Atlı Oyun: Cekeme-Ceke / Jekpe-Jek (Yeke-Yek / Teke-Tek) / A Popular Horse Game in Turkestan: Jekpe-Jek (One To One)", *The Journal of International Social Research*, 13-(74): 601-607.

VİNNİK D.F. ve POMASKİNA G. A. (1975). K Voprosu O Datirovke Naskal'nih İzobrajeniy Priissikulya. *Arheologičeskiye Pamyatniki Priissikulya*, Frunze, s. 87-102.

YABIŞTAYEV, T.S. (2011). "İgra kök böry kak sotsiokul'turnyy znak samoidentifikatsıu altaytsev", *Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii*. 2011. № 2 (15): s. 201-209.

Çizim ve Fotoğraflar:

[Çizim-1: Örnök kökbörü kaya resminin çizimi]

[Çizim-1a: Örnök kökbörü kaya resminin çizimi]

[Foto-1: Örnök kökbörü kaya resmi]

[Foto-2: Örnök kökbörü kaya resmi]

[Foto 3: Örnök kökbörü kaya resmi]

ÖRNÖK KAYA RESİMLERİNDE KAYAK TASVİRİ Depiction of Ski in Example Rock Paintings

Mehmet TÜRKMEN*, Nurdin USEEV**, Adem KAYA***

Özet

En eskileri Saka-Usunlardan, en yenileri de Eski Türk döneminden kalan Örnök kaya resimlerinde değişik tasvirler bulunmaktadır. Bunlardan biri bir kayak sahnesi olduğunu düşündüğümüz bir tasviridir. Kayaklı insanın yayla bir geyiğe avlamakta olduğu kazıdan bu sahne, araştırmanın merkezine alınıp, öncül ve ardıl kaynakları ile karşılaştırılacaktır. Batı Göktürk Kağanlığı (583-659) dönemine ait olduğunu, hemen yanında bulunan çok sayıda “on-ok” damgalarından düşündüğümüz bu kayakçı avcı tasviri, sosyo-ekonomik ve kültürel kodları ile tarihsel süreçte oluşum ve dönüşümleri incelenip, sportif boyutunun olup olmadığına bakılması amaçlandı. Örnök petrogliflerinde bulduğumuz kayaklı avcı geleneğinin kadim Türk halklarının ata vatani olan Altay ve Sayan (Güney Sibirya) coğrafyasın zorlu kış şartlarının ortaya çıkardığı; sportif bir faaliyetten ziyade uzun kış dönemlerinde ulaşım ve özellikle avlanıp beslenme ihtiyacını giderme gayesi taşıdığı; resimim bulunduğu Örnök civarında bu geleneğin günümüzde çok sınırlı da olsa devam ettiği görülmüştür. Güney Sibirya Türk halklarında hala tek butonlu kayak geleneğinin hem kışları geyik avcılığında hemde sportif boyutuyla devam etmekte olduğu sonucuna varıldı.

Anahtar kelimeler: Örnök, kaya resimleri, kayak, av sahnesi, geyik.

Abstract

There are different descriptions in the Fornök rock paintings, the oldest of which are from the Saka-Scythians and the newest from the Old Turkish period. One of them is a depiction of what we think is a ski scene. This excavated scene, in which a skier is hunting a deer, will be taken into the center of the research and compared with its antecedent and successor sources. This skier hunter depiction, which we think belongs to the period of the Western Gokturk Khanate (583-659), from the many 'on-arrow' stamps found next to it, it was aimed to examine the socio-economic and cultural codes as well as their formation and transformation in the historical process and to see whether there is a sportive dimension. The ski hunter tradition we find in the sample petroglyphs is revealed by the harsh winter conditions of the geography of Altai and Sayan (South Siberia), the ancestral homeland of the ancient Turkish peoples; rather than a sporting event, it aims to meet the need of transportation and especially hunting and feeding during the long winter periods; it has been seen that this tradition does not continue today in the vicinity of Ornok, where my painting is located. In has been observed that this tradition does not continue today in the vicinity of Ornok, where the painting is located.

Keywords: Omok, rock paintings, skiing, hunting scene, deer.

Giriş

Zamanında İskit/Saka, Hun, Göktürk boylarının oturduğu, Batı Göktürk Kağanlığının, Tüргеş Kağanlığının ve Karahanlı devletinin merkezi konumunda olan Kırgızistan toprakları kaya resimlerinin yoğun bulunduğu bir bölgedir. Bugüne kadar Kırgızistan'daki kaya resimlerinin tespiti, bunlardaki bazı konular incelenmiş ve yayımlanmıştır. Örneğin; A. N. Maryaşev'in 'Petroglifi Semireçya. Zveri v Kamne' adlı çalışmasında Kırgızistan'da bulunan kaya resimleri ve bunlardaki hayvan petroglifleri verilmiştir (Maryaşev, 1980). K. İ. Taşbaeva, Kırgızistan'daki kaya resimleri hakkında genel bilgi vermiştir (Taşbaeva, 2004). B. E. Amanbaev ile E. G. Devlet'in çalışmasında Sulayman-Too (Süleyman Dağı)'ndaki kaya resimleri ele alınmıştır (Amanbaev ve Devlet, 1988). Bu çalışmalar petroglifler ile ilgili genel çalışmalardır. Bunun yanında Kırgızistan kaya resimlerini içerik açısından, yani barındırdığı tasvirlerin kültür değeri boyutundan ele alan çalışmalar da vardır. Örneğin; Yu. S. Hudyakov ile K. Ş. Tabaldiev, Koçkor vadisindeki Kara-Too kaya resimlerindeki yaylı insan tasvirlerini, av sahnelerini bir kültür kaynağı olarak ele almışlardır (Hudyakov ve Tabaldiev, 2019: 142-147). Ç. M. Coldoşev, Kırgızistan'daki kaya resimlerindeki silahları konu edinen çalışmasında petrogliflerdeki yay, mızrak, arkan, atlı süvari vd. gibi olguları incelemiştir (Coldoşev, 2005). Biz bu bildirimizde Kırgızistan'ın Isık-Göl İli'ndeki Örnök kaya resimlerindeki kayak tasvirini ele alarak bunun kültürel değerini ortaya koymaya çalışacağız. Çünkü C. Alyılmaz'ın değişikliğiyle “Oyma”, “dövme”, “kazıma” ve “boyama” teknikleriyle taşlara, kayalara ve mağaralara işlenen petroglifler, buldukları yerleri âdeta “müze”ye çevirmekte ve konunun uzmanlarınca ait oldukları devrin “ifade vasıtası”, “iletişim aracı”, hatta “yazısı” olarak nitelendirilmektedir’ (Alyılmaz, 2004: 157).

Örnök Kaya Resimlerindeki Kayak Tasviri

Isık-Göl'ün kuzeyi kaya resimlerinin çok bulunduğu bir bölgedir. Bu bölgedeki kaya

* Prof. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek / Kırgızistan, mehmet.turkmen@manas.edu.kg

** Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek / Kırgızistan, nurdin.useev@manas.edu.kg

*** Bowie State University Maryland, USA akaya@bowiestate.edu

resimleri Köngöy Ala-Too Dağının eteklerinden başlayıp düzlüğe kadar yayılmaktadır. Kaya resimlerinin büyük bir kısmı Balıkcı ve Çolpon-Ata şehirleri arasındaki Toru-Ayır, Çırpıktı, Çok-Tal, Örnök, Sarı-Oy ve Kara-Oy köyleri yakınlarındadır. Bu kaya resimlerinin en eskileri Saka-Usunlara ait ise, en yenileri Eski Batı Göktürk döneminden kalmadır. Örnök kaya resimleri Örnök köyünün kuzey-batı ve kuzey-doğu taraflarında yer alarak dağ eteklerinden yol kenarına kadar uzanmaktadır. 1000 civarındaki taşın daha çok güneş alan, bu yüzden kahverengi renge bürünen yüzüne dövme ve noktalama usulüyle değişik kaya resimleri yapılmıştır. Bu kaya resimleri insan, hayvan (geyik, at, deve, boğa, köpek), güneş tasvirlerinden, av sahnelerinden oluşmaktadır (Akmatov, 2008: 11-12).

Kaya resimlerinde geleneksel oyun ve sporların izi olabileceği üzerine iki çalışma yapılmıştır. Bunların birincisi K.Ş. Tabaldiev'e ait olup, adı geçen bilim adamı, Kırgızistan topraklarındaki arkeolojik buluntulardaki geleneksel oyun ve sporlarla ilgili çalışmada kaya resimlerine de değinmektedir (Tabaldiev, 2015: 250-253). İkinci çalışma K. Belek'e aittir. Doğrudan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlarla ilgili olan çalışmada, Isık-Göl İli'ndeki Tegerek-Dağı'nda bulunan kaya resimlerindeki geleneksel oyun ve sporlar ele alınmıştır (Belek, 2019: 117-125).

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Enstitüsü tarafından yürütülen “Kırgızistan Kaya Resimlerindeki Geleneksel Oyun ve Sporların Araştırılması” adlı bilimsel proje kapsamında 2021 yılının 9-15 Ağustos tarihleri arasında Örnök kaya resimlerinde yaptığımız saha çalışmada daha önce hiçbir çalışmada ele alınmayan bir kayakla av sahnesini bulduk. Bu kayakla av sahnesi bir taşın güneşi çok görmeyen ve batıya bakan yüzüne çizilmiştir. Söz konusu sahne dövme usulüyle taşa kazınan yayla geyiği avlamakta olan kayaklı insan ve köpek tasvirinden oluşmaktadır [Foto-1-3, Çizim 1]. Kayaklı insan tasvirinin yüksekliği 24 cm'dir. Ele alınan kayaklı av sahnesinde insan elindeki yayla bir geyiğe avlamakta, onun önünde de bir köpek tasviri yer almakta, çalışmanın merkezine bu ilk kez bulunan bu tasvir konulmuştur.

Türkiye'de petrogliflerle ilgili son 15-20 içerisinde çalışmalar yapılmış, fakat petrogliflerde geleneksel sporlarla ilgili hiçbir çalışmaya rastlanmamaktadır. Kayak tarihiyle ilgili ilk makaleyi Hasan Ortekin, "Türkler ve Kayak", başlığıyla *Ülkü* dergisinin 60. sayısında 1938 yılında yayınlamıştır. Ortekin'in yayınladığı bu makale ilk olmakla birlikte spor tarihçileri ve kültür bilimcilerinin dikkatini çekmemiştir. Bundan bir yıl sonra ikinci olarak A. Zeki Velidî Togan 1939 yılında *Askeri Mecmua*'nın 57. Cilt, 115. sayısında “Eski Türklerde Kayakçılık” başlıklı bir makale yayınlamıştır. O zamanın şartlarında kaynaklara ulaşımın zorluğu hatırlandığında, bu makalenin çok ciddi hazırlandığı görülecektir. Günümüzde de spor tarihçileri tarafından geçerliliğini koruyan ve kaynak düşünülen bu makale, hala akademik bir araştırma niteliği taşımaktadır. Söz konusu makalede geçen kavramların ve ithaf edilen etnik Türk zümrelerin birçoğunun adı günümüz kavram ve tanımları ile örtüşmesine de çağdaş yazarlarla içerikler aynı gözükmektedir. Z. V. Togan 1700-1800'lü ve 20. yüzyılın başlarında konuyla ilgili kaynakları kullanmış, fakat söz konusu tarihlerde bulunan kaynaklardan çok azından faydalandığını ancak şimdilerde anlayabilmekteyiz. 1996 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Alman Şarkiyat Enstitüsü'nün düzenlediği “Uluslararası Sibirya Toplantısı”nda konu hakkında bir bildiri sunan ve Z. V. Togan'dan da atıf düşen İbrahim Yıldırım, bu bildiriye biraz genişleterek Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi III. sayısında 1998'de “Eski Sibirya- Altay Bölgesi Kayakçılığının Hippopod (At Ayaklıklar) Efsanesi ile İlişkisi” başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makale daha ziyade Hippopod (At Ayaklıklar) efsanesini aydınlatmak amacıyla yazılsa da konuyla ilgili birçok kavram, tanım ve kaynakları günümüz araştırma kurallarına uygun ve anlaşılır bir şekilde izah ettiği görülen nitelişli bir çalışmadır (Yıldırım, 1996: 21-28). Kayakla ilgili bu üç makalenin dışında itimada şayan bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

Örnök Kaya Resimlerindeki “Kayaklı Av Sahnesi”nin Kayak Sporuna İlişkisi, Sosyo-ekonomik ve Kültürel Malumatları

Kaşgarlı Mahmud, Türklerin eskiden kayak sözcüğü yerine “çana”, kızak yerine de

“çanak” sözcüğünü kullanıldığını belirtmektedir (DLT-1, 1986: 357). Sibirya Türk halkları, 170 cm uzunluğundaki kendi elleriyle ayarladıkları tahtaların tabanına ren geyiği ve özellikle atların arka ayağı derilerini geçirerek iki ayağını bunlar bağlayacak kayış ayarlayıp yaptıkları kayaklara “çana” demekteler. kışın karda tek sopa (baton) ile kaydıkları araçlarına çana demektirler. Bu kızakla kaymak için başı kurt (börtü) veya gegik (süyün) kafası şeklinde topuz oluşturulan 160 sm uzunluğunda tek bir sopa (baton) yapamaktalar ve buna “tayak” adını vermektedirler. Bu kayakta baton görevi yapan sopanın kara batan kısmı da süngü görevi yapacak sivri bir cisimle kaplanmakta ve bu sopa iki ucuyla avcılıkta silah görevi yapmaktadır. Tek batonunu (tayak/sopa) sol tarafına alıp, buna dayanarak kayılmaktadır. Günümüzde Kazakistan ve Çin Şincan Uygur Özerk bölgesinin Altay Türk köyleri, Rusya Federasyonu Altay, Hakas, Tuva, Yakudistan (Saka) Cumhuriyetleri ve bunların içerisinde bulunan Çulum, Şor, Teleüt, Telengit, vb. Türk-Moğol halkları “çana” dedikleri kızakları ile kışları geyik avlamakta ve ulaşım için kullanılmaktadırlar. Adı geçen halklar ile birlikte Merkezi Asya’nın tamamı kayak yerine “çana”, baton yerine de dayanmaktan gelen “tayak” terimini kullanmaktalar (Tacon vd., 2016: web; Oynoshev & Chochkina, 2016: 118).

Kadim Türklerin ata vatanları olan Altay ve Sayan Dağları ve vadilerinde kayak, uzun süren kış mevsimlerinde ulaşım ile geyik ve eskiden yaban sığırı avcılığı için kullanılmaktaydı. Derin ve yumuşak karlarda geyiğin kaçması çok zor olurdu. Kısa bir süre koşan geyik yorularak yumuşak kara saplanmakta ve gidemeyerek orada kalmaktadır. Kayaklı avcı, kısa sürede yorulmuş ve hareket edemeyen geyiğin yanına gelerek, onu sopasının kafası veya alt sivri kısmıyla tesirsiz hale getirip, sonra o geyiğin karkasını beline bir urgan ile bağlayarak kayağıyla kayarak obası veya köyüne gelmektedirler (Vinnik ve Pomaskina, 1975: 87-102). Diğer bir kayakla avcılık şekli ise; sopasız olarak yay taşıyıp ok atarak yapılmaktaydı ki, bu ikinci tür kayakla avcılık, kayakta oldukça uzmanlaşmış alpler tarafından karın daha az yerlerde ve donuk olduğu zamanlarda yapılmaktaydı (Sher, 1980: 61). İşte bizim incelediğimiz Örnök kaya tasvirinde kayaklı avcı sahnesi de, bu ikincisi ile örtüşmektedir. Resmin bulunduğu Çolpon-Ata’nın Örnök Köyü bölgesinde Sibirya coğrafyasında bulunan yumuşak ve derin kar tabakalı bulunmamaktadır.

2.1. Örnök kaya tasvirinin sporlala ilişkisi: Bunun bir spor amacıyla kayılmadığı, önündeki geyiğe yay çekerek avcılık yaptığı açıktır. Ancak kayak sporunun bir proto tipi olduğu da söylenebilir. Zira avcılık, iktisadi amaçla yapılmakla birlikte savaş talimi niteliği de taşımakta, bunlarla birlikte aynı zamanda çok fonsiyonel bir fiziksel ve zihinsel becerilerde geliştirmektedir. Bilindiği gibi tüm sporların arkaik tipi, savaşçı becerileri geliştirmek için yapılmıştır. MÖ 3700 yıllarıyla tarihlendirilen Hakasya’da kadim Yenisey Kırgızlar’na ait Beyaz-Iyus (Ak-ÿğyż) ve Siyah-Iyus (Kara-ÿğyż) petroglifleri I. ve IV. sandukaları kayaklı okcu alplerin savaş sahnelerini aşıkça göstermektedir (Vinnik & Pomaskina, 1975: 92; Kiselev, 1951: 82). Dolayısıyla burada okçuluk ve kayak gibi iki Olimpik sporun en azından proto tipi görülmektedir. Kayakla hareket halinde olan bir okcunun ve yine hareket halinde olan avına hedef tuturması oluça vordur. Dikkat, dayanıklılık, kuvvet, çeviklik, sabır vb. birçok fiziksel, ruhsal ve zihinsel performans isteyen avılık, oldukça fonsiyonel bir spordur. Kayak ve ok ile Sibirya gibi ortalama eksi 30 ile 60 derece (-30° - 60°) gibi bir soğuklukta, klasik tarz giyimile kayak üstünde yay çekip ok atarak hedefe isabet ettirmek, iki batonla ve koruyucu giyimlerle yapılan modern kayaktan, özellikle yerinde sabit durarak yapılan modern okçuluktan çok zor ve üstün maharetler isteyen bir uğraş olasa gerekir.

Altay Türklerinin tek batonla (tayak/sopa) yapmış oldukları çana, 2008 yılında Uluslararası Kayak Federasyonu / Fédération internationale de ski (FIS) tarafından tanındı ve Altay Özerk Cumhuriyeti’nin Başkenti Gorno Altaysk’ye Altay Kayak Federasyonu / Altai Ski Federation (ASF) kuruldu. Henüz olimpiyatlara alınmadı, ama her yıl ulusal şampiyonası, Avrupa ve dünya şampiyonaları FIS nezaretinde geleneksel tarzıyla yapılmaktadır. İktisadi, askeri ve ulaşım amaçla yapılmış bu geleneksel spor, FIS ve ASF tarafından spor amaçlı yapılmaktadır. Çana’nın küresel boyuta taşınmasına rağmen, Sibirya Türk halkları geleneksel tarzıyla kışları geyik avcılığı yapmaya devam etmektedirler. Çolpon-Ata ili Örnök Köyü kaya

resminde bulunduğumuz kayak üstünde okla avcılık tasvirinin bulunduğu Kırgızistan'da henüz bu geleneksel çana, spor farmatına sokulamamıştır. Ancak, Kırgızistan Salburun ve Geleneksel Okculuk Federasyonu organizatörlüğünde kışları kayakla okculuk atış yarışları yapılmakta, ayrıca geleneksel okcu sporcuları da aynı şekilde Kırgızistanda kayakla kayarak okla atış antrenmanları yapmaktadırlar. Dolayısıyla Sibiryа Türk halkları kadar yaygın olmasa da, Kırgızistan'da da kayakla (çana) geleneksel okculuk yapılmaktadır.

2.2. Türklerde geleneksel kayak (çana) uğraşısının tarihine kısaca bakış:

Kayakçılıkla meşgul olan Türkler hakkında petroglifler çözülmeyen ilk önce malumatı Çinliler vermişlerdir. Bunlar daha ziyade Orta Sibiryа, Altay ve Sayan dağlarında ve onların kuzeyinde yaşayan kavimlerdir. Tang (618-906) sülalesi tarihinin bilhassa VII. Asra ait kayıtlarında orta Sibiryа'nın Gök-Türk kabileleri "Tu-kiu" veya "Tut-kwat" sığır kemiklerinden yapılmış buz kayaklarında koştuklarından "sığır ayaklı Türk" yakıştırması yapılmıştır (Togan, 1939: 1166). Eskiden Finlilerde de kullanıldığından şimdi bahsettiğimiz bu tür buz kayakları günümüzde bazı Moğol kabilelerinde kullanılmış olup onların şivesinde "töşür" veya "döşür" adı verilmektedir ki, çizmelerin altına bağladıkları bu geniş kürek kemikleri günümüzdeki kuruçtan (çelik) yapılan demir kayaklar yerinde kullanılır ve bununla buzda kayılırdı (Ramstedt, 1913: 102).

Aynı Gök-Türkler'in "deniz doğusunda"⁵ yaşayan bir kısmına, ağaçtan yapma kayaklar üzerinde koştuklarından Çinliler "Ağaç-atlı Türk" (Mu-ma tu-kiu) demişlerdi ki, o zaman üç kabileden ibaretti: Tuba (şimdiki Tuvalar), Mi-lie-ko (Merkit) ve O-çi Avcılar (Togan, 1939: 1167). İşte bunlar hakkında Tang sülalesi tarihinde deniliyor ki: "Bunlar; ağaçtan yapılan ve çatısı kayın kabuğu (tuz) ile örtülü evlerde otururlar. İyi atları vardır. Bunlar buz üstünde ağaç-ata binerek koşar ve oynarlar. Ayaklarına kayak bağlarlar. Koşarken bir eğri ağaç dalını ellerine (Hyacinth: koltukları altına) alırlar ve kayak yarışı yaparken ona dayanarak iter ve süratle koşarlar" (Schott, 1864: 436; Visdelou, 1870: 79). Yani bunlarda buzda kayacak buz kayakları da ağaçtan imal edilmiş. İhtimal ki, Çinlilerin bu "ağaç-at" dedikleri, belki de daha Ruslar'da demir kayak manasına kullanılan "koneuk" (Küçük at) tabiri Türkler arasında buz kayağı manasında kullanılan bir tabir ile ilgili olmuştur (Togan, 1939: 1167). B. Ögel, VII. yüzyıl Çin kaynaklarına dayanarak aynı "ağaç-at" kavramını kısaca şöyle aktarır: "Göktürkler buz üstünde 'ağaç-ata' binerek koşar ve oynarlar. Ayaklarına kayak bağlarlar, koşarken de bir eğri ağaç dalını ellerine alırlar ve kayak yarışı yaparken ona dayanarak iter ve hızlanırlar. Tang Sülalesi kayıtlarında, Göktürklerin avcılık ve taşımacılık dışında sportif amaçla kaydıkları da anlaşılmaktadır" (2003: 577).

Burada dikkate şayan husus gerek buzda kaymanın ve gerekse kar üzerinde kayakçılığın Sayan dağlarında yaşayan bu Tuba Türklerinde spor olarak kullanılmış olmasıdır. Z. V. Togan, "Dayak koltuk altına alındığına göre bir olmayıp iki elde iki eğri dayak olmak üzere kullanılmış olacaktır" (1939: 1167) demektedir. Togan'ın spor tarihine çığır açıcı önemli makalesinde kurmuş olduğu bu "iki sopa" (baton) cümlesinin kadim Türklerde ki geleneksel kayak stilinde hiçbir şekilde bulunmamaktadır. Zaten B. Ögel'in yukardaki VII. yüzyıla ait klasik Çin belgesi transkripsiyonunda "bir eğri ağaç dalını ellerine alırlar..." diye açıkça belirtmektedir. Çünkü gerek kadim Türk coğrafyası Sibiryа petrogliflerinde olsun, gerekse son yıllarda bu kadim Türk coğrafyalarında yapılan araştırma projelerinde olsun, daha da önemlisi "Altay-Stili" olarak bilinen bu kadim kayak geleneğini canlı bir şekilde devam ettirmekte olan Sibiryа Türk halklarında, kayak hala tek sopayla (baton) yapılıyor olmasıdır. Hatta 19. yüzyılın sonlarına doğru modern kayak sporu İskandinav ülkelerinde başladığında da tek sopa (baton) ile başlamıştı. Ayrıca kadim Türk coğrafyası Altaylarda oyulmuş kaya sanatlarında ellerinde hiç kayak sopası olmadan kayak kayarak okla büyük yabani geyikleri (sığır) avladıkları görülmektedir ki, bir elle yay ve diğer elle giriş tutan birinin iki sopa taşımayacağı açıktır.

Diğer taraftan "Altay Türk Stili" bu kayağın yapıldığı Sibiryа coğrafyası nerdeyse ortalama yılın 7-8 ayında karlarla kaplıdır ve buzlu olmasından ziyade yumuşak kar hakimdir. Günümüzde değişik coğrafyalarda bulunan tüm Türk halklarının bir arada yaşadıkları kadim

⁵ Burada geçen "deniz", Koso-göl olacak ki, Tubalar o zaman şimdiki Irkutsk taraflarında yaşamışlardır.

coğrafyası olan Altaylar'da, insanlar uzun süren kış mevsimlerinde ekonomik hayatlarının önemli bir parçası olan avcılığı da kayalar üstünde yapmış olduklarını en azından MÖ 10-12 binlerde kayalara resmedilmiş petrogliflerden öğrenmekteyiz (Sher, 1980: 163; Tacon vd., 2016: 28-29). Bu özellikle karda ren geyiği avcılığı o eski dönemlerde Türk halklarıyla komşu ve akraba olan Fin-Ugor halklarında da mevcut olduğunu hem petrogliflerden hemde araştırma kaynaklarından öğrenmekteyiz (Adrianov, 1881: 123-24; Verbitskiy, 1893: 76; Potapov, 1936: 113). Büyük arkeolog M.A. Devlet'in 1965 tarihinde *Sovetskaya Arkheologiya* dergisinin № 3. Sayısına yazdığı "Bol'shaya Boyarskaya pisanitsa: Arkheologiya Sibiri, Pamyatniki, Pervobitnoya iskusstvo Kommentarii" başlıklı makalesinde Altay ve Hakas Türk halkları ile Karelya (Onega Gölü ve Beyaz deniz) ve İskandinav kayak petrogliflerini karşılaştırır, ilginç bir şekilde kayak kültürlerinin birbiriyle örtüşmelerini açıklayarak bu halklar arsında akrabalık bağları olduğunu sonucuna ekler (Devlet, 1965: 81). Arkeolog Y.A. Sher' de 1980 yılında yazdığı "Petroglify sredney i tsentral'noy azi" başlıklı kitabına Hakasya, Tuva, Altay ve Karelya petrogliflerinden birçok kaya resmi koyarak akrabalık bağı konusunda M.A. Devlet ile aynı görüşü paylaşır (1980: 163).

Norveç kökenli Amerikan vatandaşı araştırmacı Chris Vinters, 2017 yılı Aralık ayında "Gliding on Wooden Horses / Tahta Atlar Üzerinde Kayma" adlı bir proje yürütmek için Çin'in tam kuzey-batı sınırı olan, Kazakistan'ın tam kuzey doğusunda, Moğolistan'ın güney batısında, Rusya Altay Cumhuriyeti'nin güney sınırına bitişik ve başkenti Dağlı-Altay'a 5 km mesafede bulunan Xinjiang (Sincan/Doğu-Türkistan) Özerk Bölgesi'nin Altay, Tuva ve Kazak Türklerinden oluşan Hemu köyüne gider. Karla kaplı bu doğada geleneksel Altay kayaklarının nasıl yapıldığını, nasıl kayıldığını, bununla nasıl ren geyiği avlandığını 35 gün boyunca inceliyor, bu Hemu köyünde bulunan ve MÖ 10-12 bin yıllarına ait olduğu tahmin edilen kurt başlı kayak avcıları bulunan mağara resimlerini inceliyor. Ayrıca Çin merkezinde kayak tarihini araştırmak içinde iki hafta klasik arşiv belgelerini inceliyor. Neticede Chris Vinters, editörlüğünü Spencer Millsap yaptığı National Geographic'in Kasım 2013 yılında Tuva Türklerinde yaptığı geleneksel kayak tarihi ve uygulaması araştırması gibi bu konuda hakkında birtakım sonuçlar elde eder.⁶

Tuba Türklerinin batısında Yenisey nehri başlarında yaşayan Kırgızlar hakkında yine o zamana ait olan Çin kronikleri Huan-ju-ki diyor ki: "*Bunların ülkesinde kalın kar yağar, anlar ağaç at üzerinde avcılık ederler. Bununla avcılar dağ yamaçlarında yukarı ve aşağı öyle bir süratle koşuyorlar ki, adeta uçuyorlar*" (Schott, 1864: 433).

Kırgızlar'da kayakçılık hakkında Çinlilerin Moğol sülalesi tarihinde de kayıtlar bulunmaktadı. Uranhay Türkleri ve bugünkü Tannu -Tuva Cumhuriyeti'nin ahalisini teşkil eden Uranhay ve Tuba Türkleri eski Kırgızların torunlarıdır (Togan, 1939: 1167). Tuba Türklerinin batısında Yenisey nehri başlarında yaşayan Kırgızlar hakkında yine o zamana ait olan Çin kronikleri Huan-ju-ki diyor ki: "*Bunların ülkesinde kalın kar yağar, anlar ağaç at üzerinde avcılık ederler. Bununla avcılar dağ yamaçlarında yukarı ve aşağı öyle bir süratle koşuyorlar ki, adeta uçuyorlar*" (Schott, 1864: 433). Kırgızlar'da kayakçılık hakkında Çinlilerin Moğol sülalesi tarihinde de kayıtlar bulunmaktadır. Uranhay Türkleri ve bugünkü Tannu -Tuva Cumhuriyeti'nin ahalisini teşkil eden Uranhay ve Tuba Türkleri eski Kırgızların torunlarıdır (Togan, 1939: 1167).

VII. yüzyılda sözü geçen Yenisey Kırgızlarının güney doğusunda (Hungay dağlarında)

⁶ Batı Çin'in Altay Dağları'ndaki petroglif, kayaların bölgedeki avcılar tarafından 10.000 yıl öncesine kadar kullanıldığını gösteriyor. Herhangi bir yazılı dilde kayak yapmanın en erken sözü Çin'de MÖ 200'den gelmektedir. Tang Hanedanlığı'nın tarihi kayıtları (MS 700 dolaylarında), "*Kar ve buz üzerinde dörmala tahta atlara binme geleneğine sahip Mu-Ma Türk kabileleri*" anlatıyor.

Birkaç yıl önce bir National Geographic makalesinde kayakçıların mağara resimlerini ilk okuduğumda, kayanın kökenleri hakkında daha fazla bilgi edinmek benim ilgimi çekti. Bu yerlerin insanları arasındaki mesafeyi binlerce kilometreyle ayırarak fark etmeye başladım. Norveçli bir Amerikalı ve yaşam boyu hevesli bir kayakçı olarak Norveçli olmanın gurur duyuyorum. Ancak, Çin'de uzun yıllar yaşadıkdan ve çalıştıktan sonra (ve bu süreçte biraz sinofl olduktan sonra), dünyanın bu bölümünün de kayakin erken tarihinde rol oynadığını öğrenmek için heyecanlandım. Bu iki bölgenin insanların ve kültürleri arasındaki ilişkileri ve kayakin gelişiminde nasıl bir rol oynadığını anlamak için "Tahta Atlarla Kayma" projesini tasarladım.

Kayak avcı-toplayıcılar tarafından Orta Neolitik Dönemin (MÖ 9000- MÖ 5500) başlarında Orta Asya'daki kışlarında avlanmak ve hareket etmek için kullanılabilir mi? Eğer öyleyse, kayak İskandinavya'ya ilk yerleşenlerin göç etmesine ve potansiyel olarak göç etmelerine yardımcı oldu mu? Bu eski kültürler arasındaki benzerlikler nelerdir? Bölgedeki yerel halk kayakları bir zamanlar ataları olarak kullanıyor mu? Bu, kısmen kayak nedeniyle Avrasya'daki çağdaş kültürler arasında güçlü bir paylaşılan miras önerilebilir. Belki de Norveçli atalarımız Orta Asya'dan orijinal kayakçıların torunlarıydı. Benim için ilginç olan 2250 yıl önce Çin kaynaklarının tarif ettiği Türk kabileleriyle ilgili kayak tanımlamalarının günümüzde yine Kazak, Altay ve Tuva kabilelerinde bire bir örtüşmesi. Chris Vinters, "Gliding on Wooden Horses April 19, 2019, 1. <https://glidingonwoodenhorses.com/?blogcategory=Ski+History> ; 2. <https://glidingonwoodenhorses.com/?blog=y>. Date of access, Retrieved: 21.04.2020

yaşamış olan Pa-si-mi (Basmıl) Türkleri hakkında aynı Huan-ju-ki diyor ki:

“*Bunlar ağaç at denilen kayıklar üzerinde kayarlar, bunun baş (önü / ucu) tarafı kalkık olup altı beygir derisiyle, kilları önden arkaya yatmış bir halde kapatılmıştır. Bunlar böyle yapılan kayıklar ile dağlarda öyle bir süratle koşuyorlar ki, takip ettikleri geyiğin arkasından yetişir ve geçerler. Kayakçı düz yerde koşuyorsa elinde bulundurduğu sopa (dayak) ile kara dayanarak iter ve suda kayak üzerinde kürek çeker gibi ve böylece takip ettikleri hayvanın arkasından yetişirler. Eğer kayakçı dağa çıkacaksa aynı dayak ona dağa çıkış işinde yardım eder”* (Akt. Schott, 1864: 448).

Tarihi Türk kayakçılığını en iyi tarif edenlerden bir Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî 'dir. Türk- Moğol tarihine ait 1310 yılında yazdığı eserinde Sayan dağlarında yaşayan Türk-Moğol kabilelerinden bahsederken yukardaki zikredilen Uranhalar'da kayakçılığın çok gelişmiş olduğunu iyice izah etmiştir. Bu paçanın önce Berezin, Radloff – Salemann ve sonra Marquart tarafından basılan metni, Quatremère tarafından yapılan tercümeleri (Radlov, 1866/1972: 218; Berezin, 1949: 81; Marquart, 1924: 205-307; Quatremère, 1838: 274-75) eksik olduğundan burada kitabın daha yazar zamanında, belkide onun oğlu tarafından yapılmış olan Topkapı Sarayı nüshası (No: 1518) üzerinde Togan'ın 1939'da hatalarını düzelterek yaptığı tercümesini şu şekilde aktarmıştır:

Bu vilayette (yani Sayan dağlarındaki Uranhaları ülkesinde dağlar ve ormanlar çoktur, kar çok yağar ve kışın kar üzerinde çok avcılık ederler. Bunun için tahtadan bir alet yapıyorlar ki, ona “çana” derler ve ayakları ile onun üzerine basarak dururlar, kayıştan bir bağ yaparak ayaklarını yaptıkları tahtaya bağlarlar, ellerine de bir ağaç alırlar ve ağacı (dayak) karın sathına dayayarak, suda kürek çekmekle ileri sürmeye benzeyen bir hareketle gerek düz sahada ve gerek dağ aşağı ve yukarı doğru öyle bir hızla koşarlar ki, dağ sığırının (geyik) ve takip ettikleri diğer hayvanların arkasından yetişir ve onu öldürürler. İkinci bir yük çanasını (kızak) bağlayarak beraberinde çeker ve avladığı hayvanı onun üzerine yükler; eğer iki-üç bin men ağırlığında bir yük olsa bile ona yükletirler ve çeken adamda onu az bir zahmetle kar üzerinde kolayca yürütür” (Togan, 1939: 1169).

O tarihlerde (XIII. Yüzyılın sonları) “*Kayak hünerlerini öğrenmiş bir insan büyük kolaylıkla koşar, öyle ki, bunu kendi gözüyle görmeyen bir insan inanmak istemez”*. Bu söz, Tanrı ülkesini ve sultanlığını yaşatsın. İslâm padişahı (Ilhanlı Kazan Han) hazretlerinin kulaklarına erişmişti. O da o vilayete (Uranha tarafından) mensup adamlardan bir bölüğü huzuruna getirmelerini ve onları bu kayak aletlerini yapmalarını emir buyurdular. Kayak bilen insanları getirttiler ve onlarda kayıkları yukarıda tarif olunan şekilde yaptılar ve sonuçta Reşidüddin'in kayak hakkında söylediği sözlerin doğruluğu kesinleşti ve de şüpheye mahal kalmadı. Kazan Han'da bu kayak sanatının zamanında tekrar ihya edip yapılmasını emir buyurdular. Bu çana sanatını Türkistan ve Moğolistan'ın birçok yerleşim yerlerinde bilirler ve onu icra etmeye vakıftırlar. Bilhassa Barkuçin, Tüküm, Kuru, Kırgız, Urasüt, Telengit ve Tümat vilayetlerinde bu usul kayakçılığı kullanırlar. Türk halkları, bu resim ve âdetle muktedirdirler ve daima ormanlarda gezerler.⁷ Nitekim İsviçreli J.J. Hess, kayak tarihinden bahsederken şu sonuca varıyor: “*Bütün kış karla örtülü Sibiryâ'nın kayakçılığın asıl vatanı olması doğal olduğu gibi, tarihi delillerde bu kayakçılığın Sibiryâ'dan yayılarak Avrasyâ'nın en kuzey doğu noktalarına kadar yaşayan Türk ve Moğol kavimlerine ait olduğunu gösteriyor”* (1937: 171) demektedir.

Görüleceği gibi kadim Türk halklarının hemen hepsinin ana bileşenleri at, koyun, kısmen sığır yetiştiriciliği ile avcılıktı. Tayga sınırındaki dağ-bozkır bölgeleri ve sadece hayvancılık için değil, aynı zamanda avcılık için de uygundu. Kırgızistan coğrafyası kayalıklarındaki sayısız sahneye bakılırsa, avcılık bölgenin eski nüfusunun ekonomisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Türkler tayga faunasını Orta Asya'nın dağlık ve yarı çöl bölgelerinde de (marallar, geyikler, ayılar, yaban domuzu, yaban boğası, yülkular, deve, dağ keçisi, kurt, tilki, antilop ve ceylan) avlanarak sürdürdüler. Tayga avcılarının aksine, Tanrı-Dağları sığır

⁷ Burada adı geçen Türk ve Moğol halkları ve vilayetlerinden Barkuçin- Tüküm, Baykal gölünün güney-doğusu sahillerine tesadüf eden bir ülke ve kabile isimleridir. Kum'lar Yakutlardır. Kırgızlar Yenisey Kırgızları olup, Urasüt, Telengüt ve Tümetler de şimdiki Altay ve Teleüt Türk halklarının yine Altay'da yaşayan atalarıdır (Togan, 1939: 1170).

yetiştiricileri daha geniş bir av teknikleri yelpazesine sahipti. Avcılığın organizasyonu da çok çeşitli biçimlerle ayırt edilebilirdi. Tek başına avlanmadan (evcil hayvanları cezbederek veya tasmalı bir köpekle/tağan izler takip ederek) toynaklı hayvanlarda avcıl bir köpek ile toplu avlanmaya kadar. Altay Hemu Köyü mağara resimleri kayakla yaban sığırcılığına varlığına MÖ 8 bin yıllarına zaten tanıklık ediyor. Ayrıca köpeklerle yaya ve atlı avcılığı ile kartalla avcılık Türklerin yaşadığı her coğrafya petrogliflerinde kayalara işlenmiştir. Çok sayıda av sahnesi, farklı silah türleri kullanarak hayvanı avlamanın önemli çeşitli yöntemlerini göstermektedir. Yaya olarak bir yay, tokmak (şeşper) veya sopa ile; kement veya tuzak ağı ile at sırtında, düz arazi avlarına katılanların figürleri genellikle farklı ölçeklerde gösterilir. Büyük, ayrıntılı giysiler ve silahlar, insanların şematik ve küçük görüntülerinin aksine, daha yüksek bir sosyal rütbeyle karşılık gelmektedir.

Örnök'teki bu tasvir tamda Altay ve Sayan Dağları kayakla geyik ve sığır avcılıkları ile örtüşmektedir. Aynı zamanda bugün Kırgızların "tağan" dedikleri avcı köpekte tıpkı Hakasya'daki Sülek, Büyük Sülek, Tsagaan-Salaa, Beyaz-Iyus (Ak-Ýgýz) ve Siyah-Iyus (Kara-Ýgýz) petroglifleri av sahnelerinde olduğu gibi, bu incelediğimiz Örnök tasvirinde aynı sahne görülmektedir. Zira burada Altay ve Tuva Türklerinde eskiden ve günümüzde kayakla yaptıkları geyik avcılığında sol tarafına aldıkları tek sopa (baton) yoktur. Zaten ok atan bir kişi iki eliyle yayı, diğer eliyle de kirişi çekmek zorunda olduğundan altay kayakçılığında olduğu gibi sol tarafına kayak sopası alamaz. Örnök Köyü kayak ve okla sopasız olarak yapılan kaya tasvirinin hemen hemen aynısını Halasya'nın Ak-Iyus ve Kara-Iyus akarsularının vadi yamaçlarında bulunan I. ve VI. Sandukalarında bulunmaktadır (Chebodaev, 1992: 159).

SONUÇ

Kayakla avcılık, insanların yaşadığı doğal ortamın özelliklerinden kaynaklanmıştır. Kırgızistan'ın Çolpon-Ata ili Issık-Köl'ün kuzeyinde Örnök köyünde bulduğumuz kayakla kayarken okla geyik avlayan kaya resmi incelendi. Dövme ve noktalama usulüyle yapılmış bu resimin, hemen etrafında çok sayıda On Ok damgaları bulunmaktadır. Türkiye Türklerinin atası olan On Oklar, Kırgızistan'a güney Sibiry coğrafyasından VI. yüzyılın sonlarında gelip Batı Köktürk Kağanlığını kurmuşlardır. Dolayısıyla Örnök köyünde bulup incelediğimiz bu On Okların kaya tasviri, Batı Köktürk Kağanlığı (583-659) dönemine aittir.

Araştırmanın merkezi olan kayaklı avcı petroglifin bulunduğu Kırgızistan coğrafyasıdır. Kırgızlar Türk halkları içerisinde en engin ve zengin bir geleneksel oyun ve spor hazinesine sahiptirler. Ama bu petroglifin kayaya çizildiği dönem belli ki, Kırgızlar bu coğrafyada yaşamıyorlardı. Eğer yaşamış olsalardı, bugün Hakasya ve Sayan dağları civarında olduğu gibi neredeyse her kayada Kırgız damgası olurdu. Çünkü Kadim Türk coğrafyaları içerisinde arkeoloji-petroglif bakımından en zengin yer Hakasya'dır; buradaki tüm tarihi bakiyelerde ise Kırgız damgası vardır ve bu petroglifler içerisinde kayaklı avcı ve okçu bulunmaktadır. Kırgızlar günümüzde Sibiry Türk halkları gibi kayakla geyik avcılığı yapmasalar da geleneksel okçuların kayakla hedefe ok atış antrenman ve yarışlar yaptıkları görülmüştür. Kayak Türk spor kültüründe önemli bir yer teşkil etmese de, okçuluk ve avcılığın bir spor formatı olmanın ötesinde Türk kültüründe önemli anlamlar teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu iki spor kadim Türklerde "er-olma" ritüelidir. Dede Korkut'taki Boğaç Hanın isim alması gibi, bu Örnök tasvirinde de kayaklı-oklu avcının avı olan geyiğin kendisinden büyük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda avcının iktisadi gereksinimden değil, avını avlayarak erginlenmek (kahramanlık adı almak) istiyor olabilir. Çünkü merkeze aldığımız petroglifin bulunduğu bölgelerde çok sayıda Göktürk alfabesiyle yazılmış "er adım Sunguk..." gibi yazılara rastlanmıştır.

Örnök kaya tasvirinde incelediğimiz sahnenin, tüm Türk halklarının bir arada yaşadığı Birinci Türk Hakanlığı ile Altaylardan Tanrı-Dağlarına VI. yüzyılda taşındığı ve bu tür avcılığın kadim Türklerde bir yaşam tarzı olduğu; bu tasvirde görülen kayak ve okun o dönemlerde spor için yapılmayıp, beslenme ve savaş becerilerini geliştirmek için yapıldığı; ama her iki sporunda bir proto tipi olduğu; günümüzde taşındığı kadim Türk coğrafyasında kayakla avcılığın hala devam etmekte olduğu ve tek batonla (tayak/sopa) geleneksel kayacılığın uluslararası boyuta

taşındığı; bu tasvirin bulunduğu Kırgızistan'da ise kayakla avcılığın yapılmayıp, sınırlı da olsa kayakla geleneksel okçuluğun bir spor formatı ile yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Çizim Fotoğraflar ve Çizim:

(Çizim 1. Örnök kayak kaya resminin çizimi)

(Foto 1. Örnök kayak kaya resmi)

(Foto 2. Örnök kayak kaya resmi)

(Foto 3. Örnök kayak kaya resmi)

Kaynakça

Alyılmaz, C. (2004). Petroglifler (Kaya Üstü Tasvirler). *Journal of Turkic Civilization Studies*, Cilt 1, Sayı 1. s. 157-163.

Akmatov, K. (2008). Petroglifi Ornoka, *Materiyalı i İssledovaniya po Arheologii Kırgızstana*, Cilt III, Bişkek, 11-18.

Amanbaeva, BE., Devlet, EG. (1998). *Petroglifi Sulayman-Too. Novoye O Drevnem i Srednevejovom Kırgızstane*, I. Cilt, Bişkek.

Adrianov A.V. (1881). *Puteshestviye na Altay i za Sayany [Travel to Altai and beyond the Sayan Mountains]*, St. Peterburg: Zapiski IRGO. https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003617806/

Belek, K. (2019). Tenir-Toodogu Ançılık cana Oyun-Zooktordu Çağırdırgan Petroglifter. *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları VIII* (Ed.: C. Buyar, M. Türkmen, N. Useev), Kahramanmaraş, s. 117-125.

Berezin, İ. (1849). *Sheybanidy (Istoriya mongolo-tyurkov / History of the Mongol Turks)*. Kazan'

Coldoşev, Ç.M. (2005). İzobrajeniya Voorujeniya v Srednevekovih Petroglifah Kırgızstana. *Materiyalı i İssledovaniya po Arheologii Kırgızstana*, Cilt I, Bişkek, s. 67-75.

Ergin, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: TDK Yayınları

Hess, JJ. (1939). "Holpferde-Kirgisen: Ost Asiatische Skiläufer im ersten Jahrtausend", *Olympische Rundschau*, 4: 14-15.

Devlet, M.A. (1965). "Bol'shaya Boyarskaya pisanitsa: Arkheologiya Sibiri, Pamyatniki, Pervobitnoya iskusstvo Kommentarii", *Sovetskaya Arkheologiya*, № 3.

Devlet M. A. (1980). *Sibirskiyey poyasnyye azhurnyye plastiny*, Moskva: Izdatel'stvo "Nauka" SSSR

Hudiyakov, Yu.S., Tabaldiev K. Ş., (2019). İzobraşeniya Luçnikov na Petroglifah Kara-Too v Kırgızstane. *Vestnik NGU, Seriya: İstoriya, Filologiya, , Arheologiya i Emografiya*, Cilt 18, Sayı 7: 142–147.

Kaşgarlı, Mahmud (1986). *Divan-ü Lügat-it-Türk (DLT)*, Cilt: I, Ondördüncü Tercümesi, (Çev: Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 521.

Kiselev S.V. (1951). *Drevnyaya istoriya Yuzhnoy Sibiri*. Moskova: Izdatel'stvo akademii nauk SSSR.

Quatremère, M. (1838). *Notices et Extraits des manuserits de la Bibliotheque du Roi*, Paris: Imprimerie Royale.

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015001799595&view=1up&seq=21#>, Erişim tarihi: 12.07.2019. Orijin form: University of Michigan: Z. GG20.F8.N9.V.13

Marquart, Josef (1920). "Skizzen zur geschichtlichen Völkerkunde von Mittelasien und Sibirien", *Festschrift für Friedrich Hirth zu seinem 75. Geburtstag* 16. April 1920, Berlin, 289-299

https://openlibrary.org/books/OL14546895M/Festschrift_f%C3%BCr_Friedrich_Hirth_zu_seinem_75._Geburtstag_16._April_1920; Erişim tarihi: 13.07.2019.

Marquart, Josef (1924). "Ein arabischer Bericht über die arktischen (uralischen) Länder aus dem 10. Jahrhundert", *Unngarische Jahrbücher*, IV: 261-334. Maryaşev A.N. (1980). *Petroglify Semirech'ya // Zveri v kamne (Pervobytnoye iskusstvo)*. Novosibirsk: Nauka. Sib. Otd-ıye, 1980.- s. 211-229.

Ortekin, Hasan (1938). "Türkler ve Kayak", *Ülkü*, 10 (Şubat 1938), 60:152-155.

Oynoshev, V.P. & Chochkina MP. (2016). *Altayskiye narodnyye igry, Gorno-Altaysk: ÇP Orekhov.*

Ögel, Bahaeddin (2003). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi- Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, 5. baskı, Ankara: AKDITYK - TTK Yayınları.

Potapov L. P. (1936). *Ocherki po istorii Shori [Essays on the history of Shori]*. (Trudy Instituta vostokovedeniya: 15). Moskva - Leningrad: Izd-vo Akad. Nauk SSSR. <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/66939-potapov-l-p-ocherki-po-istorii-shori-m-l-1936-trudy-instituta-vostokovedeniya-15>

Radlov, V.V. (1866/1972). *Tyurkologicheskiy sbornik. [Türkoloji koleksiyonu / Turkological compilation]*. Moskova: "Nauk".

Ramstedt, G.J. (1913). "Zwei uigurische runeninschriften in der Nord-Mongolei", *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja = Journal of la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki. XXX, (3): 82-153/1-63 pp. <https://archive.org/details/aikakauskirjav30/page/n83/mode/1up>, Retrieved: 13.07.2019. Original from University of Michigan: 894.6, S96, J8.

Schott, W. (1864). "Über die Aechten Kirgisien", *Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften*, Nr.6., Berlin.

Sher, Yakov Abramovich (1980). *Petroglify sredney i tsentral'noy azii [Orta ve Merkezi Asya Petroglifleri]*. Petroglify sredney i tsentral'noy azii, Moskva: Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury izdatel'stva «Nauka». 81/ 163 ss. <http://www.otval.spb.ru/library/sher-yaa-1980.pdf> : Erişim tarihi: 19.08.2019.

Tabaldıev, Kubatbek Şakıevıç (2011). *Drevniye pamyatniki Tyan'-Şhanya / Antik Anıtlar Tian-Şan, Bişkek: V.R.S. Company. ISBN 978-9967-26-422-9*

Tabaldıev, K.Ş. (2015). Arheolojikalık İzildöölördögü Bayırkı Oyundar Boyunça Maalımattar. *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları*, Bişkek: KTMÜ yay, s. 250-253.

Tacon, PSC; Huisheng, T.; Aubert, M. (2016). "Naturalistic animals and hand stencils in the rock art of Xinjiang Uyghur autonomous region, Northwest China", *Rock Art Research: The Journal of the Australian Rock Art Research Association (AURA)*, 33 - (1), Mar 2016,

Taşbaeva, K.İ. (2004). *Pamyatniki Kirgızstana. Pamyatniki Naskal'nogo İskusstva Tsentral'noy Azii*. Almatı.

Togan, Zeki Velidî (1939). "Eski Türklerde Kayakçılık", *Askeri Mecmua*, 57, (115): 1165-1172.

Verbitskiy V.I. (1893). *Altayskiye inorodtsy [Altai aliens]*, Moskva: Skoropech. A.A. Levenson https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003664334/

Vinnik D.F. & Pomaskina G.A. (1975). 'K voprosu o datirovke naskalnıy izobrajeniy priissikulya'. *Arheologicheskiye Pamyatniki Priissikulya*, Frunze, s. 87-102.

Yıldırım, İbrahim (1998). "Eski Sibirya- Altay Bölgesi Kayakçılığının Hippopot (At Ayaklıklar) Efsanesi ile İlişkisi", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, III. (1998), 3: 21-28.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
TELEVİZYON SPOR PROGRAMLARI VE GELENEKSEL SPORLAR
 Television Sports Programs and Traditional Sports

Aslı YURDİGÜL*

Özet

Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon, farklı tür ve formatlarda hazırlanan programlar aracılığıyla izleyicilere ulaşmaktadır. Bu program türlerinden biri de spor programlarıdır. Kendine özgü yapım ve sunum teknikleri olan spor programları, sporun tüm dallarının tanıtılması, kural ve kaidelerinin açıklanması, tarihi ve geleceği hakkında bilgilerin aktarılması dışında, spor dallarının toplum tarafından bilinirliğinin artırılması, sporun toplumun tüm kesimlerine yayılması, özellikle genç ve çocukların spora yönlendirilmesi gibi birtakım işlevlere de sahiptir. Bu anlamda spor programları sporun ve sporunun desteklenmesi, ulusal düzeyde tanıtılması ve spor dallarının bilinirliğinin artırılarak yaygınlaşması noktasında oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Ancak günümüzde spor programlarının bu amaç ve işlevleri yerine getirme sürecinde bir takım yapısal ve içeriksel sorunları barındırdığı görülmektedir. Özellikle, bu programların gündeminin futbol ya da basketbol, voleybol gibi daha çok endüstrileşmiş spor dallarına ayrılması; Türk kültür ve medeniyetinin önemli bir parçası olan geleneksel sporların ise bu programlarda kendine yer bulamaması en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, öncelikle bir tür olarak televizyon spor programları ele alınmakta; sonrasında da bu programların temel sorunlarına değinilmektedir. Günümüzde atlı cirit, rahvan binicilik, atlı okçuluk, aba güreşi, kuşak güreşi, geleneksel kızak, atlı kızak ve kökbörü olmak üzere farklı spor dalları adı altında faaliyet gösteren geleneksel sporların bu programlarda yer alması ise sorunların çözümünde farklı bir alternatif olarak durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon spor programları, temel sorunlar, geleneksel sporlar.

Abstract

As a mass media, television reaches the audience through programmes produced in different genres and formats. One of these types of programs is sports programs. Sports programmes with their own production and presentation methods fulfil several functions such as promoting all kinds of sports, explaining the rules and regulations, conveying information about its history and future, raising public awareness of sports, spreading sports to all segments of the society, and directing especially young people and children to sports. In this regard, sports programs play an important role in supporting sports and athletes, promoting them at the national level and raising awareness of the sports industry. However, it is now seen that sport programmes have some structural and contextual problems in fulfilling these objectives and functions. In particular, the division of the agenda of these programmes into more industrialised sports such as football or basketball and volleyball; One of the most important problems is that traditional sports, which are an important part of Turkish culture and civilisation, cannot find a place in these programmes. From this point of view, the study firstly considers the television sports programmes as a genre, then the main problems of these programmes were identified. The inclusion of traditional sports in these programmes, which operate under the name of different sports including javelin, horseback riding, archery, aba wrestling, belt wrestling, traditional tobogganing, horse-drawn sleigh and kok boru, is an alternative solution to the problem.

Keywords: Television sports programs, major problems, traditional sports.

Giriş

70’li yıllardan itibaren gündelik hayatımızın önemli bir parçası olan televizyon, farklı tür ve içeriklerde hazırladığı programlar aracılığıyla toplumsal ve kültürel yapıyı şekillendiren en önemli iletişim araçlarından biri olmuştur. Günümüzde iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim ve dönüşümlerle her ne kadar eski popüleritesini kaybetmiş ve ‘geleneksel’ bir araca dönüşmüş gibi gözükse de, aslında çağın gerektirdiği teknolojilere entegre olarak varlığını devam ettirmektedir. RTÜK tarafından yapılan araştırmaya göre (2018:98-99), ülkemizde hanelerdeki televizyon sahiplik durumunun % 94,3; birden fazla televizyon sahiplik durumunun %59,9 (2006:25); akıllı televizyon sahiplik durumunun ise %40 oranında olduğu ortaya çıkmıştır. Üstelik yeni bir televizyon satın alacaklar da %76,3 ile akıllı bir televizyon satın alacaklarını belirtmektedir (2018:100). Bu verilerden yola çıkarak, televizyonun yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkân ve olanakları da kullanarak gündelik hayattaki varlığını sürdürmeye devam edeceği öngörülmektedir.

Televizyonun gerek diğer iletişim araçlarına göre sahip olduğu görsel-işitsel üstünlük, gerekse de yeni iletişim teknolojilerine olan hızlı ve kolay entegrasyonu içeriklerini de ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Genel olarak ‘program’ adı altında sunulan televizyon içerikleri konularına, formatlarına ya da işlevlerine göre belirli türlere ayrılmaktadır. Bu türlerden birini de spor programları oluşturmaktadır. Televizyonun en önemli program türlerinden biri olarak spor programları sporun ve sporunun desteklenmesi, sporun öneminin vurgulanması ve toplumun tüm kesimlerine yayılması noktasında oldukça önemli işlevlere sahiptir. Ayrıca, farklı

spor dalları hakkında bilgiler vererek bu spor dallarının tanıtılması ve benimsetilmesi noktasında da iş görmektedir. Ancak bununla birlikte, günümüzde spor programlarının söz konusu bu işlevleri gerçek anlamda yerine getiremediği görülmektedir. Spor programı adı altında yayınlanan birçok program sadece 'futbol' odaklı olarak hazırlanmakta; bir ya da birden fazla uzman kişinin katılımıyla tartışma-yorum formatına dönüşmektedir. Bu durum, programların içeriksel ve anlatsal özelliklerinin dejenere olmasına neden olarak birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada da söz konusu bu sorunlara odaklanılmakta; özellikle de bu sorunlardan biri olarak spor dallarına programlarda dengeli bir şekilde yer verilmemesine dikkat çekilmektedir. Son yıllarda kurumsallaşma adına büyük ilerleme kaydeden geleneksel sporlar ise televizyon spor programları içerisinde adeta yok sayılmakta ve genellikle adı bile anılmamaktadır.

Bir Tür Olarak Televizyon Spor Programları

Fransızca kökenli genre sözcüğünün dilimizdeki karşılığı olarak tür kavramı, benzerlikleri ve ortak özellikleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Daha çok sanat alanına ilişkin bir terim olarak kullanılan tür kavramıyla içerik, biçim ve amaç yönünden aralarında benzerlikler, ortak özellikler bulunan sanat yapıtlarının sınıflandırılması anlatılmaktadır (Abisel, 1995:14). Yani tür, belirli bir sınıflandırmayı, kategorize etmeyi anlatmak için tercih edilmektedir. Özellikle resim, edebiyat, müzik gibi sanat dallarında kullanılan tür kavramı, günümüzde radyo, sinema ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının içeriklerinin sınıflandırılması amacıyla da kullanılmaktadır.

Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon, yayın hayatına başladığı günden bugüne çeşitli konu ve içeriklerle izleyicilere ulaşmaktadır. Televizyon aracılığıyla izleyicilere sunulan içeriklerin her birine program adı verilmektedir. Televizyon programı; belirli bir izleyici grubu olan, belirlenmiş amaçlara göre hazırlanmış, belirli yayın kuşaklarında, belirli saatlerde yayınlanan, televizyonun teknik ve diline uygun olarak üretilen içerikleri / metinleri (Gül, 2009:72) ifade etmektedir. Televizyon programları, bir yandan izleyicinin diğer yandan da reklam verenlerin istek ve beklentilerini karşılayabilmek; aynı zamanda diğer televizyon kanallarıyla da rekabet edebilmek adına farklı içeriklerde üretilmiştir. İlk zamanlarda kendinden önceki kitle iletişim araçlarından beslenen, özellikle de radyodan içeriklerini alan televizyon, zaman içerisinde kendi türlerini de yaratmayı başarmıştır. Farklı içeriklerle daha fazla kişiye ulaşmak, ulaşılan kişilerin istek ve beklentilerini karşılamak adına televizyon programları farklı kategorilere ayrılmıştır. Televizyon programlarının sürelerine, konularına, işlevlerine, hedef kitlelerinin sosyo-ekonomik yapılarına, özellik ve içeriklerine, anlatı yapılarına göre gruplandırılması; benzer gruptaki programların ise belirli kategoriler olarak sınıflandırılması (Duranlı,21) televizyon program türlerini meydana getirmiştir. Özen'e göre (Akt. Kars, 69) televizyon program türleri "İzlencelerin belli bir konuyu işlerken kullandığı gerece, uygulayım bilime, çeşitli öğelerin kullanılış biçimine, belli bir konuyu ele alış açısına göre ortak yönleri bulunarak yapılan kümelendirme sonunda ortaya çıkan sıralamalar" dır.

Televizyonda program türleri geçmişten günümüze, farklı kurumlar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalarda ana türler olduğu gibi alt türlerde yer almakta; türler arasındaki sınırlar zaman zaman birbirine karışabilmektedir. Bu nedenle, televizyon programlarına ilişkin kesin ve sınırları belirli bir tür anlayışından bahsetmek çok da mümkün değildir. Ancak bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri Federal İletişim Komisyonu, İngiliz kamu kuruluşu BBC, Avrupa Yayın Birliği, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Türkiye Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gibi kurumlarca tecimsel ya da tematik yayın yapan televizyon kanallarının programları belirli türler altında toplanmıştır. Ana ve alt türler olarak yapılan bu sınıflandırmalar kurumlara göre bazı farklılıklar gösterse de, temel itibarıyla televizyon programlarının içeriksel ve anlatsal özelliklerine göre birbirinden ayrılmaktadır. Yapılan tür sınıflandırmalarına bakıldığında, televizyon programlarının genellikle haber programları, spor programları, kültür-sanat programları, eğlence programları, dramalar ve reklamlar gibi ana başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Örneğin, 2003 yılında yaptığı sınıflandırmayla televizyon programlarını haber programları, spor programları, kültür

programları, eğitim programları, bilgilendiren/eğlendiren programlar, gerçek insan hayatından yola çıkan programlar, dramatik programlar, müzik programları, eğlence programları, program tanıtımları, reklamlar ve diğer programlar olarak türlere ayıran RTÜK, 2014 yılında program tür ve sınıflandırmalarına ilişkin güncelleme yapmıştır. Bu güncellemeye göre televizyon programları; haber programları, güncel programlar, kültür programları, eğitim programları, gerçek yaşamlar, dramalar, eğlence programları, çocuk programları, ticari iletişim ve tanıtım ile diğer programlar (RTÜK, 2014) olarak türlere ayrılmıştır. Her bir tür, kendi içinde belirli alt türleri de beraberinde getirmiştir.

Gerek RTÜK tarafından yapılan sınıflandırmada gerekse de diğer kurumlar tarafından yapılan sınıflandırmalarda spor programları televizyon programları içinde kendine özgü içerik ve anlatıya sahip, belirli bir hedef kitlesi olan programlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel itibarıyla sporu konu alan spor programları RTÜK'ün 2003 yılındaki sınıflandırmasında spor bültenleri, spor karşılaşmaları yayınları, spor haber programları, spor belgeselleri, spor magazin programları ve spor eğitim programları olarak alt türlere ayrılırken; 2014 yılındaki sınıflandırmada spor bülteni olarak haber programlarının bir alt türünü, yorum programları olarak da güncel programların bir alt türünü oluşturmuştur. Spor bültenleri, “sporun her türüyle ilgili dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmelerin kısaca aktarıldığı programlar” olarak tanımlanırken; yorum programları “siyaset, ekonomi, spor vb. kamuoyunu ilgilendiren güncel konuların bazen tek bir bakış açısıyla, bazen de farklı görüşlerin bir arada dile getirilerek sunulduğu program türü” (RTÜK, 2014:12) olarak tanımlanmıştır. Spor programları, “Kamuoyuna, sporun çeşitli alanları ile ilgili önemli olayları duyuran, haberler ve olayların derinlemesine ele alınıp işlendiği programlar ile her türlü sportif faaliyetin naklen yayınından oluşan program türüdür.” (RTÜK, 2003).

Spor programlarının ülkemizde tarihi, TRT'nin ilk yayınlara başlamasına dayanmaktadır. 1969 yılında TRT'nin yayın hayatına başlamasından kısa bir süre sonra, 1971 yılında, İzmir Akdeniz Oyunları, 1972 yılında da Münih olimpiyat Oyunları TRT'den naklen yayınlanmıştır (Güler ve Demir, 1995:292). 90'lı yıllarda özel televizyon yayıncılığının başlamasıyla da futbol karşılaşmaları televizyon yayınlarının vazgeçilmezi olmuştur. Özellikle futbol maçlarının televizyondan naklen yayınlanmasıyla izleyiciler spor karşılaşmalarında oturma odalarından dahil olma şansı yakalamışlardır. Futbolun başta televizyon olmak üzere, medya ile olan ölmeyen bağı, güçlenerek devam etmiş ve günümüzde spor programlarının hem içerik hem de format olarak şekillenmesine neden olmuştur. Günümüzde spor programları dendiğinde ilk olarak futbolun akıllara gelmesi bundandır.

Futbol ile televizyon programları arasındaki bu ekonomik bağıllık, televizyon spor programlarının gerçek işlevlerini yapması önlemektedir. Spor programlarının en önemli işlevi, toplumun spor dalları ve spor olayları hakkında bilgilendirilmesidir. Spor programları, spor faaliyetleri hakkında güncel bilgiler vererek toplumun sportif olaylardan haberdar olmasını sağlamaktadır. Ancak bu programların, sonuç odaklı olmayıp sporu ve sporcuyla farklı perspektiflerle ele alması önem taşımaktadır. Spor; sporcusu, antrenörü, yöneticisi, taraftarı ve izleyicisiyle oldukça kapsamlı bir alandır. Bu gerçekliğin spor programları hazırlanırken de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

İster bülten isterse de yorum türünde olsun, spor programlarının hazırlanmasında spor dallarını tanıtıcı bir yol izlenmelidir. Spor programları yalnızca toplumun büyük bir kesimi tarafından bilinen ve takip edilen spor dallarını değil; sınırlı kitlelere hitap eden spor dallarını da tanıtmakla görevlidir. Bu nedenle de programlarda farklı spor dallarına ilişkin konu, konuk ve içeriklere yer verilerek farklı spor dallarının tanıtılması ve yaygınlaşması sağlanmalıdır.

Spor programları açısından en önemli noktalardan biri de hedef kitledir. Sporun yediden yetmiş herkesi kapsayan bir alan olduğundan hareketle, spor programları da yaş, cinsiyet, milliyet ya da sosyal sınıf ayırmaksızın toplumun her kesimine hitap edebilmelidir. Bu anlamda, program içerikleri farklı konu ve konuklarla zenginleştirilmeli her kesimin beklenti ve ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte olmalıdır.

Spor programlarının en önemli işlevlerinden biri de toplumun spora özendirilmesidir.

Bu nedenle programlarda farklı spor dallarının tanıtılması, sadece bilgiye değil eğlenceye de önem verilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle çocukların ve gençlerin zararlı alışkanlıklardan uzak tutulmalarında, gündelik rutinlerinin bir parçası olarak spora yönlendirilmelerinde hem fiziksel hem de psikolojik yönden sağlıklı bireyler olarak yetişmelerinde bu programlar önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, programlar hazırlanırken sadece ticari kaygılarla değil, bu bilinçle de hazırlanmaları gerekmektedir.

Günümüz Spor Programlarının Temel Sorunları ve Geleneksel Sporlar

Günümüzde spor programları en çok izlenen program türlerinden biridir. RTÜK tarafından yapılan araştırmaya göre spor programları, haberler ve yerli dizilerden sonra %13,5 ile en çok izlenen program türüdür (2018:53). Ancak spor programları içerisinde en çok izlenen ve takip edilen spor dalı olarak karşımıza futbol çıkmaktadır. İzleyicilerin %81'i spor programlarında futbol ve futbol ile ilgili konuları izlediklerini belirtmişlerdir (RTÜK,2008:16). Buna bağlı olarak, büyük oranda reyting kaygısına dayalı bir yayıncılık anlayışı güden televizyon kanalları da spor programlarını futbol odaklı hazırlamaktadırlar. Bugün spor programlarına bakıldığında, futbol dışında herhangi bir spor dalına hemen hiç yer verilmediği; tüm programların futbol tarafından istila edildiği görülmektedir. Bu durum, ticari anlamda her ne kadar kabul edilebilir gibi dursa da, televizyonun ve spor programlarının işlevleri açısından değerlendirildiğinde sorunlu bir alanı işaret etmektedir. Bu anlamda günümüz spor programlarının en önemli sorunlarından biri olarak *spor dallarının sunumunda yaşanan dengesizlik* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Spor programları sadece bir spor dalına bağlı olarak hazırlanıp sunulan programlar olmamalıdır. Futbol ve genellikle futbolu takip eden basketbol ve voleybol gibi spor dalları dışında; atletizm, jimnastik, bisiklet, tenis, karate, golf, eskrim gibi spor dalları ile cirit, binicilik, okçuluk, güreş ve kızak gibi geleneksel spor dalları da televizyon spor programlarında yer bulabilmelidir. Ancak günümüzde bu sporlar sadece büyük spor organizasyonları olarak kabul edilen şampiyonalar ya da en üst düzey olan şampiyonluk gibi durumlar söz konusu olduğunda kendilerine yer bulabilmektedir (Özsoy, 2014:282). Söz konusu bu sporlara, spor programı olarak hazırlanıp sunulan programlar içerisinde yer ayrılmadığı gibi bu sporlar için özel olarak hazırlanan programlar da neredeyse yok denecek kadar azdır. Tecimsel kanallarda reyting kaygısıyla bu tür sporlar ve bu sporları konu alan programlara yer verilmezken; tematik spor kanallarında da bu sporları konu alan programlar oldukça sınırlıdır. Son yıllarda, özellikle geleneksel sporların tanıtılması ve yaygınlaştırılması açısından özel bir önem verildiği, bu nedenle geleneksel sporları konu alan programların nispeten arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin, TRT Spor Kanal Koordinatörü Şahin, “Futbol Değil Spor Ekranı” başlıklı yazısında kanallardaki ve spor programlarındaki futbol egemenliğini eleştirerek kamu yayıncılığı anlayışıyla faaliyet gösteren TRT Spor’un yayın politikası çerçevesindeki hedeflerinden birini “Ata sporlarının ve geleneksel dalların benimsetilmesi ve yaygınlaştırılması” olarak açıklamaktadır (Şahin, 2009:566). Ancak geline nokta, TRT Spor’un da futbol dışındaki spor dallarına yeterince yer veremediği; bu nedenle de başta geleneksel sporlar olmak üzere diğer spor dallarının tanıtımı ve yaygınlaştırılması amacıyla TRT Spor Yıldız kanalının yayın hayatına başladığı (Mayıs, 2021) görülmektedir. Yediden yetmiş tüm sporseverlere hitap etmek, yerli ve milli spor kültürünün yaygınlaşmasını sağlamak ve gençleri spora teşvik etmek amacıyla faaliyetlerine başlayan kanalın ‘Sporun her rengi’ sloganı da (TRT, 2020:140) bu konudaki hassasiyetine vurgu yapmaktadır.

Geleneksel sporlar başta olmak üzere, futbol dışındaki sporların da gerek hali hazırdaki spor programları içerisinde, gerek özel olarak hazırlanan programlar, gerekse de tematik kanallar vasıtası ile konu edilmesi spor programlarının çeşitliliğini arttıracaktır. Bu anlamda, günümüz spor programlarının sorunlu alanlarından biri de *spor dallarına yönelik çeşitliliğin olmamasıdır*.

Spor programlarının dengesizlik ve çeşitliliğe ilişkin ortaya çıkardığı sorun spor programlarının isimlerine yansımış durumdadır. Tecimsel ve tematik kanallardaki yayın akışları incelendiğinde spor programlarının isimlerinde de futbol vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. İçerikle bağlantılı olarak ortaya çıkan *isim sorunu*, başta geleneksel sporlar olmak

üzere, diğ er spor dallarının da ekranlara taşınmasıyla ç özülecek bir problem olarak gözükme ktedir. Bu anlamda, TRT Avaz’da yayınlanan ‘Geleneksel Sporların İzinde’, TRT Spor’da yayınlanan ‘Geleneksel Sporlar’ gibi program isimleri olumlu örnekler olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Bazı Tematik Kanallara Ait Spor Programı İsimleri

TRT Spor	NTV Spor	A Spor
Avrupa Futbol	% 100 Futbol	Artı Futbol
İleri 3’lü	Futbol Analiz	Bir Zamanlar Futbol
Aktüel Futbol	N Futbol	Futbolmatik
Taktik Analiz		Futbol A
Teknik Analiz		90’A
		Kale Arkası

Kaynak: Program isimleri kanalların web sitelerinden alınmıştır. Erişim Tarihi 16.10.2021

Spor programlarına ilişkin sorunlardan biri de *hedef kitle sorunudur*. Spor hem zihinsel hem de fiziksel olarak çocuk, genç, yetişkin, yaşlı ve kadın -erkek ayırt etmeksizin toplumun hemen her kesimini kucaklayan bir alandır. Bu anlamda spor programlarının da hedef kitlenin genişliğini göz önünde bulundurarak hazırlanması büyük önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, spor programlarının eğitim düzeyi çok fark etmeksizin daha çok 45-65 yaş arasındaki erkek izleyiciler tarafında izlendiğini göstermektedir (RTÜK, 2018:55). Ancak bu durum, tüm spor programlarının erkek izlerkitle için hazırlanması zorunluluğunu getirmemektedir. Tam tersi, bu durum program içeriklerinin erkek izlerkitle gözönüne alınarak hazırlanmasının bir sonucudur. Bu nedenle, spor programlarının herkesi ve tüm yaş gruplarını kapsayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Özellikle çocuklar ve gençler için yeni ve farklı formatların hazırlanarak dikkatlerinin çekilmesi, bu vesileyle spora yönlendirilmeleri büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde, geleneksel sporların çocuklara ve gençlere tanıtılarak milli değerlerimizin korunması ve gelecek nesilleri aktarılması da spor programları vasıtasıyla gerçekleşecek. Programların bu bilinç ve sorumlulukla hazırlanması sadece geleneksel sporların değil milli kültürümüzün de korunmasına hizmet edecektir.

Spor programlarındaki bir başka sorun da *tür ve formata ilişkin sorunlardır*. Format, bir programın yapısını ve biçimini, yapım yaklaşımını anlatan bir kavramdır (Kars, 78) Programın içeriksel ve teknik tüm detaylarının kesin çizgilerle belirlenmesini ifade etmektedir. Günümüzde spor programları haber ve güncel programlar kategorilerinde yer almakta ve spor karşılaşmaları dışında kalan programlar çoğunlukla da bu kategorilerde üretilmektedir. Özellikle güncel programlar kategorisinde yer alan tartışma/ yorum programları bir ya da birkaç konuğun katılımıyla gerçekleşmektedir. Oysa ki bunlar dışında, spor belgeselleri, spor magazin ve spor eğitim programları gibi, farklı formatlarda hazırlanacak programlarla spor programlarının gerçek amacına ulaşması sağlanmalıdır. Günümüzde özellikle geleneksel sporların tanıtılması noktasında spor belgesellerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, TRT Belgesel’de yayınlanan Türk Okçuluğunun Serüveni, Türklerin Ayrılmaz Parçası Rahvan Atlar, Yağlı Güreşin Kısa Tarihi gibi birçok belgesel aracılığıyla geleneksel sporların tanıtımına katkı sağlanmaktadır. Yine aynı şekilde, çocuk kanalları için hazırlanacak içeriklerle çocuklarda geleneksel sporlara ilişkin farkındalık yaratılarak bu sporlara yönelmeleri sağlanacaktır. Bunlar dışında magazin, kültür-sanat, drama ve çocuk programları gibi farklı türler ile etkileşim sonucu hazırlanacak spor programları aracılığıyla hem spor programlarının çeşitliliği artırılmalı hem de farklı program türleri aracılığıyla geleneksel sporların yaygınlaşması sağlanmalıdır.

Televizyon spor programlarında karşılaşılan bir başka sorun da *sonuç odaklı yaklaşımlardır*. Sporu bir yarış, bir rekabet ortamı olarak gören bu yaklaşımlar, genellikle spor müsabakalarının sonuçlarına odaklanmakta ve programları da skor verme aracı olarak görmektedir. Oysa ki spor programlarının skor vermekten ziyade spor dallarını tanıtmak, öğretmek ve sevdirmek gibi işlevleri vardır. Özellikle geleneksel sporlar gibi toplum tarafından az bilinen sporların, televizyon programları aracılığıyla tanıtılmaya ihtiyacı vardır. Bu sporların

ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı, kurallarının neler olduğu, neyle ve nasıl oynandığı gibi bilgiler izleyicilere doğru yol ve yöntemlerle aktarılmalıdır. Bu anlamda, TRT Spor'da yayınlanan Nedir Nasıl Oynanır isimli program iyi uygulama örneklerinden birini sunmaktadır. Program hem geleneksel sporlar gibi az bilinen spor dallarını tanıtmaya, hem bu sporların nasıl oynandığı gibi kurallarını öğretmesi hem de farklı bir format kullanması açısından oldukça dikkat çekicidir. Animasyon olarak hazırlanan programda birçok spor dalının yanı sıra cirit, okçuluk, güreş, binicilik gibi geleneksel sporlar da kısa ve eğlenceli bir şekilde tanıtılmaktadır. Bu tür programların çoğalmasıyla, hem spor programları sonuç odaklı olmaktan çıkacak hem de yeni format ve içeriklerle zenginleşecektir.

Spor programlarının bir başka sorunu da kendinden olmayana *ayrıştırmak*, *ötekileştirmek* olarak ortaya çıkmaktadır. Sporun kardeşliğe, birlikteliğe, beraberliğe vurgu yapmasına karşın spor programlarında ayrıştırmayı/ ötekileştirmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum özellikle futbol odaklı programlarda çok daha belirginleşmektedir. Programlarda Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray gibi büyük kulüpler başta olmak üzere sistematik bir ayrıştırma yapılmaktadır. Program katılımcılarının sergilediği fanatizm boyutuna varan tutum ve davranışlar, stüdyodan seyircilere, seyircilerden de taraftarlara ulaşarak hem sosyal hayatta hem de tribünlerde bölücü/ayırıcı bir rol oynamakta; spor üzerinden yaşanabilecek şiddet olaylarını da tetiklemektedir. Sporun centilmenliğine yakışmayan bu durum, çoğunlukla spor programları tarafından körüklenmektedir. Bu programlarda futbolun egemenliğine son verilmesi, özellikle de geleneksel sporlar gibi milli sporlarımızın ön plana çıkarılmasıyla söz konusu bu sorunun ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Çünkü, geleneksel sporların geçmişine bakıldığında bu sporların Türk toplumlarında başta birlik, beraberlik ve dayanışma işlevlerini yerine getirdiği; zaman içerisinde de toplumlara hoşça vakit geçirmeyi sağlayan önemli bir eğlence aracına dönüştüğü görülmektedir. İnsanların ister bir oyuncu isterse de sadece bir seyirci olarak katılmalarına imkân tanıyan geleneksel sporlar, toplumda birlikte başarmanın ve paylaşmanın hazzını yaşatmaktadır (Yurdigül, 2020:175). Bu nedenle başlangıçta oyun günümüzde ise bir spor dalı olarak adlandırılan geleneksel sporlar “Geçmişten günümüze, kaybolan veya yaşatılmakta olan yarışmayı, hoşça vakit geçirmeyi sağlayan, aynı zamanda yardım, rekreasyonel amaçlar taşıyabilen ve gelenekselleşerek günümüze kadar değişerek/değişmeden gelen ritüelleri” (Karahüseyinoğlu, 2008:132) barındırmaktadır. Bunun dışında geleneksel sporlar tarihi ve milli duygulara, kültürel değerlere, birlikteliklere ve yaşanmışlıklara vurgu yaparak toplumun tüm kesimini kucaklayabilecek bir özellik taşımaktadır. Geleneksel sporların bu özellikleri göz önüne alındığında, spor programlarında daha fazla yer almasıyla bu programların ayrıştırıcı/bölücü ve ötekileştirici yönleri de ortadan kalkmış olacaktır.

Günümüzde kazanma ve kaybetme üzerine kurulu, rekabetin ön planda olduğu bir spor anlayışı hakimdir. Bu anlayış sporu, sporcuları ve toplumu da etkileyerek sporun sert, katı ve disiplin isteyen bir faaliyet alanı olarak algılanmasına neden olmaktadır. Alternatif tür ve formatlardaki spor programlarının yeterince olmaması da bu algıyı güçlendirmektedir. Ekranlara hâkim olan spor program türleri genellikle uzman kişilerin katılımıyla gerçekleşen ve yorumlara dayalı ilerleyen güncel programlardır. Özellikle tecimsel yayıncılıkta baskın olan bu programlar, *sporun hoşça vakit geçirme, eğlendirme, dinlendirme gibi özelliklerinin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır*. Oysa ki fiziksel ve zihinsel bir arınmaya işaret eden sporun en önemli işlevlerinden biri de hoşça vakit geçirmek, eğlendirmektir. Geleneksel sporların tarihine bakıldığında, dönemin koşulları çerçevesinde önemli bir eğlence aracı olduğu görülmektedir. Geleneksel sporlar, daha çok oyun özelliğinin ön planda olmasıyla düğünler, bayramlar, kutlamalar ve şenlikler gibi farklı amaçlarla yapılan ritüellerde çocukların, gençlerin, kadın ve erkeklerin birlikte yer aldığı; gündelik yaşamın sıkıntı ve güçlüklerinden kurtulduğu, sosyalleştiği ortamlar olmuştur. Sporun günümüz spor programlarında göz ardı edilen bu özelliğini, geleneksel sporlar aracılığıyla yeniden işlevsel hale getirmek mümkündür.

Televizyon spor programlarındaki en büyük sorunlardan biri de *cinsiyet eşitsizliğine* ilişkindir. Televizyonlardaki spor programları incelendiğinde erkek egemen bir yapılanma, erkek egemen bir söylem göze çarpmaktadır. Sporun cinsiyetsizliğine karşın, spor programlarının

cinsiyeti erkeklerdir. Televizyon programlarının sunucuları/moderatörleri, konuk olarak katılan kişiler, görüşüne başvuru kişileri incelendiğinde kadınların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Spor bültenlerinde kadın sunuculara daha sık rastlanırken, özellikle tartışma/yorum programları erkeklerin egemenliğindedir. TRT Spor'da Yelda Cancı tarafından hazırlanıp sunulan Süper Spor ile Ceyla Büyükkuzun'un sunuculuğunu ve yorumculuğunu yaptığı Spor Merkezi isimli programlar ise bu duruma aykırı bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Spor sahasını kadınları da kapsayacak şekilde genişletmenin yollu bu programlardan geçmektedir. Program aracılığıyla kadınları spora teşvik etmek, sporun sadece erkeklere özgü bir faaliyet alanı olmadığını göstermek gerekmektedir. Bu nedenle de, bu programlarda gerek televizyoncu gerekse de sporcu daha fazla kadına yer verilerek topluma olumlu örnekler sunulmalıdır. Türk kültür tarihi içerisinde kadınların da erkeklerle birlikte sosyal hayata dahil olduğu, erkeklerin yaptığı birçok sporu kadınların da yaptığı, bu sporlarda hem erkeklerle hem de hemcinsleriyle yarıştıkları bilinmektedir. Bu anlamda spor programları, özellikle geleneksel sporlar üzerinden kadınların spor tarihindeki yerini tanıtmalı, sevdirmeli ve yaygınlaştırmalıdır (Türkmen,1998).

Televizyon spor programlarındaki sorunlu alanlar bunlarla sınırlı değildir. Bunlar dışında, dil ve üslup, şiddeti körükleme, yorumcuların niteliği, reklam gelirlerine duyulan ihtiyacın ön planda tutulması (Coşkun, 2015), doğruluk ve tarafsızlık sorunu, Türkçe'nin sorunlu kullanımı, şiddete yönlendirme gibi daha birçok problemi saymak mümkündür.

Sonuç

Spor programları sporun tanıtılması, yaygınlaşması, özendirilmesi ve sevdirmesi noktasında oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bu nedenle spor programları hazırlanırken sadece sonuca odaklı spor bültenleri ya da tartışma/yorum türünde güncel programlar olarak düşünülmemeli, farklı tür ve formatlar da geliştirilmelidir. Spor programlarının temel amacı spor faaliyetleri hakkında toplumu bilgilendirmek, spor dalları hakkında tanıtıcı ve açıklayıcı bilgiler sunmak, sporun tüm dallarının toplumda yaygınlaşmasını sağlamaktır. Bunun için de söz konusu programların farklı tür ve formatlarla toplumun tüm kesimine ulaşacak şekilde hazırlanması, içerik olarak spor dallarını tanıtıcı, tarihsel süreçleri hakkında bilgi verici, sporların kural ve kaidelerini açıklayıcı nitelikte olmalıdırlar. Ayrıca bu programlarda yer alan televizyoncu, yorumcu ya da sporcular da gerek özel yaşamları gerek sportif faaliyetleri gerekse de programlarda sergiledikleri hal ve tavırlarıyla topluma örnek oluşturmalıdırlar.

Günümüzde, özellikle de tecimsel yayıncılık yapan televizyon kanallarında yayınlanan spor programlarının gerçek amaçlarına hizmet etmediği görülmektedir. Çalışma kapsamında bu anlamda ortaya çıkan temel sorunlar; spor dallarının sunumunda yaşanan dengesizlikler, spor dallarına yönelik çeşitliliğin olmaması, spor program isimlerinin bile spor dallarına ilişkin ayrımcılığın bir göstergesi olması, hedef kitle sorunu, tür ve formata ilişkin sorunlar, sonuç odaklı yaklaşımlar, ayrıştırıcı ve ötekileştirici yaklaşımlar, eğitici/ eğlendirici özelliklerinin olmaması ya da ikinci planda olması ve cinsiyet eşitsizliğinin ön planda olması şeklinde ele alınmış ve açıklanmıştır. Bu sorunlara daha birçoğunu da eklemek mümkündür.

Spor programlarının temel sorunları içerisinde belki de en fazla dikkat çeken, programlarda belirli spor dalları dışında farklı dalların yeterince yer almamasıdır. Çalışma özelinde bu durum, geleneksel sporlar üzerinden tartışılmıştır. Geleneksel sporlar, Türk halklarının gündelik yaşamlarının bir parçası olarak ortaya çıkmış ancak zamanla bir eğlence, oyun ve nihayetinde de bir spor dalı olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Türk kültür ve medeniyetine dair önemli izler taşıyan geleneksel sporlar, Türk kültür tarihinin de önemli bir göstergesidir. Bu nedenle, söz konusu sporların varlığının korunması, geleceğe aktarılması ve diğer toplumlarda da bilinirliğinin artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu da ancak, geleneksel sporların spor programlarında daha fazla yer alarak görünürlüğünün ve bilinirliğinin artırılmasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

Abisel, Nilgün, Popüler Sinema ve Türler, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995

Coşkun, Sena, "Türkiye'deki Futbol İçerikli Spor Programlarının Rehber İlkeler Kapsamında Değerlendirilmesi", Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi,

2015.

- Duranlı, Levent, Drama Dışı Televizyon Programlarında Kurgu ve Görüntü Estetiği
Gül, Ruhi, Televizyonda Program Türü Olgusu ve Türkiye’deki Gelişimi, Selçuk
Üniversitesi, SBE, Radyo-Televizyon ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009
Güler, Lale, Demir, Vedat, “Spor ve Medya ilişkisi ve Türkiye’de Spor Medyası”,
Marmara İletişim Dergisi, Sayı 9, Ocak, 1995
Karahüseyinoğlu, M. Fatih, “Geleneksel Türk Sporlarındaki Modern Spor
Yansımaları”, E-Journal of New World Sciences Academy, Vol.3, Number 3, 2008
Kars, Neşe. Televizyonda Yapım Yönetim, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan
Eğitim Fakültesi Ders Notları
Özsoy, Selami, “Futbolun Sözel Hali: Televizyon Programları”, Global Media Journal,
TR Edition, 5 (9), Güz, 2014
RTÜK, İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Araştırması,
Ankara, 2006
RTÜK, Televizyondaki Spor Programlarını İzleme Eğilimleri Kamuoyu Araştırması,
Ankara, 2008
RTÜK, Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırma, Ankara, 2014
RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, Ankara, 2018
Şahin, Mehmet Buğra, “Futbol Değil, Spor Ekranı”, TRT Akademi Dergisi, Cilt 4, Sayı
8, Temmuz, 2019
TRT, Faaliyet Raporu, Ankara, 2020
Türkmen, Mehmet, “Türk Spor Geleneğinde Kadın Unsuru”, I. Spor Kongresi, 16-18
Mart, Erzurum, 1998
Yurdigül, Aslı, “Geleneksel Sporların Tanıtımında Spor Haberciliğinin Önemi,” IX.
Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu, 29-30 Kasım, Bişkek, 2020

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ BİR PARÇASI OLARAK TRT SPOR YILDIZ

TRT Spor Yıldız As Public Service Broadcasting

Aslı YURDİGÜL*

Özet

İlk örneği Avrupa'da görülen kamu hizmeti yayıncılığı, kısa sürede farklı coğrafyalara yayılarak bir yayıncılık modeli olarak hemen her ülkede yer bulmuştur. Bu modelin ülkemizde uygulanması ise 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Yasası'nın çıkarılması sonucu, 1964 yılında, ülkemizdeki radyo ve televizyon yayınlarını devlet adına gerçekleştirmek amacıyla, özerk bir kamu tüzel kişiliği olarak kurulan TRT ile olmuştur. Kamu hizmeti yayıncılığının temel amacı, ülkenin tamamını kapsar nitelikte yayınlarla toplumun haber alma, bilgi edinme, eğitim ve eğlenme gibi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu çerçevede kamu hizmeti yayıncılığı ekonomik, politik ve kültürel birtakim işlevlere sahiptir. Ülkemizde, bu işlevler çerçevesinde hareket eden TRT, farklı alanlara ve hedef kitlelere yönelik yayınlarını farklı kanallar üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda TRT Spor Yıldız kanalı da spor temalı programlar aracılığıyla sporun toplumda tanıtılması ve yaygınlaştırılması için başta çocuklar ve gençlere hitap eden yayınlar yapmaktadır. TRT Spor Yıldız kanalı üzerine olan bu çalışmada da kanalın kuruluş amacı, yayın ilke ve amaçları, program türleri, hedef kitlesi gibi unsurlar kamu hizmeti yayıncılığı üzerinden değerlendirilmekte ve TRT Spor Yıldız'ın programları aracılığıyla ulusal ve kültürel değerleri aktarım işlevini yerine getirip getirmediği sorgulanmaktadır. Bu amaçla, kanalın kurumsal web sitesinde yayınlanan bir haftalık yayın akışı analiz edilmekte ve akışta yer alan programlar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu hizmeti yayıncılığı, kamu hizmeti yayıncılığının işlevleri, TRT Spor Yıldız

Abstract

Public service broadcasting, the first example of which was observed in Europe, spread in a short period of time across different regions and found its place as a broadcasting model in almost every country. This model was introduced in our country with TRT, which was established in 1964 as an autonomous state-owned legal entity to broadcast in our country on behalf of the state through the Turkish Radio Act and Television Act No. 359. The main purpose of public broadcasting is to serve public needs such as getting news, information, education and entertainment with broadcasts covering the whole country. In this context, public broadcasting performs several economic, political and cultural functions. Acting within these functions in our country, TRT broadcasts to different spheres and target audiences through different channels. In this context, TRT Spor Yıldız channel also broadcasts programs that appeal to children and youth to promote and popularize sports in society through sports-related programs. In this study, TRT Spor Yıldız factors such as the purpose of the channel, the principles and objectives of broadcasting, the types of programs, the target audience are evaluated through public broadcasting and it is also questioned whether TRT Spor Yıldız fulfills its function of transmitting national and cultural values through its programs. To this end, the weekly broadcasting stream published on the channel's corporate website is analysed and the programmes included in the stream are examined.

Keywords: Public broadcasting, public broadcasting functions, TRT Spor Yıldız

GİRİŞ

Kamu hizmeti yayıncılığı temelleri Avrupa'da atılan bir yayıncılık şeklidir. Bu yayıncılığın tarihine bakıldığında, İngiltere'de 1922 yılında özel bir şirket olarak kurulan, 1927'de ise kamu kurumuna dönüşen British Broadcasting Corporation (BBC) kuruluşu görülmektedir. Kraliyet ailesi tarafından finanse edilen ve korunan kuruluş, ülkede ilk olarak 1922 yılında düzenli radyo yayınlarını; 1936 yılında da televizyon yayınlarını başlatmıştır. Yayıncılığın bir kamu hizmeti olarak görülmesi ve bu hizmetin bir yayıncılık modeli olarak ortaya çıkmasında kuruluşun ilk Genel Yönetmeni John Reith'in yayıncılık politikaları etkili olmuştur. Yayıncılığı kamu yararının ön planda olduğu bir hizmet şekli olarak gören Reith, bu hizmetin "Reithian Trilogy" olarak adlandırılan 'eğitici', 'eğlendirici' ve 'bilgilendirici' (Franklin, 2001, Aktaran Artmaz, 2021:17) fonksiyonlarına vurgu yapmıştır. İngiltere'de devlet tarafından yapılan düzenlemelerle yayıncılık alanının özel kurumlara açılması BBC'nin bu alandaki tekeline son vermiştir. Bu süreçte BBC, radyo yayıncılığı alanında 1970'e kadar 48 yıl; televizyon yayıncılığı alanında ise 1954'e kadar 18 yıl boyunca tek yayıncı kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

BBC'nin yayıncılık modeli kısa sürede diğer ülkelere de örnek oluşturarak önce Avrupa'da sonra da diğer ülkelerde kullanılmaya başlanmıştır. Genel anlamda kamu hizmeti yayıncılığı; bir ülkede kültürel çeşitliliğin geliştirilmesini, eğitim programlarının sunulmasını, kamuoyunun tarafsız biçimde bilgilendirilmesini, çoğulculuğun garanti altına alınmasını ve demokratik ve ücretsiz biçimde kaliteli eğlence imkânının sunulmasını (Akt. Avşar, 2005:98)

ifade etmektedir. Herhangi bir ayırım gözetmeksizin ülkenin tamamına hitap eden, temel amacı haberdar etmek, bilgilendirmek, eğitmek ve eğlendirmek olan kamu hizmeti yayıncılığı modelinin ülkemizdeki temelleri ise 1961 Anayasası kapsamında atılmıştır. Ülkemizde ilk radyo yayınlarının 1927’de, ilk televizyon yayınının ise 1952 yılında başlamasına rağmen yayıncılığın kamu hizmeti modelinde yapılandırılması 1963 yılında kabul edilen ve 1964’de yürürlüğe giren 359 sayılı yasa ile gerçekleşmiştir. Bu yasayla ülkemizdeki radyo ve televizyon yayıncılığı faaliyetlerini yürütmek üzere Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuştur. Yasa TRT’ye, yayıncılık faaliyetlerini tek elde toplama ve özerk bir kurum olarak yürütme yetkisi vermiştir. Bu yetkiyle TRT, ülkemizde özel radyo ve televizyon yayınlarının başladığı 1990’lı yılların başlarına kadar tekel olarak yayıncılık faaliyetlerini sürdürmüştür.

TRT, 1968 yılında ilk deneme televizyon yayınlarını başlatmıştır. TRT’nin 1968 yılında tek kanalla başlayan televizyon yayıncılığı serüveni kısa sürede gelişerek devam etmiş ve ilerleyen süreçte kurum, yayıncılık faaliyetlerini farklı kanallar üzerinden yürütmüştür. TRT bünyesinde 1986 yılında haber ve kültür programlarına ağırlık veren TRT 2; 1989 yılında spor, Anadolu’ya yönelik programlar ve TBMM yayınlarına yer veren TRT 3; 1990 yılında ise müzik ve eğitim programlarına yer veren TRT 4 kanalları hizmete girmiştir. Bu süreçte TRT, kamu hizmeti yayıncısı olarak ülkenin tamamını yükümlülük alanı olarak görmektedir. Burada, ülkenin tamamı ile kastedilen, bir yandan “tüm ülkeye erişim” iken; diğer yandan da nüfusun tamamı ve katmanları ifade edilmektedir. “Zengin-fakir, yaşlı-genç, eğitimli-egitimsiz, ayrıca kültürel, dini, bilimsel, sportif, toplumsal, ekonomik ya da başka konularda özel ilgileri olan insanların tümünü ifade eder.” (Akt. Avşar, 2005:112).

Buradan da anlaşılacağı üzere TRT, kamu hizmeti yayıncısı olarak ülkenin tüm kesimlerine hitap etmekle yetinmemiş; daha kuruluş aşamasında bile özel ilgi alanlarına yönelik yayınlara ağırlık vermiştir. Bu anlamda TRT’nin daha ilk yıllardan itibaren büyük önem verdiği alanlardan biri de spor yayınları olmuştur. TRT ekranlarından izleyicilerle buluşan ilk spor karşılaşması, televizyon yayınlarının başlamasından kısa bir süre sonra, 1971 yılında olmuştur. İzmir’de oynanan Karşıyaka-İstanbulspor maçı TRT ekranlarından naklen yayınlanmıştır. Yine aynı yıl, İzmir Akdeniz Oyunları; bir yıl sonra, 1972’de Münih Olimpiyatları ve 1974 yılında da Dünya Kupası TRT ekranlarından naklen yayınlanmıştır (Şahin, 2019:565).

TRT, kamu hizmeti yayıncısı olmanın verdiği sorumlulukla ulusal ve uluslararası spor karşılaşmalarını seyirciyle buluşturmasının yanı sıra; sporu toplumun tüm kesimlerine hitap eden özel bir alan olarak ele almıştır. Bu nedenle de yayıncılık faaliyetlerini yürüttüğü tek kanallı dönemden çok kanallı döneme geçişte spor yayınlarına özel önem vermiştir. Bu bağlamda, ilk olarak 1989 yılında yayın hayatına başlayan *TRT 3* üzerinden spor programlarına ağırlık vermeye başlamıştır. Ancak *TRT 3* üzerinden kültür ve eğlence gibi farklı temalarda da yayın yapılması zorunluluğu sporun bu kanal üzerinde yeterince yer bulmasını engellemiştir. Bu nedenle de kanal, 2008 yılında tamamen spor kanalına dönüştürülmüştür (www.wikipedia.org). 2010 yılında ise kanalın adı *TRT Spor 3* olarak değiştirilmiştir. TBMM TV’nin yayında olduğu salı, çarşamba ve perşembe günleri saat 14.00-19.00 arası hariç, yayınlarını *TRT Spor 3* olarak sürdüren kanal, “futboldan basketbola, voleyboldan hentbola, güreşten tenise, masa tenisinden badmintonu, savunma sporlarından kış sporlarına kısacası sporun her dalına yer vermektedir. Kitleleri ekranlara çeken popüler sporların yanı sıra atıcılık, binicilik, kayak, kürek yarışı gibi amatör sporların ekranlara taşınması, halkın spor yapmaya, izlemeye teşvik edilmesi ve olimpiyat ruhunun canlı tutulup desteklenmesi gibi amaçlar doğrultusunda çalışan *TRT Spor*, bu bakış açısıyla birçok spor dalının Türkiye’de tanınip, kök salmasına destek olmuştur.” (TRT, 2014:36). Spor haberleri, spor karşılaşmaları ve spor programları gibi farklı türdeki yayınlara sporun ve sporcunun gelişmesine destek olan *TRT Spor*, yayın politikası olarak spor dallarının topluma tanıtılmasını, çocukların, gençlerin ve engelli bireylerin sporla buluşturulmasını (TRT, 2019:) benimsemiştir. Yaptığı yayınlarda tamamen kamu yararını ön plana koyan *TRT Spor*, farklı branşların farklı program türleri aracılığıyla tanınip benimsenmesini sağlamıştır. Ancak gerek tematik spor kanallarının gerekse de spor programlarının ağırlıklı olarak futboldan beslenmesi ve yayın zamanlarının büyük bir bölümünü futbola ayırması zaman içerisinde *TRT*

Spor için de bir sorun haline dönüşmüştür. Yayınlarında başta amatör ve geleneksel sporlar olmak üzere, diğer spor dallarına yeterince yer veremeyen TRT Spor, alternatif bir çözüm olarak 27 Eylül 2019'da *TRT Spor 2* kanalının test yayınlarını başlatmıştır. Yayın politikasında kamu yararı, sosyal sorumluluk, milli ve kültürel değerler gibi kavramları ön planda tutan *TRT Spor 2*, futbol dışındaki amatör, profesyonel ve olimpiik branşlara ağırlık vererek toplumun her kesiminden ve her yaştan izleyiciye ulaşmayı hedeflemiştir (TRT, 2019). Kurum bu konudaki amaç ve hedeflerini sloganına da yansıtmış ve “*sporun tüm renkleri*” söylemini kullanarak spor yayıncılığında çeşitliliğe verdiği önemi vurgulamıştır. Daha sonrasında, 19 Mayıs 2021'de, *TRT Spor Yıldız* adıyla yayınlarını sürdürecektir olan kanal, tematik spor yayınları yapmasının ötesinde, spor aracılığıyla kültürel değerlerin korunmasına, toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanmasına, farklı spor dallarının tanıtılmasına ve en önemlisi de başta çocuklar ve gençler arasında olmak üzere toplumun her kesiminde sporun yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

TRT Spor Yıldız

TRT bünyesinde yer alan kanal, ilk olarak *TRT Spor 2* adıyla 27 Eylül 2019 tarihinde ‘Dünya Atletizm Şampiyonası’nın canlı yayınıyla test yayınlarına başlamıştır. Kanal, 19 Mayıs 2021 tarihinde, *TRT Spor Yıldız* adıyla normal yayın akışına geçmiştir. Kanalın lansmanı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı’nda TRT Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu Başkanı İbrahim Eren tarafından “Bir Yıldız Doğuyor” başlıklı konuşma ile yapılmıştır. Eren konuşmasında, kanalın Gençlik ve Spor Bakanlığı ile yapılan görüşmeler sonucu, ortaya çıkan bir ihtiyacı gidermek adına yayın hayatına başladığını ifade etmiştir. TRT Spor Yıldız, ‘Sporun Yaygınlaştırılması Projesi’ kapsamında, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile iş birliği yapılarak, başta olimpiik olmak üzere tüm amatör ve profesyonel dalların kendisinde yer bulduğu bir spor kanalı (TRT,2020:140) olarak kurulmuştur.

TRT Spor Yıldız, TRT’nin *TRT Spor*’dan sonra spor temalı ikinci televizyon kanalıdır. Gerek kurumun faaliyet raporlarında gerekse de lansman töreninde Eren’in konuşmasında *TRT Spor Yıldız*’ın temel kuruluş amacının futbol dışındaki sporlara yer vermek olduğunun altı çizilmektedir. Bu anlamda *TRT Spor Yıldız*, tüm spor kanallarında olduğu gibi *TRT Spor* kanalında da ekranlara futbolun egemen olmasının bir sonucu olarak kurulmuştur. Hatta, gerek yazılı gerekse de görsel içeriklerde kanalın kendini futbolün noktasında futbolun öteki olarak konumlandırıldığı ve kanalın kendini futbol üzerinden tanımladığı dikkat çekmektedir. Örneğin, kurumun 2019 Faaliyet Raporu’nda kanal “Sporun futbol dışındaki tüm amatör, profesyonel ve olimpiik branşlarının yer alacağı” bir kanal olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, kanalın sloganına da yansımış ve kanal “Sporun tüm renkleri” ve “Sporun her rengi” sloganlarıyla yayınlarını sürdürmüştür. Kanal “ulusal ve uluslararası spor organizasyonlarının yayınlarını, 60’ı aşkın federasyonun ve amatör spor federasyonlarının faaliyetlerini ve bu dallara ait sporcuların yaşamını izleyicilere ulaştırmaktadır” (TRT, 2020:140).

Kanalın kuruluş amaçlarından biri de farklı spor dallarının, amatör branşların toplumda yaygınlaşmasını sağlamaktır. Bu amaçla kanalda güreşten jimnastiğe, atletizminden okçuluğa, sporun hemen her branşına yönelik içeriklere yer verilmesi planlanmaktadır. Kanalın lansman törenindeki konuşmasında Eren; “TRT olarak kamu yayıncılığı hassasiyetiyle futbol dışındaki spor dallarına yer vermeye özen göstersek de yayınlamakta güçlük çektiğimiz, yayınlamadığımız turnuvalar, müsabakalar olmadı değil” (Eren, 19.05.2021) şeklinde bir özeleştiri yapmakta ve *TRT Spor Yıldız*’ın farklı spor branşlarını ekranlara taşıyarak yaygınlaşmasını sağlayacağını altını çizmektedir.

Kanalın kuruluş amaç ve ilkelerinden bir diğeri de spesifik bir izleyici kitlesine değil; yediden yetmiş toplumun hemen her kesimine hitap etmektir. Bu nedenle de farklı tür ve içerikteki programlar aracılığıyla farklı yaş ve özellikteki seyircilere ulaşılması hedeflenmektedir. Bu anlamda, özellikle çocuklar ve gençler temel hedef kitle olarak belirlenmiştir (Eren, 19.05.2021). Yayın içeriklerinin öncelikle çocuklar ve gençlere hitap edecek şekilde hazırlanması, bu grupların spora teşvik edilmesi noktasında önemli bir işleve sahip olacaktır. *TRT Spor Yıldız*’ın hedef kitlesi olarak engelli bireyler de unutulmamış; bu bireylerin spor faaliyetlerinin de ekrana taşınarak hayata tutunmalarına katkı sağlanacağı

belirtilmiştir (TRT, 2020:140).

TRT Spor Yıldız, kamu hizmeti yayıncılığı bağlamındaki kültürel işlevlerini ise geleneksel sporların yer aldığı programlarla yerli ve milli spor kültürünün gelişmesine hizmet etmek ve unutulmaya yüz tutmuş değerlerin spor programları aracılığıyla yeni nesillere aktarılmasına aracılık etmek (TRT, 2020:140) olarak açıklamaktadır. Kamunun haberdar edilmesi, bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve eğlendirilmesi kamu hizmeti yayıncılığının önde gelen işlevleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

TRT Spor Kanal Koordinatörü Mehmet Buğra Şahin ise “Futbol Değil Spor Ekranı” başlıklı çalışmasında kamu hizmeti yayıncılığının spor alanındaki ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır (Şahin, 2019:566);

- Spor karşılaşmalarının yayınlanmasının yanı sıra, sporun sosyal, kültürel ve psikolojik yönlerinin anlatılması; ‘spor, barış ve kardeşliktir’ sloganına yer verilmesi
- Sporun başlı başına bir olgu, hayat tarzı olduğu göz önüne alınarak, değişik ve ilgi çekici magazin programlarının hazırlanması
- Milli ve geleneksel sporlara özel önem verilerek, üniversitelerde ve okullarda yapılan önemli spor karşılaşmalarının değerlendirilmesi

Şahin’e göre, TRT’nin spor yayın politikasındaki temel hedefleri ise şunlardır;

- Sporun sevdirelerek kitlelere yaygınlaştırılması, amatör ruhun teşvik edilerek, çocukların gençlerin, yaşlıların, emeklilerin ve engellilerin fiziki yapılarına uygun spor etkinliklerine yönlendirilmeleri
- Ata sporlarının ve geleneksel dalların benimsetilmesi ve yaygınlaştırılması
- Milli eğitimin hedefleri doğrultusunda okullarda ve iş yerlerinde beden eğitimi ve spor etkinliklerinin yaygınlaştırılması ve sporda temel eğitimin verilmesi
- Gençliğin ruh ve beden gelişmesinde önemli rolü olan amatör spor etkinliklerine yer verilerek, bu tür spor dallarına ilginin artırılması
- Dinleyici ve seyircinin yurtta ve dünyada meydana gelen önemli spor olaylarından haberdar edilmesi, eğiticilik vasfı ve genel seyirci ile dinleyici kitlesinin ilgisi oranında uluslararası spor yarışmalarının duyurulması
- Yurtta ve dünyada engellilerin ve yaşlıların katıldıkları spor faaliyetlerinin tanıtılması ve özendirilmesine yardımcı olunması

Bu ilke ve hedefler de göz önüne alındığında, *TRT Spor Yıldız* TRT’nin bir kamu hizmeti yayıncısı olarak mevcut kanalları ve yayıncı aracılığıyla gerçekleştiremediği, spor alanına yönelik amaç, ilke ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere faaliyetlerine başlamış, tematik bir spor kanalıdır. Bu anlamda *TRT Spor Yıldız*, hem ülkemizde faaliyet gösteren diğer tematik spor kanallarından hem de TRT’nin diğer kanallarından ayrılmakta; sporu kamusal bir mesele olarak ele alan, bu nedenle de gerek tanıtımı gerekse de yayıncılığı noktasında tüm spor severleri hedef alarak yayınlarını sürdüren bir kanaldır.

Yöntem

Bu çalışmanın temel konusunu, ülkemizin ilk ve tek kamu hizmeti yayıncısı TRT’nin spor programları için belirlediği temel ilke ve hedeflerin neler olduğu; bu ilke ve hedeflerin kurumun tematik spor kanalı *TRT Spor Yıldız*’nin programlarına nasıl yansıdığı ve kanalın kamu yayıncılığının bir gereği olarak ulusal ve kültürel değerleri aktarım işlevini programları üzerinden yerine getirip getiremediğinin sorgulanması oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmada, öncelikle TRT’nin spor programlarına yönelik ilke, hedef ve amaçları ortaya konmakta, sonrasında da *TRT Spor Yıldız*’in kuruluş amaçları üzerinde durulmaktadır. Kanalın resmî web sitesinde yer alan 30 Ekim-5 Kasım 2021 tarihleri arasındaki bir haftalık yayın akışı temel alınarak programları incelenmekte; programların türlere ve spor dallarına göre dağılımları analiz edilmektedir. Buradan yola çıkarak, *TRT Spor Yıldız*’in kamu yayıncılığının bir parçası olarak yerine getirdiği işlevler tartışılmaktadır.

Bulgular

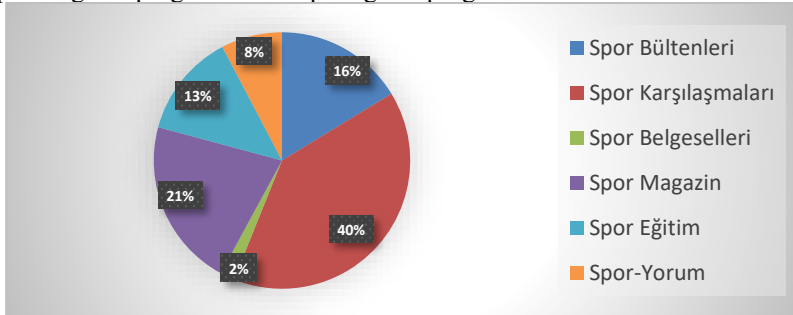
Çalışma kapsamında, *TRT Spor Yıldız*’ın 30 Ekim-5 Kasım 2021 tarihleri arasındaki bir haftalık yayın akışı incelenmiştir. Kanalın www.trtspor.com.tr adresinden yayınlanan akış

programına göre öncelikle kanalda yayınlanan programlar listelenerek Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: *TRT Spor Yıldız*’ın Yayın Akışında Yer Alan Programların Listesi (30 Ekim-5 Kasım 2021)

Haber Bülteni	Bilgi Ekramı	Sporcu Günlüğü	Spor Kitaplığı
Süper Spor	Nedir, Nasıl Oynanır?	Sağlıklı Spor	WSBK Yarışları
Porsche Carrera Kupası 2021	Yapabilir Misin?	Tekerlekli Sandalye Basketbol Süper Ligi	Set Sayısı
Ritmik Cimnastik Dünya Şamp.	Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları	Türkiye Basketbol Ligi Karş.	Yelken Ligi
Dünya Boks Şamp.	Takvim Yaprakları	Çare Spor	Tenis Dünyası
Sultanlar Ligi Karş.	Sporla Değişen Hayatlar	7 Metre	Hentbol Erkekler Süper Ligi
320 Soçi Açık Su Maratonu	Türkiye Kaykay Şampiyonası	Geleneksel Sporların İzinde	Eurolig Kadınlar Basketbol Karş.
NBA Özetler	Spor Sözlüğü	Andalucia Rally	Spor Her Yerde
İNG Basketbol Süper Ligi	Axa S. Efeler Ligi Karş.	Herkes İçin Spor	
Efsanelerin İzinde	Hentbol Kadınlar Şamp. Ligi	Gönlümdeki Aslan	

Televizyon spor programları; “Kamuoyuna, sporun çeşitli alanları ile ilgili önemli olayları duyuran, haberler ve olayların derinlemesine ele alınıp işlendiği programlar ile her türlü sportif faaliyetin naklen yayınından oluşan program türü” (RTÜK, 2003) olarak tanımlanmakta ve diğer program türlerinden ayrılmaktadır. Bununla beraber, televizyon spor programları kendi içinde de belirli kategorilere/ alt türlere ayrılmaktadır. RTÜK tarafından 2003 yılında yapılan sınıflandırmaya göre spor programları; spor bültenleri, spor karşılaşmaları yayınları, spor haber programları, spor belgeselleri, spor magazin programları ve spor eğitim programları olarak alt türlere ayrılmaktadır. RTÜK’ün 2014 yılında program türlerine ilişkin yaptığı güncellemeler sonrasında ise spor programları; sporun her türüyle ilgili dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmelerin aktarıldığı spor bültenleri; çeşitli spor dallarına ait karşılaşmaların yayınlandığı spor karşılaşmaları yayınları ve kamuoyunu ilgilendiren spor vb. güncel konuların tek ya da farklı bakış açılarıyla sunulduğu yorum programları olmak üzere üç kategoride incelenmektedir. Buradan yola çıkarak, *TRT Spor Yıldız*’ın yayın akışında yer alan spor programlarını belirli alt türler altında kategorize etmek mümkündür. Buna göre, *TRT Spor Yıldız*’da yayınlanan programlar; spor bültenleri, spor karşılaşmaları yayınları, spor yorum programları, spor belgeselleri, spor magazin programları ve spor eğitim programları olarak sınıflandırılmaktadır.

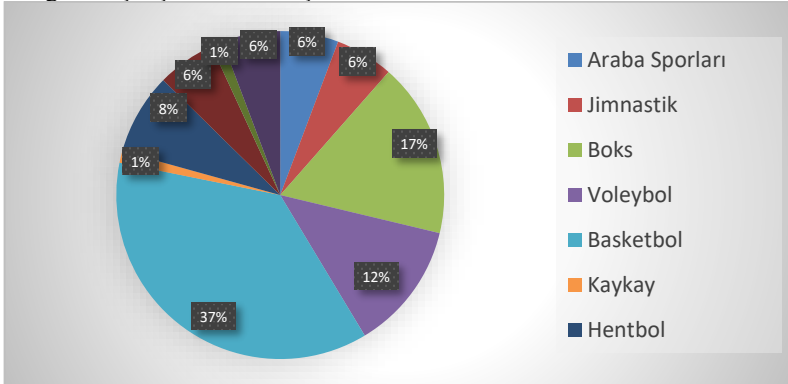
Grafik 1: Spor Programlarının Alt Türlerine Göre Dağılımı (30 Ekim-5 Kasım 2021)

Kanaldaki programların alt türlere dağılımlarına bakıldığında, en fazla ulusal ve uluslararası spor karşılaşmalarının yayınlandığı görülmektedir. Bunu, spor magazin türüne giren programlar izlemektedir. Bu programlar, magazin kelimesinin ünlü kişilerle olan ilişkilendirilmesinin aksine, daha çok toplumun büyük çoğunluğunu ilgilendirecek türden konu ve konukları merkeze alan, ela aldığı konuları seyirciyi sıkmadan aktaran, hatta zaman zaman seyircinin duygularına da hitap eden programlardır. *TRT Spor Yıldız*’da yayınlanan bu kategorideki programların süreleri genellikle 5 ile 20 dakika arasında değişmektedir. Bu programlar geniş bir konu yelpazesine sahip, seyirciyi hem bilgilendirip hem de eğlendiren,

zaman zaman özdeşim kurmasına olanak veren, bu nedenle de spora bakış açısını olumlu yönde etkileyen programlardır. Spor bültenleri, program türlerinin dağılımında üçüncü sırayı almaktadır. Bu program türünü spor eğitim programları takip etmektedir. Spor eğitim programları, spora ilişkin bilgilerin kısa kısa aktarıldığı, başta çocuklar olmak üzere toplumun her kesimine hitap eden bilgi aktarma işlevi daha ön planda olan programlardır. Spor- yorum programları, aynı zamanda spor haber programları olarak da adlandırılabilir. Bu programlar daha çok stüdyo programları olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada, özellikle belirli bir konunun bir ya da birkaç kişi tarafından yorumlandığı görülmektedir. Son program kategorisi ise spor belgeselleridir. Bu kategori, kanalın yayın akışında belgesel olarak tanımladığı programların sınıflandırılmasından oluşmaktadır. Programlar arasında özellikle alt türlere ilişkin ayırımın kesin çizgilerle yapılamaması, zaman zaman karışıklıklara sebep olabilmektedir. Bu nedenle *TRT Spor Yıldız*'ın program akışında yer alan programları daha genel bir kategorilendirmeyle spor haber programları, spor karşılaşması yayınları ve diğer programlar olarak da sınıflandırmak mümkündür.

Kanalın spor haber programları ve spor karşılaşması yayınları dışında kalan programlarına bakıldığında; Efsanelerin İzinde, Sporcu Günlüğü, Gönlümdeki Aslan, Geleneksel Sporların İzinde, Herkes İçin Spor, Nasıl Yapabilirim?, Nedir, nasıl Oynanır?, Sağlıklı Spor, Spor Kitaplığı gibi farklı tür ve formatta programların yer aldığı görülmektedir. Çalışmada spor magazin programları kategorisinde değerlendirilen bu programlar, spora ilişkin içeriklerin farklı tür ve formatlarla seyirciye aktarıldığı programlardır. Bu programlar sporun her dalına yer vermesi, sporcuların yaşamlarından kesitler sunması, sporun faydalarından bahsetmesi, samimi bir dil kullanması ve daha çok duygusal yönlerinin ağır basması gibi sebeplerle seyircinin alışageldiği spor programlarından da ayrılmaktadır.

Çalışmada, *TRT Spor Yıldız*'da yayınlanan spor müsabakalarının spor dallarına göre dağılımına bakılmıştır. Grafik 2'de gösterilen dağılım ligler, dünya şampiyonaları, yarışlar ve karşılaşmalar gibi farklı türdeki spor etkinliklerinin toplamından oluşmaktadır. Buna göre çalışmanın yapıldığı hafta en fazla basketbol karşılaşmalarının yayımlandığı görülmektedir. Bunu Dünya Boks Şampiyonası'na ilişkin yayınlar, voleybol karşılaşmaları, hentbol karşılaşmaları, motor yarışları, Tokyo Olimpiyat Oyunları, yelken yarışları ve kayak sporlarıyla ilgili karşılaşmalar izlemiştir.

Grafik 2: Spor Karşılaşması Yayınlarının Spor Dallarına Göre Dağılımı

Spor karşılaşmaları dışında, kanalın yayın akışı içinde yer alan programlar içerisinde de farklı spor dalları konu edilmektedir. Örneğin, Süper Spor programı araba ve motor sporlarını, Set Sayısı programı voleybolu, 7 Metre hentbolu, Tenis Dünyası tenisi, Geleneksel Sporların İzinde geleneksel spor dallarını konu alan programlardır. Bunlar dışında, Bilgi Ekranı, Yapabilir Misin, Nedir, Nasıl Oynanır gibi programlarda da farklı spor dallarının tanıtımı yapılmaktadır. Yani, *TRT Spor Yıldız*'da spor ve spor dallarına ilişkin bilgiler sadece bir ya da iki program türü içerisine sıkıştırılmamakta; her tür program içerisinde spora ve spor dallarına ilişkin bilgiler entegre edilebilmektedir. Bu nedenle de, Grafik 2'de verilen oranlar, kanalda spor

dallarına ilişkin dağılımı sadece küçük bir parçasını oluşturmaktadır.

Yayın akışı incelenen haftada kanalın ulusal ve uluslararası spor organizasyonlarını da ekranlarına taşıdığı görülmektedir. Bu anlamda, bir haftalık süreçte *TRT Spor Yıldız* kanalında yayınlanan ulusal ve uluslararası organizasyonların listesi aşağıda, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: TRT Spor Yıldız’da Yayınlanan Spor Organizasyonları Listesi (30 Ekim-5 kasım 2021)

Porsche Carrera Kupası 2021	2021-2022 Axa S. Efeler Ligi Karşılaşmaları
Dünya Boks Şampiyonası 2021	Hentbol Kadınlar Şampiyonlar Ligi Karş.
2021-2022 Misli Com. Sultanlar Ligi Karş.	Tekerlekli Sandalye Basketbol Süper Lig Karş.
NBA Özetler	2021-2022 Misli Com. Türk. Basketbol Lig Karş.
2021-2022 İNG Basketbol Süper Ligi Karş.	WSBK Yarışları
Tokyo Olimpiyat Oyunları 2020	Yelken Ligi
Türkiye Kaykay Şampiyonası 2021	Hentbol Erkekler Süper Lig Karş.
Ritmik Jimnastik Dünya Şampiyonası 2021	2021-2022 Eurolig Kadınlar Basketbol Karş.

Tartışma ve Sonuç

TRT Spor Yıldız kanalı, TRT’nin kamu hizmeti yayıncılığının bir parçası olarak faaliyetlerine başlamış, tematik bir spor kanalıdır. Kamu hizmeti yayıncılığının temel hedefi toplumun tamamına hitap eder nitelikte yayınlar aracılığıyla toplumun haberdar edilmesi, bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve eğlendirilmesidir. Bu hedefler doğrultusunda kamu hizmeti yayıncılığı kültürel birtakım işlevleri de yerine getirmektedir. *TRT Spor Yıldız* kanalı bu işlevlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanal, kamu hizmeti yayıncılığı anlayışıyla sporun her dalına yer verdiği programlar üzerinden toplumun her kesimine hitap etmektedir. Özellikle futbol dışında kalan spor dallarını ekranlara taşımasıyla, futbolun ekranlardaki egemenliğine son vermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, *TRT Spor Yıldız* kanalını kamu hizmeti yayıncılığı açısından değerlendirerek yayın akışında yer alan programlar üzerinden de bu hizmeti nasıl gerçekleştirdiğini, kamu hizmeti yayıncılığının spora ilişkin temel ilke ve hedefleri doğrultusunda hareket edip etmediğini sorgulamaktır. Kanalın kuruluş amacı ve sloganı göz önüne alındığında, *TRT Spor Yıldız*’ın sporun her dalına yer vermek üzere faaliyetlerine başladığı görülmektedir. Nitekim, kanalın program türleri ve içerikleri incelendiğinde de kuruluş amacına hizmet ettiği, tüm spor dallarını ekranlara taşıdığı görülmektedir. Cimnastikten atletizme, su sporlarından geleneksel sporlara, satrançtan motorlu sporlara kadar hemen her spor dalı kanalda yer alan farklı içerikler aracılığıyla topluma sunulmaktadır. Hatta, toplumun geneli tarafından bilinmeyen ya da az bilinen spor dalları da yine farklı yayınlar aracılığıyla topluma tanıtılmakta; bu sporlarında da toplumda yaygınlaşması teşvik edilmektedir. Bu anlamda kanal, sporun futboldan ibaret olmadığını farklı spor dallarına ilişkin yaptığı yayınlar aracılığıyla göstermektedir.

TRT Spor Yıldız, yayınlarında spor karşılaşmalarına büyük yer ayırmaktadır. Bu noktada sadece profesyonel ve olimpiik spor karşılaşmaları değil, amatör spor karşılaşmaları da kanal ekranlarından seyircilerle buluşmaktadır. Bu nedenle, kanalın amatör sporların ve sporcuların gelişimine özel olarak destek verdiği görülmektedir. Söz konusu bu destek, aslında kamu hizmeti yayıncılığının da en önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Kanalın kuruluş amaç ve ilkelerinden biri de toplumun hemen her kesimine hitap edebilmektedir. *TRT Spor Yıldız*’ın yayınları incelendiğinde programların format ve içerikleri, ele aldığı konular, bu konuları görsel bir dille aktarma şekli gibi faktörlerin toplumun hemen her kesimine hitap eder nitelikte olduğunu göstermektedir. Kanalın programları içerisinde özellikle çocuklara ve gençlere hitap eden yayınlar ön plandadır. Bu da, öncelikli hedef kitle olarak çocuklar ve gençlerin spora teşvik edilmesinin, yönlendirilmesinin çok daha önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca yayınlarda engelli bireylerin unutulmaması, onlara yönelik programların da yayın akışında yer alması oldukça dikkat çekicidir. Herhangi bir yaş, cinsiyet, fiziksel ya da psikolojik ayırım yapmadan, hemen herkesin spora yönlendirilmesi aynı zamanda kamu yayıncılığının spor yayınlarıyla ilgili temel ilkelerinden de biridir.

TRT Spor Yıldız, kamu yayıncılığının kültürel işlevlerinden olan genel ahlakın

gerekerini, milli geleneklerin ve manevi değerlerin gözetilmesi işlevini de yine spor programları aracılığıyla yerine getirmektedir. Özellikle okçuluk, binicilik, mas güreşi, kızak gibi ata sporlarını konu alan program ve organizasyon yayınlarıyla yerli ve milli spor kültürünün gelişmesi sağlanmakta; kültürel değerlerimizin unutulmasının önüne geçilerek gelecek nesillere aktarılmaktadır. Örneğin, kanalda yayınlanan Geleneksel Sporların İzinde gibi programlar milli sporlarımızın tanıtılması, yaygınlaştırılması ve korunması noktasında oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Kanalın yayın akışında yer alan program içeriklerine bakıldığında, spor programlarının alışlagelmiş yorum-tartışma formatının çok ötesinde programların olduğu görülmektedir. Bu anlamda programlarda hem spor dallarının hem de program formatlarının çeşitliliği oldukça dikkat çekicidir. Ülkemizde spor programı denildiğinde, hemen futbol merkezli yorum-tartışma programlarının akıllara gelmesinin ardından, *TRT Spor Yıldız*'ın program çeşitliliği kamu yayıncılığı açısından da önemli bir gelişmedir. Kanalda 5 ile 20 dakika arasında değişen programlar, oldukça doğal ve samimi bir dil kullanılarak seyircilere seslenmektedir. Bu noktada programların senaryo, kamera, kurgu, özel efekt, ses vb. anlatı unsurlarının ustaca kullanıldığı görülmektedir. Programlar seyirci ile arasına bir mesafe koymadan hedef kitleye ulaşabilmekte, vermek istediği mesajları sıkmadan iletebilmektedir. Örneğin, Bilgi Ekranı isimli program sporun farklı dalları ve yönleriyle ilgili bilgileri bir uzman tarafından yaklaşık 5 dakika içinde seyirciye aktaran eğitici bir program olarak karşımıza çıkmaktadır. Program içerik ve yapım unsurları açısından ilgi çekici, samimi ve sporu gündeliğe indiren özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Diğer yandan özellikle sporcuların hayatlarını konu alan programlar aracılığıyla da çocukların ve gençlerin spora teşvik edilmesi, sporun yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Örneğin Sporcu Günlüğü isimli programda başarılı ve genç sporcuların bir günü anlatılarak çocuklar ve gençler spora özendirilmektedir. Aynı şekilde Efsanelerin İzinde, Gönümdeki Aslan gibi programlarla da sporcuların rol model alınarak spora yönlendirme hedeflenmektedir. Ayrıca program içeriklerinde sporun fiziksel ve psikolojik açıdan önemine, özellikle de iyileştirme gücüne vurgu yapılarak her yerde ve herkes için spor mesajı verilmektedir.

Kanalın programlarından Nedir, Nasıl Oynanır? ise 5 dakikalık, anime bir eğitim programı olarak öne çıkmaktadır. Her bölümünde farklı bir spor dalının tarihçesi ve kurallarıyla anlatıldığı program özellikle çocuklar tarafından büyük ilgi görmektedir. Program sporun sadece fiziksel bir aktivite değil aynı zamanda bir eğlence aracı da olabileceğini göstermesi açısından güzel bir örnek sunmaktadır.

TRT Spor Yıldız kanalı, gerek ulusal ve uluslararası spor karşılaşmaları yayınlarıyla gerekse de diğer spor programlarıyla TRT'nin spor alanına ilişkin kamu hizmeti yayıncılığını tam anlamıyla yerine getiren bir kanaldır. Kanal, program tür ve içerikleriyle TRT'nin spor yayınlarına ilişkin ortaya koyduğu temel hedef ve ilkeler doğrultusunda bir yayıncılık faaliyeti gerçekleştirmektedir. Ayrıca kamu yayıncılığının temel amaçlarından olan haber vermek, bilgilendirmek, eğitmek ve eğlendirmek gibi işlevleri de başarıyla yerine getirmektedir.

Kaynakça

Artmaz, Ali, Türkiye'de kamu Hizmeti Yayıncılığı Çerçevesinde Siyasi Partilerin Ana Haber Bültenlerinde Temsili, İstanbul Üniversitesi, SBE, Radyo Televizyon Sinema ABD, İstanbul, 2012

Avşar, Zakir, Kamu Hizmeti Yayıncılığı, Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Yeni Düşünceler Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Haziran 2005

Eren, İbrahim, "Bir Yıldız Doğuyor", TRT Spor Yıldız Lansmanı, TRT Spor Yıldız Canlı Yayını

RTÜK, Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırma, Ankara, 2003

RTÜK, Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırma, Ankara, 2014

Şahin, Mehmet Buğra, "Futbol Değil, Spor Ekranı", TRT Akademi Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, Temmuz, 2019

TRT, Faaliyet Raporu, Ankara, 2014

TRT, Faaliyet Raporu, Ankara, 2019

TRT, Faaliyet Raporu, Ankara, 2020

www.trtspor.com.tr

www.wikipedia.org, Erişim Tarihi 01.11.2021

HİNT MİTOLOJİSİNDE SPOR VE GÜREŞ Sports and Wrestling in Indian Mythology

Nedejda N. TYDYKOVA*, Pelin AKYOL**, Osman İMAMOĞLU***

Öz

Bu çalışmanın amacı Hint mitolojisinde spor ve özellikle güreşin yeri ve öneminin belirlenmesidir. Literatür taraması yapılmıştır. Hint destanlarında (iki büyük Sanskrit destanı olan Mahabharata ve Ramayana'da) okçuluk, satranç, araba yarışları ve özellikle güreş mitolojik bir şekilde yer almıştır. Mahabharata destanında başarılı güreşçiler arasındaki karşılaşma anlatılır. Güreşin Milattan önce 3100 civarında Hindistan'da ortaya çıktığı, ancak yalnızca literatürde kanıt bıraktığı sonucuna düşünülmektedir. Vedalarda ve Tamil destanında güreşlerden bahsedilmektedir. Hint ve güney Asya kavimlerinde Güreşe "Malla-Yudhha" denir ve 5000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Hint literatüründe efsanevi güreşçiler yer almıştır ve hatta bunların bazılarının adları güreş okullarına verilmiştir. Hint mitolojisinde güreş, okçuluk, satranç benzer bir oyun ve ata binme sporlarının olduğu belirlenmiştir. Özellikle güreş sporu destanlara konu olarak çokça kendine yer bulmuştur. Güreşe "Malla-Yudhha" denir. Mahabharata ve Ramayana'nın Hind destanları güreşlerden bahseder. Bugün oynanan birçok iç ve dış mekân oyunu Hindistan'ın spor tarihinden geliyor. Birkaçını saymak gerekirse: satranç, güreş, okçuluk sayılabilir.

Anahtar kelimeler: Hint halkları, Mitoloji, Spor ve Güreş

Abstract

The aim of this study is to determine the place and importance of sports and especially wrestling in Indian mythology. A literature review was made. Archery, chess, chariot races and especially wrestling took place mythological in Indian epics (the two great Sanskrit epics Mahabharata and Ramayana). The Mahabharata epic describes the encounter between successful wrestlers. It is believed that wrestling originated in India around 3100 BC, leaving evidence only in the literature. Wrestling is mentioned in the Vedas and the Tamil epic. Wrestling is called "Malla-Yudhha" in Indian and South Asian tribes and has a history of 5000 years. Legendary wrestlers have appeared in Indian literature, and some of them have even been named after wrestling schools. It has been determined that there are wrestling, archery, and a game similar to chess and horse riding in Indian mythology. In particular, the sport of wrestling has found a place for itself as a subject of epics. Wrestling is called "Malla-Yudhha". The Indian epics of Mahabharata and Ramayana mention wrestling. Many indoor and outdoor games played today come from India's sports history. To name a few: chess, wrestling, archery.

Keywords: Indian peoples, Mythology, Sports and Wrestling

Giriş

Mitoloji, bir din veya bir halkın kültüründe Tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair tüm sözlü ve yazılı efsane birikimini, bu efsanelerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayıp inceleyen ve sınıflandıran çalışmalar bütünüdür (<http://www.leblebitozu.com/mitoloji/>). Hindistan'da güreş tarihi, ülkedeki en eski oyunlar arasındadır ve Mahabharata ve Ramayana'nın Hindu destanları bu konuda çok sayıda referans içerir. Mısır resimleri 4500, Yunan resimleri 2500 yaşında olduğu belirlenmiştir. Ne yazık ki Hindistan'da değişik nedenlerden dolayı o kadar eski bir şey yoktu. Bu nedenlerden biri "Tamil ve Sanskrit literatürü, kralların kendilerine düşman olan kralların süslerini, madeni paralarını, taçlarını, üzerine bir heykel, dikilitaş veya sütunun monte edildiği kaide veya destekleri, ayak taburelerini vb. eritmekten büyük gurur duyduklarını ve onları kralların ayaklarının altına koyduğunu söyler" şeklinde belirtilir. Diğer bir neden "Kızılderililer her şeyi birkaç yüzyıldan fazla korunmayan ağaç kabuklarına ve palmye yapraklarına yazdılar" şeklindedir. Diğer nedenler "İnsanlar her şeyi eritmede ve yeni süs eşyaları yapmada krallarının peşinden gittiler" ve "Her şeyden önce, Hindistan'ın iklim durumu hiçbir şeyin korunmasına karşı ölüydü" olarak belirtilmiştir (<https://tamilandvedas.com/>). Olimpik güreş ve boks sporlarından uzakta, Milattan önce 3000 civarında Hindistan, Pakistan, Sri Lanka ve Nepal gibi güney Asya ülkelerinde oldukça popüler hale gelen bir mücadele sporu olan efsanevi Malla-Yuddha sanatı vardı (<https://www.getintomartialarts.com>). Güreşe "Malla-Yudhha" denir. Hindistan'da güreşin Hindistan'daki Aryanların gelişinden önce bile uygulandığına inanılır (<https://www.indianetzone.com>). Spor kültürel bir olgu olarak popülaritesini her devre göre

* Doç. Dr., Research Institute of Altaistic, Altai Republic - Russia, Email:ntydykova@mail.ru

** Dr. Öğ. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: pakyol@omu.edu.tr

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

korumuştur (Türkmen ve ark.,2006:77-94). Antik çağlarda spor faaliyetleri genellikle dini bayramlar ve festivallerde görülür (Türkmen ve İmamoğlu,2018:519-538; Türkmen ve Alimov,2019:1391-1398).

Gelişme ve Sonuç

Hint mitolojisinde ünlü destan Mahabharata, iki grup savaşan kuzen arasında Chaturang adlı bir oyunun oynandığı bir olayı anlatır. Destan Mahabharata'nın yazıldığı tarih Milattan önce 1000 ile 800 arasında çeşitli tarihlere dayanmaktadır. Oyun şu veya bu şekilde satranca dönüşene kadar devam etmiştir. Kart oyunu da eski Hindistan'da gelişti. Mahabharata hikayesi, eski Hindistan'da Satranç'a benzer bir oyunun oynandığı gerçeğine ışık tutar. Mahabharata, Milattan önce 1100 ve 800 civarında çeşitli tarihlere dayandığından bu oyun yaklaşık 3000 yıl önce Hindistan'da biliniyordu. Bazı tarihçilerin görüşüne göre bu oyun, yeni bir yerleşim kurulurken bir klanın veya kastın farklı üyeleri arasında arazi tahsisinde de kullanılmıştır. Gerçek ordular için geçerli olan Chaturanga terimi, Hindistan'ın epik şairleri tarafından sıklıkla kullanılır. Sir William Jones'un makalesi, esasen, zarlarla oynanan dört eli bir satranç oyununun tarifinin verildiği Bhavishya Purana'nın bir çevirisidir. Şah Mat kelimesi bile, 'kral öldü!' anlamına gelen Farsça Şah Mat teriminden türetilmiştir. Bu terimin Sanskritçe çevirisi Kshatra Mruta olarak yapılır. Satrançta kullanılan bir takım sayaçların adı olan kaleler, Farsça asker anlamına gelen Roth teriminden gelmektedir. Ansiklopediye göre Farsça terim, açıkça Sanskritçe Raksha'dan bir asker anlamına gelen ve 'korumak' anlamına gelen bir asker anlamına gelen Rakshak kelimesinden geldiği anlaşılan Hint terimi Rukh'tan türetilmiştir. Rigveda, Ramayana ve Mahabharata döneminde, belirli bir boydaki erkeklerin, araba yarışında, okçulukta, askeri taktiklerde, yüzmede, güreşte ve savaşta yer alan silahlarda (ok, hançer, balta ve topuz, yay) ve av egzersizlerinde yer alan avcılıkta iyi bilgili olmaları bekleniyordu. Bu savaş silahları, örneğin cirit ve disk, spor alanında da sıklıkla kullanılıyordu. Lord Krishna etkileyici bir disk veya Sudarshan çakrası kullandı. Güçlü Pandavalardan ikisi olan Arjuna ve Bhima, sırasıyla okçuluk ve halterde mükemmeldi. Bhimsen, Hanuman, Jamvant, Jarasandha, eski şampiyon güreşçilerden bazılarıydı. Bugün oynanan birçok iç ve dış mekan oyunu Hindistan tarihinden geliyor. Birkaçını saymak gerekirse: satranç, güreş, okçuluk vb. (Sathyanarayana ve Vaidyanatha ,2016:51-536).

Okçuluk: Hem Ramayana hem de Mahabharata destanlarında Okçuluğa ve o zamanlar kahramanlara nasıl öğretildiklerine göndermeler vardı.

Satranç: Günümüzün modern satrancı, Mahabharata günlerinde oynanan 'sadurangam' oyunundan evrildi ve kurallar yenilendi. Satranç antik Hindistan'da ortaya çıktı ve 4 oyuncu tarafından oynandığı için Chatur Anga: Anlamı 4 gövdeli olarak biliniyordu. Bu isimden şimdiki adı Shatranj var. Pandavas ve Kauravas bu oyunu oynarken Mahabharata'da böyle bir örnek vardır. Pandavaların en büyüğü Yudhistira, bahislerini krallığına, karısı Draupadi'ye ve diğer tüm maddi varlıklara yatırır. Ve kötü niyetli bir numarayla, bahis oynadığı her şeyi Kauravalara kaybeder. Sonuç olarak, Pandavaları aşağılamak için, kötü Kaurava kardeşlerden biri olan Dushasana, Yudhistira'nın Kauravas'a kaptırdığı Draupadi'yi yakalar ve toplanmış mahkemenin önünde onu soymaya çalışır. Pandavalar güçlü olsalar da Draupadi'yi kaybettikleri için çaresizler ve oyunun kurallarına göre artık onun üzerinde hiçbir iddiaları yoktu.

Hinduizm mitolojisinde güreş: Güreşin Milattan önce 3100 civarında Hindistan'da ortaya çıktığı, ancak yalnızca literatürde kanıt bıraktığı sonucuna varılmıştır. Kanıt Vedalar, Ramayana, Mahabharata ve Sangam Tamil literatüründedir. Sanskritçe epik Mahabharata başarılı güreşçiler arasındaki karşılaşmayı anlatır. Bhima ve Jarasandha; "Birbirlerini kollarıyla çeşitli şekillerde kavrayarak ve en içteki sınırları etkileyecek kadar şiddetle tekmeleyerek sıkı yumruklarıyla birbirlerinin göğüslerine vurdular. Bulutlar gibi kükreyen tek silahları çıplak kollarla kavradılar ve hortumlarıyla karşılaşan iki çılgın fil gibi birbirlerine vurdular. 1000 yılı aşkın bir süredir kutsal hikayeler ve kahramanlık destanları da Hinduizm mitolojisinin bir parçası olmuştur. Hindistan'da spor tarihinin Vedalar ve İndus Vadisi Uygarlığı'nda bulunan referanslarla çok eski zamanlara dayandığını belirtmek ilginçtir. Villas Mani Majra'da Tiruvedacharya, okçuluk, ata binme, çekiç atma ve araba yarışı gibi birçok büyüleyici oyunu

anlatır. Manas Olhas'ta (Milattan sonra 1135), Someshwar bhrashram (ağırlık kaldırma), bhramanshram (yürütme) ve ayrıca Mall-Stambha güreşi (Rao) hakkında yazar. Ayrıca, Vedik Sanskritçe yazılmış geniş bir metinler bütünü olan Vedalar, metinler Sanskritçe edebiyatının en eski katmanını ve Hinduizm'in en eski kutsal metinlerini oluşturur ve güreş maçıyla ilgili bir anekdot içerir (Dallapiccola, 2002). Hinduizmin merkezi figürü olan Krishna, geleneksel olarak, daha basit olarak Gita olarak da bilinen Bhagavad Gita'nın yazarlığına atfedilir. Gita, antik Sanskritçe destanı Mahabharata'nın bir parçası olan 700 ayetlik bir Hindu kutsal kitabıdır. Ancak sıklıkla bağımsız bir metin olarak ve özellikle de genel Vedik'i oluşturan birkaç kitaptan biri olan kendi başına bir Upanişad olarak kabul edilir. Upanişad, Hinduizm'in felsefi ve daha çok mistik yapıdaki kutsal kitaplarıdır, Şruti kategorisinde yer alırlar. Anlamı "yanıbaşına oturmak"tır. Bu metinler geçmişte Hindu ritilerinin ("peygamberlerin") öğrencilerine öğrettiği gizli bilgileri, Vedalar'ın sonu (Vedanta) ve tamamlayıcısı olarak görülürler (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Upani%C5%9Fad>). On sekiz bölüm arasında kırk dördüncü bölüm, Krisna ve Kamsa arasındaki güreş maçı anlatır. Kamsa veya Kansa, Devaki'nin kardeşi ve Vrishni krallığının hükümdarıydı. Babası Kral Ugrasena, annesi ise Kraliçe Padmavati'dir. Ancak, kişisel sırdaşı Banasura'nın tavsiyesi üzerine Kamsa, babasını devirmeye ve kendini Mathura Kralı olarak görmeye karar verdi. Kamsa'ya bir kehanette Devaki'nin sekizinci çocuğunun bir gün onu öldüreceği söylendi. Devaki'yi öldürmek istemediği için hem Devaki'yi hem de kocası Vasudeva'yı hapsedmeye karar verdi. Hapishanenin sınırları içinde Devaki defalarca hamile kaldı ve öfkeli bir Kamsa ilk altı çocuğu öldürdü. Yedinci çocuk Balarama, Rohini'nin rahmine taşındığında kurtarıldı. Devaki ve Vasudeva'nın sekizinci çocuğu Krishna'ydı. Krishna, Kamsa'nın gazabından kurtarıldı ve bir inek çifti olan Nanda ve Yasoda tarafından büyütüldü. Ama Kamsa sekiz çocuk Krishna'nın hayatta olduğunu duyunca onu öldürmeye karar verdi. Krishna ve Balarama'yı güreş müsabakasının yapılacağı "Liman Festivali"ne çağırdı. İki kardeş Kamsa'nın güreşçilerini bir maçta mağlup etti. Kamsa, Krishna'nın saldırısına hazırlıklıydı, çünkü ölümünün nedeninin kendisi olacağını başından beri biliyordu. Hemen kılıcını kınından çıkardı ve Krishna'nın meydan okumasına kılıç ve kalkanla cevap vermeye hazırlandı. Kamsa kılıcını aşağı yukarı sallarken, Krishna büyük bir güçle onu yakaladı ve tacı kafasından indirdi. Ardından Kamsa'yı koltuğundan güreş kürsüsüne sürükledi ve yere attı. Sonra Krishna hemen göğsüne yaslandı ve ona tekrar tekrar vurmaya başladı. Basitçe Krishna'nın yumruğuyla Kamsa öldürüldü (Penjak ve Karnincic, 2013).

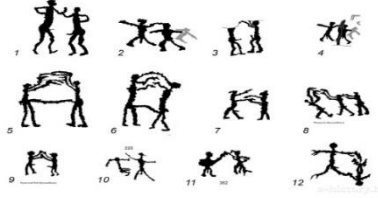
Spor ve edebiyat arasındaki bağlantının bir başka örneği, eski Hindistan'ın iki büyük Sanskrit destanı olan Mahabharata ve Ramayana'da bulunabilir (Datta, 1988). Güreş sporu hem Ramayana'da hem de Mahabharata'da ünlüydü. Bhima, bir güreş maçında Jarasandha'yı öldürür. Mahabharata'nın en eski korunmuş bölümlerinin Milattan önce 400'den daha eski olduğu düşünülmektedir. Ancak hikayenin kökenleri muhtemelen Milattan önce 8. ve 9. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. En uzun tarif edilen güreş karşılaşmasını bu destanda buluyoruz. Beş Phandva kardeşten biri olan Bheema ile Magadha'nın büyük ve efsanevi kralı Jarasandha arasında oldu. Indraprastha'nın ve daha sonra Hastinapura'nın (Kuru) kralı ve Kurukshetra Savaşı'nda Pandava tarafının lideri olan Yudhisthira, kendilerini imparator olacak kadar güçlü gören Hindistan'ın eski kralları tarafından yapılan bir kurban olan Rajasuya yagna'yı kendisi bir imparator olmak için yenmeyi planlıyordu. Krishna, Jarasandha'nın Yudhisthira'nın imparator olmasına karşı çıkan tek engel olduğuna onu ikna etti. Krishna, Bheema'nın gururlu ama yaşlanan Jarasandha ile güreşmesini sağlamak için akıllıca bir plan planladı. Güreş müsabakası 27 gün sürmüştür. Malla-yuddha tarzında, yani geleneksel Güney Asya dövüş-güreş biçimi haline gelecek şekilde güreştiler (Alter, 1992). Krishna, Jarasandha'nın öldürülebileceği sırrı biliyordu. Jarasandha, iki cansız yarı bir araya geldiğinde canlandığından, tersine, ancak bedeni ikiye bölündüğünde öldürülebilir. Krishna bir sopa aldı, ikiye böldü ve iki yöne fırlattı. Bheema ipucunu aldı. Jarasandha'nın vücudunu ikiye böldü ve parçaları iki yöne fırlattı. Ancak bu iki parça bir araya geldi ve Jarasandha tekrar Bheema'ya saldırılabildi. Bheema, bu tür birkaç nafil denemeden sonra yoruldu. Tekrar Krishna'nın yardımını istedi. Bu sefer Krishna bir sopa aldı, ikiye böldü ve sol parçayı sağ tarafa, sağ parçayı da sol tarafa attı. Bheema da tam olarak aynı

şeyi izledi. Şimdi, Jarasandha'nın vücudunu ikiye böldü ve ters yönlere fırlattı. Böylece Jarasandha öldürüldü. Hindistan'ın eski destanlarındaki güreş maçlarının diğer erken edebi açıklamaları, Balarama'nın hikayesini ve Ramayana'nın vanara kralı Vali'nin Lanka kralı Ravana'yı bir güreş yarışmasında yenmesini içerir. Ayrıca, Krishna'nın bazen göğsüne diz darbeleri, kafaya yumruklar, saç yolma ve boğazları sıktığı güreş maçlarına katıldığını anlatan hikayeler vardır (Green ve Svinth, 2010). Güreşçiler her seansa, hem dayanıklılık antrenmanının hem de öz disiplin egzersizinin bir parçası olarak kabul edilen bir hareket olan topağı düzleştirerek başlar. Antrenman sırasında güreşçiler bir lütuf olarak kendi ve rakiplerinin vücuduna birkaç avuç toprak atarlar ve bu da daha iyi bir tutuş sağlar. Arena hazırlandıktan sonra, spor salonunun koruyucu tanrısına, çoğunlukla Hanuman'a bir dua sunulur.

Mahabharata'ya göre Bhima birkaç kişiyle kavga etmişti. Bunların kurallara göre yapılan gerçek güreşler mi yoksa barbarca saldırılar mı olduğu merak edilebilir. Bunların organize kavgalar olabilir. Ancak Mahabharata savaşının tarihini kabul etmek gerekir. Hindular, Kaliyuga'nın Milattan önce 3100'de başlamasından yaklaşık 36 yıl önce sona erdiğine inanıyor. Ünlü bilim adamları tarafından ele alınan büyük seminerler ve çalıştaylar, savaşın Milattan önce 1500 civarında yapıldığını belirtir. Geleneksel tarih ile bilim adamlarının önerdiği tarih arasında büyük bir boşluk vardır. Ama Ramayana'da Mahabharata'dan önce olan Dwandwa Yuddha (Bire bir; yüz yüze) kavgalar vardır. Vedalar, Mushtika güreşçilerine atıfta bulunur. Kamsa, Krishna ve Balarama'yı öldürmeleri için eğitilmiş güreşçiler Chanura, Palmamba ve Mushtika'yı gönderdi. Hepsî Yadava kardeşler tarafından öldürüldü. Açıklama, yerden nasıl atıldıkları konusunda çok açıktı. Balarama ayaklarını tuttu, başının üzerine savurdu ve onları fırlattı ve güreşçilerden birinin cesedi ağaçta asılı kaldı (<https://tamilandvedas.com/>).

Vedalarda: Rig Veda ve Atharva Veda'daki Musti-han ve Musti-hatya, sırasıyla el göğüse dövüşü anlamına gelir. Ancak bunlardan savaşlar bağlamında bahsedilmektedir. Balarama'nın öldürdüğü güreşçilerden biri Mushtika'ydı.

Tamil destanında Güreşçiler: Tamil güreşçilerine yapılan atıflar, Milattan sonra birinci yüzyıldan Milattan sonra üçüncü yüzyıla kadar olan Sangam literatüründe mevcuttur. Sathanthaiyar tarafından Pura Nanuru ayet 80, Killi ve Amur Mallan arasındaki bir kavgayı anlatır. Killi, bir filin bambu ağacını ayağının altında kırması gibi güreşçinin bacağına kırar. Banan ünlü bir Kuzey Hintli güreşçiydi. Khatti adında başka bir Kuzey Hintli güreşçi arkadaşı vardı. İkisi de Tamil Nadu'ya geldi ve güreşçilere meydan okudu. Reis Kanaiyan'ın Aryan Porunan adında başka bir güreşçisi daha vardı. O da Kuzey Hindistan'dan geldi. Bu, tüm ünlü Kuzey Hintli güreşçilerin Tamil Nadu'yu ziyaret ettiğini veya Tamil kabile reislerine hizmet ettiğini açıkça gösteriyor. Arya Porunan ile Banan arasında düzenlenen güreş müsabakası Arya Porunan'ın ölümüyle sona erdi. Ünlü Tamil şairi Parananar'a göre vücudu iki parçaya bölündü. Bu şanlı zaferden dolayı hem Banan hem de Khatti herkese meydan okumaya teşvik edildi. Thithan Veliyan'a meydan okumak için Choza Krallığı'nın başkenti Uraiur'a gittiler. Uraiur'a girmeden önce bile, Thithan Veliyan'ın zaferlerini kutlayan büyük davul sesleri duyular. Korktular ve kaçtılar. Bu anekdotlar Parananar tarafından birçok ayette ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Kılıç dövüşü ve güreşine daha pek çok referans vardır. Güreşe bir spor müsabakası olarak Paripatal 12-72 ve Aka Nanuru 386'da referanslar var. Perunkatai (52-3115) ve Silappadikaram 16-198 gibi sonraki dönemlere ait edebiyat; 16-73) güreş müsabakalarının sahnelerini anlatmıştır. Müsabakalar davullar çalınarak yapıldı. Kral, kadınlar ve diğerleri maçı izlemek için toplandılar. Tamil destanı Silappadikaram, iki fil arasındaki kavgaya benzeyen bir olayı anlattı. Hindistan'daki birçok güreş okuluna efsanevi kahraman Bhima'nın adı verilmiştir. Kushti, Pailwan, Malla, Keşmir'den Kanyakumari'ye kadar kullanılan kelimelerden bazılarıdır (<https://tamilandvedas.com/>).

Hint Güreşi Üzerine Damga

Kazakistan'daki kayalar üzerinde MÖ 1000 ila 1200 arasında Kushti

Araba yarışı: O günlerde yaygın olan bir başka spor dalıydı. Svayamvara sırasında yapılan oyunlar genellikle yarış, okçuluk, güreş idi.

Malla-yuddha (Güney Asya güreşi): Malla-yuddha (güreş mücadelesi) Güney Asya kökenli eski bir güreş şekliydi. Beş bin yıldan fazla bir süredir tüm sınıflar arasındaki popüleritesi, ona zengin bir kültürel tarih kazandırdı. Kavga, boks, güreş ve bazı dövüş sanatlarında kullanılan teknikleri bir araya getiren bu, oldukça değişken ve çok eğlenceli bir dövüş sporuydu. Malla-yuddha'nın kendisine ilk edebi referans, MÖ 5. yüzyıldan kalma eski bir Hint destanı olan Mahabharata'da yatmaktadır (orijinal kopya muhtemelen MÖ 9. yüzyıla kadar uzanıyor olsa da). Bununla birlikte, genel olarak Güney Asya'da güreş ve muhtemelen bir tür malla-yuddha, en azından MÖ 3. bin yıllı bağlantılıdır. Sözlü geleneğin efsanevi bir Malay halk kahramanı olan Badang'ın malla-yuddha uyguladığı söylenir, ancak efsanesinin geçtiği dönem belirtilmemiştir (<https://healthahoy.com/ancien>). Boğulma, eklem kırma, ısırma, boğulma ve basınç noktası vuruşunu içerir. Maçlar geleneksel olarak tamamen sportif güç yarışmalarından yuddha olarak bilinen gerçek tam temaslı dövüşlere kadar ilerleyen dört türde kodlandı. Malla-yuddha dört standart varyasyona bölünmüştür, ancak bu varyasyonlarla ilgili bazı ayrıntılar kaybolmuştur. Bir form, sınırsız dövüşü (eski Yunan spor pankrasyonuna benzer) içeriyordu ve hiçbir kısıtlama olmaksızın vurmaya, boğulmaya ve hatta ısırma izin verdi. Diğer üçü, şiddet seviyeleri ve puanlama yöntemleri bakımından farklılık göstererek, sıradan olmayanlar için daha güvenli bir oyun sağlar. Aşırı şiddet nedeniyle, bu son biçim genellikle artık uygulanmamaktadır. Güreşçilerin birbirlerini üç saniye boyunca yerden kaldırmaya çalıştıkları ikinci form, güney Hindistan'da hala vardır. Ek olarak, malla-yuddha, her biri Hindu tanrıları ve efsanevi savaşçılardan sonra adlandırılan dört stile ayrılmıştır: Hanumanti teknik üstünlüğe odaklanır, Jambuvanti, rakibi teslim olmaya zorlamak için kilitler ve tutuşlar kullanır, Jarasandhi uzuvları ve eklemeleri kırmaya odaklanırken Bhimaseni saf güce odaklanır.

Müsabaka stili: Maç başlamadan önce, güreşçiler hazırlanmak için bir dizi aktivite yapmak zorunda kaldılar. Güreş çukurundaki kiri yassılaştırıp toparlayacak, kendilerine ve birbirlerine (kısmen daha iyi kavramak için) toprak atacaklar, dua edecekler ve saygı göstergesi olarak başlarını gurunun ayaklarına değdireceklerdi. Bu ön faaliyetlerden sonra ikili çukurun ortasında buluşabilir. Başlangıç pozisyonu muhtemelen yaptıkları sporun dört türünden hangisine bağlı olarak değişiyordu. En az bir form, güreşçilerin çenelerini diğerinin omzuna dayayarak birbirlerini bellerinden tutmasıyla başladı. Dört formun ötesinde, malla-yuddha dört teknik dövüş stiline bölündü (sporun dört çeşidiyle karıştırılmamalıdır). Her biri, Hint destanı Mahabharata'dan farklı bir efsanevi figürün adını almıştır ve bu stillerin MÖ 9. yüzyıla kadar kodlanmadığını düşündürmektedir. Dört stil aşağıdaki gibidir:

Hanumanti: Adını şekil değiştiren tanrı Hanuman'dan almıştır, teknik beceri ve hızla odaklanmıştır.

Jambuvanti: Adını ölümsüz ayı kralı Jambavan'dan alan, boğuşmaya odaklanan, ambar, şok ve kilit kullanımına dayanan.

Bhimaseni: Adını güçlü fatih Bhima'dan alan, rakibi yenmek için büyüklüğüne ve

gücüne güveniyordu.

Jarasandhi: Uzuvarı tehdit eden kilitlerin kullanımına, rakibin kemiklerini strese sokmaya ve bazen de kırmaya odaklandı. Adını ikiye bölünmüş olarak doğan ve daha sonra bir iblis(Şeytan) tarafından yeniden bir araya getirilen ve canlandırılan prens Jarasandha'dan almıştır.

Her varyasyon farklı kısıtlamalar içeriyordu. En şiddetli varyantta ısırma izin verilirken, diğer üçü arasında büyük olasılıkla izin verilmedi. Bu ayrıntılar net bir şekilde kaydedilmemiş olsa da, aynı durum muhtemelen boğulma ve diğer şiddetli hareketler için de geçerliydi. Guru (Hindistan'da manevi rehberlik yapan), herhangi bir kural ihlaline tanık olursa muhtemelen müdahale etti. Guru: Brahmacı eğitimde, yüksek kasttan gençleri ve öğrencileri yetiştiren, manevi gücünün en yüksek noktada olduğuna inanılan kimse, veya herhangi bir sanat dalında veya işte en üst derecede değerlendirilen usta, pir. (<https://kelimeler.net/guru>). Malla-yuddha güreşçileri yaş, büyüklük ve güç gibi kriterlere göre sınıflara ayrıldı. Güçlerinin yalnızca değerlendirilip değerlendirilmediği veya sınıflandırmadan önce gerçekten test edilip edilmediği belirsizdir. (Alter,1992;Peterson,2003; Draeger ve Simith,1985) <https://healthahoy.com/ancien>. Malla yuddha teriminin ilk yazılı kanıtı, Ramayana destanında, Vanara Kralı Bali ile Lanka kralı Ravana arasındaki bir güreş maçı bağlamında bulunur. Ramayana'nın maymun tanrısı Hanuman, güreşçilerin ve genel güç özelliklerinin hamisi olarak tapılır. Mahabharata destanı ayrıca Bhima ve Jarasandha arasındaki bir güreş karşılaşmasını da anlatır. Güreş maçlarının diğer erken edebi açıklamaları, Balarama ve Krishna'nın hikayesini içerir. Krishna'yı anlatan hikayeler, bazen göğsüne diz darbeleri, kafaya yumruklar, saç yolma ve boğazlarını sıktığı güreş maçlarına katıldığını bildirir. Mathura kralı Kans'ı bir güreş maçında yendi ve yerine yeni kral oldu. Siddhartha Gautama'nın Buda olmadan önce uzman bir güreşçi, okçu ve kılıç dövüşçüsü olduğu söylenirdi. Gautam Buddha'nın kendisinin okçuluk, araba yarışı, at binme ve çekiç atmada bir as olduğu söylenir. Buda'nın öğretilerini yaymak için çoğunlukla silahsız olarak uzaklara seyahat eden Budist rahipler, şiddetsizlik felsefelerine uygun alternatiflerle dini fanatiklere karşı bu tür bir kendini savunma biçimini kabul ettiler. Sporun Vedik çağdan kalma şanlı bir tarihi vardır. Atharva Veda'da, "Ülkemin Onuru ve Sporun Zaferi için" geleneksel Olimpiyat yeminiyle aynı duyguları taşıyan "Görev sağ elimde ve zaferin meyveleri solumda" diyen iyi tanımlanmış bazı değerler vardı. Bununla birlikte, Milattan önce 975'e kadar araba yarışı ve güreş zevkinin hem Hindistan'da hem de diğer ülkelerde, özellikle de Olimpiyat'ın ilk tanıtıldığı Yunanistan'da yaygın olduğunu söylemek önemlidir (<https://www.allresearchjournal.com/>; www.crystalinks.com; Sathyanarayana ve Vaidyanatha, 2016:51-53).

Hintli güreşçi heykeli

Hintli güreşçi heykeli, muhtemelen malla-Yuddha (Milattan sonra 5. yüzyıl)

Malla-Yuddha kaydedilen ilk dövüş sanatlarından biridir. Malla-Yuddha'nın güzelliği, uygulamasından olduğu kadar mirasından da kaynaklanmaktadır. Malla-Yuddha'nın hikayesi, Malla-Yuddha uygulaması yoluyla insanüstü bir güç geliştirdiği söylenen Malay efsanesinin kahramanı Badang'dan kaynaklanmaktadır. Malla-Yudda, Orta Çağ'da Hindistan'ın Müslümanların fethinden önce yüzyıllar boyunca yaygın bir popülerliğe sahipti ve hem krallar hem de köylüler tarafından tüm Hindistan'da uygulandı. Bazı durumlarda, krallar, Malla-Yuddha'ya katılmak için kraliyet güreşçilerini birbirine düşürerek çatışmaları çözmeye

çalışırlardı. Hatta kralların bazen birbirleriyle bu şekilde savaşıacaklarına dair kanıtlar bile var. Zirvesi sırasında, kazananlar için nispeten büyük ödül havuzları bulunan saray avlularında yüksek profilli turnuvalar kurulacaktı. Yarışma formatı, para ödülünü eve götürme girişimlerinde geçici oyuncuların zamanın profesyonellerine kadar bir dizi yarışmacıyı memnuniyetle karşıladı. Topluluğun seçkin üyelerinin, etkinliğin büyüklüğünü daha da arttırmak için kendi adlarına güreşçiler tuttuğu bile biliniyordu - bu genellikle seyirciler için başka performanslar içeriyordu. O dönem için etkileyici bir şekilde, Malla-Yuddha ile uğraşan önemli sayıda profesyonel güreşçi vardı. Bu tür sporcular kendilerini tamamen dövüş sanatına adayacak ve kendi gurularının sürekli denetimi altında yaşayacaklardır. Profesyoneller için Malla-Yuddha eğitim rejimleri, bedenlerini meslekleri için saf tutmanın bir yolu olarak hem alkolden hem de cinsel temastan tamamen uzak durmayı talep eden katı bir eğitim rejimini içerecektir. Bazı durumlarda, toplumun varlıklı üyeleri güreşçilere sponsorluk yaparak kariyerlerini finanse ederdi. Malla-Yuddha'nın yaklaşımı, her biri Hindu tanrılarının adını taşıyan dört stile ayrılmıştır. Hanumanti teknik üstünlüğe odaklanır. Jambuvanti, rakipler tarafından kullanılan kilitler ve ambarlar tarafından vurgulanmaktadır. Jarasandhi, uzuvların ve eklemelerin kırılmasına atıfta bulunurken, Bhimaseni, savaşıların sergilediği saf gücü ifade eder. Ne yazık ki, Malla-Yuddha'nın popüleritesi, 16. yüzyılda Hindistan'ın Müslümanların fethinden sonra Güney Asya'da azaldı, ancak savaş sanatı, kıtanın bazı bölgelerinde bu güne kadar hala seviliyor (<https://www.getintomartialarts.com/>).

Mukna- Manipur: Kuzey-Doğu Hindistan'dan bir halk güreşi biçimidir. Mukna: Mukna, Kuzey-Doğu Hindistan'daki Manipur eyaletinde oldukça popüler olan bir halk güreşi şeklidir. Ayrıca Imphal, Thoubal ve Bishnupur'da son derece popülerdir. Mukna, erkeklerin kimin daha fazla fiziksel yeteneğe sahip olduğunu ve kimin daha güçlü olduğunu kanıtlamak için güreştikleri yerli bir spordur. Manipur'da son derece popüler olmasına rağmen, Lai Haraoba festivalinin sadece son gününde yarışmalar var. Bu, Manipur halkının rekabet etmeyi ve Mukna'dan ayrılmayı ne kadar sevdiğini ve ne kadar popüler olduğunu kanıtıyor. Mukna ilk olarak 15. yüzyılda ortaya çıktı; kralların herkese hükmettiği zamanlarda. Mukna, kadınların rekabet etmesine izin verilmeyen bir güç ve beceri testi olduğu için, daha zayıf cinsiyet oldukları ve erkeklerle karşı rekabet edemeyecekleri söylenir. Mukna'nın teknikleri ve tarzı, eski Güney Asya güreş tarzı olan Pehlwanı gibi diğer dövüş sanatlarına benzer. Hindistan'da Pehlwanı'nın dövüş sanatlarının en saf hali olduğuna inanılıyor. Bu, eski sanatlardan kaynaklanan başka bir güreş şekli olduğuna inanan diğer Güney Asya ülkeleri için aynı değildir.

Mukna Kuralları: Tüm rekabetçi dövüş sanatlarında olduğu gibi, geçerli kurallar vardır. Bu, onu medeni tutmak ve katılımcılar için çok tehlikeli veya zararlı olmasını önlemek içindir. Hiçbir koşulda izin verilmeyen bazı hareketler vardır. Rakibin boynunu, bacaklarını, kulaklarını ve/veya saçını tutmak diskalifiyeye yol açar. Birisi orada rakiplere vurursa, bu faul olur. Turu kimin kazandığını belirlemek için, kaybedenin ayaklarından ayrı olarak vücudunun bir kısmı ile yere dokunmuş olması gerekir. Yarışma başlamadan önce, katılımcılar aynı ağırlık sınıfındaki kişilerle eşleştirilir. Bu, oyunu adil tutmak ve bir katılımcının yaralanma riskini azaltmak içindir. Başka bir notta, bazı katılımcılar geleneği sürdürmek için eski geleneksel silahları kullanıyor. Ayrıca geleneksel kıyafetleri de giyerler; bu, vücudun en savunmasız ve hayati kısımlarını koruduğu için bir güvenlik önlemidir.

Mukna'da Kullanılan Teknikler: Bu dövüş sanatı, çeşitli farklı güreş dövüş sanatlarında ortak bir özellik olan boğuşma tekniklerine odaklanır. Bu dövüş sanatında kullanılan tekniklere Lou denir. Tüm dövüş sanatlarında olduğu gibi, kullanılan bir dizi özel teknik (hem saldırı hem de savunma için) vardır. Rakiplerin Mukna'da yarışırken kullandıkları ana hareketlerden üçü, ningong olarak da bilinen, rakibin baldırını çaresiz kılmak için bükerek fırlatma, longkhrou olarak da bilinen ve rakibin yüksekte atıldığı bir yüksek atıştır. Khadny olarak da bilinen yerden; Bu hareketi kullanırken rakibinizin dengesini bozmaya yardımcı olur, böylece size bir avantaj sağlar. Bir mukna yarışmasında yaygın olarak kullanılan daha birçok teknik var ama hepsini listelemek uzun zaman alacaktı. Bu dövüş sanatında kullanılan ana teknikler, diğer tekniklerin nasıl olacağı hakkında size bir fikir verir. Genel olarak, mukna

canlandırıcı bir dövüş sanatıdır (<https://masterfighting.com/mukna/>).

Pehlwanı – Eski Güney Asya Güreşi: Pehlwanı, Güney Asya kökenli eski bir güreş şeklidir. Hindistan'da sanat, Hint Güreşi'nin en saf biçimlerinden biri olarak kabul edilir (Kuntao ve Mukna sporları). Pehlwanı ilk olarak Babür İmparatorluğu'nda yaratıldı. Babür İmparatorluğu 1526'da kuruldu ve bugün Güney Asya olarak kabul edilen bölgenin çoğunu kapsıyor. Sanat, öncelikle, halihazırda kurulmuş iki sanatın birleştirilmesiyle yaratılmıştır. Bunlardan ilki malla-yuddha'dır. Malla-yuddha'nın 5000 yılı aşkın bir geçmişi vardır. Güney Asya'da bilinen en eski dövüş stillerinden biridir. Diğer sanat ise varzesh-e bāstāni'dir. Bu sanat, Pers kökenli eski bir dövüş stildir. Tarzın geçmişi 2000 yıl öncesine dayanmaktadır. Bu iki dövüş stili, şimdi pehlwanı olarak bildiğimiz şeyi oluşturmak için birleşmiştir (<https://masterfighting.com>).

Hint mitolojisinde güreş, okçuluk, satranç benzer bir oyun ve ata binme sporlarının olduğu belirlenmiştir. Özellikle güreş sporu destanlara konu olarak çokça kendine yer bulmuştur. Güreşe "Malla-Yudhha" denir. Mahabharata ve Ramayana'nın Hind destanları güreşlerden bahseder.

Kaynaklar

Alter, J. S. (1992). *The wrestler's body: Identity and ideology in north India*. Berkeley: University of California Press.

Dallapiccola, A. L. (2002). *Dictionary of Hindu Lore and Legend*: Thames & Hudson.

Datta, A. (1988). *Encyclopaedia of Indian Literature: devraj to jyoti*: Sahitya Akademi.

Draeger, D. F., & Smith, R. W. (1985). *Comprehensive Asian fighting arts*. Tokyo: Kodansha International.

George A. (2016). *Living the Mythological Character of the Olympics*, <https://mythologymatters.wordpress.com/2016/08/21/living-the-mythological-character-of-the-olympics/>

Green, T. A., & Svinth, J. R. (2010). *Martial Arts of the World: An Encyclopedia of History and Innovation*: ABC-CLIO.

Pattanaik, D. (2018). *Even the Gods played sport*, <https://devdutt.com/articles/even-the-gods-played-sport/>

Peterson, I. V. (2003). *Design and rhetoric in a Sanskrit court epic: The Kirātārjunīya of Bhāravi*. Albany: State University of New York Press.

Sathyanarayana K., Vaidyanatha U. (2016). *Sports in mythology International Journal of Applied Research* ; 2(9): 51-53

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). *Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports*, *Researches About The Turks All Around The World*,163: 77-94

Türkmen, M., & Alimov, U. (2019). *Devinimsel yönleriyle: Orta asya Türkleri'nde cambı atış*. *Journal of International Social Research*, 12(66),1391-1398.<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3678>

Türkmen M., İmamoğlu O. (2018). *Antik Ön Asya Medeniyetlerinde Spor*, III Uluslararası Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları sempozyumu, 519-538. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4622668).

İnternet kaynakları

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/mitoloji-nedir-mitolojik-ne-demek-mitoloji-tanrilari-ve-kitaplari-hakinda-bilgiler-41649590>

<https://www.allresearchjournal.com/archives/2016/vol2issue9/PartA/2-8-136-623.pdf>
www.crystalinks.com

<https://olympics.com/ioc/ancient-olympic-games/mythology>

<https://greekmythandwesciv.wordpress.com/2015/12/03/greek-myth-and-the-olympics/>

<https://mythologytowesternculture.wordpress.com/2012/06/18/how-greek-mythology-impacts-our-culture-today/>

<http://www.infoplease.com/sports/olympics/history-olympic-torch.html>

<https://tamilandvedas.com/2014/10/04/wrestling-in-ancient-india/>
<https://healthahoy.com/ancient-sports/malla-yuddha/>
<https://www.getintomartialarts.com/what-was-the-first-martial-art/>
<https://masterfighting.com/mukna/>
<https://masterfighting.com/pehlwani/>
[https://kelimeler.net/guru-kelimesinin-anlami-nedir\)](https://kelimeler.net/guru-kelimesinin-anlami-nedir)
https://www.indianetzone.com/68/history_wrestling_india.htm
<http://www.leblebitozu.com/mitoloji/>

КЫРГЫЗ САЯПКЕРЛЕРИНИН САЛТТУУ «КҮЛҮК ТАПТОО» ЫКМАСЫ ФИЗИОЛОГИЯГЫЯЛЫК КӨЗ КАРАШТА

Traditional Method of Training Horses "Kuluk Taptoo" of Kyrgyz Riding-Masters
From a Physiological Point of View

Аскарбек З. ТҮЛӨБАЕВ*

Аннотация: Көчмөн кыргыз элинин оюн-зоокторунун эң орчундуусу – *ат мелдештери*, алардын кульминациясы – *ат чабыш*, ал эми негизги субъекти – *күлүк ат*. Бул макаланын максаты – кыргыз саяпкерлеринин салттуу «күлүк таптоо» ыкмасынын иш-аракеттерин физиология илиминин көз карашына ылайык түшүндүрүү болуп аныкталган. Изилдөөлөрдүн максатына ылайык иликтөө иштери фольклордук, илимий жана интернет булактарында жүргүзүлдү. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгында төмөндөгүдөй маалыматтар алынды: кыргыз саяпкерлеринин күлүк таптоодогу салттуу аракеттерин эмпирикалык ыкмалар коштогон тубаса феномен деп бааласа болот; күлүк таптоо эки түрдүү жүргөн: ыраңга семирген атты таптоо жана колго багып семиртилген атты таптоо; тапталган күлүктүн даярдыгы анын мүнөзүнүн, дене абалынын (кондициясы) жана сырткы көрүнүшүнүн белгилери менен аныкталган; күлүк таптоодо кыргыз саяпкерлери ар-кандай ырым-жырымдарды дагы колдонушкан. кыргыз саяпкерлеринин күлүк таптоодо салттуу колдонуп келген иш-чаралары учурдагы күлүк аттарды таптоонун көпчүлүк иш-аракеттери, И.П. Павловдун жогорку нерв аракети тууралуу окуулары жана физиология илиминин негиздери менен шайкеш келет.

Ачык сөздөр: ат чабыш, саяпкер, күлүк таптоо, ат оюндары.

Abstract: The most important entertainment of the nomadic Kyrgyz people is equestrian competitions, the culmination of which is horse racing, and the main plot is race horses. The purpose of this article is to explain the effect of the traditional Kyrgyz method "churkoo" (running) from the point of view of physiology. According to the purpose of the research, the research was carried out in folklore, scientific and Internet sources. As a result of the study, the following data were obtained: traditional methods of Kyrgyz breiter in horse training can be considered as empirical methods in conjunction with an innate phenomenon; training was carried out in two ways: training a horse fed in a summer pasture and training a horse fed at home; the readiness of a horse is determined by the characteristics of its character, physical condition and appearance; Kyrgyz breeders also used various rituals during training. The traditional training methods of the Kyrgyz breeders, which are still used today, are the most consistent with the teachings of I.P. Pavlova on higher nervous activity and the basics of physiology.

Keywords: at chabysh (*traditional horse racing*), sajakper (*breiter, trainer-trainer of horses*), preparation of horses for a horse racing, horse games.

КИРИШҮҮ

Кыргыз элинин көчмөн жашоо-тиричилигинин материалдык негизин жылкы чарбасы түзгөндүгү жалпыга маалым. Жылкы чарбасы көчмөндөрдүн турмушунда ар тараптуу багыттарда колдонулган: өндүрүмдүү жылкы чарбасы багытында – эт, сүт жана кымыз өндүрүүдө; унаа, көлүк жана мингич аттарды колдонуу багытында; оюн-зоок багытында – ат (*тай, кунан*) чабыш, жорго салыш, эр сайыш, оодарыш, көк бөрү (*улак тартыш, торпок тартыш*) ж.б.

Көчмөн кыргыз элинин баатырдык мелдештеринин, оюн-зоокторунун эң орчундуусун ат мелдештери түзсө, алардын кульминациясы *ат чабышка* туш келип, күлүктөрдү тандап таптаган саяпкерлердин жана күлүктүн сымбаты, кан тамырлары, дем алуусу, жүрүшү боюнча сынаган сынчылардын баркы өтө жогору бааланган. Кылымдар бою атты таптап байгеге салган саяпкерлердин өзгөчө ыкмалары дагы калыптанган (Омурзаков, Тологенов, 1980; Акмолдоева, 1989; Азизбаев, 2015: 45; Belek, 2015: 112; Айдаркулов, Анарбекова, 2018: 32; Turkmen, Belek, 2020: 194).

Күлүк аттарды таптаган кишилерди «*саяпкер*» – деп аташат. Саяпкерлик ар бир адамдын колунан келе бербеген өтө татаал, кылдат иш. Өтө сейрек кездешүүчү, өзгөчө баамчыл мындай кишилер жылкынын күлүктүгүн көздөрүнөн, сырткы турпатынан карап биле алышат. Кулундагы сейрек сапаттарды башынан эле туюп билүүгө жөндөмдүү болушат. Алар жылкылардын ар бир кыймылын жана аны тапка киргизүүнүн сырларын мыкты өздөштүргөндүгү менен айырмаланышат. Саяпкерлерди кыргыз эли өтө сыйлаган, алар жөнүндө муундан-муунга тамшануу менен айтылып келе жаткан уламыштар бар. Аттын тоютун (*жемин, чөбүн, суусун*) ченеп берип, суутуп, терин алып, чабышка даярдоого кылдат мамиле кылышат. Алыс, жакын аралыкка чуркашына, жердин өзгөчөлүгүнө жараша күлүктү тапка келтирет. Жылкыларды багып-кароо боюнча, бардык

жумуштар саяпкердин нускоолорунун негизинде жүзөгө ашырылат. Чабандес саяпкердин көздөгөнүн ишке ашыруу боюнча бардык айткандарын аткарат (Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

Саяпкерлер өзүнүн күлүк, же жорго тандоо жана таптоо ыкмасын эч кимге айтышпагандыктан (*кээ бир саяпкерлер гана өзүнүн балдарына сыр бөлүшкөн*), учурда бул багыттагы маалыматтар өтө аз. Саяпкерчилик менен алектенген киши тубаса талантуу болсо, талбай эмгектенсе, өз алдынча тажырыйба алып, күлүк таптоо боюнча ыкмаларга, кийинчерээк өзүнө тиешелүү сырларга ээ боло алган.

Ал эми аттын тигил же бул сапаттарын (*күлүк, жоого минүүчү ат, жорго ж.б.*), мүмкүнчүлүктөрүн так айта билген адамдарды *сынчы* деген. Сынчы аттын сырткы түзүлүшүн, басыгын, ошондой эле кулунду, тайды же жылкыны сындап, жылкынын күлүк же жорго болоорун кулун кезден айырмалап билүүгө жөндөмдүү. Сынчы күлүк аттын тапка кандай көнгөнүн жана алдыда боло турган ат чабышта кандай жыйынтык көргөзөрүн байкай билген киши. Бирок, сынчы саяпкердин кызматын аткара албайт. Ошондуктан эл оозунда: *«сынчы сындайт, сынбайт, саяпкер тандап-талдап таптайт»* – деп айтылып калган (Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013; Belek, 2015: 112).

Сынчылар аттын күлүк, жорго же чобур болоорун кулун же тай кездеринде эле баамдап, үйдө отуруп тыштагы аттын дабышынан күлүк же жорго экенин аныкташа алышса, жорго же күлүктөрдү баскан туягынын изи боюнча, заңдаган тезеги, кашка тиши, жал куйруктары, умасы, көз караштары, жаагынын жана соорусунун түзүлүштөрү боюнча сынашкан (Солтоноев, 1993: 109; Оморов, 2012).

Күлүк (ат) таптоо – күлүктөрдү табына келтирүү ыкмасы. Күлүктү атайы бир жыл, алты ай же үч ай байлап тапка келтирген. Байланган күлүктүн жем-чөбү, суусу гана эмес аны маал-маалы менен бастырып, чаптырып туруунун өзү да белгилүү өлчөмдө так ыргак менен тартипке салынган. Учурду келгенде улам аттын тери алынып (*жылма тер, кара тер, акыр аягында ачуу тер*), чоң байгеге тапталган. Ачуу тери таза алынбаган күлүктү алыс аралыкка чапканда, ал буулугуп өлүп калышы мүмкүн. Кыргыз элинде даңазалуу чоң байгеге атайы тапталган күлүк аттарга чөпкө кошо тууралган козунун этин, кээде жыланды да жедиргендиги айтылат.

«Манас» эпосунда күлүк таптоого тиешелүү маалыматтар түздөн-түз айтылбаганы менен, алыс аралыктарга талбай чуркаган, узак салгылаштарда арыбай жүргөн күлүктөрдүн ачуу терин алуунун катаал ыргак тартибин сактап тапка келтиргендиги тууралуу айтылат. Мисалы, Сагымбай Орозбаковдун варианты боюнча Көкөтөйдүн ашында ат чабышта биринчи келген Аккуланын, «Семетей» эпосунда «Каныкейдин Тайторуну чапканы» эпизодунда Тайторунун тапталышы сүрөттөлөт (Мукасов, 2016).

Бирок кыргыз элинин салттуу «күлүк таптоо» ыкмасынын иш-аракеттери бүгүнкү күнгө чейин физиологиялык жактан ачыктоого, негиздөөгө алынган эмес. Ошондуктан изилдөөлөрдүн максаты – кыргыз саяпкерлеринин салттуу «күлүк таптоо» ыкмасынын иш-аракеттерин физиология илиминин көз карашына ылайык түшүндүрүү болуп аныкталган.

МАТЕРИАЛДАР ЖАНА МЕТОДДОР

Изилдөөлөрдүн объектиси болуп кыргыз элинин ат чабышындагы салттуу системасы, предмети болуп күлүк таптоодогу салттуу билимдери жана ыкмалары саналды.

Изилдөөлөрдүн максатына ылайык иликтөө иштери фольклордук, илимий жана интернет булактарында жүргүзүлдү.

Кыргыз саяпкерлеринин «күлүк таптоо» ыкмасына тиешелүү топтолгон маалыматтар талкууга алынып, алгоритм катары тизмектелгенден кийин, ар бир иш-аракети физиология илиминин алкагында түшүндүрүүгө алынды.

ИЗИЛДӨӨЛӨРДҮН ЖЫЙЫНТЫГЫ ЖАНА ТАЛКУУЛОО

Көчмөн кыргыз элинин оюн-зоокторунун эң орчундуусу – *ат мелдештери*,

алардын кульминациясы – *ат чабыш*, ал эми негизги субъекти – *күлүк ат*.

Ат чабыш бул байыркы, эл арасында кеңири таралган оюн-зооктун түрү болуп, ат чабышка адатта узак аралыкка жүгүргөн күлүк жана чаалыкпас аттарды тандап алышкан. Тажрыйбалуу саяпкерлер күлүктү а дегенде тай чабышка, анан кунан чабышка, бышты болгондон баштап чоң мелдештерге алып чыгышкан (Омурзаков, Тологенов, 1980; Акмолдоева, 1989; Belek, 2015: 113; Айдаркулов, Анарбекова, 2018: 32).

Ат чабыштарга даярдануу, күлүк ээлеринен илгери үмүт менен коштолуп, кыйла машакаттанууларды талап кылган. Ат чабыштын аралыгы өтө узун болуп, кээде 50 км ге чейин жеткен. Ат чабышка жарактуу аттарды тандап алууда жана аларды таптоодо көптөгөн кылымдардын ичинде ата-бабалар топтогон ыкмаларга майда-чүйдө дебей маани берилип, зор чеберчиликти жана атайын ыктарды талап кылган ар түрдүү ыкмалардын жана эрежелердин бүтүндөй системасы иштелип чыккан (Абрамзон, 1999: 432; Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

Ат чабыш үчүн чукул *аралыкка* (15-16 чакырым) чабылгандарга жеңил жана ылдам чуркаган аттар тандалса, *орто аралыкка* (20-30 чакырым) чабылгандарга мүчөлөрү жоонураак келген, чуркамдуу аргымактар тандалган, ал эми *алыс аралыкка* (30-60 чакырым) чабылгандарга мүчөлөрү өргө-ылдыйга төп келген, чыдамкай (*алысчыл*) аттар чабылган. Кунан чабышка 3 жашка чейинки жылкылар чабылса, тай чабышка жалаң гана тайлар түшкөн. *Аламан байгеге* 4 жаштан жогорку жылкылардын бардыгы эле чогуу коё берилип, 30 чакырымдан да алыс чабылган. Ат чабыштын дагы бир түрү *коного чабыш* – узак аралыктагы жана убакыттагы ат чабыш. Түш оогондо аттарды күн батканга чейинки аралыкка чейин бастырып барып, жеткен жерде аттарды түнөтүп, күн көтөрүлүп келе жатканда коё берилген (Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

Саяпкерлер тапталуучу аттардын ар кандай шарттарда семиргенин (*эттенгенин*) эске алышып, *ыраңга семирген ат* жана *колго семирген ат* деп бөлүп карашкандыктан, күлүк таптоо эки түрдүү жүргөн: *ыраңга семирген атты таптоо* жана *колго багып семиртилген атты таптоо*. Ыраңга семирген атты таптоо экинчисине караганда өтө кыйын болгон. Чабыла турган атка жем бербестен, боз отко, бетегеге оттотуп, кээде бээнин сүтүн берип, мамыга көбүрөөк байлап коюп тапташса, «куу мамы» делген (Солтоноев, 1993: 110; Оморов, 2012; Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

Чабыла турган жылкы, «*ат, чабар этине келди*» кондициясына дейре эттендирилип, тердин жана майдын калбаганы, этинен азса да дене абалынын семиз атгыкындай болушу сыяктуу көрсөткүчтөр менен туюндурулган. Этине абдан келген аттын жүрүш-турушу өз мүнөзүнө жараша болуп, кээ бири магдырап, кээ бири чакчандап турган. «Ат, чабар этине келди» абалынын белгилери төмөндөгүдөй аныкталган: 1) денеден тер калган-калбаганы боюнча; 2) денеден май калган-калбаганы боюнча (*күлүк ат семиз болбойт*); 3) дене абалы боюнча (*каны толук арык болсо да, эти, сыны, сөөгү семиз аттыкындай болгон, булчуңдуу, көрктүү*); 4) толук суутулушу боюнча (*сууту абдан кандырылган*) (Тыныбек уулу, 1991; Оморов, 2012).

Саяпкерлер жана сынчылар күлүк атты таптоонун жыйынтыгын анын мүнөзү, дене абалы жана сырткы көрүнүшү боюнча баалашып, күлүктүн даяр болгондугун төмөндөгү белгилер боюнча аныкташкан: а) дене абалы боюнча (*жакишы тапталган аттардын соорусу балкылдабастан, эти сөөгүнө жабышып калган*); б) суутулушу боюнча (*чоң тер алганда барыш-келиши 25 чакырым болуп, кулактын учунан дагы тер акканы*); в) ойноктоп, жулунуп, ала качып турганы боюнча; г) жүнү тиктийип, көздөрү аландап турганы боюнча (*тапталган аттын белгиси - жүнү типтик болот*); д) заарасы тунук болуп, жалпы абалы жакшы сезилгени боюнча (Солтоноев, 1993: 110; Тыныбек уулу, 1991; Оморов, 2012).

Учурда күлүк аттарды таптоо И.П. Павловдун жогорку нерв аракетинин типтери жана шарттуу рефлекстер тууралуу окууларына негизделип, уламдан-улам татаалдантылган ирээтте, жумуштун ургалдуулугун жогорулатуу жана төмөндөтүү мезгилдеринин системалуу жүргүзүлүшү менен коштолот (Козлов, Парфенов, 2012: 249).

Изилдөөгө ачык болгон фольклордук жана илимий маалыматтардын анализи саяпкерчиликтин төмөндөгүдөй алгоритмин ачыктады:

1. *Күлүк тандоо*. Күлүк атты тандоодогу негизги принцип: «Айгыры-бээси күлүк болсо, кулуну дагы күлүк чыгат». Күлүк жылкынын белгилери: башы ичкерээк; жал-куйругу суюк; мойну жумур, түз жана узун; ооз омурткалуу, жаак эттүү, көзү төөнүн көзүндөй кызыл; туяктары катуу, бүтүн, жалпак; тарбагай чоң туяк болбой, көмкөргөн жамбыдай – «жамбы туяк»; чаткаяк кең, кары жилик колдун тизесинен өйдө эттүү, жото жилик булчуң эттүү, шыйрактар этсиз; төш-көкүрөк салыңкы, бели карчыттуу, кыска, ичке жана кайкы эмес (Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

Заманбап спорттук жылкы чарбасында күлүк ат тандоонун негизинде айгыр-бээнин иргелиши жатып, алар фенотип жана генотип баалуулугу боюнча аныкталат. Бирок айгырдын дагы, бээнин дагы келип чыгышы (*ата-эне теги*) өзгөчө мааниге ээ (Стольная, 2000).

2. *Күлүктү жаш-курагына жараша тарбиялоо*. Кулундун энесин кактап саабай, эрте коё берүү, семиз, көөнү көтөрүңкү, эркин, сөөктөрүн толук өстүрө багуу. Кышында энесине кошоктоп байланып бош коюу, беде чөптүн жакшысынан берип, эркин багуу. Жаздында көккө түлөй семиргенден кийин үйрөтүлүп, аз-аздан минилип, моюн бурбай турган болуп абдан жакшы үйрөтүлгөн. Албетте, аяп арыктатпай үйрөтүлгөн, кыйнабай аз-аз минилип, бош коё берилген. Тай чабышка чейин, семиз болсо 10 күн, эттүү болсо 7-8 күн акырындап суутулган. *Кунанды тарбиялоо* анча-мынча айырмаланып, тартиби тай тарбиялоо сыяктуу эле болуп, күнүнө 6 маал: эртең менен 2, кечкисин 4кочуш жем берилген (семиз болсо 1 маал, арыгыраак болсо 3 маал). *Быштыны тарбиялоодо* эрте жазда ыраңга агытылган. Бирок жем үзбөй аз-аздан берилген. Жем берилгенден кийин 1-2 саат байлап, жемин сиңирип туруп коё берилген. 40 күнгө жакындаганда аз-аздан минилип, агытпай байлай башташкан. Бир ай беде чөпкө 2 маал тойгуза откорулган. Андан кийин күн алыс терин ала башташкан.

3. *Күлүктү багуу*. Күлүк атты таптаганда жем-чөптү тойгуза беришкен. Күз айларында ат этинен түшүп кетсе, 10-15 күн көк бедеге байланган. Анан кайра мурункудай эле терге кирген сыяктуу суутулуп, тапталып, чабышка коё берилген. Кыш чилдеде үйдө багылып, жем-чөбү мурунку калыбында эле берилген. Дайыма эки маал – улуу шашкеде, анан бешимде сугарылган. Суутулушу кадимкидей эле болуп, кайра чабыла берген. Жаз маалында беде берип багышса, кеч жазда ыраңга агытылып, жайында жана күзүндө бетегеге отготушкан. Ошол эле мезгилдерде жем баштыкка арпа, таруу, кээде буудай, күрүч берип кошумча тоюттандырышкан. Аттын чабылаарына эки күн калганда «чоң терин» чыгарышып, андан кийин «таң ашырып» байлап коюшкан. Бир күн калганда машыктыруу жеңил болушу керек деп чөп гана беришкен. Күлүктөрдү чабаарда суу ичиришпеген, анткени чапкан аттын жинигип өлгөнү же артта калгандыгынын себеби катары каралган (Солтоноев, 1993: 110; Тыныбек уулу, 1991; Оморов, 2012).

4. *Күлүктү машыктыруу*. Атты таптоонун алгачкы күндөрүндө 10-15 чакырымдай жерди бастырып өтүп, акырындык менен желдиргенге өтүшкөн. 15-20 күндөн кийин атты чаптырып машыктырышса, 2-3 айдан кийин толук аралыкка – 30-40 чакырым жерге чаптырышкан (Солтоноев, 1993: 110; Тыныбек уулу, 1991; Оморов, 2012).

Заманбап илимий маалыматтарга ылайык күлүк аттарды таптоонун (*тренингдин*) физиологиялык негизинде организмдин функционалдык мүмкүнчүлүктөрүн арттыруу, пайдалуу жана так координацияланган кыймыл рефлекстерин, дем алуунун жана кыймылдын ритмдеринин шайкештигин (*синхрондуулугун*), жылкы организмнин булчуң, дем алуу, жүрөк-кан тамыр, бөлүп чыгаруу ж.б. системаларынын максималдуу физикалык күч учурунда керектүү функцияларды аткарууга ыңгайлашуусун иштеп чыгуу жатат (Козлов, Парфенов, 2012: 248).

5. *Күлүктүн терин алуу*. Аттан тер алганда жабуу калың жабылат. Жабуунун астынан кийиз, ичмек, ал эми үстүндө тердик, ээр болот. Ал эми чабылбай, тердетилбей эле жай мингенде жеңил жабуу жабылат. Терге киргенден кийин чабыш мезгилине

жараша суутулат. Семизирээк болсо, шыйрагына чейин, арыгыраак болсо тизесине чейин тер алынат. Тапка келген жылкы сууну көп ичпейт, көзү көндөй калат, кээ бирөө сууга жандуу жүткүнөт. Тапка келбей калса, шалпайыңкы тартып эле оорлошуп, сууну көп иче баштайт. Анда чөп-жем берип тойгузуп, азыраак кара моюн тер алынат да, көз тийбес үчүн үртүк жабылып, салкынга суутулуп, дагы аз-маз от чалдырып, бир-аз сугарып, анан чаба беришкен.

Чабылаар күнү аттка суу берилбейт. Чабылган аттын жинигип өлүшү, ачкалык же семиздик, же тер калгандыктан болот. Жанын таштап чуркай турган аттардын соорусу балкылдап калбастан, жабышып калат. Чоң тер алганда барыш-келиш 25 чакырым болуп, кулактын учунан тер акса, ошончолук калың жабууда жүрүп, чу десе, аягы буйдалбастан, анда-мында бир тийип жулунуп ала качат. Тер алганда ат кандай күүлү болсо, эртеси байгеге ошондой жүгүрөт. Чыгаар аттын белгиси жүнү типтик болуп, сийдиги тунук болот (Солтоноев, 1993: 110; Оморов, 2012; Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

6. *Күлүктү суутуу*. Саяпкерлердин жана сынчылардын атты таптоо усулдарынын негизги талаптарынан болуп, атты машыктырып, чаптырып келгенден кийин «атты суутуу» эсептелинген (Belek, 2015: 113; Саралаев, Азизбаев, 2019).

Күлүктөрдү суутууда да, отко коюуда да сөзсүз таң ашырыш керек. *Атты суутуу* – бул алыстан жол жүрүп келген атты таң ашырып отко коюу, ал эми *талаш кылып суутуу* – тери чыккан атты күүгүм талаш отко коюу дегенди түшүндүргөн (Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы, 2013).

7. *Күлүк таптоодогу ырым-жырымдар*. Кыргыздар күлүктөргө өзгөчө аяр мамиле жасашып, ар кандай тыюуларды дагы колдонушкан, мисалы:

➤ *Тапталуучу күлүктү кир жерге бакпайт, көпчүлүккө көрсөтпөйт.*

Күлүк атты кармаган жай таза болуп, бейчеки киши киргизилген эмес.

Күлүк атты кармаган жайдын тазалыгы боюнча аткарылган жалпы «санитардык» иш-чаралар илимий ветеринариянын принциптеринин көпчүлүк жоболоруна (Раимбеков, 2010: 148,157) дал келгендиги менен маанилүү.

Көз тийгенден сактасын деп айрымдары жалына же куйругуна киши көрбөгөндөй кылып көз мончок же тумар тагып коюшкан.

➤ *Күлүктү чабаарда токуганда маңдайына киши турбайт.* Багы, жолу кесилип калбасын деп күлүк атты чабылуучу жайды көздөй жетелеп же минип келе жатканда алдынан киши же жаныбарды кыя өткөзбөгөнгө аракет кылышкан.

➤ *Күлүк атты таптаган киши ичимдик ичип, бирөөнү алдабайт.* Ошондой эле бирөөнүн акысын жеп, карасанатайлык кылууга да тыюу салынган. Ат ээсинин аялы, үй-бүлөсү да мындай жаман иштерди жасабаган.

➤ *Күлүк атты тушабайт.* Анын бутун тушаса, жолу да тушалып калат деп эсептешкен (Атты башка чаппайт, жалын өрбөйт! Жылкыга байланыштуу 9 "болбойт", 2017).

Күлүк таптоодогу кыргыз саяпкерлери аткарган ырым-жырымдар негизинен элдин тутунган диний көз караштарына жана ишенимдерине байланыштуу аткарылган иш-чаралар болгон (Абрамзон, 1999) жана физиология илими тарабынан негиздөөгө алуу мүмкүн болбогону менен, этнографиялык жана тарыхый багыттарда кызыгууну туудурат.

КОРУТУНДУ

Кыргыз саяпкерлеринин күлүк таптоодо салттуу колдонуп келген иш-чаралары боюнча фольклордук жана илимий маалыматтарды жыйынтыктоо төмөндөгү корутундуга алып келди:

а) Көчмөн жана учурдагы кыргыз элинин салттуу оюн-зоокторунун эң орчундуусу – *ат мелдештери*, алардын кульминациясы – *ат чабыш*, ал эми негизги субъекти – *күлүк ат*.

б) Ат чабыш чукул аралыкка (15-16 чакырым), орто аралыкка (20-30 чакырым)

жана алыс аралыкка (30-60 чакырым) чабылган.

в) Кыргыз саяпкерлеринин күлүк таптоодогу салттуу аракеттерин эмпирикалык ыкмалар коштогон тубаса феномен деп бааласа болот;

г) Күлүк таптоо эки түрдүү жүргөн: ыраңга семирген атты таптоо жана колго багып семиртилген атты таптоо;

д) Тапталган күлүктүн даярдыгы анын мүнөзүнүн, дене абалынын (кондициясы) жана сырткы көрүнүшүнүн белгилери менен аныкталган;

ж) Күлүк таптоодо кыргыз саяпкерлери ар-кандай ырым-жырымдарды дагы колдонушкан.

з) Кыргыз саяпкерлеринин күлүк таптоодо салттуу колдонуп келген иш-чаралары учурдагы күлүк аттарды таптоонун көпчүлүк иш-аракеттери, И.П. Павловдун жогорку нерв аракети тууралуу окуулары жана физиология илиминин негиздери менен шайкеш келет.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

Абрамзон С.М. *Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер*. Которгон С Мамбеталиев, Д.Сулайманкулов, С. Макенов. Б.: «Кыргызстан-Сорос» фонду. 1999. 896.

Азизбаев С.С. Кыргыз элинин ат оюндарынын жана мелдештеринин өзгөчөлүктөрү. *Вестник КНУ им.Ж.Баласагына*. Спецвыпуск. 2015. 42-46. ISBN 9967-21533X.

Айдаркулов К.А., Анарбекова В.Э. Ат оюндарынын элдик оозеки чыгармачылыкта чагылдырылышы (кошок, жоктоо ырлары ж.б.). *ЖАМУнун Жарчысы*. 2018. 2. 30-38.

Акмолдоева Б.Б. Традиции, верования и обряды киргизов, связанные с коневодством. *Актуальные вопросы этнографии и археологии Киргизии*. Фрунзе, Издательство КГУ. 1989. 53-59.

Атты башка чаппайт, жалын өрбөйт! Жылкыга байланыштуу 9 "болбойт". 2017. [Электрондук ресурс]. URL: <https://sputnik.kg/society/20170920/1035306284/zhylyky-balasyna-karata-10-bolbojt.html> (кайрылуу датасы: 26.08.2021).

Belek K. *Kültürel Hayatta At: Kirgizlarda Seyislik Mesleği*. Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары/Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları. Түзгөндөр: А. Мокеев ж.б. Б., 2015. 112-115. ISBN 978-9967-27-844-8.

Козлов С.А., Парфенов В.А. *Коневодство*. М., КолосС. 2012. 352.

Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: жылкы. Биринчи басылышы. Түзүүчүлөр: Айтматов М.Б. ж.б. Б., Кут Бер. 2013. 103.

Мукасов М. *Ат таптоо*. «Манас» энциклопедиясы. Б., «Кут-Бер». 2016. 704.

Оморов А. *Мыкты күлүктөр тарыхта жашап келет...* 2012. [Электрондук ресурс]. URL: <https://kmb3.kloop.asia/2012/01/17/my-ky-k-l-kt-r-tary-ha-zhashap-kelet/> (кайрылуу датасы: 26.08.2021).

Омурзаков Д., Тологенов Дж. *Скакуну горного Киргизстана/Кыргызстандын тулпарлары/Racers of the Mountain Kirghiz Land*. Фрунзе, Кыргызстан. 1980. 136.

Раимбеков Д. *Жалпы эпизоотология*. Бишкек, Кут-Бер. 2010. 392.

Саралаев М.К., Азизбаев С.С. *Профессиональные ценности древних кыргызов: обучение на необъезженном коне, берейторство, сокольниковство, обучение борзат*. *Вестник Физической культуры и спорта*. 2019. (25). 2. 54-60. ISSN 1694-6707.

Саралаев М.К., Ашым у. Б. Кыргыздын ат оюндарынын өзгөчөлүктөрү: азоо атты минүүгө үйрөтүү, күлүктү жана жоргону таптоо. *Вестник Физической культуры и спорта*. 2019. (24). 1. 54-60. ISSN 1694-6707.

Солтоноев Б. *Кыргыз тарыхы: Тарыхый очерктер*. 2-китеп. Бишкек. 1993. 224.

Стольная Е.С. Селекция чистокровных лошадей – наука или искусство? *Кони Петербурга*. 2000. 6.

Turkmen M., Belek K. Kirgizlar'da Kaybolan Geleneksel bir Sosyal Kurum ve Sporu: Sayapker Mesleği ve Yarişi. *The Journal of International Social Research*. 2020. Volume: 13 Issue: 74. 193-200.

Тыныбек уулу Актан. *Кыргыздын улуттук оюндары*. «Актан» (Составитель – О. Сооронов). Бишкек, Адабият. 1991. 189-242.

КӨЧМӨН КЫРГЫЗДАРДА БАЛДАРДЫ ОЮНДАР АРКЫЛУУ АДЕП АХЛАККА ТАРБИЯЛООНУН САЛТТЫК ТАЖРЫЙБАЛАРЫ

Акматали АЛИМБЕКОВ*

Аннотация

Ар кандай элдин тарбия маданиятында балдар оюндары элдин балдарды тарбиялоодогу ой тилектерин, максатын жүзөгө ашыруунун эң таасирдүү каражаты катары жашап келет. Ошондуктан бүгүнкү педагогикалык билимдер чөйрөсүндө балдар оюндарынын таанымдык жана тарбиялык маанисине байланыштуу позитивдүү көз караштар, тажрыйбалар арбын. Сунушталган макалада кыргыз коомунда калыптанган балдар оюндарынын балдарды күнүмдүк жашоонун эреже тартиптерине, мекенчиликке, эмгекке тарбиялоодогу ролу талдоого алынган. Изилдөөдө элдик оюндарга байланыштуу тексттер контент анализ ыкмасы менен ачыкталды. Жыйынтыгында талдоого алынган элдик оюндардын аталган багыттагы тарбиялык мүмкүнчүлүктөрү заманбап мддеттерди чечүүдө дале болсо таасирдүү экендиги айкындалды.

Негизги сөздөр: кыргыз, балдар, оюн, адеп-ахлак, тарбия.

Özet

Farklı milletlerin eğitim kültüründe çocuk oyunları, çocukların yetiştirilmesinde her zaman insanların istek ve amaçlarını gerçekleştirmenin en etkili aracı olmuştur. Bu nedenle günümüz pedagojik bilgi alanında, çocuk oyunlarının bilişsel ve eğitimsel değeri ile ilgili birçok olumlu görüş ve deneyim bulunmaktadır. Bu makale, Kırgız toplumunda çocuk oyunlarının çocukları günlük yaşam, vatanseverlik ve iş kuralları konusunda eğitmedeki rolünü analiz etmektedir. Çalışmada halk oyunları ile ilgili metinler içerik analizi ile tespit edilmiştir. Sonuç olarak, incelenen halk oyunlarının bu alandaki eğitimsel potansiyelinin günümüz sorunlarının çözümünde halen etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, çocuk, oyun, ahlak, eğitim.

Киришүү

Коомдун, мамлекеттин бакубаттыгы адамдардын пейилинен, көз карашынан, туткан позициясынан, жүрүм-турумунан көз каранды экендиги байыртан келе жаткан акыйкат. Адамзат тарыхы - бул белгилүү өлчөмдө чыныгы адамдын пейилин, журум - турумун жакшыртууга умтулуунун ба тарбиялоонун табышмактуу суроолорун чечүүнүн тарыхы. Ушундан улам учурда Кыргыз Республикасынын Президенти Садыр Жапаровдун «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө» Жарлыгын [6] турмушка ашыруу максатында улуттук тарбиянын идеалдарын айкындоо багытында активдүү аракеттер жасалууда. Арийне, бул багыттагы изденүүлөр балдарды адеп-ахлак жактан тарбиялоонун таасирдүү каражаттарын издөө ишке киргизүү менен байланыштуу болот. Тарыхый тажрыйбалар көрсөткөндөй балдарды адеп-ахлакка өздөрүнүн ички каалоо талаптарынын негизинде тарбиялоонун эң башкы каражаты элдик оюндар болгон.

Кыргыздардын салттуу тарбия маданиятында балдар оюндарынын мазмунун аныктап, алардын оюн ишмердүүлүгүндөгү жорук -жосундарына такай байкоо жүргүзүүгө ата-энелер, улуу муундагылар такай катышкан. Бул тажрыйба Махмуд Кашгаринин сөздүгүндө да катталган. Ал ата-энелер балдар оюндарына баам салаарын, ал тургай чогуу ойной тургандыктарын “ол оглын бедхүтти” (“ol oglin bedhütti”) “ал баласын ойнотту” – деген сөздөр аркылуу туюнткан. Ошону менен бирдикте балдар оюн процессинде көңүлү көтөрүлүп, адаттан тыш эмоционалдык кырдаалды баштан кечирээри туралуу “оглан кутрушды” (“oglan kutruşdı”), башкача айтканда, “балдар оюн ойношуп сүйүнүштү” – деген сөздөр берилген. [Алимбеков 2017:33] Махмуд Кашгаринин балдар оюндарына байланыштуу сөздөрүнүн өзөгүн “охшагу” (“oşşagu”) “оюнчук” деген сөз түзөт. Сөздүктө оюндардын негизги натыйжасын балдар арасында өз ара сыноо, жарышуу түзөөрү төмөнкү сөздөрдө белгиленген: “оглан бедхүшди” (“oglan bedhüşdi”) башкача айтканда, “балдар оюнда жарышышты”. [Алимбеков 2017:35]

Илимий булактарда өткөн коомдорго таандык балдар оюндарынын тарбиялык жана өнүктүрүүчүлүк мааниси ар тараптуу ачылып көрсөтүлгөн. Көрүнүктүү тарыхчы Э.Тейлор "Алгачкы коом маданияты" деген эмгегинде балдар оюндарында адамзаттын бардык муундарынын тарыхынын байыркы этаптары кайра кайталанат" - деп ырастаган.[Тейлор 1989:114] К.Д. Ушинский оюнду баланын көз карандысыз, эркин активдүү

ишмердүүлүгү деп эсептеген: «Оюн - бул баланын эркин аракети ... Адамдын жан дүйнөсүнүн, анын акылынын, жүрөгүнүн, эркинин өз алдынча калыпташын камсыз кылат» [Ушинский 1948: 234]

К. Д. Ушинский элдик оюндарды балдарды тарбиялоо иштеринде кеңири колдонууну сунуштап "Бул элдик оюндарга көңүл буруу, бул бай булакты өнүктүрүү, аларды уюштуруу жана алардан мыкты жана кубаттуу тарбиялоочу курал түзүү келечектеги педагогиканын милдети" - деп жазган. [Ушинский 1948:234] А.В.Луначарский балдар оюндарынын ролун баалоодо скептицизмге кескин каршы чыгып "Оюн олуттуу эмес деген жаңылыштык". Бала үчүн ар кандай оюн олуттуу, анткени ал ойноо менен жашайт. Ал оюн процессинде кадыресе жашайт" –деп айткан. [Луначарский 1918:3] Көрүнүктүү психолог Д.Б. Эльконин «оюндун адамдын активдүүлүгүнө жана инсандардын ортосундагы мамилелерге, оюндардын сезимге тарбиялоодогу терең таасири бар экендигин белгилейт. [Эльконин 2013: 123]

Кыргыздын элдик оюндарын топтоп иретке салуу А. Тыныбеков [Тыныбеков1991: 189-242-б.], С. Токторбай уулу [С. Токторбай уулу: 1998] тарабынан колго алынган. Элдик оюндарды илимий жактан изилдөөгө байланыштуу Х. Анаркулов [Анаркулов: 42], Уметов, Т.Э. [Уметов: 1998] М.К. Саралаев, Э.Ч. Черикбаевдердин [Саралаев, Черикбаев: 1995] эмгектери бар.

Макалада алардын көчмөн кыргыздардын улуттук балдар оюндарынын балдарды адеп –ахлакка тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрү талдоого алынат.

Изилдөө методу

Бул изилдөөдө документ талдоо ыкмасы аркылуу көчмөн кыргыздардын балдарды адеп ахлакка тарбиялоо жөнүндөгү салттык оюндары каралды. Документтерди талдоо техникасы - изилдөөнүн предмети жөнүндө маалыматты камтыган материалдарды талдоо. Изилдөөдө жалпысынан 16 улуттук оюндардын контент -анализи жасалды. Мазмунду анализдөө техникасы, экинчи жактан мазмунду объективдүү жана системалуу түрдө мүнөздөө ыкмасы. Тандалган оюндар балдардын өз ара жүрүм –турум эрежелерин сактоо, мекенди коргоого даярдоо, үй бүлө турмушуна эмгекке тарбиялоо боюнча топтого бөлүштүрүлүп талдоого алынган.

Табылгалар жана талдоо

Көчмөн улуттук оюндары элдик педагогикалык акыл тажрыйбалардын жемиши. Салттуу оюндарда тигил же бул улуттун бүткүл тарыхый өнүгүшү аркылуу өздөштүргөн, топтоп, муундан муунга өткөрүп келе жаткан түптүү түшүнүктөрү, баалуулуктары, ишенимдери, традициялары, жорук –жосун нормалары жана эрежелери синтезделген. Элдик оюндардын социалдык –педагогикалык вазийпасы бала тарабынан конкреттүү социалдык топко таандык руханий–маданий баалуулуктарды, нормаларды өздөштүрүү, инсан катары жетилүү, тентуштар жана улуулар коллективинин толук кандуу мүчөсү катары калыптандыруу сыяктуу көп кырдуу социалдык максат, милдеттер менен түшүндүрүлөт.

Айрым бир оюндар айрым бир оюндар балдарды турмуштук адамдар ортосундагы алака катыштагы эреже тартиптерди бекем сактоого, бардык маселелерди акылга салып, ынтымак ырашкерлик менен чечүүгө багыттаса, айрымдары үй-бүлөсү жана эли үчүн эмгектенген, ар дайым эмгектенүүгө жана бирге эмгектенүүгө даяр болгон, эмгек куралдарын кылдаттык менен колдонгон ак ниеттүү эмгекчил адамды тарбиялоону көзөмөл тутат.

Эреже тартип, нормаларды сактоого үйрөтүү

Азыркы шартта балдарда өз жашоосуна жана иш-аракеттерине жоопкерчилик алуу менен, ар бир кылган ишине жооп бере алуу жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү, өздүк “Мен” менен “башкалар” ортосундагы байланыш тууралуу ой жүгүртүү жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу тарбиялоонун актуалдуу милдеттери катары ортого чыкты

Буга байланыштуу биз тарабынан жүргүзүлгөн анализдин натыйжалары кыргыз

коомундагы көптөгөн оюндар балдарды коом тарабынан коюлган эреже тартиптерди так сактоого үйрөтүүнү көзөмөл тутуу үчүн ырастады. Оюндар аркылуу балдар салттык этикалык эрежелерди бекем сактоого көнүгүп, өзүнүн кылган эткенин өзү контролдоп бекем көндүмдөргө ээ болгон. Анткени, көчмөндүк жашоо образы ар качан коом тарабынан кабыл алынган эрежелерди бекем сактоого негизделген. Ал эми эреже тартиптер элдик салттардын негизин түзгөн. Ошондуктан коомдун кандай гана мүчөсү болбосун өзүнүн салттык социалдык ролун так аткарууга милдеттүү болгон. Элдик педагогдор балдар оюн процессинде кандай жорук жосун күтсө жашоодо да ошондой болот деп түшүнүшкөн. Муну Т. Касымбековдун «Келкел» романындагы мындай бир этнопедагогикалык эпизоддон даана көрүүгө болот:

Курманжан датка: - Оюн эрежеси баарыга тең. Муну билесиңби, Азиз?

- Билем.

- А түзүк! Үстөмдүк көрсөтпө, кычымдык кылба, оюн тартибин башкалардан да сен бекем сактап ойно, а бирөө бузса дароо как. Ушул бала күнүндө оюн тартибин сактабаган кийин эрезеге жеткенде адилеттик дегенди сезбей, ал үчүн аттап өтпөй турган бир дагы кыйын босого жоктой болуп, эңбаш, бейбаш өсүп калат. А кычымдык карөзгөй кылат. Бар, этият бол». [Касымбеков 1985: 178]

Ушул идея жана тажрыйбалардын көрүнүшүн “Чабалекей (чаап) ойноо”, “Бөрү — кой”, “Оромпой”, “Чикелек оюну”, “Жоолук таштамай”, “Көз таңмай” сыяктуу ж.б. балдар оюндарынан көрүүгө болот. Мисал иретинде “Хан — вазир” оюнуна токтоло кетели. Оюнга төрттөн адам тегерек тартып олтуруп катышат. Чүкөнү өкчөгөн чүкөсү алчы турган адам хан болот да андан ары ролу алмашып чүкөгө кол тийгизбейт. Эреже катаал. Адашып чүкөгө кол тийгизип алса, тактан кулайт. Чүкөсү таа конгон вазир, чик консо ууру, бөк консо сопу болот. Оюндун шарты боюнча биринчи хан шайланышы керек. Чүкө айкүр турмайынча катары менен өкчөй беришет. Качан айкүр конгондо өкчөгөн киши хан болот да, чүкөнү өкчөөдөн калат. Анын чүкөгө кол тийгизүүгө акысы жок. Ага кол тийгизсе, жыдып калат да хандыктан түшөт. Хан шайлангандан кийин таа тургузган киши вазир болот. Андан кийин өкчөгөн кишинин чүкөсү чик болсо, дароо вазир: «Уру кармадым» деп, ханга кайрылат. Эмнеңди уурдаптыр? Вазир: уурдалган мал жөнүндө кеп кылганда мурда макулдашылган жуп же так санды гана айтышы керек. Так сандын ордуна жаңылып жуп санды айтып алса аткарган кызматынан айрылат. Эгер хан дагы жаза берүүдө сандардан жаңылса тактыдан кулайт. Демек, эреже тартипти сактоо ханга, вазирге да бирдей талап болуп эсептелет. [Балдар фольклору: 1998]

Кыргыз балдар оюндарында социалдык ролдук маданияттын баалуу көрсөткүчтөрүнүн бири биримдикке, топтук кызыкчылыктарды коргоого тарбиялоого да өзгөчө маани берилген. Алсак, «Ак терек, көк терек» деген оюнда ар бир бала өзү тандык болгон топтун кызыкчылыгы, ар намысы үчүн күрөшүүнү баштан кечирет. Оюндун шарты боюнча балдар экиге бөлүнүп ар бир топ кол кармашып, бир максаттагы адамдар экендигин тастыктап турушат. Максат өзүнүн катарын каршы турган топтун эсебинен көбөйтүү. Бул операцияны жүзөгө ашыруу үчүн бир топ каршысындагы топко «Ак терек, көк терек, бизден сизге ким керек?» – деп кайрылат. [] Каршыдагы топ өздөрүнө керектүү адамдын атын атаганда ал бала күү менен катуу чуркап келип кол кармашып тургандардын бир жеринен бөлүп өтсө аларды өз тарабына алып келип намыска жарайт. Андай ишти аткара албай калса, өз тобун намыска жыгып ошол топтун курамында калып калууга аргасыз болот. Жогоруда белгилегенибиздей бул оюн процессинде бала көпчүлүктүн кызыкчылыгы үчүн реалдуу иш аракет жасап, өзүнүн жана өзүнүн жакындарынын ар намысын өз ар намысы катары коргоо үчүн күрөшүү тажрыйбасына көнүгө баштайт.

Мындай оюндар балдарда ар бир иш аракеттин эрежеси бардыгын, аларды туура аткарууга ар кимдин милдеттүүлүгү тууралуу социалдык баалуу стереотиптерди бекемдеп турмушта чоң адамдар менен камыр жумур аралашып жашап кетишинин объективдүү педагогикалык шарты болгон.

Оюн жана мекенчилдикке тарбиялоо.

Улуттук балдар оюндарын балдарды мекенди коргоого руханий жана физикалык жактан даярдоого багытталып эң эле эрте жаштан башталган. Буга элдик тарбиячылар ата энелер тарабынан бөбөк курагында өткүрүлүүчү “Учту, Учту”, «Сал, сал билек» - деген оюну күбө боло алат. Бул оюн процессине дүйнөнү али андай элек бала менен ата эне же жакындары катышып улуулардын атайын ойлонулуштурулган педагогикалык максаты аркылуу көчмөн коомдун ар бир мүчөсүнүн көркөм сөзгө табитин туюуу эр жүрөктүүлүк сыяктуу сапаттарын өнүктүрүү көзөмөл тутулган. Ал эми “Тай бөбөк” башкача айтканда “Тушоо кесүү” салтанатына байланыштуу оюн шооктордо турмушта ташыркабай шыр басып кеткен шамдагай балдар үлгү катары тартылып, там-туң баскан баланы ошондой болуп жетилишине байланыштуу ата –энелик арзуу, тилек жатат.

Мекенди коргоого даярдоо өнүтүнөн алганда кыймылдуу оюндардын дээрлик баары өзгөчө мааниге ээ. Ошону менен бирдикте элдик фольклордун анын ичинде өзгөчө “Манас” эпосунун материалдары көрсөткөндөй баатырдык насилге моралдык жана дене-күч жактан тарбиялоого багытталган атайын оюн түрлөрү болгон. Алардын катарына “Жаа тартуу”, “Эр эниш”, күрөш”, “Күрөш”, “Жамбы атуу”, “Күрөш”, “Балбандар беттешүүсү”, “Ат чабыш”, «Эр сайыш» сыяктуу оюндар кирет.

Эпосто тестиер Манас баатыр катары дал ушул оюндардын таасиринде кыймылдуу, беттешүү аркылуу күч сынашуу оюндарын уюштуруп өзүн гана эмес айланасындагы теңтуш балдарды баатырлык эреже салттарга тарбиялайт. Бала Манас ошол оюн процессинде өзү теңдүү балдардан алдыга озуп лидерлик сапаттары менен кескин айырмалана баштайт.

Чын-чынына келгенде бул оюндар балдарды жоокерлик өнөргө тарбиялоодо гана эмес, кадимки жоокерлердин согушка даярдыгын сыноо иретинде да колдонулган. Ошондуктан ар бир той, салтанаттар жаштардагы шаймдагайлыкты, кайраттуулукту, чапчандыкты, эр жүрөктүүлүктү сыноо иретиндеги оюндарсыз өткөрүлгөн эмес.

Алсак, Көкөтөйдүн тоюнда Манас менен Коңурбай эр сайышка чыгып ат үстүндө күч сынашат.

Күлүктөн тандап минишип,
Күрөөкө тондон кийишип,
Күчү менен тийишип,
Айтканына көнүшсүн,
Ажалдуусу өлүшсүн,
Найза колго алышсын,
Арага сайыш салышсын. (СОВ)

Жаштарды жоокерчиликке, мергенчиликке даярдоодо “Жамбы атуу” оюну да өзгөчө мааниге ээ болгон. Бул оюндун түрдүү варианттары кыргыздар сыяктуу көчмөн жоокер элдердин көпчүлүгүндө таркап кыргыздарда «**жамбы атыш**» же «**джамбы атмай**», өзбектерде «**алтын кабак**», кавказ элдеринде «**кабах**» -деген аталышка ээ болгон. Жамбы -бул алтын же күмүштөн куюлган зат. Жамбы үй жаныбарларынын туягы формасында куюлгандыктан алардын өзгөчөлүгүнө ылайык алардын “*тайтуяк*”, “*койтуяк*”, “*аттуяк*”, “*жүрөк жамбы*” (койдун жүрөгүндөй), “*бөйрөк жамбы*” (койдун бөйрөгүндөй) - деген жана башка аталыштары болгон.

Адатта жамбы 10-15 метрлик бийик жыгач устундун учуна жип менен байланып илинген. Жамбы атууга мергенчилик өнөрү менен эл ичинен суурулуп чыккан чебер жигиттер катышкан. Эрежелерге ылайык Жамбыны “Ат менен чаап жөнөл деп, Атып алсаң өнөр дешип” (СОВ), — ат менен чаап келип атышкан. Буга байланыштуу “Манас” эпосунда төмөнкүдөй таасын сүрөттөмө кездешет:

Арчатору закымдап,
Жамбыга жетти жакындап,
Көтөргөндө мылтыкты
Көк түтүнү бурады,

Көктөгү жамбы кулады.
Түркүгүн түптөп сындырды,
Дүйнөнүн көөнүн тындырды.
Туура таңган жыгачын
Туйгунун Манас сындырды,
Тууганга кубаныч кылдырды.
Түшүрдү көктөн жамбыны,
Түмөнгө сөзүн даң кылды.
Арчатору чуратып
Арыстан Манас жеткени,
Тоголонуп калганча,
Көктөн түшкөн жамбысы
Токтоп орун алганча
Чапкан баатыр жеткени,
Кыргыз илген торгойдой
Илип алып кеткени, (СОВ).

Бул балдарды жоокерлик өнөргө даярдоонун эң кеңири жайылган каражаттарынын бири “Ат чабыш” улуттук оюуну. Башка оюндар сыяктуу эле ал да улуттук оюн-зооктор, көңүл ачуулардын ажырагыс бөлүгү болгон. Алсак, ал маркумдарга аш берүүдө же үйлөнүү үлпөттөрүндө да дамамат өткөрүлүп келген. Ат чабыштагы эң башкы шарттардын бири ага катышкандарды сыноо жана натыйжага жетишкендерди сыйлоо болгондуктан көп кырдуу стимулдаштыруучу мүнөзгө ээ болгон. Ат жарыштагы байгелер мүнөзүнө жараша “аламан байге”, “чоң байге”, “кара жарыш”, “көр байге”, “мүрзө байге”, “кемеге байге” - деген аталыштарга ээ болгон. Булардын ар бири өз алдынча статуска ээ болуп, күлүктөр да чабандестер да ошол жарыштын оор жеңилине карай тандалган. Чоң байге өтө узак аралыкка чабууну шарттап айрым учурда “конолуу байге, коно ат чабыш, түнөтөр байге” –деген аталышка ээ болгон. Бул жарышка атактуу сыналган күлүктөр гана катышкан. Ал эми “Кара жарыш” чоң байгеге даярдык катары кыска аралыкка чабылып эреже боюнча байгесиз өткөрүлгөн. “Манас” эпосунда маркумдарды жайына койуу зыйнатына байланыштуу “көр байге” деген ат жарыш түрү да кездешет. Алсак, эпостун Көкөтөйдү коюу эпизодунда бул ат жарыш “көркана” деген аталышта кездешип маркумдун көптөгөн байлыгы байге катары тартууланат. Эпостун тили менен айтканда бул байгеде “Сексен миң жылкы, миң ат”, “жүз миң кой” сайылып маарага жеткендер алган олжосун эсептей албай эстери кеткен. Ат чабыштар узундугу 7 ден 30 чакырымга чейинки аралыкта өткөрүлгөн. Мындай учурда минген күлүктөрү өтө күчтүү болуп, чыдымдуулук ат чапкан балдардын жакшы даярдыкта, шамдагай жана ат чабууну жакшы билгендиги талап кылынган.

Көчмөн кыргыздарда Балдар 8-10 жашка чыккандан ат үстүндө кадимкидей ойноп ат чабыштарга, байгелерге катышышышкан. Чын-чынына келгенде мындай ат чабыштар байгеге коюлган атты гана сыноо эмес, ошол атты чапкан баланы да сыноонун эң ишенимдүү формасы болгон. Алсак, “Манас”үчилтигинде Семетейдин Тайторуну минип ат чабышка катышышы эрешен тарткан эр болуп жетилишин сыноонун финалы катары каралат. Ат чабуу өнөрү жалгыз эле уул балдарга эле эмес кыз балдарга тандык өнөр деп айтууга болот. Анткени, көчмөн турмушта ат үстүндө чапчандык бардык жыныстагы адамдарды баалоонун катарына кирген. “Кыз куумай”оюнун уюштуруу күйөөнүн жана кыздын гендердик ролдук жүрүм-турумун сыноонун өзгөчө формасы катары да, кызмат кылган.

Этнографиялык маалыматтар боюнча кыргыздарда “Жөө жарыш” да болгон. Оюн шартына ылайык жөө чабышка катышып байге алууну каалаган жети же тогуз киши төрт беш чакырым аралыкка атайын байкоочулардын көзөмөлүндө койо берилет. Алардын ар бири өзүнүн шамдагайлыгын, көкүрөгү тазалыгын көрсөтүү үчүн жекече күрөшөт. Марага биринчи жеткени байгеге ээ болот.

Эмгекке, эл милдетин алууга тарбиялоо

Көчмөн кыргыз коомундагы эң жооптуу жана оор кесиптердин бири жылкычылык болгон. Ошондуктан элдик макалдарда “Жылкычынын бир көргөнүн кан, бир көргөнүн ит көрбөйт” – деп айтылат. Кыргыздарда балдарды бул кесипти татыктуу аркалоого көнүктүрүүгө багытталган “Жылкычылар оюну” болгон. Т. Касымбековдун «Көк асаба» романында баяндалгандай бул оюн түндө өтө катаал шартта өткөрүлөт. Бул оюнга катышкан балдар санына жараша бешке бөлүнөт. Төрт бөлүгү жайыт кайтаруу вазийпасын аркалайт. Бешинчи эң көп бөлүгү жылкы чабууга бет алгандардын ролун аткарууга камынышып четтен байкалбагандай, бирок өздөрүнө белгилүү өңүт жерди ээлешет. Тынымсыз кол салышып күзөттөгү балдардын тайманбастыгын, шамдагайлыгын, эптүүлүгүн реалдуу кырдаалда сындан өткөрүшөт. Түнкү күзөттөгү бала кайратынан кайтып, жүнү боштугун көрсөтсө ал жоо кийимин кийинип, ат үстүндө жүрүшкө акысыз болгон. Андайлар “аяк бошотоор”, “араңжан”, “ашкеби” деген атка конуп оор жана сыймыктуу эр жигиттик кесипти аркалоо укугунан ажырап отун алуу, от жагуу суу ташуу сыяктуу эр жигитке жарашпаган үй жумуштарга чегерилген. Көчмөн коом турмушунун шартында уул балдар үчүн мындан өткөн оор кемсинтүү болгон эмес.

Балдар чөйрөсүндө кеңири таркалган “Карышкыр, кой” оюнунда да балдарды көчмөн коомдун жашоо турмуштун негизин түзгөн койчулук кесипке байланыштуу эң зарыл сапаттарын өнүктүрүү маселеси көзөмөл тутулат. Байыртан азыркыга чейин койду аман асыроого коркунуч жараткан фактор бул – карышкыр. Карышкырдын кой чарбасы үчүн опурталдалуулугу “Карышкыр картайса да, бир козуга алы жетээр”, “Айыл ити ала болсо да, карышкыр тийгенде биригет” деген макалдарда да ырасталат. Кыргыз фольклорунда койлорду карышкырлардан сактоо, коргоо процессинде түнкү күзөттө турганда ырдалуучу «Бекбекей» ыры да популярдуу. «Бекбекей» кыргыздардын эң байыркы койчулук эмгек айтымы (кошогу) болгон. Бул ырда мал жаныбарды бөрү кушка алдырбаган Бекбекей, Саксагай сыяктуу мифтик идеал баатырлар даназаланат. “Карышкыр, кой” оюну командалык оюн болгондуктан балдардын жарымы карышкыр болуп кол салса, экинчи топ койчу катары сактыгын, эр жүрөктүгүн, эпчилдиги окуялуу сюжет аркылуу тастыкталат.

Ошентип, элдик оюндар балдарды адептик маданиятын өнүктүрүү багытындагы миндеген муундардын акыл ойлорунун жана турмуштук тажрыйбаларын чагылдырат. Негизги максаты балдарды коомдук эреже тартиптерди сактоо, улуу муундар менен камыр - жумур аралашып жашап кетүүгө даярдоо, мекенди коргоого руханий жана физикалык жактан даярдоо, салттык эмгектин түрлөрү боюнча билгичтик жана көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталат. Аларды ойноо атайын аспап жана башка каражаттарды талап кылбайт, эрежелери жөнөкөй жана жеткиликтүү. Элдик оюндар балдарды адеп ахлакка кургак жадатма акыл насааттарсыз, ишмердүүлүктө өзүнүн жеке катышуусу, ролдук ишмердүүлүгү аркылуу өнүктүрүүгө кудуреттүү.

Адабияттар:

Алимбеков А Түрк дүйнөсүнүн ойчулдарынын мурастарындагы педагогикалык идеялар. Жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы. – Б.: 2017.- 272 б.

Анаркулов Х. П. Кыргыз эл оюндары.– Б.: Кыргызстан, 1991. – 192 б.

Балдар фольклору. Түз. Орозова Г. – Б.: Шам, 1998.– 468 б.

Исаков Б., Чоюнбаев О. Айкөл манастын калыптанышы.–Б.: «Гүлчынар».–2008.– 228 б.

Касымбеков Т. Келкел. – Б.: 1985.–376 б.

Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсүн жана дене тарбиясын камсыз кылуу жөнүндө” Жарлыгы. 2021-жыл, 29-январь. ПЖ № 1.

Луначарский А.В. Вопросы, поставленные Комиссариатом народного просвещения театрально–педагогической секции и подотделу детского театра//В кн.: Игра. Непериод. изд., посвящ. воспитанию посредством игры. Пг., 1918, с. 3–4.

Саралаев, М.К. Манастан калган оюндар [Текст] / М.К. Саралаев, М.О. Букуев, С. Мамбеткалиев. – Бишкек, 1995. – 126 б.

Тейлор Э Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. - М.: Изд-во политической литературы, 1989. 573 с.

Токторбай уулу, С. Манас ата акыл оюндары [Текст] / С. Токторбай уулу. – Ош, 1998. – 91 б.

Тыныбек уулу, А. Кыргыздын улуттук оюндары // китепте: Актан [Текст] / Түз. О. Сооронов. – Бишкек: Адабият. – 1991. – 189-242-бб.

Уметов, Т.Э. Игра в системе народной педагогики [Текст] / Т.Э. Уметов. – Бишкек, 1998. – 138 с

Ушинский К.Д. Собр. соч. Т. 3. - М.-Л., 1948, с. 49

Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин – М.: 2013. – 228 б.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
HZ. MUHAMMED'İN GÜREŞ YAPMASI VE MÜSLÜMANLARA
YANSIMALARI

Hz. Muhammad's wrestling and it's Reflections on Muslims

Sıymık ARSTANBEKOV*, Osman İMAMOĞLU**, Hasan TAT***

Özet

Bu çalışmanın amacı Hz. Muhammet'in güreş yapması ve yaptığı güreşin yansımalarının araştırılmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır.

Hz. Muhammet'in Siyer kitaplarında ve Arap literatüründe Rukane ile güreşi yer almıştır. Hz. Muhammed'in kendisinin de, devrinde Mekke'de kuvvetiyle şöhret olan Pehlivan Rükane İbnu Abdi Yezid ile güreşmesi Müslümanlara örnek olarak gösterilmiş ve güreşin Müslümanlar arasında dini bir yeri olmuştur. Hz. Muhammet Rukane ile iki kez güreşmiş ve ikisinde de galip gelmiştir. Güreş sporu asr-ı saadette meşru ve çok yaygın olarak yapılmıştır. Osmanlı dönemine bakıldığında 3 adet çalışmada Ebu Cehil ile güreşi de yer aldığı görülmüştür. Ebu cehil ile yaptığı güreşin Osmanlı dönemindeki güreş uygulamalarından ve kullanılan edebi sanattan (mübalağa sanatı) esinlenerek kaleme alındığı düşünülmektedir.

Sonuç: İslam peygamberi Hz. Muhammet güreş sporunu kendisi bizzat yapmış ve a ümmetine bu sporun yapılmasını teşvik etmiştir. Hz. Muhammet'in güreşmesi güreş sporunun "sünneti seniyye" olarak yapılmasına neden olmuştur. Özellikle İslam'ın asırlar boyunca bayraktarlığını yapan Türklerde güreş İslam dini etkisi ve orta Asya geleneklerinden de etkilenerek popüler bir spor olmaya devam etmiştir.

Anahtar kelimeler: Hz. Muhammet, Rukane, Ebu Cehil, Güreş, Popülarite

Abstract

The aim of this study is Mr. It is the research of Muhammet wrestling and the reflections of his wrestling. A literature review was made.

Hz. Muhammad's wrestling with Rukane took place in the books of Siyer and in Arabic literature. Hz. The fact that Muhammad himself wrestled with Wrestler Rükane İbnu Abdi Yazid, who was famous for his strength in Mecca during his time, was shown as an example to Muslims and wrestling had a religious place among Muslims. Hz. He wrestled with Muhammet Rukane twice and won both times. The sport of wrestling was legitimate and widely practiced in the century of bliss. When we look at the Ottoman period, it was seen that wrestling with Ebu Cehil was also included in 3 studies. It is thought that his wrestling with Ebu Cehil was inspired by the wrestling practices of the Ottoman period and the literary art (exaggeration) used.

Conclusion: Prophet of Islam Hz. Muhammet did the sport of wrestling himself and encouraged his nation to do this sport. Hz. Muhammad's wrestling caused the sport of wrestling to be performed as "circumcision saniyye". Wrestling has continued to be a popular sport, especially among Turks, who have been the flag bearers of Islam for centuries, influenced by the Islamic religion and Central Asian traditions.

Keywords: Hz. Muhammet, Rukane, Abu Jahl, Wrestling, Popularity

Giriş

Spor faaliyetleri ilk olarak Sümerlerde ortaya çıktığı ve oradan Hititliler ve Eski Mısırlılar aracılığı ile Eski Yunan halklarına yayıldığı belirtilir (Koca ve İmamoğlu,2021:175-197). Güreş, İly'a da da atıfta bulunulan ve Fransa'da 15.000 yıllık mağara çizimlerinde tasvir edilen en eski dövüş biçimlerinden biridir. Erken Mısır ve Babil kabartmaları bugün hala kullanılan hareketleri göstermektedir (Doğan ve İmamoğlu,2020:173-188). Milattan önce 15.300 yıl öncesine dayanan Fransa'nın Lascaux kentindeki ünlü mağara resimleri güreşçileri tasvir eder (Doğan,2020:23-37). Arkeolojik buluntular 5000 yıldan daha uzun bir süre önce Mısır ve Mezopotamya'daki güreşleri tasvir eder (Doğan ve İmamoğlu,2020:173-188). Antik Mısır'daki en eski güreş tasvirleri, Milattan önce 3200-3000 yıllarına tarihlenen sözde "Libya levhası" nda bulunur. Beni Hassam mezarları içerisinde 300 güreşçi grubun spor ve oyunları tasvir edilmiştir (Ece ve İmamoğlu,2021:61-82). Güreş sporu çok popüler bir seyirci sporuydu ve Milattan önce 708'den kalma eski Olimpiyat Oyunlarında ve daha sonra diğer Panhellenik festivallerde önemli bir yer tutmuştur. Güreş Türklerin tarih boyunca en popüler sporu olarak yapılmıştır (Türkmen ve Canuzakov,2019:3525-3533; Türkmen ve ark.2006:77-94). İslam Peygamberi de, "Her müminin hayırlı, ancak kuvvetli müminin daha hayırlıdır" buyurmaktadır.' Bu ve benzeri ayet ve hadislere uygun olarak Müslümanlar, Hz. Muhammed'in tavsiye ve teşvik ettiği atıcılık, binicilik, koşu ve güreş gibi sporlarla meşgul olmayı bir emir gibi algılamışlardır.

* Kyrgyz State Academy of Physical Education and Sports, Bishkek- Kyrgyzstan. sportmastervoot@mail.ru

** Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

*** Öğr. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: tathanan@hotmail.com

Hadisler sebebi ile olsa gerek kısmen Selçuklular ama özellikle de Osmanlılarda bazı sportif faaliyetler “Sünnet-i peygamberi” olarak değer kazanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde insanlar bu aktivitelere özellikle yönelmişlerdir (İmamoğlu ve ark.,2013:24-32). Güreşte kültürün bir parçası olarak gelişmiştir. Güreş Türklerin tarih boyunca en popüler sporu olarak son zamanlara kadar gelmiştir (Türkmen ve ark.,2006:77-94). İnsanlığın Paleolitik tarih öncesi dönemi derinliklerinde doğan güreş, günümüze kadar sayısız formda ve hemen her medeniyetlerde hayatta kalabilmesinin birçok doğal sebebi vardır. Bu sporu ısrarla yapmış olması ve kültürlerde kalıcı olması, insanın ve dolayısıyla toplumların özünde bir kişinin bir başkasına üstünlük kazanma zorunluluğunu gerektiren fiziksellüğün ifadelerine anlam katması için yaygın bir eğilim göstermesidir (Türkmen ve Buyar 2019:154-162). Bu popülerite de İslam dininin de etkisi olmuştur. Güreş, Hz. Muhammet tarafından teşvik edilen bedensel olarak peygamberlik uygulamalarından biridir. O, sahabelerini güreşe teşvik etmekle kalmamış, diğer peygamberlik uygulamaları gibi kendisi de güreş yapmaya ashabını teşvik etmiştir. Güreş sporu asr-ı saadette meşru ve çok yaygın olarak yapılmıştır. Güreş spor dalı İslam dininde de en seçkin faaliyetlerden birisidir. Bu durum Selçuklularda ve Cihana şümül (Dünyayı kaplayan) Osmanlı devletinde dikkate alınmıştır. Güreş İslamiyet’te teşvik edilmiş, Müslümanların birbirleriyle güreş müsabakaları uygun görülüş, hatta Peygamber Efendimiz kendisi de bizzat güreşmiş idi (İmamoğlu ve Okudan,2021:61-82). Güreş yaptığı sırada Peygamber Muhammed (s.a.v.) yaklaşık 50 yaşındadır; bu sırada yaklaşık on yıldır İslam’ı tebliğ ediyor ve öğretiyor ve çok muhalefet, zulüm ve çok zorluk vardı. Ama merhametinden, merhametinden, sabrından ve hoşgörüsünden hiçbir şey kaybetmedi. Dursun Fakih (Osmanlı Beyliği’nin 1299 yılında ilk bağımsızlık hutbesini okuyan kişi) Osmanlı coğrafyasında, yazdığı Cumhur-nâme, Muhammed Hanefi Cengi, (1300-1400 yıllarında yazıldığı belirtilir) Hz. Peygamber’in Ebu Cehil ile Güreş tuttuğundan bahseder (<http://www.sabitfikir.com/dosyalar/hz-peygamber>).

Gelişme ve Sonuç

Hz. Muhammed’in kendisinin de, devrinde Mekke’de kuvvetiyle şöhret olan, Pehlivan Rükane İbnu Abdi Yezid ile güreşmesi Müslümanlara örnektir. Rukana, Kureys’in en güçlü adamıydı; güreş şampiyonu idi. Muhammed’in (s.a.v.) o dönemde Arabistan’ın en korkulan güreşçisi olan Rukanah ile güreştiği meşhur olaydan da bahseder. Mekke’de güreşte hünherli, çok kuvvetli bir kimse olduğu biliniyordu. Onunla güreşmek için başka yerlerden insanlar gelirdi ve o onları yenerdi. Peygamber bir gün Mekke’nin dışına çıkarken Rukana adında çok ünlü bir adama rastladı. Rükane Mekke’de güreş sporu dalında isim yapmıştı. Kendisi çok iri ve o kuvvetli idi. Hz. Muhammet Rükane’yi İslam’a davet ettiğinde Rükane ona güreş teklifinde bulunmuştur (İmamoğlu ve Okudan,2021:61-82).

Bir gün Mekke’nin vadilerinden birindeyken Rasûlullah (s.a.v.)'e rastladı ve ona: "Ey Rukane, Allah'a karşı gelmekten sakınıyor musun ve seni davet ettiğim şeyi kabul etmiyor musun?" dedi. Rukanah, 'Ey Muhammed, doğruluğuna dair bir delilin var mı?' dedi. "Evet, seni güreşte yenseydim, Allah'a ve Resulüne iman eder miydin?" diye cevap verdi. Rukanah, "Evet, ey Muhammed, bir güreş maçına hazırlanın!" diye yanıtladı. Hz. Muhammed ona şöyle cevap vermiştir. “Kabul ancak ben yenersen sürünün üçte birini ödül olarak isterim. Rasûlullah (s.a.v.) 'Ben hazırım' deyince Resûlullah (s.a.v.) onu yere attı. Rukanah buna çok şaşırıldı ve bir maç daha istedi ve bir saniye sonra üçüncü kez mağlup oldu. Rukanah hayret ayağa kalktı ve “, “Kişisel mesele hayret vericidir” dedi (<https://www.sunnahsports>). Peygamberin Rukane ile güreşi başka bir kaynakta şöyle açıklanmıştır: Peygamber (s.a.v.) onu görür ve şöyle der: Rukana, seninle bir şey konuşmak istiyorum. Diyor: "Neden güreşmiyoruz, sonra konuşuruz." Bu yüzden Hz.Muhammed şöyle diyor: Elbette. Ben güreşmeye geldim. Bunun üzerine hazırlanırlar ve güreşe başlarlar ve Hz. Muhammed Rukana'yı alır ve vücudunu yere çarpar. Rukana şok olmuş gibidir. Daha önce hiç yenilmemişti. Ayağa kalkar ve ne olduğunu anlamaz ve devam eder: "Hadi tekrar güreşelim." Ve ikinci kez güreştiler ve Rukana tamamen şok içinde ayağa kalkar. Ve Hz.Muhammed onu kaldırır ve tekrar vücudunu yere vurur. O zaman Rukana neler olduğunu bile anlamıyor, bu yüzden Peygamber Hz. Muhammed'e şöyle diyor: "Daha önce hiç yenilmediğimi bilmelisin. Daha önce kimse beni yere çarpmadı; Neler olduğunu

anlamıyorum." Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: Size bundan daha da şaşırtıcı bir şey göstereyim. Ve uzakta bir ağaç vardı, bu bir peygamberlik mucizesidir. Ağacı çağırır ve ağaç yerinden hareket eder ve Peygamber (s.a.v.)'e gelir. Daha sonra ağaca geri dönmesini söyler ve ağaç yerine geri döner. Rükâne Hz. Muhammete bakar ve şöyle der: "Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ibadete layık ilah yoktur ve şahadet ederim ki sen Allah'ın Resulüsün." O sırada Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Rukana'yı tebrik eder ve yoluna devam eder (Janda,2020). Rivayete göre üç defa yenilmesi ve bunun sonucunda sahip olduğu sürünün tamamını kaybetmesi üzerine, karısından korkusundan dolayı ağlamaya başlamıştır. O zaman Hz. Muhammed'in ona "Korkma, bütün bu üç yenilginin ödül tutarını bu defalık almayı ve bütün malını kaybetmeni istemiyorum. Haydi, şimdi onları al ve selametle git" demiştir. Bu davranıştan çok duygulanan Rükane, hemen orada "Sen Allah'ın elçisisin, ben senin getirdiğin dini kabul ediyorum" diye yüksek sesle bağıarak Müslüman olmuştur (Janda,2020). Buradan sporda manevi güç ve motivasyonun o devirlerde de gerekli ve etkili olduğunu algılayabiliriz. Başka bir rivayette Rukanenin üç defa sırtı yere gelmesine rağmen ve hatta ağaçların yürümesini gözleriyle görmesine rağmen Müslüman olmadığı belirtilir. Rükâne seneler sonra Mekke'nin fethinde Müslüman olmuş, Medine'ye giderek oraya yerleşmiştir (İbn-i Hişâm, I, 418; İbn-i Esîr, Üsdü'l-Gâbe, II, 236). Müslüman olmamakla kalmayıp Mekke'deki putperestlerin yanına koştuğu ve onlara Muhammed'i ellerinde iyi saklamalarını ve diğer kabilelerle olan şeref ve üstünlük nakaşa ve yarışmalarda ondan yararlanmalarını, zira onun pek fevkalade şeyler yapıp göstermeye muktedir, dünyanın en üstün sihirbazı olduğunu haber verdi (Hamidullah,1980). Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in dedeleri olan Hz. Peygamber'in önünde güreştikleri de bilinmektedir. Bu güreşte Hz. Peygamberin Hz. Hasan'ın tarafını tuttuğu belirtilmiştir. Sebebi sorulunca da: "Cebrail Hüseyin'e yardım etmektedir, bende Hasan'a yardım etmeyi seviyorum" cevabını verir (Turan,1985). Yine "Allah'ın ve Resulünün Arslan'ı" diye adlandırılan ve Uhud savaşında şehit düşen Hz. Peygamberin amcası Hz. Hamza'da "Pehlivanların Piri" olarak anılmaktadır. Pir bir işi ilk defa yapan kişi demektir. Güreş saadet asrında çocukların kendini ispatlamaları için de yapıldı. Askeri seferlere katılabilmeye gücü yettiğini Hz. Peygamber'e ispatlamak amacıyla bazı deli- kanlılık çağındaki çocuklar, peygamber huzurunda güreşe tutuşurlardı. Bunun sebebi, yaşı küçük olanlar şayet kendilerinden büyük olan öteki gençlere üstünlük sağlaya bilirlerse, gönüllü olarak savaşlara katılabilmek için elde etmek idi. Güreş için özel bir yer ve minder gibi malzemelerin olup olmadığı ve güreşin kuralları konusunda bilgi yoktur. Güreş tutmaya uygun alanlarda güreş yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Rükane bu güreşte Hz. Muhammed'in yenilmez gücünü Allah'tan aldığına ve Allah'ın elçisi olduğuna kanaat getirmiştir ve Allaha boyun eğmiştir (Akyüz,1994:508-509;İmamoğlu ve Okudan,2021;Janda,2020).

HZ. MUHAMMET'İN EBÜ CEHİL İLE GÜREŞİ

HZ. Muhammet'in Ebu Cehil (Cahillerin babası demektir ve Takma addır) ile güreşini anlatan eserler bulunmuştur. Bunlar;

1-İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eserler Birimi 297.97 yer numarası ve T7391 konu numarasında kayıtlı mensur eser; "*Haza Risâle-i Peygamber Aleyhisselam Ebû Cehil İle Güleş Tutdukları Beyânında Olucudur*" ismini taşımaktadır.

2-Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y-550: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y-550 numarada yer alan, Mustafa Faiz bin El-Hac tarafından, h.1190/m.1776-1777 yılında istinsah edilen ve: "Muhammed Muştafa şallallahü Te'âlî 'aleyhi ve-sellem hâzretleri Ebû Cehl-i La'în ile Güreş Tutup ve Ebû Cehl-i La'în Münhezim Olduğudur" başlıklı yazma eser'dir,

3-Çelebioğlu'nun müellifi bilinen bir mesnevi olarak tanıttığı ve Dursun Fakih'e ait olduğunu belirttiği; "*HZ. Peygamber Ebûcehil ile Güreş Tuttuğudur*" başlığını taşıyan bir eser (Çelebioğlu, 1999).

Birinci eserin Müellifi ya da müstensihisi bilinmemektedir. 18. Yüzyılda yazılmıştır. Bu eserin bir bölümünde güreş anlatılır. Ebû Cehil ile Sahra Harb (Ebu cehilin dadısı), ikinci olarak güreş planını kararlaştırırlar. Ebû Cehil, babasından izin aldıktan sonra, önce Velid bin Mugayire'nin kölelerinden olan Kara Pehlivanla güreşir ve onu yener. Bir sonraki gün de

Hız Muhammed ile Ebû Cehil'in gürüşü olacaktır. Ebû Cehil'in altın kuşağına ve mücevherlerle süslü giyimine karşı Hız Muhammed'in gürüş giysisi yoktur. Bu esnada Mekke Hatunu Hatice yardımı yetişir ve bir bohça kıyafet getirir. İncilerle süslü kıyafetleri Mekke halkı daha önce hiç görmemiştir. Kıyafetlerin yanında bir de küçük halı vardır. Rûm'da yapılmış halının üzerinde kuş resimleri ve Hız Muhammed ile Ebû Cehil'in birbirlerine hamle kıldığı anın resimleri bulunmaktadır. Neticede Ebû Cehil, Hız Muhammed ile gürüşür ve ağır bir yenilgi alır. Y-550 numaralı metinde gürüş tekniğiyle ilgili bilgi ve kelimelerin,

T7391 numaralı metindeki bilgilerle örtüştüğü ve olduğu gibi tekrar edildiği görülmektedir: gürüş tutmak, tutuşmak, zor eylemek, yere getirmek, basmak, meydana girmek, elin eline urmak, tuş olmak vb. Bununla birlikte, T7391 numaralı metinde "güleş" olarak yazılan sözcük; Y-550 numaralı metinde "gürüş" olarak yazılmıştır (Uyaniker,2018).

İkinci eserde ise hem taş kaldırma (Günümüzde halter sporu olarak düşünülebilir) hem de gürüşten bahsedilmiştir. Ebu Cehil'in Sahra Harb isimli dadısı, ona akıl vermiş ve meydana bir taş koyup herkesin önünde hüner göstermesini, Hız Muhammed'i aciz bırakıp mahcup etmesini söylemiştir. Hız Muhammed, bu meydan okuma durumuna ilk önce ilgi göstermemiştir. Bunun üzerine Ebu Cehil'in taraftarları, onun korkup kaçtığını düşünmüştür ve buduruma Hız Muhammed'in kırk yoldaşı bile endişelenip üzölmüştür. Daha sonra Hız Muhammed, Ebu Cehil'in kaldırdığı taşın tam dört kat daha büyük olanının kaldırmıştır. Bu taşı Ebu Cehil'den de kaldırmasını istemiştir. Ancak Ebu Cehil bu taşı kaldıramayıp ağlayarak evine dönmüştür. Bu sefer dadısı ona Hız Muhammed ile gürüş tutmasını ve böylece onun bir daha karşısına çıkacak cesareti bulamayacağını söyleyip öğüt verir. Ebu Cehil babasından izin alarak altın kuşağını beline sarıp gürüş giysisini giyerek önce Velid bin Mugayire'nin Kara Pehlivanını yenmiş, ardından da Hız Muhammed'e meydan okumuştur. Bir gün sonra yapılan gürüşe tüm Arap uluları çağırılmıştır. Başlangıçta Ebu Cehil'in gürüş giysisine karşılık Hız Muhammed'in giyimi yoktur. Hız Muhammed amcası Ebu Talip'ten gürüş giysisi ister. Bu giysinin incili olduğu belirtilir. Ebu Talip; onlar beydir, biz ise bir kuluz, diye cevap verince Hız Muhammed, annesi ve babasını anıp ağlar. Bu esnada Mekke hatunu Hatice, hizmetçisi ile gönderdiği bir bohca özel yaptırılmış giysiyi gürüşte giymesi için Hız Muhammed'e gönderir. Bu giysiler içinde incili gürüş giysisi ile Anadol'da yapılmış ve Hız Muhammed ile Ebu Cehil'in gürüşünü tasvir eden özel bir halı da bulunmaktadır. Hız Muhammed ile Ebu Cehil'in gürüşü için, ödöl olarak iki taraf da bol miktarda deve, koyun gibi mal bağışlamayı ve misafirlerin karşılanmasını kabul etmiştir. Bir elleriyle el ele tutunup diğer elleriyle de birbirinin boynuna dokunan iki gürüşçi, gürüş başlar. Ebu Cehil, Hız Muhammed'i kuşağından tutup yere vurmak isterse de yerinden oynatamaz. Buna karşılık, Hız Muhammed, Allah'ın da yardımıyla Ebu Cehil'i üç defa gökyüzüne kaldırıp yere vurur.

Gürüşü kazanan Hız Muhammed, amcası Hamza'nın da yardımıyla hiçbir savaş çıkmadan evlerine dönerler. İtibarı yerle bir olan Ebu Cehil ise gürüş sonunda kemikleri kırılmış, perişan olmuş bir halde evine götürölür. Metnin sonunda Hız Muhammed'in mucizesini gören bin kâfir (Müslüman olmayan kimse), din değıştirerek Müslüman olurlar.

Üçüncü eserin XV. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. 15. yüzyılın tanınmış İslam âlimi İmam Celaleddin es-Suyuti, gürüşten bahsedildiği on sekiz rivâyeti sıraladığı bir risale kaleme alınmıştır (<https://www.sunnahsports>). Peygamberimizin hayatını anlatan bu eser Dinî-destanî ilk Türkçe eserler, yazar tarafından âdeta özeti yapıp gürüş bahsi ön plana çıkartılarak ve halk arasında anlatılmak üzere kaleme alınmıştır. Hız Muhammed'in Ebu Cehil ile gürüşünde "Bismillahirrahmanirrahim, Ya Gaviyyu, Ya Kahiru, Ya Galibu, Ya hakimü" deyip onu kuşağından tutup çekmesi ile arka üstü yere düşürdüğü belirtilir (<http://www.hacimustafagunes.com>). Bu ifadelerin günümüz Türkçesindeki anlamına bakacak olursak "Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla, her şeye gücü yeten, her şeye üstün gelen, her şeye galip gelen, hüküm ve hikmet sahibi olan" olarak kabul edilebilir. Bir peygamber bile olsa yapacağı işlere Allah'ın adı ile başlaması ve ondan destek istemesi Müslümanlara örnek olmalıdır.

H. Muhammed ile Ebû Cehil'in yaptıkları güreş çeşidi: Hz. Muhammed ile Ebû Cehil'in yaptıkları güreş çeşidinin, karakucak güreşine benzeyen kuşak güreşi olma ihtimali kuvvetlidir. Özellikle Türk, Moğol ve Japon milletlerinin tarihinde görülen kuşak güreşi; bele sarılan iki metre uzunluğundaki özel dokuma kuşaklardan tutarak rakibin iki omzunun yere değmesi halinde galip gelmeyi sağlayan bir spordur (Öztek, 2011). Bu spor eskiden sporcular tarafından, altta bez pantolon ve kuşak, üst bazen gömlekle bazen de çıplak olarak yapılırken; günümüzde, Kuşak Güreşi Müsabaka ve Hakem Talimatnamesi'ne göre, gömlek, pantolon ve kuşak ile yapılmaktadır. Birinci kitapta Ebu cehilin 2 güreşinden bahsedilir. Günümüzde karakucak güreşinde pehlivanlar soyunmazlar; yalnız ceketlerini ve ayakkabılarını çıkarırlar, bellerine kuşak bağlarlar. Daha sonra pehlivanların birbirlerinin kuşaklarından tutmasıyla güreş başlar. Ayaktan tutmak yasaktır. Galibiyet güreşçinin “*şalka düşmesi*” yani iki omzunun yere değmesi ile olmaktadır. Sayı ile de galibiyet olmaktadır. Baş ve yardımcı hakemler kurallara göre daha aktif güreşen pehlivanı galip ilan eder (<https://www.gsdf.gov.tr/>). Yazanı ve yazılış tarihi bilinmeyen metinde, varak numarası 7a 'dan itibaren güreşten bahsedilmekte ve özellikle kuşak güreşi anlatılmaktadır. Beline altın bir kuşak takan Ebû Cehil'in, Kara Pehlivanla güreşmek üzere meydana girip nara attıktan sonra, rakibiyle el ele tutuşup güreş pozisyonu aldıkları ve Ebû Cehil'in kuşağına yapıştığı Kara Pehlivanı kaldırıp yere vurduğu anlatılır. Kara Pehlivan, pazıları güçlü ve Ebû Cehil'den daha iri bir pehlivan olsa da güreşte önemli olan sadece iri-yarı olmak değil, acı kuvvete sahip olmaktır. İkinci güreş ise Hz. Muhammed ile Ebû Cehil arasında yapılan güreştir. İki güreşçinin de üzerlerindeki giyimlerini çıkartarak güreş kıyafetlerini giydikleri ve birbirlerini kuşaklarından çektikleri anlatılır. Ebû Cehil, Hz. Muhammed'i kuşağından çekip yere vurmak istese de yerinden hareket ettiremez. Hz. Muhammed bu hamleye karşılık Ebû Cehil'i tuttuğu gibi havaya kaldırır ve parmakları üstünde çevirir. İkinci kaldırışında havaya atar ve Ebû Cehil ancak bir saat sonra yeryüzüne geri düşer. Yere düşmekte olan Ebû Cehil'i eliyle tutan Hz. Muhammed, onu yere bırakır. Böylelikle güreşi, Allah'ın inayet ve yardımlarıyla Hz. Muhammed kazanır. Kuşak güreşi, yalnız ayakta oyun yaparak ve rakibi doğrudan doğruya sırt üstü yere getirmek şartıyla yenmenin gerçekleştiği bir güreş çeşididir ve bu güreşte yer güreşi yapılmaz. Güreş yere indiği zaman durdurularak güreşçiler ayağa kaldırılırlar. Bu birbirinden ayrı güreş şekillerinin kendilerine özgü oyunları vardır. Özellikle bele kuşak bağlanarak yapılan güreş oyunları yalnız ayakta iken yapıldığı için güreşçide el, kol ve bacakların çok güçlü olması gerekmektedir (Kahraman 1989). Bununla ilişkili olarak yazma metinde anlatılan güreş, ayakta yapılan kuşak güreşidir. Ebû Cehil'in, Hz. Muhammed'i yerinden oynatamayışı, Hz. Muhammed'in yere demir gibi sağlam ayaklarıyla basışı ve yıkılmayışı; onun bu güreş çeşidini iyi bilen, güçlü bir pehlivan olduğunu göstermektedir. Her iki güreşin sonu için birtakım ödüller vaat edilmiştir. Maddî ödüllerin yanında, manevî ödüller de bulunmaktadır: örneğin; kazanan güreşçinin erlik ile namı yayılırken; kaybedenin ise kötü namı yayılacak, toplumda utanç içinde dolaşacaktır. Metinde Ebû Cehil, babasına Hz. Muhammed ile güreşeceğini söyleyince; babası Hamilşâm sinirlenmiş ve güreşmenin ciddi bir iş olduğunu, sonunda düşmanlık ve hatta savaş olabileceğini söylemiştir. Güreş tutmak, halk arasında sosyal statüyü belirleyeceğinden son derece önemli görülmektedir.

Bu eserlerde yazarlar tarafından Hz. Muhammed'in güreşteki üstünlüğünde mübalağa (Abartma) sanatı kullanılmıştır. Herhangi bir durumu, olayı ya da gerçeği olduğundan daha büyük ya da küçük göstererek anlatma yöntemine mübalağa (abartma) denir. Tarih boyunca insanlar duygu ve düşüncelerini dile getirmede her zaman bir aşırılık göstermişlerdir. İnsanlar söylediklerinin tesirini artırmak için bir düşünceyi veya duyguyu var olandan büyük veya daha küçük göstermeye çalıştığında bu söz sanatına başvurmuştur (<https://www.edebiyatfakultesi.com>). Özellikle eserlerin yazıldığı tarih Osmanlı imparatorluğu dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde edebiyatta bu sanat çok kullanılmıştır.

Hz. Muhammed'in bir güreşçi gibi profesyonel anlamada güreş yaptığı söylenemez. Rükane ile güreştiği genel kabul gören bir görüştür. Bunun yanında huzurunda güreşler yaptırdığını söyleyebiliriz. Çünkü Bir gün huzurunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (Hz.

Muhammet'in torunları) güreşe tutuşmuştur. Efendimiz, Hz. Hasan'ı teşvik edince Hz. Fatıma'nın (Eşi) "büyük olmasına rağmen Hasan'ın tarafını tutuyorsunuz", Küçüğe yardımcı olmak uygun değil mi?" sorusuna Hz. Peygamber'de: "Ya Fatıma! Cebrail Aleyhi'sselâm, Hüseyin'e yardım ediyor" dediği belirtilir (<https://twitter.com/seyhedeBALI>).

Sonuç: İslam peygamberi Hz. Muhammet güreş sporunu kendisi bizzat yapmış ve a ümmetine bu sporun yapılmasını teşvik etmiştir. Hz. Muhammet'in güreşmesi güreş sporunun "sünneti seniyye" olarak yapılmasına neden olmuştur. Özellikle İslam'ın asırlar boyunca bayraktarlığını yapan Türklerde güreş İslam dini etkisi ve orta Asya geleneklerinden de etkilenecek popüler bir spor olmaya devam etmiştir.

Kaynaklar

Akyüz V. (1994). *Asr-ı Saadette Spor, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yay., 111/508-509. İstanbul, III, s Eylül 2015, <https://www.sonpeygamber.info/asr-i-saadette-spor>.

Çelebioğlu Â. (1999). *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (XV. yy.'a kadar)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Doğan E. (2020). Dünyanın En Eski Sporları Üzerine Düşünceler, sh. 23-37, Sporda Akademik Yaklaşımlar – 6 (Editörler: İdris Kayantaş- Mehmet Söyler).

Doğan E., İmamoğlu O. (2020). Güreşin Kökenleri ve Bazı Ülkelerde Antik Güreş, 11. Bölüm, sh. 173-188, Sporda Bilimsellik ve Akademik Yaklaşımlar-2, (Ed. Ali Türker- Tuba Fatma Karadağ), Gece Kitaplığı, Ankara.

Ece C., İmamoğlu O. (2021). Antik Mısır'daki Güreşin Modern Günümüz Minder Güreşine Yansımaları, Bölüm 5, sh. 61-82, Spor ve Bilim 8 (Editörler: H.N. Çetin-Atakan Aksu), Gece Kitaplığı, Ankara. web: www.gecekitapligi.com.

Hamidullah, M. (1980). *İslam peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul

İbn-i Hişâm, I, 418; İbn-i Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 236.

İmamoğlu, O., Türkmen, M., Demirhan, B., Çebi, M., (2013). İslam'ın Doğuşu ve Asrısaaadet Döneminde Sporun Önemi, The State Republic Centre of National, Games Development of Kyrgyz Republic, 9-11, September, 24- 32 Pp, Çolpan-Ata - Issık-Köl/ KIRGIZİSTAN

İmamoğlu O. Okudan B. (2021). İslam'ın Doğuşu Ve Asrısaaadet Döneminde Spor Ve Geleceğe Yansımaları, Bölüm 7. Sh.103-128, Bilimsel Spor 2 (editörler: Murat Kaldırımçı-Orcan Mızrak), Gece Kitaplığı, Ankara

Janda A. N. (2020). Story of Prophet Muhammad and a Wrestling Champ, <https://aboutislam.net/reading-islam/about-muhammad/story-prophet-muhammad-wrestling-champ/>

Kahraman A. (1989). *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*. C.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Koca F. İmamoğlu O. (2021). Antik Mezopotamya'da Spor, Spor ve Bilim 6 (Editörler: Yalçın Tükel - Davut Atılga), Bölüm 12, sh.175-197, Gece Kitaplığı, Ankara

Öztek, İ. (2011). *Bilimsel Kuraş*. Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları.

Uyanıker N. (2018). Religious - Prose Work: The Wrestling of Prophet Muhammad With Abu Cehil, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 11(22); 28-48.

Turan A. (1985). *İslamiyet'te Spor ve Önemi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Türkmen M., Canuzakov K. (2019). Cultural Pedagogy of Traditional Wrestling of Turkish People, *Turkish Studies*, 14(6): 3525-3533. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.30292>.

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports, *Researches About The Turks All Around The World*, 163: 77-94

Turkmen M. Buyar C. (2019). "Wrestling in Turkic peoples from a socio-cultural perspective" *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501-1235,

Volume 5- Issue (12): 154-162. doi: 10.5281/zenodo.3530881

İnternet kaynakları

<https://www.edebiyatfakultesi.com/edebi-sanatlar/mubalaga-abartma-sanati>

<https://www.sunnahsports.co.za/wrestling/>

<https://www.gsdf.gov.tr/tr/spor/kusak-guresi>

http://www.hacimustafagunes.com/icerik_detay.php?id=934

<https://twitter.com/seyhedebali1/status/1155222311550824448>

<http://www.sabitfikir.com/dosyalar/hz-peygamber-ebu-cehil-ile-gures-tutmus-mudur>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GELENEKSEL SPORLARA YÖNELİK TUTUMLARININ AİLE TİPLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Investigation Of University Students' Attitudes Towards Traditional Sports in Terms of Their Family Types

Tamer KARADEMİR*, Cengizhan PAKYARDIM**

Özet: Araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin geleneksel sporlara yönelik tutumlarının aile tiplerine bağlı olarak incelenmesidir. Araştırma tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiş betimsel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklem grubunu Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde farklı bölümlerde öğrenim gören 329'u erkek, 248'i kadın olmak üzere 577 üniversite öğrencisi oluşturmıştır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formunun yanı sıra Evli ve ark. (2021) tarafından geliştirilmiş olan, 21 madde 5 alt boyuttan oluşan Geleneksel Sporlara Yönelik Tutum Ölçeği (GSYTÖ) kullanılmıştır. Veriler analiz edilmeden önce normallik sınaması Kolmogorov Smirnov testi ile yapılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterdiği görüldüğünden ikili karşılaştırmalar için bağımsız örneklem testi (t test) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların aile tipi değişkenine göre geleneksel sporlara yönelik tutumlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Kahramanmaraş ilinde yürütülmüş olan bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde; katılımcıların geleneksel sporlara yönelik tutumlarının aile tipi faktörüne bağlı olarak farklılaştığı, geleneksel (geniş) ailede yaşayan ve kırsal kesimde büyümüş olanların geleneksel sporlara yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel, Spor, Tutum, Aile Tipi, Kültür

Abstract: The aim of the study is to examine the attitudes of university students towards traditional sports depending on their family types. The research is a descriptive research conducted by scanning method. The sample group of the study consisted of 577 university students, 329 male and 248 female, studying at different departments at Kahramanmaraş Sütçü İmam University. In addition to the personal information form, the Attitude Scale Towards Traditional Sports (GSYTS) developed by Evli et al. (2021), consisting of 21 items and 5 dimensions, was used as a data collection tool. Before the data were analyzed, normality test was done with Kolmogorov Smirnov test. Since it was seen that the data showed normal distribution, the independent sample test (t-test) was used for pairwise comparisons. As a result of the research, it was seen that there was a statistically significant difference in the attitudes of the participants towards traditional sports according to the family type variable. When the results of this research carried out in Kahramanmaraş province are examined; It has been determined that the attitudes of the participants towards traditional sports differ depending on the family type factor, and those who live in a traditional (extended) family and have grown up in rural areas have higher attitudes towards traditional sports.

Keywords: Traditional, Sport, Attitude, Family Type, Culture

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde millet olma özellikleri bulunan toplumların kültür yapısını yansıtan ve geliştikçe bu yapıya olumlu etkileri olan unsurlar vardır. Türk milletini diğer milletlerden ayıran en önemli unsurlardan biride spordur. Spor insanların ve onların oluşturduğu toplumların yaşam tarzları, beklentileri, eğlence anlayışları gibi kültürel değerlerler den oluşmuş, vazgeçilmez bir yaşam tarzı haline dönüşmüştür (Ersan, 2012). Her kültür içerisindeki bütün unsurların, parçaların oluşturduğu organik bir bütündür. Kültürün bütünü ise unsurlarının toplamından farklı ve daha büyük bir sentezdir. Koruyuculuk, gelişme/ yenileme kültürün sahip olduğu temel fonksiyonlar olarak ifade edilebilir (Erkal, 1986). Farklı kültürel kavramlara benzer şekilde geleneksel sporların da ait oldukları toplumun bireyleri tarafından tarih boyunca kabul gördüğü ve uygulandığı ifade edilebilir. Geleneksel sporların ortaya çıkışında ait olduğu toplumun kültürel değerlerinin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Kültürel değerlerin yanında yaşam tarzı, ihtiyaçlar gibi unsurlar da bu sporların ortaya çıkışında değerlendirilmelidir. Toplum içerisindeki bireyler coğrafi konumlarına, geleneklerine, kültür birikimlerine ve kültür özelliklerine göre farklı spor dallarına ağırlık vermektedirler (Güven, 1999). Türk toplumları bozkır yaşamı ile uygun olacak şekilde, milli özelliklerine göre atıcılık ve güreş çeşitleri başta olmak üzere çok sayıda farklı spor türü ortaya çıkarmışlardır. Bu spor türlerinin uygulamasında da dini ve milli unsurların varlığı açık şekilde görülmektedir (Türkmen ve Useev, 2019). Savaş hazırlığı vasfında olan ve sürekli olarak yapılan bu sportif hareketler, bozkırda yaşayan Türk Halkı'nın sürekli başarılar kazanmasını da sağlamıştır. At binmek, ok atmak herkesin, sürekli olarak uyguladığı uğraşlardı. At yarışları, cirit, gülle atma, güreş, yırtıcı kuşlarla avlanma gibi faaliyetler mücadele azmini keskinleştirmiştir. Kadınların da katıldıkları çeşitli top oyunları

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kahramanmaraş-Türkiye, tamer.karademir@hotmail.com

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş-Türkiye, cengizhanpakyardim@hotmail.com

Hunlardan itibaren Türkler arasında oynanmakta olup Gök-Türkler Çağı'nda Çin'e de yayılmıştır (Kafesoğlu, 1998). Savaşa ve mücadeleye hazır tutmanın haricinde spor ve sportif olay, fert ve toplum ilişkilerini geliştirdiği gibi, toplumun yüceltilmesinde de önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Özellikle herhangi bir toplumun milli kültüründen kaynaklanan spor faaliyetleri o toplumlara kültürel anlamda etkili olmayı da sağlamaktadır (Erkal, 1986). Bu anlamda bir toplumda milli ve manevi değerler temelinde var olan geleneksel sporların/oyunların varlığının o toplumda güç kattığı ifade edilebilir.

Aile Tipolojisi

Aile kavramı birçok disiplin tarafından tanımlanmıştır. Aile, üyeler arası ilişki ve etkileşim bakımından sosyal bir grup, ekonomik ve sosyal açıdan bir birlik; sosyal hayatın başlıca temsilcilerinden biri olarak örgüt ve üyelerinin ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla sistematik kurallara sahip olan sosyal bir kurum olarak kabul denebilir (Çakıcı, 2006). Sosyolojik açıdan bakıldığında ise, “biyolojik bir sürecin sonucunda insan türünün devamlılığını sağlayan, toplumsallaşmanın ilk aşaması olan, karşılıklı ilişkilerin önceden belirlenmiş kurallara göre şekillendiği, o güne kadar toplumda oluşturulan maddi ve manevi değerleri nesilden nesile aktaran, psikolojik, biyolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal açıdan benzer özellikleri taşıyan bireylerden meydana gelen toplumsal bir kurum olarak nitelendirilmiştir (Doğan, 2000). Sosyal ve kültürel normlar, ekonomi, teknoloji, üretim şekilleri ve inanç sistemleri aile yapısı üzerinde etkili faktörlerdir. Bu faktörler aile tiplerinin şekillenmesinde de önemli rol almaktadır. Aile, tarihsel bir yapıyı barındıran toplumsal bir kurum olarak görülebilir yani toplumların tarihsel evrimlerinden soyutlanamayacak bir gelişim içerisindeyler. Aile yapısı, bir toplumun yaşantısını belirleyen coğrafi, ekonomik ve kültürel yapıya göre değişim göstermektedir (Meriç, 1989). Aile, sosyal bir sistem ve kültürel yönde bir çeşitlilik olarak da kabul edilebilir. Aile tipolojilerinde aileyi oluşturan üyelerin sosyal statüsü, sosyal ilişki toplumsal rollerinin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

Ülkemizde aile tipolojisinde otorite durumu, yerleşim yerleri ve hane halkı özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, aile tipolojileri: modern / çekirdek aile, geçiş ailesi ve büyük / geleneksel aile” şeklindedir. Yerleşim yerlerine göre bakıldığında ise, “kır ailesi-köy ailesi”, “gecekondu ailesi” kent ailesi” şeklinde betimlenmektedir (Türkdoğan, 1990). Aileyi yerleşim yerlerine göre betimleyen tipoloji kapsam olarak; geleneksel aileyi; “kır ailesi” geçiş ailesini; “gecekondu ailesi” çekirdek aileyi ise “kent ailesi” olarak açıklamaktadır. Buna ek olarak aile, yapısı ve işleyişine göre de sınıflandırılmıştır (Doğan, 2000; Eshleman ve Bulcroft, 2006; Çakıcı, 2006);

- Ailede yaşayan birey sayısına göre: çekirdek, geniş, tek ebeveynli, çocuksuz ve geçiş ailesi.
- Otorite şekline göre: Ataerkil ve anaerkil aile.
- Yerleşime göre: Köy/kırsal kesim, kent, gecekondu ailesi ve yurtdışında yaşayan aileler.
- Geleceğe yönelik kuramsal aile: Sanal aile.

Bireylerin tutum ve davranışları, yaşam şekilleri, yaşam alanlarının coğrafi özellikleri, gelecek nesillere aktardıkları tarihi ve kültürel özellikleri ile etkisini göstermekte olan gelenek ve görenekler çağın koşullarına bağlı olarak gelişim ve değişim gösterebilmektedir. Bu nedenle toplumda görülen mevcut aile yapısı da hızlı bir değişim süreci içerisindeydir. Bu bağlamda aile yapısı konusunda yapılacak olan değerlendirmelerde o ülkeye ait sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerin dikkate alınması gerekir.

Ülkemizde aile kurumunun toplum içerisindeki konumu ve fonksiyonları toplumsal kurumlar ile olan bağlantıları, tarihsel süreçte nasıl bir değişim ve dönüşüm gösterdiği bilinmektedir. Kentleşme ve sanayileşme ile beraber toplumda meydana gelen değişimler, toplumsal yapı içerisinde etkilerinin göstermektedir. Farklı özellikler taşıyan aile tipleri farklı tutumları ve davranışları şekillendirmiştir (Özen, 1987). Geleneksel sporlar da ailenin birçok temel işlevlerinin yanı sıra kazandırılması gereken kültürel bir değerdir. Bu bağlamda aile tipinin değişime uğraması ile toplumsal alanda sporun işlevleri de, ailelerin spordan beklentileri

de buna paralel olarak değişim göstermektedir. Çünkü toplumsal gelişme için değişim ve süreklilik oldukça önemlidir.

Ulusların, sahip oldukları kültürel değerleri canlı tutup yaşatmaları kendi varlıklarının devamlılıkları açısından önem taşımaktadır. Kültürel değerlerin nesiller arasındaki aktarımı, aynı zamanda toplumun fertleri arasında da güçlü bir bağ kuracaktır. Milli ve manevi temellere sahip olan kültürel unsurlar geçmişten geleceğe bir köprü vazifesi görmektedir. Bu çalışma da toplumun önemli bir kesimini oluşturan üniversite öğrencilerinin kültürün değerli bir ögesi olan geleneksel sporlara yönelik tutumlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, evreni ve örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve teknikleri, ölçme aracı, verileri toplama süreci ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir. Ayrıca istatistiksel çözümleme teknikleri ile ilgilide bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Araştırma tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiş betimsel bir araştırmadır. Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan ve büyük gruplar üzerinde çalışma olanağı veren tarama çalışmaları, araştırmacının bağımsız değişken ya da faktörler üzerinde manipülasyonunun olmadığı (Büyüköztürk, 2014), geçmişte ya da halen var olan bir durumun var olduğu şekliyle betimlenmesini amaçlayan araştırmalardır (Karasar, 2012).

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde farklı bölümlerde farklı sınıf kademelerinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 329'u erkek, 248'i kadın olmak üzere toplam 577 üniversite öğrencisi araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ve Geleneksel Sporlara Yönelik Tutum Ölçeği Formu ile toplanmıştır. Kişisel Bilgi Formu cinsiyet, yaş ve aile tiplerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmuştur. Geleneksel Sporlara Yönelik Tutum Ölçeği Formu ise geleneksel sporlara yönelik tutumlara ilişkin ifadelerin yer aldığı 21 maddeden oluşan, 5'li likert tipinde bir ölçektir. Araştırma grubundan veri elde edebilmek için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinden izin alınması için gerekli müracaat yapılmış ve izin alınmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, 2020-2021 Eğitim – Öğretim yılı Bahar döneminde, elektronik veri toplama formları ile toplanmıştır. Anket uygulaması Covid-19 salgını nedeniyle yüz yüze uygulanamamıştır.

Geleneksel Sporlara Yönelik Tutum Ölçeği (GSYTÖ)

Evli, Koçak ve Evli (2021) tarafından geliştirilmiş olan Geleneksel Sporlara Yönelik Tutum Ölçeğinin (GSYTÖ) bütünü Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı değeri 0,864'dir. Ölçeğin 21 madde 5 boyuttan oluşan bir yapıdadır. Geleneksel Sporlara Yönelik Tutum Ölçeği'nin (GSYTÖ) Türkiye'de yetişkin bireyler örnekleminde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ve geleneksel sporlara yönelik tutum düzeylerini belirlemek için kullanılabileceği belirtilmiştir. Ölçek; Psikolojik Gelişim (1-2-3-4), Fiziksel Gelişim (5-6-7-8), Sosyal Gelişim (9-10-11-12), Bilişsel Gelişim (13-14-15-16-17) ve Kültürel Gelişim (18-19-20-21) olmak üzere toplam 21 madde 5 alt faktörden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilen en düşük puan 21, en yüksek puan ise 105'dir. Ölçekten elde edilecek puan ortalamaları ile tutum düzeylerinin değerlendirilebilmesi için üç tutum düzeyi belirlenmiştir. Bunlar: 3,34-5.00 puan arası yüksek düzey tutum, 1,67-3,33 puan arası orta düzey tutum ve 0,00-1,66 puan arası düşük düzey tutumdur. Ölçeğin formunun derecelendirilmesi; tamamen katılıyorum 5 puan, çok katılıyorum 4 puan, orta düzeyde katılıyorum 3 puan, katılıyorum 2 puan ve katılmıyorum 1 puan'dır (Evli, Koçak ve Evli, 2021).

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS 20.0 paket program ile yapılmıştır. Veriler analiz edilmeden önce normallik sınaması Kolmogorov - Smirnov testi ile test edilmiştir.

Verilerin normal dağıldığı görüldüğünden parametrik testlerden faydalanılmıştır. Bunun için ikili karşılaştırmalar için t testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık derecesi $p < 0.05$ olarak ele alınmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulguların yüzde ve frekans değerlerine yer verilmiştir.

BULGULAR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde rastgele seçilmiş olan farklı bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin Geleneksel Sporlara yönelik tutumlarının incelenmesini amaçlayan bu araştırmada elde edilen bulgular tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma grubunun yaş, cinsiyet ve aile tipi dağılımı.

Değişken	Kategori	<i>f</i>	%
Yaş	18-21 yaş	321	55,6
	22-25 yaş	138	23,9
	26-29 yaş	78	13,5
	30 yaş ve üzeri	41	7,0
Cinsiyet	Erkek	329	57,1
	Kadın	248	42,9

Aile Tipi	Birey sayısına göre	Çekirdek aile	365	63,2
		Geleneksel (geniş) aile	212	36,8
Yerleşim yerine göre	Kırsalda yaşayan	103	17,9	
	Kentte yaşayan	474	82,1	
Toplam		577	100	

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 57,1'inin erkek, % 42,9'unun ise kadın oldukları; % 55,6'sının 18-21 yaş, % 23,9'unun 22-25 yaş, % 13,5'inin 26-29 yaş, % 7'sinin 30 ve üzeri yaşta oldukları ve % 63,2'sinin çekirdek aile, % 36,8'inin geleneksel (geniş) ailede yaşadıkları; % 17,9'unun kırsalda, % 82,1'inin ise kentte yerleşim gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre analiz sonuçları.

GSYTÖ Toplam	Cinsiyet	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>Sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
	a) Kadın	137	85,19	2,99	,574	,380
	b) Erkek	96	86,04	3,21		

Tablo 2'de geleneksel sporlara yönelik tutum ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılan bağımsız değişkenler için t testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin geleneksel sporlara yönelik tutumları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$). Cinsiyetin geleneksel sporlara yönelik tutumu anlamlı şekilde etkileyen bir değişken olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre analiz sonuçları.

GSYTÖ Toplam	Yaş	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>Sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
	18-21 yaş	321	84,18	2,88	,0	,2
	22-25 yaş	138	83,11	3,03		

	26-29 yaş	78	83,56	3,17	6	9
	30 yaş ve üzeri	41	84,36	3,99	1	2

Tablo 3'te geleneksel sporlara yönelik tutum ile yaş arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılan bağımsız değişkenler için t testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin geleneksel sporlara yönelik tutumları yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tablo 4. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin aile tiplerine göre analiz sonuçları

GSYTÖ Toplam	Aile Tipi		n	Or t.	Sd	t	p
	Birey sayısı na göre	Çekirdek aile	65	9,14	,12	,151	038*
		Geleneksel/geniş	12	5,54	,54		
	Yerleşime göre	Kırsalda yaşayan	03	4,99	,01	,217	024*
Kentte yaşayan		74	0,03	,45			

*($p<0.05$)

Tablo 4'de geleneksel sporlara yönelik tutum ile aile tipleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılan bağımsız değişkenler için t testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinde aile tipinin geleneksel sporlara yönelik tutumu anlamlı şekilde etkileyen bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0.05$). Buna göre, geleneksel (geniş) ailede yaşayan ve kırsal kesimde büyümüş olanların geleneksel sporlara yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

SONUÇLAR

Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin geleneksel sporlara yönelik tutumlarında yaş ve cinsiyet açısından istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmamıştır. Aile tipi değişkenine göre ise geleneksel sporlara yönelik tutumlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, aile tipi faktörünün üniversite öğrencilerinin geleneksel sporlara yönelik tutumları üzerinde etkili olduğu, geleneksel (geniş) ailede yaşayan ve kırsal kesimde büyümüş olanların geleneksel sporlara yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmada ortaya çıkan sonuçların, kırsal kesim yaşantısının ve geniş aile yapısının geleneksel değerleri daha fazla içerdiği için bu yapıdaki bireylerin geleneksel spor kültürüne adaptasyonunun daha kolay olmasıyla tutumlarının da bu doğrultuda daha olumlu yönde şekillenmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Büyüköztürk Ş. (2014). *Deneyisel desenler: Öntest-sontest, kontrol grubu, desen ve veri analizi*. s. 2, Pegem Akademi, Ankara.

Çakıcı, S., (2006). *Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin işlevlerinin anne çocuk ilişkilerine etkisinin incelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Doğan, İ., (2000). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erkal, M. (1987). *Sosyoloji*, İstanbul.

Ersan, M. (2012). *Anadolu Selçukluları'nda Oyun, Eğlence ve Spor*. İ. Yıldırım, & T. Gültekin içinde, *Anadolu Uygarlıklarında Spor* (s. 114-116). Ankara: Spor yayımevi ve Kitapevi.

Eshleman, JR. ve Bulcroft, RA. (2006). *The Family*. (11th Edition). Pearson Education Inc., ABD.

Evli F, Koçak ÇV, Evli M. (2021). "Developing Attitude Scale Towards Traditional Sports: A Validity and Reliability Study". *International Journal of Physical Education Sport and*

Technologies, 2(1), 29-39.

Güven, Ö. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Yayını. ss:5.

Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken, İstanbul.

Karasar N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. s. 79, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Meriç, Ü. (1989). “İleri endüstri toplumlarında aile kurumları üzerine bir araştırma”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(1), 147-174.

Özen, S., (1987). “Sosyal hareketlilikte aile ve eğitim ilişkileri”. Sosyoloji Dergisi, Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1, 123-138.

Türkdoğan, O. (1990). *Eski Türklerde aile tipolojisi, 1. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara, s.,466.

Türkmen, M., Useev, N. (2019). “Kırgız geleneksel sporlarının tarihsel arka planı”. Journal of International Social Research, 12(66), 1486-1491.

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН УЛУТТУК МУРАСТАРЫН ЖАНА САЛТТУУ СПОРТ ОЮНДАРЫН СҮРӨӨГӨ АЛУУ ТАЖРЫЙБАСЫ

Kırgız Halkının Ulusal Mirasın Korunması ve Geleneksel Sporları Destekleme
Tecrübesi

Preservation of National Heritage and the Experience of Adopting Traditional Sports

Болот А. МУРАТАЛИЕВ *, Нурлан Э. МАМАТОВ**

Абстракт

Дүйнө жүзүндөгү элдердин улуттук баалуулуктарынын арасында көңүл ачуу, оюн-зоок куруу максатында ар кандай оюндардын түрлөрү пайда болуп, убакыт өткөн сайын өзгөрүлүп, кеңири жайылып же тескерисинче унутулуп кеткен учурлары арбын. Азыркы учурда айрым оюндар спорттук макамга ээ болуп, көпчүлүктүн табаасын кандыра колдонууга өтүп, бизнес багыты менен да айкалышып өнүгүүдө. Мисалы, ат, төө, ит сыяктуу ар түрлүү жаныбарларды жарыштыруу сынактарын камтыган улуттук спорттун көптөгөн түрлөрүн билебиз. Белгилүү болгондой спорттун кайсы гана түрү болбосун колдоого муктаж экени анык. Ал эми салттуу улуттук оюндарды жандандыруу, сактап калуу жана өнүктүрүү жаатында укуктук-ченемдик, методикалык базасын калыптандыруу, каржылоо маселелерине байланышкан көптөгөн көйгөйлөр орун алып келет. Бул макалада Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында спорттун бир түрү болуп таанылып калган кыргыз элинин “тайган жарыш” оюну тууралуу маалымат берилет.

Ачкыч сөздөр: Улуттук мурас, салттуу спорттук оюндар, укуктук база, методика, тарых.

Dünya halklarının ulusal değerleri arasında, farklı oyun türlerinin eğlence amacıyla ortaya çıktığı, zaman içinde değiştiği ve giderek yaygınlaştığı ya da tersine unutulduğu birçok durum vardır. Şu anda, bazı oyunlar spor statüsüne kavuşmuş, birçoğu ile popüler hale gelmiş ve işin yönü ile birlikte gelişmiştir. Örneğin, at, deve, köpek gibi çeşitli hayvanlarda yarışmalar içeren birçok ulusal sporu biliyoruz. Bildiğiniz gibi, herhangi bir sporun desteğe ihtiyacı vardır. Geleneksel ulusal oyunların yeniden canlandırılması, korunması ve geliştirilmesi alanında finansman, düzenleyici ve metodolojik çerçeveden oluşturulması ile ilgili birçok sorun vardır. Bu makalede, Dünya Göçebe Oyunları'nda sporlardan biri olarak kabul edilen Kırgız halkının “Taigan Çarış” oyunu hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: ulusal miras, geleneksel spor oyunları, yasal çerçeve, yöntem, tarih.

Among the national values of the peoples of the world, there are many types of games for entertainment, which have changed over time, become widespread or, conversely, forgotten. Nowadays, some games have gained sports status, have become popular, and are developing in line with business. For example, we know of many national sports, including horse, camel, and dog races. It is well-known that any sport needs support. In the field of revival, preservation and development of traditional national games, there are many problems related to the formation of the legal and regulatory framework, funding. This article provides information about the Kyrgyz people's "Taigans Jarysh", which became a sport at the World Nomad Games.

Keywords: National heritage, traditional sports games, legal framework, methodology, history.

Кыргыз эли тайган тукумундагы иттерди илгертен жогору баалап, анын тукумун улап, ушул күнгө чейин сактап алып калган. Бул жаныбар өзүнүн сын-сыпаты, өзгөчө касиеттери менен азыркы учурда башка өлкөлөрдөгү элдердин арасында да сүймөнчүлүккө жетип, өзүнүн күйөрмандарын таап, «кыргыз тайганы» деген ат менен өз ордун тапты десек болот. Тайган кыргыз элинин символдорунун бири болуп саналат. Ал күлүктүгү, акылдуулугу, чапчандыгы, тайманбастыгы, жытчылдыгы сыяктуу жакшы сапаттарга ээ.

1-сурет. III Дүйнөлүк көчмөндөр оюнундагы тайганчыларга сыйлыктарды ыйгаруу. 2018-ж.

Тайган тууралуу кабарлар илгертен бери айтылып келет, алсак Манас эпосундагы Кумайык, ошондой эле кыргыздар жөнүндө айтылган оозеки, маданий

* “Кыргыз тайганы” долбоорунун жетекчиси. Кыргызстан. e-mail: bolot_muratallyev@mail.ru

** Кыргыз-Түрк “Манас” университети, айыл чарба илимдеринин PhD доктору. Кыргызстан. e-mail: nurlan.mamatov@manas.ed.kg

булактарда да кездешет. XI кылымда белгилүү, тарыхый инсан Махмуд Кашгари өзүнүн «Диван Лугат ат-Түрк» аттуу сөздүгүндө тайган жөнүндө төмөнкүдөй макалды жазып кеткен: тайган йугурганни тилку савмас (кыргызчасы: ит күлүгүн түлкү сүйбөйт) (Махмуд ибн ал-Хусейин ибн Мухаммад ал-Кашгари, Дивану лугатит турк, 2-том, Бишкек, 2012, 3364-макала).

2-сүрөт. “Каракуштун мекени” этнофестивалындагы тайгандардын жарышы. 2021-ж.

Башында айтылгандай элибиздин сүймөнчүгү болгон тайганды сүрөөгө алып, аны мындан ары да кеңири таанытуу максатында бир топ иштер аткарылып, жакшы натыйжалар орун алып калды. Өкмөтүбүздүн 2021-жылдын 16-апрелинде бекиткен №149 токтому менен тайган улуттук мурастарыбыздын тизмесине расмий түрдө кошулганын баса белгилесек болот. Бул иш-чара Кыргыз Республикасында 2018-жылдан бери иштеп жаткан “Кыргыз тайганы” аттуу долбоорунун алкагында аткарылды. Буга чейин долбоордо белгиленгендей мамлекеттик органдардын, коомдук уюмдардын, окуу жайлардын, тайганчылык менен алектенген практиктердин башын бириктирүү менен эл аралык деңгээлде маалыматтарды кеңири жайылтуу үчүн www.kgtaigan.com ишке киргизилди, англис, француз, орус, кыргыз тилдеринде жамааттык-маалымат каражаттары (ЖМКлар) аркылуу маалыматтар таратылып, китептер басылып чыгууда.

3-сүрөт. Тайгандардын жарышына кызыккан күйөрмандар 2021-ж.

Бул багытта илимий мекемелер, жогорку окуу жайлары, чет элдик өнөктөштөр менен кызматташуу жакшы жыйынтыктарды берип жатат. Мисалы, Кыргыз улуттук агрардык университетинин, Кыргыз-Түрк Манас Университетинин археология, этнография, антропология жана этнология жаатында эмгектенген окумуштуулардын, адистердин катышуусу менен тайгандын генотибин аныктоо боюнча илимий иштер башталды. Эмки кадам аны эл аралык деңгээлде расмий түрдө таанытуу үчүн, ЮНЕСКОдогу адамзаттын материалдык эмес маданий мурасынын Репрезентативдүү тизмесине “Тайган таптоо билимдери жана билгичтиктери” номинациясын киргизүү үчүн тиешелүү аракеттер көрүлүп жатат.

4-сүрөт. Этнофестивалга катышкан Кыргыз-Түрк Манас Университетинин окутуучулары 2021-ж. “Кыргызтайганы” долбоорунун алкагында жетишилген натыйжалар:

- 2019-жылы өлкөбүздөгү тайгандардын санын аныктоо максатында эң алгачкы санак өткөрүлдү;
- Долбоордун алкагында тайганчылар үчүн тайган кармоочу жайлардын (вольер) үлгүлөрү жасалды;
- 2019-ж. 29-августунда «Кыргыз элинин маданий мурас, дөөлөттөрүн коргоо иштеринин алкагында кыргыз тайганын сүрөөгө алуу жаатында 2019-2020-жж. аткарылуучу иш-чаралардын Планы» Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилип, тиешелүү иш-чаралар аткарылды. Азыркы учурда бул План 2021-2023-жылдарга кайрадан өкмөт тарабынан бекитилип, дагы бир топ иштердин аткарылышы күтүлүүдө.
- 2019-ж. 11-сентябрында «КЫРГЫЗ ТАЙГАНЫ КЛУБУ» Коомдук бирикме түзүлүп, каттоодон өттү. Клубдун астында Тайган тукумундагы иттердин Бирдиктүү маалымат базасы түзүлө баштады. Тайганга тиешелүү маселелерди жөнгө салуу милдети мына ушул уюмга жүктөлүп, республикада бир беткей иш алып барууга ыңгайлуу шарттар түзүлүп жатат.
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2021-ж.16-апрелинде чыккан №149 токтому менен "Тайган таптоо" номинациясы Кыргыз Республикасынын материалдык эмес маданий мурастарынын элементтеринин Тизмесине киргизилди.
- 2021-жылдын 25-27 июндарында “Каракуштун мекени” аттуу эл аралык этнофестиваль Токтогул районунда өткөрүлдү.
- Учурда Тайган тукумундагы иттерди Кыргыз Республикасынын аймагында багуунун эрежелерин жана тайган тукумунун стандартын бекитүү тууралуу Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин токтому тиешелүү тараптар менен макулдашуудан өтүүдө.

5-сүрөт. Этнофестивалдын маданий бөлүгүнүн катышуучулары. 2021-ж.

Салттуу оюндарды сактап калуу, өнүктүрүү багытында коомчулук менен мамлекеттик органдардын эриш-аркак аракеттенүүсү өтө маанилүү. Тилекке каршы азырынча бул багытта бир жактуулук үстөмдүк кылып, оюн-зоок чөйрөсүндө гана пайдалануу менен алек болгон учурлар кездешүүдө. Тайгандарды жарыштырууга даярдоо, асыроо, оюндардын кызыктуу өтүшүн камсыздоо үчүн тиешелүү эксперттерди, калыстарды алдын ала окутуу, бул оюндардын эл аралык деңгээлде татыктуу өтүшүнө ылайыктуу шарттарды түзөт. Андыктан бул багытта тынымсыз илимий иштердин үзгүлтүксүз аткарылып туруусу оюндардын сапатын, уюштуруучулардын кесиптик, методикалык деңгээлин, өркүндөтүү муктаждыктарын канаатандыруу көйгөйлөрүн чечүү өтө маанилүү. Жогорудагы келтирилген маалыматтар республикада болуп жаткан аракеттердин бир тутамын гана чагылдырат десек болот. Ал эми ушундай нукта башка тармактарда дагы мамлекеттик органдардын коомдук уюмдар менен бирге тиешелүү агартуучулукиштердин аткарылып турушу жалпы жонунан салттуу спорттун түрлөрүнүн өнүгүшүнө сөзсүз оң таасирин тийгизерин баса белгилесек болот.

6-сүрөт. “Каракуштун мекени” этнофестивалынын катышуучулары.

Колдонулган адабияттар:

Сабанеев Л. П. Собаки охотничьи... Борзые и гончие./Составил Е.А.Калганов/ – Москва, ТЕРРА,1992.

Мураталиев Б.А.. Менин жерим – Кыргызстан. Кыргыз элинин салттуу билимдеринин энциклопедиясы. - Бишкек, 2013 год;

Мураталиев Б.А.. Хрестоматия тайганчи. Сборник материалов и публикаций. – Бишкек, 2019.

Тайган. Макалалар жыйнагы. Түзгөн Б.А.Мураталиев. – Бишкек, 2020.

Шишкина Е. Происхождение азиатских борзых. Тазы и Тайган, 1-й т. – Москва, 2021.

ПОЧЕТНЫЕ ЗВАНИЯ БОРЦОВ В НАЦИОНАЛЬНОЙ БОРЬБЕ «ХУРЕШ» **Honorary Titles of Wrestlers in the National Wrestling "Khuresh"**

Инга Э. МЕНДОТ*, Элла Э. МЕНДОТ**

Аннотация: В данной статье рассматриваются титулы или звания борцов национальной борьбы «Хуреш». Титул- это почетное звание, присваиваемое за успехи или подчеркивание их особого положения. *Хуреш* – это спортивное единоборство, где происходит соревнование духовной и физической силы, демонстрация мастерства владения приемами двух борцов, но при этом важнейшим качеством оказывается умение не потерять равновесие при быстрых атаках, бросках и обманных движениях. В схватке для выполнения приемов один борец стремится вывести своего соперника из устойчивого состояния, чтобы заставить упасть его, а другой пытается сохранить эту устойчивость и сделать то же со своим противником. Однако, добившись потери противником равновесия, атакующий борец также теряет устойчивость, ибо выполнить движения без потери равновесия невозможно.

Ареной для хуреш служит ровное место, в нем нет весовых категорий и правила соревнований схожи с монгольской национальной борьбой.

Из века в век от поколения к поколению эта борьба обогащалась новыми элементами, постоянно усложнялась и, наконец, приобрела чрезвычайную популярность в народе Тувы.

Abstract: This article discusses the titles or titles of wrestlers of the national wrestling "Khuresh". A title is an honorary title awarded for successes or emphasizing their special position. Khuresh is a martial art where there is a competition of spiritual and physical strength, a demonstration of mastery of the techniques of two wrestlers, but at the same time the most important quality is the ability not to lose balance with quick attacks, throws and deceptive movements. In a fight to perform techniques, one wrestler seeks to bring his opponent out of a stable state in order to make him fall, and the other tries to maintain this stability and do the same with his opponent.

However, having achieved the loss of balance by the opponent, the attacking wrestler also loses stability, because it is impossible to perform movements without losing balance. The arena for khuresh is an even place, there are no weight categories in it and the rules of the competition are similar to the Mongolian national wrestling. From century to century from generation to generation.

Борьба, появилась с возникновением первых войн. Примитивное оружие легко ломалось, выходило из строя, и тогда воину оставалось надеяться только на свою силу, ловкость и выносливость. Знание приемов борьбы особенно было необходимо при взятии противника в плен. В таких ситуациях нужно не только настичь соперника, но и повергнуть его на землю, провести эффектный прием, который вынудил бы его отказаться от дальнейшего проведения схватки, сдаться.

Не случайно археологами было обнаружено изображение древнегреческого борца, вынуждающего соперника, сдаться, которое относится к VI веку до н.э. Чтобы побеждать, нужно было совершенствовать свою физическую подготовку, техническое мастерство.

Археологические раскопки в Центральной Азии свидетельствуют о том, что борьбу здесь знали в IV-III веках до нашей эры. Одной из экспедиций был найден бронзовый отлив тороки, на которой два атлета схватили друг друга левыми руками за ноги, а правыми за пояс.

Еще в VI веке предводители войск Тюркского каганата (государства) устраивали состязания по борьбе для отбора воинов в свои передовые отряды. И сегодня этот вид спорта пользуется большой популярностью среди населения, являясь сущностью многих народных праздников (наадым, шагаа - новый год по лунному календарю, сошествие на землю, изготовление ширтека, юрты, аркана, рождение ребенка, освещение).

Материалы Государственного архива Республики Тыва свидетельствуют, что в XIX веке состязания по хурешу проводились в честь религиозных праздников. Ежегодно в августе проходил праздник Майдыр Бурган, в честь бога Бургана. К буддистским храмам- хурээ приходили чиновники и араты. Жеребьевки в то время не было. К знатым борцам выходили слабые, и так до финала. К участию в поединках допускались юноши с 16 лет. Опытные борцы в возрасте не ограничивались. Иногда поединок длился несколько часов. Победитель исполнял «танец орла» и подходил к нойону. Ему подавали резаный быштак-сыр, который он бросал в небо. Его кусочки расхватывали, налетающие

* к.п.н., доцент Тувинский государственный университет, Республика Тыва

** к.п.н., доцент Тувинский государственный университет, Республика Тыва

как воробьи, ребятишки.

О возрасте участников можно узнать по описанию. Я. Кона “Всеобщей славой пользуются два борца правильнее «Ха» (младший чин феодала). Один из них, уже совсем старый, был когда-то первым борцом, ... он довольно быстро свалил противника, чем привел в восторг всех присутствующих. Второй “богатырь” – небольшого роста, плотный, коренастый, с хорошо развитой мускулатурой”.

28 июля 1922 года был проведен первый народно-революционный праздник-Наадым. Позже ежегодно весной проводился «Праздник родной земли». На нем тоже проводились поединки хурешистов.

Тувинская национальная борьба «Хуреш» единственный вид единоборства в Российской Федерации, которая имеет свою специальную одежду для борьбы, каждый спортсмен имеет свой секундант и судью в одном лице, начало схватки судья не дает свистка. Хурешист перед схваткой делает специальную разминку, после победы выполняет ритуал борца и т. д.

Спортивное звание присваиваются пожизненно за достижения, показанные на международных, национальных и др. официальных спортивных соревнованиях, и выполнение установленных спортивной классификацией нормативов и требований; за плодотворную педагогическую и тренерскую деятельность, активную работу в качестве судьи по спорту, и др.

Тувинская национальная борьба «хуреш» – старинный, излюбленный вид спорта. По данным П. Бороздина, народные борцы пользовались большой популярностью среди населения и память о них сохранилась до наших дней.

Мы напомним о борьбе хуреш – самой любимой спортивной забаве тувинцев с давних времен. Прославляя, благословляя героев, их физические качества и черты, народ показывает победу над темными силами и создание счастливой жизни на земле. Так наши предки с образом борца-богатыря связывали свое стремление к свободе и счастливой жизни. Борьба *хуреш* сыграла большую роль в жизни тувинцев. Она стала школой преодоления жизненных трудностей и воспитания победного духа.

Соревнования по борьбе «хуреш» проводились строго по канонам и имели определенную композицию, состоящую из трех частей: начало – представление богатырей, демонстрация силы, мощи и приглашение к поединку; схватка борцов и завершающая сцена – прославление победителя. По традиционным правилам проведения соревнований обязательным было определенное количество участников: 32, 64, 128 и 136 до 1028. В настоящее время в основном число борцов крупных соревнований доходит до 128.

Судя по материалам Тувинского госархива (1896–1909) и свидетельствам путешественников конца XVIII в., лучших борцов выставляли монастыри и феодалы. В соревнованиях принимали участие две группы – борцы-ламы и борцы, представляющие феодалов. До проникновения ламаизма в Туву соревнования проводились между членами родовых общин. Соревнования по борьбе всегда привлекали иностранцев своей необычностью и оригинальностью.

Хуреш начинается красивым мужественным танцем «девиг» – (танец орла), в котором участвуют все борцы. «Девиг» проходит в темпе, демонстрирует ловкость, силу, придает борцу уверенность в победе. Танец орла производит сильное впечатление на зрителей (Кужугет А.К., 2001; Ондар О.Ч., 1985; Кривдик В.М., 1992).

Ритуал «Девиг» (танец орла) существует испокон веков и передается из поколения в поколение. Он служит подготовительным упражнением перед схваткой, снимает предстартовое волнение борца, медитацией перед предстоящей борьбой, придает соревнованиям театрализованность, зрелищность, динамичность. Состоит из нескольких этапов выполнения и на каждом этапе имеет свои мини-задачи.

По древней традиции борец, имитируя взлет и парение орла, должен демонстрировать красоту телосложения, спортивную форму, силу, ловкость,

подчеркивая свои могучесть и мужество. Данное действие борца-хурешиста называется «деви́г» (танец орла).

«Девиг» является разминочным упражнением, поэтому выполняется энергично. Каждый борец старается показать искусство выполнения «деви́га», изображая парящего в небе орла (взмахи руками и плавные пружинистые шаги, изображающие полет орла). Данный этап заканчивается двумя хлопками по бедрам, что означает: «я готов к борьбе». Затем борцы кланяются зрителям и уходят в специально отведенное место, обычно это большая палатка (Ондар О.Ч., 1985, 2001; Ооржак С.Ы., 2000, 2004, 2005, 2006, 2008).

Следующий этап исполнения «деви́га» начинается с вызова борца на схватку судьей-секундантом. Борец, выходя на поле, поправляет содак – шудак. Затем, изображая взлетающую птицу, подбегает к своему секунданту. Касаясь правой рукой его правого плеча, одновременно поднятой в сторону - кверху левой рукой приветствует зрителей, делает ритмичных три шага, поворачиваясь, меняет положение рук и повторяет это же движение, поднимая правую руку (заканчивает приветствие зрителей). Сделав небольшой прыжок, опять поворачивается к секунданту, кладет ладони на его плечо, ждет своего соперника. Когда его соперник выполнит эти же действия ритуала, то начинается следующий этап.

Борцы под музыку ритмичными движениями рук, ног и головы имитируют полет птицы, готовясь к схватке, во время выполнения танца орла вперед должны проходить борцы с титулом, а другие, у кого нет титула, должны быть позади строя, если пробегает вперед, это считается неуважением к именитым борцам. На этот раз вместе, пробегая вперед на 20-25 м, делают два хлопка (по внешней и внутренней сторонам бедер). Эти хлопки символизируют: мы, «я» и «ты», будем вести честную борьбу.

Приветствуют друг друга рукопожатием, отходят на два шага назад, застывая на несколько секунд в специальной позе начала схватки (в колено вперед выставленной правой ноги упирается локтем правой руки, ладони кверху в направлении соперника, левая прямая нога отставлена назад в сторону, левая рука на левом тазобедренном суставе). Борцы готовы к борьбе.

После схватки борцы начинают выполнять последний этап ритуала данной встречи (схватки) в следующем порядке: выигравший должен помочь встать проигравшему, отличие монгольской борьбы в том, что этого этикета нет, выигравший сразу убегает, выполняя танец орла, в сторону флага, демонстрируя свою победу. Победитель поднимает правую руку в сторону -вверх, в это время проигравший проходит под ней. Затем победитель плавными пружинистыми шагами, взмахивая вытянутыми в сторону - вверх руками, «долетает» или до главной трибуны, где установлен флаг, или до главного судейского стола. Резко делает два прыжка с одной ноги на другую с поворотом направо и третьим прыжком останавливается в стойке ноги врозь с наклоном туловища вперед, делая одновременно три хлопка руками: первый хлопок по внутренним сторонам бедер, второй – по внешним сторонам бедер и третий – снова по внутренним. После этого кланяется зрителям. Эти хлопки означают: в данном состязании выиграл «я», на два других состязания можешь пригласить меня (Ондар О.Ч., 1985, 2001; Кривдик В.М., 1992; Ооржак С.Ы., 2000, 2004, 2005, 2006, 2008).

Экипировка борцов чрезвычайно проста и демократична. Она представляет собой традиционную форму – *содак* и *шуудак* (специальные куртки и короткие плавки), изготовленные из плотного простеганного шелка, подклад талма и ботинки *кадыг идик* (тувинская национальная обувь).

Экипировку тувинского борца старейшины толкуют так: «У тувинцев *содак* и *шуудак* не было, боролись прямо в национальных халатах (тыва тон). Появился сильный борец, которого никто не смог победить. Много лет борцы думали, как его победить, через несколько лет услышали от аратов (людей), что непобедимый борец – женщина. Мудрейшие борцы решили изменить одежду борца – «халат на содак и шуудак», чтобы женщина не смогла участвовать в соревнованиях. «Содак и шуудак» составляют костюм с

открытой передней частью, завязывающейся на шнурок.

Борьбу вели в специальном костюме, состоящем из трусиков и короткой распашной рубашки, сшитых обычно из выделанной (наподобие грубой замши) шкуры козули и молодых оленей самцов, передняя часть открыта, чтобы не производить захваты за одежду.

Единственный национальный вид борьбы, в котором применяется специальная форма одежды, доказывает историческое развитие в суровых климато-географических условиях жизни тувинцев. «Содак, шуудак» изготавливали из специально выделанной кожи, шкура не должна лежать более двух суток и обрабатывалась вручную.

В 1994 году было подготовлено Постановление Верховного Хурала, Правительства Республики Тыва, где было утверждено Положение по присвоению спортивных званий по национальной борьбе: «Чаан моге РТ», «Арзылан моге РТ», «Начын моге РТ». В этом же Постановлении предоставлялось право кожуунным федерациям борьбы хуреш присваивать районные звания «Арзылан», «Начын» наиболее отличившимся борцам этих кожуунов. Были созданы муниципальные федерации по национальной борьбе хуреш. Куулар Ш.Д. принимал активное участие в разработке РЦП «Развитие национальной борьбы хуреш в Республике Тыва на 2003—2004 годы». Данной программой предусматривалось открытие ДЮСШ по национальной борьбе хуреш (2004 г.) с 9 тренерскими ставками в районах республики, шитье национальной одежды для судей-секундантов, содак- шуудаков для борцов, разработка и выпуск учебно-методической литературы по борьбе хуреш, проведение республиканских спортивно-массовых и физкультурно-оздоровительных мероприятий.

В борьбе «хуреш», как и в других национальных видах борьбы, введены нормативы на звание мастера спорта России по национальным видам спорта.

Исполин — это Великан; крепкий, сильный человек, гигант.

Знак «Кучутен моге» представляет собой изображение мифического огненного существа, вписанное в форму герба Республики Тыва, сделанное из металла, покрытое золотом, глаза из цветного камня - коралла, диаметром 6,5 см и толщиной 1 см, имеющее на оборотной стороне приспособление для крепления к шапке борца и на левой стороне груди борца. Кучутен – существо, обладающее огромной силой, силач, богатырь. Огненное мифическое существо, т.е от Солнца. У солнца признаки мужского рода и потому оно принадлежит к мужскому роду.

Знак «Чаан моге» представляет собой изображение слона, вписанное в форму герба Республики Тыва, выполненное из серебристого металла, глаза из цветного камня (коралл), диаметром 6,5 см и толщиной 1 см, имеющее на оборотной стороне приспособление для крепления к шапке борца и на левой стороне груди борца.

Чаан (слон) – поднятый хобот - символ удачи, мужской силы. Коралл - защита от темных сил, глаза и т.д. Знак «Арзылан моге» представляет собой изображение льва, вписанное в форму герба Республики Тыва, сделанное из металла, покрытое серебром, глаза из цветного камня - коралла, диаметром 6,5 см и толщиной 1 см, имеющее на оборотной стороне приспособление для крепления к шапке борца и на левой стороне груди борца. • Арзылан (лев) – имеет устрашающий вид, силу, мощь. Знак «Начын моге» представляет собой изображение пятикрылого ястреба, вписанное в форму герба Республики Тыва, сделанное из металла, покрытое серебром, глаза из цветного камня - коралла, диаметром 6,5 см и толщиной 1 см, имеющее на оборотной стороне приспособление для крепления к шапке борца и на левой стороне груди борца. • «Начын моге» – быстрый, как птица «хартыга», крылья которой направлены на правую сторону (в сторону солнца - силы добра). В древней тюркской поэзии используется преувеличение, т.е в этом случае - пятикрылый ястреб.

С нынешнего года звание исполина будет присуждаться за выдающиеся успехи в этом виде спорта. Оно должно присваиваться пятикратному победителю абсолютных чемпионатов Тувы по хурешу на национальном празднике животноводов Наадыме при

условии, что в каждом турнире участвовало не менее 128 борцов. Почетные титулы будут присваиваться по указу главы Тувы, для каждого обладателя за счет средств республиканского бюджета изготовят специальный нагрудный знак в виде медальона и удостоверение.

В Туве звания «чаан моге» (Слон) принято удостоивать за три победы в аналогичном первенстве, а также за два, но при условии, что борец до этого дважды становился вице- чемпионом абсолютного чемпионата.

Звания «арзылан моге» (Лев) достоин спортсмен, хоть раз становившийся первым на таких соревнованиях, или трижды занимавший на них второе место.

Наконец, к награде «начын моге» (Сокол) представляют атлетов, единожды достигавших 2-4-х мест или дважды занимавших с 5-го по 8 –е мест среди 128 участников на турнире по хурешу в честь Наадыма.

На современном этапе развития национальной борьбы «хуреш» важнейшими соревнованиями является участие хурешистов в праздника скотоводов «Наадым». Стадион в день состязаний всегда переполнен. Количество участников достигало в некоторые годы 300-400 человек. Победителю дарят автомобиль, остальным вручаются различные призы. По анализу за последних лет - 17-кратным победителем турнира Наадыма является прославленный тувинский борец Аяс Монгуш, известный как Чаан Моге (борец Слон) [11]. Проводится конкурс на самого лучшего исполнителя «танца орла», его также награждают. Ежегодно проводится также республиканский турнир по борьбе хуреш на призы газеты «Шын» [7]. Среди известных борцов хуреша можно назвать такие имена, как Маадыр Монгуш, Начын Монгуш, Ай-Демир Монгуш, Опанас Семис-оол, Андрей Хертек, Алдын-оол Куулар, Владимир Монгуш, Чимит Куулар, Шимит Суктер, Геннадий Монгуш и многих других.

Аяс Монгуш, самый титулованный борец «хуреша» в истории Тувы – стал - Заслуженным мастером спорта России по сумо, также он является 4-х кратным чемпионом Всероссийского турнира по вольной борьбе. В 2000 году становится бронзовым призером открытого Чемпионата г. Москвы и победителем командного первенства, на этом же турнире в 2001 году становится победителем и бронзовым призером абсолютного первенства. Пяти кратный чемпион России (1999-2004 гг.), 2-х кратный абсолютный чемпион России (2000-2001гг.), 5-ти кратный чемпион Европы (1999-2004гг. – 115 кг), абсолютный чемпион Европы (2000), серебряный призер командного первенства (2001г.). В 2000 году становится абсолютным чемпионом МТ 8-ми сильнейших стран мира (Кубок мира) в г. Аомори (Япония), 2000-2001гг. становится 2-х кратным чемпионом мира (Бразилии, Японии), серебряный призер абсолютного первенства МТ в Германии (2001г.). За спортивные достижения Аяс Монгуш удостоен самого Почетного звания Государственный «Чаан» (слон) – борец вышедший из борьбы 51 «Хуреш». Ежегодно проводится также республиканский турнир по борьбе «Хуреш» на призы газеты «Шын».

Хурешисты, побеждавшие в чемпионатах, первенствах и Наадымах в Республике Тыва с 1991 по 2014 гг.

В 1991, 1992, 1994—2008 годы бессменным лидером был Кучутен моге Аяс Семис-оолович Монгуш (1973 г.р.) из села Шамбалыг Кызылского района. Заслуженный мастер спорта РФ, победитель многих крупных соревнований международного и российского уровня по борьбе сумо, самбо и вольной борьбе. В 1993 году в первенстве республики чемпионом стал двукратный чемпион мира по самбо из Убса-Нурского аймака Монголии Балчиням.

Второе место занял Аяс Монгуш. В 2009 году чемпионом Республики Тыва стал Эрес Доржуевич Кара- Сал (1989 г.р.). Он победил в финале Арзылан моге Маадыра Монгуш. В 2010 году абсолютным чемпионом Тувы стал борец из Кызыла Седен-Очур Кара-Сал (1984 г.р.), представитель Овьюра Ким Седен-оол стал вторым призером.

В 2011 году чемпионом стал Арзылан моге Андрей Хертек из Сут- Холя, он в

2013 году получил почетное звание «Чаан моге Республики Тыва». Эрес Кара-Сал занял второе место. В 2012 году Арзылан моге Эрес Кара-Сал вновь стал чемпионом Тувы, Начын моге Ким Седен-оол занял второе место.

В 2013 году победил Арзылан моге Эрес Кара-Сал, тем самым выполнив норматив почетного звания «Чаан моге Республики Тыва», которое он получил в 2014 году. Хурешист из Тес-Хема Сайын-Белек Тулуш стал вторым.

В 2014 году на праздновании 100-летия единения России и Тувы, основания города Кызыла, праздника животноводов Наадым победил Сайын-Белек Тулуш Михайлович, а Кара-Сал Эрес занял второе место.

В Туве официально введены определенные звания по национальной борьбе хуреш. Их могут получить спортсмены на турнире в честь Наадыма (праздника животноводов), где участвовало не менее 128 борцов.

Самым первым званием является Начын моге (Сокол). Его может получить спортсмен, один раз завоевавший места со 2 по 4 или же дважды занявший с 5 по 8 место на турнире по хурешу в честь Наадыма.

Символ Начын моге (Сокол) с сайта <http://huresh.ru/>

Следующее звание - Арзылан моге (Лев). Его достоин тот, кто стал первым на турнире по хурешу в честь Наадыма или трижды занимал вторую строчку турнирной таблицы.

Символ Арзылан моге (Лев) с сайта <http://huresh.ru/>

Следующей ступенью является звание Чаан моге (Слон). Его получают те, кто трижды становился победителем на турнире. Можно получить звание и за две победы, но при условии, что борец до этого дважды становился вице- чемпионом абсолютного чемпионата.

Символ Чаан моге (Слон) с сайта <http://huresh.ru/>

Высшим званием в хуреше является звание Кучутен моге (Исполин). Это пятикратный победитель абсолютных чемпионатов Тувы по хурешу на национальном празднике животноводов Наадыме.

Символ Кучутен моге (Слон) с сайта <http://huresh.ru/>

Почетные титулы присваиваются по указу главы Тувы, для каждого обладателя изготавливают специальный нагрудный знак в виде медальона и удостоверение.

В спортивной школе «Субедей» прошла конференция Министерства спорта республики Тыва с представителями национальной борьбы «Хуреш».

Спортсмены совместно с министром спорта Тувы Субудаем Монгуш рассмотрели три основных вопроса, касающихся регалий борцов: это утверждение правил тувинской национальной борьбы «Хуреш», изменения цвета отличительной ленты головного убора (тыва борт, довурзак) именитых борцов. Отдельное внимание было уделено вопросу вручения почетных званий по национальной борьбе «Хуреш» республики Тыва и порядка их присуждения.

На конференции единогласно было принято решение о внесении предложения новых титулов республик Тыва на заседании правительства.

Звание «Эзир моге» будут присваивать борцам вошедшим в финал республиканского турнира «Наадым».

«Хартыга моге», вошедшим в четверку сильнейших борцов. Победителям «Наадыма», становившимся на пьедестал более десяти раз, внесли предложение о вручения звания «Авырга моге», а победителям «Наадыма», становившимся более пятнадцати раз, - «Дээди авырга» республики Тыва.

Национальная борьба «Хуреш»- это есть вид культуры, которая является воплощением нравственных, эстетических, умственных и собственно физических (двигательных) способностей (достояний) обеспечивающих воспроизводство человеческой сущности.

Таким образом, титулы (почетные звания) в национальной борьбе «Хуреш» является необходимым условием для стимулирования и мотивации не только молодых начинающих борцов, а также и для более опытных.

Литература:

Ооржак С. Ы. Хуреш: борьба по-тувински: учебник борьбы хуреш / С. Ы. Ооржак. – М.: Медиа Групп, 2008. – 96с.

Маннай-оол М. Х. История родного края / М. Х. Маннай-оол. – Кызыл: Тув. кн. изд-во, 1979. – С.50–63.

Курбатский Г. Н. Тувинские праздники (историко-этнографический очерк) / Г. Н. Курбатский. – Кызыл: Тувин. кн. изд-во, 1973. – 75с.

Кривдик В. М. Эзир самы. Танец орла / В. М. Кривдик. – Кызыл: Новости Тувы, 1992. – 46с.

Кенин-Лопсан М. Б. Древние традиции тувинского народа (на тувинском языке) / М. Б. Кенин-Лопсан. – Кызыл, 1994. – 185с.

Мендот Э. Э. Тувинские народные (традиционные) игры для детей старшего дошкольного возраста: учебно-методическое пособие / Э. Э. Мендот. – Кызыл: Изд-во ТувГУ, 2011. – 72с.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
ESKİ ÇİN HALKLARINDA GÜREŞ SPORU VE YANSIMALARI
Wrestling Sport and Its Reflections in Ancient Chinese Peoples

Arina KAZAKBAEVA*, Mehmet DURMAZ**, Osman İMAMOĞLU***

Özet

Bu çalışmada eski cin halklarında güreş sporunun önemi ve yansımaları incelenmiştir. Literatür taraması yapılmıştır. Çin halklarında güreşin varlığı 6000 yıllık bir geçmişe dayandırılrsa da asıl olarak 3000 yıllık bir geçmişte önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. İmparatorlukların krallarının da güreş maçları seyrettiği ve güreş için eğitim okulları kurdukları tespit edilmiştir. Güreşin ilk şekli Shuai Jiao adı ile literatüre girmiştir. Bu spor şekli ayrı alt kategorilere ayrılabilir. Her birinin kendi özel kuralları ve kıyafet kuralları vardı. Güreş Çin de önceleri başlarına hayvan boynuzları takarak savaşan insanların sonraları birbirlerini yenmek için yaptıkları bir faaliyet şekline dönüşmüştür. Bronz kemer tokaları üzerinde güreşçi figürleri bulunmuştur. Özellikle antik güreş, güreş ve sumoya benzeyen ikili bir güç etkinliği olarak 6000 yıl öncesinden itibaren yapılmıştır. Shuai Jiao kaydedilen ilk Çin dövüş sanatlarından biridir. Çin güreşinin Çin kültürü içinde uzun bir geçmişi vardır ve bugün popüler olan dövüş sistemlerinin çoğunu etkilemek için sınırlarının çok ötesine yayılmıştır. Güreş eğitimi için okullar kurulduğu ve güreş faaliyetlerinden değişik spor dalları ortaya çıktığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Eski Çin halkları, Spor, Güreş

Abstract

In this study, the importance and reflections of wrestling in ancient jinn peoples were examined. A literature review was made. Although the existence of wrestling in the Chinese peoples is based on a history of 6000 years, it is known that it had an important place in the past 3000 years. It has been determined that the kings of the empires also watched wrestling matches and established training schools for wrestling. The first form of wrestling entered the literature under the name Shuai Jiao. This form of sport can be divided into separate subcategories. Each had their own special rules and dress code. Wrestling in China has turned into an activity that people who used to fight by wearing animal horns on their heads later on to beat each other. Wrestler figures were found on bronze belt buckles. Especially ancient wrestling has been performed as a dual power activity similar to wrestling and sumo since 6000 years ago. Shuai Jiao is one of the first recorded Chinese martial arts. Chinese wrestling has a long history within Chinese culture and has spread far beyond its borders to influence many of the fighting systems popular today. It can be said that schools were established for wrestling education and different sports branches emerged from wrestling activities.

Keywords: Ancient Chinese peoples, Sports, Wrestling

Giriş

Spor kültürel bir olgu olarak popülaritesini her devre göre korumuştur (Türkmen ve ark.,2006:77-94). Antik çağlarda spor faaliyetleri genellikle dini bayramlar ve festivallerde görülür (Türkmen ve Alimov,2019:1391-1398). Güreş, yazılı tarihin başlangıcına kadar izlenebilen en eski sporlardan biridir. Silahsız dövüş sporları tarih öncesi çağlardan beri var olmuştur. Güreşle ilgili en eski anlatımlardan bazıları güreş mitolojisinde bulunabilir (Miller ve ark., 2010). Binlerce yıldır en popüler dövüş sporu olduğu gibi, eski kahramanların güç ve kahramanlıkları ve unutulmaz kavgaları ve yarışmaları birçok farklı erken kültürde (Mezopotamya, Mısır, Yunan vb.) destanlar, şiirler, denemeler, romanlar vb. edebi metinlerde mevcuttur. Bu metinlerin çoğu bugün hala o zamanın dilinde yazılmış ve hiçbir zaman bugünkü yazıya aktarılmamış olarak yaşamaktadır (Penjak ve Karnincic, 2013:49-55). Çin'deki üç eski dövüş uygulaması veya mücadele türü güreş, boks ve okçuluktur. Güreş, vuruşun olmaması nedeniyle nispeten güvenli bir dövüş şekliydi. Güreş ve boksörlük açıkça ayrı sporlar olarak tanımlansa da, bunların birleştirildiğine ve bazen isimlerinin değiştirildiğine atıfta bulunmaktadır. Eski metin Xin Tang Shu'da, "İmparator ile görüştüğümde sarayların üçünde Jiao Di yarışmalarına tanık oldum. Salonun ortasında kafaları yarılmış, kolları kırık, kanlar akan adamlar vardı" ibaresi vardır. Güreş, Çin'de popüler bir seyirci sporu haline geldi ve saraylarda önemli bir rol oynadı. Seyircilerin bir yarışmayı izlemek için yüzlerce kilometre öteden geldiği bildiriliyor (<http://www.whitecranesotland.com>). Eski Çinliler tarafından yürütülen spor aktivitelerinin çoğu, diğer antik kültürlerde bulunan aktivitelere çok benziyordu. Çin'de olduğu gibi, antik Mezopotamya, Mısır, Girit/Yunanistan ve Hindistan da yaygın okçuluk, boks ve güreşin kanıtlarını göstermektedir. Çin, atletizm ve spor etkinlikleri, yerleşik sosyal hiyerarşiyi

* Dr., Manas Üniversitesi - Spor Bilimleri Fakültesi, Bishkek - Kırgızistan, Email: arina.kazakbaeva@manas.edu.kg

** Araş. Gör. Selçuk Üniversitesi - Spor Bilimleri Fakültesi, Konya, Türkiye, Email: mdurmaz@selcuk.edu.tr

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

desteklemeyi amaçlayan ritüellerden oluşan bireysel erdemi ve sosyal uyumu teşvik etmeyi amaçlıyordu ve modern anlamda bireysel “yarışmalar” gibi görünmüyordu. Sui ve Tang hanedanlıklarında, tüm imparatorlar Cuju'ya özel bir tercih gösterdiler ve Cuju yüzünden devlet işlerini hiçe sayan birçok imparator vardı. Egemen sınıfın şiddetle savunduğu halktaki sıradan insanlar da eğlenmenin doğası gereği bu spor faaliyetlerine katılmaya başlamışlar ve birçok spor o dönemde belirli bir gelişme kaydetmiştir. Tang Hanedanlığı döneminde Weiqi ve Cuju gibi faaliyetler Kuzey Kore ve Japonya gibi diğer bazı Asya ülkelerine de yayılmış ve bu ülkelerde daha da aktarılmıştır. Sinkiang, Tibet, İç Moğolistan ve Yunnan gibi azınlıkların yaşadığı bölgelerde at yarışı sporları çok popülerdi (Guo ve Li,2017:377-382; Fang ve Yang, 2006:74-76; Luo ve Su:161-163, 2008; Zhang, 2005:111-113).

Shuai Jiao Kuzey Çin Ovası'ndaki Hebei Eyaleti'nin Pekin, Tianjin ve Baoding'in antik ceketli güreş wushu stiliyle ilgili terimdir. Genel bir isim olarak, Çinde dövüş sanatları sistemi veya spor şeklinde uygulanan çeşitli güreş stilleri için kullanılabilir. 6000 yıldan fazla bir süre önce, güreş için en erken Çin terimi olan "jiao di" (boynuzla tırmıklama), askerlerin düşmanlarını kışlarına, atmaya ve yenmeye çalıştıkları boynuzlu başlık taktıkları eski bir askeri Kung-Fu tarzını ifade eder. Eski Çin imparatorluk kayıtlarına göre "jiao di", Milattan önce 2697'de Chiyou liderliğindeki isyancı bir ordunun askerleri tarafından Sarı İmparator'unordusuna karşı kullanılmıştır. Daha sonraki zamanlarda, gençler benzer bir oyun oynar, başlık olmadan evcil sığır döğüşlerini taklit ederlerdi. Jiao di, Çin'de güreş ve dövüş sanatlarının son formlarının kaynağı olarak tanımlanmıştır. Kaydedilen bu erken savaş tarzına ilk olarak Chiao Ti (boynuzlarla dövüş) adı verildi. Yüzyıllar boyunca boynuzların yerini eller ve kollar alırken, teknikler çoğalıp gelişti (<http://www.siu-lum-kune.com/>). Qing hanedanının Mançu hükümdarları güreşten zevk aldılar. Qing hanedanlığında güreş liaojiao, guanjiao, buku ve jueji/jiaoli olarak anılır (https://en.wikipedia.org/wiki/Shuai_jiao). Çin güreşinin Çin kültürü içinde uzun bir geçmişi vardır ve bugün popüler olan dövüş sistemlerinin çoğunu etkilemek için sınırlarının çok ötesine yayılmıştır. Diğer Asya dövüş sanatlarının çoğu başlamadan çok önce yerleşik ve sofistike bir sanat olan Çin'deki en etkili savaş sistemidir. Kökenleri, Chi You kabile krallığının savaşçıların başlarına bağlı hayvan boynuzlarıyla savaştıkları Milattan önce. 3000 yılına kadar uzanabilir (<http://www.whitecranesotland.com/white>).

Gelişme ve Sonuç

"Şuai" kelimesi, "yere atmak" anlamına gelir, "jiao" ise iki karakterden biri olabilir: birinci ve daha eski “boynuzlar” anlamına gelir ve ikincisi ve son, "bacakları kullanarak güreş veya mücadele" anlamına gelir. Modern Çince Shuai Jiao her zaman daha yeni karakterler kullanılarak yazılır ve "bacaklarla güreşerek yere atmak" olarak çevrilmelidir (https://en.wikipedia.org/wiki/Shuai_jiao). Kangxi İmparatoru'nun Shanpuying'i kurduğu bildirilmiştir. Bu, güreşçileri eğitmeye adanmış bir kurumdu. Pekin'de bulunan kampta 50'si okçu, 50'si binici ve geri kalan 200'ü güreşçi olmak üzere 300 üye sayıldı. Kamp, İmparatorluk Sarayı'nın perspektifinden kampların hangi yöne doğru bulunduğuyla ilgili olarak sol ve sağ olmak üzere iki kanata ayrıldı. Kanatların her biri, her ikisi de aynı Zongtong Dachen cevap veren farklı bir kanat komutanı tarafından yönetiliyordu. Yuhuan, kampın bu bölünmesinin muhtemel amacının, güreşçilerin her zaman rekabetçi kalmaları için iki taraf arasındaki rekabeti teşvik etmek olduğunu yazıyor. Puhu (veya Mançu'daki Buku) olarak da adlandırılan üyelerinin İmparatoru korumak ve Orta-Asyalı haraç taşıyıcılarıyla güreşmek gibi çeşitli görevleri yerine getirmeleri bekleniyordu. Güreşçiler normal işlerinin yanı sıra, ziyafetlerde sahne almak ve İmparator'a sürekle avlarında eşlik etmek gibi ekstra görevler yaparak İmparator'dan ödüller alarak para da kazanabilirler. Mulan Battue/Mulan Sonbahar Avı geyik çiftleşme mevsiminde düzenlenen sürekle avı için Manchu muran kelimesinden adını alan bir Mançu geleneğidir. Qing İmparatorları bu etkinliği düzenlemek için Çin Seddi'nin ötesindeki Chengde'ye giderlerdi. Mançurya'nın İç Avrasya mirasının kutlanması ve Mançuryalıların İç Avrasya halkının, özellikle Mongolik, Türk ve Tibetli lordların şenliklerde Büyük Han'a katılması için davet edilmesi durumunda bu durum gerçekleştiği düşünülür. Zhao Yi, Mulan avlarının çok sık "tüm

Moğollara boyun eğdirmek, korkuyu barındırmalarını sağlamak ve erdemimize saygı duymalarını sağlamak, başı bastırarak ve [kötü] niyet sahibi olmaya cesaret etmemeleri için boyun eğmelerini sağlamak" için düzenlendiğini kaydeder. Pekin güreşinin atası, Wan Baye veya Wan Yongshun olarak bilinen Shanpuying'in eğitmeniydi. Wan Yongshun, Pekin'de büyük popülerlik kazanan Pekin'in önde gelen güreş okulu Tianqiao Güreş Okulu'nun kurucusuydu. Bu tür güreşler, komedi performans sanatı xiangsheng ve güreş arasında bir karışım olduğu için benzersizdi ve wuxiangsheng olarak bilinen bir komedi performans güreş sanatı formu yarattı ortaya çıkardı (https://en.wikipedia.org/wiki/Shuai_jiao). Çin güreşi, bir sanat formuna dönüştüğü için yıllar içinde birçok farklı isim almıştır. Shijiao, Zhengjiao, Xiangpu ve Jiao Di, Çin güreşinin çeşitli biçimlerini tanımlamak için kullanılan eski kayıtlardaki isimlerdir. Bazıları kilitlere, boğmalara ve boğuşmaya izin verirken, diğerleri için sadece rakibinizi yere atmak veya indirmek şekli vardı. Verilen modern isim Shuai Jiao'dur, ancak bu da Pekin, Tian Jin, Moğol ve Bao Ding gibi ayrı alt kategorilere ayrılabilir. Her birinin kendi özel kuralları ve kıyafet kuralları vardır (<http://www.whitecranesotland.com/white>).

1955'te arkeologlar bu alanda iki güreşçiyi temsil eden süslemeli bronz kemer tokaları (veya at koşum takımı) buldular (Şek. 1-2). Savaşan Devletler döneminin (MÖ 475–221) ortasından sonuna kadar uzanan bu güreş, Çin'deki en eski güreş temsilidir. Antik Çin metalurji uzmanı Emma C. Bunker'e göre bu tokalar Batı İskit kökenlidir. Daha önceki yayınlarda, bu güreşçiler, görünüşe göre, Moğolistan'ın Xiongnu'su ile yanlış bir şekilde ilişkilendirildi (Di Cosmo 2002, Wu 1995:63-70, Lin 1994, Shao 1986). Keshengzhuang tokaları, İskit tarzı koşum takımlarında iki uzun, zarif at (daha kısa Takhi veya Moğol tipinde değil) sergiliyor, ayrıca yaprakları yukarıya dönük iki ağaç ve bir nesneyi (belki bir yumurta veya ağırlık) iki güreşçiyi birbirine tutturuyor gibi görünüyor. Kuğu, bir nesneyi tutan bir insan eline sahip olarak temsil edilir (Şekil 1-2). Uzun dalgalı saçlı iki güreşçi ikezler gibi görünüyor ve ikisi de İskit tarzı bol pantolon giyiyor. İki güreşçi birbirini sımsıkı tutmuş, her birinin başı diğerinin omzunda, sol güreşçi sağ eliyle rakibinin belini, sol eliyle diğerinin dizini arkadan yakalayarak mücadele pozunu veriyor. Sağ güreşçi rakibini sağ kolunu diğerinin boynuna dolayarak tutar, sağ eli rakibinin sağ omzunu tutar, sol eli ise rakibinin sağ uyluğunun alt tarafını tutar ve müdahaleye karşı savunmaya çalışır.

Şekil 1. Güreşçiler

Şekil 2. Antik çağ 2 güreşçi

Çin güreşi aşağıdaki tarzlara ayrılabilir:

1-Zhili veya Hebei Tarzı: Bu tarz, Kuzey Hebei'deki günümüz Zhang Jia Kou Bölgesi'nde Chi You ve Yan İmparatoru'na karşı iki kararlı savaş veren Sarı İmparator'un soyunun izini Pekin'in NW'sine kadar sürer. Aşağıda listelenen Pekin, Tianjin ve Baoding stillerini içerir. Güreşçiler Da Lian adında bir ceket giyerler.

***Pekin Tarzı:** Bu özünde, İmparatorluk Muhafızları Tugayı Shan Pu Ying tarafından uygulanan Mançu Buku tarzından gelen bir soydur. Ana karakteristik, bacakların rakiplere tekme atmak ve dengesini bozmak için kullanılması ve kol kilitlerinin kullanılmasıdır.

***Tianjin Stil:** Bu, Mançu Buku ile karıştırılan Ming Hanedanlığı güreşinin türüdür. Ana karakteristik, tekme ve dengeyi bozmak için bacakların kullanılması ve blokaj ve vuruşta ön kolların kullanılmasıdır.

***Baoding Stili:** Bu, Kuai Jiao veya "Hızlı Güreş" olarak adlandırılan türdür. Temel özelliği tekniğin hızlı uygulanmasıdır. Diğer bir özelliği ise Shaolin stilini öğrenen ünlü bir güreş öğretmeni olan Ping Jingyi'den Shaolin Quan'ın uyarlanmasıdır.

***Shanxi Tarzı:** Bu, Song Hanedanlığı güreşinin türüdür. Esas olarak kuzey

Shanxi'deki maden şehri Datong ile Shanxi'nin merkezindeki eyalet başkenti Taiyuan arasındaki ilçelerde uygulanmaktadır. Geleneksel güreşçiler sadece dar diz boyu pantolon giydikleri için ana karakteristik özelliği bacaklardan yakalama veya tutma teknikleridir.

2-Moğol Stili: Bu stil türü Xianbei, Khitan ve Moğol halkının yaptığı Dong Hu Konfederasyonunun güreş stillerine benzer (https://en.wikipedia.org/wiki/Shuai_jiao)

Şekil 3. Milattan önce 2. Yüzyılda bir güreş maçına katılan iki atlıyı tasvir eden eski bir Çin kemer plaketi

Şekil 4. Tang Hanedanı döneminde bir güreş maçı.

Antik güreş, güreş ve sumoya benzeyen ikili bir güç etkinliğidir. Eski zamanlarda, bu bir dövüş becerisidir. Daha sonraları askerleri eğitmek için kullanıldı. Şimdi, eğlendirici özelliklere sahip bir tür halk akrobasisidir.

Antik güreşin kökeni, Uzak Çağlara kadar izlenebilir. O zaman, Chiyou halkı Sarı İmparator ile savaşırken, kafaları, bıçak ve kılıca benzeyen, görünüşleri ile boğaya benzeyen sivri uçlu nesnelere donatıldı. Dövüşürken elleri ve ayaklarıyla dövüşürler ve ayrıca sivri uçlu nesnelere rakiplerine saldırmak için kullanırlar. Düşmanları bu saldırıya direnemedi, bu yüzden Chiyou halkı çok şey kazandı. Daha sonra, bu yöntem, insanların ikili güreş aktivitesi haline geldi.

Şekil 5. Değişik güreş figürleri

Qin ve Han hanedanları için antik güreş faaliyetleri çok popülerdi. Ancak o zamanlar, antik güreş artık bir rekabet mücadelesi aracı değil, belirli performans bileşenlerine sahip bir oyuna yapılan bir aktivite olarak görülüyordu. Halkın Qin Shi Huang'ı isyan etmesi korkusu nedeniyle, silahları topladılar, askeri bilgi öğretmeyi bıraktılar. Ateşkes yapmak ve halkın güreşe girmesine izin vermek ile imparatorluk tahtı güvendeydi.

Şekil 6. Değişik güreş sahneleri-Sumo

Shuai Jiao kaydedilen ilk Çin Dövüş Sanatlarından biridir. Antik dövüş sanatları söz konusu olduğunda, Çin aklınıza gelen ilk ulus olabilir. Tabii ki, antik Çin sanatı Shuai Jiao, dünyadaki en eski dövüş sporu biçimi olarak kabul edilebilir. İngilizce'de Çin Güreşi olarak oldukça indirgeyici bir şekilde bilinen Shuai Jiao, Çin'in tüm dövüş sanatlarının en eskisi olarak kabul edilir. Daha önce Jiao Ti olarak bilinen sporun ilk kaydedilen örneği, efsanevi Sarı İmparator'un Chih Yiu'ya karşı savaştığı Milattan önce 3697 yılına kadar uzanıyor. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Shuai Jiao, antik Çin günlerinden bu yana birçok evrim geçirdi ve eski enkarnasyonu Jiao Ti, kısa süre sonra, yıllar arasında süren Zhou Hanedanlığı boyunca askeri

kullanıma uyarlanmış, dövüş temelli bir güreş sporu olan Jiao Li olarak tanındı. Milattan önce 221-207 yılları arasındaki daha sonraki Qin Hanedanlığı da Jiao Li'yi kucaklamaya hevesliydi ve en kanıtlanmış savaşçılar genellikle İmparator'un korumaları olarak görev yapmak üzere seçildi. Bu eski geleneğin uygun bir yankısı olarak, Shuai Jiao, bugüne kadar Çin polis akademilerinde ve askeri eğitim merkezlerinde düzenli olarak öğretilmektedir. Bilinen en eski dövüş sanatlarının çoğu, güreş veya boğuşmanın bölgesel yorumları olarak geliştirildi ve boks da her zaman mevcut bir özellik. Bununla birlikte, diğer tekniklerin uygulanmasına vurgu yapan, aynı zamanda ortaya çıkan çok daha eski dövüş sporları vardı (<https://www.getintomartialarts.com>).

Jin Hanedanlığı'nda güreşin başka bir adı Sumo idi: Tang Hanedanlığı'na, iki ismin her ikisi de antik aktiviteye atıfta bulundu. Sumo, Song Hanedanlığı'nda sonra ünlü oldu. Kuzey Song Hanedanlığı'nın başkentinde bir yılda iki kez sumo yarışı yapılacak ve popüler bir eğlence etkinliği haline geldi. Song, Jin ve Yuan hanedanlıklarında sumo ikiye ayrılır. Biri "boks veya dövüş sanatlarında yarışma" özelliği taşıyan resmi yarışmadır. Diğeri ise evlerde oynanan performans özellikleriyle oynanan sumodur ve eskisinden daha az şiddetlidir. Sumo gösterisi olduğu zaman, insanlar sahnenin etrafında toplanırdı. Çeşitli performanslar arasında, antik güreş performansı kesinlikle en popüler gösteriydi. Sumo'nun kıyafetleri, çoğunlukla eski sistemin bir önceki şeklini takip etti. Maçların her iki tarafı da gömleksiz, yalınayak ve bacaklarda kısa pantolon (ayakkabı giyen katılımcılar da vardı), sadece kalça ve kasık arasında bir demet halindeydi. Bu Japonya'nın sumosuna çok benzer. Antik güreşten sumo güreşine, Çin ulusunun binlerce yıl boyunca daha fazla güc biçiminde hüküm süren geleneği, uzun ve renkli bir tarihe sahiptir (https://www.tour-beijing.com/china_travel).

Jiaodi (Eski Bir Güreş Becerisi): Çin'in yerli güreş stilidir. Geleneksel shuai jiao, Moğol güreşine ve Sambo'ya benzerlik gösteriyor, temel saldırıları yapıyor ve atıyor. Çin, bölgedeki tartışmasız en eski medeniyettir, bu nedenle ilkel shuai jiao tekniklerinin ovalar boyunca Moğolistan'a ya da boğazı boyunca Japonya'ya geçtiğini ve zamanla farklı güreş biçimlerine çarptığını hayal etmek zor değildir. İronik olarak shuai jiao durumunda, günümüzde ortaya çıkan şey sanatın daha canlı halidir. Han Hanedanlığı'nda, Baixi (Variety Show) ortaya çıktı. Baixi, Han Hanedanlığı'nın halk dansları, akrobasi, Wuşu (dövüş sanatı) ve büyüünün ortak adıdır. İmparator Wudi'nin saltanatı sırasında, Yuefu (müzik bürosu) kuruldu ve sıradan insanlar arasında popüler olan türküler toplanarak müziğin ve dansın gelişimini ilerletti. İpek Yolu, merkezi ovalar ve batı bölgeleri arasındaki kültürel alışverişi teşvik etti. Sonuç olarak, varyete şovu benzeri görülmemiş bir gelişme yaşadı ve kraliyet mahkemeleri de büyük ölçekli varyete gösterileri başlatmaya başladı. Varyete şovunun tüm programları arasında, komik özellikler içeren bir program Jiaodi (eski bir güreş becerisi) idi. Jiaodi, başlangıçta iki kişi arasında güreş güçlerini göstermek için yapılan bir başarıydı ve daha sonra hem sumo hem de güreş Jiaodi'den kaynaklandı. Öküz boynuzu takan ve birbirleriyle güreşen atletler tarafından yaban öküzlerini taklit ederek yapılırdı. O zaman, aktörler ve aktrisler Jiaodifeat soJiaodi yarışmaları aracılığıyla hayat hikayelerini sergilemeye çalıştılar ve Jiaodidrama bir tür drama dönüştü ve sonuç olarak Jiaodidrama ortaya çıktı. Drama Mr. Doğu Denizindeki Huang, Qin Hanedanlığı'nın sonunda, teurji yeteneğine sahip bir adam olan Bay Huang'ın beyaz bir kaplanı boyun eğdirmek için Doğu Denizi'ne gittiğine dair bir hikaye anlatır. Ne yazık ki, teurjisi başarısız oldu ve kaplan tarafından öldürüldü. Dramada, adam ve kaplanın şiddetle dövüşmesi ve kaplanın adamı öldürmesi sahnesi vardır (<http://en.chinaculture.org/library/2008-01>).

Çin'deki üç eski dövüş uygulaması veya mücadele türü güreş, boks ve okçuluk olarak bilinir. Özellikle antik güreş, güreş ve sumoya benzeyen ikili bir güc etkinliği olarak 6000 yıl öncesinden itibaren yapılmıştır. Shuai Jiao kaydedilen ilk Çin dövüş sanatlarından biridir. Çin güreşinin Çin kültürü içinde uzun bir geçmişi vardır ve bugün popüler olan dövüş sistemlerinin çoğunu etkilemek için sınırlarının çok ötesine yayılmıştır. Güreş eğitimi için okullar kurulduğu ve güreş faaliyetlerinden değişik spor dalları ortaya çıktığı söylenebilir.

Kaynaklar

Di Cosmo N. (2002). Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in

East Asian

History. Cambridge: Cambridge University Press

Fang, X. P., Yang, Y. H. (2006). The View of Research Status and Tendency of Leisure Sports in Our Country from Bibliometrics. *Journal of Anhui University of Science and Technology (Natural Science Edition)*, 21, 74-76.

Guo, J. Q., Li, R. (2017). The Development of Leisure Sports in Ancient China and Its Contemporary Sports Culture Value. *Advances in Physical Education*, 7, 377-382. <https://doi.org/10.4236/ape.2017.74031>

Lin B. (1994). *History of Chinese Martial Arts (Zhonguo Wushu shi 中國武術史. 北京) Beijing: Beijing Tiyu chubanshe (体育出版社).*

Luo, J. P., Su, X. (2008). Discussion on the Development and Evolution of Leisure Sports under Different Cultural Backgrounds. *Science and Technology Innovation Herald*, No. 20, 161-163.

Miller, F. P., Vandome, A. F., John, M. B. (2010). *History of Wrestling: VDM Verlag Dr. Mueller e.K.*

Penjak A., Karnincic H. (2013). Sport And Literature: An Overview of the Wrestling Combats in the Early Literary Texts, *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(5); 49-55. <https://www.researchgate.net/publication/267878197>

Shao W. (1986). *Sports in Ancient China. Hong Kong: People's Sports Publishing House, Tai Dao Publishing, Ltd.*

Wu, E. (1995). "Sports of the Northern Minorities in Ancient China" (烏恩;中國古代北方民族のスポーツ), *The Silk Roads Nara International Symposium '95*, 63-70.

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports, *Researches About The Turks All Around The World*, 163: 77-94

Türkmen, M., & Alimov, U. (2019). Devinimsel yönleriyle: Orta asya Türkleri'nde cambı atış. *Journal of International Social Research*, 12(66), 1391-1398. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3678>

Zhang, Y. (2005). Discussion on the Characteristics of Times of the Development and Evolution of Leisure Sports in China. *Journal of Shaoyang University (Natural Science Edition)*, No. 4, 111-113.

İnternet kaynakları:

<http://www.siu-lum-kune.com/index.php/mma/history-of-chinese-wrestling>

https://www.tourbeijing.com/china_travel_guide/xian_culture/xian_folk_sports/ancient_wrestling/#.YQo97IgzUk

<http://www.whitecranesotland.com/white-crane-blog/2014/7/10/a-brief-history-of-chinese-wrestling>

<https://www.getintomartialarts.com/what-was-the-first-martial-art/>

http://en.chinaculture.org/library/2008-01/23/content_37734.htm

YUNAN MİTOLOJİSİNDE SPOR VE YANSIMALARI

Sports and Its Reflections in Greek Mythology

İnga Eres-Oolovna MENDOT*, Orhan Ahmet ŞENER**, Osman İMAMOĞLU***

Özet

Bu çalışmanın amacı eski Yunan medeniyetinde sporun mitolojik olarak yer alması ve günümüze yansımaları olarak belirlenmiştir. Literatür taraması yapılmıştır. Yunan medeniyetinde Homeros tarafından yazıldığı düşünülen İlyada ve Odyssey Milattan önce 8. yüzyılın en önemli destanlarından biridir. Bu destanlarda tanrıların spor yaptırılması veya insanlarla karşılaşmalar yapımları şeklinde şiir şeklinde ifadeler vardır. Özellikle güreş maçlarından ve efsanevi güreşçilerden çokça bahsedilir. Mitolojik bir Yunan kahramanı Ajax ve Odyssey arasında ve Peleus ve Atlanta arasında olmak üzere iki güreş maçı bunlara örnek olarak verilebilir. Antik olimpiyatların Yunan medeniyetinde doğduğu ve mitolojik bir özellik aldığı bilinir. Bu olimpiyatlar Tanrı Zeus onuruna yapılmaya başlandığı belirtilir. Olimpiyatlar, tanrıların onuruna düzenlenen tek oyun değildi. Güneş tanrısı Apollon onuruna düzenlenen Pythian oyunları ve deniz tanrısı Poseidon onuruna düzenlenen Isthiam oyunları da dahil olmak üzere kutlanacak başka tür oyunlar da vardı. Yunan mitolojisindeki efsanelerde, çoğu tanrı insan şeklindedir. Sporcuların tanrı mertebesine yükseltildiği mitolojik kahramanlar ve kahramanlıkları vardır. Antik oyunların bu efsanelerden doğduğuna inanılır. Ulusal, uluslararası, dünya şampiyonaları ve Olimpiyat Oyunları ile modern sporun özü, Batı dünyasında Yahudi-Hıristiyan ve Yunan mitolojilerinden alınan temel mitlerin etkisiyle kurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Antik Yunan medeniyeti, Mitoloji, Spor, Olimpiyatlar

Abstract

The aim of this study was determined as the mythological presence of sports in the ancient Greek civilization and its reflections on the present. A literature review was made. The Iliad and Odyssey, which is thought to have been written by Homer in Greek civilization, is one of the most important epics of the 8th century BC. In these epics, there are expressions in the form of poetry, such as the gods' doing sports or making encounters with people. Especially wrestling matches and legendary wrestlers are mentioned a lot. Two wrestling matches between a mythological Greek hero, Ajax and Odyssey, and between Peleus and Atlanta are examples of these. It is known that the ancient Olympics were born in Greek civilization and took on a mythological feature. It is stated that these Olympics were started to be held in honor of God Zeus. The Olympics were not the only games held in honor of the gods. There were other types of games to be celebrated, including the Pythian games in honor of the sun god Apollo and the Isthiam games in honor of the sea god Poseidon. In the myths of Greek mythology, most gods are in human form. There are mythological heroes and heroism in which athletes are exalted to the level of god. It is believed that ancient games were born from these legends. With national, international, world championships and the Olympic Games, the essence of modern sport has been established in the Western world by the influence of basic myths drawn from Judeo-Christian and Greek mythologies.

Keywords: Ancient Greek civilization, Mythology, Sports, Olympics

Giriş

Bir millete veya gruba ait toplanmış mitlerin tümüne verilen isme veya bu mitlerin araştırılmasına dayanan bilime mitoloji veya efsane bilimi deniliyor. İnsanların tabiat, tarih ve gelenekler ile ilgili anlattığı masal, efsaneler mitleri oluşturur. Her kültürde kendine özgü olan mitler bulunur. Bir kültüre ait mitler o kültüre ait değer yargılarını, dini tecrübeleri, ahlaki dersler gibi özellikleri içerir. Mitolojinin sözlük anlamı; "Bir din veya halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, dünyanın ve insanın yaratılışı ile ilgili tüm sözlü ve yazılı efsane birikimini ele alan çalışmaların bütünüdür." Mitolojik ise tanrıları, kahramanlıkları ve doğüstü varlıkları veya olayları ele almak demektir. Genel olarak bir şeyin nasıl yaratıldığı veya nasıl oluştuğu konusu ele alınır. Kavram olarak "mitolojik olaylar" olarak bahsedilir. Mitolojik olayların temelini efsaneler oluşturur. Efsaneler ilk çıktıklarında sözlü olarak kulaktan kulağa aktarılmış ve daha sonra kitaplaştırılarak günümüze kadar gelmişlerdir (<https://www.hurriyet.com>). Mitoloji, mitlerin bilimi veya incelenmesidir. Belirli bir halkın veya belirli bir kişiyle ilgili olan mitler topluluğu: Bu tür hikayelerin bir koleksiyonu olarak mitoloji, her kültürün hayati bir özelliğidir. Mitler için doğanın kişileştirilmesinden, doğal fenomenlerin kişileştirilmesinden tarihsel olayların doğru veya abartılı anlatımlarına, mevcut ritüelin açıklamalarına kadar uzanan çeşitli bilgiler önerilmiştir (Sathyanarayana ve Vaidyanatha ,2016:51-53). Homeros'un Milattan önce 13. veya 12. yüzyılda Truva Savaşı'nı anlattığı İlyada kadar erken bir tarihte güreşin en

* Candidate of pedagogic, Sciences, Physical Culture Tuva state University, Kyzyl, Republic of Tyva of the Russian, e-mail: inga-mendot@yandex.ru

** Dr. Öğret. Gör. Selçuk Üniversitesi- Spor Bilimleri Fakültesi, Konya-Türkiye, e-mail: orhansener42@hotmail.com

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

eski dövüş biçimlerinden biri olduğunu kesin olarak biliyoruz. Güreş, antik Yunan edebiyatının da büyük bir parçasıydı. Birçok yönden acımasız olan güreş müsabakaları, Olimpiyat Oyunlarının bir numaralı sporuydu. Antik Romalılar, sporu, vahşiliğinin çoğunu ortadan kaldırarak Yunanlıların güreşlerinden aldılar. Orta Çağ boyunca (beşinci yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar) güreş hala popülerliğini korudu. İngiltere, Fransa ve Japonya da dahil olmak üzere birçok kraliyet ailesinin himayesinden bile keyif aldı (Penjak ve, Karnincic, 2013:49-55). Spor kültürel bir olgu olarak her devire göre önemini korumuştur. Antik çağlarda spor faaliyetleri genellikle dini bayramlar ve festivallerde yapılmıştır (Türkmen ve ark.,2006:77-94; Türkmen ve Alimov,2019:1391-1398).

Ulusal, uluslararası, dünya şampiyonaları ve Olimpiyat Oyunları ile modern sporun özü, Batı dünyasında Yahudi-Hıristiyan ve Yunan mitolojilerinden alınan temel mitlerin etkisiyle kurulmuştur. İncil'de Yaratılış'ta, insan vücudunun efsanevi yaratılışının şöyle olduğu söylenir: 'Ve Tanrı dedi ki, benzeyişimize göre insanı kendi suretimizde yapalım' (Gen. 1: 26–7, AV) ve 'Ve RAB Tanrı insanı yerin toprağından yarattı' (Gen. 2:7). Buna karşılık, Yunan mitolojisinde (antropojenik varyasyonlara bağlı olarak) insan, Prometheus veya Tanrılar tarafından (Hesiodos, Theogony'sinde bahseder) tanrısallığın suretinde şekillendirilmiş toz kullanılarak yaratılır. Çoğu dünya mitolojisinde insan, ilahi olana benzer şekilde yaratılır, böylece diğer canlı varlıklar üzerinde gerekli üstünlüğü sağlar. Bu, spor faaliyetinin temellerini ilahi kökenlere sahip bir beden olarak yerleştirme sonucunu doğurur (Raphaël ve Thierry ,2011:396-413). Böyle bir doğaüstü statü göz önüne alındığında, eski Yunanlılar için tanrıların ihtişamını söylemenin en iyi yolunun, insan vücudunu yüceltmek ve tanrının onuruna ritüel olaylar olarak tasarladıkları oyunlar sırasında onu ifade etmek olduğu anlaşılabilir (Huizinga 1992). Bunu, diğerlerinin yanı sıra, sözde Pan Helenik oyunlarda yaptılar. Bu dini geçmiş, oyunlar sırasında Yunan şehir devletleri arasında savaş ilan etmenin veya savaş açmanın yasak olduğu ölçüde siyasi olarak da önemliydi; Milatan önce 478'den sonra ne yazık ki sadece elli yıl süren bir iyi niyet eylemi (Young 2004). Zeus'un onuruna yaratılan Olympia Oyunları, efsaneye ve Pausanias'a (2001) göre daha önce mitolojik zamanlarda Herakles tarafından yaratıldığı sanılsa da İphitos tarafından Milatan önce 876'da kurulmuştur. Oyunlarda bir zaferin ilk resmi kaydından bir yüzyıl sonra MÖ 776'da bahsedildi (Golden, 2004). Daha sonra Korint'te (Poseidon ve Dionysius onuruna Isthmian Oyunları), Nemea'da (Zeus'un onuruna Nemean Oyunları) ve Delphi'de (Apollo onuruna Pythian Oyunları) başka oyunlar kuruldu. Olympia'ya Panhellenic Games adı verildi (Raphaël ve Thierry ,2011:396-413).

İlyada Batı edebiyatının günümüze ulaşan en eski eserleri arasındadır. Odyssea ile birlikte, Odysseus'un *İlyada* olaylarından sonra yaşadıklarını anlatan Homeros'a atfedilen bir epik şiirdir. *İlyada* 24 kitaba bölünmüş 15693 satır içerir; İyonik Yunanca ve diğer lehçelerin edebi bir karışımı olan Homeros Yunancası ile yazılmıştır. Truva Savaşı on yıllık kuşatma şehrinin Truva koalisyonu tarafından (Ulum) Miken Yunan devletleri (Achaean'ların), Agamemnon ve savaşçı Aşil arasındaki sürtüşmenin haftalarında savaşlar ve olaylar anlatır. Hikâye savaşın son yılında sadece birkaç haftayı kapsamına rağmen, İlyada kuşatmayla ilgili birçok Yunan efsanesinden bahseder veya ima eder; Kuşatma için savaşçıların toplanması, savaşın nedeni ve ilgili endişeler gibi daha önceki olaylar, başlangıçta ortaya çıkma eğilimindedir. Ardından destansı anlatı, Aşil'in yakın ölümü ve Truva'nın düşüşü gibi geleceğe yönelik kehanette bulunulan olayları ele alır, ancak anlatı bu olaylar gerçekleşmeden önce sona erer. Bununla birlikte, bu olaylar önceden tasarlandığından ve giderek daha canlı bir şekilde ima edildiğinden, sona erdiğinde şiir, Truva Savaşı'nın aşağı yukarı eksiksiz bir hikayesini anlatmıştır (https://en.wikipedia.org/wiki/Iliad#cite_note-2). İlyada Aias'nın ve Odysseus birbirlerine karşı güreşi açıklanır. İlyada ve Odyssey, Milattan önce 8. yüzyılın en önemli destanlarından biridir. Asıl sorun, yazarı Homer hakkında hala hiçbir şeyi kesin olarak bilmememizdir. Homer Milattan önce 800 yıllarında veya biraz daha erken veya daha geç yaşamış olabilir. Onunla ilgili yaygın bir efsane kör olmasıydı. Bu hikâye, Odyssey'deki kör bir şair olan Demodokos'un Homer'in enkarnasyonu (ruhun yükselmek amacıyla yeniden bir hayat sahibi olup bedenleşmesi) olduğu hipotezine dayanıyor. Bunun

dışında somut bir bilgi yoktur. Homeros destanlarında Milattan önce 1200 ve 800 yılları arasında meydana gelen yarı efsanevi olaylardan bahseder. İki mitolojik bir Yunan kahramanı Ajax ve Odyssey arasında, ikincisi Peleus ve Atlanta arasında olmak üzere iki güreş maçı ilgi çeker. Achilles öldürüldüğünde, Ajax ve Odyssey cesedini ve silahlarını bir kampa getirmişlerdir. Ölen kahraman için düzenlenen cenaze töreninde spor müsabakaları düzenlenmiştir. Aşil'in annesi Tanrıça Thetis, bir güreş maçında kazananın Aşil'in zırhını ve silahını da yanına alabileceğine karar vermiştir. Reword tarafından çizilen Ajax ve Odyssey, savaşmaya karar verdi. Uzun ve yorucu bir maçın ardından kazanan olmadı. Nestor, maça tanık olan Truvalı mahkumların kazananın kim olacağına karar vermelerini önerdi. Odyssey olması gerektiğine karar verdiler. Öfkeli Ajax aniden sağduyusunu kaybetti. Kılıcını çıkardı ve düşman olduğunu düşünerek kampın önünde duran bütün sığırları katletti. Ne yaptığını görünce kendi canına kıydı. Ayrıca aynı destanlarda kaydedilen başka bir güreş dövüşü daha vardır. Bu hikaye Thetis'in kocası ve Aşil'in babası Peleus ile ilgilidir. Apollodorus'a göre, Yunan bilgin ve gramer Pelias'ı onurlandıran cenaze oyunlarında, Atlanta güreş yarışmalarına katıldı. Burada Peleus'a karşı bir zafer kazanarak daha fazla ün kazandı (Penjak ve Karnincic,2013:49-55).

Yaralı Patroclus'a bakan Aşil (Atik kırmızı figür kylix, yaklaşık MÖ 500).

Ajax, Hectar ile saşiyor , gravür John Flaxman, 1795

Antik Yunan mitolojisinde spor/ Antik Olimpiyatların mitolojisi:

Yunan mitolojisinin günümüz sporları üzerinde, özellikle de dört yılda bir farklı metropollerde düzenlenen Olimpiyat Oyunları üzerinde büyük etkisi olmuştur. İlk Olimpiyat Oyunları Milattan önce 776'da yapıldı ve her seferinde Zeus'un onuruna yapıldı. Oyunların kökeni, her antik Yunanistan Olimpiyat turnuvasını düzenleyen Olympia idi. İmparator Theodosius MS 393'te bu tür tüm "pagan kültürlerinin" yasaklanmasına karar verene kadar yaklaşık 12 yüzyıl boyunca devam ettiler (<https://greekmythandwesciv.wordpress.com>). Olimpiyat Oyunlarının başlangıcıyla ilgili en eski efsane, Idaios Daktylos Herakles'inkidir. Diğer efsanelere göre, insanlığın babası Zeus, tanrıların tahtı için bir mücadelede Kronos ile savaşmış ve yenmiştir. Son olarak ünlü yarı tanrı Herakles'ten bahsedilir. Olympia'da Zeus'un onuruna oyunlar düzenledi, çünkü Zeus, Augeas'a karşı savaşa girdiğinde Elis'i ele geçirmesine yardım etmişti (<https://olympics.com/ioc/ancient>). Yunan mitolojisi, bugün kültürümüzü, Yunanistan'ın kendisinin modern toplumunu etkileme biçiminden ayrı bir şekilde etkiler. Olimpiyat Oyunları, doğrudan Yunan mitolojisiyle ilgili ortak, modern bir etkinin bir örneğidir. Olimpiyat Oyunları, Yunanistan'da ortaya çıktıklarından beri her dört yılda bir gerçekleşir. Antik Yunanistan'daki Olimpiyatlar her zaman (tüm Tanrıların Tanrısı olan) Zeus'un onuruna yapıldı. Olimpiyatlar, tanrıların onuruna düzenlenen tek oyun değildi. Güneş tanrısı Apollon onuruna düzenlenen Ptythian oyunları ve deniz tanrısı Poseidon onuruna düzenlenen Isthiam oyunları da dahil olmak üzere kutlanacak başka tür oyunları da vardı. Bu oyunları kazanmanın ödülleri şan ve şöhretti, ayrıca kazananın yüzleri madeni paralara konur. Bugün hala Olimpiyat Oyunlarını kutluyoruz ve zeytin yaprağı taçları sunmak, açılış ve kapanış törenleri gibi pek çok şey benzer (<https://mythologytowesternculture.wordpress.com/>).

Zeus: Zeus, tüm Olimpiyat tanrılarının en önemlisi olarak kabul edildi. Başlangıçta meteorolojik değişim tanrısı olarak ibadet edildi. Ancak hızla doğurganlık tanrısı oldu ve Zeus'a "cehennem" (hthonios) veya "çiftçi" (georgos) olarak tapıldı. Sahibi Zeus (ktisios) olarak iyi bir hasat teklif etti; Zeus baba (pater) olarak aileyi ve yakınlarında yaşayan herkesi korudu.

Hera: Hera, Zeus'un kız kardeşi ve karısıydı ve tüm Yunanistan'da, özellikle Argos bölgesinde tapınıldı. Bu nedenle "Argeia" olarak da adlandırıldı. Onu tanımlamak için "mükemmel", "dengeli" ve "evli" sıfatları kullanıldı, çünkü evliliğin ve evlilik bağının koruyucusu olarak kabul edildi. Homer, Hera'yı ikili sıfatıyla en önemli kadın tanrı, aynı zamanda tanrıların babasının resmi eşi olarak tasvir eder.

Atina: Eski Yunanlılar, Athena'nın mucizevi bir şekilde Zeus'un başından doğduğuna inanıyorlardı. İlk önce Helenistik dönemde Achaean hükümdarlarının saraylarında ibadet edildi. Homeros'un eserinde, tarih öncesi çağdan kalma tam zırh giyen bir savaşçı tanrıça olarak tasvir edilmiştir. Savaş tanrısı Aris kadar önemliydi ve çatışmaların sağduyulu sonucunu tercih etti.

Apollon: Apollon ahlaki düzenin ve müziğin tanrısıydı, ancak asıl kapasitesi kehanet sanatını korumaktı. Bu, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerindeki çok sayıda kehanet tarafından ortaya çıkarılmıştır, en ünlüsü Fokis'teki Delphi kehanetidir. Apollon sürüsünü kurtlardan koruyan pastoral bir tanrı olarak da görülür. Çiftçiler tarafından hasat tanrısı olarak tapılırdı. Antik çağlardan itibaren, bir şifa tanrısı olarak ün yapmıştır (<https://olympics.com/ioc/ancient>).

Olimpiyatların Mitolojik Özellikleri: Antik Yunanistan'da Olympia'da düzenlenen Olimpiyatlar sadece bir dizi sportif yarışma değildi, daha temelde ve geniş bir şekilde kutsal bir dini tapınakta (aynı şekilde Delphi'deki ve başka yerlerdeki oyunlar) gözlemlenen bir dini bayram festivaliydi. Muhtemelen dini bir ritüel olarak ortaya çıktılar. Bu nedenle, genel olarak tatiller gibi, Olimpiyatlar da insanları hem bireysel hem de toplu olarak manevi bir deneyim yaşamak için bu dönemi kutsal zaman olarak ayırmaya motive eden kutsal bir karaktere sahipti. Olimpiyat Oyunlarının kutsal karakteri, kökenlerinin insanlığın ortaya çıkmasından önce ortaya çıktığı söylenen festivalin kuruluşu (yaratılışı) hakkındaki Yunan mitlerine yansımıştır. Böylece, Yunan yazar Pausanias'a göre, Zeus ve Titan Kronos, Olympia'da, Titanlara karşı kazandığı zaferi simgeleyerek güreştiler ve Kouretler orada ilk yarışanlardı. Apollo orada Hermes'i geride bıraktı ve Ares'i boksta yendi. Bu mitoloji, Zeus'un ve onun panteonunun diğer 11 tanrısının (Olimpos Dağı'ndan yönettikleri için Olimposlular olarak anılırlardı) iktidara gelişini ve belki de babalar ve oğullar arasındaki efsanevi mücadeleleri yansıtır. Apollo da önemliydi, çünkü diğer şeylerin yanı sıra mükemmelliği ve mükemmelliği temsil ediyordu. Temelde dini nitelikte olan festival, Zeus adına Olympia'daki kutsal tapınağında yapıldı. Sadece daha saf dini ritüellerle (örneğin kurbanlar) değil, aynı zamanda sanat ve spor yoluyla da kutlandı. Antik Yunanistan'da din (ritüeller dahil), sanatsal yarışmalar ve sportif yarışmalar arasındaki çizgiler bugün olduğu gibi belirgin değildi. Bu, Olympia'da tapınak, tiyatro ve stadyumun aynı mimari topluluğun görünümü olduğu gerçeğine yansdı. Yunanlılar, sporcuların yeteneklerinin kendilerine tanrılar tarafından bahşedildiğine, böylece yeteneklerini mükemmel bir şekilde geliştirmenin ve onları topluluk içinde sergilemenin dini ritüel karakterine sahip olduğuna ve tanrıları onurlandırdığına inanılıyordu. Rekabetin özü buydu; kutsal bir dramaydı. Buna göre, muzaffer sporcular kahraman olarak saygı gördü. Aslında, zafer anları, ilahi niteliklerinin en açık şekilde ortaya çıktığı anlardı, bu nedenle galiplerin ilahi statüye yükseltilmeleri şaşırtıcı değildir. Bugün antik Olimpiyat Oyunlarının efsanevi doğasının çoğu kaybolmuştur. Ancak modern Olimpiyat ritüellerinde ve Oyunları nasıl deneyimlediğimizde hala bunun izleri vardır. Oyun deneyimimizin kutsal bir karakteri var. Bu nedenle, deneyimden ruhsal olarak yararlanabilir ve faydalanabiliriz. Bu nedenle, bir ruhsal ritüel veya uygulama biçimi olarak Oyunlar deneyimimize tam olarak neden ve nasıl daha iyi yaklaşabileceğimizi düşünmeye değer.

Olimpik sporculardan ve performanslarından ilham aldığımızda (kazanmasalar bile), onlarla özdeşleşmemiz ve onlarda kendimizin bir parçasını görmemizdir: daha iyi, daha yükselme çıkma arzusu mükemmelliği ve başarıyı temsil ederler. Sporcular ve yaptıkları güzel şeyler. Daha sonra, bu tür yüksekliklere ulaşmak için ne gerektiğini düşündüğümüzde, çabanın nihayetinde manevi bir çaba olduğunu anlıyoruz. Aslında, Yunanlılar meseleyi böyle anladılar. Daha çağdaş ruhsal ve psikolojik tabirle, zihin, beden ve ruhu içeren "bütünsel" bir

uygulamadır. Hem antrenman hem de gerçek rekabet, doğru zihin çerçevesinde bir meditasyon biçimi olarak ele alınmalıdır. Olimpiyat fikri bir yaşam biçimini temsil ediyordu ve mitolojik hale geldi. Antik Yunanistan'da bu yaşam tarzının birkaç bileşeni vardı. Oyunun basit zevkini yetişkinliğe kucaklamakla başlar (bu kavram resmi olarak Olimpik idealler arasında olmamasına rağmen). Onun içinde *Kanunlar*, “Hayat oyunların oynama yaşamış olması gerekir: Plato oyun yapan madde bir “fevkalade ciddi” olduğunu savundu. . . cennetin lütfunu kazanma yeteneğiyle sonuçlanır”. Yani, oynarken tanrılar yakındır, dolayısıyla oyunun ilahi bir boyutu vardır. Günümüzün yetişkinleri yeterince oyun oynamıyor, bu da bilincimizi sınırlıyor. Tüm spor etkinlikleri arasında, Olimpiyat Oyunları bu oyun ruhunu en iyi şekilde somutlaştırır ve bize bu yönde ilham verir. Daha resmi olarak, Olimpiyat idealleri mükemmellik, rekabet ve onur *içeriyordu*. Birlikte saygılı ve bütünleşik bir şekilde uygulandığında, bu idealleri antrenmanda, yarışmada ve yaşamda yaşamak, sporcunun doğası gereği ilahi olduğu düşünülen aşkın bir deneyime ulaşmasını sağladı. Mitolojik olarak bakıldığında, sporcunun yolculuğu, kahramanın arayışının bir biçimidir ve gerçekten de Yunanlılar, eve döndüklerinde bu tür başarılı insanları kahramanlar olarak övdüler.

Bugün tüm Olimpik sporcular (madalya kazananlar bile) bu orijinal ideallere ulaşmıyor, ancak birçoğu veya çoğu bunu yapıyor ve onlardan ilham alıyoruz. Olimpik “daha hızlı, daha yüksek, daha güçlü” sloganını eski benliklerimizi aşmak için uygulayabiliriz. Modern Oyunların kurucusu, Mottoyu tanıtan Pierre de Coubertin, sözlerinin “ahlaki güzellik programını temsil ettiğini” açıkladı. Sporun estetiği soyuttur.” Spora böylesine entegre bir yaklaşım, gerçekten sadece hayata hazırlık değil, aynı zamanda onu yaşamaktır. Mükemmel ve hatta aktif sporcu olmayan büyük çoğunluğumuz hala Olimpiyat idealleri tarafından yönlendirilebilir ve bu ideallere göre yaşayabilir. Oyunları dikkatli bir şekilde izlersek, sadece bunu hatırlatmakla kalmaz, aynı zamanda kısmen bu ruhla yaşarız (George,2016).

Olimpiyat Oyunlarının Meşalesi: Antik Yunanlılar, ateşin insanoğluna Prometheus tarafından verildiğine inanıyorlardı ve ateşin kutsal niteliklere sahip olduğunu düşünüyorlardı. Yunan Tapınaklarının önünde sürekli yanacak alevleri tutuşturmak için güneş ışınlarını odaklamak için aynalar kullanıldı. Yunan ritüelleri ayrıca meşale rollerini de içeriyordu, ancak bu aslında Olimpiyat Oyunlarının bir parçası değildi. Bugün, Olimpiyat meşalesi Yunanistan'ın Olympia kentindeki Hera Tapınağı'nın kalıntılarının önünde yakılıyor. Alev (Ateş), eski oyunlarla modern oyunlar arasındaki bağlantıyı vurgular. Geçmişte, Hera Tapınağı'nın yüksek bir rahibesi, bir skaphia kullanarak alevi yakardı. Olimpiyat Meşalesinin modern kullanımı 1936'da başladı. Alevi Olympia'dan oyunların bulunduğu yere getirmek için meşaleler taşıyan uzun bir koşucu rölesinin gelişiyile aynı zamana denk geldi. Bir kez orada, meşale Kapanış Töreninde sönene kadar yanık kalan bir kazanı yakmak için kullanılır (<http://www.infoplease.com/sports/>).

Yunan mitolojisindeki efsanelerde, çoğu tanrı insan şeklindedir. Sporcuların tanrı mertebesine yüceltildiği mitolojik kahramanlar ve kahramanlıkları vardır. Antik oyunların bu efsanelerden doğduğuna inanılır.

Kaynaklar

George A. (2016). Living the Mythological Character of the Olympics, <https://mythologymatters.wordpress.com/2016/08/21/living-the-mythological-character-of-the-olympics/>

Golden, M. (2004). Sport and society in Ancient Greece. Cambridge: Cambridge University Press.

Huizinga, J. (1992). Homo ludens: A study of the play-element in culture. Boston, MA: Beacon Press. [2008, London and New York: Routledge]

Penjak A., Karnincic H. (2013). Sport and Literature: An Overview of the Wrestling Combats in the Early Literary Texts, *International Journal of Humanities and Social Science*,3(5); 49-55. <https://www.researchgate.net/publication/267878197>

Raphaël M., Thierry T. (2011). The Paradise Lost? Mythological Aspects of Modern Sport, Sport, Ethics and Philosophy, 5:4, 396-413, DOI: 10.1080/17511321.2010.548825

Sathyanarayana K., Vaidyanatha U. (2016). Sports in mythology International Journal of Applied Research; 2(9): 51-53

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports, *Researches About the Turks All Around the World*,163: 77-94

Türkmen, M., & Alimov, U. (2019). Devinimsel yönleriyle: Orta asya Türkleri'nde cambı atış. Journal of International Social Research, 12(66),1391-1398. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3678>

Young, D. (2004). A brief history of the Olympic Games. Oxford: Blackwell.

İnternet kaynakları:

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/mitoloji-nedir-mitolojik-ne-demek-mitoloji-tanrilari-ve-kitaplari-hakkinda-bilgiler-41649590>

<https://olympics.com/ioc/ancient-olympic-games/mythology>

<https://greekmythandwesciv.wordpress.com/2015/12/03/greek-myth-and-the-olympics/>

<https://mythologytowesternculture.wordpress.com/2012/06/18/how-greek-mythology-impacts-our-culture-today/>

<http://www.infoplease.com/sports/olympics/history-olympic-torch.html>

BAZI FİLOZOFLARIN BEDEN EĞİTİMİ, JİMNASTİK VE SPORLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Views of Some Philosophers on Physical Education, Gymnastics and Sports

Ella Eres-Oolovna MENDOT*, Osman İMAMOĞLU**

Özet

Bu çalışmanın amacı bazı filozofların jimnastik, beden eğitimi ve genel olarak spor konusu ile ilgili düşüncelerinin araştırılmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır. Tarihi süreç içerisinde jimnastik, beden eğitimi spor veya bedensel aktiviteler değişik amaçlar için kullanılmıştır. Yazılı kaynaklara bu konularla ilk ilgilenen filozoflar beden ve ruh sağlığını ön planda tutmuşlardır. İlk filozoflar olarak Sokrates, platon ve Aristoteles'in görüşlerine rastlamaktayız. İnsanların kahraman savaşçılar olması, kendi adlarını ölümsüzleştirebilmek, için spor yapmaları, düzenli yapılan fiziksel hareketlerle bedenlerinin ideal formunu muhafaza etmelerine dikkat çekilir. Platon, çocukların eğitimini müzik ve sporla başlatır. Aristoteles çocuğun sporcu yetiştirmeye yönelik eğitimini genel beden eğitiminden ayırmıştır. Aşırı spor yapmayı zararlı bulmuştur. Sokrates' e göre jimnastik yapmayı vücuda güzellik ve güç kazandırmak üzere yerine getirilmesi gereken ahlaki bir ödev olarak görmüştür. Solon ferdin ve toplumun ortak özgürlüğünü, refahını, güvenini, şan ve şerefini, tanrılardan dileyebileceğimiz en güzel şeyleri istemeyi spor yolu ile uygun bulmuştur. Kant yürüyüş yapmanın önemine değinmiştir.

Antik çağlardan itibaren bazı filozoflar gerek dinlerin gerekse toplumsal etkiler sonucu olsa gerek jimnastik, beden eğitimi ve spor konusuna önem vermişler ve bu konuda yaşadıkları devirlerde toplumları yönlendirmeye çalışmışlardır.

Anahtar kelimeler: Filozoflar, Jimnastik, Beden Eğitimi ve Spor.

Abstract

The aim of this study is to investigate the thoughts of some philosophers about gymnastics, physical education and sports in general. A literature review was made. Throughout history, gymnastics, physical education, sports or physical activities have been used for different purposes. Philosophers, who were the first to deal with these issues in written sources, prioritized physical and mental health. As the first philosophers, we come across the views of Socrates, Plato and Aristotle. Attention is drawn to the fact that people are heroic warriors, do sports in order to immortalize their names, and maintain the ideal form of their bodies with regular physical movements. Plato starts the education of children with music and sports. Aristotle separated the child's education for raising athletes from general physical education. He found excessive exercise harmful. According to Socrates, he saw gymnastics as a moral duty to be fulfilled in order to give beauty and strength to the body. Solon has found it appropriate to ask for the common freedom, welfare, trust, glory and honor of the individual and society, and the most beautiful things we can ask from the gods, through sports. Kant emphasized the importance of walking.

Since ancient times, some philosophers have given importance to gymnastics, physical education and sports, whether as a result of religions or social influences, and have tried to direct the societies in the times they lived.

Keywords: Philosophers, Gymnastics, Physical Education and Sport.

Giriş

İnsan toplulukları eğlence, dini ibadet ve siyasi istikrar gibi çeşitli nedenlerle sporla uğraşmışlardır (Baker, 1988). Eski Sümerler ve Mısırlılar kendilerini savaşa hazırlamak için spor yaptılar. Sporun kendileri için önemli dini ve sosyal anlamı olan eski Yunanlılar ve Romalılar da öyle. Spor yoluyla bu mükemmellik arayışı, beden ve zihinde mükemmellik için çabalamanın toplumun başlıca birleştirici faaliyetlerinden biri olarak hizmet ettiği Helenistik kültürde önemli bir rol oynamıştır (Lunt ve Dyreson, 2014:17-40). Aynı şekilde Maya uygarlığında da top oyunları yerel çeşitlilikten kaynaklanan farklılıkları ve çatışmaları önemsizleştirirken ortak bir bağ sağlamak gibi dini, sosyal ve politik amaçlara hizmet etmiştir (Fox, 2012). Thomas Aquinas, Platon ve Aristoteles gibi, insan olarak gelişmek için bedeni ve ruhu geliştirme ihtiyacını savundu (Kretchmar ve arkadaşları, 2017:23-30).

Sokrates, spor yaparak bedene bakmanın önemini öğrencisi Platon'a ve bunu da öğrencisi Aristoteles'e aktarmıştır. Böylece, antik felsefedeki en önemli üç isim, sporun bilgelik arayışında temel olduğu fikrinden etkilenerek, fiziksel egzersizi tüm felsefi incelemelerine dahil etmişlerdir. O zamanlar Yunanistan'da doktorlar sadece sporcularla kararlarını danışmak zorunda kalmadılar, aynı zamanda egzersizi sağlığı iyileştirmek için bir ilaç olarak gördüler ve spor salonlarında her gün gençlerle çalıştılar. Milattan önce 4. yüzyılda yaşamış bir hekim olan Carystus'lu Diokles, "sağlıklı bir yaşam tarzı" ve "diyetler" konulu iki eserinde bu uygulamanın güzel bir tanıklığını yapmıştır. Spor eğitimi ve beslenme ile ilgili ilk iki çalışma olarak kabul

* Candidate of pedagogic, Sciences, Physical Culture Tuva state University, Kyzyl, Republic of Tyva of the Russian, e-mail: menella2013@yandex.ru

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

edilebilir. Bu genç sporcular filozof olduklarında, sporu insanın ne olduğunu anlamının ve dolayısıyla bilgeliğe ulaşmanın temeli olarak görmeye devam ettiler (*Sacristán,2020*).

Fiziksel hareketler veya jimnastik kelimelerinin terim anlamında kullanılışını Antik Yunan'a kadar geri gider. Bu dönemde jimnastik, hem her Yunan vatandaşının yapması gereken beden eğitimi hem de olimpiyatlarda yarışan sporcuların eğitimi anlamında kullanılırdı. Bu eğitime, bedenin forma girmesini sağlayan fiziksel etkinlik olarak çocukluk döneminde başlanır ve belli bir disiplin içerisinde sürdürülen faaliyetler olarak devam ettirilirdi. Spor, devletin vatandaşlarının her türlü eğitim programlarında yer alan bir derstir. Spor yalnızca olimpiyatlarda yarışacak olan sporculara yaptırılan antrenmanlar olmayıp, devleti koruyan bekçiler/savaşçılar ve devleti yöneten filozof idareciler dahil her Yunan vatandaşının çocukluğundaki ilk eğitiminden itibaren yaptırılan uygulamalı bir derstir (Altunya,2018:111-115). Filozoflar en azından Antik Yunan'dan beri sporun doğası üzerine kafa yormuşlardır. Plato ve Aristoteles, sporu eğitimin ve buna bağlı olarak insan gelişiminin önemli bir bileşeni olarak gördüler (Reid, 2011).

Gelişme ve Sonuç

Spor günümüzde müzik ile birlikte tüm dünyada konuşulabilen evrensel bir dil niteliğini taşır. Spor dinleri, dilleri, ırkları, eğitim düzeyleri, sosyal konumları ne olursa olsun aynı kurallar içerisinde, insanların bir araya gelip, bireysel veya takım olarak yarışabildiği bir ortam yaratır. Spor gerek yarışma bazında, gerek rekreasyon bazında, gerek sağlık bazında, gerek izleyici bazında dünya kültürünün bir parçasıdır. Spor bugün iletişim araçlarının yaygınlaşmasının da ciddi oranda etkisiyle birçok kişi tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi görmektedir. Spor büyük bir toplumsal dinamiktir. Çünkü, spor giderek daha çok kişi tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi görmeye başlamış daha organize hale gelmiş ve uluslar arası bir saygınlık prestij gösterisi konumunu alarak ulusları sevince ya da yasa sürüklemeye başlamıştır. Spor günümüzde insanın toplumsal yaşamına derinlemesine girmiş ve toplumsal yapıya göre biçimlenmiş bir olgudur (<http://www.sporbilim.com>).

Spor kavramının çeşitli tanımları vardır: “Bedenin dayanıklılığını, güçlülüğünü artırmayı amaç alan ve genellikle oyun, yarışma anlayışıyla yapılan bedensel etkinliklerdir.” “Bireysel ya da toplu oyunlar biçiminde, bazı kurallara göre gerçekleştirilen ve genellikle yarışmalara konu olan beden hareketleri bütünü.” “Ferdî ve kollektif oyunlar şeklinde yapılan, genellikle yarışmaya yol açan, bazı kesin kurallara göre uygulanan ve ani bir yarar beklemeyen beden hareketlerinin tümü.” “Spor yapan(sporcu) açısından kazanmaya dönük teknik ve fizik bir çaba; izleyen açısından yarışmaya dayalı estetik bir süreç; toplum genelince oluşturulan bütün içinde de, yerine göre o toplumun çelişki ve özelliklerini olduğu gibi yansıtan bir ayna, yerine göre onu yönlendirebilen etkili bir amaç, ama son tahlilde, önemli bir toplumsal kurumdur.”(<http://www.sporbilim.com>).Antik Yunan'da Platon ve Aristoteles, spor ve mantığın insan bedeni ve zihni üzerindeki önemi ve değeriyle ilgili olarak görüş açıklayan ilk filozoflardır. Platon, çocuklara ve gençlere fiziksel hareketlerin öğretilerek bedenlerin güçlü, sağlıklı ve estetik bakımdan güzel olmalarını önermektedir (Altunya,2018:111-115). Antik çağdaki spor konusunda, Yunan kökenli filozoflar Yunan felsefesinin olgunluk döneminde beden eğitimi ve spor ile ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

Aristotelese göre jimnastik: “Hangi hareketlerin vücuda yararlı olduğunu, doğanın insan vücuduna ölçülü olarak bağışladığı niteliklere göre bunların hangilerinin iyi ve uygun düşeceğini araştıran bir bilimdir.”

Platon'a göre jimnastik: “Her canlı varlık, içgüdü ile daima sıçramak, zıplamak ister. Bunun kendine göre bir ritmi vardır. Bundan da dans ve müzik doğar. Genç yaratıklar vücutları ve sesleriyle uslu durmazlar. Düzensiz bir şekilde sıçrayıp, gürültü ederler. Fakat, insanlar adına ritim denilen ve sesteki alçak ve yüksek perdelerin uyuşumu bir ahenge sahiptir.”

Sokrates'e göre jimnastik: “Vücuda güzellik ve güç kazandırmak üzere yerine getirilmesi gereken ahlaki bir ödevdir. Bunun sorgulanması büyük ayıptır.”

Solon'a göre beden eğitimi: “Beden alıştırmalarını gençliğe sadece yarışmaların hatırı için tavsiye etmiyoruz. Onları sadece yarışmalara katılsınlar diye bu işlere zorlamıyoruz.

Gençler bu çalışmaları sonunda kendileri ve vatanları için büyük değer taşıyan erdemler kazanıyorlar. Yaptıkları iş bütün iyi vatandaşların uğrunda uğraştlıkları bir ortak dava ile ilgilidir. Gençler görünüşte çamdan, meşeden, zeytinden veya define dalından yapılan fakat anlamında insanların bütün mutluluğunu taşıyan çelenkler uğruna yarışıyorlar. Ben bu ferdin ve toplumun ortak özgürlüğünü, refahını, güvenini, şan ve şerefini bir kelime ile tanrılarından dileyebileceğimiz en güzel şeyleri kastediyorum. İşte, bütün bu güzel şeyler, uğrunda mücadele edilen çelenklerin örgülerinde saklıdır. Büyük yarışma bayramları bunlara ulaşmaya olanak sağlar. Jimnastik alıştırma ve yarışmalar vatandaşları bu amaca götürmek için düşünülmüştür. Onların ödülleri de aynı düşüncenin ürünüdür. Yarışmalar büyük ve ortak toplum davalarımızın, uğraşlarımızın küçük bir örneği, çelenkler de uğrunda mücadele edilen büyük manevi değerlerin birer sembolleridir.” Evet, Antik çağ filozoflarının beden eğitimi ve spor konusundaki yaklaşımları böyleydi (<http://www.sporbilim.com>).

Platon'un spor ile ilgili düşünceleri: Platona göre devlet bir eğitim kurumudur. Hem erkek hem de kız çocuklarının eğitim hayatlarının ilk yirmi yılını devlet üstlenmeli ve şunları vermelidir; bedensel alıştırma, yalnız bedeni değil, iradeyi de geliştiren, beden eğitimi, şiir, müzik ve askerlik eğitimi de kapsar. Çocukların her okula gidebileceklerini, beden eğitimi ve müzik ile eğitilebileceklerini belirtmiştir. Yetenekli bir güreşçi olan Platon, adını güreş antrenörünün önerisiyle geniş omuzlu anlamına gelen 'platon'dan almıştır. Platon, "Pentatletler", "en güzeldir, çünkü doğa tarafından aynı anda hem kas hem de hız için donatılırlar" diye yazdı (<https://sportstar.thehindu>). Eğitime ve yarışmalara bakmak üzere müzik ve beden eğitiminden anlayan “bakanların” olması gerektiğini vurgulamıştır. Antikçağ'da spor veya fiziksel hareketler, bedenin sağlığı ve estetik görünümü açısından değerli olduğu kadar bedenden daha değerli olan ruhun veya zihnin sağlığı için de birincil derecede önemlidir. Bu nedenle Platon için spor, en az matematik ve müzik kadar gerekli bir etkinliktir (Plato, Second Alcibiades,1997:622-623). Platon'un ütöpik devlet yapılanmasında devletin koruyucularının ve kahraman savaşçıların, kendi adlarını ölümsüzleştirebilmek için spor yapmalarının gerekliliği üzerinde durulur. Bunun için ise onların, düzenli yapılan fiziksel hareketlerle bedenlerinin ideal formunu muhafaza etmelerine dikkat çekilir. Özellikle gençlerin beden, zihin ve ruh gelişimleri için jimnastik eğitimi, sıkı bir şekilde uygulanması gereken fiziksel hareketlerdir (Plato, Alcibiades,1997:44-45). Platon' un cimmastik hakkındaki görüşü; her canlı varlık içgüdü ile daima sıçramak, zıplamak ister. Bunun kendine göre bir ritmi vardır. Bundan dans ve müzik doğar. Platon da gramer, müzik ve spor eğitimi olarak büyümüş olmalıdır; ancak o dönemin gramer ve müzik eğitimi günümüzün müzik, şiir, dil bilgisi, edebiyat, tarih gibi konularını, spor da beden eğitiminin yanı sıra savaş talimlerini de kapsamaktaydı. Spor yarışmalarından oluşan Olimpiyat oyunlarının yanı sıra şiir ve tiyatro performansı yarışmalarından oluşan festivaller Antik Yunan medeniyetinin kültürel yaşamının önemli parçalarıydı ve Platon'nun yaşadığı dönemde Atina bilim, sanat ve kültürde başı çekiyordu (CUP,1984; Sansone,2017). Platon, çocukların eğitimini müzik ve sporla başlatır. Ona göre müzik eğitimi beden eğitimiyle tamamlanmalıdır. Zira her iki disiplin de, gençlerin ruh ve bedenlerinin ölçülü bir yapıda olmasını sağlar. Ölçülü ve akıllı yapılan bir beden eğitimi, bedeni fiziksel açıdan güçlendirir. Eğer böyle bir eğitime başvurulmazsa, beden, hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalır. Burada ruh-beden birlikteliği spor ve müzikle niceliksel boyutta bir ölçülülük kazanmakta ve elde edilen dinginlikle zihnin doğru çalışmasına imkan sağlamaktadırlar. Müzik ve cimmastik iki disiplin, bedende ve zihinde ahengi sağlayacaktır. Eğer tek başına müzik eğitimi alınırsa, ruh hali gevşek yapıda olacaktır. Buna karşılık sadece beden eğitime devam edilirse gergin bir ruh haliyle karşılaşılacaktır. Bu durumda matematiksel bir yapısı olan müzik, insanın ruhunu rahatlatırken, beden eğitimi rahatlayan ruhsal yapıyı gerilim içine sokarak dengenin korunmasına yardım edecektir (Altunya,2018:111-115). Platon Devlet'te, özellikle çok yönlü bir filozof ya da toplumun lideri olma hedefi varsa, insanların fiziksel egzersiz yapmasının gerekli olduğunu düşündü. Platon'un görüşüne göre, düzenli egzersizi sürdürerek kişi, arzunun iştahları yerine aklın yönlendirmesine izin vererek kendi üzerinde 'öz disiplin' geliştirdi. Platon için 'öz-disiplin' esastı, çünkü kişinin ruhunu doğru sırada düzenlemesi anlamına geliyordu, bu

sayede kişinin iç zihni her şeyden önce akıl tarafından yönetiliyordu, bu da daha sonra öfkeye emirler veriyordu; kişinin ruhunun ruhlu tarafı, bir anlamda ego, daha sonra Freudyen İd'in temel insan arzusunu ve dürtülerini kontrol eden ve hizaya getiren. Platon, insan zihninin düzenlenmesinde müziği ve fiziksel egzersizi esas olarak gördü. Düzenli egzersiz yoluyla teşvik edilen 'öz disiplin' yoluyla, bir insan kendi bedeni ve zihni üzerinde nasıl 'adil bir yönetici' olunacağını öğrenir, tıpkı aklın zihnin alt kısımlarına yönlendirmek yerine izlemeyi öğrendiği gibi. Ve Platon'un görüşüne göre, insan zihninde aklın yönlendirdiği bir uyum, bir kişide bir uyum veya adalet duygusu yarattı ve sadece adalet yoluyla bir birey iyi bir yaşama kavuşabilirdi. Dahası, yalnızca adillerin ve iyiye 'öz disiplin'de ustalaşarak erişenlerin, insan toplumuna barış ve kalıcı bir uyum getirebilecek insanlığa gerçek liderler olabileceğini düşündü. Fiziksel egzersiz, zihni ve bedeni senkronize ettiği için önemliyken, müzik de zihni, bedeni ve ruhu duygular yoluyla sağlıklı bir psikolojik uyum durumuna getirdiği için daha da önemli değildir. Adil, adil ve iyi bir hükümdarın altında yaşamak, dolayısıyla aklın yönlendirdiği ve iştahın kölesi olmayan herkesin yararınadır, çünkü birçoğu henüz “evlerini düzene sokmayı” başaramadı ve bunun yerine akıl tarafından yönetilmek için mücadele etti. Modern toplumun dokusu, akıldan önce arzuya hitap eden tüketim kültürüdür. Birçokları için, insan ruhunun arzulayan kısmı, fetişleştirdiğimiz para ve tatmin edici malların peşinde koşan bir köle olduğu için acı getirir. İnsan ruhunun egoist tarafı tarafından yönlendirilmek öfke daha iyidir. Fukuyama, Öfkeyi hepimizin ihtiyaç duyduğu insan egosu veya benlik saygısı ile ilişkilendirir. Bununla birlikte, insan zihninin en iyi ayarı, Akıl'ın öfkenin egosu üzerinde, o zaman arzuyu adil ve ille de sert olmayan bir şekilde zorlayıp kontrol edebileceğinden daha fazla hükmettiğidir. Platon tarafından ortaya konan insan psikolojisinin bu ideal iç görüşü, insan toplumunun bu şekilde en iyi şekilde işleyeceğini tahmin ettiği için insan toplumunun düzenlenmesi gerektiğini tam olarak görme biçiminin aynadaki görüntüsüydü. Aklın, adaletin ve toplumun yasalarını hazırlayan iyiliğin rehberliğinde liderler olarak, onları toplumun gururlu asker sınıfı tarafından yürürlüğe sokacak ve daha sonra adaleti, iyiyi ve 'öz disiplini' daha geniş kitlelere havale edecek ve getirecektir (Bioletti,2019). Platon yazılarında beden eğitiminin gençlerin eğitim programının bir parçası olması gerektiğini düşünür. Ve Büyük İskender'in öğretmeni Aristoteles, fiziksel egzersizin sağlığı koruduğunu ve bireyin cesaretini ve gücünü arttırdığını düşünür (Sacristán,2020).

Aristotel'in sporla ilgili düşünceleri: Aristoteles “güzel ruhu, güzel bir vücutta birleştirmiş ve vücut – ruh uyumu iyi olan kişileri gözlemlemeliyiz.” demiştir. Aristotel: “jimnastik vücut için hangi egzersizlerin yararlı olduğunu gözlemlemelidir. Herkes için uygun tipte egzersiz olmalıdır.” demiştir. Aristotel eğitim almamış gençlerle ilgili “sportif vücuda” sahip olmaya sahip çıkmaktadır. Vücut ahlakı açısından sportif sportif vücuda sahip olmanın yararlı olmadığını savunmaktadır. Bu egzersizlerin orta şiddette olması gerektiğini söylemiştir. Aristoteles, ruh ve beden ilişkisini açıklarken de fiziksel hareketlerin etkisine değinir. Sporu insan etkinliklerinin en üst olanına en yakın olarak konumlandıran Aristoteles, düşüncenin ürettiği en yüksek bilgi kadar olmasa bile onun, insana verdiği özgürlük ve oyunun kazandırdığıyla ciddi bir etkinlik olduğu görüşündedir. Onun devlet anlayışında fiziksel hareketlerle bedenini geliştirmiş olan erkek vatandaşların sosyal rolleri, diğerlerine göre daha güçlüdür (Aristotle, Rhetoric, 2001:1342-1343). Meşhur güreşçi Croton'lu Milo-, diğer vatandaşlara göre daha etkili bir konuma sahiptir. Sporu spor yaptığı için hem enerji harcayarak hem de becerisini sergileyerek, iyi ya da kötü, bir beden olarak kendinin farkındalığını elde eder. Başka bir ifadeyle ona göre insan spor oyunlarıyla, kendi mükemmelliğini ortaya koyar. İnsanın mükemmelliği ise erdeme ve faydaya hizmet etmesiyle olur ki bu da; okuma-yazma, beden eğitimi (gymnastic exercises), müzik ve resim olmak üzere dört alandan oluşan eğitimin gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Burada jimnastikle insanların, güçlü ve gözüpek hale getirilmesi amaçlanır. Özellikle savaşçıların cesur olmalarından ziyade güçlü bir bedensel yapıya sahip olmaları daha değerlidir. Zira cesur bir savaşçı, tehlikenin artması veya cephanenin azalması halinde cepheyi bırakıp kaçarken bedeni güçlü savaşçı ölünceye kadar mücadeleye devam etmektedir (Aristoteles, 2002; Aristoteles, 2014; Altunya, 2018:111-115).

Aristoteles çocuğunu vücudunu ve doğal görünüşünü bozan sporcu yetiştirmeye yönelik eğitimi, genel beden eğitiminden ayırmaktadır. Ona göre beden eğitiminde doğru ve yanlış olan uygulamalar vardır. Jimnastik dengeli yapılmazsa, bedenin doğal yapısı zarar göreceğinden ruhsal ve zihinsel yapı da bundan etkilenecektir. Bu nedenle ergenliğe kadar çocuğa, hafif ve kolay fiziksel hareketler yaptırılarak vücudun büyümesine engel olunmamalıdır. Başka bir ifadeyle zihinde ve bedende ölçülülüğün muhafaza edilebilmesi için dengeli bir şekilde spor eğitimi verilmelidir: “Zihnin ve bedeninin aşırı ölçüde çalıştırılması hiçbir zaman birleştirilmemeli; bunların her biri ötekine karşıt bir yönde işler, beden çalışması zihnin, zihin çalışması bedeninin gelişmesini engeller.” Yani aşırı derecede yapılan spor, düşüncenin sağlıklı işlemesine engel teşkil eder (Aristoteles, Politika,2002:235-237).

Sokrates’in sporla ilgili düşünceleri: Sokrates’ e göre jimnastik: “Vücuda güzellik ve güç kazandırmak üzere yerine getirilmesi gereken ahlaki bir ödevdir. Bunun sorgulanması büyük ayıptır.” Branislav Petronilejic her işte ve sporun antrenman evresinde fizikselden daha çok ruhsal duyguların olduğu vurgulanmıştır. Ksenophon Sokrates’in öğrencisi idi. Sokrates ile Sokrates'in Epigenes adlı müritlerinden biri arasında geçen bir diyalogu paylaşır. Arkadaşının genç bir adam için kötü durumda olduğunu fark eden filozof, "Egzersize ihtiyacın var gibi görünüyorsun, Epigenes " diyerek onu uyardı. Genç adam, “Pekâlâ, ben sporcu değilim Sokrates” diye yanıtladı. Sokrates daha sonra aşağıdaki yanıtı verdi. Tıpkı rakiplerin Olympia için mücadeleye girdiği kadar. Yoksa Atinalıların belki de küçük de olsa girebilecekleri düşmanlarıyla ölüm kalım mücadelesini mi sayıyorsunuz? Neden birçoğu, kötü durumları nedeniyle, savaş tehlikelerinde hayatlarını kaybediyor ya da onu utanç verici bir şekilde kurtarıyor: birçoğu, sadece aynı nedenden dolayı esir alınıyor ve sonra ya günlerinin geri kalanını, belki de kölelik içinde geçiriyor? En zor olanı, ya da acımasız acılarla karşılaştıktan ve bazen sahip olduklarından daha fazlasını ödedikten sonra, yoksul ve sefalet içinde yaşamaya devam eder. Birçoğu, yine bedensel zayıflıkları nedeniyle, korkak olarak düşünülerek rezillik kazanıyor. Yoksa bu kötü halin mükâfatını hor mu görüyorsun? Ve böyle şeylere kolayca dayanabileceğinizi mi düşünüyorsunuz? Yine de vücudunu iyi durumda tutmaya özen gösteren birinin üstlenmesi gerekenlerin, bunlardan çok daha hafif ve çok daha hoş olduğunu düşünüyorum. Yoksa kötü durumun daha sağlıklı ve genellikle iyiden daha kullanışlı olduğunu mu düşünüyorsunuz, yoksa iyi durumun etkilerini küçümsüyor musunuz? Yine de fiziksel uygunluğun sonuçları, uygunsuzluktan kaynaklananların tam tersidir. Uyum sağlıklı ve güçlüdür; ve sonuç olarak birçoğu, savaş alanında edepli bir şekilde kendilerini kurtarır ve savaşın tüm tehlikelerinden kaçır; birçoğu dostlarına yardım eder, memleketine iyilik yapar ve bu sebeple minnet kazanır; büyük bir şan ve şeref kazanın ve bu nedenle bundan böyle daha hoş ve daha iyi bir hayat yaşayın ve çocuklarına geçim için daha iyi yollar bırakın. Size söylüyorum, askerlik eğitimi devlet tarafından alenen tanınmadığı için, bunu kendi başınıza daha az dikkatli olmanız için bir bahane haline getirmemelisiniz. Savaştan başka bir mücadele ve bedeninizi daha iyi durumda tutarak daha da kötüleşeceğiniz hiçbir girişim olmadığından emin olabilirsiniz. Çünkü erkeklerin yaptığı her şeyde beden faydalıdır ve vücudun tüm kullanımlarında, mümkün olduğu kadar yüksek bir fiziksel verimlilik durumunda olmak büyük önem taşımaktadır. Beden kullanımının en aza indirilmiş gibi görüldüğu düşünme sürecinde bile, ciddi hataların çoğu zaman kötü sağlıktan kaynaklanabileceği yaygın bir bilgi meselesidir. Ve vücut kötü durumda olduğu için hafıza kaybı, depresyon, hoşnutsuzluk, delilik çoğu zaman zihne o kadar şiddetli saldırır ki içerdiği her türlü bilgiyi ondan temizler. Ancak sağlam ve sağlıklı bir vücut, bir insan için güçlü bir korumadır ve en azından o zaman fiziksel zayıflık nedeniyle böyle bir felaketin başına gelmesi tehlikesi yoktur: tam tersine, onun sağlam durumu, büyük olasılıkla etkiler yaratmaya hizmet edecektir. Ve elbette akılı başında bir adam, listede belirtilenlerin tam tersi olan etkileri elde etmek için her şeye boyun eğecektir. Ayrıca, bedensel gücünüzü ve güzelliğinizi en üst sınırına kadar geliştirerek nasıl bir adam olabileceğinizi görmeden, katıksız bir dikkatsizlikle yaşlanmak bir rezalettir. Ama dikkatsizseniz bunu göremezsiniz; çünkü kendiliğinden gelmeyecektir (*Brett ve Kate,2015*).

Kant'ın sporla ilgisi: Her gün uzun yürüyüşler yaparak uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmüştür. Kant bize davranışımızın biçimini söylemekte fakat nedeni hakkında bir şey söylememektedir.

Martin Luther ve John Milton'in sporla ilgisi: Spor etkinliklerinin bireyleri eğitmek ve Hristiyan askerleri eğitmek için kullanılmasını savunmuşlardır (Overman, 2011).

Jean-Jacques Rousseau'in sporla ilgisi: Aydınlanma sırasında, Jean-Jacques Rousseau, ampiristlerin doğru duyuşsal verilere ulaşmak için bedensel kapasitelerin geliştirilmesine yaptığı vurguya dayanarak, beden ve zihni uyumlu bir şekilde egzersiz yapma ve geliştirme ihtiyacını savundu (Andrieu, 2014:32-43). Rousseau'nun pedagojik teorisi, diğerleri ile birlikte, sporun karakter oluşturma faaliyetleri olarak değer gördüğü 19. yüzyıl Viktorya dönemi İngiltere ve Almanya'sında uygulandı.

Baron Pierre de Coubertin ve Olimpik düşüncesi: Olimpik sporu “sporu insanlığın hizmetine sunan bir yaşam felsefesi” olarak ele alarak Olimpik Hareketi kurdu (Parry, 2006:188-204).

Friedrich Nietzsche'in sporla ilgili düşüncesi: Bir erkeği sadece sanatçı olarak değil, dans eden, şarkı söyleyen, artistik bir güç olarak görmüştür.

Gyorgy Lukacs'ın sporla ilgili düşüncesi: Eleştirmen ve estetik bir bilimcidir. Oyun, spor, serbest zaman, vücut ve ruh yetenekleri, bilimsel hareket analizi gibi konularla ilgilenmiş, oyunun günlük yaşantısı ile bağlantısı hakkında sorular sormuştur (<https://www.facebook.com/Felsef>).

Antik çağlardan itibaren bazı filozoflar gerek dinlerin gerekse toplumsal etkiler sonucu olsa gerek jimnastik, beden eğitimi ve spor konusuna önem vermişler ve bu konuda yaşadıkları devirlerde toplumları yönlendirmeye çalışmışlardır.

Kaynaklar

Altunya H. (2018). Relationship between Sport and Logic, Journal of University Research, 1(3); 110-115

Andrieu B. (2014). “The Birth of the Philosophy of Sport in France 1950–1980. Part 1: From Ulmann to Rauch through Vigarello,” *Sport, Ethics and Philosophy*, 8(1): 32–43.

Aristotle, Rhetoric, (2001). The Basic Works of Aristotle, ed. Richard McKeon, Modern Library Paperback Editions. 1342-1343

Aristoteles, Politika. (2002). Çeviren: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2002, s. 235-237.

Aristoteles, (2014). Nikomakhos'a Etik, Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, I. baskı, İstanbuls. 72.

Baker W.J (1988). Sports in the Western World, Champaign, IL: University of Illinois Press.

Bioletti M. (2019). What did Greek philosophers say about sports? <https://www.quora.com/What-did-Greek-philosophers-say-about-sports>

Brett, Kate M. (2015). Last updated: June 3, 2021, Manvotional: Socrates on the Importance of Physical Fitness, <https://www.artofmanliness.com/health-fitness/fitness/manvotional-socrates-on-the-importance-of-physical-fitness/>

CUP: (1984). Cambridge University Press. (1984). *The World of Athens: an introduction to Classical Athenian culture*. Cambridge.

Fox J. (2012). *The Ball: Discovering the Object of the Game*, 1. baskı, New York: Harper.

Sansone, D. (2017). *Ancient Greek civilization*. Malden: Wiley Blackwell.

Kretchmar R. S. (1975). “From Test to Contest: An Analysis of two Kinds of Counterpoint in Sport,” *Journal of the Philosophy of Sport*, 2(1): 23–30.

Lunt D., Dyreson M. (2014). “A History of Philosophic Ideas about Sport”, CR Torres (ed.), *The Bloomsbury Companion to the Philosophy of Sport*, Londra: Bloomsbury, 17-40.

Overman S. J. (2011). *The Protestant Ethic and the Spirit of Sport: How Calvinism and Capitalism Shaped America's Games*, Macon, Ga.: Mercer University Press.

Parry J. (2006). "Sport and Olympism: Universals and Multiculturalism," *Journal of the Philosophy of Sport*, 33(2): 188–204.

Plato, Second Alcibiades (1997). Complete Works, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, USA, 1997, s. 604; Rival Lovers, (Complete Works içinde), ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, USA, 1997, s. 622-623.

Plato, Alcibiades, (1997). Complete Works, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, USA, 1997, s. 563, 576, 586; Plato, Crito, Complete Works içinde), ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, USA, 1997, s. 44-45.

Reid H. (2011). *Athletics and Philosophy in the Ancient World*, New York: Routledge.

Sacristán M. (2020). Philosophy: A Science That Was Born from Sport, <https://barcainnovationhub.com/philosophy-a-science-that-was-born-from-sport>

Diğer İnternet kaynakları:

<https://www.facebook.com/FelsefeBulteni/posts/394908853865990/>

<http://www.sporbilim.com/sayfa.asp?mdl=haber¶m=105>

<https://sportstar.thehindu.com/magazine/last-word/philosophy-sports-football->

<youtube-germany-greece-kant-nietzsche-beckenbauer-monty-python/article34335447.ece>

<https://sportstar.thehindu.com/magazine>

HATAY YÖRESİ ABA GÜREŞLERİNE OTANTİK AÇIDAN BAKIŞ An Examination of Aba Wrestling in Hatay Region From an Authentic Point of View

Orhan GÖK*, Kürşat HAZAR**

Özet

Aba güreşinin eskiden gelenek ve göreneklerimize göre nasıl yapıldığını, Hatay kapışmalı aba güreşiyle ilgili karanlıkta kalmış birtakım bilinmezlerin ortaya çıkarılması ve bu güreşin otantik yapısının korunması amacı ile yapılan bu araştırma tarama ve mülakat yöntemi kullanılarak desteklenmiştir. Araştırma, literatür taramasının yanı sıra uzun yıllardır Hatay bölgesinde yaşamı sürdüren, hayatını aba güreşine adanmış ve aba güreşi antrenörü olarak geçirmiş en az 70 yaş ve üzerinde olan kişilerle yüz yüze görüşmeler sonucu yapılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde aba güreşi organizasyonlarının geçmişte ve günümüzde ne şekilde yapıldığı ele alınmış ve günümüzde yapılan organizasyonların geçmişten farklı birtakım yönlerinin olduğu anlaşılmıştır. Toplumsal devamlılığın korunması ve geliştirilmesinde bir kültür mirası olan aba güreşlerinin korunması Günümüzde yapılan geleneksel sporlar sayesinde ortak duygu ve düşünceye sahip, belli idealler doğrultusunda toplumsallaşan bireylerin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Hatay kapışmalı aba güreşlerinin otantik yapısının korunması ve günümüzde yaşatılmasının Türk spor kültür mirasının kendinden sonra gelen kuşaklara aktarılmasında önemli bir öge olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Aba güreşleri, Otantik yapı

Abstract

Aba This research was conducted by using review and interview methods to examine how aba wrestling is done according to our traditions and customs, to reveal some unknown information about competition aba wrestling originating from Hatay, and to preserve the authenticity of this wrestling type. In addition to the literature review, face-to-face interviews were conducted with people who were at least 70 years old, who had been living in Hatay for many years, had devoted their lives to aba wrestling, and spent their lives training aba wrestlers. In the interviews, it was discussed how the aba wrestling organizations were held in the past and are being held today, and it was understood that the organizations being held today have some different aspects from those held in the past. Preservation of aba wrestling, which is a cultural heritage, for the protection and development of social continuity will contribute to the creation of a society, the members of which have common feelings and thoughts in line with certain ideals thanks to the traditional sports performed today. It was concluded that preserving the authentic structure of competition aba wrestling from Hatay region and keeping it alive today is important in terms of transferring the cultural heritage of Turkish sports to the next generations.

Keywords: Aba wrestling, Authentic structure

Giriş ve Amaç

Aba güreşi; tüm güreşlerin atası olmanın yanı sıra Türklerin 5000 yıllık geleneksel olarak sürdürdükleri ortak sporlarıdır. Türklerin milli güreşi olarak da bilinen bu güreş Orta Asya Türk devletlerinin yaptığı kuraş, kuşak güreşi veya bel bağlı güreş ile benzerlik göstermekte ve Dünyada elbiseli güreşin ilk şekli olup Japon judosunun ve Çin mücadele sporlarının da atası olarak kabul edilmektedir (Duran, N.,2010). Aba güreşinin tarihi incelediğinde en eski güreş türlerinden biri olduğunu Türklerin Orta Asya'da çadır hayatı yaşadığı dönemlerde bu güreş türünü yaptıklarını daha sonra da büyük göçle birlikte Anadolu'ya gelen bazı Türk boylarının bu güreş türünü de burada devam ettirdiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla Aba güreşi tarihin derinliklerinden gelip, dünya güreşine açılan bir penceredir. Günümüzde Özbekistan, Türkmənistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Moğolistan, İran ve Suriye'de yapılan çeşitli güreş türlerini karşılaştırdığımızda aralarında birçok bakımdan benzerlik olduğu görülmektedir.

Aba güreşi adını üzerine giyilen giysiden almaktadır. Aba, dövme yünden yapılan, genellikle de devetüyü ya da koyunyününden yapılan bir kumaştır (Çiftçi ve Yener, 1971). Aba Omuz ve sırtları dayanıklı deri ile kaplı, kolsuz kalın ve sağlam giysisiyle rakiplerin yaka ve belinden tutularak yapılan bir güreştir. (Kalça ve Akburu., 2017: 47). Japon samurayların modern giysisi kimonoya çok benzemektedir. Ayrıca aba güreşinde uygulanan tekniklerin judo sporundaki tekniklerle benzerlik oluşturduğu da ifade edilmektedir (Şahin, 1999). Zaten bugün yapılan judo sporu aba güreşimizin çağdaştırılmış şeklidir de diyebiliriz. Sadece boğma ve kırma teknikleri çıkarıldığında büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu araştırmanın amacı; Aba güreşinin eskiden geleneklerimize göre nasıl yapıldığını Hatay kapışmalı aba güreşiyle ilgili karanlıkta kalmış birtakım bilinmezlerin ortaya çıkarılmasıdır. Ülkemizde sadece Gazi

* Dr. Öğretim Görevlisi Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi BESYO orhangok@osmaniye.edu.tr

** Dr. Öğretim Üyesi Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi BESYO kursathazar@osmaniye.edu.tr

Antep ve Hatay yöresinde yapılmakta olan Aba güreşlerinden Hatay yöresi aşirtmalı Aba güreşinin otantik yapısının korunması ve günümüze yansıtılması önemli görülmektedir.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma literatür taramasının yan ısıra Hatay ilinde yaşayan Aba güreşine hayatını adanmış ileri yaşlarda güreş antrenörleri ile yapılan yüz yüze mülakat yöntemi ile elde edilmiştir.

Aba Güreşinin Otantik Yapısı

Abayı otantik yapısı içerisinde inceleyecek olursak, Türklerin çadır (göçer) hayatı yaşadığı dönemlerde hayvancılıkla geçinen atalarımızın kendi hayvanlarından elde ettikleri yün ve kılı işleyerek el tezgâhlarında dokuduğu ve daha sonra da dikip giydiği kaba bir çeşit giysi türüdür. Aba kalçaları örtecek kadar uzun, kısa kollu, kolları alttan yırtmaçlı, bele ip veya şal kuşak bağlanarak giyilen ilkel bir giysidir (Akkurt, M.2008). Aba kumaşı Hatay ilinde özellikle de Antakya'da abacılar çarşısı denilen şimdiki köprübaşıyla ayakkabıcılar ve bıçakçılar çarşısı arasında bulunan bir sıra abacı ve kılıcının bulunduğu dükkânlardan ibaret bir yerdir. Bu çarşıda sadece kıl ve yün işlenir, Hemen yanı başlarında bulunan abacı denilen esnaf tarafından el dokuması tezgâhlarında dokunarak aba haline getirilirdi. Günümüzde ise çok az sayıda Antakya'nın değişik yerlerinde bulunan bu esnaf grubuna kilimci denmektedir. Bu meslek artık modern dokuma tezgâhlarının gelişmesiyle kısa zamanda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Şekil 1. 3. Göbek abacı meşhur kilimci ustası Abdullah AKAR tarafından hediye edilen (takriben 150 yıllık) aba. M. Cemil DELİOĞLU (Güreş Antrenörü) Arşivinden.

Şekil 2. Hatay'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Kuva-yı Milliye katılmış bir mücahidin abası. Kuvayı Milliye Mücahitler Derneği Başkanı Merhum Abdulgaffur KARDEŞLER tarafından hediye edilen (takriben 200 yıllık) aba. (M. Cemil DELİOĞLU (Güreş Antrenörü) Arşivinden.

Aba kelimesi yukarıda da belirtildiği gibi günümüzde fakirlik simgesi olup birçok atasözünün söylenmesine de sebep olmuştur. Örneğin; "Bir abam var atarım nerede olursa yatarım", "Vurun abalıya". Atalarımız abayı giyip güzel söz söylemekte kalmamışlar; Aba adını boylarına, atlarına bile vermişlerdir. Aba güreşinin doğması ise bu giysiyi giyen atalarımızın orta Asya bozkırlarında sürülerinin otlatırken birbirlerine üstünlüklerini yiğitliklerini kanıtlamak için birbirleriyle kapışmasından doğmuştur. Anadolu'da aba güreşine çoban kapışması denmesi bundan olsa gerek. Zamanla bu kapışmalar öyle bir hale gelmiş ki obalar arası şölene dönüşmüş. Atalarımızın savaşıardan sonra yapılan kutlamalarda geceleri ateşler yakılmış, ateşin etrafında geceden başlayıp gün ağarıncaaya kadar devam etmiştir. Sadece savaşıardan sonra değil düğünlerde yabancı devlet adamlarını ağırlama törenlerinde, obaların bir yerden başka bir yere göçleri sırasında, nevruzlarda güreş vazgeçilmez bir yarışma ve eğlence kaynağı olmuştur. Türk gençleri, Türk kızları bile ortaya konan ödülleri almak, yiğitliklerini kanıtlayabilmek için birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir. Öyle zaman gelmiş ki evlilik yaşına gelip de at binip ok atmayana ve de güreşemeyene kız bile verilmez olmuş.

Günümüzde insanlar Hatay'ın bazı yörelerinde hala aba güreşi yapan pehlivanlara karşı her türlü sempatiyi ve Alicenaplığı göstermektedir.

Orta Asya'dan göç eden atalarımız böyle potansiyel dolu bir coşkuya sahip olmaları nedeniyle, Anadolu da geleneklerine bağlı kalarak yüzyıllarca aba güreşini korumasını bilmişlerdir Göç edenlerden güneye inip, Hatay ve Gaziantep yörelerine yerleşenler bu gelenek ve göreneklerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Türkiye de bir zamanlar aba güreşi yapan il sayısı daha fazlayken bu sayı günümüzde sadece bu iki ilimizde yapılmaktadır. Aba güreşi Hatay ve Gaziantep de yapılmasına rağmen gerek kültürel gerekse folklorik açıdan her iki il arasında büyük farklılıklar vardır. Örneğin Gaziantep'te yapılan aba güreşlerine Aşırtmalı, Hatay 'da yapılan ise kapışmalı aba güreşi denilmektedir.

Aba Güreşine Davet

Genelde aba güreşi Hatay'ın dağlık yörelerinde yapıldığından güreş düzenleyenler eskiden hangi köyde güreş yapılıyorsa o köy ve yörenin güreşçilerine şimdi kullanılan ve davetiyeyle eş değerde olan ve okuntu denilen bir davetiye gönderirdi. Bu bir çorap, mendil havle veya gömlek olabilirdi. Okuntuyu alan güreşçiler yiğitbaşı denilen ve o zamanlar köy gençliğinin lideri sayılan bu kişilerin yanında toplanır ve abalarını da yanlarına alarak; bazıları hayvan sırtında bazıları da bir gün önceden yaya olarak yola çıkarak güreşin yapılacağı yere varır ve güreş başlayınca kadar misafir olurlar ve her türlü işeleri düğün sahibi tarafından karşılanırdı. Ayrıca köy gençliği tarafından eskiden hediye götürülür, bu hediye genelde bir koyun ve keçi olur; bunlar düğün sahibine verilir, düğün sahibi tarafından bunlar kesilir ve misafirlere ikram edilirdi.

Güreşin Başlama Saati

Hatay yöresinde aba güreşleri ilkbaharda başlayıp sonbahar aylarına kadar devam eder. Yöremizin iklimi yazları çok sıcak olduğundan güreş köy ve beldelerimizde gece yapılmaktadır. Güreş çoğunlukla akşam karanlığında başlar ve ertesi güne kadar hiç mola verilmeden kesintisiz olarak devam eder, bu gelenek Türkiye'nin ve de dünyanın hiçbir ülkesinde bu şekilde gece yapılmamaktadır.

Güreş Meydanının Hazırlanması

Köylerimizde yapılan sünnet, nişan, düğün güreşleriyle; belde belediyelerimizin düzenlediği güreşler gece, ilçelerimizin milli bayramlarla Geleneksel Spor Dalları Federasyonunun düzenlemiş olduğu güreş organizeleri gündüz yapılmaktadır. Burada görmeye değer şey gece yapılan güreşlerde meydanın hazırlanmasıdır. Bu gerçekten görülmeye değer bir ortamdır.

Hatay yöresinde güreşlerin yapıldığı meydana "Mersah" denir, Mersah (meydan) hazırlanırken genişçe bir yeşil alan yoksa tesviye edilmiş bir tarla günler öncesinden o yörenin güreş severleri tarafından hazırlanır meydanın etrafı çepeçevre tel veya iple çevrilir. Direkler dikilir lambalarla donatılır. Meydanın bir köşesine hakemlerin oturması için bir römork konulur. Gelen seyirci ve güreşçiler ise yerlerde otururlar. Bütün köy bir olup gelecek misafir ve güreşçileri ağırlamak için kazan kazan yemekler hazırlanır imece usulü hazırlanan yemeklerin bir kısmı bu yemeklerin pişmesine diğer bir kısmı da Mersah'ın (güreş meydanı) etrafında yığılırdı. Eskiden köylerde elektrik olmadığından, karanlığın baskısıyla meydanın ortasında büyükçe bir ateş yakılır ve ateşin etrafında ateş söndürülmeden gün ağarınca kadar güreşlere devam edilirdi. Gelen seyirci ve güreşçiler bu güreş alanının çevresinde yerlerini alır ve güreş bitinceye kadar yerini kaybetmemek için yerlerinden kalkmazlarmış.

Günün erken saatinde Mersah'ın dışında bir tarafta çadırını, seyyar tezgâhını, mutfağını kuran seyyar satıcılar, diğer tarafta seyyar kasapların arabada kestiği koyun ve keçilerin satışa hazır hale getirilmesi anlatmakla bitmez. Diğer anlamda tam bir nostaljik panayır havası.

Markaban Güreşi

Güreş başlamadan en az bir saat önceden kendine güvenen güreşçiler meydana gelir, yanlarında getirdikleri ve güreşi düzenleyenlerin meydan kenarına koydukları abalarla bir tür gövde gösterisi yaparlardı. Bu aynı zamanda ısınma amaçlı kültürfizik yerine geçirdi ama bazen terleyen bu güreşçilerin üzerinde terleri kurduğu için üşütme, bazen de daha hafif sıklettteki

güreşçilerle kapışıkları için sakatlıklara neden olmakta ve bazı hallerde de içinden çıkılmaz durumlar görülmektedir.

Hamaylı (muska) bazı güreşçiler meydana çıkınca boyunlarında ve ya pazılarında uğruna inandıkları Hamaylı ve muska denilen bunların içerisinde Kuran'dan alınma ayetler yazılı bir takım şeyler takarlar, bazıları yeşil ince bir bez parçası, bazıları da kurşun takmaktadırlar. Genelde kurşun sert olduğundan yasaklanmıştır. Bunu neden taktıklarına gelince insanlar çağlar boyunca bazı cisimlerin kendilerine uğur getireceğine inanmışlardır. Bu Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce de vardı, şimdi de var. Bizlere sadece inançlara saygı göstermek kalıyor.

Güreşçinin Aba Giymesi

Meydana davet edilen güreşçiler, meydan kenarında toplanır ve burada belirlenen yerde abalarını giymelerine yardım edilir. Eski ustalar aba giyerlerken hiç kimseden yardım istemez hatta bir başkasının elinin değdiği abayı sırtlarına giymezler mutlaka abayı yere bırakmalarını isterler. Bütün bunları nedeni biraz mütevazılık biraz da yanlış inançtan dolayı olsa gerek.

Güreşçinin Adının Çağırılması veya Çığırılması (Anons)

Adı anons edilen güreşçi meydana gelir abasını giyer ve gerekli kontrol yapıldıktan sonra rakibiyle birlikte meydanın ortasında yerini alır ve hakemin başla komutunu bekler. Anons tertibatının olmadığı dönemlerde güreşçiler Mersah Tellalı (Güreşçileri ortada tanıtan) denilen görevliler tarafından meydana çağırılırdı. Bunlar önce isim yapmış güreşçinin daha sonra da rakibinin elini havaya kaldırarak adını, yöresini, manilerle süsleyerek seyircilere tanıtırıdı. Günümüzün cazgırlarının görevini yapmaktadırlar.

Meydanda Dolanma

Adı anons edilen güreşçiler birbirleriyle kapışmadan evvel meydan ortasında peşreve benzer bir takım hareketler yaparlar ve çarkacı denilen orta hakemin yanında yerlerine alırlar.

Çarkacı (Orta Hakem)

Çarkacı başarı dileğiyle birlikte güreşi başlatırdı. Eski Çarkacılar elinde bir de sedir ağacından bir baston bulunurdu. Güreşçilerin dur komutunu duymadığında ellerinde bastonla güreşçilere dokunur, bazen de güreşçi ve seyircilerin arasında birçok sertlik yanlış olayı bu bastonla önlemeye çalışırlardı. Eskiden emniyet ve asayiş düzenleyen yeterli kolluk kuvvetleri olmadığından güreşin yapıldığı köy ve o yöreden seçilen ve genelde güreş camiası içerisinde otorite sahibi olan bu Çarkacılar ((hakemler) kolluk görevini de yapmak zorundaydılar.

Güreşin Bitmesi (Yıkma – Yıkılma)

Aba güreşlerinde, güreşçilerden birinin sırtının yere gelmesine yıkılma, sırtını yere getirene de yıkan denir. Halk arasında ise " Göbeği gökyüzünü gören " güreşçi yenik sayılır. Bu güreşçinin iki veya bir omuzu olduğu gibi, köprüye gelme durumunda da olabilir.

Yenilen (Yıkılan) Güreşçinin Sırtta Taşınması

Güreş bitiminde önce yenilen daha sonra da galip gelen rakibini havaya kaldırır, daha sonra yenilen güreşçi rakibini omuzları üzerinde alıp meydana bir tur attırır ve meydan dışına kadar getirir ve rakibinin tebrik eder. Ayrıca yendiği (yıkıldığı) güreşçi isim yapmış ve de yaşça büyükse elini öper başına koyar, eğer yenilen küçükse bu sefer o elini öperdi. Bunun manası yöremizde "bizi yenenin elini öpmekle kalmaz onu omuzlarımızın üzerinde gezdiririz" demektir. Dünyanın hiçbir yerinde böyle asil bir hareketi görmek mümkün değildir.

Düğün (Güreş) Yemeği

Hatay ili sınırları içerisinde yapılan düğün, nişan ve süten törenlerinde genelde yemekler pişirilirdi. Eskiden Okuntuyu (davetiye) alan köyler yiğitbaşı denilen köy gençliğinin lideri durumundaki kişinin liderliğiyle aralarında topladıkları parayla bir koç ve keçi alırlar ve bunları süsleyip güreşin yapılacağı köyün yolunun tutarlardı. Köy girişinde düğün sahipleri tarafından davul ve zurnayla karşılanırlardı. Bu arada getirdikleri hediyeyi düğün sahibine verirlerdi. Düğün (güreş yapanlar) bunu alır keser ve güreş bitiminde misafirlere ikram ederdiler. Bu arada gelen çeşitli hediyeler bir yerde toplanır, köyün ileri gelenleri tarafından daha önceden yapılan iş bölümüne göre yemekleri hazırlayacak olanlar tarafında büyükçe kazanlar

hazırlanır ve bunların içerisinde yemekler pişirilirdi. Genelde Hatay Yöresinin değişmez düğün yemeği hazırlanırdı. Bu yemekler genelde kuru fasulye, pilav, aşur (dövme) , gene yöreye mahsus firik denilen taze buğday başağının yakılmasıyla elde edilen bir tür etli pilav yapılırdı. Güreş bitiminde topluca düğünü (Güreşi) yapanların evine gidilir, daha önceden hazırlanmış yer sofralarında bu yemekler yenirdi. Yemek sonrası kalmak isteyen kalır, kalkmak isteyen ise vedalaşır ve gruplar halinde geldikleri gibi geri dönerlerdi. **Sonuç Olarak;** Hatay aşırırmalı Aba güreşlerinin otantik yapısının korunması ve günümüzde yaşatılmasının Türk spor kültür mirasının kendinden sonra gelen kuşaklara aktarılmasında önemli bir öge olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Çiftçi, H. ve Yener, Ş. (1971). “Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları”. Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları. 58.
- Duran, N., (2010) *Hatay Aba Güreşi*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya.
- Kalça, A. ve Akburu, H. (2017). *Bireysel Sporlar Güreş*, Millî Eğitim Bakanlığı: Ankara.
- Akkurt, M. (2008). *Kahramanmaraş'ta yapılan geleneksel güreşlerin tarihsel gelişimi ve toplum tarafından algılanış biçimleri*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Şahin, H. M. (1999). *Gaziantep'te aşırırmalı aba güreşi üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Х Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
Х Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
ЎЗБЕК МИЛЛИЙ ЎЙИНИ - “ҚАРАБТЕП” (ЛАНКА) ХУСУСИДА

Феруза ДЖУМАНИЯЗОВА*

Яқинда матбуотда Ўзбекистонда “Қарабтеп”, яъни халқ орасида ланка номи билан машҳур бўлган халқ ўйини спорт федерацияси ташкил қилиниши ҳақида қарор қилинган ҳақида хабар чиқди. Бундан кўзланган мақсад “Қарабтеп” оддий халқ ўйини эмас, балки спорт тури сифатида янада оммалаштириш ва яқин келажакда жаҳонга олиб чиқиш эканлиги таъкидланди. Шунингдек, Ўзбекистон бўйлаб ташкил қилинаётган “Қарабтеп” халқ ўйини мусобақалари республиканинг камида 5 миллион аҳолисини қамраб олиши режалаштирилаётгани ҳам маълум қилинди.

Буюк комусий олим ва мутафаккир Абу Али ибн Сино “Тиб қонунлари” асарида инсон саломатлигини мустаҳкамлашда бадантарбиянинг, айниқса, одамнинг ўз сояси билан олишиш ўйинининг аҳамияти муҳимлиги ҳақида ёзади. Қадимги тарихий ёзма манбаларда ёзилишича, ушбу ўйин кўпроқ чорвачилик билан шуғулланувчи халқлар истикомат қилувчи ҳудудларда кенг тарқалган. Ўйин тарқалган ҳудудлар географиясининг кенглиги ҳам мазкур тахминни ва ўйиннинг турли миллатларда турлича номланишини асослайди⁸.

Бу миллий ўйин ҳақида тадқиқотчилар У. Қорабоев, И. Абдурахмоновларнинг “Ўзбек халқ ўйинлари “Болаларнинг энг қадимий, қизиқарли ва севимли ўйинларидан бири шундай номланади. Бу ўйин нафақат Ўзбекистонда балки, бутун Марказий Осиё давлатларида ҳатто Хитойда ҳам кенг тарқалган. Хитойликлар уни “пари” деб аташади. Аммо ўйиннинг қоидалари бизникидан унчалик фарқ қилмайди.

Ўйин асосан очик майдонларда, кўча ва далаларда, қир ва адирларда бирдек ўйналаверади. Бунинг учун олдин асосий восита ланка тайёрланади. Юнги узунроқ ўсган теридан ҳар томонлама бир см катталиқда айлана шаклида текис қилиб қайчи ёки пичоқда кесиб олинади. Терининг юнгсиз орқа томонига яъни тагига йирикроқ ип ўтадиган тешикли танга (теридан сал кичикроқ) ёки ялпоқ метал ёпиштирилиб, сим ёки ип билан боғланиб мустаҳкамланади. Бунда ўйин жараёнида метал ёки танганинг тушиб кетмаслигига эътибор қаратиш лозим. Терининг устки юнги тароқ билан таралиб тартибга келтирилади. Баъзида чиройли манзара ҳосил қилиши учун турли рангларга бўялиши ҳам мумкин. Натижада ўйин учун ҳар томонлама қулай ва чиройли кўринишдаги ланка тайёр бўлади.

Ўйинда иштирокчилар сони чегараланмайди. Болалар биржойга йиғилишиб, олдиндан маълум бир сон - маррани белгилаб олишади. Қуръа ташлаш йўли билан ўйинни биринчи бўлиб бошловчи иштирокчи номи аниқланади. У қўлига ланкани олиб, ҳамманинг кўзи ўнгида ердан тахминан бир, бир ярим қадам тепага отади ва ерга тушаётганда ўнг оёғи билан тегиб тепага сакратади. Ҳар икки тепки жуфтлаштирилиб “бир жуфт, икки жуфт, уч жуфт...” деб санаб борилади. Шарти шуки, бу жараёнда ланка ерга тушиб кетмаслиги керак. Маррага етгач, иккинчи шартга ўтилади. Энди чап оёқда тегилади. Бунисини ҳам эплай олса, навбатдагиси янаям мураккаблашади. Бу сафар у товонда орқага қарамасдан тегишга ўтади. Кейин эса шартлар янаям оғирлашиб сакраб тегиш лозим бўлади. Аммо бу осон эмас. Хатога йўл қўйса, ўйинни навбатдаги иштирокчи давом эттиради. Охирида ким биринчи бўлиб маррага етиб келса, у ўйинда ғалаба қозонган леб топилади. Ғолиб қолган барча ўйинчиларга шарт қўйиши ҳам мумкин. Шартлар бажарилгач, ўйин яна қайтадан бошланиб, юқоридаги тартибда давом этаверади⁹.

Кўпчилик бу ўйиннинг тарихидан яхши хабардор бўлмаса керак. Мутахассисларнинг ёзишича, тегиб ўйналадиган халқ ўйинларининг тарихи бундан 7

* Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Шарқшунослик институти, PhD, доцент
⁸ <https://olamsport.com/uz/news/qarabtep-yoki-xalq-tilida-lanka-deb-yuritiluvchi-oyin-haqida-nimalarni-bilamiz>
⁹ Қорабоев У, Абдурахмонов И. Ўзбек халқ ўйинлари. –Тошкент, 2019. - Б. 85

минг йил олдинги замонларга бориб тақалади¹⁰. «Қарабтеп» (ланка) ўйини ҳам шундай қадимий халқ ўйинларидан бири саналади. Бу ўйин нафақат Марказий Осиёда балки, Хитой, Шимолий Кавказ, Сибир ҳамда Европада ҳам кенг тарқалган. Баъзи тадқиқотчилар ушбу ўйинни Ўрта Осиёга Шарқий Туркистондан кириб келганини таъкидлашади. Хитой манбаларида эса ланкага ўхшаган тепиб ўйналадиган ўйиннинг ижодкорлари “шимоллик барбарлар”, яъни илк турклар экани ҳақида маълумот келтирилган¹¹. Ўйин ҳақидаги дастлабки маълумотлар эрамиздан аввалги V асрга бориб тақалади ва у хитой манбаларида Ти цзянь цзи (ти-теши, цзянь цзи-волан) деб номланган. Ўйин ҳарбий тайёргарликнинг бир қисми бўлиб, саркардалар ундан аскарлар руҳиятини кўтарувчи психологик восита сифатида фойдаланган. Кейинги минг йиллар мобайнида “Қарабтеп” ўйини Турон заминидан Осиё ва бошқа Шарқ, Европа мамлакатларига савдо-сотик алоқалари орқали тарқалиб кетган. Бунда Буюк Ипак йўли бўйлаб савдо алоқалари катта роль ўйнади. Тарихий солномалар мазкур ўйин Хан (императорлик даври эр.ав. 206 – эр. 200 й.й), Суй ва Тан, Сун (960 -1278) сулолалари ҳукмронлик қилган икки минг йилни қамраб олувчи тарихий даврда жуда оммалашганидан гувоҳлик беради¹². “Қарабтеп” (ланка) ўйини Хитойга уларнинг ғарбий кўшнилари – туркий халқлар орқали бориб қолган деб хулоса қилиш мумкин.

“Ланка” сўзининг маъноси эроний сўз “ланг”дан келиб чиққан бўлиб, “чўлок деган маънони беради. Чунки бу ўйинда ўйинчи ўзини чўлоқдек тутиб, бир оёғини ерга теккизмасдан, ҳавода ланкани тепиб, ерга теккизмасликка ҳаракат қилади. Аслида бу ўйин қадимда “тепук” деб номланган, яъни бу ном “тепиш” феълидан келиб чиққан. XI асрда яшаб ижод этган Маҳмуд Қошғарийнинг “Девону луғотит турк” асарида кўрғошин эритилиб, урчуқ айланаси каби думалоқ ўртаси тешикли қилиб қуйилиб, устига эчки юнги ёки унга ўхшаган нарса билан қопланган, болалар тепиб ўйнайдиган юнгли тепгичга “тепук” деб айтилишини ёзган¹³. Яна бир манбада яъни XIV асрга оид форс тилида ёзилган ибн Муҳанна луғатида ҳам ушбу ўйин номи тилган олинади. Замонлар ўтиб, тепук ўйинининг номи ўзгариб, ланка ёки қарабтеп деб атала бошланган. Бироқ, бу ном Урумчи ва Қошғарда яшовчи уйғурлар орасида “тепкуч” номи билан сақланиб қолган. XX аср бошларида Шарқий Туркистонда ўтказилган этнографик тадқиқотларда ўйналиши ланкани, яъни “тепук”ни эслатадиган “тепкуч” ўйини ҳақида маълумотлар берилган.

Баъзи тадқиқотчилар Маҳмуд Қошғарий келтирган “тепук” ўйинини туркий халқлар халқлар ўйин маданиятида футбол ёки бадминтон (туйтоп) ўйининг илк кўринишлари деб баҳолайдилар¹⁴. Бироқ, ундай эмас. Қадимги тепук ўйини бу айнан ланка “қарабтеп”нинг архаик шаклидир. Чунки, ланка футбол тўпига ўхшамайди, бадминтон эса ракетка билан ўйналади. Тепук бугунги кунда фақат номи ўзгарган деб қабул қилиш мақсадга мувофиқ.

Бу ўйиннинг ижодкорлари кўчманчи халқлар ёки турмуш тарзида чорвачилик муҳим ўрин тутган халқлар бўлиши эҳтимоли юқори. Чунки, юнги узунроқ ўсган теридан ҳар томонлама бир см катталиқда айлана шаклида текис қилиб қайчи ёки пичоқда кесиб олиниб, терининг юнгсиз орқа томонига яъни тагига йирикроқ ип ўтадиган тешикли танга (теридан сал кичикроқ) ёки ялпоқ метал ёпиштирилиб, сим ёки ип билан боғланиб мустаҳкамланган – ланка асосий восита ҳисобланади. Шунингдек, ўйин асосан очик майдонларда, кўча ва далаларда, қир ва адирларда ўйинчилар сони чегараланмасдан ўйналаверган. Бу ўйин қўйининг бир парча жузли терисига металл парчаси маҳкам боғланган анжом билан ўйналган. Бу анжом “Тепки”, тепадиган шахс “Тепкичи” деб аталади¹⁵. “Ланка” атамасининг келиб чиқишини тарихчилар турлича изоҳлайди.

¹⁰ Yıldırım I. Eski Türk Çocuk Oyunlarından Tepük ve Yaşayan Varyantları // Türkler. Cilt.3. Yeni türk yayınları. –Ankara, 2002 -S.196; Yıldırım I. Tepük futbol mudur? XI. yüzyıl türk spor faaliyetlerinden “teпük” oyununun mahiyeti üzerine bir araştırma/ Bed. eğt. spor bil. der. II (1997). – S. 54.

¹¹ Yıldırım I. Tepük futbol mudur... – S. 57.

¹² <https://olamsport.com/uz/news/qarabtep-yoki-xalq-tilida-lanka-deb-yuritiluvchi-oyin-haqida-nimalarni-bilamiz>

¹³ Atalay B. Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi, Cilt I. – Ankara, 1985. –S. 386.

¹⁴ Yıldırım I. Tepük futbol mudur... – S. 59.

¹⁵ <https://olamsport.com/uz/news/qarabtep-yoki-xalq-tilida-lanka-deb-yuritiluvchi-oyin-haqida-nimalarni-bilamiz>

Баъзилар уни хитойча “лян-га” сўзи билан боғласалар, баъзилар эса форсий “ланг-оқсоқ” маъноси билан ифодалайди.

“Қарабтеп” ўйини ҳам бир қанча усуллардан ташкил топган. “Тепки” ни оёқнинг ташқи томони, ички томони ва сакраган ҳолатда оёқларни чалиштириб ўнг ва чап оёқларда тепиш мумкин. “Тепки”ни оёқ панжаси билан тегиб, ҳавога учуриш мазкур ўйин хусусиятидир, бунда тепки оёқ ёрдамида ҳавода қанча кўп ва чиройли ушлаб турилса, шунча жозибали бўлади.

“Қарабтеп” ўйини иштирокчидан юксак маҳоратни талаб қилади. Ҳар бир тепилаётган “Тепки” тепкичи томонидан санаб борилади. Бу эса тепкичидан бутун эътиборини ва диққатини бир жойга жамлашни талаб қилади. “Тепки” ҳаводан оёққа яқинлашаётганида тепкичи “Тепки”ни қандай тепиш кераклиги ҳақида тезда бир фикрга келиб, тепиш турини танлайди ва керакли ҳаракатлар бажарилади, ҳаракат координацияси яхшиланади. “Қарабтеп” ўйини барча спорт турларининг пойдевори ҳисобланади. Бу ўйинни тўлиқ эгаллаган ёш тепкичи: чакқон, эпчил ва ҳар қандай ҳолатда ўз мувозанатини тўла идрок эта олади, бу эса ҳар қандай спорт тури учун асосий манба ҳисобланади. Бугун миллионлар ўйинига айланган “Қарабтеп” халқ ўйини дунёнинг бешта қитъасида ўйналиб келинапти. Ушбу ўйин собиқ Иттифок даврида ҳар хил касалликлар олиб келади, деб тўхтатиб қўйилган. Мустақиллик йилларида давлатимиз томонидан миллий спорт турлари, хусусан, халқ ўйинларини ривожлантириш ва оммалаштириш учун кенг эътибор берилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Маданият, таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий муҳофаза масалалари Ахборот таҳлил департаментининг 2012 йил 27 декабрдаги топшириғига асосан, тегишли вазирлик ҳамда бошқа мутасадди ва манфаатдор идора ва ташкилотлар билан биргаликда “Қарабтеп” халқ ўйинини республикамызда оммалаштириш бўйича аниқ манзилли чора-тадбирлар ишлаб чиқиш юзасидан кўрсатма берилди.

2013 йил 25 январда Полвонлар Миллий Маркази томонидан ишлаб чиқилган халқаро андозаларга мос “Қарабтеп” халқ ўйини қоидалари тасдиқланди. Шу йил 21 декабрда Самарқанд вилояти Каттақўрғон шаҳрида “Қарабтеп” халқ ўйини бўйича тарихий Республика биринчилиги бўлиб ўтди. Ушбу мусобақада барча вилоятлардан йил давомида машғулотлар олиб борган ва шуғулланган тепкичилар иштирок этишди. Тадбир юқори савияда ташкил этилди.

Республикамызининг барча ҳудудларида 2014-2015 йиллар давомида мазкур ўйинни оммалаштириш мақсадида турли даражадаги ўқув муассасаларида мусобақалар, оммавий ахборот воситаларида кенг тарғиб қилинди. 2016 йил 20 март куни Наврўз байрами муносабати билан “Самарқанд дарвоза” савдо марказининг маҳсус павилионида 60 дан ортиқ тепкичилар ўртасида Республика очик чемпионати ўтказилди. Чемпионат якунларига кўра 1-ўринни Жиззах вилояти, 2-ўринни Хоразм вилояти ва 3-ўринни Тошкент шаҳри тепкичлари эгаллашди.

Бугунги кунда мазкур ўйин бутун дунёда оммавийлашганини у ўз таркибида 60 дан ортиқ федерация ва спорт уюшмаларини бирлаштирганидан ҳам билиб олиш қийин эмас. Волан ўйини Халқаро федерацияси (ISF) 1999 йилдан бери фаолият юритиб келмоқда ва унинг байроғи остида жаҳоннинг кўпгина федерация ва уюшмалари ўз биринчилик ва турнирларини ўтказиб келади. 2003 йилда Европа волан федерацияси (SFE) ҳам ташкил қилинган. 2008 йилда ХХР Марказий банки мазкур қадимий ўйинга бағишлаб танга пул зарб қилди ва расмий муомалага чиқарди.

Бугунги кунда номоддий мерос – этносспорт, миллий ва аънанавий ўйинларни ривожлантириш, сақлаб қолиш ва келажак авлодга етказиш мақсадида дунёда ва мамлакатимизда кўплаб амалий ишлар амалга оширилмоқда. Ҳозирда «қарабтеп» ёки иккинчи номи ланка бўлган халқ ўйини ўзбеклар билан бирга, кўшни қозоқлар, қирғизлар, тожиклар ўртасида ҳам оммалашган бўлиб, ўсмирлар томонидан севиб ўйналиб келинмоқда. Уни янада ривожлантириш халқимизнинг минг йиллар давомида шаклланган миллий ўйинларига қайта ҳаёт бахш этиш билан баробардир.

HZ. YAKUP'UN GÜREŞİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

HZ. What Jacob's Wrestling Contemplates

Emma Eres-Oolovna MENDOT*, Hasan TAT, Osman İMAMOĞLU*****

Özet

Bu çalışmanın amacı Hz. Yakup'un yaptığı belirtilen güreşi hakkında güncel yorumlamalarda bulunmaktadır. Literatür taraması yapılmıştır. İslam dinine göre Peygamber olan ve İsrail oğullarının da atası olan Yakup'un Tekvinde güreşi anlatılır. Bu güreş bazalarına göre Tanrı ile bazalarına göre insan kılıfına girmiş bir melek veya ermiş bir kişi ile yapılmıştır. Bu güreş psikolog ve felsefecilere göre ise insanın kendisi ile mücadelesidir. İslam inancına göre Hz. Musa'ya indirilen 4 büyük kitaptan biri olan Tevrat ve Hz. İsa'ya indirilen İncil daha sonradan tahrif edilmiştir ve onların ölümlerinden çok sonra yazılmıştır. Hz. Yakup'un güreşi en geniş anlamı ile Tekvinde yer almış ve efsaneleşmiştir. Yakup'un Çoğu kaynakta Tanrı veya melek ile olan güreşi Müslümanlara göre efsaneler içerisinde kabul edilmesi düşünülmür. Bu çalışma da bu güreş konusuna açıklık getirmeye çalışılmıştır. Sonuç Yakup peygamberin güreşi genel kabul edilebilecek görüşe göre mitolojik karaktere bürünerek günümüze kadar gelmiştir. Mitolojik te olsa bir peygamberin güreşmesi ve kutsal kabul edilen bir kitapta buna yer verilmesi güreş sporuna o dönemde ne kadar fazla önem verildiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Anahtar kelimeler: Tanrı, Melek, Yakup peygamber, Güreş

Abstract

The aim of this study is Mr. It is to make up-to-date comments about the wrestling that Jacob does. A literature review was made. The wrestling of Jacob, who is the Prophet according to the religion of Islam and the ancestor of the Israelites, is told. According to some, this wrestling was done with God, and according to others, with an angel or a saint in human form. According to psychologists and philosophers, this wrestling is the struggle of man with himself. According to the Islamic belief, Hz. The Torah, which is one of the 4 great books revealed to Moses, and Hz. The Gospel revealed to Jesus was later corrupted and was written long after their death. Hz. Jacob's wrestling took place in Genesis in its widest sense and became legendary. In most sources, Jacob's wrestling with God or an angel is considered to be considered a legend according to Muslims. In this study, it was tried to clarify this wrestling issue. Conclusion According to the general view, the wrestling of the prophet Jacob has survived to the present day by taking on a mythological character. Even if it is mythological, the wrestling of a prophet and the fact that it is included in a holy book can be accepted as an indication of how much importance was given to the sport of wrestling at that time.

Keywords: God, Angel, Prophet Jacob, Wrestling

Giriş

Değişik inanç ve uygulamaların tarihi çeşitli din ve kültürlerle ait inanç ve uygulamalarla etkileşime girerek, toplum katmanlarında, halk arasında kısmen farklılaşmış inanış ve pratiklere dönüştürülmüş ve gündelik hayata dahil edilerek popüler kültürün bir parçası haline dönüşmüş kutsallaştırmalardır (Arslan, 2004). Güreşte kültürün bir parçası olarak gelişmiştir. Güreş Türklerin tarih boyunca en popüler sporu olarak son zamanlara kadar gelmiştir (Türkmen ve ark.,2006:77-94). İnsanlığın Paleolitik tarih öncesi dönemi derinliklerinde doğan güreş, günümüze kadar sayısız formda ve hemen her medeniyetlerde hayatta kalabilmesinin birçok doğal sebebi vardır. Bu sporu ısrarla yapmış olması ve kültürlerde kalıcı olması, insanın ve dolayısıyla toplumların özünde bir kişinin bir başkasına üstünlük kazanma zorunluluğunu gerektiren fiziksellüğün ifadelerine anlam katması için yaygın bir eğilim göstermesidir (Türkmen ve Buyar 2019:154-162).

Güreş, İyada'da atıfta bulunulan ve Fransa'da 15000 yıllık mağara çizimlerinde tasvir edilen en eski dövüş biçimlerinden biridir. Erken Mısır ve Babil kabartmaları bugün hala kullanılan hareketleri gösterir. Antik Yunanistan'da her zaman popüler olan güreş, Olimpiyat Oyunlarında önemli bir yer tutmuştur. Arkeolojik buluntular 5.000 yıldan daha uzun bir süre önce Mısır ve Mezopotamya'daki güreşleri tasvir eder. Efsanelerde 5000 yıl önce Hükümdar Huang Di boynuzlu bir canavarı yener ve böylece Shuai jiao (=boynuzla toslama) güreşi başlamış olur. Antik Japon efsaneleri Sussanoo'nun çok başlı bir ejderhaya karşı galip geldiğinden bahseder. Güreş Milattan önce 1100'den itibaren antik Yunanda popüler bir dövüş sanatı biçimiydi, Güreş, eski Yunan edebiyatının ve efsanesinin büyük bir parçasıydı (Doğan ve İmamoğlu,2020:173-188). Güreş Türklerde de tarih boyunca en popüler sporu olarak

* PhD., Senior lecturer Department of physical education, Tuva state University, Kyzyl, Republic of Tyva of the Russian Federation: inga-mendot@yandex.ru

** Öğr. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: tathanan@hotmail.com

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamoğluosman@gmail.com

görülmüştür (Türkmen ve Canuzakov,2019:3525-3533; Türkmen ve ark.2006:77-94). Gilgamiş destanı içinde Sümer literatüründe onun kahraman özellikleri olan Gilgamişin Endiku ile güreşi vardır. Antik Mezopotamya'dan diğer heykeller ve edebiyat, güreşin popüler bir aktivite olduğunu gösterir (Poliakoff,1996:1189-1193). Hint mitolojisinde hem Ramayana'da hem de Mahabharata'da ünlüydü. Bhima, bir güreş maçında Jarasandha'yı öldürür (Sathyanarayana ve Vaidyanatha, 2016: 51).

Yakup veya Yakov İbrahim'in torunu, İshak'ın oğlu olan bir peygamberdir. İslam'da önemli bir peygamber olarak görülür. Nisa, Al-i İmran ve Bakara Suresinde adı geçen Hz. Yakup, Hz. İbrahim'in torunu ve Hz. Yusuf'un babasıdır. İshak'ın oğlu Ya'küb, Kur'an-ı Kerim'e göre peygamber, yahudi inancına göre İsrail'in ataları diye adlandırılan üç kişiden biridir (diğerleri İshak ve İbrahim'dir) ve İsrailoğulları'nın isim babasıdır (<https://islamansiklopedisi.org.tr>). Tevrat'a göre; Hz. Yakup Tanrı (Yehova) ile gecenin bir yarısında güreşe tutuşmuş ve bu güreş sabaha kadar devam etmiştir! Tanrı, yakasını bir türlü Yakup'un elinden kurtaramamış ve güreş bir anlamda tanrının pes etmesiyle neticelenmiştir! Oysa böyle bir kabul, İslam'a göre Allah düşüncesine ters bir kabuldür, hurafedir ve uydurmadır (<https://www.turkishnews.com>) Yakup'un güreşi kiminle olduğu konusunda destanlaşmış ve mitolojik ifadeler vardır. Bazılarına göre Tanrı ile ve bazılarına göre bir melek ile güreşmiştir. Bu Güreş bir yanda Müslümanlar, diğer yanda Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki birçok tartışmanın odağında yer aldı. Yakup'un Melekle güreşmesi, sanatta yaygın olarak tasvir edilen bir İncil hikayesi olarak görülür. Hikâye, Tekvin (Yaratılış'ın) 32. Bölümünde ve Hoşea (Eski ahitte geçen Yahudilerin bir peygamberi) Kitabı'nın 12. bölümünde yer alır. Kaynak metne bağlı olarak, Yakup'un güreştiği varlık çeşitli şekillerde anlatılmaktadır. Bu varlık bir kez bir melek, bir kez insan ve hatta bazen Tanrı'dır (Penjak ve Karnincic,2013:49-55).

Gelişme ve Sonuç

Yakup'tan ilk olarak İncil'de bahsedilir. Tevrat'ta, Hz. Yakub'un Tanrı Yahve/Yehova ile olan mücadelesine yer verilir. Tevrat ile İncil'de Hz. Yakup ile ilgili birçok mucizeden bahsedilir. Bunlardan en bilineni bir melek ile güreşmesidir. Gece yarısında başlayan güreş sabaha kadar sürmüş olduğu belirtilir. Hz. Yakup'un güreş esnasında uyluk kemiğini çıkmasına rağmen onun güreşmeye devam ettiği belirtilir. Hz. Yakup'un Milattan öce 7. Yüzyılda Filistin'de yaşadığı belirtilir (<https://www.cnnturk.com/yasam/hz-yakup-kimdir-hz-yakupun-hayati>).

Yakup'un Tanrıyla güreşmesi: Yakup Kenan diyarına dönerken dönüş yolunda Yabbok Geçidi'nde bir adamla karşılaşır ve onunla sabaha kadar güreşir. Olay, Tekvin'de şöyle anlatılır: “Ve Yakup yalnız başına kaldı ve seher söküncüye kadar bir adam onunla güreşti. Ve onu yenmediğini görünce, uyluğunun başına dokundu ve onunla güreşirken Yakup'un uyluk başı incindi. Ve dedi: Bırak gideyim, çünkü seher vakti oluyor. Ve dedi: Beni mübarek kılmadıkça seni bırakmam. Ve ona dedi: Adın nedir? Ve o dedi. Yakub. Ve dedi; Artık sana Yakup değil, ancak İsrail denilecek, çünkü Allah'la ve insanlarla uğraşıp yendin. Ve Yakup sorup dedi: Rica ederim, adını bildir. Ve dedi: Adımı niçin soruyorsun? Ve orada onu mübarek kıldı. Ve Yakup oranın adını Peniel koydu. Çünkü Allah'ı yüz yüze gördüm ve canım sağ kaldı, dedi... Bunun için Bugüne kadar İsrail oğulları uyluk başı üzerindeki kalça kasını yemezler. Çünkü Yakup'un uyluk başına kalça adalesine dokundu.”. Bazı yorumlarda burada söz konusu güreşenin Tanrı değil, Tanrı'nın meleği olduğu, Yakup'un bunu Tanrı zannettiği söylenir. Yine Luiz Ginzberg kıssaları daha çok efsanevi tarzda ele aldığı eserinde bunu Yakub'un melekle güreşmesi olarak yorumlar (Gündüz,1998:43-75; İnci,2001). Çünkü Torah'ın bizlere sunduğu Yakub, İslâm'ın ismet sahibi (günahlardan uzak, temiz ve dürüst) olarak andığı peygamberlere benzemez. Torah'ın anlatımında o düzenbaz ve hilekâr bir figürdür (Erş,2017). İslam inancına göre bu figür peygamber özelliği değildir. Tevrat'ta geçen bazı ifadeler ve benzer bir düşünce Hinduizm'de de vardır. Orada da tanrı bir insan veya hayvan şekline bürünerek yeryüzüne inmiştir. Bu inanç Hinduizm'de “Tanrının Avatarası” olarak ifade edilmektedir. Yahudi din bilginleri Eski Ahid'de yer alan bu tür kıssaları (Tanrı ile güreşi), değişik şekillerde yorumlama ve tevil etme yoluna gitmişlerdir. Nitekim bu olay, Tevrat tefsirlerinde; “Yakup'un

güreş yaptığı kişi Tanrı değil, Tanrı şeklinde gözükten bir melektir.” denilerek tevil edilmiştir. Bugün birçok bilim adamı Tevrat kıssalarındaki insan şeklinde bir tanrı inancının arka planında, eski Mısır ve Babil’de görülen putperest ve efsanevi tanrı inançlarının tesirleri bulunduğunu ve bu inançların hem Yahudileri hem de Tevrat yazarlarını etkilediğini ifade etmektedir (<https://sorularlaislamiyet.com/yahudiler>)

Yakubun Melek ile güreşi: Torah kitabında melek olarak tercüme edilen kelime İbranice melek anlamına gelen malack değildir. Bunun yerine ish kelimesi kullanılır. İsh, İbranice erillige, isha ise dişil bir kişiliğe işaret eder. Bu kelime Torah içinde birçok yerde geçmektedir ve bir insan, bir kişi, bir adam olarak da anılır. Örneğin Musa için alçakgönüllü bir kişiydi nitelemesi yapılır. Burada kullanılan kişi ile Yakub’un güreştiği kişi için kullanılan işaret zamiri aynıdır. Bu da bize Yakub’un güreştiği kişinin bir insan mı, yoksa bir melek mi olduğu sorunsalını doğurur. Ayrıca Yakub güreşin sonunda Tanrı’yı yüz yüze gördüğünü belirtir ve bu olayın yaşandığı yere Peniel, yani El(ohim)’in Yüzü ismini verir. Böylece Yakub’un güreştiği kişinin bir insan mı, bir melek mi, yoksa doğurdun Tanrı’nın kendisi mi olduğu belirsizdir. Rabbanik söylemde bu kişinin Yakub’un kardeşi Esav veya Esav’ın meleği (hüddamı) olduğu yorumu da yapılmıştır. Diğer yandan Yakub, Esav’a hitaben onun yüzünü görünce Tanrı’nın yüzünü görmüş gibi olduğunu da ifade eder (Erş,2017). Yahudi rivayetlerine göre Ya’küb’un güreştiği kişi Mikâil’dir (<https://islamansiklopedisi.>). Mikail Kur’an-ı Kerim’de de ismi geçen bir melektir. Mikail meleği aynı Musevilikte İsrailoğullarını kurtarmaya gelen koruyucu melek olarak adlandırılır. Ayrıca gök ordusunun reisi olarak da adlandırılmaktadır. Musevilikte İblis’e karşı savaşan melek olarak da adlandırılmaktadır. İslami inanişaya göre kurtuluş ve rahmet meleği olarak adlandırılır (<https://www.hurriyet.com.tr/ramazan>). Hıristiyan izleyiciler tarafından en çok okunan yazarlardan biri olan Frederick Buechner, Yakup’un Jabbok Nehri’ndeki ilahi karşılaşmasını “insan ruhunun Tanrı’nın elindeki muhteşem yenilgisi” olarak nitelendiriyor. Hz. Yakup’un hikayesinde kendi mücadele unsurlarımızı kolayca tanıyabiliriz: korkular, karanlık, yalnızlık, kırılmalıklar, boş güçsüzlük duyguları, bitkinlik ve amansız acı gibi (<https://www.gotquestions.org>). Tevrat tefsirlerinde; “Yakup’un güreş yaptığı kişi Tanrı değil, Tanrı şeklinde gözükten bir melektir.” Denilerek tevil edilmiştir (<https://sorularlaislamiyet.com/yahudiler>).

Felsefi düşünceye göre Yakup’un güreşi: Tevrat’ın Yakup’u sahip olduğu her şeyi geride bırakıp, yalnız kalıp kendisiyle güreşmişti çünkü kutsanmak istiyordu. Yani ilahi olmak, tanrının ışığı olmak, saf olmak, özü ile bir olmak istiyordu. Bu nedenle kendisinin irmağın karşısına geçmesine engel olan yanıyla güreşmeye başladı. Güreşiyordu çünkü kendisinin kutsanmasını sağlayacak olan, kendisinin kutsanmasına engel olanla aynıydı ve kutsanmadan onu bırakmaya niyeti yoktu. Böylece Yakup güreşi kazandı ve “İsrail” ünvanını kazandı. İsrail kelime anlamı olarak “tanrı için savaşan / çabalayan kul” demektir. Yakup da güreştiği adama adını sorduğunda bazı kaynaklara göre şu cevabı almıştır: “Ben Benim”. Yakup tanrıya ismini söylememiştir çünkü bir şeyi isimlendirmek onu tanımlamak ve sınırlamak anlamına gelir. Sınırsız olan bir şey sınırlanmaz. Adam ismini söylemeyince Yakup onu gördüğü yere Peniel adını taktı ve Peniel kelime anlamı olarak “tanrının yüzü” demektir. Tevrat’ta geçen bu meşhur kıssadan hisse Yakub’un tanrıyla güreşi olarak bilinir fakat bütün kutsal kitaplardaki bütün hikayeler gibi bu da bir alegoridir. Kutsal kitaplarda tanrı diye adlandırılan, bizden ayrı bir varlık değildir. Ekseriyetle kendimizdir. Psikoloji diliyle üst benlik de denebilir (<https://www.facebook.com>). Yakup tipolojik bir kişiliktir. Torah ve Kur’an’da beşerî bir kimlikle zikredilse de, her peygamber gibi o da bir kavrama, belirli olgulara işaret eder. Böylece o tarihte geçip gitmiş olan bir gerçekliğe değil, benim bir yanıma, dirimliliğini yaşayanlarla koruyan, güncel gerçeklere işaret etmesiyle yaşayan bir şeydir. O artık yalnızca bir insan değil, ama insana ait olanı temsil eden bir mittir. Yakubun güreşi bir rüya olarak yorumlanır (Jung ve Freut’un psikolojik kavramlarına göre). Nihayetinde ilâhî bir mertebeye ödüllendirilen Yakub için, bu güreş ulu bir kişilikle olmuştur. Bu ululuk, Jung’un ihtiyar bilge arketipiyle açıklanabilir. Zira arketipler kişiye ve duruma göre teşekkül etmekte ve özel görünüm almaktadır. Arketip kelime anlamıyla kalıp, şablon, ilktip şeklinde ifade edilen arketipler

gerçekte insan kültürünü oluşturan yapıtaşlarıdır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Arketip>). Yaşlı bilge, bir kral, kahraman, kurtarıcı veya bir melek olarak da görülebilmektedir. Bu bilge gecenin sonunda kendisine bir ödül verecek ve onu yükseltecektir (Erş,2017).

Yakup'un Merdiveni ve Yakup'un Melekle Güreşi, İstanbul'da günümüzde Kariye Camii olan eski Bizans kilise yapısının pareklezyon (Kiliseye bitişik ya da bazı örneklerde kiliseden ayrı olarak yapılan şapellere verilen ad) bölümündeki bir fresktir. Chora Manastırı kilisesinin pareklezyon bölümü, on dördüncü yüzyılın başında bir mezar şapeli olarak yaptırılmış ve fresklerle bezenmiş bir yapıdır. Yahudiliğin atalarından kabul edilen Yakup peygamber ile ilgili Yahudi kutsal kitabında yeri olan "Yakup'un rüyası" ve "Tanrı ile güreşmesi" olaylarını sahneleyen fresk yapının batısında, kuzey duvarı timpanumu (mimarlıkta kemerli kapı ya da pencerelerde kemer eğrisi ile kapı açıklığı lentosu arasında kalan doldurulmuş kesim,) batısında yer alır. Manastırın kurucusu olan Metokhides ile Metokhites'in bazı yakınlarının mezarlarının bulunduğu bu bölümde duvarlar mozaik ve mermer kaplamalardan ziyade, fresklerle süslenmişti. Bu freskin sol alt köşesinde, Yakub yerde uyur vaziyettedir; tam arkasında bir merdiven bulunur. Yakub'un başının üzerinde "Ve Yakub yerdeki taşlardan birini aldı ve onu başının altına koydu ve uykuya daldı." yazar. Bu yazının sağ tarafında, önceki yazının devamı olan ". ve o yerde rüya gördü.." yazısı vardır; yanında güreş sahnesi yer alır. Freskin üstünde sağ tarafta ise" ve yer yüzünde duran bir merdiven gördü, ucu göklere ulaşan ve Tanrı'nın melekleri o merdivenden inmekte ve çıkmaktaydılar. Ve Tanrı, onun üzerinde durmaktaydı" yazısı vardır. Gökyüzü küresinin içinde Meryem'in başı üzerinde "Tanrı Anası" monogramı yer almaktadır. Merdivenden iki melek aşağı iner, başka ikisi yukarı çıkar iken görülür. Merdiven ile sağ üst köşede, iç içe daire şeklinde gösterilen gökyüzüne ulaşır. Burada kucağında çocuk Hz. İsa ile Meyem ana bulunmaktadır. Merdivenin alt bölümünde Yakub ile bir melek, güreşe tutuşmuş şekilde tasvir edilmiştir(Akyürek,2020;İlgaz,2020)

Sol alt köşede yerde yatar vaziyette Yakup ve yanında melekle güreş sahnesi

Yakup'un Tanrı ile güreşmesi olarak ifade edilen hadise Yahudilikten önce çok Tanrılı dinlerin etkisinde kalınarak hikâyenin kuşaktan kuşağa aktarılması esnasında, anlatan kişilerin inanç sistemlerine yakın şekillere dönüştürüldüğü olarak düşünülebilir. O zamanın insanları Hz. Musa'ya isyan ederek buzağı heykeli yapmaları bunu destekler. Onlar Musa peygamberin eski ahit'i halkına getirmeden önce dağda kaldığı sırada, isyan eden İbranilerin "görünmez bir tanrıya ibadet etmekten bıktık" diyerek Harun peygambere altınlarını verip bir buzağı heykeli yapmışlardır. Yani çok Tanrılı dinlerin etkisinde kalmışlardır (<https://eksizozluk.com/yakup-peygamber--219690>). Tevrat'ta geçen bir ayette, "Tanrı ile güreşti" anlamı vardır ve Müslümanların görüşü bu güreş ya bir rüyadır ya da Yakup kendisine insan şeklinde görünmüş bir melek ile güreşmiştir. Bu melek, "Tanrı'yı temsil etmektedir" Yani Tanrı'nın gönderdiği bir melektir. Yakup bu meleği insan şeklinde görmüştür. Yani, "Tanrı'yı yendin" ifadesi, "Tanrı'nın meleğiyle güreşip yendin" anlamına gelmektedir (<http://www.islamacevap.net/modules>).

Kendisine Tevrat gönderilen Hz. Musa, genel kabul görmüş bilgilere göre; M.Ö.14. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başında yaşamıştır. Bugün elimizde bulunan Tevrat ise, yine genel kabul görmüş bilgilere göre; M.Ö.6'ncı yüzyılın sonları ile 5'inci yüzyılın başlarında yazılmıştır. Zira yaşadığı devir olarak M.Ö.604 ile 502 arasında olmak üzere muhtelif tarihler

verilen Bâbil kralı Nabokadnezar (Nabukatnezar)'ın, diğer adıyla Buhtunnassar, Kudüs'ü ve Tevrat nüshalarını yakıp yıkmış, Tevrat okuyanların büyük çoğunluğunu öldürüp bir kısmını da Babil'e sürgün ve esir etmiştir. Bu yıkım ve felâket sebebiyle Tevrat hükümleri büyük ölçüde unutulmuş ve günümüzdeki Tevrat nüshaları, yıllar sonra ve halk arasında hatırlandığı kadarıyla Yahudi bilginleri tarafından tekrar kaleme alınmıştır. İşte bu kaleme alma sırasında Rahip Ezra ve arkadaşları, Tevrat'a hem kendi düşüncelerinden hem de Sumer ve Bâbil efsanelerinden bazı intihal ve ilaveler yapmışlardır (Çığ,2008:102-103). Bugün elimizde olan Tevrat, Hz. Musa'ya inen orijinal Tevrat olmayıp, elbette içinde orijinal Tevrat'tan da ayetler bulunan muharref bir Tevrat'tır ve en iyi ihtimalle M.Ö.6'ncı yüzyılın sonu ile M.Ö. 5'inci yüzyılın başlarında Tevrat yazıcıları ve Yahudi din adamları tarafından kaleme alınmıştır.

Yakup'un tanrı ile güreşi veya Tanrı'nın Yakup'la olan güreşi, Müslüman inancına veya İslam dinine göre mümkün değildir. Bu bir efsaneye olarak algılanmalıdır. Çünkü her ümmete Peygamber Gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "Her ümmetin bir peygamberi vardır". (Yunus suresi,10/47, "Her toplumun bir yol göstericisi vardır" (Rad suresi,13/7) ayetlerinde olduğu gibi birçok yerde, her topluma bir peygamberin gönderilmiş olduğu ifade edilmektedir. Dolayısı ile peygamber gönderme Allah'ın değişmez kanunlarından biridir. Kur'an'da diğer peygamberler gibi Yakub'a da vahiy geldiği ve onun nebi olduğu bildirilmektedir (en-Nisâ 4/163; Meryem 19/4). Bir peygamberin Tanrı ile güreşmesi İslam inancına göre mümkün olamaz. Tevrat'ın kabul görmüş bilgilere göre; Milattan önce 6'ncı yüzyılın sonları ile 5'inci yüzyılın başlarında yazılmış olması antik spor kültürünün de bu güreşin kaleme alınmasında etkisi olabilir. Milattan önce 708' yılında güreş antik olimpiyatlarda yerini almıştır. Antik olimpiyatlarda birçok efsanevi güreşçiler ve efsanelerden bahsedilir (Doğan ve İmamoğlu,2020:173-188). Örneğin Olimpiyat Oyunlarının başlangıcıyla ilgili en eski efsane, İdaios Daktylos Herakles'inkidir. Diğer efsanelere göre, insanlığın babası Zeus, tanrıların tahtı için bir mücadelede Kronos ile savaşmış ve yenmiştir. Son olarak ünlü yarı tanrı Herakles'ten bahsedilir. Olympia'da Zeus'un onuruna oyunlar düzenlendi, çünkü Zeus, Augeas'a karşı savaşa girdiğinde Elis'i ele geçirmesine yardım etmişti (<https://olympics.com/ioc/ancient>). Antik kültürlerde sporcuların Tanrılaştırılması veya Tanrıya benzetilmesi vardır. Bir kaynakta şöyle belirtilir: Antikçağ sporcusu, bir heykeltıraş gibi kendi bedenini mükemmelleştirirken tanrıları yüceltiyordu (Boniface,2007). Tüm belirtilere göre, Yakup doğaüstü bir varlıkla mücadele etmiştir. Belki de gece gelen adamın vurguladığı mücadelenin kendisi, Yakup'un kötülükle mücadelesi olarak anlaşılabilir. Kendisiyle Tanrı arasına bir rakip olarak giren bu adamda vücut buluyordu. Yakup savaşı kazandığında, kötülüğü yendi ve bu da onun Yehova'yı yüz yüze görmesini sağladı (Widmalm,2021).

Sonuç: İslam inancına göre Hz. Musa'ya indirilen 4 büyük kitaptan biri olan Tevrat daha sonradan tahrif edilmiştir ve Hz. Musa'nın ölümünden çok sonra yazılmıştır. Yana kişilerin ilave ettiği bazı efsaneleri barındırdığı düşünülmektedir. Yakup'un Çoğu kaynakta Tanrı ile olan güreşi de bu efsaneler içerisinde olması muhtemeldir. Yakup peygamberin güreşi genel kabul edilebilecek görüşe göre mitolojik karaktere bürünerek günümüze kadar gelmiştir. Mitolojik te olsa bir peygamberin güreşmesi ve kutsal kabul edilen bir kitapta buna yer verilmesi güreş sporuna o dönemde ne kadar fazla önem verildiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Yakup'un hayatındaki bu olağanüstü olaydan öğrenilecek şey hayatının asla kolay olmayacağıdır. Bu özellikle, yaşam için Tanrı ve O'nun iradesiyle güreşmeyi veya mücadeleyi kendimize görev edindiğimizde geçerlidir. Ayrıca sıkıntılara rağmen, bu yaşamdaki çabaların asla Tanrı'nın (Müslümanlara göre Allahın) varlığından yoksun olmadığını ve O'nun nimetinin bizler için gerekli olduğunu anlamak gerekir.

Kaynaklar

Akyürek, T. E. (2020)."Kariye Parekklesionu: Bir Mezar Şapeli Olarak İkonografik Programının Yorumlanması ve İşlevi". *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi, 1995. Erişim tarihi: 26 Kasım 2020.*

Arslan,M.(2004). Türk Popüler Dindarlığı. İstanbul: Dem Yayınları.

Boniface, P. (2007). Futbol ve Küreselleşme. İstanbul: Ntv Yayınları.

Çığ M.İ. (2008). Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni, 19. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 102 -103.

Doğan E., İmamoğlu O. (2020). Güreşin Sporunun Kökenleri Ve Bazı Ülkelerde Antik Güreş, sh. 173-188, Sporda Bilimsellik ve Akademik Yaklaşımlar-2 (Ed.: Ali Türker- Tuba Fatma Karadağ), Gece Kitaplığı, Birinci Basım, Ankara

Erş İ. (2017). Yakub'un Güreşi, <http://www.dusunuyorumdergisi.com/bulten/sayi-77-kasim-aralik-2017/>.

Gündüz, Ş. (1998). "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahid mi, Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, 43-75, (17-18 Ocak 1998), Ankara.

İlgaz U. (2020). "Chora Manastırı Kilisesi Parekkelsion Resim Programı". *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mayıs 2013. 1 Temmuz 2020 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 23 Ağustos 2020.*

İnci S. (2001). Eski Ahit'te Peygamberlere Atfedilen Ahlaki Zaaflar Ve Günahlar, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Penjak A., Karnincic H. (2013). Sport And Literature: An Overview of the Wrestling Combats in the Early Literary Texts, *International Journal of Humanities and Social Science*,3(5): 49-55. <https://www.researchgate.net/publication/267878197>

Poliakoff, M. B. (1996) In *Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to the Present*, Vol. 3, pp. 1189, 1193, eds. David Levinson and Karen Christensen (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, Inc., 1996).

Sathyanarayana K., Vaidyanatha U. (2016). Sports in mythology *International Journal of Applied Research*; 2(9): 51-53

Türkmen M., Canuzakov K. (2019). Cultural Pedagogy of Traditional Wrestling of Turkish People, *Turkish Studies*, 14(6): 3525-3533. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.30292>.

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports, *Researches About The Turks All Around The World*,163: 77-94.

Turkmen M., Buyar C. (2019). "Wrestling in Turcic peoples from a socio-cultural perspective" *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501-1235, Volume 5- Issue (12): 154-162. doi: 10.5281/zenodo.3530881

Widmalm M. (2021). Did Jacob wrestle God, an angel of God, Satan, or one of his angels?, <https://blogs.timesofisrael.com/did-jacob-wrestle-god-an-angel-of-god-satan-or-one-of-his-angels/>

İnternet kaynakları:

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1714/7-ayet-tefsiri>

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Y%C3%Yunus-suresi/1411/47-ayet-tefsiri>

<https://eksisozluk.com/yakup-peygamber--219690>.

<https://sorularlailamiyet.com/yahudiler-hz-yakub-peygamberin-allahi-gureste-yenmesini-nasil-acikliyorlar>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub>

<https://www.hurriyet.com.tr/ramazan-ozel/hz-mikail-a-s-kimdir-hazret-i-mikailin-gorevi-nedir-41507081>

<http://www.islamacevap.net/modules.php?name=News&file=article&sid=55>

<https://www.turkishnews.com/tr/content/2012/05/25/tanriyla-guresen-adam-turkiyeye-karsi/>

<https://www.facebook.com/PanikAtakNedir/posts/2026243397387957/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Arketip>

<https://olympics.com/ioc/ancient>

<https://www.gotquestions.org/Jacob-wrestling-with-God.html>

<https://www.cnnturk.com/yasam/hz-yakup-kimdir-hz-yakupun-hayati-ve-kissasi-hz-yakupun-mucizeleri-nelerdir#:~:text=Hayat%C4%B1%20ve%20K%C4%B1ssas%C4%B1-Hz.,.%20y%C3%BCzy%C4%B1lda%20Filistin'de%20do%C4%9Fmu%C5%9Ftur>

**КЫРГЫЗДАРДЫН САЛТТУУ АТ ЧАБЫШ ОЮНУ ЖАНА АНДАГЫ
САЯПКЕРЧИЛИК СЫНЧЫЛЫК ӨНӨР (элдик оозеки фольклордук
булактардын негизинде)**

Kyrgyz National Horse Racing Game and the Skills of a Horse Trainer and
Connoisseur-Predictor (based upon sources from oral folklore)

Болот БООБЕК УУЛУ*

Абстракт

Кыргыздардагы салттуу ат аюндар байыркы орто кылымдардан бери эле калыптанып көчмөн маданиятта өзгөчө орунду ээлей алган. Тарыхый булактарда ат оюндары азыноолак баяндалып ал эми элдик оозеки фольклордо анын үлгүлөрү кеңири чагылдырылат. Улуттук ат оюндарынын келип чыгышы жана өткөрүлүшү элдин каада-салты менен тыгыз байланышта болгон. Анткени көчмөндөр жашоосунун көпчүлүк бөлүгүн ат үстүндө өткөргөндүктөн, оюн-зоок, шаан-шөкөттөр ат оюндарысыз коштолгон эмес. “Манас” эпосунда улуттук ат оюндарынын эң негизгилери болгон ат чабыштын оюнунун: *аламан байге, чоң байге* ал эми ритуалдык салттарда өтүүчү *кара жарыш, көр байге, мүрзө байге, кемеге байге* деген түрлөрү айтылат.

Кыргыздарда күлүк, жорго таптаган адамдарды саяпкер ал эми жылкыга карата сын айтып, тулпардын айыбын же артыкчылык сапаттарын, күлүктүктүн жарышта окуп келишин алдын ала көрө билгендер сынчы аталган. Кыргыздын көчмөн турмушунда төрт түлүк малдын ичинен жылкы жогору баалангандыктан, саяпкерлер да коомдо кадыр-барк, өзгөчө абройго ээ болгон. Мындай өнөр ар-бир эле адамга бериле бербейт. Ошондуктан эл ичинде: “*Толубайдай сынчы бол, Токтогулдай ырчы бол*” деген алкоо түрүндөгү накыл сөз айтылып калган. Адатта адамга жана жылкыга карата гана сын айтылып, жылкыдан башка малга айтылбаган. Күлүк, чобур болоорун кулун жана тай кезинен сынап билген. Үйдө олтуруп тыштагы аттын баскан дабышынан күлүк болорун билген. Аттын жашы жана кары бээден туулгандыгын баамдаган. Байгеге чапканда аттын чыгарын, байгеге илинээрин жана каларын билишкен. Мыкты саяпкерлер тапталган күлүктүн айыбын билип, кемчилигин жазбай көрө алышкан. Кыргыздар бул өнөр кесипти тээ байыртадан бери эле аркалап келгендигин элдик оозеки уламыш-дастандар айгинелеп турат. Саяпкерлер күлүк чыкчу жылкыны кулун кезинен сынынан өткөрүп, бара-бара аны таптап жарышка салган. Жаңы туулган кулунда кандай сапаттар жана касиеттер бар экенин көрө билишкен.

Демек элдик оозеки фольклордук булактар тастыктап тургандай салттуу ат чабыш оюнунда саяпкерчилик-сынчылык өнөр эң алдыңкы орунда турган жана жылкыга байланыштуу элдик билим, ат таптоо, улуттук ат оюндар көчмөн коомдогу жашоо-турмуштан калыптанган деп айтууга болот.

Ачык сөздөр: кыргыз эли, улуттук ат оюндар, саяпкерчилик-сынчылык өнөр, элдик оозеки булактар.

Abstract

Traditional Kyrgyz horseback riding games have been developed since Middle ages and were able to occupy a special place in nomadic culture. Historical records contain very little information on horseback riding while it is very widely described in oral tradition. The emergence of and holding ethnic horseback games were closely connected with a tradition of the people. As the nomads spent most of their time riding on horse back, not a single festivity or entertainment event was held without the accompaniment of horse riding games. In “Manas” epic the following types of horseback riding constituting the main part of horse games: *alaman baige (racing), chon baige* while the following racing types which are held during traditional ceremonies: *kara jarysh, kor baige, murzo baige, kemege baige* are mentioned.

Kyrgyz people called a person who trained racing horses a sayapker (trainer of a horse), while the person who had the ability to assess and judge the horses, and determine the horses distinctive features or drawbacks, and predict that the horse will win the race were called synchy (connoisseur-predictor). As in the nomadic culture of Kyrgyz people the horse was highly regarded among the four kinds of domestic cattle, horse trainers were also highly respected and appreciated and had particular reputation in the society. Not every person is endowed with such a gift and a skill. In this regard there is a wise moral among the people in the form of a wish and encouragement that says: “Be a predictor as Tolubai, be a folk poet as Toktogul”. Normally it was a man and a horse who were the objects of prediction and assessment, and among the animals it was only the horse which was evaluated. The connoisseurs predicted if the horse would be a racing one or a fleabag when they are youngsters. By listening to the sounds of the hooves they could identify the horse’s racing abilities while sitting inside the house. They were capable to determine if the horse was born from a young or an old mother. When taking a horse to a competition they had the ability to predict if the horse would win and lose the race. Experienced riding masters were able to determine unmistakably the drawbacks and disadvantages of a racing horse. Oral folklore including legends and stories clearly demonstrate the fact that Kyrgyz people have been engaged in this activity since ancient times. Horse trainers raised a youngster horse if they predicted that it would become a racing horse and after a thorough training the animal was taken for participation in the race. They were able to see the particular qualities and features of the horse as soon as the youngster was born.

So as the sources of oral tradition show the expertise of a horse trainer and connoisseur-predictor played important role in horse racing and it can be concluded that people’s knowledge, horse training, ethnic horse riding games have been developed as a result of nomadic way of live of the society.

Keywords: Kyrgyz people, ethnic horse riding games, horse training and connoisseurs’ skills, sources of

oral tradition.

Ат чабыш. Байыркы түрк элдеринин анын ичинен кыргыздардын салттуу ат чабыш оюну тууралуу маалыматтарды алгач жазма булакта Махмуд Кашгаринин жана Жусуп Баласагындын эмгектеринен жолуктурабыз. Андагы ат оюндрына токтоло турган болсок, ат чабыш же чавган оюну жөнүндө айтылып өтөт. Тарыхый маалыматтар ырастагандай, кархандар доорунда (XI кк.) ойнолгон чавган оюнун Жусуп Баласагын өзүнүн “куттуу билим” эмгегинде эскерет. Чавган сөзүн тууралуу белгилүү тарыхчы З. Эралиев мындайча жөөлү пикирин ортого салат. Чавган, чабуу, чапкан ж.б. сөздөрү кыргыздарда чабыш, же ат чабуу дегенди билдирип, мындай ат чабыш түрк элдеринде кеңири белгилүү бологон деп белгилейт (Эралиев, 2000: 14).

Байыркы мезгилдерден бүгүнкү күнгө чейин өз маанисин жоготпой, эл арасында кеңири тараган бул – ат чабыш оюну. XIX кылымдын аягы XX кылымдын баш чениндеги орус окумуштууларынын изилдөөлөрү боюнча кыргыздардын улуттук салттуу ат оюндарынын ондон ашык түрү белгиленген. Алардын дээрлик көпчүлүгүн ат чабыш оюну түзүп, күлүктүн жаш курагына жараша мисалы, эки жашында *тай чабыш*, үч жашында *кунан чабыш*, ал эми асый сайган чоң аттар арасында элге кеңири белгилүү болгон түрү бул – “чоң ат чабыш” же “*аламан байге*” деп аталган (Симаков, 1984).

Жылкы баласын тай кезинде колго үйрөтүп, кунан кезинде туруктуу минип, ал тургай жарышка салышкан. Кунан деп жылкы үч жаштан баштап айтылат. Ушул курактагы күлүктөрдү атайын таптап кунан чабыш өткөрүшкөн. Ага катардагы эмес, мыкты кунандар тандалган. Чынында кунандын мыктыларын атка кошуп чапканда да озуп кеткен учурлар болгон экен. Ал тургай бир күндө эки жолу жарышка салынып чыгып келген кунандар болгондугу айтылат. Ошондуктан эл арасында “*Кызга бергиз жубан бар, атка бергиз кунан бар*” деген макал айтылып калбаса керек. Кунандарды жарыштыра турган аралык 14-15 чакырым болот. Кыргыздардын салттуу ат чабыш оюну тууралуу этнографиялык маалыматтар XX кылымдын башында кыргызстанга келген совет окумуштуулары Ф.А.Фиельструп, Г.Н. Симаков тарбынан кеңири топтолуп изилдөөгө алынган. Андагы маалыматтардан ат оюндарынын дээрлик көпчүлүгү ритуалдык мааниде болуп, маркумду эскерүү ошондой эле уруу же жалпы элге белгилүү адамдын жылдык ашында өткөрүлгөндүгүн байкоого болот. Ат оюндары бул көңүл ача турган оюндар, а бирок эмне себептен аза күтүү сыяктуу ритуалдык иш чараларда өткөрүлүп калгандыгы али илимде толук изилдене элек. Ат чабыштын аталыштары күлүктүн жашына, байгесине жана салттуу жөрөлгөнүн маанисине карата айтылып калган. Маркумду эскерүүгө арналган эң биринчи ат чабыштын түрү мүрзө байге, көр байге деп аталган. Бул маркум коюлган күнү өткөзүлгөн ат чабыш болуп саналат. *Көр байге* маркумду жайына койгон учурда чабылып, байгесине анын урунган айрым буюмдары, дүнүйөсү сайылган. Эпосто бул көркана деген ат менен учурап, Көкөтөйдү койгондо анын сансыз малынын байгеге сайылганы сүрөттөлөт. *Мүрзө байге* болсо кырк ашта чабылган (Тыныбеков, 1991).

Ал эми алыскы аралыка чабыла турган чоң ат чабыштар маркумдун жылдык ашында өткөрүлгөн. Аш – кыргыз каада-салтында маркумду жыл өткөрүп эскерүү жөрөлгөсү. Аш негизинен үч, кээде андан көп күнгө уланган. Ашка чакырылган сыйлуу конокторго даярдык көрүлүп, көптөгөн кемегеге чуңкурлар казылып, казанга эттер асылган. Мына ошол аштын эң алгачкы биринчи күнүнү *кемеге байге* деген ат чабыштын түрү өткөзүлгөн. Мында күлүктөр жакынкы жана орто аралака чабылган. Ф.А.Фиельструптун кыргызстандын түштүк аймагынан жыйнаган маалыматында аштын экинчи күнү *генгеш байга*; үчүнчү күнү *калта байга*; - күлүктөрдү анча алыс эмес аралыка чабу, төртүнчү күнү *конок байге* – сый коноктор үчүн атайын чоң байге сайылгандыгын белгилейт [Фиельструп, 2002]. Аштын жыйынтыктоочу акыркы күнү эң алыскы аралыка чабыла турган *аламан байге*, жана *чоң ат чабыш* менен жыйынтыкталган. Аштагы оюндардын эң кызыктуу кульминациялык бөлүгү ушул чоң ат чабыш болгондуктан, даярдык катуу көрүлгөн. Бул ат чабышта байгенин көлөмү эң чоң

болуп, тандалган мыкты делген гана күлүктөр жарышка салынган. Элдик оозеки фольклорго кайрыла турган болсок: “Манас” эпосундагы “Көкөтөйдүн ашы” бөлүмүндө көчмөндөр оюндарын ар кыл турунун эл аралык деңгээлде уютурушу жөнүндө баяндалып, алардын негизгиси ат чабыш болгондугу айтылат. Эпосто элдин сый-урматына ээ болгон Көкөтөйдүн ашын өткөрүү үчүн жалпы кеңеш курушат. Талышып-тартышып олтуруп аш берээр жерди тандашып, акыры Кошойдун акылына көнүшөт. Өзгөчө ат чабууга ыңгайлуугуна көңүл бурушат (Манас энциклопедия, 1995: 167).

Аш берээрдин алдында маркумдун туугандары, анын калк арасында кадыр-баркына жараша жалпы эл биригип аштын камын көрүшөт. Көкөтөйдүн ашына элди чакыртканы Жайма көкүл Жаш Айдарды дайындап, чакырылган сыйлуу коноктордун байгеге чаба турган күлүктөрүн дайындоосун эскертип, ат чабышка сайылган баш байгени кошо айта барууну буюруп жатышы аштагы оюндардын эң кызыктуу кульминациялык бөлүгү ушул чоң ат чабыш болгондугун далилдеп турат. Мыны ушул чоң ат чабыштын өтүшү, ашты жыйынтыктоо мезгили келгендигенен кабар берген. Маркумга карата аза күтүү расмисин жыйынтыктап, артын тойго айлантып жалпы элдин көңүлүн ачуу максатында тандалган күлүктөрдү жарышка салышып, намыс талашкан. Кыргыздарда эл арасында кадар-баркка ээ, аттуу-баштуу адамдардын эн көп жаш жашап, дүйнөдөн кайткан учурда кайгырган эмес, тескерисинче анын жашына жетели деп, артын тойго айлантышкан. Анын тирүүсүндөгү байлыгын өлгөндө даңзалап, мал-мүлкүн аянбастан байгеге коюп, ошол эле учурда маркум атак-даңккы чыккан баатыр же эл башкарган адам болсо, анда чыгымды көтөрүүдө жалпы уруу-урук мүчөлөрү да милдеттүү болуп, жалпы журтка дүңгүрөтө аш-той берген (Манас Эпос III китеп СОВ, 1981: 77).

1-2-сүрөт. Теодор Герцендин гравюра-сүрөтү. “Манас” эпосундагы ат чабыштар.

Салттуу ат чабыштын башкы максаты – маркумду эскерүү болгон. Ошол эле учурда жеңүүчү (балдардын тобунан) маркумдун боз үйүнө жакындап, желектин туусун жерден сууруп алып, аны сындырып отко ташташкан. Тууну сындыруу бул маркумдун жакындары жана туугандары үчүн аза күтүү мөөнөтү аяктагнын билдирген. “Аза күтүү туусун сындырды”, - деп ат үстүндөгү чабандеске эмес, аттын наамына айтылган. Байге жөн кана ырым-жырым катарында болбостон, анын социалдык – эконмикалык мааниси жогору болгон. Кыргыздардын баатырдык эпосу болгон “Манаста” ат чабышта жеңип алган белегин, мал-мүлктү кедейлерге тараткандыгы белгилүү (Нестеров, 1990: 59).

Революциядан кийинки мезгилдердеги ат чабыш оюну тууралуу белгилүү фольклор айтуучу Актан Тыныбековдон жазылып алынган маалыматтар баалуу булак болуп саналат. Мында оюнду уюштуруудагы өзгөчөлүктөрдү көрөбүз: күлүктөрдүн жалпы тизмесин, аттын ээсинин аты-жөнүн, аттын өңү-түсүн атайын каттоого алып, ат чапкан ар урунун балдарына ар башка түстөгү кийим кийгизгендигин белгилейт. ат чапчу аралык 35-50 чакырым болуп, болжолдуу ат чубатылар жерге күн мурунтан аттын ээлери же саяпкерлери кошо барып конушкан. Ошондуктан бул конолко ат чабыш деп да айтылган. Мындай конолкога чабылганда аттар эч качан сүрөлгөн эмес. Бир гана ат айдоочу (калыстар) жалпы көзөмөл жүргүзгөн. Конолко чабуу же күнү эле чабуу бул аш-той берген адамдын дараметине жараша болгон. Ошол аш өткөргөн адамдардын байлары баш байгеге миң жылкы же миң кой сайган учурлар кездешкен. Ошондой эле ар ким өзүнүн алына жараша жүз жылкы, жүз кой, тогуз төө, тогуз ат, тогуз жамбы же миң сом байге коюп аш өткөрүшкөндүгүн кабарлайт (Тыныбеков, 1991).

Биз жогоруда белгилеген кыргыздардагы салттуу ат чабыш оюнунун өткөрүлүшү тууралуу XIX кылымдын аягы XX кылымдын башында орус окумуштуулары тарабынан топтолгон маалыматтарда дээрлик көпчүлүк учурда маркумдун кара ашында гана ат чабыш өткөрүлгөндүгүнөн кабардар болобуз. Ушул жагдайда “Манас” эпосуна терең көз чаптыра турган болсок ат чабыштын көптөгөн салттуу жөрөлгөлөрдө уюштурулгандын көрүүгө болот. Алсак: Эпосто айтылган никелешүү же үйлөнүү салтындагы “Манас баатырдын Каныкейге күйөөлөп барганындагы” шаан-шөкөттөрдө Кыргыз, Бакай жана Манасты коштоп барган кырк чоронун өздөрүнө жар тандоо салты аткарылат. Мында ат чабыш оюнунун аткарылышы менен кошо, баатырлардын чапкан тулпарларынын озуп келген ирээтине жараша, ар бир боз үйдүн катар санына туштап токтошкон. Эгер ал биринчи келсе, анда биринчи тигилген боз үйдөгү кыз анын буйругундагы жары болуп калган. Ал эми эртеси күнкү “күйөө менен колуктуну” жолуктуруу шааниси өткөрүлгөн. Бул учурда кыздар көзү таңылган абалда ат чабышта аныкталган күйөөлөрүнүн, бет маңдайында аралары ачык, кырка тизилген жигиттердин арасынан жаңылбай таап кетүүсү шартталып, тартипти бузууга жол берилген эмес (Манас : Эпос II китеп СОВ, 1979: 422-429).

Үчилтиктин “Семетей” эпосунда Манас өлгөндөн кийин анын аталаш бир туугандарынын Каныкейге ыдык көрсөтүп, кордой баштаганда башка эл жерде баш калкалап, өз жеринде эмес тайларында (Букарда) өскөн Семетей он экиге келгенде таятасы аны кан көтөргөн тойдо чоң ат чабыш уюштурулат. Анда сегиз кан журту чогулат жана баардыгы болуп алты жүз кырк үч тулпар чабылат. Ушул жарышта Семетейдин келечегин билиш үчүн Каныкей атайлап төлгө кылып, ырымдап, алтымыш асый Тайторуну жарышка салууну чечет. Жарыштын алдында саяпкерчиликтеги ат таптоо өнөрүнүн эң көөнө жана салттуу үлгүлөрү сүрөттөлөт. Мындан башка таң ашыруу, терин тазалоо, отко коюу эрежелери аткарылат. Табына келген күлүктүн “Көкүлүн көк менен түйүү, куйругун куу шайы менен шүйүү” жана ат жабдууларын бышыктап тагуу камылгалары көрүлгөн. Эрежеге ылайык Тайторуну коштоп Эшенчал баштаган ат айдоочулар дайындалат. Ошондой эле тулпарларды сүрөө, калып бара жаткан учурда чылбырдан алып жетелеп кошо чаап алдыңкы топко кошуу, кур дүрмөт менен ок атып айдоо чаралары, күлүктү чабаардын алдында анын байгеге чыгып келишин тилеп, Каныкей Чыйырды энесинин ак батасын алуу, кыйчалыш учурларда “баабедин айтуу” сыяктуу диний мүнөздөгү ырым-жырымдар аткарылат. Ошентип жарыштын соңунда Тайторунун биринчи келиши жана Семетейге: *“Алтын таажы кийгизип, алтын такка мингизип”* кан көтөрүлүшү менен аяктайт. Тайторунун байгесинин көбүн ат сүрөгөн балбандарына тең бөлүп бергендиги анын айкөл экендигинен кабар берет. Каныкейдин Тайторунун чыгып келишине ишеним артып, аны жакшылыка жоруп: “Эгерде чыгып келсе Тайтору... энеке, камчыга ченеп бөлөмүн” (Семетей Эпос I китеп СКВ, 1987). деген сөзүндө байгени, түшкөн олжону “камчыга ченеп” бөлүү салтынын жана камчынын кандайдыр бир чен бирдиги катары маанисин көрсөтүп турат.

“Манас” эпосунда чагылдырылган ат чабышта күлүктөрдүн таза кандуулугу, асылдыгы ошондой эле жылкы тукумдарынын сүрөттөлүшүндө кызыктуу фактыларды көрүүгө болот. Белгилүү фольклор изилдөөчү Т.Абдуракунов тарыхый булактарда чагылдырылган Давандыктардын (“шаньма”) “Асман жылкыларынын”, түркмөндөрдүн ахалтеке, йомуд жана лохай тукумундагы (катуу чуркаганда эти кызып “кан аралаш тер чыккан аттар”) жылкылар менен кыргыздардын элдик фольклорунда айтылган тулпарлардын окшоштук жалпылыктарын карап мындай жыйынтыктарга келет: “Эпикалык Аккула, Шарпкула, Тайтору ж.б. аталган күлүктөр манасчылар айткандай “бекер тууган мал эмес”. Алардын каны бир жагынан байыркы Теңир-Тоонун же Хутталдын жапайы айгырларынан таралган “кан аралаш ак көбүк” аргын тулпарга тартып турса, экинчи жагынан түркмөндөрдүн (огуздардын) ахалтеке, йомуд тукумундагы күлүктөрдө чуркап турганын көрөбүз (Абдыракунов, 1990: 169). Чындап эле чет элдик таза кандуу тулпарлар “Манас” эпосунда байма-бай эскерилет. Мисалы:

арабдардын “бедөө” аттары (ар. бедуин – чөлдүк эл, чөлдүктөр) – Арабия чөлдөрүндө жашаган көчмөн жана жарым көчмөн арабдар менен болгон элчилик алакаларында алардын чыдамкай, чаалыкпас тулпарларын белекке алып тургандыгы эпосто: “Алты бедөө ат берди, Колубузга кат берди” – деп айтылат (Манас энциклопедия, 1995: 142).

Ал эми “Семетей” эпосунун Жусуп Мамайдын айтуусундагы вариантында Тайторуну сүрөттөөсүндө: сопол куйрук, сом туяк, аркар аяк кулжа сан, булчуну бука мойнундай, кас моюндуу, марал бел, бура көкүл, орок баш (Семетей Эпос ЖМВ, 1995: 223) – деген саптарында алыска чуркаса чаалыкпас, туяктары бекем, денелери чымыр, орок баш кыргыз жылкы тукумдарын элестете алабыз. Кыргыз жылкы тукуму монгол жылкылары сыяктуу бойлору жапалдаш, көөдөнү чоң, буттары кыска, баштары чоң, туяктару катуу болуп, тоо-ташка чыдамкай келген. Ал эми күлүктүк артыкчылыгында алыскы аралыка чуркоодо чаалыкпас касиеттерге ээ болгон.

*3-сүрөт. Тору түстөгү кыргыз жылкы тукуму, 2 асый.
Ээси Бектурганов Асанбек, Кочкор району, Кара – Суу айылы. Фото автордуку*

Саяпкерчилик. Кыргыздарда күлүк, жорго таптаган адамдарды саяпкер ал эми жылкыга карата сын айтып, тулпардын айыбын же артыкчылык сапаттарын, күлүктүктүн жарышта озуپ келишин алдын ала көрө билгендер сынчы аталган. Кыргыздын көчмөн турмушунда төрт түлүк малдын ичинен жылкы жогору баалангандыктан, саяпкерлер да коомдо кадыр-барк, өзгөчө абройго ээ болгон. Мындай өнөр ар-бир эле адамга бериле бербейт. Ошондуктан эл ичинде: “Толубайдай сынчы бол, Токтогулдай ырчы бол” деген алкоо түрүндөгү накыл сөз айтылып калган.

Адатта адамга жана жылкыга карата гана сын айтылып, жылкыдан башка малга айтылбаган. Күлүк, чобур болоорун кулун жана тай кезинен сынаган. Үйдө олтуруп тыштагы аттын баскан дабышынан күлүк болорун билген. Аттын жашы жана кары бээден туулгандыгын баамдаган. Байгеге чапканда аттын чыгарын, байгеге илинээрин жана каларын билишкен (Солтоноев, 1993: 187). Мыкты саяпкерлер тапталган күлүктүн айыбын билип, кемчилигин жазбай көрө алышкан. Кыргыздар бул өнөр кесипти тээ байыртадан бери эле аркалап келгендигин элдик оозеки улуумыш-дастандар айгинелеп турат. Адатта саяпкерлер күлүк чыкчу жылкыны кулун кезинен сынынан өткөрүп, бара-бара аны таптап жарышка салган. Жаңы туулган кулунда кандай сапаттар жана касиеттер бар экенин баамдашкан. “Манас” эпосунда мындай ролду Баба Дыйкан аткарат, ал Манаска Аккула атты сатып алууну сунуштайт, алдын ала андан эң мыкты күлүк ат чыгаарын көрөт:

*Ушу турган кула тай
Тулпарлыгы бир далай,
Жал куйругу чок экен
Тегерек туяк жылкыда
Кыл куйруктуу тулпарда
Кыйыны мындай жок экен
Алтай минсе арыбас
Кыйындык сыны бар экен
Чү десе жанана жеткирбес
Күюндүк сыны көрүнөт
Көкүрөк жоон кийни ичке
Ушу турган кула тай*

Кыргызга минээр мал экен...

Айгай укса шашпаган,

Айдын караңгысында

Бир изин ката баспаган

Тулпарлык сыны көрүнөт (Орозобекова, 1996: 39).

Ата-энеси күлүк болсо кулунунан таануга болот. Белгилери: мойну жумур, ооз омурткалуу, жаак эттүү, көзү төө көзүндөй кызыл болуш керек, 4 туяк жалпак, тарбагай чон туяк болбой, көмкөргөн жамбыдай – «жамбы туяк» болот. Чаткаяк кең болуп, кары жилик колдун тизесинен өйдө эттүү, жото жилик (сан) булчуң эттүү, шыйрактар этсиз болот. Тайган төш көкүрөк салыңкы болуш керек. Карчыттуу капкан бел болуп, кайкы болбош керек. Жашынан тарбиялоо: Кулунунан тартып эле белги болгондорго айрыкча мамиле кылат. Коё берүү, энесин кактап саабоо, эрте коё берүү, семиз болуп көөнү көтөрүңкү эркин өсүп, сөөктөрү толук өсүш керек. Кышында энеси менен кошо байлап бош коюлат, беде чөптүн жакшысынан берип эркин багып чыгыш шарт, анткени өзүнчө байласа туяктары бузулуп кетиши мүнкүн [КЖФ№319].

Элдик ишенимде тулпар чыкчу кулун туулганан эки-үч күн өтпөй эле энесинин үстүнөн ары-бери секирип ойнойт деп айтылат. Ал тургай күлүк жылкынын “*Тайымда тийбе, кунанымды курута мин. Быштымда тапта. Асыйымда байгеге кош, чыгып келбесем башымды кес*” деген тилеги болгондугу айтылат (Мырзакметов, 2016: 227).

Кыргыздарда сынчылык өнөр менен даңазаланган Толубай сынчы тууралуу уламыш кеңири белгилүү. Ал болжолу XIV кылымдарда жашагандыгы айтылат. Кыргыздын белгилүү акыны Алыкул Осмонов элдик оозеки уламыштын негизинде Толубай сынчы баянын жазган. Чыгармадагы уламышта мындай баяндалат. Бир күнү Толубай ээн талаадан басып баратып кокустан көп жыл мурун өлгөн жылкынын баш сөөгүн куурап чыгып турганын көрөт. Аны колуна алып катуу ыйлап мындай дейт: “*Ким сага өз убагында мыкты тулпар катары баа берди эле, менден дагы белгилүү сынчы эми ким көрдү*”. Бул окуядан кийин аны хан өзүнө чакырып алып сансыз жылкыны көз алдынан өткөрүп андан мыкты күлүк тандоону буюрат. Ошончо көп жылкынын ичинен Толубайдын назарына бир дагы күлүк сыны бар тулпар илинбейт. Аягында бир гана Кармыш кулдуна жаман боз аты калгандыгын айтканда, аны алып келүүнү буюрат. Алардын алдына эшеке окшогон, арык, аксаган боз атты жетелеп келет. Толубай секирип ордунан туруп “Хан, мен тандаган жана сиз каалаган аргымак – мына!” деп жооп кайтарат. Азиз хан буга ачууланып, шылдыңың үчүн жазасына анын эки көзүн оюп салгыла деп буйрук берет. Буйрук аткарылат. Бул окуядан кийин Толубай “көз кунуна” жаман боз атты сурап алат да муну жер түбүнө багып, таптап туура кырк бир күн болгондо кулпунтуп минип чыгат. Кемпирин алдына олтургузуп, өзү артына учкашып хан алдына барып: “*Амансыңбы? Азиз ханым, биз минген – өзүң көргөн боз жаманың. Кош эми жигитчилик арың болсо, бул турпар сага ылайык жетип алгын*” деген бойдон атын чаап жөнөйт. Артынан хандын жигиттери кууп келетканда алардын минген аттарынын өңүн кемпиринен сурап таанып, *туягы жука, мээси жука* күнгө, таштака тарт деп алардын аттарынын кемчиликтерине каршы багыттап чаап жеткирбей Ала-Тоону ашып кеткендиги айтылат (Осмонов, 1979).

Саяпкерлик сынчылык кыргыз коомунда өтө бааланган, сейрек кездешүүчү, жаратылыштан өзгөчө шыкка, баамчылдыкка ээ ата мурас кесиби болгодуктан, саяпкерлер жөнүндө уламыш, болмуштар өтө кенен кездешет. Толубай сынчы жөнүндөгү уламыш кыргыздардан башка, теги кыргыздарга жакындыгы аныкталып жаткан Тажикстандык лакайларда да бар. Ушул эле уламышка окшош паралелли хакастарда айтылат. Анда мындай деп баяндалат. Кыргыз аймагынын жетекчиси Арыхпай-Тайжы (Апрей чайза.) сансыз малга ээ болгон экен; алардын ичинде анын жарышка чапчу тулпарларынын үйүрү өзгөчө бөлүнүп турчу дешет. Ханзаада атасынын тулпарларын мингенди жакшы көрчү экен, айрым учурларда ат чабыштарга да катышчу. Арыхпай-Тайжы жыл өткөн сайын өзүнүн мурдагы баатырдык сапатын жоготуп, мамлекеттик

иштерде моңгол ханы үчүн жыйналчу салыктарга көз сала албай калат экен. Моңгол ханы кыргыздардын салыкты өз убагында төлөбөгөндүгүнө каарданып, аскерлери менен Ортолук Эне-Сайдын өрөөнүнө келип элди туткундап, Моңголия тарапка сүрөт. Бул туткунга Арыхпай-Тайжынын уулу да күрөң кунаны менен түшүп калат. Бөтөн элде тектүү жерден чыккан уул башкалар менен бирге мал багат. Ошентип, азап-тозокко толгон бир нече жыл өтөт. Ал таштуу талаада мал кайтарып жүрүп, Арыхпай-Тайжинин үйүрүндөгү тулпарлардын башына окшогон баш сөөк таап алат. Кыргыз ханынын уулу куураган сөөктү карап туруп, боздоп ырдайт: *«Мен атактуу тулпардын сөөгүн тааныдым, ата-бабаларымдын жери эсиме түштү! Мезгил келгенде менин башым да куурап, ушинтип чөлдө калабы? Бул баатырдын тулпарынын башы экенин, менин Арыхпай-Тайжинин уулу экенимди билишер бекен?»* Бул кайгылуу ырды уккан сакчылар кабарды моңгол каганына бачым жеткиришет. Каардуу башкаруучу бул жөнөкөй эмес жигитти алып келүүнү буюруптур. Үйүрдүн ичиндеги тулпарды биле аласыңбы деген суроого «ооба» деген жооп алат. Ошондо моңгол ханынан жылкы үйүрлөрүнүн ичинен тулпарды аныктоого тапшырма алган Арыхпай-Тайжинин уулу жылкы жайыттарын бүт кыдырып чыгып: *«Моңгол жылкыларынын ичинен таза кандуу тулпарды таппадым, менин Хонгорайдан келген күрөң айгырыман өтчүсү жок!»* — деп айтат. Бул жоопко каарданып, ачуусу келген хан кыргыз уланын сынап, байкап көргүсү келет. Ат чабышка дэрбэт (тербет) ханын да чакырышкан эле. Моңгол ханы бул чабышка өзүнүн эң мыкты деген 70 күлүгүн коёт экен. Бирок, Арыхпай-Тайжынын уулу өзүнүн күрөң айгыры менен баарын артка калтырып, мараага жеткенде: *«Улуу хан, сен чыныгы тулпарды көрдүңбү? Эми мени кууп жетүүгө аракет кылгыла!»* - деп кыйкырып, Хонгорайды көздөй чаап жөнөйт. Улан Тува аркылуу чаап өтүп, Саяндан ашып, Эне-Сай өрөөнүндөгү Турсун талаасына (Турсун чазы) келип түшөт (Бутанаев, Бутанаева, 2002: 75).

4-сүрөт. Жаш саяккер Кубанычбек уулу Уларбек таптаган Көк тулпар күлүгү. Эки асыл. Ат чабышта байгелүү орунга илинген учуру. Кочкор району, Кара-Саз жайлоосу, август 2018 ж., фото автордуку.

Санжыралык булактарга таянып кыргыздын алгачкы тарыхчысы Белек Солтоноев “Кызыл кырыз тарыхы” эмгегинде бугу кыргызынан Найман, Жаныбек деген сынчыларды эскерип, күлүктү он сегиз түргө бөлгөндүгүн жана Чакчы аттуу сынчы аттын канчалык жерге жүгүрөрүн билгендигин кабарлайт (Солтоноев, 1993: 188). Салттуу мал чарбачылыка байланышкан элдик билимде мингич же күлүк аттын дене түзүлүшүнө, ар бир мүчөсүнө ошондой эле туяктарына өзгөчө көңүл бурулуп, ал төмөндөгүдөй түрлөргө бөлүнгөн: *көк туяк, тай туяк, көмкөрө туяк, кетмен туяк, чулу туяк, сом туяк, тик туяк, ай туяк, үкү туяк, жамбы туяк, чара туяк, түрс туяк, жез билек туяк, ак туяк, талпагай туяк, жалпак туяк, каз таман, сары таман ат* (Ботоканова, 2015: 94-95). Аттын туягы чуркоодо зор мааниге ээ богон. Саякерлер аттын туягынан да сынашкан. Мисалы: *“каз таман туяк”* – жука туяк, таштак жерден ташыркап аксап калат. Ошондой эле туяктардын түздүгүнө көңүл бурулуп *“иче майрык чабылбайт, сыртка майрык табылбайт”* деп айтылат.

Унаа катары зор мааниге ээ болгон мингич аттын ар-бир баскан-турганы, кыял-жоругу чабандеске маалым болгон. Минген аттын сырына жараша мамиле кылынган. Ал бетге атка туура минүү, ээрге туура жана бекем отуруу, эр токулгаларынын бышык болушу, ат жолдо туура бастыруу сыяктуу эрежелеринин так сакталышы шарт болгон.

Эрежелер туура аткарылбаган учурда чабандес кырсыка учурап калышы толук мүнкүн. Кыргыздар жылкыдагы он-терс сапаттарды жаңылбай билишкен. Мисалы: *үркөнчөөк, жалт берме, чалпоо, кашаң, тебенээк, жоош, азоо, кошкурук, качанаак, ээр качкы, жүгөн салдырбас, чобур, таскактуу, чарс, жүрүштүү, учкаяк, жорток, чынкөр, жалакай, оозу катуу, качкы, тиштээк, жүйрүк, буудан, жорго* ж.б. Мындан сырткары күлүктөргө карата: *сүт күлүк, суу күлүк, жел таман* ал эми жорголорду жүрүшүнө жараша: *кой жорго, койон жорго, жол жорго, чоң жорго* деп аташкан (Ботоканова, 2015: 94-95).

Ат таптоо эки түрдүү болуп, ыраңга семирген атты таптап байлоо жана колго семирген атты кайра таптоо. Ыраңга семирген атты таптоо экинчисмне карганда өтө кыйын болгон. Илгерки заманда чапкан атка жем бербестен, боз от, бетеге оттотуп, кээ чакта бээнин сүтүн берип, мамыга көбүрөөк байлап коюп таптаган: муну “куу мамы” деген. Атты чабаар мезгилине келди деген белгилери бир нече түрлүү болуп, биринчи тери калбайт, экинчи май калбайт, үчүнчү, каны толук, арык болсо да эти, сыны, сөөгү семиз аттыкындай болгон. Төртүнчү – сууту абдан кандырылат. Этине абдан келген аттын белгиси оз мүнөзүнө жараша болуп, кээ бири магдырап, кээ бири чакчандап турат. Алардын баарында түнкү бил белгиси кандай болсо да, кандай суутса да, канчалык чөпкө тойсо да, таң ашырылган. Чабар күнү суу ичпейт. Чапкан аттын жинигип өлмөгү, ачкалык, жаки семиздик, жаки тер калгандыктан болот. Бул үчөө бирден жок болсо да жана ичинде бузугу болбосо, канчалык алыска чапсада майып болбогон. Аттын табы катуу, жумшагы болуп, эгерде семиз болбосо, жаки тер калса да, кыштын күнү чабылган ат майып болбогон. Бузулган атка үч түрлүү дабаа кылган. Биринчи, арыгынан эрте көктөмгө агытып, семиртүү. Экинчи, кышында карга арыгынан агыта берүү. Үчүнчү, күкүрт. Көбүнчө карандыз берүү. Жанын таштап чуркай турган аттардын соорусу былкылдап калбастан, жабышып калат. Чоң тер алганда барыш-келиш 25 чакырым болуп, кулактын учунан тер акса, ошончолук калың жабууда жүрүп, чуу десе аягы буйдалбастан анд-мында бир тийип, жулунуп ала качат. Тер алганда ат кандай күүлү болсо, эртеси байгеге ошондой жүгүрөт. Чыгаар аттын белгиси жүнү типтик болуп, бузугу жок болсо, сийдиги тунук болот. Колго семиртип чабылган атты күзүндө көккө бир байлап, семиртип, кайта кайтарат. Жеми көбүнчө арпа, таруу болуп, эгерде этинен ооп бара жатса буудай берет (Солтоноев, 1993: 187).

Ат таптоодогу дагы бир элдик ыкмада жаздын эрте мезгилинде, март, апрель айында көк жаңы чыгып келе жатканда ошол отту жедиришкен. Анткени көк кичине болуп ат аны тамыры менен жеген. Мунун дарылык касиети болуп, күлүк аттын ден соолугуна пайдасы болгон. Ушул мезгилде атты табына келтирип алып, саяпкерлер атты минип алып жүрө беришкен. Кайсыл мезгилде ат чабыш болбосун, аны жарышка сала берген. Атты жазгы “суу көктө” май айларында жайытка эки жарым ай койо беришип, жайкы майын бүт жедиришкен. Аны маал-маалы менен карап турушкан. Чөп бышкан кезде аттын тойгон мезгили болот. Андан соң үйгө алып келип табына келтиришкен. Тапталып жаткан күлүктүн жем-чөбү ченем менен берилип, ар бир кадамына көңүл бурулат. Негизинен аттын жеми арпадан болуп, аны эки маал сууга көптүрүп берет. Кээбир саяпкерлер атты буудай менен таптайт. Эреже боюнча буудайды бышырып бериши керек, чийки берилсе күлүк көтөрө албай өлүп калуу коркунучу бар. Ал өтө күчтүү болгондуктан аны аттын көлөмүнө жараша беш котуш же андан аз берилген. Буудай менен тапталган аттар күчтү келип, жарышта алдыңкы орунга илинээрине кепилдик болгон. Бирок анын чуркоо мүнкүнчүлүгү эки-үч жыл менен гана чектелип, андан ары таптоого жарабай калган (Маалымат Берүүчү Сагынбаев Жаныбек). Күлүктү атайы бир жыл, алты ай, үч ай байлап тапка келтирген. Байланган күлүккө жем-чөбү, суусу гана эмес, аны мал-маалы менен бастырып, чаптырып туруунун өзү да белгилүү өлчөмдө так ыргак менен тартипке салынган. Учуру келгенде улам аттын терин алып, (жылма терин, кара терин, анан акырында ачуу терин алат) жүрүп олтуруп, чоң байгеге таптаган. Ачуу тери таза алынбаган күлүктү алыс аралыкка чапканда ал буулугуп өлүп

калышы мүмкүн (Каратаев, Эралиев, 2005: 44). Тер алаар күнү жем берилген эмес. Улам табына келгендигин байкоого алып, кыгын карап, эгер ат семирип баратса кош тер алууга туура келген. Ошондо эти тартылылат. Андан соң ачуу тер алынат. Аны атты кыйнабай желдирип чуркатып алыш керек. Негизинен күлүк ат “булут казы” менен чуркайт, эгер “бир элүү” казы менен чабылса анда күлүк өлүп калат.

Махмуд Кашгаринин сөздүгүндө күлүктү таптоодогу саяпкерлердин таң ашырылган аттын кургаган терин тарап же тазалап, денесин сергитип турган ыкмасы жөнүндө *ар атин тарлади деп баяндайт* (Махмуд Кашгари, которгон Ауезова, 2005: 962). Бул күлүк таптоодогу элдик ыкма “Семетей” эпосунда да айтылат:

*Абай түрдүү жабууну,
Аста жеңең алды эми.
Тайторудай бууданды
Кыргы менен кыргылап,
Ургу менен ургулап,
Жабуусун кайра тартты эле,*

Тазалап терин артты эле (Семетей Эпос СКВ, 1987: 80)

Күлүктүн табына келгендигин билиш үчүн, эртең менен суу ичкенден кийин заарасын карайт. Эң акырында заарасы тунук түшсө анда табына келген болот. Чабаар түнү атты уктатпай, аса байлап койот.

Жыйынтыктап айтканда кыргыздардагы салттуу ат чабыш оюну тууралуу этнографиялык баалуу маалыматтар оозеки маданиятызда кеңири сакталган. Келечекте улуттук оюндарыбызды комплекстүү изилдөөдө оозеки фольклордук материалдарыбызды терең изилдеп, туруктуу булак катары пайдалануубуз шарт. Ал эми калкыга карата саяпкерчилик, сынчылык өнөрдү көп кылымдык көчмөндүк турмуштан калыптанган элдик билим деп койсо болот. Саяпкерчилик өнөр аркылуу жалпы журтка таанымал болуп, ысымы тарыхта калган Толубай сыяктуу инсандар элдик оозеки булактар аркылуу бүгүнкү күнгө чейин айтылып келет. Ушул улуу өнөр унутта калбай, улам кийинки муундардын энчисине айланып жатышы кыргыздардын эң байыркы эл экендигин дагы бир жолу далилдеп отурат.

Колдонулган адабияттар:

Абдыракунов Турдубай. Бабалардан калган сөз. – Ф.:1990.

Актан: (Көкөтөй чечен) Аңгеме – эскерме / Түз. жана баш сөзүн жазган О. Сооронов. – Б.: Адабият, 1991.

Актан: (Көкөтөй чечен) Аңгеме – эскерме / Түз. жана баш сөзүн жазган О. Сооронов. – Б.: Адабият, 1991.

Ауезова З. Махмуд аль – Кашгари. Диван Лугат ат – Турк. – Алматы: Дайк – Пресс, 2005. 962-б.

Ботоканова Г. Т. . Традиционные знания кыргызов. – Б.:2015. С. 94-95.

Бутанаев В. В., Бутанаева И.И. Эне-Сай кыргызлары: фольклор жана тарых. – Б.,2002. 75-б.

Кыргыз этнографиясы боюнча сөздүк. / Түз. О. К. Каратаев, С. Н. Эралиев / Б.: Бийиктик, 2005. 44-б.

Манас : Эпос II китеп. (Сагынбай Орозбаковдун варианты боюнча), - Ф.,1979.

Манас III китеп. Сагынбай Орозбаковдун Варианты боюнча. – Ф.: 1981. 148.

Манас энциклопедия. – Б.:1995.

Манас энциклопедия. I китеп. – Бишкек, 1995.

Манас Эпос III китеп. (Сагынбай Орозбаковдун варианты боюнча). – Ф.:1981. – 77-б.

Мурзакметов А. Кыргыздардын малга малга байланышкан ишенимдери жана ырым-жырымдары (Ч. Айтматовдун чыгармалары боюнча) // ЭНЕСАЙЛЫК ДАНАКЕР ЭТНОГРАФ Хакас элинин чыгаан этнографы, тарых илимдеринин доктору, профессор Виктор Яковлевич (Астайбек) Бутанаевдин 70 жылдык мааракесине арналган жыйнак.

Бишкек-2016.

Нестеров С.П. Конь в культурах тюркоязычных племен Центральной Азии в эпоху средневековья. Новосибирск.:1990.

Орозобекова Ж. “Манас” эпосундагы тулпарлардын көркөм образы жана сыпаттоо ыкмалары. Б.: 1996. 39-б.

Осмонов Алыкул. Толубай сынчы. Поэма. – Фрунзе: “Мектеп”. 1979.

Сагынбаев Жаныбек, кочкор району, Кара – Суу айылы, 57 жашта, сарыбагыш уруусунан (маалымат берүүчү)

Семетей Эпос I китеп. (Саякбай Каралаевдин варианты боюнча). – Ф.: 1987.

Семетей Эпос. (Жусуп Мамайдын варианты боюнча). – Б.:1995.

Семетей. Саякбай Каралаевдин варианты боюнча. I китеп. – Ф.: 1987. 80-б.

Симаков Г. Н. Общественные функции киргизских народных развлечений в конце XIX – начале XX в.: историко-этнографические очерки. – Л.: 1984.

Солтоноев Белек, Кызыл кыргыз тарыхы. Бишкек, 1993. 187-б. 2-китеп.

Солтоноев Белек. Аталган эмгек. 188-б.

Фиельструп Ф.А. Из обрядовой жизни киргизов начала XX века. – М.: Наука, 2002. – 300 б.

Эралиев З. Жусуп Баласагын. – Б.: 2000.

ANKARA ÇAMLIDERE ALUÇDAĞI FESTİVALİ VE YAĞLI GÜREŞLERİ

H. Nurgül BEGİÇ*, Ayşe SARICAN**

ÖZET

İnsanlık tarihinin en eski sporlarından biri olan güreş, ilk çağlardan itibaren savunma, spor, oyun ve eğlence amacıyla yapılarak günümüze kadar gelmiştir. Türkler güç yaşam koşulları karşısında ayakta kalmak için, her zaman savaşmaya hazır olmak zorunda kalmışlardır. Türklerde spor, diğer milletlerde olduğu gibi kendini korumak, vahşi doğa ve insanların birbirleriyle mücadelesinden ortaya çıkmıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşan değerler, bir ülkenin kültürel zenginliği bakımından önem taşımaktadır. İnsanların yüzlerce yıldır biriktirdiği kültürel değerlerin ortaya konularak geçmişteki insan yaşantısından günümüze ulaşan bilgilerin günümüz anlayışıyla değerlendirilmesi yeni kuşaklara yol göstermesi yönüyle ayrı bir öneme sahiptir.

Türk kültür tarihi içinde köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel yağlı güreşler de kuşkusuz Dünya'nın ve Türkiye'nin önem taşıyan bir kültürel miras değeridir. Güreş, Türk kavramı ile bütünleşerek saraylarda, kışlalarda, panayırda, düğün ve kutlamalarda, zafer şölenlerinde yarışma, gösteri, eğlence ve sosyalleşme aracı olarak benimsenmiş ve tarihsel süreçte kesintisiz bir şekilde uygulanarak günümüze kadar gelmiştir.

Bu çalışmada, Ankara ili Çamlidere ilçesi Aluçdağ Festivali etkinlikleri kapsamında Aluçdağ Spor Alanı'nda yapılan geleneksel güreş müsabakalarının tarihi ve ünlü pehlivanları incelenecektir. Bu konuya ilişkin yazılı ve sanal kaynaklar taranarak, sahada gözlem ve görüşmeler gerçekleştirilerek kayıt altına alınacaktır. Çalışmanın amacı; Ankara ili Çamlidere ilçesi Aluçdağ Festivali etkinlikleri kapsamında Aluçdağ Spor Alanı'nda yapılan geleneksel güreş etkinliklerinde geçmişte yapılan güreşlerin ve Çamlidere'de bulunan ünlü pehlivanların bilinirliğini artırıp geleneksel birikimin yeni kuşaklara aktararak güreş sporuna olan ilginin sürdürülebilirliği değerlendirilip kayıt altına almaktır.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, geleneksel, yağlı güreş, pehlivan, Çamlidere, Aluçdağ

Wrestling, which is one of the oldest sports of humanity, will come to an end until the end of defense, sports and entertainment since the first ages. The Turks had to be ready to fight for his time, to survive to live strong. Sports among Turks, "like millets, talk about protecting oneself, talking about the wild nature and the world. The values that are passed down from generation to generation are important in terms of being considered as a school. From the students who are intimidated by the future, from the students who will talk about the future human being, they have a future that will set an example for new futures."

Historical cultures, which have a historical background in Turkish culture, are also an ancient heritage that culture and Turkey care about. Wrestling, integrating with the Turkish winter basic, has been evaluated as a means of competition, show, entertainment and socialization in weddings and celebrations, victory feasts, and will eventually be applied and applied in a way.

In this study, it is done in the Aluç Field of Çamlidere district of Ankara. In this demonstration, the written and virtual resources are scanned, demonstrations and observations in the field. Purpose of the study; To re-estimate the awareness and recognition of the famous wrestlers in Ankara.

Keywords: Turkish culture, traditional, oil wrestling, wrestler, Camlidere, Aluçdağ

GİRİŞ

Birçok toplumda olduğu gibi Türklerde de spor, geçmişte erkekler ve kadınlar tarafından hem doğa koşullarına karşı vücudu dirençli kılmak hem de savaşa hazırlık amacıyla yapılırdı. M.Ö. 645 yılında, o günün sporcuları alplar tarafından kurulan, sporda ve savaşta kendini göstermiş kadın ve erkeklerin toplandığı, bir spor kulübü anlayışının Türklerde 3000 yıl önce gelmiş olduğunu göstermektedir. Çinli bir tüccar olan Son-Wen Türklerin Orta Asya'da Kaveşka şehrinde düzenlediği bir spor karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır; "Mabetlere, bağlı spor kulüpleri sık sık büyük bayramlar organize ederler. Aralıksız üç gün üç gece devam eden bu bayramlarda pehlivanlar güreşir, insanlar koşar (yarışır), atlar koşturulur, top oynanır, ok atılır" (Güven, 1991: 25).

Türkler güç yaşam koşulları karşısında ayakta kalmak için, her zaman savaşmaya hazır olmak zorunda kalmışlardır. Türklerde spor, diğer milletlerde olduğu gibi kendini korumak, vahşi doğa ve insanların birbirleriyle mücadelesinden ortaya çıkmıştır. (Özdemir, 2018: 3) Zihnin kuvvetinden ziyade, bedeni yeteneklerin ihtiyaç duyulduğu zamanlarda; binicilikte, atıcılıkta, güreşte attığını vurmak ve tuttuğunu koparmak üstün ve seçkin olmak için yeterli vasıflardı (Ayağ, 1983: 29).

Eski Türklerde, kadınıyla erkeğiyle çocuğuyla yediden yetmişe herkes sporcu ve devrin silahlarını iyi kullanabilmek mecburiyetindedirlerdi. Bugün dahi Türklerin iftihar ettiği "ordu-millet" kavramı, eski Türklerden günümüze ulaşan en önemli miraslarından biridir. Türk kadını da erkeklerle rekabet edebilecek düzeyde ata biner, kılıç kuşanır, ok atar ve güreşirdi. Dede

* Doç. Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi. beginnurgul@gmail.com

** Uzman Öğrt. Çamlidere Belediyesi aysesarican83@gmail.com

Korkut' ta kızlar ancak kendilerinden daha iyi ok atan, kılıç kuşanan ve güreşte kendisini yenen erkeklerden biriyle evlenirdi (Özdemir ve Çalışkan, 2018:504).

Eski Türklerde güreş, düğünlerde ve matem zamanlarında daha yoğun bir şekilde yer almaktadır. Gelin, koca evine gittiği an, kaynana ile kayınbaba güreş tutmakta, belli bir süre sonra da kayınbaba yenilgiyi kabul etmektedir. Bu da evde kaynananın sözünün geçtiğini ve gelinin de buna uyum sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca yine bu düğünlerde cirit, güreş oyunları da düzenlenmekteydi (Ataman, 1992: 4-65). Matemlerde ise ölen kişinin mezarı etrafında dokuz gün dokuz gece güreşler yapılmakta; ayrıca bu kişinin ölüm yıldönümlerinde de mezar başında üç gün üç gece süren güreşler tertip edilirdi (Keten, 1974: 25). Birçok toplumsal etkinlikte yapılan güreş, eski Türklerde sosyal hayatlarının birçok alanında yer alan spor oyunu olarak gelişim göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük ilgi gören ve yaygınlaşmış bir spor branşı olarak dikkat çeken güreşin çeşitli türleri bulunuyordu. Bunlar arasında yağlı güreş ve karakucak güreşleri öne çıkarken, güreşlerin düzenlendiği yerler ve organizasyonlar da farklılıklar göstermekteydi. Osmanlılarda güreş genel olarak, Osmanlı saraylarında güreş ve saray dışında yapılan güreşler olarak ikiye ayrılabilir. Osmanlı saraylarındaki güreş 'huzur Güreşleri'dir. Saray dışında yapılan güreşler ise kendi arasında panayır güreşleri, düğün güreşleri, Ramazan güreşleri ve hayır kurumları yararına yapılan güreşler olarak belirlenebilir (Kahraman, 2014: 647). Osmanlı sarayı ve devlet adamlarının güreşlere olan ilgisi ve desteği de Osmanlı ülkesinde bu sporun gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşan değerler, bir ülkenin kültürel zenginliği bakımından önem taşımaktadır. Türk kültür tarihi içinde köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel yağlı güreşler de kuşkusuz Dünya'nın ve Türkiye'nin önem taşıyan bir kültürel miras değeridir. Nitekim Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine giren, Dünya'daki tek güreş organizasyonudur. Kuşkusuz Türkiye'de Kırkpınar dışında da çeşitli ölçeklerde yağlı güreş organizasyonları vardır. Yağlı güreşler Türkiye'de oldukça geniş bir alanda dağılışı gösterir ve kültürel olarak tutundukları bu çevrelerde toplumsal, kültürel, sportif yaşamın gelişimine, geleneklerin yaşatılmasında önemli katkılarda bulunur (Özdemir ve Çalışkan, 2018:505).

İnsanlık tarihinin en eski sporlarından biri olan güreş, Türk kavramı ile bütünleşerek bilinen en eski tarihlerden bugüne toplumda var olmuştur. Saraylarda, kışlalarda, panayırılarda, düğün kutlamalarında, zafer şölenlerinde yarışma, spor, gösteri, eğlence ve sosyalleşme aracı olarak benimsenmiş ve tarihsel süreçte kesintisiz bir şekilde uygulanarak günümüze kadar gelmiştir.

Türk Kültüründe Güreş

Güreş; nesilden nesile aktarılan atalarımızın yadigârıdır, emanetidir. Güreş gelecek nesillere aktaracağımız ata yadigârımızdır. Türk kültürünü anlatabilecek geleneksel sporlarımız içerisinde en önemlilerinden bir tanesidir (Bayraktar ve Tozoğlu, 2015:73). Güreş veya Orta Asya'da yaşamış ve yaşamakta olan çeşitli Türk boylarının deyimiyle "Küreş", Orta Asya'da doğup tüm tarih çağlarında ve göçler sonunda çeşitli diyarlarda uygarlıklar kurmuş olan Türklerin en belli başlı ve belki de en eski sporlarındanıdır (Atabeyoğlu, 2000: 17-36).

Türkmenler arasında, düğün, doğum ve yeni bir çadırın kurulması dolayısıyla yapılan şenliklerde güreşler, yarışmalar ve at koşuları tertip olunur. Güreşleri, daima topluluğun en yaşlısı olan şahıs hakem sıfatıyla idare eder. Birbiri ile güreşecek olanları seçerken aynı ağırlıkta olmalarına önem verilir. Hakem güreşin galibine renkli veya mendil büyüklüğünde beyaz bir kumaş parçası uzatır. Güreşçi çadırına dönerken bu bez parçasını eline alır ve kendine iştirir. Güreş esnasında birkaç rakibinin sırtını yere getiren şahıs oybirliğiyle „pehlevan“ tayin edilir ve bu unvanı hayatı boyunca taşır” (Güven, 1992: 10-11).

Çamlıdere Aluçdağı Festivali ve Aluçdağı Spor Alanı

Ankara iline bağlı olan Çamlıdere ilçesi, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeyinde ve Ankara ilinin kuzeybatısında yer alır. Aluçdağı ise ilçe merkezine 7 km uzaklıktadır. Aluçdağı'nda güreş yeri diye bilinen spor alanı ormanlığın ortasında meyilli iki tepenin arasında düz bir

alandır. Güreş yerinin kuzey ve güney tarafındaki hafifçe yükseltili olduğundan burada izleyiciler rahatça güreş alanını rahatlıkla izlerler. Etrafı ormanlıkla kaplı olan meydanın batıdan doğuya doğru uzunluğu aşağı yukarı 1500 metre kuzey güney istikametinde olan eni 500-600 metre kadardır. Bu tabii ve geniş spor alanı üç bölümden ibarettir. 1. At yazısı, 2. Güreş yazısı, 3. Kurşun menzili. At yazısı cirit oyunu ve bu gibi atlı sporlara ayrılan yerdir. Güreş yazısı ise güreşlerin ve diğer atletik sporların yapıldığı yerdir. Kurşun menzili de atışlara ve nişancılığa ayrılmış olan ve buna elverişli bulunan bir yerdir (Erdoğan, 2011: 365).

Halim Baki Kunter 1943 yılında Aluçdağı spor toplantıları ve şenlikleri etkinliklerini yerinde inceleyerek 1943 yılında kitap haline getirmiştir. Bu bilgilere göre Aluçdağı spor toplantıları ve şenlikleri 1883-84 tarihlerinde başladığı bilinmektedir. Yörede her yıl ağustos ayının sonlarında veya eylül ayının başlangıcında burada yıla göre, iki gün, iki gece bazen de üç gün, üç gece süren büyük spor şenlikleri ve yarışmaları yapılmaktadır. Aluçdağ şenliklerinin (festival) en parlak dönemi ise 1880'li yılları olduğu ve o dönemlerde bu toplantıya 20.000 ile 30.000 bin arası kişinin katıldığı söylenmektedir. Bu toplantıları gören ihtiyarlar “dağlar adamdan ve attan görünmez olurdu”, “babası oğlunu kaybetse, oğlu babasını kaybetse bulamazdı” derlerdi (Kunter, 1943, s.35).

Bu toplantıyı yörede bulunan büyük evliyalardan Şeyh Semerkandi Hazretleri'nin huzurunda şeyhler bir araya gelerek toplantının hangi tarihte ve kaç gün süreceğine karar verirdi. Bir ay öncesinden Sey, Yabanabad, Çeltikçi pazarlarında ve toplantı yerlerinde halka ilan edilirdi. Bundan başka Ayaş'ta, Beypazarı'nda, Gerede'de Bolu'da, Kalecik'te, Çerkeş'te ve bunlar gibi civar il ve ilçelerde tellallar çağırılarak “falan gün Aluçdağı duracak. Atına, itine, kendine güvenen gelsin. Arzu edenler buyursun.” diye çağırırlardı.

Bu çağrı üzerine erkekler belli günde Aluçdağı'nda bulunmak üzere geleneksel elbiselerini giyerler, cepkenlerini sırtlarına geçirirler, silahlarını kuşanırlar, Aluçdağı'nın yolunu tutarlardı. Bu yolda silah atarak, davul çalarak gider yolculuğu eğlenceye dönüştürürlerdi. Kadınlar ise erkekler dönünceye kadar kendi aralarında türlü oyunlar oynayarak eğlenirlerdi.

Görsel 1 Çamlidere Aluçdağ Yaz ve Kış Festival afişleri

Günümüzde ise Çamlidere Belediyesi tarafından işletilen Aluçdağı mesire alanında her yıl yaz aylarında geleneksel Aluçdağı Festivali'nde yöre kültürünün bir parçası olan yağlı güreş, sinsin ateşi yakılarak Etnospor yapılmaktadır. Günümüzde ise kışın kar festivali etkinlikleri düzenlenmeye başlamıştır.

Görsel 2 1950'li yıllarda Çamlidere Aluçdağı Toplantısı

Çamlidere Pehlivanları

Halim Baki Kunter'e göre; Çamlidere'lilerin çoğu ortanın üstünde uzun boylu, muntazam ve atletik vücutlu insanlardır. Çamlidere pehlivan yatağıdır. Yüz yıllar boyunca

yetiştirildiği ünlü pehliванların adları ve menkıbeleri hala ağızdan ağıza yaşamaktadır.” Kunter, 1943 yılında yöre halkı ile yaptığı sohbetlerde geçmiş döneme göre yetişen ünlü pehliванların isimlerini tespit etmiştir. Bu tespitine göre Çamlıdere de son yüzyıl içinde yetişen pehliванlar başlıca şunlardır; Çalıkıran oğullarından Kadıcı Mustafa, Koca Kadının oğlu Abdullah, Abdullah pehliванın oğlu Kadıcı pehliванın torunu Mustafa, Cibilli, Hilmi, Kara Salih, İsmail, Hacı Mehmet, Kazakoğulları’ndan Ali, Hüseyin Çavuş, Kocaman oğlu Hacı Emin, Çırak oğlu Hacı Bekir, Yahya oğlu Mahmut, Parmaksız Ethem, Seyid Ahmet, Durali, Hoşuroğullarından İsmail, Meşeliler Köyü’nden Bayram oğlu Ahmet, Kel Abdullah ve Alimkoç Sadettin pehliванlardır.

1943 yılında yörede yaşayan ve ilerlemiş yaşlarından dolayı güreşi bırakan pehliванlar ise şunlardır; Kara Nuri, Kırbıyık denilen İsmail, Kazak Ahmet oğlu Yusuf Kayabaşı, Pirmehmet oğlu Emin, Tahir, Fevzi ve Küçük Hasan oğlu Hasan pehliванlardır. 1943 yılında güreş yapan pehliванlar ise Mazhar, Ethem, Mustafa, Kıslaklı Mustafa, Durali, Çalıkıran Abdullah, Arif ve Abdullah pehliванlardır.

Tüm bu pehliванların içinde Çamlıdere Pehliванlarının piri sayılan ve vaktiyle Aluçdağı’nda güreşen namlı pehliванlar vardır. Bunlardan “Kara Nuri” veya “Nuri Çavuş” da denilen Nuri Orhun’un gençliğinde Çamlıdere’de, Çubuk’ta, Keskin’de, Ankara’da hatta İstanbul’da birçok güreşler yapmış, büyük bir ün almıştır. Nuri Orhun Çamlıdere’nin eski ve büyük pehliванlarının hepsini yenmiştir. İstanbul’da askerlik hizmetini yaparken Hicri 1302 tarihinde Ok Meydanında ve Çırpıcı Çayırı’nda güreşler yapmış Sultan Hamit’in Has ahırında çalışan pehliवलardan Halil pehliवंanı Ok Meydanında yapılan güreşlerde beş dakikada yendiği söylenmektedir. Bu güreşlerde hazır bulunan Şevket Paşa’nın teşebbüsüyle kendisine Çavuşluk Rütbesi verilmiştir.

Aluçdağı Güreşleri

Aluçdağı’nda güreşler, Güreş Yazısı denilen yerde yapılırdı ilk olarak Kara Güreş dedikleri güreş olurdu. Bunda 15-20 çift birden meydana güreşirdi. Buna önyak da denirdi. Cazgır meydana çıkarak “Önayağa arzusu olan çıksın!” der. Bu durumda bir pehliवंan üç pehliवंanı yenerse önayağı alır ondan sonra “ikinci ayağa çıkacaklar çıksın!” diye çağırırlar bunda da bir pehliवंan üç pehliवंanı yenecek öyle oturacaktır. Daha sonra “ortaya aruz eden pehliवंanlar çıksın!” denir. Talipler elini kisbetine vurur, selam verir meydana geçer. Koca meydanın ortasında bir çift pehliवंan güreşir ve yenilen çekilir, galip tekrar güreşir. Kazanırsa o ortayı alır. Cazgır sonrasında “Başaltıyı arzu eden meydana gelsin!” der ve başaltında bir pehliवंan iki güreş yapar. Sıra başa gelince cazgır; “Başa arzu eden gelsin!” Diye çağırır. Buna ancak ünlü pehliवंanlar çıkar. Başaltında karşısındakini yenen pehliवंanlardan da en sona kalanlar başa güreşirler. Kazanan başı alır. Kazanana ödül olarak para, öküz, inek, davar (koyun-keçi), kumaş verilirdi. Hiç kimse boş çevrilmezdi (KK.3).

Görsel 3 1950-70’li yıllar Çamlıdere, Aluçdağı Festivali (Çamlıdere Belediye arşivi, 2021)

Görsel 4 1950-70’li yıllar Çamlıdere, Aluçdağı Festivali (Çamlıdere Belediye arşivi, 2021)

O dönemlere pehliवंanlar Çamlıdere veya Gerede’de dokunan dokumaları kadınlar kızlar bir araya gelerek düvenin çakmaklı tarafı ile ıslatılarak keçeleştirilir. Keçeleşen dokuma parçası ile erkeklere pantolon dikerlerdi. O dönemde pehliवंanlar da bu pantolonu giyerlerdi (KK.2, KK.4).

Görsel 5 1943 Aluçdağ güreşlerinde Ethem ve Mazhar pehlivanlar güreş sonunda birbirlerini öperek tebrik ederken (Kunter, 1943, s,31)

Görsel 6 2018 yılında Çamlıdere Aluçdağı Festivali ve Çamlıdere geleneksel yağlı güreş (Çamlıdere Belediyesi)

Çamlıdere köklü bir güreş tarihine sahiptir. Geçmişten günümüze kadar gelen güreş geleneği günümüzde de Aluçdağı Festivali etkinlikleri kapsamında Çamlıdere Festivali adı altında devam etmektedir. Günümüzde Çamlıdere’de kurulan spor kulübü ile genç pehlivanlar yetiştirmeye başlamıştır.

Sonuç

Türk kültür tarihinin önemli bir bölümünü oluşturan geleneksel spor oyunlarından güreş, Orta Asya’dan Anadolu topraklarına göçle birlikte gelmiş ve kuşaklar arasında intikal ettirilerek günümüze kadar yaşatılmış ata sporlarımızdandır. Ankara ili Çamlıdere ilçesinde de çok eski dönemlerden beri sürdürülen güreş etkinlikleri günümüzde Aluçdağı Festivali etkinlikleri kapsamında Çamlıdere Festivali organize edilmektedir.

Yöre insanının ilgi gösterdiği güreş sporunda geçmişte Çamlıdere’den yetişerek ününü ülke genelinde duyurmuş başarılı birçok pehlivan bulunmaktadır. Günümüzde yağlı güreşe giderek azalan ilginin yerel yönetimler tarafından kurulan spor kulüpleri çatısı altında yeniden canlandırılıp eskiden olduğu gibi büyük organizasyonlar aracılığı ile güreşçiler yetiştirilmesi ve gelecek kuşaklara geleneksel değerlerin aktarılması açısından önemlidir.

Kaynakça

- ATAMAN S. Y. (1992). “Eski Türk Düşünleri”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ATABEYOĞLU, C. (2000). *Geleneksel Türk Güreşi ve Kırkpınar*, TMOK Yayınları, 5. İstanbul
- AYAĞ, A. (1983). *Türklerde Spor Geleneği ve Kırkpınar Güreşleri*, Divan Yayınları, İstanbul.
- GÜVEN, Ö. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: Ankara.
- KAHRAMAN, A. (2014). “Osmanlı Devleti’nde Spor”, Osmanlı Ansiklopedisi, 5. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- KETEN, M. (1974). *Türkiye’de Spor*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- KUNTER, H. B. (1943). *Aluçdağı Spor toplantıları ve Şenlikleri*, Ankara Yayıncılık: Ankara.
- ÖZBAY, G. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*, Türk Yurdu Yayınları: Ankara
- ERDOĞAN, A. (2011). *Çamlıdere Tarih ve Kültür Atlası*, Çamlıdere Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları: Anakara
- ÖZDEMİR, G. Çalışkan, V. (218). *Geleneksel Bir Sporun Coğrafyası: Türkiye’de Yağlı Güreşler (Kırkpınar-Edirne ve Çardak-Çanakale Güreşleri)*, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara, ss.501-521
- BAYRAKTAR, G. ve Tozoğlu, E. (2015). *Güreş sporuna küreselleşme sürecinin etkileri*. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), 71-92

Kaynak Kişiler

- KK.1 Ahmet Çiçek, Çamlıdere Belediyesi Yazı İşleri Müdürü, Üniversite Mezunu, 1961, Çamlıdere
- KK.2 Hüseyin Kedici, Emekli, Lise mezunu, 1945, Alakoç/Çamlıdere
- KK.3 İrfan Beratefe, şoför, Lise mezunu, 1963, Avadan/Çamlıdere,
- KK.4 Osman Ercan, Emekli, Lise mezunu, 1948, Alakoç/Çamlıdere

MEZOPOTAMYA'DA SPOR VE GILGAMIŞ DESTANINDAKİ GÜREŞ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Reflections on Sport in Mesopotamia and Wrestling in the Epic of Gilgamesh

Sitdin AZİZBAEV*, Leyla TÜRKMEN**, Osman İMAMOĞLU***

Özet

Bu çalışmanın amacı antik Mezopotamya'da spor ve Gilgamiş destanında güreş faaliyetinin yorumlanmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır. Tüm eski uygarlıklarda olduğu gibi Sümerlerde de insan vücudunu eğitmek için spor aktivitelerinde bulundular. Sportif alanların hiçbir arkeolojik kalıntısı keşfedilmemiş olsa da, Sümerlerin sportif eğiliminin başka biçimlerinde kanıtları vardır. Eski Mezopotamya'da oynanan yaygın sporlar arasında avcılık, boks, güreş ve polo sayılabilir. Bayramlarda ve bayram günlerinde insanları eğlendirmek için oyunlar ve sporlar yapıldığı belirtilir. Özellikle güreş destanlara konu olmuştur. Gilgamiş destanında Gilgamiş ile Endiku arasında güreş karşılaşması mitolojik bir hüviyete bürünmüştür. Bu destanda güreş karşılaşmalarında Tanrılardan da bahsedilmiştir.

Antik Mezopotamya'da spor aktiviteleri Sümer medeniyeti le başlamıştır. Asurlar ve Babil'iler gibi devletlerde devam etmiştir. Geç Babil döneminde, Akkadça olarak yazılmış Gilgamiş Destanı yazılı tarihin bilinen ilk destanıdır. Bulunan belgelere ve Gilgamiş destanına göre en önemli spor faaliyeti güreş olarak görülmüştür. Güreşin Gilgamiş destanında yer alması ve güreşle ilgili tanımlamalar o devirlerde bile en önemli spor aktivitesi olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Anahtar kelimeler: Mezopotamya, Sümer, Gilgamiş, Endiku, Spor**Abstract**

The aim of this study is to interpret sports in ancient Mesopotamia and wrestling in the epic of Gilgamesh. A literature review was made. As in all ancient civilizations, the Sumerians also engaged in sports activities to train the human body. While no archaeological remains of sporting grounds have been discovered, there is evidence of other forms of the Sumerian sporting disposition. Common sports played in ancient Mesopotamia include hunting, boxing, wrestling, and polo. It is stated that games and sports are made to entertain people on holidays and feast days. Especially wrestling has been the subject of epics. In the Gilgamesh epic, the wrestling encounter between Gilgamesh and Endiku has taken on a mythological identity. In this epic, Gods are also mentioned in wrestling matches. Sports activities in ancient Mesopotamia started with the Sumerian civilization. It continued in states such as Assyrians and Babylonians. The Epic of Gilgamesh, written in Akkadian during the Late Babylonian period, is the first known epic in written history. According to the documents found and the Gilgamesh epic, the most important sporting activity was seen as wrestling. The inclusion of wrestling in the epic of Gilgamesh and the definitions about wrestling can be considered as an indication that it was the most important sporting activity even in those times.

Keywords: Mesopotamia, Sumer, Gilgamesh, Endiku, Sport**Giriş**

Spor kültürel bir olgu olarak popülaritesini her devre göre korumuştur (Türkmen ve ark.,2006:77-94). Antik çağlarda spor faaliyetleri genellikle dini bayramlar ve festivallerde görülür ve bunlara kadınlarda katılırdı (Türkmen ve İmamoğlu,2018:519-538; Türkmen ve Alimov,2019:1391-1398).Türklerde erkeklerin yaptığı birçok sporları kadınlarda yapmıştır (Türkmen,2019:24-30). Eski Türk Toplumlarında Türk kadınının rolü erkeklerle paralel bir seyir izlemiştir. Toy ve yuğ merasimlerinde erkeklerin yaptığı her tür spor dalında, kadınlar için müsabakalar tertiplenmiştir (Türkmen ve Okudan,2020):1181-1192. Mezopotamya'da spor deyince Sümerlerden bahsetmek gerekir. Tüm eski uygarlıklarda olduğu gibi Sümerlerde de insan vücudunu eğitmek için spor aktivitelerinde bulundular. Sportif alanların hiçbir arkeolojik kalıntısı keşfedilmemiş olsa da, Sümerlerin sportif eğiliminin başka biçimlerinde kanıtları vardır. Güreşçiler heykellerde, mühürlerde ve dikilitaşlarda; ayrıca idari belgelerde ve epik şiirlerde de anlatılır. Yumruk dövüşçülerinden bahsedilir. Sümer dini yaşamının merkezinde yer alan kült şenlikleriyle ilgili fiziksel performans örnekleri de oldukça yaygındı. Çivi yazılı metinler, kült eğlence sanatçıları tarafından yapılan spor ve eğlencenin Sümer aşk tanrıçası İnanna için yapılan kutlamaların ayrılmaz bir parçası olduğunu anlatır. Ülkede müzik, genel şenlik ve oyunun yaygın olduğu söylenir. Festivallerde hokkabazlar, güreşçiler ve yuvarlanan akrobatlar yer almıştır. Anne Kilmer, en azından yüzeyde çim hokeyi ve İrlanda fırlatma oyunuyla bazı benzerlikleri olan bir Sümer-Akad oyunu olan pukku-mekku'yu (top ve sopa)

* Doç. Dr. Kyrgyz State Academy of Physical Education and Sports, Bishkek-Kyrgyzstan

** Öğretim Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, leyla.turkmen@omu.edu.tr

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

tanımlamıştır. Bu, Uruk Kralı Gılgamış zamanında (MÖ 2.600 dolaylarında) evlilik törenleriyle bağlantılı olarak oynanırdı. Şans oyunları da bulunmuştur. Örneğin, MÖ 2.600 civarında Ur'da kullanılan güzel işlemeli oyun tahtaları, her türlü eğlence ve eğlenceden hoşlanan bir toplumu düşündürür (Kilmer,1991:16;Lamont,1995:207-2015).

Gelişme ve Sonuç

Eski Mezopotamya'da oynanan yaygın sporlar arasında avcılık, boks, güreş ve polo sayılabilir. Bayramlarda ve bayram günlerinde insanları eğlendirmek için oyunlar ve sporlar yapılırdı. En popüler masa oyunu olan tavla yerde taş ve çakıllarla oynanırdı. Aslan avcılığı seyirci sporu olarak yapılırdı. Aslanlar tahta kafeslerinden serbest bırakıldıklarında aslana köpekler ve dövücüler saldırdı. Çırpıcılar aslanları sopalarla döverek kralın yönüne doğru iterler. Kral daha sonra zayıflamış aslanı bir mızrak veya yay ile öldürür. Aslan öldükten sonra dini bir tören yapılırdı. Güreş, arkeolojik kanıtlara göre Mezopotamya sanat eserlerinde en çok tasvir edilen spordur. Tipik olarak, güreşçiler bir kemer dışında tamamen çıplaktı. Bu kemerin işlevi net olarak bilinmemekle birlikte, diğer güreşçiyi kavramak için veya muhtemelen eski bir atletik destek aparatı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Boksörler, güreşçilerin yaptıklarının aynısını bileklerine bağlama ile birlikte giydiler. Bu bağlama, modern bantlamayla aynı işleve sahipti: eklemeleri güçlendirmek. Bazı antik sanat eserleri de etek giyen boksörleri tasvir ediyor. Polo, eski Mezopotamyalılar tarafından da oynandı. Ancak oyuncular at kullanmak yerine birbirlerinin omuzlarına oturdular (<https://www.reference.com/history/kinds-sports>). Mezopotamya'da MÖ 2500 yıllarında tavla oynandığı belirtilir. Ur'da bulunan hazineler arasında, Orta Doğu'nun en popüler masa oyunlarından biri olan tavla oyunu gibi düzenlenmiş bir tahta var. Senet ve diğer eski tahta oyunları gibi (ancak satranç, taslaklar veya Japon go oyununun aksine), tavla büyük bir şans unsuru içerir - çünkü taşların tahta boyunca hareketi atılan sayılara bağlıdır. Bu periyotta, çubuklar atılarak ve belirli bir tarafı yukarı doğru düşenleri sayarak bir sayı belirlenir. Altı yüzlü zarların daha ekonomik yöntemi yaklaşık MÖ 2000'de geliştirilmiştir (<http://www.historyworld.net/wrldhis>).

Mezopotamya'da bulunan belgeler üzerine düşünceler: Uruk (Güney Irak'taki modern Warka) kralı Gılgamış, kendisi ile tanrıça İşhara arasındaki “kutsal evlilik” için bir organizasyonun hazırladığı yere gidiyordu. Bu düğünün yapılacağı yere yaklaştığında, Gılgamış'la rekabet etmesi için Uruk'a gönderilen Enkidu, yolu kapatmak için sokakta durdu. Gılgamış ve Enkidu güreşmeye başladılar. Bu bölüm, Gılgamış Destanı'nın Eski Babil versiyonunda korunmuştur (yaklaşık Milattan önce 1700). Enkidu ayağıyla kapıyı kilitledi, birbirlerini tuttular, usta (güreşçiler) gibi eğildiler, kapı sövesini yıktılar, duvar sallandı. Gılgamış ve Enkidu, usta (güreşçiler) gibi birbirlerine sarılıyorlardı. Eğildiler, kapı sövesini, duvar kancasını yıktılar. Gılgamış (bir dizini) eğildi, (diğer) ayağı yerdeydi. (Sütun iv 12ff.). Bu pasajın son iki satırı, rakibini yerden kaldırmayı başaran, dizini bükerek kemerinden tutarak başının üzerinde tutan galip güreşçinin pozisyonunu tanımlar. Yakın Doğu mühürlerinde tasvir edilen “kahramanlar”, aksi halde çıplak olsalar bile sıklıkla kuşak takarlar. Okuyucuya, her güreşçinin diğerinin kemerini kavradığı, MÖ 2600'e tarihlenen Khafaji'den iyi bilinen bir heykelciğe atıfta bulunur (Şekil 1). Kabaca aynı döneme ait, üzerinde güreşçilerin en eski temsilini bulduğumuz bir dikilitaşın parçası bulunmaktadır (Şek. 2). Bu örneklerin her ikisi de Mezopotamyalıların kemer güreşi yaptıklarını göstermektedir. Bazı mühürlerde, muzaffer kahramanı başının üzerinde bir aslan tutan dizini bükerek görüyoruz. Kahraman bir gövde ile güreşiyor olsa bile, o hayvan (kahramanın yaptığı gibi) güreşçinin kavradığı bir kemer takıyordu. Eski Babil Gılgamış Destanındaki pasaj, kemer güreşini temsil ediyor olarak yorumlanmalıdır. Metinde açıkça söylenmese bile “galip güreşçi bir dizini yere bükerek rakibini kaldırdı” ibaresi bunu düşündürmektedir.

Şekil 1. Irak, Khafaji'den iki güreşçinin birbirlerinin kemerlerini kavradığını gösteren heykelcik; yaklaşık M.Ö.2600

Şekil 2. Üzerinde Sümerce Ur Kralı Şulgi'ye İlahi yazan kil tablet; yaklaşık M.Ö 1800

Şimdi Eski Babil döneminden başka bir tahlil ile ilgilenelim.: Mardu'nun evliliğine ilişkin Sümerce yazılmıştır (CBS 14061). Mardu, batıdan istilacı Amoritler tarafından 'Mezopotamya'ya getirilen bir batı Sami tanrısıydı. Mardu evli değildi ve annesinden kendisine bir eş bulmasını ister. Nasihati şudur: “Gözünü nereye kaldırırsan oraya eş al, gönlünün götürdüğü yere eş al!” Ninab'da Mardu'nun tanrı Numushda'yı ve onun güzelini (Adgarkidug'u) davet ettiği bir şölen kutlanır. Bu şenlik sırasında tapınağın büyük avlusunda atletik oyunlar oynanır. Mardu'nun gücüne sevinen Numushda, Mardu'nun kabul etmediği gümüş ve değerli taşları ona verir. Mardu, Adgarkidug'u ve Numushda'nın onu Mardu'ya eş olarak vermesini istiyor. Eski Babil Gılgamış Destanı'ndan pasajlar ve Mardu'nun evliliği, bir düğün hazırlıklarının bir parçası olarak spor ve güç denemeleri düzenlemeye ilişkin eski bir geleneğe işaret ediyor olabilir. Milattan önce 2094-2047 yılları arasında hüküm süren ünlü Ur hanedanının (günümüzde Irak'ta bir Sümer bölgesi) ikinci kralı olan Shulgi, her türlü entelektüel, kült ve askeri faaliyetlerde başarılı bir adamdı ve kesinlikle aynı zamanda sporda yetenekli idi (bkz. Şekil 3). “Güç ve spor denemelerinde (öncelikle), büyük avluda, savaş alanında olduğu gibi bana kim karşı çıkabilir? Sporda ve güç denemelerinde en güçlü ve yetenekli olan benim.” (Shulgi İlahi C, satır 131ff). Burada, tapınağın büyük avlusu, Mardu metninin evliliğinde ve “Agade Şehri'nin Laneti” dediğimiz edebi kompozisyonda olduğu gibi, atletik etkinliklerin yeridir: 'büyük avluya giren bir sporcu gibi' (satır 102). Güreşçiler ayrıca Mari'de bulunan bir Eski Babil mektubunda da görülür. Kral Samsi-Addu, Mari kralı oğlu Jasmah-Addu'ya düşmanlarına karşı savaşı yönetme şeklinden şikâyet eden bir mektup gönderir: “Siz ve düşman, birbirinize karşı taktik arayan güreşçiler gibi sürekli olarak birbirinizi öldürmek için taktikler geliştiriyorsunuz” (Dossin 1967: No. 5, satır 7-9). MÖ 2000 yılına ait hukuki bir metinde güreşten bahseder: "Bay. Guzani, Bay Kali'yi öldürdü; Guzani sorgulandı; (dedi ki:) 'daha önce (öldürerek) beni güreşte yendi'" (Falkenstein 1956: No. 202, satır 15-18). Guzani bir kaybedendi ve öldürmeden önce iki adam tartışıyordu. Sporlar Eski Babil sonrası metinlerden de bilinmektedir. Asur'da (9. yüzyıla kadar Asur'un başkenti) bulunan ve yaklaşık MÖ 1200'e tarihlenen bir metin (kaynak metin Eski Babil zamanlarına kadar uzanır) bir tapınak festivaliyle bağlantılı olarak spordan bahseder; insanlar davul ve zil çalarlar, koyunları keserler ve bu insan topluluğunda, "gençler, sporcular [kelimenin tam anlamıyla, güçlü olanlar], sizden (bir ilah) önce güç ve spor imtihanlarında birbirleriyle savaşırlar" (bkz. Lambert 1960:116ff.). Kuyunjik'ten (geç Asur İmparatorluğu'nun başkenti Eski Niniveh) bir metin, bir tanrıça festivalinde performans sergileyen sporculardan bahseder.

Şekil 3. Güreşçilerin en eski temsili, şimdi Irak Müzesi'nde bulunan, Irak'ın Badra kentinden bir dikilitaş üzerinde (burada ayrıntılı olarak gösterilmiştir) yer almaktadır. M.Ö. 2900 civarı

Şekil 4. İki adam boksör ve diğer ikisi Sinkara'daki (Güney Irak'ta Larsa) bir mezardan bu kil tablette davul ve ziller çalıyor.

Assur metninin, üzerinde iki adamın boks yaptığı ve iki kişinin davul ve zil çaldığı bir kabartmada karşılığı vardır (Şekil 4). Assur'dan bir astrolojik metinde organize spor etkinliklerine ilginç bir gönderme vardır: "Gılgamış Ayı'nda erkekler şehir mahallelerinde güreş ve atletizmde dokuz gün yarışır" (Reiner 1981:81, satır 13-15). Son olarak, bir büyü metninde (Milattan önce birinci binyıldan) şu uyarı vardır. "İki güreşçiyi temsil eden (büyülü kullanım için) bitümden (iki figürin) yer" (Nies ve Keizer 1920: No. 22, satır 172-173). Yukarıda gördüğümüz gibi, güreşten Ur III hukuki bir belgede bahsedilmektedir. Aynı döneme ait çok az sayıda ekonomik-idari metin, sporculara göndermeler içermektedir. Bir metin (Legrain 1937-1947: No. 1137, satır 2) sporcular için biradan bir pay olarak bahseder; diğer iki metin (ibid, No. 189 ters, satır 3-4 ve No. 191 ters, satır 8-9), kuzu ve undan, sporcuların "evine" teslim edilen yiyecek olarak bahseder. Bu Sümer belgeleri, sporcuların devlet veya tapınak tarafından desteklenen ve yönetilen organize bir grup olduğunu göstermektedir (Sjoberg, 1985).

Gılgamış Destanı: Antik Mezopotamya'dan diğer heykeller ve edebiyat, güreşin popüler bir aktivite olduğunu gösterir. Güreş mücadelesini okuyabileceğimiz ilk destan, günümüz edebiyatının bilinen en eski eserleri olan Gılgamış Destanı'dır. Geç Babil döneminde, Akkadça olarak yazılmış Gılgamış Destanı yazılı tarihin bilinen ilk destanıdır. Babil edebiyatının bu eseri, Sümer anlatılarından esinlenerek ve yeni ilavelerle oldukça geliştirilerek meydana getirilmiştir (Sezen,2016:143-157). Onların kahramanlıkları Sümer şiirlerinde ve milattan önce 2 bin yılında Akadca yazılmış Gılgamış destanında bestelenmiştir. Enkidu'nun ilkel bir insan olarak ortaya çıkması, dünyanın bir yeniliği gibi görünür. Eski Babil versiyonu (Milattan önce 1300 - 1000), Sümer şiirlerinde aslen bir hizmetçi-savaşçı olduğu içindi. Mezopotamya sanatında gösterilen, kafasına, kollarına ve vücuduna, bir boğanın boynuzlarına, kulaklarına, kuyruğuna ve bacaklarına sahip olan "boğa adam" olabileceğine dair öneriler var. Daha sonra insanlarla ve insani yollarla bir dizi etkileşim onu uygarlığa yaklaştırır ve Uruk kralı Gılgamış ile bir güreş maçıyla sonuçlanır. Enkidu, vahşi veya doğal dünyayı temsil eder. Güç ve duruş bakımından Gılgamış'a eşit olmasına rağmen, bazı yönlerden kültürlü, şehirli savaşçı krala karşı bir antitez olarak hareket eder. Enkidu'nun köleliğiyle ilgili hikayeler, Enkidu'yu arkadaşları olarak tanımlayan son şiir tarafından bir köleden yakın bir yoldaş haline gelen, günümüze ulaşan beş Sümer şiirinde anlatılır. O Mezopotamya ve Antik Yakın Doğu edebiyatında sanatsal temsillerde tekrarlanan bir motiftir. Bilginler, hikayenin bir kahramanı olan ve daha sonra daha uzun bir Akad destanı haline gelen Uric kralı Gılgamış hakkında bir dizi Sümer efsanesi ve şiiri olarak ortaya çıktığına inanıyorlar. Destan, İbrance İncil'de iki yerde bulunabilen birçok temayı, olay örgüsü unsurları ve karakterleri sayesinde iyi tanındı. Adem ve Havva'nın Cennet Bahçesi'ndeki hikayelerinde (her iki hikaye de bir yılını içerir), ayrıca Nuh'un hikayesinde olduğu gibi. Bugün yeni keşfedilen ve yayınlanan bilgilere dayanarak revize edilmiş bir versiyonu okuyabilirsek de destan hala tamamlanmamıştır (George, 2003). Bu edebi sanat eseri, Gılgamış ile yakın erkek arkadaşı Enkidu arasındaki bir ilişki hakkında bir hikaye anlatır. Hikayeye göre, Gılgamış üçte biri insan ve üçte ikisi tanrıydı. Bir yandan çok akıllı, güçlü ve yakışıklıydı ama diğer yandan vatandaşlara zulmeden, yabancılara işkence eden, kadınlara tecavüz eden çok zalim bir hükümdardı. Destanda III. Ur hanedanlığı kralı Gılgamış'ın güçlü ve yenilmez kahraman pek çok iyi özellikleri yanında halkının gençlerine ettiği zulümle tanrıların dikkatini çeker. Bir noktada Tanrılar ona eşit bir rakip yapmaya karar verdi. Destanda Enkidu, halkına zulmeden kral Gılgamış'a rakip olarak yaratılır. Vahşi doğada hayvanlarla yaşayan, tüylerle kaplı insanlaşmamış ilkel bir adam olan Enkidu'yu yaratırlar. Gılgamış ve Enkidu, Gılgamış'ın düğün odasını ziyaret etmeye çalıştığı bir düğünde Uruk'ta bir araya geldi. Enkidu yolunu kesti ve hemen güreşmeye başladılar. Birbirinden güçlü iki karakter güreşe tutuşur. Güreş bütün gece sürdü ve sabah olunca da arkadaş oldular. Güreşin sonunda dostluk kazanır ve Enkidu ile Gılgamış dost olur. İki dost kahramanlık ve serüven aşkıyla yola çıkıp uzak diyarlardaki sedir ormanına gider ve oranın korkunç bekçisi Humbaba'yı (Huwawa) öldürür (Sezen,2016:143-157). Enkidu, Gök-Boğası'nın öldürülmesindeki payı yüzünden tanrılarca lanetlenir. Bu nedenle, Enkidu cezalandırılır ve ölür, erken ölen güçlü kahramanı temsil eder. Enkidu'nun derin, trajik kaybı, Gılgamış'ta tanrısal ölümsüzlüğü elde

ederek ölümden kaçma arayışına derinden ilham verir. Enkidu'nun Gılgamış ile ilgili hikayelerin dışında neredeyse hiçbir varlığı yoktur. Mevcut bilginin kapsamına göre, o hiçbir zaman tapılacak bir Tanrı olmamıştır ve eski Mezopotamya tanrıları listelerinde yoktur. Ağlayan bir bebeği susturmayı amaçlayan paleobabil döneminden biri yakarıшта ortaya çıkıyor gibi görünür: Bu metin aynı zamanda Enkidu'nun, görünüşe göre gecenin geçişinin ölçüsünü, görünüşe göre onunla ilişkili olarak belirlediği gerçeğini de çağırıyor (Benjamin,2001; Linda,2007:15).Daha sonra Gılgamış ve Enkidu, tanrıların hoşnutsuzluğuna yol açan birçok tehlikeli görevde savaştı. Birlikte son dövüşlerinde tanrıça İştär (Aşk ve bereket tanrısı) tarafından gönderilen Gök Boğasını öldürdüler. Sonuç felaket oldu. Tanrılar, kahramanlardan biri olan Enkidu'yu öldürmeye karar verdi. Gılgamış sıkıntılı ve üzüntüyle yutkundu, ölümsüz tufan kahramanı ve Sümer şehir devleti Şuruppak'ın kralı olan Utanapiştı ile tanışmak için uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıktı. Sonunda Gilgamesh bu yolculukta öldürüldü (Penjak ve Kamincic ,2013:49-55).

İndus-Mezopotamya ilişkilerini düşündüren, Mezopotamya boğa-adamına benzetilen boynuzları, toynakları ve kuyruğu olan bir canavar ile bir adam arasındaki dövüş sahnesi (https://en.wikipedia.org/wiki/Enkidu#cite_note-3).

Enkidu'nun, Milattan önce 2200 dolaylarında Akad İmparatorluğunun mührü, bir aslanla savaşan bir boğa adam olarak olası tasviri (https://en.wikipedia.org/wiki/Enkidu#cite_note-22).

Endiku ve Gılgamış Mücadelesi: " *Enkidu, Gılgamış'ın içeri girmesine izin vermeden kapıyı ayağıyla kapattı. Birbirleriyle güreştiler, boğalar gibi kilitlendiler. Kapı sövesini parçaladılar ve duvar sallandı. Gılgamış ve Enkidu birbirleriyle güreştiler, boğalar gibi kilitlendiler; kapı sövesini paramparça ettiler. Ve duvar sallandı.*" Bu yüzden güçlü savaşçılar pozisyon almak için kolları sıvarlar ve itişirler. Maçı sınırlamak için belirlenmiş bir alan olmadan, kenarlardaki engelleri yok ederler. Bu özel çeviride, maç şu şekilde sona eriyor: " *Gılgamış dizini bükerken ayağı yere bastı, öfkesi yatıştı ve arkasını döndü.*" Bir çeşit iklim karşıtı bitiş, değil mi? Ayrıca, bir ayak ve bir diz söz konusu olduğunda, yazarın fiziksel olarak neyi tarif ettiğinden de pek emin değilim, o zaman Gılgamış nedense arkasını dönüyor? Bir sonraki sütundan Gılgamış'ın maçı kazandığı açıkça görülüyor, ancak çeviri nasıl olduğunu netleştirmiyor. İkinci bir çeviriye dönersek, aynı makalelerin farklı bir hikaye anlatan yeniden birleşimini görüyoruz. " *Gılgamış dizini bükte ve ayağı yere bastı ve bir dönüşle Enkidu fırlatıldı. Sonra hemen öfkesi öldü.*" Bu belirli bir fiziksel anlam ifade ediyor. Aslında kulağa bugün tanıyacağımız bir güreş tekniğine çok benziyor - klasik kalça atışı gibi bir şey. Kulağa iki ayaklı bir yayından kaldırma gibi gelmediğini biliyoruz. Bir suplex olsaydı, bir yerde kaldırmadan söz edilebilirdi. Edebiyatın orijinal kahramanı, dizinde bir bükülme, bir dönüş ve bunun sonucunda bir atış içeren özel bir teknik uygular. Birkaç bin yıllık bir metni yanlış yorumlamanın sayısız yolu vardır; Bu bölümü karıştıran daha önceki çevirmenler, paspasa bir veya iki kez basmaktan faydalanmış olabilir. Fiziksel kültür, daha geniş kültürün önemli bir parçası olmaya devam edecek, öyle ki, her birinde kendimizi eğitmeyi başaramadığımızda, bir kötülük yapıyoruz ve önemli içgörülerini kaçırmamız muhtemel. (<https://www.vice.com/en/article>).

Dövüş, Dostluk ve Spor: Böyle bir iç görü, son satırdan, aynı kısa bölümden gelir: Enkidu ve Gilgamesh'ın öfkesi anında diner. Hesaplaşma teknik olarak bir spor müsabakası değil, bir sokak dövüşü olabilirdi, ancak iki adam güreşmeyi seçti. Darbe yapmadılar. "Maç" kazanıldığında, ikisi anlaşmazlığın çözüldüğünü düşündü. Bu, spor etkinliğinin orijinal ruhunu temsil eden egemenlik için medeni bir meydan okumadır. O zamandan beri kuralları ve oyun alanını resmileştirdik, ancak hakimiyet sorunu burada tasvir edilenle aynı kalıyor. Müsabaka sonrasında getirdikleri öfkeyi ringe atmaya başaran iki dövüşçünün sportmenlik ideali belirlenir. Metin, Enkidu ile olan kavgadan hızla uzaklaşıyor ve Gilgamesh ve Enkidu'nun şeytan Humbaba'yı öldürmek için ormana gittiği bir maceraya dönüyor. Metnin bu orta aşaması, Gilgamesh ve Enkidu'nun şeytanları öldürerek ve tanrıları rahatsız ederek kendilerine bir isim yapan maceralarını içerir. Son aşamada Enkidu savaşta ölür ve Gilgamesh'ın derin ve uzun bir yas tutmasına neden olur. Ölümlü Gilgamesh'ı yaralar ve onu sonsuz yaşam arayışına teşvik eder. İlk bölümü karakterize eden, Gilgamesh'ın kendi halkına huzursuzca korku salması, Enkidu'nun gelişle hafifler (<https://www.vice.com/en/>).

Antik Mezopotamya'da spor aktiviteleri Sümer medeniyeti le başlamıştır. Asurlar ve Babil'iler gibi devletlerde devam etmiştir. Bulunan belgelere ve Gilgamesh destanına göre en önemli spor faaliyeti güreş olarak görülmüştür. Güreşin Gilgamesh destanında yer alması ve güreşle ilgili tanımlamalar o devirlerde bile en önemli spor aktivitesi olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kaynaklar

Benjamin R., F. (2001). *The Epic of Gilgamesh, Translated by Foster, Benjamin R.* New York, NY: W.W. Norton & Company. ISBN 0-393-97516-9.

Kilmer A. D. (1991). "An Oration on Babylon," *Altorientalische Forschungen* 18:16

Lamont D.A. (1995). Running Phenomena in Ancient Sumer, *Journal of Sport History*, 22(3), 207-215. <https://www.jstor.org/stable/pdf/43610002.pdf>

Linda K. (2007). *Looking at Animals in Human History*. Reaktion Books. p. 15. ISBN 9781861893345.

Penjak A., Karnincic H. (2013). Sport And Literature: An Overview of the Wrestling Combats in the Early Literary Texts, *International Journal of Humanities and Social Science*,3(5): 49-55. <https://www.researchgate.net/publication/267878197>

Sezen G. (2016). Protection Of Water In Gilgamesh Epic, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4(2), 143-157. Doi Number: 10.18298/ijlet.615

Sjoberg, Ake W. (1985).. "'Trials of Strength'" *Expedition Magazine* 27.2 (1985): n. pag. *Expedition Magazine*. Penn Museum, Web. 22 Aug 2021 <http://www.penn.museum/sites/expedition/?p=5675>

Türkmen M.(2019). I. Spor Kongresi, "Türk Spor Geleneğinde Kadın UNSURLU", 16-18 Mart, Erzurum/Türkiye: 24-30.

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports, *Researches About The Turks All Around The World*,163: 77-94

Türkmen M., Okudan B. (2020). Buryat Traditional Wrestling with Past and Present Codes: Buhe Barildaan, *Turkish Studies - History*, 15(4), 1181-1192.

Türkmen, M., & Alimov, U. (2019). Devinimsel yönleriyle: Orta asya Türkleri'nde cambı atış. *Journal of International Social Research*, 12(66),1391-1398. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3678>

Türkmen M., İmamoğlu O. (2018). Antik Ön Asya Medeniyetlerinde Spor, III Uluslararası Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları sempozyumu, 519-538. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4622668).

İnternet kaynakları

<https://www.vice.com/en/article/kbv47a/wrestling-in-mythology-gilgamesh-vs-enkidu>

https://en.wikipedia.org/wiki/Enkidu#cite_note-3

https://en.wikipedia.org/wiki/Enkidu#cite_note-22

<https://www.reference.com/history/kinds-sports-did-people-play-ancient-mesopotamia-317a420fa89e4c68>

<http://www.historyworld.net/wrldhis/plaintexthistories.asp?historyid=ac02>

MİTOLOJİK DÜŞÜNLERİN GÜNÜMÜZ FUTBOL KULÜPLERİNİN LOGO VE SEMBOL SEÇİMİNDEKİ ETKİLERİ

The Effects of Mythological Thoughts on the Logo and Symbol Selection of Today's Football Clubs

Sıymık ARSTANBEKOV*, Onur ÖZTÜRK**, Osman İMAMOĞLU***

Özet

Bu çalışmanın amacı Mitolojik Düşünlerin Günümüz Futbol Kulüplerinin Logo ve sembol seçimindeki Etkileri araştırılmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır.

Günümüz futbol kulüplerinin değişik logo, arma veya sembolleri seçmeleri değişik nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenler arasında Mitolojik kabul edilebilecek sebepler ön plandadır. Genel itibari ile Tanrıların içerisinde yer aldığı ve sportif amaçla yarışırıldığı efsaneler dikkat çeker. Her kültürde yer alan efsaneler o ülke kültürüne yansıdığı için o ülkenin futbol kulüplerinin arma veya sembol seçimine etkileri olmuştur. Hayvan olarak ta kurt efsanelerde çokça yer edindiği için spor kulüplerinin arma tercihinde yer almaktadır. Mitolojik kahramanlıkta Tanrıların yarışırılması çoğunlukla antik Yunan medeniyetine dayandırılır.

İnsanların antik çağlara dayandırılan mitolojik kabul edebileceğimiz Tanrıları yarıştırmaları, Tanrıların kendi aralarında ve insanlarla mücadeleleri zamanla masal, hikaye veya değişik şekillerde günümüze kadar gelmiştir. Örneğin birçok destan da Tanrılar yanında mitolojik kahraman ve yaratıkların, hızları, güçleri, yenilmezlikleri vardır. İnsanların Tanrıların gücünü yanlarında hissetmeleri, destanlara konu olan düşüncelerin toplumdaki etkilerinden yararlanma gibi nedenlerle kurulan futbol kulüplerinde logo, arma veya sembol seçmelerinde etkisi olmuştur. Futbol kulüplerinin seçmiş olduğu bu logo, maskot, arma veya sembollerin anlamları ve dayandığı efsaneler veya mitolojilerin sporculara ve seyircilere tanıtılması önerilir.

Anahtar kelimeler: Mitoloji, Spor, Logo, Arma, Sembol

Abstract

The aim of this study is to investigate the Effects of Mythological Thoughts on the Logo and Symbol Selection of Today's Football Clubs. A literature review was made.

The choice of different logos, emblems or symbols by today's football clubs is based on different reasons. Among these reasons, the reasons that can be considered mythological are at the forefront. In general, the legends in which the gods are involved and competed for sportive purposes draw attention. Since the legends in each culture are reflected in the culture of that country, they have had an impact on the choice of emblem or symbol of the football clubs of that country. As an animal, the wolf takes place in the legends, so it is preferred by sports clubs. The rivalry of the gods in mythological heroism is mostly based on the ancient Greek civilization.

The races of the gods, which we can accept as mythological, based on ancient times, and the struggles of the gods with each other and with people, have come to the present day in tales, stories or in different forms. For example, in many epics, besides gods, mythological heroes and creatures have speed, strength and invincibility. The fact that people felt the power of Gods with them, and that they were injured by the effects of the ideas that are the subject of epics in society, had an impact on the selection of logos, emblems or symbols in football clubs. It is recommended that the meanings of these logos, mascots, emblems or symbols chosen by football clubs and the legends or mythologies on which they are based should be introduced to the athletes and spectators.

Keywords: Mythology, Sports, Logo, Coat of Arms, Symbol

Giriş

Mitoloji, bir din veya bir halkın kültüründe Tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair tüm sözlü ve yazılı efsane birikimini, bu efsanelerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayıp inceleyen ve sınıflandıran çalışmalar bütünüdür. Mitoloji kelimesi sözlükte; 'Bir din veya bir halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair tüm sözlü ve yazılı efsane birikiminin ve bu efsanelerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayıp, inceleyen ve sınıflandıran çalışmalar bütünüdür' şeklinde açıklanmaktadır. Genel olarak bir açıklama yapmak gerekirse mitolojiler efsanevi olaylardır. Efsanenin anlamı ise, gerçeğe dayanmayan, gerçek dışı söz demektir (<https://onedio.com/haber/ilk-tanrilar-dunyanin-yaratilisi-ve-odin-iskandinav>). Tanrıları, kahramanları ve doğaüstü varlıkları konu alan mitoslar, çoğunlukla geleneksel sözlü aktarı yoluyla (ozanlar, rahipler) yayılarak canlı kalmıştır. Antik Yunan'da, Mitos, Epos ve Logos kelimeleri önemli idi. Mitos (*anlatı, hikâye, öğreti*): Söylenen ya da duyulan sözdür, masal, öykü veya efsane anlamına gelir. Mitoslar, ilkel insan topluluklarının evreni, yeryüzünü ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlama ve henüz sırrını çözemedikleri

* Kyrgyz State Academy of Physical Education and Sports, Bishkek - Kyrgyzstan. sportmastervoot@mail.ru

** Arş. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: onurozturk@omu.edu.tr

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun-Türkiye, Email: imamogluosman@gmail.com

yaşama ilgili her türlü oluşumu anlamlı bir biçimde açıklama gereksiniminden doğmuş öykülerdir. Ancak, insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken kendilerinden de pek çok şey eklediklerinden mitoslara pek güven olmaz. Epos (*söz, anlatı, destan*): Belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan sözdür; şiir, destan ve ezgi anlamına gelir. Mitosla, epos arasında yakınlık vardır; mitos eposun içeriğidir ve çekirdeğini oluşturur. Epos ise mitosu biçimlendirir. Epos ne kadar güzel ve başarılıysa, mitos da o kadar etkileyici olur. Logos (*söz, düşünme, akıl, oran, ölçü*): Logos, gerçeğin insan sözüyle dile gelmesidir. Logos, insanda düşünce, doğada kanundur. Her yerde ve her şeyde vardır, ortaklaşa ve tanrısaldır. Düşününürün asıl görevi logosu bulmak ve sözle dile getirmektir. Logosla açılan bu yol doğruca bilime ulaşır. Antik Çağ bilginleri insanı ve evreni anlatırken, mitosun uydurduğu, eposun dile getirdiği Tanrı masallarını zararlı bulurlar. Fakat mitoslar, günümüze değin sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağı olmuştur (<http://www.leblebitozu.com>).

İnsanlar; toplumda ortaya çıkan olayları anlamını bildikleri nesnelere ve bu nesnelere özelliklerine bağlamaktadırlar. Öyle ki; soyut kavramları bile somutlaştırarak anlama çabası içerisinde. İnsan, yaşadığı toplumun diğer fertleriyle de etkili bir iletişim kurma çabası içerisindedir. Ve bu istediği etkili iletişimi kurabilmesi için de, sembolleştirmeye ihtiyacı vardır (Nebioğlu,2011). Türk minder güreşinde ilk olarak kullanılan semboller kurt resmidir. Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakı amblemi olarak bozkurt kullanılmıştır. 1930'lu yıllarda Atatürk'ün de bizzat izlediği uluslararası (balkan) güreş turnuvasında birinci gelene verilen diplomada güreşçinin hemen yanında "Türk'ün Gücünü" simgeleyen bir Bozkurt vardı (İmamoğlu ve Demirtaş,2017:529-535; <https://tarihturklerdebasklar>). . Güreş Türklerin tarih boyunca en popüler sporu olarak görülmüştür (Türkmen ve ark.,2006:77-94).

Futbol kulüplerince seçilen bu logo, arma veya sembollerin ne anlama geldiği günümüzde seyirciler belkide sporcularca bilinmemekte veya bu konuya dikkat edilmemektedir. Bu konuya dikkat çekmek gerekir.

Gelişme ve Sonuç

Mitolojik kahraman ve yaratıklar, hızları, güçleri, yenilmezlikleri kısaca insanüstü özellikleriyle futbol kulüplerinin sembol/arma seçimlerinde etkili olmuşlardır.

İlk örneğimiz Roma'nın kurucuları Remus ve Romulus'u koruyup kollayan "Lupus" A. S. Roma ve A.C. Siena gibi köklü kulüpler kulüp armalarında bu kutsal kurda yer vermişlerdir (<https://twitter.com/mitolojik>). Efsaneye göre iki küçük çocuğu dışı kurt büyütüştür. Efsaneye göre Roma, M.Ö. 27 Nisan 753 tarihinde Romulus ve Remus adlı ikiz kardeşler tarafından kuruluyor. Savaş tanrısı Mars'ın tecavüzüne uğrayıp hamile kalan bakire Rhea Silvia, Romulus ve Remus'u doğurduğunda ikizler "yarı tanrı" sayılıyor. İkizlerin, tahtını elinden almaması için Kral, ikizlerin boğdurulmasını emrediyor, ama "dışı bir kurt" (logoda da goruleceği üzere), ikizleri kurtarıp büyütüyor (<http://futbolxperi.blogspot.com>).

Kurt'un Türk destanlarında şekil değiştirme motifi ile bağlantılı olarak ve Türk dünyasının genelinde geçiş dönemlerinde de önemli bir yeri bulunmaktadır (Yeşil, 2015;143). Kurt, "Kur/Gur/Kur" kökünden türemiştir. Güç, kuvvet, dayanıklılık anlamlarına gelir. Kurt'un Türkçe'de diğer adı bōri'dir ve bu kelime Orhon kitabelerinde, Uygurca vesikalarda ve Oğuz Kağan Destanında geçer. Türklerin kutsiyet atfettiği ve kendi karakterlerinin yansımaları onda buldukları kurt motifi Türk tarihinde en çok kullanılan kutsal sembollerden biri olmuştur. Başlangıçta muhtemelen totemik inançtan kaynaklanan bu kutsallık, zamanla seçilen o hayvanın o millet veya topluluğun simgesi, sembolü haline gelmesine sebep olmuştur (Altun,2019:91-108). Göktürklerin türeyiş efsanesinde kurt önemli bir öğedir. Göktürklerin hanedan soyu da dışı kurda dayandırılmıştır (Kafesoğlu, 1999:330). Türk mitolojisinde önemli yer tutan Bozkurt

da farklı Türk devletlerinde faaliyet gösteren kulüplerin arma seçimlerinde tercih edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe kurt: Ata, ana, kılavuz, rehber ve kurtarıcı rollerini üstlenmiştir. Kurda verilen farklı isimler Türklerde: Bağımsızlığın, savaş kurgusu Turan taktiğinin, gücün, aklın ve cesaretin bir sembolü olarak kullanılmıştır (Altun,2019:91-108).

Gücün sembolü Herkül (Heracles) de bir spor kulübünün arma seçimi için gayet ideal bir tercihtir. Yunanistan, Kıbrıs R.K, Hollanda ve İspanya'da sadece arma olarak değil ismini de kullanan kulüpler mevcuttur (<https://twitter.com/mitolojik>). Yunan mitolojisinde Herakles, Roma Mitolojisi'nde Herkül, tanrı Zeus ile Miken kralının kızı Alkmene'nin oğludur. Herakles doğduğu günden itibaren tanrısal bir kuvvete sahiptir. Hera'nın gönderdiği iki zehirli yılanı öldürdüğünde henüz birkaç günlük bebektir. Herakles 'in en iyi yaptığı işler ok atmak, at sürmek ve güreşmektir. 18 yaşına geldiği zaman Kitharion ormanlarında yaşayan ünlü canavarı öldürmüştür. Kralın Herakles'e yaptırdığı 12 işe mitolojide Herakles'in 12 görevi veya işleri denir. Ayrıca Kafkas dağlarında zincire vurulmuş Prometheus'u işkenceden kurtarmış, Kyknos, ve Antaios'u öldürmüştür (<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/herkul>).

Yeniden doğuşun, ölümsüzlüğün sembolü Zümrüdü Anka (Phoenix, Simurg) da yine tercih edilen sembollerdendir. En tanınmış NBA kulüplerinden Suns'tır (<https://twitter.com/mitolojik>). Efsanevi zümrüdü Anka kuşu, eski Yuna mitolojisinde kalın tüylü ve kartaldan biraz küçük bir kuş türü olarak tanımlanmıştır. Bu kuşun çok uzun bir ömre sahip olduğu ve herkesin görme imkanına eremediği bir niteliğe sahip olduğuna inanılır. Efsanevi zümrüdü Anka kuşu dini yönden yeniden doğuşu simgeler. Anka kuşunun Türk kültüründeki ismi ise Zümrüd-ü Anka olarak bilinmektedir. Küllerinden doğduğuna inanılan Anka kuşu masalına dair çok fazla rivayetin varlığı söz konusudur. Anka kuşu masalı, sabırlı olmanın, çaba göstermenin, emek sarf etmenin önemini vurgulamaktadır. Hikayeye göre özellikle de kuşlar aleminde yolunda gitmeyen her şeyin çözümünü Anka kuşu bulabilirmiş. Günlerden bir gün Anka kuşu ortadan kayboluverir ve diğer kuşların hepsi onu aramak için yollara düşer. Sonrasında ise Anka kuşunun Kaf dağına ulaşıp için çok sayıda zorlu vadiyi aşmak gerekir. (<http://www.gazetevatan.com/zumrudu>).

Doğu ve Batı'nın İlk Büyük Savaşı Truva savaşı olarak bilinir. Dünyanın en güzel kadını Helen için yapılan ve on yıl süren Truva Savaşı, binlerce askerin ölümü ve büyük bir kentin yıkılışı ile sonuçlanmıştır. Milattan önce 1260 yılında kanlı ve oldukça çetin geçmiştir. Truva Savaşı'nın güçlü savaşçılarından Aias, Hollanda'nın ünlü futbol kulübü Ajax'ın hem adına

hem logosuna ilham olmuştur. Savaş tanrısı Ares de Selanik'in köklü kulübü Aris'in isim ve armasının ilham kaynağıdır (<https://twitter.com/mitolojik>). Homeros, İlyada'sında Troya savaşını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Sözlü gelenekten yazıya milattan önce 5. yüzyılda geçmiştir Troya savaşının hikâyesi ise kısaca şöyle ortaya çıkmıştır. Homeros'un İlyada adlı destanı Troya destanı adını taşısa da orada Truva savaşı efsanesinin ancak bir kısmı anlatılmıştır. Efsaneye göre Truva şehri kral soyunun atalarından biri olan Tros tarafından kurulmuştur. Tros Zeus'un oğlu Dardonos'un torunudur. Tros'un torunu Laomedon Truva surlarını tanrı Apollon ile tanrı Poseidon'a yaptırmıştır. Asıl Truva savaşı efsanesinde Tros'un kendisi hiçbir rol oynamaz efsanedeki kahramanların babası Priamos Tros'un torunu Laomedon'un oğludur. Troya efsanesini başkahramanı Paris'tir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Truva>). Paris doğar doğmaz İda Dağı'na bırakılarak ölüme terkedilmiştir. Prens Paris'i dağda bir çoban bulmuş ve onu büyütmiştir. Rivayete göre; çoban bulmadan önce Paris dişi bir ayı tarafından emzirilmiş, bu şekilde hayatta kalmıştır. Paris büyüdüğünde tanrılar ondan Olimpos'un güzellik yarışmasında en güzel tanrıyı seçmesini istemiş, yarışan üç tanrı – Athena , Hera ve Afrodit – ona çeşitli hediyeler sunmuştur. Prens'e en cazip geleni ise, Aphrodite'in dünyanın en güzel kadını bahşetmesidir. Bu yüzden Paris, yarışma ödülü olan altın elmayı Afrodit'e vermiştir. İleride Paris'in krallığa geri dönmesi ve Afrodit'in hediyesi olan dünyanın en güzel kadını ve Akha Kralı Menelaos'un karısı Helen'i kaçırmayla, ülkesinin sonunu getirecek kanlı bir savaşa sebep olmuştur (<https://10layn.com/truva>). AJaks amblemi Yunan mitolojisinin kahramanlarından 'Ajax' tır. Telamon ve Periboea'nın oğlu ve Salamis Kralı olarak geçen mitolojik bir kişiliktir. Axaks Troya savaşına katılmış, Hektor ile dövüşmüştür. Ayrıca "Telamon oğlu Aias ,Telamonian Aias, "Büyük Aias" veya "Aias Büyük" adları ile de anılır. Aias Truva'da toplam 28 kişiyi öldürmüştür (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Aias>).

Hermes'in Yunan mitolojisinde birçok hikayesi ve görevi vardır. Hermes, Maia ve Zeus'un oğlu olarak dünyaya geldiği ilk gün ayaklanıp kaplumbağa kabuğundan yaptığı lirini çalarak etrafta eğlenir. Kırılarda dolaştığı bir gün Apollon'un korumasındaki inekleri çaldığı için tanrı Apollon'u öfkelenendirir. İçinde bulunduğu öfkeyle Apollon, Hermes'i alıp baş tanrı Zeus'un yanına götürür ve Zeus'un ona bir ceza vermesini ister fakat Hermes elindeki liri o kadar güzel çalıyordu ki Apollon ve Zeus lirden çıkan büyüleyici sestene çok etkilenirler. Zeus'un yanına ceza alma düşüncesiyle gelen Hermes büyüleyici sesli lirin sayesinde onun daha hızlı olmasını sağlayan bir çift kanatlı ayakkabı ve kanatlı başlık olarak tanrıların habercisi olmuştur. Hermes aynı zamanda ölümlerin ruhlarını yeraltı dünyasına taşır (<https://www.evrensel.net>).

Kanatlı ayakkabısıyla arma seçiminde zorlanan kulüplere gayet güzel bir alternatiftir hermes. Voleybol, hokey, futbol gibi birbirinden farklı kulvarlarda mücadele eden takımlar bu isim ve armayı tercih etmişlerdir (<https://twitter.com/mitolojik>).

İskandinav mitolojisi kronolojik bir masal seti olarak kabul edildiğinde, Ragnarok'un (Tanrıların kaderi) hikayesi doğal olarak en sonunda gelir. Vikingler için Ragnarok efsanesi, ne

zaman gerçekleşeceği belli olmayan bir kehanettir. Ragnarok “Kozmosun içindeki her şeyin tanrıların bile felaketi, yıkımıdır.” şeklinde düşünülür. Rangorak savaşında İskandinav mitolojisinde Tanrı olarak kabul edilen Odin, Thor ve Loki'nin ölümü vardır. Odin, Thor ve Huginn de Avrupa'nın kuzeyinde spor kulüplerine isim ve arma konusunda ilham kaynağı olmuşlardır. 1905 yılında Hannover'de kurulan SV ODİN, Almanya'nın en köklü Rugby kulüplerinden biridir. Adının yanı sıra kulüp amblemlerinden birinde de Odin'e yer vermişlerdir. Odin İskandinav mitolojisinin en büyük Tanrısıdır. O, Aesir tanrılar kabilesinin hükümdarıdır. Aesir tanrılarının yaşadığı Asgard alemine krallık yapar. Odin, sadece bir savaş tanrısı değil, aynı zamanda bir şiir tanrısıdır ve herhangi bir Viking savaşçısına utanç getirecek belirgin “efemine” niteliklere sahiptir. Odin'in yaratılış efsanesi vardır. Odinle ilgili başka efsanelerde bulunur. Örneğin ilahi adaletin temsilcisidir (<https://tarihiolay.com/mitoloji/>; <https://twitter.com/mitolojik>).

Apollon mitolojide müziğin, sanatların, Güneş'in, ateşin ve şiirin tanrısı, kehanet yapan, bilici tanrıdır. Aynı zamanda kâhinlik yeteneğini diğer insanlara da transfer edebilir. Apollon gümüş yayıyla oku en uzağa o atabilir ve okların tanrısıdır. Tıbbi insanlara o öğretmiştir, yine hekimliğin tanrısıdır. Asla yalan söylemez; ışığın ve gerçeğin tanrısıdır. Kutsal ağacı defne, hayvanları yunus, atmaca, kuğu ve kargadır. Lakapları *okçu*, "Lilya'lı" ve Latince de yırtıcı kuşlara ilişkin olarak kullanılan, "yırtıcı" anlamına gelen "Vulturus"dur. Apollon da Yunanistan ve Kıbrıs R.K.'de birçok futbol ve basketbol takımına adını vermiştir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>; <https://twitter.com/mitolojik>).

İtalya'nın köklü futbol kulüplerinden Atalanta da adını ve logosunu mitolojiden alan bir başka spor kulübüdür. Yunan mitolojisinde Artemis'in yardımcısı olarak gösterilen Arkadya ve Boita mitolojilerinden Yunan mitolojilerine transfer edildiği düşünülen avcı ve okçu bir yarı tanrıça karakteridir. Atalanta, av sırasında Tanrıça Artemis'e eşlik eden bir kadın olarak anlatılır. Yunan Mitolojileri onu yer altının kötülükler tanrısı Hades'in kızı olarak göstermiştir. Arkadya Prensesi olan Atalanta okçulukta hiç kimsenin yenemediği, kimse ile de evlenmek istemeyen hamisi Artemis gibi evlenmemeye ant içen avcılık, okçuluk, iffet, bakirelik, el değmemişlik sembolü bir yarı tanrıça olarak tarif edilir. Ok atmadaki ustalığına çok güvenen Atalanta tıpkı hizmetinde olduğu Artemis gibi hiç kimse ile evlenmek istemediği için olsa gerek kendisi ile evlenmek isteyenlerin önüne okçulukta kendisini geçme şartını koymuştur. Onun şartı koşarak hedefi vurmaktır. Bu

nedenle kendisi ile evlenmek isteyenlerle okçuluk yarışmalarına girmekte yarışı kaybedenleri de öldürmektedir. Artemis yardımcısının evlenmesini istediğinden olsa gerek Atalanta'ya âşık olan Hippomenes'e yardımcı olur. Hippomenes de Atalanta ile evlenebilmek için Atalanta ile ok atmak yarışına girer (<https://www.evrensel.net/haber>).

Sonuç

İnsanların antik çağlara dayandırılan mitolojik kabul edebileceğimiz Tanrıları yarıştırmaları, Tanrıların kendi aralarında ve insanlarla mücadeleleri zamanla masal, hikaye veya değişik şekillerde günümüze kadar gelmiştir. Örneğin birçok destan da Tanrılar yanında mitolojik kahraman ve yaratıkların, hızları, güçleri, yenilmezlikleri vardır. İnsanların Tanrıların gücünü yanlarında hissetmeleri, destanlara konu olan düşüncelerin toplumdaki etkilerinden yaralanma gibi nedenlerle kurulan futbol kulüplerinde logo, arma veya sembol seçmelerinde etkisi olmuştur. Futbol kulüplerinin seçmiş olduğu bu logo, maskot, arma veya sembollerin anlamları ve dayandığı efsaneler veya mitolojilerin sporculara ve seyircilere tanıtılması önerilir.

Kaynaklar

Altun Z. (2019). A Study On The Concept Of “Wolf” In The Turkish Culture, Education And Society In The 21st Century,8(22), 91-108, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/857517>

İmamoğlu G., Yamaner E., Berk Y.,(2017). Olimpiyat Oyunları Ve Bazı Dünya Şampiyonaları Organizasyonlarındaki Maskotların Özellikleri Ve Etkileri, 9. Uluslararası Sporda Sosyal Bilimler *Kongresi* 13- 15 Ekim. [issss2017.org/](https://www.issss2017.org/)

İmamoğlu G., Demirtaş Ö. (2017). Symbol, Logo and Mascot use in Modern Wrestling, International Turkish People Traditional Games - Sports Symposium, Proceeding Books 6 (Ed.: Mehmet Türkmen-Osman İmamoğlu- İbrahim Özdemir),pp. 529-535, Kahramanmaraş

Kafesoğlu İ. (1999). Türk Milli Kültürü, Otügen Yayınları, İstanbul.

Nebioğlu Y., (2011). Geleneksel Güreşlerde Semboller, Kahraman Maraş Belediyesi Uluslararası Karakucak ve Kısa Şalvar Güreş Sempozyumu, Kahramanmaraş

Türkmen M. İmamoğlu, O. Ziyagil M.A. (2006). Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports, *Researches About The Turks All Around The World*,163: 77-94

Yeşil Y.(2015). *Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme*, Kalemkitap Yay., Ankara
İnternet Kaynakları:

<https://twitter.com/mitolojikdunya/status/1061961643347849217>

<http://futoleperi.blogspot.com/2010/04/as-romanin-logosu-nereden-gelir.html>

<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/herkul-efsane-basliyor-konusu-ve-oyunculari-tarihte-herkul-kimdir/>

<http://www.gazetevatan.com/zumrudu-anka-kusu-efsanesi-nedir-anka-kusu-hikayesi-ve-masali-1304556-yasam/>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Truva_Sava%C5%9F%C4%B1

<https://10layn.com/truva-savasi/>

<https://www.evrensel.net/haber/163452/atalante-nin-isyani>

<https://onedio.com/haber/ilk-tanrilar-dunyanin-yaratilisi-ve-odin-iskandinav-mitolojisi-nde-her-seyin-sonu-olan-kacinilmaz-savas-ragnarok-819206>

<https://tarihiolay.com/mitoloji/iskandinav-mitolojisi/odin/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Aias>

<https://www.evrensel.net/haber/304276/hermesin-oykusu>

<https://tarihiolay.com/mitoloji/iskandinav-mitolojisi/ragnarok/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Apollon>

<https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2016/01/06/ataturk-ve-bozkurt/>

KAHRAMANMARAŞ'IN HELETE (DÜZBAĞ) KASABASINDA OYNANAN TURA OYUNU

Tura Game Played in Helete (Düzbağ) Town of Kahramanmaraş

Ekrem ARIKOĞLU*

Özet

Tuğra sözünün “tura” şekline gelmiş biçimi olduğu anlaşılan ve Anadolu'nun pek çok yerinde şenliklerde oynandığı görülen “tura oyunu” Kahramanmaraş'ın Helete kasabasında da oynanmaktadır. Tuğra kelimesi ise “tuğ” kelimesinden ortaya çıkmıştır. Turanın Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe Sözlüğünde; tuğra, metal paranın resimli yüzü, halat gibi örülmüş iplik çilesi, bazı oyunlarda vurmak için kullanılan düğümlenmiş mendil, ucu düğümlenmiş bir mendil aracılığıyla oynan bir çocuk anlamları verilmektedir. Bu anlamların hepsi Eski Türkçe “tuğ” kelimesiyle bağlantılıdır.

Helete'de her tür şenlikte, özellikle düğünlerde davul zurna eşliğinde oynan tura oyunun kendine has özellikleri vardır. “Tura” hem oyunun oynandığı yaklaşık bir metre uzunluğundaki keçi kılından örülmüş kalınca bir ipin adı hem de oyunun kendisinin adıdır.

Bir Türkmen kasabası olan Helete'de oynanan bu oyunun Malatya, Osmaniye, Kırşehir, Yozgat gibi şehirlerde yaygın olmak üzere Anadolu'nun Türkmen nüfusunun yoğun olarak bulunduğu illerde farklı şekillerde oynandığı görülmektedir.

Tarama sözlüğünde “tura” kelimesinin birine vurmak için kullanılan bir araç anlamında 14. asırda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bildiride tura kelimesinin kökeni ve Helete'de oynanan tura oyunu hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: tuğ, tuğra, tura, tura oyunu, Helete'de tura oyunu

Abstract

The "tura game", which is understood to be the "tura" form of the word “tuğra” and is seen to be played in festivals in many parts of Anatolia, is also played in the town of Helete in Kahramanmaraş. The word tura is derived from the word "tuğ". In tura's current Turkish Dictionary of the Turkish Language Association; Tuğra, the illustrated face of a coin, a skein of yarn knitted like a rope, a knotted handkerchief used for hitting in some games, a child played with a knotted handkerchief are given meanings. All of these meanings are related to the Old Turkish word “tuğ”.

In Helete, the tura game, which is played with drums and clarion at all kinds of festivals, especially weddings, has its own characteristics. “Tura” is both the name of a thick rope knitted from goat hair, which is about one meter long, and the name of the game itself.

It is seen that this game, which is played in Helete, a Turkmen town, is played in different ways in provinces such as Malatya, Osmaniye, Kırşehir, Yozgat, where the Turkmen population of Anatolia is densely populated.

It is understood in the scanning dictionary that the word "tura" was used in the 14th century as a tool used to hit someone.

In the paper, detailed information will be given about the origin of the word tura and the tura game played in Helete.

Keywords: tug, tuğra, tura, tura game, tura game in Helete

Tura kelimesinin kökeni ve anlamları

Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde “tura” kelimesinin aşağıdaki anlamları verilmektedir:

1. *isim* Tuğra.
2. *isim* Metal paranın resimli yüzü.
3. *isim* Halat gibi örülmüş iplik çilesi.
4. *isim, halk ağzında* Bazı oyunlarda, vurmak için kullanılan düğümlenmiş mendil.
5. *isim, halk ağzında* Ucu düğümlenmiş bir mendil aracılığıyla oynanan ve yanılanların ebe tarafından cezalandırıldığı bir tür çocuk oyunu.

İlk bakışta birbirleriyle bağı yokmuş gibi görülen bu anlamlar aslında aynı kökenden geliyor. Hatta Tarama ve Derleme sözlüklerinde daha fazlası var:

“Tura” kelimesi tug> (sancak, alamet) >tuğrag (simge, alamet)> tuğra> tura şeklinde bir etimolojiye sahiptir.

ETÜ:[Uyğur Kağan Yazıtı, 759] **tuğ** taşıkarak erikli[sancak dışarı çıkar iken]

ETÜ:[Kaşgarî, Divan-i Lugati't-Türk, 1073] tokuz **tuğlığ** xān [dokuz tuğlu hakan] “Etü tuğ alem sancak mızrak ucuna takılan simge =Moğ. Tuğ. a.a. Çin. tu.

Not: Doerfer II. 969, Clauson sf. 464 Çince'den alıntı olarak değerlendirirler ise de, Çince sözcüğün Türkçe veya Moğolcadan alıntı olması kültür tarihi açısından daha güçlü

olasılıktır (Nişanyan Sözlük).

Tuğ, Eski Türklerde bir mızrak ucuna takılan yaban öküzü veya at kılından yapılmış ve çeşitli renklere boyanmış başı topuz uçları saçak şeklindeki aleme verilen addır. Bu alemlerin sayısı hakanın gücünü gösterir. DLT’de “**tokuz tuğlı han**” (dokuz tuğlu hakan) şeklinde geçer.

Erzurumlu Mustafa Darir’in “Siyer-i Darir (1388) adlı eserinde “*Ve Şahma’yı ana dutturdu ve çarmuh eyledi ve tura’yı eline aldı çarptı, Şahma dahi tura (طوره) acısına ona dek sabreyledi.*” (Tarama Sözlüğü V, O-T: 3855) kaydından Anadolu’da XIV. Asrın ikinci yarısında “tura” kelimesinin ele alınarak birine vurulan bir araç anlamında kullanıldığını anlıyoruz.

Günümüzde Anadolu ağızlarında kelimenin farklı illerde farklı anlamlarla yaşadığı görülüyor:

tura (I) Kıvrılarak sıkıştırılmış iplik çilesi. (-Bursa Akköy *Sögüt -Bilecik -Erzincan *Develi -Kayseri *Bor -Niğde -Edirne. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978 cilt: 10, S-T (sa - tüzlük)

tura (II) 1. Kimi oyunlarda ebeye vurmak için kullanılan düğümlemiş mendil. (Kemaliye *Alaşehir -Manisa *Osmaneli -Bilecik İğneciler *Mudurnu -Bolu *Kurşunlu -Çankırı Maksutlu *Şarkışla, Vazıldan*Divriği -Sivas Ağırnas -Kayseri *Bor -Niğde -Konya *Mut ve köyleri -İçel Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978 cilt: 10 S-T (sa-tüzlük). 2. Düğünlerde oynanan bir çeşit oyun. *Afşin ve köyleri-Maraş -Kayseri Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978 cilt: 10 S-T (sa-tüzlük)

tura (III) On taneden oluşan tabaklanmış deri bağlamı. -Bursa *Bor -Niğde Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978 cilt: 10 S-T (sa-tüzlük)

tura (IV) Kılıçbalığının yırtarak dolaştırdığı ağ. *Beykoz -İstanbul Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978 cilt: 10 S-T (sa-tüzlük),

tura (V) Topuz. Elâzığ ve yöresi (Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler Tuncer Gülensoy- Ahmet Buran Ankara, Türk Dil Kurumu, 1994 240 s.)

tura (VI) Düğümlemiş mendille erkeklerin düğünlerde oynadıkları, güce ve vurmaya dayalı sert bir oyun (Malatya Malatya İli Ağızları, İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler Cemil Gülseren Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000 448+10 s.)

tura (VII.) Bir köy oyunu (Adana, Osmaniye Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları Faruk Yıldırım Ankara, Türk Dil Kurumu, 2006 2 cilt)

Tuğ ve tuğrag kelimelerinden gelinin başına takılan -başa takılan renkli kumaş ve püsküllerden yapıldığı için- duvak (<tuğrag), alay ile tümen arasında askeri birlik anlamında “tuğay”, bu birliğin komutanı anlamında “tuğgeneral”, “yazı tura” ikilemesinde, paranın resimli, tuğralı yanını belirten anlam olmak üzere çeşitli anlamlarda kelimeler türemiştir. Halk arasında oynan seyirlik oyun “tura” da bunlardan biridir.

Türkiye’de tura oyunu

Halk Ağzından Delemeler Sözlüğündeki anlamlardan ve internet ortamında yapılan paylaşımlardan anlaşıldığı kadarıyla ülkemizin hemen her bölgesinde bilinen tura oyununun Malatya, Kahramanmaraş, Osmaniye, Yozgat, Kırşehir illerimizde daha yaygın olarak oynandığı anlaşılmaktadır. Kelimenin yayılma alanından anlaşıldığı kadarıyla tura oyunu Anadolu’da Türkmenlerin yaygın olarak yaşadığı bölgelerde oynanmaktadır. Yozgat ve Kırşehir’de turanın bacaklara doğru vurulduğunu görüyoruz. Malatya’da daha çok meydana çıkan üç kişi tarafından oynanmaktadır. En önde duran kişiye onun arkasındaki, ona da arkasında duran üçüncü kişi turayla vurmaktadır. Ülkemizde turanın bütün bölgelerde davul zurna eşliğinde ve daha çok düğünler olmak üzere şenliklerde oynanması ortak özellik olarak göze çarpmaktadır. “Tura” olarak adlandırılan rakibinize vurduğunuz araç, büyükçe bir mendilin düğümlemiş hali olmakla birlikte daha çok pamuk ipliğinden örülmüş kalın kendirden yapılmaktadır.

Helete’de tura oyunu

Bizim göçer-konar Türkmenlerden oluşan Helete (Kahramanmaraş) kasabamızda

“tura” kelimesi öncelikle oyunun sonra oyunda kullanılan örme ipin adıdır. Çünkü oyun “tura oynamak” olarak adlandırılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki “tura” adı verilen iple oynandığı için oyun bu adı almıştır.

Başta düğünler olmak üzere asker uğurlamada, şenliklerin her türünde, tura oyunun başladığı davulun sesinden anlaşılır. Davul tek düze “dom dom dom” şeklinde vuruyorsa, halay havasında değilse tura başlıyor demektir. Eskiden bu oyunun tutkunları, bağında bahçesinde, tarlasında harmanında çalışıyor olsa bile tura havasını duydukları anda işlerini bırakır tura yerine koşarlarmış. Çünkü tura sadece bir oyun değil bütün insanların birbirleriyle şakalaşip eğlendikleri, usta turacıların hünerlerini sergiledikleri keyif alınan bir şenlikmiş. Günümüzde de, eski turacıların kattığı neşe ve ustalıkla olmasa da, Helete’de tura oynanmaya devam ediliyor.

Helete’de tura yaklaşık bir metre uzunluğunda, kıldan örülmüş kalınca bir iple oynanır. Eskiden karakeçi besleyiciliği yapılan kasabamızda ipler de keçi kılından örme suretiyle yapılıyordu. Kılın kalınca ve kendir, pamuk ve diğer iplere göre nispeten yumuşak oluşu, ipin sağlığa çok zarar vermesini önler. Fakat yine de turaya girenlerin sırtlarında tura izleri, kabarmalar, morarmalar, hatta kanamalar oluşabilir.

Tura ipi için kırılan keçi kılırları kıl tarağı ile tarandıktan sonra “iğ” ile eğrilerek ince ip yapılır. Bu ipten kara çadır, harar adı verilen büyük çuvallar, çul, palaz adı verilen yer sergileri dokunurdu. Eğrilerek yumak hâline getirilen kıl ipler birbirine sarılarak kalınlaştırılır. Kalınlaştırılan bu iplerden yaklaşık iki metre uzunluğunda bir bölüm alınır ve bu iki metrelik ip kıvrılarak ikiye katlanır. Böylece ipin uzunluğu bir metreye iner. Birbirine sarılan ipin ucu düğümленir, bazen bu düğüm ipin bir ucunu topuz hâline getirir. Topuz hâline gelen bu uç kısım turanın tutma yeri olarak kullanılır. Topuzdan dolayı ip elden kayıp düşmez.

Tura oynanan alanın düz olması gerekir. 15-25 metre uzunluğunda dikdörtgen şeklinde insanlar tarafından çevrelenen alanda davulun ritmiyle oyuna giren kişiler alanın bir ucundan diğerine gidip gelirler. Oyun alanının daralmaması için değnekçiler ellerinde sopalarla alanı daraltanları geriye iter.

Turada oyuna giren iki tip insan vardır. Köyde yiğitliği ve heybetiyle bilinen gençler sade bir gömlekle oyunun sekişi de dahil olmak üzere sanatını icra ederler. Bu tipler birbirini tanır ve biri oyuna girince rakipleri de onunla oynamak için meydana atılır. Bu yüzden önde gidenin fırlatacağı turayı kapmak için amansız bir yarış olur. Bir kişi önde giderken arkadan gelen onun sırtına iple vurur. İyi turacı ipi boyna veya bele kaydırmaz. Tura bele veya boyna vurulursa kavga çıkabilir. Tam sırta vurulan tura “şıp” diye tiz bir ses çıkarır ve acıtırıcıdır! Bu tip turacılar alanı boydan boya giderken çoğu kez rakibine bir kez en fazla iki kez vurur. “Turanın hakkı birdir” sözü meydanı boydan boya tura ritmiyle sekerek giderken rakibine bir kere vurmak en makbul olanı anlamına gelir. Belki de Helete turasını Türkiye’nin başka yerlerinde oynanan turadan ayıran en belirgin özellik budur. Bir kere vur ama turanın hakkını ver anlayışı. İyi tura vuran kişiye başkaları da iyi vurmak ister. Önde giden kişi turanın iki ucundan tutarak kollarını havaya kaldırır ve tura havasını oynayarak gider. Ucu ıslatılmış turanın daha acıtıcı olduğu düşüncesiyle bazı turacılar turanın ucunu ağızlarına alarak ıslatırlar.

İkinci tip turacılar çoğunlukla yaşları geçmiş, şamatacı, köyün insanlarını keyiflendirmeye çalışan tiplerdir. Daha rakipleri kendi alanlarına gelmeden hoplayıp zıplayarak, çağırıp bağırarak kalabalığı şenlendirirler, kendilerine doğru gelen kişiden ipi kapmaya çalışırlar. Onların da kendilerine göre rakipleri vardır. Bu tipler bazen ceketlerini çıkarıp yere atarlar bazen şapkalarını havaya fırlatırlar. Tura oyunun en keyifli yanı bu tiplerin oyuna girişiyle yaşanır. Kalabalık çağırıp bağrışmalarla bunların turaya girmelerinden memnuniyetini gösterir.

Tura oynarken kalın ceket, mont giyenler de olur. Kalın giyinilirse turanın tesiri, acısı çok hissedilmez. Fakat yiğitliğine, cesaretine, delikanlılığına güvenen kişiler için bu eksi puan olacağından, halkın takdirini kazanamayacaklarından bu tercih edilen bir yöntem değildir.

Bütün geleneksel seyirlik oyunlar gibi tura da Helete’de eski keyifli hâliyle oynanmıyor artık. Bunda geleneğin unutulması kadar kasabanın verdiği güçle nüfusun

azalmasının da etkisi var. Fakat düşünlerde, asker uğurlamalarında Heleteli gençler yiğitliğin, acıya dayanıklılığın ölçüldüğü bu oyunu oynamaya devam ediyorlar. Bu bile sevindirici.

KAYNAKLAR

Gülensoy, T., Buran, Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler Ankara, Türk Dil Kurumu, 1994 240 s.

Gülseren, C. Malatya Malatya İli Ağızları, İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000, 448+10 s.

Nişanyan Sözlük, Çağdaş Türkçenin Etimolojisi : tuğ
<https://www.nisanyansozluk.com/?k=tuğ>

Tarama Sözlüğü V, O-T, TDK yayınları, Ankara, 1971

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978 cilt: 10, S-T (sa - tüzlük)

Yıldırım, F. Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları Ankara, Türk Dil Kurumu, 2006 2 cilt

КАЧКЫНБАЙ ОСМОНАЛИЕВДИН КӨЧМӨНДӨР КАГЫЛЫШЫ КИТЕБИНДЕ «ОРДО» ОЮНУНУН ЧАГЫЛДЫРЫШЫ

Отражение ордо в книге Качкынбая Осмоналиева «сталкивание кочевников».

АБДУЛЛАЕВ М. Т*, ИСМАИЛОВ Т. Г.** , МАЛАЕВА Г.***

Аннотация. Макалада К. Осмоналиевдин «Көчмөндөр кагылышы» китебинде улуттук ордо оюнунун уюштурулушу жана Ормон хан менен Балбай баатырдын ордочуларынын ортосундагы мелдеш сүрөттөлөт жана көркөм адабияттагы ордо оюнуна мүнөздөмө берилет. Байыркы ордонун эрежеси сакталган

Ачкыч сөздөр: ордо оюну, кыш, мезгил, жаат, кой, таш короо, чүкө, томпой, абалак, оюлган жер, чий чен, жыйырма эки, киши, Боромбай, Балбай.

Аннотация. В статье в книге Осмоналиева «сталкивание кочевников» описывается организация национальной игры Ордо и состязание Ормон хана и Балбай баатыра и дается описание игры Ордо в художественном литературе.

Ключевые слова: Игра Ордо, зима, период, команды, баран, каменный двор, альчики, томпой, абалак, место вырезания, чий чен, дватцат две, человек, Боромбай, Балбай.

Киришүү. Ордо оюнун адабий булактарда кандай чагылдырышы жөнүндө интегративтик изилдөөлөр жүргүзүүнү карап чыгып, ордо оюну Манас эпосунда:

Кош тигишип жанаша,
Калганынын баарысы,
Оюн күлкү тамаша.
Бетегесин жулдуруп,
Белгини жерге урдуруп,
Беш чүкөнү бир дешип,
Сызып алып сызыкты,
Жерди чийип салышты
Желпинишип алышты.

Баштаптыр Манас ордону – деп берилгенин изилдедик, мында поэзия сыяктуу берилген менен ордо оюнун уюштуруу, мелдешти өтүү, берилчүү байгелер жөнүндө эч нерсе айтылбаганын сездик. Адабияттардын ичинен К. Осмоналиевдин «Көчмөндөр кагылышы» китебинде улуттук ордо оюнун уюштуруу, мелдешти өткөрүү, калыстык иштеринин жүрүшүн толук изилдеп, китепте берилген жерин толук макалада жазып бердик.

Изилдөөнүн максаты: улуттук ордо оюнун уюштурууда мурункулар жана азыркылар кандай уюштурган жана эрежелерди тактоо.

Изилдөөнүн милдети: 1. Ордо оюнунун эрежелерин анализдөө.

Изилдөөнүн методдору: 1. Адабий булактарды талдоо; 2. Студенттер жана окутуучулар арасында сурамжылоолорду жүргүзүү.

Адабияттык изилдөөлөр төмөнкү жыйынтыктарды берди: Кыш айы, кыргыздар үчүн «ордо» оюнунун учуру. Атайы келген меймандар көңүл ачып кетмекчи. Жаатка бөлүнүп, ордо атышууну чечти. Миң ашуун кой жаткан таш короо. Устүнкү жагы кыгы шыпырылып, жумшак көң үстү мелтиреп, түз. Ошол тастайган түзгө короонун бир четинен ортого чейин чокойчон неме жыйырма беш таман өлчөдү. Токтогон жерге узун жип керилди. Жиптин бир учун тиги кармап, басып, жиптин экинчи учунда байланган шиш менен берки киши тептегерек айлана чийди. Демек, экинчи тарабы жыйырма беш — элүү таман ордо курулду. Чок ортосу согончок менен ыйкалып, оюлду. Оюлган жер «борбор» аталат. Далынын тунгунан бычак менен жонуп, чыпалак тырмагынын агынчалык тегерек кагаздай жука сөөк оюлгандын ортосуна ташталып, ордо «ханы» делинет. Жыйырма эки кишиден эки жаат болуп, кырк төрт киши атышмакчы. Бир тараптын башчысы Ормон, экинчи тарапта Боромбай. Ар кишиге бирдин үчү чүкө бөлүнөт. «Бирдин үчү» беш чүкөдөн турат. Демек, кырк үч киши үчүн эки жүз он беш

* Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын окутуучусу.

** Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын окутуучусу.

*** Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын окутуучусу.

чүкө жана кырк төртүнчүгө үч чүкө кошуп хан акыркы үчү делинет. Борборго эки жүз он сегиз өңчөй ак чүкө тизилип, сары кык үстүндө табак ичиндеги айранга окшошту. Бир карыш, төрт эли болуп ченелип, «чен чий» ташталды. Кулжанын мүйүзүнөн, тоо текенин мүйүзүнөн чабылган абалакта экөө, өгүздүн томпоюнан экөө ташталды ортого. Ким томпойго көнгөн? Каалаганы менен атсын, каалаганы менен чертсин деп, алды менен чечип алышты. Киши башына үчтөн оюн, жыйырма эки кишиге алтымыш алты оюн. Оюн башталганда, эки тараптан эки дайекчи чыгып, бирөө алтымыш алты коргоолду топусуна салып отурат. Адамдар атып, абалагы кур кеткен сайын, бирден коргоолду беркиге өткөрүп турат. Коргол бүткөндө оюн бүтөт. Кезек экинчи тарапка өтөт. Чүкө бүт алынып, «хан» ордунда калса «хан» чертмейге өтүшөт. Бир тарап чүкөнү бүт алып, экинчи тарап «ханды» жалгыз чертип алышса, чүкө албаган тарап өздөрүнүн жыйырма экисине өлчөп, чүкөнүн жарымын гана борборго салат. «Хан» чыгарган тарап топту биринчи атмай укугун алып, бирок ар бири бирден гана атат. Бул «хан күкү» деп аталат. Ордонун кызыгы, чыры, ызасы ошондо байкадат. Анткени, абалакты «күкү» киши кармаганда беркилерден экөө жанына жетип, чийимди так бастырып, жулкулдатып, баш кийимин жулуп, бет алдына булгалап, «күкү-күкү» деп кыйкырат.

Атуусуна тоскоол болуп, ызалайт. Көрүүчүлөр каткырып күлүшөт. Чүкө чыгып, абалак же томпой чийим ичиндеги чүкөлөрдүн бирине чукул жатып калса, чен чийин салынат. Жетсе, ал адам отуруп чертет. Жетпеген болсо, кайра алып атат. Чүкө чыгарып кеткен үчүн ага кыйкырышпайт. Кээде чыккан чүкө тоскоолго тийип, кайра ыргып чийим ичине түшөт. Ал чүкөнү ойноп аткан тараптын адамы чийим сыртында туруп ичтен алса, оюн жыдыйт. Ичтен туруп сырттан алса да, жыдыйт. Чыккан чүкө жыйноочуга тийип, кайра ичке түшсө да жыдыйт. Шериги чертип атканда, чийимди басып алса, байкоостон буюмун түшүрүп жиберсе да жыдыйт. Ордо оюну сактыкты, чеберчиликти талап кылат. Жыдытыш үчүн эки тарап тең бирибирине айыгышып, кыймылга көз салып турушат.

Ортодогу экинчи кысталыш «терге» делинет. Чийимдин бир чети сөзсүз короодогу таш түбүнөн өтөт. Борбордогу чүкөгө абалак жаздым тийип, чүкө удурдугандан баштап, бардык оюнчу таманын ташка тиреп, ошо «тергеден» атышат. Качан чүкөлөр чачылып, борбордон оолактамайын, ар ким каалаган туштан атууга укуксуз. Ордо өткөн короонун айланасы толгон эл, бала-бакыра. Оюн башталарда эки тарап бирден сол чүкө алып чыгып, калыс адамдын алаканына салат, ал адам асмандата ортого ыргытат. Муну «ат калчоо» дейт.

Аты конгон тарап, ордону биринчи атууга укук алат. Эки тараптын башчылары макулдашып, ар утушка тогуз жылкыдан байге сайылды. «Ат калчоо» калыстыгына Калыгул көрсөтүлдү. Баятан короо сыртында, эл арасында тынч турган карыя, негедир, кабак бүркөшү Боромбай менен Ормондун оюнга өздөрүнүн аралашканынан күмөн санап, жактырбаганы. Оюн дегениндин аты «оюн» болгон менен, башталып кеткенде улуу-кичүүгө, даража-дарманына карабайт. Байгени утуш үчүн, намысты кетирбеш үчүн жакалашууга, жаман сөз айтышууга, кызыл чеке болуп жаңжалдашууга алып барат. Ушундан нааразылана, ынак адамдар суук-селки болуп калышы мүмкүн.

Калчап берейин, - деди Калыгул эки чүкөнү ак манжасына айкаш кондура колун короонун ортосун карай сунуп, чырдашпай ойногула.

- Алда, абамдын сактыгы ай! – деп жеңил кемселин кемер менен курчанган Ормон күлдү. Чырды байлап коюппу? Болуптур. Калыгул кош чүкөнү тепетең жогору ыргытты. Үчүнчү калчоодо Ормон тараптын «аты» конду. Оюн кызыл күүгүмгө созулду. Жайыттан келип, бул короого кирчү койлор сыртта. Чүкө көрүнбөй барат. Айыгышкан оюнчулар тамакка карашпады. Оюнга кызыккан эл да тарабады. Балдар көк муштум болуп үшүгөнүнө кайыл. Ызы-чуу түшө кыйкырып, жүгүрүп, чыккан чүкөлөрдү, черткенде короодон ашкан чүкөлөрдү жыйнап, ээлерине берет. Бул күнү Ормон тарап үч чыкты. Ар чыккан сайын меймандарынын аттарынан тогузду жетелетип келип, арканга тиздирди. Тамаша аралаш үнү бак-бак: «Азамат эрдин алдынан, ажалдуу кийик жолугат». Өздөрү келип ойногон немелер, жөө кетсин! Мындайга Каптал жата калбайбы. Чу

дегенде эле Боромбай минген аттан баштап, жыйырма жетини өткөрбөй аңкайтып, аса байлаган. Үч алдырганга Боромбай тарап катуу намыстанды. Бир жигитин түн катыра айылына чаптырды: - Уттуруп коюп, соңсоюп кетмек белек. Балбай элүү жылкы айдап, чертмекчи Чыйбылды жанына алып, эртең мында болсун.

- Чыр эмес оюнуңардын артында көрөрмүн! - деди Калыгул. Боромбайдын буйругу аткарылды. Үчүнчү күнү башталган оюнда ал тарап уттургандарын кайрып алышты. Төртүнчү күнү Ормондорду эки утту. Чүкөгө жантыгынан жата калчу Чыйбыл кадамак кадап да түшөт, ичке. Тоорумак торуп да түшөт, ичке. Атып да түшөт, ичке. Черткен чүкөсү зың этип, короонун сыртына ыргыйт. Боромбайлар үчүнчү жолу кайра салып бергенде, топ жаңы бузулуп, четке ак чүкө келди да, таа конду. Намыстанган Алыбек кулжа абалакка бармак-сөөмөйүн батыра кармап, кадады. Чүкөсү тыз ыргып, абалак борборго кол менен койгондой уюду. Билекти шымалана түрүнгөн ал, жай мелтиреп келип отурду.

Ормон удургуп, бетин кан тээп сүйүндү.

- Чертчү болсон, черт эми! Бокемдер тирүү койдун чүкөсүнө зар болсун. Тастайт борборду. Алыбек айткандай эле чертти. Кээ чүкөлөрдү тобу менен чертип, кээ чүкөлөрдү кошоктой жарыштыра чертти. Бирде топ чүкөнүн жанына отуруп, абалакты бир кармаган боюнча, он-он бешке сабап чертти. Чүкөлөр ташка тийип чырылдап, урчуктары ыргыйт. Короодон ашып, дыңылдайт. Чүкөнүн жарымынан оодарып салган. Балбай чийим ичинде Алыбектин ар кыймылын байкап, жаак эти түйүлө калып, басып турат. ...Ал бир учур Алыбекти коноктоп отуруп, «достошолу» деп өтүнгөн.

Жакшы ат мингизип узаткан. «Ошол достугун унуттубу?» - деп карышкырдай көзүн тикирейтип, Алыбекке кадайт. Ал чертүү кызыгына баткан, баамдабайт. Абалагын топ чүкөнү карай тартып туруп, отураарында Балбайдын көзүнө көзү уруна түштү. Балбай оюндан «жыды» дегенди туйгуза, сол көзүн кысты. Бул ымдашууну Каптал сизди. Жана беш чүкө чыгарбай туруп, Алыбек абалагы жаза мушталып жыдыганда, Ормон өзү да шектенип калды: - Карабаскыр! Эмне болду сага? Чертмекчи күлгөн болуп, ордунан турду:

- Карабаспай эле... Колум тердеп кеткен тура. Жылмышып кетпедиби, абалак. Иш ушинтип чукулунан бузулду. Салып берген оюнду Ормондор жандыра албай, уттуруп коюшту. Кайра башталганда ханды чертип алышып, баары бирден «хан күкү» атмай болушту.

Алгачкы өнөктүн абалагы тизилген чүкөнүн четин удургутуп, калгандары «тергеге» жетеленип, кыйкырык-чуу менен шылдын болуп, ата башташты. Кызуу менен абалакты ала койгон Ормон өзү да «тергеге» барды. Ага Балбай учуп жетти. Аял-буялга келбей, Ормондун башынан жашыл тыш суусар тебетейди жулуп алды да, бет алдына булгап: Күкүү-Күкүү! - деп дарылдашты салды, Ормон элебеди. - Кантет, кудай урган. Көз алдымды тоспочу. Чүкөнү көрүп атамбы, же?... - деди.

- Көрбөй калганыңыз керек да! Ха-ха-ха. Күкүү! Күкүү! Ишти Укен бузду. Ал кайда карап турду эле? Уттурган эри үчүн намыс жанына батып; чыдамы кетип, кайда жүрдү эле? Шамалдай жетип, Ормон жанына даяр болду да Балбайдын колунан тебетейди жулуп алды:

- Адепсиз, кайни! «Ханды» атканы жаткан хандын баш кийимин албайт! Бу кайсы жосунуң?! Балбай кийиндей берди. Укен колундагы тебетейди силкип-силкип туруп, эрине кийгизди. Тиги, четте өзүнөн көзү өтүп, таштай катып калган Алыбекти көрдү. Калыгул ордунан чапчаң туруп, этегин кагынып калган эле. Катуу унчукту:

- Ордоңордун ойрону чыкты! Ормон колундагы абалакты таштады. Ыраазы болдубу, же алда неме оюна түштүбү, Укенге муңайып карады:

- Бекер кийлигиштиң. Оюн деген оюн болот. Бекер кийлигиштиң...

- Соксойтуп?! Сени жылаңбаштап ойношобу, баатыр? Сый-урмат оюнда да керек! Сый-урмат чектелбейт.

- Ата көрүү... Дааныштын кызы...

- деди Ормон. Укенге көзү түшкөн Алыбек дале таштай каткан. Ысык башталган оюн муздак аяктады. Кубанычтуу башталган оюн кейиштүү аяктады. Кол башчылыктар «оюнда ыйлашмай жок» деген шылтоо менен уткан жылкыларын түгөл айдап кетишти. Кабагына кар жааган Ормон кышты түнөрүп, ачуулуу өткөрдү. Жүрөгүндө купуя сыр. Ал сырын башкага эмес, өзүнө айткандан тартынат. Кыялы удургуп, коңулүн алаксытып, унутууга, жаңытып ойлонбой коюуга аракеттенет. Анысы Алыбектин ордодо кетирген осолдугу болучу.

Тыянак: 1. Жыйынтыктап айтканда улуттук ордо оюнун адабий булактарда айрыкча, К.Осмоналивдин «Көчмөндөр кагылышы» деген китепте көркөмдөп берилип, уюштурулушу жана эрежелери так даана ата-бубалар ойноп келгендей сакталган. Демек ордону жумалап аткан эрежеси жакшы берилген.

Колдонулган адабияттар

Абдуллаев, М. Т. Ордо оюну: теориясы жана усулу. [Текст]: окуу куралы / М. Т. Абдуллаев, Т. Т. Иманалиев Бишкек: КББнын “Билим” басма борбору. – 2015. – 144 – б.

Анаркулов, Х. Ф. “Кыргыз эл оюндары”. окуу китеп. [Текст] / Х. Ф. Анаркулов . – Бишкек, 1992. – 190. – б.

Бектенов, З. Кыргыздар оюну. Окуу китеп. [Текст] / З. Бектенов, Ю. Мусин. – Фрунзе, 1978. – 145 б.

Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению “Физическая культура - Бишкек, 2014.

Какеев, А. Ч. Улуттук ордо оюну байыркы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн үлгүсү [Текст] / А. Ч. Какеев // совр. сос. и пересп. разв. национальной физической культуры: илим. эмг. жый. – Бишкек, 2005. – 116 – 120. – бб.

Солтоноев, Б. Кызыл Кыргызстандын тарыхы. 2-х. т. [Текст] окуу китеп / Б. Солтоноев. – Бишкек, 1993.

Осмоналиев, К. «Көчмөндөр кагылышы» [Текст] адабий китеп / К. Осмоналиев. / Бишкек ш (1993)ж. 236-241бб.

Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. – М, 1961 – 1963. – Т. – 1-3.

CONSERVATIVE ENDEAVORS OF ETHNO SPORTS IN GOVERNMENT GIRLS SECONDARY SCHOOLS OF PESHAWAR, KHYBER PAKHTUNKHWA

Abdul Waheed MUGHAL*, Salim Ur REHMAN**, Khisro Kaleem RAZA***
Nawab Furqan AHMAD****

Abstract

The ethno sports or traditional games have been valued for cultural preservation and transmission, sociological uplift and a source of support in the all-round development of an individual. Emergence of technology and underestimation of co-curricular activities in educational institutions have been considered the major blocks in conservation of the ethno sport, which is an issue of great concern.

The study in hand was designed to analyze the activities related to ethno sports at Government Girls Secondary Schools of district Peshawar, Khyber Pakhtunkhwa. The participants of the study included 375 students, randomly selected from 30 Government Secondary Schools of district Peshawar, Khyber Pakhtunkhwa. The study also included all the Heads/Principals and Physical Education Teachers of the sampled 30 schools. Using a convergent parallel design, data was collected from students via questionnaires and observations through personal visits, while the Head/Principals and Physical Education Teachers were interviewed using semi structure interview protocol.

The quantitative data was analyzed through descriptive statistical procedures in terms of percentages and means. The qualitative data was analyzed by deriving themes from the interviews. Confirmatory analyses were used through observation schedules. The findings of the study revealed that as a whole Geetian (Mirgati), Hopscotch (Chendro) and Hide and Seek (Chupan Chupayi) were prevailing among 48% students of Government Girls Secondary Schools. It was suggested that the school administration may provide learning opportunities to students regarding ethno sports. Proper time tables may be maintained to conserve the ethno sports and curricula may be provided with introduction to regional traditional games.

Keywords: Ethno sports, Traditional Games, Health Education, Sports in Schools

Introduction

Ethno sports or traditional games have been considered as the root of breaking distances among nations, whereby such games were considered to be played during certain festivals and people from all nations were being involved without any discrimination. According to the statement of Kylasov (2012), its origin lays in history back in the Anglo-Saxon sports, whereby social and cultural differences were omitted and everybody belonging to any nation, ethnicity and races was being motivated to participate in such games during cultural celebrations, universally. The stated traditional games are losing fame due to technological advancement and currently, the paradigm of sports with reference to ethnic games has been shifted. It has also been established that in order to enforce people against enemies, the traditional games were developed with the history, whereby wrestling, hunting, running etc have been considered as measures of physical and physiological development, giving strength to the humanity and ensuring offensive measures effectively. Maintenance of ethno sports has been reported to be a sort of cultural heritage and traditional preservation among nations since long.

Studies of Kylasov A.V. & Rastorguev V.N. (2017) found that the ethno sports in majority of nations have been transmitted from generation to generations. Also some of the rulers have implemented their own traditions in the conquered areas not only in terms of language, but also in terms of ethno sports, with the passage of time.

Majority of the nations are arranging festivals for their traditional games and ethno sports, whereby some have local festivals as well. The overall impact of such activities has been found to be in coherence with mental, moral, cultural, social, traditional, physical and personal development of the individuals being involved in ethno sports (Kylasov & Gureeva, 2017)

Traditional Games in Peshawar, Khyber Pakhtunkhwa

Because of its exceptional spot in history Peshawar incorporate numerous traditions and customs which are unique in relation to the encompassing regions. These incorporate

* Prof. Dr. Dean, Faculty of Arts, Social Sciences and Education, Sarhad University of Science and IT, Peshawar

**Engr. Prof. Dr Vice Chancellor, Sarhad University of Science and IT, Peshawar

***Dr. Head, Department of Education, Sarhad University of Science and IT, Peshawar

****President Traditional Games, Pakistan

traditional dress, food, family protests and numerous different perspectives. In spite of the fact that, with the progression of time these games were adjusted and altered, yet their provisions are still all around saved and are practically speaking for quite a long time. The most famous traditional games and rounds of locale Peshawar are as per the following:

Kabaddi (Wrestling)

Kabaddi is a traditional game broadly famous all over Peshawar. In Swabi this game is otherwise called kathkabaddi, while in DI Khan region it is known as kath (Iqbal J 2002: 377). It is a challenge of actual strength between the players of two groups with the style differing from one area to another (Yousafzai 2009: 37-8).

This game is a great deal like wrestling and its set of experiences goes right around 2,000 years back. Because of its social importance for the entire Gandhara area, a wrestling scene is currently displayed in Peshawar gallery. Teams from different villages take part and fight against each other. Each group accompanies a group of allies, who come to see the game and furthermore to cheer and support their grapplers.

Bilori (Marbles)

Marbles game is known in Peshawar as *Bilori*. It is difficult to say when and where the game of marbles was introduced. Unearthing of clay marbles or sling balls of the identical size from numerous buddhist sites shows that possibly the sport of marbles become recognized here in view that historical instances. Sorts of this game are played. There may be no limit on how many players can take part. A hollow in the ground of approximately inches deep and about six to 12 inches in diameter is dug. It's far taken into consideration to be the goal point of the game. All the gamers deliver their marbles (usually fabricated from glass, stone or clay) to one player who throws them out of the hole numerous meters away. The leading participant starts off evolved the sport by pointing at and focused on the other marbles, and after they have been knocked out, they may be thrown to the hollow and the participant gets the marbles or already declared quantity from folks that misplaced (Iqbal J 2002).

Guli Danda(Kit-cat)

This is a traditional game played by the children in nearly all parts of Khyber Pakhtunkhwa (Iqbal J 2002). Kit-cat is locally known as gulidanda. In this game a batter hits a guli (small piece of stick) placed over a shallow oblong pit with a danda (about one meter long stick). A fielder throws back the small piece to the pit and tries to hit the long stick.

Baraf Pani

This game doesn't have a minimum or maximum number of players, which makes it even cooler to play. The person is selected by throw and chases all other players. If he can catch someone, he shouts "Baraf" (freeze). After that, the person "freezes". This means that you are excluded from the game because you are not allowed to move. However, other players can unzip the frozen player by tapping "Paani" and yelling. With that in mind, tracking should freeze all players and end the game. The first frozen person will be the rider for the next round (Bashir & Zain, 2018).

Pitogaram

This is a traditional game that is also played in KP. There are two teams in this game. To play Pittho & Garam, the player must first stack 7 stones. The goal is to throw a tennis ball on the rock and everything will collapse and rebuild the structure without being caught by other teams.

Chocolate Chocolate

This is a fairly slow game that can be played by multiple players at the same time. One is chosen to face the wall while the other player stands behind him. All other players need to slowly move towards him, yelling "chocolate". Looking back and seeing the players move, they are out of the game. It turns around and repeats the process until someone grabs it. Anyone who does it first wins the match (Bashir & Zain, 2018).

KhoKho

In this traditional game, there are two teams with two players sitting side by side on

their lap. These two belong to the team of defenders. Players should be divided into teams of defenders and trackers. The defending team needs to prevent other teams from being caught by him. It all happens on time. After the first match, another round will be run. The team that can catch all the opponent's players in the shortest time wins.

Trackers should strive to mark one of the defenders. If the defender crosses the line on the other side, the tracker must touch the back of one of his teammates sitting in the opposite direction and shout "Koh". The hunter's goal is to mark the defender as soon as possible. The team that wins the defender in a shorter amount of time wins (Bashir & Zain, 2018).

Oonch Neech

In this game, the hunter is chosen first, and the hunter must catch all other players. But there are pitfalls. Runners can save the game by climbing something, such as a tree or the top of a door. You will not be caught until you reach height. Only 3 or 4 brokers can do that, so you need to keep exchanging these locations (Bashir & Zain, 2018).

Geetian (Mirgati)

The Geetian is a specified game only for girls which is also known as mirgati and is generally played through youngsters. Two to 4 players take part and use 4 small marbles, typically made from stone. Every player needs to complete numerous steps of the game and if a mistake is made, she loses the range. Steps of this sport are known as yaka, doka, tikka and bisharat. While a player passes all of the steps, she is considered the winner (Magomedov, R. R., & Daurov, A. M., 2016).

Chendro (Hopscotch)

Hopscotch or Chinjo is also known as chindoor or chendro. It is a simple and entertaining traditional game played by children in Peshawar. This game is also specifically played by female only. More than two players can take part. A simple rectangle about x4m in size is marked on the ground. Then it is further divided into five smaller rectangles. This game is played with a marker, usually a roundish clay piece. The marker is tossed into the first rectangle and then by hopping and kicking it, it is moved to another rectangle while avoiding the line between them. The second leg must be bent to back side and held by one hand. The marker is kicked from one rectangle to another till it is kicked out of the main rectangle. Players who lost take the winner on their shoulders and carry her to the agreed spot (Bashir & Zain, 2018).

Chupan Chupai (Hide and Seek)

Also called Ankh Macholi is a game much popular both in boys and girls. It includes players more than three, however can also be played between two (Jenny, W., 2009). One player closes his/her eyes and the others hide their selves. The hidden ones are informed that I am coming to search you all, so be ready. Now the one will search for the hidden ones or simply will seek them accordingly. As soon as the hidden are searched, there is a celebration by all. The one who is searched closes his/her eyes and others get themselves hidden. The same is repeated again and for a number of time the one searched will close eyes and will search for the hidden ones (Trafton, J. et al, 2011).

Miscellaneous Traditional Games

Besides the stated games, other traditional games well known in Peshawar are Shalgati, Kottanai, Ghal Bacha, Guda Gudi, Cho Cho, Aku Baku and banrichagh. These are simple games, but they are played by children with great passion and amusement (Bashir & Zain, 2018).

Objectives of the study

The current study was designed to achieve the following objectives:

1. To determine the prevalence of traditional games at Government Girls Secondary Schools of Khyber Pakhtunkhwa.
2. To suggest measures for conservation of ethno sports in Government Girls Secondary Schools of Khyber Pakhtunkhwa.

Review of Related Literature

Sport is a part and parcel of virtually each culture. Like different factors of social life,

recreation is a gendered field. “The trouble of gender equality in recreation” is traditionally rooted (Deshpande, 2016). Studies have recognized substantial variations among girls’ and adult males’ participation in sports activities (Henderson, 2014; H. Ullah & Skelton, 2016).

Studies display that greater adult males than girls take part in aggressive expert and amusement sports activities and bodily sports (H. Ullah, 2013). Girls/girls’ participation in sports activities decreases as quickly as they attain puberty. According to Pharo et al. (2012) women’ participation change in sports activities is lowering instead of growing once they depart secondary faculty or input into better secondary colleges/colleges. Lack of sports activities centers and bodily schooling in colleges and no or confined possibilities on the network stage restriction the possibilities for women to play sports activities (H. Ullah, 2012).

Feminists, maintaining in view the continual gender inequalities in recreation, have centered on recreation as one of the key regions wherein conventional gender stereotypes were tested and challenged (Sahil & Dhauta, 2018; Woolum, 1998). It will now no longer be a sweeping declaration to argue that, with inside the closing 5 decades, gender has come to be an essential class of evaluation with inside the sociology of recreation and bodily fitness. In the advanced countries, studies (Schmalz & Kerstetter, 2006) have unpacked that recreation is a gendered activity boys and adults are advocated to take part in an extensive variety of sports activities in comparison to younger women and girls (H. Ullah & Skelton, 2016).

Studies additionally found out that greater number of boys/adults than women/girls participate in prepared recreation. Similarly, training and management of prepared aggressive recreation are ruled with the aid of using adult males. Studies have found out a selection of things and obstacles (financial popularity of the family, non-conducive cultural environment, loss of infrastructure and religion) that save you and discourage younger women/girls from participation in sports activities and bodily sports Factor Affecting Young Girls Participation in Sports: Narratives from Young Women out of doors the home (Ullah, 2013) Despite the developing reputation of the significance of sports activities for appropriate bodily, intellectual and emotional health, sports activities possibilities for women and girls in well known and women and girls from the agricultural regions, in particular, are very confined in Pakistan (Ullah, 2013).

Similarly, participation in sports activities for women and girls from decrease socioeconomic backgrounds is an alien thing. In Pakistan, regardless of age and ethnic background, girls play much less recreation than their male counterparts. In the agricultural regions of Pakistan, girls’ participation in recreation is rare. In distinctive woman colleges and colleges, women/girls play decided on sports activities i.e. badminton or gambling soccer or volleyball. There aren't any t any prepared sports activities possibilities for younger girls on the network stage (Ullah & Skelton, 2016).

Factors together with organic variations among males and females have been/are one of the key elements that perpetuate the gender hole in recreation participation (Deshpande, 2016; Ullah, 2013; Ullah et al., 2020). It is thought that recreation needs bodily power and, therefore, is the prerogative of adults only. Keeping in view the significance of sports activities and bodily sports and the confined possibilities to be had to girls in Pakistan, we deem it essential to expand a deeper expertise of the obstacles to women/girls’ participation in recreation and bodily sports in Pakistan.

The predominant goal of the take a look at is to unpack a number of the social and cultural elements that save you younger girls from collaborating in recreation and bodily sports. Another goal of the take a look at is to begin a debate at the significance of girls’ engagement in sports activities and bodily sports.

Traditional Sports and Games Crego, R. (2003) as in comparison cutting-edge sports activities to standard African sports activities noting that the previous have a tendency to have a hard and fast of policies written down and enforced and that they're effects-oriented instead of method orientated while the later tended to be greater method orientated, that means that the interest itself is greater essential than the cease end result and that they have been additionally

greater substantial for the collective instead of the individual.

The improvement of many conventional sports activities changed into primarily based totally on effective sports together with growing looking or shielding abilities but others have been advanced for amusement and social motives instead of elite competition (Bouverat, 2005). Games and sports advanced in small groups could in all likelihood have had confined policies and could want to have catered for numerous capabilities truly because of obstacles in homogeneity with inside the population.

This ended in sports activities and video games which have been designed with variety as an essential ingredient. Since many conventional video games have their origins in smaller groups possibly that is additionally wherein their destiny lies because the improvement of aggressive pathways whilst appropriate for a few isn't the choice of many that's elected to take part for different motives or who will drop out in the event that they don't sense worth and competent (Weinburg and Gould, 2011).

Interestingly in cutting-edge instances wherein corporations of younger human beings were required to layout their very own video games the effects also are the advent of video games wherein the focal point is on video games which can be playable, inclusive and offer stability among offence and defense (Casey, Hastie & Rovigno, 2011).

METHODOLOGY

The study was conducted in a non-experimental frame work, following a mixed method approach. Sequential parallel research design was followed for achieving the objectives.

Population

The study constituted all the Government Girls Secondary Schools of Khyber Pakhtunkhwa.

Delimitation

In order to make the study researchable, it was delimited to the Public sector secondary schools of district Peshawar only.

Sampling

According to Education Monitoring Authority (KPEMA), Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan (2021) the current population of Government Girls Secondary and Higher Secondary Schools of District Peshawar is as follows:

No. of Govt. Girls Secondary Schools = 60

No. of Govt. Girls Higher Secondary Schools = 18

No. of Physical Education Teachers (PETs): 80

Total number of students: 12056

Students of class 9th: 6610

Students of class 10th: 5446

Following standard sampling procedure devised by Krejcie and Morgan (1970), the following sample was taken for the study:

No. of Schools: 30

No. of Physical Education Teachers (PETs): 30

No of Heads/Principals: 30

No. of Students: 375

Data Generation Tools

Tools for Students

The data was collected from students through non participant observations during break timings for traditional games in practice. They were also questioned about the traditional games played at school as well as at home. For this purpose, questionnaire consisting of 20 simple items with dichotomous (Yes/No) responses was designed. The questionnaire was pilot tested and the difficult words were omitted before administering. Suggestions from experts were also incorporated accordingly.

Tools for Head/Principals and PETs

The Heads/Principals and PETs were interviewed following a semi structured

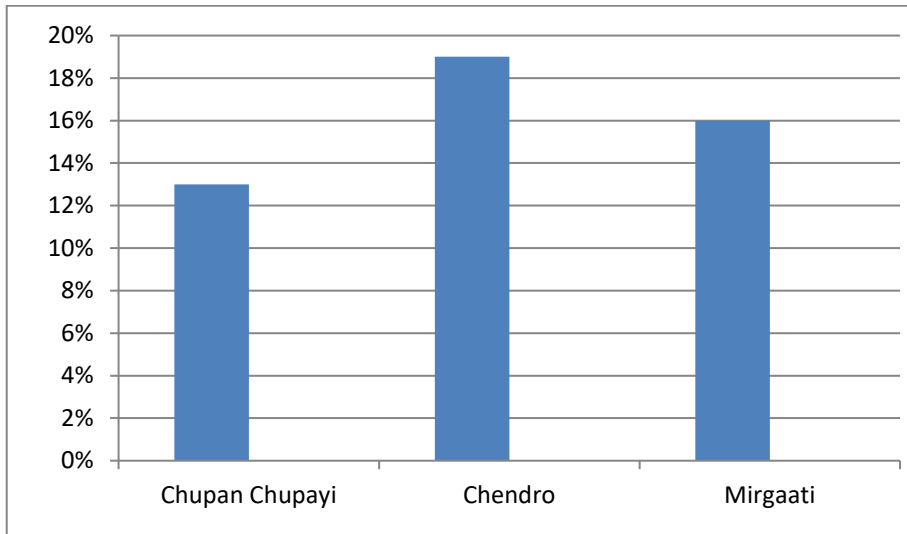
interview protocol.

Data Analysis

The collected quantitative data from questionnaires was analyzed through descriptive statistics, by deriving means and percentages of the responses. Qualitative data from observations and interviews were subjected to thematic analysis for derivation of results.

Results

No	Name of Prevaling Traditional Game	No of Students Participating (Mean)	Percentage
1	Chupan Chupayi	48	13
2	Chendro	71	19
3	Mirgaati	60	16
Grand Total		179	48

The table and chart given above indicates that 13% of female students are participating in traditional hide and seek (Chupan Chupayi) game. The percentage of students participating in Hopscotch (Chendro) is 19, while 16% students are participating in Geetian (Mirgaati)

Thematic Extracts from Qualitative Data

1. Break Timings

Majority of the schools are maintaining break timings in school time table, however, the time ranges from 20 to 30 minutes, which is inadequate for relation, lunch and participation in traditional games.

2. Choice of Participation in games

Students are given free choice of participation in games, either modern or traditional.

3. Drill Class

Most of the schools are having a drill class for exercises and traditional games under the supervision of the PETs. The same class is mostly allocated for scout activities or for excursions.

4. Knowledge about Traditional Games

The students have learnt about the traditional games from their community, family and home. Most of the students are well aware of the steps to be followed in a given traditional game, in which they participate.

5. Curriculum and Traditional Games

The curricula do not have any provision about the traditional games for students and their importance in cultural heritage.

Competition in Ethno Sports

Some of the schools do include competition of students in Chendro

Recommendations

Based on the findings of the study, the following recommendations are made:

1. Students may be provided with the knowledge, history and importance of traditional games. In this connection, the curricula may be enriched with cultural heritage and traditional games being played by in past.
2. Students may be encouraged by their teachers for participation in the traditional games.
3. The time allocated to games may be extended in schools so as to provide opportunities to students for participation in the traditional games.
4. Studies on the prevalence and conservation of ethno sports specified for boys may also be conducted.
5. Comparative studies on the traditional games of various regions of the countries may also be carried out.

References

- Ali. I. (2003) *Frontier Archaeology* vol.I, Peshawar.
- Bashir, J., & Zain-Ul-Wahab, B. A. (2018). Polyhedron analysis of traditional games of Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan.
- Bouverat, M. (2005). *Aux racines du sport* (No. BOOK_B). Musée olympique.
- Casey, A., Hastie, P. A., & Rovegno, I. (2011). Student learning during a unit of student-designed games. *Physical Education & Sport Pedagogy*, 16(4), 331-350.
- Crego, R. (2003). *Sports and games of the 18th and 19th centuries*. Greenwood Publishing Group.
- Deshpande, B. R., Katz, J. N., Solomon, D. H., Yelin, E. H., Hunter, D. J., Messier, S. P., & Losina, E. (2016). Number of persons with symptomatic knee osteoarthritis in the US: impact of race and ethnicity, age, sex, and obesity. *Arthritis care & research*, 68(12), 1743-1750.
- Education Monitoring Authority (KPEMA), Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan (2021)
- Ullah, H., & Skelton, C. (2016). Social reproduction of gender hierarchies in sports through schooling in Khyber Pakhtunkhwa. *Asia Pacific Journal of Education*, 36(1), 131-144.
- Ullah, H., Shah, A. U. H. A., Ayub, K., & Bilal, S. (2013). Density functional theory study of poly (o-phenylenediamine) oligomers. *The Journal of Physical Chemistry C*, 117(8), 4069-4078.
- Iqbal, Q. J. (2002) *Saqafat-i-Sarhad Tarikh Ki Aainay Main* (Urdu version) Lok Versa, Islamabad.
- Jenny, W. (2009). "30 Classic Outdoor Games for Kids". *Wired*. Hide and Seek. Retrieved 2 July 2021.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30(3), 607-610.
- Kylasov A.V., Gureeva E.A. (2017) Ethnic sports branding and promotion aspects. *Theory and Practice of Physical Culture*, 2017, № 5. P. 18.
- Kylasov A.V., Rastorguev V.N. (2017) Ethnosport in event tourism. *International Journal of Cultural Research*, № 1 (26), 2017: Cultural Industries. P. 170–182
- Kylasov, A. (2012) *Ethnosport. The End of Decline (Sport: Kultur, Veränderung / Sport: Culture, Change)*. Published by LIT Verlag, 2015
- Magomedov, R. R., & Daurov, A. M. (2016). Ethnosport as an Expression of the Sport for All Concept and a Factor of Developing a Tolerant Individual in Society. (3), 95-98.
- Norris, M. B. (2000). *Greek Art: From Prehistoric to Classical: a resource for educators*. Metropolitan Museum of Art.

Pharo, E. J., Davison, A., Warr, K., Nursey-Bray, M., Beswick, K., Wapstra, E., & Jones, C. (2012). Can teacher collaboration overcome barriers to interdisciplinary learning in a disciplinary university? A case study using climate change. *Teaching in Higher Education, 17*(5), 497-507.

Schmalz, D. L., & Kerstetter, D. L. (2006). Girlie girls and manly men: children's stigma consciousness of gender in sports and physical activities. *Journal of Leisure Research, 38*(4), 536-557.

Trafton, J. G.; Alan, S; Perznowski, D; Bugajska, M; Adams, W; Cassimatis, N; Brock, D. (2003). "Children and robots learning to play hide and seek" (PDF). Naval Research Laboratory. Retrieved September, 06, 2021.

Ullah, H., & Ullah, R. (2020). Factors affecting young girls participation in sports: narratives from young women in islamabad, pakistan. *Women (1997-2032), 12*.

Tsopani, D., Dallas, G., & Skordilis, E. K. (2011). Competitive state anxiety and performance in young female rhythmic gymnasts. *Perceptual and motor skills, 112*(2), 549-560.

Yousafzai, Y. I. (2009) *Da Pukhtanoo Rawayati Loby au da hage Ahmiyat* (Pushto version) Peshawar.

КЫРГЫЗ МАДАНИЯТЫНЫН ОЮН ФЕНОМЕНИ The Phenomenon of Game in the Kyrgyz Culture's

Аксана И. АБДУРАСУЛОВА*

Анотация

Биз жашап жаткан аалам жер кыртышында катылган алмаз сыяктуудай өтө көп сырларды өзүнө камтып курчаган. Адам акыл – эске келип жаралгандан тарта анын сырларын казып изилдөөгө аракет кылып келүүдө. Жаратылыштын мыйзамдарына баш ийүүсү менен бирге канчалаган доорлорду басып өтпөсүн жашоонун ар кандай түйшүгүн тартып, өзүнө жашоо факторлорду түзүп жана аны менен кошо күрөшүп келе жатат. Адам дайыма жашоону өзү үчүн ыңгайлуу калыпка салгысы келип турат. Ошол түзгөн жашоо факторлору адамды тынымсыз калыптандырып турат.

Адамды адам кылган өзгөчө касиети анын акылдуулугу эсептелинет. Бул туурасында көптөгөн илимий далилдер ортого коюлган. Адамга карата Агартуу доорунда төмөнкүдөй терминдер: *Homo sapiens* – акылдуу адам, *Homo faber* – курал – жарак жасаган адам ж.б. терминдер колдонулган. Кийинчерээк бул терминге байланыштырып Голландиялык тарыхчы, философ Й. Хейзинга тарабынан жаңыча терминге ачылыш жасалды. Ал; *Homo Ludens* – оюнчу адам. Оюн ойногон адам деген түшүнүк жалгыз гана биологиялык процессте эмес, маданий бир элементтерден турган феномен катары илимий ойлом каражатынын негизинде ортого коюлган. Анын ичинен кыргыз маданиятындагы оюндар көптөгөн улуу эпостордо, чыгармаларда да жазылган. С. М. Абрамзон, А.Н. Бернштамдын эмгектеринде да оюндар тууралуу далилдер келтирилген. Кыргыз окумуштууларынан И. Б. Молдобаев “Манас” эпосунда кыргыздын руханий маданиятын талдаган оюндарды атайын бап кылып бөлүп караган.

Эми оюн деген түшүнүккө келсек, адам баласы үчүн бей тааныш феномен болуп саналбайт. Оюндун ким тарабынан түзүлгөнүн, ким тарабынан ачылыш жасалганына эч ким шектүү карай албайт. Анткени, оюндун негиздөөчүсү субъект өзү. Адамдын ички кан тамырларында, жада калса гармондук системаларында оюнга умтулуучулук бар. Жашоого жаңы төрөлгөн наристенин алгачкы жөндөмдүүлүгүнөн эле оюндун мүнөзү байкалат. Адам ойноп жүрүп калыптанат, социалдашат жана маданий бир барлыкка ээ болот. Демек, маданиятты адам өзү жаратат. Маданияттын түпкүрүндө оюндун өзөгү сөзсүз түрдө бар болгон болот.

Бул изилдөө эмгегибизде оюн феноменин маданиятка тийгизген таасирин изилдөө менен биргеликте кыргыздардын этаптар бою басып өткөн жашоо образын, көз караштарын жана маданий тенденцияларын ачып берүү аракети жумшалды. Кыргыз маданиятынын тарыхына жана ошол эле учурда заманбап маданиятынын алкагында ойнолуп жаткан оюндарды изилдөө иши да жүргүзүлдү. Диссертациябызда коюлган маселе философиялык анализге алуу максатында илимий – теориялык анализ жана салыштырма методдору аркылуу изилдөө жүргүзүлдү.

Тарыхка кылчайып карасак, көчмөн элдеринин жашоо образы, улуттук негиздери жана баалуулуктары оюндар менен тыгыз байланышта болуп келген. Бара – бара убакыт өтүп маданияттын өзөгүн түзгөн оюндар жөн гана көңүл ачуунун каражатына айланып калды. Ошого карабастан улуттук баалуулук, элдин басып өткөн жашоо – турмушу, социо – маданияты, дүйнө таанымын оюндар аркылуу чагылдырууда.

Заманбап маданиятта жашоонун талабына ылайык, өнүгүп – өсүп отуруп оюндар көп кырдуу түрлөрүн пайда калып, өзүнүн жашоосун сүрүп келүүдө. Бүгүнкү күндө техника – технологиянын күн сайын өсүп, өркүндөп турган чагында жашап жатабыз. Технология адамдын күнүмдүк жашоо – тиричилигин жеңилдеткени менен руханий жан дүйнөсүн кыйроого учураткан жарга келип такалып нацизм күч алды. Технология өзүнүн маданиятын орнотуп улуттук маданиятты жокко чыгаруу коркунучуна кабылганы турат. Мына ушундай абалда адамды калыптандырган, ички руханийлүүлүктү өнүктүрүү, маданияттын негиздерин кайрадан таануу, баалуулуктардын кайрадан баалануусу керек болгон чакырык талаптар алдыбызга чыга келди. Мына ушундай чакырык, талаптардын негизинде көчмөн элдеринин күжүрмөн баатырдык мүнөзүн чагылдырган, бир тектеш эл, тайманбас баатырдык калың журттуу маданиятын дүйнөгө даназалоо максатында оюн феноменин жаңыча стилге салып дүйнөлүк деңгээлдеги иш чарага салып дүйнөлүк көчмөн оюндары уюштурулуп өткөрүлүүдө.

Ачкыч сөздөр: Й. Хейзинга жана “оюнчу адам”, оюн категориясы, кыргыз маданиятынын тарыхы, көчмөндүк жашоо, заманбап маданият жана ааламдашуу.

Öz

Kırgız Kültürünün Oyun Olgusu

Hayatta yaşadığımız evren, yer kabuğunda gizlenmiş elmaslar gibi birçok gizemle çevrilidir. İnsan akli, kuruluşundan bu yana sırlarını araştırmaya çalışıyor. Doğa yasalarına uymanın yanı sıra, birçok zorluğa katlandı, çeşitli yaşam faktörleri yarattı ve onlarla mücadele etti. İnsan hayatı her zaman rahatlatmak ister. Bu yaşam faktörleri sürekli bir kişiyi şekillendirir.

Bir insanı insan yapan özel bir nitelik onun zekasıdır. Bunun için çok fazla bilimsel kanıt var. Aydınlanmada şu terimler insana uygulandı: *Homo sapiens* - bilge bir adam, *Homo faber* - silah yapan bir adam vb. kullanılan terimler. Daha sonra Hollanda tarihçisi ve filozof J. Huyzinga tarafından yeni bir terim icat edildi. O; *Homo Ludens* bir oyuncu. Oyunu oynayan kişi kavramı sadece biyolojik bir süreçte değil, aynı zamanda bilimsel akıl yürütmeye dayanan

* Философия багытынын магистранты, «Философия жана табигый илимдер» кафедрасы К. Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык Университети Кыргызстан, Жалал-Абад шаары aisani4ka.kg@mail.ru

kültürel bir olgu olarak da ortaya konmuştur. Özellikle, Kırgız kültüründeki oyunlar birçok harika destans ve eserde yazılmıştır. S. M. Abramzon, A.N. Bernstam'ın çalışmaları da oyunlara dair kanıtlar sunuyor. Kırgız bilim adamları I. B. Moldobaev'in Kırgız halkının ruhsal kültürünü analiz eden oyunlar üzerine "Manas" destanından özel bir bölümü var.

Oyun kavramına gelince, bu insanlar için alışılmadık bir fenomen değildir. Kimse oyunu kimin yarattığından ve kimin icat ettiğinden şüphe edemez. Sonuçta, oyunun kurucusu konunun kendisidir. Bir kişinin iç kan damarlarında ve hatta hormonal sistemlerinde oyun oynama arzusu vardır. Oyunun doğası, yeni doğmuş bir bebeğin yaşama yeteneğinin en başından itibaren belirgindir. Bir kişi oynadıkça, şekillenir, sosyalleşir ve kültürel bir kimlik kazanır. Bu nedenle kültür insanın kendisi tarafından yaratılır. Kültürün merkezinde oyunun özü bulunur.

Bu çalışmada, oyun fenomeninin kültür üzerindeki etkisini araştırmanın yanı sıra Kırgızların yıllar içinde yaşadığı yaşam tarzlarını, tutumları ve kültürel eğilimleri ortaya çıkarmaya çalıştık. Kırgız kültür tarihinin incelenmesi ve modern kültür bağlamında oynanan oyunlar. Tezimizde problemin felsefi analizini yapmak için bilimsel-teorik analiz ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılarak araştırma yapılmıştır.

Tarihsel olarak, göçebe yaşam tarzları, ulusal vakıflar ve değerler oyunlarla yakından bağlantılıdır. Zamanla, kültürün çekirdeğini oluşturan oyunlar sadece bir eğlence aracı haline geldi. Bununla birlikte, ulusal değerler, insanların yaşam tarzı, sosyo-kültür ve dünya görüşü oyunlara yansır.

Modern kültürde, yaşam büyüyen oyunların gereksinimlerine uygun olarak gelişmek birçok biçimde ortaya çıkmış ve hayatlarını zorluyor. Bugün teknolojinin her geçen gün büyüdüğü ve geliştiği bir zamanda yaşıyoruz. Her ne kadar teknoloji insanları için hayatı kolaylaştırmış olsa da, Nazizm giderek manevi yıkımın çürümüne yerleşmiştir. Teknoloji kendi kültürünü kurarak ulusal kültürünü yok etmekle tehdit ediyor. Bu durumda, kişiyi şekillendirme, içsel maneviyatın gelişimi, kültürün temellerinin yeniden tanınması, değerlerin yeniden değerlendirilmesi ile karşı karşıyayız. Bu tür zorluklar ve gereksinimler temelinde, Dünya Göçebe Oyunları, göçebe halkların kahramanlık doğasını yansıtan birleşik bir insanın, cesur ve kahraman bir insanın kültürünü dünyaya tanıtmak için oyun fenomeninin yeni bir tarzında düzenlenmektedir.

Anahtar kelimeler: J. Huizinga ve "insan oyuncu", oyun kategorisi, Kırgız kültürünün tarihi, göçebe yaşamı, modern kültür ve küreselleşme.

Абстракт

Феномен игры в кыргызской культуры

Вселенная, в которой мы живем, окружена множеством загадок. Человеческий разум пытается раскрыть свои секреты с момента своего основания. Помимо соблюдения законов природы, он пережил много трудностей, создал различные жизненные факторы и боролся с ними. Человеческая жизнь всегда хочет расслабиться. Эти жизненные факторы постоянно формируют человека.

Особое качество, которое делает человека человеком, - это его разум (интеллект). Для этого есть много научных доказательств. В Просвещении к человеку были применены следующие термины: *Homo sapiens* - мудрец, *Homo faber* - человек, который сделал оружие и т. д. используемые термины. Новый термин был изобретен голландским историком и философом Й. Хейзинга; *Homo Ludens* - человек играющий. Концепция человека, играющего в игру, была выдвинута не только в биологическом процессе, но и как культурный феномен, основанный на научных рассуждениях. В частности, пьесы в кыргызской культуре написаны во многих замечательных эпохах и произведениях. С. М. Абрамзон, А.Н. Бернштам также предоставляет доказательства игр. У кыргызских ученых, таких как И. Б. Молдобаев есть специальный эпизод из эпоса «Манас» об играх, которые анализируют духовную культуру кыргызского народа.

Что касается концепции игры, это не необычное явление для людей. Никто не может сомневаться в том, кто создал игру, а кто - ее. Ведь основателем игры является сам предмет. Суть игры очевидна с самого начала жизнедеятельности новорожденного. Как человек играет, он формируется, социализируется и приобретает культурную идентичность. Поэтому культура создается самим человеком. Ядро игры находится в центре культуры.

В этом исследовании мы попытались раскрыть образ жизни, отношение и культурные тенденции кыргызов за эти годы, а также исследовать влияние игрового феномена на культуру. Анализ кыргызской культурной истории и игр, обозначенных в контексте современной культуры. В нашей диссертации, исследовании акцент был сделан на философский анализ проблемы с использованием научно - теоретических и сравнительных методов.

Исторически кочевой образ жизни, национальные основы и ценности были тесно связаны с играми. Со временем игры, составляющие ядро культуры, просто стали средством развлечения. Однако в играх отражены национальные ценности, образ жизни людей, социальная культура и мировоззрение. Современная культура не лишена игр, которые жизненно важны для развития человека и общества, вместе с тем историческая эпоха предъявляет свои вызовы. Сегодня мы живем в то время, когда технологии растут и развиваются день ото дня. Хотя технологии облегчили жизнь людям, нигилизм постепенно обосновался в бездне духовного разрушения. Технология угрожает уничтожить национальную культуру, создав собственную культуру. В этом случае мы сталкиваемся с формированием кризиса личности, внутренней духовности, переопределением основ культуры и переоценкой ценностей. Исходя из таких вызовов и потребностей, Всемирные игры кочевников проводятся в новом игровом феномене, призванном пропагандировать культуру единого человека, смелого и героического человека, отражающего героическую природу кочевых народов.

Ключевые слова: Й. Хейзинга и «человек-игрок», игровая категория, история кыргызской культуры, кочевая жизнь, современная культура и глобализация.

The Phenomenon of Game in the Kyrgyz Culture's

The universe in which we live is surrounded by many puzzles, such as diamonds, hidden in the earth's crust. The human mind has been trying to reveal its secrets since its inception. In addition to observing the laws of nature, he went through many difficulties, created various life factors and struggled with them. Human life always wants to relax. These vital factors constantly shape a person.

A special quality that makes a person human is his mind (intellect). There is a lot of scientific evidence for this. In the Enlightenment, the following terms were applied to a person: *Homo sapiens* - a **sage**, *Homo faber* - a **person who made weapons, etc.** The terms used. The new term was invented by the Dutch historian and philosopher J. Heyzing; *Homo Ludens* is a **person playing**. The concept of a person playing a game was put forward not only in a biological process, but also as a cultural phenomenon based on scientific reasoning. In particular, plays in Kyrgyz culture are written in many wonderful epics and works. S. M. Abramzon, A.N. Bernstam also provides evidence of the games. Kyrgyz scientists I. B. Moldobaev has a special episode from the Manas epic about games that analyze the spiritual culture of the Kyrgyz people.

As for the concept of the game, this is not unusual for people. No one can doubt who created the game and who created it. After all, the founder of the game is the subject itself. A person has a desire to play in the internal blood vessels and even in hormonal systems. The essence of the game is obvious from the very beginning of the life of the newborn. As a person plays, he is formed, socialized and acquires cultural identity. Therefore, culture is created by man himself. The core of the game is in the center of culture.

In this study, we tried to reveal the lifestyle, attitude and cultural trends of the Kyrgyz people over the years, as well as to investigate the impact of the gaming phenomenon on culture. An analysis of Kyrgyz cultural history and games played in the context of modern culture. In our dissertation, research was done using scientific-theoretical analysis and comparative methods to make a philosophical analysis of the problem.

The historically nomadic lifestyle, national foundations, and values have been closely associated with games. Over time, the games that make up the core of culture have simply become a means of entertainment. However, the games reflect national values, people's lifestyle, social culture, and worldview.

In modern culture, development in accordance with the needs of vital games has arisen in many ways and challenges their lives. Today we live in a time when technology is growing and developing day by day. Although technology made life easier for people, Nazism gradually settled in an abyss of spiritual destruction. Technology threatens to destroy its national culture by creating its own culture. In this case, we are faced with the formation of personality, the development of inner spirituality, the redefinition of the foundations of culture and the reassessment of values. Based on such challenges and needs, the World Nomad Games are held in a new gaming phenomenon, designed to promote the culture of a single person, a brave and heroic person, reflecting the heroic nature of nomadic peoples.

Keywords: J. Huysing and the “human-player”, game category, history of Kyrgyz culture, nomadic life, modern culture and globalization.

Кыргыз маданиятындагы оюн феномени

Дүйнөдө миң түркүн элдер кылымдарды каарытып жашап келүүдө. Бирок, ар бир элдин өз улуту, маданияты, каада – салты, урп – адаты, дүйнө таанымы, кулк – мүнөзүнүн болуусу менен бирге бири – биринен айырмаланып турат. Мунун ичинен кыргыз элинин көп кырдуу тарыхка, маданиятка бай байыркы журт болуп саналгандыгы эч бирибизди кумөн санатпайт. Кыргыз эли тууралуу дүйнөлүк алкактагы илим адамдары өз эмгектеринде да баяндап өтүшкөн. Жалгыз эле кыргыз элине таандык гана болбостон, бүткүл түрк дүйнөсүнөн орун алган ыйык жана кымбат болгон, эч бир эпикалык чыгарма ага тең келе албаган, руханий азыкка бай “Манас” эпосубуздун өзү гана байыркы кыргыз элдеринин жашоо–турмушун, салт–санаасын, дүйнө таанымын чагылдырып турат. Залкар жазуучубуз Ч. Айтматов айтып кеткендей, “Манас” эпосу - “байыркы кыргыз рухунун туу чокусу” саналып, баа жеткис чыгармалардан болуп эсептелинет. Бүтүндөй кыргыз элинин жашоо–турмушу, урпактан урпакка өтүп келе жаткан тарыхы, маданияты жана ошону менен бирге эне тили да сүрөттөлүп айтылат. “Манас” эпосунан сырткары дагы кыргыздар жөнүндө кытай жазмаларында да баяндалган. “Кыргыздар эң байыркы элдерден”¹⁶, деген аныктама кытай жазма булактарынан ырасталып келген. Кытай тарыхый булактарында болсо, Сыма Цяндын тарыхый эстеликтери далил болуп берет. Кытай тарыхый жазмаларындагы кыргыздар жөнүндө кытай императорунун кыргыз хаканына жазган каттары кезигет. Кыргыздардын теги–түбү, салт–санаасы, маданияты, мамлекет аралык байланышы жөнүндө баяндар айтылган¹⁷. Орто Азиянын элдери жөнүндө орус тилиндеги кытай маалыматтары кечил Иокинфтин (Бичуриндин) “Байыркы мезгилде Орто Азияда жашаган элдер жөнүндө маалыматтардын жыйнагы” (1851) аттуу эмгегинде кыргыздардын эң байыркы элдердин бири болгондугу тууралуу

¹⁶ Кыргыздар. (2011). том.xiv, Бийиктик, Б.22.

¹⁷ Кыргыздар. (2011). том.xiv, Бийиктик, Б.23.

жазылат¹⁸.

Кыргыз элинин маланияты миндеген жылдар мурун түптөлүп, муундан муунга мурас болуп өтүп келүүдө. Муну менен бирге байыркы кыргыздар, өз жашоо турмушуна жараша улуттук оюндарды түптөшкөн деп айтсак болот. Кыргыз элинин каада-салттары көчмөндүк шартта, этностук маданий чөйрөнүн таасиринин астында жана ошондой эле турмуш мүнөзүнө, чарбалык иш-аракеттерине байланыштуу болуп келген. Кыргыздардын улуттук оюндары бизге жазылуу мурас болуп калбаса да, карыдан – жашка, атадан – балага, энеден – кызга, муундан – муунга өтүп бизге чейин жетип келип олтурат. Байыркы улуттук оюндар улуу жана кенже эпостордо; анын ичинен “Манас”, “Семетей”, “Курманбек”, “Эр төштүк”, “Эр табылды”, “Олжобай менен Кишимжан” ж.б. чыгармаларда кеңири баяндалат. Улуттун руханийлүүлүгүнүн жүзү – салттар демекчи, башынан өткөргөн эсте каларлуу элестерди унутулгус кылыш үчүн аны оюн өнөрүнө айлантып, аны жакшылык күндөрдө (майрам, той – топурларда, бешик той, сүннөт той, тушоо кесүү ж.б. кубанычтуу күндөрдө) өткөрүүнү салттын бир бөлүгүнө айлантышкан.

Көчмөндөр дүйнөсү жүздөгөн элдердин баштарын бириктирет. Кайталангыс, өзгөчө маданияты анын салттарында, жашоо тиричилигинде чагылдырылган. Мисалы: көчмөндөрдүн жашаган үйү – боз үй. Тала-түскө, токойго, тоого тигип жашаганга ылайыкталып, техникалык жагынан айырмаланып турат. Мына ушунда көчмөн элинин чексиздиги, байлыгы катылган.

Көчмөн элинин тарыхына кайрылсак, көчмөндөрдүн арты менен калктар арасындагы маданий тажрыйба алмашуу болгондугун байкайбыз. Көчмөн эли жалаң эле согушкер болгон эмес, ал стереотипке каршы, алар өздөрүнүн бош убактыларын, майрам, тойлорун дене бойду чындап, акылды курчуткан спорттук оюндарды ойноо менен өткөрүшкөн. Бул оюндар ушул тапка чейин сакталып, ойнолуп келүүдө.

Дээрлик, оюн же оюн салуу дүйнөдөгү бардык элдердин тарыхый – маданий өнүгүүсүндө көрүнүктүү орунду ээлеп келген. Коомдук өнүгүүнүн ар кандай баскычтарында оюндун маани – маңызы, аткарган функциялары ар башкача болуп, алар социалдык, жыныс – жаш, диний ишенимдер, үрп – адат, ырым – жырымдар ж.б.у.с. жагдайлар менен тыгыз байланышта өкүм сүргөн. Мезгил өткөн сайын оюндардын адепки же түпкү маанилери, формалары өзгөрүлүп жөн гана тамашалуу оюн – зоок түрүнө ээ боло баштаган. Биздин жакынкы доорлорго чейин жеткен оюндардын дээрлик көпчүлүгүнүн тагдыры ушундай болгон десек жаңылышпайбыз.

Демек, көчмөн доорундагы кыргыздар колдонгон оюндардын башаттарын тарыхтын түпкүрүнөн издөө, иликтөө, тарыхый салыштыруу аркылуу кандай түргө жана формага ээ болгонун билсек болот¹⁹. Бирок, коомдук, чарбалык, социалдык, инсандык процесстер татаалдашып, дүйнөгө болгон көз караштар кандай маанайдагы идеологиялык схемаларга чырмала баштаган мезгилден тарта оюндардын дээрлик көпчүлүгү ошол өзгөрүүлөргө ылайыкташкан. Тигил же бул оюндун пайда болушун сөзсүз түрдө кандайдыр бир идеологиялык, айрыкча диний маанайдагы көз караштар менен түшүндүрүшкөн.

Байыркы Енисей (эне сай) кыргыздары боюнча тарыхый маалыматтарда алардагы оюндар тууралуу эң кызыктуу кабарлар бар экендиги баарыбызга белгилүү. Анда: “Оюн – зооктордон колдонгондору: төө жана үйрөтүлгөн арстан, ат үстүндө оюн салуу жана аркандан басуу”²⁰. Ушул эле текстке белгилүү синолог Н. В. Кюннер мындайча тактоо менен кайра которгон: “Чоң жыйындарда мындай оюндар ойнолот: төөлөрдүн жарышы, арстандар, ат оюндары ж.у.с.”²¹. Бул жерде колго үйрөтүлгөн арстандар менен оюн салганы тууралуу айтылган. Ал азыркы мааниде айтканда цирктин бир түрү болушу

¹⁹ Айтмамбетов Д. (1967). Культура киргизского народа во второй половине XIX и начале XX века. Фрунзе, 1967. СС.155–189.

²⁰ Бичурин Н.Я.(ИАКИНФ). (1950). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена, Редакция текста, вступ. ст., комм. А.Н. Бернштама и Н.В. Кюннера. Т.1. Л.: Изд-во АН СССР, Москва, С. 253

²¹ Бичурин Н.Я.(ИАКИНФ). (1950). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена, Редакция текста, вступ. ст., комм. А.Н. Бернштама и Н.В. Кюннера. Т.1. Л.: Изд-во АН СССР, Москва, С.59.

мүмкүн. Экинчи оюн бул ат үстүндө оюн салуу деп түшүнсө туура болчудай. Ал эми аркандын үстүндө тең салмактуулукту сактоо менен наркы терки басуу жана ар кандай фигураларды көрсөтүү көп элдерде орун алып келгендиги маалым. Ал байыркы кыргыздардын оюну экендигин тарыхый булак даана көрсөтүп турат.

Орто кылымдардагы көчмөн доорундагы кыргыздардын оюндары тууралуу тарыхый маалыматтарды Махмуд Кашгаринин “Түрк тилдеринин сөздүгүнөн” жана Ж.Баласагындын “Кут билиминен” тапсак болот. Тарыхчы Т.Ч. орове биринчисинин эмгегинен тоого чыгууга мелдешүү, чүкө, селкинчек, куурчак, чалыш(күрөш), жаа атуу, ат чабыш, сууда сүзүү, кочкор сүзүштүрүү, куш учуруу, чооган (човган), мөнүз-мөнүз (мүйүз-мүйүз), ортого күң кызды, атты сайып атуу; экинчисинин эмгегинен нард, шатранч (чатыраш) оюндарын санап берген. Автор нард оюнун кыргыздарда “тогуз коргоол” оюну деген ойду айткан²². Махмуд Кашгаринин эмгегинен кошумча төмөндөгүдөй оюндарды атап кетсек болот: етечлик (жаңгак оюну үчүн казылган чуңкурча)²³, үйүн сайып кумар ойноо²⁴, каз оюну²⁵, карагуни (кечинде ойноло турган балдар оюну)²⁶. Жалпы жолунан бул баа жеткис тарыхый булактагы оюндар тууралуу маалыматтар орто кылымда жашаган жалпы түрк элдерине, алардын ичинде кыргыз элине бирдей таандык. Алардын көпчүлүгү кыргыз элинде тигил же бул деңгээлде сакталып калган, айрымдарынын аналогдорун башка аталыштар менен жолуктурса болот. Мисалы, “сууда сүзмөй” оюнун “көлгө түшмөй” оюну менен, “карагуни” оюнун “ак чөлмөк” оюну менен.

Оюн феномени «Ордо» оюнунун мисалында

Байыркы көчмөн кыргыздардын табигат кырсыктары менен күрөшүүсү, жан багуу үчүн жасаган аракеттери, эмгеги, көчмөн турмушу, аскерий жортуулдары, деги эле эркин жашоо үчүн болгон баатырдык күрөштөрү, жалпы элден, алардын уул – кыздарынан чыдамкайлыкты, эрдикти, биримдикти, машыгууну талап кылаары шексиз. Мындай көрүнүш тарыхый жактан да, маданий жактан да, психологиялык жактан да объективдүү, анткени көчмөндөр табияттын негизинде жашап, өз камын көргөн эл. Демек, тоолуу кыргыздар үчүн баатырдык, бул реалдуулукка, мезгилге жараша болгон объективдүү талап.

Бул жагдайлар элдин күндөлүк турмушундагы кайталанып туруучу көнүмүш адат болуп, эл турмушунда өз изин, өз тагын калтырбай койгон эмес. Дээрлик, кыргыз элинин баатырдык эпосторунан, мезгилдин демин, шаңын уксак, ал эми элдик оюн – зооктордун көпчүлүгүнөн ошол кездин байыркы турмуш үзүндүлөрүн көрө алабыз. Бул жерде биз, көчмөн кыргыздардын өткөн замандардагы турмуш – тиричилигинин кээ бир жактарын чагылдырган элдик оюн – шоокторго гана токтолуп, ошого карата болгон, өзүбүздүн ой – пикирибизди ортого салмакчыбыз.

Кыргыз элинин илгерки оюн – шоокторунун ичинен элдин тарыхый турмушун өз ичине көбүрөөк камтыганы - «ордо» оюну болуп эсептелет.

Изилдөөчүлөрдүн пикирлери боюнча бул оюн кыргыздардан башка элдерде жолукпайт²⁷. Бирок, айрым элдердеги айлампа сызып ойногон оюндардан ордо оюнунун айрым элестерин жолуктурууга болот.

Биринчиден, «ордо атыш», «Ордо» деп оюндун аты эле айтып тургандай, оюн көпчүлүктүн тагдыры чечилген чоң жыйындарда, айыл арасында көпчүлүктүн катышуусу менен көп ойноло тургандыктан «жыйындын оюну», «ордонун оюну» болуп аталып калган. Көпчүлүк жазма адабияттарда жана элдик оозеки чыгармачылыкта «ордо» деген сөз хандын же уруу жетекчилерин жана башка билермандардын турган жайы катары берилгендиги белгилүү.

²² Чороев Т. К. (1990). Махмуд ибн Хусейн аль - Кашгари жана анын түркий тилдер сөз жыйнагы. Кыргызстан, Бишкек, Б.73-75.

²³ Махмуд Кашгари. (2011). Түрк тилдеринин сөздүгү. Т. I, Т.Токоев, К.Кошмоков, А.Акматалиев. (Ред), Бишкек, Б.295.

²⁴ Махмуд Кашгари. (2011). Түрк тилдеринин сөздүгү. Т. I, Т.Токоев, К.Кошмоков, А.Акматалиев. (Ред), Бишкек, Б.435.

²⁵ Махмуд Кашгари. (2011). Түрк тилдеринин сөздүгү. Т. I, Т.Токоев, К.Кошмоков, А.Акматалиев. (Ред), Бишкек, Б.223.

²⁶ Махмуд Кашгари. (2011). Түрк тилдеринин сөздүгү. Т. I, Т.Токоев, К.Кошмоков, А.Акматалиев. (Ред), Бишкек, Б.371.

²⁷ Айдаркулов К. (1989). Кылымдар жаңырыгы. Фрунзе, Б.60-82.

Ал эми кыргыз тилинде «ордо» деген термин эки мааниде айтылат:

- 1) жогоркудай эле кол жетекчисинин турган жайын билдирсе,
- 2) элдик оюн «ордону» билдирет.

Экөөндө тең «ордо» деген термин «орто» деген түрк тилиндеги сөздөн келип чыгышы ыктымал. Бул сөз түрк тилиндеги элдердин кайсынысына таандык болсо дагы кыргыз тилинде «т» тыбышынын «д» тыбышына өтүүсү менен «орто» деген сөз «ордо», башкача айтканда, орто – ордо, ак орто – акордо болуп өзгөрүшү мүмкүн. Элдик оозеки чыгармачылыгынын кээ бир мисалдарына кайрыла кетели. «Манас» жана «Семетей» эпосторунда хандардын ак ордосу бир канча айылдын, көп жерлердин такортосу катары берилет. Ак ордо тигилген Боз дөбө кыргыз эли жайлаган Иле өрөөнүнүн Текес, Күнгес өзөндөрүнүн, Музарт, Жылдыз тоолорунун, Каркыра, Аксы, Үч Мерки ж.б. жайлоо конуштарынын так ортосу катары сүрөттөлөт да, Манас мына ушул «жер киндиги» Боз Дөбөгө ордо куру, аны борборго айландырат²⁸. Ошондуктан эпосто «жер ортосу» Боз Дөбө деп берилет²⁹.

Мында көчмөн турмушта “тегерек тартып, түз конушкан” байыркы кыргыз айылынын жалпы конуу тартибин, сырткы көрүнүшүнө өзгөчө маани берилгендин жалпы эле айыл элесин» көрө алабыз.

Ал эми ортого тигилген “чоң үй” менен айланадагы үйлөрдүн илгери – кийиндиги билинбей, бирдей аралыкта болушу үчүн атайын аркан менен ченелүүсү өзгөчө кызыгууну туудурат.

Манастын ордосу гана эмес, анын күмбөзү да оң санаалаш ойроттун, оң менен солдун ортосуна Таласка салынгандыгы ак ордонун символу катары көрүнөт³⁰. “Ордо” деп аталган хандын ордосу айылдын гана ортосунда болбостон, шаардык курулуштун да ортосунда болгондугу төмөнкү мисалдан байкалат:

Калаанын аты Кайыр шаар

Ортосуна ошонун

*Кан ордосу салынган*³¹.

«Жангар» эпосунда «цахар»³² деген терминди кезиктирүүгө болот. Ушул термин менен хан ордосун тегерене конушкан бир топ кедей үйлөрүнүн аталгандыгын көрүүгө болот.

Ушул эле көрүнүштү «Семетей» эпосунан да окуй алабыз:

Жетимиш короо айылы,

Тегиз жайлоо көк талаа,

Тегерек тартып конду эле,

*Конуш жакты бейбакка*³³.

Мында «тегерек тартып» конушкан кыргыз айылынын көрүнүшү чагылдырылат.

Кыргыз элинин улуттук «ордо оюнунда» да жогоруда биз сөз кылган «чоң айылдын»³⁴ конуу тартиби, алардын сырткы көрүнүшү, жайгашкан мекен жайы чагылдырылган, Оюндагы жалпы чийин менен ушул топтун ээлеген орду, кыштоо конушу, жайлоо жайыты, деги жалпы эле чеги белгиленип көрсөтүлгөн. Айлана формасында тигилген көп үйлөрдүн ортосундагы «ак өргөө» хандын үйү болсо, ордо оюнунда: жогорку катар – катар тигилген көп үйлөр – катарланган көп чүкөлөр менен алмашылып, алардын ортосуна коюлган кичинекей сөөктүн ак сыныгы «хан» деп аталып, хандык милдетти аткарган «Хан үйүнүн» көп айылдын так ортосунда аппак болуп

²⁸ А. Мокеев, Ф.Унан, О. Каратаев, О.Иорулмаз, Ж.Алымбаев, Ж.Буйар. (2015). Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары – Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları. Бишкек, Б.272.

²⁹ Манас энциклопедия. (1995). Т.II. <https://bilim.akipress.org/lib/book:464/manas-entsiklopediya-tom-2-bishkek-1995g/?f=cp>, (14.07.2018).

³⁰ А. Мокеев, Ф.Унан, О. Каратаев, О.Иорулмаз, Ж.Алымбаев, Ж.Буйар. (2015). Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары – Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları. Бишкек, Б.223.

³¹ А. Мокеев, Ф.Унан, О. Каратаев, О.Иорулмаз, Ж.Алымбаев, Ж.Буйар. (2015). Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары – Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları. Бишкек, Б.278.

³² Селеева Ц.Б. (2018). Синьцзян – ойратская версия «Джангара»: эпосоведческие исследования в Китае. *Oriental Studies*, С.124.

³³ А. Мокеев, Ф.Унан, О. Каратаев, О.Иорулмаз, Ж.Алымбаев, Ж.Буйар. (2015). Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары – Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları. Бишкек, Б.366.

³⁴ Кыргыздын элдик оюндары. Национальные игры кыргызского народа (соавторство с Ю. Мусиным). Изд.:Кыргызстан. Фрунзе 1978 г. 140 с.

манкайып көрүнүүсү бир жагынан сөөлөт, даңк болсо, экинчи жагынан айыл коргонунда коргонуу болгон.

Экинчиден, адамзаттын жана жалпы эле коомчулуктун тарыхы, анын келип чыгуусу, калыптануусу, узак жолду басып келгендигин кимдер билбейт. Биз сөз кылып жаткан “ордо” оюнунун алгачкы этабы да адамдардын жөнөкөй ишенимдеринен, көз караштарынан, түшүнүгүнөн, ритуалдык ырымдарынан келип чыккан. Ушул ишенимдердин негизинде байыркы адамдар, ууга барардан мурда (уудан жолдуу кайтсам деген үмүттө) уулануучу жаныбардын сүрөтүн (кейпин) жерге тартып, аны алыстан таш же жаа менен атып, же уруп көрүшкөндүгү маалым. Сүрөткө урулган таш же жаа кайсыл жерине тийсе ошол көрүнүшүндө жерге тартып, айлана түрүндөгү чийин менен же башка бир предметтер менен коргондоп, “ушинтип жарадар кылам, жолдуу болом” деген ишенимде ууга кетишкен. Бул жер “ыйык” деп эсептелгендиктен аны тебелебестен айланып өтүшкөн. Майрам күндөрүндө чийинди тегеренип бийлеп көңүл ачышкан. Албетте, алгачкы адамдар үчүн алардын өмүрүнө коркунуч туудурган жырткыч айбанаттар менен болгон кармашуулар да, алардын жетишкен эмгектери да, уучулуктарынын жакшы жыйынтыктары жана аркандай максат менен жүргүзүлгөн ийгиликтүү жортуулардары алар үчүн чыныгы майрам болуп эсептелген. Ыйык саналган нерселерге (жерге, сууга, отко, жаныбарларга) сыйынуу, аларга өзгөчө сапат берүү башка элдердей эле “кыргыз элинде да болгон”³⁵. Байыркы мергендер жаныбарлардын кейиптерин жерге тартып, бул чийиндерди жаныбарлардын өздөрүнө теңеп, “ушул кейипти атышуу менен таамай атууга өздөрү үйрөнүшүп жана анын негизинде башкаларга да үйрөтүшкөн”³⁶. Бул мисалдан бир жагынан анимистик диндик ишенимди жана турмуш талабынан келип чыккан салттык көрүнүштү байкайбыз. Уудан жолдуу кайткан мерген туушкандарына мергенчиликтеги окуяларын зор эргүү менен айтып берсе да, негедир бир нерсе жетишпегендей болгон. Ошондо ал мерген жерге тартылган жаныбардын сүрөтү аркылуу кантип ийгиликке жетишкендигин өзгөчө кыймыл – аракеттер менен көрсөтүп, тегеректеп турган туушкандарына түшүндүргөн³⁷.

Өз учурунда бул сүрөттөр адамдын мамилесиндеги “сөздөрдү толуктоочу” жана “ойду багыттоочу көрсөтмө курал” гана болбостон, мергенчиликтин сырларын өздөштүрүү жайы да болгон. Байыркы мергендер өзгөчө кыймылдары менен колдорун чап – чаңдыкка машыктырышып, ар кандай шартта толук жеңишке жетүү үчүн өз эркин көндүрүшкөн. Муну менен бирге мергенчиликке керек зарылчылыктарды өздөштүрүшкөн.

Маселени ушу жагдайда караганыбызда байыркы мергендердин коргондолгон сүрөт жанында жасаган кыймыл аракеттери “ордо” оюнунда өркүндөлгөн, татаалданган түрдө кайталанып көрүнөт. Тигиде да, мында да адамдар ортосундагы мамилелерди чыңдоо, денени өстүрүү, керектүү тарбия берүү маселелери биринчи орунга коюлгандыгы байкалат.

“Ордо” жана “байыркы мергенчиликтин ритуалдык кыймылдары” түп-тамыры бир нерседен чыккандай таасир калтырат.

В. В. Радлов да, “кара кыргыздар айыл болуп топтолуп жашашпайт, алар бүткүл уруу менен өзөндөрдүн боорлорунда боз үйлөрүн катарынан улай тигишет, ал кээде жыйырма жана анданда көбүрөөк чакырымга чейин созулуп жатат... Конуштоонун мындай түрүн жарым-жартылай жергиликтүү шарттар менен, жарым – жартылай элдин жоокерчилик мүнөзү менен түшүндүрүлөт. Боз үйлөрдү ушундайча жайгаштырганда кара кыргыздарда кол салуудан же коргонууга бүтүндөй бир кошунду чукул арада даярдап жиберүүгө мүмкүнчүлүк болгон”³⁸. Демек, мындай сөздөр кыргыз элинин

³⁵ Баялиева Т.Д. Доисламские верования и их пережитки у киргизов Фрунзе: Изд-во "Илим", 1972. — 171 с. // С. 57

³⁶ Спиркин А.Г. (1998). Философия: Учебник. Москва, Гардарика, 816с. // С.244.

³⁷ Спиркин А.Г. (1998). Философия: Учебник. Москва, Гардарика, 816с. // С.245.

³⁸ Абрамзон С. М. (1999). Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер. С. Мамбеталиев, Д.Сулайманкулов, С.Макинов. (Кот), Бишкек, «Кыргызстан – Сорос» фонду, Б.550.

аскердик тактиканы өтө мыкты өздөштүргөндүгүнөн кабар берет. Ошону менен бирге тактикалык жайгашуу кийин оюндардын жүрүүсүнүн да тактикасына өбөлгө болот, деп айтууга мүмкүн.

Айлана формасында тигилген көп үйлөрдүн ортосундагы “ак өргө”, хандын үйү болсо ордо оюнунда катар – катар тигилген көп үйлөр катарланган көп чүкөлөр менен алмашылып алардын ортосунда коюлган кичинекей болор – болбос сөөктүн ак сыныгы “хан” деп аталып, хандык милдетти аткарган “хан үйүнүн” көп айылдын так ортосунда аппак болуп манкайып көрүнүүсү бир жагынан сөөлөт, даңк болсо, экинчи жагынан айыл коргонунда коргонуу болгон.

“Ордо оюнунда” сөөк сыныгынан жасалган “ханды” көп чүкөнүн ортосундагы чункурчага салуу максатка ылайыктуу болгон. Себеби, сырттан урулган катуу сокку “ханга” жетпестен кырка тарткан көп айыл тобуна урулган сыяктуу же кыркаланган көп чүкөлөрдүн тобуна урулуп топ жарылган.

Топ жарган оюнчунун бардык аракети чийиндин ичинде жаткан чүкөлөр менен бирдикте ханды да чийинден чыгарып, жеңишке жетүү.

Эгер оюндун бул жагына кайрылсак, анда эки жактын бир жагы чийинден көп чүкө атып чыгарышсада ханды чертип чыгарышмайынча толук жеңишке жетишпейт жана экинчи оюнун бул жак биринчи болуп топ жарууга, кезектешип чүкө атууга укук албайт. Качан гана ханды чертип чыгарып, чүкө атууга укук алгандан кийин гана жеңиш эки жактын бирөөнө ыйгарылат. Ошондуктан “хан чертүү” ордо оюнунда өзгөчө мааниге ээ.

Анткени “хан чертүүнүн” мындай өзгөчөлүгүн жоокерчилик турмуштан да көрүүгө болот. Хан майданында, эки жактын бетешүүлөрүндө жоо жетекчисин же ханды жок кылуу согушту жеңип чыкканга барабар экендиги эпикалык чыгармалардын материалдарынан байкалат.

Демек, ордодогу “хан чертүү” менен кан майдандагы беттешүү ханды саюу же жоо жетекчисин жок кылуу менен аяктаган. Ал эми оюндун социалдык, таптык жагына көңүл бурсак, анда оюндун негизги мааниси хандын ордун ээлөө экендиги берилген.

Ордочулардын айтымында, ордо оюнун көптөгөн эрежелер камтып турат. Жалпысынан айтканда, ордо – стратегиялык оюн экени талашсыз көрүнүш.

Бардык эрежелер өзүнчө бир мааниге же тактикага ээ. Алгач оюн башталардан мурда ар бир оюнчу бештен чүкө салынат жана ар бири үч жолудан гана атууга милдеттүү. Эгерде оюнчу чүкө чыгарса, жыдыганча оюнду уланта берет. Эрежелер бузулуп кетпешин үчүн калыстар көзөмөлдөп турушат. Атып жаткан убакта буттун учу борборду көздөй багытталып, андан соң топту жарууга киришет. Чүкө айланадан чыгып кетсе, ошол гана томпой менен чертиши керек. Чертип жаткан учурда кандайдыр бир кичинекей эреже бузулса калыс тарабынан оюндун жүрүшү токтотулат. Негизинен ордо оюну аябай көп эрежени талап кылгандыктан тоорумак, ураатмай, кыңкай атмай, чертүү, хан чертүү сыяктуу өзгөчө манилүү терең эрежелер чыга келет.

Ал эми ордо оюнунун философиясына маани бере турган болсок, өлкөнү коргоодогу аскердик тактика жана кыргыздын кылымдарды карыткан ачылбаган көмүскө сырлары жатат. Ордонун ойлоношунда аскердик сырдын жатышы байыркы кыргыз элинин тактикасын өнүктүрүүдөгү жана мамлекетти коргоодо мыкты эр – азаматтарды даярдоодогу мааниси зор. Ал эми ой – толгоосу жагынан карасак, бардык илимди ичине

камтыган бийик денгээлдүү, логикалык оюн деп атасак жаңылышпайбыз. Ордодо канткенде жөнөт, тактык жана мергенчилик жактан гана эмес, канткенде чүкө атып чыгып, ортого жатуу сыяктуу эрежелер өзүнчө логиканы камтыйт. Бул дагы бир жолу кыргыздын улуу эл экенин даңазалап турат. Демек, кыргыздардын оюг-зооктору улуу ой жүгүртүү маданиятынын негизинде калыптанып өнүгүүсүн далилдейт. Кандай болсо да, стратегиялык жана тактикалык оюндар акылдын бийиктигин, андан да адамдын сезгичтиги тууралуу маалымат берет.

Дээрлик, жалпы эле ордо оюунунун ойнолуу эрежелеринен кыргыздардын байыркы тарыхын, мамлекеттүүлүк үчүн болгон күрөшүн, социалдык абалын жана коомдук турмушу тууралуу кабар берет. Ошону менен катар эр жүрөк, шамдагай, логикалык ойлоосу жогору, дене түзүлүшү чың кыргыз эр азаматын тарбиялайт.

Ошентип, ордо оюну уруу аксакалдары, бектер тарабынан уюштурулган. Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктаганыбызда төмөнкү ой толгоолор аныкталып чыгат:

«Ак ордо», «Ордо» - деген терминдер «Орто» деген сөздөн келип чыккан.

1. Оюндун негизин түзгөн чүкөлөр менен оюндагы «хандын» тигилүү ыкмасы боюнча бир кездеги кыргыз айылынын конуу тартиби чагылдырылган.
2. Оюндун эң негизги таптык мааниси: жалпы элдин «хан ордосун» талкалап, жеңишке жетүү.

Мунун баары “ордо” оюунундагы чагылдырылган катмарлардын сырткы белгилери. Булардын ар жагында байкалбай жаткан дагы кандай сылар, кандай ойлор бар деген суроого биз төмөнкүдөй ой жүгүртөбүз.

Жогоруда ордо оюунун келип чыгуу тарыхына, кылымдар бою ойнолуп келишине, улуттук дене тарбияны өнүктүрүүгө жана бүгүнкү күндөгү эл арасынан ээлеген орду тууралуу баяндалды. Мындан улам, болжолу боюнча ордо байыркы жоокерчилик заманда пайда болгон, анын алгачкы ойнолушуна сюжеттик чагылышына душманды багындыруу, талкалоо, ордосун басып алуу, б.а. согуштук тактика менен стратегия маселелери жана жоокерлерди чоң салгылаштарга даярдоо, көнүктүрүү иштери негизи болгон десек жаңылыштык болбос.

Оюн феномени «Көк бөрү» оюнунун мисалында

Көчмөн кыргыздарда көк бөрү оюну ат оюндарынын эң эле кызыктууларынын бири. Бул оюн кыргыз элинин бардык топторуна бирдей таралгандыгын, анын турмуш тиричиликтин көптөгөн жагдайлары менен, айрыкча адам өмүрүнүн циклдери менен байланыштуулугун, эрежелеринин тактыгын ж.б. эске алсак анда көк бөрү оюнун тарыхы тереңге кетээрин көрөбүз. Кыргыздарда бул оюндун жалпы аталышы “көк бөрү” болгону менен ал “улак тартыш” деп дагы синоним аталышка ээ.

Сүрөт 2.1. Көк бөрүчүлөр

Көк бөрү оюнунун чыгышы жөнүндө бир нече варианттар бар. Алардын бирине токтоло кетсек, байыркы заманда көчмөн кыргыз эли жоокер болуп, көбүнесе эр жигиттер аңчылыкка, казатка чыгып кетип, айылда аялдар, кары – картаңдар, кыздар жана балдар калышчу экен. Ошол күндөрдүн биринде бөрүлөр көбөйүп, айылдагы малды кырып кетишет. Ошондо эл «карышып кал, карышкыр» деп каргаган экен. Ошондон дагы карышкыр деп аталып калган экен. Кайтып келген жоокерлер карышкыр кол салганын көрүп куралдарын алып аттанышат. Бири бөрүнү аттын үстүнөн найза, таяк

менен тумшукка чапса, бири оозун байлап, бири биринен жула качып ойногон экен. Ошодон бери көк бөрү деп оюнду атап калышкан экен. Кийинчирээк карышкырдын ордуна серке же улакты колдонушкан. Ушундан улам дагы «улак тартуу» деп дагы аталып калган.

Дагы бир уламыш боюнча, карышкырлар бөлтүрүктөрүнө койдун башын алып келип берип, бөлтүрүктөр койдун башын талашып ойношот... Аны көргөн эл бөлтүрүктөр оюну, бөрүлөр оюну деп бара-бара "көк бөрү" оюну аталып калса керек деп айтышат.

Көк бөрү оюнунун статусу тууралуу пикирлер дагы ар түрдүү. Этнографиялык маалыматтарга ылайык түндүк кыргыздарда бул оюнду жакшылыкта гана уюштурушкан. Ал эми түштүк аймакта жакшылыкта да, жамандыкта да өткөрүшкөн³⁹. Демек, бир эле оюндун бир нече маанилери, же болбосо күнүмдүк жашоодогу шарттардын өзгөчөлүктөрүнөн улам түрдүү варианттары жаралганы – объективдүү көрүнүш.

Улак тартышуунун тартиби боюнча, улакты алып келип таштай турган белгилүү жер болот. Аны таштоочулардын ала турган байгелерин жарчылар элге угузат. Маселен, төрт урук эл болсо, ар бир уруктан бештен, алтыдан киши чыгып тартаат. Анда аттын күлүгү менен азаматтын балбаны, же атка чыйрак чабандес, атка коркпой минген жана улакты көп тартып машыккан кишилер барышат.

Ошентип, бул оюн улакчынын тайманбастыгын, шамдагайлыгын, эпчилдигин, карандай күчүн талап кылат. Демек, ал оюндар күчтүү жоокерлерди, өз элин, жерин коргоого даяр аскерлерди өстүрөт. Оюндун маани-маңызынан элдин психологиялык жактан тарбиялангандыгы тууралуу маалымат алса болот.

Дээрлик, көчмөн кыргыздарынын оюн практикасында байге (соорун) өзгөчө орунду ээлеген. Ар бир оюндун финалы жеңүүчү үчүн артыкчылык алып келген. Ал же кадыр барктын көтөрүлүшү, моралдык үстөмдүк же болбосо материалдык утуулар. Байгелердин көлөмү оюнду өткөрүүнүн себептерине, масштабына, материалдык байлыгына жараша болгон. Чоң аскердик мүнөздөгү оюндарда алардын көлөмү тогуз саны менен аныкталган, же болбосо жүздөгөн майда, бодо малдан, боз үй жабууларынан ж.б. турган. Ошондон улам оюн бир гана көңүл ачуу болбостон, кандайдыр бир адамга мотивация бере турган түрткү деп эсептелинсе болот.

Байге берүүдө экинчи жагдай аларды жеңүүчүлөргө бөлүштүрүү. Бардык эле чоң оюндарда байгелер жеңүүчүлөрдүн колуна толугу менен тийген эмес. Маселен, кыргыздардын, казактардын атчабуу салтында биринчи келген аттан тогузунчу атка чейин байгелер белгиленгени менен аларды эл, урукташтары талап кеткен. Айрым учурларда марага биринчи келгендер байгеден куру жалак калышкан. Мындай тартип бул элдердин адат укугунда да атайын нормалар менен бекилген. Талап кетпеген күндө дагы жеңүүчү өз ыктыяры менен элге бөлүп берген. Манас эпосунда башкы каарман ат чабышта жеңгенде байгесин кембагалдарга таратып бергени бар. Экинчиден, оюндарда, айрыкча ашык оюндарында “ханталамай” деген түшүнүк бар. Ашыктын бирин хан деп белгилешип оюндун белигилүү баскычында ашыктарды ойноп жаткан балдар биринен – бири өтүп талап алышкан. Бул практика, менимче, терең социалдык мааниси бар көрүнүш жана ал илимий – теориялык жактан баалуу факт болуп саналат. Бул көрүнүштү евразиянын көчмөн элдериндеги хандык формасындагы мамлекет куруу, бийлик системасын түзүү жана саясий системадагы мүлк мамилелеринин алкагында кароо методологиялык жактан туура болот. Көчмөн элдеринин практикасында, айрыкча баштапкы этаптарында, хан институту элдин багуусунда, кароосунда болгон.

Мындан тышкары оюндар көчмөн кыргыздардын турмушунда дагы зор социалдык мааниге ээ болгон. Алардын дээрлик көпчүлүгү аш – тойлордо, калктын жалпы катышуусундагы майрамдарда өткөрүлгөнүн баса белгилеп кетүү абзел. Тигил же бул оюндун түрлөрүнө төбөлдөр дагы катышып, өз өнөрлөрүн элге көрсөтө алышкан. Ал

³⁹ Симаков Г.Н. (1984). Общественные функции киргизских народных развлечений в конце XIX – начале XX в. Историко-этнографические очерки, Ленинград, Наука, С.86.

эми мамлекеттин башчылары оюнчу катары ойношкону тууралуу тарыхый маалыматтар арбын. Мисалы, кыргыздын эпикалык каармандары Манас, Кошой, Чубак, Сыргак ж.б. ат үстүндөгү жана жөө оюндарга катышып, кыргыз элинин намысын талашканы маалым.

Демек, оюн жөн гана көңүл ачуу, күч сынашуу мүнөздөрүнө ээ болбостон терең идеологиялык дагы мүнөзгө ээ болгон. Анын ичинде эң маанилүүсү башчылардын, жетекчилердин эл башкаруу кудуретин көрсөтүү, элдин ар намысын даңазалоо, душмандын үрөйүн учуруу, аларга кыйыр сүр көрсөтүү болуп эсептелген. Башкача айтканда, оюн институту кыргыз элинин социалдык байланыштардын да негиздеринин бирин түзүп, жалпысынан система катарында өнүгүп келген.

Экинчиден, оюндардын дээрлик көпчүлүгү жаңы муундарды социалдаштыруунун эффективдүү формасы катары эсептелгенге тийиш. Балдардын оюндарында, ашык (чүкө) оюндарында коомдун саясий, социалдык структурасы, үй – бүлө мамилелери, ырым – жырымдар, ритуалдар ж.б. оюн формасында калыбына келтирилген. Ал эми жаш уландардын эр оюндарына катыша башташын инициациянын көрүнүшү катары баалоого болот.

Үчүнчүдөн, массалык мүнөздөгү оюндар ритуалдык – символикалык мааниге ээ болуп, адамдын жашоо циклиндеги урунттуу окуяларга байланыштуу өткөрүлгөн. Бул жерден оюндардын маданий функциясын көрүүгө болот, анткени оюндун өзү – маданияттын бир бөлүгү катары каралышы абзел.

Төртүнчүдөн, оюндар, айрыкча эр оюндары аскердик даярдыктын бир формасы болуп эсептелген. Аларга адамдардын даярдыгы гана эмес, аттардын, ат жабдыктарынын, курал жарактардындагы даярдыгы эң маанилүү болуп эсептелген. Кыргыздар жоокер эл болгондуктан, алардын оюн зооктору да жоокердик, демек, аскер мааниге ээ.

Бешинчиден, көчмөн элдердин оюндарында аялдар кадимкисиндей катышып келишкен. Аялдардын эркектер менен эрөөлгө чыкканы тууралуу тарыхый, фольклордук маалыматтар арбын. Айрым учурларда аялдар эркектерден качып жабык – жашыруун балбан күрөш, эр эңиш, сайыш жана башка оюндарды ойногон учурлар болгон. Бул жагдайлар аялдар бирикмесинин калдыктары экенин даана көрсөтөт. Башка жактан караганда, аялзаты менен эркектердин тең болушунун далилдөөсү катары ачыктаса да мүмкүн.

Негизинен бул оюндарга философиялык анализ жүргүзүп көрсөк, кыргыз элинин жашоо–турмушу такай жоо жапырыгына каршы туруу, ат жалындагы жоокердик жүрүштөр, коогалаңдуу учурга дайым даярдык менен кароо жана ошондой эле мырзалардын чыгаандыгы менен эрдигин гана даңазалабастан, алардын кооптуу учурларга карата канчалык деңгээлде чеберчилиги даяр экендигин көрсөтүп турат. Мындан улам байыркы убактарда бул өңдүү конкуренциялык таймаштар чоң мааниге ээ болгон. Демек, кыргыз эли илгертен эле жоокер эл болгондугу байкалып турат. Алар өз жашоосунда канчалаган баскынчы, душмандардан эл – жерин, ата мекенин, жада калса коңушулаш жашаган калктарды да коргоп келишкен. Муну менен бирге кыргыз элим өз маданиятын, унутулбаган улуу салт–санаасын сактап келген. Ушундай жоокерчилик замандарда өздөрүнүн элдик оюндарын калыптандырышкан.

Жогорудагы айтылган ойлорго, сунуштарга таянып баса айтчу нерсе – күнү бүгүнкүгө чейин жеткен оюндар элдин ден – соолугун чындоодо, жаштарды кайраттуу, күжүрмөн рухта тарбиялоодо, руханий дүйнөбүздү да азыктандырууда, деги эле ар тараптан колдоого татыктуу. Оюндар көчмөн түрк цивилизациясынын мураскерлерин – азыркы жаштарын кайрадан бириктирип, бир максатка бет алууга негиз болуп бере алат деп эсептей алабыз. Канчалык түрдө технологиялык прогресске жетпейли, баары бир адам баласы оюн-зооктон тышкары калышы мүмкүн эмес. Ошондон улам кыргыз маданиятынын түпкү тамырында байкалган оюндар азыркы мезгилде да тарыхый-маданий маанисин жоготкон жок, ага карама каршы оюндардын кайра жаралуусун байкаса болот. Демек, бул маданий негиз элдин өзүн – өзү аныктоосунда аябагандай маанилуу ролду ойногонун белгилесе болот.

Отурукташуу – көчмөн турмуштан бир жерге туруктуу жашоого өтүү. Мал чарбачылык менен тиричилик кылган көчмөн элдердин дыйканчылыкка өтүшүнө жана айрыкча акча – товар мамилелеринин өсүшүнө байланыштуу жүргөн. Кыргыз жергесинде отурукташуу процесси байыркы мезгилдерден эле башталган, бирок түндүк Кыргызстандын тоолуу өрөөндөрүндө жай өнүгүп, моңгол, калмак жортуулдарынын жана өз ара феодалдык күрөштөрдүн доорунда отурукташуу үчүн зарыл саясий шарттар болгон эмес. XV-кылымдын аягы – XVI – кылымдын башында кыргыздардын айрым тобу отурукташа баштаган, ал эми Кыргызстан Кокон хандыгына киргенден кийин түштүк кыргыздардын отурукташуусу күч алган. Кыргыздар жашаган Теңир – Тоо системасы Азия калкынын маданий, соода, диний алакаларынын көпүрөсү катары кызмат кылган.

Ошентип, отурукташкан жерин коргош үчүн кыргыздар ар дайым даярдыкта болуу керек эле. Жоокердик заманда кыргыздар кан майданда согуштук тактиканы ийгиликтүү ишке ашырыш үчүн, анан кез – кезде чоң кан төгүлүүчү согушту токтотуш үчүн, жоокердик (аскер – прикладдык) оюндарды байма – бай уюштуруп келишкен. Отурукташуу доорундагы же орто кылымдагы кыргыздардын аскер иши, жоокерчилик (аскер) өнөрү, жоо – жарактары, жоокерлердин аскердик такшалгандыгы ошол мезгилге ылайык талаптарга жооп берген деңгээлде болуп, эл – жерин жана эркиндигин коргоодо негизги ролду ойногон.

Оюндар ар бир калктын маданиятынын олуттуу бир бөлүгү катары эсептелет. Материалдык жана рухий маданияттын айрым элементтери өзгөрүп же жок болуп кетсе, оюндар тескерисинче баштапкы мазмунун өзгөртпөй сактап калат. Оюндар калктын чарбалык кесибине байланыштуу калыптанат жана ал жашоо образды чагылдырат. Ошондуктан элдик оюндарга фактологиялык маалымат топтому катары эмес, маанилүү этнографиялык булак катары мамиле жасоо зарылчылыгы бар.

Оюндардын кыргыздардын көчмөн чарбалык жана саясий – социалдык абалын чагылдырыш жагдайы, алардын маданий мурас катары маанисин арттырат. Оюндар бир канча тектин жашоосунда калыптанып, анда этнос тарыхынын айрым урунттуу этаптары камтылат. Отурукташкандан кийинки оюндарда, кыргыздардын көчмөн жашоосунда болгон каада – салттар жана жүрүм – турумга байланышкан этнографиялык маалыматтар топтому орун алат. Дегеле, кыргыздар гана эмес, казактар, өзбектер жана башка түрк элдеринде дагы бул көрүнүш бар, демек өздөрүнүн каада – салтын оюн аркылуу калтырышкан. Ошондуктан оюнду биз кайсыдыр бир этностун дүйнөнү андоо философиясындагы этникалык өзгөчөлүктү баамдасак болот. Демек, көчмөн жашоону, андагы каада – салтты, оюндарды, кийинки муунду тарбиялоо максатында бул милдеттин күн тартибине коюшу жана аны аткаруу практикасы болгон. Андыктан оюн көчмөн кыргыздардын кадимки жашоосу менен ал самаган кыял ортосундагы тажрыйбалык байланышты элестетет.

Ошондой эле оюн философиясында адамдын жашоо образы менен жаштарды тарбиялоо функциясын колдонуу аркылуу дүйнөнү моделдештирүү маанилүү роль ойноору бышык. Оюн жалаң эле жаш өспүрүмдөргө байланышпастан, анын бардык жаш тилкесин камтыган стадиялык эволюциясы болот. Анда каада – салт элементтеринен баштап, этнографиялык маанидеги көчмөндөрдүн жашоо образы менен космологиялык түшүнүктөгү баалуулуктар орун алат. Ошондуктан айтылуу голландиялык илимпоз Й. Хейзинга оюнду маданият түшүнүгү пайда болгонго чейин эле жаралгандыгын белгилейт. Окумуштуу өз оюн бекемдеш үчүн жаныбарлардын да ойной тургандыгын жана алардын атайын церемониялык кыймыл аракеттеринен тартып, эрежелерге чейинки шарттарды сактай тургандыгына көңүл бурат⁴⁰.

Айрым авторлор оюнду турмуштук этнографиялык кубулуш катары карашат⁴¹.

⁴⁰ Johan Huizinga. (1993). Homo Ludens. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev). 5. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.20.

⁴¹ Симмаков Г.Н. (1984). Общественные функции киргизских народных развлечений в конце XIX – начале XX в. Историко-этнографические очерки, Ленинград, Наука, С.43.

Окумуштуулардын көз караштарын жалпылаштырып карасак, оюндун адам активдүүлүгүндөгү функционалдык түрлөрү төмөнкүдөй милдеттерге бөлүнөт:

1) Жеткинчектерди оюн аркылуу эмгекке жана социалдык нормаларга үйрөтүп, алардын энергиясын тарбиялык нукка буруу механизми;

2) Оюндун салтык мурастык баалуулуктарды сактоодогу эбегейсиз көмүскө катылган күчү.

Жеткинчектер кандай спорттук, согуштук, ритуалдык оюндарды ойнобосун анда социалдык жана көркөм эстетикалык функциялар орун алат. Оюндардын алкагында улам жаңы муун жалпы элинин маданиятына байып улантуучулукту түзүшкөн.

Кыргыз калкынын кылымдарды камтыган тарыхында дагы оюндар олуттуу роль ойногон. Оюндардын жеке жана топтошуп өткөрүлүшү, тартип же импровизация түрүндө жүргүзүлүш жагдайы жаштардын уюмдашуусуна жана алардын салт – санаага ылайык жетишилишине көмөк көрсөткөн.

Кыргыздар отурукташкандан кийин жашаган жерин мурдагыдан да катуу коргоосу керек эле. Ошондуктан Мекен коргогон эрди жетиштириш үчүн аны бала кезинен даярдоо камын көрүшкөн. Ал үчүн коомдо салттуу жөрөлгөлөр менен бирге атайын машыктыруу даярдыктары өткөрүлгөн.

Жазма булак маалыматтарына караганда, кыргыздар жылдын белгилүү бир мезгилинде майрам өткөрүшкөн жана анда ар кандай оюндар ойнолгон. Гардизинин «Зайн ал – ахбар» эмгегинде, «алар ар жылы мерчемдүү күндө келишип, бардык музыканттарды алып, бардыгын шаңдуу салтанатка даярдашат. Качан музыканттар ойной баштаганда фагинун эстен танат; ошондо барып андан бул жылы боло турган бардык нерсе: каатчылык жана молчулук, жамгыр менен кургакчылык, коркунуч жана коопсуздук, душмандын кол салуусу туурасында сурашат»⁴².

Гардизи айткан маалыматта кыргыздардын календарлык майрамы жана анда ойнолгон салттуу оюндар туурасында сөз жүргөндүгүн аңдасак болот. Балким, бул майрам кыргыздардын отурукташкандан кийинки жыл башына байланышкан майрамы болушу толук ыктымал. Гардизинин кабарынан биз, кыргыздардын майрамында ар түркүн оюндар ойнолгондугун жана ал чоң салтанат менен өткөндүгүн боолгоп билебиз.

Белгилүү болгондой, элдик оюн – зооктор эркти, күчтү, эптүүлүктү, шамдагайлыкты жана чыдамкайлыкты талап кылган күч сынашуу, тең тайлашуу оюндары уландарды жоокердик эр жүрөктүүлүккө, ыкчамдыкка үйрөтүүгө өбөлгө түзгөн. Отурукташуу жашоо турмушуна өткөндөн кийин деле кыргыздардын жоокердик мүнөзү калбай, өнүгүп оюндардын чагылдыруусунда бекемдеп келген.

Отурукташкандан кийинки кыргыз маданиятындагы улуттук оюндар, булар: жамбы атмай, эр сайыш, эр эниш, балбан күрөш, көк бөрү (улак тартуу), тогуз коргоол, кыз куумай, оромпой, ак чөлмөк, дүмпүлдөк, урмай уруу, аңгилдек, уюм тууду сыяктуу оюндары болгон. Ат чабыш, кунан чабыш, жорго салуу, көк бөрү, оодарыш сыяктуу оюндарды болсо, ат үстүдө ойношкон.

Жогоруда айтылган бул оюндардын ар бирине токтоло кетсек.

Урмай уруу

Бул оюнда төрттөн сегиз кишиге чейин катышат жана оюн талаада өтөт. Негизги оюнда колдонулуучу аспап – бул бычактар.

Оюнга даярдануу. Катышуучулар бычактарын колго алышып, катарга тизилип турушат. Оюндун шарты жөнүндө сүйлөшүп алышат.

Оюндун баяны. Оюнчулар кезектери келгенде, бирден бычактарын алыстыкка ыргытышып, жерге учтары менен сайылып түшүрүүгө аракеттенишет. Оюн каалаган убакытка чейин уланат. Бычакты алыстыкка сайылдырып ыргыткан оюнчу жеңүүчү

⁴² Бартольд В. В. (1973). Извлечение из сочинения Гардизи Зайн ал-ахбар. Приложения к «Отчету о поездке в Среднюю Азию с научной целью, 1893-1894 гг.» - Соч. Т. VIII – Москва, С.48.

болот.

Оюндун мааниси. Күч тарбияланат, кыймылдарды так аткарууга үйрөтөт.

Үч тапан

Үч тапан оюнунда катышуучулар экиден беш кишиге чейин болот, оюн болсо аянтчада өткөрүлөт жана чүкөлөр менен ойнотулат.

Оюнга даярдануу. Оюнчулар бири биринен 3—10 метр келген аралыкта эки сызык сызылат. Сызыктардын бирөөсүнө бирден чүкөлөр «айкүр» же «таа» конгондон кийин, оюндун шарты жана кезеги жөнүндө сүйлөшүп алышат.

Оюндун баяны. Оюнчулар кезектери келгенде, бирден экинчи сызыкка турушуп, колдорундагы чүкөлөрү менен тизилген чүкөлөрдү урушуп үч тапандан алысыраак аралыкка атууга аракеттенишет. Эгерде атып жылган чүкө үч тапандан алысыраакка түшсө, ал чүкөнү аткан оюнчу утуп алып, оюнду кайрадан улантат. Эгерде аткан сака, сызыктагы чүкөлөргө тийбей калса, же тийген чүкөлөр үч тапан аралыкка чыкпай калса чүкөлөр кайрадан ордуна коюлгандан кийин оюндун кезеги кийинки оюнчуга өтөт. Оюн, казынада чүкөлөр калбай калгыча уланат. Андан кийин оюнчулар, кайрадан чүкөлөрдү чогултуп, сызыкка тизишкенден кийин, оюнду улантышат. Көп чүкөлөрдү уткан оюнчу жеңүүчү болот оюндун эрежеси, сызыкты тепсеп же андан өтүп окту атууга, бири – бирине тоскоолдук кылууга, керексиз чүкөлөргө тийүүгө, чүкөлөрдү түздөөгө болбойт.

Оюндун мааниси. Күч, ийилчээктикке тарбияланат, туура мээлөөгө, чамалоого, кыймылдарды так аткарууга үйрөтөт.

Таякты алыстыкка ыргытуу

Бул оюнда беш кишиден сегиз кишиге чейин катышат. Оюн талаада өткөрүлүп таяктар менен ойнотулат.

Оюнга даярдануу. Оюнчулар таяктарын алышып, бир катар болуп турушуп, оюндун шарты жөнүндө сүйлөшүп алышат.

Оюндун баяны. Оюнчулар кезектери келгенде, бирден таяк ыргытчу жерге чыгышып, өтөөлдө бир аз күүлөнүшүп жүгүрүшүп, таякты алыстыкка ыргытышат. Оюн, оюнчулар каалаган убакытка чейин уланат.

Оюндун эрежеси. Бир бирине жакындоого, турууга, тоскоолдук кылууга, талаада турууга, оюндун шартын бузууга болбойт.

Оюндун мааниси. Оюнда күч, ийилчээктикке тарбияланат, күчтү чактоого, ыргытуунун ыкмаларын кыймылдарды так аткарууга үйрөтөт.

Токол эчки

Токол эчки оюнунда он кишиден жыйырма кишиге чейин оюнчулар катышат. Оюн ошентип аянтчада өтөт, оюнда колдонулуучу аспаптар – бул таяктар, томпойлор.

Оюнга даярдануу. Көлөмү 20 x 20 метр келген аянтчанын ортосуна кесенин көлөмүндөй чункур сыйлат, андан кийин колдоруна таяктарын алышып эки бөлүнүшүп оюнчулар оюндун шарты жөнүндө сүйлөшүп алышат.

Оюндун баяны. Биринчи топтун оюнчулары, таяктары менен томпойду аянтчанын ортосундагы чункурга түртүп же уруп киргизүүгө аракеттенишет. Экинчи топтун оюнчулары чункурду корушат. Томпой чункурга киргизилгенден кийин, оюнчулар ролдору менен алмашышып, оюнду кайрадан башташат. Ошентип оюн, оюнчулар каалаган убакытка чейин уланат. Томпойду көп жолу чункурга киргизген топтун оюнчулары жеңишет.

Оюндун мааниси. Оюнда күч, ылдамдык, шамдагайлык тарбияланат, бирдиктикке, бир бирин урматтоого, коюлган максатка жетүүгө үйрөтөт.

«Уюм тууду»

Биз улгайган адамдардан сурамжылоо өткөргөнүбүздө, алардын дээрлик көпчүлүгү жаш кезинде «уюм туудуну» көп ойноор элек дешет. Бул оюн 1960 – 1970 – жылдарга чейин эл арасында көп ойнолуп келген, андан кийинки убактарда жалпы эл арасында ойнолбой калган, бирок кээ бир аймактарда бирин – серин ойнолуп жүрүп, эл арасында сакталып калган.

Кыргыздын «уюм тууду» оюну жөнүндө Арстанбек Касен мындай дейт: “бул оюндун илгертеден берки тарыхы бар. Оюнду малды жайып чыкканда ойношчу”⁴³.

Токторбаев Саты: «Уюм тууду» кыргыздын эң байыркы элдик оюндарынын бири. Ал өзүнүн аты, мазмуну боюнча кыргыз элинин эзелтен берки улуттук, коомдук – экономикалык өнүгүшүн чагылдырып, анын эң байыркы маданиятынын бир белгиси катары турмушка киргизилип, кыргыз эли менен азыркы отурукташуу доорунда да бирдикте жашап келе жатат»⁴⁴.

Уюм туудуну негизинен малчылар, жаш балдар ойношот. Бул оюн качан, кайсыл кылымда пайда болгону жана ким бул оюнду ойлоп тапканы, кыргыз эли кайсыл убактан бери ойноп келе жаткандыгы азырынча белгисиз. Бирок, отурукташуу доорунда бул оюн күчүндө болуп, кыргыздар ойношкон.

Уюм туудунун тактасы жыгачтан, ташка чегилип жасалган, кай бир учурда жерге чункурларды казып алып, же таш менен жерди уруп чункурайтып деле ойношкон. Ал эми коргоолдор таштан, жыгачтан, сөөктөн, чоподон жасалган.

Оюнду бош убактыларында, дем алуу учурунда ойношуп, мелдеш да уюштурушкан. Жеңген оюнчуларга байге да берилген. «Уюм тууду» оюну оюнчулардын ойлоо жөндөмдүүлүгүн арттырууга, оюнчунун маданияттуу дем алышына, өз элинин, бүткүл эмгекчи элдин маданиятын жогору баалоого жардам берет.

Кыз куумай

Бул оюн кыргыз элинин эң бир көрүнүктүү, кызыктуу жана экстремалдык оюн десек болот, себеби бул ат үстүндөгү оюндардын бири. Белгиленген жерден кыз атты чаап чыгат, белгилүү бир чектен жигит артынан кубалап ат салышат. Демек, кыз куумай оюнунун негизги максаты – кыз жигит ага жете албагандай болуп жеткирбей ат салышы керек. Себеби, бул оюнда жигиттин намыскөйлүгүн чагылдырган жери да бар. Эгер жигит жеткен болсо, анда ал жигит татыктуу болмок. Эгер жетпей калса жигит уят болуп калчу. Ошондуктан оюн абдан кызыктуу болгон. Көбүнчө бул оюн той – аштарда, чоң маарекелерде өткөрүлгөн.

Ал эми оюндун башаты, байыркы тарыхы никелик мамилеге такалат. Кызга жеткен жигит ал кызга үйлөнгөн. Ошондуктан бул оюн коркпогон, өзүнө ишенген, чыныгы эркектер үчүн болгон. Ошентип, кызды уурдабастан оюн аркылуу эле жактырган кызга жетүү мүмкүнчүлүгү бар эле. Кыз куумайдын терең философиясы бар. Анын дагы шарттары болгон, мисалы, бул оюнга үйлөнө элек жигиттер, турмушка чыга элек кыздар катышыш керек болчу. Демек, бул учурда эки жаштын гана эмес, эки үй – бүлөнүн дагы ортосундагы алаканы жакшыртып, жакындаткан. Оюн бир нече айламадан турган. Эгер ошол биринчи айламада жигит кызга жетпей калса, бул жигитке дагы, анын атына, атты даярдаган саяпкерге дагы сөз тийчү. Кээ бир учурларда кыз жеткирбей кетип же тескерисинче жигитти кууп жеткен учурлар дагы болгон, бул деген кыздын атка мыкты отура билүүсүн көрсөтүп, жигиттин шамдагай эместигин, начардыгын көрсөтүп, кызды да жигитти да ушундай жол менен сындай алышкан.

Бирок, коомдун өнүгүшүнө жараша бул оюндун мааниси дагы өзгөрүп турган. Башкача айтканда, бул тамашалуу оюн болуп көңүл ачуу үчүн ойнотулуп калган.

Кыз – куумай оюну бир топ оюндардын ичинен илгертеден бери үзүлбөй сакталып келгени – өзгөчө бир маанидеги жана социалдык турмушта маанилүү функцияга ээ экендигин даана көрсөтүп турат. Ошону менен бирге маданий салт – санаа кыргыз кызынын эркек баласы менен бирге жоокердигин, бийиктигин далилдеп келген. Дагы бир өзгөчөлүгү – оюндардын күлкү – тамаша менен бирге жүргөндүгүнүн белгиси. Демек, бир эле оюн бир нече функцияларды аткарганы оюндардын стратегиялык мүнөзүн жана тарбиялоодо басымдуу ордун алганын көрсөтүүдө.

Ат үстүндө куржун эңмей

⁴³ Касен А. (2004). Кыргызские игры и развлечения. / Отв.ред.проф. И.Б.Молдобаев, Бишкек, Илим, 144 – Б.121.

⁴⁴ Токторбаев С. (1991). Өспүрүмдөр оюндары. КСЭ. Бишкек, 156 – Б.34.

Бул оюнда оюнчулардын саны экиден бешке чейин түзгөн. Оюн болсо аянтчада өткөрүлүп, куржун менен ойнотулчу.

Оюнга даярдануу. Толтурулган куржунду тегиз жерге койгондон кийин оюндун шарты жөнүндө сүйлөшүп алышат.

Оюндун баяны. Кезектери келгенде, аттарынан түшпөй, эңкейишип жерден куржунду эңип алып кайра мурдагы ордуна коюуга аракеттенишет. Оюн каалаган убакытка чейин уланышы мүмкүн. Куржунду жерден кыйналбай бат эңип алган оюнчу жеңет.

Оюндун мааниси. Оюнда күч, ийилчээктик, шамдагайлыкка тарбияланат, чечкиндүүлүккө, атты башкарууга, тең салмакты сактоого үйрөтөт.

Ошентип, жогоруда салыштырмалуу тандалган оюндар гана көрсөтүлдү. Негизинен тарых булактарына кайылсак, кыргыз көчмөндөрдүн оюнунун саны төрт жүздөн беш жүзгө чейин жеткен. Кыргыздардын арасында мааниси менен мөөнөтү жана белгиленген милдет, мерчемдери бири – биринен айырмаланган оюндардын ойнолгондугун кытай авторлору да кабарлашат. Кытай булактарынын маалыматтары кандайдыр бир негизде Гардизинин айткандарын толуктап, оюндарды деталдаштырганга көмөк берет. Кытай авторлорунун айтымында, кыргыздардын чоң жыйындарында төө жарыштары, арстандар, аттардын машыгуулары жана башка оюндар ойнолгон⁴⁵.

«Тан шу» жазма булагында аталган маалымат төмөнкүдөй мазмунда толукталган: «ат үстүндө чабандестик жана аркандан тең салмактуулукту сактап басуу»⁴⁶. Чыгыш авторлорунун кабарлары кыргыздар арасында түркүн оюндар ойнолгондугун жана алардын маани – мазмуну майрам түрүнө ылайык өзгөрүп тургандыгын айгинелейт. Кыязы, чабандестик кылып, төөлөр менен арстандарды ойнотуу, аркан үстүндө басуу сыяктуу оюндар кыргыздардын чоң майрамдарында практикалангандыгын болжосок болот. Гардизинин маалыматынан божомолдонгондой, кыргыздар жылдын башталышын белгилешип, майрамдык салтанат алкагында оюндар ойнолгон. Жаңырган жылда эмнелер күтүлүп, кандай жакшылыктар ыроолонот деген ыклас менен кыргыздар күтүрөтө той тойлошкон.

Жалпысынан, кыргыз элинин түпкү тамыры көчмөндүк менен байланыштуу болгондон кийин ат өзгөчө символикалык мүнөзгө ээ болгон: ат аркылуу көчмөн эл-жерди коргогон; ат менен согушкан; ат аркылуу достук мамилесин көрсөткөн; ат чаап кызга барган; дегеле ат – эн бир улуу дос, эпостордогу маанилүү каарман. Демек, отурукташ жашоого өткөндө деле аттын нагыз символикалык мааниси сакталып калган, бул бир муундан муунга келген өчпөс символ. Мындан биз кыргыздардын негизги салттуу оюндары жөнөкөй таймаштан тарта, спорттук жана согуштук багыттагы ат оюндарына чейин жасалгандыгын билсек болот. Балким, салттуу жана календарлык оюндун жүрүшүнө кыргыз Ажоосу өзү көзөмөл жүргүзүп, калыстык милдетти аткарса керек⁴⁷.

Жалпы жонунан жыйынтыктаганда, оюндар кыргыз коомунда маанилүү роль ойногон. Анын жаш жеткинчектерди тарбиялоодогу функционалдык милдеттери жана салтык мүнөзү калктын кылымдап аздектеген мурасын муундан – муунга өткөрүүгө көмөк кошкон. Отурукташ жашоо турмушка өткөндөн кийин кээ бир оюндардын мазмуну өзгөргөнү менен жалпы оюн философиясы кыргыз маданиятында терең денгээлде сакталып келген.

Колдонулган адабияттар

Абрамзон С. М. Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер – ISBN 9967–11–042–2// Которгондор: С. Мамбеталиев Д. Сулайманкулов, С. Макенов. – Б.: «Кыргызстан – Сорос» фонду, 1999. – 896 – Б. 550.

⁴⁵ Кюнер Н.В. (1961). Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. Восточная литература, Москва, С.59.

⁴⁶ Бичурин Н.Я.(ИАКИФ). (1950). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Редакция текста, вступ. ст., комм. А.Н. Бернштама и Н.В. Кюнера. Т.1, Л.: Изд-во АН СССР, Москва, С.127.

⁴⁷ Гумилев Л.Н. (1999). Байыркы түрктөр. “Кыргызстан-Сорос” фонду, Бишкек, Б. 199.

Айдаркулов К. Кылымдар жаңырыгы, – Фрунзе, 1989. – Б. 60 – 82.

Айтмамбетов Д. Культура киргизского народа во второй половине XIX и начале XX века, – Фрунзе, 1967. С. 155 – 189

Азизбаев С. С. Участие спортсменов Кыргызстана в Олимпийских играх // Сб.: Проблемы современного олимпийского движения в Кыргызской Республике. - Бишкек: Технология, 1998. - С.130.

Акибаев А. Развитие национальных видов спорта в формате Всемирных игр кочевников // Состояние и перспективы развития национальных видов спорта. Матер. респ. науч. конференции. – Бишкек, 2010. - 9 – 11 – б.

Анаркулов Н. Х. Кыргыз эл оюндары. -Ф.: 1981, 246 бет

Аристотель Политика. - М.: “Мысль”, 1987.- I. бөлүм, 3 – статья, Б.2.

Бартольд В. В. Извлечение из сочинения Гардизи Зайн ал-ахбар. Приложения к «Отчету о поездке в Среднюю Азию с научной целью, 1893-1894 гг.» - Соч. Т. VIII – Москва, 1973. – С. 48.

Баялиева Т.Д. Доисламские верования и их пережитки у киргизов Фрунзе: Изд-во "Илим", 1972. — 171 с. // С. 57

Бичурин Н.Я.(ИАКИНФ) Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена //Редакция текста, вступ. ст., комм. А.Н. Бернштама и Н.В. Кюнера. Т.1. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. С. 253

Бугров Н.Н. Социальное значение международных спортивных связей //В кн.: Материалы научной конференции. - Ташкент – Самарканд, 1969. - С.221.

Гайденко П.П. Античная философия: Энциклопедиялык сөздүк. М.: ISBN 5 – 89826 – 309 – 0, 2008.- Б.468.

Гуревич П.С. Философия человека.- М.: ISBN 5 – 201 – 02010 – 0, 1999.- Б.1. Монография.

Гумилев Л.Н. Байыркы түрктөр. Б., “Кыргызстан-Сорос” фонду, 1999 – Б. 199

Жусупов К. Байыркынын издери. - Б.: 2001 -328 б. 2. Кыргыздар / Туз. К.Жусупов. - Б.: Кыргызстан, 1991. - 624 б.

Зуев Ю.А.,“Тамги лошадей из вассальных княжеств”// Новые материалы по древней и средневековой истории Казахстана, Алма-Ата,1960. С. 12

Касен А. Кыргызские игры и развлечения. / Отв.ред.проф. И.Б.Молдобаев. – Бишкек: Илим, 2004 – ж., 144 – Б.121

Кармышева Б.Х. «К вопросу о культовом значении конных игр в Средней Азии» // Прошлое Средней Азии (Археология, Нумизматика и эпиграфика, Этнография). Отв. Ред. В.А.Ранов. – Душанбе, Изд-во“Дониш”, 1987. С. 326

Кийзбаев М.С. Улуттук спорт түрлөрүнүнү келечеги // В кн.: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 120-летию со дня рождения Кааба уулу Кожомкула. – Бишкек: КГАФКиС, 2008. – 326 – б.

Кыргыз Республикасынын Мыйзамы. 21 апреля, 2003ж. №84.

Кыргыз улуттук дене тарбия: Теориялык жана методологиялык аспектилер. – Бишкек, 2008. – 631 – Б.189

Кыргыздар: Он төрт томдук. I том. – Б.: Бийиктик, 2011. – 661 б. ISBN 987 – 9967 – 13 – 792 – 9. I бап, Б.6

Кыргыздар: Он төрт томдук. II том. – Б.: Бийиктик, 2011. – 661 б. ISBN 987 – 9967 – 13 – 792 – 9. I бап, Б. 62

Кюнер Н.В. Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. - Москва: Восточная литература, 1961. - С.59.

Левшин А. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких, орд и степей. Ч. 3. Этнографические известия, Санкт-Петербург., 1832. С. 54

Манас энциклопедия. Том 2. Бишкек — 1995г.

<https://bilim.akipress.org/lib/book:464/manas-entsiklopediya-tom-2bishkek1995g/?f=cp> Маалыматты жүктөө датасы: 14. 07. 2018. Интернет булактарынан.

Маматсабыр Турганбай уулу. Ордо. Мектептер, кесипчилик техникалык жана орто окуу жайлары үчүн методикалык колдонмо. – Ош, 1992. Б. 64

Мамбеталиев К.У. Уникальность Всемирных игр кочевников // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2017. - №12 (86). Часть 2. - С. 127-129.

Мартынов А.И., Марьяшев А.Н., Абетеков А.К. Наскальные изображения Саймалы-Таша-Алма-Ата, 1992. С. 277

Махмуд Кашгари (1072-1077 жж.) Түрк тилдеринин сөздүгү. 1 том. Кыргыз тилине которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков, А.Акматалиевдин жалпы редакциясы астында. – Бишкек, 2011. – 295 – б.

Онгел Хаан Басри. Спорт в истории турецкой культуры: Серия изданий Министерства культуры Турции. – Анкара. – 2001. – С. 332.

Орозобаков Т., Чылымов А., Тогуз коргоол. Фрунзе: Кыргызстан, 1990.

Өмүрзаков Д. Ө., Саралаев М.К. (1981) Кыргызские национальные виды спорта и народные игры. Фрунзе: Кыргызстан, Б. 11

Радлов В. В. Из Сибири. Страницы дневника, - Москва ., Главная редакция восточной литературы, 1989. С.196

Сапаралиев Д. XVIII-XIX кылымдардагы тарыхый булактардагы кыргыздардын аскердик өнөрү // Билим жана тарбия. - Б.: - №3. - 2017. - 301 312- бб.

Саралаев М. К., Букуев М. О., Мамбеткалиев С. М. Манастан калган оюндар. Бишкек, 1995. С. 90

Саралаев М.К., Азизбаев С.С. Роль кыргызских традиционных игр и состязаний в воспитании молодёжи. В кн.: Материалы I Международной научно-практической конференции. Бишкек - Чолпон-Ата, 2008. - С.82.

Саралаев М.К., Азизбаев С.С. История физической культуры и спорта в Кыргызской Республике. - Бишкек, 2002. - С. 326.

Симаков Г.Н. Общественные функции киргизских народных развлечений в конце XIX – начале XX в. Историко-этнографические очерки, - Ленинград: Наука, 1984. – С. 86.

Супруненко Г.П. Некоторые источники по древней истории кыргызов. – Москва, 1974. - С.70 – 77.

Супруненко Г. П., “Документы об отношениях Китая с енисейскими кыргызами в источнике IX века «ЛиВэйгун хойчан ипинь цзи» («Собрание сочинений Ли Вэйгуна периода правления Хойчан, 841-846гг.»)”//Известия АН Кирг. ССР. – 1951. С. 134.

УЛУТТУК КЫРГЫЗ КҮРӨШ ТҮРЛӨРҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК МААНИСИ

Канат ДЖАНУЗАКОВ*, Сыймык АРСТАНБЕКОВ**

Корутунду: Макалада улуттук кыргыз күрөш түрлөрүнүн өзгөчөлүктөрү, педагогикалык негиздери изилденди. Кыргыз күрөшүнүн техникалык ыкмалары башка түрк элдеринин (казак, өзбек, түрк, түркмөн) күрөшүнүн ыкмалары менен аткаруу жактан көбүн эсе окшош, ал эми эрежелеринде айырмачылыктар бар. Бул күрөштөрдүн тарыхый түп тамыры, педагогикалык мааниси бир экендиги жана колдонуу ыкмаларынын бир багытта болгону, бул күрөштүн түрлөрүн бириктирүүдө. Изилдөө методдорунан спорттук илимий - методикалык адабий булактарды талдоо, сурамжылоо жана байкоо жүргүзүү колдонулган.

Негизги сөздөр: Кыргыз күрөшүнүн педагогикалык негизи, мааниси.

Abstract: This study will examine the physical, intellectual and moral pedagogy of Kyrgyz traditional wrestling. The technical methods of Kyrgyz wrestling are very similar in performance to the methods of wrestling of other Turkic peoples (Kazakh, Uzbek, Turkish, Turkmen), but there are differences in the rules. The fact that these struggles have the same historical roots, the same pedagogical significance and the same direction of application, unites the types of these struggles. Research methods were used to analyze survey and observe sports scientific and methodological literature.

Keywords: Traditional wrestling, Cultural pedagogy

Özet: Makale, Kırgız milli güreşinin özelliklerini ve pedagojik temelini incelemektedir. Kırgız güreşinin teknik yöntemleri, performans olarak diğer Türk halklarının (Kazak, Özbek, Türk, Türkmen) güreş yöntemlerine çok benzer, ancak kurallarda farklılıklar var. Bu mücadelelerin aynı tarihsel köklere, aynı pedagojik öneme ve aynı uygulama yönüne sahip olması, bu milli güreş türlerini birleştirir. Kullanılmış metodlor sporla ilgili bilimsel, literatürü analiz etmek, araştırmak ve gözlemlemek için araştırma yöntemleri kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel güreş, Kültürel pedagoji.

Киришүү. Кыргыз элинин салттары, үрп-адаттары, этнопедагогикасы тарбия берүү маданияты руханий жана педагогикалык мазмуну кылымдар бою калыптанып иштелип чыкан. Алар муундан-муунга өткөрүлүп берилип, жаштарды эмгекке даярдоо менен бирге физикалык даярдыктарын өркүндөтүүгө багытталган. Күнүмдүк турмушта, эмгектенүү, аскердик жүрүштөр убагында дене тарбия каражаттарынын түрлөрү калыптанып, бардык керектүү болгон физикалык, моралдык-нравалык сапаттары калыптанган. Жаштар күрөштүн түрлөрү менен машыгып ден соолукту бекемдөө менен бирге күрөшүү чеберчилигин, ыгын (айла-амалдарын) иштеп чыгышкан. Бул каражаттардын сүрөттөлүшү байыркы эстеликтери аркылуу, тажрыйбасы муундан-муунга өткөрүлүп жаңы мазмун менен байып биздин күнгө чейин жеткен. Күрөштүн түрлөрү көбүн эсе улуттук майрамдарда, той-аш, шааң-шөкөттөрдө колдонулган [10]. Миндеген жылдар аралыгындагы, ойлонуп табылган физикалык көнүгүүлөр, таймаштар, ж.б улуттук күрөш түрлөрү азыркы учурда жаштардын ден соолуктарын, дене тарбиясы системасын бекемдөөдө уникалду каражат болуп саналат [1]. Дал ушул комплекс физикалык жактан тарбия берүүнүн элдик системасын түзүп, элдин физикалык жактан дайындануусуна басымдуу салымын кошкон. Эң жакшы, мыкты салттар, эл арасынан тандалып чыгып, урпактан-урпакка сакталып, өткөрүлүп, көбөйтүп, өнүктүрүү болуп саналат. Ошондой эле, кыргыз жаштары арасында улуттук күрөштүн түрлөрү эң сүйүктүү спорттун түрүнө кирет [2]. Ушул жана башка сыяктуу эмгектер азыркы учурга чейин мырза жигиттердин патриоттук – эркттик тарбия алуусунда актуалдуулугун жогото элек, анткени маданий педагогикалык маанисин, функцияларын үйрөнүү – күрөшчүлөр үчүн окуу машыгуу процессинде чоң салымын кошкондугу маалым [11]. Кыргыз элинин дене тарбия маданиятынын бир элементи болгон улуттук күрөш түрлөрүн изилдөө актуалдуу маселеге айланып олтурат. Бул маселени белгилүү деңгээлге алып чыгуу элдик салттуу маданий үлгүлөрдүн сакталуусуна, жаштарды тарбиялоого, улуттун ден соолугун чындоого сөзсүз көмөк берери айкын. Күрөш бул эки маанини түшүндүргөн эки сөздөн турат кү - күчтүү, эр жүрөк, ал эми ош, ош, эш – эки же андан көп балбандардын күч сынашуусу (сайыш, оодарыш сыяктуу) түшүндүрөт [10]. Спорттун дүйнөдө өнүгүп, өсүп турган мезгилден тарта, кыргызстан улуттук күрөш түрлөрү менен

* Профессор, Кыргыз-Түрк Манас Университети, kanat.canuzakov@mail.ru

** Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы & Кыргыз-Түрк Манас Университети Бишкек ш. Кыргызстан. sportmastervoot@mail.ru

таанымал болуп келген. Күрөш – мелдешттер көптөгөн улуттук майрамдардын символу болуп саналат. Ошондуктан калкты систематикалык түрдө спорт менен машыгууга түрткөн бирден-бир максаты – Улуттук спорттун түрлөрү үчүн ошондой эле физикалык маданият спорт концепциясын өндүрүү жана кыргыз жана кыргыз республикасы боюнча күрөш түрлөрүн өндүрүү жана алардын илимий негиздеринин аздыгында. Күрөш түрлөрү боюнча түрк элдеринин жаштарынын маданий жана педагогикалык тарбиялоосунда. Улуттук кыргыз күрөшүнө үйрөтүү – жаштарда билгичтикти, шык жана көндүмдөрдү калыптандырып инсандык сапаттардын өнүгүшүнө багытталган педагогикалык процесс. Окутуу процессинин жалпы мазмуну спорттук-педагогикалык маселени чечүүгө багытталган [7].

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз күрөш түрлөрүнүн педагогикалык маанисин жана негизин ачыктоо.

Изилдөөнүн милдети: 1) Кыргыз күрөш түрлөрүнө мүнөздөмө берүү жана педагогикалык негизин, өзгөчөлүгүн белгилөө. 2) Кээ бир түрк элдердин улуттук күрөш түрлөрүнүн адабий талдоо.

Кыргыз элинин күрөшү миңдеген жылдардан бери белгилүү спорттун бирден бир байыркы жана сүйүктүү түрү. Күрөш байыркы кылымдан бери адам баласынын алгачкы жаралышынан тартып эле бири-бирин коргоп күрөшүп келгендиги айкын. Мындай кармаштарда, адамдын көндүмдөрү, шамдагайлык жана тактикалык (амалдык) кармаштары өнүгүп, эрк сапаттары калыптанган. Көпчүлүк элдин тагдыры көптөгөн согуштар менен коштолгондугу маалымдыр [13]. Кармаштарда, согуштарда көбүнчө жекеме-жеке күч сынашуулар туура келгендиги далилдир. Албетте, ал убакта биздин ата-бабаларыбыз жекеме-жеке күрөштөрдү жогору баалашкандыктан согуштарда күрөштүн элементтерин өз жерин, мекенин коргоодо көп колдонушкан. Күрөш убагында балбандардын күчүн, шамдагайлыгын, тартынбастыгын, амалдуулугун, эрктүүлүгүн байкап көрүүгө мүмкүн болуп кызыгууну жараткан. Кыргыз эли көчмөн эл болгондуктан ат үстүндө жана жөө күрөш түрлөрүнө көп көңүл бурушкандыгы белгилүү. Кыргыз жаштары биринчиден ат үстүндө эркин алып жүрүүлөрү, экинчиден күрөшүүнү үчүнчүдөн жаа атууну жогорку деңгээлде өздөштүрүүлөрү керек болгон [16]. Ошентип күрөштүн пайда болуп өнүккөндүгүн ар кандай эстеликтерден, белгилүү сүрөтчүлөрдүн эмгектеринен көрүүгө болот. Ал гана эмес, эпос, санжыралардан, акындар, сүрөтчүлөр ошол мезгилдеги элдик спорттун түрүн өз чыгармаларында чагылдырып кетишкен [2]. Өсүп келе жаткан муунду тарбиялоонун буга окшогон педагогикалык ыкмасын колдонууну түрк элдеринин “Манас”, “Олонхо”, “Көр-Оглы” сыяктуу жана башка чоң эпикалык чыгармалардын бардыгында көрүлөт, бул прогрессивдүү салт-санаанын интернационалдуулугун жана түбөлүктүүлүгүн көрсөтүп турат.

Кыргыз күрөшүнүн республикадагы спорттун башка түрлөрүнүн жана улуттук спорт оюндарынын катарында татыктуу орду бар. Кыргыз күрөшүндө балбандар белбоодон кармашып күч сынашат. Күрөшүү учурунда манжадан, буттан кармоого, муштоого ж.б. капыс ыкмаларды колдонууга болбойт. Буту менен атаандашынын бутун кагып, илип, чалып, билектен алып, торой чалып, жамбашка салып, ийинден ашыра ыргытып ж.б. ыкмалардын жардамы менен каршылаштын далысын жерге тийгизүүгө аракеттениши керек. Улуттук күрөштүн түрлөрү грузин, кыргыз, казак, өзбек, түрк элдик майрамынын бир бөлүгүн түзүп, театр ордуна рухий азык болгондугу талашсыз. Кыргыз элинин той-аштары, шаан - шөкөттөрү, жоо беттешүүлөр күрөшүүсүз өткөн эмес. Кыргыз эли байыртадан эле балбандарга бай келип, атагы алыска тараган даназалуу Тайлак баатыр, Кожомкул, Бөлтүрөк, Аксакал, Теке баатыр ж.б.-ды атоого болот. Күрөштө денени чыңдап, ден соолукту жакшыртууга гана жардам бербестен, анын прикладдык мааниси да өтө чоң. Жаштарды чыдамдуулука, шамдагайлыка, туруктуулукка, эрктүүлүккө б.а аскердик машыгууга тарбиялоодо мааниси өзгөчө зор. Илгери балбандарын айбаттуу көрсөтүү үчүн ар кайсы жаныбардын дене түзүлүшүнө ылайыктап төө, өгүз, кочкор балбан дегендей үстүнө ошолордун кебин кийгизип, жабуулап,

ноктолоп, ортого жетелеп чыгуу салты болгон. Мындай психологиялык чабуулга туруштук бере албаган не бир жайык төш алптары калк калкаласа да, жүрөктөрү даап күрөшкө чыга алышпай, көпчүлүктөн оолактай качышкан учурларда болуптур [13].

Кыргыз элим балбан таптап, эр баккан,
Ай ааламга аты чыгып даңкталган.
Улуу журтум Кожомкулдай уулду,
Алп балбанын ар дайым барктаган.
Кыргыз журтум Кожомкулду жараткан,
Ыйык тутуп балбандарын барктаган.
Кыргыз күрөш, эр оодарыш оюндар,
Кыргыз элинин ар намысын сактаган

Түрк дүйнөсүндө күрөшүү салты байыртадан белгилүү. Кыргыздардын «Манас», «Семетей», «Сейтек», «Эр табылды», «Жаныш-Байыш», «Жаңыл-Мырза» ж.б. Алтай элинде «Алып Манашында», Хакастардын «Магдай Карасында», калмак элдеринде «Гэсеринде», Казактарда «Алпамышында», Каракалпактардын «Кобланды баатырында», Түркмөн жана Азери түрктөрүндө «Гөр оглунда», Башкырлардын «Урал баатырында», спорттук оюндар элдин маданиятынын туу чокусу, улуттун жүзүн чагылдырган көрүнүштөр катары, «Эр жигит эл четинде, жоо бетинде» идеологиясы жогорудагы элдик дастандарда чагылдырылат. Эзелтеден бери ар бир түрк элдеринин өздөрүнө таандык колориты бар улуттук күрөш түрлөрү калыптанган:

Кыргыздарда – күрөш
Казактарда – курес
Башкырларда – курэш
Татарларда – курияш
Чуваштарда – керешу
Саха – Якуттарда – хапсагай
Туваларда – хуреш
Кавказдарда – тутуш
Түрктөрдө – гүреш ж.б

Байыртадан келткан кыргыз элинин этно-маданий мурасы – нукура кыргыз күрөшүн калыбына келтирип, өнүгүп-өсүүсүнө шарт түзүү. Балбандардын күрөшү көпчүлүк элдерде бар. Ар биринин өзгөчөлүктөрү сакталган. Күрөштү кесип кылып, жашаган баландарда болгон. Бул туурасында «Манас» эпосунда:

Абакеңиз Кошойдун
Алыш күрөш ар качан
Жашынан калган кесиптир [8].

Күрөшүп жүрүп күн өтүп,
Калган Кошой эмеспи [9], деген саптар, күрөш Кошой атабыздын кесиби экендигин билдире, Жолой дөө туурасында

Калкандын калың журтуна
Балбандыгым билинген
Басташканым бүлүнгөн
Бадышалык балбан деп
Эсенкан сурап алган деп

Балбандар эл арасында кадыр-барктуу болушуп, аларды мыкты ырчылардан турган жарчылар, насаатчылар коштоп жүрүшкөн. Балбан күрөшү туурасында кыргыз элинин 2200 жылдык тарыхын өзүнө камтыган «Манас» эпосунда, ж.б. кенже эпостордо, элдик санжыраларда, айрым документтерде, кыргыз адабиятынын аксакал жазуучуларыбыздын чыгармаларында да кеңири баяндалат. Алардын ичинен күрөшкө кийе турган формасы, эрежеси, ыкмалары баяндалган. Илгери калын териден жазалган шым кийгендиги маалым. Көкөтөй хандын ашындагы Кошой дөө менен Жолой дөөнүн күрөшү, Чыканактай эр Агыш менен түктүү таман Түкөбайдын күрөшү [5].

1-Сүрөт. Шым, шалвар

Кыргыз күрөшү элдик санжыраларда. Кыргыз элинин бүтүндөй оң канаты тараган Адигине, Тагайдын учурунда (15-15 к.) кыргыз менен калмактар жер талашып кетишет, чатак чыга турган болот. Ошондогу калмак ханы – Корун мындай шарт коет: Балбандарыбызды күрөштүрөлү, кимдин балбаны жеңсе, жер ошонуку болсун. Жыгылган балбандын башы ошол жерде кесилсин – дейт. Калмак тараптан атагы алыска тараган Шаброо балбан чыгат. Адигине, Тагайдын уйун багып жүргөн Көкө деген жигит: Мен чыгам дейт. Жыгылган балбандын башы кесилерин билесиңби? – десе, билем, элим үчүн башым садага – дейт. Көкө буйтап карматпай, Шаброонун эсин оодарып, суй жыгат. Акыры калмак балбаны чарчап кыймылдоого чамасы келбей калганда, Көкө көтөрүп урат [4].

Кыргыз күрөшү улуу ата-мекендик согуш мезгилинде Жалпы республикалык масштабдагы коомдук-спорттук иш-чаралар олуттуу азайганы менен токлгон жок. 1941 ж. февраль айында Кыргыз ССР 15 жылдыгына карата күрөш боюнча мелдеш уюштурулган. Мелдешке казак жана кыргыз балбандары катышышып улуттар аралык, эки элдин ортосунда достук мамлени бекемдеп келишкен [16]. 31 май 1941 ж. дене тарбия спорт комитети, кыргыз күрөшү боюнча жобо кабыл алышат. Жободо разрядык нормалар классификацияланган 3,2,1 разряд. Күрөш спортун уюштурулушуна жана өнүгүшүнө чоң өбөлгө стимул болгон. Улуттук спорт түрлөрү үчүн эң көйгөйлү жана кайра жандануу 1943 жылга туш келет, жашоонун кыйынчылыктарына карабастан район, областтар арасында мелдештер токтобостон өткөрүлүп жаш муунду этнопедагогикалык ыкмалар аркылуу тарбиялоону унутушкан эмес. Күрөш түрлөрү боюнча орто Азия спартакиадасы 1943ж Алма-Ата ш башталган. 1944 ж Ташкент ш. 1945 ж Фрунзе ш. 1944 – 1945 жж Фрунзеде уюштурулган. Кыргыз ССР спартакиадасы 22 июнь 1941 жылы фашистердин кол салуусу менен кыргыз күрөшүнүн балбандары Т. Абакиров, С. Омурбеков, К. Чолпонбаев, А. Шадыков, А. Байгазаков, А. Жанаев, Дж. Тыналиев, С. Токторбаевдер күрөштөгү формаларын чечип, аскердик кийим кийим согушка атанышкан. Улуттук күрөштүн өкүлдөрү өздөрүнүн жогорку даярдыктарын, тартиптүүлүгүн жана даяр патриот аскер экендиктерин тастыкташкан. Абакиров Торобек 29-чу пушкалык гвардиянын курамында Сумоленцин, Витебцин, жана Прибалтика аймактарын фосоштерден бошотууда кажыбас кайраттуулукту, эр жүрөктүгүн көрсөткөндүгү үчүн даңк ордени менен сыйланган [15].

Кыргыз элинин улуттук оюндарынын ичинен кыргыз күрөш өзүнүн тарыхый жолунда эрежелери бир нече өзгөрүлүп келген, алгачкы ирет 1934-жылы күрөштүн эрежелери түзүлгөн болсо, эгемендүү Кыргызстанга чейин бир нече өзгөрүлүп жана толукталган. Азыркы күндө кандай гана мелдештер өткөрүлбөсүн баардык мелдештер Республикабызда өнүккөн улуттук спорттун 10 түрү боюнча мелдештердин эрежелери камтыган жаңы спорттук классификациясы 1993-1977 жылдардын арасында таасир кылуучу классификациясынын негизинде өткөрүлүүдө. Улуттук күрөштүн түрлөрү боюнча бирдиктүү республикалык классификациясы Кыргыз Республикасынын дене тарбия ишиндеги эң маанилүү нормативдик документ болуп эсептелет. Спорттук классификация Республикабызда кеңири тараган жана өсүп өнүгүп жаткан спорттук күрөштүн өнүгүүсүн камтуу менен алардын массалык өнүгүүсүнө, мелдештер системасына спортсмендердин жетишкендиктеринде жана дене тарбия боюнча окуу

программаларына байланыштуу кылып түзүлгөн. Биздин оюбузча бул спорттук классификация күрөштүн массалык түрдө өнүгүүсүнө, жаш муундун адептүүлүгүнө көмөк боло алат [5]. Классификациянын социалдык функциясы жана негизги максаты кыргыз жаштарынын жана элине дене тарбиясын өнүктүрүү, жана балбандардын чеберчилигинин өсүшүнө өбөлгө болмокчу. Ошондой эле иштелип чыккан бирдиктүү республикалык классификациясы жөнүндөгү жобонун негизинде республиканын баардык жерлеринде мелдештер өткөрүлүп жана окуу программасында да берилип келүүдө жана Кыргыз Республикасына дене тарбия спорт жана улуттук Олимпиядалык жыйынында колдо боюнча мамлекеттик комитетинин коллегиясы тарабынан бекитилген.

Жыйынтыктоо: Түрк элдеринин күрөшүү тарыхына көз чаптырсак, ат үстүндө күрөш түрлөрүнүн (оодарыш, эр эниш, эр сайыш), негизинде жөө күрөш, бел боо (кур) күрөштөрү жаралып, өнүккөндүгү маалым (хуреш). Улуттук кыргыз күрөшүнө педагогикалык мүнөздөмө берүүдө башка бел боо (кур) күрөш түрлөрү менен салыштырмалуу адабияттык анализ жүргүзүлдү. Кыргыз балбандары Улуу ата-мекендик согуш мезгилиндеги жазаган эрдиктери далил боло алат. Ошондой эле ооз эки чыгармаларга көңүл бурсак Көкөтөй хандын ашындагы Кошой менен Жолойдун кармашы, Тейиш хандын тоюнда – Казак Байкап менен Ыспаранын улугу кыргыз Көкбөрүнүн күрөшү жана Калмак Талоо менен кыргыз Көшөн балбандын күрөшү. Манастын жентек тоюнда - казак Калдар менен калмак Карасмандын күрөшү, Манастын ашында – эр Агыш менен Чекиршаанын күрөшү. Семейтин Букарга хан көтөрүү аземине арналган тойдо Букардын Акбалбаны жөөттөрдүн Дөө балбанынын, Семетей менен Дөө балбандын күрөшү. Семетейдин нике тойунда Ооган балбаны менен Куйналы деген кыз чыгып Ооган балбанынын колун жулуп алып мелдеш токтоп калган. Эр төштүк эпосунда – Төштүк менен Чоюнкулак алптын багалектен алышып – балбандарча чалышып күрөшкөндүгү да айтылат. Бакытай балбан поэмасында Кокондун ханы Мадалынын Бука балбаны менен кыргыздын Багыш балбанынын күрөшүндө. Элдик санжыраларда жер талашуудагы калмактын Шаброо кыргыздын Көкө балбандын күрөшү. Талас жергеси кытай уруусунан Каработо (18 к.) менен казактын Төө балбанынын күрөшү. Ошондой эле 17 кылымда Ыссык-Көлдүн Ак-Суу аймагын жердеген Арык, Сарыке далай күрөштөргө түшүп тайманбастыгын далилдешкен. Легандарлуу Кожомкул балбан менен Бөлтүрк балбандын күч сынашы. Заманбап жашообузда улуттук кыргыз күрөш түрлөрүнүн өз күйөрмандары, колдоочулары жана машыгуучу-машыктыруучу, калыстары бар. Ошондуктан улуттук күрөш түрлөрү учурда өнүгүү жолунда кыргыз күрөшү улуттук жана эл аралык федерациясын түптөсө, алыш күрөшү фила уюмуна мүчө жана эл аралык федерациясы түзүлгөн, лейлек күрөшү дагы өнүгүп келүүдө.

2-Сүрөт. Кыргыз жергесинде улуттук күрөш түрлөрү

Корутунду: Элдик санжыра, чыгарма жана адабий булактарды талдоодо, кыргыз күрөшү кээ бир түрк элдердин улуттук күрөш түрлөрүндөй эле байыртан жаштарды тарбиялоодогу өз орду белгилүү улуттук колорити катары далилденди. Ар бир түрк элдеринин өздүк улуттук күрөш түрлөрүндө каршылашты жеңүү үчүн атайын салт-санаалары, айла-амалдары жаңыланып өнүгүп келген. Улуттук күрөш түрлөрүндө спорттук күрөш түрлөрүнөн айырмаланып муунту, уруу, муштоо жана башка ооруту ыкмалары колдонулбагандыгында, бул дагы тарбиянын бир маанисидир. Белгилүү

болгондой дээрлик көпчүлүк улуттук күрөш түрлөрүндө эрежеге ылайык негизги максат каршылашын эки далысы менен жерге жыгылтуу болуп саналат. Кыргыз эли байыртан аргымактарды жана башка жаныбарларды үйрөтүшүп багышып, дыйканчылыкты жер айдоолорду да жогорку деңгээлде өздөштүрүшкөн. Көчмөн цивилизациясын жогорку деңгээлине, туу чокусуна чыгарышкан. Улуттук күрөш түрлөрүн адабий талдоодо элдик тарбиялоонун бир булагы катары чагылдырылат. Себеби жаштарды тарбиялоодогу олуттуу оң таасирин тийгизип мекенчилдикке жана адептүү, тартиптүүлүккө багыттаары көрсөтүлөт. Жашоодогу эмгектенүү, аскердик жүрүштөр убагында жана тиричиликтин негизинде дене тарбия каражаттарынын бай арсеналы калыптанып, бардык керектүү болгон физикалык, моралдык-нравалык сапаттарды түзүп өнүктүрүшкөн, күрөш түрлөрү менен машыгып ден соолукту бекемдөө менен бирге күрөшүү чеберчилигин, ыгын (айла-амалдарын) иштеп чыгышкан. Бул каражаттар, арсеналдарынын сүрөттөлүшү түрк элдеринин байыркы эстеликтери аркылуу, тажрыйбасы муундан-муунга өткөрүлүп жаңы мазмун менен байып биздин күнгө чейин жеткен. Күрөш каражаттары көбүн эсе улуттук майрамдарда, той-аш, шааң-шөкөттөрдө колдонулган. Кыргыз күрөшүнө мүнөздөмө берүү жана педагогикалык негизин белгилөө. Спорттун дүйнөдө өнүгүп, өсүп турган мезгилден тарта, Кыргыз мамлекетти кыргыз күрөшү менен таанымал болуп келген. Күрөш – мелдештер көптөгөн улуттук майрамдардын символу болуп саналат. Ошондуктан калкты систематикалык түрдө спорт менен машыгууга түрткөн бирден-бир максаты – Улуттук спорттун түрлөрү үчүн ошондой эле физикалык маданият спорт концепциясын өндүрүү жана кыргыз республикасы боюнча күрөш түрлөрүн өндүрүү жана алардын илимий негиздеринин аздыгында. Күрөш түрлөрү боюнча түрк элдеринин жаштарынын маданий жана педагогикалык тарбиялоосунда.

Адабияттар:

- Анаркулов Х.Ф. Кыргызские народные подвижные игры и физические упражнения, Бишкек: 2003. -205с.
- Абу Али Ибн Сина «Канон врачебной науки» Ташкент, издательство АН Узбекской ССР, 1951. -315 с.
- Аманкулов З., Байман Ф.Е., Садыков К., Мусин Ю. Киргизские национальные виды спорта. Фрунзе 1976. – 108с.
- Байман Ф.Е. Киргизская спортивная борьба кураш как одно средств физического воспитания молодежи – Фрунзе, 1972. – 215 с
- Бектенов К. «Куйручук» кыргызстан басмасы – Фрунзе, 1960. -56с.
- Закиров С. Кыргыз санжырасы – Бишкек, гүлчынар басмасы, 2013. – 144с
- Келдибеков А. «Күрөш» Фрунзе, кыргызстан басмасы, 1962.
- Калмыков С.В., Самсонов В.С. обучение технике спортивной борьбы на этапе начальной подготовки. Вестник Бурятского государственного университета №1, 2012
- Манас – Саякбай Каралаевдин варианты. Фрунзе. Кыргызстан басмасы, 1980.
- Саралаев М.К., Мамбеткалиев С. Манаста калган оюндар. Бишкек, 1995ж., -126с.
- Саипбаев С.М. Кыргыз оюндарынын педагогикалык мааниси. Фрунзе: Кыргыз мам. Бас. 1976. -46с.
- Соколов Л.П. Физическая культура и спорта в Киргизской ССР (1917 - 1963), Фрунзе, 1970. -154с.
- Шокофел С. & Turkmen M. (2020) “Экспертиза Спортчулардын психикалык чеберчилиги, агрессия жана лидерлик деңгээли: Түркиянын улуттук күрөш командаларынын үлгүсү», Эл аралык колдонмо көнүгүү физиологиясынын журналы (JAEF), ISSN: 2322 – 3537,9 (8): 70-80.
- Түркмен М. (2021a). «19-кылымдын аягында менен 20-кылымдын башы: Кыргыздардын улуттук Entertainments and Games”, Türk Dünyası Araştırmaları, ISSN: 0255-0644, 127-(250): 133-150pp.
- Түркмен, Мехмет (2021b). «Улуттук оюн-зоок жана 19-кылымдын аягы жана башындагы кыргыз элинин оюндары 20th Century”, Int J Life Sci Pharma Res. ISSN 2250-

0480;

Түркмен М. & Арстанбеков С. (2020). «Казак салттуу анын калыптануу жана трансформациялык аспектилери менен күрөш: Kyges (Küres)» *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501-1235,6-(8): 91-103 pp.

Türkmen M. & Buyar S. (2019). «Күрөш Түрк элдери социалдык-маданий көз караштан», *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501-1235, Том 5- Чыгуу (12): 154-162. Дой:

Түркмөн М., ОсмоналиевЖ., Саралаев М.К. (2019). «The түрк элдеринде күрөштүн мааниси (концепсия)», *Илимий-практикалык журнал*, ISSN 1694-6707, № 2-(25): 62-71

ТҮРК ЭЛДЕРИНИН УЛУТТУК КҮРӨШ ТҮРЛӨРҮНҮН ТҮРКҮМДҮҮЛҮГҮ

Türk Halkları Geleneksel Güreşlerin Sınıflandırılması

Сыймык АРСТАНБЕКОВ* Марат СЕЙИТКАЗИЕВ** Дайыр ЖАМАНГУЛОВ***

Корутунду. Түрк элдеринин улуттук күрөш түрлөрүнүн тарбиялык мааниси мекенди коргоодо жаш өспүрүмдөр күрөш түрлөрүнүн кыймылдарын, ыкмаларын рационалдуу пайдаланып гормониялуу өнүгүүлөрүнө шарт түзүлөөрү талашсыз. Мамлекеттин келечеги жаштар демекчи жаш, өспүрүм балбандардын ден соолуктарына, организминде көңүл буруубуз абзел. Жаш уландарды улуттук күрөш түрлөрүнө кызыктырып мекенчил, акылдуу, билимдүү балбандарды, инсандарды тарбиялоо. Бул илимий иште түрк элдеринин улуттук күрөш түрлөрүнүн түркүмдүүлүгү каралган. Эрежелелери талданып 4 топко бөлүштүрүлдү ошондой эле ат үстүндө жана жерде-жөө аткарылган күрөш түрлөрү айырмаланган.

Негизги сөздөр: түрк элдери, улуттук күрөш түрлөрү.

Özet. Türk halkının milli güreşinin eğitici değeri, gençlerin güreş hareketlerini ve tekniklerini ahenkli bir şekilde vatan savunmasında kullanmalarını sağlayacaktır. Ülkenin geleceği gençler, genç güreşçilerin sağlığına ve vücuduna dikkat etmemiz gerekiyor. Gençleri milli güreşlere çekmek, vatansever, zeki, eğitimli güreşçiler ve şahsiyetler yetiştirmek. Bu makale, Türk halklarının milli güreş stillerinin çeşitliliğini incelemektedir. Kurallar incelendi ve 4 gruba ayrıldı ve ayrıca at sırtında ve yerde yaya olarak yapılan güreş türleri ayırtıldı.

Anahtar kelimeler: Türk halkları, milli güreşinin

Киришүү

Күрөш байыркы цивилизациялардын катарына кирген түрк элдеринде алардын коомдук түзүлүшүнүн жана жашоосунун дээрлик бардык баскычтарында болуп келген жана искусствонун, адабияттын, үрп-адаттардын жана каада-салттардын калыптанышында маанилүү орунду ээлеген. Бүткүл мыкты каада-салттар эл тарабынан тандалып, сакталып муундан муунга өткөрүлүп берилген. Миндеген жылдар аралыгындагы, түрк элдери ойлоп тапкан физикалык көнүгүүлөр, таймаштар, ж.б улуттук күрөш түрлөрү азыркы учурда жаштарды дене тарбиясын бекемдөөдө уникалдуу каражат болуп саналат [3]. Түрк элдерининде отуздан ашуун улуттук күрөштүн түрлөрү кездешет аларды түрлөрүнө, эрежелерине жана географиялык аймактык өнүгүүшүнө жараша классификациялоону туура көрдүк. Экономикалык жашоо, географиялык фактор жана климаттык шарттар спорттун, анын кийиминин жана кийиминин пайда болушунда натыйжалуу таасирин тийгизген. Чындыгында күрөш миндеген жылдар бою "шалвар күрөшү", "аба күрөшү", "якорь күрөшү", бел боо жана "кездеме күрөшү" деп аталып келген. Миграция жолдору башка маданияттар менен байланышуу сыяктуу факторлор улуттук/салттуу күрөшкө бир катар өзгөрүүлөрдү, жыйынтыктарды жана толуктоолорду берди [5]. Салттуу күрөштүн кээ бирлеринин өнүгүшү өзү пайда болгон регион же регион менен гана чектелсе, айрымдары улуттук деңгээлге, ал эми кээ бирлери эл аралык деңгээлге көтөрүлдү. Кыргыздардын алыш "Alış", татар жана башкырдын "Кур көрөш" сыяктуу салттуу күрөш иш-чараларынын айрымдары эл аралык деңгээлге өткөнү менен, улуттук сапаттары менен аймактык/жергиликтүү деңгээлде аткарылып келе жатат. Бул макалада биз түрк элдеринин салттуу күрөшүн эрежелерине карата, жергиликтүү, улуттук жана эл аралык төрт аталышта талкуулайбыз [6]. **Изилдөөнүн максаты:** түрк элдеринин улуттук күрөш түрлөрүнүн түркүмдүүлүгүн чагылдыруу. **Изилдөөнүн усулдары:** адабия булактарды талдоо, видео ролик анализи.

Жыйынтык: Түрк элдеринде жөө күрөш түрлөрү ар кандай деңгээлде өнүгүүдө кээ бирлери эл аралык деңгээлде мелдештерди уюштуруп ФИЛА уюмуна катталса, кээ бирлери улуттук деңгээлде өнүгүп келе жаткандыгы маалым. Ар бир түрк элдеринин улуттук күрөш түрлөрүнүн өздөрүнүн күйөрмандары, колдоочулары арбын. Түрк элдеринин улуттук күрөш түрлөрүн адабий, илимий булактарды талдоонун негизинде эрежелерине ылайык төрт топко бөлүштүрдүк:

Биринчи топ. **“Жогорку абалда күрөшүү белден ылдый кармоосуз, чалууларсыз”** Татар-Башкир – «Куреш», Өзбек - «Фергана - кураш», «Бегбогли», Татар

* Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы & Кыргыз-Түрк Манас Университети Бишкек ш. Кыргызстан. sportmastervoot@mail.ru

** Кыргыз-Түрк Манас университети. marat.seitkaziev@manas.edu.kg

*** Кыргыз-Түрк Манас университети. dayir.camangulov@manas.edu.kg

- «Көряш» Кыргыз “Лейлек”, “Алыш”;

Экинчи топ. “**Жогорку абалда күрөшүү белден төмөн кармоосуз бирок чалууга уруксат берилет**” Казак–«Казак-курес», Кыргыз–«Күрөш», Түркмөн – «Гореш», Өзбек – «Кураш-бухара», Якут – «Курдацан-тустуу»;

Үчүнчү топ. “**Жогорку абалда күрөшүү белден ылдый кармоо жана чалуулар менен**” Тува– «Хуреш», Түркмөн эркин күрөшү– «Хивинская», Якут – «Хапсагай»;

Төртүнчү топ. “**Жогорку жана ылдыйкы абалда чалуулар, кармоо колдонулат**” бул топко Азербайжан – «Гюлеш», Түрк – «Гуреш, Май, Шалвар», Балгар күрөшү «Суха борба».

"Күрөш" деген түркчө терминдер жана атайын Орто Азияда колдонулган бир катар элдик күрөш стилдерин билдирет. Сабантой фольклордук фестивалындагы негизи күрөш болуп саналат. Балбандар (lär) атаандаштарын кармоо үчүн сүлгүлөрдү колдонушат жана алардын максаты атаандаштарын жыгылтуу. Кураш (куреш, кореш жана варианттары; өзбек кураш, кыргыз күрөш, түркмөндөр башкыр көраш (кавак), татар күрөшү, күреш, көраш, көреш, казактарда күрөшү, азери гүлеш, чеваш кёрлерин). Терминдердин эски түрк күрөшүнөн, элдик күрөш стилдерин билдирет. Тарых: 1928-жылы Казанда биринчи жолу жалпы союздук кореш чемпионаты болуп өткөн, андан кийин 1949-жылы биринчи ТАСС (Татар Автономиялык Советтик Социалисттик Республикасы) улуттук чемпионаты өткөн [8].

Татар күрөшү - Евразиянын дээрлик бардык элдеринин салттуу маданиятында бар кур күрөштүн бир түрү. Татар күрөшүнүн өзгөчөлүгү - кур же сүлгү түйүн менен байланбай, атаандашынын далысына желөнүп турат. Бул күрөш, бардык күрөш түрлөрү сыяктуу эле, тик туруп гана жүргүзүлөт. Күрөштүн милдети - атаандашты артка таштоо. Көшөдөгү татар күрөшү жөнүндө биринчи эскерүү 992-жылы Волгадагы Болгарияга барып, Пахлеваниден чыгып, 1131-жылы улуттук майрам Абу Хамид аль-Гарнатиге сүйлөгөндө араб саякатчысы Ибн Фадлан болгон [7].

Бухара Кураш - түрк элдеринин мамлекеттик деңгээлде уюштурулган эң байыркы күрөшү. Мындан тышкары, өзбектер бул күрөштү Бухара шаарынын Өзбекстандын чегинде болгондуктан, аны өздөрүнүн күрөшү деп эсептешкени менен, бул Иран, Индия, Афганистан, Анатолия жана Борбордук Азиянын бардык элдерине таасирин тийгизген күрөш. Анын Ирандын, Огуздун жана көптөгөн мифологиялардын темасы болгон терең тамырлаган салты болсо керек. Чындыгында, Бухара жана Фергана күрөшү деп эки тармакка бөлүнөт [4].

Күрөш - салттуу кыргыз стили. Илгертен бери эки негизги типте иш жүргүзүп келишкен, изилдөөчүлөр аймакты - циялдык базаны - түндүк менен түштүктү бөлүп алышкан. Эки сорттогу тең салмактуу күрөш түрлөрү "Күрөш" күрөшү деп атоого болот, андыктан, күрөшүү учурунда бир кол сөзсүз курда милдеттүү түрдө кармалып турат, экинчи кол менен белден жогорку бөлүктөн кармоого уруксат [5].

Тарыхчы жана этнограф А.В Курбанов. Талаа иштерине жана колдо болгон теориялык материалдарга таянып, түркмөндөрдүн күрөшүн төмөнкүчө жазат: "Түркмөндөрдүн дээрлик бардык фестивалдарын коштоп жүргөн" спорттук мелдеш - адатта, жарыштан кийинки күрөш. Агтар сыяктуу эле, күрөш атаандаштыктын эң кеңири тараган түрлөрүнүн бири болгон. Мисалы, Ставрополь түркмөндөрүнүн арасында ушул эле аталышта аман калган балдар күрөшү болгон, "бул чындык." Авторлор 19-кылымдын орто ченинде жазгандай, Ставрополь түркмөндөрүндөгү күрөштөр жай мезгилинен кыш мезгилине чейин чоңдор жана балдар арасында кеңири тараган [8].

Тувада Хуреш; Бул таасирдүү жана эр жүрөк Девиги (Бүркүт) бийинен башталат. Бийге бардык балбандар катышат. Тез бий Девиги шамдагайлыкты жана күчтү көрсөтөт. Ал балбанга жеңишке болгон ишенимди берет [7].

Салттуу Якут хапсагай күрөшү - бул дененин жана кийимден кармоого уруксат берилет. Максаты - атаандашты үчүнчү чекит менен жерге тийгизүүгө мажбурлоо. Этимология: Якутча сөзмө-сөз которулган Хапсагай сөзү "шамдагай" "акылдуу/тапкыч",

"тез" дегенди билдирет [3].

Ошондой эле түрк элдеринде улуттук күрөш түрлөрү ат үстүндө “оодарыш”, “эр эңиш” жана “аркан үстүндө күрөш”, жалпы түрк элдеринде жөө күрөш (ğüreş, küräş) ат үстүндө аҫтар же уеңг (ең) көптөгөн салттуу оюн жана ыкмаларды түшүндүрүп турат. Мисалы дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында камтылган бир канча улуттук күрөш түрлөрү жылдан – жылга өнүгүү жолунда экендиген кабар берет. “Ениш / Еңиш / Оогдариш оюну” - салтка айланган ат спорту, эки каршылаш бири-бирине каршы туруп, бири-бирин аттан түшүрүүгө аракет кылышат. Атты таштаган жеңүүчү кулап калса жеңилген деп эсептелет.

1-Сүрөт.. Эр эңиш/оодарыш

Ат омураулаштыруу, аттын көкүрөктөрү менен бирин-бири түртүп чыгаруу, салттуу атчан күрөшүнүн бир түрү катары саналат. Күрөшүү аянтча диаметри 10-15 м болгон тегерекче көрсөтүлгөн тегиз аянт [1].

2-Сүрөт.. Ат омураулаштыруу

Ат үстүндө күрөшүүгө окшол келген аркан үстүндө күрөшүү дагы кездешери белгидүү. Анда каршылаштар бирин-бири аркандан толук жерге түшүрүүгө аракет кылат, жерге түшкөнү жеңилет. Күрөшүү учурунда урууга, тебүүгө болбойт бирок денеге колду же бутту тийгизгенден кийин түртсө болот.

3-Сүрөт. Аркан үстүндө күрөшүү

Адабияттар:

1. Анаркулов Х.Ф. Кыргызские народные подвижные игры, физические

упражнения и современность автореф. дис. ...докт. пед. наук: 13.00.04; 13.00.01
Х.Ф.Анаркулов – М., 1993. – 48 с.

2. Байман Ф.Е. Киргизская национальная спортивная борьба куреш как одно из средств физического воспитания молодежи автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 Ф.Е Байман – Фрунзе, 1972. – 22 с.

3. Рождественский А.П. Кыргыз улуттук спорт жана оюндар А.П.Рождественский. – Ф., 1928.

4. Түркмен М. & Усеев Н. (2019). «Айрым ритуалдык оюндар жана символдор кыргыз оюнчуктары» (фестиваль) салты», *European Journal Дене тарбия жана спорт илими*, ISSN: 2501–1235. 5-том- (12) Чыгарылыш: 145-15366.

5. Түркмен М. & Джанузаков К. (2019). «Маданият педагогикасы түрк элинин салттуу күрөшү», түрк таануу, ISSN: 1308-2140, 14-(6): 3525-3533.DOI:

6. Түркмен М. & Алимов У. (2019). «Өнүгүү менен аспектилери: Борбордук Азия түрктөрүндө камбышот», *The Journal of Эл аралык социалдык изилдөө*, Issn: 1307-9581, 12-(66): 1391-1398 стр.

7. Türkmen M. & Şener O.A. (2020). «Салттуу күрөш Гагауз түрктөрүнүн улуттун бекемделишиндеги ролу Cultural Traditions», *Түркиянын Sportand Exercise журналы*, ISSN: 2147-5652, 22-(3): 438-443.

8. Түркмөн М. (2019). «Анадолуда унутулган салттуу оюн: equestrian tura», *The Journal of International SocialResearch*, ISSN: 1307-9581, Том: 12- Чыгаруу: (67): 1107-11136., Дой Номер:

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
DÖRDÜNCÜ DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARININ YENİ MEDYADA
YANSIMALARI

Reflections of the Fourth World Nomad Games in the New Media

Yelda KORKUT*

ÖZET

Orta Asya'daki geleneksel sporların ve Türk Kültürü'nün yaşatılması amacıyla düzenlenen uluslararası bir yarışma olan Dünya Göçebe Oyunları, üç kez Kırgızistan'da düzenlenmiştir. Geleneksel sporların ve Türk kültürünün mirasının sadece yaşatılması değil aynı zamanda gelecek nesillere aktarılması bağlamında önem arz eden organizasyonun, 2020 yılında Türkiye'de yapılması kararlaştırılmıştır. Yaşanan küresel Covid-19 salgını nedeniyle Bursa'nın İznik ilçesinde yapılması planlanan organizasyon 2021 yılına ertelenmiştir.

Çalışmada 4. Dünya Göçebe Oyunlarının Yeni Medyada nasıl ele alındığını tespit etmek hedeflenmiştir. Bu amaçla, Google arama motoruna "4. Dünya Göçebe Oyunları" yazıldığında birinci sayfada çıkan haberler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Dünya Göçebe Oyunları hakkında ulaşılan haberler, Mayıs 2020 ile Ağustos 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmada araştırmacı tarafından 26.09.2021 tarihinde erişim sağlanan veriler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında veriler kategorileştirildiğinde haberlerin; Turizm, Tanıtım, Tarih, Kültür ve Cazibe Merkezi oluşturma temaları üzerinden inşa edildiği görülmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda organizasyonun sportif bir faaliyetten ziyade ülke imajına sağlayacağı katkı üzerinden ele alındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Göçebe Oyunları, 4. Dünya Göçebe Oyunları, Yeni medya

ABSTRACT

The World Nomad Games, an international competition organized to keep the traditional sports and Turkish culture in Central Asia alive, were held in Kyrgyzstan three times. It has been decided that the organization, which is important in terms of not only keeping the legacy of traditional sports and Turkish culture alive, but also transferring it to future generations, will be held in Turkey in 2020. Due to the global Covid-19 epidemic, the organization planned to be held in Iznik district of Bursa was postponed to 2021.

In the study, it is aimed to determine how the 4th World Nomad Games are handled in New Media. For this purpose, "Google search Engine "4. When the "World Nomad Games" was written, the news on the first page were evaluated with the content analysis method. The news about the World Nomad Games was made between May 2020 and August 2020. In the study, the data accessed by the researcher on 26.09.2021 were used. When the data are categorized within the scope of the study, the news; It is seen that it is built on the themes of creating a Tourism, Promotion, History, Culture and Attraction Center. In line with the data obtained, it has been determined that the organization is handled through its contribution to the image of the country rather than a sporting activity.

Keywords: World Nomad Games, 4. World Nomad Games, New Media

GİRİŞ

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları

Dünya Göçebe Oyunları, ilk kez Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi üyeleri olan Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı tarafından 2012 yılında Bişkek'teki Türk Konseyi Zirvesi'nde I. Dünya Göçebe Oyunlarının Kırgızistan'da yapılmasına karar verilmiştir. Birinci Dünya Göçebe Oyunları 2014'te 19 ülkenin, ikincisi 2016'da 62 ülkenin ve üçüncüsü ise 2018 yılında 77 ülkenin katılımıyla Isık Göl kenarında bulunan Çolpanata ve Kırçın yaylasında gerçekleştirilmiştir. Bu organizasyon ile farklı toplulukları tek bir başlık altında bir araya getirmek için sporun gücünden yararlanılmış ve bu sayede kültürlerarası bir diyalog platformunun da oluşması sağlanmıştır. Küresel boyutta düşünüldüğünde Dünya Göçebe Oyunları, Türk dili konuşan halkların kültür mirasını ve geleneklerini dünyaya tanıtması açısından da büyük bir etki ve öneme sahiptir.

2012 yılında Bişkek'te gerçekleşen 2. Türk Keneşi Zirvesi'nde Kırgızistan'ın önerisi ile ilk kez 2014 yılında yapılan Dünya Göçebe Oyunları, Orta Asya'daki geleneksel sporların ve Türk Kültürü'nün yaşatılması amacıyla düzenlenen uluslararası yarışmadır. Dünyanın en önemli spor ve kültür festivallerinden biri olan ve daha önce üç kez Kırgızistan'da düzenlenen organizasyonun ana paydaşı Dünya Etnospor Konfederasyonudur. 2020 yılında yapılması planlanan 4. Dünya Göçebe Oyunları'nın Türkiye'de yapılması planlanmıştır. Küresel çapta yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle bu organizasyon 2021 yılına ertelenmiştir.

1.2. Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları

Dünya Göçebe Oyunları Dünyanın en önemli spor ve kültür festivallerinden biridir. 3 kez Kırgızistan'da düzenlenen ve dördüncüsünün 2020 yılında Türkiye'de yapılması

kararlaştırılan Dünya Göçebe Oyunları, Covid-19 salgını nedeniyle 2021 yılına ertelenmiştir. 4. Dünya Göçebe Oyunları, 2021 yılında Bursa'nın bir ilçesi olan ve İznik Gölü'nün doğusunda yer alan İznik'te yapılacaktır. Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu'nun ilk Türk başkenti olan İznik, coğrafi konumu ve taşıdığı tarihi, kültürel unsurlar sebebiyle büyük bir öneme sahiptir.

2. Yöntem

Bu çalışmada, 4. Dünya Göçebe Oyunlarının Yeni Medya'da yansımalarını ortaya koymak amacı ile bu konuda yapılan haberler ele alınmaktadır. Çalışma popüler arama motoru olan Google'da 26.09.2021 tarihinde erişim sağlanan haberler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Google arama motoruna "4. Dünya Göçebe Oyunları" yazılarak Yeni Medya'da 4. Dünya Göçebe Oyunları hakkında yapılan haberler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışma birinci sayfada çıkan haberler ile sınırlandırılmıştır.

İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla yapılan niceliksel ve elde bulunan kayıtlı metinlerin çözümlenmesine yönelik bir yöntemdir. Bu yöntem, mesajın kapsamına ve aktardığı enformasyona dayanmaktadır (Yıldırım, 2015, 105).

İçerik analizinin iletişim alanında oluşturulan içeriklerin çözümlenmesine dikkat çeken Geray, söz konusu içeriğin sinema filmleri, radyo programları, gazete ya da televizyon haberleri olabileceğini belirtmektedir (Geray, 2011:151-153).

2.1. Amaç

Çalışmanın amacı, 4. Dünya Göçebe Oyunları hakkında yeni medyada "Google arama motorunun" birinci sayfasında çıkan haberler çerçevesinde, bu organizasyonun nasıl ele alındığını tespit etmektir.

2.2. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Çalışmada, "4. Dünya Göçebe Oyunları" içerikli Türk medyasında yer alan haberlere "Google arama motoruna" "4. Dünya Göçebe Oyunları" yazılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Birinci sayfada çıkan haberler ile sınırlandırılan çalışmada 5 habere ulaşılmıştır. Birinci sayfada yer alan haberler: Milliyet.com.tr, Sabah.com.tr, Aa.com.tr, Habertürk.com ve TRT Haber.com tarafından yapılmıştır.

HABERLERİN KÜNYESİ

1. HABER

Yayın Organı: MİLLİYET.COM.TR

Haberin Başlığı: "4. Dünya Göçebe Oyunları'nın ilk koordinasyon komitesi toplantısı İstanbul'da yapıldı"

Haberin Tarihi: 20.11.2020

Haberin adresi: <https://www.milliyet.com.tr/vitrin/4-dunya-gocebe-oyunlarinin-ilk-koordinasyon-komitesi-toplantisi-istanbulda-yapildi> 359795 **Erişim tarihi:** 26.09.2021

Haberin İçeriği: "4. Dünya Göçebe Oyunları'nın ilk koordinasyon komitesi toplantısı, dün Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) sekreteryası ve üye devletlerinin üst düzey temsilcilerinin katılımıyla hibrit formatta düzenlendi."

"Türkiye'nin ev sahipliğinde gelecek yıl Bursa'nın İznik ilçesinde düzenlenmesi planlanan 4. Dünya Göçebe Oyunları'nın ilk koordinasyon komitesi toplantısı, dün Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) sekreteryası ve üye devletlerinin üst düzey temsilcilerinin katılımıyla hibrit formatta düzenlendi."

"Ortak kültürün canlandırılması ve korunması hedefinin yanı sıra ülkeler ve kültürler arası dayanışmanın ilerletilmesi amacıyla düzenlenen oyunların, usul, esas ve kurallarını belirleyen yönetmeliğin görüşüldüğü toplantıda, üye ülke temsilcilerinin katkılarıyla, oyunların kurumsal ve sürdürülebilir olması ve markalaşmasına yönelik istişare ve müzakereler yapıldı."

Bu haberde Dünya Göçebe Oyunları'nın ortak bir kültür unsuru olduğu, bu unsurun korunması gerektiği ve kültürlerarası dayanışmanın ilerletilmesinde vesile olan oyunlar gibi ifadeler kullanılarak organizasyonun ortak kültür unsuru olduğu öne plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra oyunların usul ve kurallarının da belirlendiği haberde yer almıştır. Haberde organizasyonun sportif yönüne kısa da olsa oyunlar üzerinden değinilmiştir.

1. HABER

Yayın Organı: SABAH.COM.TR

Haberin Başlığı: “4. Dünya Göçebe Oyunları 2021'e ertelendi”

Haberin Tarihi: 15.05.2020

Haberin Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/4-dunya-gocebe-oyunlari-2021'e-ertelendi-4982262> **Haberin Erişim Tarihi:** 26.09.2021

Haberin İçeriği: “Türk Konseyi Genel Sekreteri Amreyev, bu yıl Türkiye'de düzenlenmesi planlanan 4. Dünya Göçebe Oyunları'nın yeni tip koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle gelecek seneye ertelendiğini bildirdi.”

Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev, 4. Dünya Göçebe Oyunları'nın ertelenmesine ilişkin yaptığı açıklama haberde detaylandırılmıştır. Dünya göçebe Oyunlarının giderek bir dünya markası haline geldiği ifadesi bu organizasyonun bir marka oluşturulması açısından da önemli olduğu algısını yaratmaktadır.

1. HABER

Yayın Organı: TRTHABER.COM

Haberin Başlığı: “4. Dünya Göçebe Oyunları 2021'e ertelendi”

Haberin Tarihi: 09.07.2020

Haberin Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/spor/4-dunya-gocebe-oyunlari-2021e-ertelendi-500069.html> **Haberin Erişim Tarihi:** 26.09.2021

Haberin İçeriği: “Bu sene 4. kez düzenlenmesi planlanan Dünya Göçebe Oyunları, yeni tip korona virüs salgını nedeniyle 2021 yılına ertelendi.

Dünya Etnospor Konfederasyonu'ndan (DEK) yapılan açıklamada, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın tavsiyeleriyle 4'üncüsünün Türkiye'de yapılmasına karar verilen etkinliğin, salgın nedeniyle 1 yıl ertelendiği ifade edildi”.

Haberde Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı Bilal Erdoğan'ın açıklamalarına yer verilmektedir.

Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı Bilal Erdoğan, çok önemli bir misyon edindiklerini belirterek, şunları kaydetti:

“Bu süreç insanlığa; hareket etmenin, spor yapmanın, dev organizasyonlar kadar küçük grup oyunlarının da değerli olduğunu yeniden göstermiştir. Tüm bunların yanında; gelenekten, aileden ve doğadan kopmamanın gereğini hatırlatmıştır. Dünya Etnospor Konfederasyonu da süreç boyunca çalışmalarını artırmış ve omuzlarındaki yükün ağırlığını bir kez daha idrak etmiştir. Fakat insan sağlığını her şeyin üstünde tutan DEK, bu süreçte kendi çalışma ortamında olduğu gibi programlarında da bazı değişiklikler yapmıştır.”

Bu haberde Bilal Erdoğan konuşmasında organizasyonu pandemi ile ilişkilendirerek, insan sağlığı açısından sporun, hareket etmenin değeri öne çıkarılmıştır.

1. HABER

Yayın Organı: AA.COM.TR

Haberin Başlığı: “4. Dünya Göçebe Oyunları tanıtıldı”

Haberin Tarihi: 12.08.2020

Haberin Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/spor/4-dunya-gocebe-oyunlari-tanitildi/1939843> **Haberin Erişim Tarihi:** 26.09.2021

Haberin İçeriği: Bursa'nın İznik ilçesinde 2021 yılında düzenlenecek 4. Dünya Göçebe Oyunları'nın tanıtımı için İznik Yeşil Cami avlusunda düzenlenen lansman 4 fotoğraf kullanılarak sunulmaktadır. Haberde Lansmana katılan Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu'nun Göçebe oyunları hakkında yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. “Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu'nun "Göçebe oyunları, Türk dünyasının önemli bir mirası ve geleneksel spor dallarımız, milli kimliğimizin en özel en zengin unsurları arasında yer alıyor. Ecdadımızın kıymetli emaneti olan bir mirasa sahip çıkmak bizim en önemli mesuliyet alanlarımızdan bir tanesi” ifadeleri organizasyonun kültürel katkısı üzerine haberde yer almaktadır.

Haberin alt başlığı “Bilal Erdoğan: İznik'te muhteşem bir organizasyonu izleyeceğiz”

olarak verilmektedir.

“Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı Bilal Erdoğan, Dünya Göçebe Oyunları'nın İznik'e bir cazibe katacağını, İznik'in hitap ettiği kültür coğrafyasının önemli olduğunu belirtti.”

Haber içeriğinde bir diğer alt başlıkta “Spor Turizmi için önemli organizasyon” başlığı ile yer almaktadır. Haberin devamında Kasapoğlu'nun Bursa'yı sporda marka şehirlerden biri yapmak için önemli aşamalar kaydettiklerini belirten ifadeleri ve İznik'teki spor tesislerinin yapımı konusunda da gerekli adımları atacakları ifadelerine de değinilmektedir.”

Düzenlenen programa Turizm Bakan Yardımcısı Serdar Çam, Geleneksel Spor Dalları Federasyonu Başkanı Hakan Kazancı, Bursa Valisi Yakup Canbolat, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alınur Aktaş ve çok sayıda milletvekilinin katıldığı da belirtilmektedir. Ayrıca haberde 4. Göçebe Oyunları için çekilen Tanıtım filminin de lansmanda ilk kez gösterildiği belirtilmektedir.

1. HABER

Yayın Organı: HABERTÜRK.COM

Haberin Başlığı: “Bakan Kasapoğlu ve Bilal Erdoğan, 4'üncü Dünya Göçebe Oyunları'nın yapılacağı alanı inceledi”

Haberin Tarihi: 12.08.2020

Haberin Adresi: <https://www.haberturk.com/bursa-haberleri/80058856-bakan-kasapoglu-ve-bilal-erdogan-4uncu-dunya-gocebe-oyunlarinin-yapilacagi-alani-inceledi>

Haberin Erişim Tarihi: 26.09.2021

Haberin İçeriği: Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu ve Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı Bilal Erdoğan, 2021 yılında Bursa'nın İznik ilçesinde düzenlenecek olan 4'üncü Dünya Göçebe Oyunları'nın yapılacağı alanı inceledi. Ardından Kasapoğlu ve Erdoğan, düzenlenen tanıtım toplantısında organizasyon hakkında bilgiler verdi.

Gençlik ve Spor Bakanı Muharrem Kasapoğlu'nun tanıtım toplantısında yaptığı konuşması 'BU ORGANİZASYON DA SPOR TURİZMİMİZE KATKI SAĞLAYACAK' alt başlığı ile haberleştirilerek organizasyonun spor turizmini canlandırmada önemli bir etken olduğunun altı çizilmiştir.

Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı Bilal Erdoğan'ın tanıtım toplantısında yaptığı konuşma ise “İZNIK'TE MUHTEŞEM BİR ORGANİZASYONU İZLEYECEĞİZ' alt başlığı ile verilerek, organizasyonun İznik'e katacağı cazibe merkezi olma katkısı vurgulanmıştır.

SONUÇ

Google arama motoru üzerinden 4.Göçebe Oyunları hakkında yer alan haberlere bakıldığında birinci sayfada beş haber dikkat çekmektedir. Haberler Mayıs 2020 ile Ağustos 2020 arasında haber sitelerinden yayınlanmıştır. Bu haberler dışında konu ile ilgili güncel tarihli bir haber bulunmamaktadır. Haber sitelerinden yapılan haberler, toplantı, lansman, Covid- 19 salgını ve organizasyonun iptali üzerine yoğunlaşmaktadır. Dünya Göçebe Oyunları organizasyonunda yer alan spor dalları, geleneksel oyunlar, sporcular, geçmiş organizasyonda elde edilen sportif başarıları içeren içerikte bir haber bulunmamaktadır. Haber içeriklerine de bakılarak elde sonuçlarda 4. Dünya göçebe oyunlarının spor içeriğinden ziyade ülke imajına katacağı artı değer üzerinden yapıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında haberler kategorileştirildiğinde Turizm, Tanıtım, Tarih, kültür, cazibe merkezi oluşturma konuları üzerinden haberlerin oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu durum kamu diplomasisinde sportif faaliyetlerin yumuşak güç unsuru olarak ele alınarak ülke imajına sağladığı katkının göstergesi olarak net bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKÇA

GERAY, H. *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, İletişim Alanından Örneklerle, Ankara, Genesis Kitap, 2011.

YILDIRIM, B. *İçerik çözümlemesi yönteminin tarihsel gelişimi uygulama alanları ve aşamaları. İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle*, Konya: Literatürk Academia. 2015.

- <http://dep.manas.edu.kg/img/files/11/Mustafa%20Or%C3%A7an,%20D%C3%BCnya%20G%C3%B6%C3%A7ebe%20Oyunlar%C4%B1%20Bildiri%20Kitab%C4%B1.pdf>
- <https://www.aa.com.tr/tr/spor/4-dunya-gocebe-oyunlari-tanitildi/1939843>
- <https://www.haberturk.com/bursa-haberleri/80058856-bakan-kasapoglu-ve-bilal-erdogan-4uncu-dunya-gocebe-oyunlarinin-yapilacagi-alani-inceledi>
- <https://www.milliyet.com.tr/vitrin/4-dunya-gocebe-oyunlarinin-ilk-koordinasyon-komitesi-toplantisi-istanbulda-yapildi-6359795>
- <https://www.sabah.com.tr/yasam/4-dunya-gocebe-oyunlari-2021e-ertelendi-4982262>
- <https://www.trthaber.com/haber/spor/4-dunya-gocebe-oyunlari-2021e-ertelendi-500069.html>
- https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/genclik-ve-spor_7/dunya-gocebe-oyunlari_27
- <https://www.worldethnosport.org/>

**ТОГУЗ КОРГООЛ ОЮНУНУН БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАГЫ
БАЛДАРДЫН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК ӨНҮГҮҮСҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**
"TOGUZ KORGOOL" OYUNUNUN ILKOKUL ÇOCUKLARININ
ENTELEKTÜEL GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
The Influence of the Game "Toguz Korgool" on the Intellectual Development of
Primary School Children

А. КУБАНЫЧБЕКОВА^{1*} Д. О. АБДЫРАХМАНОВА^{1*} К. Ч., ДЖАНУЗАКОВ^{2**}
Ү. ТҮРКЧАПАР (Ü. TÜRKÇAPAR)^{2**} Б. А. АБДЫРАХМАНОВ^{3***}

Аннотация

Бул макалада тогуз коргоол оюнунун башталгыч класстагы балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө тийгизген таасири изилденди. Иште документалдык материалдарды жана адабияттык булактарды иликтөө методдору, жалпы логикалык изилдөөнүн ыкмалары: NeuroNation тести, математикалык статистикалык метод (SPSS) программасы колдонулду. Изилдөө Бишкек шаарынын "Dasmia Fitness Family" спорт клубунда өткөрүлдү. Изилдөөгө жалпысынын 7-11 жаштагы 50 окуучу катышты.

Изилдөөнүн жыйынтыгында балдардын билим алуусу менен акыл-эсинин өнүгүүсүнүн ортосундагы өз ара мамилелердин психологиялык-педагогикалык ыкмаларын талдоо, мектеп процессинде психикалык өнүгүү билим берүүнүн предметтик мазмунуна гана эмес, ошондой эле окуучулардын социалдык активдүүлүгүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө байланыштуу деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди. Интеллектуалдык жөндөмдөр - бул окутуунун натыйжасы жана шарты: окутуу жетиштүү деңгээлде татаалдыкта болуп, акыл-эс эмгеги менен иш алып барышы керек, башкача айтканда, окуучулардын "жакынкы өнүгүү аймагына" көңүл буруп, ошол эле учурда алардын когнитивдик өнүгүү деңгээлине, балдардын жаңы материалды өздөштүрүүсүнүн табигый жолуна туура келет. Ошондой эле, башталгыч мектеп жашындагы балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүн теориялык жактан анализдөө белгилүү бир курактагы балдардын таанып билүү процесстеринин психикалык компоненттерин: логиканы, эс тутумду, көңүлдү, тез чечим кабыл алууну, ыктыярдуу жаттоо механизмдеринин үстөмдүгүн аныктоого мүмкүндүк берди.

Тогуз коргоол менен машыгып жүргөн балдардын мөөнөтүнө жараша интеллектуалдык өнүгүүсүнүн салыштарууда группалар ортосунда балдардын логика көрсөткүчтөрү боюнча 6%, эс тутум 10%, маани берүү 7%, тез чечим чыгара билүү 4% болуп айырмачылыктары анык деп табылды ($P < 0,05$). Тогуз коргоол оюнунун балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө тийгизген таасирин берери аныкталды.

Ачкыч сөздөр: тогуз коргоол, интеллектуалдык өнүгүү, балдар, когнитивдик өнүгүү.

Abstract

In this article, the influence of the game "Toguz Korgool" on the intellectual development of primary school children was investigated. In conducting the work, we used methods of studying documentary materials, literature review, and methods of general logical research: the NeuroNation test and the program of mathematical-statistical method (SPSS). The study was conducted at the "Dasmia Fitness Family" Sports Club in Bishkek. In general, 50 schoolchildren in the age of 7-11 years participated in the study. As a result of the study, it was possible to conclude that the psychological and pedagogical analysis of the relationship between the development of consciousness and the receipt of education by a schoolboy along with psychic development during the school process has not only a subject nature, but also that there is a connection with the possibilities of social activity of schoolchildren. Intellectual faculties is a condition and a result of learning: teaching should take place at a sufficiently complex level and should involve the mental work, in other words, pay attention to the "nearest circle of development" of children, at the same time intellectual abilities will coincide with their level of cognitive development and the natural adoption of new material by children. Also, thanks to the theoretical analysis of the intellectual development of primary school children, it became possible to determine the mental components of recognition processes in children of a certain age, such as logic, memory, mood, rapid decision-making and the superficiality of voluntary memorization mechanisms. When comparing the intellectual development of children engaged "Toguz Korgool", depending on the duration of training with this sport, obvious differences were revealed in groups of children according to the following criteria: logic - 6%, memory - 10%, attach importance - 7%, ability to make a quick decision - 4% ($P < 0.05$). The influence of the game "Toguz Korgool" on the intellectual development of children was revealed.

Keywords: Toguz Korgool, intellectual development, children, cognitive development.

Özet

Bu makalede "Toguz Korgool" oyununun ilkokul çocuklarının entelektüel gelişimi üzerindeki etkisi

¹Master's student Kyrgyz-Turkish Manas University, Pr. Mira, 56, Bishkek, 720001, Kyrgyz Republic

²Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Faculty of Sports Sciences, Kyrgyz-Turkish Manas University, Pr. Mira, 56, Bishkek, 720001, Kyrgyz Republic, Email: jiparkul.abdyrahmanova@manas.edu.kg

³Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, High Faculty of Sports Sciences, Kyrgyz-Turkish Manas University, Pr. Mira, 56, Bishkek, 720001, Kyrgyz Republic, Email: kanat.dzhanuzakov@manas.edu.kg

⁴Dr. PhD, Associate Professor, Faculty of Sports Sciences, Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Pr. Mira, 56, Bishkek, 720001, Kyrgyz Republic, Email: ünai.türkçapar@manas.edu.kg

⁵Candidate of Biological Sciences, Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports, str. Akhunbayeva 97, Bishkek, 720064, Kyrgyz Republic, Email: abdybekzhan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5417-9603>

араştırılmıştır. Çalışma sırasında, belgesel materyalleri, edebiyat ve genel mantıksal araştırma yöntemleri inceleme yöntemleri olarak kullanılmıştır: NeuroNation testi ve matematiksel istatistiksel yöntem programı (SPSS). Araştırma Bişkek'teki "Dasmia Fitness Family" Spor Kulübünde gerçekleştirildi. Genel olarak, araştırmaya 7-11 yaş arasında olan 50 okul çocuğu katıldı. Araştırma sonucunda, bilinç gelişimi ile öğrencinin öğretim almasının arasındaki psikolojik ve pedagojik analizi ile okul sürecinde öğrencilerinin zihinsel gelişimi sadece bir konu karakterine sahip olmadığı, aynı zamanda okul çocuklarının sosyal aktivite olanaklarıyla da bağlı olduğu sonucuna varmak mümkün hale gelmiştir. Entelektüel yetenekler öğrenmenin bir koşulu ve sonucudur: öğrenim yeterince karmaşık bir düzeyde gerçekleşmeli ve zihinsel çalışmalara bağlanmalıdır, başka bir deyişle, çocukların "en yakın gelişim alanına" dikkat etmelidir, aynı zamanda entelektüel yetenekler bilişsel gelişim seviyeleri ve yeni materyalin çocuklar tarafından doğal asimilasyonu ile çakışacaktır. Ayrıca, ilkokul çocuklarının entelektüel gelişimlerinin teorik analizi sayesinde, belirli bir yaşta çocuklarda mantık, hafıza, ruh hali, hızlı karar verme ve gönüllü ezberleme mekanizmalarının yüzeyselliği gibi tanıma süreçlerinin zihinsel bileşenlerini belirlemek mümkün hale geldi. "Toguz Korgool" ile uğraşan çocukların entelektüel gelişimlerini karşılaştırırken, bu sporda antrenman yapan şüresine bağlı olarak, aşağıdaki kriterlere göre çocuk gruplarında açık farklılıklar çıkarıldı: mantık - % 6, hafıza - % 10, önem verme - % 7, hızlı bir şekilde karar verme yeteneği - % 4 ($P < 0.05$). "Toguz Korgool" oyununun çocukların entelektüel gelişimi üzerindeki etkisi ortaya çıkarıldı.

Anahtar Kelimeler: Toguz korgool, entelektüel gelişim, çocuklar, bilişsel gelişim.

Киришүү.

Балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүн изилдөөдө, тогуз коргоол боюнча окутуу жүргүзүү жана алардын эффективдүү методдору актуалдуу проблемалардын бири.

Тогуз коргоол оюнунун үйрөнүү процессинде окуучулар жүрүштөрдү чабытто, ойлонуусунун өнүгүшүнө, талкуулоо, оюнду аягына чейин чыгуу, эстеп калуу, салыштыруу, жалпылоо, өзүнүн жыйынтыгын алдын ала көрө билүүсүнө үйрөнөт.

Илимий изилдөөлөргө таянсак, тогуз коргоолду балдар жаш курактан баштап, ойношу алардын акылынын өсүшүнө чон мүмкүнчүлүк болот. Ал эми оюн учурунда ошол мүмкүнчүлүктүн бир канча бөлүгү гана колдонулат. Башталгыч класстагы окуучуларды тогуз коргоол оюнуна даярдоо боюнча тема аз изилденген. Ошондуктан бул актуалдуу проблемалардын бири. Бул тема тогуз коргоол оюнундагы комбинациялар балдардын акылынын өсүшүнө, кабыл алуу процессинин формалдашына, ойлоону операциясынын өсүшү ачык айкын.

Тогуз коргоол оюну окуучунун элес-образдуу ойлонуусун, логикалык ой жүгүртүүсүнүн жаралышына, туруктуулуктун өнүгүшүнө, кунт коюуу, маани беруу, ойлоону, максат койо билуу жөндөмдөрүн өнүктүрөт. Бул оюнду үйрөнгөн бала өзүн тыкан жана так алып жүрүүгө, өзү ойлонуп чечим чыгарууга, аягына чейин туруктуу болууга жана жеңилип калган учурда кайгырбоону, өзүнө ишенимдүү болууга үйрөнөт.

Тогуз коргоол оюнунун үйрөнүү процессинде окуучулар жүрүштөрдү чабытто, ойлоноусунун өнүгүшүнө, талкуулоо, оюнду аягына чейин чыгуу, эстеп калуу, салыштыруу, жалпылоо, өзүнүн жыйынтыгын алдын ала көрө билүүсүнө үйрөнөт.

Башталгыч класстагы окуучуларды тогуз коргоолго үйрөтүү сабак учурунда же мектепке жаңы киргенде жана окуу процессинде өзүн алып жүрүүсүн контролдоого, стресс деңгээлин төмөндөтүүгө жана окуу процессинде жардамчы катары окуучунун өздүк өнүгүшүнө, туура ойлоонууга, туура чечим чыгарууга жардам берет.

Азыркы учурда оючулардын интеллектуалдык оюндардагы ой жүгүртүүсү боюнча (тогуз коргоол жана шахмат) изилдөөлөр бар (В.А. Алоторцев, Б.М. Блюменфелд, И.Н. Дьяков, А.А. Котов, Н.В. Крочиус, Е.Н. Кучумова, В.Б. Малкин, Т.Ю. Парамонова, О.К. Тихомиров, М.Кийизбаев, А.Р. Асанова, Н.Э. Ибрагимова, А.Ж. Толубаева, А.Ж. Кошуева) бирок окуу процессинде тогуз коргоолдун интеллектуалдык өнүгүүгө таасири боюнча милдеттүү түрдө маани берилген эмес, бул масале изилдөөнүн актуалдуулугун түзөт.

Изилдөөнүн гипотезасы: Тогуз коргоол оюну башталгыч класстагы окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө эффективдүү каражат болуп эсептелет.

Изилдөөнүн объектиси болуп: башталгыч класстын окуучуларынын интеллектуалдык өнүгүүсү болуп эсептелет.

Изилдөөнүн предмети болуп: Тогуз коргоол оюнунун үйрөтүү аркылуу интеллектуалдык өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүн аныктоо

Иштин максаты: Тогуз коргоол оюнунун башталгыч класстагы балдардын

интеллектуалдык өнүгүүсүнө таасирин изилдөө.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Окуу процессинде окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө шарт түзгөн конкреттүү психологиялык шарттарды аныктоо максатында адабияттарга теориялык анализи жүргүзүү.
2. Тогуз коргоол менен машыгып жүргөн балдардын мөөнөтүнө жараша интеллектуалдык өнүгүүсүнүн салыштармалуу анализи.

Изилдөөнүн объектилери жана уюштурулушу: Изилдөө “Dasmia Fitness Family” спорт клубунда өткөрүлдү. Жалпысынын 7 -11 жаштагы 50 окуучу катышты, анын ичинен 17-кыздар, 33-эркек балдар. Алар 2 топко бөлүндү: 1 - топ. Тогуз коргоол оюнуна 4 айдан бери катышкан окуучулар. 2 - топ. Тогуз коргоолду ойногонунан 2-3 жыл катышкан окуучулар жана мелдешке катышып жүргөндөр (1-торчо).

1-Торчо. Изилдөөгө катышкандардын саны

Жаш курак	1-группа (эркек балдар/кыздар)	2-группа (эркек балдар/кыздар)
6-7 жаш	6/4	3/0
8-9 жаш	6/2	5/3
10-11 жаш	8/4	5/4
Баардыгы	30	20

Изилдөөнүн методдору: Документалдык материалдарды жана адабияттык булактарды иликтөө методдору. Жалпы логикалык методдор жана изилдөөнүн ыкмалары: Тестирилөө ыкмасы (NeuroNation тести), математикалык статистикалык метод (SPSS) программасы колдонулду. **NeuroNation** – бул колдонуучунун күчтүү жактарын өнүктүрүүгө жана анын акыл-эс жөндөмдөрүн тарбиялоого, аныктоого багытталган программа жана мобилдик тиркеме (логика, эс тутум, маани берүү, тез чечим чыгара билүү).

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Балдардын билим алуусу менен акыл-эсинин өнүгүүсүнүн ортосундагы өз ара мамилелердин психологиялык-педагогикалык ыкмаларын тарыхый талдоо мектеп процессинде психикалык өнүгүү билим берүүнүн предметтик мазмунуна гана эмес, ошондой эле окуучулардын социалдык активдүүлүгүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө да көз каранды деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди. Интеллектуалдык жөндөмдүүлүктөр – бул окутуунун натыйжасы да, өбөлгөсү да: окутуу татаалдыктын жетишерлик жогорку деңгээлинде болуп, акыл-эс эмгеги күчтүү болуп, башкача айтканда, окуучулардын “жакынкы өнүгүү зонасына” көңүл буруп, ошол эле учурда, балдардын когнитивдик өнүгүү деңгээлине, алардын жаңы материалды өздөштүрүшүнүн табигый жолуна дал келиши керек (М.А. Холодная, 2002).

В. Рубцов (1987), эксперименталдык изилдөөлөрдүн негизинде, теңтуштары менен кызматташуу жана көз-караштарды координациялоо – баланын интеллектуалдык түзүмдөрүнүн келип чыгышынын негизи деп жыйынтык чыгарат. Баланын билим модели менен ишмердикте алынган фактылардын ортосундагы карама-каршылык; катышуучулардын билим деңгээлеринин айырмачылыгына туура келген ар кандай моделдердин карама-каршылыгы; баланын калыптанган түшүнүктү айрым кырдаалдарда колдонушунун ийгилиги менен анын жаңы шарттагы жаңылыштыгынын ортосундагы карама-каршылык таанып-билүү конфликттеринин пайда болушуна алып келет. Балдар өз пикирлерин салыштырып, ар кандай көз-караштарды координациялашат, бул ушул макулдашууну интерпритациялоо процессинде интеллекттин өнүгүшүнө алып келет. Ошентип, психологиялык-педагогикалык изилдөөлөрдү жалпылоонун негизинде, окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө өбөлгө түзгөн окуу процессинин төмөнкү шарттарын түзүүгө болот:

- окутууда ар кандай маалыматтык коддоо тилдерин колдонуу жана бир коддоо тилинен экинчисине алардын котормолорун жүзөгө ашыруу;

- окуучуларга моделдөө жана схемалаштыруу ыкмаларын үйрөтүү, моделдер менен иштөө жана схема боюнча тапшырмаларды аткаруу;
- окуучулардын ой жүгүртүү иш-аракетин активдештирүүчү көйгөйлүү кырдаалдарды түзүү;
- окутуу процессинде окуу кызматташтык мамилелерин орнотуу.

Окуу процессинде окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө шарт түзгөн конкреттүү психологиялык шарттардын өзгөчөлүгү мааниге ээ. Ал процесстерди түзө турган каражаттардын бири бул акыл оюндары. Тогуз коргоол оюну акыл оюну каратары дагы балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө таасирин тийгизет. Биздин изилдөөлөрдүн жыйынтыгында төмөнкү өзгөчөлүктөрдү байкадык (2-торчо)/

2-Торчо. 6-7 жаш курактагы окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрү ($Mx \pm m$)

Көрсөткүчтөр	Изилденүүчүлөр	N	X	σ	mx	95% ишенимдүү интервал		P<0,05
						max	min	
Логика	1-группа	11	38,90	7,42	2,23	-25,0	-8,12	,000
	2-группа	4	55,50	3,41	1,70	-22,7	-10,4	
Эс тутум	1-группа	11	33,63	13,66	4,11	-18,7	16,0	,874
	2-группа	4	35,00	14,14	7,07	-22,1	19,4	
Маани берүү	1-группа	11	23,63	10,50	3,16	-31,5	-6,63	,005
	2-группа	4	42,75	7,50	3,75	-30,5	-7,7	
Тез чечим чыгаруу	1-группа	11	16,63	4,05	1,22	-4,31	5,59	,774
	2-группа	4	17,00	3,46	1,73	-4,49	5,77	

6-7 жаш курактагы окуучулардын логика көрсөткүчтөрү боюнча 1-2- группанын ортосунда 17% айырмачылык түздү, эс тутум 2 %, маани берүү 9 %, тез чечим чыгара билүү 1 % экинчи группада жогору болуп, анык айырмачылыктар табылды ($P < 0,05$).

3-Торчо. 8-9 жаш курактагы окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрү ($Mx \pm m$)

Көрсөткүчтөр	Изилденүүчүлөр	N	\bar{X}	σ	mx	95% ишенимдүү интервал		P<0,05
						max	min	
Логика	1- группа	6	45,5000	7,14843	2,91833	-15,39885	-,00115	,047
	2-группа	5	53,2000	2,68328	1,20000	-15,25454	-,14546	
Эс тутум	1-группа	14	32,7143	13,25738	3,54319	-23,99307	-2,32835	,261
	2-группа	8	45,8750	8,11414	2,86878	-22,67619	-3,64523	
Маани беруу	1-группа	6	39,1667	11,85608	4,84022	-21,14898	11,48232	,261
	2-группа	5	44,0000	11,97915	5,35724	-21,28028	11,61362	
Тез чечим чыгаруу	1- группа	6	13,5000	2,81069	1,14746	-9,41787	-1,98213	,007
	2-группа	5	19,2000	2,58844	1,15758	-9,39535	-2,00465	

8-9 жаш курактагы окуучулардын логика көрсөткүчтөрү боюнча 1-2- группанын ортосунда 8 % айырмачылыгын түздү, эс тутум 10 %, маани беруу 5 %, тез чечим чыгара билүү 6 % га 1-чи группага караганда айырмачылыгы жогору болуп, анык айырмачылыктар табылды ($P \leq 0,05$).

4-Торчо. 10-11 жаш курактагы окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрү ($Mx \pm m$)

Көрсөткүчтөр	Изилденүүчүлөр	N	\bar{X}	σ	mx	95% ишенимдүү интервал		P<0,05
						max	min	
Логика	1-группа	14	41,1429	11,48817	3,07034	-24,22468	-5,98960	,002
	2-группа	8	56,2500	5,72588	2,02440	-22,78339	-7,43089	
Эс тутум	1-группа	14	33,5714	10,47865	2,80054	-21,33726	-2,51988	015

	2-группа	8	45,5000	9,59166	3,39116	-21,25985	-2,59729	
Маани беруу	1-группа	14	14,7143	4,04643	1,08145	-11,20759	-1,36384	,045
	2-группа	8	21,0000	7,11136	2,51425	-12,41400	-,15743	
Тез чечим чыгаруу	1-группа		32,7143	3,54319-	2,3283	45,8750	-3,64523	
	2-группа	14	23,99307	13,25738	5,009	2,868782	8,11414	0,09

Логика көрсөткүчтөрү боюнча 10-11 жаш курактагы окуучуларда 1-2- группанын ортосунда 15%, эс тутум 9%, маани берүү 8 %, тез чечим чыгара билүү көрсөткүчтөрү 7 % айырмачылыгын түзүп, анык айырмачылыктар табылды ($P \leq 0,05$).

5-Торчо. Изилденүүчүлөрдүн жалпы интеллектуалдык өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрү ($Mx \pm m$)

Көрсөткүчтөр	Изилденүүчүлөр	N	\bar{X}	σ	mx	95% ишенимдүү интервал		P<0,05
						max	min	
Логика	1- группа	31	41,19	9,47072	1,70099	-18,89	-9,06	,000
	2-группа	17	55,17	4,48937	1,08883	-18,0	-9,91	
Эс тутум	1-группа	31	34,22	13,84608	2,48683	17,72	2,17	,013
	2-группа	17	44,17	10,57258	2,56423	17,1	2,73	
Маани берүү	1-группа	31	31,12	12,00206	2,15563	-20,0	-6,50	,000
	2-группа	17	44,41	9,38122	2,27528	-19,6	-6,94	
Тез чечим чыгаруу	1-группа	31	15,16	3,91660	,70344	-6,88	-1,38	,011
	2-группа	17	19,29	5,49733	1,33330	-7,23	-1,02	

Жалпы интеллектуалдык өнүгүүсүнүн 1-2 – группанын көрсөткүчтөрүнүн ортосунда логика 6%, эс тутум 10%, маани берүү 7%, тез чечим чыгара билүү 4% айырмачылыгын түзүп, анык айырмачылыктар табылды ($P \leq 0,05$).

Демек тогуз коргоол менен машыгуу балдардын интеллектуалдык өнүгүү көрсөткүчтөрүнүн жакшы өнүктүрүүгө салымын кошкону далилденди.

Эгерде биз башка илимпоздордун иштерине таянсак, төмөнкү маалыматты бере алабыз: Тогуз коргоол оюнунун балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө тийгизген таасири боюнча А.Р. Асанова (2018) изилдеп чыккан “Жаштарга, деги эле жалпыга бул оюндун эрежелери түралуу жазып жүргөн Шербол Жапаралиевдин айтымында, өзгөчө башталгыч класстагы балдардын кошуу, кемитүү, көбөйтүү жана бөлүү сыяктуу математикалык эсептерди тез өздөштүрүүсүнө жардамчы боло алат. Кичине кезинде тогуз коргоол ойногон балдар так илимдерден мыкты болушат”. Ошондой эле “Тогуз коргоол оюну ар бир атаандаштан тактикалык чеберчиликти, логикалык туура ой жүгүртүүнү, так эсептөөнү, жыйнактуулукту, чыдамкайлыкты жана чечкиндүүлүктү талап кыла тургандыгы түшүнүктүү. Тогуз коргоол оюнун көчмөндөрдүн баш катырма кызыктуу оюну катары кароого болот. Оюнду атайын мелдеш, таймаштарда гана ойнобостон, күндөлүк турмушта мектепте окуган өспүрүмдөрдөн улуу муундарга чейин ойнор билүүнү өркүндөтүү жагы жолго коюлса. Акыл калчоо оюунунда ар бир оюнчунун акыл ойлоосун, чечкиндүүлүгүн бекемдеген оюн экендиги маалым.

Тогуз коргоол оюну ой жүгүртүүгө негизделген элдик оюн болуп саналат (Толубаева А.Ж., Кошуев А.Ж., Ташполотов Т.Т., 2019:130-132).

Оюн учурунда инсандык интеллектуалдык өнүгүүсүнө: эс тутум, логикалык, абстрактуу, теориялык ой жүгүртүү, болжолдоо, байкоо ж.б. жөндөмдөрүнө таасирин тийгизет (Н. Ибрагимова, 2019: 45-47).

Тогуз коргоол оюну математикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрөт жана чыдамкайлыкка тарбиялайт (<https://ru.wikipedia.org>).

Аң-сезим оюндары интуициянын жана логикалык интеллекттин потенциалын жогорулатуу аркылуу аң -сезимди жакшыртуу үчүн иштелип чыккан (А.Х. Карасаева, Д.О. Абдырахманова, Ч.Н. Арыкова, К.Д. Джаманкулов, 2013).

Ошентип тогуз коргоол оюнунун балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө

тийгизген таасири бар экендиги, ошондой эле алардын өнүгүү деңгээлине бирден бир каражаты катары карасак болот.

Корутунду

Изилдөөнүн жыйынтыгында балдардын тогуз коргоол оюнунун өздөштүрүү жана ойноосу менен акыл-эсинин өнүгүүсүнүн ортосундагы өз ара мамилелердин, оюн процессинде когнитивдик өнүгүү балдардын өнүгүүсүнө гана эмес, ошондой эле окуучулардын социалдык активдүүлүгүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө байланыштуу деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди. Интеллектуалдык жөндөмдөр - бул оюн аркылуу дага окутуунун натыйжасы жана шарты: окутуу жетиштүү деңгээлде татаалдыкта болуп, акыл-эс эмгеги менен иш алып барышы керек, башкача айтканда, окуучулардын “жакынкы өнүгүү аймагына” көңүл буруп, ошол эле учурда алардын когнитивдик өнүгүү деңгээлине, балдардын жаңы материалды кабыл алуусуна, өздөштүрүүсүнүн табигый жолуна туура келет. Ошондой эле, башталгыч мектеп жашындагы балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүн акыл оюнунун таасири жагынан талдоо белгилүү бир курактагы балдардын таанып билүү процесстеринин психикалык компоненттерин: логиканы, эс тутумду, көңүлдү, маани берүүнү, тез чечим кабыл алууну, үстөмдүгүн аныктоого мүмкүндүк берди. Мындан улам тогуз коргоол менен машыгып жүргөн балдардын мөөнөтүнө жараша интеллектуалдык өнүгүүсүнүн салыштарууда группалар ортосунда балдардын логика көрсөткүчтөрү боюнча 6%, эс тутум 10 %, маани берүү 7 %, тез чечим чыгара билүү 4 % болуп айырмачылыктары анык деп табылды ($P < 0,05$) жана тогуз коргоол оюнунун балдардын интеллектуалдык өнүгүүсүнө эффективдүү каражат катары колдонула алары аныкталды.

Пайдаланылган адабияттардын тизмеси

Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. Питер, 2002. – 272 с.

Рубцов В.В. Организация и развитие совместных действий у детей в процессе обучения / В.В. Рубцов. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.

Асанова, А. Р. Возрождение интеллектуальной игры кыргызов "тогуз коргоол" / А. Р. Асанова // Вестник Бишкекского гуманитарного университета. – 2018. – № 3(45). – С. 55-57.

Толубаева А.Ж., Кошуев А.Ж., Ташполотов Т.Т. Роль интеллектуальной игры тогуз-коргоол в спортивной жизни студентов Кызыл-кийского института. //Известия вузов Кыргызстана, №3 11, 2019, -С.130-132.

Ибрагимова Н. Интеллектуальная игра «тогуз коргоол» в воспитании и образовании молодежи. //Педагогические Науки 2019' № 3 (19) –С. 45-47.

<https://ru.wikipedia.org> кайрылуу датасы 22.10.2021ж.

Карасаева, А.Х., Абдырахманова Д.О., Арыкова Ч.Н., Джаманкулов К.Д. Этнические игры кыргызов. Учебное пособие для студентов вузов. ИП «Лапицкий» - Б., 2013. – 316 с.

BÜYÜKKIZILCIK KÖYÜ GÜREŞLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE GÜNÜMÜZDE YAPILMAMA SEBEPLERİ

The Characteristics of Büyükkızılılık Village Wrestling and the Reasons Not To Be Held Today

Mehmet ILKIM* Yusuf KURT** Okan SARI***

Özet

Bu Çalışmanın amacı Kahramanmaraş'ın Göksun ilçesi Büyükkızılılık Köyünde yaklaşık 40 yıl devam edip günümüzde artık yapılmayan düğün güreşlerinin özelliklerinin ve yapılmama sebeplerinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda güreşlere katılım sağlayan ve Büyükkızılılık köy halkından olan 8 kişi ile yüz yüze görüşme sağlandı. Katılım sağlayan güreşçilere 'Düğün güreşlerinin özelliği nelerdi, düğün güreşlerinde ne tür ödül veriliyordu, her düğünde güreş olur muydu, güreşlerin düzenlenmesinde kimler sorumluydu, güreşlerin belli kuralları ve kıyafeti var mıydı, güreşlerin günümüzde yapılmama sebepleri nelerdir' soruları soruldu. Veri toplama metodu olarak nitel araştırma yöntemi tercih edildi. Verilerin toplanmasında odak grup görüşmelerinden faydalanılmış ve görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar kendi arasında kategorize edilerek değerlendirildi. 8 katılımcının vermiş olduğu cevaplar şu şekilde belirlendi. 'Başarılı olan güreşçilere düğün sahibinin belirlemiş olduğu ödüller verilirdi. Bu ödüller kuzu, koç, kıymetli kumaş, altın ve para olarak değişkenlik gösteriyordu. Güreşler daha çok kabileler arasında veya köyler arasında olurdu. Kısa şalvarın giyildiği güreşler bazen 1 gün bazen de 2 gün sürerdi. Güreşler yazılı olmayan kurallara dahilinde yapılırdı. Rakibin yüzüne veya herhangi bir yerine şiddet uygulamak yasaktı. Genel anlamda güreş ayakta devam ederdi. Şalvardan tutularak güreş yapılırdı'. Günümüzde güreşlerin yapılmamasının en büyük sebepleri; köylerde artık genç nüfusun olmayışı, ilgi alanlarının farklılaşması, düğün sahibi kişilerin maddi durumunun iyi olmayışı, teknolojik gelişmelerin güreşe olan ilgiyi azaltması, kazanma hirsından dolayı kavgaların çoğalması olarak gösterilmektedir.

Sonuç olarak Büyükkızılılık köyü halkının sosyalleşmesine olumlu katkı sağlayan düğün güreşleri ilgi alanlarının farklılaşmasından dolayı günümüzde yapılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyükkızılılık köyü, güreş, düğün

Abstract

The aim of this study is to investigate the characteristics of wedding wrestling, which has been going on for about 40 years in Büyükkızılılık Village, Göksun district of Kahramanmaraş, and the reasons why it is not done. In this context, face-to-face interviews were held with 8 people from Büyükkızılılık village who participated in the wrestling. The participating wrestlers were asked the following questions: "What were the features of wedding wrestling, what kind of awards were given in wedding wrestling, was there wrestling at every wedding, who was responsible for the organization of wrestling, did wrestling have certain rules and clothes, what are the reasons why wrestling is not done today". Qualitative research method was preferred as data collection method. Focus group interviews were used to collect data and a semi-structured questionnaire was used during the interviews. The answers given by the participants were categorized and evaluated among themselves. The answers given by 8 participants were determined as follows. 'Successful wrestlers were given awards determined by the wedding host. These awards varied as lambs, rams, precious cloth, gold and money. Wrestling was mostly between tribes or between villages. Wrestling in which the short shalwar was worn, sometimes lasted 1 day and sometimes 2 days. Wrestling was done according to unwritten rules. It was forbidden to use violence to the opponent's face or any part of it. In general, wrestling continued standing. Wrestling was done by holding the shalwar. The biggest reasons why wrestling is not done today are; The lack of young population in the villages, the differentiation of their interests, the poor financial situation of the wedding owners, the decrease in the interest in wrestling due to technological developments, the increase in fights due to the ambition to win.

As a result, wedding wrestling, which contributes positively to the socialization of the people of Büyükkızılılık village, is not held today due to the differentiation of their interests.

Keywords: Büyükkızılılık village, wrestling, wedding

Giriş

İnsanlığın tarih boyu sürdürmüş olduğu fiziksel aktiviteler; günümüzde değişimler ve dönüşümler göstererek sporun kökenini oluşturmuştur (Rowe, 1996). Günümüze sürdürülerek taşınan spor etkinlikleri geleneksel spor kavramı ile ifade edilmektedir (Karahüseyinoğlu, 2008). Çağlar boyunca çeşitli coğrafyalarda uygarlıklar kurmuş olan Türkler yaşamları boyunca güreş sporunu etkinlik ve geleneklerinden biri olarak göstermişlerdir. Savaşçı bir millet olan eski Türklerin Orta Asya'dan bu yana güreş sporuyla uğraştıkları bilinmektedir. Güreş tarih boyunca bir eğlence ve uğraş olmanın yanı sıra savaşa hazırlık aşamasında kimi zaman antrenman niteliği de göstermiştir. Sadece erkekler için değil zaman zaman kadınlar için de bir uğraş olmuştur. Bu özelliğinden dolayı güreş sporu yaşamın bir parçası olarak görülmüştür (Keskin, 1978). Güreş sporu İnsanlığın varlığından bu yana, hemen hemen her kültürün bünyesinde yer almış ve günümüze taşınmıştır. Bu nedenle dünyadaki en eski sporlardan biri olarak karşımıza

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, mehmet.ilkim@inonu.edu.tr

** Doktora Öğr. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, yusufkurt0046@gmail.com

***Doktora Öğr. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, okansari04@gmail.com

çıkılmaktadır (İğrek, 2000). Pek çok Türk toplumunda güreş sporunun sıkça yapıldığı eşyaların üzerindeki figürlerden anlaşılabilir (Güven, 1999). Türk toplumlarında güreş sadece bir spor değildi. Düşünlerde milli törenlerde bir kültür ögesi olarak görülürdü ve organizasyonlar düzenlenirdi (Dervişoğlu, 2012). Kısa şalvar güreşlerinin ilk olarak Tıva Türklerinde yapıldığı görülmektedir. Kısa şalvar güreşleri Geleneksel sporlar arasında geçmiş en eskiye dayanan spor dalıdır. Bu bakımdan şalvar güreşinin çok eski ve köklü geleneklere ve tarihe dayanan bir spor dalı olduğu söylenebilir. Şalvar güreşi; ismini kıyafetinden almaktadır. Bu kıyafet, İslam öncesi Türk geleneğinde görülmektedir (Türkmen ve Ark, 2011).

Materyal Metot

Veri toplama metodu olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Verilerin toplanmasında odak grup görüşmelerinden faydalanılmış ve görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Katılımcılar ile yüz yüze veya telefon ile görüşmeler sağlanmıştır. Katılımcıların Büyükkızılılık köyünü biliyor olmaları ve en az bir düşün güreşi izlemiş veya güreşlere katılmış olmaları şartı arandı. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar kendi arasında kategorize edilerek değerlendirildi.

Bulgular

Büyükkızılılık köyünde yaşamış olup ve en az bir düşün güreşi izlemiş veya güreşlere katılmış olan yaşları 55 ile 70 arasında değişen 8 katılımcıya ulaşıldı. Katılımcıların araştırmacı tarafından sorulan sorulara vermiş oldukları cevaplar kendi arasında kategorize edilerek değerlendirildi. 8 katılımcının vermiş olduğu cevaplar şu şekilde belirlendi

Tablo 1: Büyükkızılılık köyü güreşlerinin ne kadar sürdüğünü gösteren tablo

Büyükkızılılık köyü güreşleri ne kadar sürdü	25-35 yıl	36-45 yıl	46 yıl üstü
Katılımcı	4	3	2

Tablo 1'e göre Büyükkızılılık köyü güreşlerinin ortalama 40 yıl sürdüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Düşünlerde güreş yapıma durumu

Her düşünde güreş yapılır mıydı	Evet	Hayır	Hatırlamıyorum
Katılımcı	8	-	-

Tablo 2'ye göre Büyükkızılılık köyünde yapılan bütün düşünlerde güreşlerin yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3: Güreşlerin sorumluluğu durumu

Güreşlerin sorumlusu Kimlerdi	Düşün sahibi	Köy muhtarlığı	Diğer
Katılımcı	8	-	-

Tablo 3'e göre Büyükkızılılık köyünde yapılan güreşlerin sorumluluğunu düşün sahibinin üstlendiği görülmektedir.

Tablo 4: Güreşlerin günümüzde yapıma durumu

Güreşler Günümüzde yapılıyor mu	Evet	Zaman Zaman	Hayır
Katılımcı	-	-	8

Tablo 4'e göre Büyükkızılılık köyü düşün güreşlerinin günümüzde artık yapılmadığı görülmektedir.

Sonuç

Bulgulardan elde sonuçlara göre Büyükkızılılık köyü güreşlerinin ortalama 40 yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Düşün sahibinin maddi durumuna göre ödüllerin şekli değişkenlik göstermiştir. Ancak şartlar dahilinde düşünlerin tamamında güreşlerin yapıldığı görülmektedir. Köy halkının sosyalleşmesine önemli katkı sağlayan güreşlerin zaman zaman kabileler arasında olumsuz sonuçlar oluşturduğu da görülmüştür. Güreşlerin kısa şalvar ile yapıldığı ve genel anlamda ayakta devam ettiği tespit edilmiştir. Köy güreşlerinde giyilecek şalvarlar diz boyu civarında olup bu şalvarların ipleri daha kalın olurdu (İşler, 1997). Şalvar güreşi diğer geleneksel güreşlerle kıyaslandığında minder güreşine en yakın güreş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte şalvar güreşinde hareketler genel anlamda ayakta uygulanmaktadır. Bu sebeple güreşe katılım gösteren pehlivanların göbeği veya dizleri yere değdiği zaman müsabaka tekrar ayakta başlamaktadır. Güreşlerde yenilgi, rakibin oyunu ile güreşçilerin göbeğinin gökyüzünü görmesiyle gerçekleşmektedir (Bay, M. E. 2019, İşler 1997). Katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Büyükkızılılık güreşlerinin günümüzde artık yapılmamasının en büyük sebepleri

arasında teknolojik gelişmelerin ilgi alanlarını değiştirmesi olarak gösterilmektedir. Ayrıca köyde genç nüfusun olmaması, düğün sahibinin maddi durumunun elverişsiz olması güreşlerin artık yapılmamasının sebepleri arasında görülmektedir.

Kaynaklar

Bay, M. E. (2019). Geleneksel Türk Sporlarından Kısa Şalvar Güreşinin Uygulamaları Ve Kültürel Boyutunun İncelenmesi (Master's Thesis).

Dervişoğlu, M.Kırkpınar Güreşlerinin Halk Bilimsel Açından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Edirne, 2012.

Güven Ö. Türklerde Spor Kültürü. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Alp Ofset, Ankara, 1999.

İğrek M. & Karataş A. Son Yüzyılda Türk Güreşi, Step Ajans Matbaacılık Reklamcılık Hizmetleri, İstanbul, 2000.

İşler H. Tarihsel Kökenleri, Yayılma Alanları, Organizasyon Biçimleri ve Fonksiyonları Bakımından Geleneksel Abla ve Şalvar Güreşlerinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara, 1997.

Karahüseyinoğlu, M. F. Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Keskin E. Abla Güreşimiz, Karacan Matbaası, Ankara, 1978.

Türkmen M, Doğan V, Doğan A. Kahramanmaraş Şalvar Güreşi ve Türk Dünyasıyla Benzerlerinin Kıyaslanması, Kahramanmaraş Uluslararası Karakucak ve Kısa Şalvar Güreş Sempozyumu, Kahramanmaraş, 2011.

Rowe D. Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası, Çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
GELENEKSEL SPOR OYUNLARINDAN ATLI CİRİT VE TURA OYUNU
 Javelin and Tura Game in Traditional Sport Games

Mehmet ILKIM* Nediye GÜNER**

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı Malatya ilinin Yazhan ilçesine bağlı Sinanlı Köyü'nde geçmişte düğünlerde mahalli olarak halk arasında gerçekleştirilen atlı cirit ve tura oyununun günümüzde yapılmama nedenlerini açığa çıkarmak ve bu oyunları tanıtmaktır.

Materyal ve Metod: Araştırma nitel bir çalışma olup kültür analizi çalışması uygulanmıştır. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemi doğrultusunda 7 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki katılımcıların 5'i erkek 2'si kadındır. Katılımcıların yaşları 54-84 arasında değişiklik göstermektedir. Araştırmada veri toplamak amacıyla "yapılandırılmamış görüşme formu" kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı önceden oluşturulmuş herhangi bir veri toplama aracı kullanmaz, sorular görüşme esnasında spontan olarak katılımcılara yöneltilir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular: Elde ettiğimiz veriler doğrultusunda atlı cirit ve tura oyununun sosyal statü kazanmak ve eğlenmek amacıyla genellikle düğünlerde yapıldığı tespit edilmiştir. Zamanla unutulmuş bu oyunların unutulma nedenlerinin ise; baraj yapımı ile köy halkının göç etmesi, köy nüfusunun azalması ve düğünlerin düğün salonlarında yapılmaya başlanması olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Geleneksel spor oyunlarından olan bu atlı cirit ve tura oyununun yaklaşık 35 yıldır yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel spor, oyun, atlı cirit, tura oyunu

Abstract

Aim: The aim of this study is to reveal the reasons why the javelin and tura game, which was performed locally at weddings in Sinanlı Village of Yazhan district of Malatya in the past, is not performed today and to introduce these games.

Material and Method: The research is a qualitative study and a cultural analysis study was applied. In the research, 7 people were interviewed in line with the purposeful sampling method. 5 of the participants in the study are male and 2 are female. The ages of the participants vary between 54-84. An "unstructured interview form" was used to collect data in the study. In this method, the researcher does not use any pre-created data collection tool, questions are asked to the participants spontaneously during the interview. The data obtained from the interviews were analyzed using content and descriptive analysis methods.

Findings: In line with the data we have obtained, it has been determined that the javelin and tura games are usually performed at weddings in order to gain social status and have fun. The reasons for the forgetting of these forgotten games over time are; It has been determined that with the construction of the dam, the migration of the village people, the decrease in the village population and the weddings started to be held in the wedding halls.

Conclusion: It has been concluded that this javelin and tura game, which is one of the traditional sports games, has not been performed for about 35 years.

Keywords: Traditional sport, game, javelin, tura game

Giriş

Kültür; toplumların maddi ve manevi değerlerinin bir bütün olarak kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır (1). Kültürün temel yapı taşlarını oluşturan gelenek, görenek, dil, inanç, örf, adet, sanat, tarih ve edebiyat gibi sosyal değerler toplumların milli benliğinin oluşmasında ve kültürel zenginliğin sağlanmasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Nesilden nesile aktararak devamlılığı sağlanmaya çalışılan bu sosyal değerlerin arasında spor olgusu da yer almaktadır (2).

Kitleleri peşinden sürükleyerek insanları bir araya getiren ve evrensel olarak kabul gören spor kültürel, fizyolojik ve sosyoekonomik bir sosyal etkinliktir (3). Kültürün bir parçası olan spor hem ondan etkilenmekte hem de onu etkileyebilmektedir (4). Nitekim toplumlar kültürel unsurlarına ve coğrafi konumlarına göre farklı spor anlayışı geliştirmiştir (1). Bozkırda göçebe yaşam tarzıyla ve savaşçı kimlikleriyle bilinen Türkler mücadeleye dayanan spor branşlarını geliştirerek günümüzdeki birçok spor branşının öncüsü olmuşlardır. Konar-göçer hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelen at da Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır (5). Öyle ki Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügati't Türk'te atı "Türkün Kanadı" olarak tanımlamıştır (6). Atı evcilleştirerek insanlığa kazandıran da Türk milleti olmuştur. Tüm bu sebeplerden dolayı Türk kültüründe önemli bir yer tutan at sporla birleştirilerek atlı sporlar oluşturulmuştur (5).

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, mehmet.ilkim@inonu.edu.tr

** Doktora Öğrencisi İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, pamuknadiye@gmail.com

Her çağda farklı şekillerde önemli bir rol oynayan spor; savaşların beden gücüne dayandığı dönemlerde savaşa hazırlık ve zinde kalma amacı ile yapılmaktaydı (7). Nitekim Türk Tarihine baktığımızda da sporun iyi bir savaşçı olabilmek adına antrenman amacıyla yapıldığını görmekteyiz (8).

Milli kültürel değerleri canlı tutup sonraki nesillere aktarmak toplumlar açısından oldukça büyük önem taşımaktadır çünkü kültürel değerlerin aktarımı jenerasyonlar arasında da etkileşim sağlayarak güçlü bir bağ kuracaktır. Milli ve manevi değerlere sahip olan kültürel niteliklerin aktarımı geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında bir köprü görevi üstlenecektir. Türklerde bozkırda hayatta kalma mücadelesiyle yapılmaya başlanan at yarışları, güreş, cirit gibi mücadele oyunları halk tarafından benimsenerek kuşaklar boyu aktarılmış ve böylece geleneksel sporlar başlatılmıştır (9).

Geleneksel sporlar ve oyunlar toplum tarafından kabullenilerek diğer fiziksel aktivitelerden farklı olarak oyunsal formlarda kurulmuş ve eğlence amacıyla gerçekleştirilmiştir (10). Temel amacı kazanmanın yanı sıra yarışmak olan geleneksel sporlar fairplay ruhunun yansıtıldığı en iyi örneklerdendir (3). Geleneksel sporlar ülkemizde geniş bir kültürel zincir içerisinde bulunmaktadır (10). Öyle ki dünya üzerindeki birçok spor ve oyun formu Türkler tarafından şekillendirilerek yayılmış, bazıları değişime uğrayarak varlığını devam ettiren bazıları ise unutulmaya yüz tutmuştur (11,1). Geleneksel sporlar ülkemizde iki farklı şekilde uygulanır. Düğünler ve çeşitli özel günlerde halk arasında gerçekleştirilen faaliyetler ve örgütsel düzeyde federasyonlar bünyesinde gerçekleştirilen resmi faaliyetlerdir (1). Bu bağlamda çalışmamızın amacı; Malatya ilinin Yazıhan ilçesine bağlı Sinanlı Köyü'nde geçmişte düğünlerde mahalli olarak halk arasında gerçekleştirilen atlı cirit ve tura oyununun günümüzde yapılmama nedenlerini açığa çıkarmak ve bu oyunları tanıtmaktır.

Cirit

Cirit Orta Asya'dan beri Türkler tarafından oynanan ve çevgen oyununa benzeyen ata sporumuzdur. Atlı cirit oyunu Selçuklular, Memlûklüler ve Osmanlılar gibi kurulan hemen hemen bütün Türk devletlerinde oynanmıştır. Halkın özel günlerde kendi aralarında eğlence amacıyla oynamasının yanı sıra padişahlar tarafından da sevilerek oynanan bir oyundu. Yiğitlik ve cengaverlik oyunu olarak bilinen atlı cirit Osmanlı'da oldukça sert oynanırdı bu yüzden oyuncular arasında kin olmaması temel kuraldı. 2. Mahmut dönemine kadar oldukça popüler olan atlı cirit bu dönemde aralarında anlaşmazlık olan iki kişiden birinin diğerine kin güderek oyunda yaralayıp öldürmesi üzerine yasaklanmıştır (5).

“Cirit oyununda iki takım bulunur. Bu takımlar 70 ila 120 metre genişliğindeki bir alanda karşılıklı olarak alanın en gerisinde 6'sar, 8'er veya 12'ser kişi olarak dizilirler. Ciritçiler sağ ellerine atacakları ilk ciriti, diğer ellerine de yedek ve yetecek miktarda cirit alırlar. İki tarafın birinden bir atlı öne fırlar, karşı dizinin önüne 30-40 metre kadar yaklaşır. Karşı tarafın oyuncularından birisinin adını seslenerek meydana davet eder. Sağ elindeki ciriti ona doğru savurur, sonra geri döner, atını kendi dizisine doğru mahmuzlar. Karşı tarafın davet edilen oyuncusu hızla onu takip eder, elindeki ciriti geri dönüp kaçan karşı taraf elemanına fırlatır. Bu kez ilk oyuncunun çıktığı sıradan diğer bir ciritçi onu karşılar. İkinci diziden çıkan oyuncu sırasındaki yerini almak için süratle yerine dönmeye çalışır. Bu defa rakibi onu kovalar ve ciritini atar. Cirit isabet ettiren ciritçi takımına bir sayı kazandırır. Eğer ciritçi attığı ciriti rakibine değil de ata isabet ettirmişse bir sayı kaybeder. Oyun böylece sürer” (12).

Tura Oyunu

Aslen bir savaş oyunu olan tura oyunu geçmişte savaşa giden askerlere moral ve motivasyon sağlamak, askerlerin cesaretini ve sırtlarının sağlamlığını kontrol etmek amacıyla eğlenceli bir oyun mahiyetinde yapılan sportif bir etkinliktir. Hem atlı hem de yaya olarak iki farklı şekilde oynanabilir. Oyunun Atlı formu yaklaşık 50 yıldır oynanmazken yaya formu özellikle Orta ve Doğu Anadolu yörelerinin düğünlerinde eğlence amacıyla oynanmaktadır (11, 13).

“Düğünlerde davul zurna eşliğinde; 1 m uzunluğunda yün ya da tiftikten örülen organla oynanan bir oyundur. Oyunu oynamak isteyen oyuncular meydana çıkar ve eşit sayıda iki gruba

ayrılırlar. İki grup arasında belli bir mesafe belirlenir (30-50 m). Kura ile ilk başlayacak taraf belirlenir ve belirlenen taraftan bir oyuncu, iki grup arasındaki mesafe süresince bir metrelik urganla rakip takımdan birinin bacaklarına vurur mesafe bitiminde dayak atan kişi urganı diğer takıma bırakır kaçır ki bu kez de karşı taraftan bir oyuncu urganı bırakıp kaçan oyuncunun bacaklarına vurarak kendi takımının sınırlarına girene kadar kovalar. Oyun bu şekilde sürer. Fakat oyunu oynayacak kişiler meydana çıkmadan önce bacaklarını korumak için yün ya da tiftikle iyice sararlar. Aksi halde tiftikten örülen urgan oyuncuların bacaklarına kabartarak zarar verebilirdi” (12).

YÖNTEM

Araştırma nitel bir çalışma olup kültür analizi çalışması uygulanmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi doğrultusunda 7 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki katılımcıların 5’i erkek 2’si kadındır. Katılımcıların yaşları 54-84 arasında değişiklik göstermektedir. Araştırmada veri toplamak amacıyla “yapılandırılmamış görüşme formu” kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı önceden oluşturulmuş herhangi bir veri toplama aracı kullanmaz, sorular görüşme esnasında spontan olarak katılımcılara yöneltilir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Katılımcılar	Yaş	Yaşadıkları Yer	Kaç Defa İzledikleri
K1	54	Malatya-merkez	1
K2	56	Malatya-merkez	1
K3	65	Malatya-merkez	4
K4	84	Malatya-merkez	7
K5	63	Malatya-merkez	3
K6	58	Malatya-merkez	3
K7	81	Malatya-merkez	5

Çalışmamıza katılan bireyler aslen Malatya ilinin Yazlıhan ilçesine bağlı Sinanlı Köyünden olup zamanla Malatya il merkezine yerleşen kişilerdir. Yapılan görüşme esnasında katılımcılara atlı cirit oyunu ve tura oyununu kaç defa izledikleri sorusu yöneltilmiş ve elde edilen cevaplara tabloda yer verilmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler temalaştırılmış ve bu veriler ışığında 3 tema oluşturulmuştur. Oluşturulan temalara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablodan hareketle 1. Temamız atlı cirrit oyununun ve tura oyununun yapılma nedenleridir. Elde edilen verilere göre bu oyunlar iki amaç için yapılmaktadır. İlk amaç düğün vb. özel günlerde eğlenmek ve hasat sonu işlerin bitimini kutlamak iken ikinci amaç sosyal statü kazanmaktır. Araştırmamızdaki katılımcılara göre bu oyunlara katılmak yiğitlik, mertlik ve korkusuzluk sembolüdür. Tekrar tabloya baktığımızda ise 2. Tema olarak bu oyunların yapıldığı yerler karşımıza çıkmaktadır. Bu oyunlar eğlence amacıyla düğünlerde yapıldığı için ilk yapılan yer olarak düğün evleri karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki katılımcılarımızdan bazıları bu oyunların düğün alaylarında kız tarafı ve erkek tarafı arasında oynandığından bahsetmiştir. Bu oyunların yapıldığı bir diğer yer ise hasat alanlarındaki geniş düzlük yerlerdir. Araştırmamızdaki son temamız olan 3. Temamız ise bu oyunların bitme nedenidir. Katılımcılardan elde edilen verilere göre 1986 yılında köye baraj yapılmasıyla köy zorunlu olarak taşınmıştır, köylülerin tarım alanlarının çoğunun sular altında kalmasıyla köy halkı farklı yerlere göç etmiştir. Büyük çoğunluğu Malatya merkeze göç eden köy halkından İstanbul ve Ankara gibi farklı şehirlere göç edenlerde olmuştur. Böylece köy nüfusu büyük oranda azalarak atlı cirrit ve tura oyununun da bitmesin zemin hazırlamıştır. Şehirde yaşamaya başlayan köy halkı zamanla geleneklerinden uzaklaşarak düğünlerini de düğün salonlarında yapmaya başlamıştır. Böylece önceleri ev avlusunda yapılan düğünlerdeki bu oyunlar zaman içerisinde unutulmaya yüz tutmuştur. Katılımcılardan edinilen bilgilere göre bu oyunlar yaklaşık 35 yıl önce bir düğünde oynanmış ve o zamandan itibaren ise başka hiçbir düğünde görülmediğinden bahsedilmiştir. Şimdilerde ise Yazihan Belediyesi tarafından yapılan Yamadağ Şenlikleri'nde bu oyunlar organize edilerek yaşatılmaya çalışılmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Geleneksel spor oyunları milli kültürün sermayesi konumundadır çünkü bu oyunlar özünde etniksel olmakla birlikte bulunduğu kültüre zenginlik katar. Aynı zamanda geleneksel spor oyunları kuşaktan kuşağa aktararak toplumda milli bir hafızanın gelişmesini sağlar. (11). Tüm bu sebeplerden dolayı yürüttüğümüz çalışmamız sonucunda geleneksel spor oyunlarından olan ata sporumuz atlı cirrit ve tura oyununun unutulmaya yüz tuttuğunu görmekteyiz.

Geleneksel spor oyunları ile ilgili literatür tarandığında çalışmamıza paralel sonuçlar elde edildiğini söyleyebiliriz. Türkmen'in 2019'da yaptığı Kahramanmaraş Göksun, Afşin ve Elbistan, Malatya Akçadağ ve Darende, Kayseri Sarız ve Sivas Gürün yörelerinde oynanan atlı tura oyunu ile ilgili çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiş ve bu oyununda uzun yıllardır oynanmadığı sonucuna ulaşılmıştır (11). Arı tarafından 2018 yılında Malatya yöresine ait dutluk

güreşleri ile ilgili yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve başka bir geleneksel spor oyunu olan dutluk güreşlerinin de 1976 yılından beri yapılmadığı tespit edilmiştir (14). Bayram ve arkadaşları tarafından 2019 yılında yapılan sopa topu geleneksel oyun sporu ile ilgili bir çalışmada da bizim çalışmamıza paralel sonuçlar ortaya çıkmış ve bu oyununda yeni kuşaklar arasında oynanmayarak unutulmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir (1).

Bütün bu çalışmalar sonucundaki veriler gösteriyor ki milli kültür değerlerimizden olan geleneksel spor oyunları gün geçtikçe unutulmaktadır. Milli hafızamızın yaşatılması ve kültürel zenginliğimizin kaybolmaması adına bu ve benzeri geleneksel spor oyunları ile ilgili okullarda bilgilendirici seminer ve konferans çalışmaları yürütülebilir. Konu ile ilgili daha fazla ve kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Gençlik ve Spor Bakanlığımız bünyesinde geleneksel spor oyunları ile ilgili mevcut uygulamalara ek daha fazla organizasyon düzenlenebilir.

KAYNAKLAR

1. Bayram M, Aka ST, Bayraktar G, Şebin K. Türk Kültüründe Topa Dora (Sopa Topu). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2019, 5:15-21.
2. Gül M, Uzun RN, Çebi M. Türk Kültüründeki Geleneksel Oyunlar ve Sporlara Yüzeysel Bakış. Turkish Studies Social Sciences 2018, 13:655-71.
3. Demiral S, Demir A. Geleneksel Kuşak Güreşi ve Geleneksel Japon Judo Sporunun Benzer ve Farklı Yönlerinin İncelenmesi: Saha Çalışması. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 2018, 20:19-29.
4. Adamkiewicz E. Spor Sokak Gösterileri Lyon'da Muhteşem Özerk Spor Aktiviteleri. Kentsel Araştırma Merkezi 1998, 79:50-7.
5. Karcıoğlu U. Türk Kültüründe Atın Önemi ve Ata Sporlarımızdan Atlı Cirit Oyunu. Anasay, 2017, 2:167-98.
6. <https://www.trtavaz.com.tr/>
7. İmamoğlu O, Taşmektepligil Y, Türkmen M. Türk Kültüründe Spor. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1997, 10:145-50.
8. Özen N. Türk kültür Tarihinde Spor ve Türklerin Spora Katkıları (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman: Batman Üniversitesi, 2012.
9. Evli F, Koçak ÇV, Evli M. Geleneksel Sportlara Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme, Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. Uluslararası Beden Eğitimi ve Spor Teknolojileri Dergisi 2021, 2:29-38.
10. Karahüseyinoğlu MF. Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 2007.
11. Türkmen M. Türklerde Geleneksel Atlı Sporların Yapılışı, Kaynağı ve Bilinmeyen Yeni Boyutları. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1996.
12. Şentürk M. Çankırı Yapraklı Çevrecik Köyünde Unutulmaya Yüz Tutmuş Düğün Gelenekleri. Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi 2019, 1.
13. <http://www.arguvanhaber.com/tura-oyunu-makale,22.html>
14. Arı M. Unutulmuş Geleneksel Güreşlerden Dutluk Güreşlerinin İncelenmesi (Malatya Bölgesi). Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve spor Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2018.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ БЫСТРОТЫ У ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ КЫРГЫЗСКИХ НАРОДНЫХ ПОДВИЖНЫХ ИГР НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Дене тарбия сабактарында кыргыз эл кыймылдуу оюндарынын каражаттары менен мектеп окуучуларынын ылдамдыктын өнүгүшүн изилдөөнүн теориялык негиздери

Theoretical Foundations of Studying the Development of Speed in Schoolchildren by Means of Kyrgyz Folk Outdoor Games at Physical Education Lessons

ТОКСОНБАЕВ Р. Н* ДОРОНБАЕВА Н. О** КАИМОВ Р. К***

Аннотация: В статье дается аналитический обзор этнических игр кыргызского народа, которые рассматриваются в тесной связи с историческими событиями, скотоводческой деятельностью и воспитанием молодежи. Особо подчеркиваются: эмоциональность, простота в их организации, развитые физические, интеллектуальные, нравственные качеств детей и молодежи. В ней дана определенная классификация этнических игр кыргызского народа. Подчеркивается их многочисленность и возможность отбора и использования с конкретной целью.

Ключевые слова: подвижные игры, традиционные состязания, этнические игры, ролевые игры, быстрота.

Аннотация: Макалада тарыхый окуялар, мал чарбачылыгы жана жаштарга билим берүү менен тыгыз байланышта каралып келген кыргыздардын этникалык оюндарынын аналитикалык обзору келтирилген. Айрыкча баса белгилениди: эмоционалдуулук, аларды уюштуруудагы жөнөкөйлүк, балдардын жана жаштардын физикалык, интеллектуалдык, моралдык сапаттарынын өнүккөнү. Макалада кыргыз элинин этностук оюндарынын белгилүү классификациясын берет. Алардын көп экендиги жана тандоо жана белгилүү бир максатта пайдалануу мүмкүнчүлүгү баса белгиленет.

Ачыкч создор: кыймылдуу оюндар, салттуу мелдештер, этникалык оюндар, ролдук оюндар, тездик.

Annotation: The article provides an analytical review of the ethnic games of the Kyrgyz people, which are considered in close connection with historical events, cattle-breeding activities and education of young people. Particularly emphasized: emotionality, simplicity in their organization, developed physical, intellectual, moral qualities of children and youth. It gives a certain classification of the ethnic games of the Kyrgyz people. Their multiplicity and the possibility of selection and use for a specific purpose are emphasized.

Keywords: outdoor games, traditional competitions, ethnic games, role-playing games, speed.

Игра – добровольное поведение или занятие, которое имеет место в определенных пределах, местах, временах, установленных в соответствии с добровольно взятыми на себя правилами, но безоговорочно обусловленным целью, которая сама по себе сопровождается чувством напряжения и радости, а также ощущением “непохожести” от “повседневности”.

Этнические игры – это многообразие различных игр, имевших место в жизни какого-либо этноса. “Подвижная игра это разновидность игровой деятельности. Основана на творчески разнообразных активных двигательных действиях, мотивированных сюжетом (темой, идеей) игры, частично ограниченных правилами и направленных в меняющейся игровой среде на преодоление различных трудностей и препятствий на пути к достижению поставленной цели. В самых сложных подвижных играх игроки совершенствуют искусство движения, чтобы достичь высокого уровня физической подготовки и спортивного мастерства.”

Многочисленные и многообразные подвижные игры кыргызов в науке и практике делятся на разновидности по следующей классификации:

- По содержанию основных движений и действий;
- По полу и возрасту участвующих;
- По воздействию на физическую подготовленность и развитие физических качеств;
- По влиянию на воспитание детей и молодежи.

Народные подвижные игры возникли еще в глубокой древности, со временем были отобраны самые интересные и очень полезные, разработанные на протяжении всей

* Д-р п.н., профессор, Кыргызской государственной академии физической культуры и спорта преподаватель

** Кыргызской государственной академии физической культуры и спорта преподаватель

*** зав. кафедры ФК и Спорта, Кыргызско-узбекский международный университет им Б.Сыдыкова.

истории кыргызов и более 500 их разновидностей сохранились до наших дней.

Подвижные игры широко используются в процессе решения социальных и педагогических задач. Они явились предметом исследования целого ряда ученых Кыргызстана. Доктор педагогических наук, профессор Х.Ф.Анаркулов дал научную классификацию кыргызских подвижных игр, описал до 298 игр, отразил их содержание, правила, особенности функционирования, влияние на развитие навыков и умений, дал рекомендации по их использованию в процессе учебы в школе и во время отдыха детей. Следует отметить, что после принятия Жогорку Кенешом Закона Кыргызской Республики “О национальных видах спорта” (2003 г.) произошли определенные изменения в развитии национальных видов спорта и народных подвижных игр.

На основе именно этого закона в Кыргызской государственной академии физической культуры и спорта были созданы факультет Национальной физической культуры и кафедры “Национальных видов борьбы” и “Народных спортивных и подвижных игр”.

Надо подчеркнуть, что кыргызские народные подвижные игры являются простыми, многообразными, не требуют особенного инвентаря и оборудования, легко организуются. Игры также развивают быстроту мышления, коллективизм, целеустремленность, честность и другие положительные качества детей и подростков. Одной из особенностей подвижных игр кыргызского народа является не сложность их организации и проведения. Надо подчеркнуть, что в содержании и особенностях кыргызских народных подвижных игр имеются черты и современного спорта. Именно поэтому некоторые из них приобрели характер спортивных состязаний: “Ордо”, “Ак чолмок”.

Значительная часть этих игр вполне может быть использована в качестве подготовительных упражнений для легкоатлетических, гимнастических и игровых видов спорта и некоторых видов единоборств (тяжелая атлетика, бокс, борьба).

Благодаря тому, что количество народных подвижных игр великое множество и они очень разнообразны, всегда можно подобрать такие, которые влияют на те или иные стороны двигательной или поведенческой деятельности детей. Чем чаще участвуют дети в подвижных играх, тем лучше развиваются у них способности, пригодные для спортивной деятельности и имеющие значение для развития творчества и профессиональных навыков.

У детей происходит развитие также физических качеств, нравственных и эстетических способностей. По своему характеру и темпераменту некоторые дети бывают замкнутыми, а под воздействием подвижных игр они постепенно становятся более общительными и не закомплексованными.

Исходя из данных литературных источников и обобщения опыта практики использования кыргызских подвижных игр, мы пришли к заключению, что необходимо проведение педагогического эксперимента по изучению их влияния на физическую подготовленность учащихся. По нашему мнению, для эффективного развития физической подготовленности детей школьного возраста нужно использовать следующие кыргызские подвижные игры: “качмай топ” – лапта, “уйчу” – пастух, “жоолук таштамай” – подбросить платок, “оромпой тебуу” – выталкивание, прыгая на одной ноге, “урмай топ” – игра с мячиком, “ак чолмок” – белый челнок, командная игра в борьбе за овладением челнока.

Для использования в педагогическом эксперименте именно этих подвижных игр натолкнуло то, что игры являются общеизвестными, используются естественные движения (бег, прыжки, метания) и в процессе их проведения они очень эмоциональны. В сравнении со спортивными играми овладеть техникой народных подвижных игр не требуется много времени и усилий. Они очень простые по содержанию и их правила также являются не сложными.

Одним из важнейших физических качеств является *скорость* – способность

человека минимизировать физические нагрузки в определенных условиях, в течение определенного периода времени, поэтому ему следует уделять особое внимание при первых уроках физкультуры в школе. Скорость давно определяется рядом двигательных и других человеческих качеств, которые позволяют выполнять двигательные действия за короткое время.

Это включает, во-первых, способность реагировать на чрезвычайные ситуации, требующие срочной двигательной реакции. Во-вторых, способность обеспечивать кратковременные физиологические процессы, оказывающие непосредственное влияние на скорость движения. В возрасте от 7 до 10 лет есть возможность для формирования быстрых движений, в частности увеличения их частоты и ритма. В этой возрастной группе значительное увеличение максимальной скорости бега связано с естественным развитием скорости движения. Созревает психомоторика, инициируется локомоторное движение.

Все это свидетельствует о необходимости начинать обучать скорости именно в этом возрасте. Педагогический процесс должен учитывать возрастные особенности, а процесс физического воспитания должен быть построен таким образом, чтобы он был направлен на гармоничное развитие физических качеств.

В связи с ранним началом обучения общий охват детей школьного возраста увеличивается, снижается возрастной предел для занятий спортом, которые лучше всего выполнять с использованием игрового метода.

Неоценимое преимущество подвижных игр в том, что их можно использовать на любом этапе учебного процесса.

Общая цель физической культуры конкретизируется оздоровлением и развитием физических качеств. Но как бы ни были важны спортивные результаты как конкретная цель, с общей социально-педагогической точки зрения они не могут в конечном итоге стать самоцелью.

Более важная цель на пути к ним – формирование полноценной личности за счет улучшения здоровья и развития физических качеств, сочетая духовное богатство, нравственную чистоту, физическое совершенство, чтобы использовать уроки физической культуры как фактор гармоничного формирования личности и воспитания в интересах общества.

Нравственное воспитание. Основные задачи нравственного воспитания игровым методом:

- 1) формировать нравственное сознание, мировоззренческие убеждения и мотивы деятельности в соответствии с идеалами высокой нравственности;
- 2) воспитывать присущие мировому сообществу нравственные чувства-любовь к Родине, гуманизм, коллективизм, дружбу;
- 3) формировать нравственный опыт, твердые привычки придерживаться этических норм, навыки социально оправданного поведения, честности, совести;
- 4) воспитывать волевые качества и личностные качества-волю к победе, прямую настройку на конкретное соревнование, воспитание правильного отношения к возможным спортивным неудачам и поддержание положительного эмоционального тонуса.

Когнитивное образование.

В аспекте задач умственного воспитания игровым методом предусмотрено:

- 1) обогатиться специальными знаниями, относящимися к области физической культуры; систематически их расширять и углублять, на этой основе формировать осмысленное отношение к занятиям физической культурой, способствовать формированию научного мировоззрения - наблюдать за исполнительской техникой соперника, накапливать спортивный опыт;
- 2) развитие познавательных навыков и умственных качеств, способствующих творческим проявлениям личности, в том числе самосознанию и самообразованию

посредством культуры – анализа и обобщения проявлений в игре, критической оценки и анализа двигательных действий.

Эстетическое воспитание.

Физические упражнения создают благоприятные условия для эстетического воспитания. В процессе тренировок формируется красивая осанка, осуществляется гармоничное развитие форм тела, воспитывается понимание красоты и граций движений. Все это помогает воспитать эстетические чувства, вкусы и идеи, способствует проявлению положительных эмоций, бодрости и оптимизма.

Связь между физическим и эстетическим воспитанием основана на единстве их цели – формирование личности и физическое совершенствование являются частью эстетического идеала.

Основные задачи эстетического воспитания игровой методикой:

- Обучение умению чутко воспринимать, глубоко чувствовать и правильно оценивать красоту в области физической культуры; формирование эстетически зрелого стремления к физическому совершенству;
- Поставлено правильно формирование эстетики поведения и межчеловеческих отношений; выработка активной позиции в утверждении красоты, непримиримости к безобразному во всех его проявлениях.

Эстетические ценности физической культуры не ограничиваются только внешними проявлениями красоты тела или красоты движений, но определяются прежде всего тем, что органическое приобщение к физической культуре приводит к полному здоровью, приносит ему приближение к физическому совершенству и, в этом плане, способствует достижению идеала гармоничного всестороннего развития личности.

Здоровье – одна из величайших эстетических ценностей, первое условие ощущения радости и красоты в жизни. С потерей здоровья человеческая красота и эстетика в той или иной степени теряются. Все этой характеризуется большими возможностями решения задач эстетического воспитания в процессе физического воспитания.

Их реализация требует соответствующей эстетической направленности в использовании средств и методов педагогического воздействия.

Этого можно добиться за счет умелого использования эстетических свойств, объективно присущих явлениям физической культуры, для выделения этих свойств и привлечения к ним внимания образованных людей.

Волевое образование.

Основными задачами, связанными с развитием воли в игровых условиях являются:

- 1) создавать мотивационные, интеллектуальные и моральные основы произвольных проявлений, связанных с требованиями игровой деятельности;
- 2) разнообразие качеств воли, которые требуются для этой деятельности – решительность, инициатива, отвага, самообладание, настойчивость; формироваться на основе этих центральных черт характера, которые проявлялись бы не только в процессе физического воспитания, но и в различных жизненных ситуациях.

Основное значение игрового метода в формировании спортивных качеств определяется тем, что этот метод исходит из естественных принципов спортивной деятельности (поиск превосходства, отношение к достижению), активизирует мобилизационную силу конкретных межличностных отношений студентов с необходимостью максимально раскрыть свои способности и в то же время требует умения контролировать себя в самых сложных ситуациях.

Отдельное соревнование, даже очень ответственное, конечно, ничего не решает в долгом и сложном процессе воспитания характера. Только регулярное участие в играх и систематическое применение игровых принципов при организации занятий могут быть постоянными факторами в формировании характера ученика.

Эффективное использование состязаний с это целью предполагает, в первую очередь, умелую постановку педагогом игровых задач, которые соответствовали бы реальным возможностям школьника. Ведь от этого, напрямую, зависит уверенность школьника в своих силах. В противном случае игры создадут “ментальные барьеры” из-за несоответствия “уровня требований” фактическим результатам.

На практике обычно используются несколько методических подходов, позволяющих снизить вероятность невыполнения условий игры без снижения требований к обучающемуся.

По мере адаптации спортсмена к игровым нагрузкам и ситуациям роль игрового метода в волевой подготовке не будет уменьшаться при таком условии, что степень требований, которые предъявляют к волевым качествам, возрастает. Это можно достичь, в основном, путем добавления дополнительных трудностей в формы состязаний, увеличением числа и частоты игры, повышением степени ответственности игр и разнообразием их условий.

Игровой метод используется в процессе физического воспитания не только для первоначального обучения движений или избирательного воздействия на индивидуальную способность, но и для всестороннего улучшения моторных характеристик в сложных условиях. В наибольшей степени это позволяет вам развивать такие качества и способности, как ловкость, находчивость, скорость ориентации, независимость, инициативность. В руках квалифицированного педагога он также является очень эффективным методом воспитания общества, духа товарищества, сознательной дисциплины других моральных качеств человека. Не менее важна его роль как средства активного отдыха, переключения учащегося на другой вид двигательной активности для ускорения и повышения эффективности процессов адаптации и восстановления, поддержания ранее достигнутого уровня физической подготовки.

Список использованной литературы

Гречко, К.В. Использование подвижных игр на уроках физической культуры при обучении игре в баскетбол [Текст] / К.В. Гречко // Актуальные проблемы физической культуры, спорта, туризма и рекреации: материалы V Всероссийской с международным участием науч.-практ. конф. студентов и аспирантов. – Изд-во: Общество с ограниченной ответственностью «СТТ» (Томск). – 2017. – С. 27-29.

Болатов, А. Н. Особенности применения спортивных и подвижных игр для развития быстроты и выносливости у учащихся 12–13 лет на уроках физической культуры [Электронный ресурс] / А.Н. Болатов // Молодой ученый. – 2015. – №11. – С. 580-584. – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/91/19782/> (дата обращения: 20.07.2018).

Андрианова, Н.В. Теория и методика подвижных игр: методическое пособие [Текст] / Н.В. Андрианова, И.В. Бессонова, Т.И. Полунина; Изд-во: Государственный социально-гуманитарный университет. – 2017. – 82 с.

Гриженя, В.Е. Организация и методические приемы проведения занятий по подвижным играм в вузе и школе [Текст] / В.Е. Гриженя. – М.: Сов.спорт, 2015. - 36 с.

Костычаков, В.Ф. Роль подвижных игр в повышении интереса к занятиям по физической культуре [Текст] / В.Ф. Костычаков, А.Ю. Бордачев Аллея науки. – Изд-во: Издательский центр «Quantum». – 2017. – Т.2 – С. 594-597.

Луткова, Н.В. Теория и методика обучения подвижным играм [Текст]: учебно-методическое пособие / Н.В. Луткова, Л.Н. Минина, И.Г. Фейгель. – Изд-во: ФГБОУ ВПО «Национальный государственный Университет физической культуры, спорта и здоровья имени П.Ф. Лесгафта, С-Пб, 2012. – 93 с.

ЭТНОПЕДАГОГИКА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭТНИЧЕСКИХ НАРОДНЫХ ПОДВИЖНЫХ ИГР НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И КАВКАЗА

Comparative Analysis of Ethnic Folk Mobile Games of the Peoples of Central Asia
and the Caucasus

БОРИСОВЕЦ Д.Р* РАЗМАХОВА С.Ю** БОЛЬШАКОВА О.И***

Аннотация. Этнопедагогический компонент образовательного процесса является важнейшей составной частью общей педагогической системы, которая включает духовные, культурные и физические аспекты развития человека. Духовные и культурные элементы связаны в первую очередь с онтогенезом нравственных норм и традиций, заложенных в природе любого этноса. Говоря о физической стороне становления личности, мы имеем в виду формирование его двигательных, координационных и силовых качеств, необходимых для полноценной и активной жизни. Кроме того, сравнивая некоторые подвижные игры народов Центральной Азии и Кавказа, мы обнаружили их сходство, что говорит о том, что в древности люди могли проживать на одной территории, либо активно кочевать из одной географической зоны в другую.

Ключевые слова: этнопедагогика, сравнительный анализ, этнический, народные игры, народы Кавказа, Центральная Азия, народные игры.

Abstract. The ethnopedagogical component of the educational process is an essential part of the general pedagogical system, which includes the spiritual, cultural and physical aspects of human development. Spiritual and cultural elements are primarily associated with the ontogenesis of moral norms and traditions embedded in the nature of any ethnic group. Speaking about the physical side of personality formation, we mean the formation of its motor, coordination and power qualities necessary for a full and active life. In addition, comparing some of the mobile games of the peoples of Central Asia and the Caucasus, we found their similarities, which suggests that in ancient times people could live in one territory, or actively wander from one geographical zone to another.

Keywords: ethnopedagogy, comparative analysis, ethnic, folk games, peoples of the Caucasus, Central Asia, folk games.

Введение. Одной из главных задач, стоящих перед этнопедагогикой является включение в образовательный процесс воспитательных идей, заложенных в культурах и традициях разных этносов и народов. Особенности воспитательных практик конкретного этноса активно трансформируются и внедряются в педагогический процесс. Некоторые, бытующие у отдельных наций инструменты народного воспитания, могут быть имплементированы в практическую деятельность официальных образовательных структур. Мы рассматриваем этнопедагогику как вид профессиональной деятельности, где духовная культура, традиции, язык, религия, быт, семейно-родовые и другие отношения выступают как основные средства воспитания и становления личности человека. Как вполне справедливо утверждал Г.Н. Волков: «Только поднявшись на вершину национальной культуры, человек может раскрыть для себя общечеловеческие ценности». Этнопедагогика, по его словам, нужна всем педагогам, так как является природосообразной и гуманистической. «Этнопедагогику можно было бы в общем и целом представить, как историю и теорию народного воспитания» [Волков, 2001:4]. Сегодня многими учеными в разных странах мира этнопедагогика оценивается как педагогическая наука, имеющая междисциплинарный и метапредметный характер. Она строится на взаимодействиях различных гуманитарных наук, в частности, таких, как этнография, этнопсихология, конфликтология, теория коммуникаций. По сути, метапредметный характер данной науки позволяет рассматривать жизнедеятельность любого этноса как с точки зрения духовно-нравственного, так и физического развития. В частности, это касается физической культуры и спорта, так как этнические подвижные игры издревле являлись способом не только познания окружающего мира, но и возможностью развития двигательных умений и навыков.

Цель: Сравнить этнические подвижные игры народов Центральной Азии и Кавказа с точки зрения этнопедагогики.

*старший преподаватель кафедры физического воспитания и безопасности жизнедеятельности Института естествознания и спортивных технологий Московского городского педагогического университета г. Москва.

**кандидат биологических наук, доцент кафедры физического воспитания и безопасности жизнедеятельности Института естествознания и спортивных технологий Московского городского педагогического университета г.Москва.

***старший преподаватель кафедры физического воспитания и безопасности жизнедеятельности Института естествознания и спортивных технологий Московского городского педагогического университета г.Москва.

Материалы исследования.

Для изучения проблемы исследования авторы использовали общенаучные методологические подходы, социологический опрос, исторический и сравнительно-этнический анализ.

Результаты исследования. В нашем исследовании приняли участие 80 студентов Московского городского педагогического университета и 186 студентов Российского университета дружбы народов. Продолжительность исследования составила два месяца. Нами исследовались вопросы, касающиеся этнических народных игр и их восприятие студентами двух ВУЗов. Социологический опрос состоял из двух этапов. Согласно проведенному нами исследованию, 55% респондентов на вопрос – насколько интересно им было бы узнать этнические подвижные игры, ответили, что интерес есть, однако они не владеют в полной мере информацией об этом, 30% опрошенных были уверены, что знают только русские народные игры, 5% студентов заявили, что где-то слушали о такой игре, как альчики, ну, а 10% вообще затруднились ответить на этот вопрос (рис.1).

Рис.1 Интерес к этническим играм

Стоит отметить, что в культуре народов Центральной Азии в играх было принято использовать доступные им атрибуты. Так из костей животных народы Таджикистана, Узбекистана, Киргизии, Казахстана и Монголии делали альчики. Мальчишки играли ими, причем, чем больше они выбивали эти кости, тем вероятнее становилась победа. В каждом дворе у любого ребенка была своя коллекция альчиков. К ним очень бережно относились, раскрашивали в разные цвета, они ценились в зависимости от своего размера, цвета и веса. К тому же, каждый альчик имел свое название. Были и особенные – биток, сочка или лобан (большие кости). Лобаны – основные альчики, в которые иногда заливали свинец, чтобы придать им более тяжелый вес. В игре бывают задействованы от 2 и более игроков. Перед каждым туром-сбросом лобана от бедра определяется очередность игроков. Такая игра развивала двигательные-координационные способности, формировала коммуникативные навыки, а также умение работать в команде.

У российских народов Кавказа подобная игра называлась «ашык» - древнетюркская карачаево-балкарская и кумыкская игра. Подобные игры встречаются и у казаков Терека и Ставрополя.

Таким образом, учитывая, что в альчики играют все тюркско-монгольские народы и русские казаки Кавказа, можно утверждать, что игра в альчики – мировая игра древних животноводов, популярна и по сей день.

Анализируя этнические народные подвижные игры, мы также обратили внимание еще на одну народную игру – игру в лянгу. Что касается истории появления такой игры, то, по утверждениям ученых-историков, лянга, скорее всего, могла быть тренировочным упражнением древних восточных всадников, которые должны были усидеть в седле без стремян одной лишь силой мышц ног. Упражнения с предметами из шкур барана или козы существовали в древности на юге Китая, где их использовали для укрепления мышц ног в единоборствах без оружия и всадники при стрельбе из лука. Назывался этот спорт «ланк-га» - «крепкая нога». Линг, ланг, ленг и даже «long» - разные

производные в индоевропейских языках от одного индоиранского корня, обозначающего удлинённую часть чего-либо, например, ноги. От этого же корня в русском языке, возможно, произошло слово «ляжка» - мышца ноги и «лягать». Что же представляет собой эта игра? Лянга – шарик, скрученный из лоскутных полосок или из травы, или из кусочков кожи, который подкидывали боковой стороной щиколотки одной ноги, а выигрывал тот, кто сделал больше всего ударов и у кого лянга не падала на землю. Стоит отметить, что такая игра развивала скорость, ловкость и моторику ног, что, в свою очередь, влияло на общую физическую подготовленность юношей.

Рис.2 Формирование физических качеств.

Анализ проведенного исследования показал, что данные игры, по ответам студентов, улучшают показатели физических качеств. Так, развитие глазомера совершенствуется на 15%, координационные возможности усиливаются на 20%, ловкость возрастет на 21%, быстрота реакции улучшается на 21%, а сила изменится и станет выше на 23%. Таким образом, любая этническая игра способствует укреплению мышц и костной системы, настойчивость и решительность (рис.2).

Игры формируют у детей социальные и идеологические ориентации, навыки общения, приобретаются определенные умения и знания, развивается творческое мышление. В подвижных соревновательных играх воспитывается ловкость, быстрота реакций, дисциплина, выдержка, честность, что, в свою очередь, помогает сформировать моральные и нравственные понятия.

Выводы. Мудрость народа, накопленная веками, может помочь педагогам решить наиболее актуальные проблемы, возникающие во время обучения. Развитие современного педагогического образования тормозит и недостаточный уровень этнопедагогической культуры, отсутствие у педагогов знаний по поликультурному взаимодействию, нежелание понять и принять тот факт, что полиэтничная образовательная среда требует совершенно другого уровня компетентности и знаний. Ко всему прочему педагоги зачастую сами не обладают достаточными знаниями в сфере межкультурной коммуникации, а потому не способны адекватно и своевременно реагировать на вызовы времени и ситуационные изменения среды жизнедеятельности. А между тем, именно образовательная среда и ее изменение диктует свои правила и выдвигает свои требования педагогам. Индивидуальная подготовка будущих педагогов должна строиться с учетом личностных особенностей студентов, его этнической принадлежности, культурных и образовательных потребностей. Дифференцированный подход к каждому может обеспечить эффективное продвижение интересов студентов в процессе обучения, дать стимул для дальнейшего развития его потенциальных способностей и как конечный результат – появятся высококлассные специалисты, востребованные на рынке труда и приносящие пользу государству.

В современном образовании важно привлекать студентов к изучению фундаментальных основ этнической жизни, этнических традиций и обычаев, особенностей культур других народов, населяющих Россию, чтобы все это органично

вплеталось в образовательный процесс и не создавало отторжения у студентов и учащихся.

Все мы разные, но, по словам В.С. Кукушина: «Знакомство с воспитательными традициями разных народов еще раз убедит нас в том, что все мы на Земле – «в одной лодке», все мы нужны друг другу, все мы – различные звенья одной цепи, имя которой – жизнь» [Кукушин, 2002:9].

Список источников

Волков Г.Н. Этнопедагогика. М.: Академия, 2001 г., с. 25

Дениз Арык. Использование кыргызских подвижных игр для развития физической подготовленности учащихся // Международный научный журнал «Символ науки», №3 2016 г., с. 19-23

Дениз Арык. Аналитический обзор этнических игр кочевых кыргызов по материалам русскоязычных литературных источников // Международный научный журнал «Символ науки», №3 2016 г., с. 23-26

Кукушин В.С. Этнопедагогика: учеб. пособие. М.: Изд-во Моск. психол.-пед. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002 г., с. 9

Николаева В.А., Гринёва Е.А., Олевская И.А., Усольцева Е.В. Использование этнопедагогики в подготовке будущих специалистов в условиях вуза // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки, 2018 г., с. 315-321

«Роль народных игр в традиционной системе воспитания у чеченцев» // Кавказские игры: вместе из прошлого в будущее. Назрань, 2011 г., с. 44–51.

Тахкушинов А.К. Этнопедагогика как наука: анализ основных категорий// Вестник Майкопского государственного технологического университета, 2016 г., с.11-14.

Этнопедагогика как фактор сохранения российской идентичности. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения академика Г.Н.Волкова, Чебоксары, 2017 г., с.590

References

Volkov G.N. Ethnopedagogika. M.: Academy, 2001, p. 25

Denise Aryk. Use of Kyrgyz mobile games for the development of physical fitness of students//International scientific journal "Symbol of Science," No. 3 of 2016, p. 19-23

Denise Aryk. Analytical review of ethnic games of nomadic Kyrgyz based on materials of Russian-language literary sources//International scientific journal "Symbol of Science," No. 3, 2016, p. 23-26

Kukushin V.S. Ethnopedagogika: textbook. M.: Publishing House of Mosk. психол. - пед. in-ta; Voronezh: Publishing House of NPO MODEK, 2002, p. 9

Nikolaev V.A., Grineva E.A., Olevskaya I.A., Usoltseva E.V. The use of ethnopedagogy in the training of future specialists in the conditions of university//Scientific notes of Oryol State University. Series: Humanities and Social Sciences, 2018, p. 315-321

"The role of folk games in the traditional system of education among Chechens"//Caucasian games: together from past to future. Nazran, 2011, p. 44-51

Takhushinov A.K. Ethnopedagogika as a science: analysis of the main categories//Bulletin of Maykop State Technological University, 2016, p. 11-14

Ethnopedagogy as a factor in the preservation of Russian identity. Materials of the international scientific and practical conference dedicated to the 90th anniversary of the birth of academician G.N. Volkov, Cheboksary, 2017, p.590.

РЕАЛИЗАЦИЯ НАСЛЕДИЯ ЯКУТСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БОРЬБЫ ХАПСАГАЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ СТУДЕНТОВ ВУЗА

ДРУЗЬЯНОВ И. И*, ЧЕРКАШИНА Е. В, ПРЯНИКОВА Н. Г****
ЧЕРКАШИН И. А******

Развитие и популяризация национальных видов спорта и борьбы хапсагай в частности в Республике Саха и за ее пределами способствовали возрастанию необходимости во возвращении квалифицированных дипломированных специалистов. До 2001 г. на базах двух физкультурных вузов РС (Я) Института физической культуры и спорта Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова и Чурапчинского государственного института физической культуры и спорта не готовили специалистов – тренеров по национальным видам спорта. Значительный вклад в основание первой на постсоветском пространстве кафедры национальных видов спорта внес ведущий ученый, занимающийся вопросами изучения национальных видов спорта и игр коренных народов Якутии, д.п.н., профессор В. П. Кочнев, выступивший инициатором создания кафедры национальных видов спорта в Якутском государственном университете. Кафедра «Национальные виды спорта и народные игры» начала свое функционирование 1 сентября 2001 г .

С 2001 по 2012 гг. носила статус обеспечивающей кафедры ИФКиС СФВУ им. М.К. Аммосова. Группа специалистов под руководством кандидата педагогических наук М. И. Борохина в 2013 г. разработали федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования основной образовательной программы по направлению 04.03.01 «Физическая культура», профиль подготовки «Национальные виды спорта и народные игры». Тем самым преобразовав кафедру из обеспечивающей в выпускающую. Тогда же был осуществлен первый набор студентов, которые через четыре года получили диплом по специальности «национальные виды спорта». Спустя год была открыта заочная про-грамма бакалавра. В 2016 г. под руководством кандидата педагогических наук В. Г. Торговкина открылась магистерская программа по профилю «Современные технологии физического воспитания», весной 2017 г. – по профилю «Подготовка высококвалифицированных спортсменов по мас-рестлингу». Начиная с 2017–2018 уч.г. на кафедре начинают готовить аспирантов. Летом 2017 г. кафедра переименована на «Мас-рестлинг и национальные виды спорта».

Одним из приоритетных направлений кафедры «МРиНВС» является научная работа, направленная на изучение создания и развития национальных видов спорта (борьбы хапсагай, мас-рестлинг, якутских прыжков), народных игр коренных народов РС. Коллектив кафедры регулярно организуют и проводят научно-практические конференции, семинары, курсы повышения квалификации для тренеров. С целью научно-методического сопровождения спортсменов высокой квалификации, привлечения студентов бакалавриата, магистратуры к научным исследованиям в 2012 г. в ИФКиС был создан «Научно-образовательный центр по олимпийским и национальным видам спорта».

Кафедра активно участвует в спортивной жизни Республики Саха, регулярно организовывая и проводя соревнования различного уровня – республиканские, всероссийские, международные. Ежегодно студенты кафедры регулярно становятся МС

* старший преподаватель Северо-Восточный федеральный университет, 750244ivan@mail.ru

** доцент Северо-Восточный федеральный университет, Московский государственный университет спорта и туризма, Churapcha_lena@mail.ru

*** доцент Московский государственный университет спорта и туризма, pryantikovanata@yandex.ru

**** профессор, Северо-Восточный федеральный университет, Московский государственный университет спорта и туризма, Чурапчинский государственный институт физической культуры и спорта, 706037@mail.ru

РС по национальной борьбе хапсагай. Значительный вклад в развитие борьбы хапсагай не только кафедре «МРиНВС», но и в Республике Саха внес старший преподаватель В.В. Уйгуров, под руководством которого сборная команда СВФУ по борьбе хапсагай становилась чемпионом Республики Саха и Спартакиады «Игр Манчаары-2013 г.» .

В 2017 – 2018 уч.г. на кафедре преподают две дисциплины, которые касаются национальной борьбы хапсагай – «История физкультурного движения в Якутии» и «Профессиональное спортивное совершенствование по национальным видам спорта (хапсагай, мас-рестлинг, якутские прыжки, и северное многоборье). Следует отметить, что в СВФУ им. М.К. Аммосова на кафедре «Физическое воспитание» студенты факультетов и институтов университета, кроме ИФ-КиС имеют возможность посещать на занятиях по физической культуре элективный курс «Национальная борьба хапсагай». На данную дисциплину выделено 400 часов практических занятий на протяжении 3 курсов (1 семестр – 60 ч., 2 семестр – 72 ч., 3 семестр – 60 ч., 4 семестр – 74 ч., 5 семестр – 60 ч., 6 семестр – 74 часов).

Еще один физкультурный вуз в Республике Саха – ЧГИФКиС - значительное внимание уделяет развитию и распространению национальных видов спорта. В этой связи в 2011-12 уч.г. в институте была образована кафедра спортивных единоборств, традиционных игр и состязаний, приоритетными направлениями, которой стало сохранение и развитие в современных социально-экономических условиях НВС, подготовка конкурентноспособных специалистов, проведение научных исследований, научно-методическая помощь тренерам и спортсменам и пр. Кафедра СЕТИиС обеспечивала образовательный процесс по направлению 032100.62 «Физическая культура» и по ФГОС ВПО III поколения по направлению 034300 «Физическая культура» профили «Спортивная тренировка», «Физкультурное образование». В 2015 – 2016 уч.г. переименована на кафедру спортивной подготовки и национальных видов спорта. В настоящее время кафедра осуществляет образовательный процесс по направлению подготовки «Физическая культура» 49.03.01 бакалавриат по ФГОС 3+-. Научно-педагогический состав кафедры в разные годы разрабатывали практические рекомендации по подготовке спортсменов в национальной борьбе хапсагай, а также других национальных видов спорта народа Саха, в основе которых лежали результаты передовых исследований спортивной науки, с применением современных методов контроля физической подготовленности и функционального состояния спортсменов, биомеханического анализа кинематико-динамических характеристик техники видов спорта .

На кафедре спортивной подготовки и национальных видов спорта в 2017 – 2018 уч.г. на кафедре преподавалась дисциплина «Теория и методика обучения национальным вида спорта», в которой рассматриваются вопросы, касающиеся якутской национальной борьбы хапсагай. Также преподавали еще одну дисциплину «Спортивное педагогическое совершенствование», где проходили учебно-тренировочные занятия со студента-ми, занимающимися национальной борьбой хапсагай. На данную дисциплину выделено 400 академических часов на практические занятия, из них в 1 семестре 60 ч., во 2 семестре – 72 ч., 3 семестре – 60 ч., 4 семестре – 74 ч., 5 семестре – 60 ч, 6 семестре – 74 ч.

Первый выпуск студентов, обучающихся на кафедре «Национальные виды спорта и народные игры», состоялся в 2005 г. Всего выпускниками кафедры являлось 10 человек, из них 6 спортсменов, специализирующихся в якутской национальной борьбе хапсагай, что составило 50 % от общего числа выпускников. В период с 2006 г. по 2009 г. включительно кафедра выпускала 10 специалистов по НВС выпускников, число хапсагаистов варьировалось от 3 до 5 чело-век в год, соответственно от 30 до 50 % от общего числа выпускников (Рисунок 1).

Х Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
Х Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов

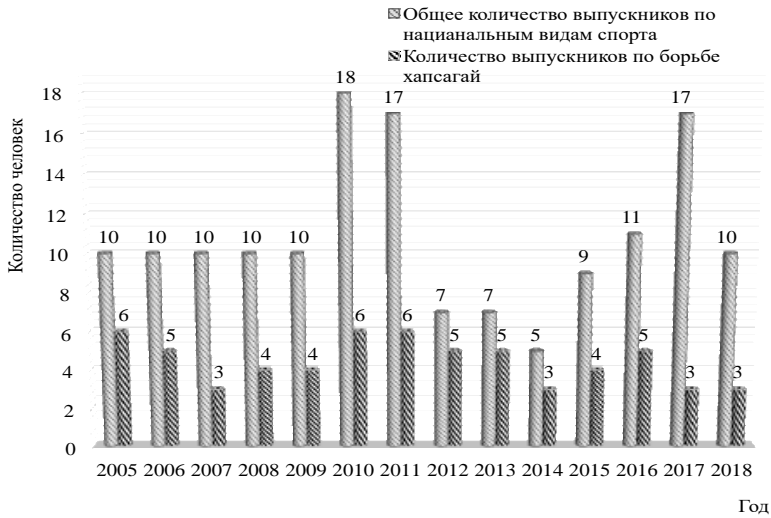

Рисунок 1 – Динамика численности выпускников кафедры «Мас-рестлинг и национальные виды спорта» Института физической культуры и спорта Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова

2010-2011 гг. отличаются наибольшим количеством выпускников данной кафедры, однако из них только по 6 специалистов по борьбе хапсагай в год, данный показатель не превышает 33,3 %. В последующие годы общая численность студентов кафедры значительно уменьшилась и до 2017 г., показатель выпускников колебался в пределах 5 – 11 человек, из которых на борьбу хапсагай приходится от 3 до 5 выпускников, что соответствует 44,4 – 60 % (Рисунок 11). В 2017 г. количество выпускников соответствовало 17 человек из которых трое – специалисты по борьбе хапсагай (17,6 %), в 2018 г. трое из 10 человек являлись борцами-хапсагаистами, что составило 30,0% всех выпускников кафедры МРиНВС в этот год. Таким образом, анализируя динамику количества выпускников кафедры с учетом специализации «национальная борьба хапсагай» в период с 2005 по 2018 гг., определили, что из 151 выпускника кафедры 62 – специалисты по борьбе хапсагай (бакалавры по физической культуре, профиль «Национальные виды спорта и народные игры»), что составляет 51,2 % всех выпускников кафедры за 14 лет.

Относительно первого выпуска студентов, занимающихся борьбой хапсагай, обучающихся в ЧГИФКиС, то он был значительно позже нежели в ИФКиС СВФУ – в 2015 г. На сегодняшний день на кафедре спортивных единоборств традиционных игр и состязаний, которая в 2015–2016 учебном году переименована на кафедру спортивной подготовки и национальных видов спорта было подготовлено 27 специалистов по национальной борьбе хапсагай из 61 выпускника данной кафедры, что соответствует 44,3 % всех специалистов по национальным видам, получивших высшее образование в ЧГИФКиС. В 2015 г. всего выпускниками кафедры являлось 8 человек, из них 1 спортсмен, специализирующийся в якутской национальной борьбе хапсагай, что составило 12,5% от общего числа выпускников (2).

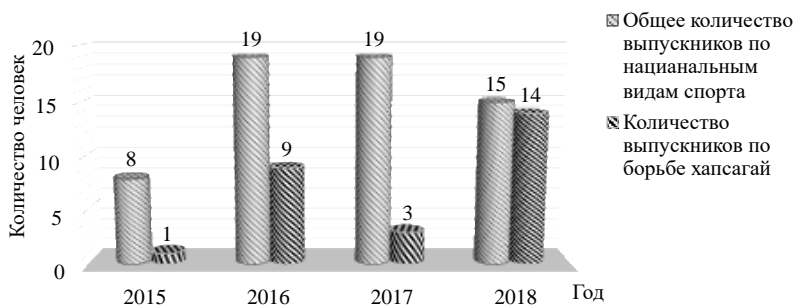

Рисунок 2 – Динамика численности выпускников кафедры спортивной подготовки и национальных видов спорта Чурапчинского государственного института физической культуры и спорта.

В 2016 г. количество выпускников кафедры увеличилось в два раза – и составило 19 человек, а число хапсагаистов возросло до 9, что уже соответствовало 47,4 % от общего числа выпускников. Через год общее количество выпускников кафедры осталось неизменным, однако число хапсагаистов уменьшилось до трех, что соответствовало 15,8 %. Наибольшее количество специалистов по борьбе хапсагай было подготовлено в 2018 г. – 14 человек из 15 всех выпускников кафедры спортивной подготовки и национальных видов.

Относительно научных исследований в борьбе хапсагай, то они незначительны, но все же имеются. Первая диссертационная работа, затрагивающая вопросы национальной борьбы хапсагай была защищена Я. С. Сыроватским в 1998 г. Диссертация на тему «Этнопедагогические основы национального спортивного единоборства саха «хапсагай»» посвящена изучению борьбы с позиции обоснования этнопедагогических аспектов хапсагай и раскрытию путей развития данного вида спорта, позиционируя его как средство воспитания подрастающего поколения. Автор раскрыл вопросы относительно социально-педагогического характера зарождения и развития якутской национальной борьбы хапсагай, выявлено его воспитательное значение. В работе также отражены такие вопросы как: место и значение национальной борьбы народа саха в физическом воспитании путем изучения наследия выдающегося педагога, заслуженного тренера ЯАССР, РСФСР, СССР Д.П. Коркина, являющегося основателем национальной школы единоборств и школы вольной борьбы в РС (Я), значение и место борьбы хапсагай в этнопедагогике. В диссертационной работе представлен материал, частично отражающий историю борьбы хапсагай, проанализированные данные об упоминании единоборства в народном эпосе. Автор рассматривал хапсагай как средство воспитания качеств личности на основе изучения основ техники и тактики вида спорта. Изложены данные об известных сильнейших спортсменах, специализирующихся в борьбе хапсагай, послуживших примером для молодежи. Спустя 15 лет была защищена еще одна диссертационная работа Н. В. Никифорова «Технико-тактическая подготовка борцов хапсагаистов на начальном этапе с учетом систематизации техники приемов». Автором фрагментарно изучены данные зарождения национальной борьбы хапсагай, определены пути повышения эффективности технико-тактической подготовки борцов-хапсагаистов, классифицированы приемы, применяемые спортсменами, разработана методика обучения технике базовых приемов борьбы хапсагай. Н. В. Никифоровым были получены следующие результаты. Классифицированы приемы по шести характеристикам таким как: виды; стиль их исполнения; расположение хапсагаистов в вертикальной плоскости; направление выполнения в горизонтальной плоскости; расположение борцов в сагиттальной плоскости; количество опор во время проведения приемов. Разработана методика обучения приемам борьбы хапсагай для студентов первого года обучения, особенность которой заключается в сочетании методов повторного и переменного

выполнения двигательного действия при обучении техники борьбы хапсагай. Подготовка начинающих спортсменов с применением методики на основе сочетания ста-бильных и изменяющихся условий способствовала повышению уровня показа-телей технико-тактической подготовленности.

В 2013 г. на базе Чурапчинского государственного института физической культуры и спорта проводилась научно-исследовательская работа в рамках под-программы «Развитие биотехнологий в Республике Саха (Якутия) на 2013-2016 годы» Государственной программы «Научно-техническое и инновационное развитие РС (Я) на 2012 – 2016 годы» Госкомитета РС (Я) по инновационной политике и науке по теме: «Разработка методов коррекции психофизиологических показателей спортсменов с использованием биопродуктов из северного сырья». Данная работа посвящена повышению психофизиологического состояния спортсменов, специализирующихся в национальных видах спорта таких как борьба хапсагай и мас-рестлинг, с применением использования препарата «Эпсорин». Группой авторов было проведено исследование, направленное на разработку методики психофизиологического состояния, куда вошли такие компоненты как: оценка нейродинамических свойств ВНД на основе применения диагностического оборудования, психологическое тестирование и теппинг-тест, также она включала разработанные дифференцированные шкалы оценки психофизиологических состояний, разработанные путем применения метода сигмо-видных отклонений В. М. Зацюрского. Применяя данную методику авторы определили параметры, характеризующие индивидуально-типологические свойства высшей нервной деятельности и сенсомоторные функции спортсмена до и после применения ими курса препарата «Эпсорин». Спортсмены-хапсагаисты проходили мониторинг психофизиологического состояния во время которого выявили следующие показатели: простая зрительно-моторная реакция (ПЗМР); реакция выбора одного сигнала из трёх (РВ1-3); реакция выбора двух сигнала из трёх (РВ2-3), функциональная подвижность нервных процессов (УФП НП); сила нервных процессов (СНП). В результате обследования спортсменов были получены показатели временнелатентных периодов (мс), количество допущенных ошибок, среднеквадратическую величину отклонения(мс) для ПЗМР, РВ1-3, РВ2-3. Исследования заключались в том, чтобы разработать методику повышения уровня психофизиологического состояния у хапсагаистов разной квалификации, на основе использования препарата «Эпсорин», в состав которого входит экстракт из пантов северного оленя. В исследованиях участвовали 33 спортсмена. Исследования охватывали подготовительный период годичного тренировочного цикла спортсменов. В результате исследования в рамках НИР были выявлены положительные изменения параметров индивидуально-типологических свойств ВНД и сенсомоторных функций спортсменов по прошествии двухнедельного курса приема адаптогена «Эпсорин». В группе борцов хапсагаистов более выраженные изменения наблюдались у квалифицированных спортсменов, принимающих биопродукт, значительно уменьшилось время латентного периода ПЗМР во время выявления уровня функциональной подвижности нервных процессов, силы нервных процессов, уменьшилось время экспозиции сигнала. У борцов без спортивного разряда незначительно улучшился показатель количества ошибок в четырех тестах (РВ1-3, РВ2-3, УФП НП). В начале микроцикла среди хапсагаистов без разряда экспериментальной группы определили 25 % борцов с высокой тревожностью. По окончании двух недель тренировочных занятий и приема препарата «Эпсорин» лиц с таким уровнем тревожности не было, однако появились спортсмены с низкой (13 %), увеличилось количество человек с умеренной тревожностью от 75 до 87 %. Среди квалифицированных борцов хапсагаистов в начале эксперимента присутствовали спортсмены с умеренной и высокой тревожностью – 78 и 22 % соответственно. Через две недели повторные обследования показали, что состояние высокой тревожности сменилось низкой и умеренной – соотношение процента обследованных достигло 11 и

89 % соответственно. Определена динамика уровня психофизиологического состояния спортсменов, специализирующихся в борьбе хапсагай, в зависимости от спортивной квалификации, под воздействием биологически активной добавки «Эпсорин». В экспериментальной группе спортсменов без разряда до начала микроцикла выявлены борцы со средним (63 %) и выше среднего (37 %) уровнем психофизиологического состояния. По окончании эксперимента среднему уровню уже соответствовало 75 %, выше среднему уровню – 25 % обследованных. Квалифицированные спортсмены продемонстрировали более высокие показатели. До приема препарата «Эпсорин» борцы демонстрировали уровень ниже среднего (25 %) и средний (75 %), после экспериментального микроцикла результаты выросли, были выявлены спортсмены со средним и выше среднего уровнем – 37 и 63 % соответственно.

Литература

1. Друзьянов, И.И. Национальные виды спорта – фундамент олимпийских достижений якутских спортсменов / Я.И. Яковлев, И.И. Друзьянов, Н.Д. Кронников, С.В. Семенов // Теория и практика физической культуры. – 2018. – No 7. – С. 98-99. – авт. вклад 0,13 п.л.
2. Друзьянов, И.И. Соревнования в якутской национальной борьбе хапсагай / И.И. Друзьянов, С.И. Гаврильев, И.А. Черкашин // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2019. – No 3. – С. 96-101. – авт. вклад 0,35 п.л.
3. Друзьянов, И.И. Динамика численности высококвалифицированных специалистов по якутской национальной борьбе хапсагай как показатель развития данного вида спорта / И.И. Друзьянов, П.И. Яковлев, И.А. Черкашин // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2019. – No 4. – С. 107-111. – авт. вклад 0,33 п.л.
4. Друзьянов, И.И. Пути развития якутской национальной борьбы хапсагай в современных условиях / И.И. Друзьянов, И.И. Барашков, И.А. Черкашин // Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. – 2019. – No 5. – С. 100-104. – авт. вклад 0,25 п.л.
5. Друзьянов, И.И. Влияние наследия якутской национальной борьбы хапсагай на мотивацию занятия спортом студентов вуза / И.И. Друзьянов, А.П. Уларов, Е.В. Криворученко // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2019. – No 5. – С. 104-110. – авт. вклад 0,28 п.л.
6. Друзьянов, И.И. Показатели развития якутской национальной борьбы хапсагай / И.И. Друзьянов, Н.С. Филиппов, И.А. Черкашин // Теория и практика физической культуры. – 2019. – No 7. – С. 40-42. – авт. вклад 0,18 п.л.

BİREYSEL SPOR YAPAN KİŞİLERİN KARAR VERME DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ (MASA TENİSİ ÖRNEĞİ)**Examination of Decision-Making Levels of Individual Sports Persons (Table Tennis Example)**

Ünal TÜRKÇAPAR* Tahmira SABRALİYEVA**

Özet

Amaç: Bu çalışma Kırgızistan'da masa tenisi sporu yapan bireylerin karar verme düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

Yöntem: Bu çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma betimsel ve çıkarımsal bir niteliğe sahiptir. Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020 yılında Kırgızistan'da masa tenisi sporu yapan 168 kadın ve 201 erkekte oluşan toplam 369 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada gönüllü katılım kriteri esasına göre şekillendirilmiştir. Bu çalışmada verilerin toplanması için araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve Karar Verme Ölçeği kullanıldı. Kişisel bilgi formu; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kaç yıldır lisanslı sporcusunuz, aylık gelir düzeyiniz, ikamet ettiğiniz yer, mesleğiniz ve zararlı alışkanlığınız var mı sorularından oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların karar verme düzeylerini belirlemek amacıyla; Mann ve diğerleri (1998) tarafından hazırlanan ve Türkçe'ye uyarlanması, Deniz (2004) tarafından uyarlanan karar verme ölçeği (MKVÖ I-II) kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 21.0 istatistik programı ile değerlendirildi.

Bulgular: Çalışmaya katılan masa tenisi sporcularının cinsiyet ve eğitim seviyeleri değişkenlerinde anlamlı bir fark olduğu, ancak gelir seviyeleri ve lisanslı spor yılı değişkenlerinde anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç: Masa tenisi sporcularının karar verme düzeylerinin şekillenmesinde cinsiyet ve eğitim seviyeleri değişkenlerinin belirleyici faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Masa tenisi, Spor, Karar verme.

Abstract

Aim: This study is to determine how the decision-making levels of individuals who play table tennis in Kyrgyzstan are shaped.

Method: Scanning method was used in this study. This study has a descriptive and inferential nature. The study group of this research consists of 369 participants, 168 women and 201 men, who played table tennis in Kyrgyzstan in 2020. The study was shaped on the basis of voluntary participation criteria. In this study, a personal information form prepared by the researcher and a Decision Making Scale were used to collect data. Personal information form consists of questions such as gender, age, education level, how many years have you been a licensed athlete, monthly income level, place of residence, profession and do you have any harmful habits. In addition, in order to determine the decision-making levels of the participants; The decision-making scale (DMS I-II) prepared by Mann et al. (1998) and adapted into Turkish, adapted by Deniz (2004) was used. The obtained data were transferred to the computer environment and evaluated with the SPSS 21.0 statistical program.

Findings: It was concluded that there was a significant difference in the variables of gender and education level of the table tennis players participating in the study, but there was no significant difference in the variables of income levels and licensed sports years.

Result: It has been concluded that the variables of gender and education level are the determining factors in shaping the decision-making levels of table tennis players.

Keywords: Table tennis, Sport, Decide.

Giriş

Karar verme önemli yaşam becerilerinden biridir. Yerinde ve zamanında verilmiş kararlar bireyin hayatında olumlu değişikliklere sebep olurken, hatalı verilmiş kararlarda hayatı olumsuz etkileyebilir. Karar verme becerisi hem seçim yapmayı hem de bu seçim sonunda sorumluluk almayı içermektedir. Çünkü kişi aldığı kararın sonuçları ile yüzleşmek zorundadır. Karar verme hem duygusal, hem de bilişsel özellikler tarafından etkilenmektedir (Gürçay, 1998; Şeyhun, 2000; Yeşilyaprak, 2000).

Karar verme; kurum veya kişileri hedef ve amaçlarına erişirebilecek kaynaklar, olanaklar, araç, teknik, metotların bütünüdür. Özetle bir tercih ve karar verme sürecini ifade etmektedir (Güney, 2012). İdarecilerin veya idareci olmayan bir kimsenin bir hususta yapmış olduğu seçim karar olarak ifade edilmektedir. Öyleyse karar kavramının benimseme, tavır koyma, tercih etme, seçmeyle yakinen ilişkili olduğu görülmektedir. Karar verenin konu hakkında düşünmesi neticesinde çözüm ya da çare olarak gördüğü yol onun kararıdır. Doğru veya yanlış, İyi veya kötü, karara varmak demek bir seçim yapmak demektir. Kararsızlık demek seçim yapamamak, karar verememek demektir. Fakat yöneticilik bir karar verme işidir.

*Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, turkcaparunal@hotmail.com

**Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, tahmira.sabraliyeva@manas.edu.kg

Dolayısıyla karar veremeyen kişi yöneticilik yapamayacaktır (Koçel, 2007).

Her insan karar verme durumunda farklı tepki gösterir. Karar verme stili, her birey için farklı olduğu gibi bireyin sahip olduğu alışkanlıkları, yaklaşımını ve tepkilerini sergilediği eylemi kapsayan bir durumdur. Karar verme durumunda, birey karar verme stilleri yani stratejilerini temel almaktadır (Öztabak, 2013).

Karar verme eylemine etki eden unsurların içerisinde karar vericilerin nitelikleri, karar vericilerin verecekleri kararla ilgili bilgileri ve kararın amacını saymak mümkündür. Genel olarak bakıldığında anlık kararların ve süreçlerin sonunda verilen kararların olduğu iki gruba saymak mümkündür. Gündelik uğraşlar içerisinde verilen, farkında bile olunmayan kararlar anlıktır. Anlık karar verirken yoğunlukla stres ve zaman baskısı bulunurken karar verme sürecinin neticesinde verilmiş kararlarda daha az stres bulunduğunu söylemek mümkündür. Doğru şekilde ve akıllıca verilmiş kararlarda farklı seçeneklerin içinden iyisi seçilmektedir (Aytaç ve Gürsakal, 2015).

Karar verme kavramı birçok bilimsel alan tarafından araştırılmaktadır. Glovich'e göre spor alanı karar verme çalışmalarının incelenmesi için en uygun alan olduğunu belirtmiştir (Vural, 2013).

Günümüzde birçok spor branşında oynanmakta olan oyunlar taktiğe dayalı, hızlı bir biçim almıştır. Sporda hakem ve antrenörün yanında sporcular tarafından verilen kararlarda oyunun gidişatına etki edebilmektedir. Bu nedenle kritik durumlarda sporcunun verdiği karar oyunu değiştirmektedir.

Müsabaka esnasında sporcunun karar verme esnasında hangi stili uyguladığı da büyük önem taşımaktadır. Karar verme stillerinden hangisinin kullanıldığı, kararların sonuçları ve müsabaka sonucu sporcunun sadece fiziksel özellikleri ya da kapasitesi, onu yaptığı branşta belli bir noktaya kadar ulaştıracağı somut bir göstergesidir (Akcan, 2016).

Bu çalışmanın amacı masa tenisi sporu yapan bireylerin karar verme düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma betimsel nitelikte olup, masa tenisi sporcularının karar verme düzeylerine bakılmıştır.

Bu çalışmada "tarama modeli" düşünülerek araştırmanın modeli oluşturulmuştur. Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu olduğu şekilde tanımlamayı amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmanın konusu olan olay, kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi aktarılmaya çalışılır. Bu koşulları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme amacı yoktur (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020 yılında Kırgızistan'da masa tenisi sporu yapan 168 kadın ve 201 erkekten oluşan toplam 369 katılımcı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgiler Formu" kullanılmıştır. Bu form; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kaç yıldır lisanslı sporcusunuz, aylık gelir düzeyiniz, ikamet ettiğiniz yer, mesleğiniz ve zararlı alışkanlığınız var mı sorularından oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan "karar verme ölçeği; Mann, Burnett, Radford ve Ford (1997) tarafından Flinders Karar Verme Ölçeği I-II referans alınarak hazırlanmıştır. Mann ve diğerleri (1998) MKVÖ I-II bakımından altı ülkeyi karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. MKVÖ I-II'nin Türkçe'ye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılması Deniz (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir MKVÖ-I'nin amacı katılımcıların karar verme aşamalarında öz saygı (kendine güven) düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Ölçekte toplamda 6 madde bulunmakta olup, ifadeler 3'lü likert tipidir. Ayrıca 2-4-6. Maddeler ters olarak kodlaması yapılmıştır. Ölçekten alınan puanların belirlenmesinde ifadelere verilen "Doğru" cevabı 2 (iki), "Bazen Doğru" cevabı 1 (bir), "Doğru Değil" cevabı 0 (sıfır) puan olacak şekildedir. Bu

өлçekten elde edilebilecek en yüksek puan 12 (on iki) olup, alınacak olan puanların yüksek olması bireyin karar vermedeki öz saygı düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. MKVÖ-II'nin toplamda 22 maddeden oluşmakta olup, bireylerin karar verme stillerini belirlemede kullanılmaktadır. Ölçekten alınan puanların belirlenmesinde ifadeler verilen “Doğru” cevabı 2 (iki), “Bazen Doğru” cevabı 1 (bir), “Doğru Değil” cevabı 0 (sıfır) puan olacak şekilde olup, ifadeler 3'lü likert tipi ifadelerdir. Bu ölçek 4 alt boyuttan oluşmakta olup (Deniz, 2004):

1) Dikkatli Karar Verme Stili: Kişinin bir karara erişme sürecinden önceki lazım gelen bulmaya çalışması ve bir başka alternatif oluşturabilecek durumları göz önünde bulundurmasından sonra kararını verme durumudur. Bu alt boyut 6 maddeden oluşmuş olup, madde numaraları; 2-4-6-8-12-16 'dır. Alt boyutta ters madde bulunmamaktadır.

2) Kaçınan Karar Verme Stili: Kişilerin bir karar verme aşamasında kaçınan davranışlar sergilemesi ve karar almaktan çekinmesi, karar alma süreçlerini başkasına bırakması, sorumluluk üstlenmemesi gibi hususları kapsamaktadır. Bu alt boyut 6 maddeden oluşmuş olup, madde numaraları; 3-9-11-14-17-19 'dur.

3) Erteleyici Karar Verme Stili: Kişilerin bir mazeret belirtmeksizin alınması gereken bir kararı sürekli erteleme, sürüncemede bırakması ve geciktirmesidir. Bu alt boyut 5 maddeden oluşmuş olup, madde numaraları 5-7-10-18-21'dir.

4) Panik Karar Verme Stili: Kişinin karar alma pozisyonunda kaldığında kendisini çeşitli şekilde (zaman, mekân vb.) baskı altında hissetmesinden kaynaklı aceleci hareketlerde bulunup, çözüme bir an evvel ulaşma gayretidir. Bu alt boyut 5 maddeden oluşmuş olup, madde numaraları 1-13-15-20-22'dir.

MKVÖ I-II'nin güvenilirlik çalışması Deniz'in (2004) katkısı ile yapılmış ve çalışmada ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık ve test tekrar yöntemleri ile araştırılmıştır. Ölçeğin test tekrar-test ölçümü sonucu ölçeğin Croanbach Alpha güvenilirlik katsayısı $r=0,760$ bulunmuş olup, güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmaya katılan bireyler hakkında tanımlayıcı bilgiler sağlamak amacıyla yapılan çalışmanın verileri SPSS 21 programında değerlendirilmiştir. Verilerin analizine uygun analiz türünü belirlemek amacıyla ilk önce normallik testi (Kolmogorow-Smirnov testi) yapılmış olup homojen olup olmadıkları belirlenmiştir. Araştırmanın verileri parametrik test uygulayacak kadar normal dağılım gösterdiğinden ikili karşılaştırmalarda (independent sample) t-test ve çoklu karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. İstatistikî analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak seçilmiştir.

BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen veriler analiz edilerek aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların MKVÖ-I ve MKVÖ-II ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması amacıyla yapılan analiz sonuçları

		Cinsiyet	N	Ortalama	SS	sd	t	P
MKVÖ-II	Dikkatli Karar Verme	Kadın	168	8,6254	2,46168	367	1,383	0,16
		Erkek	201	8,6546	2,13553			
	Kaçınan Karar Verme	Kadın	168	8,7224	2,22368	367	1,281	0,27
		Erkek	201	8,6876	2,31753			
	Erteleyici Karar Verme	Kadın	168	9,6131	2,20214	367	-,449	0,65
		Erkek	201	9,7214	2,39416			
Panik Karar Verme	Kadın	167	9,4790	2,39939	367	-,281	0,77	
	Erkek	201	9,5522	2,56291				
MKVÖ-I		Kadın	168	10,7440	1,75778	367	2,376	0,01
		Erkek	201	10,3085	1,75054			

$P<0.05$, MKVÖ-I/II; Melbourne Karar Verme Ölçeği-I/II

Tablo incelendiğinde MKVÖ-II ölçeği alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$). Ancak MKVÖ-I ölçeği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$). Bu fark kadın katılımcıların lehinedir. Yani çalışmaya katılan kadınların

öz saygıları (kendine güvenleri) erkeklere göre daha fazla gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların MKVÖ-I ve MKVÖ-II ölçeğinden aldıkları puanların eğitim seviyesi değişkenine göre karşılaştırılması amacıyla yapılan analiz sonuçları

		Eğitim Seviyesi	N	Ortalama	SS	df	F	P	Grup Fark
		Dikkatli Karar Verme	Ortaokul ¹	114	8,4474	2,30080			
Lise ²	62		9,6129	2,80137	2	6,376	0,00	3>2,1	
Üniversite ³	193		10,4404	2,22388					
Kaçınan Karar Verme	Ortaokul	114	12,1140	2,43048					
	Lise	62	11,8871	2,92028	2	0,652	0,52		
	Üniversite	193	12,3057	2,59904					
Erteleyici Karar Verme	Ortaokul	114	9,5263	2,59411					
	Lise	62	9,6613	2,41541	2	0,373	0,68		
	Üniversite	193	9,7617	2,08796					
Panik Karar Verme	Ortaokul	114	9,1667	2,58969					
	Lise	61	9,4590	2,46017	2	1,977	0,14		
	Üniversite	193	9,7461	2,42014					
MKVÖ-I	Ortaokul ¹	114	10,6316	1,72572					
	Lise ²	62	10,9194	1,79524	2	3,339	0,03	3>2,1	
	Üniversite ³	193	11,3005	1,75679					

P<0.05, MKVÖ-I/II; Melbourne Karar Verme Ölçeği-I/II

Tablo incelendiğinde MKVÖ-II ölçeği alt boyutları ile eğitim seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir fark vardır (p<0.05). Bu fark sadece dikkatli karar verme alt boyutunda ve üniversite düzeyinde eğitim seviyesine sahip katılımcıların lehinedir. Yani üniversite seviyesinde eğiti sahip olan bireyler ortaokul ve lise seviyesinde eğitime sahip olan bireylere göre daha dikkatli karar verme yeteneğine sahiptirler. Ayrıca MKVÖ-I ölçeği ile eğitim seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir fark vardır(p<0.05). Bu fark üniversite eğitim seviyesine sahip katılımcıların lehinedir. Yani çalışmaya katılan bireylerin öz saygıları (kendine güvenleri) üniversite eğitimine sahip katılımcılarda daha fazla gerçekleşmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların MKVÖ-I ve MKVÖ-II ölçeğinden aldıkları puanların gelir seviyesi değişkenine göre karşılaştırılması amacıyla yapılan analiz sonuçları

		Gelir	N	Ortalama	SS	df	F	P
		Dikkatli Karar Verme	Az	106	8,4057	2,25422		
Orta	146		8,8630	2,47367	2	1,196	,304	
İyi	117		8,5726	2,39005				
Kaçınan Karar Verme	Az	106	12,0755	2,50978				
	Orta	146	12,1301	2,45023	2	,292	,747	
	İyi	117	12,3248	2,87327				
Erteleyici Karar Verme	Az	106	9,6792	2,30340				
	Orta	146	9,7329	2,34091	2	,125	,882	
	İyi	117	9,5897	2,28244				
Panik Karar Verme	Az	106	9,7358	2,50448				
	Orta	146	9,3288	2,55183	2	,845	,430	
	İyi	116	9,5603	2,38943				
MÖKVÖ1	Az	106	10,6604	1,64974				
	Orta	146	10,4726	1,80496	2	,602	,548	
	İyi	117	10,4103	1,82016				

P>0.05, MKVÖ-I/II; Melbourne Karar Verme Ölçeği-I/II

Tablo incelendiğinde MKVÖ-I ölçeği ve MKVÖ-II ölçeği alt boyutları ile gelir değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur (p>0.05). Yani gelir seviyesi hem katılımcıların öz saygı ve karar verme süreçlerinde önemli bir olgu değildir.

Tablo 4. Katılımcıların MKVÖ-I ve MKVÖ-II ölçeğinden aldıkları puanların LYS değişkenine göre karşılaştırılması amacıyla yapılan analiz sonuçları

		LYS	N	Ortalama	SS	df	F	P
MKVÖ-II	Dikkatli Karar Verme	1-3	169	8,4675	2,36551	3	,807	,490
		4-6	96	8,8646	2,47352			
		7-9	50	8,9000	2,16889			
		10 +	54	8,5370	2,50066			
	Kaçınan Karar Verme	1-3	169	12,4201	2,36186	3	1,530	,206
		4-6	96	12,0625	2,63903			
		7-9	50	12,2200	2,83772			
		10 +	54	11,5741	2,97538			
	Erteleyici Karar Verme	1-3	169	9,7811	2,04255	3	2,356	,072
		4-6	96	9,2917	2,39700			
		7-9	50	10,2800	2,77040			
		10 +	54	9,4444	2,36856			
	Panik Karar Verme	1-3	169	9,4911	2,52162	3	1,222	,301
		4-6	95	9,2000	2,26255			
		7-9	50	9,9600	2,70268			
		10 +	54	9,7593	2,53232			
	MÖKVÖI	1-3	169	10,4260	1,66427	3	,373	,772
		4-6	96	10,5104	1,80055			
		7-9	50	10,7200	1,99018			
		10 +	54	10,5556	1,81884			

P>0.05, MKVÖ-I/II; Melbourne Karar Verme Ölçeği-I/II, LYS; Lisanslı spor yılı

Tablo incelendiğinde MKVÖ-I ölçeği ve MKVÖ-II ölçeği alt boyutları ile LYS değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur (p>0.05). Yani LSY katılımcıların öz saygı ve karar verme süreçlerinde etkileme konusunda önemli bir etki ortaya çıkarmamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan araştırma değerlendirilmeye alınan değişkenlere göre literatür bilgileri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark olduğu bu farkın kadın katılımcılar lehine olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim Taşgıt (2012)'de yaptığı "Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve karar verme düzeylerinin incelenmesi" isimli araştırmasında, karar vermede öz saygı düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında farkın anlamlı olduğunu tespit etmiştir. Köse (2002), bireylerin özsaygı duygularının olması kendilerine güven duymalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Buna göre kadın öğrencilerin özsaygı düzeylerinin erkek öğrencilerden yüksek olması, kadınların karar verirken kendilerini özgür hissetmesi, düşündüklerini karşı tarafa rahat bir şekilde açıklamaları kendilerine güven duymaları ile açıklanabilir.

Araştırma grubunun eğitim seviyesi değişkenine göre anlamlı fark olduğu bu farkın karar verme alt boyutunda ve üniversite düzeyinde eğitim seviyesine sahip katılımcılar lehine olduğu sonucuna varılmıştır. Aksu (2016) hakemlerle yapmış olduğu çalışmasında dikkatli ve etkileyici karar verme alt gruplarında eğitim düzeyiyle bir farklılık saptanamazken, kaçınan ve panik karar verme alt boyutları ile anlamlı farklılık saptanmıştır. Eğitim durumu açısından karar verme ölçek puanları incelendiğinde; mantıklı-sistemik, içtepesel, bağımlı, kararsız alt

ölçeklerinde anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalarda yapılmıştır (Kao, 2005; Sanders, 2008; Selvi ve Karagün, 2017).

Araştırma grubunun gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Literatür incelendiğinde, kaçınan ve panik karar verme stillerinde farklılık saptanmış ve gelir düzeyi arttıkça karar verme puanlarının da arttığı ortaya konmuştur (Aksu, 2016; Uzunoglu, 2009). Bu sonuçlar çalışmamız ile paralellik gösterse de sezgisel karar verme alt boyutunda farklılık göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmalarda farklı bulgulara rastlanıldığı görülmüş. Ekonomik gelir açısından; sadece içtepisel karar verme alt ölçeğinde düşük gelir düzeyinde olanlar lehine anlamlı bulgulara ulaşan çalışmaların da literatürde yer aldığı görülmüştür (Selvi ve Karagün 2017).

Araştırma grubunun lisanslı spor yapma değişkenine göre anlamlı bir fark yoktur. Literatür incelendiğinde hakemlik yılı ile karar verme stilleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bildirilmiş (Aksu, 2016, Selvi ve Karagün 2017). Bazı araştırmalarda ise; karar verme düzeylerinde farklılıklar bulunsa da alt boyutlarda anlamlı bir farklılık olduğu belirtilmiştir (Şen, 2017).

KAYNAK

Akcan, İ. O. (2016). Elit oryantiring sporcularının görsel reaksiyon süreleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aksu, A.(2016). Farklı Klasmanlardaki Futbol Hakemlerinin Karar Verme Stilleri ve Özgüven Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Aytaç, M., ve Gürsakal, N. (2015). Karar Verme. Bursa: Dora Basım.

Deniz, M. (2004). Investigation of the relation between decision making self-esteem, decision making style and problem solving skills of university students. Eurasian Journal of Educational Research (EJER), 15, 23-35.

Gürçay, S. (1998). Bazı kişisel değişkenler, algılanan sosyal destek ve atılganlığın karar verme stilleri ile ilişkisi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(9), 7-16.

Kao, HP.(2005). "Taiwanese Executive's Leadership Styles and Their Preferred Decision-Making Models Used in Mainland China", The University of the Incarnate Word, The School of the Graduate Studies of The University of the Incarnate Word, Doctorate Thesis, Texas.

Karasar, N. (2009). "Araştırmalarda Rapor Hazırlama" Ankara: Nobel Yayınevi.

Köse, A. (2002). Psikolojik danışma ve rehberlik birinci sınıf öğrencilerinin cinsiyet ve algılanan sosyo-ekonomik düzey açısından psikolojik ihtiyaçları ve karar verme stratejilerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztabak, M. Ü. (2013). Farklı okul türlerinde eğitim gören lise öğrencilerinin sınıf seviyelerine göre düşünme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sanders, R.P.(2008). "The Decision-Making Styles, Ways of Knowing, and Learning Strategy Preferences of Clients At a One-Stop Career Center", Southern Oklahoma State University, Faculty of the Graduate College of the Oklahoma State University, Doctorate Thesis, Stillwater, Oklahoma,.

Selvi, S. and Karagün, E.(2017). An Analysis of Decision Making Strategies of Kocaeli Region Football Referees. SHS Web of Conferences 37;(01043). (DOI:10.1051/shsconf/20173701043).

Şen, N.(2017). Kamu Sağlık Sektöründe Yönetici Karar Verme Stillерinin ve İlişkili Olduğu Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şeyhun, H. (2000). Karar verme becerisi eğitimi ilköğretim son sınıf kararının verilmesi karar verme becerisinin etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim

Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Taşğit, M. S. (2012). Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve karar verme düzeylerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Uzunoglu, Ö.F.(2008). Türk Futbol Hakemlerinin Karar Verme Stilllerinin Klasmanlarına ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Vural, M. (2013). Spor genel müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatında görev yapan spor yöneticilerinin düşünme ve karar verme stillerinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yeşilyaprak, B. (2000). Eğitimde rehberlik hizmetleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENİMİ GÖREN BİREYLERİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Investigation of the Happiness Levels of Individuals Who Study in University

Ünal TÜRKÇAPAR*

Özet

Amaç: Bu çalışma Kırgızistan-Türk Manas Üniversitesinde fakülte bölümlerinde öğrenim gören bireylerin mutluluk düzeylerini farklı değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırma betimsel ve çıkarımsal bir çalışmadır. Çalışma Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında farklı bölümlerde öğrenim gören 113 katılımcı ile sürdürüldü. Çalışmada gönüllü katılım kriteri esas alındı. Verilerin toplanması amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ve Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu (OMÖ-KF) kullanıldı. Bu form katılımcıların mutluluk düzeylerini belirlemek için Hills ve Argyle tarafından 2002 yılında geliştirilmiş ve Türkçe "ye uyarlanması Doğan ve Çötök (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. 7 maddelik ve 5'li likert tipinde ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan ise 35'tir. Ölçekten alınan yüksek puanlar mutluluk düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Kişisel bilgi formu cinsiyet, yaş, öğrenim gördüğünüz bölüm, barındığınız yer, aylık gelir düzeyiniz sorularından oluşmaktadır.

Elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 21.0 istatistik programı aracılığıyla değerlendirildi.

Bulgular: Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenlerinde anlamlı bir fark tespit edilmedi ancak bölüm değişkeninde anlamlı bir farkın olduğu görüldü.

Sonuç: Üniversite öğrencilerinin mutlu olma hallerinin belirlenmesinde bazı değişkenler anlamlı bir öneme sahip değilken, mutlu olma hallerinin belirlenmesinde okudukları bölüm önemli bir faktördür.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Eğitim, Üniversite eğitimi.

Abstract

Aim: This study aims to examine the happiness levels of individuals studying in the faculty departments of Kyrgyzstan-Turkish Manas University in terms of different variables.

Method: Scanning model was used in the research. This research is a descriptive and inferential study. The study was carried out with 113 participants studying in different departments at Kyrgyzstan-Turkey Manas University in the 2019-2020 academic year. The study was based on voluntary participation criteria. Demographic information form prepared by the researcher and Oxford Happiness Scale-Short Form (OHS-SF) were used to collect data. This form was developed by Hills and Argyle in 2002 to determine the happiness levels of the participants and was adapted into Turkish by Doğan and Çötök (2011). It is a 7-item and 5-point Likert scale. The lowest score that can be obtained from the scale is 7 and the highest score is 35. High scores from the scale indicate a high level of happiness. The personal information form consists of questions such as gender, age, department of education, place of residence, and monthly income level.

The obtained data were evaluated in computer environment using SPSS 21.0 statistical program.

Findings: There was no significant difference in demographic variables such as gender, age, residence, income of university students who participated in the study, but there was a significant difference in the department variable.

Result: While some variables do not have a significant importance in determining the happiness of university students, the department they study is an important factor in determining their happiness.

Keywords: Happiness, Education, University education

GİRİŞ

İnsan duygu, düşünce ve davranışlarıyla bir bütündür. Bireyin duygu durumu davranışlarını ve düşüncelerini etkilemektedir. Bu sebeple mutlu olan bir bireyin iyilik halinin de artması beklenmektedir.

Evrensel bir konu olup, insanın yaşamıyla ortaya çıkan mutluluk kavramı, yunanca "Eudaimonia" kelimesi ile başlangıç yaptığı görülmektedir. Bu kavram "Eudaimonia" yaşamın sorunsuz olarak gitmesidir (Demir ve Murat, 2017). Latince'de "felicite" kavramı mutluluk, refah ve bolluk anlamına gelirken (Sevindik, 2015), Arapça'da "saadet", İngilizce'de "happiness", Türkçe'de "mesut olma" ile eş anlamlıdır.

İnsanlığın ulaşmak istediği en büyük amaç olan mutluluğu filozoflar, psikologlar, din bilimciler, sosyologlar ve farklı alanlara mensup birçok bilim insanı derinlemesine incelemişlerdir (Tuncer, 2006). Mutluluk konusu çerçevesinde yapılan araştırmalar ve tanımlamalar ilk çağ filozoflarına kadar dayanmaktadır (Omay, 2004). Mutluluk ilk olarak Platon ve Sokrates tarafından ele alınmış, daha sonra Aristo tarafından sistematik bir tarzda incelenmiştir (Omay, 2004; Tuncer, 2006). İslam filozofları içerisinde ise mutluluğu ele alan ilk

kişi Farabi"dir (Tuncer, 2006).

Mutluluk kavramı geçmişten günümüze, bireylerin mutlu olmayı istemesi ve bunu amaçlamasıyla önemli bir kavram olmuştur. Bu kavram toplumdaki pek çok meslek ve bilim grubunun çalışma alanı içerisine girmiştir (Bülbül ve Giray, 2011). Doğumundan itibaren bireyler mutlu olma isteğindedirler ve bu isteği yerine getirmek için bir arayış içerisindedirler (Acaboğa, 2007). Felsefe tarihinde bireyin en yüksek ve nihai güdüleyicisi olarak mutluluk kavramı temel alınmasına karşın, psikologlar mutluluk kavramını biraz ihmal etmişlerdir. Mutluluk mutsuzluğun tersidir anlayışı 1970"lerde tartışılmaya başlanmış ve mutluluk üzerinde araştırmalar artmaya başlamıştır (Yetim, 2001). Türk Dil Kurumu"na göre mutluluk hasret duyulan şeylere tam ve daimî olarak ulaşmaktan dolayı yaşanan kıvanç, ongunluk, bahtiyarlık, mesut olma ve saadettir (TDK, 2018). Mutluluk olumlu hislerin olumsuz hislere oranla daha fazla hissedilmesi durumudur (Kangal, 2013).

Bireylerin haz isteği ve hayatlarını olumlu şeylerle renklendirme isteği her zaman var olmuştur. Olumsuz yaşantılar bireyi olumsuz duygu haline sokarken olumlu yaşantılar bireyin istediği niteliklerdir (Yetim, 2001). Mutluluk kişinin iyi olarak adlandırdığı duygular bütünü olarak ele alınmaktadır (Eryılmaz, 2014). Tanımı zor olan mutluluk kavramı herkesin idealinde olan ama sadece ideal olarak kalmayıp yaşam içerisinde sürekli var olması istenen duygulardır (Türkdoğan, 2010). İngilizce"de mutluluk kelimesine karşılık olarak memnuniyet, neşe, sevinç gibi pek çok kelime gelmektedir (Toprak, 2014).

Mutluluk kişinin gözünden yaşamının değerlendirilmesiyle oluşturduğu tepkilerden, düşüncelerden, oluşmaktadır. Bu değerlendirmeler yaşanan hazların, sevinçlerin oluşturduğu olumlu duygu, kötü ve acı verici şeylerin az olduğu olumsuz duygu ve hayatı ile ilgili genel yargılarından oluşan bir süreç değerlendirmesi olan yaşam doyumu olmak üzere üç genel boyuttan oluşmaktadır (Yetim, 2001). Bireyin kendi hakkındaki görüşlerine bakıldığında mutlu olduğu anları mutsuz olduğu anlara oranla daha fazla deneyimleyen kişi mutlu kişidir (Eryılmaz, 2011). Mutluluk kavramı kişilik özelliği olarak da ele alınmaktadır. Mutlu bireylerin belirli karakteristik özellikleri yoktur ancak ilişkilerinde güçlü, başarılı ve dışa dönük özellikler gösterirler (Myers ve Diener, 1995).

Mutluluk için yapılan araştırmalarda araştırmacılar; mutluluğun tanımı, mutluluğa neden olan belirleyiciler, mutluluğa ulaşmak için kullanılan stratejiler gibi birçok ana fikir etrafında araştırma yapmaya çalışmışlardır (Doğan, 2013). İnsanlar genelde şu an olduklarından daha mutlu olacaklarına inanırlar. Mutluluk her zaman bir durum olmayabilir. Bir beklenti veya diğer insanların sahip olduklarıyla bir karşılaştırma olabilir.

Son zamanlarda ulusal ve uluslararası araştırmalar mutluluğun hem bireyde hem de bireyin çevresinde hangi faktörlerden etkilendiğini araştırmaktadır. Bu araştırmalar bireylerin mutluluklarının incelenmesinde kullanılacak ölçeklere bir kolaylık sağlarken, aynı zamanda toplumların mutluluk profillerinin çıkarılmasında da önemi bulunmaktadır. Mutluluk denildiği zaman belirli kavramlar akla gelmektedir. Bunlar aile, yaşanan çevre, sağlık durumu, gelir düzeyi gibi pek çok etmen oluşturmaktadır. Bu etmenler, bireylerin hayata bakış açısını belirlemede ve mutluluk düzeylerini etkilemektedir. Mutluluğa kaynaklık eden değerlerin bazıları güç, başarı, iş, sağlık, sevgi ve paradır. Mutluluğu belirleyen diğer değişkenler gelir durumu, işyeri ortamı, sağlık durumu, aile, sosyal ilişkiler, güvenlik, özgürlük ve ahlaki değerlerdir (Ahn ve ark., 2004). Mutluluk kavramını etkileyen hem bireyin kendisinden hem de çevresinden kaynaklanan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler; yaş, cinsiyet gelir, evlilik eğitim, inanç ve sağlıktır (Kangal, 2013).

Son zamanlarda hayatımızda yoğun kaygı, stres, huzursuzluk gibi kavramlar sık sık karşımıza çıkmaktadır. Olumsuz olarak tanımlanabilecek bu duygu durumların fazlalığının mutluluk kavramının eksikliğiyle ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Bu nedenle çalışmanın amacı üniversitede farklı bölümlerde öğrenim gören bireylerin mutluluk düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma betimsel nitelikte olup, üniversitede farklı bölümlerde öğrenim gören bireylerin mutluluk düzeylerine bakılmıştır.

Bu çalışmada “tarama modeli” düşünülerek araştırmanın modeli oluşturulmuştur. Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu olduğu şekilde tanımlamayı amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmanın konusu olan olay, kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi aktarılmaya çalışılır. Bu koşulları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme amacı yoktur (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Kırgızistan Türkiye Manas üniversitesi Mütercim tercümanlık, Otomotiv, Ziraat, Rts (radyo-televizyon-sinema), Gazetecilik, İngilizce, Edebiyat, Rus dili, Besyo bölümlerinde öğrenim gören 45 erkek ve 68 kadın olmak üzere toplam 113 katılımcı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler Formu” kullanılmıştır. Bu form; cinsiyet, yaş, öğrenim gördüğünüz bölüm sorularından oluşmaktadır.

Bu çalışmada katılımcıların mutluluk düzeylerini belirlemek için Hills ve Argyle tarafından 2002 yılında geliştirilmiş, 7 maddelik ve 5’li likert tipindeki “Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu (OMÖ-KF)” kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek bir katılımcının alabileceği en düşük puan 7, en yüksek puan ise 35’tir. Ölçekten alınan yüksek puanlar mutluluk düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Hills ve Argyle (2002), ölçeğin cronbach alpha iç tutarlılık katsayısını .91 olarak bulmuşlardır. Faktör analizi yardımıyla ölçeğin yapı geçerliği tespit edilmiş ve öz değeri 1’in üzerinde olan 8 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. OMÖ dünya genelinde yaygın olarak kullanılan bir ölçme aracıdır. OMÖ’nün Türkçe ‘ye uyarlanması Doğan ve Çötök (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğan ve Çötök’un (2011) ölçeğin geçerliğini test etmek için çevirisini yapmış oldukları maddelerden oluşan OMÖ’ye açılımcı faktör analizi yapmışlar ve öz-değeri 2.782 olan tek faktörlü bir yapıya ulaşmışlardır. OMÖ bu haliyle toplam varyansın % 39.74’ünü açıklamaktadır. Açılımcı faktör analizinden sonra OMÖ’nün tek faktörlü yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yardımıyla test edilmiştir ($\chi^2/df=2.77$, AGFI=0.93, GFI=0.97, CFI=0.95, NFI=0.92, IFI=0.95, RMSEA=0.074). Sonuç olarak, tek faktörlü bir yapıya sahip olan OMÖ’nün Türkçe geçerlik ve güvenilirliği olan bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 21,0 programı aracılığı ile analiz edildi. Verileri öncelikle analizlerinde tanımlayıcı bilgilere (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) bakıldı. Çalışmada Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu ile araştırmacı tarafından hazırlanan demografik değişkenlerin puanlarında normal bir dağılım olup olmadığını belirlemek için normallik analizi yapıldı. Bu test sonucunda verilerimizin normal dağıldığı gözlemlendi. Bu yüzden ikili karşılaştırmalar için Independent Sample t testi, üç ve daha fazla grup karşılaştırmaları için One Way ANOVA testi kullanıldı. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edildi.

BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Göre OMÖ-KF * Ölçeği Analiz Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t	P
Kadın	68	21.6029	4.55199	-.983	0.338
Erkek	44	22.4091	3.69989		

$p>0,05$; Independent sample t test, * Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu

Tabloya 1’ de katılımcıların cinsiyet değişkenine göre OMÖ-KF puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p<0.05$). Yani katılımcıların mutlu olma hallerinin belirlenmesinde cinsiyet önemli bir faktör değildir.

Tablo 2. Yaş Değişkenine Göre OMÖ-KF * Ölçeği Analiz Sonuçları

Yaş	N	Ortalama	F	df	P
18,00	25	22.6000	.889	3	0.450
19,00	46	22.3043			
20,00	23	21.0000			
21,00	18	21.1667			

$p > 0,05$; One Way ANOVA, * Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu

Tabloya 2’ de katılımcıların yaş değişkenine göre OMÖ-KF puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p < 0,05$). Yani katılımcıların mutlu olma hallerinin belirlenmesinde yaş önemli bir faktör değildir.

Tablo 3. Bölüm Değişkenine Göre OMÖ-KF Ölçeği Analiz Sonuçları**

Bölüm	N	Ortalama	F	df	P	Grup Fark
Otomotiv ¹	12	24,2500				
RTS ^{2***}	16	21,0625				
Gazetecilik ³	24	22,2500	2,627	5	0,28*	6<5.4.3.2.1
Rus Dili ⁴	16	22,8750				1<2
İngilizce ⁵	16	23,0000				
Besyo ⁶	28	19,9643				

$p < 0,05$; *One Way ANOVA; LSD, **Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu, *** Radyo-Televizyon-Sinema

Tabloya 3’ de katılımcıların bölüm değişkenine göre OMÖ-KF puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,05$, F;2.627). Bu fark besyo bölümündeki öğrenciler ile diğer bölümlerde okuyan öğrenciler arasındadır. Yani besyo bölümünde ki öğrencilerin mutlu olma hallerinin diğer bölümdeki öğrencilere göre daha az gerçekleştiği görülmüştür. Diğer bir fark ise RTS bölümünde okuyan katılımcılar ile otomotiv bölümünde okuyan katılımcılar arasındadır ve otomotiv bölümünde okuyan katılımcıların mutluluk halleri daha fazla gerçekleşmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan araştırma değerlendirilmeye alınan değişkenlere göre literatür bilgileri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre OMÖ-KF puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. Nitekim Dost (2004) tarafından yapılan çalışmada ise kız ve erkek üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Benzer biçimde Duran (2016) yapmış olduğu çalışmada okul yöneticilerinin mutluluk düzeylerini cinsiyetlerine göre karşılaştırmış ve anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar çalışmamızı destekler niteliktedir. Ancak, Gülcan ve Bal (2014) üniversitede öğrenim gören 394 öğrenciye Mutluluk Oxford ölçeğini katılımcılara uygulamıştır. Araştırma sonucunda mutluluk ve cinsiyet faktörü arasında anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde spor bilimleri alanında eğitim alan öğrencilerin mutluluk düzeyleri araştırılmış, cinsiyetlerine göre mutluluk düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı farklılık görülmektedir (Özkara ve ark., 2015).

Araştırma grubunun yaş değişkenine göre OMÖ-KF puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulunu’ da öğrenim gören 350 öğrencinin mutluluk düzeylerinin araştırılması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda demografik faktörler arasında yaş faktörünün mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (Aksoy ve ark., 2016). Bartın Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim gören 439 öğrencinin mutluluk düzeyleri incelenmiş ve araştırma sonucunda yaş faktörünün mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir (Akyüz ve ark., 2017). Kermen (2013), Ozan ve Hazar (2014), Topuz (2013) üniversitede öğrenim gören öğrencilerin yaş ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar bizim sonuçlarımızı destekler niteliktedir. Ancak, Kangal’ın (2013) yaptığı araştırmaya göre mutluluk yaş gruplarına göre değişiklik göstermektedir. En düşük

mutluluk yüzdesine sahip olan yaş grubu 45-54 yaş iken en yüksek mutluluk yüzdesine sahip grup 65 yaş ve üstüdür. Yine, Sheikhmoonesi, Zarghami, Khademloo ve Alimohammadi (2013) yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerinin orta seviyede olduğu; 18-22 yaş aralığındaki öğrencilerin mutluluk düzeylerinin daha yüksek iken 22-31 yaş aralığındaki öğrencilerin mutluluk düzeylerinin daha düşük olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.

Araştırma grubunun bölüm değişkenine göre OMÖ-KF puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır. Bu fark besyo bölümündeki öğrenciler ile diğer bölümlerde okuyan öğrenciler arasındadır. Yani besyo bölümünde ki öğrencilerin mutlu olma hallerinin diğer bölümdeki öğrencilere göre daha az gerçekleştiği görülmüştür. Duman (2016) eşit ağırlık bir bölüm olan psikoloji bölümü okuyan üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş puanlarının diğerlerinden daha yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir.

KAYNAK

Acaboğa, A. (2007). Din-mutluluk ilişkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Ahn, N. Garcia, J. R. & Jimeno, J. F. (2004) The Impact of Unemployment on Individual Well-Being in the EU”, European Network of Economic Policy Research Institutes, Working paper, No:29.

Aksoy, A. B., Güngör Aytar, A., ve Kaytez, N. (2017). Üniversite öğrencilerinin mutluluk ve alçakgönlülük düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(3), 1119-1132.

Akyüz, H., Yaşartürk, F., Aydın, İ., Zorba, E., ve Türkmen, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 3(Special Issue 2), 253-262.

Aydemir, R. E. (2008). Dindarlık ve mutluluk ilişkisi (İlk yetişkinlik dönemi). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Bahrami, S., Rajaepour, S., Rizi, H. A., Zahmatkesh, M., & Nematolahi, Z. (2011). The relationship between students' study habits, happiness and depression. Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 16(3), 217-221.

Bal, P. N., ve Gülcan, A. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. Asya Öğretim Dergisi, 2 (1 (ÖZEL)), 41-52.

Beyaz, R. ve Kaldık, B. (2018). Üniversite Gençliğinde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. c. 11. s. 60: 622-632.

Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). Sosyo demografik özellikler ile mutluluk algısı. Ege Akademik Bakış, 11(5), 113-123.

Çirkin, Z. ve Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. c. 71. s. 2: 375-400.

Demir, R., ve Murat, M. (2017). Öğretmen adaylarının mutluluk, iyimserlik, yaşam anlamı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7(13), 347-378.

Dillon, K. M., Minchoff, B., & Baker, K. H. (1986). Positive emotional states and enhancement of the immune system. The International Journal of Psychiatry in Medicine, 15(1), 13-18.

Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. Doğu Üniversitesi Dergisi, 14(1), 56-64.

Doğan, T., ve Çotok, N. A. (2011). Oxford mutluluk ölçeği kısa formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(36), 165-170.

Dost T. M. (2004). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Duman, S. (2016). Üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluş ve benlik saygısının stresle

başa çıkma tarzlarıyla ilişkisinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eryılmaz, A. (2011). Ergen özne iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24, 209-215. DOI:10.5350/DAJPN2011240306.

Eryılmaz, A. (2014). Herkes için mutluluğun baş ucu kitabı (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Fredrickson, B. L., & Joiner, T. (2002). Positive emotions trigger upward spirals toward emotional well-being. *Psychological Science*, 13(2), 172-175.

Güven, İ. (2008). Fen ve genel lise öğrencilerinin cinsiyet ve sosyometrik statülerine göre öznel iyi oluş düzeyleri, genel sağlık örüntüleri ve psikolojik belirti türleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Hills, P., and Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 33, 1073–1082.

Kangal, A. (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hane Halkı İçin Bazı Sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. c. 12. s. 44: 214-233.

Kaplan, Y. (2016). Ergenlerde okul odaklı öznel iyi oluş ile davranışsal ve duyuşsal problemler arasındaki ilişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karasar, N. (2009). “Araştırmalarda Rapor Hazırlama” Ankara: Nobel Yayınevi.

Kermen, U. (2013). Üniversite Öğrencilerinin İhtiyaç Doyumu Ve Öznel İyi Oluş Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

King, K. A., Vidourek, R. A., Merianous, A., & Singh, M. (2014). A study of stress, social support, and perceived happiness among college students. *J Happiness Well-being*, 2(2), 132-44.

Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9(2), 111-131.

Mahmoudi, A., Mahmoudi, F., Shamsaei, M., Raeisi Shahraki, H., & Kakaie, H. (2019). Determination of the Level of Happiness among Students of Shiraz University of Medical Sciences, Iran. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 7(2), 52-56.

Mangeloja, E., & Hirvonen, T. (2007). What makes university students happy? *International Review of Economics Education*, 6(2), 27-41.

Myers., D. G ve E. Diener (1995). Who is happy? *Psychological Science*, 6(1), 10–19.

Omay, M. N. (2004). Aristoteles ahlakında „mutluluk,, kavramı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Ozan- Tingaz, E. ve Hazar, M. (2014). Beden eğitimi ve spor öğretmenliği ile bazı öğretmenadaylarının duygusal zekâ ve mutluluklarının karşılaştırılması. *International Journal of Science Culture and Sport*, 1, 745-756.

Özkara, A., Kalkavan, A., & Çavdar, S. (2015). Examination of the Life Satisfaction Levels of Students Receiving Education in Sports Sciences. *International Journal of Sport Culture and Science*, 3(Special Issue 3), 336-346.

Sevindik, D. (2015). Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık- Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Staw, B. M., Sutton, R. I., & Pelled, L. H. (1994). Employee positive emotion and favorable outcomes at the workplace. *Organization Science*, 5(1), 51-71.

Toprak, H. (2014). Ergenlerde mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak psikolojik sağlık ve psikolojik ihtiyaç doyumunu. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Topuz, C. (2013). Üniversite öğrencilerinde özgeciliğin öznel iyi oluş ve psikolojik iyi

oluş ile ilişkisinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuncer, M. (2006). Aristo ve Farabide mutluluk düşüncesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Turp, H. H. (2017). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin öznel iyi oluş ve bağlanma stiller arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2018). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Türk Dil Kurumu web sitesi. <http://www.tdk.gov.tr>.

Türkdoğan, T. (2010). Üniversite öğrencilerinde temel ihtiyaçların karşılanma düzeyinin öznel iyi oluş düzeyini yordamadaki rolü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Yetim, Ü. (2001). Toplumdan bireye mutluluk resimleri. İstanbul: Bağlam Yayınları.

GÖKBÖRÜ SPORU YAPAN BİREYLERİN ÖFKE VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Examination of the Angry and Aggression Levels of Individuals Who Play Gökbörü

Ünal TÜRKÇAPAR* Hüseyin EROĞLU**

Özet

Amaç: Bu çalışma Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde Gökbörü sporu yapan bireylerin sporda saldırganlık ve öfke düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

Yöntem: Bu çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma betimsel ve çıkarımsal bir niteliğe sahiptir. Bu araştırmanın çalışma grubunu Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde Gökbörü sporu yapan bireyler oluşturmaktadır. Çalışmada gönüllü katılım kriteri esasına göre şekillendirilmiştir. Bu çalışmada verilerin toplanması için araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve sporda Öfke ve Saldırganlık Ölçeği kullanıldı. Kişisel bilgi formu; yaş, eğitim düzeyiniz, haftalık kaç saat antrenman yapıyorsunuz, algılanan gelir düzeyiniz, medeni durumunuz, mesleğiniz, tedavi gerektiren sağlık sorunuz var mı sorularından oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların Sporda Öfke ve Saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla; Maxwell ve Moores (2007) tarafından geliştirilen ve Gürbüz, Kural ve Özbek (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Sporda Saldırganlık ve Öfke Ölçeği – (SSÖÖ)" kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 26.0 istatistik programı ile değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışmaya katılan Gökbörü sporu yapan bireylerin yaş, eğitim düzeyiniz, haftalık kaç saat antrenman yapıyorsunuz, algılanan gelir düzeyiniz, medeni durumunuz, mesleğiniz, tedavi gerektiren sağlık sorunuz var mı değişkenlerinde anlamlı bir fark olmadığı, sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç: Geleneksel sporlardan Gökbörü sporu yapan bireylerin sporda öfke ve saldırganlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve demografik özelliklerine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel spor, Gökbörü, Sporda öfke ve saldırganlık.

Abstract

Aim: This study is to determine how the aggression and anger levels of individuals who play Gökbörü in Bishkek, Kyrgyzstan, are shaped in sports.

Method: Scanning method was used in this study. This study has a descriptive and inferential nature. The study group of this research consists of individuals who play Gökbörü in Bishkek, Kyrgyzstan. The study was shaped on the basis of voluntary participation criteria. In this study, a personal information form prepared by the researcher and Anger and Aggression Scale in sports were used to collect data. Personal information form consists of these questions; age, education level, how many hours do you train per week, perceived income level, marital status, occupation, do you have a health problem that requires treatment. In addition, in order to determine the Anger and Aggression levels of the participants in Sports; "Aggression and Anger Scale in Sports – (AASS)" developed by Maxwell and Moores (2007) and adapted into Turkish by Gürbüz, Kural and Özbek (2019) was used. The obtained data were transferred to the computer environment and evaluated with the SPSS 26.0 statistical program.

Findings: It has been concluded that there is no significant difference in the variables of age, education level, how many hours do you train per week, perceived income level, marital status, occupation, do you have a health problem that requires treatment, of the individuals who play Gökbörü participating in the study.

Result: It has been concluded that the individuals who play Gökbörü, one of the traditional sports, have moderate levels of anger and aggression in sports and do not differ according to their demographic characteristics.

Keywords: Traditional sports, Gökbörü, Anger and aggression in sports.

GİRİŞ

Spor, bireyin doğal çevresini ve bedensel yeteneklerini geliştiren, belirli kuralları olan bireysel yâda toplu halde, aletli veya alet kullanmadan boş zamanlarını değerlendirmek için veya meslek olarak yaptığı; ruhsal ve fiziksel gelişimi destekleyen, sosyalleştiren, toplumsal bilinci uyandıran, rekabet ve dayanışma duygularını besleyen kültürel bir kavramdır (Erkal, 1982).

Spor tarihi genel olarak değerlendirildiğinde, spor kültürünün toplumların sosyal ve kültürel özelliklerinden etkilendiği görülmektedir. Toplumlarda milli kültürün gelişmesi veya değişmesi ile aynı çizgiyi takip ettiği görülmektedir. Türk kültüründe de spor aynı şekilde gelişmiştir. Türk spor kültürü sosyal müesseselerin, toplum davranışlarının ve topluma has karakteristik özelliklerin izlerini barındırmaktadır. Bundan dolayı Türklerin spor kültürünün ilerlemesinde savaşçı ve cesur bir millet olmalarının yanında, hareketli olma, güçlü olma ve dini inanışlarının kuvvetli olması ve bu inancın tabiatla olan yakın ilişkisi etkili olmuştur.

Türklerin oyunlar ve sporlarla bu kadar iç içe olması, Türk kültürünün spor ve oyunlar açısından gelişmesini sağlamıştır. Bu durumun sonucu olarak Türk kültüründe, oluşturulmuş ve

*Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, turkcaparunal@hotmail.com

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu:eroglu1@gmail.com

günümüzde de varlığını sürdüren 200'e yakın geleneksel spor ya da oyun bulunmaktadır. Türk kültüründeki geleneksel spor ve oyunlar geniş kitlelere hitap etmiştir. Bu oyunlara örnek olarak atlı cirit, güreş, çevgen, aşık, gökbörü ve mangala oyunlarını sıralayabiliriz (Gül ve diğer., 2018).

Geleneksel Türk sporları içerisinde hiç şüphesiz en önemlileri atla yapılan sporlardır. Türk kültüründe atın ehlileştirilmesi M.Ö. 2800 yıllarına dek uzanmaktadır. O dönemde ekonomik yönüyle öne çıkan binicilik kısa zamanda askeri ve ekonomik değer kazanmış, bozkır savaşıçılığının temelini oluşturmuş ve buna bağlı olarak at da savaş atı tipine doğru çevirilmiştir (İmamoğlu, 1997).

Türk toplulukları arasında icra edilen atlı sporların hemen hepsi bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde toy (şenlik) ve yuğ (yas) günlerinde halen yaşatılmaktadır. Atlı sporlar içerisinde bulunan cirit, cop ve sağmen oyunları günümüzde Türkiye'de altı farklı bölgede oynanmaktadır.

Anadolu'daki geleneksel atlı sporlar arasında bozkır taktiklerini, en iyi atlı okçuluk ve cirit oyunu temsil etmekle birlikte "rahvan" kültürü ve diğer atlı sporlarımız Anadolu Türk kültürünün birer parçası olmuşlardır. Gökbörü oyununun aslı, at salıp koşarak oğlağı kapmak ve belirlenen menzile ulaştırmaktır. Oyun sahası, çizilen geniş daire ile saptanır. Buna "oğlak kazanı", "halkal" ya da "adalet çemberi" denir. Oyun genellikle oğlakla ya da manda balağı, yak buzağısı veya doldurulmuş post ile oynanır. Oğlak, oyun alanının ortasına bırakılır. Biniciler aynı uzaklıktan atlarını oğlağa doğru salarlar ve eyerden kayarak oğlağı kapmaya çalışırlar. Oğlağı kapan, onu eyerinin üzerine ya da üzengi kayışının altına yerleştirir ve bir ayağı ile kısıtılarak sıkıca tutar. Sol elinde dizgin, sağ elinde kamçı olduğu halde hızla uzaklaşır. Diğer atlılar oğlağı onun elinden almak için gayret gösterirler. Binici, sınırları belirlenmiş sahanın çevresinde, şikâr (av) ile bir tur atabilir ve şikârı önceden saptanmış noktaya ulaştırabilirse sayı alınmış olur. Bu kez de şikârı bir başka oyuncu olarak uzaklaşır. Oyun böylece sürdürülüp tamamlanır. Diğer biniciler, şikârı elinde tutan oyuncuya yetiştiklerinde çevresini sararlar. Herkes şikârı kapabilmek için gayret eder. Oyuncular ellerinin serbest kalması için kamçılarını dişlerinin arasında tutarlar. Şikârı ele geçirmek için herkes çeker-iter, çok çetin bir boğuşma olur. Biniciler birbirlerini attan düşürebilir. Bu oyun takım ya da ferdi olarak oynanabilir. Oyunun süresi katılan binici sayısına göre saptanır. Bu oyunda ortada kazanılacak ödül olmalıdır.

Öfke, ortaya çıkabilecek çok sayıda olay tarafından tetiklenebilir. Örneğin, bir rakipten veya antrenörden tehdit alma veya performans ve geçmiş yenilginin anıları öfke durumunu tetikleyen dış sebeplerdir. Öfke aynı zamanda sporda en deneyimli duygulardan biridir. Meydana gelen psikolojik durum rekabeti olumlu ya da olumsuz etkileyebilir.

Kavramsallaştırılmış öfke, ortaya çıkan ayrık ve negatif tonlu duygulardan birisidir. Bireyin ego kimliğini etkiler. Öfke: bireyde kendisine karşı aşağılayıcı bir suç haline gelebilir. Öfkenin böylesine agresif davranış hali sporda önemli düzeyde görülmektedir. Agresif davranış spor yarışmasının farklı yönlerine yansiyabilir, farklı yapılar veya süreçler, öfke, saldırganlık, antisosyal davranış, öfke ruminasyonu ve provokasyonu öfke halindeki çoğu sporcularda gözlenmektedir (Gentry, 2007).

Öfke genellikle saldırganlığın öncüsüdür ve karmaşık etkileşimlerden etkilenmekte nörolojik ve çevresel değişkenler dahil olmak üzere çoklu kişisel ve çevresel değişkenler arasındadır. Öfke öncesi durum ve değerlendirme süreçlerinin yanı sıra anıları ve görüntüleri tetikleyen harici olaylar öfke iç deneyim ve agresif tepkiler izlenmektedir. Öfke nispeten açık bir dış çökeltici tarafından ortaya çıkabilir, genellikle bir birey tarafından kolayca tanımlanır ancak, bilinçsiz süreçler öfke deneyimini ve ifadesini de etkileyebilir. Sporcuların tecrübe kazanmalarında öfkelerini ifade fiziksel kullanımları üzerinde önemli bir etkisi olabilir. Sporun içinde ve dışında saldırganlık ve şiddet olduğu söylene bilinir (Christoforidis ve diğerleri, 2010).

Günümüzde yaygın olarak araştırılan saldırganlık kavramı; "canlı veya cansız herhangi bir varlığa karşı fiziksel ve/veya duygusal olarak zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış biçimi" şeklinde tanımlanmaktadır (Özdevcioğlu ve Yalçın, 2010).

Genellikle incitici, zarar ve acı verici olarak ifade edilen ve temelinde bu tür davranışların bulunduğu ileri sürülen saldırganlık, bazen de zarar vermenin haricinde çok farklı sebeplerden dolayı gerçekleştirilebilmektedir. Kişiler; özgür olmak, diğer insanlar üzerinde otorite kurmak, statü ve başarı elde etmek gibi amaçlarla da saldırganlığa başvurabilmektedirler (Kurtyılmaz, 2005). Aynı zamanda saldırganlık; bireyin kendine veya diğer insanlara yönelik gerçekleştirdiği yıkıcı/zarar verici düzeydeki davranış şekli olabileceği gibi, bireyin kendisini koruma amacıyla sergilediği davranış şekli olarak da ifade edilebilir (Çelik, 2006).

Saldırganlık, sağlıklı bir şekilde kendini gerçekleştirme veya ortaya koyma biçiminde ve öz koruyucu olabileceği gibi, yıkıcı davranışlarda olduğu gibi olumsuz da olabilir” şeklinde tanımlayarak, saldırganlık eyleminde hedefin yalnızca diğer insanlar olmadığı, bazen de bir kurum, fiziki çevre veya yoğun psikolojik rahatsızlık yaşayan bireyin kendisinin de olabileceğini ileri sürülmektedir.

Müsabakalarda kötü bir performans, geçmişte alınmış ağır bir yenilgi ya da rakibin tehdit edici sözleri sporcuların motivasyonunu arttıran, engelleyen ve ya öfke duygusunu pekiştiren durumlar olduğu bilinmektedir. Sporda öfke aslında çok sık karşımıza çıkan bir duygu durumudur. Öfke duygusu doğal bir duygu olmasına rağmen, bu duygunun kontrol edilememesi, saldırganlığa yol açabilmektedir. Bu yüzden öfke ve saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir (Mowlaie ve diğerleri, 2011).

Bu çalışmanın amacı Gökbörü sporu yapan bireylerin sporda saldırganlık ve öfke düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma betimsel nitelikte olup, Kırgızistan’ın Bişkek şehrinde Gökbörü sporu yapan bireylerin sporda saldırganlık ve öfke düzeylerine bakılmıştır.

Bu çalışmada “tarama modeli” düşünülerek araştırmanın modeli oluşturulmuştur. Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu olduğu şekilde tanımlamayı amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmanın konusu olan olay, kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi aktarılmaya çalışılır. Bu koşulları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme amacı yoktur (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2021 yılında Kırgızistan Bişkek şehrinde Gökbörü sporu yapan katılımcılardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan Gökbörü sporu yapan bireylerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler Formu” kullanılmıştır. Bu form; yaş, eğitim düzeyiniz, haftalık kaç saat antrenman yapıyorsunuz, algılanan gelir düzeyiniz sorularından oluşmaktadır.

Katılımcıların öfke ve saldırganlık düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla Maxwell ve Moores (2007) tarafından geliştirilen ve Gürbüz, Kural ve Özbek (2019) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Sporda Saldırganlık ve Öfke Ölçeği - SSÖÖ” yer almaktadır. Ölçekte beşli likert tipinde (1: kesinlikle katılmıyorum, 5: tamamen katılıyorum) 12 madde ve her biri 6 maddeden oluşan 2 boyut (öfke, saldırganlık) bulunmaktadır. Ölçekte yüksek puan öfke ve saldırganlığın yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Verilerin Analizi

Çalışmaya katılan bireyler hakkında tanımlayıcı bilgiler sağlamak amacıyla yapılan çalışmanın verileri SPSS 26 programında değerlendirilmiştir. Aritmetik ortalamalar, standart sapmalar minimum ve maksimum değerler alınmıştır. Araştırmanın verileri çoklu karşılaştırılmalarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. İstatistikî analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ alınmıştır.

BULGULAR

Tablo 1 çalışmaya katılanların saldırganlık puanını gösterir tablo

	N	Minimu m	Maximu m	X	SS
SALDIRGANLIK	47	15,00	56,00	33,1915	8,96767

Tablo 2 Çalışmaya katılanların yaş değişkenine göre saldırganlık puanlarının karşılaştırılması

SALDIRGANLIK					
	KT	df	KO	F	p
Gruplar arası	41,068	3	13,689	,161	,922
Grup içi	3658,208	43	85,075		
Toplam	3699,277	46			

KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 2'ye bakıldığında çalışmaya katılanların yaş değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 3 Çalışmaya katılanların eğitim düzeyi değişkenine göre saldırganlık puanlarının karşılaştırılması

SALDIRGANLIK					
	KT	df	KO	F	p
Gruplar arası	42,023	2	21,012	,253	,778
Grup içi	3657,254	44	83,119		
Toplam	3699,277	46			

KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 3'e bakıldığında çalışmaya katılanların eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 4 Çalışmaya katılanların haftalık antrenman sayısı değişkenine göre saldırganlık puanlarının karşılaştırılması

SALDIRGANLIK					
	KT	df	KO	F	p
Gruplar arası	270,612	2	135,306	1,736	,188
Grup içi	3428,664	44	77,924		
Toplam	3699,277	46			

KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 4'de bakıldığında çalışmaya katılanların haftalık antrenman sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 5 Çalışmaya katılanların aylık gelir düzeyi değişkenine göre saldırganlık puanlarının karşılaştırılması

SALDIRGANLIK					
	KT	df	KO	F	p
Gruplar arası	4,478	1	4,478	,055	,816
Grup içi	3694,799	45	82,107		
Toplam	3699,277	46			

KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 5'e bakıldığında çalışmaya katılanların aylık gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan araştırma değerlendirilmeye alınan değişkenlere göre literatür bilgileri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma grubunun yaş değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir. Nitekim Birinci (2019) çalışmasında saldırganlık ve öfke puanlarının cinsiyete, milli sporcu olma durumuna, yaş gruplarına, aylık gelire, spor yaşına, haftalık spor yapma gününe göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir.

Araştırma grubunun eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde Bostancı ve arkadaşları (2017) çalışmalarında saldırganlık puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde

etmişlerdir. Öztürk (2019) çalışmasında saldırganlık puanlarının aylık gelire, yaş ve spor yaşına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Shokoufeh (2018) çalışmasında sporda saldırganlık puanlarının spora yaşı, öğrenim düzeyi, aylık gelir, milli sporcu olma durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Bu çalışmalar çalışmamızı destekler niteliktedir. Yine aynı şekilde Yavuz (2015) çalışmasında saldırganlık ve öfke puanlarının öğrenim düzeyine, yaş gruplarına, spor yaşına göre anlamlı farklılık gösterdiği; aylık gelire göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Doğan (2016) çalışmasında saldırganlık puanlarının yaş gruplarına ve öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Baykan (2018) çalışmasında öfke puanlarının öğrenim düzeyine, aylık gelire, milli sporcu olma durumuna, spor yaşına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Yurttaş (2016) çalışmasında fiziksel saldırganlık ve öfke puanlarının kişisel aylık gelire göre anlamlı farklılık gösterdiği; sözel saldırganlık puanlarının kişisel aylık gelire göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Bu çalışma bulguları ile literatür bulgularının genel olarak benzerlik gösterdiği; buna karşın demografik değişkenlerin bir kısmında farklılıklar olduğu ancak bu farklılıkların literatürün tamamı ile ayrılmadığı dikkate alındığında sporcuların saldırganlık ve öfke düzeylerinin yaptıkları spor nedeniyle çok düşük düzeyde kaldığı ve bu nedenle demografik değişkenlere göre farklılığın ortaya çıkmadığı söylenebilir.

Araştırma grubunun haftalık antrenman sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir. Öztürk (2019), Birinci (2019) ve Shokoufeh (2018) çalışmalarında saldırganlık ve öfke puanlarının aktif olarak spor yapma durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği ve aktif olarak spor yapanların saldırganlık ve öfke puanlarının, aktif olarak spor yapmayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulgularını elde etmişlerdir. Yurttaş (2016) çalışmasında saldırganlık ve öfke puanlarının haftalık spor yapma saatlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgularını elde etmiştir. Bu çalışmalar çalışmamızla paralellik göstermemektedir. Araştırmacıların bu konu ile ilgili daha detaylı çalışmalar yapması haftalık spor saatinin neden öfkeye ve saldırganlığı etkilemediği sorusuna cevap olacaktır.

Araştırma grubunun aylık gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir. Nitekim Demir (2020) yapmış olduğu çalışmada Sporda saldırganlık ve öfke puanlarının yaş gruplarına, öğrenim düzeyine, aylık kişisel gelire, hane halkı aylık toplam gelirin, spor yapma yaşına, milli sporcu olma durumu, haftada kaç gün spor yaptığına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde edilmiştir.

Araştırma grubunun medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir. Nitekim Cengiz (2017) dövüş sporları antrenörlerinin sporda güdülenme ve öfke düzeylerini incelediği çalışmasında öfke puanlarının yaş gruplarına, öğrenim düzeyine, antrenörlük yılına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir.

Araştırma grubunun sağlık sorunu değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan sporcuların sporda öfke ve saldırganlık puanlarının düşük düzeyde olduğu bulguları elde edilmiştir. Kaya (2019) kadın futbolcuların öfke ve saldırganlık (öfke dışı vurum) puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Esentürk (2014) okullar arası spor müsabakalarına katılan genç sporcuların saldırganlık ve öfke puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Öztürk (2019) aktif spor yapan ve yapmayan gençlerin şiddet eğilimi ve saldırganlık davranışlarını incelediği çalışmasında saldırganlık puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Birinci (2019) spor yapan ve yapmayan bireylerin benlik saygısı ve saldırganlık düzeylerini incelediği çalışmasında spor yapan bireylerin saldırganlık ve öfke düzeyinin düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Shokoufeh (2018) elit erkek ve bayan güreşçiler ile spor yapmayan bireylerin zihinsel yetenek, liderlik ve saldırganlık düzeylerini incelediği çalışmasında sporcuların öfke ve saldırganlık puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Araz (2017) spor yapan bireylerin kaygı, saldırganlık yaklaşma-uzaklaşma tepkilerini (güdülenme) incelediği çalışmasında sporcuların saldırganlık düzeyinin düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Yavuz

(2015) farklı spor dallarındaki sporcuların saldırganlık ile bazı değişkenler arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada sporcuların saldırganlık ve öfke puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Doğan (2016) bireysel ve takım sporcusu olan beden eğitimi ve spor yüksek okulu öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada saldırganlık puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Baykan (2018) Y ve Z nesli tekvandocuların öfke düzeyi ve ilişkili faktörleri incelediği çalışmada öfke ve saldırganlık puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Bozkurt (2017) bireysel ve takım sporcularının öfke kontrollerini incelediği çalışmada sporcuların öfke puanlarının düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Yurttaş (2016) spor yapan ve yapmayan gençlerin saldırganlık düzeyleri incelediği çalışmada sporcuların saldırganlık ve öfke düzeyinin düşük düzeyde olduğu bulgularını elde etmiştir. Spor yapan bireylerin enerjilerini doğru yönlendirmeleri sonucu öfke ve saldırganlık davranışlarından uzak kaldıkları söylenebilir.

Sonuç olarak geleneksel sporlardan Gökbörü sporu yapan bireylerin sporda öfke ve saldırganlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve demografik özelliklerine göre farklılaşmadığı görülmektedir.

KAYNAK

Christoforidis, C., Kalivas, V., Matsouka, O., Bebetos, E., & Kambas, A. (2010). Does gender affect anger and aggression in handball players?. *The Cyprus Journal of Sciences*, 8, 3-11.

Çelik, H. (2006). Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık tepkileri bağlanma tarzları ve kişiler arası şemalarının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erkal, M. (1982). *Sosyolojik açıdan spor*. İstanbul: Formül Matbaası, Filiz Kitapevi.

Gentry, W. D. (2007). *Anger for dummies*. Indiana: Wiley Publishing.

Gürbüz, B., Kural, S., & Özbek, O. (2019). Sporda saldırganlık ve öfke ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 206-217.

Karasar, N. (2009). "Araştırmalarda Rapor Hazırlama" Ankara: Nobel Yayınevi.

Kurtyılmaz, Y. (2005). Öğretmen adaylarının saldırganlık düzeyleri ile akademik başarıları iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Mowlaie, M., Besharat, M. A., Pourboholool, S., & Azizi, L. (2011). The mediation effects of selfconfidence and sport self-efficacy on the relationship between dimensions of anger and anger control with sport performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 138-142.

Özdevecioğlu, M., & Yalçın, Y. (2010). Spor tatmininin sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1, 63- 76.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
CİRİT SPORU YAPAN BİREYLERİN MANEVİYAT DÜZEYLERİNİN
İNCELENMESİ

Examination of Spiritual Levels of Individuals Playing Javelin

Hüseyin EROĞLU* Ünal TÜRKÇAPAR**

Özet

Amaç: Bu çalışma cirit sporu yapan bireylerin maneviyat düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

Yöntem: Bu çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma betimsel ve çıkarımsal bir niteliğe sahiptir. Bu araştırmanın çalışma grubunu 2021 yılında Türkiye’de Erzurum ilinde cirit sporu yapan katılımcılar oluşturmaktadır. Çalışmada gönüllü katılım kriteri esasına göre şekillendirilmiştir. Bu çalışmada verilerin toplanması için araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve Maneviyat Ölçeği kullanıldı. Kişisel bilgi formu; yaş, medeni durum, ekonomik düzeyiniz, eğitim düzeyiniz anne eğitim düzeyiniz, baba eğitim düzeyiniz ve yaşadığınız yer sorularından oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların maneviyat düzeylerini belirlemek amacıyla; Şirin (2018) tarafından geliştirilen ‘‘Maneviyat ölçeği’’ kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 26.0 istatistik programı ile değerlendirildi.

Bulgular: Çalışmaya katılan cirit sporcularının yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi alt boyutlarında anlamlı fark olduğu ekonomik düzey, anne eğitim, baba eğitim ve yaşanan yer değişkenlerinde fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç: Cirit sporu yapan bireylerin maneviyat düzeylerinin şekillenmesinde yaş, düzeyinin belirleyici faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel spor, Cirit, Maneviyat.

Abstract

Aim: This study aims to determine how the spirituality levels of individuals who play javelin are shaped.

Method: Scanning method was used in this study. This study has a descriptive and inferential nature. The study group of this research consists of participants who play javelin in Erzurum, Turkey in 2021. The study was shaped on the basis of voluntary participation criteria. In this study, the personal information form prepared by the researcher and the Spirituality Scale were used to collect the data. Personal information form consists of these questions; age, marital status, economic level, education level, mother's education level, father's education level and where you live. In addition, in order to determine the spirituality levels of the participants; "Spirituality scale" developed by Şirin (2018) was used. The obtained data were transferred to the computer environment and evaluated with the SPSS 26.0 statistical program.

Findings: It was concluded that there was a significant difference in the sub-dimensions of age, marital status and education level of the javelin athletes participating in the study, and there was no difference in the variables of economic level, mother's education level, father's education level and place of residence.

Result: It has been concluded that age, the determining factors in shaping the spirituality levels of individuals who play javelin.

Keywords: Traditional sport, Javelin, Spirituality.

GİRİŞ

Maneviyat kavramı tanımlanması zor, soyut ve her birey için farklı bir anlam ifade eden bir kavramdır. Maneviyata yüklenen anlam kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bu yüzden maneviyatın birçok tanımı mevcuttur. Bu durum da maneviyatın objektif bir tanımının yapılması durumunu zorlaştırmaktadır. Daha önceleri din ve dindarlık ile eş anlamlı olarak kullanılan maneviyat yeniden tanımlama sürecine girerek din ve dindarlık kavramlarından ayrı olarak değerlendirilmektedir. Maneviyat kavramı Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kavram olup; duyu organları olmaksızın kalp (gönül) ile kavranıp bilinen şeye ait olandır veya ‘‘ manaca, maddi olmayan, soyut, ruhani, ruhca, içe ait, inançla ilgili’’ anlamlarına gelmektedir (TDK, 2017).

Bireyde bulunan manevi boyut, bireyde var olan fiziksel, sosyal, duygusal boyutlar kadar önem arz etmektedir (Dedeli ve Karadeniz, 2009). Bireyi bir bütün olarak düşündüğümüzde hem fiziksel hem sosyal hem de duygusal hem de manevi bir varlık olduğunu görmekteyiz. Bu ihtiyaçlarının zamanında ve yeteri kadar karşılanması gerekmektedir. Sosyal bir varlık olan insan diğer insanlarla etkileşim ya da iletişim kurarak hayatını sürdürür. Aynı şekilde hayatının devamı için fiziksel ihtiyaçlarının da karşılanması ve duygusal yönünün bulunması sebebiyle duygusal yönün de doyuma ulaşması gerekmektedir. Bütün bunların yanında insan manevi boyutları olan bir varlıktır. Yani manevi yönün de doyurulması ve

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu-eroglu1@gmail.com

** Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, turkcaparunal@hotmail.com

ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir ki insanın bir bütün olarak yaşamını devam ettirebilsin.

Mâneviyat, insanın yaratıcısı ile olan bağıdır. Bireyin kendisini tanımasını sağlayan ışık, her insanın içinde bulunan bir cevherdir. Maneviyat, insanın yaratıcısı ile kurduğu bağıdır. Dolayısıyla ilahî kaynaktır ve özü ilahi olanın niteliklerini taşımaktadır. Özdoğan 2009'a göre "Ben size kendi ruhumdan üfledim dediğine göre, insan kendisiyle, yani özüyle iletişime geçtiğinde ilahî olanla da iletişime geçmiş olur. İnsanın böyle yaşaması onu içsel olarak güçlendirir." (Özdoğan, 2009).

Maneviyyat, yaşam boyu kazanılan bilgi ve tecrübelerin sonucudur. Aynı zamanda bireyin kendisiyle ve çevreyle olan ilişkilerini, yaşamın anlamını, bireyin bu dünyadaki yerini anlamlandırma ve kabullenme sürecini kapsamaktadır (Cimete, 2002).

Maneviyyat ve dinî inanç; insanlığın varoluşundan bu yana insan deneyimlerinin önemli bir boyutu olagelmıştır (Apak, 2018).

İnsanların çoğunluğu maneviyyat kavramını dinde ararlar. Çünkü bu tür maneviyyatı dinde bulmak hem kolaydır, hem de din her toplumda mevcut olan manevi bir değerdir. Gelenek olarak düşünülebilir. Maneviyyatı dini değerlerde bulmayan toplumlarda ise insanlar maneviyyatı din dışı ya da dinin tamamıyla kapsamadığı değerlerde ararlar. Ayrıca maneviyyatı doğa, müzik, resim güzel sanatlarda, bilimde ve ahlaki değer arayan insanlar da bulunmaktadır (Ergeshov, 2011). Maneviyyat ve dinî inanç bireylerin yaşamlarında anlam bulmasını yardımcı olan bir olgudur. Maneviyyat, "anlam, amaç ve ahlak duygusu geliştirmeye yönelik genel insan deneyimi" olarak tanımlanabilirken, din ise kurumsallaşmış inanç sistemi ve bu doğrultuda ortaya konulan ibadetler olarak tanımlanabilir (Zastrow, 2013).

Beden sağlığı araştırmaları kapsamına, kalp ve damar sistemi hastalıkları, her tür kanser, romatoid artrit, alkol kullanım bozukluğu, çeşitli ağrı ve acılar gibi pek çok bedensel (bir kısmının psikolojik yönleri de bulunmakta) rahatsızlık dahil olmaktadır. Dindarlık ve maneviyyatın ruh sağlığı üzerindeki bazı etkileri şu şekildedir: Mutluluk ve mutsuzluk, depresyon, sosyalleşme, stres ve stres yönetimi, intihar, ölüm kaygısı ve anksiyete (Horozcu, 2010).

Günümüzde kişisel sorunlar, hayal kırıklıkları, insanların ekonomik seviyelerinin düşük olması vb. sorunlar gün geçtikçe insanların asabileşmesine, olaylara karşı tahammül sınırlarının düşük olmasına, hoşgörüsüzlüklere ve uzun sürelerde olumsuz davranışlara sebep olmaktadır. Bunun gibi durumlar ve koşullar sporcuları da etkilemektedir. Duygu, zihin ilişkisi çok önemlidir. Sizin zihninizde düşündüğünüz şeyler için, vücudunuz hayal veya gerçek diye adlandırmayarak hareket eder.

Bu çalışmanın amacı ciritle spor yapan bireylerin maneviyyat düzeylerinin nasıl şekillendiğini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma betimsel nitelikte olup, geleneksel sporlardan ciritle spor yapan bireylerin maneviyyat düzeylerine bakılmıştır.

Bu çalışmada "tarama modeli" düşünülerek araştırmanın modeli oluşturulmuştur. Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu olduğu şekilde tanımlamayı amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmanın konusu olan olay, kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi aktarılmaya çalışılır. Bu koşulları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme amacı yoktur (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2021 yılında Türkiye'de Erzurum ilinde ciritle spor yapan katılımcılar oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan Ciritle spor yapan bireylerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgiler Formu" kullanılmıştır. Bu form; yaş, ekonomik düzeyiniz, anne eğitim, baba eğitim ve yaşadığınız yer sorularından

oluşmaktadır.

Katılımcıların maneviyat düzeylerini belirlemek amacıyla Şirin tarafından geliştirilen “Maneviyat Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliği oranları, Lawshe tekniği ile 11 uzmandan görüş alınarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda KGO değeri 0,69, KGİ ise 0,77 olarak tespit edilmiştir. İç tutarlık güvenilirliği için Cronbach alpha katsayısı incelenmiştir. Ölçeğin Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,90$ bulunmuştur. Maneviyat Ölçeği, 5’li likert tipi bir ölçek olup 3 olumsuz 24 olumlu toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin 24’ü pozitif (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27. maddeler), 3’ü negatif maddeden (8, 13, 26. maddeler) oluşmaktadır. Ölçek 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: manevi başa çıkma, aşkınlık, manevi yaşantı, anlam arayışı, manevi hoşnutluk, bağlantı, tabiatla uyum. Sorulardan 9, 12, 20,21 ve 23. Soru manevi başa çıkma alt boyutunu, 19, 22. sorular aşkınlık boyutunu, 3, 11, 24, 25, 27. sorular manevi yaşantı alt boyutunu, 7, 14, 15, 17. sorular anlam arayışı alt boyutunu, 6, 8, 13, 26. sorular manevi hoşnutluk alt boyutunu, 1,2, 4, 18. sorular bağlantı alt boyutunu, 5, 10, 16. sorular tabiatla uyum alt boyutunu oluşturmaktadır. Ölçek maddeleri “(1) Bana Hiç Uygun Değil, (2) Bana Uygun Değil, (3) Bana Biraz Uygun, (4) Bana Oldukça Uygun, (5) Bana Tamamen Uygun” şeklinde 5’li likert tarzında bir ölçektir. Ölçek toplam puanı açısından değerlendirildiğinde ölçekten alınacak en yüksek puan 135, en düşük puan ise 27’dir. Ölçekten alınan yüksek puan, kişide maneviyatın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Şirin, 2018). Maneviyat Ölçeğinde; birinci faktöre giren maddeler maneviyatla ilgili başa çıkma ifadelerini barındırdığından “Manevi Başa Çıkma” alt boyutu olarak, ikinci faktördeki maddeler aşkın varlığa inançla ilgili maddeler içerdiği için “Aşkınlık”, üçüncü faktördeki maddeler dini ve manevi etkinliklere katılma, hayatı manevi kabullere göre yaşama, manevi egzersizler yapmak gibi yaşantı ve davranışları içerdiğinden “Manevi Yaşantı”, dördüncü faktör anlam arayışına yönelik maddeleri içerdiğinden “Anlam Arayışı”, beşinci faktördeki ifadeler hayata dair hoşnutluk duygusu ve mutluluk gibi maddelere sahip olduğundan “Manevi Hoşnutluk”, altıncı faktörde toplanan ifadelerin hepsi Allah’la ilişki ve aşkın varlıkla bağlantı ifadelerini içerdiğinden “Bağlantı” ve yedinci faktöre giren maddeler ise daha çok tabiatla ilişkili ifadeleri kapsadığından “Tabiatla Uyum” olarak isimlendirilmiştir (Şirin, 2018:1298).

Verilerin Analizi

Çalışmaya katılan bireyler hakkında tanımlayıcı bilgiler sağlamak amacıyla yapılan çalışmanın verileri SPSS 26 programında değerlendirilmiştir. Aritmetik ortalamalar, standart sapmalar minimum ve maksimum değerler alınmıştır. Araştırmanın verileri ikili karşılaştırmalarda (independent sample) t-test ve çoklu karşılaştırılmalarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. İstatistikî analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0.05$ e $p<0.01$ seçilmiştir.

BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen veriler analiz edilerek aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo1 Çalışmaya katılanların maneviyat ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanların ortalaması

	N	Minimum	Maximum	X	SS
MÖP	44	75,00	135,00	106,7273	13,27940
MBÇAB	44	18,00	40,00	33,3636	7,54549
AAB	44	4,00	10,00	9,0682	1,54615
MYAB	44	11,00	25,00	19,2955	4,32720
AAAB	44	8,00	20,00	17,2045	2,78350
MHAB	44	6,00	20,00	10,3182	3,33949
BAB	44	13,00	20,00	18,2727	2,16057
TUAB	44	5,00	15,00	10,8182	2,73030

MÖP:maneviyat ölçek puanı, MBÇAB: manevi başa çıkma alt boyutunu, AAB: aşkınlık boyutunu, MYAB: manevi yaşantı alt boyutunu, AAAB: anlam arayışı alt boyutunu, MHAB: manevi hoşnutluk alt boyutunu, BAB: bağlantı alt boyutunu, TUAB: tabiatla uyum alt

boyutunu.

Tablo 2 Çalışmaya katılanların yaş değişkenine göre maneviyat ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması

	yaş	N	X	ss	SH	X1-X2	SH	t
MÖP	17-19 yaş	6	100,6667	15,39697	6,28579	7.0	5.8	1.209
	23 yaş≥	38	107,6842	12,88432	2,09011			
MBÇAB	17-19 yaş	6	31,3333	8,75595	3,57460	2.4	3.3	.705
	23 yaş≥	38	33,6842	7,41840	1,20342			
AAB	17-19 yaş	6	7,8333	2,56255	1,04616	1.4	0.7	2.197*
	23 yaş≥	38	9,2632	1,26671	,20549			
MYAB	17-19 yaş	6	17,5000	3,39116	1,38444	2.1	1.9	1.096
	23 yaş≥	38	19,5789	4,42738	,71822			
AAAB	17-19 yaş	6	14,3333	3,61478	1,47573	3.3	1.1	2.953**
	23 yaş≥	38	17,6579	2,38550	,38698			
MHAB	17-19 yaş	6	11,0000	2,44949	1,00000	0.8	1.5	.534
	23 yaş≥	38	10,2105	3,47312	,56342			
BAB	17-19 yaş	6	18,5000	1,51658	,61914	0.3	1.0	.274
	23 yaş≥	38	18,2368	2,25933	,36651			
TUAB	17-19 yaş	6	11,8333	2,78687	1,13774	1.2	1.2	.980
	23 yaş≥	38	10,6579	2,72403	,44190			

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$ MÖP: maneviyat ölçek puanı, MBÇAB: manevi başa çıkma alt boyutunu, AAB: aşkınlık boyutunu, MYAB: manevi yaşantı alt boyutunu, AAAB: anlam arayışı alt boyutunu, MHAB: manevi hoşnutluk alt boyutunu, BAB: bağlantı alt boyutunu, TUAB: tabiatla uyum alt boyutunu.

Tablo 2 bakıldığında çalışmaya katılanların yaş değişkenine göre AAB ($p < 0.05$) ve AAAB ($p < 0.01$) alt boyutlarında istatistiksel olarak fark varken diğer boyutların fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 3 Çalışmaya katılanların ekonomik düzey değişkenine göre maneviyat ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması

		KT	df	KO	F	p
MÖP	Gruplar arası	384,045	2	192,022	1,094	.345
	Grup içi	7198,682	41	175,578		
	Toplam	7582,727	43			
MBÇAB	Gruplar arası	71,499	2	35,750	,617	.545
	Grup içi	2376,682	41	57,968		
	Toplam	2448,182	43			
AAB	Gruplar arası	4,913	2	2,457	1,029	.366
	Grup içi	97,882	41	2,387		
	Toplam	102,795	43			
MYAB	Gruplar arası	33,600	2	16,800	,893	.417
	Grup içi	771,559	41	18,819		
	Toplam	805,159	43			
AAAB	Gruplar arası	12,024	2	6,012	,768	.471
	Grup içi	321,135	41	7,833		
	Toplam	333,159	43			
MHAB	Gruplar arası	40,863	2	20,432	1,910	.161
	Grup içi	438,682	41	10,700		
	Toplam	479,545	43			
BAB	Gruplar arası	10,963	2	5,481	1,184	.316
	Grup içi	189,765	41	4,628		
	Toplam	200,727	43			
TUAB	Gruplar arası	18,781	2	9,390	1,276	.290
	Grup içi	301,765	41	7,360		
	Toplam	320,545	43			

MÖP: maneviyat ölçek puanı, MBÇAB: manevi başa çıkma alt boyutunu, AAB: aşkınlık boyutunu, MYAB: manevi yaşantı alt boyutunu, AAAB: anlam arayışı alt boyutunu, MHAB: manevi hoşnutluk alt boyutunu, BAB: bağlantı alt boyutunu, TUAB: tabiatla uyum alt

boyutunu. KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 3'e bakıldığında çalışmaya katılanların ekonomik düzey değişkenine istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 4 Çalışmaya katılanların anne eğitim düzeyi değişkenine göre maneviyat ölçeği ve alt boyutlarından aldıkların puanların karşılaştırılması

		KT	df	KO	F	P
MÖP	Gruplar arası	46,987	3	15,662	,083	,969
	Grup içi	7535,740	40	188,394		
	Toplam	7582,727	43			
MBÇAB	Gruplar arası	29,488	3	9,829	,163	,921
	Grup içi	2418,693	40	60,467		
	Toplam	2448,182	43			
AAB	Gruplar arası	2,069	3	,690	,274	,844
	Grup içi	100,727	40	2,518		
	Toplam	102,795	43			
MYAB	Gruplar arası	1,432	3	,477	,024	,995
	Grup içi	803,727	40	20,093		
	Toplam	805,159	43			
AAAB	Gruplar arası	1,286	3	,429	,052	,984
	Grup içi	331,873	40	8,297		
	Toplam	333,159	43			
MHAB	Gruplar arası	17,145	3	5,715	,494	,688
	Grup içi	462,400	40	11,560		
	Toplam	479,545	43			
BAB	Gruplar arası	3,767	3	1,256	,255	,857
	Grup içi	196,960	40	4,924		
	Toplam	200,727	43			
TUAB	Gruplar arası	33,239	3	11,080	1,543	,218
	Grup içi	287,307	40	7,183		
	Toplam	320,545	43			

MÖP:maneviyat ölçek puanı, MBÇAB: manevi başa çıkma alt boyutunu, AAB: aşkınlık boyutunu, MYAB: manevi yaşantı alt boyutunu, AAAB: anlam arayışı alt boyutunu, MHAB: manevi hoşnutluk alt boyutunu, BAB: bağlantı alt boyutunu, TUAB: tabiatla uyum alt boyutunu. KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 4'ya bakıldığında çalışmaya katılanların anne eğitim düzeyi değişkenine istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 5 Çalışmaya katılanların baba eğitim düzeyi değişkenine göre maneviyat ölçeği ve alt boyutlarından aldıkların puanların karşılaştırılması

		KT	df	KO	F	p
MÖP	Gruplar arası	312,248	3	104,083	,573	,636
	Grup içi	7270,480	40	181,762		
	Toplam	7582,727	43			
MBÇAB	Gruplar arası	113,968	3	37,989	,651	,587
	Grup içi	2334,214	40	58,355		
	Toplam	2448,182	43			
AAB	Gruplar arası	18,923	3	6,308	3,008	,041
	Grup içi	83,873	40	2,097		
	Toplam	102,795	43			
MYAB	Gruplar arası	40,320	3	13,440	,703	,556
	Grup içi	764,839	40	19,121		
	Toplam	805,159	43			
AAAB	Gruplar arası	11,816	3	3,939	,490	,691
	Grup içi	321,343	40	8,034		
	Toplam	333,159	43			
MHAB	Gruplar arası	29,230	3	9,743	,865	,467
	Grup içi	450,316	40	11,258		

	Toplam	479,545	43			
BAB	Gruplar arası	5,923	3	1,974	,405	,750
	Grup içi	194,805	40	4,870		
	Toplam	200,727	43			
TUAB	Gruplar arası	24,432	3	8,144	1,100	,360
	Grup içi	296,114	40	7,403		
	Toplam	320,545	43			

MÖP:maneviyat ölçek puanı, MBÇAB: manevi başa çıkma alt boyutunu, AAB: aşkınlık boyutunu, MYAB: manevi yaşantı alt boyutunu, AAAB: anlam arayışı alt boyutunu, MHAB: manevi hoşnutluk alt boyutunu, BAB: bağlantı alt boyutunu, TUAB: tabiatla uyum alt boyutunu. KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 5'ye bakıldığında çalışmaya katılanların baba eğitim düzeyi değişkenine istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 6 Çalışmaya katılanların yaşadığımız yer değişkenine göre maneviyat ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması

		KT	df	KO	F	P
MÖP	Gruplar arası	245,946	3	81,982	,447	,721
	Grup içi	7336,781	40	183,420		
	Toplam	7582,727	43			
MBÇAB	Gruplar arası	275,923	3	91,974	1,694	,184
	Grup içi	2172,259	40	54,306		
	Toplam	2448,182	43			
AAB	Gruplar arası	4,600	3	1,533	,625	,603
	Grup içi	98,195	40	2,455		
	Toplam	102,795	43			
MYAB	Gruplar arası	8,302	3	2,767	,139	,936
	Grup içi	796,857	40	19,921		
	Toplam	805,159	43			
AAAB	Gruplar arası	22,045	3	7,348	,945	,428
	Grup içi	311,114	40	7,778		
	Toplam	333,159	43			
MHAB	Gruplar arası	54,987	3	18,329	1,727	,177
	Grup içi	424,559	40	10,614		
	Toplam	479,545	43			
BAB	Gruplar arası	7,159	3	2,386	,493	,689
	Grup içi	193,568	40	4,839		
	Toplam	200,727	43			
TUAB	Gruplar arası	10,955	3	3,652	,472	,704
	Grup içi	309,590	40	7,740		
	Toplam	320,545	43			

MÖP:maneviyat ölçek puanı, MBÇAB: manevi başa çıkma alt boyutunu, AAB: aşkınlık boyutunu, MYAB: manevi yaşantı alt boyutunu, AAAB: anlam arayışı alt boyutunu, MHAB: manevi hoşnutluk alt boyutunu, BAB: bağlantı alt boyutunu, TUAB: tabiatla uyum alt boyutunu. KT: Kareler toplamı, KO: Kareler ortalaması,

Tablo 6'e bakıldığında çalışmaya katılanların yaşadığımız yer değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan araştırma değerlendirilmeye alınan değişkenlere göre literatür bilgileri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma grubunun yaş değişkenine göre aşkınlık alt boyutu ve anlam arayışı alt boyutlarında istatistiksel olarak fark varken diğer boyutların fark olmadığı görülmektedir. Kılıç (2019) yapmış olduğu çalışmada Maneviyat Ölçeği, ve alt boyut toplam puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma grubunun ekonomik düzey değişkenine istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kılıç (2019) çalışmada ortalama geliri 4000 TL ve altı olan ile 4001 TL ve üstü olan katılımcıların Maneviyat Ölçeği manevi yaşantı alt boyut toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, ortalama geliri 4001 TL ve üstü olan katılımcıların Maneviyat Ölçeği manevi yaşantı alt boyut toplam puan ortalamasının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma grubunun anne eğitim düzeyi değişkenine istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dursun (2019) çalışmada eğitim seviyesi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu, bu farkın ise okur-yazar olmayan katılımcıların, ilköğretim düzeyine sahip katılımcıların, ortaokul eğitim düzeyine sahip katılımcıların, lise eğitim düzeyine sahip katılımcıların, lisans eğitim düzeyine sahip katılımcıların, lisansüstü eğitim düzeyine sahip katılımcıların bağlantı boyutunda ilköğretim düzeye sahip katılımcıların daha yüksek oranda olumlu yanıt vermiş ve bu eğitim düzeyi grubu lehine olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma grubunun baba eğitim düzeyi değişkenine istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dursun (2019) çalışmada baba eğitim seviyesi katılımcılarda Maneviyat Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma grubunun yaşadığınız yer değişkenine göre istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dursun (2019) çalışmada manevi başa çıkma, aşkınlık ve manevi yaşantı alt boyutlarında aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu, bu farkın manevi başa çıkma boyutunda; köyde büyüyen katılımcıların, ilçede büyüyen katılımcıların, şehirde büyüyen katılımcıların, büyükşehirde büyüyen katılımcıların, yurtdışında büyüyen katılımcıların, manevi başa çıkma boyutunda büyükşehirde büyüyen katılımcılar lehine anlamlı farklılaşma olduğu sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAK

Apak, H. (2018). Sosyal Hizmet Uygulamasında Din ve Maneviyatın Rolü (SHUDMR) Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(3): 1889-1903.

Cimete, G. (2002). Yaşam Sonu Bakım Ölümcül Hastalarda Bütüncü Bakım. Ankara: Nobel Tıp.

Dedeli, Ö. ve Karadeniz, G. (2009). Kanser Ağrısının Kontrolü ile Psikososyal-Spiritüel Modelin Birleştirilmesi. Ağrı Dergisi, 21(2): 45-53.

Dursun, N. (2019). Evli ve Bekâr Bireylerin Yaşamın Anlamı Ve Maneviyat Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ergeshov, E. (2011). Kırgız Türklerinin kültüründe müzikterapi uygulamaları ve maneviyyat ilişkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. Milet ve Nihal Dergisi, 7(1): 209- 240.

Karasar, N. (2009). "Araştırmalarda Rapor Hazırlama" Ankara: Nobel Yayınevi.

Kılıç, F. (2019). Çocuk Evlerinde Çalışan Bakım Elemanlarında Psikolojik Sermaye Algısı, İş Doyumu Ve Maneviyat Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özdoğan, Ö. (2009). Aşkın Yanımız Maneviyat. Ankara: Özdenöze Yayınları.

Şirin, T. (2018). Maneviyat Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik Çalışması.

Electronic Turkish Studies, 13(18): 1283-1309.

Zastrow, C. (2013). Sosyal Hizmete Giriş. Ankara: Nika Yayınları.

GÜREŞ SPORCULARININ PSİKOLOJİK PROFİLİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Research on the Psychological Profile of Wrestling Athletes

Yunus BERK * Şaban ÜNVER**

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı güreş yapan sporcuların psikolojik yapılarını ortaya koymak ve güreşçilerin psikolojik profilini tanımlamaktır.

Yöntem: Güreş yapan sporcuların psikolojik özelliklerini belirleyebilmek için literatür taraması yapılmış, farklı özelliklere sahip güreşçilerle gerçekleştirilen ve psikolojik özellikleri araştırılan çalışmalar incelenmiştir.

Bulgular: Güreşçiler hazırlık döneminde, hedef kiloya ulaşma konusunda, müsabaka döneminde, müsabaka öncesinde, müsabaka sonrasında, başarı ve başarısızlık durumlarında farklı ruh hallerine girmektedirler. Bu dönemlerde anksiyete seviyesi artış gösterebilmektedir. İleri yaşlarda güreşçilerde zihinsel dayanıklılık azalmaktadır, bununla birlikte güreşçilerde özellikle müsabakaların zorluk seviyesinin de artmasıyla öz güven seviyesi de azalmaktadır. Eğitim seviyesinin artması ise güreşçilerin daha uysal ve sakin olmalarını sağlamaktadır. Yine eğitim seviyesi yükseldikçe olumsuz ruhsal durumlar daha az görülmekte ve duygusal olarak daha dengeli olmaktadır. Güreşçilerin başarı seviyesi arttıkça öz disiplin seviyesi artmakta bununla birlikte daha uyumlu olmaktadır.

Sonuç: Güreşçilerin buldukları ortama ve zamana göre psikolojik profillerinde değişim olduğu tespit edilmiştir. Bu değişimin olumlu yönde kullanılmasının başarıyı artıracakı düşünülmektedir. Bu nedenle güreşçilerin içinde bulunduğu döneme göre duygusal ruh hali takip edilmeli ve özellikle anksiyete, stres, depresyon gibi olumsuz durumların önlenmesi için gerekli psikolojik destekler sağlanmalıdır. Ayrıca yaşla birlikte ortaya çıkan zihinsel dayanıklılıktaki azalmanın önüne geçebilmek için inceleme ve motivasyon kaynakları değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Güreş, Psikoloji, Başarı, Kilo düşme

Abstract

Purpose: The aim of this study is to reveal the psychological structures of wrestlers and to define the psychological profile of wrestlers.

Method: In order to determine the psychological characteristics of wrestling athletes, a literature review was conducted, and studies conducted about wrestlers with different characteristics and investigating their psychological characteristics were examined.

Results: Wrestlers experience different emotions in the preparation period, in reaching the target weight, in the competition period, before the competition, after the competition, in cases of success and failure. During these periods, the level of anxiety may increase. Mental endurance decreases in wrestlers in advanced ages, however, the level of self-confidence decreases in wrestlers, especially with the increase in the difficulty level of the competitions. Increasing the level of education makes the wrestlers more docile and calm. Similarly, as the level of education increases, negative mental states are less common and they become more emotionally balanced. As the level of success of the wrestlers increases, the level of self-discipline increases, however, they become more compatible.

Conclusion: It has been determined that there is a change in the psychological profiles of the wrestlers according to their environment and time. It is thought that using this change in a positive way will increase success. For this reason, the emotional mood of the wrestlers should be monitored according to the period they are in, and necessary psychological support should be provided to prevent negative situations such as anxiety, stress and depression. In addition, imagery and motivation resources should be evaluated in order to prevent the decrease in mental endurance that occurs with age.

Keywords: Sports, Wrestling, Psychology, Success, Weight loss.

Giriş

İnsanlığın tarih öncesi Paleolitik çağına kadar uzanan güreş, çeşitli biçimlerde ve hemen hemen tüm kültürlerde günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır (Türkmen ve Buyar 2019). Güreş, iki rakibin kurallar dâhilinde herhangi bir araç kullanmadan belirli alan üzerinde teknik, beceri, psikolojik güç ve zekalarını kullanarak birbirini alt edebilme sanatı olup, bütün beden bölümlerinin ortak çalışmasını ve kuvveti içeren bir yakın mücadele sporudur (Arslan, 1984). Güreşe köken olarak insanlık tarihinin ortaya çıkışı ile başlamıştır. Güreş sporunun ilk zamanlarda uygulanma amacı hayatı sürdürebilmek uğraşısı olmuştur. Doğa içerisinde beslenme, vahşi hayvanlara karşı korunma, onlara karşı etkili mücadele içerisinde olmak ve en azından bir ölüm kalım mücadelesi vermek olmuştur. İnsanların düşüncesinden ve vahşi hayvanlardan kendilerini korumak için mücadeleye girme, vahşi hayvanların kafalarından tutma, boğma, yere indirme şeklindeki kavgaları daha sonraları ise birbirlerine karşı güç denemesi yapımaları "Güreş" sporunu ortaya çıkmasına önyak olmuştur. Sonuç itibariyle güreş insanların yaşama tarzları ile meydana gelmiş bir olgu olarak ortaya çıkmıştır (Gümüş, 1972). Bahsi geçen özellikleri ile güreşe tarihte yer almış tüm göçebe halklarda olduğu gibi Eski Türklerde de

rastlanmaktadır. Güreşte; cesaret, güç, mertlik, dürüstlük, çeviklik ve beceri gibi özelliklerin ihtiva etmesi ve Türk insanının özelliklerine çok uygun bir branş olması nedeniyle; geçmişten günümüze dek tüm Türk toplumlarında sevilmiş ve önem verilmiştir (Gümüş, 1972).

Türk insanının avcılık, okçuluk ve binicilikten sonra üzerinde durdukları spor branşı güreştir diyebiliriz. Güreş Türklerin milli sporu olarak geçmişten bugüne süregelen bir spor branşıdır. Türkler, büyük göçü gerçekleştirmeden önce tabiata ve güce tutkun karakter özelliklerinden ötürü ata sporu olan güreşi gittikleri yerlerde yaymış ve sevdirmişlerdir. Eski Türklerde eğlence, şölen ve kutlamalarda güreşmek önemli bir töre idi. Eski Türk toplulukları yakın mücadelelerde galip gelebilmek için barış zamanı günler boyunca sürebilen güreşler yapmışlardır (Gümüş, 1972). Türkiye’de minder güreşi için ilk önemli girişim 1903 yılında Beşiktaş Kulübü tarafından gerçekleştirilmiştir. Mazhar Kazancı, Ahmet Fetgeri Aseni ve Kenan Bey gibi gençler Juery adındaki bir Fransız’dan bu yeni güreş stilini öğrenmişlerdir. Bundan sonra Tatavla Kulübünde Manelli’nin girişimleriyle güreş organizasyonları başlamıştır. Zamanla Anadolu, Fenerbahçe ve Kasımpaşa Kulüpleri de bu spora faaliyetleri arasında yer vermişlerdir ancak Birinci Dünya savaşıyla birlikte bu kulüplerin girişim ve gelişimleri yarıda kalmıştır (Kahraman, 1989). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 1923 de Ahmet Fetgeri Aseni’nin önderliğinde Türkiye Güreş Federasyonu faaliyete geçmiş, Macaristan’dan Peter, Finlandiya’dan Onni Pellinan adında iki grekoromen antrenörü getirilmiş ve gençler çalıştırılmaya başlamıştır (Kahraman, 1989). Modern Güreşte ilk dış temasımız 1924 de Paris Olimpiyatında olmuş, 1927 Avrupa Grekoromen şampiyonasında da Türk ekibi kendini göstermiştir (Kahraman, 1989).

Güreş çeşitlerine bakacak olursak, kültürel bir etkinlik olarak güreş ikiye ayrılır: Sportif Güreşler ve Serbest Güreş. Sportif güreşler, 1900’lü yıllarda batı toplumlarında gelişerek ortaya çıkan her ülkenin sportif etkinlikleri doğrultusunda modernleşmiş güreş türüdür. Serbest güreş, 19. yüzyılda batıda başlayıp, 20. yüzyılın başlarında Türkiye ye gelen, karakucak güreşleri ile teknik benzerlik gösteren, el ve ayakların kurallar dâhilinde kullanılmasıyla karakterize olan modern tarzda bir güreş türüdür (Arslan, 1984). Serbest güreşte ayaktaki en meşhur teknikler budama, çangal, koltukaltı geçiş, tek ve çift dalmalar, dana bağı, tırpan, çipe, tek kol, kafa kol, bohça kol, bohça iken yerdeki en önemli teknikler ise künde, tek ve çift sarma, ters sarma, çırpma, kilit, sarma kle, bravle, boyunduruk, burgu olduğu söylenebilir. Serbest güreşte Türkiye, dünya da sayılı devletler arasında girmeyi başarmıştır (Arslan, 1984). Diğer güreş türlerine bakacak olursak, grekoromen güreş: belden yukarı ayakların kullanılmadığı çeşitli tekniklerin uygulandığı modern tarzda bir güreş türüdür. Ayaktaki en meşhur oyunları tek kol, kafakol, tek ve çift salto, koltukaltı geçiş, bele girme, boyunduruk, çipe, kravat. Yerdeki en meşhur oyunları: kle, kol bastı, çırpma, bel kundesı, burgu, bravle, supleks, kravatır." (Arslan, 1984). Folklorik Güreşler: Her ülkenin kendi değerleri içinde yer alan güreşlerdir. Bu güreş çeşitlerini zenginleştiren yöresel halk güreşleridir. Her ülkenin toplumsal ve kendi yaşama şeklinden esinlenerek ortaya çıkıp günümüze kadar gelmiştir. O milletin ruhsal, psikolojik ve gelenek, göreneklerini tam anlamıyla ifade eden kültürel güreş çeşitlidir; Bunlar ülkemizde, Amasya, Tokat, Havza, Çorum, Yozgat, Sivas, Erzurum çevresinde sıklıkla yapılmakta olan Karakucak güreşi, diğer yörelerimize göre daha çok Ege, Trakya ve Akdeniz bölgemizde yapılan Yağlı güreş, ülkemizde Kahramanmaraş’ın bazı ilçe ve köylerinde yapılan Şalvar güreşi, Hatay ve Gaziantep yöresinde yapılan Aba güreş çeşitleridir" (Güven, 1992). Derleme niteliğinde olan bu çalışma geleneksel sporlardan güreş branşı sporcularının psikolojik profillerinin ortaya çıkartılması amacıyla tasarlanmıştır.

Materyal Metot

Güreş yapan sporcuların psikolojik özelliklerini belirleyebilmek için literatür taraması yapılmış, farklı özelliklere sahip güreşçilerle gerçekleştirilen ve psikolojik özellikleri araştıran çalışmalar incelenmiştir. Çalışmamızda yerli ve yabancı literatürde yer alan araştırmalar değerlendirilmiştir.

Bulgular

Tüm spor branşlarında olduğu gibi güreş branşını icra eden sporcuların da antrenman,

müsabaka ve sosyal hayat döngüsünde psikolojik ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Psikolojik ihtiyaçların ortaya çıkması, karşılanması ve duyurulması; fizyolojik ihtiyaçlarla doğrudan ilişkili bir durumdur (Cüceloğlu, 1992). Gibson ve Chandler (1988) 'a göre farklı insanların; farklı yoğunlukta, farklı ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar, zaman ve çevresel faktörlerin etkisiyle değişir. Bu nedenle iki farklı insan, aynı ortamda tamamiyle farklı davranabilir. Bütün psiko-sosyal ihtiyaçlar ve özellikle bütün insan ihtiyaçları genellikle temel ihtiyaçlar olarak sınıflandırılır (Eysenck, 1972). Murray; ihtiyacı memnuniyetimizi artırma veya memnun edici olmayan durumu değiştirme gibi durumlarda, algılarımızı ve davranışlarımızı organize eden güç olarak ele alıp “başarma, uyarlık, düzen, gösteriş, özerklik, yakınlık, duyguları anlama, ilgi görme, başatlık, kendini suçlama, şefkat gösterme, değişiklik, sebat, cinsellik, saldırganlık, alçalma, acıdan kaçınma, aşağılanmaktan kaçınma, oyun, anlaşılma” olmak üzere yirmi adet ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Hall, 1985). Eğer, ihtiyaçların doymu engellenir ya da ötelenirse; bireylerin ruh sağlıkları bozulur ve tam olarak fonksiyonda bulunamaz, yeterli performans sergileyemezler.

Bir başka açıdan baktığımızda psikolojik sağlık değerlendirmelerinde, en sık görülen psikolojik rahatsızlığın bir duygu durum değişikliği olarak depresyon olduğu belirtilmiştir (Yüksel, 1984). Depresyonun yaygınlığı, çeşitli gruplara ve kültürlere göre farklılık göstermektedir (Yıldırım, 2004). Bird ve arkadaşlarının (1988), hem çocuklar hem de ergenlerle beraber yaptıkları çalışmalar; orta ve yüksek sosyoekonomik duruma göre düşük sosyoekonomik durumun depresyonla daha fazla bağlantılı olduğunu göstermiştir (Güvercin, 2006). Buradan hareketle çocukluk çağındaki bireylere psikolojik açıdan gerekli desteğin verilmesi gerekir, aksi taktirde toplumun temel taşı olan çocukların ruh hallerinin bozulması kaçınılmazdır. Sağlıklı bir toplum için çocukların ruh sağlığının iyi olması ve bu iyiliğin muhafaza edilmesi çok önemlidir (Gerede, 2002).

Bilim adamlarına göre, sporcuların performans ve başarı düzeyleri; genetik yapı ve düzenli antrenman yapmanın yanında beden-zihin etkileşimi doğrultusunda düşünce, duygu ve zihinsel süreçlerin kontrolüne bağlıdır (Deci, 1998). Eğer sporcuların psikolojik ihtiyaçlarını fiziksel ihtiyaçları kadar önemsemesek yani temel psikolojik ihtiyaçları gideremezsek; motivasyonu ve performans olumsuz etkilenecektir (Deci, 1998). Gençlerin psiko-sosyal özelliklerini ve sorunlarını incelemek üzere ülkemizde yapılan araştırmalar; gençlerin ekonomik, eğitimsel, cinsel, okul ve çevreye uyumla ilgili sorunlar yaşadığını ve ders dışı etkinliklere zaman ve olanaklarının olmaması, ulaşım sıkıntısı, öğrenimle ilgili yeterli rehberlik hizmetinin olmaması, kendilerine güvenilmemesi, saygı gösterilmemesi ve aşırı kuralların sıkıcılığı gibi sorunlar bildirdiklerini göstermektedir (Çağlar, 1990).

Güreşçilerin spor hayatında psikolojik değişime sebep olabilecek birçok dönem bulunmaktadır, bunların başında sezon öncesi fiziksel durum, hazırlık döneminde hedef kiloya ulaşma, müsabaka öncesi hazırlık ve müsabaka sonrası başarıya yada başarısızlığa bağlı olarak değişen ruh hali gelmektedir. Konuyla alakalı olarak gerçekleştirilen bir çalışmada Morgan (1998), önce sezon başında bir kez, tartı sırasında ikinci kez, müsabakadan hemen önce üçüncü kez ve müsabaka bittikten sonra ilk beş dakika içinde dördüncü kez güreşçiler üzerinde inceleme gerçekleştirmiştir. Sezon başında ve normal tartı sırasında kaygı seviyesinde biraz artış görülmüş. Müsabaka öncesi durumluk kaygının ölçümünde yüksek düzeyde artış tespit edilmiş ve müsabaka sonrası yapılan ölçümde ise kaygı düzeyinin çok düşük olduğu görülmüştür. Bu değerlendirme sürekli kaygıya kıyasla değerlendirilmiş yani güreşçilerin yaşadıkları olayların normal kaygı düzeyi ile arasındaki farkın kıyaslanması sağlanmıştır. Morgan (1970), Missouri Üniversitesinde 7 farklı güreşçiye IPAT paralel anksiyete testinin 3 şeklini uygulamıştır. Bu testlerin ilki sezon başlamadan önce, ikincisi antrenör tarafından kolay olarak gösterildiği bir maçtan yaklaşık 45-50 dakika önce ve üçüncüsü de antrenör tarafından zor olarak gösterilen bir maçtan önce uygulanmıştır. Şaşırtıcı olarak maçlardan önce tespit edilen anksiyete değerleri, sezon öncekilerden daha düşük çıkmıştır. Ancak kolay ve zor maçların anksiyete değerleri arasında fark yoktur.

Sportif faaliyetlerde başarıyı getiren önemli bir unsur olarak görülen imgeleme

güreşçilerin zihinsel gelişimlerini olumlu etkileyen önemli bir unsurdur. Güreş ve diğer spor branşlarında imgeleme uygulama zamanının farklı değişkenler açısından ele alınması, başarı motivasyonu kapsamında spor derecelerine etki eden olumsuz etkenlerin araştırılması, bireysel ve takım sporlarında imgeleme metodunun nasıl uygulandığına dair bilgilerin incelenmesi önerilebilir (Kaya ve Günay, 2020). Bu noktada takım sporlarından ziyade güreş gibi bireysel sporlarda bireylerin imgelemeyi daha etkili uygulayabileceği ve başarı motivasyonunun artacağı düşünülmektedir. Bu anlamda literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında, imgeleme ve başarı motivasyonu üzerine ulusal ve uluslararası çalışmaların birçok örneği bulunmaktadır (Bollók ve ark., 2011; Gregg ve Hall, 2006; Habacha ve ark., 2014; Mudrak ve ark., 2018).

Kızmaz (2004)'ın bireysel ve takım sporuyla uğraşanlar üzerinde yaptığı çalışmada, sporcuların spor yapma süresi arttıkça birçok özelliklerinin geliştiği saptanmıştır. Güreşçilerin eğitim seviyesi yükseldikçe endişe, korku, düşük benlik saygısı, agresif ve mantıksız davranışlar ile ilişki içinde olabilecek olan duygusal dengesizliği az yaşadıkları ve daha duygusal dengeli olduğu söylenebilir. Ayrıca yine eğitim seviyesi yükseldikçe yumuşak başlılık puan ortalamasının anlamlı derecede yükselmesi hayattan ne istediğini bilen yaşanmışlığın etkisiyle daha uysal bir yapıda olan bir birey haline gelmiş olabilecekleri şeklinde düşünülebilir (Dündar, 2009). Güreşçiler üzerinde yapılan bir başka çalışmada Allen ve ark., (2011) uluslararası düzeydeki güreşçilerin amatör düzeydeki güreşçilere göre öz disiplin (sorumluluk) ve yumuşak başlılık özelliklerinde daha yüksek değere sahip olduğunu tespit etmiştir.

Güreş bu zamana kadar uluslararası (Dünya ve Olimpiyat) şampiyonalarda başarılar elde edilen önemli bir spor branşdır (Kılınç, ve ark., 2012). Güreş gibi üst düzey dayanıklılık, kuvvet, sürat gibi güçlü bir fiziksel performansın gerekli olduğu bir branşın yalnızca fiziksel değil psikolojik özellikler üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Güvendi ve ark., 2018).

Zihinsel dayanıklılık genel olarak, yarışma ve antrenman gibi koşullarda, sporcuların zihinsel gereksinimlerinde rakiplerinden daha iyi başa çıkmalarını sağlayan doğal veya gelişmiş psikolojik bir güç olarak tanımlanmaktadır (Jones ve ark., 2007). Zihinsel dayanıklılık gibi psikolojik özelliğin yanında, sporcuların karşılaştıkları engeller karşısında yılmadan ilerleyebilmesi ve amacına ulaşması için sahip olması gereken özellikler arasında cesaret duyguları da yer almaktadır (Can ve Kaçay, 2016). Güreşçiler üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada zihinsel dayanıklılığın 1-5 yıl arası güreş yapanların daha uzun süre güreş yapanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür (Güvendi ve ark., 2018). Bu durum güreş yapan sporcuların zaman ilerledikçe zihinsel dayanıklılığının düştüğünü yani psikolojik olarak yıprandığını göstermektedir. Profesyonel güreşçilerin maçın zorluk derecesi arttıkça kendine güven ile ilgili problem yaşadıkları ve spor yapma yılının zihinsel dayanıklılığın devamlılık boyutu ile ilişkili olduğu görülmüştür (Güvendi ve ark., 2018). Bu sonuçlara göre güreşçilerin zihinsel dayanıklılıklarını geliştirebilecek psikolojik beceri antrenmanları (imgeleme, hedef belirleme, dikkat ve konsantrasyon, gevşeme teknikleri, olumlu konuşma vb.) adı altında yer alan uygulamalara ihtiyaç duydukları söylenebilir (Güvendi ve ark., 2018).

Son yıllarda sporda rekabetin değer kazanması ve bu durumun gittikçe artması ile sporcular, psikolojik ve fiziksel olarak kendilerini güçlendirmek için çaba harcamaktadırlar. Böyle bir durumda başarıya ulaşmada sadece fiziksel gücün yeterli olmadığı bunun yanı sıra psikolojik faktörlerde etken olduğu görülmektedir (Moralı & Tiryaki, 1990). Sporcular için spor ortamı pek çok zorluk, stres ve hatta başarısızlık gibi kavramları bünyesinde barındırabilmektedir. Bu nedenle, sporcuların başarıya ulaşabilmeleri ya da çabuk toparlanabilmeleri için olumsuz durumlar karşısında zihinsel dayanıklılık seviyelerini mümkün olduğu kadar yüksek tutmaları gerekmektedir. (Crust, 2007; Sheard, 2013).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak güreşçiler hazırlık döneminde, hedef kiloya ulaşma konusunda, müsabaka döneminde, müsabaka öncesinde, müsabaka sonrasında, başarı ve başarısızlık durumlarında farklı ruh hallerine girmektedirler. Bu dönemlerde anksiyete seviyesi artış gösterebilmektedir. İleri yaşlarda güreşçilerde zihinsel dayanıklılık azalmaktadır, bununla birlikte güreşçilerde özellikle müsabakaların zorluk seviyesinin de artmasıyla öz güven seviyesi

de azalmaktadır. Eğitim seviyesinin artması ise güreşçilerin daha uysal ve sakin olmalarını sağlamaktadır. Yine eğitim seviyesi yükseldikçe olumsuz ruhsal durumlar daha az görülmekte ve duygusal olarak daha dengeli olmaktadır. Güreşçilerin başarı seviyesi arttıkça öz disiplin seviyesi artmakta bununla birlikte daha uyumlu olmaktadır. Müsabaka öncesi öz güven seviyesinin düzenlenmesi için psikolojik destek alınmalıdır. Yine güreş branşıyla ilgilenen bireylerin eğitim seviyelerini yükseltmek karşılaştıkları olumsuz ruhsal durumların üstesinden gelebilmek açısından önem arz etmektedir.

Güreşçilerin buldukları ortama ve zamana göre psikolojik profillerinde değişim olduğu tespit edilmiştir. Bu değişimin olumlu yönde kullanılmasının başarıyı artıracakı düşünülmektedir. Bu nedenle güreşçilerin içinde bulunduğu döneme göre duygusal ruh hali takip edilmeli ve özellikle anksiyete, stres, depresyon gibi olumsuz durumların önlenmesi için gerekli psikolojik müdahale yapılmalıdır. Ayrıca yaşla birlikte ortaya çıkan zihinsel dayanıklılıktaki azalmanın önüne geçebilmek için imgeleme ve motivasyon kaynakları değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

Allen, M. S., Greenlees, vd. (2011). An investigation of the five-factor model of personality and coping behaviour in sport. *Journal of sports sciences*, 29(8), 841-850.

Arslan, C. (1984). Güreşçinin Rehberi 1, Uğur Ofset Matbaacılık, İzmir, s.4.

Bollók, S., Takács, J., Kalmár, Z., Dobay, B. (2011). External and Internal Sport Motivations of Young Adults. *Biomedical Human Kinetics*, 3, 101-105. doi: 10.2478/v10101-011-0022-5

Can, Y., Kaçay, Z. (2016). Sporcu kimlik algısı ile cesaret ve özgüven duyguları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 6176-6184.

Crust, L. (2007). Mental toughness in sport: A review. *International Journal of Sport & Exercise Psychology*, 5(3), 270-290.

Cüceloğlu, D. (1992). İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Çağlar, A. (1990). Marmara Üniversitesi Öğrencilerine Uygulanan Bir Anketin Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2; 45-66.

Deci, E.L., Ryan, R.M. (1998). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press, 1987. 23. Syer J., Connolly, C., Sporcular İçin Zihinsel Antrenman Rehberi, Çev: F. Umur Erkan, Bağırhan Yayınevi, 85-87, Ankara.

Dündar, S. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 139-150.

Eysenck, H.J., Arnold, W. Meili, R. (1972). *Encyclopedia of Psychology*. Fontana/Collins.

Gerede, A. (2002). İlköğretimde Okuyan Çocukların Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Gibson, T.J., Chandler, A. L., *Educational Psychology*. (1988). New York: Alyn & Bacon Inc.

Gregg, M., Hall, C. (2006). Measurement of Motivational Imagery Abilities in Sport. *Journal of Sports Sciences*, 24(9), 961-971. <https://doi.org/10.1080/02640410500386167>

Gümüş, A. (1972). Güreş, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Beden Ter. Genel Md. Yayını Ankara.

Gümüş, A. (1972). *Teknik Güreş ve Ustaları*, Cömertiş Matbaacılık, İstanbul

Güven, Ö. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.43.

Güvendi, B., Türksoy, A., Güçlü, M., ve Konter, E. (2018). Profesyonel güreşçilerin cesaret düzeyleri ve zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences-IJSETS*, 4(2), 70-78.

Güvercin, A. (2006). Depremzede Anneler ve Çocuklarının Depresyon Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Habacha, H., Molinaro, C., Dosseville, F. (2014). Effects of Gender, Imagery Ability, and Sports Practice on The Performance of a Mental Rotation Task. *American Journal of Psychology*, 127(3), 313-323.

Hall, C. (1985). *Lindzey Introduction To Theories Of Personality*. New York: John Wiley & Sons.

Jones, G., Hanton, S., ve Connaughton, D. (2007). A framework of mental toughness in the world's best performers. *The Sport Psychologist*, 21, 243-264.

Kahraman, A. (1989). *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*, Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserler Dizisi Cilt 1, Ankara, s.21

Kaya, D.G., ve Günay, M. (2020). Güreş Grekoromen Milli Sporcularının İmgeleme ve Başarı Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(3), 62-72.

Kızmaz, M. (2004). Bireysel ve Takım Spor Yapan Sporcuların Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

Korobeynikov, G.V., Korobeynikova, L.G., Romanyuk, L.V., Dakal, N.A., Danko, G.V. (2017). Relationship of Psychophysiological Characteristics with Different Levels of Motivation in Judo Athletes of High Qualification. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, 21(6), 272-278. <https://doi.org/10.15561/18189172.2017.0603>

Moralı, S., ve Tiryaki, Ş. (1990). Genç sporcularda yarışma performas kaygısı ve bu kaygı ile başa çıkma davranışlarının araştırılması, Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri 1. Ulusal Sempozyumu, Ankara.

Morgan, T.C. (1998). *Psikolojiye Giriş*. Çeviren: Hüsnü Arıcı ve diğerleri, 12. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Yayın No: 1, Ankara, s.25

Mudrak, J., Slepicka, P., Slepickova, I. (2018). Sport Motivation and Doping in Adolescent Athletes. *Plos One*, 13(10): <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0205222>

Ryan, R.M., Deci E.L. (2000). "Self-Determination Theory And The Facilitation Of İntrinsic Motivation, Social Development, And WellBeing", *American Psychologist*, 55, pp. 68-78.

Sheard, M. (2013). *Mental Toughness: The mindset behind sporting achievement*. Second Edition, Hove, East Sussex: Routledge

Stenling, A., Lindwall, M., Hassmén, P. (2015). Changes in Perceived Autonomy Support, Need Satisfaction, Motivation, and Well-being in Young Elite Athletes. *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 4(1), 50-61. <http://dx.doi.org/10.1037/spy0000027>

Türkmen M., Buyar C. (2019). Wrestling in Turkic peoples from a socio-cultural perspective. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 5(12): 154-162.

Yıldırım, S.G. (2004). Kısa, C., Aydemir, Ç., "Postpartum Depresyon", *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 12 (Ek 4).

Yüksel, N. (1984). "Bilişsel İşlevleri Yönünden Normallerle Depresif Hastaların Karşılaştırılması", *Psikoloji Dergisi*, 5(117) s.14-15

A DISCUSSION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF PANEURHYTHMY THROUGH SOCIAL MEDIA MARKETING

Denitsa H. MAYDON* Ilkay Yorganci MALONEY**

Abstract

This paper provides a detailed discussion of Paneurhythmy, which is a unique Bulgarian physical practice. It provides information regarding the origins, features and dynamism of Paneurhythmy. Simultaneously sheds light on how Paneurhythmy can be preserved through social media marketing which might lead to the global popularization of this unique game. In addition, using social media marketing might also stimulate TSG international scholars' interest in profoundly exploring the topic. This paper has the potential to serve as the basis of future research. In particular, more work will need to be done to determine whether social media marketing can succeed in preserving and sustainably developing Paneurhythmy.

Keywords: Paneurhythmy, physical practice, Traditional Sports and Games (TSG), social media marketing, cultural preservation.

Introduction

Traditional sports and games (TSG) could be described as motor activities of leisure and recreation; the practice of which contributes to global health promotion. They are components of a diverse heritage (UNESCO, 2009). TSG are essential in today's world because they help preserve and enhance local or regional traditions, simultaneously fostering a feeling of national belonging (Bronikowska & Groll, 2015). TSG promote international dialogue and peace, increase youth empowerment and encourage ethical sporting practices. Notably, TSG stimulate mutual understanding, solidarity and peaceful behaviour among different cultural and social groups, communities and nations. In this sense, they enable nations and individuals to become more closely integrated (Turkmen et al., 2021). Thus, the significance of TSG being preserved and strengthened. UNESCO and the World Ethnosport Confederation (WEC) with the participation of relevant stakeholders (such as Ministers, government officials, experts, international associations) have been working to safeguard, promote and develop TSG (Khan & Thuehan, 2019; Akici et al., 2021). It is the contention of this paper that the use of social media can help to extend the awareness of and the participation in TSG.

Traditional sports and games such as traditional archery, folk dance, tai chi, and wrestling are widely recognized around the globe. In-depth examinations of the above mentioned or other eastern martial arts dominate in the current literature. However, less is known internationally about the Bulgarian model of physical activity called Paneurhythmy – a unique and remarkable physical exercise performed to music which deserves to be recognized as one of the TSG since it might shares many of the characteristics of TSG.

Paneurhythmy is a powerful rhythmic group activity which is performed outdoors and deserves to be presented and popularized across the globe. The world would benefit from hearing about Paneurhythmy as such a practice has a significant beneficial effect on the physical, mental and social health of those who practice it (Chervenkova, 2020a). Paneurhythmy can be defined as a universal psycho-physical exercise that incorporates the essences of gymnastics, games, and dance into its own unique physical education and sports practices form (Petrov & Ancheva, 2010). It is an outdoor group activity that takes place out in nature (Chervenkova, 2020a). It is designed to induce harmony into the human mind, body and spirit. Paneurhythmy is a magnificent part of the cultural and spiritual treasure of both Bulgaria and the globe (Chervencova & Ishev, 2015).

Recently, several universities have shown an interest in it and have recognized this interdisciplinary physical activity as a component of Bulgarian ancestry (Pandulcheva et al., 2018). In addition, considerable numbers of Bulgarian scholars have expressed an interest in

*Faculty of Tourism, Eastern Mediterranean University, *Gazimagusa, TRNC, Via Mersin 10, 99628, Turkey*, Corresponding author. Email: denitsa.maydon@emu.edu.tr

** Faculty of Tourism, Eastern Mediterranean University, *Gazimagusa, TRNC, Via Mersin 10, 99628, Turkey*

researching this psycho-physical activity (e.g., Petrov & Ancheva, 2010; Chervencova & Ishev, 2015; Chervenkova, 2020a). Unfortunately, there is a noticeable absence of qualitative works or of international academics who are studying Paneurhythmy. Hence, this paper attempts to introduce the origins, key features and dynamism of Paneurhythmy in light of TSG. Simultaneously, we aim to shed light on how the Paneurhythmy can be preserved through social media marketing.

Origins and Key features of Paneurhythmy

Paneurhythmy originated from the cultural heritage of Western Bulgaria and was established by Petar Danov commonly known as Beinsa Duno, between 1927 and 1943 within the framework of Bulgarian tradition and folklore. Peter Danov was a philosopher, composer and theologian who has left a vibrant cultural and spiritual legacy. Significantly, his followers and people who sought his assistance, counsel, healing, and guidance affectionately referred to him as "the Master" because of his encyclopaedic knowledge, intellect, particular musical works, scientific articles and almost 4000 lectures published in more than 250 volumes (Chervenkova, 2020a).

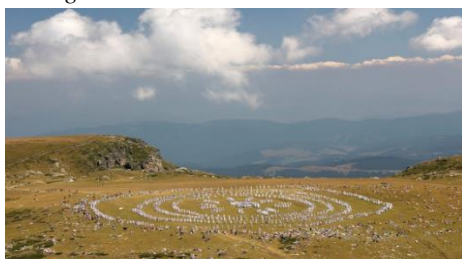
The first books associated with this aerobic activity were released in 1938, 1941, and 1942 (Chervenkova, 2020a). Paneurhythmy represents both the educational concepts of Beinsa Douno (Peter Danov) and the Bulgarian horo dance traditions (Petrov & Ancheva, 2010). Notably, for more than eight decades, Paneurhythmy has been an integral component of the Bulgarian cultural scene, and it continues to be so today (Chervencova & Zsheliaskova-Koynova, 2010).

Paneurhythmy practices are carried out in the great outdoors (only in the mornings from March 22nd to September 22nd) and are performed in groups. They are not competitive and are suitable for all ages, as they attempt to harmonize the individuals' physical, emotional, and psychological states. It is significant to note that those who participate in this activity move mainly in a circle while musicians play in front of them. The participants' motions are fluid with a slow to moderate tempo and in sync with the songs' words. Paneurhythmy is composed of three parts (e.g., "28 exercises"; "Sunrays"; "Pentagram"), which are completed in one single session. Typically, the performance lasts for between 70 and 75 minutes. The duration of the play is a function of the size of the group (Chervenkova, 2020a).

Paneurhythmy's participants are divided into pairs and, subsequently, come together to create a geometric figure. Depending on which of the three elements they play, the form changes. Each of the three exercises has its own set of features, including its own set of unique activities, general arrangement, and its own length of play (See Figure 1 and Figure 2). (Chervenkova, 2020b)

Figure 1

Example of Sun rays arrangement

Note: Sun rays' practicing at Rila Mountain (Panevritmia, 2011a)

Figure 2

Example of Pentagram arrangement

Note: Pantegram's practicing at Rila Mountain (Panevritmia, 2011b)

The Effect Of Paneurhythmy on physical and mental health

Paneurhythmy has a significantly positive effect on both participants who are beginners and those who are longtime practitioners. Remarkably, the benefits of this psycho-physical activity are numerous. Practising Paneurhythmy helps newcomers to improve posture, dynamic balance, and overall mobility. On the one hand, a beginner also reported a reduced level of anger, anxiety, stress and depressive symptoms as beneficial effects. On the other hand, practising Paneurhythmy considerably enhances psychological health, global self-esteem, general self-efficacy (e.g., the ability to deal with issues and challenges which life throws at you), ego resilience, feelings of coherence, optimism and a sense of contentment with one's life (Chervenкова, 2020a).

Participants who played Paneurhythmy for more than six months, or, for prolonged periods, reported a significant improvement in both their static balance and in their dynamic balance. Improved strength endurance, a reduction in levels of hostility, anxiety, depressive symptoms, pessimistic expectancies, and an increment in general self-efficacy, hope, feelings of coherence, happiness, and life satisfaction could be observed amongst long-time practitioners. This psycho-physical activity also plays a vital role in increasing emotional/overall health, vigour, psychosocial functioning, and working efficiency. Remarkably, physical, mental, and social tasks are more freely and effectively performed by practitioners who have been practising Paneurhythmy for a longer time. A considerable improvement in health-related quality of life, followed by ageing delay are other crucial Paneurhythmy privileges (Chervenкова, 2020a).

Social Media Marketing

Social media use a virtual platform that allows the exchange of shared ideas, views and opinions on the web promptly without any limits on time or place. Social media have revolutionized marketing methods and their use continues to gain popularity among users across the world. According to the most recent worldwide social media statistics, 4.20 billion individuals are active users of virtual platforms, in other words, 53.6 per cent of the world's population (Chaffey, 2021).

In the world of marketing, social media marketing is often regarded as one of the most valuable ways for businesses to reach more members of the public (Li et al., 2020) and, thereby, influence people's views, attitudes, and manners (Sparks et al., 2013).

Social media marketing and Paneurhythmy

Paneurhythmy has been practised in Bulgaria for over eight decades, and the contemporary scientific literature confirms that it is a highly accessible and efficient activity that significantly impacts one's overall health (Chervenкова, 2020). However, Paneurhythmy is

less well-known and researched than folk dancing, yoga, or tai chi (Chervenkova, 2020). This is the case even though it has enormous potential and thus deserves a prestigious position amid all other comparable and better-known activities. One way of helping Paneurhythmy's sustainable development could be the utilization of digitalization & social media marketing.

Nowadays, digitalization can be crucial since it can help in the quest to reach a larger population and to be more competitive (Kiel, 2016). Digitalization is a possible option for preserving historical values and cultural traditions and is adept at reaching out to the young generation, those who are enthusiastic consumers of technology, the internet and social media platforms. In particular, digitalization and the use of social media are significant as they may help the broader traditional sports and games society to be reached and simultaneously enhance the audience's overall experience (Akici et al., 2021).

It is significant that social networks are becoming the new media in the form of online video platforms, podcasts and blogs. In today's world, the usage of social media has grown considerably (Thota, 2018). Notably, a research done in U.S. showed that the COVID-19 epidemic has increased social media practice among adults (Mason et al, 2021). Mason et al. (2021) studied the impact of social media on the customers' decision-making process. It has conclusively been shown that the use of social media as a marketing strategy has a significant effect on the decision-making behaviours of end consumers. Mason et al. (2021) found that social media are suitable for increasing customer awareness of products and brands. Hence, it was concluded that the efficient use of social media should be a component of every organisation's marketing plan.

If we consider Paneurhythmy as a Bulgarian product, as Ancheva (2012) indicated, then social media marketing might be used to increase awareness of the game. Social media are very significant in today's world and when people are confined to their homes (because of Covid) they can be used as a safe and convenient approach to getting people to participate in healthy exercises virtually. Many video tutorials linked with Paneurhythmy can be shared via YouTube, Facebook, Instagram, or Tick-Tock. Through such influential virtual postings, we might unite newcomers, individuals from distinct ethnicities, genders, ages, or nations to practice Paneurhythmy or at least be aware of its presence. Besides, the same approach might not only captivate the general public's attention but also might increase intercultural dialogues, popularization, preservation and the generation of new followers. New followers could increase the number of people who practise Paneurhythmy across the globe.

The current paper's intent is to give voice to the idea that popularization through digitalization and social media marketing might help Paneurhythmy to be preserved. Usually, when we try to popularize something, we raise the possibility of preserving the same over a more extended period (the more people who are in touch with it, the more likely it is to survive over time). In this respect, we assumed that more internet users in touch with Paneurhythmy would enhance the likelihood of Paneurhythmy's long-term sustainability and survival. Hence, social media marketing could be one way of popularizing and preserving Paneurhythmy simultaneously. The use of social media marketing might also:

- improve the access to information regarding Paneurhythmy,
- stimulate better understanding and provide a more attractive presentation of Paneurhythmy,
- promote a new trend, and at the same time present Paneurhythmy as a desirable activity for the young generation,

- promote insufficiently known traditional practices
- stimulate public discussion, and improve the understanding of the importance of Paneurhythmy and its potential role in the current Covid situation
- attract the attention of world-famous governmental or non-governmental organisations (e.g., UNESCO, the World Ethnosport Confederation) to safeguard and promote Paneurhythmy

Conclusion

Through Paneurhythmy, a musical-physical exercise system that incorporates gymnastics, games, and dance, we may find the way to develop healthily - physically and mentally. In today's dynamic and changing world, it is vital to us to return to our roots/origins and take the best that can preserve us. Dr Baltova (2016) termed Paneurhythmy as a key to health, and thus what could be better than sharing this key with the whole world?

The opportunity for traditional values to be passed around through TSG is exceptional and opens the door to a brighter/promising future. In this sense, it is essential to conclude that the future inclusion of Paneurhythmy in the ranks of TSG and the use of social media marketing might add additional knowledge that will help us preserve not only our traditions and health but also the welfare of future generations.

References

- Akici, L. M., Maniscalco, G., Kuznetsova, Z. M., & Kuznetsova, E. A. (2021). Ethnosport Forum – Reviving traditional sorts. *Russian Journal Of Physical Education And Sport*, 16(2), 5-10. <https://doi.org/10.14526/2070-4798-2021-16-2-5-8>
- Ancheva, D. (2012) Key Competences with Paneurhythmy. *Interactiver und kompetenzorientierter Unterricht/ Interactive and Competence-Oriented Education*. Editors: O.Holz, R.Seebauer, Publisher: Verlag Dr.Kovac, ISSN 0945-487X. pp.41-50.
- Baltova, S. (2016, April 18). *Dr-Svetla Baltova Panevritmiyata ima moshtno vyzdeystvie vyrhu zdraveto. Porta12. <https://portal12.bg/publikatsii/D-r-Svetla-Baltova-Panevritmiyata-ima-moshtno-vyzdeystvie-vyrhu-zdraveto-PYLNA-VIDEO-LEKtsIYA-.p2147>* (in Bulgarian)
- Bronikowska, M. A & Groll, M. (2015). Definition, Classification, Preservation and Dissemination of Traditional Sports & Games in Europe. *TAFISA Recall: Games of the Past - Sports for Today*.
- Chaffey, D. (2021). Global social media research summary 2021. Smart Insights. <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/>
- Chervencova, L. (2002) Analysis of the Paneurhythmy exercises seen from a physiotherapeutic point of view. *J Sport & Science*, 3, 70-6.
- Chervenkova, K. L. (2020a). *Paneurhythmy Health And Wellness. A Bulgarian Model Of Physical Activity*. Bialo Bratstvo Publishers
- Chervencova, K. L. (2020b). Paneurhythmy Exercises for Developing Partnership and Social Skills. *Central European Journal of Sport Sciences and Medicine*, 3 (31), 17–32. <https://doi.org/10.18276/cej.2020.3-02>.
- Chervencova, K. L., & Ishev, N. N. (2015). Introducing Paneurhythmy – Group Exercises, Music, Poetry, Geometry and Nature Combined in Favor of Health. *European Journal of Physical Education and Sport*, 10(4), 172-180. <https://doi.org/10.13187/ejpe.2015.10.172>

Chervenkova, L., Zsheliaskova-Koynova, Z. (2010) Therapeutic Potentiality of Paneurhythmy. In: Erasmus Programme of the European Community for higher education. Introducing Paneurhythmy: Fit, Creative and Social with the Bulgarian System for Recreation. Ed. Petrov, L., VelikoTarnovo, St. Cyril and St. Methodius University Press, 59-65

Khan, A. K., & Thuehan, B. (2019). UNESCO Traditional Sports and Games. *Russian Journal Of Physical Education And Sport*, 14(2), 5-8. <https://doi.org/10.14526/2070-4798-2019-14-2-5-8>

Kiel, D. (2016). The impact of the industrial internet of things on established business models. International Association for Management of Technology. pp. 675. https://www.researchgate.net/publication/304495085_The_Impact_of_the_Industrial_Internet_of_Things_on_Established_Business_Models

Li, F., Larimo, J., & Leonidou, L. (2020). Social media marketing strategy: definition, conceptualization, taxonomy, validation, and future agenda. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49(1), 51-70. <https://doi.org/10.1007/s11747-020-00733-3>

Mason, N. A., Narcum, J. & Mason, K (2021) Social media marketing gains importance after Covid-19, *Cogent Business & Management*, 8(1), 1870797, <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1870797>

Panevritmia (2011a). Sun Rays. https://panevritmia.info/exercises/?photo_id=349&lang=en

Panevritmia (2011b). Pentagram. https://panevritmia.info/exercises/?photo_id=349&lang=en

Petrov, L., & Ancheva, D. (2010). Nations in Sport and Paneurhythmy in Bulgaria. Paneurhythmy: Fit, Creative and Social. Bulgarian Recreation. Паневритмията: здраве, творчество и социалност. Българска рекреация. Ed. Lyudmil Petrov, Veliko Tarnovo: St. Cyril and St. Methodius University Press. ISBN 978-954-524-740-8. COBISS.BG-ID-1121090276. pp 72-80.

Sparks, B.A., Perkins, H.E. and Buckley, R. (2013), “Online travel reviews as persuasive communication: the effects of content type, source, and certification logos on consumer behavior”, *Tourism Management*, 39, 1-9.

Thota, S. (2018). Social media: A conceptual model of the why’s, when’s and how’s of consumer usage of social media and implications on business strategies. *Academy of Marketing Studies Journal*, 22(3), 1–12. <https://www.abacademies.org/articles/social-media-a-conceptual-model-of-the-whys-whens-and-hows-of-consumer-usage-of-social-media-and-implications-on-business-strategi-7531.html>

UNESCO. (2009), International Charter of Traditional Sports and Games, internal act UNESCO held by W. Lipońskiego, 1.

CULTURAL POTENTIAL OF THE ETHNOSPORT OF THE TURKIC PEOPLES, AND ITS ROLE IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Elemes ALÏMKHANOV* Toktar GUSMANOV**

Abstract: The article reveals the role of the cultural potential of the ethnosport of the Turkic world, in particular on the example of the Kazakh people. It is pointed out that today cultological studies of traditional national types of sports games, and their influence on the socio-pedagogical aspects of human life are a poorly studied topic. The study of culture-forming processes, from the point of view of its historical origin and the connection between the Turkic-speaking peoples, will lead to a broad understanding of the true meaning of ethnosport not only in the development of motor actions during the game, but also in its pedagogical and educational nature. The article also notes the importance of research in the content of the national games of the Turkic people, the presence of cultural traditions, customs and rituals, the knowledge of which will lead to better understanding and relations between peoples. It is proved that the study of the cultural potential of the ethnosport of the Turkic peoples has a huge role and importance in the convergence and development of the traditions of peoples.

Key words: ethnosport, cultural studies, Turkic-speaking peoples, pedagogical and educational values, traditional customs, rituals, proverbs and sayings

In the order to host the "X. International Traditional Games and Sports (TSG) Symposium on November 5-7, 2021, it is written: that the symposium will serve as a vehicle for collecting scientific data on a given topic, gaining knowledge, assessing existing information, taking into account new perspectives, and presented documents will be printed in order to contribute to the benefits of the scientific world. "

We believe that the study of the cultural heritage of ethnosport of different peoples of the world, including the Turkic-speaking peoples, contributes to a greater understanding of the ethnogenesis of the development of national games and sports, thereby opening up opportunities for understanding the content of each game, while a full study of the inner essence of ethnosport games will contribute to the use of traditional games for pedagogical and educational purposes.

Also, for the purpose of the X-symposium, it is written that "conducting scientific expertise and discussing issues related to the holding of traditional sports games, developing sustainable proposals to improve the quality of our work, and to be competitive in accordance with modern conditions." To address such global and important issues, we believe that there is a need to expand the scope of ethnosport research in different directions, for example, promoting the rapprochement of the cultures of different peoples in the field of ethnosport. We believe that it will be useful to include cultural traditions, customs of the people, rituals, proverbs and sayings, visions of the world in the process of playing, pedagogical and educational values of games in the studies of the presence of cultural traditions in the content of ethnosport.

Culture brings up positive social needs in a person, forms the ideals to which he aspires, improves the inner world of a person, and at the same time they can take all these positive aspects of upbringing during ethnosport games. We believe that understanding culture through ethnosport is an important point, since a person during the game is assessed in terms of his correlation with the values of culture, this is a very important moment in the upbringing of the younger generation.

Culture as a historical and social experience of people is passed from generation to generation in the form of values and ideals through the cultural traditions of the people such as customs, rituals, proverbs and sayings, vision of the world. Culture is inherent in both spiritual and material principles, in our case the fruits of culture are expressed by folk games of ethnosport.

All peoples of the earth have their own traditions and customs. In the everyday life of the Kazakh people and in the content of national games, there are a large number of customs, beliefs and rituals. The value of national art as the guardian of the identity of each nation is very high, and its exemplary educational value is always in demand in society.

The use of traditions, customs, rituals of belief in working with children during the game educates them to preserve the national characteristics and language of the nation, respect

*Prof. Dr. Kazakh National University named after Al-Farabi, Kazakhstan , Almaty

**Doctoral student, Kazakh National University named after Al-Farabi, Kazakhstan , Almaty. toha_mcc@mail.ru

and revere both the older and younger generations. The social role of ethnosport is very high in physical culture and sports, it is closely combined with other branches of science such as philosophy, history, sociology, pedagogy, psychology, physiology, biology, cultural studies, etc.

For instance, we would like to represent several examples of the presence of cultural values in the ethnosport of the Kazakh people in the form of traditions, customs, rituals and beliefs.

Many traditions and customs in the content of games are found among the Kazakh-Kyrgyz people, for example, the custom of composing "Tusau kesu".

Traditionally, for carrying out "Tusau kesu", a special white fabric is taken, which symbolizes a bright road and variegated multi-colored ropes. They are often three-colored: red, white and green. White is considered a symbol of purity, green - health and longevity, and red - prosperity.

During the "Tusau kesu" ritual, the child's legs are tied with the help of these ropes with an eight - a symbol of infinity. A person previously chosen by the family cuts the bonds who is energetic, kind, with the most positive qualities and great life achievements.

One of the traditions of this custom is to organize running competitions among the assembled guests. During the competition, whoever runs the set distance faster wins the right to cut the rope of the "Tusau kesu" custom. It is believed that the further path of the baby will be as successful as that of the person who cut his bonds. The same person, after cutting the threads, leads the child by both handles along the white path, where at the end several objects await him. Usually it is an apple, a book, money and dombra(kazakh traditional instrument). If an apple - then he will always be well-fed, if a book - smart and inquisitive, if money - rich, and if dombra - creative. Since ancient times, the Kazakh people believed: what subject a child chooses, this will be his future fate.

Among the Turkic peoples, there are many different traditions for training and leading the wrestlers to fight. Any kind of national art is characterized by its development and plays its own cultural and spiritual role, including the Kazakh wrestling of the paluans(kazakh wrestlers). The Paluan wrestling art is an area of physical education that has educational value for the younger generation.

Previously, according to tradition, before leading the paluan to fight in order to impress the spectators and the opponent, the paluan wrestler was brought on horseback or on a camel to suppress the will of the opponent, and make a great impression on the gathered people. Sometimes in order to scare away rivals, the wrestlers were kept in chains at the edge of the carpet. In Kazakh wrestling there is a saying "Whoever is a paluan in front of me, I will fight regardless of his age and weight of the opponent. Hence, a saying has been preserved among the people «Power does not recognize its grandfather !».

The customs and traditions associated with equestrian cattle breeding are very common among the Kazakh people. Traditionally horses are cut a mane, as for the stallions' mane it is kept, since there is a superstition among the people that their offspring grows out of the mane, if the mane is cut, then the stallion will not be plentiful as its mane.

Conclusion. In modern conditions, being competitive in all areas of people's life is an important task for all countries of the world.

Traditional games and sports as a culture of the people have great potential in educating the younger generation in the spirit of preserving the original traditions of the people, thereby having great prospects in studying the cultural heritage of ethnosport of different peoples, including Turkic. It contributes to the understanding of the ethnogenesis of the development of national games and sports, thereby opening up opportunities for cultural exchange among peoples. Thus, the study of this topic will reveal the ways and means of conducting scientific examinations and discussions of issues related to the holding of traditional sports games, developing sustainable proposals for improving the quality of work in the field of ethnosport.

INFLUENCE OF TRADITIONAL GAMES EDUCATION OF CHILDREN WITH HEARING DISABILITIES

Aleksandra S. SELIVERSTOVA*, Zinaida M. KUZNETSOVA**, Larisa Yu.
KOTKOVA***

Abstract: The definition of the education process is quite multifaceted, it turns out to be especially difficult when children with disabilities are brought up. Working on the problems of children with disabilities, it is necessary to take into account the age and psychological characteristics of these children, in this regard, traditionally, namely Russian traditional games, is considered one of the most important directions in the spiritual and moral development of children with disabilities. Especially popular in children's environment are traditional games such as burners and towns, blind man's buff and Russian bast shoes, ball games, etc. They are sufficiently valuable in pedagogical practice. They have a significant impact on the upbringing and formation of character, mind and will, creating a certain mood and interest in traditional traditional folklore. It directly develops moral feelings and strengthens the physical condition of children.

Keywords: Disabilities (limited health opportunities), hearing, deaf and hard of hearing children, motor activity, coordination abilities, traditional outdoor games.

Russian traditional games have a wide variety, these are children's games, board games, as well as round dance games, etc. A characteristic feature of these games are the movements and content of games, including running and jumping, throwing, passing and catching a ball, etc.

The main condition for the successful introduction of traditional games into the life of children has been and remains deep knowledge and fluency in an extensive playing range. It is rich and diverse in content and meaning in the educational aspect [3,4].

In the life of children with hearing impairment, special importance is given to outdoor games. They represent the foundation for the development of imagination, imaginative thinking and speech communication. For children with hearing impairment, the absence of auditory sensations is characteristic, as well as a violation of the vestibular apparatus functions and an insufficient level of speech development. It complicates the perception of the world space and reduces the possibility of communication with the surrounding society, affecting health, namely the psychomotor and physical level of development.

The game method is used quite extensively in the physical education of deaf and hard of hearing children. At the same time, traditional outdoor games have a wide range of effects on their personality and body, creating extensive opportunities to influence various aspects of the life of children with hearing impairment. Selected traditional outdoor games quite purposefully develop fine motor skills and balance in deaf and hard of hearing children, coordination skills and accuracy of movements, quality of attention and sound pronunciation, which directly develops ideas about size and distance, speed, weight and volume, thereby stimulating the physical, psychomotor and intellectual development of children with hearing impairment.

Traditional games reflect people's love of fun and daring: there are games – fun and games - with funny movements and gestures that are suitable for the development of children with hearing impairments. They quite necessary for the development of various qualities and, in particular, a sense of responsibility. So, the game of "Burners", in which the players line up in pairs one after another, the participants take hands and lift them up, forming a kind of "gate". The "burning one" stands in front and the two participants in front, scatter in different directions, and the "burning one" tries to catch up with the running ones. The round dance-game "I walk with a bindweed" is as follows: the children stand in a circle facing the center, one participant - the presenter holds a certain "bindweed" in his hands with thick paper leaves sewn on, etc.

Children with hearing disabilities spend a fairly large amount of time on mastering coordination skills, since they have a lower level of maximum achievements in accuracy and movement time.

The peculiarity of the motor sphere of hearing-impaired and deaf children is as follows

*Yelabuga Institute (branch) Kazan (Volga Region) Federal University, Yelabuga, Russia

**Yelabuga Institute (branch) Kazan (Volga Region) Federal University, Yelabuga, Russia

***Yelabuga Institute (branch) Kazan (Volga Region) Federal University, Yelabuga, Russia

(Fig. 1) [2].

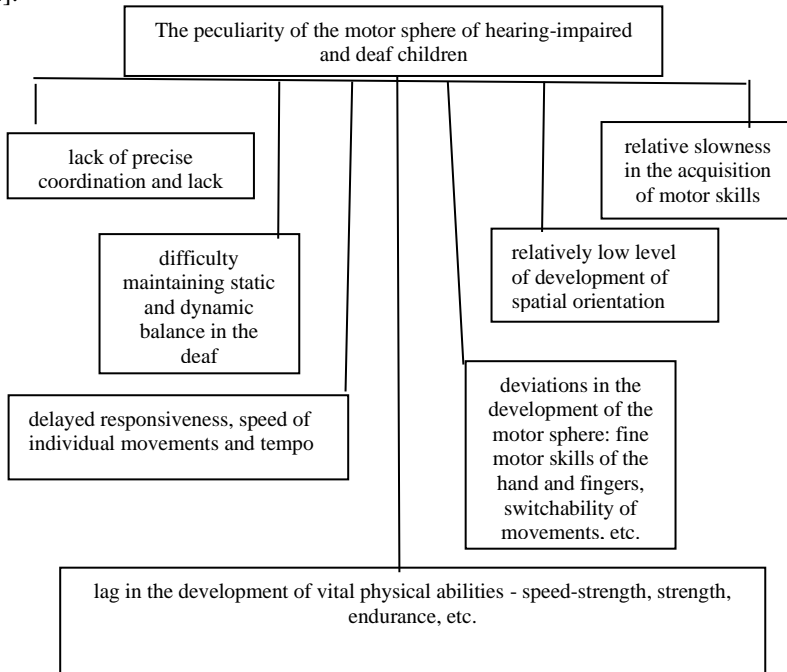

Fig.1. The peculiarity of the motor sphere of hearing-impaired and deaf children

Deviations in the motor area of children with hearing disabilities have an interrelated characteristic and are caused by the structure of the auditory defect and the insufficiency of speech function, as well as a reduction in the volume of incoming information resources, the state of the motor analyzer and the degree of the vestibular analyzer activity in functional terms [1].

The most significant lag from hearing children is in children with hearing disabilities in play activities that require a complex manifestation of qualities in speed skills, since the speed of movement, jumping and muscle strength in children with hearing disabilities is on average 40% lower than in children without hearing disabilities. It is these qualities and coordination abilities that should be developed in the younger and middle school age children with hearing impairment.

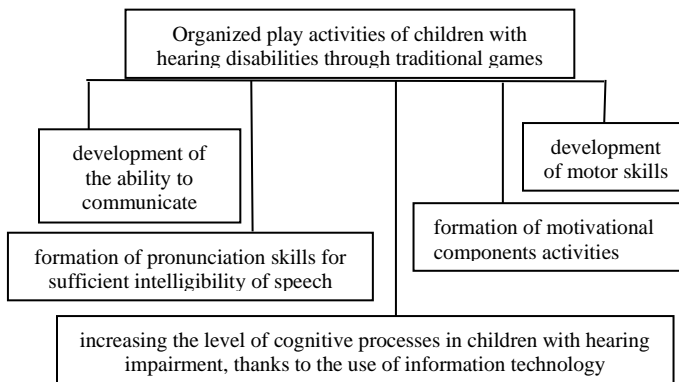

Fig.2. Features of organized play activities of children with hearing disabilities through traditional games

In the game of children with hearing impairment, the meanings of various words and phrases can be more naturally assimilated, subject relatedness is formed through mobile

traditional games. They will directly form the possibility of working out the meanings of these children.

Organized play activities of children with hearing disabilities through traditional games are aimed at the following (Fig. 2) [2].

Thus, traditional games are a conscious initiative activity that is aimed at achieving a conditional goal set by the rules of the game, based on national traditions and cultural, social and spiritual values. For deaf and hard-of-hearing children, the use of traditional games seems to be the most appropriate, since they make it possible to establish contacts with peers, correct emotional and volitional spheres, increase independence and teach inability to cope and navigate in life situations.

References

1. Abdullayeva, G. S. Teaching dialogic speech to children with hearing impairment / G. S. Abdullayeva // *Science and education today*. 2018. - No. 10. - pp. 57-58.
2. Ivanova, I.V. Correctional work on the formation of correct speech in deaf, hard of hearing and late-deaf students of grades 1-5. AOPNNOO / I.V. Ivanova. - Moscow: Vlados, 2017. - 406 p.
3. Yartseva, E. A. Methodological aspects of correctional work on the development of dialogic speech in preschoolers with hearing pathology / E. A. Yartseva. – 2020. – № 23 (313). URL: <https://moluch.ru/archive/313/71228/>.
4. Levent Akydzhi, Julia Maniskalko, Kuznetsova Z.M., Kuznetsova E.A. Forum on Ethnosport - the revival of traditional sports. *Russian Journal of Physical Education and Sport*. 2021; 16(3): 5-8. DOI: 10.14526/2070-4798-2021-16-2-5-8

LEGAL BASES OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS MANAGEMENT

Elena A. KUZNETSOVA*, Stanislav A. KUZNETSOV**, Evgeniy Yu.
ARKHIPOV***

Abstract: The right is an integral component of effective management of physical culture and sports in all civilized countries. The law regulates, fixes and regulates existing relations in the field of physical culture and sports and promotes the development of new socio-economic and moral relations in it.

Keywords: law, sport, physical culture, management.

The law gives a legally authoritative character to the state administration of physical culture and sports. The powers of the state bodies of physical culture management are manifested:

- 1) in the publication on behalf of the legal regulations state on physical culture and sports;
- 2) in monitoring the implementation of legislative and regulatory acts.

The current executive and administrative activities of state bodies for physical culture and sports are carried out in accordance with the current legislation, that is, they are of a subordinate nature. Legal regulation is the impact of legal norms system on socio-pedagogical and economic relations in the field of physical culture and sports in accordance with progressive trends. The legal form of such regulation is legal norms. The legal regulation provides for the establishment of a certain order in the creation and functioning of physical culture and sports organizations.

Legal norms on physical culture and sports find external expression in normative legal acts, laws, decrees and orders of the President, resolutions and decisions of the federal government, as well as legal acts of the federation subjects.

By their legal force, regulations on physical culture and sports are not the same. This is due to the fact that the state's activities for the development of physical culture and sports are provided not by one, but by a whole system of state bodies of different levels. Normative acts are adopted and act within the powers of the relevant state body. This determines the level and scope of the legal acts adopted.

The main Federal Laws and Laws of the Russian Federation regulating the activities of physical culture and sports organizations:

1. Civil Code of the Russian Federation No. 51-FZ
2. Labor Code of the Russian Federation No. 197-FZ
3. Water Code of the Russian Federation No. 74-FZ
4. Urban Planning Code of the Russian Federation No. 190-FZ
5. Land Code of the Russian Federation No. 136-FZ
6. Family Code of the Russian Federation No. 223-FZ
7. Tax Code of the Russian Federation No. 146-FZ
8. Code of Administrative Offences of the Russian Federation No. 195-FZ
9. "On Physical Culture and Sports in the Russian Federation" No. 329-FZ
10. "On Public Associations" No. 82-FZ
11. "On Education in the Russian Federation" No. 273-FZ
12. "On Advertising" No. 38-FZ

*Naberezhnye Chelny branch "TISBI" Management University, Naberezhnye Chelny, Russia

**Naberezhnye Chelny branch "TISBI" Management University, Naberezhnye Chelny, Russia

***Naberezhnye Chelny branch "TISBI" Management University, Naberezhnye Chelny, Russia

13. "On Consumer Rights Protection" No. 2300-1
14. "On Payment for land" No. 1738-1
15. "On the Basics of Tourist Activity in the Russian Federation" No. 132-FZ
16. "On Mass Media" No. 2124-1
17. "On Non-Profit Organizations" No. 7-FZ
18. "On the General Principles of the Organization of Local Self-government in the Russian Federation" No. 131-FZ
19. "On the Basics of Public Health Protection in the Russian Federation" No. 323-FZ
20. "On State Support of Small Business in the Russian Federation" No. 88-FZ
21. "On the Development of Small and Medium-sized Businesses in the Russian Federation" No. 209-FZ.

The basic law of our country regulating social, economic, legal and other relations, including in the field of physical culture and sports, is the Constitution of the Russian Federation. It has the highest legal force, has direct effect and is applied throughout the country.

In accordance with paragraph 2 of Article 41 of the Constitution, federal programs for the protection and promotion of public health are funded in the Russian Federation, measures are taken to develop state, municipal, and private health systems, and activities that promote human health, the development of physical culture and sports, environmental and sanitary-epidemiological well-being are encouraged.

The vital activity of physical culture and sports organizations is ensured by Article 8 of the Constitution of the Russian Federation, according to which the unity of the economic space, free movement of goods, services and financial resources, support for competition, and freedom of economic activity are guaranteed. In the Russian Federation, private, State, municipal and other forms of ownership are recognized and protected equally.

Federal laws occupy an important place in legal support. Along with them, the heads of physical culture and sports organizations also use laws in their activities.

A certain place in the legal support of the management of physical culture and sports organizations is occupied by acts of the President of the Russian Federation. They include decrees and orders of the Russian Federation President.

Resolutions and orders of the Russian Federation Government are adopted on the basis of and in pursuance of the Russian Federation Constitution, federal laws, regulatory decrees of the President of the Russian Federation. Playing an important role in the regulation of physical culture and sports activities, the above-mentioned documents are subject to mandatory official publication in the Rossiyskaya Gazeta and the Collection of Legislation of the Russian Federation within 10 days from the date of their signing.

As an example of normative acts of this group of documents, the following can be cited: Decree of the President of the Russian Federation No. 1627 dated December 27, 2010 "On the Council under the President of the Russian Federation for the Development of Physical Culture and Sports, sports of Higher Achievements, preparation and holding of the XXII Olympic Winter Games and the XI Paralympic Winter Games 2014 in Sochi, XXVII World Summer Universiade 2013 in Kazan".

Later it was renamed the Council under the President of the Russian Federation for the Development of Physical Culture and Sports (Decree of the President of the Russian Federation No. 1058 of 28.07.2012).

The acts of the Government of the Russian Federation include, for example, the Decree

of the Government of the Russian Federation dated 07.08.2009 No. 1101-r on the approval of the "Strategy for the development of physical culture and sports for the period up to 2020"; the Decree of the Government of the Russian Federation dated 11.01.2006 No. 7 "On the approval of the Federal Target Program "Development of Physical Culture and Sports in the Russian Federation for 2006-2015"". As one of the examples of the use of this document in the management of physical culture and sports organizations is the involvement of these organizations in the implementation of tasks to increase the proportion of the country's population systematically engaged in physical culture and sports.

The next group of documents consists of legal acts of federal executive authorities. These documents are issued on the basis of and in compliance with federal laws, decrees and orders of the President of the Russian Federation, resolutions and orders of the Government of the Russian Federation. In addition, regulations can be adopted on the initiative of these authorities themselves within their competence. They are issued in the form of resolutions, orders, rules, instructions and regulations.

A group of documents regulating the relations that develop in physical culture and sports activities in the territories of the regions occupy a certain place in the system of legal documents. Laws on physical culture and sports have been adopted in almost all regions of the country, designed, taking into account the specific features of a particular area, to develop physical culture and sports, including mass physical culture and recreational work among the population.

Local (corporate) documents of a physical culture and sports organization apply only to members of this organization, as well as consumers of physical culture and sports services. These documents relate to such important issues for the functioning of the organization as the organization and discipline of work, coordination of the various departments activities, ensuring high quality services, etc. This type of regulatory documents in the organization includes orders, orders, instructions, in particular job descriptions of the organization employees and other documents. Documents in physical culture and sports organizations are the object and result of the management work. They must be issued in accordance with the current rules.

In our opinion, it is advisable to include state standards in the system of regulatory documents necessary for the management of physical culture and sports organizations. A standard is a normative and technical document that establishes a set of norms, rules, and requirements for the object of standardization. In accordance with the Federal Law of the Russian Federation "On Standardization", state standards are developed and put into effect by the State Standard of the Russian Federation. For physical culture and sports organizations, as already noted in the manual, first of all, the most important standard is GOST R 52024-2003 "Physical culture and sports services".

Conclusion

Thus, managerial activity in the field of physical culture and sports requires a large number of various regulatory documents that a manager should know and use.

References

1. Civil Code of the Russian Federation No. 51-FZ
2. Federal Law No. 329-FZ of 04.12.2007 (as amended on 02.07.2021) "On Physical Culture and Sports in the Russian Federation".
3. Legal foundations of physical culture and sports : studies. manual / T.E. Zulfugarzade. - M. : INFRA-M, 2020. - 140 p.

4. Levent Akydzhi, Julia Maniskalko, Kuznetsova Z.M., Kuznetsova E.A. Forum on Ethnosport - the revival of folk sports. Russian Journal of Physical Education and Sport. 2021; 16(3): 5-8. DOI: 10.14526/2070-4798-2021-16-2-5-8

THE ROLE OF TRADITIONAL GAMES IN THE FORMATION OF THE STUDENTS' PERSONALITY PHYSICAL CULTURE

Zinaida M. KUZNETSOVA*, Liliya F. ISMAGILOVA**, Ilsiyyar Sh. MUTAEVA***

Abstract: The article examines the role of traditional games in the formation of higher educational institutions students' physical culture personality. In the course of the study, the scientific and methodological literature on the topic of the research was analyzed. The role of traditional games in the formation of physical culture of students' personality is revealed and shown. Based on the data obtained, generalized reports were prepared to expand the research on this topic.

Key words: traditional games, students, physical culture of a person.

The problem of forming a healthy lifestyle of students is one of the most important state tasks. Its solution is possible only on the basis of finding ways to form a person's physical culture, in particular, studying the components of the healthy lifestyle culture basics.

The level of culture of a student's personality can characterize his behavior, his actions and actions in a certain life situation. Throughout life, the level a person's physical culture changes, it is logical that it should change in a positive way. Since during life new knowledge, skills are acquired, a certain life experience appears. The level of a person's physical culture personality changes during the whole life activity. It is not based on any specific age periods. The level of the individual culture develops.

On the basis of pilot studies, the components of the basis of student youth healthy lifestyle culture are identified as: physical culture; nutrition culture; leisure culture; movement culture; culture of behavior. The formation of the individual physical culture includes changes in indicators of the physical development and physical fitness (development of basic physical qualities).

Fig. 1 shows two components of the individual physical culture formation foundations.

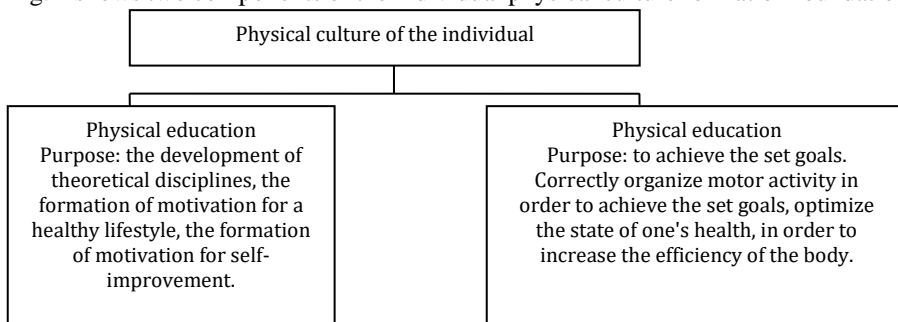

Fig. 1. Physical culture of the individual.

Both physical education and physical upbringing are important for the students' physical culture formation. In the absence of one of these components, it will negatively affect the harmonious development of personality. Even the quantitative and qualitative content of one of the components will not replace the component of the other one. In addition, the physical education of the individual should be connected with other aspects of human education, namely:

1. Cognitive education.
2. Moral education.
3. Aesthetic education.

* Naberezhnyye Chelny Branch of "TISBI" Management University, Naberezhnyye Chelny, Russia

** Naberezhnyye Chelny Branch of "TISBI" Management University, Naberezhnyye Chelny, Russia

*** Naberezhnyye Chelny Branch of "TISBI" Management University, Naberezhnyye Chelny, Russia

4. Psychological education.
5. Labor education and many others.

In Fig. 2 the stages of higher educational institutions physical culture students' personality formation are presented of students.

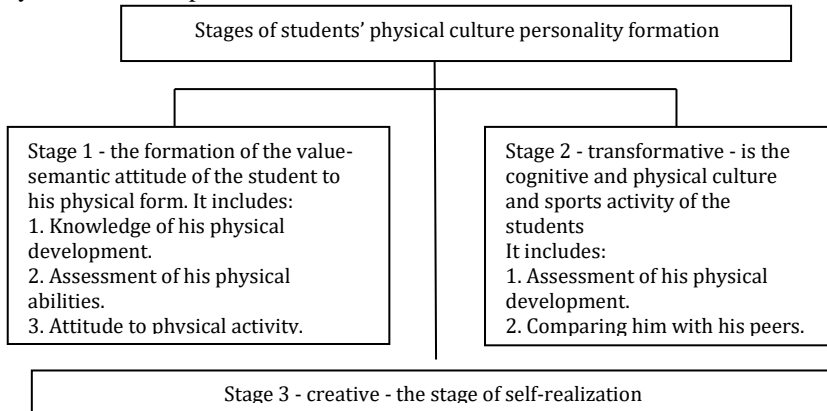

Fig. 2. Stages of students' physical culture personality formation

Successful completion of all stages of the individual physical culture formation favorably affect the formation of a conscious understanding of the need to preserve and increase physical and spiritual health. It orients the activities of student youth to strengthen individual health, a member of modern society.

A strong personality is, in turn, the union of the mind, physical condition, health and will of a person.

It is this task, namely, to help students reach the "level of a strong personality", that the teaching staff faces. It in turn, must form a correct idea of the real professional concept, a decent citizen and a real person who will direct all his efforts in the right direction. Properly organized physical education classes can only help in solving the task. The study of moral, health and educational values and means of traditional games can help to form health-saving behavior, the attitude of the individual to the harmonious manifestation of the psychological, biological development program, taking into account spiritual and physical needs in life.

Traditional outdoor games play an important role in elective physical education classes, during the game activity the teacher can introduce students to traditional games and form feelings of patriotism and a positive attitude to the culture of other peoples. This will allow to learn more about the traditions and values of the people and about the traditions and values of the neighbors.

Pilot studies to identify the effectiveness of the traditional games implementation show that traditional games form positive emotions, collective interaction, wellness value, physical readiness, improve the physical and personal qualities of students.

The purpose of the study: formation of the students' physical culture personality through traditional games.

Having analyzed the scientific and methodological literature and educational programs aimed at physical education of higher educational institutions students, it was revealed that the ways to achieve the goals and objectives are difficult, due to insufficient organizational and methodological support.

For many centuries, a training program was formulated, means and methods of

organizing physical education classes were proposed. Research of specialists in the field of physical culture and sports prove that with the use of traditional games, amusements, the level of those engaged in physical fitness positively and effectively increases. Therefore, scientists focus the attention of physical education teachers on the role of traditional games in the physical education of higher educational institutions students [1].

One of the most important criteria for the use of traditional outdoor games is the correspondence of the selected traditional games with the goals and objectives that need to be solved in physical education classes.

After analyzing the scientific and methodological literature on the topic of the study, it was revealed that there are various classifications of traditional games.

On Fig. 3 the classification of traditional games is presented.

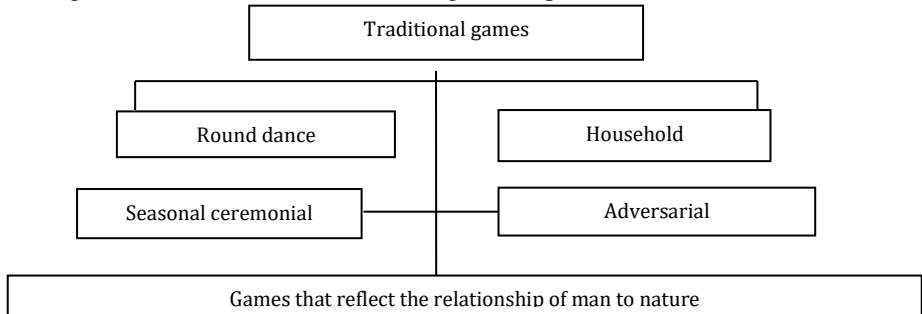

Fig. 3. Classification of traditional games

The Fig. 3 shows that this classification of Traditional Games includes all spheres of human activity.

Classifications of national means of physical education developed by such researchers as A. A. Galeev - the difference in appearance in performing physical exercises taking into account created for this conditions [2, p. 22-23]; Ya.A. Komensky by the effect on the development of motor qualities [3, p. 239-240]; B. D. Matveev - by the intensity and duration of exposure to the body [4, p. 4-6]. There is also a classification of traditional games in accordance with the formation of certain physical qualities in students [5].

On figure 4, the classification of traditional games in accordance with the formation of certain physical qualities is presented.

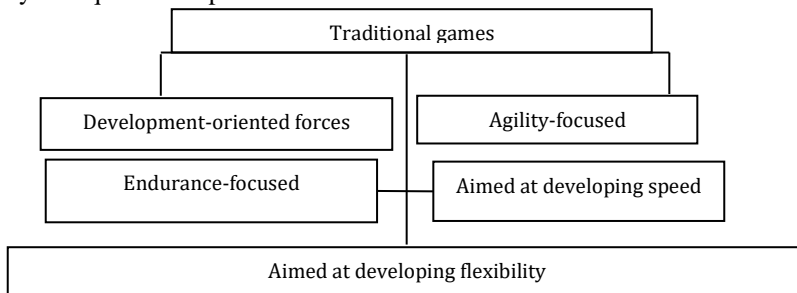

Fig. 4. Classification of traditional games in accordance with the formation of certain physical qualities

A detailed and in-depth study of traditional outdoor games and their classification is conditioned by the need to prove their effective use, value and their role, as well as their place in the education system. It in turn, will help to effectively solve all the goals and objectives.

Thus, traditional outdoor games are quite diverse and have long served as a means of

self-knowledge, since it is in them that not only physical capabilities are manifested, but also such personal qualities as kindness, nobility and mutual assistance. Traditional games are aimed at developing certain physical qualities and contain an educational aspect that is associated with the formation of higher educational institutions students' personality.

We emphasize that one of the primary factors of students' physical training by means of traditional games is the formation of physical and spiritual potential for performing social and industrial functions and creative longevity.

References

1. Bondarevsky, E. Ya. Pedagogical foundations of control over the physical fitness of students [Text] : diss. ... Doctor of Pedagogical Sciences. M., 1983: 560.
2. Vydrin, V. M., Reshetneva, G. A. Genesis of national and international in physical culture. Theory and methodology of physical education. Tashkent, 1975: 22-23.
3. Komensky, Ya. A. Elected. ped. op.: Vol. 2. M., 1939: 239-240.
4. Matveev, L. P. In search. About the content and place of physical education in the school-wide pedagogical process. Physical culture at school, 1969; 5: 4-6.
5. Kuznetsov A.S., Mulyukova I.V. "Waist-belt wrestling" as a national and international kind of sport. The Russian Journal of Physical Education And Sport. 2018; 13(3): 41-49. DOI 10.14526/2070-4798-2018-13-3-41-49.

SPORTS AND OUTDOOR GAMES IN THE STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL PROCESS FOR PHYSICAL TRAINING OF CADETS OF HIGHER MILITARY INSTITUTIONS

Anton D. ILYIN*, Zinaida M. KUZNETSOVA**

Abstract: The significance of the study, its relevance lies in the disclosure of the professional and applied effectiveness of sports and outdoor games, their impact on the development of social, intellectual, mental and volitional qualities of the individual.

The results of the study suggest that the application of the didactic algorithm in the framework of the game pedagogical technology contributes to the qualitative development of the technical elements of the game activity, ensures the versatile development of the student's personality, his productive psycho-physical activity for military and professional activities.

Keywords: military-professional activity, game technology, emotional and volitional stability, game activity, adaptation of the body, transfer of skills, motivation.

The main task of the modern educational process in the preparation of a future officer is the formation of professional competence among cadets, including special knowledge, military-applied skills and skills necessary for future military-professional activities.

In recent years, the qualitative parameters of military equipment, artillery and missile systems have changed, the intensity of military personnel's work in the process of combat training has increased. It has led to a significant increase in specific muscle loads and mental stresses and a revision of the personnel physical training tasks.

The results of practical research convince that sports games, systematic organized gaming activities provide a positive transfer of sports and gaming skills into the plane of military professional activity. It contributes to the formation of stable interpersonal communication and mutual understanding carried out in conditions of subordination at the level of combat cohesion, coherence of military personnel actions in combat calculations and military units.

Basic provisions

Research results show that long-term training and combat operations reduce performance by up to 48%, while significantly disrupting the coherence and speed of joint actions. It negatively affects the quality of military professional operations.

The analysis of the physical training program content indicates a certain structural disproportion in the distribution of hours into practical sections. If 50 hours are allocated for accelerated movement and athletics, 46 hours for gymnastics and athletic training, then only 16 hours are allocated for such a voluminous section as "sports and outdoor games", including basketball, volleyball, handball, football, mini-football and outdoor games. It is only 6% of the entire practical part of the program. At the same time, this section is entrusted with solving such tasks as the development of speed, dexterity, general and high-speed endurance, spatial orientation; the formation of collective actions, perseverance, determination, initiative and resourcefulness; maintaining physical and mental performance, relieving emotional stress of educational and professional activities.

All this dictates the need to adjust the content of the educational and methodological complex, to improve the structure of trainees physical training, its professionally applied component. An innovative approach focused on the integration of sports and outdoor games into the educational program of cadets is a game pedagogical technology implemented at various stages of the educational process, in groups of students of different ages and levels of preparedness.

The solution of educational tasks in sports and gaming activities, as is known, is based on communication: with direct contact between the teacher (coach) and the student, interpersonal and personal-group communication is most productive. Personal-group communication (teacher-student) is more effective in teaching, and interpersonal communication (teacher-study group) is more effective in solving educational tasks.

* Naberezhnyye Chelny Branch of "TISBI" Management University, Naberezhnyye Chelny, Russia

** Naberezhnyye Chelny Branch of "TISBI" Management University, Naberezhnyye Chelny, Russia

In the process of training and competitive activity, active communication is constantly carried out in the form of an exchange of opinions, emotions, motives of behavior, sports and life experience. In sports games, as experts note, as the understanding of the game essence, mental and muscular tension increases, the intensity of communication between players, the number of approvals and censures of partners increases.

Rational management of the learning process, optimization of relations between members of a group or team provide an educational effect of a personal and team nature. The game process is considered by Yu.I.Portnykh and S.L.Fetisova as a certain type of cognitive activity and as a result of reflection in consciousness of information about the state of external and internal activity in the process of a game duel. It is determined not only by a conscious approach to mastering a particular technical technique, but also by the need to apply knowledge in the process of forming motor skills and improving techniques.

Gaming activity is considered by a number of specialists as a variable process of motor actions from high-intensity muscular loads to loads with increased activity alternating with periods of relative rest. Game practice is replete with feints, jumps, accelerations and stops, alternating with uniform running and walking in various ways with changes in direction, pace and rhythm of movement. Such activity is associated with the impact on the body of heavy physical exertion and is due to significant functional shifts in the respiratory system, blood circulation and metabolic processes that ensure the successful adaptation of the body to various environmental conditions or activities.

The analysis of sports sources convinces that the success of gaming activity in sports games is associated with the most important ability of an athlete to measure efforts in time and space. It means that the effectiveness of coordination actions depends on the level of fast force development. It ensures the performance of movement in accordance with the task.

The implementation of the pedagogical techniques algorithm contributes to improving the effectiveness of training: justification of methodological tasks, planning the sequence of their development, creating a system of current and final control, implementing a mechanism for feedback on learning outcomes, making adjustments.

It should be noted that in pedagogical practice until now, when teaching physical culture, the development of theoretical knowledge was carried out by the reproductive method. The extension of this method to teaching game techniques and actions does not meet the requirements of modern didactics and leads to certain difficulties in the educational process.

Pedagogical practice convinces that learning is unproductive without a conscious and meaningful attitude of the trainees to the development of a technique or action, since understanding the meaning of the studied material accelerates the process of forming skills and abilities. The cognitive-behavioral approach, thus, reflects the objective relationship between knowledge and practical actions and acts as an image of the future result or, in the words of N.A. Bernstein, "a model of the necessary future."

The most effective methods of training in sports games are competitive and problem methods. In both cases, training is carried out through "immersion" in educational activities that have a problematic nature.

Research materials, practical experience shows that the methodology of mastering the educational material provides for the consistent study, consolidation and improvement of the gaming activity elements, the didactic content of which consists of outdoor games, preparatory exercises without objects and with objects, game exercises and two-sided games (simplified, educational and competitive). The ratio of the gaming tools amount in the content of the lesson in the annual cycle from the beginning to the end varies as follows: outdoor games and preparatory exercises are used in the range from 20 to 10%, gaming exercises - from 10 to 40%, two-sided games - from 70 to 50%.

This structure of the gaming tools use in training sessions is determined by the laws of didactic management of the process of sports and psychophysical improvement, optimization of training load, functional state, motivation of trainees for the learning process.

The basis of the didactic process in game sports is taking into account the regularities of training and competitive activity for the purpose of social and mental development of the individual through the consistent solution of private pedagogical tasks:

- mastering special knowledge and expanding the range of intellectual capabilities;
- acquisition of motor skills and abilities to implement them in a game environment and situations of a professionally applied nature;
- improving the ability of trainees to differentiate motor and creative experience in non-standard conditions;
- formation of psychophysical abilities and strong-willed qualities that ensure the success of competitive and professional activities.

Of particular value in versatile motor activity, the formation of professional competence is acquired by game practice. It ensures constant interaction of participants in a game duel with each other, accumulation of social and sports experience, education of moral and ethical norms of behavior.

A variety of movements and actions performed by participants of sports games, often on outdoor recreation, are of great health value. Game activity ensures the improvement of physical qualities and motor skills and is a means of active recreation for military personnel engaged in strenuous official activities.

The achievement of high power of the work performed in various types of sports games forms a stable level of aerobic and anaerobic energy supply of the body for those involved. However, despite the obvious effectiveness of sports games in the educational and pedagogical process, a number of experts note the fact that individual teachers underestimate and misunderstand the pedagogical value of the game due to their lack of training in the theory and practice of game didactics. This situation does not reduce the importance of sports games as a means of education, upbringing, physical and military-professional improvement.

The results of the conducted research convince that the principal feature of sports and outdoor games is their focus on achieving directly applied results for military professional activity in the process of training and education. This effect is based on the process of implementing the main provisions of the organism adaptation doctrine to the conditions of activity and the concept of transferring fitness from one type of activity to another.

References

1. Lutchenko N.G., Sokolova I.V., Vainik G.A. Sports games in the practice of physical education of students of a humanitarian university. Sports games: present and future. - Materials of the second international scientific and practical conference dedicated to the 75th anniversary of the kaf. sports.games. NSU named after P.F.Lesgaft. - St. Petersburg: NSUFGK, 2009.
2. Meinberg E. The main problems of pedagogy of sports. - M.: Aspect - Press, 1995– - 318 p.
3. Portnykh Yu.I., Fetisova S.L. Didactics of the game at school. Study guide. - St. Petersburg: A.I.Herzen State Pedagogical University, 2002.- 261 p.
4. Sports games: technique, tactics, teaching methods. Textbook for students of higher pedagogical educational institutions. Edited by Yu.D.Zheleznyak. - M.: "Academy", 2007. - 520 p.
5. Khanin Y.L. Psychology of communication in sports. - M.: FiS, 1980.
6. Levent Akydzhi, Julia Maniskalko, Kuznetsova Z.M., Kuznetsova E.A. Forum on ethnosport - the revival of folk sports. Russian Journal of Physical Education and Sport. 2021; 16(3): 5-8. DOI: 10.14526/2070-4798-2021-16-2-5-8.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
FROM THE GAME TO THE SPORT: THE SPORTIFICATION OF
TRADITIONAL SPORTING GAMES

Carlos MALLÉN-LACAMBRA, Pere LAVEGA-BURGUÉS*

Abstract

Each traditional game is a small, miniature society that reflects the rules and values of the culture to which it belongs. The aim of this work was to reveal the glocalizing condition of the traditional games, so it was proposed to identify the local features of traditional game in the counties of Pla de Urgell and Urgell (Lleida, Spain) and also analyze the process of sportification by the which some games incorporate features corresponding to the global phenomenon of mass sport. From a methodological point of view, the use of oral and written sources allows us to identify 245 traditional games starting in the second half of the twentieth century. To analyze the glocal features of these games, an ethnomotor perspective was followed, which revealed the internal logic of these traditional games (based on the foundations of motor praxeology) and their relationship with sociocultural aspects (external logic) of local features. The results confirm the local ludodiversity that characterizes these manifestations: a) age: children's, adult and intergenerational games; b) gender: male, female and mixed games; c) motor relationships: psychomotor games of cooperation, opposition and cooperation-opposition; d) according to the competition: non-competitive games (no final score) and competitive games; e) use of spaces for daily use: street, square or yard; f) temporal rhythm: without specific calendar, festive (religious) or school calendar. On the other hand, the incorporation of aspects of the institutional organization of sport into some games is also observed: a) the standardization of the rules of the game; b) the replacement of the religious-labor holiday calendar by the sports calendar; and c) the substitution of the bet by the competition of points (ex. bowling).

Theoretical framework

Unlike games invented for an occasion or exercises imposed in a sports training, traditional games are endowed with a specificity associated with a set of processes, relationships and forms of social organization of the local culture that hosts them.

Traditional games are playful practices, the rules of which have generally been learned through oral transmission. As these are popular manifestations, knowledge has generally been established through speech, observation, and above all, about one's own motor action that appears in any game. It is precisely because of this condition, that it is available to anyone, which is why these practices constitute an extraordinary legacy of learning, uses and social and cultural customs (Etxebeste, 2012).

In each place (village, hamlet or city district) traditional games are usually accompanied by local features that confirm their close relationship with the environment around them. Similarly, in every historical epoch of traditional games, they manifest themselves under peculiar appearances, symbols, and meanings. For this reason, the contextualized view of traditional games involves considering these practices in relation to the coordinates of space (geography) and time (historical period). In this context of action any playful practice acquires its main sociocultural meaning and significance (Etxebeste, Urdangarin, Lavega, Lagardera and Alonso, 2015; Lavega, 2006).

It is in this conceptual framework where it can be stated that each traditional game constitutes a kind of micro-society or social laboratory, in which the protagonists through tradition acquire an extraordinary set of concrete ways of learning to relate (Parlebas, 2015). The contextualized view of traditional games refers to the concept of ethnomotor skills (Parlebas, 2001) understood as "the field and nature of motor practices, considered from the point of view of their relationship with the culture and social environment in which they have been developed" (p. 227).

Through traditional games the protagonists express in a way that is simple but profound, a peculiar way of organizing their social relationships; that is, they reflect a specific way of relating, living, and understanding life (Parlebas, 2010).

Parlebas (2001), creator of the science of motor action or motor praxiology, shows from the paradigm of systems theory, that each traditional game can be conceived as a praxiological system. In this system the components are arranged in a logical way, presenting

* - Professor, INEFC, University of Lleida, Spain. - Coordinator Motor Action Research Group (GIAM). - President of the European Association for Traditional Sports and Games (AEJeST/ ETSGA). - Vice President International Association of Traditional Sports and Games (ITSGA) (plavega@inefc.udl.cat; president@aejest.com)

different operating mechanisms and properties in each case. Regardless of who their players are, every game has a grammar that, when interpreted, brings out different motor actions. The person participating in a traditional game is an actor who interprets their “internal rules” or “grammar” by starring in individualized motor actions.

In this framework, the concept of internal logic is key to understand that in any game, players are led to participate in a certain type of internal relationships; that is, its rules delimit a system of rights and obligations that every player must know, respect, and interpret in a motor way (Parlebas, 2003). When a person decides to practice different situations of traditional games, it is quickly found that their adaptations and responses (motor behaviors) are very different for each practice; the person is interpreting different types of internal logics, different kinds of motor relationships. Thus, for example, in the game of “pitcher races” the relationship between the protagonists is different from that of the billiard game, known in Spain as the cutting game. In the game of hiding the space is used differently from the game of bowling. In the dodgeball the ball is used differently with respect to the game of the ball game. In the game of the four corners, the relation with the time differs with respect to the game of the bowling.

At the same time, it is easy to observe that several players participating in the same game must adapt to the same regularities imposed by the internal logic of this practice. Every player in the team handkerchief game must come out when given his name and must quickly read the opposite to try to trick him in tenths of a second. In this adventure you will have to pretend, calculate the chances of success and failure; monitor hand-to-hand contact; the peculiar way of grabbing the handkerchief or the ways of relating to the subspaces of the playing field ... these are pertinent features, distinctive of the internal logic of this traditional game.

The concept of internal logic explains that the motor actions that take place in any game (jumping, running, chasing or hitting a ball) are the result of the set of internal relationships that the player performs with the other protagonists, space, material objects and time. Any motor action of a traditional game, such as throwing a bowling ball, running, chasing, capturing or saving, passing a ball, or climbing, responds to a web of relationships originated by the internal logic of the game. People, whether children, young people or adults, take part in a social encounter when participating in a game, which gives rise to a wide variety of experiences and meanings. These experiences are incorporated into people's daily lives.

In the case of traditional games, the internal logic bears the stamp of the culture that originated it, evidencing a true playful heritage, characterized by a unique set of relationships, learnings and symbolisms.

"Games are in line with the culture to which they belong, especially in terms of the characteristics of their internal logic, which illustrate the underlying values and symbolism of this culture: power relations, function of the violence, images of men and women, forms of sociability, contact with the environment ... "(Parlebas, 2001, p. 223)

While the internal logic of games is an excellent mirror to observe the set of relationships and motor learnings that traditional games activate, this view can be nurtured if this information is complemented with the one that is offered by the external logic, associated with representative features of the sociocultural context of these motor practices.

The internal logic of a traditional game can be reinterpreted from the outside, by an external logic that attributes new and unusual symbolic meanings to it (Parlebas, 2003). While internal logic directs attention to the study of the internal properties that underlie the rules of a game, external logic directs interest toward those conditions, values, and meanings given to it by social groups.

When applying the notion of external logic to a traditional game, they must differentiate four aspects. First, the set of sociocultural relationships that maintain their protagonists over the other participants, taking into account who they play with according to criteria of age, gender - male or female-, guild or social status. Second, on the areas, referred to the specific places of practice, whether a street, square, tavern or yard. It is also necessary to take care of the materials, regarding the process of obtaining the objects, their construction and personalization. And

finally on the temporary location, in relation to time of practice: holiday, end of a season- spring, summer, autumn, winter-, or cycle of the year. Here the focus is on those traits that are external to the limits set by the rules of a game.

Games of local tradition do not escape possible influences from the environment. The rules of the games can be modified in the same way as the sociocultural conditions that accompany them. In this way, some games disappear, others modify their rules and now replace the bet with another type of incentive such as points or trophies (Lavega, 1998). One of the main transformations of traditional games is the conversion into sport, which involves the unification of rules and also conditions of practice. This process, called sportification, is a process associated with different stages or stages that will lead to the following types of games with different characteristics:

- **The traditional sporting game (TSG):** It is a sports game frequently practiced in a long cultural tradition, which has not been sanctioned by social authorities ". (Parlebas, 2001, p. 286). According to this author, the TSGs are linked to an often very old tradition, their system of rules supports many different modalities according to the will of the participants, they do not depend on official bodies, they are often ignored by socio-economic processes. In the institutional game there is a centralizing instance, that establishes and regulates the rules, usually with the intention of extending them around the world, in contrast to the traditional game, which leaves to the local tradition the care of transmitting its codes and rituals. And where the system of rules is established by the groups that put it into practice, according to local customs and traits.

These types of games of local tradition offer unique rules that give them an internal logic or original organizational pattern, that is the text of the game. These rules establish peculiar ways of relating to other participants, to space, to the material, and to time.

- **Quasi-Sport or Traditional Sport.** Between the traditional sporting game and the institutional sport game there is the quasi-sport, generally called traditional sport. Corresponding to that "Traditional sporting game which enjoys great institutional recognition at the local level, and which tends to take on the characteristics of the sport, but which has not yet unquestionably achieved its international status." (Parlebas, 2001, p. 50). They are usually semi-institutionalized games, the sportification is very advanced, although not finished, and therefore have not achieved international status indisputably. These are motor practices with unified rules in a nearby geographical area, as well as the external conditions of practice (facilities, materials, calendar, categories). In some cases, singular situations appear in the rules of operation or in the conditions of practice that are never observed in the sport. Thus, it is possible for one of the players to be able to referee, as in some bowling modes. In other cases, men and women can compete at the same time, the number of participants per team may vary, depending on the number of players that the opposing team has that day, ... Examples are bowling, **regatta competitions (Lläüt)** or **ball games**.

- **Institutional Sporting Game or Sport.** It corresponds to "a sports game run by an officially recognized body (federation) and consecrated accordingly by sports institutions; an institutional sports game is a sport" (Parlebas, 2001, p.281). According to Parlebas, these games are presented under the authority of officially recognized institutions, such as international federations or Olympic committees; are governed by precise, registered and recognized regulations; its development is linked to the spectacularity; and they are deeply linked to socioeconomic processes of production and consumption. The reference to the concept of institution involves the intervention of powerful bodies that have large-scale material instruments: regulations, calendars, referees, administrative staff, funding mechanisms, sanctioning courts, and so on. At its peak, institutional recognition tends to globalize the adopted sports games (Parlebas, 2001, p. 281). The rules are thoroughly explained to ensure symmetry in all competitions, no matter where or when the entire planet is played. The same happens in the organization on other aspects external to the rules, like facilities, calendar, categories, materials. Examples of this category are football, basketball, handball and athletics, all the sports

of the Olympic Games or world competitions.

This process of converting a game into a sport generates tensions, changes, and often combinations of local aspects with global dynamics. Hence the emergence of concepts such as glocalization (Wellman & Hampton, 1999) which means the simultaneity - the co-presence - of universal and particular tendencies, where the global vision is combined with local actions.

In the light of this theoretical frame of reference the objective of this work tries to unveil the glocalization character of the traditional game. To this end, it is proposed to identify the local features of traditional games in the counties of Pla de Urgell and Urgell (Lleida), and also analyze the process of sportification, by which some games incorporate characteristics corresponding to the global phenomenon of mass sport.

Methodology

This research corresponds to a hermeneutic study, based on a qualitative methodology (Hernández, Fernández, Baptista, Méndez, & Mendoza, 2014) from an ethnomotor perspective. This vision allowed to reveal the internal logic of these traditional games (from the foundations of motor praxeology), and their relationship with sociocultural aspects (external logic) of a local nature.

The instruments used were oral sources, obtained using semi-structured interviews (Goetz and Lecompte, 1988). 20 elderly people, aged between 70 and 83, were interviewed. A script was followed that sought to identify information about the rules (internal logic) of games and also about local sociocultural conditions (external logic). The interviews were individual, complemented by the use of focus groups or group interviews in which four people took part in each case of different age and gender. The anonymity of the interviewees was guaranteed.

Documentary sources were also consulted: traditional culture books, hemerographic sources (magazines and local documents), as well as visual sources (photos).

This fieldwork made it possible to identify narrative information from 245 traditional games starting in the second half of the 20th century. The content analysis of this information followed two main phases as indicated by Milers & Huberman (1994, p. 12). First, the reduction of data, from the identification of units of meaning. This action involved: a) the separation of units; b) the identification and classification of units; c) synthesis and grouping. The data reduction was elaborated from the theoretical framework and dividing the information into units by a thematic criterion. That is, from identifying the correspondence of the units of meaning to each of the dimensions and variables of the internal logic and of the external logic set forth in the theoretical framework.

Results and discussion

The games of local tradition in Pla d'Urgell and Urgell. Elements of territorial identity

The analysis of the internal logic of these traditional sporting games (TSG) shows that these are playful practices that favored interpersonal relationships (Lavega, Bardaji, Costes and Saula, 2001, 2002 and 2005). All the different ways of relating in a motor way are represented: psychomotor games, in which participants intervene without interacting with others (27/245; 11.02%); cooperation games, based on mutual help (69/245; 28.16%); opposition games with the presence of opponents (112/245; 45.71%); and games with teammates and opponents (37/245; 14.93%). There is a clear predominance of socio-motor games in which a player, whether a teammate or an opponent, needs to take part. These data show that people learned to live together through TSGs; the pleasure of playing went hand in hand with the pleasure of relating.

Depending on the gender of the protagonists, it is observed that most of the girls' games were of a cooperative nature (159/245; 64.88%) such as rope games or clapping hands game games. In contrast, this type of game was a minority among boys (51/245; 20.81%). The present trend is reversed if we look at games that have the presence of opponents. Games with rivals were predominant among boys (162/245; 66.12%), for example the "GEP game", in which the ball is thrown abruptly over the body of others. Another example is the "strong horse", where

two teams faced: one stood in a line flexing the body and placing the heads between the legs of the companion previously placed as a chain of horses, while the rivals jumped on their backs, trying that the horse chain do not to support their weight, in order to break the chain to intervene again in that same role. This type of games with rivals did not have much presence in girls (55/245; 22.45%). Local tradition games show the separation of social roles of both genres. The female gender carried out mostly domestic tasks, usually cooperative, while boys and men took care of other tasks more typical of farm work, with another type of physical and bodily requirement.

During the early stages of childhood, boys and girls played together; later they used to play separately, although it was also possible to find mixed games. In the early ages and also in girls' games, songs are often incorporated, as in rope and ring games. The encounter of both genders is again present in the amusements of young people, especially in the context of local festivities, in which local dances, of courtship, favored the relationship of boys with girls. Examples are the "broom dance" in which the couples were passing a broom while dancing, the "potato dance" in which the couple danced holding a potato in contact with the forehead preventing it from falling to the ground, or "the dance of the cards", in which the young men had to find the couple who had the other piece of the card to then dance together. Later, in the adult stage, the games are differentiated again. Men's games often incorporate the bet, as in the game of the "morra", a challenge by using the hands, in which an attempt was made to guess the sum of the number of fingers shown simultaneously by the two players that were playing. The bet was also present in other games where coins were both objects of play and betting, such as the game of badges. However, among these betting games, the most popular was the game of bowling, in which there was even an owner of the objects that came to charge to perform the tasks of planting the bowling and collecting the maces that were launched (Lavega, 1998).

From local tradition to global trend. From the game to sport.

The diachronic view of traditional games shows that these are practices that have had to adapt to the asymmetrical influences exerted by other cultural realities in the immediate environment. The church or political powers often regulate the practice of games, stimulating or prohibiting them. Likewise, sport, understood as a "universal" practice governed by institutions, has caused an important effect on the rules of the game, leading to important changes in the internal logic of these. As a result of these tensions or influences, the games are transmitted, transformed and renewed. Otherwise, they disappear.

Below we reflect on some of the major transformations of the traditional games that participated in this glocalization process. Undoubtedly, the most important transformation of many of these practices led to the loss of the particularities of local practice, at the same time as the rules and context of the practice were standardized. This process is called sportification (Parlebas, 2001).

There is no doubt about the great interest that sport has among young people and adults, hence its extraordinary economic and social projection. The internal logic of the different sports is the result of an adaptation to the media demands of our time. For Lagardera (1990) sport is a sociocultural phenomenon that emerged in the late thirteenth century in England, discussed during the nineteenth century and with a planetary dimension in the course of the twentieth century. According to Elias and Dunning (1986), the origin of sport responds to a historical fact and the process of human civilization, with a clear connection between the emergence of parliament and sport.

This Anglo-Saxon model, an expression of a dominant culture, is imposed through the means of acculturation around the planet, transforming open, changing and local rules by a system of competition associated with the unification and the symmetry of the rules, the organization of local, regional, state, continental and world championships. Thus, many local games reach worldwide recognition (Parlebas, 2003).

According to Lagardera (1991) in Catalonia in the late nineteenth and early twentieth centuries, there were economic, social and cultural conditions that favored a new lifestyle. It

was a capitalist way of life, modern in the western sense of the term, where it went from a pre-industrial economy, with a predominance of peasant habitat, over more dynamic and commercial sectors of society, to an economy of production, circulation and consumption of goods, with a demographic traffic (immigration of Catalans from the interior to the coast and from the rest of Spain to the Catalan territory) which was preceded by a spectacular growth of the population between 1787 and 1860. In this context, it is necessary to place the changes that took place in the pastimes, being the most distinguished and modern sport of the time.

For a better understanding of this phenomenon, we can point out these itineraries and their social protagonists indicated by Lagardera (1991):

a) Sports such as football, cycling or tennis imported through Catalans who had studied or traveled to foreign countries (France, United Kingdom, or Germany) and also to the influence of the colonies of foreigners from these countries, thanks to the construction and operation of railways, mining and other industrial and commercial activities.

b) The sports originated from the hiking centers, which were mobilized from a firm catalanist feeling and the conviction that modernization was an urgent need.

c) Conversion into a sport of existing practices, practiced by the aristocracy or the bourgeoisie (such as archery, hunting) or sports related to the automotive industry (such as cycling).

The advancement of telecommunications in the early 21st century makes this historical time become the information age; and sport, as a social fact characteristic of contemporary Catalan society, does not escape this rapid transformation of the world.

In the villages of the Pla de Urgell and Urgell counties, these transformations can be noticed in the local leisure traditions. Among the most representative changes in the games of local tradition, we highlight some examples related to the process of sportification (Parlebas, 2005), as a clear glocalizing process (Wellman and Hampton, 1999).

The standardization of the game rules. The sports show is a great mass spectacle, with large architectural installations that give rise to standardized play spaces, lacking the unforeseen and domesticated (Parlebas, 2001). The unification of conditions also standardizes the number of players and the categories in which they can compete; the duration of the tests and the matches, limiting the time and/or the score; the characteristics of the objects and accessories in relation to the size, shape, material of elaboration and way to use them.

This standardization can only be carried out with a subset of the total traditional games, those internal logic originates a system of motor relations compatible with the logic of sport (Parlebas, 2003). Only those traditional games with a symmetrical interactive mourning structure, where a confrontation between two players or two teams takes place, can be transformed into sports, games based on individual tests such as races called the "bodies of the lamb" (Suau, 2018) that have a concrete way of finishing, identifying winners and losers.

The sportification has reached the game of bowling, allowing the coexistence of some local modalities (games with bet), with festive modalities (games with agreed but flexible initial rules) and also with federated championships, where an identification of the team categories takes place, producing a unification of bowling. For example, the way of planting and the points achieved in each play, as established by Lavega (1998). This process has reached its maximum institutionalized projection with the international bowling championships.

Other games such as pitcher races, in which two teams face off (played by boys, men or women), or games with a bat and a ball such as "pichi game", coexists with a very similar modality known internationally as baseball.

Likewise, many types of ball games have been transformed to give rise to the international sport of ball game. The traditional pedestrian races, known as "bodies of lambs" (Suau, 2018) for the prize of a lamb given to the winner, have been transformed into popular races sponsored by both public and private institutions and in different sports, including one of the star sports of the Olympic Games: athletics.

Despite this sportification of much of the gaming culture, there are a wide variety of

traditional games with an internal logic incompatible with sports logic. In many games the rules do not establish an end associated with the accounting of a result as they are based on cyclical sequences of exchange of functions or roles, as is the example of chasing games (Tag games). It is worth noting that of the traditional games identified in these counties, a little more than half (134/245; 54.7%) do not have a final score. Some games allow players to change teams or the relationship with other players during the game, for example from teammate to opponent, as is the case with the “chain game”, or “onion puller”, in which at the beginning one person faces the rest, and in the end they all form a team to beat the last player. In other cases, participants may be teammates and opponents at the same time, participating in ambiguous motor relationships, without being possible to identify them in teams or predict their actions during the course of the game; examples would be the game of the “four corners” or the one of the “three fields”. All these games do not favor the show, they are not designed to please potential viewers, but to arouse emotions in the players associated with the pleasure of participating in a social gathering (Lavega, Alonso, Etxebeste, Lagardera and March, 2014).

From the religious-labor festive calendar to the sports calendar. In the rural environment the rhythm of daily life is marked by a festive calendar, closely connected with the rhythm of religious celebrations and work tasks (Lavega, 1998). At local festivals there are a variety of examples of traditional games such as the bicycle ring races that took place during the festival of “Sant Antoni” in Anglesola, Spain. Some forbidden games were allowed to be performed during Easter, such as bowling. In the summer, with the arrival of the maximum intensity in the field tasks, bowling was hardly played, to avoid possible interferences with the priority of that moment.

The incorporation of the sport is linked to a maximum control of the playing time and the calendar to be followed. The calendar is standardized, identifying which people or teams will play in each month of the year. In addition, alternative dates are sought when a match has had to be suspended.

From betting money to the challenge based on scoring points. Many traditional games have had one of the main ingredients in the bet. The bet could involve obtaining different amounts of money, and even properties or actions that the loser had to perform, such as working for the winner for free for a while. The game with the most representative bet of the studied counties is bowling (Lavega, 1998). Traditionally it was played in the farms or squares, after leaving Mass. The games took place around three main roles: the pitcher, the bettors and the planter who owned the bowling pins. It was customary for the planter to place the six bowling pins in two rows of three slightly separated. The game started when a person picked up three maces from the ground and walked ten steps away from the bowling pins. Then a pact began between this player and some spectators who were going to bet against the pitcher. It was about agreeing on the amount of money to bet. At the same time, bets could also be placed between some spectators, who were betting on whether or not the pitcher would be able to leave a bowling pin on foot, or knock down an even or odd number of bowling pins after the first throw. Once the bets were agreed, the pitcher threw up to a maximum of three maces. If he managed to leave one of the six bowling pins standing, he would collect the coins that had been bet. The pitcher, then handed the bowling pins owner a pre-agreed amount of money. In order to continue as a pitcher he had to re-agree with the bettors the rules or conditions of the next intervention. He was often asked to take a step back to throw back up to a maximum of three maces; at other times he was asked to reduce the number of attempts, modify the placement of the bowling pins or demolish a particular bowling pin. This game was the subject of many bans, especially after the Spanish Civil War, once the dictatorship was established. As a result of these tensions, the game ceased to be practiced. From the 70s, with the advent of democracy, the game is re-authorized. The young players and/or gamblers were now veterans. Socio-cultural conditions were different and the influence of the sports organization also came to affect the rules of the game. During these years, bowling was played with a variety of rules, in which the bet lost importance, and the challenge of points took center stage. The incorporation of traditional

bowling in the Catalan bowling federation meant to unify the rules, such as the throwing distance for men and women, the scoring system, or the size and shape of the bowling pins and maces.

But the motivation for the money bet still existed. Thus, one could observe players improvising bets in their workouts. The “100 pesetas throw”, which would later be called the “euro throw”, was also introduced. All the people present there, whether players or spectators who wanted to participate in the new round, put 100 pesetas or one euro and all launched the same number of attempts. Whoever got the most points in the end, won the whole sum of money. This money was often earmarked for a common fund of the team, as it was customary for the host to invite the visiting team to breakfast before the start of the championship.

At the same time, during the major festivals, it was common to observe more than 300 people participating as players in the major festival championship, which had two parts. All attendees paid 300 pesetas or 3 euros and played with a team, pre-established or agreed upon at the same time. It did not matter how many players formed the team, as in the first phase of the game everyone could intervene in 8 rounds, throwing up to 3 maces. The men threw from 12 meters and the women from 10 meters. Each team had an assigned street where they planted their bowling pins. The 5 pitchers on each team who had scored the most points in the first phase (each bowling pin falling to the ground added one point and if they fell 5 added 10 points) they qualified for the “garró” throw. It was called that because the team with the most points would get a ham. Individual prizes such as bottles of oil or wine and sports trophies, cups or medals could also be obtained. The prizes obtained were shared during the training sessions during the week or in the sports league.

This example clearly shows this slow and progressive transformation of the traditional game into a sport (Lagardera, 1991; Parlebas, 2005). The bet is gradually losing prominence and it is incorporated in a way compatible with the organizational logic of the sport.

References:

- Elias, N. y Dunning, E. (1986). *Quest for excitement. Sport and leisure in civilizing process.*Oxford: Basil Blackwell Publisher Ltd.
- Etxebeste, J. (2012).). A cloche-pied. Les jeux sportifs traditionnels et la socialisation des enfants basques [Hopping on one leg. Traditional sporting games and Basque children’s socialization]. Sarrebruck, Germany Editions Universitaires Europeennes.
- Etxebeste, J., Urdangarin, C., Lavega, P., Lagardera, F, y Alonso, J.I. (2015). El placer de descubrir en praxiología motriz: la etnomotricidad. *Revista Acción motriz*, 15, 15-24. Recuperado de: *Acción Motriz*: http://www.accionmotriz.com/revistas_ver.php?id=22
- Goetz, J.P. y Lecompte, M.D. (1988). *Etnografía y diseño cualitativo en investigación educativa.* Madrid: Morata.
- Hernández, R., Fernández, C., Baptista, P., Méndez, S., & Mendoza, C. P. (2014). *Metodología de la investigación* (6^a ed.). Mexico, D.F.: McGrawHill.
- Lagardera, F. (1991) *Una interpretación de la cultura deportiva en torno a los orígenes del deporte contemporáneo en Cataluña.* Tesis doctoral no publicada. Universidad de Barcelona.
- Lavega, P. 1998. *La litúrgia de les bitlles. Funcions i sentit d’un joc tradicional,* Lleida: Pagès.
- Lavega, P. P. Bardají, F., Costes, A., Saula, O. (2001) *Estudi dels jocs populars/tradicionals al municipi de Tàrraga.* *Revista Etnologia de Catalunya*, 19,116-120.
- Lavega, P. Bardají, F., Costes, A., Saula, O. (2002) *Estudi dels jocs populars/tradicionals a la vall del Corb (Urgell).* *Revista d’Etnologia de Catalunya*, 20,118-121.
- Lavega, P. Bardají, F., Costes, A., Saula, O. (2005).*Estudi dels jocs populars/tradicionals a la vall del Sió i als municipis del pla entre l’Ondara i el Sió (Urgell).* *Revista Etnologia de Catalunya* , 26,128-132.
- Lavega, P. (ed.) (2006). *Juegos tradicionales y sociedad en Europa.* Barcelona: Asociación Europea de Juegos y Deportes Tradicionales.
- Lavega, P., Alonso, J.I., Etxebeste, J., Lagardera, F., y March, J. (2014). *Relationship between traditional games and intensity of emotions experienced by participants.* *Research*

Quarterly for Exercise and Sport, 85, 457–467, doi: 10.1080/02701367.2014.961048

Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Parlebas, P. (2001). *Juegos, deporte y sociedad. Léxico de Praxiología motriz*. Barcelona: Paidotribo. 1ª Edició 1981.

Parlebas, P. (2003). *Elementos de sociología del deporte*. Málaga: Instituto Andaluz del deporte.

Parlebas, P. (2005). El joc, emblema d'una cultura, en *Enciclopèdia Catalana* (ed.) *Jocs i Esports tradicionals, Tradicionari, Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Volum 3* (pp. 11-20) Barcelona: Enciclopèdia catalana.

Parlebas, P. (2010), *Santé et bien-être relationnel dans les jeux traditionnels* en G.Jaouen; P. Lavega ; C. De La Villa (ed). *Jeux Traditionnels Et Santé Sociale* (pp.85-102), Aranda de Duero: Asociación Cultural la Tanguilla y Asociación Europea de Juegos y Deportes Tradicionales.

Suau, J. (2018). *Els orígens de l'atletisme a les terres de Ponent: els còssos de la cordera (1431-1960)*. Lleida: Fundació pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida.

Wellman, B. & Hampton, K. (1999). *Living networked on and offline*. *Contemporary Sociology* 28(6), 648-54.

PERSONAL RETROSPECTIVE: CULTURAL ASPECTS OF TRADITIONAL SPORTS AND GAMES

Scott WENDEL*, Adem KAYA**

Abstract

Aspects of Traditional sports and games mean the existence of a variety of cultural groups within a society. Cultural groups can share many different characteristics. Culture, religion, ethnicity, language, nationality, sexual orientation, class, gender, age, disability, health differences, geographic location. Traditional Sports and Games form different perspectives relating to cultural sciences. The field of sport and culture "refers to the values, ceremonies and way of life characteristics of a given group and the place of sport within that way of life. Like the concept of society, the notion of culture is widely used in the sociological, anthropological and historical study of sport. It encourages the researcher and student to consider the meanings, symbols, rituals and power relations at play within any particular cultural setting". Traditional sports and games as a specific part of the global sport system may engender the notion of old, exotic and endangered cultural manifestations, but to some extent that is only the outsider's view on an extremely widespread and interesting sub-group of sports, which can be analyzed from different perspectives relating to sociological, anthropological or cultural sciences. These perspectives, shortly described below, are either a larger area of research as cultural studies or anthropology of sports, or they are particular concepts and models like *habitus*, collective memory or sites of memory. These approaches, and the traditional games and sports themselves, can be easily linked with identity processes, which seem to be the main point regarding the role of TSG on personal, local, regional or even national level.

Keywords: Culture, traditional sports, traditional games, sports

Cultural Aspects Of Traditional Sports and Games

Cultural studies is an interdisciplinary and transdisciplinary field of research that looks at the ways how culture is created and what roles culture has for example regarding to power and politics. Cultural studies is a combination of social sciences and humanities, and it refers to methods and theories from literary studies, sociology, communications studies, media sciences, history, cultural anthropology, and economics (Blanchard, K., 2000). There is no doubt that sport and the sport system, with its global popularity, are a perfect subject to research in the field of cultural studies. Key issues in the work of sociologists referring to cultural studies are the concepts of sport, power and ideology, and the sport-media-complex. Specific work has been done regarding sport and feminism, sport and hooliganism or ethnographic studies on sports as leisure time activities (Dieckmann, C., 2009).

Defining and classifying TSG is as difficult as defining sports in general. It ranges from very simple games for children to (semi)-professional team sports with well-organized events and leagues. Some TSG are very popular in their respective region, others wait to be rediscovered again. However, despite big differences according to popularity, organizational structure and motoric complexity, TSG evoke notions of being something old, geographically specific and worth to be prevented from oblivion (Bourdieu, P., 1978). These notions have to do with the cultural aspects of sport in general and of TSG in particular. But what are those cultural aspects? Sport is not only a living symbol for cultural characteristics of any given community, but also a source which generates identity on an individual and collective level. This function of sport and TSG is even more effective if they are part of the memory culture. All TSG have definite historical aspects, because they are old. Some of them may be forgotten, with only a few players playing these games. But some of them are still vital, like *Pesäpallo*. *Pesäpallo* has changed over the years to modern sport, still vital and popular, but at the same time some aspects, like the memorial of Lauri Pihkala in Helsinki, are part of national heritage.

The Symbolic Significance Of Traditional Sports And Games

Industrialization has stressed the importance of competitive and achievement elements in games and sports, but industrialization per se is not necessarily a threat to the survival of traditional sports. Modern sport has meant a "sportification" of those traditional sports apt for such a transformation, while those not apt are threatened by oblivion. Religious disregard of sensuality has been a treat to traditional games, thus the puritanism of Protestant societies has

*President of Traditional Sports and Games of USA, scottwendel@hotmail.com

**Asst. Prof. Sport Management, Bowie State University, MD USA, akaya@bowiestate.edu

eliminated many games. Defense of cultural identity is a major preserving factor in the survival of traditional games, while modernization seems to be a menace to identity and the games (Bourdieu, P., 1978). The bearers of culture are exposed to the crises in modern Western civilization. A barbarian, a neo-naturalist and a traditionalist reaction can be recognized, all with bodily implications. It is found that traditional games are subject to premodern, modern and postmodern meaning, and it is concluded that their possibilities for survival or revitalization depend on their integration in the postmodern space of meaning. Traditional games and physical exercises are often seen as having their origin in the pre-industrial rural communities of the 19th century. Folklorists of the previous century had affection for and made their records from rural surroundings. This corresponds well with the belief today that the ancient games are practiced in the periphery of industrialization, in areas, where industrialization has arrived late or has only partly had any impact: *Ireland, Scotland, Brittany, Flanders, Portugal*.

The argument, however, is hardly sound. For instance, in Spain the largest number of the various ancient athletic sports are found in the Basque country, which is one of its most highly developed industrial regions. In the prosperous region of Northern Italy there is, for example, a games culture in Val d'Aoste and it has been seen in Flanders that the traditional games have survived best in urban areas (Blanchard, K., 2000). This could be due to the special status held by Flemish towns as commercial centers with an influential "bourgeoisie" and guilds, which have the tradition of being repositories of culture. Therefore, industrialization cannot be the reason per se for the disappearance of the ancient games and physical exercises, and we could ask whether modern sports are just a kind of adjustment, which has always been in existence, but has been accelerated by the rapid development in general.

Disciplines in modern sports, gymnastics and acrobatics can be traced back to traditional sports and agility exercises. The decision whether a game has survived or not, is then a question of what is regarded fundamental for any one game. For example, do "galoche" players from Brittany prefer an asphalt road to a gravel road for their game? This of course ruins the asphalt but it reduces the number of unwanted occurrences in the game. This means that galoche is no longer played on gravel surfaces, although, this does not mean that industrialization has wiped out the game of galoche.

The problems with the transformation of traditional games are, however, more complicated. The games of course can change qualitatively in such a radical way that the question arises whether it is the same game as before. "Boule bretonne plombe" was played in Brittany with wooden balls containing lead to give the desired weight. A growing wish to compete on equal terms, however, resulted in the game "boule syntetique" which is now preferred by more players and has gradually ousted the old game played with wooden balls. Boule syntetique is played with industrially manufactured balls, which are completely identical in form and weight compared to wooden balls that are liable to become battered and worn (Bourdieu, P., 1978). However, in the game of "boule bretonne" it is part of the game to be able to evaluate how the wear and tear and uneven weight distribution influence the direction of the ball (Hargreaves, J. & McDonald, I., 2000):

The great chance and uncertainty contingencies are looked on as fundamental for the game. The changes, which ensure absolute equality at the start and eliminate the element of chance in the game, with the view to achieving maximum fairness, are qualitative changes of the game. These phenomena, which accompany industrialization are called the "the process of sportification". Boule syntetique is not "the same" game as "boule bretonne" (Hargreaves, J. & McDonald, I., 2000). Therefore, we can establish that "sportification" has almost wiped out the game of boule bretonne. Many disciplines in modern sport can be traced through a history of transformation back to their roots in traditional physical exercises and games, although only a few identify; pole vaulting, shot-putting, weight-lifting, throwing the hammer, hockey etc. with traditional sports. The transformation which these activities have undergone is so radical that they apparently can no longer be regarded as "the same".

Another kind of "sportification" follows when the organization of a game starts to

engulf large geographic areas in which a given game has been practiced in different variations in different local communities. In Guarda, Portugal, the local district committee wanted to encourage interest in the ancient games. The committee tried to arrange tournaments between the different villages and so had to standardize the rules for play and for the requisites used. In addition, they had to divide the players into permanent teams with the same level of proficiency and arrange fixed training hours. On one hand, this can be seen as a way of keeping the traditional games alive, and on the other hand, it can be regarded as an act of destruction.

Clearly, the concept of cultural diversity and identity plays an important part in the discussion of the survival possibilities of the ancient games. It is striking that the games survival possibilities increase in areas where the population is struggling to keep their culture alive. This could be in an island community or a community in a periphery area of rugged nature where the population is dependent on a single industry for its existence. In these areas the drama of life is still man's fight to rise above the forces of nature through customs and traditions. The struggle in other areas is the struggle between different cultures, one trying to advance to the detriment of the other. This could be between minorities who feel their regional or sub-national identity threatened, due to the larger nation state of which they are a part (François, E. & Schulze, H., 2001) In such areas traditions are more than just museum pieces of folklore, taken out and dusted for the benefit of tourists or for the state to show off on official visits. Here, the folklore is strongly political and closely connected to the struggle for survival as a whole people, and without doubt, the number of regions where this type of cultural struggle exists, are growing. It is in connection with such endeavors that the traditional sports and games are found as objects of identification in the sub-national creation of an identity. This undoubtedly plays an important role for the survival of ancient games in for example Scotland, Brittany, the Basque country, Val d'Aoste, and presumably the reawakened interest in the ancient games that can be seen everywhere, is a symptom of the fact that Western Europe increasingly feels the lack of cultural anchorage.

In many areas it is not any longer (or not only) a rural community, which acts as agents of tradition, ensuring survival of the ancient games, but also intellectuals, professional people and civil servants who attempt to keep local culture alive and with it the ancient games. This phenomenon is perhaps the most important point in the discussion on revitalization and the possibilities of survival of the traditional games' culture. The basis for this kind of thesis is the tendency for crisis in the Western civilization also called the modernity crisis.

'*Modernity*' refers to the epoch in which reason is regarded as the most important principle, enlightenment the most valuable project, science the highest institute in the question of truth, and progress the very end. On the road of progress, however, many problems seem to appear, and there is a general lack of belief in economics and technology as a way of producing us out of these problems - in science as a way of thinking us out of them, and in politics as a way of negotiating us out. Therefore, the modernity crisis is a crisis of reason, - of information, - of moral standards, as scientific truth is restricted to the relation between facts and methods, - and of the belief in progress. This appears to give rise to at least three different basic reactions, all with "body cultural" implications and probably in accordance with the "habitus" of specific population segments.

Firstly: An impoverishment caused by the fact that while the majority of the population is improving their material standard of living, there is a mechanization and intensification of labor conditions in process throwing about one third of the population out of the labor market as unsuitable. In this group, we find the superfluous generations, without hope and a future, left to the expediences and mercy of the social institutions, or left to survive as best they can in the cities where the law of the jungle prevails. These groups are predominantly self-destructive physically, expressing themselves through different forms of abuse, or through crime, gang wars and riots. Whether they regard themselves as right or left wing is irrelevant, as they do no longer worry much about cogent goals, ideology or other forms of justification (Gebauer, G., 2001) The situation is global to the same extent as are the Western values, unemployment and the

superfluity of individuals. The Barbaric reaction rounds off modernism and can be regarded as its negative side, the flow of capital from the Western centers in direction of the Oriental tigers as its dynamics, and modern competitive sport as its most admired side, but we can glimpse barbaric abuse and contempt of the body in its perverted forms.

Secondly: A neo-naturalist reaction which can be interpreted as a withdrawal from a mutually dependent cultural discourse to a bodily orientated naturalism, with balance or resourcefulness as ideals. The withdrawal takes on various and contradictory forms, one of which can be characterized as the "New age" syndrome and another as "Action man" syndrome (Gebauer, G., 2001). The "New age" syndrome is the most philosophical of the two and contains scepticism towards the possibilities of the positivist science in understanding nature as a whole. It contains a reference to holistic principles, with rather an ambiguous universal energy concept as the common denominator for the material as well as the spiritual side of life. In addition, there are frequent references to the theory of complementarity as an argument that science is unable to distinguish between mind and matter. The energy concept is often supplemented with a psychoanalytical argumentation in which the idea of letting the original and unconscious forces of the Freudian "id" manifest themselves harmoniously and in complete accordance with nature. The concept leads to respect for "nature", - ecological views, - care of the body, its balance and energies, its healing, health, and nutrition - respect for original, "primitive" wisdom, exotic practices as Oriental physical exercises, from meditation to martial arts and other kinds of self-controlling behavior, often combined with fragments of Hinduism or Buddhism. The "Action man" syndrome contains an extreme individualism, in which the body's form, its training, strengthening and staying power are central elements (if you cannot trust anything else, you must be able to trust your own body).

Science and technology are used partly as a means of effective and controlled bodyshaping, and partly in the manipulation of the outside world to create growing experience potential and also to strengthen the individual's opportunity to command the outside world. Sociobiological theories are prevalent as implied theories on human behavior. Practices connected with the body range from fitness and bodyshaping under the influence of medicines thought to have the desired effect - to life in the open-air, fun sports with technical aids that can potentiate the experience, high-risk activities with the use of the most advanced equipment to avoid the potential catastrophe, which is a necessary dimension of the desired object, "the ultimate experience". Like no inner point is unknown to the "New age" generation, no outer point is inaccessible for the "Action man"; together they occupy and monopolize the essence of nature.

Thirdly: A spiritualistic reaction that moreover, can be described as having two diametrical variations: a fundamentalist and a traditionalist one. The fundamentalist variation searches for a basis for social norms and values in texts of a religious character. The basis is the existence of absolute truth. It is revealed, holy and above any discussion or criticism. The criterion for its validity is faith, and the believers have a true duty to live by, defend and spread the word. With the basis in this sort of code it is possible to distinguish between clean and unclean, the true believers - disbelievers, the redeemed, the unredeemed, thus there is a basis for totalitarianism. Body practices are concentrated on rituals or on training to fight for the "good cause". The traditionalist variation rejects the alienation of town life and the materialistic attitude to life, and applies itself to the revival of concrete human relationships such as family values and contact with neighbors. It replaces commercial events with the traditional society's rituals, celebrations and festivals and as an answer to the question of life the emphasis is put on history and mythology.

The followers of this variation are very involved in local politics where behind the slogan "the good life" they work towards a high degree of self-determination. They evaluate highly, as the bodily part of this revitalization, the non-alienated production of utility values. They prefer to be self-sufficient, supports collective production and enjoy communal meals. They talk about the necessity of a reinforcement of moral standards, and they think folk dancing

and the traditional games sound exciting on festive occasions and festivals but feel more secure with Jazz music. In their praise of the quiet life in idyllic rural surroundings with sheep, hens and geese they might have dropped their career and the "rat race", they are environmentally aware and aim for perpetual forms of energy, ecological farming methods, self-sufficiency, recycling and reduced use of resources. - Unfortunately, they haven't got space enough for all, and also time seems to work against them.

REFERENCES

Blanchard, K. (2000). "The Anthropology of Sport." In Jay Coakley and Eric Dunning, eds., *Handbook of Sports Studies*, pp. 144-156. London: Sage

Bourdieu, P. (1978). Sport and social class. *Social Science Information*, 17: 819-840.

Dieckmann, C. (2009). Sparwassers Tor, in: Sabrow, M. (2009): *Erinnerungsorte der DDR*, Verlag C.H.Beck, München, S. 351-362.

François, E. & Schulze, H. (2001) (Hg.): *Deutsche Erinnerungsorte*. Broschierte Sonderausgabe, München. 12

Gebauer, G. (2001). Bundesliga. In: François, Etienne & Schulze, Hagen (2001): *Deutsche Erinnerungsorte*. Broschierte Sonderausgab, München, 450-468.

Hargreaves, J. & McDonald, I. (2000): Cultural studies and the sociology of sport. In J. Coakley & E. Dunning (Eds.), *Handbook of Sports Studies*, Sage, (pp. 48-60).

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов
САЛТТУУ АТ ОЮНДАРЫНЫН СОВЕТ ДООРУНДАГЫ КЫРГЫЗ
КИНЕМАТОГРАФИЯСЫНДА ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ
 Geleneksel At Oyunlarının Sovyet Kırgız Sinemasında Yansıtılması

Марат ЭРГЕШОВ*

ӨЗӨК

Салттуу оюндардын ичинен ат оюндары түрк тилдүү элдеринин маданиятында өзгөчө орунду ээлейт десек жаңылышпайбыз. Себеби, тарыхты карасак, жылкы көчмөн калк болгон бул элдердин жашоосундагы маанилүү жаныбар болуп келген. Ат – бир азык каражатынан баштап, жүк ташуу, жер айдоо сыяктуу үй жана талаа иштерин жасаган каражат катары колдонулуп, алыскы сапарда жолдош, кээ бир учурларда болсо дос катары да кабыл алынган. «Ат адамдын канаты» - деген сөз кыргыз элинде бекеринен айтылбаса керек.

Аттын маанилүү орду болгон көчмөн маданиятынын бардык тармактарында бул жаныбардын өзүнүн же болбосо айрым бир элементтеринин колдонулушу табигый көрүнүш. Салттуу оюндарды карап көрсөк, түрк тилдүү элдерде ат менен байланышкан оюндардын көптүгү көзгө илинет. Мисалы, кыргыздарда ар түрдүү ат жарыштары, жамбы атмай, эр эниш, тыйын эңмей, ат үстүндө жаа атуу, көк-бөрү, кыз куумай, жигитовка жана башкалар сыяктуу ат катышкан салттуу оюндар жана жарыштар бар. Кыргыз маданиятынын маанилүү бир бөлүгү болгон бул оюндардын сакталып калуусунда жана кийинки муундарга жайылтууда массалык маалымат каражаттарынын колдонулуусу бүгүнкү күндүн шарттарында өтө маанилүү болуп эсептелет. Айрыкча, СССР убагында күчтүү бир пропаганда каражаты болгон, Голливуд аркылуу Батыш маданиятын бүтүндөй дүйнөгө жайган кинематографияда салттуу ат оюндарын колдонуу бир гана кыргыз элине эмес, бүтүндөй түрк дүйнөсүнүн маданиятын сактап калууда пайдалуу болот деп ойлойм.

Бул эмгекте салттуу ат оюндарынын кыргыз кинематографиясында колдонулушун жана чагылдырылыш өзгөчөлүктөрүн аныктоо аракети жасалды. Изилдөөдө салттуу оюндарды камтыган кыргыз фильмдеринин баары котнент-анализ ыкмасынын жардамы менен анализденди.

Ачкыч сөздөр: Ат оюндары, салттуу оюндар, кыргыз киносу, кинематография.

ÖZET

Türk halklarında geleneksel spor ve oyunlardan at oyun ve sporları özel yere sahip olarak Türk soylu milletlerin, toplulukların ortak mirasını oluşturmaktadır. Tarihe baktığımızda da göçebe hayatı yaşayan bu halkların kültüründe at değişik işlevleri taşıyarak önemli bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen at yemek için kullanılsa bile, çoğu zaman yük taşımakta, tarla işletmekte ve başka farklı alanlardaki bir araç olarak iş görmüş, insanların dostu ve sırdaşı seviyesine kadar yükselmiştir. Kırgızların ‘At adamın kanatı’ (At insanoglundun kanatı) atasözü de ata verilen önem in bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ata önem verilen göçebe kültürünün bütün alanlarında atın kendisinin veya öğelerinin kullanılması doğaldır. Geleneksel spor ve oyunlara baktığımızda da Türk soylu halklarda atın katıldığı spor ve oyunların çokluğunu ve çeşitliliğini görmekteyiz. Örneğin, sadece Kırgızlarda çeşitli at yarışları, cambı atmay, er eniş, tıymı enmey, kökbörü, kızkuumay, cigitovka gibi bir çok oyun ve yarışlar vardır. Kırgız kültürünün önemli bir parçası olan bu etnosporların günümüzde devam ettirilmesi ve yaygınlaşması için kitle iletişim araçlarını kullanmak modern dünyanın şartıdır. Özellikle, SSCB döneminde etkili bir propaganda aracı olan, Hollywood aracılığıyla Batı kültürünün bütün dünyaya yayan sinema alanında at oyunlarını yansıtmak sadece Kırgızlar için değil tüm Türk Dünyası geleneksel spor ve oyunlarının sürdürülmesi açısından çok önemlidir.

Çalışmada geleneksel at oyunları ve yarışlarının Kırgız Sineması’nda yansıtılması ve kullanma biçimi incelenmiştir. Araştırma kapsamında bütün at oyunlarını içeren Kırgız filmleri içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: At oyunları, geleneksel spor, Kırgız Sineması, sinematografi.

Киришүү

Адам баласы жаралгандан бери оюн ойноп, чыгармачылык менен алектенип, өз жашоосун кызыктуу кылуу аракети менен калган жандыктардан айырмаланып келет. Жаныбарлар бир гана курсагын тойгозуп, ачкалыктан өлбөй, көбөйүшкөнү аракет кылса, адам баласы бир гана өлбөш үчүн эмес, «татыктуу» жашаш үчүн бардык күчүн жумшап, аракеттенип келүүдө. Бул аракеттерден улам кылымдар бою түзүлүп, куралып келген ар түрдүү элдердин үрп-адаттары, каада-салттары, маданияттары пайда болгон десек жаңылышпайбыз. Ошондуктан, салттуу оюндардын келип чыгышынын себеби катары ошол элдин жашоо образын жана табиятын белгилеген көп эле илимий булактарды кездештирүүгө болот.

Кыргыз элинин салттуу оюндарынын көпчүлүгү ат менен байланышкан. Негизи эле, кыргыздардын турмушунда жылкы өзгөчө оорунду ээлегени маалым. Башка элдердеги салттуу оюндардын келип чыгышындай эле, кыргыз элинин салттуу оюндарынын бир бөлүгү да, жаш жигиттерди жоого даярдоо максатында жаралса, экинчи

бөлүгү тойлордо элдин чер жазып, ойноп, кулүүсү үчүн уюштурулган. Байыркы кыргыз оюндарынын айрымдары бүгүнкү күндө ойнолбой калса да, айрымдары заманга жараша жаңыртылып, жаңы эрежелер киргизилип, кыргыз элинин маданиятын сактап келүүдө.

Салттуу оюндарды, дэги эле маданиятты же бир цивилизацияны сактап калыш үчүн аны муундан муунга өткөрүп берип, мурас калтыруу абзел. Дүйнөлүк практика көрсөткөндөй, бул жараяндын жүрүшүндө кинематограф эн эффективдүү куралдардын бири экени талашсыз болуп калды. Кыргыз эл оюндарын жаштарга пропаганда жасоо, аларды кызыктыруу максатында кыргыз кинематографиясы да өз салымын кошушу керек. Бирок, кыргыз киносу пайда болгон учурда Совет бийлиги «советтик», башкача айтканда коммунисттик, социалисттик идеологияны кино аркылуу бүтүндөй өлкөгө жайылтып турган мезгил болчу. Бийликтин койгон катуу цензурасынан улам, бир гана кыргыздар эмес, «биринчи» улут эсептелген орустардан башка элдердин да каада-салт, үрп-адаттары, тили, дини унутулууга дуушар болгон.

Ошондуктан бул эмгектин негизинде, совет доорундагы кыргыз кинематографиясында кайсы кыргыз салттуу ат оюндары колдонулуп, көрсөтүлгөндүгү жана кандай мааниде, формада колдонулгандыгы контен-анализ методологиясы аркылуу анализделди.

СССР доорундагы кыргыз киносу

Кыргыз киносу Советтер Союзунда, тагыраак айтканда 1941-жылдын Жетинин айынын 17-де «Фрунзе шаарында кинохроника студиясын» ачуу боюнча Советтик Элдик Комитеттин жетекчиси Төрөбай Кулатовдун указы чыккандан баштап, расмий түрдө өз тарыхын баштайт. Бирок, ошол эле учурда, кыргыз киносунун тарыхы андан да мурун, тагыраак айтканда Кыргызстанда 1920-30 жылдарда тартылган тасмалар менен бирге башталган деген ойлор да бар [5]. Негизи, кыргыз жергесиндеги алгачкы съемкалар 1917-жылга чейин эле «Ханжонков и Ко» киностудиясы тарабынан жасалып, кинотеатрларда көрсөтүлгөн [4, с. 7-8]. Мисалы, «Степные кочевники - киргизы» (113 м), «На киргизском базаре» (74 м) и «Киргизы» (56 м) аттуу кыскаметраждуу тасмалар [4, с. 8]. Кыргыз ССРинин аймагындагы алгачкы тасмага түшүрүүлөр болсо, режиссер А. Терской жана оператор С. Завадский тарабынан 1920-жылы аткарылган [4, с. 8]. Биринчи толук метраждуу даректүү тасма болсо, 1925-жылы «Черная смерть» (Кара өлүм) деген аталышта режиссер В. Полевой жана оператор А. Кюн тарабынан тартылган [5]. 1928-1934 жылдары атайын түзүлгөн «Востоккино» студиясы тарабынан Кыргызстанда жыйырма бештен ашык тасма жаратылып, элге көрсөтүлгөн [4, с. 10].

Кыргыз ССРинин аймагында тартылган алгачкы көркөм тасма «Крытый фургон» деп аталып, 1927- жылы Ташкент киностудиясынын негизинде, режиссеру Олег Фрелих тарабынан тартылган [1, с. 105]. 1936-жылы болсо, «Союздетфильм» студиясы тарабынан «Айгүл» (режиссеру Ю. Васильчиков) аттуу көркөм тасма жаратылып, кыргыз оюнчулары рольдорду аткарышкан [1, с. 104]. «Мосфильм» киностудиясынын негизинде 1955-жылы тартылган көркөм тасма «Салтанат» болсо [2, с. 114], алгачкы кыргыз көркөм тасмасы катары кабыл алынып келет. Себеби, режиссеру В. Пронин болгон бул тасмада, кыргыз жашоосу чагылдырылган деп эсептелинет [1, с. 104].

1960-жылдары кыргыз жаштары ВГИК (Всесоюзный Государственный Институт Кинематографии) жана башка окуу жайларын бүтүп, өз чыгармачылыгы менен кыргыз киносуна жаңы дем кошуп, «Кыргыз керемети» деген жаңы феноменди жаратышкан [1, с. 16]. Бул жаш кинематографисттер кыргыз элинин фольклорунун, «Манас» эпосунун, адабиятынын, тагыраак айтканда көбүнчө Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларынын негизинде тасмалар жаратып, Советтер Союзундагы жана эл аралык кинофестивальдарда байгелер алып, жаңы толкунду пайда кылышкан. Алардын арасында, Мелис Убукеев, Төлөмүш Океев, Болот Шамшиев, Лилия Турусбекова, Геннадий Базаров, Кадыржан Кыдыралиев, Марлис Туратбеков, Нуртай Борбиев, Муратбек Рыскулов, Бакен Кыдыкеева, Таттыбүбү Турсунбаева, Сабира Күмүшалиева, Сүймөнкул Чокморов, Советбек Жумадылов, Болот Бейшеналиев, Сагын Ишенов жана

башкалар бар болчу. Алгач жаш таланттардан турган бул муун, талыкпас эмгеги менен кыргыз киносунун залкарларына айланышты.

Совет доорундагы эң мыкты кыргыз тасмалары катары «Тайгак кечүү» (1964), «Бакайдын жайыты» (1966), «Материнское поле» (1967), «Караш-караш окуясы» (1968), «Засада» (1969), «Уркуя» (1971), «Алые маки Иссык-куля» (1972), «Көчө» (1972), Көксерек (1973), «Кызыл алма» (1975), «Ак кеме» (1975), «Кожожаш» (1984) жана башка ушул сыяктуу чыгармаларды атасак болот.

Кыргыз элинин салттуу ат оюндары

Кыргыздарда башка түрк элдериндей эле салттуу спорт оюндарынан күрөш жана ат оюндарынын түрлөрү өнүккөн. Ат оюндарын карап көрсөк, ат чабыш, чоң ат чабыш, жорго салыш, кунан чабыш сыяктуу ат жарыштары жана жамбы атмай, ат үстүндө жаа атуу, тыйын эңмей, кыз куумай, эр эңиш, оодарыш, көк-бөрү, улак тартыш (аламан байге), эр сайыш, жигитовка жана башкалар кездешет. Негизинен, бул оюн жана жарыштар тойлордо же башка эл чогулган мааракелерде өткөрүлүп келген.

Ат чабыш – аттардын ар түрдүү аралыка чабылышын камтыган бул жарыш, кыргыз элинин эң байыркы спорт оюндарынын бири болуп эсептелет [3, с. 9]. Ат чабыштын тай чабыш, кунан чабыш, жорго салыш, бышты жорго, чоң ат чабыш сыяктуу түрлөрү, күлүктөрдүн жашына, чабуу ыргагына жана чабылган аралыктын узактыгына жараша түзүлгөн. Ат чабыштар ар кандай элдик майрамдарда, тойлордо өткөрүлгөн, ага алыскы аралыкта чарчабаган, шамдагай, чыдамкай күлүктөр тандалган. Жеңүүчүгө баалуу байгелер же малдан жандыктар берилген.

Жамбы атмай – ат үстүндө чаап бара жатып, илинип турган жамбыны жаа, мылтык же башка курал менен атып түшүрүүнү максат кылган бул жарыш, кээде атсыз да жүргүзүлүп келет. Жамбы – бул көбүнчө алтын, күмүш, тыйын же башка баалуу буюмдарды камтыган мүшөкчө болгон.

Ат үстүндө жаа атуу – жамбы атмай оюнуна айырмаланып, бул жарышта оюнчу атын чаап бара жатып, мишеньдин ортосуна так атыш керек. Оюнчу алдын карап да, бурулуп артын карап да атышы мүмкүн.

Тыйын эңмей – бул жарышта жигиттер атта чаап бара жатып, жердеги тыйындарды эңип кетиш керек. Тыйын эңмей жигитовканын кыргызча түрү [3, с. 28].

Кыз куумай – бул оюнда жаш уландар менен кыздар ат үстүндө жарышып, куушат. Негизинен, үйлөнүшө элек уландар менен кыздар катышат, бирок кээде жаңы үйлөнгөн күйөөсү келинчегин кууп, элге тамаша салып беришкен [3, с. 105]. Бул оюн чоң аш тойлордо жана майрамдарда өткөрүлгөн.

Эр эңиш – кыргыздардын улуттук чабандестер күрөшү [7]. Азыркы учурда бул оюн тегиз аянттагы тегерек чийин ортосунда өткөрүлүп, ат үстүндөгү белине чейин жылаңач болгон эки эр, бел боосу жана камчысы менен катышат. Эр жигиттердин күчүн, тактикалык ой жүгүртүүсүн жана аттын үстүндө өзүн эркин алып жүрүүсүн сынаган бул оюнда, согуштарда майдандагы бетме-бет кармашууга чыга турган азаматтар аныкталган [7].

Оодарыш – ат үстүндөгү балбандардын күрөшү. Бул күрөштө оюнчулар колдорун да, буттарын да колдонушса болот [6, с. 11]. Эр эңиштен айырмасы, бул оюнда аянтчанын диаметри 40 метр болуп, катышуучулар бири бирин көздөй аттарын чаап келишет. Бир балбан экинчисин аттан оодарса же анын бир жерин жерге тийгизсе жеңишке жеткен [3, с. 91]. Оодарышка жашы он тогуздан өйдө болгон уландар катыша алган жана бул оюн жекече да, командалар боюнча да жүргүзүлгөн. Ошондой эле, оодарышка атайын даярдыгы бар аттар катышкан. Себеби, аттын жөндөмү да жеңишке жетүү үчүн маанилүү ролду ойногон.

Көк-бөрү тартыш (же улак тартыш) – ат үстүндө ойнолуучу бул оюнда, улакты жерден алып, айрым бир аралыкты өтүп, маарага жеткирип таштаган киши же анын командасы жеңишке жеткен. Улак тартышта жигиттердин эле эмес, аттардын да шамдагайлыгы жана күчү сыналат. Оюнда 30-40 киллограмм оордугундагы улак, ал эми

өлкөнүн түштүк аймагында болсо, 70 киллограммдын тегерегиндеги торпок тартылат [3, с. 110].

Эр сайыш – кыргыз элинин байыркы жоокерчилик заманындагы оюну [3, с. 134]. Жеңиш үчүн эки атчан балбан аттарын чаап келип, бакандын жардамы менен бирин-бири ат үстүнөн кулатыш керек болгон. «Сайыштын» эрежеси боюнча, балбандын башына, бетине, моюнуна, ичине, табарсыгына, колуна саюуга уруксат жок эле [3, с. 135].

Укурук салуу – кыргыздардын жана башка түрк элдеринин жапайы аттарды кармоо жана аларды колго үйрөтүү жараяны. Укурук салуу бир оюн болбосо да, айрым илимий булактарда салттуу спорттун түрүнө киргизилип жүрөт. Ошондой эле бул жарыш Алтайда «эмдик уредиш», монголдордо «адуучин» деген аталышта жүргүзүлүп келет.

Салттуу ат оюндарынын кыргыз кинематографиясында колдонулушу
«Жамийла» көркөм тасмасы

Койгон режиссеру: Ирина Поплавская

Койгон оператору: Кадыржан Кыдыралиев

Узундугу: 88 мүнөт

Чыккан жылы: 1968

«Мосфильм» жана «Кыргызфильм» студияларынын ортоктошуп жасаган тасмага орус кинематографисти Ирина Поплавская режиссердук кылган, бирок тасма улуу жазуучу Чыңгыз Айтматовдун «Жамиля» аттуу чыгармасынын негизинде тартылгандыгы үчүн кыргыз турмушун чагылдырат десек болот.

Тасмада салттуу ат оюндарынан «кыз куумай» жана «укурук салуу» оюндары көрсөтүлгөн. Тасманын баш каарманы болгон Жамийланы Садык аттуу жигит кууп, жетпей коет. Андан кийин намысына чыдабай Садык Жамийланы алакачат да, экөө баш кошушат. Бирок төрт ай жашагандан кийин согуш башталып, Садык фронтко кетип калат. Көркөм тасмада бул оюн, мурунку убакта, башкача айтканда каармандын өткөн күндөрүнүн эстөөсү катары берилет.

«Кыз куумай» оюну биринчиден кыргыздардын эски жашоосун, башкача айтканда Советтер Союзуна кире электеги салттуу жашоону чагылдырыш үчүн колдонулган десек болот. Себеби бул оюн аркылуу кыргыздардын турмушу, салттары, маданияты берилген. Бул жерде режиссердун салыштырмалуу түрдө эки заманды: бир тараптан кыргыздардын өз каада-салтына, үрп-адатына таянган салттуу жашоосу берилсе, экинчи тарапта Советтик бийлик келгенден кийинки согуш жүрүп аткан оор турмуш көрсөтүлгөн. Биринчи учурда кыргыздар каткырып күлүп, салттуу оюндарды ойноп, жыргап атса, экинчисинде эркектери согушка кетип, аялдар кыйналып оокатын жүргүзүп атканы берилгени да маанилүү экени талашсыз. Муну менен режиссер эки башка образды түзүп, өз оюн образдуу түрдө бергиси келген деген тыянак чыгарсак болот.

Сүрөт 1. «Жамийла» тасмасындагы «кыз куумай» оюну.

Экинчиден «кыз куумай» оюну Садыктын Жамийлага жетпей калганын көрсөтүп, мындан кийинки жашоодо дагы, Садыктын Жамийланы алакачып үйлөнгөнүнө карабастан, экөөнүн баары бир чогуу жашай албагандыгын символикалык түрдө бериш үчүн режиссер тарабынан бир көркөм каражат катары колдонулганы анык.

Тасмадагы маанилүү ойлорду режиссер тартылган сүрөттөр аркылуу бергени аракет кылган. Бул жерде Жамийланын ак-боз ат минип, Садыктын каратору айгырды чаап баратканы да символикалык мааниге ээ десек болот. Кыз куумай учурунда улуттук асбап комуздун үнү коштоп турат.

«Жамийла» тасмасындагы дагы бир салттуу ат оюну – «укурук салуу» колдонулган. Тасманын аягында берилген бул оюн да, символикалык түрдө Садыктын ээн-эркин жүргөн жайдары Жамийлага болгон зомбулугун көрсөтүш үчүн колдонулган десек болот. Садыктын боз ат менен келип, кара атты кармаганы да бекеринен эмес болуш керек. Бул акыркы сахнада колдонулган сүрөттөрдө болсо, «эр эңиш» оюну да көрсөтүлүп, Садык менен Жамийланын ортосундагы күрөштү чагылдырыш үчүн берилген.

«Ыссык-Көлдүн кызгалдактары» көркөм тасмасы

Койгон режиссеру: Болот Шамшиев

Койгон оператору: Виктор Осенников

Узундугу: 94 мүнөт

Чыккан жылы: 1972

Шамшиевдин «Ыссык-Көлдүн кызгалдактары» аттуу тасмасында «ат чабыш» жана «эр эңиш» оюндары колдонулган. Тасмада «ат чабыш» оюну тойдо уюштурулуп, жеңип чыккан каарман Атай өз уруусуна эркиндик алып бермек, бирок аны Байзак байдын кишилери атып коюшат. Бул оюн аркылуу режиссер коомдогу эки класстын атаандаштыгын көрсөткөн болуш керек.

«Эр эңишти» болсо, тасманын аягында оң жана терс каармандардын жолуккандагы кармашуусунда көрүүгө болот. Байзак бай менен Карабалта ат үстүндө кармашып, кедейлердин баатыры жеңип, өз элине боштондук алып берет. Бул ат үстүндөгү көрүш дагы метафора катары колдонулуп, эки класстын, кедейлер менен байлардын таймашуусун чагылдырган.

«Каныбек» көркөм тасмасы

Койгон режиссеру: Геннадий Базаров

Койгон оператору: Мурат Жыргалбаев

Узундугу: 70 мүнөт

Чыккан жылы: 1978

«Каныбек» тасмасында «эр сайыш», «ат чабыш», «көкбөрү» салттуу ат оюндары колдонулган. Тасманын башында эле, Түлкүбек датканын атасына берген ашында «эр сайыш» болуп, Чортаман уруусунун башчысы Коко баатыр өлүп калат. Чортаман уруусу башчысыз калып, Түлкүбек датка үчүн коркунуч туударбай калат. Андан кийин «ат чабыш» уюштурулуп, жеңүүчүгө жүз жылкыны, жүз койду жана Коконун ишенген жаш жигити, келечекте уруу башчысы боло турган Каныбекти Түлкүбек датка кул катары белек кылып коет.

Дагы бир той сахнасында жигиттер көкбөрү тартышат. Бул оюн баш каарман болгон Каныбектин образын ачуу үчүн колдонулган. Ошондой эле, окуяны өнүктүрүп, башка бир нукка салууга керек болгон.

Аталган оюндар биринчиден кыргыз элинин салттарын көрсөтүш үчүн колдонулса, экинчиден тасмадагы окуянын бурулушуна жардам берген. Ошондой эле, бул оюндар керектүү атмосфераны да жаратууга өбөлгө түзгөн.

«Алтын күз» көркөм тасмасы

Койгон режиссеру: Төлөмүш Океев

Койгон оператору: Кадыржан Кыдыралиев

Узундугу: 78 мүнөт

Чыккан жылы: 1980

Океевдин «Алтын күз» тасмасынын башында жана аягында «ат чабыш» салттуу оюну колдонулган. Бул оюн бир метафора катары колдонулуп, баш каармандын дайыма башка кесиптештери менен жарышканын түшүндүргөн. Тагыраак айтканда, Океев баш

каармандын образын ачууда бул оюнду көркөм каражат катары колдонгон. Режиссер тасманын каарманын «ат чабыштагы» атка салыштыруу менен, анын дайыма чуркап, жарышып келгенин, өз кесибинде бийиктерге жетүү үчүн бардык күчүн жумашаганын баса белгилеп, адамдын коомдогу орду жана бул жашоодогу мааниси сыяктуу философиялык темаларды козгогон десек болот.

«Ак илбирстин тукуму» көркөм тасмасы

Койгон режиссеру: Төлөмүш Океев

Койгон оператору: Нуртай Борбиев

Узундугу: 134 мүнөт

Чыккан жылы: 1984

«Ак илбирстин тукуму» тасмасында «жамбы атмай», «көкбөрү», «эр эңиш», «эр сайыш» болуп, жалпысынан төрт салттуу ат оюнун көрүүгө болот. «Жамбы атмай», «көкбөрү» оюндары көрүүчүлөргө оюн-зоок, шаң тартуулаш жана ошондой эле кыргыз маданиятын көрсөтүш үчүн тасмадагы чоң тойдо колдонулган.

Сүрөт 2. «Ак илбирстин тукуму» тасмасындагы «жамбы атмай» оюну.

Ал эми, байдын жигиттери Бийаалы менен Сонун аттуу кулдарды кууп баратканда, «эр эңиш» оюну көрсөтүлүп, байга каршы чыккан кулдун күрөшүн күчөтүш үчүн колдонулган. Бийаалы колго түшүп калган соң, Сонун «эр сайыш» оюнуна чыгып, жеңет да, Бийаалы экөөнө азаттык сурайт. «Эр сайыш» оюну бай менен кулдардын арасындагы күрөштүн чечүүчү элементи катары колдонулган.

Сүрөт 3. «Ак илбирстин тукуму» тасмасындагы «көкбөрү» жана «эр эңиш» оюндары.

«Махабат дастаны» көркөм тасмасы

Койгон режиссеру: Дооронбек Садырбаев

Койгон оператору: Үсөн Жэнтаев

Узундугу: 80 мүнөт

Чыккан жылы: 1985

«Махабат дастаны» тасмасында «көкбөрү», «тыйын эңмей», «жамбы атмай» жана «эр эңиш» болуп, төрт оюнду көрүүгө болот. «Көкбөрү» оюну сюжеттеги бурулушту камсыз кылыш үчүн, бир сахнадан башкасына өтүш үчүн жана Жезбилек атанган Мамытбек балбанды таанытуу үчүн тасмада колдонулган. Улак ташталгандан кийин казак ханынын жерге таштаган тыйын баштыкчасын эр жигиттер «тыйын эңмей» оюну аркылуу жерден алып, «жамбы атуу» оюну менен жара атышат. «Эр эңиш» оюну болсо, майрамдык атмосфераны жаратуу үчүн колдонулган десек болот.

Тасманын режиссеру Садырбаев, кыргыздардын салттуу оюндарын көрсөтүү менен бирге, каармандарды ачууну, окуянын өнүгүшүн жана башка нукка бурулушун,

керектүү атмосфераны жаратууну ишке ашырган.

Жыйынтык

Жыйынтык катары, Совет доорундагы кыргыз киносунда колдонулган салттуу ат оюндарын төмөндөгү таблицада көрүүгө болот.

Таблица 1. Совет доорундагы кыргыз тасмаларында колдонулган салттуу ат оюндары.

№	Тасманын аталышы	Колдонулган салттуу ат оюну
1.	Жамийла	Кыз куумай, укурук салуу
2.	Ыссык-Көлдүн кызгалдактары	Ат чабыш, эр эңиш
3.	Каныбек	Ат чабыш, эр сайыш, көкбөрү
4.	Алтын күз	Ат чабыш
5.	Ак илбирстин тукуму	Жамбы атмай, көкбөрү, эр эңиш, эр сайыш
6.	Махабат дастаны	Көкбөрү, тыйын эңмей, жамбы атмай, эр эңиш

Таблицаны карасак, Совет доорундагы кыргыз киносунда салттуу ат оюндары колдонулган тасмалардын саны алты болуп, өтө көп колдонулбагандыгы такталды. Эң көп колдонулган салттуу ат оюну катары ат чабыш, көкбөрү жана эр эңиш оюндары экени белгилүү болду. Аталган оюндар үч тасмада колдонулганы аныкталды. Жамбы атмай жана эр сайыш эки тасмада колдонулганы да таблицадан көрүүгө болот. Ал эми, кыз куумай, укурук салуу жана тыйын эңмей жарыштары бир эле тасмада иштелип, көрүүчүлөргө сунулганы аныкталды.

Салттуу ат оюндарынын тасмалардагы функциясын карап көрсөк, негизинен, каармандын образын ачуу, оң жана терс каармандарынын кагылышуусун ишке ашыруу, окуяны башка нукка буруу жана өнүктүрүү, эки башка окуяны байланыштыруу, кульминацияга жеткирүү, майрамдык атмосфераны жаратуу, көрүүчүгө оюн-зоок тартуулоо сыяктуу иштерди аткаргандыгы анализдин жыйынтыгында аныкталды.

Жалпысынан «кыргыз керемети» деп аталган совет доорундагы кыргыз кинематографиясында салттуу ат оюндары кенен колдонулган деп айтууга болбойт. Мындай көрүнүштүн себептеринин бири катары совет бийлигинин койгон цензурасы болгон десек болот, анткени ошол учурда кино аркылуу советтик идеологияны гана жүргүзүү максат катары коюлган болчу. Ошондой болсо да, кыргыз кинематографисттеринин кыргыз маданиятын, анын ичинде кыргыз салттуу ат оюндарын өз чыгармаларында колдоно алгандыгы албетте бизди сыймыктандырбай койбойт. Алардын мындай аракеттерин, кыргыз маданиятын сактап калууга болгон салымдары деп атасак туура болот.

Колдонулган адабияттар

Ашимов, К. Кыргызское кино. – Б.: Центр государственного языка и энциклопедии, 1999. 304 с.

Ашимов К., Фуртичев В. Кино Советской Киргизии. – М.: Искусство, 1979. 336 с.

Бектенов З., Мусин Ю. Кыргыздын элдик оюндары. – Фрунзе: «Кыргызстан», 1978. 140 б.

Лузанова Е.С. Киноискусство в Кыргызстане: Учебное пособие. – Бишкек: Центр «Устатшакирт», 2015. 286 с.

Михайлов В.Л. Кинолента памяти. Люди и судьбы кыргызского кино. – Бишкек: «Салам», 2007. 524 с.

Рождественский А.П. Киргизский национальный спорт и игры. – Фрунзе: Киробком В.Л.К.С.М., 1928. 33 с.

Worldnomadgames.com – Дүйнөлүк көчмөндөр оюну расмий веб-баракчасы.

XVI. YÜZYIL OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE SİLAH OLARAK OK VE YAY KULLANIMI

Ahmet YİĞİT*

Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyılda ok ve yayın imali ile askeri alanda kullanımına dair belgeler arşivlerimizde mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde güvenlik açısından kişilerin, savaş aletleriyle şehir, kasaba ve köylerde gezilmesine müsaade edilmemiştir. Ok yay genelde savaş zamanlarında ordunun ihtiyacına binaen imal edilmektedir. İhtiyaç halinde ise halkın elindeki tüfek ile beraber ok-yay da alınmaktadır. İsyan veya karışıklık çıkaranağın elinden de ok ve yaylar devlet tarafından alınmıştır. Sahil boylarında muhafaza görevinde bulunan halk ve askerinin elinden ok ve yaylar savaş zamanlarında da alınmamıştır. İyi ok ve yay kullananlar tespit edilmiş orduya dahil edilmesine çalışılmıştır. Askeri eğitim olarak haftanın iki günü ok tüfek kullanmak ve ata binme talimleri yapılmıştır. Bazen merkezden ok talimi yapmak üzere bu işte mahir kişiler gönderilmiştir. Ok ve yay belgelerine göre bir çok yerde imal edilerek çoğunlukla Kazdağları, Karaburun, Balçılar, Diyarbakır, Samsad ve Gelibolu gibi yerlerde üretilmiştir. Belirli bölgelerde kalelerde olan ok ve yayların tamiri için görevlendirmeler yapılmıştır. Belgelerde XVI. yüzyılı sonlarında asker içinde ok kullanma yerine öncelikle tüfek kullanma şartı aranırken bu yerine getirilmez ise özellikle cebelülerin ok yay kullanımına bakılmaktadır. Siphahiler harp aleti olarak tüfek, ok ve yaydan birine sahip değiller ise ellerinden dirlikleri alınmaktadır.

Devletin görevlendirdikleri dışındakilerin tüfek ok ve yayla gezmeleri eşkıyalık alameti olarak kabul edilmiştir. Ev basıp suç işleyenlerin itiraflarında kullandıkları yaralayıcı ve öldürücü aletler arasında ok ve yay oldukça önemli bir yekün tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nde her ne kadar ateşli silahları desteklese de avcılığın sakson ve tüfek gerçekleştirilmesi yasaklarken yerine eski usul olan ok ve yay ile avlanmaya izin verilmiştir. Halkın tarlaları civarında ve ormanlarda ok ve yay ile avlanmaları uygun görülmüştür. Ok atımı XVI. Yüzyılda bir nevi mesafe ölçü birimi olarak kabul edilmiştir.

A-Türklerde Okçuluk

Türkler tarafından hem ata sporu hem de savaşlarda saldırı ve savunma aracı olarak kullanılan oka, ilk Türk Devletlerinden başlamak üzere XVIII. yüzyılın ortalarına kadar büyük önem verilmiştir⁴⁸. Okçuluk tabiri Türkçe sözlükte ok ve yay ile yapılan spor olarak tanımlanır. İkinci anlamı olarak ise ok yapma ve pazarlama sanatı diye tarif edilmiştir⁴⁹. Arapça kavş tabiri de aynı şekilde tanımlanmıştır⁵⁰. Kavş/kavş/kavvâş şeklinde kullanılan kelime için çok farklı yivli silah taşıyıcı, ok taşıyıcı, çakmaklı tüfek kullanıcı, polis-asker, özel yetiştirilmiş usta okçu, ok yapan kimse şeklinde tarifleri mevcuttur⁵¹. Buradaki tarifler XIX. yüzyılın tarif ve belgeleri üzerinedir. Halbuki XVI. Yüzyıl kayıtlarında kavvâş, Türkçe okçu ifadesinin tam karşılığı olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Okçulukta iki unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi ok ikincisi ise yaydır. Buna göre tir, sehm, nevak ve pertav isimleriyle tarif edilen ok, yay ile atışı gerçekleştirilen ince, uzun ve ucu sivri çubuktur. Yay ise kavş, keman (bazı belgelerde kabza/kabze) iki ucu arasına kiriş gerilen çubuk olarak tanımlanmıştır⁵². Okçuluk, özellikle İslam öncesi Türk Devletlerinde manevi olarak ata yadigarı olarak değerlendirilir. Türkler arasında av, askerî ve sportif amaçlı olmak üzere üç farklı şekilde okçuluk yapılmaktadır. Göçebe bir hayat tarzını benimseyen Türklerde hayatlarını devam ettirmek ve beslenmek için avcılık, hem de savaş hazırlığı vasfında bir yaşam biçimi olmuştur. Türklerde ata binmek ve ok atmak "tabii bir aktivite" olarak değerlendirilmiştir⁵³. Türkler arasında askerî yapılanmada ve silah kullanımında başarı göstermiş bir millet olarak en önemli payı biniciliğe ve okçuluğa ait olarak görmek gerekir⁵⁴. Türklerde ok ve yay boylarının simgeleri halinde değerlendirilmiştir. Osmanlı Beyliği'nin kurucuları olan Oğuzların Kayı boyunun simgesi ok ve yaydır. Ok, İslam öncesi Türk toplulukları arasında bir haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. Savaş meydanlarında "Çavuş okları" adı verilen sesli oklar vasıtasıyla askerî birliklerin haberleşmeleri sağlanmıştır⁵⁵.

*Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü MUĞLA/TÜRKİYE İletişim: ayigit39@hotmail.com 0.505.6418783

⁴⁸ Filiz Gündüz, "Ok Meydanı", DİA, XXXIII, s.339.

⁴⁹ Türkçe Sözlük, s.893; bu konuda geniş bilgi için bkz. Enes Azbay, "XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Kavşnâme ve Okçuluk Terimleri", *Hacettepe Üniversitesi, Türkîyet Araştırmaları Dergisi 2019 Bahar*, S.30, s.191-211

⁵⁰ Kavş için de aynı ifade kullanılmaktadır. Osman Ergin, *Türkiye Muarif Tarihi V*, İstanbul 1977, s.2127; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1983, s.215.

⁵¹ Bu konuda bkz. Mehmet Canatar, "Osmanlı Devleti'nde Kavşalar ve Kavş Teşkilatı", *İlmi Araştırmalar 4*, İstanbul 1997, s.67-68.

⁵² Ü. Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999, s.413.

⁵³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1998, s.287; Ö. Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s.101-102.

⁵⁴ E. Göksu, "Okla Yükselen Millet", *Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, Kocaeli 2016, (s.2469-2481) s.2470.

⁵⁵ Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s.96; E. Göksu, "Okla Yükselen Millet", *Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, Kocaeli, 2016, s.2475; Beyler aralarında üzerleri işaretli oklar göndererek haberleşirdi. Bkz. O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, C. I-II*, İstanbul 1969, s.44.

Ok ve yaya olan ilgi, Hz. Muhammed'in ümmetine bıraktığı kutsal bir emanet anlayışının ve hadislerinin etkisi büyük olmuştur⁵⁶. “Çocuklarınıza Kuran okumayı ve ok atmayı öğretin; Bir ok sayesinde üç kişi cennete girer: oku yapan, sunan ve atan; Ok atmayı öğrenen sonra da (sebeatsız yere) terk eden kişi bizden değildir; sıkıntısı olan ok ve yay edinsin, sıkıntısı zail olur” şeklindeki hadis ve hadisler, bu örneklerden biridir. Hz. Muhammed'in, okçuluğu, bir babanın evladına öğretme yükümlüğünde ve Kuran öğretme ile eşdeğerde hatta nafile ibadetten daha hayırlı olduğunu belirttiği rivayet edilmektedir. Böylece okçuluk, “...Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının...”⁵⁷ Ayeti çerçevesinde Türklerde bir “sünnet”, hatta “farz-ı kifaye” algısı oluşturmuş ve “ruhsal/tinsel bir disiplin” olarak değerlendirilmiştir⁵⁸.

Selçuklular Anadolu'nun kapısını Türklere açarken en önemli askerî güçleri atlı okçuları olmuştur. Selçuklu okçuları adeta okları uzun menzilli silah gibi kullanıp düşman ile yakın temasa geçmeden düşmanı büyük oranda saf dışı etmeyi başarmışlardır. Atlı okçuluk becerisinin tanımını birçok yerdeki uygulamaları ile vur-kaç taktiği olarak belirlemişlerdir. Her savaşçı tirkeşinde, sadağında ve çizmelerinde 100 kadar ok taşımıştır. Bu özellikleri ile I. Haçlı seferinde Anadolu topraklarından geçerek Kudüs'e gitmek için gelen şövalyeleri, vur kaç taktiğine uygun olarak yaptıkları hücumlarla gerektiğinde, kesintisiz üç saat ok yağmuruna tutmuşlardır⁵⁹.

Osmanlı Beyliğinin kuruluştan itibaren savaş meydanlarındaki en önemli silahlarından biri oktur. Atlı okçular yani Kapukulu süvarileri en mükemmel eğitimi alan hatta ordu içinde tımarlılar ile birlikte ok ve yay kullanımında oldukça mahir askeri sınıf durumundaydılar. Fakat atlı okçulukta, Akıncı ocakları mensupları ustalaşmış olup, XVI. yüzyılın ortalarına kadar seferlerde Osmanlı ordusunun öncüleri olmuşlardır. Akıncı Teşkilatı'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın Alman seferinde Westfalya ormanlarında tuzağa düşerek büyük kayıplar vermesinden sonra ise yine atlı okçulukta mahir olan Kırım Hanlığına bağlı birlikler, ordunun öncülük görevini üstlenmişlerdir. Her ne kadar ateşli silahlar ortaya çıkmış olsa da, XVI. yüzyılın sonlarına kadar gerçekleşen savaşlarda ok ve yayın etkin olarak kullanıldığı belgelerden anlaşılmaktadır.

Oklar, kayın-huş ve çam ağaçları ile kamyştan imal edilmektedir. Osmanlı Devleti uzun yılların tecrübesi ile Kazdağlarının birkaç bölgesinde yetişen çam ağacından ok yapmayı tercih etmiştir. Bayramiç'te, Çavuşlar köyü halkı ve çevredeki yirmiye yakın köy, Üçler Dağı'ndan ok ağacı kesmekte ustalaşmışlardır⁶⁰. 27- Zilkade 1067/6 Eylül 1657 tarihli fermanla Bayramiç kazasına tabi Avcılar ve Çavuşlu köylüleri, Gelibolu tersanesine her sene 20.000'er okluk çubuk vermekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Çavuşlu köyünde 65, Avcılar köyünde 38 nefer ok çubukları hazırlamakla yükümlü olduklarına dair kayıt tutulmuştur⁶¹. Kamyş ise Hindistan'dan gelen boğum arası geniş, dokusu sık olan ok çubuklarıdır. Kamyş oklar pahalandığı için ilk önceleri kullanımı azalmış, XVI. yüzyılın sonunda ise büyük oranda kullanımı terk edilmiştir⁶².

Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan ok ve yayların tedariki Cebeci ocağı tarafından gerçekleştirilir, oklar Gelibolu ve İstanbul'da bu işle uğraşan esnaf tarafından temin edilirdi. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, XVII. yüzyılda İstanbul'da okçu esnafı 200 dükkânda 300, yaycılar ise 200 dükkânda 500 kişiden oluşmaktaydı⁶³.

⁵⁶ Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s.98; Ü. Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999, s.4.

⁵⁷ Kur'an-ı Kerim, Haşr Suresi 7

⁵⁸ İsmail Fazıl Ayanoglu, *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Ankara 1974, s.17-19; Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s.106-107; Ü. Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999, s.14, 29.

⁵⁹ Gökhan Gündüz,-Seray Özden,- Mustafa Serdar Tekçe, “Türkler'de Aşşap Ok Yapımı”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, C.12, S.17, s.113.

⁶⁰ Süleyman Kani İrtem, *Türk Kemankeşleri*, İstanbul 1938.

⁶¹ *BOA, C.BH. 35, 1647.*

⁶² Ünsal Yücel, *Kültür Tarihinde Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri*, İstanbul 1971, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi; Malzeme açısından değerlendirilecek olursak; ağaçtan ve kamyştan yapılan oklar olarak ikiye ayırmaktadır. Kullanım amaçlarına göre ise okları; tirkeş, talim, puta, menzil, idman ve meşk olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu ok çeşitleri: pişver (yeksüvar), zergerdan, karabatak, haki, azmayış, puta, ibriş, torba gezi (talimhane oku), hava gezi, çarh oku, kayın oku, kaza oku, sapan oku, çavuş oku (vızıldayan ok, ışık çalan ok), darp oku, yangın oku. Bu oklar aslında; yelek ve uçlarının özelliklerine göre çeşitlenmiştir. Bkz. Ömer Tarkan Tuzcuoğulları, “Osmanlı Devleti'nde Kullanım Amaçlarına Göre Ok Çeşitleri Üzerine Bir Araştırma”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, V.7-(60), 2020, s.2805.

⁶³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 1. Kitap*, (hızr. Yücel Dağlı, Seyit Kahraman, Robert Dankoff, Orhan Şaik Gökyay) İstanbul 1996, s.276-277.

Oka "tir" ya da "sehem" de denilmektedir. En iyi ok çam ağacından yapılmaktaydı. 1 m. uzunluğunda, 3 parmak kalınlığında ve budaksız olan dallar/çubuklar işlemlerden geçirildikten sonra 3 yıl dinlenmeye bırakılırdı. Bu süre bazen 20 ila 50 yıllık bir zaman aralığına da yayılmaktadır. Bu işlemlerden sonra bazen 20 yıl, hatta "Tımarlı" denilen daha dayanıklı oklar için ise 50 yıl beklenilmekteydi. Okların maden ya da kemikten sivri ucun geçirildiği ön uc kısımdaki öldürücü veya yaralayıcı bölüme "temren", "demren" veya "soya" adı verilmekteydi. Ordu için gerekli ok temrenleri Edirne'de imal edilmekte idi⁶⁴. Okun hedefe dik olarak gitmesini sağlayan tüye "yele" adı verilmektedir. Bu yeeler kuğu, kerkenez, kartal, tavşancıl gibi kuşların kanat tüylerinden yapılmaktaydı⁶⁵.

Orta Asya'dan getirilen geleneklerden biri, Osmanlı Devleti'nde de uygulanarak soylu aileye mensup olan erkekler, yani hanedan üyeleri yay kirışıyle boğularak öldürülme cezası, öldürülen kişi için bir onur olarak algılanmıştır⁶⁶. Osmanlı Devleti'nde Yıldırım Bâyezid Bursa'da külliyesini yaptırırken, külliyeinin doğu tarafındaki alanı ok talim ve atışlarına ayırmıştır⁶⁷. Bursa'dan sonra Osmanlı Devleti'nde ikinci ok meydanı Edirne'de tesis edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, bugün de aynı isimle adlandırılan meydan II. Mehmet tarafından oluşturulmuştur⁶⁸. Şehzade sancaklarının olduğu yerlerde de ok meydanlarının olduğu görülmektedir. Bunlardan Amasya'da ok meydanı mevcuttur⁶⁹.

B-Ok ve Yay Fiyatları

11 Zilhicce 919/7 Şubat 1514 tarihli belgede Hazine-i Amire'de bulunan malzemeler arasında keman yani yay çeşitleri verilmiştir. Tirkeşler ise kubur yani okluk olarak verilmiş ve teslim edildiği sayı ile sayım esnasındaki mevcudu kaydedilmiştir⁷⁰. 9 Şevval 926/22 Eylül 1520 tarihli kayıta 11 adet süslü tirkeş olduğu görülmektedir⁷¹. Keman ve tirkeşler değerli görüldüğünden Hazine-i Amire tarafından kayıt altına alınmıştır.

Donanmanın ihtiyacı için yay ve ok temininde Gelibolu en önemli merkezlerden biridir. Okların sayıları metinlerde tam olarak verilmemekle beraber bazı kayıtlarda sayıları görülmektedir. Bayramiç'ten iki köyden yıllık 20.000'er adetden Gelibolu kadılığına yıllık en az 40.000 adet ok için çam çubukları gönderilmektedir. 29 Zilhicce 1030/ 14 Kasım 1621 tarihli Gelibolu kadısına yazılan fermana Donanma-i Hümayun gemileri mühimmatı için Türkmenlerden 150 kabza yay ile 10.000 adet ok ücreti olan 23.000 akçe temin edilmiştir⁷². Buradan 150 kabza yay ve 10.000 adet okun fiyatının 23.000 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Gelibolu yay yapımında tir ve keman imalinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır⁷³. Daha sonraki dönemlerde de 29 Ramazan 1103/14 Haziran 1692 Donanma-i Hümayun için satın alınan ve sayıları verilmeyen ok ve yay bedeli için 64.000 akçenin yeni basılan akçe ile ödendiğine dair makbuz oluşturulmuştur⁷⁴.

29 Rebiülevvel 1184/23 Temmuz 1770 tarihli belgede ok ve yay için yapılan masraf toplamı 219 guruş olarak belirlenmiştir⁷⁵. 3 Şaban 1214/31 Aralık 1799 tarihli belgede sarayda bulunan bazı ağalara verilen ok desteleri ve isimleri yazılı muhtelif yay ustaları tarafından yapılan 139 adet yay kayıt altına alınmıştır. Bu yaylardan birinin Sultan II. Bâyezid tarafından yapıldığı kaydedilmiştir⁷⁶. 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840 tarihli kayıta Tir-endezan şeyhinin

⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları, II*, Ankara 1988, s.13-14.

⁶⁵ Osmanlı oklarının yapısı ve özellikleri için bkz. Gökhan Gündüz, Seray Özden, Mustafa Serdar Tekçe, "Türkler'de Aşşap Ok Yapımı", *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, C.12, S.17*, s.114 vd.

⁶⁶ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkâresi Tarihi, C. I-II*, İstanbul 1969, s.188; Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s.96.

⁶⁷ Halim Baki Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", *Türk Tarih Vesikaları II, S.10*, Ankara 1942, s.225; Ünsal Yücel, "Sultan Mahmut II. Devrinde Okçuluk", *Türk Etnografya Dergisi, S.10*, s.89-102.

⁶⁸ 29 Rebiülahir 1143/11 Kasım 1730 tarihli Yeniçeri Ağasına ve Galata mollasına gönderilen hüküm için bkz. *BOA, A./DVNSMHH.d. d.136, h.1745*; Okmeydanı Mescidi'nin Fâhîh tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. II. Bâyezid babasının kurduğu vakfı genişleterek bir tekke ve aşevi yaptırmıştır. II. Bâyezid'in emriyle İskender Paşa'nın inşa ettirdiği tekke zamanla harap olmuş ve 1049/1639'da Silâhdar Mustafa Paşa tarafından yenilenmiş, 1184/1770'te III. Mustafa tekkeye kâgîr bir minare ekletmiştir. II. Mahmud 1248/1832-33 yılında bu tesisi tamamen yenilemiştir. Bkz. Filiz Gündüz, "Ok Meydanı", *DİA, XXXIII*, s.339.

⁶⁹ Amasya Şer'iye Sicili 2, s.33/4.

⁷⁰ *BOA, TS.MA.d. 5*.

⁷¹ *BOA, TS.MA.d. 3*, s.3.

⁷² *BOA, İE.BH.*, 1, 21.

⁷³ 3 Muharrem 1084/20 Nisan 1673 her sene Gelibolu'dan Donanma-i Hümayun'a verile gelen tir ve keman pek müstacelen Tersane-i Amire'ye irsali hakkında Gelibolu eminine buyruldu. Bkz. *BOA, İE.BH.*, 1, 99.

⁷⁴ *BOA, İE.BH. 14*, 1282.

⁷⁵ *BOA, TS.MA.e*, 916, 88; (TSMA No: 9961/943)

⁷⁶ *BOA, TS.MA.e*, 540, 27; (TSMA No: 2683/1-22)

yay ve okların pirleri ve peygamberler feyz alma merasimi ve feyz alan şakirdlere nasihatları kaydedilmiştir⁷⁷. Bu uygulamanın geleneksel bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı kayıtlarında çeşitli sebeplerle ok ve yaylar kayıt altına alınmıştır. 1 Receb 932/13 Nisan 1526 tarihli kayıtta, sefer-i hümayuna yani Mohaç seferine götürülmesi emr olunan silahlar arasında ok ve yayların sayıları verilmiştir. Şamı şahi ve şarkî uzun temreni 1000 adettir. 29 Zilhicce 963/3 Kasım 1556 tarihli kayıtta 8 adet kemangiran ve onlara ödenen yevmiyeler kaydedilmiştir⁷⁸. Niğbolu temrenini sipahinin kullandığı belirtilip 4000 adet olarak tespit edilip kaydedilmiştir. Keman ve tirkeş 42 adet kısadır⁷⁹. 13 Cemaziyelahir 1008/31 Aralık 1599 tarihli mühimmat defter kaydında sefer-i hümayun için Tokad Kalesi'nde muhafaza edilen silahlar arasında 7000 ok ve 200 kısa yay kaydedilmiştir⁸⁰. Yeniçeri silahları arasında 1000 kısa yay ve 200.000 adet ok kaydedilmiştir⁸¹. Diğer bir müfredat defterinde altınla süslenmek için zernişancıya verilen temrenler ve okçubaşıya ve saireye, temren ve kılıçlar için verilen filoriler kaydedilmiştir. Burada temrenler altın ve gümüş ile kaplatılmıştır. Büyük ihtimalle törenlerde kullanılmak üzere yapılmış olmalıdır⁸². 29 Zilhicce 963/3 Kasım 1556 tarihli belgede 8 adet saray için yay ve ok imalatçısı ehl-i hiref defteri kaydedilmiştir⁸³.

29 Zilkade 973/17 Haziran 1566 tarihli belgede Turye adlı azmak üzerine birer ok atımı aralıklarla askerin geçmesi için iki veya üç yerde köprü inşâ edilmesi veya başka yerlere de gerekirse köprü yapılması emredilmiştir⁸⁴. Bu dönemde yapılan köprüler Zigetvar seferi dolayısıyla askerin geçişini sağlamak amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Bu mesafe de 500 ila 800 metre arası olarak hesaplanmalıdır.

22 Receb 979/10 Aralık 1571 tarihli Yeniçeri ağasına gönderilen hükümde Sakız adasına muhafaza için gönderilen 200 Yeniçeri ile beraber askerî malzemeler arasında oklar da kaydedilmiştir⁸⁵. Aynı tarihte İstanbul hassa harç eminine gönderilen hükümden adaya gönderilmesi istenen ok sayısının 10.000 olduğu anlaşılmaktadır⁸⁶.

29 Muharrem 1083/27 Mayıs 1672 tarihinde Fazıl Ahmed Paşa'nın sadareti zamanında IV. Mehmed'in ordu ile beraber Lehistan seferine hareketi esnasında maiyyetinde bulunan hasoda, hazine, kiler, seferli odaları ağalarından bir kısmına savaş malzemesi dağıtılmıştır. Dağıtılan sefer levazimatı olarak sayıları verilmeyen tirkeş, ok, yay, sarık, zırh, kalkan, kılıç ve saire savaş malzeme kaydedilmiştir⁸⁷.

C-Ok ve Yayların Tamiri

Sefer dışındaki dönemlerde kalelerde muhafaza edilen ok ve yayların tamiri ile ilgili bu konuda mahir olan kişilerden görevlendirmeler yapılmıştır. 1561 yılında Atina kalesinde görevlendirilenlerin zimmi oldukları ve vazifelerini yerine getirmediği için “*müslimanlıktan ref vazifeden def*” edildikleri anlaşılmaktadır⁸⁸. 1571 yılında Selanik Kale-i Atik mustahfizlarından Abdülbari 990 akçelik tımar karşılığı ok ve yay tamiri yaptığı anlaşılmaktadır. Belgeden son üç yıldır Abdülbari'nin sebebi yazılmamış olmakla beraber malzemeleri tamir etmeğe muktedir olmadığından, görevin İsa'ya verilmesi istenmiştir⁸⁹. Yaklaşık iki yıl sonra bu talebe cevap verilmiştir. 23-09-981/16 Ocak 1574 tarihinde Selanik sancağında Sarıkeleş mezrasından tasarruf edilen tımarın bir hissesinin Selanik'de iki kaledeki ok yaylarını tamir etmek şartıyla münasibine tevcihi hakkında Selanik Bey'ine hüküm

⁷⁷ BOA, TS.MA.e, 513, 9; (TSMA No: 2333/1)

⁷⁸ BOA, TS.MA.d, 4104.

⁷⁹ Toplam 38 sayfadır. Bkz. BOA, TS.MA.d, 9633.

⁸⁰ BOA, TS.MA.d, 9926.

⁸¹ BOA, TS.MA.d, 10258.

⁸² BOA, TS.MA.d, 8247.

⁸³ BOA, TS.MA.d, 4104; BOA, TS.MA.d, 8247.

⁸⁴ BOA, A./DVNSMHH.d, 5, h.1944.

⁸⁵ BOA, A./DVNSMHH.d, 10, h.409.

⁸⁶ BOA, A./DVNSMHH.d, 10, h.411.

⁸⁷ BOA, TS.MA.d, 50.

⁸⁸ 17 Cemaziyellevvel 968/3 Şubat 1561 Eğriboz beği olan Hasan ve Atina kadısı Mevlana Fahreddin İstanbul'a mektup göndermişlerdir. Atina kalesinde yay ve okların tamircisi olup Müsellem olan Nikola Kalvire, Kalivaser ve Penoprolu isimli zimmiler vazifelerini ihmal ettiklerinden Müsellemlikten ref ve vazifeden def edilmişler ve yerine Eğriboz kalesi mustahfizlarından olup yay ve ok yapmakta mahir Salih'in Atina kalesi mustahfizlarından günlük 4 akçe kuduk ile mustahfiz olarak her sene kale hazinesine 1 yay ve 100 adet ok teslim etmek şartıyla hazine defterdarı Kasım'ın tasvibiyle takarrür etmişdir. Bkz. BOA, A./DVNSMHH.d, 4, h.1870.

⁸⁹ 5 Cemaziyelahir 979/25 Ekim 1571 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHH.d, 15, h.1291.

gönderilmiştir⁹⁰.

21 Şaban 986/23 Ekim 1578 tarihinde Midilli kadısı ve dizdarına gönderilen hükümden daha önceki görevlilerin ihmali ile hisarda okçu, yaycı ve cebeciliklerin ehliyetsizlere verildiği anlaşılmıştır. Ayrıca hazine-i hassadan akçe gelmediğinden kaledeki harp aletlerinin tamir edilmemesi sonucu işe yaramaz hale geldiği tetkik edilmiştir. Belgeden harp aletlerinin yılda bir iki defa muayene edilmesi, incelenip kontrol edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu muayene tamir işlemine mesleki anlamda yeterliliği/ehliyeti olmayanların yerlerine bu meslekten anlayanların alınması kadı ve dizdara emredilmiştir^{91/}

Batum'a kadar Karadeniz yalılarındaki kazaların kadılarına gönderilen hükümden gemi reislerinin Kefe, Azak ve diğer iskelelerden tüfek, keman, körde (bir nevi gürz) ve barut gibi yasak harp alet ve levazımını kaçırıp Çerkes, Abaza ve Gürcü memleketlerine götürdükleri anlaşılmıştır. Bunun yasaklanması istenmektedir⁹². Kacırılan ve yasaklanan malzemeler arasında keman yani yay da mevcuttur. Osmanlı sınırlarında imal edilen kemanlar iyi olarak değerlendirildiğinden piyasası da oluşmuştur/

Ç-Avda Ok ve Yay Kullanımı

Osmanlı sınırları içinde yaşayan reaya/halkın ok kullanımı belirli usullere bağlanmıştır. İzinsiz ok ve yayı alıp üzerlerinde bulundurmamak yasaklanmıştır. Sivillerin av için de olsa bunu bir izin ile yapmaları gerektiği anlaşılmaktadır. 1 Safer 979/25 Haziran 1571 tarihli İznik kadısına gönderilen hükümden İznikmid dağlarında tüfek ve ayı avında kullanılan av köpekleri olan saksonla avlanmanın daha önce yasaklandığı belirtilmiştir. Bu tür avlanmanın yasaklanması sonucu, kara canavar ve yağmurcan isimleri verilen yabancı hayvanlarca bağlardaki üzüm, bostanlar, koz ve evkaf-ı selatin topraklarında olan çeltik zarara uğratılmıştır. Görele halkı merkeze gönderdiği yazıda, eskisi gibi ok ve yay ile avlanmalarına müsaade edilmesini istemiştir. Burada daha önce halkın ok ve yay ile dağlarda mahsullerine zarar veren hayvanları avladıkları anlaşılmaktadır. Devlet merkeze yapılan müracaat üzerine mahsullere zarar ve ziyan yapan hayvanların eskisi gibi ok ve yay ile avlanmasına müsaade edilmiştir. Fakat tüfek ile avlanma ve dağlarda gezilmesi kesinlikle yasaklanmıştır⁹³. Av esnasında arkadaşların kaza ile bir birlerini vurduğu ve hatta ölüme sebebiyet verdikleri kayıtlarda mevcuttur⁹⁴.

D-Suhte ve Eşkिया Elinde Ok-Yay

Osmanlı Devleti görevli askerin dışındakilerin ok ve yay başta olmak üzere taşınmasını ve kullanmasını engellemiştir. Eşkिया yapanları ve ellerinde yay ve ok ile yakalananları en ağır şekilde cezalandırmıştır. 29 Safer 973/25 Eylül 1565 tarihli fermanla Bursa'ya gelmekte olan bazı tüccarların, İnegöl kazasına bağlı Aksu derbendinde gecelerken soyulması olayında suçları sâbit görülerek hapsedilen 9 kişinin siyaset yani öldürülmesine karar verilmiştir. Tüccarlara ait bir yay ve tirkeş üzerinde bulunan kişinin de araştırılıp bu silahları çaldığı anlaşılırsa onunda öldürülmesi istenmiştir⁹⁵.

Eşkिया yapanların baskınlarda oku kullanarak yaralama ve öldürme eylemini gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır⁹⁶. Ülke içinde medrese öğrencisi olan suhtelerin taşkınlık yaptıkları, yollarda ikili ve daha çok kişilerden meydana gelen gruplar halinde dolaştıkları, ok ve yay ile hatta tüfek taşıyanları görüldüğü merkeze yazı ile haberdar edilmiştir. 14 Zilkade 980/18 Mart 1573 tarihli Cafer Lala'ya gönderilen hükümden, Hüdavendigâr ve Karesi ve Biga ve Germeyan'da bu oluşumları, *şehzadenin ağalarından mütedeyyin ve muktedir birini görevlendirip fesadı terbiye etmesi* istenmiştir⁹⁷. 25 Receb 984/18 Ekim 1576 tarihinde Anadolu, Rumeli ve Karaman Beylerbeyilerine yazılan hükümden suhtelerin (softalar) *kılıç, ok,*

⁹⁰ BOA, A./DVNSMHH.d. 23, h.542.

⁹¹ BOA, A./DVNSMHH.d. 35, h.789.

⁹² BOA, A./DVNSMHH.d. 69, h.56.

⁹³ BOA, A./DVNSMHH.d. 10, h.561; BOA, A./DVNSMHH.d. 14, h.1441.

⁹⁴ 14 Zilhicce 991/29 Aralık 1583 tarihli Balıkesir ve Manyas kadılarına gönderilen hükümden Manyas kadısının av esnasında meydana gelen ölümlü ok değmiş diye katli sakladığına dair oluşan kanaat üzerine olayın teftişine dair hüküm gönderilmiştir. Bu konuda bkz. BOA, A./DVNSMHH.d. 52, h.456; Ayrıca bkz. BOA, A./DVNSMHH.d. 52, h.498.

⁹⁵ BOA, A./DVNSMHH.d. 5, h.271.

⁹⁶ Gelibolu kadısına yazılan hükümden; Muharrem isimli şahıs ve yedi arkadaşı Maydos'ta Kosta'nın evine gece ile baskın düzenlediklerini beyan etmiştir. Muharrem Kürde ile diğerlerinin tamamı ok ile donanmış olarak Kosta'nın evini basıp babasını öldürüp eşini de ok ile yaraladıklarını ikrar etmişlerdir. Bkz. BOA, A./DVNSMHH.d. 7, h.150.

⁹⁷ BOA, A./DVNSMHH.d. 21, h.456.

yay taşıyıp herkesin mallarına, onun bunun oğullarına taarruz ettiklerinden takip ve tedibleri istenmiştir⁹⁸. 11 Rebiülevvel 987/8 Mayıs 1579 Hüdavendigâr, Kütahya, Sultanönü, Kastamonu, Bolu, Kengırı (Çankırı), Karahisar-ı Sahib Hamidili, Karesi, Menteşe, Ankara, Tekeili, Aydın, Saruhan, Konya, Kayseri, İçil, Niğde, Kırşehir, Aksaray, Akşehir, Tarsus, Sivas, Amasya, Bozok, Çorum, Arabgir, Malatya, Divriği, Canik, Samsad, Beyşehir, Biga, sancaklarına olan kadırlara gönderilen hükümde, sancaklarda bulunan *suhte eşkıyası ve diğer suçlulara aman vermeyip yakalanması ve kimsenin elinde ok ve yay ve tüfek bırakmaları ve cenk ederlerse her köyden birer yiğitbaşı tayin edip il-eri ile eşkıyanın tenkil edilmesi* istenmiştir⁹⁹. 29 Zilhicce 990/24 Ocak 1583 tarihli Alaiye/Alanya Beyi'ne ve kadırlarına gönderilen hükümde, *suhte ve levendlerin elinde bulunan ok ve yay ve tüfekleri almaları, ayrıca askerden başka kimseye silah taşıtılmaması istenmiştir*¹⁰⁰. 19 Rebiülahir 992/28 Haziran 1584 Bursa kadısına ve eyalette bulunana kadırlara gönderilen hükümde, *suhte eşkıyası ve suhte kıyafetine giren levend taifesini iki-üçü bir yerde ve bellerinde körde ve ellerinde ok ve yay ile gördükleri durumlarda hücum etmelerini ayrıca sıladan geliyoruz demelerine inanmayıp katletmeleri* istenmiştir¹⁰¹. Devlet denetimlerde, kılıç, ok-yay ile gezen suhtelerin silah ile kıyafetleri şekavetlerine delil kabul edilmesi ve cezalandırılmaları istenmiştir¹⁰². Elinde ok ve silah bulunan suhtelere karşı devlet gönderdiği hükümlerde daha sertleşerek aman vermeyip öldürülmelerini emretmiştir¹⁰³. Eşkıyanın yaptığı baskınlarda veya yol kesmelerde çoğunlukla ok kullandığı, halkı ve hayvanları öldürdüğü merkeze gönderilen şikâyetlerden anlaşılmaktadır¹⁰⁴. Eşkıyanın kendi üzerlerine yakalamak üzere gönderilen devlet görevlilerine karşı kendilerini savunmak veya gelenleri yok etmek için ok kullandıkları anlaşılmaktadır¹⁰⁵. Belgelerde ehli fesadın at binip ok ve kılıç takması yol kesmesi eşkıya tanımlamasına bire bir uymaktadır¹⁰⁶. Gayr-i Müslimler için de aynı kurallar geçerlidir. 8 Cemaziyevvel 991/30 Mayıs 1583 tarihinde Mizistre beyine gönderilen hükümde, Manya nahiyesi ve çevresindeki gayr-i Müslimlerin her türlü silahı taşıdıkları ve isyan ve tecavüzlerde buldukları anlaşıldığından ellerindeki cebe, cevşen, tüfek, harbe, kılıç, ok, yay ve sair harb aletinin hepsine

⁹⁸ BOA, A./DVNSMHHM.d. 28, h.436.

⁹⁹ BOA, A./DVNSMHHM.d. 36, h.630.

¹⁰⁰ BOA, A./DVNSMHHM.d. 48, h.756.

¹⁰¹ BOA, A./DVNSMHHM.d. 52, h.1022.

¹⁰² 25 Receb 984/18 Ekim 1576 tarihli Anadolu beylerbeyisine yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 28, h.386.

¹⁰³ 8 Rebiülahir 992/19 Nisan 1584 tarihli Saruhan Alay Beyi Mustafa'ya gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 44, h.473.

¹⁰⁴ 7 Şevval 1003/15 Haziran 1595 tarihli Rum beylerbeyine ve Malatya kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.218; 21 Şevval 1003/29 Haziran 1595 tarihli Kütahya ve Seydighazi kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.290; 21 Şevval 1003/29 Haziran 1595 tarihli Teke beyine ve Elmali kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.291; 1 Ramazan 1003/10 Mayıs 1595 tarihli Erzurum beylerbeyisine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.372; 13 Şevval 1003/ 21 Haziran 1595 tarihli Haleb beylerbeyine ve kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.976; 09 Muharrem 976/4 Temmuz 1568 tarihli Bozok Beyine devceleri dövdü iki deveyi okla öldüren Karaman sipahisi hakkında teftiş yapılmasına dair hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1683; 24 Safer 979/ 18 Temmuz 1571 tarihli Yalvaç kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.925; Aydıncık (İdincik) ve Mihalik kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.21; Lalaya ve Akşehir ve Yalvaç kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.273; 22 Ramazan 979/7 Şubat 1572 tarihli Çirmen Beyi'ne ve Akçakızanlık Kadısı'na gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.71; 28 Receb 981/23 Kasım 1573 tarihli Balıkesir ve Bigadik kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 23, h.302; 29 Rebiülevvel 982/19 Temmuz 1574 tarihli Niğde Beyi Mustafa Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 26, h.242; 01 Cemaziyelahir 982/18 Eylül 1574 tarihli Diyarbakır, Amid, Rakka ve Ruha kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 26, h.624; 12 Cemaziyevvel 985/28 Temmuz 1577 tarihli Haleb Beylerbeyisi'ne ve Deyr-Rahbe ve Kabur kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 31, h.201; 6 Şevval 990/3 Kasım 1582 tarihli Boğdan voyvodasına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 48, h.429; 6 Şevval 990/3 Kasım 1582 tarihli Boğdan voyvodasına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 49, h.68; 16 Rebiülahir 991/9 Mayıs 1583 tarihli Biga beyine ve sabika Balıkesir kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 49, h.153; 08 Cemaziyevvel 991/ 30 Mayıs 1583 tarihli Mizistre beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 49, h. 246; 9 Rebiülevvel 993/ 11 Mart 1585 tarihli Evreş kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 55, h.327; 16 Rebiülevvel 993/18 Mart 1585 tarihli Hamid Beyi'ne ve Belgrad kadısına yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 55, h.404; 27 Rebiülevvel 993/ 29 Mart 1585 Keşan Kadısı gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 55, h.413; 8 Şevval 993/3 Ekim 1585 tarihli İzdin kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 58, h.892; 14 Cemaziyelahir 994/23 Mayıs 1586 tarihli Üsküdar kadısına yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 60, h.625; 22 Rebiülahir 997/10 Mart 1589 tarihli Anadolu, Karaman ve Rum valilerine ve bu vilayetlerde vaki sancak beyleriyle kaza kadırlarına yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 64, h.107; 1 Safer 998/10 Aralık 1589 tarihli belge için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 65, h.405; Karaman beylerbeyisine ve Kırşehir kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 69, h.422; 1 Zilhicce 1003/7 Ağustos 1595 tarihli Çarşamba kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.676; 22 Şaban 1003/ 2 Mayıs 1595 tarihli Batum Beylerbeyine, Trabzon ve Kürtün kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 73, h.1231; 7 Zilkade 992/ 10 Kasım 1584 tarihli Rodos beyine ve kadısına yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 55, h.61. ¹⁰⁵ At çalan çinganeler üzerine gönderilen sipahinin ok ile vurulması hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.208; Lalaya gönderilen hükümde Saruhan sancağı Gördes kazasında şehzade Murad hannı kapıcılarına ok serpip yollarını kesilmesi hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.747; Diyarbakır Beylerbeyi ve kadısına Ulus taifesini hıfz edilmesi için göndüldüğünde oturdıkları evlerin damları ve bacalarının ok atıp görevlileri yaklaştırmadıkları bunun kontrol edilip cezalandırılması için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 19, h.411; Devlet görevlileri levendler tarafından ok ile mecruh edilmektedir. Bkz. 20 Safer 981/21 Haziran 1573 tarihli Bursa Beyi'ne ve Bilecik kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 22, h.166; Gemiyeye odun yüklenen Yeniçeri ok ile haramlar tarafından vurulmuştur. 8 Zilhicce 983/9 Mart 1576 tarihli Marmara kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 27, h.892; Gayri müslimler de Yeniçerileri ok ile vurup şehit etmişlerdir. Yeniçeri Musa'nın okla vurulması hakkında 4 Cemaziyevvel 993/4 Mayıs 1585 tarihli Niğde beyine, Karahisar ve Develi Kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 58, h.135. ¹⁰⁶ 8 Zilhicce 986/5 Şubat 1579 Ortapare ve Hüseyinabad kadırları gönderilen mektuba yazılan hüküm hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 37, h.350.

el koyup deftere yazıp göndermesi istenmiştir¹⁰⁷. Gayr-i Müslimlerden ok ve yay ile eşkıyalık yapanların devlet görevlilerine hakarete varan eylemlere giriştikleri metinlerde görülmektedir. Zımmi eşkıya sipahinin bıyığını ve sakalını keserek hakaret etmiştir¹⁰⁸. Suç işleyenler de okçu yayalar tarafından takip edilip yakalanmaları için görevlendirilmişlerdir¹⁰⁹. Yörüklerin de sipahiler gibi tirkeş ile dolaştıkları fakat yol kestikleri, halka zulmettikleri, tespit edilenlerin ise cezalandırılması emredilmiştir¹¹⁰. 24 Şevval 984/14 Ocak 1577 tarihinde Azaz-ı Kilis Beyi Cafer Bey'e gönderilen hükümde Ekrad taifesinin eyerli ve uyanlu (gemli) atlara binip kılıç, hançer, ok ve yay taşıdıkları tespit edilenlerin ellerinden silahlarının alınması, ayrıca suçu sabit olanların Kıbrıs adasına sürülmesi istenmiştir¹¹¹.

E-Ok Yay Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde orduda ateşli silah olan tüfeğin yaygınlaşmasına kadar ok çok etkili bir savaş aracı olarak kullanılmıştır. İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmet tarafından düzenlenen tâlimhâne ve adını bu etkinlikten alan Okmeydanı'nda kapıkulu yeniçerileri ok tâlimlerini sürdürmüştür¹¹². Tâlimhâne müdürünün (tâlimhâneci) solaklara ve kemankeşlere okçuluk tâlim ettirmesi kanun gereği idi. Padişahın muhafızları arasında kemankeşlerin önemli bir yeri vardı. Muharebe meydanlarında 400 kadar kemankeş padişahın çevresini kuşatırdı.

10 Zilkade 978/5 Nisan 1571 tarihli Van, Bağdad, Şehr-i Zol (Şehr-i Zor), Şam, Erzurum, Basra ve Lahsa beylerbeyilerine gönderilen hükümden askerlerin ok ve tüfek atışı yapmak, ata binmek ve harp âletlerini kullanmak için haftada iki gün eğitim yaptırılması emredildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu gönderilen hükme göre eğitim yaptırılmadığının anlaşıldığı, üstelik beylerbeyilere bağlı görevlilerin de eğitim esnasında görevleri başında hazır bulunmadıkları bildirilmiştir. Askerin beylerbeyileri tarafından bizzat imtihan edilmesi, görevlilere görevleri başında bulunmalarının tenbih edilmesi ve aşiretlere gerekli tenbihte bulunularak, yine askerinin harp için gerekli âlet ve edevatıyla, gönderilen hükümde istenilen yerde toplanmalarının sağlanması emredilmiştir¹¹³. Yine aynı beye gönderilen hükümde Guhistan'da olan Sina ve Zencere ve Encaver kaleleri, gönüllü kaleler olduğundan askerlerin silahşorluk talimi için İstanbul'dan üstad gönderilmesi istenmiştir. Yeni kalelere diğer kalelerden asker temin edilmesi emredilmiştir. Temin edilen askere sadece ok atma talimi dışında başka bir talim yaptırılmaması emredilmiştir¹¹⁴. Şehr-i Zol kalelerine yedek olarak konması için Haleb hazinesinden 200 kabze yay gönderilmesine dair hüküm gönderilmiştir¹¹⁵. Burada ok kullanan istihdam edilirken malzemelerde eksik edilmediği anlaşılmaktadır.

İnebahtı'da Osmanlı Donanmasının yenilmesinden sonra Kıbrıs'ı korumaya yönelik, Kıbrıs'da olan asker ve gönüllülerin tüfek ve ok atmak, cündilik ve silahşorluk talimleri yaptırılmasına dair hüküm gönderilmiştir. Ayrıca askerliğin profesyonel olması gerektiğine dair bir örnekle ulufe alanların dükkan işletmelerine müsaade etmemeleri, dükkan işletenlerin ulufelerinin başkasına verilmesi emredilmiştir¹¹⁶.

F-İyi Ok Yay Kullanımını Ödüllendirme

Savaşta yararlılıkları görülen iyi okçular ödüllendirilmiştir. 24 Safer 979/18 Temmuz 1571 tarihli Karaman Beylerbeyisi'ne gönderilen hükümde, Niğde Beyi İstanbul'a mektup

¹⁰⁷ BOA, A./DVNSMHHM.d. 49, h.246.

¹⁰⁸ 7 Zilkade 992/10 Kasım 1584 Tımsıvar, Gule, Pankota kadırları ve Lipova Alay Beyine yazılan hükümden gayr-i Müslimlerin her türlü silah ile donandıkları etrafa huzursuzluklar verdiklerinin Sokaş köyünde ok ve yay ile donanmış olanların sipahi Hüsvrev'in bıyığını ve sakalını kesip bağlayıp hakaretlerde bulduklarından yakalanmalarını emretmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 55, h.57.

¹⁰⁹ 20 Şaban 987/12 Ekim 1579 tarihinde Kavak kadısına gönderilen hükümden kaçan forsa esirlerinin okçu yayalar tarafından takip edilip yakalanması istenmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 40, h.361.

¹¹⁰ 4 Receb 1014/15 Kasım 1605 tarihli fermanda, Edirne mollası, Hasköy, Kırkkilise ve Kızıllağaç Yenicesi kadılarına: Sipahiler gibi tirkeşle gezip halka zulmeden Yörüklerin cezalandırılması istenmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 77, h.398.

¹¹¹ BOA, A./DVNSMHHM.d. 29, h.206.

¹¹² Filiz Gündüz, "Okmeydanı", D.İ.A. XXXIII, s.339-340; Neşet Köseoğlu, Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı, İstanbul 1953; İsmail Fazıl Ayanoğlu, Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi, Ankara 1974; İbrahim Atis, "Türklerin Beşyüz Yıllık Stadi: Ok Meydanı", *Tarih Hazinesi*, S.6, İstanbul 1951, s. 280; Özbay Güven, "Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Ok Meydanı Spor Alanı", *Toplumsal Tarih*, III/14, İstanbul 1995, s. 14-19.

¹¹³ BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.440.

¹¹⁴ BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1476; Bu eğitimle ilgili olarak 7 Rebiülahir 979/29 Ağustos 1571 tarihinde Şehr-i Zol'da (Şehr-i Zor) yeni inşa ettirilen kalelere diğer kalelerden yeterli kadar nefer görevlendirilmesi, askere sadece ok atma talimi yaptırılıp başka şey yaptırılmaması emr edilmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.807.

¹¹⁵ 29 Zilkade 984/17 Şubat 1577 tarihli Haleb defterdarna gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 29, h.450.

¹¹⁶ BOA, A./DVNSMHHM.d. 19, h.394.

gönderip garib yiğitlerden Darendе Hüsam için Magosa muhasarasında ok ile bir kafiri vurması maharet kabul edilmesi ve Niğde Kalesi'nden mustahfiz gediği verilmesi emr edilmiştir¹¹⁷. 28 Zilkade 981/ 21 Mart 1574 tarihli hükümlе Nablus sancağında tımarlı olan Kudüs-i Şerif ziyaretine gelen hacılara yardım için görevlendirilen Mehmed'in, Ben-i Sam menzilinde yollarını kesen eşkiyadan Mehmed Tavil nam haramzadeyi okla vurup öldürdüğü için Kudüs Beyi Süleyman Bey tarafından merkeze bildirmesi üzerine kendisine terakki verilmesi istenmiştir¹¹⁸. 17 Muharrem 982/9 Mayıs 1574 tarihli hükümlе Alanya'da suhte takibinde tımarlı Hamza, Çalaperverdi isimli suhteyi ok ile vurduğundan iptiaddan timar verilerek ödüllendirilmiştir¹¹⁹. 2 Rebiülevvel 982/22 Haziran 1574 tarihli hükümlе Magosa muharebesinde okla bir düşman öldüren Çeribaşı Sinan'ın Kars nahiyesinin Ammivirani köyündeki tımarına terakki verilmiştir¹²⁰. Kıbrısta okçuya aşırı ihtiyaçduyulduğunu delili, Kıbrıs için istenen kavvasları eksiksiz yazıp götürdüğünde, Karaman'da Zaim Mehmed'e 5000 akçe terakki verilmesidir¹²¹. İshaklı'dan kavvas Veli Kıbrıs'ın fethinde başarı gösterip iki gözünü kaybettiğinden avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuştur¹²². Kırım Hanı Fetih Giray Han'a gönderilen name-i hümayun ile Ruslara karşı gösterdikleri başarılı fetihlerden dolayı hilat, kılıç, sorguç, yay ve para gönderildiği anlaşılmaktadır¹²³.

G-Kıbrıs'ın Fethi ve Nebahtı Hezimetі Sonrası Donanma İçin Okçu Toplanması

Osmanlı bahriyesinde okçuluk oldukça önemliydi. Düşman yelkenlilerine ateş oku atmak eskiden beri uygulanan bir usuldü. H.883/M.1478 tarihli bir belgede 1 mavna ve 19 kadırgadan oluşan donanmada değişik topların yanında, bir sandıkta ne kadar ok olduğu verilmemekle beraber 18 sandık ok ve 822 kabza kemandan söz edilir¹²⁴. Ortalama kabze başına 100 ok hesabıyla 82.200 civarı ok olmalıdır. 11 Cemaziyelahir 976/1 Aralık 1568 tarihli Rodos adasının muhafazı için yazılan hükümlе tüfek kullanma şartıyla 55 nefer sipahi muhafaza için görevlendirilmesi istenmiştir. Ayrıca bu kayıttan tüfek kullanmayı bilmeyen sipahilerin ok ile donatılması ve mutlaka yanlarında en az 40 ok bulundurmalarının gerektiği kaydedilmiştir¹²⁵. Bu kayıttan da ok kullanacak her muhafızın yanında bulundurulması gereken ok sayısı 40 olarak belirlenmiştir.

Kıbrıs adasının fethi ve sonrasında Akdeniz'de meydana gelen gelişmeler dolayısıyla donanmaya asker ve savaş malzemesi temini belgelerde öncelikli konu haline gelmiştir. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından fethi sonrasında papalık tarafından adayı kurtarmak için bir donanma oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti de bu donanmayı karşılamak için 1571 baharında Akdeniz'e bir donanma göndermiştir. Altı aydan fazla Akdeniz'de dolanan Osmanlı Ordusu kışı geçirmek için İnebahtı önlerine çekildiğinde Papalık donanması karşısına çıkmış ve 7 Ekim 1571 tarihinde Osmanlı donanmasının yenilmesiyle sonuçlanan savaş gerçekleşmiştir¹²⁶. Savaş öncesinde donanma için tüfek ve tir endazlar toplanmasına dair Bursa kadısına hüküm gönderilmiştir¹²⁷. Osmanlı Devleti muharebeden sonra Akdeniz'e güçlü bir donanma çıkarmak için çalışmalarına aştırmıştır. 10 Şaban 979/28 Aralık 1571 tarihli Ağrıboz, Kaptan Paşa Sancağına tabi Gelibolu sipahilerine, İnebahtı, Biga, Mizistre Rodos, Midilli, Sığacık, Kocaeli, Karlılı beylerine gönderilen hükümlе, baharda büyük bir donanma ile denize çıkılacağından sancaklarındaki sipahileri silahları yarı ok yarı tüfek ile hazır edilmesi emredilmiştir¹²⁸. 17 Şevval 979/3 Mart 1572 tarihinde Gelibolu kadısına gönderilen hükümlе tüfek ve ok kullanabilen gönüllülerin bir bölükbaşı ile İstanbul'a göndermesi ve neferlere dört ve

¹¹⁷ BOA, A./DVNSMHHM.d. 13, h.1834.

¹¹⁸ BOA, A./DVNSMHHM.d. 25, h.963.

¹¹⁹ BOA, A./DVNSMHHM.d. 25, h.1409.

¹²⁰ BOA, A./DVNSMHHM.d. 42, h.1531.

¹²¹ 26 Zilhicce 978/21 Mayıs 1571 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 13, h.690.

¹²² 05 Safer 979/29 Haziran 1571 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 13, h.1433.

¹²³ BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.269.

¹²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.513.

¹²⁵ BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.2560.

¹²⁶ İdris Bostan, "İnebahtı", *D.İ.A., XXII*, s.287-289; Paulino Toledo, "İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı" (trc. Özlem Şakiroğlu), *Erdem, VI/18*, Ankara 1990, s. 861-877.

¹²⁷ 9 Cemaziyellevvel 979/29 Eylül 1571 tarihli Bursa kadısına yazılan hükümlе tüfek ve tir endazların Donanma-yı Hümayuna ulaştırılması için İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.261.

¹²⁸ BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.173.

bölükbaşılara beş akçe günlük verilip peksimetleri dahi verileceği bildirilmiştir¹²⁹. 9 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihinde Tekeli beyine gönderilen hükümde tir ve tüfek endazların toplanıp Çeşme iskelesinde hazır Donanma-yı Hümayuna ulaştırılması ulufeleri verilerek gemilere teslim edilmesi istenmiştir¹³⁰. Kıbrıs adasında bulunan asker ve gönüllülerin Temmuz 1572'den itibaren adayı korumaya yönelik olarak tüfek ve ok eğitime yapmaları emredilmiştir¹³¹.

22 Receb 979/10 Aralık 1571 tarihinde Yeniçeri Ağasına gönderilen hükümde Sakız adasına ilave yeniçeri ve top gönderilirken sayısı verilmemle birlikte bir miktar da ok gönderilmesi talep edilmiştir¹³². Ramazan 979/Ocak 1572 tarihinde donanmanın sefere çıkma hazırlıklarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Kaz dağı, Karaburun ve Balcılar bölgesinde harp edebilecek ok, yay ve tüfek kullanan 700-800 mümkünse daha fazla gencin 10 nefere 1 bölükbaşı ve tamamına 1 serdar hesabıyla gemilere savaşmak üzere konması emredilmiştir¹³³.

Kıbrıs'ın fethinden sonra Girit'in fethi için çalışmaların başladığı Nevruz'dan önce sefere çıkacak donanmada savaşçı oluşturulması için birçok yere hükümler gönderilmiştir. Bunlar Hazzo Hakimi, Eğil Beyi ve Palu Hakimine¹³⁴, Sofya kadısına¹³⁵, Bolu ve Kastamonu sancağı kadılarına¹³⁶, Karahisar-ı Sahib Beyi'ne¹³⁷, Diyarbakir Beylerbeyi, Samsad beyine, Malatya Beyine ve Ruha beyine hükümler yazılmıştır¹³⁸.

Kıbrısın fethi sırasında görevlendirilen askerlere verilmek üzere halk elindeki tüfek, ok ve yaylar para ile veya zorunlu olarak alınmıştır. Fakat sahil bölgelerdeki halkın buldukları yerleri savunma amacıyla ellerindeki tüfek, ok ve yayın alınmasının yanlış olduğunun, savunmayı zaafa uğratacağı anlaşıldığından Tekeli kadılarına gönderilen hükümle tekrar geriye dağıtılması kararlaştırılmıştır¹³⁹. 4 Rebiülahir 980/14 Ağustos 1572 tarihinde Menteşe Beyi'ne ve Muğla kadısına gönderilen hükümde sahillerin korunmasına yönelik ellerinden tüfek, yay ve oklarının alınmaması istenmiştir¹⁴⁰.

19 Ramazan 979/13 Ocak 1572 tarihli Yalılarda olan beylere gönderilen hükümde harbe hazır gemilerin yanında ilave olarak sipahilerin mutlaka birer tüfekle donatılması kavvas yiğitler savaşçı yazılması istenmiştir. Sefere gönüllü olarak katılanlara peksimet ve ulufe verileceği ve hüsn-i hizmeti görülenlere iptidadan dirlikler tevcih edileceği de eklenmiştir. Normal silahlarından tüfekleri ve ok ve yayları olmayan sipahilerin tımarlarının elinden alınacağı da bildirilmiştir¹⁴¹. Buradaki metinden tımarlıların at ve kılıç dışındaki silahlar olarak devrin ateşli silahlarından tüfek ile beraber ok ve yayı olmayanların elinden tımarlarının alınacağı kararı alınmıştır. Aslında tarih ilerledikçe gönderilen hükümlerde uygulamanın daha da sertleştiği tespit edilmiştir. 15 Şevval 979/1 Mart 1572 tarihinde Anadolu Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde, donanmaya tayin olunan beyler, zuama ve bab-ı tımarlar ile tüfek ve ok yay ile silahlandırılarak Nevruz'dan itibaren kendilerine emredilen yerlerde gemilere girmeleri, eksik silah ve cebelü ile gelenlerin ellerinden dirlikleri alınacağı belirtilmiştir. Yeterli tüfek yoksa halktan para ile satın alınması sipahiye verilmesi emr edilmiştir¹⁴². Aynı tarihte Menteşe, Hamid ili, Kastamonu, Biga, Hüdevendigar, Bolu, Karesi, Teke ili beylerine gönderilen hükümde daha

¹²⁹ BOA, A./DVNSMHHM.d 18, h.274.

¹³⁰ BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.215.

¹³¹ BOA, A./DVNSMHHM.d 19, h.394.

¹³² BOA, A./DVNSMHHM.d 7, h.409.

¹³³ BOA, A./DVNSMHHM.d 7, h.311.

¹³⁴ Yazıda 35 nefer tüfek endaz/tüfek kullanan ile 150 nefer ok-yay ve silah kullananların aşiret ağasının başbuğluğunda yazılması istenmişti. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 14, h.987.

¹³⁵ 4 Zilkade 979/19 Mart 1572 tarihinde Sofya kadısına yazılan hükümde, tüfek ve ok-yay kullanasını bilen yeterli miktarda yarar yiğit yazıp gönüllüleri göndermesi istenmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 12, h.1076.

¹³⁶ 09 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihli Tersane-i Amire'ye sevkolonmaları ve tersaneye vürudlarında ulufe ve peksimetleri ve hüsn-i hizmeti görülenlere iptidadan dirlik verilmesi hakkında olup Seydi Gazi Çavuş'a verilmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.217.

¹³⁷ 14 Zilkade 979/29 Mart 1572 tarihli Karahisar-ı Sahib beyine gönderilen hükümde; Sancağın zuama ve erbab-ı tımarını müheyya etmek ve cebelüleri yoklamak ve her mangada iki tüfek endaz ve tir endaz bulundurmak ve sipahileri tüfek ve ok ve yay tedarik etme görevi verilmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.245.

¹³⁸ Nevruz'da yola çıkacak donanma için tüfek, ok ve yay kullananların yazılması bir baş ve buğ tayin etmesi istenmektedir. 10 Ramazan 979/26 Ocak 1572 tarihinde Diyarbakir beylerbeyine bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.445; 17 Ramazan 979/2 Ocak 1572 tarihli Samsad Beyine, Malatya Beyine, Ruha beyine bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.454; 15 Şevval 979/1 Mart 1572 tarihli Malatya Ruha ve Samsad beylerine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 18, h.245.

¹³⁹ 23 Zilhicce 979/7 Mayıs 1572 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.306.

¹⁴⁰ Muğla sahil kısmında olduğundan halkın tüfek ve ok yay ile bölgenin muhafazasında görev aldığından fakat ellerinden tüfekleri alındığından kimses muhafaza etmediği bildirildiği için tüfeklerin alınmaması emr edilmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 19, h.621.

¹⁴¹ BOA, A./DVNSMHHM.d 16, h.484; Paşa sancağındaki kadınlara yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 18, h.158.

¹⁴² BOA, A./DVNSMHHM.d 18, h.241; Ankara Beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d 18, h.258.

önce gönderilen hükme rağmen gemilere binilmediği sipahilerin ve cebelülerin ikisi tüfek ve biri ok ve yay ile silahlanmış olarak hazır olmadıkları takdirde hemen yoklandıkları mahalde haklarından gelineceği sipahilere tenbih edilmesi istenmiştir¹⁴³.

15 Şaban 979/2 Ocak 1572 Anadolu Beylerbeyisi'ne gönderilen hükümde baharda denize çıkacak donanma için Mentеше ve Hamidili ve Kastamonu ve Biga ve Hüdavendigar ve Bolu ve Karesi sancakları sipahileri gemilere binmeleri emredilmiştir. Tezkeresiz sipahiler tüfekle ve cebelüleri ok ve yayla ve tezkerelilerden tüfek kullanabilenler tüfekle, kullanamayanlar ok ve yay ile müsellağ olarak hazır bulunmaları istenmiştir¹⁴⁴. Ülkenin Rumeli tarafında ise 8 Ramazan 979/24 Ocak 1572 tarihte yazılan hükümle, Kırkkilise Beyi'ne Vize Beyi'ne ve Yanbolu ve Tırnova ve Zağra-i Atik (Eskizağra) ve Hezargrad ve Şumnu ve Kariniabad ve Filibe ve Üsküb ve Tatarpazarı ve Aydın ve Manisa ve Ergine ve Malkara ve Keşan ve Hayrabolu ve İpsala ve Gelibolu ve Rodoscuk ve Çorlu ve Bergos kadılarına, *Donanma-yı hümayun için gazaya hevesli tüfenk ve ok ve yay kullanmaya müsait harp edebileceklerin ilan edilmesi ve toplanması istenmiştir*¹⁴⁵. 15 Şevval 979/1 Mart 1572 Kastamonu Beyi'ne gönderilen hükümde askeriyle muhafazada kalması zuama ve sipahileri, Alaybeyleri ile İstanbul'a göndermesi veya orada yapılan gemilere bindirilerek getirilmesi istenmiştir. Sipahilerin ok ve yay ve tüfek ile silahlandırılması, halka ilan edilip savaşmaya hevesli yiğitlerden gönüllü kayıd edilmesi istenmiştir. Silah açısından eksikliğin giderilmesi için halkın elinde bulunan tüfeklerden bir miktar daha satın alınıp tüfeği olmayanlara verilmesi istenmiştir¹⁴⁶.

22 Ramazan 978/17 Şubat 1571 tarihinde Kıbrıs için Azaz ve Kilis'ten toplanması emredilen kavvâsın miktarı yazılıp en kısa zamanda gönderilmesi emredilmiştir¹⁴⁷. Aynı tarihte Girid adasına yapılacak saldırı için Diyarbekir beylerbeyi tarafından bir miktar tüfekçi ve kavvâsın Trablus İskeleyi'ne gönderilmesi istenmiştir¹⁴⁸. 14 Zilkade 979/29 Mart 1572 tarihli Vezir Sinan Paşa'ya gönderilen hükümde İskenderiye'de bulunan 6 kıta gemiden 4'nün İskenderiye kaptanı ile Kıbrıs'a gönderilmesi ve oraya gelecek olan Rodos Beyi Kaya ile Şam Trablusu İskeleyi'ne varıp orada hazır olan okularla kürekçi mücrimleri gemilere alıp Rodos'da Donanma-yı Hümayun'a mülaki olmaları ve her gemiye 150'den fazla okçu alınmaması emredilmiştir¹⁴⁹. Bu tedbir İnebahtı savaşında kaybedilen savaşçılardan çıkarılan ders dolayısıyla tedbir amaçlı alınan karardır denilebilir.

23 Ramazan 978/18 Şubat 1571 tarihli Aksaray kadısına yollanan hükümde kendisine Kıbrıs için kavvâsı gönderilmesi konusunda defalarca hüküm gönderildiği halde, kavvâsların İstanbul'a gönderilmesinin emredildiğini bildirdiğinden, kavvâsların geciktirilmeden Kıbrıs'a gönderilmesi emredilmiştir¹⁵⁰.

19 Şevval 978/16 Mart 1571 tarihli yazı ile kazaları dahilinden kavvâs ihrac olunması emredilen kadıların, kavvâsları bir an önce iskelelere gönderip gelecek gemilerle Kıbrıs'a ulaşmalarını sağlamaları emredilmiştir¹⁵¹. Kıbrıs'ın muhafazası için kadılıklara gönderilen

¹⁴³ BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.243.

¹⁴⁴ BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.207; Mentеше Beyine bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.208.

¹⁴⁵ BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.496.

¹⁴⁶ Peksimed ve yolluklarının verileceği bildirilmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.250.

¹⁴⁷ BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, 40; BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.54; BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.87.

¹⁴⁸ BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.71; 23 Ramazan 978/18 Şubat 1571 tarihli Diyarbekir Beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.107; 17 Zilhicce 978/12 Mayıs 1571 tarihli Diyarbekir Beyine gönderilen hüküm hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.491; 17 Zilhicce 978/12 Mayıs 1571 tarihli Diyarbakır Beylerine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.502; 17 Zilhicce 978/12 Mayıs 1571 tarihli Diyarbakır beylerine gönderilen 1000 nefer kavvas karşılığı 10.000 florinin alınması hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.528; Ayrıca bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.96; Ayrıca bkz. 24 Ramazan 980/28 Ocak 1573 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.153.

¹⁴⁹ 7 Şevval 978/4 Mart 1571 tarihli Azaz ve Kilis beyinin Kıbrıs için, bir önceki sene gönderilenden daha fazla miktarda oklu ve yaylı kavvâs göndermesi hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.248; 19 Şevval 978/16 Mart 1571 tarihli Azaz ve Kilis beyine Kıbrıs için ne miktarda kavvas göndermesi hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.192; BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.185; 14 Zilkade 979/29 Mart 1572 tarihli İskenderiye kaptanına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.186; Okuların hazırlanması amacıyla 16 Zilkade 979/31 Mart 1572 tarihli Diyarbekir Beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.211; 9 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihli Mehmed Çavuş'a gönderilen hükümde Rodos Beyine yeterince okçu ve gönüllü bırakılması bakisini İstanbul'a gönderilmesi için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.213; 9 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihli Şam beylerbeyine okçu ve tüfek endazların toplanıp Trablus iskelesine gönderilmesi hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.216; 9 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihli Azaz ve Kilis Beyi Canbulat Bey'e okçu ve tüfek endazların toplanıp Trablus iskelesine gönderilmesi hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.218; 9 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihli Diyarbekir beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.222; 10 Zilkade 979/25 Mart 1572 tarihli Rodos Beyi Kaya Bey'e gönderilen hükümde Trablus'a sevk edilen okçu ve tüfek endazların alınması hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.179; Aynı hususta 9 Zilkade 979/24 Mart 1572 tarihli Trablus kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.203.

¹⁵⁰ BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.94; Ayrıca ayrıntılı bir şekilde bakmak için BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.338; Ayrıca BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1271.

¹⁵¹ BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.188.

yazıların sıklığı papalığın Kıbrıs'ı tekrar geri almak için Akdenize gönderdiği donanma ile büyük oranda alakalıdır. Kıbrıs için istenen kavvasların gönderilmesi hakkında ülke genelindeki kadınlara yazılar gönderilmiştir¹⁵². Kıbrıs'ın fethinden sonra Baf ve Girne kalelerinin korunması için Şam ve Karaman'dan gönderilecek kavvasların yerleştirilmesine dair Vezir Mustafa Paşa'ya hüküm gönderilmiştir¹⁵³. Kıbrıs'a istenen kavvaslar için müekkid emirler gönderildiği Vezir Mustafa Paşa'ya bildirilmiştir¹⁵⁴.

Kıbrıs adasının korunması için alınan tedbirler sadece adaya asker göndermekle sınırlı kalmamaktadır. Anadolu tarafına korsan tecavüzünden ve bölgeyi korumak amacıyla kale inşaatına karar verilmiştir. 22 Ramazan 979/7 Şubat 1572 tarihli İçel beyine gönderilen hükümde Silifke İskelesi'nden bir konak mesafe korsan tecavüzüne maruz kaldığından burada bir kale inşa edilmelidir. Bu kale aynı zamanda Kıbrıs sahillerini de muhafaza edecektir. Mamuriye kalesi limanı olmadığından etkisiz kaldığından buradaki topraklar yeni kaleye getirilmeli Karaman kalelerinden toplanan tüfek ve tir endazlar buraya sevk edilmelidir¹⁵⁵.

İnebahtı savaşında Osmanlı Devleti gemilerde bulunan 20.000 den fazla savaşçısını özellikle okçusunu kaybetmiştir. 1572 yılında donanma ile seferine çağırılan Ankara sipahilerinin çoğunun bir önceki yıl yapılan donanma harbinde şehit olup kalanlarının sefer için yeterli olmadığından yerlerine Karahisar-ı Sahib Sancağı Beyi sipahileri ile beraber Donanmayı Hümayun'a iltihak etmek ve her mangada bir tüfekli ve bir okçu bulundurmaları kararlaştırılmıştır¹⁵⁶.

Ğ-Okçulukla İlgili Diğer Belgeler

Ülkenin doğu sınırında bulunan beylerbeyleri malzeme ve para taleplerinde bulunmuşlardır. Bağdad beylerbeyinin istediği silahlar arasında yeterli miktarda arap oku ve demrenleri de Lahsa Beyi vasıtasıyla kendisine gönderilmiştir¹⁵⁷. Yemen Beylerbeyisi Behram Paşa'nın, Yemen'de asker ve kapıklı mevacibi için para ve 70 tirkeşlik ok gönderilmesini talep

¹⁵² 19 Şevval 978/16 Mart 1571 tarihli Şam beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.195; 7 Şevval 978/4 Mart 1571 tarihli Anadolu beylerine gönderilen yazı için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.249; 11 Zilkade 978/6 Nisan 1571 tarihli Karaman vilayeti kadılarına ihmalkar davranılmaması hakkında gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.409; 7 Zilkade 979/26 Mart 1572 tarihli Trablus beyine gönderilen hüküm hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.1081; 7 Zilkade 979/26 Mart 1572 tarihli Rodos Beyine gönderilen hüküm hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.1082; 7 Zilkade 979/26 Mart 1572 tarihli Kıbrıs beylerbeyine gönderilen hüküm hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.1084; 7 Zilkade 979/26 Mart 1572 tarihli Kıbrıs beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.1092; 7 Zilkade 979/26 Mart 1572 tarihli İskenderiye'deki gemilerin Trablusa gönderilmesi hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.1093; 8 Zilkade 979/27 Mart 1572 tarihli Kilis Beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 12, h.1101; 28 Ramazan 975/27 Mart 1568 tarihli vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1174; 28 Ramazan 975/27 Mart 1568 tarihli Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1176; H-13-10-975 tarihli Şam, Sayda, Safed, Beyrut, Baalbek, Kudüs, Trablus ve Cebele'den kavvas tedarik hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1250; 13 Şevval 975/11 Nisan 1568 tarihli kavvas ihracı için Şam ve Haleb kadılarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1256; 14 Şevval 975/12 Nisan 1568 tarihli Şam'dan ihracı ferman olunan kavvaslar hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1278; 26 Zilkade 975/23 Mayıs 1568 tarihli Yemen ve Sayda için kavvas talebi için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1465; 18 Muharrem 976/13 Temmuz 1568 tarihli Yemen seferi için Şam'dan gönderilen beş yüz kavvas ve devamı için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 7, h.1750; İçel beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.344; İçel beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.364; İçel beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.383; İçel beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.404; Karaman kadısına acil kavvas ihtiyacı için gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.365; Ayrıca bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.366; Beyrut Beyi Mehmed Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.980; Azaz ve Kilis Beyi Canbolat Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1275; Kavvas ihraç olunmak emrolunan kadılarına yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1382; Diyarbakir beylerbeyisine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1435; Azaz ve Kilis Sancağı Beyi Canbolat Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1641; Şam beylerbeyisine Beyrut kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1668; Canbolat Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.429; 10 Ramazan 979/26 Ocak 1572 tarihli Şam beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.476; 8 Zilkade 979/23 Mart 1572 tarihli Kilis beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.535; 23 Ramazan 979/8 Şubat 1572 tarihli Şam beylerbeyisi'ne gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.14; 10 Şaban 979/28 Aralık 1571 tarihli Şam, Halep ve Diyarbakir beylerbeylerine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 18, h.176; 4 Safer 980/16 Haziran 1572 tarihli Rodos Beyine Trablus'dan 500 nefer kavvas alıp Kıbrıs'a geçirdiğine dair hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 19, h.261; 25 Rebülevvel 980/3 Ağustos 1572 tarihli Cebele beyine Lazkiye limanında bekleyen kavvaslar hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 19, h.537; 24 Ramazan 980/28 Ocak 1573 tarihinde Malatya beyine kavvasları hazırlaması ve Diyarbakire muhafazaya gitmesi hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.129; 24 Ramazan 980/28 Ocak 1573 tarihli Diyarbakir Beylerbeyinden istenen kavvaslar hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.152; 17 Şevval 980/20 Şubat 1573 tarihli Canbolat Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.246; 4 Zilkade 980/8 Mart 1573 tarihli Samsat beyine kavvas gönderilmesi için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.351; 4 Zilkade 980/8 Mart 1573 tarihli Rodos Beyine kavvasları Trablus'dan almasına dair hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.353; 4 Zilkade 980/8 Mart 1573 tarihli Rodos beyine Trablus'dan alınacak kavvaslar hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.360; 8 Zilkade 980/12 Mart 1573 tarihli Azaz ve Kilis Beyine kavvasları Trablus'a göndermesi hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.403; 29 Zilhicce 980/2 Mayıs 1573 tarihli Rodos Beyine Antalya'da gemileri alıp Trablus'ta kavvasları almış hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.691; 11 Muharrem 981/13 Mayıs 1573 tarihli BOA, A./DVNSMHHM.d. 21, h.752; 5 Rebülevvel 981/5 Temmuz 1573 tarihli Diyarbakir Beylerbeyisine hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 22, h.223; 26 Rebülahir 981/25 Ağustos 1573 tarihli Şam Beylerbeyisi'ne ve Safed kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 22, h.591; 21 Zilkade 981/14 Mart 1574 tarihli Canbolat Bey'e Trablus'a gidecek kavvaslar hakkında gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 24, h.78; 21 Zilkade 981/14 Mart 1574 tarihli Malatya beyine kavvaslar hakkında gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 24, h.103; 24 Muharrem 982/16 Mayıs 1574 tarihli Üsküp Beyine 100 den fazla kavvas göndermesi hakkında hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 25, h.1489; 7 Rebülahir 982/27 temmuz 1574 tarihli Diyarbakir beylerbeyine kavvas bedeli hakkında gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 26, h.293.

¹⁵³ BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.837.

¹⁵⁴ BOA, A./DVNSMHHM.d. 14, h.1161.

¹⁵⁵ BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.513.

¹⁵⁶ 14 Zilkade 979/29 Mart 1572 tarihli Anadolu Beylerbeyine yazılan hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.244.

¹⁵⁷ 11 Cemaziyevvel 979/1 Ekim 1571 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 16, h.20.

etmektedir¹⁵⁸. Ateşli silah tüfek değil de ok istenmesi savunma için okun önemini ortaya koymaktadır.

Yemen seferi için Şam'dan kavvas yazılması esnasında yolsuzluk yapıldığı belirtilmektedir. Kavvas yazılmayıp züema, sipahi ve fukaradan bedel akçesi alındığı konunun araştırılması emredilmiştir¹⁵⁹. Yemen seferinde bulunan Vezir Sinan Paşa'ya daha önce yazılan kavvaslar yetmezse kul karındaşı ve kuloğullarından kavvas yazarak 1500 nefere ulaşması emredilmiştir¹⁶⁰. Bağdat'ta bulunan Vezir Mustafa Paşanın isteği üzerine 29 Safer 987/27 Nisan 1579 tarihli hükümle 500 kavvas gönderilmiştir¹⁶¹.

1574 baharından itibaren yazın yapılacak deniz seferi için hazırlıklara başlanmıştır. Kilis Beyi Canbolat'a gönderilen hükümde her 15 haneden 1 tüfekçi, tüfek olmayanların da ok ve yay ile 1 serdar marifetiyle hazır bulundurması talep edilmiştir¹⁶². Azaz ve Kilis Beyi Cafer Bey'e ve Samsad beyine gönderilen hükümde ok ve yay kullanan yiğitlerden piyade yazıp şark seferine beraber götürmesi için görevlendirilmiştir¹⁶³. Ayrıca yine Samsad beyine yollanan hükümde ilk çıkılacak deniz seferine iştirak için idaresinde aşiret ve adamlarından oluşan 300 silah ve iyi ok atanlardan ayırarak donanmaya iltihakı istenmiştir¹⁶⁴. Aynı yıl içerisinde Rumeli kadı ve beylerine de hükümler gönderilmiştir. Selanik yörükleri subaşısına Yörüklerin bir nöbetlisini tüfekleri, ok ve yayları ile ihraç ederek Koloza götürüp donanma oraya geldiğinde donanmaya dahil olmaları istenmiştir¹⁶⁵. İlbasan, Ohri ve Delvine beylerine gönderilen hükümde kendi arzusuyla sefere gitmek isteyen yiğitlerin toplanarak tüfekleri, ok ve yayları ile Golos İskelesi'ne gidip tahsis olunan kadirga, barça ve kalyonlara binmeleri, kendilerine ulufe ve peksimetleri gemide verileceği ve yararlığı görülenlere tımarlar ve terakkiler verileceği bildirilmiştir¹⁶⁶.

Osmanlı Devleti 1579 yılı baharında yine savaş hazırlıklarına başlayıp bu konuda bey ve kadırlara asker temini ve nereye sevk edilmeleri gerektiği hususunda hükümler göndermiştir. Vezir ve Serdar Mustafa Paşa ile Gürcistan üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara başlamış ve bu konuda hükümler yazılmıştır. Vize, Çirmen, Kırkkilise sancak beyleri sipahi, cebelü, müsellemleri ok ve yayları ile Nevruz'da karadan İstanbul'a gelmeleri, ardından Karadeniz taraflarına gönderilen gemilere binmeleri istenmiştir¹⁶⁷. Silistre beyine gönderilen hükümde, akın etmeğe hevesli yiğitlerin okları, yayları yahud tüfekleri ile gönüllü olarak gemilere bindirilip Trabzon'a çıkarak oradan serdarın yanına gitmeleri ve savaş sonunda ganimetten başka kendilerine tımar ve dirlik verileceğinin bildirilmesi istenmiştir¹⁶⁸. Selanik ve Tanrıdağı yörükleri subaşlarına gönderilen hükümde yörüklerinin evvelki nöbetlileri okları ve yayları ile Nevruz'dan önce İstanbul'a getirip Karadeniz'e gidecek gemilere bindirilmesi talep edilmiştir¹⁶⁹. Canbolat Bey sefer için istenen miktarda kavvas göndermiştir¹⁷⁰. 1584 yılında Tiflis'e 6000 kavvas lazım olduğunu, bunları Azaz ve Kilis Beyi Hüseyin Bey'e teslim edip göndermesi emredilmiştir¹⁷¹.

¹⁵⁸ 10 Rebiülevvel 980/21 Temmuz 1572 tarihli Vezir Sinan Paşa'ya gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.19, h.453.

¹⁵⁹ 14 Rebiülevvel 976/6 Eylül 1568 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2026; 18 Rebiülevvel 976/10 Eylül 1568 tarihli hüküm ve teftiş için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2047.

¹⁶⁰ 20 Rebiülevvel 976/12 Eylül 1568 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2066; 21 Rebiülevvel 976/13 Eylül 1568 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2071; 22 Rebiülevvel 976/14 Eylül 1568 tarihli Yemen için istenen kavvasların Şam beylerbeyliğinden karşılanması için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2079; 27 Rebiülevvel 976/19 Eylül 1568 tarihli hükümde Yemen için istenen kavvaslar için emrin Kudüs-i Şerif ve Halilürrahman ahalisine uygulanmaması hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2123; İstenildiği kadar kavvas gönderilmesi için 20 Rebiülahir 976/12 Ekim 1568 tarihli hükümde bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.7, h.2251.

¹⁶¹ BOA, A./DVNSMHHM.d.38, h.16; 1 Safer 987/30 Mart 1579 tarihinde Halep beylerbeyine gönderilen hükümde Bağdat'a gönderilen 500 kavvas hakkında bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.38, h.72; 26 Rebiülahir 987/22 Haziran 1579 tarihli Karaman'da bulunan kadırlara kavvas gönderilmesine dair hüküm bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.38, h.329.

¹⁶² 22 Ramazan 981/15 Ocak 1574 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.23, h.523.

¹⁶³ 14 Muharrem 986/23 Mart 1578 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.32, h.220.

¹⁶⁴ 11 Şevval 981/3 Şubat 1574 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.23, h.551.

¹⁶⁵ 16 Zilkade 981/9 Mart 1574 tarihli hükümle BOA, A./DVNSMHHM.d.24, h.34.

¹⁶⁶ 28 Zilhicce 981/20 Nisan 1574 tarihli hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.24, h.380.

¹⁶⁷ 21 Zilkade 986/19 Ocak 1579 tarihli hüküm. Kırkkilise beyinin 150 adam dışında hepsini göndermesi istenmiştir. Bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.32, h.34.

¹⁶⁸ 10 Zilhicce 986/7 Şubat 1579 tarihinde gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.32, h.575.

¹⁶⁹ 24 Zilhicce 986/21 Şubat 1579 tarihinde Gürcistan seferine katılmaya dair hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.32, h.584.

¹⁷⁰ H-10-12-986 tarihli Canbolat Bey oğluna gönderilen hüküm için bkz. hüküm BOA, A./DVNSMHHM.d.32, h.560.

¹⁷¹ 6 Cemaziyelahir 990/28 Haziran 1582 tarihli Halep beylerbeyisine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.44, h.152; 6 Cemaziyelahir 990/28 Haziran 1582 tarihli Hama ve Selimiye sancakları beylerine ve Ruha, Samsad, Hısn-ı Mansur, Gergert, Hassa, Behisni ve Ayntab kadırlarına gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.44, h.153; BOA, A./DVNSMHHM.d.44, h.154; BOA, A./DVNSMHHM.d.44, h.155; 13 Cemaziyelahir 990/5 Temmuz 1582 tarihli Halep beylerbeyisine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.44, h.159; 13 Cemaziyelahir 990/5 Temmuz 1582 tarihli Kilis beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d.44, h.160; 13 Cemaziyelahir 990/5 Temmuz 1582 tarihli Diyarbekir beylerbeyine ve Diyarbekir'de olan

Kalelerin muhafazasında tüfek, top, barut yanında mutlaka ok ve yayda istenmektedir. 18 Şevval 978/15 Mart 1571 Brez Kalesi'nin muhafazası için de istenen malzemeler arasında ateşli silahlar ile barut yanında ok ve yay bulunmaktadır¹.

17 Ramazan 966/23 Haziran 1559 tarihli fermanla Ma'arra'da sakin olan bazı kişilerin iki taraf olup 300 kadar yay alıp *fidne ve fesat* ettikleri bildirilmiştir. Bunların bir an önce yakalanması emredilmiştir. Askeri görevliler dışındakilerin ok ve yay taşınması yasaktır. Ok ve yay ile dolaşanlar olay çıkarma eğiliminde olduğu şeklinde değerlendirilmiştir¹. 20 Ramazan 966/ 26 Haziran 1559 tarihli Şam Beylerbeyi'ne gönderilen kayıta ise Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasındaki çarpışmadan galip çıkan Şehzade Selim'in önünden çekilen Şehzade Bâyezid'in hezimet sonrası Şam bölgesine gelme ihtimaline karşı yay kullanan kişiler tespit edilip şehzadenin yakalanması emredilmiştir¹. Bâyezid'in adamlarına karşı bölgeye geldiğinde yay ve ok en etkili mücadele aracı olarak görülmüştür. Devlet için bazı yay ve okların bölgelere ait farklılıkları olduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Devlet kendisine karşı tehdit olarak gördüğü bu silahları, gönderdiği ferman ile toplatmıştır. Toplatma yazısında silahların özellikleri de verilmiştir. "*Büyük yaylar ve yassı demrenlü oklar*", asi Arab'a mahsus olarak adlandırılmıştır. Şam Beylerbeyi'ne gönderilen 7 Safer 975/13 Ağustos 1567 tarihli ferman ile tarif edilen bu yay ve okların üretilmesine engel olunması, toplatılması veya satın alınması ve kalede muhafazası talep edilmiştir¹. Şam ve civarında yay ve ok üretim, kullanımının yaygın olduğu, Yemen için sevke ihtiyaç duyulan 1000 adet iyi ok atar kavvâsın temini için Şam Muhafazasındaki Karaman Beylerbeyi'ne 28 Ramazan 975/27 Mart 1568 tarihli yazı gönderilmesinden anlaşılmaktadır. Kavvâsların Vezir Mustafa Paşa emrine katılmaları halinde 5 akçe yevmiye ve Yemen'de yeniçeri gediği vaat edilmiştir¹. Karaman Beylerbeyine daha sonra gönderilen yazıda kavvâslara ister Şam'da isterlerse Sayda sancağında yeniçeri gediği vaad edilmiştir¹.

Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin ve beraberindekilerin ülke içinde seyahat ettikleri süre içinde silahlarına devlet tarafından el konulmaktadır. Koruma ve kollama devletin sorumluluğuna girmektedir. 10 Ramazan 1119/5 Aralık 1707 tarihli Gürcistan Kralı Mamya'nın Elçisi Becan, kendi yanında gelen neferlerin hududa varıncaya kadar silahlarına yani tüfek, ok ve yayların alınmamasını rica ettiği görülmektedir.

Burada Elçi kendisini güvende hissetmemiş olabilir.

Sonuç

Ok ve yay Türkler için Orta Asya'dan beri yanlarından ayırmadıkları en önemli askeri malzemedir. Bu silah Osmanlı ordusunda ateşli silahların kullanılmaya başlaması ile uzun yıllar beraber kullanılmıştır. XVIII. Yüzyılın ortalarına orduda kadar kullanılmaya devam edilmiştir. Ateşli silahların tüfeğin XVI. Yüzyılda kullanılması ok ve yayın etkinliğini azaltmamıştır. Hatta savunma amacıyla daha çok tercih edildiği görülmektedir. Kıbrıs'ın fethi sırasında istenen okçudan çok fazlası, papalığın Akdeniz'e donanma göndermesiyle savunma amaçlı olarak kadılıklardan talep edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ok en çok Bayramiç ve köylerinden temin edilmiştir. Gelibolu kadılığının kontrolünde ordu için sevk edilen çubuklara temrenler Edirne'de imal edilmiştir. Her bölgenin kendine has ok ve yaylarının olduğu anlaşılmaktadır. İmalat açısından Şam ve civarı kendisine has yay ve oklar üretmiştir.

Devlet ok ve yay ile avlanmayı izne bağlamıştır. Eskisi gibi ok ve yay kullanılmaması doğada mahsullere zarar veren hayvan sayısının artmasına sebep olmuştur.

Halkın ellerinde ok ve yay ile dolaşmasına müsaade etmemiştir. Özellikle yol kesenlerin ok ve yayı kullanım açısından rahatlık dolayısıyla tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden ellerinde ok ve yay ile yakalananların katı kurallar ile cezalandırıldığı görülmektedir.

Anadolu'nun her tarafından ok ve yay kullananlar seferlerde orduya davet edilmişlerdir. Ellerinde tüfek olmayanların ok ve yay ile orduya katılması talep edilmiştir. Malzeme eksikliğinde sahil bölgeler hariç kendilerine tüfek, ok ve yay halktan para ile alınıp

kadırlara gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 44, h.161; 26 Receb 989/26 Ağustos 1581 tarihli Kilis Beyi ve Şam beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, A./DVNSMHHM.d. 46, h.36.

verilmiştir. Sipahilerin kılıç, ok ve yay olmayanların dirlikleri iptal edileceği hükümlerde açık bir şekilde yazılmıştır.

Kalelerin muhafazasında ok ve yay kullananların büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu muhafızların eğitimlerinin yaptırıldığı bazen merkezden ok ve yay kullanımı için ustalar gönderildiği kayıtlarda görülmektedir. Sefer sonralarında ok ve yaylar kalelerde muhafaza edilmektedir. Bu malzemeler yılda bir veya iki defa kontrol edilip bu işle görevlendirilenler tarafından tamir ve bakımları yapılmaktadır.

XVI. yüzyılda ok ve yay özellikle halkın en önemli silahı durumundadır. Savaş zamanlarında devlet bu ok ve yay kullanan halktan yararlanmakta, bunları donanma başta olmak üzere ihtiyaç hissedilen yerlere göndermekte idi. Bu yerler çalışılan dönemde Yemen, Tiflis, Bağdat, Macaristan olarak geçmektedir.

XVI. yüzyılda ok ve yay Osmanlı Devleti'nde en önemli savaş aracıdır. Sadece ordu mensupları değil tüm halk ok ve yayı iyi seviyede kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Belgeleri

Amasya Şeriye Sicili 2, s.33/4.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 3.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 4.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 5.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 7.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 10.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 12.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 13.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 14.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 15.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 16.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 18.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 19.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 21.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 22.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 23.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 24.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 25.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 26.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 27.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 28.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 29.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 31.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 32.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 35.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 36.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 37.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 38.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 40.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 42.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 44.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 46.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 48.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 49.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 52.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 55.

BOA, A.{DVNSMHH.d. 58.

- BOA, A.{DVNSMHHM.d. 60.
BOA, A.{DVNSMHHM.d. 64.
BOA, A.{DVNSMHHM.d. 65.
BOA, A.{DVNSMHHM.d. 69.
BOA, A.{DVNSMHHM.d. 73.
BOA, A.{DVNSMHHM.d. 77.
BOA, A.{DVNSMHHM.d. 136.
BOA, C.BH. 35, 1647.
BOA, İE.BH. 14, 1282.
BOA, İE.BH., 1, 21.
BOA, İE.BH., 1, 99.
BOA, İE.HR. 11, 1062.
BOA, TS.MA.d, 10258.
BOA, TS.MA.d, 3.
BOA, TS.MA.d, 4104.
BOA, TS.MA.d, 5.
BOA, TS.MA.d, 50.
BOA, TS.MA.d, 8247.
BOA, TS.MA.d, 8247.
BOA, TS.MA.d, 9633.
BOA, TS.MA.d, 9926.
BOA, TS.MA.e, 513, 9; (TSMA No: 2333/1)
BOA, TS.MA.e, 540, 27; (TSMA No: 2683/1-22)\
BOA, TS.MA.e, 916, 88; (TSMA No: 9961/943)

B-Araştırma Eserleri

- Atis, İ. “Türklerin Beşyüz Yıllık Stadı: Ok Meydanı”, *Tarih Hazinesi*, S.6, İstanbul 1951, s. 280.
- Azbay, E. “XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Kavsnâme ve Okçuluk Terimleri”, *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyet Araştırmaları Dergisi 2019 Bahar*, S.30, s.191-211.
- Bostan, İ. “İnebahtı”, D.İ.A., XXII, s.287-289.
- Canatar, M. “Osmanlı Devleti’nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı”, *İlmi Araştırmalar 4*, İstanbul 1997, s.67-68.
- Ergin, O. *Türkiye Muarif Tarihi V*, İstanbul 1977.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*, (hızr. Yücel Dağlı, Seyit Kahraman, Robert Dankoff, Orhan Şaik Gökyay) İstanbul 1996.
- Fazıl Ayanoglu, İ. F. *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Ankara 1974.
- Göksu, E. “Okla Yükselen Millet”, *Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, Kocaeli 2016, s.2469-2481.
- Gündüz, F. “Okmeydanı”, *D.İ.A, XXXIII*, s.339-340.
- Gündüz, G. Özden, S. Tekçe, M. S. “Türkler’de Ahşap Ok Yapımı”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, C.12, S.17*, s.111-112.
- Güven, Ö. “Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Ok Meydanı Spor Alanı”, *Toplumsal Tarih, III/14*, İstanbul 1995, s. 14-19.
- Güven, Ö. *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999.
- İrtem, S. K. *Türk Kemaneşleri*, İstanbul 1938.
- Kafesoğlu, İ. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1998.
- Köseoğlu, N. *Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı*, İstanbul 1953.
- Kunter, H. B. “Atıcılar Kanunnamesi”, *Türk Tarih Vesikaları II, S.10*, Ankara 1942.
- Kur’an-ı Kerim, Haşr Suresi 7
- Pakalın, M. Z. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1983.
- Toledo, P. “İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz’de Yapılan Son Deniz Savaşı”

(trc. Özlem Şakiroğlu), *Erdem*, VI/18, Ankara 1990, s. 861-877.

Turan, O. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, C. I-II*, İstanbul 1969.

Tuzcuoğulları, Ö. T. “Osmanlı Devleti’nde Kullanım Amaçlarına Göre Ok Çeşitleri Üzerine Bir Araştırma”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, V.7-(60), s.2803-2807.

Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları, II*, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988.

Yücel, Ü. “Sultan Mahmut II. Devrinde Okçuluk”, *Türk Etnografya Dergisi*, S.10, s.89-102.

Yücel, Ü. *Kültür Tarihimize Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri*, İstanbul 1971, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yücel, Ü. *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999.

МАНАСТЫН ЧОРОЛОРУНУН МАШЫГУУСУНДА ПАЙДАЛАНГАН КӨНҮГҮҮЛӨР ЖАНА МЕЛДЕШТЕР ЖӨНҮНДӨ

Об использовании в тренировках витязей-чоро манаса традиционных
физических упражнений и состязаний
On the use of Traditional Physical Exercises and Competitions in Training Knights-
Choro of Manas

Марат САРАЛАЕВ*, Канат АРПАЧИЕВ**

Аннотация. Байыркы кыргыздардын салттуу оюндарынын жана мелдештеринин тарыхында жоокерлердин, чоролордун машыгуусунда колдонулган дене көнүүлөрү жана мелдештер толук изилденбеген. Биздин илимий макалада баяндалган маалыматтар жаңы көз караш болуп саналат. Ошондой эле алар актуалдуу жана көйгөйлүү илимий маселелерден экени да көрүнүп турат. Заманбап мезгилинде байыркы кыргыздардын жоокерлеринин дене тарбиясын изилдеп, толуктап, илимий маалыматтарына кошуу керек деген пикирдебиз. Өзгөчө Манастын кырк чоросунун машыгууда пайдаланган көнүгүүлөр жана мелдештер изилденип баяндалат.

Түйүндүү сөздөр: чоролор, салттуу оюндар, мелдештер, этносспорт, баатырдык мелдештер, жоокерчилик.

Аннотация. В статье исследуются вопросы использования в тренировках воинов Манаса (чоро) традиционных игр и состязаний древних кыргызов. В ней отражаются также фактические данные, которые характеризуют содержание различных военно-спортивных упражнений и богатырских состязаний (эр сайыш, жамбы атмай, чабышуу, оодарыш, балбан куреш). В ней также сравниваются семь доблестных качеств воинов-чоро с семью качествами рыцарей Европейских стран.

Ключевые слова: чоро, традиционные игры, состязания богатырей, этносспорт, воинское искусство кочевых кыргызов.

Annotation. The article examines the issues of using traditional games and competitions of the ancient Kyrgyz people in the training of warriors of Manas (choro). It also reflects factual data that characterize the content of various military-sports exercises and heroic competitions (er sayish, zhamby atmay, chabyshuu, oodarysh, balban kuresh). It also compares the seven valorous qualities of the choro warriors with the seven qualities of the knights of European countries.

Key words: choro, traditional games, competitions of heroes, ethnosport, martial art of nomadic Kyrgyz.

Теманын актуалдуулугу. Байыркы жоокерлик заманда дене тарбиянын бир багыты **жоокерчилик** болгон. Кыргыз жеринде нечен согуштар болуп өткөн. Кытайлар, Калмактар, арабдар, казактар, кокон хандыгы кыргыздын жерин басып алууга көп аракеттенишкен. Кыргыздын жоокерлери тайманбастан өз жерин, өз элин коргоп калышкан, баатырлык көрсөтүшкөн. Кайрадан изилдеп жана **жаңы көз караш** менен аныкталса **эң актуалдуу темадан** болуп эсептелет, себеби бул тема кызыктуу, жаңы тема болуп саналат, ошондой эле тема **практикалык керектелиши** менен да айырмаланат.

Изилдөөнүн максаты – байыркы көчмөн кыргыздардын салттуу дене тарбиясынын Манастын чоролорун жоокерчилик кесибине даярдоочу маанисин изилдеп чыгуу.

Изилдөөнүн маселелери:

1. Байыркы кыргыздардын жоокерлеринин дене тарбиясын изилдөөдө ооз эки чыгармаларын жана адабияттарды талдоо;
2. Илимий ыкма методдорун пайдаланып жоокерлердин жана чоролордун аскердик дене тарбиясына тиешелүү фактылуу маалыматтарын топтоо жана аларды талдоо;
3. Топтолгон фактылуу маалыматтарын талдап изилдөөнүн жыйынтыктарын чыгаруу жана практикалык сунуштарын берүү.

Изилдөөнүн илимий методдору:

- Кыргыз элинин ооз эки чыгармаларын жана адабияттарын изилдеп, алардагы маалыматтарын пайдалануу;
- Адистер менен аңгемелешип алардын сунуш пикирлерин колдонуу;
- Илим изилдөөдө салыштырмалуу ыкмасын да пайдалануу;

* Бишкек, Кыргызская Республика

** Бишкек, Кыргызская Республика

- Археологиялык булактарын пайдалануу.

Изилденген теманын адабиятта каралышы

Этнограф Г.Н. Симаков өзүнүн «**Общественные функции кыргызских развлечений в конце XIX и начале XX века**» деген китебинде көчмөн кыргыздарынын салттуу оюндарынын жана мелдештеринин жоокерчилик функциясын баса көрсөткөн. Эр сайышты, күрөштү жамбы атууну, чабышууну, эр эңишти жоокерчилик жана баатырдык мелдештери деп атаган.

Тыныбеков А. «Актан» деген китебинде кыргыздын 42 оюн-зоокторун, мелдештерин баяндап жазган. Кызыктуу мелдештерден жоокерлерди тарбиялоодо колдонгон «Жылаңач чабышуу» деген мелдеш төмөнкүдөй баяндалган.

«Жылаңач чабышуунун тартиби. Жылаңач чабышка эң кайраттуу, шамдагай, өжөр кишилерден чыгат, булардын экөө эки уруунун баатыры деп эсептелет. Аларга жалтанбаган же мүчөлүү жана качса кутулуп, кууса жете турган курч жана өкүм күлүк сымал аттардан мингизет. Кадимкидей бөктөрүнчөк бөктөрүп, эки басмайыл тартып теке жаргак шым, калың булгаары өтүк кийгизип, башын жоолук менен бек таңып, шымдан өйдө жагын жылаңач коёт. Колуна бир камчы алып майданга чыгат. Аларды дагы бирден киши жетелеп барып жакындатып коё берет. Булар качырышып келип кайсы каалаган жерине тартып өтүшөт» [2, 238-б.].

«**Жеңишке алып келген куралдар**» деген бөлүгүндө изилдөөчү Ю.С. Худяков кыргыздардын уйгурлар менен болгон согушундагы маалыматтарын баяндап; кыргыздардын найзасын баалап көрсөткөн [8, 32-б.]. Андан башка аламан согушундагы душман менен бетме-бет беттешкенде кылычты пайдаланып, ай балта менен сокконун айтат. Кыргыздын жоокерлери териден тигилген, темирден бөлүктөрү бекитилген сырткы кийимди кийип атчан согушкан.

«Кыргыздардын көчмөн жоокерчилик заманында эркектер кары жашына карабай ар бири жоокер болгон.

IX-X-кылымдарда куралдануу (жоо-жарактар) боюнча кыргыздар Борбордук Азиянын башка көчмөн элдеринен озуп турган. Согушта кээде чоң кан төгүлүү болбос үчүн жекеме-жеке чыгып баатырлар сайышта аламанды токтоткон» [4, 71-б.].

Курал жарактардан жаа, найза, кылыч, канжар пайдаланган.

Ю. С. Худяковдун айтуусу боюнча кылыч согушта ар дайым пайдаланган жака жоокер каза болсо көрүстөнгө бирге көмгөн деп көрсөтүлгөн. Багыр деген баатырдын көрүстөндө руна жазмасы менен моло ташка жазылган жазмада «Менин эрдик атым – Багыр. Мен жүз эредин башчысымын» – деп жазылганы бар экен [8, 8-б.].

Автордун айтуусу боюнча кыргыздардын армиясында 100 миңдей жоокерлер болгон экен. Аларды башкарган Ажо деген полководец болгон, көп түмөндү башкаргандар да болушкан [54-55-66.].

1995-жылы Саралаев М., Букуев М., Мамбеткалиев С. тарабынан даярдалган «Манастан калган оюндар» деген китеп «Манас» эпосунун 1000 жылдык мааракесине арналып чыгарылган (Бишкек, 1995; 126-б.).

Көп жылдар бою изилденип жазылган китептин мазмунуна «Манас» эпосундагы баатырдык мелдештерин, кенже дастандардагы (Эр Төштүк, Кожожаш, Жанылмырза, Курманбек, Эр Табылды) маалыматтарын, орустун окумуштарынын кыргыздын оюн-зоокторун көрсөтүп жазган эмгектерин, кыргыздын жазуучуларынын, археологиялык эстеликтердин булактарын жана акындарынын мелдештерди чагылдырган фактыларын камтыйт.

Өзгөчө «Манас» эпосунда сүрөттөлгөн баатырдык мелдештери – «эр сайыш», «чабышуу», «жамбы атмай», «ат үстүндө ойноо», «балбан күрөш» талданып жана жоокердик кесибине байланыштырылып көрсөтүлгөн.

Жоокерчилик кесиби кылымдар бою өнүгүп, алардын таасири менен салттуу оюн-зооктор, этноспорттун элементтери дайыма өнүгүп жана заманбап мезгилине чейин сакталып келгени баяндалган.

Исабаева Н. «Көчмөндөрдүн жашоосундагы дене тарбиянын орду» деген макаласында «Көчмөндөрдүн жашоосундагы эң маанилүү иш бул согуш болгондугу, көптөгөн булактарда чагылдырылып келет. Согуш ишин билбеген же алсыз көчмөндөрдү, мекендеген жеринен өтө күчтүү уруулар тарабынан сүрүлүшү, ар дайым өкүм сүргөн.

Согуш ишиндеги жеңишке жетүүнүн бир сыры күчтүү жоокерлер болгон. Мыкты аскер болуш үчүн жоокерлер жылдар бою машыгышкан.

Көчмөн кыргыздарга сөзсүз жоокер шамдагай жана чаалыкпаган мүнөзгө ээ болуш керектиги талап кылынган» («Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары II» деген жыйнакта. – Бишкек: Кыргыз-Түрк «Манас» университети, 2018. – 314-320-бб.).

«Айкөл Манас оюндары» деген Д. Керимовдун китебинде «ат чабыш», «жамбы атыш», «балбан күрөш», «эр сайыш», «эр эңиш», «көк бөрү», «тогуз коргоол» жана «салбуурун» боюнча маалыматтарын «Манас» үчилтигинин тексттеринен алып талдап баяндаган. Автор «Манас» эпосундагы «Көкөтөйдүн ашы» бөлүмүнө таянып, көчмөндөр оюндарынын окуялуу баяндарын топтоштуруу менен адабий тилдин негизинде салттуу кыргыздын оюндарын жана баатырлык мелдештерин дене тарбиялык баяндама түрүндө иштеп чыккан [5, 2-б.].

Изилдөөнүн маалыматтары жана жыйынтыктары

Байыркы кыргыздардын ооз эки чыгармаларында салттуу оюндарынын жана мелдештеринин тарыхында чоролордун машыгуусунда колдонулган дене тарбия элементтери жөнүндө бир нече маалыматтары баяндалган.

Кырк чоро – Манастын баатырдык кошуну, нөкөрлөрү, кол башчылар, тандалган баатыр жоокерлердин тобу. Кырк чоро, айрыкча Сагымбай Орозбак уулунун вариантында Манастын чоролору аттарынан аталат. Кырк чорого төмөнкү каармандар кирет: Бакай, Кыргызчал, Чалыбай, Ажыбай, Кутунай, Каратоко, Мажик, Камбар уулу Чалик, Сатай, Атай, Үмөт, Жайсан, Каракожо, Бообек, Шаабек, Шүкүр, Алтай (албандардан), Гортай, Төлгөчү, Кара Төлөк, Токотай, Калкаман, Элеман, Серек, Сыргак, Кошабыш, Эр Ыбыш, Алакен, Арстан, Мажик, Чубак, Дорбон, Бегел, Каратүлөө, Кабыке, Жабые, Бооке (Алоокенин уулу), Ырчыуул, Бозуул, Тазбаймат.

Кырк чоронун ичинен Манастын эң жакын шакирттери – Алманбет, Бакай, Чубак, Сыргак, Ажыбайга окшогон өзүлөрүнүн ар кыл эрдиктери менен бири биринен айырмаланып турушат [3, 7-б.].

«Манаста» кырк чоронун ар бирине мүнөздөмө берилет. Алардын жоого мыктылыгын, чыйрактыгын, дайыма машыгып мелдешке даярдыгын жана башка жакшы жактарын ачып көрсөтүү менен бирге душманга аттанууга дайым даяр экендиги айтылат.

Көкөтөйдүн ашында Манастын чоролору ар түркүн мелдештерге катышышкан: «жамбы атмайга», «эр сайышка», «оодарышка», «ат чабышка» ж.б. Алар Манас менен бирге «салбуурунга» нечен жолу катышышкан. Өспүрүм чактарында «ордо» ойношкону да эпосто айтылат. Ошол кезде Манас чоролору менен бирге кытайдан келген чалгындарды сабашкан, өздөрүнүн биринчи жоокердик жеңишине жетишкен.

В. Бутанаев менен О. Худяковдун «Енисейлик кыргыздарынын тарыхы» деген китебинде толук маалыматтары берилип, алардын курал-жарактарын баяндаганда, мелдештерин сүрөттөгөндө жана мергенчилиги жөнүндө жазганда бир топ фактылуу маалыматтары так берилген.

«Кыргыздын атактуу» өлкөсү – курулган учурлардагы абалы улуттук дене тарбиясынын дагы бир жаңы жактарын, өзгөчөлүгүн баяндагандыгы менен айырмаланат.

«Манас» эпосунда «Көкөтөйдүн ашында» чоролор өздөрүнүн жоокердик чебердигин көрсөтө алышкан. Ашка келгенде Манас баш болуп алар ар түрлүү жоокердик көнүгүүлөрүн элге көрсөтүшкөн – ат үстүндө ойноону, өйдө ыргыткан тебетейди атууну, кылыч чабууну, эр сайышты көрсөтүшкөн.

«Жоокерлердин машыгуу өнөрү тынчтык мезгилинде элге көрсөтүлүп көпчүлүктүн сынынан өткөн. Ошондон кийин гана белгилүү жыйындарда, аш-тойлордо

«согуш оюнуна» абдан машыккан жигиттер эл ортосуна чыгып «эр сайышка», «жамбы атышка», «кылыч чабышка», «күрөшкө» жана башка мелдештерге түшүп, өз күчтөрүн, жөндөмдүүлүгүн, сынап көрүшкөн.

Автор, Көкөтөйдүн ашындагы окуялардан мисал кылып көрсөтөт. «Ашка келген дос-душмандын сесин алыш үчүн, Манас баштаган кырк чоро, кырк бирдей ак боз ат минип, окшош кийим кийинишип, баары бирдей жарак тагынышып, Тазбайматтын тебетейин көккө ыргытып, жерге түшүрбөй кыркы кырк жолудан атышып, ошол аш өтүп жаткан айылга сүрдүү да, шандуу да болуп киришкендиги далай зөөкүрлөрдүн жүрөгүн түшүрөт» [1, 87-б.].

Алибий «**Кыргыздардын баатырдык мелдештери**» («Киргизские игрища») деген китебинде мындай деп жазган: «Жөө салгылашууда кыргыздар «күрөш» боюнча машыгууну колдонуп дайындалган. Атчан жоокерлер курал-жарактарынан айрылганда, жөө күрөштү колдонгон. Атчан болгондо аттан кулаткан, жөө калганда «күрөш» менен колдонуп беттешкен, кыргыздын жоокерлери» деп жазган («Малая Кебень» (от нашего корресп.). Сем. обл. вед., 1912, №228, С. 26).

Эзелки замандан согуш тартиби боюнча эки жактын колу бетме-бет келишкенде тикеден-тике ат коюшпастан, эң мурун күч сынашып беттешкен. Өз күчүнө ишенген жоосуна, каршысына сыр көрсөтүү үчүн алышмак керекпи, же атышмак керекпи деп арага элчи салган. Каршы тарап алышуу керектигин билдирсе эки жактан атактуу баатырлар жекеме-жекеге чыгышкан [Маргулан А., 1973: 211].

Көчмөн кыргыздардын жоокерлеринин машыгуусунда салттуу оюндарынын жана мелдештеринин элементтерин колдонулушу

Жоокерчилик заманда дене тарбиянын элементтери аскердик-патриоттук тарбиялоодо ар дайым колдонулган. Бул жөнүндө фольклордук маалыматтарда жана адабиятта көп эле мисалдар кездешет.

«Манас» эпосунда чоролордун физикалык сапаттары ыр менен сүрөттөлүп берилген.

«Ал чоронун ичинде,
 Найзакерден кабылан,
 Ыктуу чоро дагы бар.
 Акылга чечен ишбилги
 Айбалтаны чабуучу
 Баатыр чоро дагы бар...
 Акыл-айла көп билген
 Аалым чоро дагы бар...
 Далайынан ишбилген

Тунук чоро дагы бар». [Саякбай Каралаев, «Семетей», «Кыркчоро» – деген бөлүгү бар.]. («Манас» энциклопедиясы. – Б., 1995. – 337-338-беттерде).

Эң бир көйгөйлүү маселеси – бул чоролордун даярдыгы алардын жоокердик чебердиги Европадагы рыцарлар менен өтө окшоштугу бизди таң калтырат.

Чоролор менен Европалык рыцарлардын дене тарбиясын салыштыруу.

Европада орто кылымдардын мезгилинде X-XV-кылымдарда «жоокер» дегенди «рыцарь» деп аташкан. Рыцарлар армиянын негизин түзгөн. Алардын саны, согушка катышкандары, 500дөн миңге чейин болгон. Рыцарлар латы деген темирден кийим кийинишкен.

Рыцарлар бала кезинен эле өтө үлкөн чептерде тарбияланышкан. Жети жашынан он төрткө чейин алар «паждар» деп аталышкан да дене тарбия аркылуу көп машыгышкан (оюндар аркылуу, жүгүрүп, секирип, сууда сүзүп, күрөшүп, мушташып). 14 жаштан 21 жашына чейин «оруженосцы» деп аталышкан. Ошол мезгилинде алар жаа атканды, кылыч чапканды (фехтование), найза сайганды, мергенчиликти үйрөнүшкөн. Рыцарлардын тарбиялоо долбоору «жети рыцардык сапаттарын өнүктүрүүнү» камтыган. Буларга төмөнкүлөр кирген: атты тың минүү, жааны таамай атуу, кылыч чабуу, сууда

сүзүү, мергенчиликти өздөштүрүү, шахмат оюнун билүү, ырды декламациялоо.

21 жашында аларга «рыцарь» деген наамы берилген, алар «рыцардык турнирлерине» (атчан найза менен сайышкан мелдешке) катыша алышкан.

Чоролор да рыцарлардай эле көп машыгышкан жана салттуу мелдештерине дайыма ийгиликтүү катышышкан:

- Манастын кырк чоросунун бардыгы атчан жоокерлер болгон. Алар ат чабышка түшүп жеңгендерден болгон, «ат жалында ойногон» шамдагай жигиттерден болгон;
- «Жаа атууну» алсак «Манаста» – Көкөтөйдүн ашында кырк чоронун жигиттери «кырк танабасын» кесе атышкан. Акыркы кырк биринчисин Манас атып жамбыны жеңип алган [1, 25-бетте];
- «Эр сайышка» түшүшкөн, кылыч чапканды да жакшы билишкен [1, 27-бетте];
- Мергенчиликке, «салбуурунга» чоролор нечен жолу Манас менен бирге чыгышканы «Манас» эпосунда жана «Семетейде» баяндалат. Манастын, Семетейдин куштары, тайгандары болгон. Мергенчиликти чоролор жакшы өздөштүрүшкөн;
- Европада шахмат оюну өнүккөн болсо, кыргыздар арасында «тогуз коргоол» оюну өнүккөн. Аны «Манас өзү ойлоп тапкан» деген пикирлер эпосто айтылып келген;
- Булардан тышкары «чабышуу» өнүккөн, «ордо» оюну кеңири таралган, чоролор ойногон оюндарынан болгон, сууда сүзүүнү кеңири колдонушкан.

Рыцарлардын дене тарбия системасына Кыргыздын чоролорунун жоокердик дене тарбия системасын салыштыруу жадыбалы:

Көчмөн кыргыздардын чоролорунун дене тарбия системасынын элементтери:	Европада өнүккөн рыцардык дене тарбия системасынын элементтери:
<i>Чоролордун жети сапаттары:</i>	<i>Рыцарлардын жети сапаттары:</i>
Ат жылында ойноо.	Ат минип жүрүү.
«Жамбы атмайды» өздөштүрүү.	Жаа атуу.
Кылыч чапканды, найзаны сайганды, «эр сайышка» түшкөндү билүү.	Кылычты чабууну билүү, рыцардык турнирлерге катышуу.
«Салбуурунга» чыгуу жана мергенчиликти үйрөнүү.	Мергенчилик.
«Тогуз коргоолду» үйрөнүп билүү.	Шахмат оюнун үйрөнүү.
Ырчылыкты, жамакчылыкты үйрөнүү.	Ырды декламациялоо.
«Чабышуу» мелдешине даярданып жоокерчилик кесипти өөрчүтүү.	Сууда сүзүүнү билүү.

Жыйынтыктоо

Жогоруда көрсөтүлгөн жана талданган маалыматтардын негизинде төмөнкүдөй жыйынтыктоо жасай алабыз:

- Кыргыздын улуттук дене тарбиясы жаштарды эмгекке даярдоо, жоокерчилик-патриоттук маанайда тарбиялоо жана биздин ата-бабалардын бош убактысын көңүлдүү өткөргөнгө тыгыз байланышта болгон;
- Кыргыз элинин салттуу оюндарынын жана мелдештеринин эң жакшылары, жоокерчиликте, эмгекчилдикте, тарбиялоодо керектелгендери, эң кызыктуу жана мазмундуулары кийинки доорлордо да сакталып заманбап мезгилине чейин жеткен;
- X-кылымда феодалдык кыргыз өлкөсүндө жоокердик чоролордун дене тарбия системасы калыптанган;
- Байыркы феодалдык доорунда калыптанып жана өнүккөн

Х Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
Х Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов

кыргыздардын чоролорунун дене тарбиясы Европадагы рыцарлардын дене тарбия системасына окшош болгон;

- Байыркы жоокерчилик замандагы көчмөн кыргыздардын дене тарбиясын мындан ары да терең изилдөө керек экенин сунуштайбыз.

Адабияттар:

1. Айдаркулов К., Арзыбаев Т. Элдик оюндарындагы жоокерлердин аскердик машыгуусунун тарбиялык мааниси. «Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары» деген жыйнакта. – Бишкек, 2015. – 84-89-бб.
2. Актан Тыныбек уулу. Актан. Кыргыздын улуттук оюндары. (Түзгөн –О. Сооронов). – Бишкек: Адабият, 1991. – 189-242-бб.
3. Дуйшеев Ж. Кырк чоро. Заман Кыргызстан. – 1995, 31-март, №13, 6-б. 7-апрель, №14, 7-б. Көкөтөйдүн ашы. «Манас» энциклопедиясы. I т. – Бишкек: Кыргыз энциклопедиясынын Башкы редакциясы. «Мурас», 1995. – 337-343-бб.
4. Казакбаев А.Д., Акманов Н.А. Байыркы жана орто кылымдагы кыргыздардын жоокердик оюндары // «Дене тарбия жана спорт жарчысы» деген жыйнакта. – Б., 2017. – №4. – 69-72-бб.
5. Керимов Д. Айкөл Манас оюндары. – Б.: Улуу Төрлөр, 2016. – 208 б.
6. «Кырк чоро» жөнүндө. «Манас» энциклопедиясы (Башкы редактору – А. Карыпкулов). – Бишкек: Кыргыз Энциклопедиясынын Башкы редакциясы, 1995. I т. – 379-бетте.
7. Симаков Г.Н. Общественные функции киргизских народных развлечений в конце XIX и в начале XX веков. – Л.: «Наука», 1984. – С. 252.
8. Худяков Ю.С. Сабля Багыра (Вооружение и военное искусство средневековых кыргызов). – М.: «Филоматис», 2003. – 192 с.

DEVELOPMENT OF BELT WRESTLING IN THE REPUBLIC OF TATARSTAN AND RUSSIA

Aleksandr S. KUZNETSOV*, Irina V. MULYUKOVA**

Abstract: In modern Russian society, special attention is paid to the issues of strengthening the spiritual and physical health of citizens and the formation of a healthy lifestyle. In this regard, close attention is now paid to physical culture and sports as a priority area of the state's social policy. The urgency of these problems is repeatedly noted in the speeches of Russian President Vladimir Putin. He argues that the task of the state is to attract as many citizens as possible to physical culture and sports. It ultimately should form and strengthen the values of a healthy lifestyle. The revival of traditional sports can significantly improve the life of both every Russian in particular and the state as a whole. Physical education existed from the earliest stages of the human society development in such simple forms as the transfer of basic survival skills. The emergence of any traditional type of national sport is caused by the need of the people themselves to educate people of certain abilities, abilities and skills [1]. Specific living conditions and particular patterns of socio-historical development of some peoples led to the emergence of certain traditional skills and special power abilities.

Keywords: belt wrestling, Republic of Tatarstan, history, physical education.

The urgency of these problems is repeatedly noted in the speeches of Russian President Vladimir Putin. He argues that the task of the state is to attract as many citizens as possible to physical culture and sports. It ultimately should form and strengthen the values of a healthy lifestyle. The revival of traditional sports can significantly improve the life of both every Russian in particular and the state as a whole [2].

Physical education existed from the earliest stages of the human society development in such simple forms as the transfer of basic survival skills. The emergence of any traditional type of national sport is caused by the need of the people themselves to educate people of certain abilities, abilities and skills. Specific living conditions and particular patterns of socio-historical development of some peoples led to the emergence of certain traditional skills and special power abilities.

Belt wrestling is a form of wrestling that is one of the oldest historical sports. In the history of belt wrestling, a number of peoples have preserved direct indications that this type of martial arts was introduced by some conquerors. Something came to Asia during the invasion of Alexander the Great several centuries BC, something – during the invasion of the Mongols in the XIII century, something was brought by the Turks in the XIV and XV centuries. According to historical data, belt wrestling was widespread in Eurasia during the largest conquest, which, according to the new chronology, is the rapid growth and expansion of the Mongol-Tatar state at the beginning of the XIV-XVI centuries.

For a long time, belt wrestling remained only a competition within the framework of Sabantuy - the holiday of the spring field work end among Tatars and Bashkirs. Only in the 21st century, this type of wrestling was developed as an independent sport recognized by Russian and international organizations [2].

The first modern Belt Wrestling World Championship was held in 2002 in the Kyrgyz city of Osh on the initiative of Erkinbayev Bayaman. Representatives of 21 countries arrived at the first World Championship. They became the founders of a new international association - the International Federation of Belt Wrestling "Alysh" (International Federation of Wrestling on Belts Alysh, Kyrgyzstan) conducts its activities in Kyrgyzstan and Belarus, together with FILA holds continental and world championships. Of course, stable and progressive development is impossible without combining disparate efforts, so the task should fall on the shoulders of FILA to bring together all fans of belt wrestling. Only in this case it is possible to achieve the inclusion of belt wrestling in the Olympic Games program. (IFWBA).

The great victory of belt wrestling was the XXVII World Universiade 2013 in Kazan. According to the decision of the organizers, additional sports are always included in the program of the student games. In the capital of Tatarstan, they could not help but pay attention to belt

* Naberezhnye Chelny branch of "TISBI" Management University, Naberezhnye Chelny, Russia

** Naberezhnye Chelny branch of "TISBI" Management University, Naberezhnye Chelny, Russia

wrestling - a traditional attribute of the national Tatar Sabantuy holidays. The result was the inclusion of belt wrestling in the 27 sports of the 2013 Summer Universiade.

Currently, belt wrestling is cultivated in 70 countries of the world, on 4 continents. Belt wrestling has undergone certain changes over the centuries and up to the present time, related to the technique of performing techniques, the tactics of conducting a duel and, of course, the rules of the competitions themselves, but it has not lost its tradition.

The introduction of new rules in belt wrestling became a kind of step in the promotion of this type of national wrestling to professional sports. This process was also characteristic of other national types of belt wrestling. The introduced modern rules, on the one hand, violate the tradition of belt wrestling, but on the other hand contribute to its further improvement. Despite this, this sport retains its identity today.

Belt wrestling unites belt wrestling types similar in technical techniques and judging rules that have existed for many hundreds of years among many peoples in many countries of the world. The development of belt wrestling in Russia, the CIS countries and in the countries of Eurasian cooperation meets the interests of the international relations development, serves to bring countries and peoples closer together, promotes the development of interethnic and interreligious dialogue, strengthening peace and harmony in society.

The development of belt wrestling in the regions of the Russian Federation is on the example of the Republic of Tatarstan. These are the creation of new training bases, providing the regions with equipment for the development of Koresh wrestling, the opening of youth sports schools, the development of mass character, and the expansion of geography. It is providing the regions with highly qualified specialists, trainers, teachers, judges. In the international arena, to achieve the development of Koresh wrestling on five continents at the state level with the holding of regular national championships and championships with the further participation of national teams in the championships and championships of Europe and the world and other international competitions. Assistance in organizing and conducting competitions, conducting master classes. To continue close cooperation with FILA and establish business relations with international organizations such as the IOC, TAFISA, UNESCO.

The main goal of the All-Russian Belt Wrestling Federation is to improve, clarify the competition rules in force today, competitive analysis of changes over the year, new equipment, tactics, training methods and training that meet modern requirements of belt wrestling and contribute to its further development.

References

1. Levent Akydzh, Julia Maniskalko, Kuznetsova Z.M., Kuznetsova E.A. Forum on Ethnosport - the revival of folk sports. Russian Journal of Physical Education And Sport.. 2021; 16(3): 5-8. DOI: 10.14526/2070-4798-2021-16-2-5-8
2. Kuznetsov A.S., Mulyukova I.V. "Waist-belt wrestling" as a national and international kind of sport. The Russian Journal of Physical Education And Sport. 2018; 13(3): 41-49. DOI 10.14526/2070-4798-2018-13-3-41-49.

SON 5 YILDA TÜRKİYE'DE GOOGLE VE YOUTUBE ARAMALARINDA YAĞLI VE KARAKUCAK GÜREŞLERİ İLE ATLI CİRİT VE ATLI OKÇULUĞUN POPÜLARİTESİ

The Popularity of Oil and Karakucak Wrestling, Equestrian Javelin and Equestrian Archery in Google and You Tube Searches in Turkey in the Last 5 Years

Mehmet Akif ZİYAGİL*, Ferhat BÜYÜKKALKAN**

Özet

Geleneksel sporların toplumda bilinirliğinin veya popülaritesinin korunması önemli gözüktürken sadece bir yılın dikkate alınması ile genel eğilimlerin belirlenmesi yerine en az 5 yıllık dönemlerin gözlenmesi yararlı olacaktır.

Böylece, bu çalışmada Son 5 Yılda Türkiye'de Yağlı ve Karakucak Güreşleri ile Atlı Cirit ve Atlı Okçuluğun Popülaritesi 2016 ve 2021 yılları arasında Google ve Youtube'da aranma oranlarına belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye'de 2016 ve 2021 yılları arasında tüm kategoriler seçeneğinde, Google web ve Youtube aramalarında Yağlı ve Karakucak Güreşleri ile Atlı Cirit ve Atlı Okçuluğun Popülaritesi geleneksel spor ile ilgili aranma oranlarının sunulan değerleri ile belirli bir bölge ve zaman için grafikteki en yüksek nokta ile görece bir aramaya yönelik ilgi gösterilmiştir. Grafikteki 50 değeri yarı popüler olmayı ifade ederken "0" skoru zirveye göre %1'den daha küçük bir değeri göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları Türkiye genelinde 2016 ve 2021 yılları arasında hem Google Web hem de You Tube aramalarında yağlı güreş çok farklı ve kıyaslanamaz şekilde karakucak güreşi, atlı cirit ve atlı okçuluktan daha çok arandığını göstermektedir. Koronavirüs pandemisinin en şiddetli geçtiği 2020 yılında, kısıtlamalar ve yasaklar sebebiyle yağlı güreşe olan ilgi oranlarını büyük oranda düşürürken diğer geleneksel üç spora gösterilen ilgi dip seviyelere inmiştir. Karakucak güreşleri ile atlı cirit ve atlı okçuluk sporlarına olan ilgi You Tube video aramalarında Google web aramalarından daha yüksektir. Koronavirüs pandemisi sebebiyle 2020 yılında geleneksel sporlara olan ilginin belirgin düşüşün 2021 yılında tekrar eski seviyesine çıktığı açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak, yağlı güreş gibi karakucak güreşleri, atlı cirit ve atlı okçuluk branşlarına yönelik toplumsal ilginin artması için daha çok antrenör, sporcu ve hakem eğitilerek özellikle belediyelerin geleneksel spor kulüpleri kurması ve müsabaka ve yarışma organizasyonları düzenlemesi önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yağlı Güreş, Karakucak güreşi, Atlı Cirit, Atlı Okçuluk, Google, Youtube.

Abstract

While it seems important to preserve the awareness or popularity of traditional sports in the society, it would be beneficial to observe at least 5-year periods instead of determining the general trends by considering only one year. Thus, this study, aimed to search rates for determining the popularity of Oil and Karakucak Wrestling, Equestrian Javelin and Equestrian Archery in Turkey on Google and Youtube between 2016 and 2021 years.

In Turkey, between 2016 and 2021 in the option of all categories, values represented related to Google web and YouTube searches. Oil and Karakucak Wrestling, Equestrian Javelin and Equestrian Archery, as traditional sports offered value with a particular region and period for a relative with the highest point on the graph for time. A value of 100 is the peak popularity for the term. A value of 50 means that the term is half as popular. Likewise a score of 0 means that the term was less than one percent as popular as the peak.

The results of this study showed that oil wrestling was searched very differently and incomparably more than karakucak wrestling, equestrian javelin and equestrian archery in both Google Web and You Tube searches between 2016 and 2021 in Turkey. In 2020, when the coronavirus pandemic was at its worst, interest in oil wrestling drastically decreased due to restrictions and lockdowns, while interest in the other three traditional sports dropped to the lowest levels. Interest in karakucak wrestling, equestrian javelin and equestrian archery is higher in YouTube video searches than Google web searches. It is clearly seen that the significant decrease in interest in traditional sports in 2020 due to the coronavirus pandemic has returned to its previous level in 2021.

In conclusion, it seems important that municipalities establish traditional sports clubs and organize competitions by developing more traditional sport coaches, athletes and referees in order to increase social interest in Karakucak wrestling, equestrian javelin and equestrian archery branches such as oil wrestling.

Key words: Oil Wrestling, Karakucak wrestling, Equestrian Javelin, Equestrian Archery, Google, You Tube.

Giriş

Türkiye'de en popüler geleneksel sporu olan yağlı güreş ile birlikte karakucak güreş, atlı cirit ve atlı okçuluk atlı cirit gibi geleneksel sporların popülerliğinin ve bu etkinliklere katılımın artırılması için daha çok çaba sergilenmesinin önemi vurgulanırken küreselleşen dünyadaki gelişmeler ile 2020 yılından beri insan sağlığını ve yaşamını tehdit eden COVID-19 pandemisi günlük hayatta birçok kısıtlama ve yasakların uygulanmasına yol açmıştır. Geleneksel sporların özelliklerinin ve kültürel kimliğin korunması sorununu daha da büyütürken diğer yanda, küreselleşme, bilgi teknolojiler temelinde birleşik finansal ve ekonomik alanı

* Mersin Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Mersin (E-mail: mziyagil@gmail.com)

** Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Giresun (E-mail: fbuyukkalkan@gmail.com).

oluşturmayı ve daha da geliştirmeyi hedeflemektedir. Yine küreselleşme, ulusal ve kültürel kimliklerin homojenleşmesi, standartlaştırılması ve dünya ile uyumlaştırılması hedeflerken geleneksel sporlar ile yerel ve ulusal kimliklerin kaybolmasına yol açmaktadır.

Büyük bir seyirci kitlesine sahip yağlı güreşin tahminlerin çok ötesinde geniş bir coğrafya'da insanların sporcu ve seyirci olarak ilgi duyduğu en popüler geleneksel spor branşıdır (Türkmen, İmamoğlu ve Ziyagil, 2006). Bugün, küresel güçlerin laboratuvarlarda geliştirdiği iddia edilen virüs ile ortaya çıkan COVID-19 pandemisinin insanların sağlığını ve sosyal yaşamını en şiddetli şekilde tehdit etmektedir. Koronavirüs salgınına karşı yaşamın birçok bölümünde hükümetlerce çeşitli kısıtlama ve yasaklamalara uygulanmaktadır. Bu salgının toplumun bütünleşmesi, kültürel farkındalık, dayanışma, çeşitlilik ve dünya barışı için bir araç olarak önemi kabul edilen geleneksel spor faaliyetlerinin popülaritesini ve organize edilmesini de olumsuz etkileyip etkilemediği cevap arayan bir sorudur (Bronikowska nd Groll, 2015).

Kurumlar ve bireyler arasında çift yönlü iletişimi mümkün kılan internet, en önemli bilgi edinme ve aktarma yolu olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin en popüler geleneksel sporu olan yağlı güreşin popülaritesine kıyasla diğer geleneksel sporların sadece radyo ve televizyon kanallarında değil internette yazılı ve görsel olarak bilgi edinme, haber ve video sitelerinde ne oranda araştırıldığı ve izlendiği toplumsal ilginin göstergesi olabilir. İnternet teknolojilerinin gelişmesi insanların birbiriyle olan iletişimini kolaylaştırırken, haberleşme ve bilgi paylaşımı gibi birçok yenilikleri de beraberinde getirmiştir (<http://worldnomadgames.com/en/>). Geleneksel sporların toplumda bilinirliğinin veya popülaritesinin korunması önemli gözükürken sadece bir yılın dikkate alınması ile genel eğilimlerin belirlenmesi yerine en az 5 yıllık dönemlerin gözlenmesi yararlı olacaktır. Böylece, bu çalışmada Son 5 Yılda Türkiye'de Yağlı ve Karakucak Güreşleri ile Atlı Cirit ve Atlı Okçuluğun Popülaritesi 2016 ve 2021 yılları arasında Google ve Youtube'da aranma oranlarına belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, araştırma problemi hakkında var olan kütüphane, arşiv, internet ve benzeri kaynaklardan derlenen verilere dayalı yapılan dokümanter araştırma yöntemi kullanılmıştır. Arama motorları, internette yer alan sitelerin yazılar, dosyalar, videolar, resimler vb. gibi içeriklere göre kayıt altına alınarak arşivlendiği, listelendiği ve kullanıcıların yapmış olduğu arama sorgularına en hızlı ve en doğru şekilde sonuç vermeyi amaçlayan yazılımlar ve web siteleridir.

Google arama motoru, internet üzerinde bulunan içeriği aramak için kullanılan bir mekanizmadır. "*Trend*" kelimesi eğilim, akım, gidişat anlamlarına gelmektedir. Yani "*trend*" kelimesinin Türkçesinden yola çıkarak Google trendi (<https://trends.google.com/>) Google eğilimleri ya da başka bir deyişle arama eğilimlerini gösteren bir araç olarak tanımlanabilir. Yani arama trendleri alakalı arama terimlerine olan ilgi düzeyinin ölçülmesine yardımcı olabilir.

"*Google trends*" sitesi açıldığında, sadece bir grubun bir değişken ile ilgili zaman içerisindeki değişimi araştırılacağı gibi aynı değişkende farklı grupların eğilimlerinin karşılaştırılması da yapılabilir. Trendlerin veya eğilimlerin belirlenmesinde şu değişkenlerin kullanılması mümkündür.

Coğrafi sınırlama: Dünya genelinde ve ülkeler genelinde aramanın sınırlandırılması mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada, Türkiye geneli sınırlaması kullanılmıştır.

Zaman sınırlaması: Saat, gün, ay, yıl sınırlaması seçenekleri vardır. Türkiye'de 2016 ve 2021 yılları arasında yağlı güreş ile birlikte karakucak güreş, atlı cirit ve atlı okçuluk atlı cirit gibi geleneksel sporların Google ve Youtube'da aranma oranlarına belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Kategori sınırlaması: Bu bölümde, tüm kategoriler seçeneği ile alış verişten bilime, finanstan sağlığa ve spora kadar birçok kategori seçeneği sunulmuştur. Çalışmada sadece "*tüm kategoriler*" seçeneği kullanılmıştır.

Arama grubu sınırlaması: Bu bölümde, Google web arama, görsel arama, Google

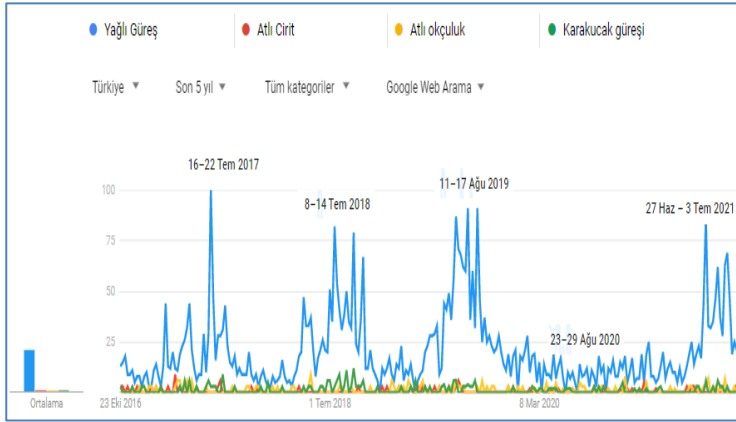
haberler arama, Google alışveriş ve Youtube arama seçenekleri sunulmuştur. Çalışmada, Google web arama ve Youtube arama seçenekleri kullanılmıştır.

Eğilimde sunulan değerler ve sayılar, belirli bir bölge ve zaman için grafikteki en yüksek nokta ile görelili bir aramaya yönelik ilgiyi göstermektedir. 100 değeri, dönemin en yüksek poplrliliğini göstermektedir. Yine 50 değeri ise, bunun yarısı kadar popüler anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, 0 değeri, görelili bir aramaya yönelik ilginin en yüksek poplrliliğinin %1'inden daha az popüler olduğunu göstermektedir.

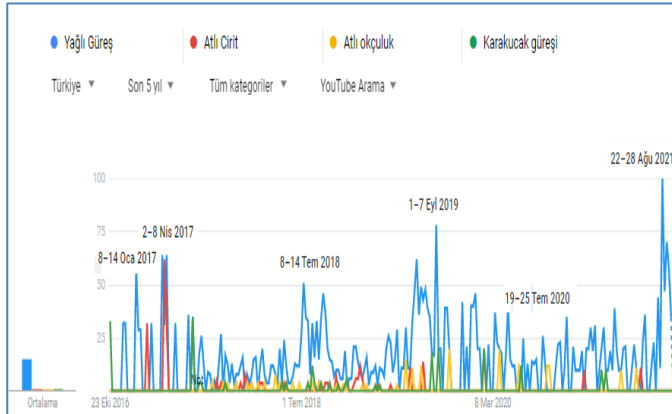
Bulgular

Bu alışma bulguları, “<https://trends.google.com>” adresinde yapılan aramalar karřılařtırılmalđ şekilde grafikler 1 ve 2’de sunulmuştur.

Grafik 1. 2016 ile 2021 yılları arasında (Son 5 Yılda) Yağlı ve Karakucak Güreşleri ile Atlı Cirit ve Atlı Okçuluğun Türkiye’de Google’da Arama Oranlarının Karşılaştırılması.

Grafik 2. 2016 ile 2021 yılları arasında (Son 5 Yılda) Yağlı ve Karakucak Güreşleri ile Atlı Cirit ve Atlı Okçuluğun Türkiye’de You Tube’da Arama Oranlarının Karşılaştırılması.

Tartışma

Kültürel değer olarak geleneksel spordan yağlı güreş ile birlikte karakucak güreşi, atlı cirit ve atlı okçuluk atlı cirit ile ilgili haberleşme ve bilgi paylaşımı gibi birçok yenilikleri bünyesinde barındıran internette yazılı ve görsel unsurların yer alması ile toplumun paylaşımına açılması, kuşaklararası ortak duygu ve inançlar ile spor kültürünün paylaşımını günümüz koşulları içerisinde uzun süreli etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik yapılan bu çalışmada, geleneksel güreşler ile atlı cirit ve atlı okçuluk sporlarının son 5 yılda Google ve Youtube arama oranlarının araştırılması amaçlanmıştır. Türkiye’de geleneksel spora gösterilen ilgi düzeyinin

belirlenmesi başta Etnospor Konfederasyonu olmak üzere ilgili federasyonlara ve yerel yönetimlere faaliyetlerinde toplumsal ilginin seviyesi konusunda bilgi verecektir.

Google Web aramada son 5 yılda Yağlı güreşe olan ilgi dalgalı şekilde karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluktan çok daha büyüktür. Yağlı güreşe olan ilgi 2017 Temmuz ayında en yüksek değere çıkarken 2018 Temmuz ayındaki hafif azalmayla 2019 Ağustos ayında 2017 Temmuz ayı seviyelerine yaklaşmıştır. Bu artış eğilimine takiben Koronavirüs pandemisinin en şiddetli geçtiği 2020 yılı boyunca yağlı güreşe Google Web aramada gösterilen ilgi yarı yarıya düşmüş ve 2021 yılının Haziran ve Temmuz aylarında tekrar 2019 Ağustos ayı seviyelerine yaklaşmıştır. Karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluk sporlarına olan düşük ilgi son 5 yılda küçük dalgalanmalar ile aynı seviye kalmıştır (Grafik 1).

You Tube aramada 2017 Nisan ayında yağlı ve karakucak güreşlerine olan ilgi benzer şekilde zirve değerlere çıkarken diğer yıllarda yağlı güreş sürekli şekilde karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluktan videolarda daha çok izlenmiştir. Yağlı güreşe olan ilgi 2019 Eylül ayında en yüksek değere çıkarken Koronavirüs pandemisinin en şiddetli geçtiği 2020 yılı boyunca yağlı güreşe You Tube aramada gösterilen ilgi yarı yarıya düşmüş ve 2021 Ağustos ayında son 5 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluk sporlarına olan düşük ilgi 2020 yılında hafifçe artarken diğer 4 yılda küçük dalgalanmalar ile aynı seviye kalmıştır (Grafik 2).

Yağlı güreşin popülaritesi referans alınarak yapılan karşılaştırmalarda karakucak güreşleri, atlı cirit ve atlı okçuluk gibi geleneksel sporlar Google Web ve You Tube aramalarında en düşük seviyede seyrettiği bir gerçektir. Bu kapsamda geleneksel sporların son 5 yılda koronavirüs pandemisi gibi olumsuz gelişmelerden etkilendiği ve her zamankinden daha çok geliştirme ve yaygınlaştırma projelerinin kapsayan çalışmalara ihtiyaç duyduğu açıktır. Ulusal ve uluslararası geleneksel spor ve oyun organizasyonlarının eksikliğini kapatacak haber ve görsellerin sosyal medya, Google Web ve YouTube üzerinden topluma servis edilmesi gerekmektedir. Özellikle TRT'nin çektiği tarihi ve sosyal içerikli tüm dizilerde senaryolarda geleneksel sporlara yer verilmelidir. Geleneksel sporlar konusunda farkındalık yaratan ve toplumun ilgisi çeken "*Muhteşem Yüzyıl*" dizisi örnek olarak gösterilebilir.

Diğer yanda, Fişne, Bardakçı ve Karagöz (2017) güreş sporuna yönelik toplumsal ilginin düşük olduğunu ve Uluslararası literatürdeki benzer çalışmalar başka toplumlarda da geleneksel sporlara yönelik ilginin azaldığını göstermektedir. Bu noktadan hareketle toplumda yağlı ve karakucak güreşleri ile atlı cirit ve atlı okçuluk gibi popüler sporların sosyal medya internette farklı görsel, oyun ve yazılar ile çekici ve ilginç yaklaşımlar ile sunulması olağanüstü koşullarda geleneksel sporlara yönelik ilgi korunabilecektir. Bunlardan yağlı güreş ve atlı cirit gibi geleneksel sporların ve oyunların geleceği konusunda sunulan bir araştırmada, bir yandan geleneksel sporların korunması, yeniden keşfedilmesi, geliştirilmesi ve bir yandan herkes için spor hareketinin birlikte gelişimi, biri birine paralel olmasa da, her ikisi de büyük ölçüde belirgin şekilde gelişmektedir. Gelecekte bu ilişkinin olumlu yönde gelişeceği öngörülmektedir (Palm, 2008). COVID-19 pandemisi tahmin edilmeyen küresel sorun olarak yağlı güreş ile diğer geleneksel sporları organizasyonlarını da olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde yağlı güreş sevenler alternatif olarak sosyal medya ile Google ve YouTube arama motorlarına yönelerek seyir arularını sanal Dünya'da gidirmektedir.

Sonuç olarak Google Web aramada son 5 yılda Yağlı güreşe olan ilgi dalgalı şekilde karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluktan çok daha büyüktür. Karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluk sporlarına olan düşük ilgi son 5 yılda küçük dalgalanmalar ile aynı seviye kalmıştır. Diğer yanda, You Tube aramada 2017 Nisan ayında yağlı ve karakucak güreşlerine olan ilgi benzer şekilde zirve değerlere çıkarken diğer yıllarda yağlı güreş sürekli şekilde karakucak güreşi ile atlı cirit ve atlı okçuluktan videolarda daha çok izlenmiştir.

Bu bulguların ışığında özellikle Türkiye'de Yağlı güreş ile birlikte diğer geleneksel oyun ve sporların geliştirilmesi için;

(1) Başta Etnospor Konfederasyonu olmak üzere geleneksel Sporlar Federasyonu, Üniversitelerin spor bilimleri fakültesi ile beden eğitimi ve spor yükseköğretim kurumlarının katılacağı

ortak projede Google ve Youtube arama motorlarında yazılı ve görsel materyallerin hazırlanması,

(2) Arama motorlarına hızlı erişim için cep telefonlarına indirilebilen “*Geleneksel Sporlar veya etnospor*” başlıklı uygulamaların hazırlanması,

(3) YÖK kapsamında tüm Spor Bilimleri Fakülteleri ve BESYO’larda zorunlu ders haline getirilmesi ve tüm öğrencilerin eğitimin parçası olarak bu organizayonda gönüllü olarak görev alması,

(4) öncelikle Spor Bilimleri Fakülteleri ve BESYO öğrencilerinin katılacağı geleneksel oyun ve sporların organizasyonunun ulusal düzeyde yapılması,

(5) geleneksel spor ve oyunların sinema, TV ve sosyal medyada görsel materyallerle işlenmesi,

(6) geleneksel spor ve oyun etkinliklerine belediyelerin aktif katılımının sağlanması yararlı olacağı önerilmektedir.

Referanslar

Fişne, M., Bardakçı, S. ve Karagöz, Y. (2017). Ata Sporumuz Güreşe Yönelik Günümüzdeki Toplumsal Bakışın Değerlendirilmesi, CBÜ Bed Eğt Spor Bil Dergisi: 12(1) 28-42.

Palm, J. (2008). The Future of Traditional Games and Sports. TAFISA Magazine; Traditional Sport and Games: New Perspectives on Cultural Heritage. 4th Busan TAFISA World Sport for All Games.

Türkmen, M., İmamoğlu, O. ve Ziyagil, M.A., (2006). “Türkiye’de Güreş Sporunun Popülaritesi ve Seçilmiş Bazı Spor Dalları İle Karşılaştırılması”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 163, ss: 77.

Bronikowska, M. and Groll, M. (2015). Definition, Classification, Preservation and Dissemination of Traditional Sports & Games in Europe. TAFISA RECALL.

<http://worldnomadgames.com/en/> (Erişim Tarihi, 20.09.2021).

TÜRKİYE'DE 2016-2021 DÖNEMİNDE YAĞLI GÜREŞ VE MATRAK TERİMLERİNİN GOOGLE VE YOUTUBE'DA ARANMA ORANLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of Searching Rates of Oily Wrestling and Matrak Terms on Google and YouTube in the period of 2016 to 2021 in Turkey

Mehmet Akif ZİYAGİL*, Ferhat BÜYÜKKALKAN**

Özet

Son yıllarda Türkiye'nin en popüler geleneksel sporu olan yağlı güreşe kıyasla diğer geleneksel sporların popülaritesi ve gelişim düzeyleri değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin en popüler geleneksel sporu yağlı güreşe kıyasla Google ve Youtube'da matrak sporu terimlerinin aranma oranlarının kıyaslanması amaçlamaktadır.

Türkiye'de 2016 ve 2021 yılları arasında tüm kategoriler seçenğinde, Google web ve Youtube aramalarında Yağlı Güreş ile Matrak sporunun Popülaritesi ile ilgili aranma oranlarının sunulan değerleri ile belirli bir bölge ve zaman için grafikteki en yüksek nokta ile göreceli bir aramaya yönelik ilgi gösterilmiştir. Grafikteki 50 değeri yarı popüler olmayı ifade ederken "0" skoru zirveye göre %1'den daha küçük bir değeri göstermektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, matrak sporunun You Tube'da 2016 ve 2017 yılları arasında ve Google Web'te sadece 2016 yılında yağlı güreşten daha çok arandığını göstermektedir. Yine, kovid 19 pandemisinde 2020 yılında yağlı güreş ve matrak sporuna gösterilen ilgi benzer şekilde en alt düzeye düşmüştür. Pandeminin şiddetinin azaldığı Türkiye'de 2021 yılında yağlı güreşin popülarlığı son 5 yılın en yüksek seviyesine çıkarken matrak sporunun aranma oranları en alt düzeye düşmüştür.

Sonuç olarak, 2011 yılında başlayan "Muhteşem Yüzyıl" adlı televizyon dizisinin topluma tanıttığı matrak sporuna gösterilen büyük ilgi 2017 yılına kadar sürmüştür. Geleneksel sporlara yönelik ilginin yaygınlaştırılmasında internette kitlelerin ilgisini çekecek yazı, kitap, video ve oyun gibi araçların üretimi ve tanıtılmasından daha ziyade popüler televizyon dizilerinde senaryosunda geleneksel sporlarında yer alması daha etkili gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yağlı Güreş, Matrak, Muhteşem Yüzyıl, Google, Youtube.

Abstract

In recent years, the popularity of other traditional sports has been evaluated in comparison with the oil wrestling known as the most popular traditional sport in Turkey. This study aims to compare the search rates of Turkey's most popular traditional sports, oil wrestling and Matrak Sport on Google and You Tube.

In Turkey, from June 2016 to September 2021 in the option of all categories, values represented related to Google web and YouTube searches with respect to the terms of oil wrestling and Matrak sport offered value with a particular region and period for a relative with the highest point on the graph for time. A value of 100 is the peak popularity for the term. A value of 50 means that the term is half as popular. Likewise a score of 0 means that the term was less than one percent as popular as the peak.

The results of this study showed that sport of matrak was more searched on YouTube between 2016 and 2017, only on Google Web in 2016 than oil wrestling. Again, interest in oil wrestling and matrak sport has similarly declined in 2020 during the covid 19 pandemic. In Turkey, where the severity of the pandemic has decreased, the popularity of oil wrestling has reached the highest level of the last 5 years in 2021, while the search rates for matrak sports have decreased to its the lowest level.

In conclusion, great interest of society to matrak sports due to the television series "The Magnificent Century" starting in 2011, continued until 2017. Rather than producing and promoting tools such as articles, books, videos and games that will attract the attention of the masses on the internet, it seems more effective to take part in traditional sports in the scenario of popular television series in spreading the interest towards traditional sports.

Key words: Oily Wrestling, Matrak, Magnificent Century, Google, You Tube.

Giriş

Küreselleşme çağında dünyadaki tüm halkların kültür, kimlik ve yaşam biçimlerinin korunması ve yeniden doğuşu, tarihi ve kültürel mirasının yeniden canlanması, toplumda

* Mersin Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Mersin (E-mail: mziyagil@gmail.com)

** Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Giresun (E-mail: fbuyukkalkan@gmail.com).

dostluğun güçlendirilmesi ve geleneksel değerlerin korunmasına yönelik zorluklar ile mücadelede önemli olan stratejilerden biride, unutulmuş geleneksel sporların canlandırılması ve bu konuda toplumun farkındalığının artırılmasıdır.

Geleneksel spor ve oyunların bilinirliklerinin artması ve yaygınlaşmasına yönelik faaliyetler ile kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel oyun ve sporların, eğitim ve müsabaka veya yarışma ile ilgili etkinliklerinin muhafazası, icrası ve sürdürülebilirliği adına daha kalıcı ve sistemli bir hale getirilmesine ihtiyaç vardır.

Büyük bir seyirci kitlesine sahip yağlı güreşin tahminlerin çok ötesinde geniş bir coğrafya’da insanların sporcu ve seyirci olarak ilgi duyduğu en popüler geleneksel spor branşıdır (Türkmen, İmamoğlu ve Ziyagil, 2006). Diğer yanda, “*Muhteşem Yüzyıl*” adlı televizyon dizisi ile meşhur olan “*matrak*” sporu çok popüler olmuş ve dizinin başladığı 2011 yılından 2017 yılına kadar yüksek popülerlik seviyesini korumuş bir geleneksel spordur. Her ne kadar “*Muhteşem Yüzyıl*” senaryosunda yer alan “*Matrakçı Nasuh*” lakabıyla tanınan 16. yüzyılda yetişmiş matematik, tarih, coğrafya, kartografi, topografya, silahşörlük ve hat gibi bilim ve sanat alanlarında değerli eserler kaleme almış önemli bilim insanlarından Nasûh b. Abdullâh’ın bu oyunun mucidi olduğunu düşünülse de, matrak oyununun ondan önce de bilinen harp hazırlığı olduğudur. Kuralları ve ilkeleri belirlenmiş bir savaş eğitimi olan bu oyun ve sporda, matrak adı verilen sopanın ucuna sarılan yumuşak malzeme ile gerçek kılıçla eğitimde meydana gelebilecek ölümcül yaralanmaların engellenmesiyle savaş talimleri eğlenceli bir oyuna dönüşmüştür (Yurdaydın, 2003; Unat, 2016).

Geleneksel sporların canlandırılması ve geliştirilmesi için çeşitli tanıtım ve etkinliklerle insanların bu organizasyonla ilgili farkındalık düzeylerinin artırılması gerekli gözükmektedir. Çünkü geleneksel oyun ve sporların bilinmesi, yaşatılması ve çok sayıda çocuk, genç ve yetişkinin aktif ve pasif katılımının artırılmasında bu tip araştırmaların genel eğilimleri belirleme açısından büyük etkisinin olacağı düşünülebilir.

Kurumlar ve bireyler arasında çift yönlü iletişimi mümkün kılan internet, en önemli bilgi edinme ve aktarma yolu olarak gösterilmektedir. Bu amaç için sadece radyo ve televizyon kanallarında değil internette yazılı ve görsel olarak bilgi edinme, haber ve video sitelerinde ne oranda araştırıldığı ve toplumda popüler olan sanatçılarında katıldığı tanıtım programlarının ne oranda izlendiği toplumsal ilginin göstergesi olabilir. İnternet teknolojilerinin gelişmesi insanların birbiriyle olan iletişimini kolaylaştırırken, haberleşme ve bilgi paylaşımı gibi birçok yenilikleri de beraberinde getirmiştir (<http://worldnomadgames.com/en/>). Böylece bu çalışmada, Türkiye genelinde Google ve Youtube’da Haziran 2016 dan Eylül 2021’e kadar uzanan 5 yıllık bir dönemde Türkiye’nin en popüler iki geleneksel spor olan yağlı güreşe kıyasla gelişen geleneksel spor matrak terimlerinin aranma oranlarının araştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, araştırma problemi hakkında var olan kütüphane, arşiv, internet ve benzeri kaynaklardan derlenen verilere dayalı yapılan dokümanter araştırma yöntemi kullanılmıştır. Arama motorları, internette yer alan sitelerin yazılar, dosyalar, videolar, resimler vb. gibi içeriklere göre kayıt altına alınarak arşivlendiği, listelendiği ve kullanıcıların yapmış olduğu arama sorgularına en hızlı ve en doğru şekilde sonuç vermeyi amaçlayan yazılımlar ve web siteleridir.

Google arama motoru, internet üzerinde bulunan içeriği aramak için kullanılan bir mekanizmadır. “*Trend*” kelimesi eğilim, akım, gidişat anlamlarına gelmektedir. Yani “*trend*” kelimesinin Türkçesinden yola çıkarak google trendi (<https://trends.google.com/>) Google eğilimleri ya da başka bir deyişle arama eğilimlerini gösteren bir araç olarak tanımlanabilir. Yani arama trendleri alakalı arama terimlerine olan ilgi düzeyinin ölçülmesine yardımcı olabilir.

“*Google trends*” sitesi açıldığında, sadece bir grubun bir değişken ile ilgili zaman içerisindeki değişimi araştırılacağı gibi aynı değişkende farklı grupların eğilimlerinin karşılaştırılması da yapılabilir. Trendlerin veya eğilimlerin belirlenmesinde şu değişkenlerin

kullanılması mümkündür.

Coğrafi sınırlama: Dünya genelinde ve ülkeler genelinde aramanın sınırlandırılması mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada, Türkiye geneli sınırlaması kullanılmıştır.

Zaman sınırlaması: Saat, gün, ay, yıl sınırlaması seçenekleri vardır. Türkiye’de Haziran 2016 ve Eylül 2021 tarihleri arasındaki son 5 yıllık dönemde yağlı güreş ve matrak sporu terimlerinin aranma oranları araştırılmıştır.

Kategori sınırlaması: Bu bölümde, tüm kategoriler seçeneği ile alış veristen bilime, finanstan sağlığa ve spora kadar birçok kategori seçeneği sunulmuştur. Çalışmada sadece “tüm kategoriler” seçeneği kullanılmıştır.

Arama grubu sınırlaması: Bu bölümde, Google web arama, görsel arama, Google haberler arama, Google alışveriş ve Youtube arama seçenekleri sunulmuştur. Çalışmada, Google web arama ve Youtube arama seçenekleri kullanılmıştır.

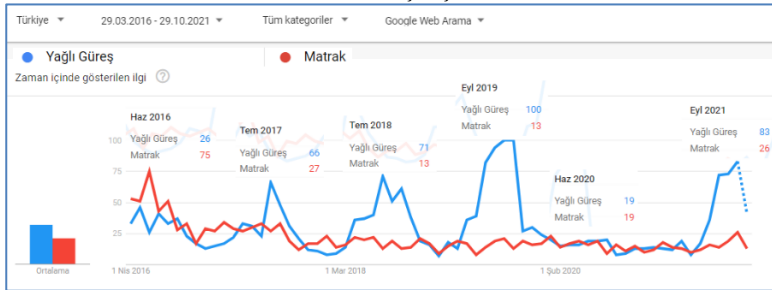
Eğilimde sunulan değerler ve sayılar, belirli bir bölge ve zaman için grafikteki en yüksek nokta ile göreceli bir aramaya yönelik ilgiyi göstermektedir. 100 değeri, dönemin en yüksek popürlüğünü göstermektedir. Yine 50 değeri ise, bunun yarısı kadar popüler anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, 0 değeri, göreceli bir aramaya yönelik ilginin en yüksek popürlüğünün %1'inden daha az popüler olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Çalışma bulguları, “<https://trends.google.com>” adresinde yapılan aramalar karşılaştırmalı şekilde grafikler 1 ve 2’de olarak sunulmuştur.

Grafik 1. 2016 ve 2021 yılları arasında (Son 5 Yılda) Yağlı Güreş ve Matrik Sporunun You Tube Video Kanalında Aranma Oranlarının Karşılaştırılması.

Grafik 2. 2016 ve 2021 yılları arasında (Son 5 Yılda) Yağlı Güreş ve Matrik Sporunun Google Web’te Aranma Oranlarının Karşılaştırılması.

Tartışma

Kültürel değer olarak geleneksel spor ve oyunlar ile ilgili haberleşme ve bilgi paylaşımı gibi, birçok yenilikleri bünyesinde barındıran internette yazılı ve görsel unsurların yer alması ile toplumun paylaşımına açılması, kuşaklararası ortak duygu ve inançlar ile spor kültürünün paylaşımını günümüz koşulları içerisinde etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik bu çalışmada, Türkiye’nin en popüler geleneksel sporu olan cirit ve yağlı güreşlere kıyasla Dünya Göçebe Oyunları ve Etnospor terimlerinin Google ve Youtube arama motorlarında aranma oranlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Matrik sporu, 2016 yılının Haziran ayından başlayarak 2017 yılının Temmuz ayına

kadar You Tube kanalında videoların aranmasında yağlı güreşten daha çok popüler gözükmektedir.. Bu tarihten itibaren 2018 ve 2019 Temmuz aylarında yağlı güreşe gösterilen ilgi matrak sporuna olan ilgiyi geçmiştir. Yağlı güreş 2020 yılındaki kovid 19 pandemisi sırasında popülerliğinin yarısı korunurken matrak bu dönemde yağlı güreşin yarısı kadar ilgi toplamıştır. Kovid 19 pandemisinin şiddetini azalttığı 2021 yılının Eylül ayında 2016 ile 2020 yılları arasında topladığı ilginin üzerine çıkarken matrak sporuna olan ilgi en düşük seviyede kalmıştır (Grafik 1). Matrik sporunun 5 Ocak 2011 yılında başlayan “*Muhteşem Yüzyıl*” adlı dizi filmde izleyicilerle buluşması ve sevilmesi 2017 yılına kadar büyük ilgi toplamıştır. Matrik sporu artan popülerliği bu dizi filmin etkisiyle olduğu açıktır. İzleyicilerin sevilen dizilerde yer alan sanatçılar ve aktivitelere önemli derece ilgi gösterdiği gerçektir

Diğer yanda, Matrik sporu, 2016 yılının Haziran ayından başlayarak 2017 yılının Temmuz ayı öncesine kadar Google Web aramasında yağlı güreşten daha çok popüler gözükmektedir. Bu tarihten itibaren 2018 Temmuz ve 2019 Eylül ayları arasında yağlı güreşe gösterilen ilgi matrak sporuna olan ilginin 4-5 katına ulaşmıştır. Yağlı güreş ve matrik sporu, 2020 yılındaki kovid 19 pandemisi sırasında popülerliklerinin en düşük seviyelerine ulaşmıştır. Kovid 19 pandemisinin şiddetini azalttığı 2021 yılının Eylül ayında 2016 ile 2020 yılları arasında topladığı ilginin üzerine çıkarken matrak sporuna olan ilgi en düşük seviyede kalmıştır (Grafik 2).

Çalışmalarında Fişne, Bardakçı ve Karagöz (2017) güreş sporuna yönelik toplumsal ilginin düşük olduğunu ve Uluslararası literatürdeki benzer çalışmalar başka toplumlarda da geleneksel sporlara yönelik ilginin azaldığını göstermektedir. Bu noktadan hareketle toplumda en popüler sporlar arasına geleneksel sporlarında girmesi için daha çok planlı etkinliğe ve araştırmaya ihtiyaç olacağı açıktır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ile Uluslararası Herkes için Spor Birliğinin (TAFISA) geleneksel sporların ve sporun hoşgörü, bütünleşme, kültürel farkındalık, dayanışma, çeşitlilik ve dünya barışı için bir araç olarak önemini kabul ettiği Busan toplantılarında, geleneksel sporların korunmasına, canlandırılmasına yönelik birçok bildiri sunulmuştur. Bunlardan geleneksel oyun ve sporların geleceği konusunda sunulan bir araştırmada, bir yandan geleneksel sporların korunması, yeniden keşfedilmesi, geliştirilmesi ve bir yandan herkes için spor hareketinin birlikte gelişimi, biri birine paralel olmasa da, her ikisi de büyük ölçüde belirgin şekilde gelişmektedir. Gelecekte bu ilişkinin olumlu yönde gelişeceği öngörülmektedir (Palm, 2008). Sportif faaliyetlerin dünyanın bir yerinden diğerine göçü, rekabete dayalı sporlarla sınırlı olmayıp, eğlence aktiviteleri, sağlık odaklı rekreasyonel uygulamalar, ruhsal katılım, estetik performansları ve oyunları içermektedir.

Özellikle Türkiye’de matrik gibi geleneksel oyun veya sporların geliştirilmesi için;

(1) Google ve Youtube arama motorlarında yazılı ve görsel materyallerin projelendirilerek hazırlanması,

(2) Arama motorlarına hızlı erişim için cep telefonlarına indirilebilen “*Geleneksel Sporlar veya etnospor veya Göçebe Oyunları*” başlıklı uygulamaların hazırlanması,

(3) YÖK kapsamında tüm Spor Bilimleri Fakülteleri ve BESYO’larda zorunlu ders haline getirilmesi ve tüm öğrencilerin eğitimin parçası olarak bu organizayonda gönüllü olarak görev alması,

(4) öncelikle Spor Bilimleri Fakülteleri ve BESYO öğrencilerinin katılacağı geleneksel oyun ve sporların organizasyonunun ulusal düzeyde yapılması,

(5) geleneksel spor ve oyun etkinliklerine belediyelerin aktif katılımının sağlanması ve

(6) geleneksel spor ve oyunların sinema, TV ve sosyal medyada görsel materyaller yer alması ve sinema sektörü ile işbirliğine gidilmesi yararlı olacaktır.

Referanslar

Fişne, M., Bardakçı, S. ve Karagöz, Y. (2017). Ata Sporumuz Güreşe Yönelik Günümüzdeki Toplumsal Bakışın Değerlendirilmesi, CBÜ Bed Eğt Spor Bil Dergisi: 12(1) 28-42.

Palm, J. (2008). The Future of Traditional Games and Sports. TAFISA Magazine; Traditional Sport and Games: New Perspectives on Cultural Heritage. 4th Busan TAFISA World Sport for All Games.

Türkmen, M., İmamoğlu, O. ve Ziyagil, M.A., (2006). “Türkiye’de Güreş Sporunun Popülaritesi ve Seçilmiş Bazı Spor Dalları İle Karşılaştırılması”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 163, ss: 77.

Unat, Y. (2016).16. Yüzyılda Osmanlılarda Çok Yönlü Bir Bilim İnsanı: Matrakçı Nasuh, Dört Öge-Yıl 4-Say 9-Nisan,17-35.

Yurdaydın, H. G. (2003). Matrakçı Nasuh. TDV İslâm Ansiklopedisi, 28, 143-145. <http://worldnomadgames.com/en/> (Erişim Tarihi, 20.09.2021).

SOSYAL AĞ ANALİZİ İLE İZLEYİCİLERİN YOUTUBE'DA "YAĞLI GÜREŞ" ETİKETLİ VİDEOLARA KARŞI İLGİ VE DUYGU DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Determining the Interest and Emotion Levels of the Viewers toward Videos Labeled "Oil Wrestling" on YouTube by Social Network Analysis

Ferhat BÜYÜKKALKAN *, Mehmet Akif ZİYAGİL**

Özet

Dijitalleşmenin getirdiği imkanlar ile sosyal medyanın toplumu etkilemesinin yolları, sosyal ilişkilerin karmaşık yapısını ortaya çıkarılması ve yorumlanması "Sosyal Ağ Analizi" ile değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, çalışmamız YouTube'da "Yağlı Güreş" etiketli videoların sosyal ağ analiziyle bu spora yönelik izleyicilerin ilgi ve duygu düzeyinin belirlenmesini amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın ile büyük veri (Big Data) analizinin bir parçası olan Sosyal Ağ Analizi (Social Network Analysis) yöntemi ile Sosyal Ağ platformlarından ücretsiz video barındırma sitesi olan YouTube'daki "Yağlı Güreş" etiketli videolar incelenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları; 2016 ile 2019 yılları arasında en çok reyting alan yağlı güreş videolarına yönelik duygularını belirten toplam 115 bin 499 izleyicinin %96.23'ü beğenirken %3.77 beğenmemiştir. Son 10 yılda YouTube'da yüklenmiş "Yağlı Güreş" ile ilgili videoların en çok 2017'de 8 milyon 716 bin 086 kullanıcı izlemiştir. Pandeminin ikinci yılı olan 2021'de 2017'deki zirve izleyici sayısının yaklaşık yarısına yakın değeri temsil eden 4.960.290 düzeyine çıkmıştır.

Türkiye'de en çok seyircisi olan Yağlı güreşin videolarının içeriğinin ve özelliklerinin izleyicilerin büyük ölçüde beklentilerini karşıladığı sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Yağlı Güreş, Sosyal Ağ Analizi, YouTube, NodeXL

Abstract

The possibilities brought by digitalization and the ways social media affect society, revealing and interpreting the complex structure of social relations are evaluated with "Social Network Analysis". In this context, our study aims to determine the level of interest and emotion of the viewers towards this sport through the social network analysis of the videos labeled "Oil Wrestling" on YouTube.

In this study, videos labeled "Oil Wrestling" on YouTube, a free video hosting site from Social Network platforms, were examined with the Social Network Analysis method, which is a part of big data analysis.

The results of this study showed that out of a total of 115,499 viewers expressing their feelings towards the oil wrestling videos that received the highest ratings between 2016 and 2019, 96.23% liked it while 3.77% disliked it. In 2017, 8 million 716 thousand 086 users watched the videos about "Oil Wrestling" uploaded on YouTube in the last 10 years. In 2021, the second year of the pandemic, it rose to 4,960,290, representing nearly half of the peak viewership in 2017.

It can be concluded that the content and features of the videos related to the oil wrestling with its a large number of viewers audience in Turkey, largely meet the expectations of the audience.

Keywords: Oil Wrestling, Social Network Analysis, YouTube, NodeXL

Giriş

Türklerin yüzyıllardan beri yapageldiği "Yağlı Güreş" geleneksel sporlarımızdan birsidir. Dünya üzerinde yüzyıllar öncesinden yapılmaya başlanan faaliyetler için "geleneksel" kelimesi kullanılmaktadır. Buradaki geleneksellik bir faaliyetin yüzyıllar öncesinden, toplumun belleğinde oluşturduğu anlam ve işlevlerdeki değişimi ile bunların kuşaktan kuşağa aktarımını ifade etmektedir.

Türkler açısından bakıldığında geleneksel sporlardan güreşin, bilinen türlerinden en fazla takip edileni ve uygulananıdır. Ata sporlarımızdan birisi olan Yağlı Güreş, eskiden karakucak şeklinde kuru olarak yapılırken, özellikle Anadolu'ya yerleştikten sonra bilhassa Ege bölgesindeki Türklerin zeytinyağı ile tanışması ile birlikte yağ sürünerek ve davul zurna eşliğinde yapılmaya başlamıştır.

Yağlı güreşler Türk toplumu açısından sadece bir mücadele sporu olmayıp, farklı anlamlar da taşımaktadır. Savaşa hazırlık durumunda düşmana bilenme, ruhun tatmini noktasında gücün kutsanması, milli gücü anlatan mitlerin meydana gelmesi ve ahlak gibi manevi bir değer eğitimi hatta içgüdüsel olarak beslenmesi, kuvvet ile inancın yek vücut hale getirilmesi, hatta zaman zaman ibadetin sembolleşmesidir. Türklerin yerleştiği her yerde, takvimle de bağlantılı şekilde koyunlarla kuzuların katımında, toylarda, ocak tütürmede,

* Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Giresun (E-mail: fbyukkalkan@gmail.com).

** Mersin Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Mersin (E-mail: mziyagil@gmail.com)

bayramlar ve sair törenlerde mutlak surette güreşin kendisine yer bulduğu ödüllerin dini motifler çerçevesinde verildiği de bilinmektedir.

Günümüz dünyasının küreselleşmesiyle beraber; kökleri çok eskilere dayanan geleneksel sporlara ilginin, popüler sporlar karşısında geri kaldığı gerçeği ile karşı karşıya olduğu düşünülecek olursa Yağlı Güreşlerin hak kettiği değerine yeniden yükseltilmesi ilginin devamlılık ile kalıcılığının sağlanması Türk spor tarihi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın ile; YouTube veri tabanında aranma ve izlenme oranları büyük bir hızla artan YouTuber'lar (fikir liderleri) (Procter ve ark. 2013) tarafından oluşturulmuş “*Yağlı Güreş*” içerikli görsel materyallere yapılan yorumlar ile bireylerin ihtiyaçlarına cevap verip vermediği sosyal ağ analizi yöntemiyle incelemektir.

Sosyal ağlardan bilgi edinmek, giderek hem endüstrinin hem de akademisyenlerin ilgisini çekmektedir. Sosyal yapının kişilerarası bir ağ olduğunu vurgulayan bu yöntem ile sosyal rolleri tanımlamaya davranışsal ve yapısal kalıplar içeriğiyle karşılaştırılarak insanların birbiriyle etkileşimi incelenebilir (Merton 1968; Luo & Zhong, 2015).

Sosyal ağlar iyi analiz edildiğinde, analiz edilen topluluk hakkında çok değerli bilgiler sağlanabilir. Bir sosyal ağın analiz sürecinde öncelikle ağdaki bireyler belirlenir. Düğümler ağdaki aktörleri temsil ederken, bağlantılar (kenarlar) bu aktörler arasındaki ilişkileri gösterir (Lee ve Bonk, 2016). Ağdaki bu bireylerin kişilikleri ve ilişkileri hakkında bilgi toplanır. Son olarak veriler çeşitli yaklaşımlarla incelenir ve istenilen bilgilere hem görsel hem de istatistiksel bir analiz ile ulaşılmaya çalışılır (Fırat ve ark. 2017). Bu yaklaşımla Türkiye’de ilk defa YouTube’a yüklenmiş Geleneksel Sporlarımızdan “*Yağlı Güreş*” Etiketli Videoların Sosyal Ağ Analiziyle bu spora yönelik izleyicilerin ilgi ve duygu düzeyi belirlenecektir.

Yöntem

Bu çalışma son zamanlarda popüleritesi artan bir sosyal ağ analizi çalışması olarak tasarlanmıştır. Sosyal ağ analizleri, düğüm (node) grupları ve bağlantıları (edge) arasındaki ilişkileri belirli algoritmalar ile incelemek için analitik bir yöntem izler. Düğümler bireysel aktörleri temsil ederken, bağlantılar (kenar) bu aktörler arasındaki ilişkileri gösterir. Özetle, kenar, iki varlık arasındaki herhangi bir ilişki veya bağlantı biçimidir (Luo & Zhong, 2015; Lee & Bonk, 2016; Tunali, 2016). Sosyal ağ analizleri, farklı aktörler ve somut (malzeme, hizmet) veya soyut (sosyal destek, bilgi, etki) kaynaklar arasındaki bir dizi teknik ve yöntemden oluşur. Sosyal yapının kişilerarası bir ağ olduğunu vurgulayan bu yöntem, sosyal medyada var olan kişilerarası ilişkileri, bütünsel bir ağın ise birçok düğümü arasındaki ilişkileri inceler (Akhtar, 2014; Luo & Zhong, 2015).

Springer ve Steiguer (2011) çalışmalarında sosyal ağ analiz sürecini 3 adımda sunmuşlardır. Bu adımlar: Ağ tanımlama, sosyal etkileşim verilerini toplama ve verilerin analizidir. Sosyal ağ analizinde kullanılan kavramların çoğu, araştırmacıların gerçek hayatta gözlemledikleri ve teorik olarak ilgilendikleri olguları açıklama çabasının ürünüdür, bireyi sosyal bağlamında inceleme fırsatı sunar. (Wasserman & Faust, 1994).

Sosyal ağ analizi yöntemiyle Türkiye kaynaklı YouTube veri tabanına yüklenmiş “*Yağlı Güreş*” içerikli videolar bu araştırma ile incelenmektedir. Videoları tespit edebilmek için, Microsoft Office uygulaması Excel programına entegre olarak çalışan bir şablon olan NodeXL yazılımı kullanılmıştır. NodeXL sosyal ağ analizleri için kullanılabilen bir programdır. Temelde verileri aldıktan sonra ağı çizip hesaplamaları yapar, verileri işleyerek sonuçları verir. NodeXL ile YouTube kayıtlı kullanıcıları tarafından yüklenmiş video klipler, televizyon klipleri, müzik videoları ve kısa özlü videolar, bu videoları izleyen, paylaşan veya yorumlayan, video kategorileri veya kullanıcıları arasında “*Yağlı Güreş*” anahtar sözcükleri bulunanlar içe (import) aktarılmıştır. Elde edilen veri setinde videolarla ilgili videonun adı, linki (URL), videonun yüklenme tarihi, izlenme sayısı, beğenilme ve beğenilmeme sayısını içeren bilgiler kaydedilmiştir. NodeXL ile içe aktarma, kullanıcı abonelikleri ağını yakalamaya olanak tanır. YouTube video ağından içe aktarma işlemi ile videolar hakkında yorum yapan kullanıcıları, yorum alanındaki verileri kullanarak birbirine bağlayan bir kullanıcıdan diğer kullanıcıya bir ağ oluşturmak mümkündür.

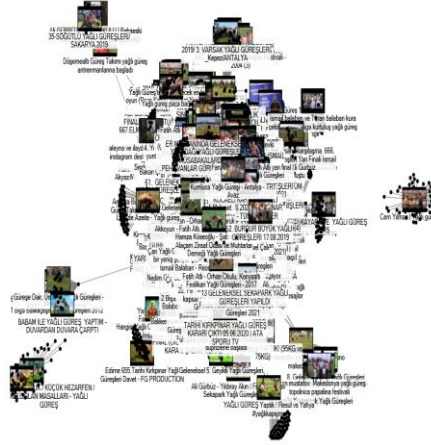
Sosyal ağ analizi çalışmalarında bazı kavramlar yaygın şekilde kullanılmaktadır. NodeXL ile merkezilik ölçülerini ve diğer çizge ölçülerini de hesaplayabiliriz. Bunlardan bir tanesi merkezilik (centrality) kavramıdır (Otte ve Rousseau, 2002; Dawson ve McWilliam, 2011). Merkezilik kavramına ilişkin farklı ölçümlerinin olduğu bilinmektedir. En sık kullanılanlar arasında derece merkeziliği (degree centrality), yakınlık merkeziliği (closeness centrality) ve arasındalık merkeziliği (betweenness centrality) yer almaktadır. Bu çalışmanın bulguları arasındalık merkeziliğine göre değerlendirilmektedir. Arasındalık bir birimin ağdaki diğer birimler arasında bulunmasının derecesidir. Bir başka ifadeyle, arasındalık, bir birimin birbirleriyle doğrudan bağlantılı olmayan birimlerle ne düzeyde bağlantı içinde olduğunu göstermektedir. Herhangi bir birim yüksek derecede arasındalığa sahip ise, söz konusu birimin ağda önemli bir köprü görevi gördüğü anlaşılır (Gürsaka, 2009; Otte ve Rousseau, 2002).

Bulgular

YouTube video ağını NodeXL'e aktardıktan sonra, çalışma kitabında ilişkilerini açıklayan bir sütun ile köşe çiftlerini içeren verilerle birlikte ağda yer alan her bir aktörlere ait açık kaynak kişisel bilgileri ile paylaştıkları videoların yüklenme tarihi, linki, izlenme sayısı, beğenilme ve beğenilmeme sayısı bilgileri yer alır.

Node XL ile elde edilen ve çizgesi (grafığı) çizilen verilere göre bir topluluktaki en etkili aktörleri tespit edebilmek için Fruchterman-Reingold algoritması uygulanmış, hangi düğümün (kullanıcının) hangi grupta yer aldığı görseldeki (Şekil 1) belirtilen “Group by cluster” (kümelere göre grupta) uygulanarak tespit edilmiştir.

Fruchterman-Reingold, ağı en iyi görünümünü sağlamak için düğümleri kenarların minimum düzeyde keşiceceği şekilde gösteren hızlı ve etkili bir düzen algoritmasıdır (Fruchterman ve Reingold, 1991). Görsellerdeki her resim bir YouTube kullanıcıya işaret etmektedir. Kullanıcıdan çıkan okun bulunmaması, o kullanıcının “Yağlı Güreş” hakkında özgün bir video yüklediğini, okun bir başka kullanıcı veya gruba doğru gitmesi ise kullanıcının paylaşılan videoya yorum yaptığını göstermektedir.

Şekil 2. Fruchterman-Reingold algoritması uygulanmış grafik

Tablo 1. de belirtilen ölçüm sonuçları incelendiğinde; ağı yönsüz bir ağ olduğu, toplam köşe sayısı (kullanıcı) 1904, benzersiz kenarların (bağımsız) sayısı 4580, tekrarlanan tepe noktası (yorum yapan) sayısı 286.

Tablo 1. Genel grafik ölçümleri (Overall graph metrics).

Grafik türü	Yönsüz
Vertices (Köşeler)	1904
Unique Edges (Eşsiz kenarlar)	4580
Edges With Duplicates (Yinelenen kenarlar)	286

Total Edges (Toplam kenarlar)	4866
Self-Loops (Kendinden döngüler)	0
Connected Components (Bağlı bileşenler)	3
Single-Vertex Connected Components (Tek köşe bağlantılı bileşenler)	0
Maximum Vertices in a Connected Component (Bağlı bir bileşendeki maksimum tepe noktaları)	1802
Maximum Edges in a Connected Component (Bağlı bir bileşendeki maksimum kenarlar)	4766
Maximum Geodesic Distance (Diameter) (Maksimum jeodezik mesafe (çap))	7
Average Geodesic Distance (Ortalama jeodezik mesafe)	3,866858
Graph Density (Grafik yoğunluğu)	0,002607
NodeXL Version (NodeXL sürümü)	1.0.1.447

Toplam kenar (yorumcu) sayısının 4866, bir tepe noktasını kendisine bağlayan kenarların (etkileşime girmeyen) sayısının 0, bağlı bileşenlerin sayısının 3, en çok köşeye sahip bağlı bileşendeki köşe sayısının 1802, bağlı bileşendeki en çok kenara sahip kenar sayısının 4766 olduğu tespit edilmiştir.

Ağ kavramında mesafe, iki kişi arasındaki en kısa yolun uzunluğudur (Tunalı, 2016). Tüm köşe çiftleri arasındaki jeodezik mesafelerin ortalama uzunluğu yani ağıın çapı 3,9'tür. Bu sayı, (Newman, vd. 2006) göre, ağdaki herhangi bir kullanıcı tanımadığı başka bir kullanıcıya, ağdaki 3,9. kişinin bağlantısıyla ulaşabileceğini göstermektedir. Grafik yoğunluğu, gerçekleşen olası kenarların yüzdesinin %0,026 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Ağdaki en çok izlenme sayısına sahip ilk 10 kullanıcı

Videoyu Hazırlayan You Tube Kullanıcısı	Oluşturma Tarihi	İzleyenler	Yorumlar	Beğenen	Beğenmeyen
Güreşe Dair	2017-08-20	2.847.555	1.266	14.649	913
Shredded Brothers	2018-07-21	1.235.550	4.053	78.408	1.044
Güreşe Dair	2017-07-20	1.197.616	386	5.452	527
Güreşe Dair	2017-10-11	888.028	176	3.080	465
Güreşe Dair	2017-08-02	647.424	212	2.110	410
Turkic Spor TV	2018-10-03	646.164	186	2.088	143
Erdiñ Güzel	2019-09-21	539.530	257	1.866	321
Güreşe Dair	2017-05-22	527.196	127	1.850	236
GÜREŞ DÜNYASI	2017-08-20	525.084	350	907	169
Güreşe Dair	2016-05-04	496.678	53	735	126
TOPLAM				111.145 (%)	4.354 (%3,77)
Beğenen + Beğenmeyenlerin TOPLAMI				115.499 (%100)	

Tablo 3. İzlenen videoların aylara göre zaman serisi.

Yüklenme Tarihi	Yüklenen Video Sayısı	Toplam İzlenme sayısı
2011	2	118.533 (%0,48)
2012	4	65.891(%0,27)
2013	6	888.083 (%3,63)
2014	7	203.556 (%0,83)

2015	29	1.938.373 (%7,92)
2016	10	1.599.361 (%6,53)
2017	32	8.716.086 (%35,61)
2018	26	3.193.444 (%13,05)
2019	42	2.372.544 (%9,69)
2020	24	419.998 (%1,72)
2021	267	4.960.290 (%20,27)
	GENEL TOPLAM	24.476.159 (%100)

Tartışma

Yağlı güreşle ilgili 2016 ile 2019 yılları arasında en çok reyting alan yağlı güreş videolarına yönelik duygularını belirten toplam 115 bin 499 izleyicinin 111 bin 145'i (%96.23) beğenirken 4 bin 354 (%3.77) beğenmemiştir (Tablo 2). Nöro-fizyolojik değişikliklerin getirdiği biyolojik temelli psikolojik durum olan duygu; düşünceler, sezgiler, algılar, davranışsal tepkiler ve bir dereceye kadar zevk veya hoşnutsuzluk ile çeşitli şekillerde ilişkilidir (Damasio,1998; Panksepp,2005). Tüm izleyicilerin y(% 96.23'ü gibi büyük bir çoğunluğun yağlı güreşe yönelik farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve olumlu tutum

sergiledikleri görülmektedir. Videoların içeriğinin ve özelliklerinin izleyicilerin büyük ölçüde beklentilerini karşıladığını göstermektedir.

Tablo 2'deki sonuçlar; Yağlı Güreş içerikli videolarının bulunduğu ağdaki 3 bin 348 kullanıcıdan izlenme sayılarına göre ilk 10 kullanıcının videoları yükleme tarihi, izlenme sayısını, yapılan yorumları, beğenilme ve beğenilmeme sayılarını göstermektedir.

Tablo 3 incelendiğinde son 10 yılda (2011-2021) YouTube'da yüklenmiş 32 videonun olduğu izlenen "Yağlı Güreş" videolarının en çok 2017'de 8.716.086 (%35,61) olduğu tespit edilmiştir. Bu yılı takip eden 2 yılda sırasıyla; 3.193.444 (%13,05) ve 3.193.444 (%13,05) izleyici seviyesine düşmüştür. Kovid 19 pandemisinin ilk yılı olan 2020'de izleyici sayısı keskin bir düşüş ile 419.998'e (%1,72) düşmüştür. Pandeminin ikinci yılı olan 2021'de 2017'deki zirve izleyici sayısının yaklaşık yarısına yakın değeri temsil eden 4.960.290 (%20,27) düzeyine çıkmıştır. Yağlı güreşin 2017 yılında izleyici sayılarının zirve değerlere ulaşmasının en önemli sebebi, 656. Kırkpınar Yağlı Güreşleri'nde başpehlivan olan İsmail BALABAN'ın hayran kitlesinin büyük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Aynı güreşçi 2021 yılında "Survivor" adlı dizi yarışmada izleyicilerin attığı 32 milyon 129 bin 538 SMS ile birinci olması ve 11 milyon 819 bin 462 SMS alan rakibi Yiğit POYRAZ'ı geçmesi hayran kitlesinin büyüklüğünün göstergesidir. Son 10 yılda You Tube yüklenen toplam 267 video ve 24 milyon 476 bin 159 izleyici sayısı Türkiye için referans değerlerdir. Bu değerler dikkate alınarak diğer geleneksel sporların tanıtımı, yaygınlaştırılması ve gelişimi değerlendirilmelidir.

Sonuç

Yağlı güreşle ilgili 2016 ile 2019 yılları arasında en çok reyting alan yağlı güreş videolarına yönelik duygularını belirten toplam 115 bin 499 izleyicinin (%96.23'ü beğenirken %3.77 beğenmemiştir. Tüm izleyicilerin % 96.23'ü gibi büyük bir çoğunluğun yağlı güreşe yönelik farkındalık düzeylerinin yüksektir ve olumlu tutum sergilemektedir. Videoların içeriğinin ve özelliklerinin izleyicilerin büyük ölçüde beklentilerini karşılamaktadır.

Son 10 yılda (2011-2021) YouTube'da yüklenmiş "Yağlı Güreş" 32 videonun olduğu ve en çok 2017'de 8 milyon 716 bin 086 kullanıcı izlemiştir. Bu yılı takip eden 2 yılda sırasıyla; 3.193.444 ve 3.193.444 izleyici seviyesine düşmüştür. Kovid 19 pandemisinin ilk yılı olan 2020'de izleyici sayısı keskin bir düşüş ile 419.998'e düşmüştür. Pandeminin ikinci yılı olan 2021'de 2017'deki zirve izleyici sayısının yaklaşık yarısına yakın değeri temsil eden 4.960.290 düzeyine çıkmıştır. Yağlı güreşin 2017 yılında izleyici sayılarının zirve değerlere ulaşmasının en önemli sebebi, büyük hayran kitlesinin sahip İsmail BALABAN'ın 656. Kırkpınar Yağlı Güreşleri'nde başpehlivanı olmasıdır. Aynı güreşçinin 2021 yılında "Survivor" adlı dizi yarışmada izleyicilerin attığı 32 milyon 129 bin 538 SMS ile birinci olması hayran kitlesinin

büyüküğünün göstergesidir. Son 10 yılda You Tube yüklenen toplam 267 video ve 24 milyon 476 bin 159 izleyici sayısı Türkiye için referans değerlerdir. Bu değerler dikkate alınarak diğer geleneksel sporların tanıtımı, yaygınlaştırılması ve gelişimi değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Damasio, A.R. (1998). "Emotion in the perspective of an integrated nervous system". *Brain Research. Brain Research Reviews*, 26 (2–3): 83–86.
- Dawson, S., Tan, J. P. L., & McWilliam, E. (2011). Measuring creative potential: Using social network analysis to monitor a learners' creative capacity. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(6), 924–942.
- Fırat, M., Altınpulluk, H., Kılınç, H., & Büyük, K. (2017). Determining open education related social media usage trends in Turkey using a holistic social network analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17(4).
- Gürsakar, N. (2009). *Sosyal Ağ Analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Knoke, D., & Kuklinski, J. H. (1982). *Network Analysis: Quantitative Application in the Social Sciences*. London: SAGE Publications.
- Lee, J., & Bonk, C. J. (2016). Social network analysis of peer relationships and online interactions in a blended class using blogs. *The Internet and Higher Education*, 28, 35–44.
- Luo, Q., & Zhong, D. (2015). Using social network analysis to explain communication characteristics of travel-related electronic word-of-mouth on social networking sites. *Tourism Management*, 46(2015), 274–282.
- Luo, Q., & Zhong, D. (2015). Using social network analysis to explain communication characteristics of travel-related electronic word-of-mouth on social networking sites. *Tourism Management*, 46(2015), 274–282.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Otte, E. & Rousseau, R. (2002). Social network analysis: a powerful strategy, also for the information sciences. *Journal of Information Science*, 28, 6: 441-453.
- Panksepp, J. (2005). *Affective neuroscience : the foundations of human and animal emotions* ([Reprint] ed.). Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press. p. 9.
- Tunalı, V. (2016). *Sosyal Ağ Analisine Giriş*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Wasserman, S. & Faust, K. (1994). *Social network analysis: Methods and applications*, vol. 8. Cambridge university press.
- Wikipedia, (2021). COVID-19 pandemisi. https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemisi#cite_note-washingtonpost.com-8 kaynağından 27.07.2021 tarihinde erişildi.

DÜNYA ETNOSPOR KONFEDERASYONU TÜRKİYE RESMİ HESABINDAN (@ETNOSPOR) ATILAN TWİTTER AKIŞ VERİLERİNDEKİ TWEET'LERİN SOSYAL AĞ ANALİZİ

Social Network Analysis of Tweets in Twitter Stream Data from the Official Account of the
World Ethnospor Confederation of Turkey (@Etnospor)

Ferhat BÜYÜKKALKAN*, Mehmet Akif ZİYAGİL**

ÖZET

Dijitalleşmenin getirdiği imkanlar ile sosyal medyanın toplumu etkilemesinin yolları, sosyal ilişkilerin karmaşık yapısını ortaya çıkarılması ve yorumlanması “*Sosyal Ağ Analizi (Social Network Analysis)*” ile değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, küreselleşmeye karşı tüm dünya halklarının geleneklerinin korunmasını kendine görev sayan Dünya Etnospor Konfederasyonu Türkiye Resmi Hesabından (@Etnospor) atılan Twitter akış verilerindeki Tweet’lerin sosyal ağ analizinin yapılması amaçlanmıştır.

Bu çalışma Sosyal Ağ Analizi ile yapılmıştır. NodeXL sosyal ağ analizleri için kullanılabilen bir programdır. Dünya Etnospor Konfederasyonu Türkiye’nin mavi tikli resmi hesabından (@Etnospor) atılan tweetler, çekilerek NodeXL programı ile analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın bulguları, Dünya Etnospor Konfederasyonu Türkiye Resmi Hesabından (@Etnospor) “*#KitapÇekilişi*” kampanyası ile ilgili farklı tarihlerde atılan tweet’lerin çok sayıda retweet’lendiğini ve “*Cumhurbaşkanımızın hakemliğinde, Başkanımız Bilal Erdoğan ve @hamzayerlikaya mas güreşi müsabakası yaptı*” tweet’i ikinci sırada retweet’lenen tweet olduğunu göstermiştir. Etnospor’un diğer başlıklarda attığı tweetler düşük sayılar retweet’lenmiştir.

Sonuç olarak kitlelere “*geleneksel sporları tanıtımı*” başlığında spor bilimcilerin, iletişimcilerin ve diğer ilgili paydaşların geniş katılımı ile ortak akılla belirlenen “*tanıtım, geliştirme ve mükemmelleştirme stratejileri*” çerçevesinde planlanan etkinliklerin düzenlenmesi daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: #Etnospor, Twitter, Sosyal Ağ Analizi, NodeXL

ABSTRACT

The possibilities brought by digitalization and the ways social media affect society, revealing and interpreting the complex structure of social relations are evaluated with “*Social Network Analysis*”. So this study aims to make a social network analysis of the tweets in the Twitter flow data sent from the Official Account of Turkey of the World Ethnospor Confederation (@Etnospor) with the duty of the preservation of the traditions of all the peoples of the world as its duty against globalization.

This study was conducted with Social Network Analysis. NodeXL is a program that can be used for social network analytics. World Ethnospor Confederation Turkey’s blue tick official account (@Etnospor) tweets were withdrawn and analyzed with the NodeXL program.

The findings of this study showed that tweets about the “*#Book Lottery*” campaign on different dates from the Official Account of the World Ethnosports Confederation (@Etnospor) were retweeted in large numbers, and the tweet of “*Our President Bilal Erdoğan and @hamzayerlikaya held a mas wrestling match under the refereeing of our President*”. has been retweeted. The tweets posted by Etnospor in other titles were retweeted in low numbers.

In conclusion, it was considered that it would be more beneficial to organize the activities planned within the framework of the “*promotion, development and perfection strategies*” determined by the common sense with the wide participation of sports scientists, communicators and other relevant stakeholders under the title of “*development of the traditional sports*” to the masses.

Keywords: # Etnospor, Twitter, Social Network Analysis, NodeXL

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin takip edilemeyecek bir hızla dijitalleşmesi ile bilginin mekâna ve zamana bağlı kalmadan paylaşımı, fiziksel ortamların kısıtlayıcı etkisinin ortadan kalmasıyla hız kazanmıştır. Bilginin dijitalleşmesi insanlar arasındaki ilişkilerin de giderek dijitalleşmesine sebep olmaktadır. Birçok sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkması ile milyarlarca insan, her gün sosyal medya platformları aracılığıyla trilyonlarca bağlantı kurmaktadır. Sosyal ağları kullanan insanlar farklı sosyal konumlara, bilgi birikimi ve farklı geçmişlere sahip olsalar bile, genellikle benzer şekilde ilişkiler kurmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu sanal ortamı kullanan insanlar, aralarındaki etkileşimin arttırması ile bir araya gelerek önemli değerler üretebilirler. Bu sayede oluşan sosyal medya ağları, giderek çevremizdeki dünyayı görme ve bilgiye kolayca ulaşabilmemizi sağlamaktadır. E-posta, bloglar, mikrobloglar, mesajlaşma sistemleri ve wikiler gibi sosyal medya araçlarının kullanıcıları, kişisel veya genel mesajlar gönderir, hissettikleri üzüntü, sevinç, nefret gibi duygu

* Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Giresun (E-mail: fbuyukkalkan@gmail.com).

** Mersin Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi-Mersin (E-mail: mziyagil@gmail.com)

halleri ve görüşlerini yayınlar veya ortaklıklar geliştirmek, kültürel mirası teşvik etmek, teknolojik gelişmeleri paylaşmak için topluluk bilgisine katkıda bulunabilirler. Farklı yönden bakıldığında, bireyler, gruplar, şirketler, partiler ve uluslar bu platformları, olumsuz duygu niyet ve düşüncelerle bireyleri diğer insanlara, belgelere, konulara, kavramlara ve nesnelere yönlendirebilirler. İçerik ve bağlantı ağları büyüdükçe bireysel, sosyal, politik ve ekonomik etkileri de artar (Çildan, ve ark., 2012; Yeniçıktı, 2014; Gürsakal, 2016; Kara, 2016).

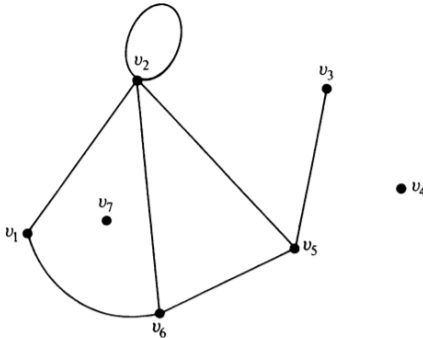
Dijitalleşmenin getirdiği bu imkanlarla birlikte, sosyal medyanın toplumu etkilemesinin yollarını, sosyal ilişkilerin karmaşık yapısını ortaya çıkarmak ve yorumlamak gerekmektedir. Bu karmaşık ilişki yapıları “Sosyal Ağ Analizi (Social Network Analysis)” ile analiz edilmektedir. Sosyal Ağ Analizi, sosyal medya platformlarından elde edilen verinin işlenerek ve bu veriden faydalı bilgi çıkarma sürecidir (Gürsakal, 2009). Kadushin’e (2005) göre; Sosyal ağ analizi farkına varılması, geleneksel yöntemlerle tespiti mümkün olmayan çok çeşitli ve yararlı bilgi çıkarımları elde etmek mümkündür. Ağa dahil en etkili kişinin kim olduğu, kişilerin ağdaki rolleri, ağa katılımın nasıl olduğu, bilginin ağda ne şekilde yayıldığı, ağdaki davranışlarının nasıl olduğu konuları sosyal ağ analizi ile cevaplanabilmektedir.

İnternet ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte bireyler bu ortamlarda sosyal olarak var olmaya başlamıştır. Sosyal medya kullanıcıları platformlar aracılığıyla geleneksel sporlara ilgi gösteren bireylerin hissettikleri duygu halleri ve görüşlerini mesaj yoluyla yayınlar, topluluklara üye olup bilgi birikimleri ile katkıda bulunabilmekte ve önemli değerler üretebilmektedirler. Bu çalışma son zamanlarda yeni bir yöntem olarak ivme kazanan NodeXL program ile kullanılan “sosyal ağ analizi” ile Dünya Etnospor Konfederasyonu Türkiye’nin mavi tikli resmi hesabından (@Etnospor) atılan tweetler, çekilerek NodeXL programı ile analiz edilmiştir.

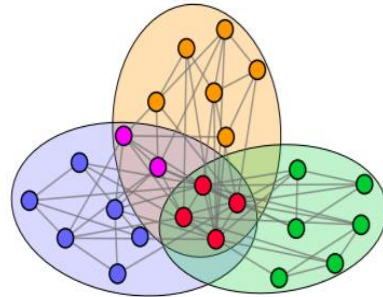
Yöntem

Sosyal ağlar üzerine yapılan araştırmaları iki gruba ayrılabilir. Birincisi, sosyal ağ analizi ve topluluk tespiti için tanımlayıcı ağ modellemesi ve ikincisi bağlantı tahmini ve öznitelik tahmini için tahmini ağ modellemesidir. Tanımlayıcı ağ modellemesi (Şekil 2), bir ağın yapısı hakkında fikir edinmek ve önemli kişileri veya grupları belirlemek için sosyal ağları inceler. Bir kampanya başlatmak için yararlı bilgiler olan sosyal liderleri tespit etmek için kullanılabilir. Tanımlayıcı ağ modellemesi, bir ağı veya topluluğu ve bu ağa veya topluluğa ait üyelerini tespit etmeye çalışır.

Bağlantı tahmini yapılabilmesi için ağın yapısının tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Sosyal ağlarda bağlantı tahmini için ağ, graf yapısına dönüştürülmelidir. Bir kullanıcı hesabı diğerinden bahsettiğinde veya yanıt verdiğiğinde iki kişi arasında bir çizgi veya kenar oluşur (Şekil 1) (Deo, 2016).

Şekil 3. Köşeleri, kenarları ve asılı bir tepe noktası içeren graf (Deo, 2016).

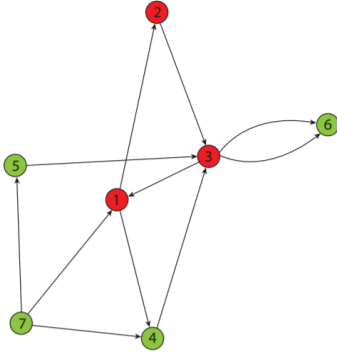

Şekil 4. Tanımlayıcı ağ modeli (Yang ve Leskoz 2014)

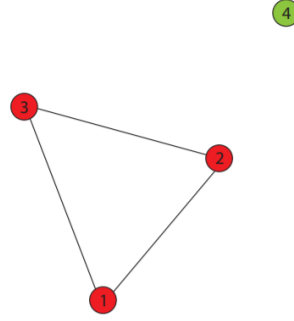
Tüm ağlar iki ana yapı taşından oluşur. Bunlar; düğümler (node) veya araçlar olarak da adlandırılan köşeler (edge) ve bağlar veya bağlantılar olarak da adlandırılan kenarlardır. Sosyal ağları görselleştirmek graf (graph) olarak adlandırılmaktadır. Sosyal ağların temsili için kullanılan model bir graf yapısıdır. Graf yapısı görünmeyen ağları görünür hale getiren

çizimlerdir. Ağları görselleştirmenin yaygın bir yolu ağ grafiği olarak da adlandırılan bir sosyogram örneğidir (Hansen ve ark., 2011; Tüzüntürk, 2012; Bollobás, 2013).

Bir graf, düğüm (node) adı verilen nesnelere ve bu düğümleri birbirine bağlayan kenar (edge) adı verilen bağlantılardan oluşur. Kenarlar yönlü (directed) (Şekil 3) veya yönsüz (undirected) (Şekil 4) olabilirler. Graflar da kenarların yönlü ya da yönsüz olmasına bağlı olarak yönlü graf (directed graph) ya da yönsüz graf (undirected graph) olarak adlandırılır. Kenarlar ağırlıklı (weighted) olabilirler. Kenarların ağırlığı, kenarların birleştirdiği iki düğüm arasında tanımlanan ilişkiye dair sayısal değerlerdir (Tunalı, 2016).

Şekil 5. Yönlü (directed) ağ (Gürsakal, 2009)

Şekil 6. Yönsüz (undirected) ağ (Gürsakal, 2009)

Hem kişiler bazında hem de ağın bütünü analiz ederken birtakım ölçütler bulunmaktadır. Bu ölçütler, ağdaki düğümleri ve kenarları birbirleriyle kıyaslayabilmek için ağdaki en etkili bireyleri tespit etmek, ağın karakteristik yapısını anlamakta ve ağda nelerin ve neden olduğunu anlamakta temel vazifesi gören sayısal ölçü birimleridir. Farklı analizler için oldukça çeşitli ölçütler geliştirilmiştir. Merkezilik (Centrality) ölçütü, sosyal ağ analizinin temelini oluşturan ölçütlerden biridir. Basitçe merkezilik, bir düğümün bir ağ içerisinde ne kadar merkezi olduğunu ifade etmektedir. Ağdaki bir noktanın diğer noktalardan daha merkezi olmasıdır. Buna “noktanın merkeziliği” veya “aktörün merkeziliği” de denir (Scott, 2017). Bir düğüm veya bir bağlantı ne kadar çok bilgi yükleyebilirse, farklı gruplar arasında bir köprü görevi görebilir, düşünce, bilgi ve kararların kaynağı o kadar önemli olabilir (Saxena, 2015; Gürsakal, 2016). Derece Merkeziliği ise (Degree), bir düğümle bağlanan kenar sayısını ifade etmektedir. İç derece, dış derece, ortalama derece ve yoğunluk kavramları grafik teorisi kullanılarak tartışılmaktadır. Daha genel olarak yoğunluk, bir bağın ortalama gücüdür. Yoğunluk potansiyel olarak kullanılacak bağlantıların yüzde kaçının kullanıldığını göstermektedir (Gürsakal, 2009; Tüzüntürk, 2012). Bir ağın en fazla olası yoğunluğu, (yoğunluk değerinin 1 olması) her bir noktanın diğer noktalarla doğrudan bağlanmasını ifade etmektedir. Ağdan ziyade bireyi ve yakın çevresini ilgilendiren çıkarımlarda tercih edilir. Bir düğümün komşularına tek bir bağlantı ile bağlanması. Yani, bir düğümün sahip olduğu link sayısının ölçüsünü belirtir. Düğümün derece merkeziliği kendi düğümüyle bağlantısı olan tüm düğüm sayılarının toplanması ile bulunur (Borgatti vd. 2013; Seçkin ve Coşkun, 2016).

Son olarak Özvektör Merkeziliği (Eigenvector Centrality) ise derece merkeziliğini bir adım öteye taşıyan bir ölçüttür. Özvektör merkeziliği yalnızca bir düğümün kaç komşuya sahip olduğuna değil, bağlantılı olduğu komşuların da ne kadar önemli olduğuna da bağlıdır. Özvektör Merkeziliği, en önemli bireyi yani lideri bulmak için sosyal medya analizlerinde sıklıkla kullanılan algoritmalardan biridir. Aslında gerçek hayatın görselleştirilmesinde en yararlı ölçütlerden biri özvektör merkeziliğidir. Bağlantıların sayısı kadar kalitesine de bağlıdır, böylece bir düğüm az sayıda yüksek kaliteli bağlantıya sahipse, birçok düşük kaliteli bağlantıya sahip bir düğümden daha fazla katkıda bulunmuş demektir (Seçkin ve Coşkun, 2016; Wikipedia, 2021).

Twitter: Twitter, arkadaşlar, aile ve iş arkadaşlarının hızlı ve sık mesaj alışverişini

yoluyla iletişim kurmaları ve bağlantıda kalmaları için bir hizmettir. İnsanlar fotoğraf, video, bağlantı ve metin içerebilen Tweetler yayımlar. (Twitter, 2021).

Tweet: Twitter'da gönderilen ve fotoğraf, video, bağlantı ve metin içerebilen herhangi bir mesajdır. Bu mesajlar profilinize gönderilir, takipçilerinize gönderilir ve Twitter aramasında aranabilir (Twitter, 2021).

Retweet: Bir Tweetin yeniden gönderilmesidir. Twitter'ın Retweet özelliği, sizin ve başkalarının bu Tweeti tüm takipçilerinizle hızlı bir şekilde paylaşmanıza yardımcı olur. Kendi Tweetlerinizi veya Tweetlerinizi başka birinden retweetleyebilirsiniz (Twitter, 2021).

#hashtag (etiket): Bazı trendlerin üzerine atılan tweetlerin konuyla ilgili diğer kullanıcılar tarafından bulunabilmesini kolaylaştırmak için kullanıcılar tarafından oluşturulan ve bir etiket uygulamasıdır (Twitter, 2021). Gündemdeki bir konu hakkında kullanıcılar tarafından belirlenen bir kelime veya kelime dizisi, başına diyeyz “#” işareti konarak ve birleşik yazılarak (#bedenegitimi gibi) tweet içerisinde belirtilir. Böylece bu konu hakkında atılan tweetleri görmek isteyen kullanıcılar bu hashtag'leri aratarak kronolojik olarak sıralanmış tweetlere ulaşabilmektedir.

Sosyal medyada kullanıcılar, diğer kullanıcılarla ilişki kurarak sosyal ağlar oluştururlar. Bu ilişki, Twitter'daki kullanıcılar, diğer kullanıcıları takip ettiklerinde, bir tweet'te kullanıcılardan bahsettiklerinde, bir tweet'e yanıt verdiklerinde veya başka bir tweet'i "retweetlediklerinde" otomatik oluşur. Tüm bu etkinliklerin oluşturduğu ilişkilerin toplamı sosyal ağları oluşturur. Twitter etkinliğine sosyal ağ analizi uygulayarak, kullanıcılar ağdaki bağlantılarına göre karakterize edilebilir. Merkezi kullanıcıların ağda ne kadar yer aldığını ölçülebilir, etkili kullanıcıları ve bunların birbirleriyle olan bağlantıları tespit edilebilir.

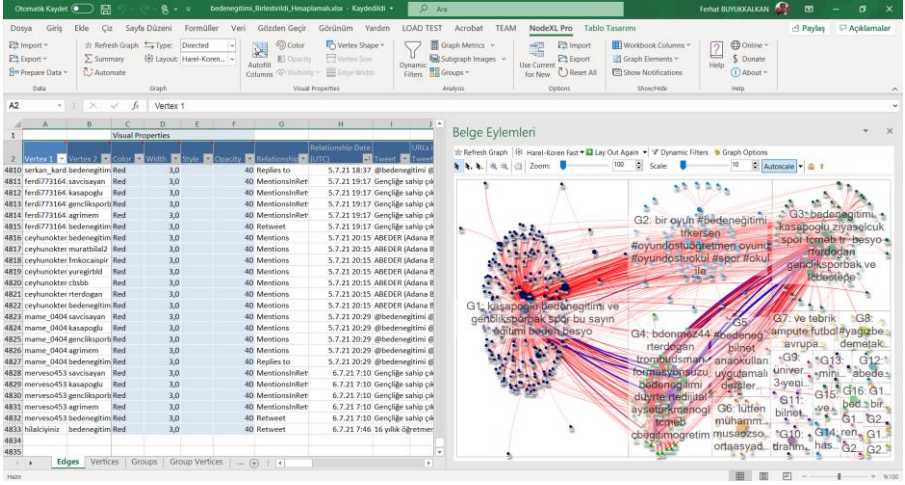
Verilerin Toplanması

Sosyal ağ analiz tekniklerini uygulamak için birçok ücretli ve ücretsiz yazılım mevcuttur. Yazılımlar temel olarak veri çıkarma, işleme, analiz ve görselleştirme işlemlerini gerçekleştirir. Bu çalışmada verilerin toplanmasında, Microsoft Research tarafından finanse edilen ve kâr amacı gütmeyen diğer bir kuruluşu olan Sosyal Medya Araştırma Vakfı (<http://smrfoundation.org>) tarafından desteklenen (NodeXL, 2021) ağ analiz aracı NodeXL programı kullanılmıştır. NodeXL'in arayüzü Şekil 5'te verilmiştir. NodeXL, bütünleştirilmiş Twitter API (Application Programmer Interface)'si kullanılarak veri toplayıcı, Twitter Arama (<http://search.twitter.com>) hizmetine karşı bir sorgu gerçekleştirerek başlar. Twitter, yapılabilecek sorgulama istek sayısını sınırlamaktadır. NodeXL, API ile Twitter kullanıcı hesabını kullanmadan Twitter'a erişmeye çalışırsa sınırlama daha da katıdır. NodeXL'e kullanma yetkisi verilirse, Twitter'ın API sınırlarının izin verdiği maksimum değere göre son 7 gün veya 18.000 tweet kısıtı altında veri elde edilebilir. Bir başka sınırlama da Node XL'in Türkçe karakter kabul etmemesidir. Bu çalışmada #bedenegitimi etiketini içeren tweet, mention/retweet ve replies-to niteliğindeki mesajlar kullanıcıların birbirleri ile olan takip ilişkileri gözetilmeksizin toplanmıştır.

NodeXL temelde verileri aldıktan sonra ağı çizip hesaplamalar yaparak, verileri işleyerek ve sonuçları vermektedir.

NodeXL'in temel şablonundaki tablolar şunlardır (Şekil 6):

- Edges (bağlantılar tablosu): Bu tabloya bağlantıların listesi ve özellikleri girilebilir. Tabloda ilk iki sütun olan Vertex 1 (Düğüm 1) ve Vertex 2 (Düğüm 2) sütunlarına sırasıyla, “bağlantının çıktığı düğüm” ve “bağlantının varacağı düğüm”ler girilir.
- Vertices (düğümler tablosu): Bu tabloda düğümler ve özellikleri bulunur. Düğümler bağlantılar tablosundan alınabilir.
- Groups (gruplar tablosu): Özellikler, kümeler ve bileşenler tarafından tanımlanan düğüm grupları tablosudur.
- Group Vertices (düğüm grupları tablosu): Her bir gruba dahil olan düğümler bu tabloda verilir.
- Overall Metrics (genel ölçüler tablosu): Ağın ve düğümlerin ölçüleri bu tabloda verilir.

Şekil 5. NodeXL Arayüzü

4276					
4277					
Edges Vertices Groups Group Vertices Overall Metrics					
Hazır 4269 kaydın 4261 tanesi bulundu					

Şekil 6. NodeXL'in temel şablonundaki tablolar
Bulgular

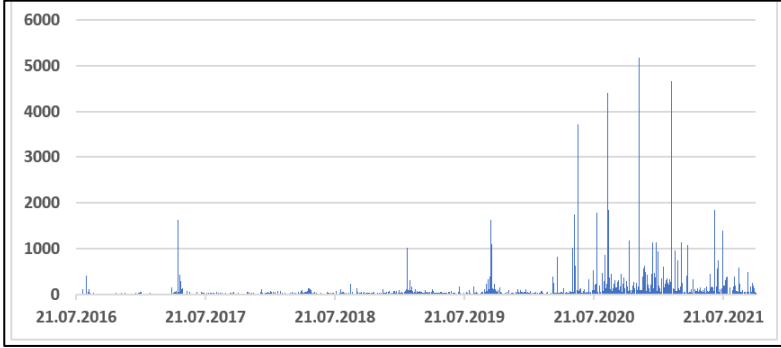
Bu çalışmada yalnızca araştırmaya yardımcı olan ve grafta kullanılan ölçütlerden bahsedilmiştir. Mart – Temmuz 2021 arasındaki farklı tarihlerde, içerisinde # Etnospor etiketli (hashtag) toplam 4831 tweet çekilmiştir.

Metrics	Value
Vertices	7
Unique Edges	6
Graph Density	0,142857142857143
Total Edges (toplam tweet sayısı)	2387

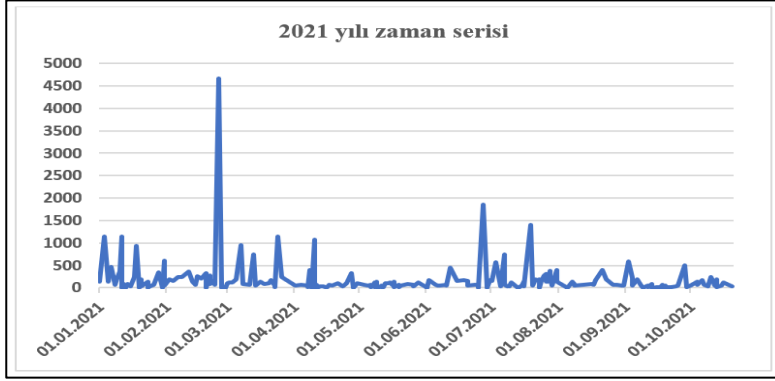
Tablo 1. Ağ veri istatistikleri

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde ağdaki kullanıcıların (Vertices) sayısı 7, bu kullanıcılara ait tweet (Unique Edges) sayısı ise, 6'dır. Ağa aidiyet ağın yoğunluğu (Graph Density) ile ölçülür. Yoğunluk, düğümler arasındaki ara bağlantı düzeyinin bir ölçüsüdür. Ağın yoğunluğu yaklaşık %0,15 olarak hesaplanmıştır.

X Түрк элдеринин салттуу спорттук оюндары
X Симпозиум традиционных спортивных игр тюркских народов

Tablo 1. Atılan tweetlerin zaman serisi.

Tablo 2. 2021 yılında Atılan tweetlerin aylara göre zaman serisi.

Farklı zaman periyotlarında atılan tweetlerin son yıldakilerin beğenisine bakıldığında, en çok Şubat ve Temmuz aylarındadır. Şubat ayında etkileşen toplam 7903 tweetten 4665'si 25 Şubat'ta, Temmuz ayında etkileşen toplam 6469 tweetten 743'ü 7, 1395'i 19 Temmuz'da dır.

En çok Etkileşime uğrayan tweetlere bakıldığında;

25 Şubat'ta etkileşime uğrayan tweet;

"#KitapÇekilişi Bu paylaşımı RT yapıp hesabımızı takibe alanlar arasından 1 kişiye tarih, kültür ve edebiyat eserlerinden oluşan 100 kitaplık dev kitap setini hediye ediyoruz. Sonuç 2 Mart Salı günü saat 18:00'de açıklanacaktır. <https://t.co/nAx4sEiT9x>."

07 Temmuz'da etkileşime uğrayan tweet;

"Bir Dukha çocuğu, öğle uykusunda... Ren geyikleri, doğanın koynunda yaşayan Dukhaların en büyük yardımcıları. Aynı zamanda çocukların en iyi oyun arkadaşları. <https://t.co/ow7I9x0H60> "

19 Temmuz'da etkileşime uğrayan tweet;

"Dayanamayıp bayramlıklarını arife günü giyip gezen çocuklara arife çiçeği denirdi. Güzel bayramların, güzel anılarından... Bayrama neşe katan, evlerimizi renklendiren tüm arife çiçeklerine <https://t.co/Tq49fb740m> "

Bunların dışında atılan tweet'lerden yüksek sayıda etkileşime uğrayanlara bakıldığında,;

26 Kasım 2020 tarihinde atılan ve 5172 beğeni alan tweet;

#KitapÇekilişi Bu paylaşımı RT yapıp hesabımızı takibe alanlar arasından 1 kişiye tarih, kültür ve edebiyat eserlerinden oluşan 100 kitaplık dev kitap setini hediye ediyoruz. Sonuç 1 Aralık Salı günü saat 21:00'de açıklanacaktır. <https://t.co/I9Dg9O0vq5>

28 Ağustos 2020 tarihinde atılan ve 4414 beğeni alan tweet;

#KitapÇekilişi Bu paylaşımı RT yapıp hesabımızı takibe alanlar arasından 1 kişiye tarih, kültür ve edebiyat eserlerinden oluşan 100 kitaplık dev kitap setini hediye ediyoruz. Sonuç 5 Eylül Cumartesi günü saat 21:00'de açıklanacaktır. <https://t.co/NQsMU0irdB>

06 Haziran 2020 tarihinde atılan ve 3709 beğeni alan tweet;

#KitapÇekilişi Bu paylaşımı RT yapıp hesabımızı takibe alanlar arasından 1 kişiye tarih, kültür ve edebiyat eserlerinden oluşan 100 kitaplık dev kitap setini hediye ediyoruz. Sonuç 9 Haziran Salı günü saat 21:00'de açıklanacaktır. <https://t.co/9E3atrrl2w>

@etnospor kullanıcı hesabıyla atılan tweetlere yapılan retweetler ve sayılarına bakıldığında ise;

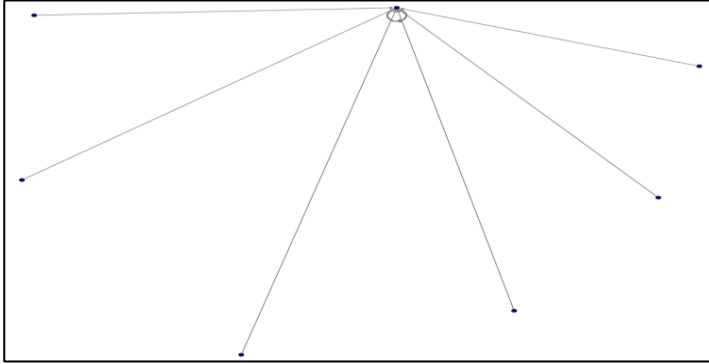
Tablo 3. 2021 yılında @etnospor kullanıcı hesabıyla atılan tweetlere yapılan retweetler ve sayıları,

Retweet'lenen tweet'ler	Sayısı
#KitapÇekilişi Bu paylaşımı RT yapıp hesabımızı takibe alanlar arasından 1 kişiye tarih, kültür ve edebiyat eserlerinden oluşan 100 kitaplık dev kitap setini hediye ediyoruz. Sonuç 2 Mart Salı günü saat 18:00'de açıklanacaktır. https://t.co/nAx4sEiT9x	4701
#KitapÇekilişi Bu paylaşımı RT yapıp hesabımızı takibe alanlar arasından 1 kişiye tarih, kültür ve edebiyat eserlerinden oluşan 100 kitaplık dev kitap setini hediye ediyoruz. Sonuç 1 Aralık Salı günü saat 21:00'de açıklanacaktır. https://t.co/T9Dg9O0vq5	4529
Yeni kitap çekilişimiz için hazırsanız buyrun Kütüphanemizdeki kitapları aynı anda durdur ve ekran resmini yorum olarak paylaş. Sayfamızı takip et ve retweet yapmayı unutma. Şanslı 20 kişiden birisi ol ve bu güzel seti kazan Sonuçlar 5 Ağustos'ta açıklanacak. https://t.co/NEes4e5MvZ	1618
Cumhurbaşkanımızın hakemliğinde, Başkanımız Bilal Erdoğan ve @hamzayerlikaya mas güreşi müsabakası yaptı. https://t.co/4aECSp9oBg	1025
Nefes kesen gösterilerle ata sporlarımızı izlemek isterseniz 11-14 Mayıs'ta Yenikapı Meydanı'ndayız! Detaylar https://t.co/nESoRNjug1'da : https://t.co/PH8nqu2tsN	217
Biraz da gerçekleri konuşalım https://t.co/PiLGbEvwSU	48
Türk okçuluğunda yayın kurulması için kullanılan ipe 'çile' adı verilir. Okçunun zorlu yay çekme antrenmanlarına ise 'çile çekmek' denir. Günümüzde de zorluk yaşamak anlamına gelen 'çile çekmek' deyimini, yaşantımıza geleneksel sporlardan girmiştir. https://t.co/UmA7NNr4JB	42
Erzurum'un "Beyaz Atlı Prensi" Ciritçi Baki Dede: "İki Mercedes verseniz de atımı vermem." https://t.co/iasC8jC7J4	16
4. Etnospor Kültür Festivali'nden ödüllü bir kare : Hasan Uçar https://t.co/AOoMfDEYeA	10
Dünya #Etnospor Konfederasyonu Başkan Yardımcısı Hakan Kazancı Bey'in konuk olduğu Haftasonu Moderatörü şimdi 24 TV'de! https://t.co/T8X19ILTk8	5
Soru ve görüşlerinizi #okyardancikti etiketiyle bizimle paylaşabilirsiniz. https://t.co/zWoFkdDWgn	5
 #CanlıYayın Etnospor Kültür Festivali Protokol Konuşmaları Başladı! https://t.co/lB2gBp8kc2	5

Ok yaydan çıktı! 🏹 Bugünkü önerimiz; kökleri milattan öncesine kadar uzanan ok ve yayı anlatan, keyifle izleyeceğiniz, izlerken hem öğrenip hem eğleneceğiniz Türk Okçuluğunun Serüveni belgeseli. 📺 Belgeseli bu akşam 20:00'de @trtbelgesel kanalından izleyebilirsiniz! 📺 https://t.co/XKJGhA6Zu4	5
Cirit atmak; bir yerde çokça bulunmak, sık dolaşmak ve serbestçe davranmak demektir. Geleneksel sporların ve oyunların dilimize kazandırdığı çok sayıda atasözü ve deyim bulunuyor. Cirit atmak da bunlardan biri. Sizin hatırlayabildikleriniz neler? https://t.co/1J8W4NfkpC	4
4. Etnospor Kültür Festivali'nde kültürlerin kaynaştığı unutulmaz Pato-Kökbörü müsabakasındaki bu görüntüde sizce pato topu nerede? #EtnosporKültürFestivali https://t.co/ETA3VcGRX8	3

Tartışma

Görselleştirme için sosyal ağ analizlerinde en sık kullanılan; Fruchterman – Reingold (Şekil 5) düzen algoritmaları tercih edilmiştir. Fruchterman-Reingold, ağın net bir görünümünü sağlamak için düğümleri kenarların minimum düzeyde kesişeceği şekilde dağıtan hızlı ve etkili bir düzen algoritmasıdır (Fruchterman ve Reingold, 1991). Bir topluluk, kendi üyeleri arasındaki bağlantıları ağın geri kalanına göre daha fazla olan düğümler olarak tanımlayabilir. Gruplar içi bağlantılar, gruplar arası bağlantılardan daha fazla ise bu gruplar topluluk adını alırlar (Newman, vd. 2006).

Şekil 7. Fruchterman-Reingold düzen algoritması

Görsellerdeki her nokta Twitter kullanıcılarına işaret etmektedir. Kullanıcıdan çıkan okun tekrar kendine dönmesi, o kullanıcının özgün bir tweet attığını, okun bir başka kullanıcı veya gruba doğru gitmesi ise kullanıcının atılan bir tweet'i retweet ettiğini veya atılan bir başka tweet'e cevap verdiğini göstermektedir.

Sonuç

Etnospor'un "#KitapÇekilişi" kampanyası farklı tarihlerde çok sayıda Retweet'lenen tweet olurken "Cumhurbaşkanımızın hakemliğinde, Başkanımız Bilal Erdoğan ve @hamzayerlikaya mas güreşi müsabakası yaptı" tweet'i ikinci sırada retweet'lenen tweet oldu. Etnospor'un diğer başlıklarda attığı tweetler düşük sayılar retweet'lenmiştir.

Sonuç olarak her yaş grubundaki insanın ilgisini çekecek içeriklerin belirleneceği "geleneksel sporları tanıtımı" başlığında akla ilginç geleni yapmaktansa, spor bilimcilerin, iletişimcilerin ve diğer ilgili paydaşların geniş katılımı ile ortak akılla belirlenen "tanıtım, yaygınlaştırma ve geliştirme stratejileri" çerçevesinde planlanan etkinliklerin düzenlenmesi daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Bollobás, B., (2013). Modern graph theory (Vol. 184), Springer Science and Business Media.

- Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Johnson, J. C. (2013). *Analyzing Social Networks*. London: SAGE.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Tumuçin, H. K., Küçük, E., & Albayrak, D. (2012). Sosyal medyanın politik katılım ve hareketlerdeki rolü. *Akademik Bilişim*, 3, 233-237.
- Deo, N., (2016). *Graph theory with applications to engineering and computer science*, Courier Dover Publications.
- Fruchterman, T. M. J., & Reingold, E. M. (1991). *Graph Drawing by Force-Directed Placement*, *Software: Practice and Experience*, 21(11).
- Gürsakal, N. (2009). *Sosyal Ağ Analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Gürsakal, N. (2016). *Sosyal Ağ Analizi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Hansen, D. L., Shneiderman, B., and Smith, M. A. (2011). *Analyzing Social Media Networks with NodeXL: Insights from a Connected World*. Burlington, MA: Morgan Kaufman, 2011. 284 pages. ISBN: 978-0-12-382229-1
- Kadushin, C. (2005). Who benefits from network analysis: ethics of social network research. *Social Networks*, 139-153.
- Kara, T. (2016). *Sosyal Medya'nın Kaldıraç Etkisi: Türk Sivil Havacılık Endüstrisi Sosyal Medya Gücünü Nasıl Kullanıyor?*
- Newman, M., Barabási, A. L. and Duncan J. W. (2006). *The Structure and Dynamics of Networks*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- NodeXL, (2021). 14.02.2021 tarihinde *Social Media Research Foundation*: <http://www.smrfoundation.org> adresinden alındı.
- Saxena, A., Malik, V., Iyengar, S. R. S. (2015). *Estimating the Degree Centrality Ranking of a Node*, arXiv preprint arXiv:1511.05732.
- Scott, J. (2017). *Social Network Analysis*. London: SAGE Publications
- Seçkin Codal, K., Çoşkun, E. (2016). *Sosyal Ağ Türlerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Ağ Analizi*, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ISSN (Online): 2147-3064.
- Tunalı, V. (2016). *Sosyal Ağ Analizine Giriş*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tüzüntürk, S. (2012). *Organizasyonel Ağ Analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık
- Twitter, (2021). 10.09.2021 tarihinde *New user FAQ* <https://help.twitter.com/en/resources/new-user-faq> adresinden alındı.
- Wikipedia, (2021). 10.09.2021 tarihinde *Centrality-Wikipedia* https://en.wikipedia.org/wiki/Centrality#Eigenvector_centrality adresinden alındı.
- Yang, J. ve Leskovec, J. (2014). *Overlapping Communities Explain Core-Periphery Organization of Networks*. Stanford Infolab Technical Report, October 14, 2014. <http://ilpubs.stanford.edu:8090/1103/2/paper-IEEE-full.pdf> (Erişim tarihi: 22.09.2021)
- Yeniçikti, N. T. (2014). *İletişimsel Eylem ve Facebook: Gezi Parkı Olaylarında Sosyal Medyanın Gücü*. *Selçuk İletişim*, 8(2), 263-284.

NEWS ABOUT THE ETHNOSPORT CONFEDERATION IN THE TURKISH MEDIA (ANALYSIS OF THE YEARS 2020, 2021)

Türk Medyasında Etnospor Konfederasyonu İle İlgili Haberler (2020, 2021 Yılları Analizi)

Yusuf YURDIGUL*

Abstract

Ethnosports have been working to transfer many living standards such as survival techniques, hunting, eating and drinking, heroism and clothing culture to future generations with sporting and cultural activities, perhaps since the beginning of history.

When it comes to ethnosport, various sports such as javelin throwing, archery on horseback, archery on foot, kökbörü, ashik games, mangala, mas wrestling, aba wrestling, belt wrestling, oil wrestling and yabusame come to mind. Most of the ethnosports are performed in Turkish noble countries such as Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan and Azerbaijan, mainly in Turkey and mostly in Central Asia. These traditional sports, in which cultural identities are strongly emphasized, are performed in many national and international competitions, especially the World Nomadic Games.

According to its website; The World Ethnosport Confederation (DEK) is an international organization engaged in activities aimed at increasing the awareness and dissemination of traditional sports and games. founded in 2015, the Confederation has its headquarters in Istanbul, but carries out events in many parts of the world. From generation to generation of traditional games and sports, these activities storage, execution, and sustainability support organization skills with these activities one roof in the name of the institution, aimed to make more permanent and systematic.

Firstly, this study, at the center of which is the World Ethnosport Confederation, establishes a conceptual framework in the context of ethnosport and media issues. Then, within the scope of the study, the news published in the Turkish media in 2020 and 2021 are screened. Finally, the scanned news will be analyzed within the scope of the study.

Keywords: World Ethnosport Confederation, Ethnosport, Media, News

Özet

Belki de tarihin başından beri etnosporlar hayatta kalma teknikleri, avcılık, yeme içme, kahramanlık ve giyim kuşam kültürü gibi birçok yaşam standardını sportif ve kültürel etkinliklerle gelecek nesillere aktarmak için çalışmaktadır.

Etnospor denince akla cirit atma, at sırtında okçuluk, yaya okçuluk, kökbörü, aşık oyunları, mangala, mas güreşi, aba güreşi, kemer güreşi, yağlı güreş ve yabusame gibi çeşitli sporlar gelmektedir. Etnosporların çoğu başta Türkiye olmak üzere Orta Asya'da Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi Türk soylu ülkelerinde yapılmaktadır. Kültürel kimliklerin yoğun olarak vurgulandığı bu geleneksel sporlar başta Dünya Göçebe Oyunları olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası yarışmada gerçekleştirilmektedir.

Kendi web sayfasına göre; Dünya Etnospor Konfederasyonu (DEK), geleneksel spor ve oyunların farkındalığını ve yaygınlaşmasını artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunan uluslararası bir kuruluştur. 2015 yılında kurulan Konfederasyonun merkezi İstanbul'da olmakla birlikte dünyanın birçok yerinde etkinlikler gerçekleştirmektedir. Geleneksel oyun ve sporların nesilden nesile aktarılması, arşivlenmesi, yürütülmesi ve sürdürülebilirliğinin desteklenmesi organizasyon becerileri ile bu faaliyetlerin kurum adına tek çatı altında, daha kalıcı ve sistematik hale getirilmesi konfederasyonun hedefleri arasındadır.

Öncelikle merkezinde Dünya Etnospor Konfederasyonu olan bu çalışma, etnospor ve medya konuları bağlamında kavramsal bir çerçeve oluşturmaktadır. Daha sonra çalışma kapsamında 2020 ve 2021 yıllarında Türk medyasında yayınlanan haberler taranmaktadır. Son olarak, taranan haberler çalışma kapsamında analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Etnospor Konfederasyonu, Etnospor, Medya, Haber

Introduction

It is of great importance that ethnosports, which have an important place in Turkish culture, preserve their existence today and be passed on to future generations. In this context, different policies are carried out by various institutions and organizations, international organizations are organized and corporate collaborations are realized. As a result of this, we are trying to build a common nation and historical consciousness from traditional sports that are part of the Turkish identity. Through traditional sports; A spirit of unity and togetherness is being tried to be created in a wide geography from the Balkans to Central Asia, which is called the Turkish World.

The World Ethnosport Confederation, on the other hand, carries out many corporate activities in order to promote and disseminate traditional sports nationally and internationally. These studies have often been the focus of media attention and have become one of the most important news topics. Based on the thesis that the subject of the Ethnosport federation is

newsworthy, the study focuses on the news on the World Ethnosport Confederation published in the national media of Turkey. Through these news, on the one hand, it is examined how and in what way the Confederation is represented in the press, and on the other hand, it is examined what is the contribution of news to the development and dissemination of ethnosports in terms of traditional sports journalism.

Ethnosport, the World Ethnosport Confederation and news topics constitute the conceptual framework of the study. In the context of the conceptual framework created by the literature review method, the news published in the Turkish media are analyzed.

1. Ethnosport

According to the Dictionary of the Turkish Language , sport means body or mind all movements performed personally or collectively in order to improve, implemented according to certain rules, are defined as sports (TDK, www.sozluk.gov.tr) . If we open this definition a little, sports is an important type of activity that affects individual and social development. In addition to providing support for physical and mental development in an individual sense, it also provides opportunities to be together socially, act together, and be a member of a team or group. When considered in this context, sport is a social phenomenon.

The topic of ethnosport or traditional sports has been attracting attention recently as a fairly new topic from the point of view of the literature. All in a traditional style, the institutionalization in social and cultural fields of physical activity (Kylasov, 2015: 12) expressing ethnosport; federations, arbitration, standard equipment, scoring systems and regular, predictable rules of creation, and covers topics such as the establishment of the Institute for traditional sports (Kylasov, Gavrov, 2011: 4).

The official website of the World Ethnosport Federation is traditional sports are evaluated in 18 categories; Aba Wrestling, Equestrian Javelin, Mounted Archery, Ashyk Games, Kökbörü / Award Snatching, Belt Wrestling, Mangala, Mas Wrestling, Pato, Pencak Silat, Amble Horse (Rahvan) Riding, Shalwar Wrestling, Ssireum, Tent Pegging, Ulama, Yabusame and Oil Wrestling in categorized format (www.worldethnosport.org). In the classification of Traditional Sports Federation of Turkey out of them Ambling horse riding sleigh and has a traditional sleigh (www.gsdf.gov.tr/tr/spor-dallari).

2. World Ethnosport Confederation

According to its website; The World Ethnosport Confederation (DEK) is an international organization engaged in activities aimed at increasing the awareness and dissemination of traditional sports and games. founded in 2015, the Confederation has its headquarters in Istanbul, but carries out events in many parts of the world. From generation to generation of traditional games and sports, these activities storage, execution, and sustainability support organization skills with these activities one roof in the name of the institution, aimed to make more permanent and systematic.

Ethnosport Confederation in the world, including Turkey, more in Central Asia, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan, such as the Turkic speaking countries for studies. Aiming at the promotion and dissemination of ethnosports in its work, the Confederation hosts many organizations and events at the national and international levels and is instrumental in organizing these organizations. One of the most vocal organizations at the international level is the World Nomad Games. The World Nomadic Games held in Kyrgyzstan under the main sponsorship of the World Ethnosport Confederation were held a total of three times in 2014, 2016 and 2018. These games are a great event that contributes to the promotion of ethnosports in an international sense.

Organized in different countries with a rich culture that is integrated with the Confederation of representing both traditional sports and Turkey, Mexico, Brazil, Argentina, Malaysia and many countries of the world such as Japan carries out promotion of traditional sports and games. According to the information obtained from the federation's own web page and literature, the Confederation organizes international organizations such as World Nomadic Games, Ethnosport Cultural Festivals and UNESCO Meetings. In addition, through various

events throughout the country, the promotion of ethnosports and it contributes to its spread. For example, a sense of social unity and togetherness is instilled through organizations such as the Turkish Games, Ahlat Malazgirt Victory Celebrations, Aksaray Ihlara Culture, Arts and Sports Festival (Yurdigul, 2019:196).

3. News

News is the media involved in all stages of human life it has emerged as a result of an effort to know and be informed in order to meet the “curiosity”, which is one of the most basic motives of mankind, within their organization (Oktay, 1995:160). Any new information, in fact, the social construction of reality, incident report and any people who are unaware of the events that occurred in a specific time and place very different definitions for the transfer of news, has always been the focus of media studies (Girgin,1998:13). From this point of view, the news is on the topic of the media it has been the most common research topic in studies. Many developments in media studies have been carried out by researchers interested in journalism and news topics for the first time. From different disciplines in cases where researchers are interested in the media, the most common topic they focus on is news (Yurdigul, 2011:19-23).

In general, news is information. The fact that the news is information also means that it is as old as humanity. Again, the news is yesterday's unknown, and therefore it interests a large number of people. The news of the most important and current events is accurate, impartial and fast it is a transfer of form. (Parsa, 1993:32) The issue to be focused on at this point is the relationship of the news with the event. Accordingly, the material of the news is the event. However, it would not be correct to say that every incident is news. The news is more about the transmission of the event.

The main criterion in the classification of journalism activities according to their subjects is the content of the news, that is, the subject. In this sense, according to its subject, journalism activities can be evaluated in the following categories. Politics journalism, police and courthouse journalism, health journalism, sport journalism, technology journalism, sports journalism, magazine journalism and war journalism. Each category is distinguished from the others due to the processes related to journalism activities such as scope, subtypes, sources, working conditions, target audience, writing techniques and reveals a unique type of journalism (Yurdigul, 2019:198).

4. Confederation News

In our study, the news published in the national media on the subject of the World Ethnosport Confederation was examined. The study has questions for a number of specific purposes. These are; the extent to which the activities of the Confederation are covered in the national media, how the Confederation is represented in the news; the contexts in which the news content and the objectives of the Confederation intersect and whether the news contributes to the promotion of ethnosports.

When we evaluate the news in the most general sense, we can make the following determination at the beginning. The news about the World Ethnosport Confederation has a responsibility such as setting up the public opinion agenda through ethnosports. Fulfilling such a responsibility is possible only with the continuity and diversity of news. Judging by the reports published in the Turkish media, it seems that the news about the Confederation is most often carried out in the Anadolu Agency, the state news agency. On the other hand, these news do not have continuity, and some news is made at the level of routine events. Although there are many types of ethnosports, the variety of news is also little. Looking at the news in general, it seems that some species are at the forefront, news about these types of sports is constantly being made. These are archery, mangala, wrestling and some horse games. The Confederation is the subject of news from these games, especially through archery and mangala.

Another situation is that news on the topic of ethnospor is covered in the Turkish media in a much smaller amount than in other types of sports. One of the possible reasons for this situation is that ethnosports are not as popular as other sports, especially football, and are not part of the sports-based cultural industry. Sports games that have been added to the

entertainment sector are crowned the main one in the Turkish media as well as in the world media. However, considering a number of social and cultural responsibilities, this commercial concern should be abandoned as soon as possible and the news on the World Ethnosport Confederation should first find a wider place in the national press.

Another issue is on the context of the news. It can be seen that the news about the Confederation is mostly about the Ethnospor Cultural Festivals and is concentrated in these periods. However, the work of the Confederation is not limited to these festivals, but is aimed at promoting ethnospores through many national and international organizations, meetings and competitions. Such issues, in addition to being news, also seem close to the promotional material, but the language of the news also differs. Outside of the festival calendar of the media in this regard primarily to local events and news of the activities of the Confederation organizations; ensuring diversity in the news ethnosport the enhancement of a public recognition of the subject to the point of it is quite important.

The topics of the news also come across as another category. From the general point of view of the news, these categories are cultural festivals, traditional sports and games, sports organizations, meetings and other categories. In the research conducted, it is seen that the news about the World Ethnosport Confederation is published in the media mainly for the cultural festivals organized by the confederation. This situation seems to contradict the general mission of the confederation. The fact that sports events are being reported instead of sports competitions does not correspond to the mission of increasing the awareness of traditional sports and spreading these sports.

In the news, the confederation generally gets ahead of the ethnospores and overshadows them. One of the noteworthy points when looking at the news in the media is that these news are news that announce the work of the confederation, rather than being news that promotes ethnospores. Although these events are newsworthy, they are ahead of the ethnospores within the Confederation. The language of such news is also again established outside the classical news structure. Instead, each type of ethnosport performed should be considered newsworthy in its own right and should be treated as separate news related to its own nature, rules, competitors and competitions. When the events of the Confederation are the subject of news, the place of these sports branches in the events should be brought to the fore, and each ethnosport should be considered as a different news topic. This approach will contribute much more to the increase in the recognition and recognition of ethnospores as a sport.

Looking at the demographic situation of those who are the subject of news, it is also possible to encounter some consequences. The news shows mostly male athletes. Considering the representation of privileged groups such as children, youth, women and disabled people in the news on the subject of the World Ethnosport Confederation, it is seen that these news need to be improved. As a matter of fact, sports is an activity that embraces everyone from all walks of society. However, it seems that these groups find quite a few places in the news about the Confederation, while in some news they are deliberately brought to the fore.

As mentioned earlier, ethnosport types are not given equally in the news on the subject of confederation. This inequality is very clear at the point of visual inspection. In particular, the use of photos and moving images in news is one of the examples that can be given to this. Priority is given to the people in the administration of the confederation in the use of photographs and moving images of news on the subject of the Confederation. However, it is seen that sports-themed photos and images were used later. As with news content, it is seen that some types of sports are more prominent in news photos and images, while other types are not represented.

There is also a problem that can be assessed from the point of view of the mission of the Confederation and the awareness of ethnospores. This problem is that ethnosport species are usually deciphered by a generic name, their specific names are ignored. For example, although there are two categories as horse archery and pedestrian archery on the Confederation's web page, the sport is referred to as archery without this distinction in the news. Or aba wrestling,

mas wrestling, salwar wrestling, etc. although there are different branches, this sport is mentioned as wrestling and this distinction is not paid attention to. Although subtypes of these sports are also played in ethnosport competitions, this distinction is not emphasized in news texts.

Conclusion

Ethnosports are one of the elements of culture that define being a nation among many things. Sports such as eating and drinking, clothing, language and a piece of land are also among the main determinants that distinguish one nation from another. For example, equestrian sports, as one of the important traditional games of the Turkish nation, contains important sports branches that can emphasize Turkishness. In the same way, considering baseball, cricket, sumo wrestling and some melee sports, it will be seen how important they are in terms of revealing national identity.

In this study, which analyzes the news on the subject of the World Ethnosport Confederation, the news published about the Confederation has been evaluated from the point of view of sports journalism by considering the field of activity of the Confederation. Sports journalism, in the most general terms, is a type of journalism that takes its subject from sports and sports games. Although the first thing that comes to mind when it comes to sports journalism is to provide information about sports games and the scores of these games, the scope of the genre is too wide to be limited by it. Sports journalism is a genre that includes almost any topic, from all kinds of events and games that can be called sports, to the historical development of these events and games, their rules, conditions, players and even their sympathizers who are interested. Therefore, the news space is quite wide.

Although the relationship between news and sports has been an area that the media has been interested in from the very beginning, this interest decreases when it comes to ethnosports. It is impossible to evaluate the news on the topic of the World Ethnosport Federation literally in the category of sports journalism. This is the first reason why the confederation's events are given instead of sports competition news. Another reason is that traditional sports are not in the field of popular culture's interest. Traditional sports are not as interesting as popular sports such as football, basketball, and baseball. Another reason may be stated as the fact that the journalists involved in the news production process have little information about these sports. Insufficient information material on the rules of the traditional sport that is being practiced also limits the production of news about it.

References

- GIRGIN, A.(1998). Techniques of Writing News, Ankara: Inkilap Bookstore.
- KYLASOV, A. (2015). Ethnosport The end of Decline, LIT Verlag, Zurich, Googlebook,
https://books.google.kg/books?id=MvS4CgAAQBAJ&dq=Ethnosport+is+an+institutional+form+of+united+social+and+cultural+space+for+all+traditional+styles+of+physical+activity.source=gbs_navlinks_s
- KYLASOV, A., GAVROV, S. (2011). Ethnocultural diversity of sport, Encyclopedia of Life Support Systems(EOLSS). Sport Science. –UNESCO/EOLSS, Magister-press, http://kylasov.ru/files/1370503619eolss_kylasova.,gavrov.s.ethnoculturaldiversityofsport.pdf
- OKTAY, A. (1995). Media and Hedonism, Istanbul: Yön Publications.
- PARSA, S.(1993). Television Journalism and Its Theories, Izmir: Ege University Press.
- TDK, www.sozluk.gov.tr, Accessed on: 21.08.2021
- YURDIGUL, A. (2019). Content Analysis Of News On World Ethnosport Confederation, Turkish Folk Traditional Sports Games Viii, Kahramanmaras.
- YURDIGUL. Y.(2008). Media Identities, Konya: Tablet Bookstore.

KAHRAMANMARAŞ BÖLGESİNDE SUDA YAPILAN GELENEKSEL GÜREŞ OYUNLARI

Abdullah DOĞAN*, Mehmet GÜL**

Abstract

Traditional games have had an important place in the formation of culture and have taken their place in every aspect of my life. These games have been played until recently with many varieties of culture as a transfer from generation to generation. Natural conditions and lifestyle played a decisive role in the diversification of the games.

With this study, it is aimed to record the wrestling made in water, which has an important place in traditional games, and to transfer it to future generations.

Face-to-face interview and document scanning technique were used in the research. These games were recorded by interviewing 10 people related to the subject.

Two types of wrestling games were encountered. Water wrestling: It is played at depth at the players' belly or chin level. The player who comes out to the field of play waits for the opposing player. The fight begins with the arrival of the opposing player and the game ends when any of the players give up.

Camel wrestling is a game played in water with four people. Before starting the game, the players are divided into two groups and they go into the water that will not exceed their height. Each player gets on their partner's shoulder and tries to knock down the opposing player. The group that drops their opponent into the water from their partner's shoulder wins the game.

In the Kahramanmaraş region, wrestling such as karakucak, salwar, sinsin and aba were made intensively. Water wrestling was done in the form of a game on the river and pond sides. It has not been found that these games are made in the form of competition.

As a result of the research, two types of wrestling games were determined in Kahramanmaraş, namely water wrestling and camel wrestling (Horuz wrestling).

1. GİRİŞ

Geleneksel oyunlar kültürün oluşmasında önemli bir yere sahip olmuş ve yaşamın her alanında yerini almıştır. Bu oyunlar Kültürün kuşaktan kuşağa aktarıcı olarak birçok çeşidiyle yakın bir zamana kadar oynanmıştır. Oyunların çeşitlenmesinde doğa şartları ve yaşam biçimi belirleyici bir rol oynamıştır.

Oyun konusunda Araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmıştır. Oyun, belli bir amaca yönelik olarak fiziksel ve zihinsel yeteneklerle belirli bir yer ve zaman içerisinde, kendine özgü kurallarla yapılan, sosyal uyumu, zekâ ve beceriyi geliştiren, aynı zamanda eğlendiren etkinliklerdir (Toncur, 1996).

Geleneksel oyunlar ise; Kurallarını ve kıyafetlerini inanç ve törelerden alan, Türk milletinin gelenek, görenek ve hasletlerini ortaya koyan canlı ve uygulamalı örneklerden olup kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılan sportif, folklorik değerler olarak tanımlanmıştır (İşler, 1997).

Kahramanmaraş'ta folklorik olarak yapılan karakucak, şalvar, aba, Sinsin (Türkmen ve Doğan, 2021), güreşleridir. Bu güreşlerin yanında oyun formatında yaz mevsiminde ırmak, dere, göl gibi yerlerde su güreşleri de yapılmaktadır.

Yapılan bu çalışmayla geleneksel oyunlar içerisinde önemli bir yere sahip olan suda yapılan güreş oyunlarını kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden amaçlı örneklem alma yöntemi kullanılmıştır. 10 kişiyle görüşülmüş ve görüşülen kişiler su güreşlerini yapmış veya ilgi duymuş bireylerden seçilmiştir. Araştırmada doküman analizi, yüz yüze görüşme ve belge tarama teknikleri kullanılmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar doğrultusunda doküman analizi ve belge tarama işlemleri çerçevesinde veriler elde edilmiştir. Bu veriler kapsamında ve uzman görüşü alınarak yarı yapılandırılmış form oluşturulmuştur. Katılımcılara yönelik oluşturulan bu formlarla istenilen veriler ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında güvenilirlik çalışmalarını gerçekleştirme için ise; araştırmada elde edilen ham verilerin analiz edilmesi üç farklı gözden geçirme işlemi sonucunda gerçekleştirilmiştir. Gözden geçirme işlemleri sonrasında elde edilen sonuçlar mülakat formlarına farklı şekillerde işlenmiştir. Üç inceleme

* Dr. Malatya Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü

** Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

sonrasında elde edilen veriler tekrarlanarak forma dökülmüştür. Elde edilen verilerde tutarlılık olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir.

2. BULGULAR

Kahramanmaraş bölgesinde suda oynanan su güreşi ve deve güreşi olmak üzere 2 çeşit geleneksel güreş oyunu bulunmaktadır.

2.1.SU GÜREŞİ

2.1.1.Oyun Alanı

Su güreşi oyununda suyun derinliği oyuncuların boy ölçülerine göre değişmektedir. Oyuncuların göbük ve çene kısmına gelen derinlikler oyunun en ideal oynanma derinliğidir. Oyun göl ırmağ dere gibi yerlerde oynanır. Daha çok durgun sular tercih edilir (KK.1; KK4; KK.5). Oyun bazen de oyuncuların boyunu aşan derin yerlerde oynanır. Bu oyunda dayanıklılık önemli olduğundan kendine güvenen oyuncular tercih eder (İşler, 2013).

Resim 1 Su güreşi oyun alanından bir görünüm

2.1.2.Giysi

Su güreşi oyunun herhangi bir özel giysisi yoktur. Daha çok şort kullanılır. Daha önceleri iç giysi denilen don kullanılır (KK.6; KK.7). Don Türk dil kurumunda: vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, kilot (TDK) anlamlarında kullanılmıştır.

2.1.3.Boylar Katagoriler

Herhangi bir kategori yoktur. Kahramanmaraş'ta geçmişte yapılan şalvar güreşlerinde olduğu gibi tek sıklette yapılır (KK.3; KK.4).

2.1.4.Oyun Kuralları

Oyun başlamadan önce herhangi bir oyuncu üzerini çıkararak oyun alanına (suyun içerisine) girer ve suyun içerisinde değişik hareketler yaparak rakip oyuncuyu bekler. Her hangi bir oyuncu üzerini çıkarır ve suyun içerisinde bekleyen oyuncunun yanına varır. Oyun başlama komutuyla başlar ve oyuncular birbirlerini değişik teknikler yaparak suyun içerisine batırmaya çalışırlar. Oyun, oyunculardan herhangi birisi pes edinceye kadar devam eder. Güreş esnasında rakip oyuncuya vurma rencide edici kelimeler söylenmesi yasaktır. Yenilen oyuncu oyun alanından çıkar başka bir oyuncu güreşmek için oyun alanına gelir (KK.2; KK.8; KK.9).

Derin su güreşlerinde dayanıklılık önemlidir. Özellikle akarsularda rakipler birbirini suyun dibine doğru çekerek, birbirini pes ettirinceye kadar onlarca yüzlerce metre öyle giderler. Pes eden oyuncu suyun dışına çıkar oturur ve galip oyuncu yüzmeye devam eder (İşler, 2013).

2.1.5.Yapılan Teknikler

Su güreşinde teknikler ayakta yapılan tekniklerdir. Bu teknikler kafakol, boyunduruk, çengel, tırpan, tekkol vb. tekniklerdir. Bazen de oyuncular tek, çift dalma tekniklerini kullanırlar (KK.10; KK.5)

Resim 2. Su güreşinden bir görünüm

Resim 3. Su güreşinden bir görünüm

2.2.DEVE GÜREŞİ

Resim 4. Deve güreşinden bir görünüm (<https://www.hurriyet.com.tr/>).

Yaz mevsiminde, dört kişiyle suda oynanan bir oyundur. Oyuncular oyuna başlamadan önce iki gruba ayrılarak boylarını aşmayacak derinlikteki suyun içerisine girerler. Her oyuncu kendi eşinin omzuna biner ve rakip oyuncuyu düşürmeye çalışır. Rakibini eşinin omzundan suya düşüren grup oyunu kazanır (Doğan, 2013).

3.SONUÇ

Yapılan görüşmelerde suda oynanan geleneksel güreş oyunlarının önceden planlanarak yapılmadığı, çocukların ve gençlerin ırmak, gölet ve derelerde yıkanırken oyun formatında anlık oynandığı anlaşılmıştır.

Kahramanmaraş'ta yapılan, Şalvar, karakucak, aba vb. geleneksel güreşlerinin kurallarıyla beraber önceden planlanarak yarışma şeklinde yapılırken su güreşlerinin oyun şeklinde yapılmıştır.

Su güreşleri oyun formatında da olsa oyun alanı itibariyle suda yapıldığından diğer güreşlere göre yoğun bir şekilde yapılamamıştır.

Kahramanmaraş ilinde yapılan meydan güreşlerinde yenebilmek için rakibin göbeğinin güneş görmesi, sinsin güreşinde yere düşürme şartı varken, su güreşinde rakibin pes etmesi ve deve güreşinde rakibi eşinin omuzundan düşürmek gerekmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre Kahramanmaraş bölgesinde suda yapılan; su güreşi ve deve güreşi (Horuz güreşi) olmak üzere iki çeşit geleneksel güreş oyunu olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Doğan, Abdullah, (2013), "Malatya Çocuk Oyunları", Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, Kültür-Sanat Dizisi/3, İstanbul.

İşler, H. (1997). Tarihsel kökenleri, yayılma, organizasyon biçimleri ve fonksiyonları bakımından geleneksel aba ve şalvar güreşlerinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İŞLER, M. (2013). 'Türk Spor Tarihi. *Turna Yayınları. İSTANBUL*.

Türk Dil Kurumu, 2021 www.tdk.gov.tr., Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021.

Türkmen, M., Doğan, A. (2021), Kaybolmuş Kadım Bir Folklorik Spor: Sınsın Güreşi, Spor Bilimlerinde Araştırma ve Değerlendirmeler, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.

<https://www.hurriyet.com.tr/denizde-deve-guresi-keyfi-40442872>.

Kaynak Kişi (K. K.) Listesi

K.K.1: Bayram Böke, Doğum Tarihi, 1938, Emekli, Görüşme tarihi: 05.02.2021, Afşin Kahramanmaraş.

K.K.2: Baki Mercimek, Doğum Tarihi, 1952, Çiftçi, Görüşme tarihi: 16.09.2020. Afşin Kahramanmaraş.

K.K.3: Erdoğan Altürk, Doğum Tarihi 19932, Sanatkâr, Görüşme tarihi: 12.08.2020. Elbistan, Kahramanmaraş.

K.K.4: Veli Doğan, Doğum Tarihi, 1974, Eğitimci, Elbistan, Kahramanmaraş.

K.K.5: Yahya Arslan, Doğum Tarihi 1974, Eğitimci, Afşin, Kahramanmaraş.

K.K. 6: Sefer Yıldırım, Doğum Tarihi; 1948, Çiftçi, Görüşme Tarihi; 08.05. 2020, Afşin, Kahramanmaraş.

K.K. 7: Ömer Can, Doğum Tarihi; 1956, Çiftçi, Görüşme Tarihi; 08.05. 2021, Afşin, Kahramanmaraş.

K.K. 8: Salih Böke, Doğum Tarihi; 1950, Çiftçi, Görüşme Tarihi; 10.01. 2021, Afşin, Kahramanmaraş.

K.K.9: Abdulhalik Kılınc, Doğum Tarihi; 1951, Görüşme Tarihi; 08.01. 2020, Elbistan, Kahramanmaraş.

K.K.10: Halil Türkan, Doğum Tarihi; 1948, Çiftçi, Görüşme Tarihi; 08.01. 2020, Elbistan, Kahramanmaraş.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN GÜREŞÇİ: EMİNE PEHLİVAN

Abdullah DOĞAN*, Adem KAYA**

Abstract

Early Republican period is a period in which traditional sports were done intensively and modern sports began to develop. In this period, while traditional wrestling (such as karakucak, oily, shalwar, aba, sinsin) was intensely performed, mat wrestling has only just begun.

With this study, it was aimed to find out whether there really is such a wrestler by reaching the documents about a female wrestler named Emine wrestler, about whom we have little information, and who wrestled with men a lot as of that period.

In the research, data were obtained by using the method of document collection and analysis, which is one of the qualitative approaches. In addition, online databases, books, magazines, etc. A literature review was conducted using data collection tools.

Emine wrestler weighs 110 kilograms. Three different documents were found showing where he was from, and it is stated in these documents that the province of Kütahya, Afyonkarahisar and İçel are the town of Anamur. It is also stated that in a wrestling held in Beyoğlu, he defeated a Russian wrestler named Nigola in four minutes, the Bulgarian Daço defeated the Russian wrestler named Nigola, and the Selim wrestler in Kütahya. In addition, Emine wrestler showed strength in the circus not only by wrestling, but also by lifting 250-300 kilograms of weights.

Many documents related to Emine wrestler have been found; According to these documents, all of their wrestling were built by the organizers. It has been understood that Emine wrestler is a strong woman, as well as wrestling, she performed in shows such as weight lifting and iron bending in circuses.

GİRİŞ

Erken Cumhuriyet dönemi geleneksel sporların (cirit, at yarışları, karakucak, yağlı, şalvar, aba, sinsin gibi) yoğun bir şekilde yapıldığı modern sporlarında gelişmeye başladığı bir dönemdir.

Geçmişte binicilik, atıcılık, gibi geleneksel sporlarda ön planda olan kadınlar erken cumhuriyet döneminde modern sporlarda da yerlerini almaya başlamışlardır.

Kadın erkek güreşine geçmişte orta Asya'da rastlanılan bir durumdur. Günümüze kadar anlatıp gelen Banu Çiçek ve Bamsı Beyrek'in güreşleridir. Kadınların hemcinsiyle güreş yapması Anadolu'da rastlanılan bir durumdur. Kadın erkek güreşine Anadolu'da pek rastlanılmamaktadır. Sadece Anadolu'nun birkaç bölgesinde kaynana-kaynata güreşi adı altında sembolik olarak güreşler yapılmaktadır.

Yapılan bu çalışmayla sirklerde ağırlık kaldırma ve demir bükme gibi gösteri yapmış ve erkeklerle birçok güreş yapan, hakkında az bir bilgiye sahip olduğumuz Emine pehlivan adında kadın güreşçiyle ilgili belgelere ulaşılıp, böyle bir pehlivanın yapmış olduğu müsabakaları ve gösterileri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Araştırmada nitel yaklaşımlardan doküman toplama ve inceleme yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada çevrimiçi veri tabanları, kitap, dergi vb. veri toplama araçları kullanılarak alan yazın taraması yapılmıştır.

BULGULAR

Emine Pehlivan ile ilgili 1927 tarihli karagöz gazetesinde sıkletiyile ilgili bilgiler verilmektedir.

* Dr. Malatya Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü

** Asst. Prof., Sport Management, Bowie State University, USA.

Resim 1. Emine pehlivan

Birkaç günden beri İstanbul'da Afyonkarahisarlı (Emine) pehlivan isminde 110 kilo ağırlığında yaman bir hanım dolaşıyor. Bu müthiş kadın şimdiye kadar kiminle güreştiyse yenmiş, sırtı yere gelmemiş. Şimdi İstanbul'da Suriye Kaplanı denilen (Arap Yusuf Berza) pehlivanla güreşecek. Bakalım neticesi ne olacak. Tabi-i güreşin neticesini okuyucularımıza haber vereceğiz. Türk kadını bile yamandır vesselam.

Yine Emine Pehlivan hakkında 1927 tarihli Resimli Perşembe atlı dergide “Pehlivan bir Türk Kadını” başlıklı habere rastlıyoruz.

Resim 2. Emine pehlivanın güreş esnasındaki resmi.

Resimli perşembenin neşretmekte olduğu pehlivan serisine Kıbrıs'tan gönderilen bir kadınında resmini ilave ediyoruz. Emine pehlivanın güreş esnasında alınmış olan bu resmi çok sayan dikkattir. İlk defa Antalya'da güreşmiş, kuvvetiyle şöhret kazanmıştır. Emine hanım bilhassa alafranga güreşleriyle şöhret bulmuştur.

6 Şubat 1931 tarihli vakit gazetesinde Emine pehlivan ile ilgili “Kadın Pehlivan Emine H. Ağır Sıklet Şampiyonu Olmak Niyetinde” başlıklı bir haber çıkmıştır.

Kütahya'dan yazıyor; Birkaç sene evvel İstanbul'a gelen ve bir hayli hünerler gösteren kadın pehlivan Emine H. son günlerde Kuşadası'ndan Kütahya'ya gitmiştir. Emine pehlivan kadın olmasına rağmen cüsseli, erkek yapılı bir kadındır. Tuttuğunu koparmaktadır. Kuş adasında meşhur Bulgar pehlivanını yendikten sonra şehrimize gelmiştir. Kütahya'da da bir güreş yapmış, çok kuvvetli bir pehlivan olan Selim pehlivanı da yenmiştir. Emine pehlivan yalnız güreşle değil ağır sıklet kaldırmakla da meşhurdur. Evvelki gece, 250 300 kilo sıklet kaldırmak suretiyle pek çok alkış toplamıştır. 15 Milimetre kalınlığında olan demirleri dişleriyle büküp kravat şekline soktu. Ve daha birçok marifetlerle halkı hayrette bıraktı. Kendisiyle görüştüm, dedi ki: «— Sekiz on senedir pehlivanlık ediyorum. Memleketim İçel vilâyetinin Anamur kazasıdır Küçükükten beri ağır şeyleri kaldırmağa ve güreşe merakım var. Varsın dünya pehlivanları arasında bir de Türk kadını bulunsun. Emine pehlivan şimdi otuz yaşlarındadır.

Yegâne emeli Türkiye'de ağır sıklet şampiyonu olmaktır. Benim gazeteci olduğumu hissedince sözlerine şunu ilâve etti. «— Şunu Allah rızası için yazınız. İstanbul Beyoğlu'nda Karabet isminde ağır sıklet şampiyonu olduğumu iddia eden bir adam varmış! Ben de ağır sıklet şampiyonuyum! Onunla karşılaşmak istiyorum, isterse o buraya gelsin yahut ben İstanbul'a gideyim! (Vakit Gazetesi, 1931).

SONUÇ

1927 tarihli belge Emine pehlivanın 110 kilo ağırlığında olduğunu belirtmektedir. Emine pehlivan Nereli olduğuna dair üç farklı belgeye rastlanılmış olup, bu belgelerde Kütahya, Afyonkarahisar, İçel vilâyetinin Anamur kazası olduğu belirtilmektedir. Özellikle 1931 yılına ait olan vakit gazetesi haberinde Emine pehlivanın kendisinin bizzat İçel vilâyetinin Anamur kazasından olduğunu belirtmektedir.

1928 yılında kaleme alınan 'Kadın ve Spor' atlı makalede emine pehlivan eleştirilmektedir. Emine pehlivana tenis oynaması tavsiye edilmekte ve güreşin erkek işi olduğu belirtilmektedir.

Emine pehlivan ile alakalı birçok belge tespit edilmiş olup; bu belgelere göre güreşlerinin hepsi organizatörler tarafından yaptırılmıştır. Emine pehlivanın güçlü bir kadın olduğu, güreşlerin yanı sıra sirklerde ağırlık kaldırma, demir bükme gibi gösterilerde yapmış olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Haftalık Mecmua, Emine Pehlivan, (1928)

Karagöz Gazetesi, Emine Pehlivan, (1927).

Resimli Perşembe, Pehlivan Bir Türk Kadını, (1927).

Karagöz Gazetesi, Emine Pehlivan Galip Geldi, (1927).

Karagöz Gazetesi, Kemergeli Kenan Pehlivan Emine Pehlivanı Güreşe Davet Ediyor (1927).

Karagöz Gazetesi, Meşhur Emine Pehlivanı Davet ediyorlar (1928).

Vakit Gazetesi, Kadın Hanım Emine Pehlivan Ağır Sıklet Şampiyonu Olmak Niyetinde, (1931).

ABDAL MUSA TEKKESİ VE TARİHİ ELMALI YEŞİL YAYLA YAĞLI PEHLİVAN GÜREŞLERİ

Dervishes' Lodge Of Abdal Musa And Historical Elmalı Yeşil Yayla Oil Wrestling

H. Nurgül BEĞİÇ*

Özet

Türkler Anadolu topraklarına göçle birlikte yeni geldikleri yerlerde tutunabilmek için çeşitli teşkilatlar kurarak güçlenmeye çalışmışlardır. Bu amaçla milli duyguları ve dini inançları bir arada tutan örgütler etrafında toplanmışlardır. Tekke, zaviye ve vakıf gibi kurumlar bireyleri bir araya getirerek milli ve dini anlayışlar etrafında sosyalleşme ve birlikte hareket ederek güçlü olmayı sağlamışlardır. Bu kurumların çatısı altında gençler bir taraftan dini ve milli eğitimler alırken dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı mücadele edebilmek için bedensel eğitimler yapmışlardır. Gençlerin sağlıklı ve güçlü olması amacıyla Orta Asya'dan Anadolu'ya taşındıkları çeşitli spor oyunlarını oynamışlardır. Böylece bir taraftan toplumsal bağlar güçlendirilirken diğer taraftan savaşa hazır bireyler oluşturulmuştur.

Bu spor oyunlardan birisi de Güreş'tir. Güreş, iki kişinin belirlenmiş kurallara uyarak bedenleriyle birbirlerine karşı üstün gelme mücadelesidir. Mücadelede bir taraftan bedensel güç gösterilirken diğer taraftan rakibi alt edebilmek için akıl oyunları ile üstün gelmek gerekmektedir. Orta Asya'da Türklerin festival, düğün ve çeşitli kutlamalar gibi birçok toplumsal etkinlikte güreşler yapılmış ve eğlenmenin bir parçası olmuştur. Askeri kurumlarda da savaşa hazır olmak için gençlere verilen eğitimler içinde güreş sporu da kullanılmıştır.

Antalya ili Elmalı ilçesi'nde de Orta Asya'dan gelen Türk toplulukları bölgede kurulan tekke ve vakıfların çatısı altında toplanarak güçlü birlikler oluşturmuşlardır. Bu kurumların çatısı altında verilen milli ve dini eğitimlerin yanında gençlere güreş eğitimi de verilerek kutlamalarda müsabakalar düzenlenerek sosyalleşme aracı olarak kullanılmışlardır. Diğer taraftan ihtiyaç halinde dışarıdan gelebilecek saldırılar için savaş gücü oluşturmuşlardır. Ülkemizde geleneksel yağlı güreşlerin Anadolu'da en bilineni Edirne Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri olmasına karşılık en eskisi Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri etkinliğidir.

Bu çalışmada, Anadolu topraklarının Türkleştirilmesinden günümüze Antalya ili Elmalı ilçesinde sürdürülen yağlı güreş etkinliklerinin kökeni incelenecek ve 669 yıldır devam eden Tarihi Elmalı Yeşil Yayla Yağlı Pehlivan Güreşleri organizasyonunun tarihsel süreci ve güreş geleneği çevresinde gelişen ve biriken kültürel değerler kayıt altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abdal Musa Tekkesi, geleneksel spor, yağlı güreş, Antalya, Elmalı.

Summary

With the migration to Anatolian lands, the Turks tried to get stronger by establishing various organizations in order to hold on to the places they had just arrived. For this purpose, they gathered around organizations that hold national feelings and religious beliefs together. Institutions such as dervish lodges, zawiya and foundations brought individuals together and ensured that they became strong by socializing and acting together around national and religious understandings. Under the roof of these institutions, while the young people received religious and national education, they did physical training in order to be able to fight against attacks that may come from outside. They played various sports games that they carried from Central Asia to Anatolia in order to keep the youth healthy and strong. Thus, on the one hand, social ties were strengthened, on the other hand, individuals ready for war were formed.

One of these sports games is Wrestling. Wrestling is the struggle of two people to prevail against each other with their bodies by following the determined rules. While physical strength is shown in the struggle, on the other hand, it is necessary to prevail with mind games in order to defeat the opponent. In Central Asia, wrestling was performed in many social events such as festivals, weddings and various celebrations of the Turks and became a part of the entertainment. Wrestling was also used in the training given to young people in military institutions in order to be ready for war.

In the Elmalı district of Antalya province, Turkish communities from Central Asia gathered under the roof of the lodges and foundations established in the region and formed strong unions. In addition to the national and religious education given under the roof of these institutions, wrestling training was given to the youth and they were used as a means of socialization by organizing competitions in celebrations. On the other hand, they created a fighting force for attacks that may come from outside in case of need. Although the most known traditional oil wrestling in Anatolia in our country is Edirne Historical Kırkpınar Oil Wrestling, the oldest is Historical Elmalı Yeşilyayla Oil Wrestling.

In this study, the origin of the oil wrestling activities carried out in the Elmalı district of Antalya province from the Turkification of the Anatolian lands to the present will be examined and the historical process of the Historical Elmalı Yeşilyayla Oil Wrestling Organization, its effects on the local society and the cultural values that have developed and accumulated around the wrestling tradition will be recorded.

Key Words: Abdal Musa Tekkesi, traditional sports, oil wrestling, Antalya, Elmalı.

1-Giriş

Diğer birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de spor oyunları önemli bir yere sahiptir. Spor oyunları yaşanan coğrafyanın şartları ve yaşam biçimlerinin yanında toplumun

inanç, gelenek ve göreneklerine göre şekil alır. Bu bağlamda Türklerin tarihi süreçte yaptığı sporlar; “Güreş (yağlı, karakucak, aba, palvan, apan, karsak, şalvar ve bayrak), tomak, okçuluk, matrak, kılıç-kalkan, tepük (futbol), güz kaldırma, kızgıntaş, çelik-çomak, kale yıkma, organ çekme, taz süzüşürü, kösküç (koskuç) vb. oyunlardır” (Güngör, 1986: 66-67). Bunlara benzer 157 adet geleneksel Türk sporlarının Orta Asya Türk topluluklarında bulunduğu bildirilmektedir (Toktorbayev, 1991: 5-7).

“Güreş; hayvan hareketlerinin taklidi ve tahlili sonucunda, iki kişinin bedeni ve zihni kuvvetini ortaya koyarak, hiç bir vasıtaya muhtaç olmadan yaptıkları mücadelenin adıdır” (Dervişoğlu, 2012: 21). Başka bir ifadeyle Güreş; “İki kişinin, belli kurallar içerisinde, güç kullanarak ve türlü oyunlara başvurarak sırtlarını yere getirme esasına dayanan bir spor dalıdır. Bu sporla uğraşan kimseye ise güreşçi ya da Klasik Türk şiirinde sıkça kullanılan şekliyle Farsça bir isim olan “pehlivan/pehlevan” da denir. Yine şiirlerde güreş anlamına gelen ve Farsça bir isim olan “küştî”, güreşçi anlamına gelen ve Farsça birleşik bir isim olan “küştî-gîr” de kullanılmaktadır” (Yüksel, 2018: 590). Türkçe’nin çeşitli lehçelerinde küreş ve göreş şekillerinde de bulunan kelimenin etimolojisi kesin olarak bilinmemektedir (Clauson, 1972:747-748).

Türkler de diğer birçok kültürde olduğu gibi çok eski dönemlerden başlayarak bedensel gücünü geliştirecek çeşitli oyunlar oynamıştır. Bu oyunlar kurallara bağlanarak geliştirilmiş ve toplumun bir arada kutladığı düğün ve bayramlarda sosyalleşme aracı olmuştur. Başlangıçta hayatta kalma ve savaşa hazırlık amacıyla yapılan bu oyunlar zamanla aynı toplum içinde ve toplumlar arası rekabete dayalı spor dallarına dönüşerek eğlence ve sosyalleşme aracına dönüşmüştür.

Bu bağlamda diğer spor dalları gibi belirli kurallara bağlanan güreş geleneksel spor dallarımızdan biri haline gelmiş ve sporcu yetiştirmek amacıyla çeşitli kurumlar bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Selçuklu döneminden başlayarak Anadolu’da fethedilen bölgelerde tekke ve zaviyeler açılarak güçlenilmiş ve bu kurumlar içinde gençler dini ve millî eğitimlerin yanında çeşitli geleneksel spor dallarında yetişmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de padişahlar tarafından çeşitli yerleşim merkezlerinde güreş tekkeleri açılmıştır. Tekkeler sadece güreşçi yetiştirmekle kalmamış topluma sağlıklı bireylerin kazandırılması ve çeşitli etkinliklerle toplumsal bağların güçlendirilmesine destek olmuşlardır.

2-Tarihsel Gelişim

Türkler bilinen en eski dönemlerinden itibaren yaşadıkları coğrafyanın şartlarına ayak uydurmak ve hayatta kalabilmek için kendilerini hazırlamışlar ve bunun için aralarında çeşitli talimler yapmış ve toplumsal birliği sağlayarak güçlü kalmak için kutlama ve etkinliklerde yarışmışlardır. Yiğit, cesur ve kahraman gençler yetiştirmek üzere M.Ö 6. yüzyılda “Alplik” teşkilatını kurmuşlardır. Sibiry’a’nın Ordus bölgesinde yapılan kazılarda bulunan tunç bir levha üzerinde Pi-Yung Alplik teşkilatına üye iki alp’in güreş tutması resmedilmiştir (Güven, 1992: 22).

Güreşin Türk kültüründe çok eski dönemlerden beri varlığına dair Oğuz Kağan, Manas ve Dede Korkut destanları başlıca yazılı kaynaklardır. Destanların birçok yerinde güreş sporunun yapıldığına dair bilgiler vardır. Oğuzlar’ın Dede Korkut Destanı’nda Bay Büre’nin oğlu Bamsı Bayrek’in Banı Çiçek ile güreşi ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmektedir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 72-74). Kırgızlar’ın Manas Destanı’nda da pehlivanlık kavramı ayrıntılı bir şekilde ifade edilir: “.. Pehlivanlar pehlivanı “Koşay-Han” Manas’ın deri kışpetini giyerek ihtiyar hali ile Yoloy-Han’la güreşir...” (Ögel, 1989: 525).

Yine Türk Kültür tarihine ışık tutan ve Kaşgarlı Mahmut tarafından XI. yüzyılda kaleme alınan Divan-ı Lügat-it Türk’te “çelme” ve “çalış” kelimelerinin karşılığı olarak güreşi göstermektedir (Kaşgarlı,1986: II/33). Aynı eserde Kaşgarlı güreş kelimesine “kısarak” kelimesini açıklarken değinmektedir: "Kız birle küreşme, kısarak birle yarışma (Kızla güreşme, çünkü kızlar kuvvetli olur, seni alteder; kısarakla yarışma, kısarak attan daha çevik, daha sıçrayışlı olduğundan seni yener). (Kaşgarlı,1986: 1/474).

Türkler tarafından Anadolu’da kurulan topluluklar hakkında bilgi veren ilk yazılı

kaynak Osmanlı Tarihçisi Aşıkpaşazâde'nin, 1484 yılında kaleme aldığı Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseridir. Eserde; “Ve hem bu Rûm (Anadolu) da dört taife vardır, kim müsafirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm, biri Âhiyân-ı Rûm, biri Abdalân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm İmdi (Aşıkpaşazade, 1332: 205). Bu zümreler içinde; Gâziyân-ı Rûm, savaşçı sınıfı; Âhiyân-ı Rûm, zanaatkar sınıfı; Abdalân-ı Rûm, dervişleri; Bâciyân-ı Rûm da kadınlar zümresini temsil etmektedirler (Melikoff, 1999:24). Bu bilgiler dört unsurun da Anadolu'nun Türkleşmesinde Selçuklu Devleti döneminden başlayarak devam eden süreçte varlığını göstermektedir. “Bu unsurlar, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu'da canla başla çalışmışlar, kurdukları örgütler vasıtasıyla planlı ve programlı bir şekilde şenlendirme ve kolonizasyon metodu uygulamışlar Devlet-i Aliyye'nin oluşumunda etkili roller üstlenmişlerdir” (Barkan, 1942: 292-295).

Türkler Anadolu topraklarına yerleşmeye başlamaları ile birlikte taşıdıkları kültürel birikimleri burada yaşatmaya devam etmişlerdir. Selçuklu dönemi ve Osmanlı devletinin kuruluş yılları da dahil, fütuhât dönemlerinde fethedilen her yeni yere bir tekke kurulmuş, bu tekkelerin civarında veya bünyesinde o dönemde yaygın olan tüm sporların (okçuluk, güreş ve binicilik) yapılmasına destek verilmiştir (Aras, 2015: 205). Osmanlı Devletinde güreş tekkelerinin İstanbul'un yanında Mekke, Cidde, İskenderiye, Lazkiye, Şam, Maraş, Amasya, Tokat, Edirne, Ankara, Kütahya, Tire, Bergama, Manisa, Akhisar, Yenice, Üsküp, Gelibolu, Diyarbakır, Konya, Bursa, Balıkesir, Urfa, Halep, Bağdat ve Mısır gibi şehirlerde de kurulduğu bilinmektedir (Çumralgil, 1999: 338).

Türklerin Orta Asya kültürünün devamı olarak Anadolu'da kurdukları Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de güreşte başarılı olanlara kahraman, yiğit ve savaşçı, anlamında “alp” denilmekteydi. Bu ünvan milli duyguların yaşatılmasında toplumun güreş sporuna verdiği değeri göstermektedir.

3- Antalya İli Elmalı İlçesi ve Abdal Musa Tekkesi

Antalya'nın kuzey batı bölgesinde merkeze 114 km mesafede, Teke Yarımadası'nda bulunan Elmalı ilçesi derin bir tarihi geçmişe sahiptir. Elmalı Dağı'nın (2503 m) eteklerinde kurulu olan Elmalı'daki mevcut eski çağ ve arkeolojik bulgular somut olarak kalkolitik (Bakır Çağı, MÖ 3000 yılları) devrine kadar uzanmaktadır.

Elmalı'da yerleşim yerinin ilk olarak ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Antik dönemden Bizans dönemi sonuna kadar Akarassos ismi ile var olduğu sanılmaktadır (Tüner, 2002: 74-75). Akarassos, M.S. V. yüzyılda piskoposluk merkezi haline gelmiş ve bu durumunu XII. yüzyıla kadar devam ettirmiştir (Ramsay, 1961: 475).

Elmalı ve çevresi XII. yüzyılda Selçuklu Türklerince fethedilmiş, Sultan II. Murad zamanında kesin olarak Osmanlı topraklarına katılarak Anadolu Eyaletine dâhil edilmiş ve Teke Sancağı veya Liva-i Teke adıyla Osmanlı vilayeti haline getirilmiştir (Koday-Aydın, 2019: 73). Elmalı ile ilgili Osmanlı dönemine ait bilinen en eski kayıt 1419 tarihli vakıf kayıtlarıdır (Karaca, 1997: 120; Duymaz, 2008: 207).

Orta Asya'dan Anadolu topraklarına gelen ve derviş zümrelerine mensup Abdal Musa Sultan da Elmalı'da tekke kurarak bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynamış şahsiyetlerdendir. Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke (Teke) köyünde XIV. yüzyılda kurulmuş bir Bektaşî tekkesi olarak bilinen Abdal Musa Tekkesi'nin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Ancak Kaygusuz Abdal'ın Bursa'nın fethine (1326) katıldıktan sonra bu tekkede Abdal Mûsâ'ya intisap ettiği yolundaki bilgiden, tekkenin XIV. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğu sonucuna varılmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi ile Teke Vilâyeti Vakıfları Tahrir Defteri'nden tekkenin, kuruluşunu takip eden zaman içerisinde büyük bir gelişme gösterdiği ve XVII. yüzyılda zengin vakıflara sahip tam teşekküllü bir Bektaşî âsitânesi durumuna geldiği öğrenilmektedir. Yine, Tekke köyünün de aslında bu tekkeye vakfedilmiş bir köy olduğu bilinmektedir (Tanman, 2001: 1/65-66).

Evliya Çelebi tarafından kaleme alınan Seyahatnamede; “XVII. yüzyılda Abdal Musa Tekkesi'nin çok zengin vakıfları vardır. On binden çok koyun, bin camuz, on katar deve, yedi katar katır, binden fazla sığır, yedi kulan kısrağ, yedi değirmen ve oldukça bayındır bağ ve

bahçeleri vardır. Bu bilgilere göre o tarihlerde Elmalı muhiti Abdal Musa'nın nüfuzu altında bir Bektaşî merkezidir (Çiftçi, 1991: 9).

Osmanlı devrinin ilk zamanlarında Teke Livasının merkezi olan Elmalı, idare merkezinin Antalya'ya naklinden sonra kaza merkezi olarak kalmıştır (Koday-Aydın, 2019: 73). 1455 tarihli tahrirde “Nefs-i Elmalu” (Elmalı Şehri) olarak kaydedilen Elmalı, XVI. yüzyılın başlarında Teke Sancağının beş kazasından birisi olup aynı zamanda aynı ismi taşıyan nahiyeden oluşmaktaydı. Elmalı aynı yıllarda sancakta yer alan dört şehirden (Antalya, İstanos, Elmalu ve Karahisarı Teke) birisiydi (Armağan, 2011: 275; Koday-Aydın, 2019: 74). 1455'te 36, 1520'de 47, 1530 ve 1568'de ise 48 köye sahip önemli bir kaza olduğu görülmektedir. Elmalı şehrinde 1530 yılında 22, 1568 yılında ise 24 mahalle mevcuttu (Erdoğan, 1995: 96; Koday-Aydın, 2019: 74). 1455 tarihli tahrirde kentte Teke oğlu Vakfı Bey Hamamı'ndan bahsedilmesi yerleşmenin Teke Oğullarından bu yana imar edildiğini ve önemli bir merkez olduğunu göstermektedir (Koday-Aydın, 2019: 74). 1671-72 yıllarında Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, Elmalı'yı Teke paşalarının tahtı Teke Sancağının baş kazası olarak tanımlamıştır. Çelebi, Elmalı için 32 mahalleden oluşan birbiri üzere dereli ve tepeli yerde yapılmış irem bağı gibi eski bir şehir ifadesini kullanmıştır. Çelebiye göre 8 alay beyi ile çeribaşısı olan kazanın 8 zeameti, 392 tımarı bulunmaktaydı (Koday-Aydın, 2019: 74). Elmalı, 1841 yılında Teke Livası içerisinde Karaman Eyaleti'ne, bağlanmıştır (Güçlü, 1998: 290-300, Armağan, 2011: 275; Koday-Aydın, 2019: 74). 1841 yılına doğru şehir nüfusunun 10 bin civarında olduğu belirtilmektedir (Darkot, 1988: 238; Duymaz, 2008: 207). 1849-1850 yılında Teke Livasının 9 kazası bulunuyordu ve Elmalı da bunlardan birisiydi (Emecen, 1991: 236; Koday-Aydın, 2019: 74). Vilâyet nizamnamesinin çıkarılmasıyla birlikte Elmalı 1868 yılında Konya vilâyetine bağlanmıştır (Durgun, 2014: 17; Koday-Aydın, 2019: 74). 1869 tarihli salnameye göre şehirde 8 cami, 8 mescit, 10 medrese, 3 hamam, 3 han, 15 değirmen, 150 dükkân, 1 debbağ ve 1 kürkhane bulunmaktaydı (Koday-Aydın, 2019: 75). 1890 tarihli Konya Vilayeti Salnamesine göre Elmalı Kazasında 20996 kişi yaşamaktaydı (Koday-Aydın, 2019: 75).

4- Elmalı Güreşlerinin Tarihi

Taranan yazılı ve sanal kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde Elmalı ve çevresinde Türk yerleşmelerinin başladığı tarihlerden itibaren kurulan tekke ve vakıflar gençleri bir taraftan milli ve dini bilgiler vererek eğitirken geleneksel sporları (avcılık, binicilik, okçuluk, güreş vb.) yapmaları için imkan sağladıkları anlaşılmaktadır. Ancak Elmalı'da güreşlerin ilk başladığı yıllara ait kaynaklarda ilk yazılı bilgi 1419 tarihli vakıf kayıdır. “Bölge vakıf kayıtlarında *“Toramanlar Vakfı”* olarak bilinen Hicri 822, Rumi 1419 tarihli Nuh Çelebi'den gelen taşınmaz mal varlığı vakfi yerine birleştirilen bugünkü Yeşil Camii yerinde bulunan Musalla Çevrik diye mahallen anılan arazinin güreş çayırılığı diye vakfiye hududunu belirlemiştir” <https://kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/kulturatlasi/elmalı-yesil-yayla-yagli-guresleri>.

Vakıf kaydında bahsi geçen güreş çayırılığı o dönemde müsabakaların yapılması için tahsis edilmiş bir alandır. Diğer taraftan 2021 yılında Tarihi Elmalı Yeşil Yayla Yağlı Pehlivan Güreşleri etkinliğinin 669. sunun düzenlendiği göz önüne alındığında ilk güreşlerin XIV. yüzyıl ortalarında (1352) yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ilk güreş etkinliklerinin Abdal Musa'nın kurduğu tekke dönemlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu tekkeye ilişkin kaynaklarda güreş yapıldığına dair açık bir bilgi bulunmamakla birlikte yaklaşık 70 yıl sonraya ait vakıf kaydında güreş çayırılığına ilişkin kaydın bulunması Osmanlı döneminde vakıfların denetim ve desteklenmesi anlayışıyla kaydedildiği düşünülebilir. Bu durumda geleneksel sporlarımızdan güreşin Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli katkıları olmuş tekkeler tarafından desteklendiğini göstermektedir.

5-Sonuç

Türkler Anadolu topraklarına geldikleri dönemlerde yerleşmek ve kalıcı olabilmek için toplulukları bir arada tutarak güçlü olmayı sağlayan tekke, zaviye, vakıf gibi birlikler kurmuşlardır. Bu birlikler içinde gençleri dini ve milli eğitimlerin yanında Orta Asya'dan taşıdıkları okçuluk, binicilik ve güreş gibi geleneksel spor oyunlarını yapmalarını

sağlamışlardır. Böylece bir taraftan toplumsal bağları güçlendirirken diğer taraftan kalıcı olmak için savaş gücünü oluşturmuşlardır.

Selçuklu döneminden başlayarak fethedilen bölgelerde tekke, zaviye ve vakıflar kurulmuş ve bu kurumların bünyesinde diğer geleneksel sporlarla birlikte güreş sporu da yapılmıştır. Osmanlı imparatorluğu döneminde de hem devlet tarafından hem de varlıklı kişiler tarafından vakıf teşkilatı şeklinde kurulmuş güreş tekkeleri açılmıştır. Osmanlı egemenliğinde olan birçok yerleşim yerinde güreş tekkeleri açılarak pehlivanlar yetiştirilmiş ve güreş etkinlikleri düzenlenerek bir taraftan toplumun kaynaşması ve birlikteliğin güçlendirilmesi diğer taraftan orduya kuvvet sağlanmıştır.

Antalya ili Elmalı ilçesinde de her yıl düzenlenen Elmalı Tarihi Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri organizasyon olarak en çok bilinen ve 2021 yılında 660. sı düzenlenen Kırkpınar Yağlı Güreş etkinliklerinden daha eski tarihlidir. 2021 yılı itibariyle 669. su düzenlenen etkinliklerin ilk yapıldığı tarih 1352 yılına dayanır. Bu tarih itibariyle Elmalı'da Türklerin ilk yerleşme dönemlerine isabet ettiği anlaşılmaktadır.

Taranan kaynakların tamamı birlikte değerlendirildiğinde bölgede ilk olarak kurulan tekkenin XIV. yüzyıl ortalarında Abdal Musa tarafından kurularak faaliyet gösterdiği ve zamanla tekkeye bağlı vakıfların kurularak büyütüldüğü anlaşılmaktadır. Güreş sporuna dair ilk yazılı belge bölge vakıf kayıtlarında Osmanlı döneminde 1419 tarihine dayanmaktadır. Selçuklu döneminde tekke ve vakıflara dair yazılı bir kayda ulaşılmasa da geleneksel güreş sporunun Elmalı'da Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli katkıları olan alp-eren dervişlerin kurduğu tekkeler bünyesinde yapıldığı sonucuna varmak mümkündür.

KAYNAKÇA

ARMAĞAN, A. (2011). "XVI. Yüzyılda Teke Sancağının Yönetimi ve Yöneticileri", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 18 (1), 273-293.

ARAS, K. (2015). "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşunda Tekkelerin Güreş Sporuna Katkıları.", Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı, 15, Bahar, 2015, sayfa. 203-209.

AŞIKPAŞAZÂDE, (1332). *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âli Bey Neşri, Matbaa-i Amire, İstanbul.

BARKAN, Ömer Lütfi. (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, sayı. 2.

CLAUSON, Sir Gerard. (1972). *Dictionary, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

ÇİFTÇİ, Musa, (1991). "Abdal Musa'nın Gerçek Hayatı Menkavâî Hayatı ve Şahsiyeti", Milli Folklor, Yıl:3, Sayı: 8, Kış-1991, ss.8-10.

ÇUMRALİGİL, B. (1999). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Münasebetiyle "Osmanlıda Spor" Sempozyumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

DARKOT, B. (1988). "Elmalı", İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul: MEB Basımevi, 238.

DERVİŞOĞLU, M. (2012). *Kırkpınar Güreşleri'nin Halkbilimsel Açından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

DURGUN, H. (2014). *XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı 1839-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DUYMAZ, A. Şevki (2008). "Kentsel Gelişim ve Mimari Yapılar Üzerine Bir Çalışma Örneği: Elmalı Örneği", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 205-220.

EMECEN, F. (1991). "Antalya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 3, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s.232-236

ERDOĞRU, M. A. (1995). "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke", Tarih İncelemeleri Dergisi, 10 (1), 91-185.

GÜNGÖR, E. (1986). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Ankara: Ötügen Neşriyat A.Ş.

GÜÇLÜ, M. (1998). “Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Belge”, Adalya, II, 290-300.

KARACA, B. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAŞGARLI, M. (1986). *Divan-ı Lügat-it Türk*, Çev. Besim Atalay, Ankara: TDK Yay., C .I-II.

KODAY, Z. ve AYDIN, T. (2019). “İdari Coğrafya Özellikleri Açısından Elmalı (Antalya) İlçesi”,

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (1), 67-92.

MELİKOFF, Irene. (1999). “Bacıyan-ı Rum'dan Biri: Kadıncık Ana”, (çev.:Turan Alptekin). *Yol Dergisi II*, Ankara.

ÖGEL, B. (1989). *Türk Mitolojisi*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZBAY, Güven. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

RAMSAY, W. M. (1961). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*. (Çev.: Mihri Pektaş). İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

TANMAN, M. B. (2001). “Abdal Musa Tekkesi.”, İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları. 1.cilt. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal-musa-tekkesi>)

TEZCAN, S. ve BOESCHOTEN, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Serisi, İstanbul.

TOKTORBAYEV, S. (1991). *Üspürümdür Oyunları*. Bişkek: Kırgız Cohek Maskısı.

TÜNER, N. (2002). “Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar”, *Likya İncelemeleri-I*, 63-78, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

YÜKSEL, Y. (2018). *Klasik Türk Şiirinde Güreş ve Pehlivanlık*, *Journal of Turkish Language and Literature*.

Sanal Kaynaklar

<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/kulturatlasi/elmalı-yesil-yayla-yagli-guresleri>(Erişim:18.09.2021)

КЫРГЫЗДАРДЫН АСКЕРДИК ӨНӨРҮ ТУУРАСЫНДА

КОЖОБЕКОВ М. Ч.*

Кыргыздардын аскердик өнөрү туурасында сөз кылганда айласыз согуш маселеси эске түшөт. Аскер күтүү, курал жасоо жана жоокерчилик сыяктуу өнөр биринчи кезекте, мекенди коргоо көйгөйүнөн келип чыккан проблема. Экинчиден, ал күтүүсүз келген жана белгиленген душмандарга каршы согушуу маселесин камтыйт. Аскердик өнөр элдин тарыхы жана ал мамлекетти курчап турган тышкы дүйнө менен түздөн – түз байланышта болот. Кыргыздардын кырчылдашкан душмандар арасында жашап, кыл чайнашкан кылым карыткан тарыхына жараша, алардын согуш стратегиясы калыптанган жана жоокерчиликке керектүү этнографиялык элементтери иштелип чыккан. Адамзат тарыхынан алып караганда да согуш темасы жашоонун негизги атрибуттарынын бири катары каралып келген. Кайсыдыр бир территорияны ээлөө, аны өздөштүрүү маселеси да мурдагы жана жаңы күчтөр менен болгон конфликтти жараткан. Таймашуу согуш тактикасына эле өзгөртүү киргизбестен, кол өнөрчүлүктүн өнүгүшүнө түрткү берген. Усталар менен уздар жоокерлердин жоо кийимдеринен баштап, алардын курал – жарактары менен кошо ат жабдыктарына чейин керектүү жасалгаларды жасашкан. Ошондуктан согуш темасы, ал жалаң эле коргонуу же чапкын менен чектелбестен өндүрүш комплексин да камтыган. Жоокерди жоого даярдоо экономикага жагымдуу да, ошондой эле терс да таасир тийгизип турган. Экономикалык абалга ылайык өлкө тышкы саясат жүргүзгөн. Этнотерриториялык кызыкчылыкка жараша саясий союздаштар белгиленген жана дипломатиялык координаттар аныкталган. Ал үчүн мамлекеттин башкаруу аппараты согуш стратегиясын аныктай ала тургандай компетенцияга өсүп жетиши, өлкөнүн тарыхый келечегин белгилеген. Мамлекет башчылары аскер күтүп эле тим болбостон, армиянын материалдык – техникалык базасын камсыз кылып, ийгиликке жетише турган куралдарды жасатууга кам көрүшкөн. Мындан тышкаары, согуш стратегиясы белгиленип, анын мерчемине ылайык жоокерчилик тактикасы аныкталган. Акыркы маселе аскер даярдыгынан баштап, колдун бөлүштүрүлүшүнө чейинки комплекстүү камылганы камтыган. Аскер даярдыгы мекен коргой турган жоокердин өмүр баянынан башталып, анын колуна курал алып жоо беттей турган абалын чагылдырган маселе. Ал үчүн жалаң эле мамлекет эмес, мекенди коргоо бардык элдин иши экендигин кабыл ала тургандай идеологиялык иш жүргүзүлүшү талап кылынган. Качан барып колго курал алып. Мекенди коргоо зарылчылыгын жалпы калктын кабыл алышы да өлкө бейпилдиги үчүн жетишсиз маселе. «Кабыл алуу» үстү жактан күчтөп таңуулануусу мүмкүн экендигин эстен чыгарбоо зарыл. Ал эми Кыргыз каганатындагы «Элди (мамлекетти – М. К.) корго, ханга ак кызмат кыл» (Малов, 1953: 25-26) деген чакырыктарга караганда, мекенди коргоо проблемасы мамлекеттик деңгээлде жүргүзүлгөн саясатка айланган. Калк да аны үстүртөн таңууланган саясат катары эмес, өлкө бейпилдигин сактоо ал үй бүлөдөн баштап, мамлекет үчүн да зарыл маселе катары кабыл алышкан. Кыргыз үй бүлөсүндө мекенди коргоо эрдик жана ал эр жасай турган иш катары көрсөтүлүшү көңүл бурбай койбойт. Жашы эресеге келген жаштар «эр» аталышып, колуна курал кармашып, мекенин коргоого бет алышкан (Кожобеков, 2013: 128). Кыргыз коомунда мекенди коргоо иши мамлекетке жана ханга ак дилден кызмат өтөө керек деген идеологиялык саясат деңгээлине жеткирилген. Идеологиялык үндөө жетишсиз болгон убакта мамлекет жазалоо укугун колдонгон. Ошондуктан өлкөсүн коргоодон качкандарды оор жаза күтүп турган (Бичурин, 1950: 353).

Аскердик өнөрдүн пайда болушу туурасында илимде ар кандай көз караштар айтылып келет. Айрым окумуштуулардын пикирине караганда, аскер иши аңчылыктын уландысы эсептелинет. Арийне, аскердик өнөрдүн башатында аңчылык турушу мүмкүн деген көз карашка толугу менен кошулсак болот. Анткен менен аскердик иштин андан

аркы өнүгүшүнө чарбалык маданий типтин олуттуу роль ойногондугун тануу мүмкүн эмес. Чарбалык маданий тип жер шарты жана анны курчаган саясий экономикалык шартка ылайык калыптанат. Кыргыз коому да антропо-социо-маданий өнүгүү өзгөчөлүктөрүнө ылайык калыптанган жана ал аскердик өнөргө таасир тийгизген. Кыргыз чарбасынын комплекстүү мүнөзү менен аскер ишинин ортосунда табихый жакындык байкалбай койбойт. Ал адегенде, аскердин уюшулушу менен жоокердик курал – жарактын жасалыш шаттары эсептелинет.

Аскердин куралышы кыргыз коомунун уюшулуш өзгөчөлүгүнө ылайык жүргүзүлгөндүгү байкалат. Кытай жазма булактарында башында кыргыздардын аскеринин саны 30 миң адамдан тураары кабарланат. Ошондой эле, Кыргыз мамлекетинин адегендеги калыптануу этабында өлкөнү, Цисиби, Цзюшабоби, Амиби аталган үч адам башкара тургандыгы айтылат. Кытай булагында эсерилген эки маалыматтын хронологиялык айырмасына карабастан, алардын мазмундук маанисинде жакындык байкалбай койбойт. Биринчиден ал, аскердин санын көрсөтсө; экинчиден – тең салмактуу башкаруу менен бөлүнүү системасынан кабар берет. Аскер санынын 30 миң адамдан тураары менен мамлекетти үч адам чогуу биргелешип башкарышат деген маалымат ортосундагы байланышты кенен талдоо зарыл. Кыргыз мамлекети башында саясий жана этникалык өзгөчөлүктөргө жараша триаддык негизде уюшулганы байкалат. Кытай булактарында «Бардык кыргыздардын ички бийлигин үч цючжандар (башкаруучулар же аксакалдар) аткарышат. Алардын ысымдары (же мансаптары) – Цисиби, Цзюйшабоби жана Амиби», -деп аталган адамдар мамлекетин биригип башкарышкандыгы» кабарланат (Кычанов, 1991: 54).

«Тай-пин хуаньюй цзи» булагында болсо, «улуу аскер башчы Хэси-бэй, андан кийинки (чин боюнча) Ацзюшэ-бибэй, андан кийинки Ами-бэй аталып, бул үч адам чогуу башкарыша тургандыгы» (Кюнер, 1960: 56) кааланат. Кытай булагында Хэси-бэй улуу аскер башчы катары көрсөтүлөт. Демек, бул кезде Кыргыз мамлекетинин саясий жана аскердик уюшулушу үч канаттык негизде куралган. Хэси-бэй бир эле убакта өкүмдар катары мамлекетти жетектеген жана улуу аскер башчынын функциясын аткарган. Хэси-бэй өлкө борборунда орун алып, триаддык бөлүнүштө ал жер Борбор катары белгиленген. Ал эми, бийлик рангы боюнча андан төмөн турган Ацзюшэ-бибэй сол канатты, андан кийинки Ами-бэй болсо оң канатты башкарышкан. Алардын ар биринде 10 миңден аскер болгон. Тактап айтканда, жогоруда белгиленген «кыргыздардын 30 миң аскери болгон» деген маалымат үч канаттык бөлүнүшкө туура келет. борборунда, калган кичи мансаптагылар сол жана оң канаты башкарышы толук ыктымал. Кыргыз мамлекетинин калыптаныш этаптарына ылайык, аскерди башкаруу системасы жана аскердин уюшулушу структурасы да өзгөрүп турган. Жазма булак маалыматында көрсөтүлгөндөй, Кыргыз мамлекетин башында үч адам чогуу башкарышып. Алардын бирине Жогорку аскер башчынын функциясы жүктөлгөн. Кыргыз мамлекетинин саясий жана административдик башкаруу системасы Шибоцзюй Ачжандын тушунда түп тамырынан өзгөргөн. Мурдагы примитивдүү башкаруунун ордуна бир адамдын жеке бийлиги орногон. Бийликтин борборго топтолушу башкаруунун функционалдык ийкемдүүлүгүн арттырган. Аны менен бирге аскерди жетектөө, жоокер чыгарып кол куроо сыяктуу тармактарда кескин өзгөрүү жасалгандыгы байкалат. Шибоцзюй Ачжань эльтеберлик титул алып, ал мамлекеттин ички жана тышкы саясатын аныктаган. Жогорку аскер башчы катары башка бир мамлекетке каршы согуш жарыялап, кол куроого буйрук чыгара алган. Шибоцзюй Ачжандын реформатордук ишкердигинин натыйжасында кыргыз армиясынын саны өскөн. Кытай жазма булагында көрсөтүлгөн кыргыз аскерлеринин саны 70 миң чамалайт деген кабар, VII к. орто ченине тиешелүү болушу толук ыктымал. Кыргыз өлкөсүнүн бир өкүмдарга баш ийип, бирдиктүү мамлекетке айланышы анын саясий авторитетин жогорулатуу менен бирге согуштук потенциалын арттырган. Ал өз кезинде ички башкаруу системасынын жаны саясий шартка ылайык өзгөрүшүнө кириптер кылган. Шибоцзюй Ачжандын тушунда деле

балким, Кыргыз мамлекети үч канатка бөлүнсө керек. Сол жана оң канаттар 20 миң аскерден чыгарса, борборго 30 миң жоокер бөлүнүшү мүмкүн. Мындай структура Кыргыз мамлекетинин кийинки өнүгүү этаптарына мүнөздүү көрүнүш экендигин алдын – ал белгилей кетмекчибиз. Шибоцой Ачжандын тушунда балким, аскер иши мамлекеттик саясат жеңгээлине көтөрүлүшү толук ыктымал. Анын 648-ж. Кытай мамлекетине расмий визит жасашы жана эки өлкө ортосунда жетишилген келишимге караганда, Кыргыз мамлекетине Ички Азияда жаңы сасий жана дипломатиялык миссия ыроолонгон. Ал өз кезинде Кыргыз мамлекетинин аскердик потенциалын чыңдоосуна түрткү берген. Кыргыз мамлекети ушул убактан тарта ички коопсуздукту бекемдөө машакатынан арылып, сырткы чегараны кеңейтүү саясатына өткөндүгү байкалат. Анын негизги себеби, көчмөн талаада пайда болгон саясий кырдаалга байланышкан. Биринчи кезекте, ал ЧыгышТүрк каганатынын 630-ж. талкаланыш окуясына байланышса, экинчиден 648-ж. сеяньтодор толугу менен кыйратылган. Ал эми, уйгурлар болсо Тан империясы менен мамилесин такташа албай ортозаар абалда турушкан. Мындай жагдайдан алганда кыргыздардын эгемендигине же ички саясатына таасир тийгитзе турган бир да күч калган эмес.

Арийне, көчмөн талаадагы абал кыргыздар үчүн жагымдуу жагдай жараткан. Алар экономикасын чыңдап, аскердик потенциалын арттырууга мүмкүнчүлүк алышкан. Экономиканын комплекстүү калыптанышы кол өнөрчүлүктүн өнүгүшүнө түрткү берген. Стационардык абалда жашаган усталар кыргыз армиясы үчүн курал – жарактарды жасашкан. Согуштук атаанташуу күч алган сайын согуш куралдарынын жаңы түрлөрү чыгарылып, ашыкча өндүрүлгөндөрү ал түгүл жакынкы коншуларга экспорттолуп турган. Кыргыз армиясынын өнүгүүсү Барс бек кагандын тушунда жүргүзүлгөндүгү байкалат. Барс бек каган Кыргыз өлкөсүн Борбордук Азиядагы атаанадаша ала турган мамлекеттердин катарына кошкон. Кыргыз мамлекети VII к. 80-жж. Борбордук Азияга өз үстөмдүгүн орнотууга аракет жасаган түрктөрдүн атаандаштары болуп калышкан (Крюков, Малявин, Софронов, 1984: 72). Экинчи Чыгыш түрк каганаты 679-ж. тарта кайра жандана баштаган, ал эми булл убакта Кыргыз каганаттыгы калыптанып, Борбордук Азиядагы кубаттуу саясий этникалык топко айланган. Белгисиз мезгилди чагылдырган кытай жазма булагындагы кыргыздар «кубаттуу мамлекет болушкан, жеринин көлүмү тукюелердикине (түрктөргө - М. К.) тең келет» (Бичурин, 1950: 354) деген маалымат ушул мезгилди чагылдырышы да мүмкүн. Жазма маалыматтын кийинки уландысында кыргыз жергесинин чыгышы – Гулиганга (курукан – М. К.), түштүгү – Тибетке чейин, түштүк – батышы Гелолуга (карлуктарга - М.К.) чейин таркагандыгы кабарланат.

Кытай булагындагы кыргыз аскери боюнча жасалган кийинки тактоодо жоокерлердин саны артып, ал 80 миңге жеткендиги кабарланат. Кыргыз армиясынын саны 80 миңге жеткен кырдаал толугу менен Барс бек кагандын мезгилин чагылдыраары бышык. Биричиден, ал хронологиялык жактан алганда дагы аскер санынын артышы менен кыргыз мамлекеттин калыптаныш этаптары ортосундагы табыкый байланышты көрсөтөт. Кыргыз аскерлеринин саны мамлекеттин саясий өнүгүү этаптарына дал келгендигин биз, Улуу державалык мезгилдеги жоокерлердин саны 100 миң менен чектелген деген маалымат аркылуу билсек болот. Экинчиден, Барс бек кагандын мезгилинде Кыргыз мамлекетинин зоболосу артып, этникалык территориясы кеңейген. Тышкы чегараны коргоо жана саны арбыган душмандардан коргонуу жагынан алганда дагы кыргыздардын аскер санын арбытышы жаңы пайда болгон геосаясий кырдаалга жооп берген.

Улуу державалык мезгилге чукул жазылган уйгур эстелигинде Кыргыз каганатынын аскер саны 200 жана 400 миңге жеткендиги кабарланат. Ал эми кыргыз каганынын уйгур ордосуна 100 миң жоокер менен кол салганын жана аскер башчы Абонун 70 миң жоокер шивэйлерге чейин чапкын жасаганын эске алсак, анда Кыргыз мамлекетинин кубат алуу чегиндеги аскери 100-150 миң чамалагандыгын боолжосок

болот. Кыргыздардын 840-жылкы Уйгур каганатын чапкан фактыга караганда, армияны Ажо өзү жетектеген. Ошол эле кезде, кыргыздар уйгурларга 100 миң аскер менен кол салды деген маалыматтын өзү да үч канаттык системанын пропорциясын көрсөтөт. Үч канаттык уюшулуштагы аскер санынын оптималдуу бөлүнүшү балким, Кыргыз мамлекетин Цисиби, Цзюйшабоби жана Амибилер биргелешип жетектеп турган мезгилге мүнөздүү болсо керек. Андан кийинки маалыматтар топтомуна караганда, кыргыз аскеринин саны үчкө так бөлүнбөй калгандыгы байкалат. Мындай көрүнүш Улуу державалык мезгилге да мүнөздүү көрүнүш. Балким, ал үчилтик бөлүнүштөгү борбордун ролу көтөрүлгөндүгүн көрсөтүшү мүмкүн. Борбордун баркы артып, саясий мааниси жогорулаган сайын аны коргоо жана церемониалдык жөрөлгөлөрдүн жасалышы сыяктуу актылар үчүн кошумча аскер контингенти талап кылынса керек. Мындан улам, Кыргыз каганатынын уйгурларга жасаган жортуулундагы армиянын бөлүнүшү үчкө айрылып: борборго – 40 миң, сол канатка – 30 миң, оң канатка – 30 миң жоокер бөлүнгөн окшойт. Кыргыз армиясын Ажонун өзү жетектеши мыйзам ченемдүү көрүнүш жана ал Кыргыз каганатынын саясий уюшулушу менен аскердик стратегиясына жооп берген. Ажонун уйгур каганына «Сенин жашооң бүттү. Мен жакында алтын ордонду ээлеп, анын маңдайына аргымагым байлап, туумду саям. Эгерде мени менен таймашууга чамаң келсе анда тез кел, анге албайт экенсиң анда тез кеткин» (Бичурин, 1950: 355-356) деп жазган каттын мазмунуна караганда, кыргыз каганы Цзун-ин Хюн-ву Чен-мин Хан мамлекеттин ички жана тышкы саясатын жеке өзү аныктаган. Ошондой эле, ал Башкы аскер башчынын функциясын аткарган. Кайсы өлкөгө согуш жарыялоо, ага керектүү колдун куралышы, жортуулдун стратегиялык өңүтү менен тактикалык жактан ишке ашырылыш маселеси Ажо тарабынан белгиленген. Ал эми анын ийгиликтүү жыйынтыкталыш жагдайы, ал өлкө армиясынын даярдыгына байланышкан.

Каганаттагы ар бир улан жашы жана күчү жеткен маалда «жоокер – эр» деп аталган. Экинчи Алтын-Көл эстелигинин каарманы – «энем он ай көтөрдү. Бала болуп төрөлгөм. Бара-бара мен жоокер-эр болдум» (Малов, 1952: 57) деп баяндайт.

Жашы жетип, өлкөсүн коргоого аттанган жигиттин мамлекетке кошкон салымы, анын эрдик көрсөткөнүнө жараша бааланып, ар бир атуул жана катардагы жоокер же тегин болобу ал «эр» аталышына жете алган.

Кежилиг-Хобу эстелигинин каарманы: «Менин улан атым Шубуш, кийинки (балким эр аты-М.К.) атым Кумул уге» болгондугун кабарлайт. Ал беш жашында атасыз, он тогуз жашында энесиз жетим калган. Кийин эр жетип, отуз жашка чыкканда өгө аталган мамлекеттик бийлик кызматына, ал эми кырк жашка келгенде мамлекеттеги эң жогорку кызмат - тутуктукка көтөрүлүп, өз элин башкарган (Малов, 1952: 81-82).

Демек, «эр атына» ээ болгон жигит, Каганаттагы аскердик -административдик иштерге тартылып, ал байлык жана коомдо ээлеген тектик насилге жараша мансаптык кызмат аталышын өзүнүн жеке ысымына кошууга мүмкүнчүлүк алган. Кыргыздар калтырган руникалык эстеликтердин маалыматтары кабарлагандай, өлкө атуулдары Мекендин «эр жоокери» болушуп, кагандын биринчи чакырыгы боюнча шайма-шай аскердик милдетти өтөшүп, аскердин катарына келип кошулушкан.

Эрдин коомдогу орду анын мансабы жана даражасы аркылуу аныкталып, эпитафиялык жазууларда титул эрдин ысымы менен чогуу жазылгандыктан, ал энчилүү аталыш катары каармандын аты менен кошо эскерилген. Кыргыз эстеликтеринде адегенде, баатырдын өз ысымы, анын мансабы жана уруулук тамгасы чегерилип, кээде туугандык байланыш да кошо келтирилет. Кыргыздын Уюк-Тарлак эстелигинин карманынын айтымында: «(1) Силер менен менин элим, менин аялдарым (кунчуйум), менин балдарым, менин будунум, менин алтымыш жашымда силерден айрылдым. (2) Менин атым Эль Туган-тутук. Мен өзүмдүн Таңри алимка башкаруучу элем. Мен өзүмдүн алты бак, будунка bag artim» (Малов, 1952: 11).

Жогоруда айтылгандай, эрдин даңазасы артыш үчүн, анын байлыгы менен туугандарынын мамлекетте ээлеген орду жана байлыгы олуттуу роль ойногон. Чакулдагы

бешинчи эстеликтин ээси Түз бай Күч Барс күлүг, өзүнүн «атактуу кайнатасынын жардамы менен байыгандыгын» (Малов, 1952: 39) жазган. Ал эми, Ачурдагы эстелик ээсинин «тамга басылган малы сансыз, акчасы сан жеткиз кара сачын таг болгондугу» баяндалат. Ошондон уламбы, айтор кыргыз коомчулугундагы туруктуу менчик – боз үй, турак-жай жана жүгүрмө менчиктин түрү эсептелген – мал, жана акча айрыкча бөлүнүп белгиленет. Кыргыздын Тэле эстеликтериндеги эр «табун жылкыларды, эр атагымды өз мамлекетимден таптым. Мамлекетимде менин акішім (шахталарым-М.К.), менин төрт миң жылкым калды» (Малов, 1952: 83) деп өкүнөт.

Кыргыз каганатынын Улуу державалык мезгили кыргыз калкынын саясий жана географиялык жактан экиге бөлүнүшүнө алып келген. Мурдагы аскердик уюшулуш ыдырап, бирдиктүү саясий – идеология жоголгон. Анын натыйжасында кыргыздар жакынкы атаандаштары катары тарых аненасы чыккан кара – кытайлар менен наймандарга туруштук бере алган эмес.

Адабияттар

Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т. 1. - М.; Л.,1950.

Кожобеков М. Ч. Кыргыз каганатынын тарыхы. – Бишкек, 2013.

Крюков М.В., Малявкин В.В., Сафронов М.В. Китайский этнос в середине века (VII-XIII вв.) -М.,1984.

Кюнер Н.В. Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. – М.,1961.

Кычанов Е.И. Аппарат управления у енисейских кыргызов (по китайским сведениям) //Источники по средневековой истории Кыргызстана и сопредельных областей Средней и Центральной Азии. – Бишкек,1991.

Малов С.Е. 1951. Енисейская письменность тюрков. Тексты и исследования. – М.; Л., 1952.

GELENEKSEL OYUNLARIN TANITIMINDA KÜRESSEL ÖRGÜTLERİN ROLÜ: UNESCO TV ÖRNEĞİ

The Role of Global Organizations in the Promotion of Traditional Games: The Case of Unescotv

Cüneyt KORKUT*

ÖZET

Evrensel miras çeşitliliğinin bir parçası olan geleneksel sporlar bölgesel veya yerel kimlikten türeyen kabul edilmiş kurallara dayalı bireysel veya kolektif oyunları içermektedir. Milletlerin, toplulukların ve bireylerin kültürel zenginliklerini ifade etmelerine imkân tanıyan bu oyunları geliştirmek, medyada tanınırlığını ve popülaritesini artırmak amacıyla son yıllarda önemli adımlar atılmaktadır. Dünya genelindeki geleneksel sporları tek bir kurumsal çatı altında toplama amacıyla kurulan Dünya Ethnospor Konfederasyonunun bu yönde çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde sportif, sosyal ve kültürel etkinlikleri geleneksel ve yeni medya mecralarını kullanarak sunması diğer taraftan UNESCO'nun geleneksel sporların korunması ve teşvik edilmesi amacıyla "Geleceği Vurgulamak İçin Geçmiş Ortaya Çıkarmak" mottosundan hareketle geleneksel oyunlar hakkındaki bilgileri açık dijital bir kütüphane kurarak paylaşması ve yine UNESCO'nun geleneksel oyunlar hakkındaki röportajları, panelleri, belgeselleri ve benzer bilgilendirici içerikleri kendi Youtube kanalı olan UNESCO TV üzerinden yayınlaması bu adımlara örnek gösterilebilir. UNESCO TV'nin özellikle genç nesile ulaşabilmesi amacıyla yayınlarını, İnternet üzerinden çevrim içi, ücretsiz video akışı sağlayan özellikle dijital yerlilerden oluşan geniş kullanıcı tabanına sahip bir platform olan Youtube üzerinden yapması geleneksel spor ve oyunların tanınırlığını artırma noktasında oldukça önemlidir.

Çalışma UNESCO'nun dijital çoklu medya görüntü ve ses koleksiyonu adıyla oluşturduğu internet sitesinde yer alan ve Youtube üzerinden yayımlanan geleneksel spor videolarının sosyal bilimler alanında kullanılan betimsel içerik analizi yöntemiyle incelemesini içermektedir. Çalışma siteye yayımlanan 713 geleneksel oyun videosu içerisinde Kazak Aşık oyunu belgesel videosu, Kök börü oyunu belgesel videosu ve Mangala oyunu belgesel videosu çerçevesinde sınırlandırılmıştır. İncelemede oyun videolarının görüntüleme sayıları, beğeni ve paylaşım oranları, yapımların özellikleri ve künyelerine yer verilmiş, oyunların genel sergileniş biçimlerine uygunluğu karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Oyun, UNESCO, Video paylaşım

Traditional sports that are part of the universal heritage diversity include individual or collective games based on accepted rules derived from regional or local identity. In recent years, important steps have been taken to develop these games, which allow nations, communities and individuals to express their cultural richness, and to increase their recognition and popularity in the media. The World Ethnosport Confederation, which was established with the aim of gathering traditional sports around the world under a single institutional roof, presents sports, social and cultural events using traditional and new media channels in cooperation with institutions and organizations working in this direction, on the other hand, with the aim of UNESCO to protect and promote traditional sports. Based on the motto of "Reveal the Past to Emphasize the Future", sharing information about traditional games by establishing an open digital library and broadcasting interviews, panels, documentaries and similar informative content about traditional games on UNESCO's own Youtube channel, UNESCO TV, can be cited as examples of these steps. It is very important to increase the recognition of traditional sports and games that UNESCO TV broadcasts on Youtube, a platform with a large user base, especially digital natives, that provides online, free video streaming over the Internet in order to reach the younger generation.

The study includes the analysis of traditional sports videos published on Youtube, on the website created by UNESCO under the name of digital multimedia image and sound collection, with the descriptive content analysis method used in the field of social sciences. The study is limited to the Kazakh Aşık game documentary video, Kök Börü game documentary video and Mangala game documentary video among 713 traditional game videos published on the site. In the review, the number of views, likes and sharing rates, production features and tags of the game videos were included, and the compatibility of the games with the general display styles was compared.

Keywords: Traditional Game, UNESCO, Video sharing.

TÜRK SİNEMASINDA GÜREŞ Wrestling in Turkish Cinema

Yusuf YURDİGÜL*, Cüneyt KORKUT**

Özet

Spor konusu sinematografinin müracaat ettiği önemli anlatım yöntemlerinden biridir. Güreş sinemada aksiyon oluşturmak, karakteri geliştirmek ve sekanslar arası bağlantıyı kurmak gibi açılardan işe yaramaktadır. Dünya sinemasında olduğu gibi Türk sinemasında da güreş konu olarak kullanılmıştır. Türk sinemasında güreş daha çok komedi türündeki yapımlarda kullanılmaktadır. Dünya sinemasının aksine spor türündeki film yapımlarında çok fazla kullanılmamaktadır. Filmlere bakıldığında; Türk gelenek ve göreneklerini sinematografik olarak yansıtmaya boyutuna ilişkin kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güreş, Sinema, Türk Sineması

Abstract

The subject of sports is one of the important narrative methods used by cinematography. Wrestling works in terms of creating action in the cinema, developing the character, and establishing the dec between sequences. Wrestling has been used as a theme in Turkish cinema as well as in world cinema. In Turkish cinema, wrestling is mostly used in comedy productions. Unlike world cinema, it is not used very much in sports-type film productions. When films are examined, it is seen that they are used in relation to the dimension of cinematographic reflection of Turkish traditions and customs.

Keywords: Wrestling, Cinema, Turkish Cinema

Giriş

İlgili literatüre bakıldığında sinema ve spor ilişkisine dair bir literatürden bahsetmek mümkündür. Çünkü kitle iletişim araçları toplumların kültürel birikimlerini yansıtan önemli araç olduğu gibi sinema başlangıcından günümüze, içerik olarak spor unsurundan oldukça fazla faydalanmıştır. İlk zamanlarda içerik geliştirme aracı olarak kullanılan spor, daha sonraları başlı başına bir tema olarak sinemanın faydalandığı önemli bir kaynak olmuştur (Yurdigül, 2019:9). İlgili literatüre göre spor içeriği, filmlerin izlenme başarısında oldukça etkilidir. Çalışmalar spor filmlerinin bu başarısını spordan kaynaklı bir takım özelliklere bağlamaktadır. Örneğin Rowe (2004:197) spor filmlerinin başarısını spor etkinliklerine özgü dramatik özelliklere bağlarken, Bergan da spor dünyasının şova dayalı 'razzle-dazzle' durumunun sinematografik anlatıya çok uygun olduğunu ileri sürmektedir (1982: 4-6). Bireyin sosyal çevreye uyumu, gruplar arası mücadele, hayata bakış açısı, yaşama biçimi, giyim-kuşam ve normlar gibi toplumsal ve kültürel göstergeler spor aracılığıyla sinematografik anlatıya dönüşmektedir. Bu açıdan spor konusunu sinemasal açıdan salt bir eğlence aracı olarak düşünmek yanlış olacaktır. Hatta sinemacılar spor konusunu 20. ve 21. yüzyıl boyunca bir ulusun temel mitlerini temsil etmek veya kurmak için de kullanmışlardır (Hochschert ve Laucht 2008: 281).

Türk Sineması da spor temasında uzak kalmamış, hem tür olarak hem de içerik sağlayıcı bir tema olarak futbol, boks ve güreş sporlarını kullanılmıştır. Muhsin Ertuğrul dönemlerinden Yeşilçam'a, oradan günümüze kadar güreş konulu filmlerle karşılaşmak mümkündür. Başlangıçtan günümüze kadar kırka yakın spor filminin yapıldığı Türk sinemasında güreşin de sinemaya içerik sağladığı görülmektedir. Daha çok güreş temasının yoğun işlendiği bu filmlerde sporun albenisi sayılan birçok unsur sinematografik anlatıya yansımıştır.

Güreş ve Türk sineması konularının kavramsal çerçeveyi oluşturduğu bu sunumda kavramların ortaya konulması için literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Güreş içeriğinin daha çok tema olarak kullanıldığı ve merkezde güreşin bulunduğu Topkapı (1964), Züğürt Ağa (1985), Uyanık Gazeteci, Pehlivan (1984) ve Genç Pehlivanlar (2017) filmleri ise çalışma kapsamında analiz edilmiştir.

1. Sinema ve Spor

Sinema bir kültürel anlatım aracı olarak dünyanın tüm ülkelerinde kadim gelenek ve göreneklerin sürdürülmesi için iş görmektedir. Spor da yine kültürel bir aktarım aracı olarak bütün kavimlerinin en kadim gelenek ve göreneklerinden biri olmuştur. Spor konusu ilk yıllarından itibaren sinemanın ilgi alanına girmiş etkin bir sinematografik anlatım aracı olarak

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, yurdigul@atauni.edu.tr

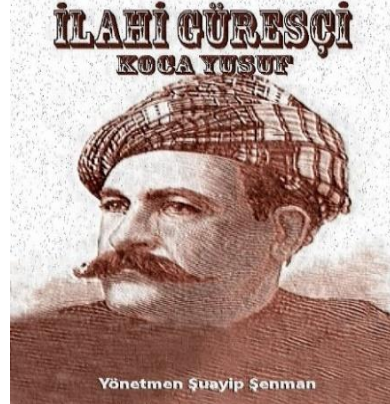
** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, ckorkut@atauni.edu.tr

kullanılmıştır. Karakter betimlemesinden olay örgüsünün kurulumuna, öykünün doruk noktaya taşınmasına ve serimleme yapılmasına kadar pek çok aşamada anlatım aracı işlevi görmüştür.

Dünya sinemasının ilk örneklerine bakıldığında sporun ilk başlarda bir tema olarak kullanılmasa da karaktere anlam yüklemek ya da olaya heyecan katarak öyküye aksiyon yüklemek için kullanıldığı görülmektedir. Özellikle bazı spor dallarının diğerlerine kıyasla çok daha fazla kullanıldığını söylemek mümkündür. Futbol, basketbol, boks, beysbol ve nihayetinde güreş en başından beri sinematografik anlatımda kullanılan en yoğun spor türleri olmuştur. İlk hareketli görüntülerden sayılan Edward Muybridge'in 1872 yılındaki dörtlüneli koşan at kaydı spor ve sinema ilişkisinin en eski örneklerindedir. Sonraları sessiz sinema döneminin etkili yönetmen ve oyuncularından Charlie Chaplin'in The Champion (1915) filminde olduğu gibi spor konusu sinemanın her zaman ilgi odağı olmuştur (Yurdigül,2019:7). İlk zamanlarda içerik geliştirme aracı olarak kullanılan spor, daha sonraları başlı başına bir tema olarak sinemanın faydalandığı önemli bir kaynak olmuştur. Pride of the Yankees (1942), The Hustler (1961), Rocky (1976) ve The Naturel (1984) gibi Hollywood filmleri; beysbol, Amerikan futbolu, boks ve basketbol gibi yoğun spor içerikleriyle Amerikan kimliğinin oluşturulmasında iş görmüşlerdir. Dünya sinemasına bakıldığında sporun sinema aracılığıyla bilinç oluşturma işlevinin olduğunu söylemek mümkündür. Nazi Almanyası'nın olimpiyat oyunları başta olmak üzere sporu bir algı aracı olarak kullanması ve sinemayı da kitlelere benimsetmek için aracı etmesi bunun en bariz örneklerindedir. Hollywood filmlerine bakıldığında spor temalı filmlerin bir amaç yönünde motive edici olduğu görülmektedir. Çok sıkı çalışan herkesin kararlı olduğu varsayımının kurduğu dünyaya hayali bir bakış açısının sergilendiği bu filmlerde kurallara göre hareket etmek de bu dünyanın temel amacı sayılmaktadır.

2. Türk Sinemasında Spor

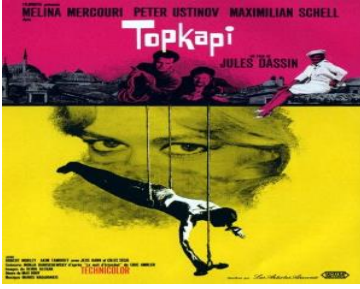
Türk sinemasında da spor kullanılan bir sinematografik anlatım aracı olarak en başından beri iş görmektedir. Türk sinemasının başlangıç yılları sayılan Muhsin Ertuğrul dönemlerinden Yeşilçam'a, durgunluk zamanlarından günümüze kadar spor içerikli filmlerle karşılaşmak mümkündür. Başlangıçtan günümüze kadar kırka yakın spor filminin yapıldığı Türk sinemasında buna ek olarak sporun sinemaya içerik sağladığı da olmuştur.

Daha çok güreş temasının yoğun işlendiği bu filmlerde sporun albenisi sayılan birçok unsur sinematografik anlatıya yansımıştır. Dümbüllü sporcu (1952), İlahi Güreşçi (1956), Taçsız Kral (1965) ve Cep Herkülü (2019) gibi birçok yapımda güreş bir tema olarak kullanılmıştır. Genel itibarıyla sporun Türk sinemasında kullanımına bakıldığında bir tür olarak yer etmese de anlatıyı güçlendirmek için tema olarak kullanıldığı görülmektedir. Daha çok güldürmek maksatlı kullanılan spor teması karakter gelişimine paralel olarak da kullanılmıştır. Türk tarihi için oldukça önemli bir spor türü olan güreş Türk sinemasında oldukça özensiz ve basit komedi unsuru olarak yer almıştır.

3. Sinemada Bir Anlatım Aracı Olarak Güreş

Güreş Türk sinemasında en çok kullanılan spor türlerinden biri olmuştur. Afişinde pehlivanlara yer verilen ve güreşin yer aldığı ilk filmi 1949 yapımlı Er Meydanı filmidir. Bunun dışında; Korkusuz Yörük Ali (1955), İlahi Güreşçi (1956), Koca Yusuf (1966), Pehlivan (1984) ve Genç Pehlivanlar (2017) gibi yapımlar Türk sinemasında spor temalı filmlerde konu olarak merkeze güreşi almışlardır. Ancak Türklerin ata sporu olan güreşin sinemada hak ettiği değeri gördüğünü söylemek pek mümkün değildir. Örneğin bütün dünyada oldukça ilgi görmesine rağmen geleneksel yağlı güreşler Türk sinemasında ancak 1964 yılında öykünün gelişiminde kullanılan bir konu olarak işlenmiştir. Türk Amerikan yapımı olan Topkapı (1964) filminde güreş Türkiye'nin tanıtımı maksatlı kullanılmıştır. Genel itibariyle İstanbul manzaralarının akabinde gelen güreş sahneleri pehlivanların yağlanmalarından fondaki davul ve zurna sesine, cazgır naralarından peşrev gösterilerine kadar yağlı güreşlere dair pek çok ayrıntı bu filmde gösterilmektedir. Güreş sahnelerinin oldukça gerçekçi olarak verildiği filmde güreş bir tanıtım materyali olarak görülmüş ve filmin sinematografik anlatısına olay örgüsü bağlamında çok dahil edilmemiştir.

Bu filmde oldukça profesyonel yaklaşıldığı görülen yağlı güreşlere Türk sinemasının diğer yapımlarında rastlamak mümkün değildir. Örneğin Öyle Olsun (1976) filminde yağlı güreş, sahnenin birinde belki de seyirciyi dinlendirmek maksadıyla oldukça kaba bir komedinin aracı olmuştur. Filmde Hulusi Kentmen ve Tarık Akan* oldukça komik ve yağlı güreş kurallarına hiç uymayan bir biçimde güreş tutmaya çalışmaktadır. Yağlı güreşler er meydanı denilen alanlarda yapılırken filmde minder kullanılmıştır. Yağlı güreş giysisi olan kıspet yerine filmde yine komedi unsuruna hizmet eden deri bir pantolon kullanılmıştır. Zaten daha sonra filmin başrol oyuncularından Tarık Akan ile yapılan bir röportajda filmin güreş filmi olmadığı bir komedi filmi olduğu söylenmiştir.

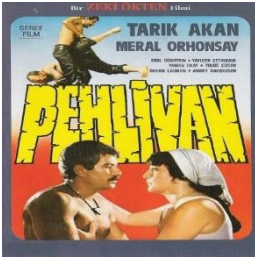

İlerleyen dönemlerde yapılan Tosun Paşa (1976), Züğürt Ağa (1985) ve Uyanık Gazeteci (1988) filmlerinde güreş tam anlamıyla gerçek bir spor olarak işlenmemiş daha çok yine komedi türünün ilerleticisi bir anlatım aracı biçiminde iş görmüştür. Ancak bu filmlerden Züğürt Ağa'da diğerlerine kıyasla biraz daha aslına uygun bir sunum söz konusudur. Hele Uyanık Gazetecisi adlı filmde güreşler öncesi yapılan karşılıklı münakaşa sahneleriyle güreş

* Tarık Akan daha sonra Türk sinemasında güreş konusunu en iyi şekilde işleyen Pehlivan (1984) adlı sinema filminin başrol oyuncusu olarak çalışmıştır.

sporu şike ve farklı dalaverelerin döndüğü bir mecra olarak sunulmuştur.

Yönetmenliğini Zeki Ökten'in yaptığı Pehlivan (1984) filmine kadar Türk sinemasında güreş konusu yeterince itinalı bir şekilde işlenmemiş, tam aksine pek çok alanda sorunlu bir biçimde gösterilmiştir. Pehlivan filminde güreş sporuyla uğraşan profesyonel oyuncuların yanı sıra filmin başrol oyuncusu Tarık Akan uzman desteği alarak danışman eşliğinde oyunculuğunu sürdürmüştür. Türk sinemasında güreşi en iyi şekilde anlatan film olarak literatüre geçen Pehlivan'da Tarık Akan 10 kg fazladan alarak gerçek pehlivanlardan bir süre ders almıştır. Filmde Kırkpınar'da yapılan ülkenin en büyük güreş organizasyonunu kazanırsa büyük ödülü elde edebilecek, böylece tüm maddi sıkıntılarından kurtulacak olan Bilal için güreş bir baba mesleğidir. Pek çok haksızlık ve hilenin döndüğü güreş meydanları genç pehlivanın gerçek hayata dair acı gerçeklerle yüzleşmesinin provasının yapıldığı yerdir. Aynı zamanda Türk geleneksel toplumsal yapısını da ortaya koyan film güreşin toplumsal boyutunu da göz önüne sermektedir. Başrol oyuncusunun babasıyla gerçekleştirdiği pehlivanın ustasını yendikten sonraki sahne asırlık güreş geleneğinin toplumsal olarak nerede durduğunu da vurgulamaktadır. "Bir pehlivana hırs yaramaz, pehlivan olacaksın önce bunu belleyesin" biçimindeki diyalog, filmin güreş konusundaki pek çok boyutu hakkıyla ortaya koyduğunun da göstergesidir. Barındırdığı maddi ve manevi unsurlarıyla Türk kültürünün önemli dinamolarından biri olan güreş Pehlivan filminde hem karakter oluşturma hem de filmin genel atmosferi bağlamında önemli bir araçtır. Güreşin Türk dünyasındaki sosyal, ekonomik, dini ve politik ardalana yönelik yaklaşımlar filmin genelinde isabetli bir biçimde yansıtılmıştır. Eş, evlat, arkadaş ve dost olarak kurulan karakterin yapılandırılmasında güreş merkeze alınmıştır.

2017 yapımlı Mete Gümürhan'ın filmi Genç Pehlivanlar ise belgesel türü bir filmidir. Amasya'nın civar köylerinden yatılı gelerek güreş tutmak isteyen genç pehlivanların hikayesini anlatan film Berlin Film Festivali başta olmak üzere bir çok yarışmadan da ödül almıştır. Filmde güreş, buldukları hayat koşullarından kurtulmanın bir yolu olarak çocukların önüne konmuş bir şans olarak görünmektedir. Yoksul aile çocuklarının güreşte elde edecekleri başarı ile kendilerine yeni bir yol çizmeye çalışırken yaşadıkları hayal kırıklıkları ve acı çekişleri filmin genel çerçevesini çizmekte. Çevrelerince kahraman olarak görülen bu çocuklar esasen içinde yaşadıkları ataerkil yapı içerisinde ergenliğe dair bilindik sıkıntıları yaşamaktalar. Güreşin ruhunda bulunan rekabet ve arkadaşlık duyguları arasında gelgit yaşayan çocuklar için filmde bu spor; bir taraftan çocukça eğlenmenin mecrası biçiminde kurulurken diğer taraftan başarıya ulaşmak için acı çekilen bir oyun gibi durmaktadır. Belgesel türüne de uygun olarak yönetmenin pehlivanlara çok fazla müdahalede bulunmadığı filmde güreş orijinal haline ve kurallarına uygun olarak yansıtılmıştır.

Sonuç

Türk sinemasında güreş konusunun yeterince özenli bir şekilde kullanılmadığı savı ilk başlarda doğru gibi görünmektedir. Fakat daha sonraları toplumsal olarak gelenek ve göreneklere yönelik farkındalığın artmasıyla birlikte güreş komedinin dışında bir anlatım aracı olarak kullanılmıştır. Filmlerde güçlü, güvenilir, sadık ve ahlaklı karakter yaratmanın önemli araçlarından sporun yerleşik kullanımı Türk sinemasında güreş konulu filmlerde de söz konusu olmaktadır. Örneğin pehlivan filmindeki güreş anlatısının yanında ahlaklı ve güvenilir birey alt metni yoğun bir biçimde üst anlatının beraberinde gelmektedir. Güreş kavramı etimolojik kökenine de uygun olarak* Türk kültüründeki anlamına paralel bir biçimde sinematografik anlatıda kullanıldığı görülmektedir. Ancak diğer kitle iletişim araçlarına kıyasla sinemada güreşin kullanımının daha azdır. Örneğin yazılı basında filmlerin yapıldığı tarihlere bakıldığında güreşe daha fazla yer verildiği görülmektedir. Özellikle Kırkpınar güreşleri tefrikalar halinde farklı dönemlerde Türk basınında yer almıştır. Türk sinemasındaki güreş konusu da yine Kırkpınar yağlı güreşleri bağlamında işlenmiştir. Pehlivan, Genç Pehlivanlar, Er Meydanı ve İlahi güreşçi adlı sinema filmlerinde güreş Kırkpınar yağlı güreşleri bağlamında geleneksel bir spor olarak ele alınmıştır.

Türk sinemasında güreş konusunun ele alış biçimindeki temel eleştiri bu spor dalının özensiz bir biçimde ve daha çok gülme edimine yaraması bağlamında değerlendirilmesi olmuştur. Bunda profesyonel destek alınmaması ve sporun gündelik yaşamın bir parçası olarak değerlendirilmesi etkili olmuştur. Bu gerekçe başta normalmiş gibi görünse de sinematografik olarak ilgi çektiği için güreş bağlamında yağlı güreşler kullanılmıştır. Yağlı güreşlere yönelik olmazsa olmaz kuralların filmlere yansımaması böyle bir eleştirinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Pehlivan filmiyle birlikte bu eleştiriler bir nabza olsun sona ermiştir.

Filmlere bakıldığında öne çıkabilecek bir başka değerlendirme de güreşin ekonomik statü için bir araç olarak gösterilmesidir. İncelen filmlerde karakterler zor koşullardaki yaşam alanlarını değiştirmek ve ekonomik refaha kavuşmak için güreş sporuna yönelmektedir. Güreş filmlerde bir nevi zorluklarına katlanılan meslekmiş gibi görünmektedir. Aslında bu anlatı da Türk kültüründeki güreş algısına uygun gibi görünmektedir. Meseleye buradan bakıldığında Kültürel ve geleneksel belirleyiciliğinin yanı sıra güreş ekonomik statü göstergeci olarak da iş görmektedir.

Sinematografinin temel dinamosu olan senaryo yazımında karakteri film boyunca A noktasından B noktasına yolculuk yaptırmak için karşısına engeller çıkarılmaktadır. Güreş konulu filmlerde bunu çok bariz bir şekilde görmek mümkündür. A noktasındaki Pehlivan karakteri filmin sonlarına doğru B noktasında aynı değildir. Güreş, karakteri çok daha farklı ve güçlü bir insana dönüştürmüştür.

Kaynakça

*Kaşgarlı Mahmut "Divan-ı Lügat-it Türk" adlı eserinde "Küreş" olarak geçen kavramın açıklamasını yaparken, "Kür" sözcüğünün anlamını yığıt, sarsılmaz, yürekli, kabadayı adam olarak vermiştir. Eşleme ve arkadaş anlamına gelen "Eş" sözcüğüyle birleşmenin ardından yığıt ve yürekli bir kişinin yine kendisi gibi kahraman birisiyle eşleşerek boğuşması, dalaşması anlamına gelen "Küreşmek" sözcüğü türetilmiştir. "Güreş" kavramı Türkiye Türkçesinde "Güreş", Moğolca'da "Güra", Çağatayca'da "Küreşmek", Yakut Türkçesinde "Küreş" şeklinde kullanılmaktadır (Şahin, 2006:43).

AKSOY, O. (1976). *Öyle Olsun* Filmi

BERGAN, R. (1982). *Sports in the Movies*. London, New York: Proteus Books.

DASSIN, Jules (1964). *Topkapı* Filmi

GÜMÜRHAN, M. (2017). *Genç Pehlivanlar* Filmi

HOCHSCHERF, T., and C. LAUCHT. (2008). ““Every Nation Needs a Legend”: The Miracle of Bern and the Formation of a German Postwar Foundational Myth.” In *All-Stars & Movie Stars: Sports in Film and History*, edited by R. Briley, M.K. Schoenecke and D.A. Carmichael, 279–302. Lexington, KY: The University of Press of Kentucky.

ÖKTEN, Z. (1984). *Pehlivan* Filmi

ROWE, D. (2004). *Sport, Culture and the Media: The Unruly Trinity*. 2nd ed. Maidenhead: Open University Press.

ŞAHİN, S. (2006). *Sosyal Değişme Sürecinde Türkiye’de Güreş, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniv. S.B.E., İstanbul.

YURDİGÜL, Y. (2019). *8.Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyum Kitabı*, 2018, Bişkek.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA BAĞLAMINDA GELENEKSEL SPORLAR Traditional Sports in The Context of Sustainable Development

Aslıhan ARSLAN*

Özet

Geleneksel sporlar ortaya çıktıkları binlerce yıl öncesinden bu yana tabiatla uyum içinde olmuştur. Gerek icra ediliş şekilleri gerek icra zaman ve mekânları gerekse de kullanılan materyaller açısından geleneksel sporlar sürdürülebilir kalkınma açısından bir sorun oluşturmamıştır. Bu makalede; Yağlı Güreş, Tomak, Şalvar Güreşi, Rahvan Binicilik, Menzil ve Menzil Bozma Yarışları, Minder Güreşi, Okçuluk Yarışları, Matrak (Cenk Sanatı), Lobut Atma, Kuşak Güreşi, Koşu Yarışı, Kökbörtü, Kızak, Karakucak Güreşi Kaya, Horoma Kaldırma Oyunu, Gürz Kaldırma, Beyge Yarışı, Cirit, Çevgan, At Yarışı, Atlı Güreş, Atlı Kızak, Atlı Okçuluk, Atlı Tura, Alay Topu, Aba Güreşi sporları sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Geleneksel Sporlar, Çevre

Abstract

Traditional sports have been in harmony with nature since thousands of years ago. Traditional sports have not created a problem in terms of sustainable development in terms of the way they are performed, the time and place of the performance, and the materials used. In this article; Oil Wrestling, Tomak, Shalwar Wrestling, Rahvan Equestrian, Range and Range Conversion Races, Cushion Wrestling, Archery Races, Matrak (Battle Art), Pin Throwing, Belt Wrestling, Running Race, Kök Börtü, Sled, Karakucak Wrestling Rock, Horoma Lifting Game, Gürz Lifting, Beyge Racing, Javelin, Çevgan, Horse Racing, Horse Wrestling, Horse Sleigh, Mounted Archery, Horse Tour, Regiment Ball, Aba Wrestling sports were evaluated in terms of sustainable development goals.

Keywords: Sustainable Development, Traditional Sports, Environment

Giriş

Sürdürülebilir kalkınma en genel anlamıyla doğal sistemlerin, ekonominin ve doğal kaynakların insanî gelişme hedeflerini gözeterek hizmete çevrilmesidir. UNESCO Eylül 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 70. Oturumunda Devlet Başkanları, Dünya Liderleri, Üst düzey BM temsilcileri ve sivil toplum bir araya gelerek ‘‘Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’’ni kabul etmiştir. 15 yıl içerisinde 17 küresel hedefi başarmak üzere karar alınmış ve eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele; iklim değişikliğini düzeltme gibi ana hedefler belirlenmiştir

(<https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi>).

Sözleşmenin 3.9. maddesi; ‘‘2030’a kadar tehlikeli kimyasallardan ve hava, su ve toprak kirliliği ve kontaminasyonundan kaynaklanan ölüm ve hastalıkların kayda değer miktarda azaltılması’’ (<http://www.surdurulebiliralkinma.gov.tr/hedefler/saglik-ve-refah>) 12.2. maddesinde ‘‘2030’a kadar doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin ve verimli kullanımının sağlanması’’ maddesi yer almaktadır (<http://www.surdurulebiliralkinma.gov.tr/hedefler/saglik-ve-refah>). Bu bağlamda dünya, kaynakların tamamını gelecek kuşakları da düşünecek şekilde kullanmamız gereken bir yer haline gelmiş; bu durum devletlerin, çokuluslu şirketlerin, her bireyin sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Geleneksel sporlar da sürdürülebilir kalkınma bağlamında gerek icra ediliş araçları gerek yöntemleri gerekse de kaynakları doğru ve etkili kullanma özellikleri ile ortaya çıktığı binlerce yıl öncesinde ve süregeldiği dönemde çevreyle hiç çatışma halinde olmamıştır. Bu yazıda geleneksel sporları icra edildiği mekân, icra edildiği zaman ve icra edildiği malzemeler başlıkları altında inceleyeceğiz.

Mekân

Geleneksel sporların icra edildikleri mekânlar genellikle açık alanlar, köy meydanları ve dağlık arazilerdir. Bu bakımdan icra zemini olarak yeryüzünün bizzat kendi özellikleri kullanılmaktadır. Örneğin Kızak kayma sporunda yapıldığı yörenin fiziki yapısı, kış mevsiminin uzun sürmesi, kar kalınlığının fazla olması gibi kriterler gözetilmektedir. Kızak kaymak için hazırlanan ve ‘60-70 derecelik eğimli’ yerlere ‘satar’ denir. Buralarda çoğu kez doğal engeller, bazen da özel olarak yapılan engellerde kızaklar kullanılmaktadır. (Tokdemir, 1993) Kuşak Güreşi’nin yapıldığı alana ‘‘azbar’’ adı verilir. Bu alan geleneksel olarak köy meydanı, harman yeri ya da çim alan olabilir (<https://www.gsdf.gov.tr/tr/spor/kusak-guresi>) Aba güreşi köy

meydanında yapılırdı. Köylüler meydanın etrafına halka kurarak güreşi izlerlerdi (Tüzün, 2010).

Malzeme

Geleneksel sporların icra edildiği malzemeler hayvanlardan, bitkilerden, madenlerden, kumaşlardan elde edilir ve bu materyallerin hiçbiri doğaya zarar vermez. Özbay Güven'in aktardığına göre Aba Güreşi'nde kullanılan 'aba' yakasız, kaban uzunluğunda, yarım kollu, koltuk altı bölümü kol ucundan koltuk altına kadar kesik, keçeye benzemektedir. Kalın kumaştan ya da kaba deriden dikilen bir güreş giysisidir. Abalar köy halkının ortak malıdır. Aba güreşinin yapıldığı yörelerde her köyün en az iki adet abası vardır. Ayrıca "don" veya "şalvar güreşi" denilen bir güreşte pehlivanlar geniş bir don ya da şalvar giyerler ve üstleri çıplak olarak güreşirler. Pehlivan abayı giydikten sonra, beline bir kuşak bağlar. (Güven 1992: 13). MEB'nin hazırladığı Türk Spor Tarihi adlı kitapta Osmanlıların "Alay Topu Oyunu" da dedikleri top oyunu hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Oyun, içine kar keçesi doldurulmuş yuvarlak ve el ile tutulabilecek büyüklükte toplarla oynanır. "Alay" adı verilen takımlar karşılıklı iki çizgi üzerinde durur, başlama işareti ile topları karşı alaya doğru atmaya başlarlar. Atılan toplar alayların önüne ve arkasına düştüğünde kural dışı sayıldığından topların karşı alaya ulaşacak şekilde atılması gerekir." (MEB: 2013) Bir diğer geleneksel spor olan Çevgan; uzun sopalar ve sopaların ucunda tokmak, yuvarlak top, güy u çevgân geçmiş dönemde insanları kılıç kullanmaya hazırlayan bir oyundur. Oyunda kullanılan topa "güy", sopaya çöğen (çevgan) adı verildiğinden, çevgan oyununun özgün adı da "güy-u çevgan" dir. Çevgân; çelmek, çevirmek kökünden gelmektedir (Atabey, 2012). Mehmet Zeki Pakalın'ın aktardığına göre top, yumruk veya ayva büyüklüğünde, 10-15 cm. kadar çapa varan, yuvarlak, sıkıştırılmış sert keçeden, şimsir, akçaağaç veya söğüt ağacından yapılır ve deri ile kaplanır. Atlıların elinde, atılan bu topu çelmek ve yerden almak için bir ucu çekiç şeklinde genişletilmiş ya da çatal şeklinde yaklaşık 1,3 m. uzunluğunda kızılçık ağacından yapılmış sopalar bulunur; taraflar ellerindeki bu sopalarla topu, birbirinden 5-6 m. aralıklı dikilmiş iki direk ile sınırlı bir kalenin içinden geçirmeye çalışır. Kale direkleri, süslü, renkli ağaç sütunlardan olduğu gibi taştan da olabilir. Osmanlı devrinde daha çok mermer sütunlar kullanılmıştır. (PAKALIN, 1971). Cirit oyunu, geçmiş dönemde insanları, savaşta mızrak kullanmaya hazırlayan bir oyundur. Cirit uzun bir sopadan oluşmaktadır. Yağlı Güreş'te ise manda derisinden yapılmış kispet ve yağ kullanılmaktadır.

Gürz Kaldırma "Gürz, düşmanı yaralamak veya zırhını parçalamak amacıyla yakın çatışmada kullanılan, üzerinde boğumlar olan, bir ucu öbüründen çok daha kalın bir silahtır. Demir bakır veya bronzdan yapılır. Osmanlılarda savaş aracı olarak kullanılan gürz, savaş harici zamanlarda idman aracı olarak kullanılmaktaydı. Savaşta kullanılan gürzler, idman gürzlerine göre daha hafif ve kullanımı kolaydı. (Kahraman, 1995) Horoma Kaldırma gençlerde güç gösterisinin egemen olduğu çağlarda uygulanan, spor yönü ağırlıklı bir oyundur. Bir çeşit halter sporu da sayılabilir. Horom ortalama on kilogram ağırlığında ot, sap demetlerine ya da paketlerine verilen addır. Bu oyun için gücünü deneyecek, gösterecek delikanlı yere sır üstü uzanır. Horoma kaldıracığı çocuk da bükülerek ellerini diz mafsalının altından getirip sıkıca birbirine kenetler. Yere uzanmış olan delikanlı kolunu, bu çocuğun kolları ile göğsü arasından sokarak üste gelen kolun omuzla dirsek 'pazı' arasından tutar. Kendi yatar vaziyetteyken önce çocuğu tek koluyla havaya kaldırır. Sonra da çocuğu taşıyan kol havada olarak ayağa kalkar. Bu oyunda kim daha büyük, ya da ağır olan çocuğu kaldırabilirse o güçlü sayılır. (Tokdemir, 1993) Kızak kaymak için hazırlanan kızakların yöresel biçimleri vardır. Kızak yapımında Ukhrev/Oklavi veya Lek/Akçaağaç gibi dokusu sık, yoğun ve kayganlık özelliği yüksek, darbelere dayanıklı ağaçlar kullanılır. Büyükler ise çoğu kez beş/on kişinin birden binebileceği çift çubukta kullanılan büyük kızaklara binerler. Özellikle ilkbahara doğru karların kış tuttuğu zamanlar yapılan bu eğlenceler çok şenlikli, eğlenceli olur. Kayma amacıyla yapılan tek kişilik kızaklara yörede yaygın olarak 'sığa' denir. (Tokdemir, 1993). Kökbörü (Gökbörü), Buzkaşı, Oğlak Kapmaca oyununun esası, at salıp koşarak oğlağı kapmaktır. Oyundaki oğlak, başı ve ayakları kesilerek içine saman doldurulduktan sonra karnından dikilir ve o gece su içinde bırakılır. Böylece hayvanın ağırlığı otuz kırk kiloyu bulur Kökbörü oyunu, cirit gibi atlı bir

spordur ve esası, at salıp koşarak oğlağı kapmak ve rakibin kalesinden geçirerek sayı kazanmak üzerinedir. (Güven, 1992). Lobut Atma/Mısır Odunu/Cop Labut, 85–90 santimetre boyunda ve 4–5 santimetre kalınlığında kabuğu soyulmuş kuru meşe değneğidir. Uzağa ve yükseğe atılabilmesi, yaş ağaçlara saplanabilmesi için de uç kısmı altı köşeli olarak sivriltilmiştir. Bu şekilde büyük bir kaleme benzediğinden “kalemlî” ismiyle de anılır. Ciritten farkı daha kısa ve kalın oluşudur. Labut, tüfeğin kullanılmasından önce binicilerin yanlarında taşıdıkları bir savaş aracıydı. Küçük yaşından beri yaş ağaçlara ve kaplara saplayarak eğitim yapmış sporcu gençler ve cünderler, savaşta düşmanı ve atını labut saplayarak düşürürlerdi. (Türkmen, 2019) Matrak (Cenk Sanatı) üzerin deriyle kaplanmış yuvarlak kalın bir değnek, İçi yumuşak kumaşla doldurulmuş yuvarlak bir tahta kalkandan oluşmaktadır. Okçuluk Yarışları’nda 200–300 adım (132-198m) mesafeye konan nişan yada putları; ayakta, oturarak ve diz üstü pozisyonda ok atarak vurma yarışlarıdır. Bir diğer yöntem ise sert yaylar ve demir uçlu oklarla hedefe konulan kalkanları delme, ayna gibi hedefleri parçalama yarışlarıdır. Tomak (Tura, Tomakbazi, Vuruşlu Top) uzun ip ve ucu kamçı gibi kullanılacak doldurulmuş bir düğümünden oluşmaktadır. (Pakalın, 1971).

Beyge Yarışı’nda, kız, en iyi ve süratli koşan ata bindirilir. Verilen işaretle kız atını dörtlale sürer, gençler de onu kovalamaya başlarlar. Kızı eş olarak almak isteyen gençler arasında başlayan yarış, onu yakalayıp atını terkesine alarak halkın toplandığı yere getirmesiyle sona erer. (İmamoğlu,1997) Labut atma yarışlarında, karşılıklı iki yüksek ağacın tepesine ip çekilir, labut ipin üzerinden geçirilmeye çalışılırdı. Bu yarışlarda ip çok yükseğe çekildiğinden atı koşturmadan labutu ipin üzerinden geçirmek imkânsızdı. Labut atmaya elverişli atlar hızla koşturulurken atın hızından kuvvet alınıp labut ipin üzerinden aşırılmaya çalışılırdı. Başarılı olanlara değerli hediyeler verilirdi. (MEB, 2013) Menzil ve Menzil Bozma Yarışları; Bu yarışlar rüzgârlı havalarda yapılırdı. İstanbul Ok Meydanı için belirlenmiş rüzgâr yönleri; Yıldız, Poyraz, Gündoğusu, Keşişleme, Kible, Lodos, Batı ve Karayel idi. Kemankeş Menzil Yarışında rüzgârı arkasına alarak atış yapardı. Rüzgârı 8 gruba ayırarak, rüzgârlı havada 8 kategoride Menzil ve Menzil Bozma Yarışları yapan Okçuluk Tekkelerinin, rüzgâr takibi de yapmış olması gerekirdi. Bu nedenle Okçuluk Tekkeleri ve Kemankeşlerin, rüzgâr konusunda iyi dereceden meteorolojik bilgilerle sahip olduğu düşünülebilir. (Tunç, 2017).

Rahvan Binicilik/Yorga Atlar kendilerine özgü yürüyüş şekilleri olan hayvanlardır. Atlarda yürüyüş; adi adım (adeta), tırıs ve dörtlale olmak üzere üçe ayrılır. Bir de bazı atlara özgü olan ya da kimi ata sonradan öğretilen rahvan (yorga) yürüyüş biçimi vardır. Bir atın rahvan yürüyebilmesi için en az yüzde elli rahvan kanına sahip olması gerekmektedir, aksi takdirde atın rahvan yürüyüşü öğrenme ihtimali çok düşüktür. Rahvan atı çok çevik ve eski bir ırktır. Rahvan atlarda adımlar kısa ama çabuktur. O kadar çabuktur ki iyi bir rahvan at son süratle koştuğunda adımlarını göremezsiniz (Türkmen & Belek, 2020). Rahvan yürüyüşte sırasında at, aynı taraftaki ayaklarını, aynı anda adımlar ve bu yürüyüş esnasında at dörtlale yakın bir hız yapabilir. Rahvan yürüyüş ata sonradan eğitimle öğretilmesine rağmen, doğuştan Rahvan yürüyen atlar da vardır. Eğer bir atın kanında en az P rahvan genleri yoksa o at doğuştan rahvan yürüyemez; eğitim ile yürüse dahi seri ve yumuşak bir yürüme göstermez. Rahvan atlarda vücut iskeleti rahvan yürüyüşü yapabilecek şekilde gelişmiştir. Bilekler kısa ve esnek, bilek ve diz ekimleri büyük ve sağlam, göğüs derin ve omuzlar son derece esnek ve yatık solunum sistemleri ve kan dolaşım sistemleri son derece gelişmiştir. Tırnakları sert ve yüksek, beli kısadır. Ayrıca son derece üstün bir metabolizma sistemi de mevcuttur. Asil bir karaktere sahip rahvan atları, insana bağlı ve iyi huyludur (Yıldıran, 1999). At Yarışı, Atlı Güreş, Atlı Kızak, Atlı Okçuluk, Karakucak Güreşi, Koşu Yarışı, Şalvar Güreşi gibi sporlarda da bireyin kendi bedeni kullanılmaktadır (Türkmen & Okudan 2020).

Zaman

Geleneksel sporların icra edildiği zamanlar genellikle düğünler, hasat zamanları, bayramlar, mevsimler döngülerdir.

Gaziantep’te yaygın olan aşırımlı aba güreşi, geleneksel olarak genelde hasat sonunda ve düğünlerde yapılmaktaydı. Özellikle köylerde yapılan güreşlerde düğün sahibi, çevre köylere

haber salar ve “okuntu yollayarak” güreşçileri düğün güreşine davet ederdi. Çevre köylerden gelen güreşçiler köyde düğün süresince misafiri edilirdi. Bazen bir hafta süren güreş, köy meydanında yapılırdı. Köylüler meydanın etrafına halka kurarak güreşi izlerlerdi (Türkmen, 2019). Bu güreşler genelde düğünlerde davul zurna eşliğinde yapılmaktadır. Aba güreşi 7 dakika sürer ve yerde iki dakikadan fazla mücadele edilemez (Türkmen & Arstanbekov 2020). Kızak kayma Türkiye’de yaygın olarak uygulanan spor yönü ağırlıklı bir kış eğlencesidir. Yapıldığı yörenin fiziki yapısı, kış mevsiminin uzun sürmesi, kar kalınlığının fazla olması önemli hususlardır. Kış boyunca insanların önemli eğlencelerden birisidir (Türkmen & Dhcanuzakov, 2019).

SONUÇ

Geleneksel sporlar açık alanlarda ve meydanlarda; düğünler, harman zamanları, bayramlar gibi bireyleri kaynaştırıcı zamanlarda; rüzgârı, dağlık arazileri, karı, hayvanları ve insan bedenini kullanarak doğa ile uyum içinde bir bakış açısıyla icra edilmektedir. Geçmişten günümüze uygulanan geleneksel sporların hemen hemen hiçbirinde doğada çözünmeyen, gelecek kuşakların yaşam kaynaklarına zarar veren bir madde kullanılmamaktadır. Salgın süreçlerinin bireylerin ekonomilerine, psikolojilerine, teknolojilerine vb. büyük zararlar verdiği göz önünde bulundurulursa geleneksel sporların sürdürülebilirlik için zarar oluşturmadığı açıktır.

KAYNAKÇA

Güven Özbay. (1992). Türklerde Spor Kültürü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İmamoğlu Osman, Taşmektepligil M. Yalçın, Türkmen Mehmet (1997) Türk Kültüründe Spor Cilt 10, Sayı 1, 145 - 150, 27.11.2014

Kahraman, Atif (1995) Osmanlı Devleti’nde Spor Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. Türk Spor Tarihi (2013). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları

Pakalın, Mehmet Zeki. (1971). Osmanlı Tarih Deyim Ve Terimleri Sözlüğü Cilt-1. İstanbul: MEB Yayınları. S.16/318).

Tokdemir, Hayrettin. (1993). Artvin Yöresi Folkloru. Ankara: Y.Y. S.246-247.

Tunç A., Turşay H., Başkan A. H., Güçlü M. (2017) Osmanlıda Kemankeşlik ve Toplumsal Yapı İle İlişkisi, Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Sporlar - Oyunlar Sempozyumu, Kahramanmaraş.

Türkmen M. & Dhcanuzakov K. (2019). “Introduction of an almost forgotten traditional equestrian branch of sports: egyptian wood game”, *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501–1235, Volume 5- Issue (12): 154-162. doi: 10.5281/zenodo.3530888

Türkmen M. (2019). “A forgotten traditional game in Anatolia: equestrian tura / Anadolu’da Unutulmuş Bir Geleneksel Oyun: Atlı Tura”, *The Journal of International Social Research*, ISSN: 1307-9581, 12-(67): 1107-1113, Doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3799>.

Türkmen M. & Arstanbekov S. (2020). “Kazakh Traditional Wrestling with its Formation and Transformation Aspects: Kyres (Küres)” *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501-1235, 6-(8): 91-103 pp, Doi Number: 10.46827/ejpe.v6i8.3410

Türkmen M. & Belek K. (2020). “A Respected Social Institution and Sports Lost in The Kyrgyzs: Sayapker Art and Race”, *The Journal of International Social Research*, 13-(74):193-200, Doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.11259>

Türkmen M. & Okudan B. (2020). “Buhe-Barildaan: Buryat Traditional Wrestling with Cultural Codes”, *European Journal of Physical Education and Sport Science*, ISSN: 2501-1235, 6-(8): 91-103 pp, Doi: 10.46827/ejpe.v6i8.3411

Yıldıran, İbrahim (1999) Kavramsal ve Fonksiyonel Açından Türklerde Yorga/Rahvan Biniciliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Geliştirme Perspektifleri, Gazi Besbd, IV, 2:43-58.,

Elektronik Kaynaklar

<http://www.surdurulebilirlik.gov.tr/hedefler/aciligi-bitirmek/>

<http://www.surdurulebilirlik.gov.tr/hedefler/saglik-ve-refah/>

<https://Www.Unesco.Org.Tr/Pages/108/219/S%C3%Bcrd%C3%Bcr%C3%Bclebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi>